KARAHANLI TÜRKÇESİ İLK TÜRKÇE SATIR-ARASI TRANSKRİBELİ KUR'AN TÜRCÜMESİ (TİEM 73) ÖRNEKLİ - AÇIKLAMALI SÖZLÜK L-Z (8. CİLT)

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Konya, 2018

Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası
Transkribeli Kur'an Türcümesi (TİEM 73)
Örnekli - Açıklamalı Sözlük L-Z
(8. Cilt)

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Yayıncı
Konya Selçuklu Belediyesi

Genel Yayın Yönetmeni
Ali DÜZ
Selçuklu Belediyesi Kültür İşleri Müdürü

Dizgi ve Mizanpaj
Ahmet ALKAN

Kapak Tasarım
Servet CAN

İletişim Adresi
Şeyh Şamil Mh. Doç. Dr. Halil Ürün Cad. No:19 Pk:42070
Selçuklu/KONYA

ISBN:
978-605-4886-35-7 (Tk.)
978-605-4886-43-2 (8.c.)

Baskı
Sistem Ofset Basım Yayın San. ve Ticaret Ltd. Şti.
Strazburg Caddesi No : 31/17 Sıhhiye - ANKARA
Telefon: 0 312 229 1881 - 231 4711- 231 3257
Fax: 0 312 229 63 97

Eserin tüm telif, fikri ve mülkiyet kullanım hakları, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserlerinin Korunması Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde, çoğaltım, dağıtım ve telif haklarının gayri mahdut bir şekilde Selçuklu Belediyesi'ne aittir. Tamamen veya kısmen, kaynak gösterilerek dahi kopyalanamaz.

SELÇUKLU BELEDİYESİ

İSLÂM DÜNYASI TURİZM BAŞKENTİ KONYA 2016

İÇİNDEKİLER

Takdim	IV
Önsöz	V-VI
Varak Numarasına Göre Surelerin Sıralanması	VII-IX
Kısaltmalar	X
İşaretler	XI
Çeviriyazı İşaretleri	XII
Kaynakça	XIII-XVII
1.Giriş	XVIII
1.1. Kur'an'ın Tercüme Meselesi	XVIII-XX
1.2 Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi (TİEM 73)	XXI
1.2.1 Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı	XXI
1.2.2. Nüsha	XXI
1.2.3. İstinsah Tarihi ve Müstensihi	XXI
1.2.4. Nüsha Özellikleri	XXI-XXII
Sözlüğün Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar	XXIII
SÖZLÜK	1-584

TAKDİM

Türklerin tarih sahnesine çıkışları itibariyle dünyanın siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal etkinliklerine birçok bakımdan katkıda bulunduğu iyi bilinmektedir.

Türk kültür tarihinde Türkolojiye ait yazılı eserlerin verildiği ilk dönem olan Göktürklerde tek Tanrı inancının varlığını abidelerdeki ifadelerden anlamaktayız. Göktürklerin tek Tanrı inancından, Uygurların akıl ve felsefeyi öne çıkaran Budizm ve Maniheizm gibi çeşitli inançlara yönelişleri aslında Türklerin kendi fıtri özellikleriyle tamamen uyuşacak bir din arayışı içinde olduklarını göstermektedir.

Her ne kadar Türkler topluluk hâlinde Karahanlılar döneminde Müslüman olmuşlarsa da bu İslamlaşma sürecinin en az 200 yıl önceden başladığı İslam ordularının doğu seferlerinde Çinlilerle yaptıkları mücadelelerde Türklerin İslam ordularına yardım ettikleri ve bu sırada ferdî olarak İslamiyet dairesine girdikleri bilinmektedir.

Türk diliyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında külliyatın büyük bir kısmının dinî içerikli metinler olduğu görülmektedir. İslamiyet'ten önce Uygurlar döneminde dinî içerikli Budizm ve Maniheizm ile ilgili çok sayıda telif ve tercüme eser verilmiştir. Karahanlıların İslamî daireye girmeleriyle birlikte bir yandan İslamiyet'i cihanşümul bir din hâline getirmek için cihat faaliyetlerine diğer taraftan İslamî kültüre ait eserleri kendi dil ve kültürlerine kazandırma faaliyetlerine girdikleri görülmektedir. Dîvânu Lugât'it Türk, Kutadgu Bilig bu dönemin şaheserleri arasındadır ve bütün Türk İslam kültür coğrafyasında bu eserleri geçecek başka eserler kaleme alınamamıştır.

Tercüme ve meal faaliyetleriyle Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerinin anlam dünyasına aktararak Arapça bilmeyen insanların inandıkları dini birinci elden öğrenmeleri sağlanmıştır. Ecdadımızın kutsal kitabı tercüme ederken herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için her türlü ilmî ve teknik imkânı hazırladıklarını bilmekteyiz. Kur'an'ın tercümesi için Türk İslam dünyasında bu konuyla ilgili ne kadar başat âlim varsa hepsini bu kutsal görev için bir araya getirmişler ve Kuran'ın ilk satır altı tercümesini yapmışlardır.

İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi No.73'te bulunan bu eser 452 varak 904 sayfadır. Eserde Arapça ayetler siyah mürekkeple Türkçe tercümeler ise Arap alfabesiyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser tam ve eksiksizdir.

Eserin yayımında başta eser sahibi Doçent Dr. Suat ÜNLÜ olmak üzere eser üzerinde emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederim.

Atalarımızın büyük emeklerle ortaya koydukları bu çalışmaları Belediye Başkanlığımızın himayesinde bir seri halinde yayımlamaktan büyük bir gurur ve heyecan duyuyorum. Eserin bilim ve kültür dünyasına büyük katkılarda bulunmasını temenni ediyorum.

Uğur İbrahim ALTAY
Selçuklu Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin mihenk taşlarından biri de Kur'an-ı Kerim'in vahiy yoluyla Hz. Peygamber tarafından insanlığa tebliğ edilmesidir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim bütün insanlığın ortak kutsal kitabıdır. Kur'an-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmiş olması onun insanlığın ortak hazinesi olmasına engel olmadığı gibi Arap milletine ithaf edildiğini de ortaya koymaz. Zaman içerisinde İslamiyet Arap coğrafyasından taşıp geniş alanlara yayıldıkça ve farklı milletlerin dini oldukça Kur'an-ı Kerim'in de bu milletlerin dillerine aktarılması zaruri hâle gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in ve İslamiyet'in önceleri üç büyük millet ve kültür etrafında yoğunlaştığını görmekteyiz. Söz konusu kültür daireleri Araplara, Farslara ve Türklere aittir. Kur'an'ın Arapça olarak indirildiği bizzat kendinde ifade bulmaktadır. Hz. Peygamber döneminde sahabelerden Selman-ı Farisî›nin Hz. Peygamberden Kur'an'ın Farsça olarak öğrenilebileceği konusunda aldığı izni ve bununla ilgili yapılanları biliyoruz. Geriye sadece uzun süre İslam dinine hizmet etmiş olan Türkler kalmakta ve Türk dili üzerinde yapılmış çalışmalardan anlaşılmaktadır ki Türklerin Uygurlar döneminden kalma zengin bir dinî literatürü bulunmaktadır. Yine Türk Dil tarihi boyunca başyapıt olarak kullanılan Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig adlı eserler Türk dilinin kemale ulaştığına dair delillerdir. Gerek kutsal kitabın anlaşılması ihtiyacı, gerekse de onu çevirecek dilin olgunluğu ve kabiliyeti Kur'an'ın Türkçeye aktarılmasını zaruret hâline getirmiştir. Bugüne kadar yapılmış çalışmalar sonucunda elimizde Türklerin Doğu Türkçesi dönemine ait beş adet Kuran tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan Karahanlı Dönemine ait TİEM 73 ve Harezm Dönemine ait Hekimoğlu Nüshası tam ve eksiksizdir. Yine Karahanlı Dönemine ait Rylands Nüshası ve Harezm Dönemine ait Özbekistan Nüshası eksiktir. Karahanlı-Harezm karışımı olan Anonim Kur'an Tefsiri ise hem eksik hem de Tercüme-Tefsir karışımı bir eserdir. Bu eserler Türkolojinin değerli bilim insanları tarafından bilim âlemine kazandırılmıştır.

Bu çalışma yaklaşık olarak 20 cilt olarak planlanmıştır. Çalışmanın 8 cilti Selçuklu Belediyesi tarafından basılmaktadır. Diğer 12 cilti: Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Konkordanslı Sözlüğü (3 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Grameri (1 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Satır-Arası Kelime Meali (4 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Arapça-Karahanlı Türkçesi Karşılıklar Dizini (2 cilt), Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Arası Kur'an Tercümesi Karahanlı Türkçesi-Arapça Karşılıklar Dizini(2 cilt) olmak üzere 2018 ve 2019 yılları arasında peyderpey basılacaktır.

Okuyucuların eski Kur'an tercümelerindeki ayetlerin anlamlarını karşılaştırma yoluyla çözebilmeleri için modern Kur'an mealleri içerisinde en çok takip edilen ve en geniş açıklamaları ihtiva eden **Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli** adlı çalışmayı kullandık. Bu çok büyük emekler vererek hazırladıkları Kur'an mealinin, çalışmamızda kullanılmasından memnun olacaklarını dile getiren Prof. Dr. Abdülkadir Şener'e; mekanı cennet, rahmetli Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu'na ve Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a ayrı ayrı minnettarlığımı ifade etmek isterim. Allah hepsinden razı olsun.

Gerek dikkati ve disiplini gerekse de çalışkanlığıyla ileride Türkoloji'ye ait birçok problemli konuya el atacağını düşündüğüm öğrencim Arş. Gör. Banu Durgunay'a ayrıca bölümümüz Araştırma Görevlileri Demet Sustam, Özlem Güzel ve Büşra Çelik'e yaptığı tashihler ve yardımlarından dolayı minnettarlığımı belirtmek isterim.

Kur'an'ın Arapça kısmını Aksaray İli Müftülüğünün internet sayfasından aldım. İlgili internet sayfasını hazırlayıp hizmete açan Aksaray İli Müftülüğü çalışanlarına da şükranlarımı belirtmek isterim.

Son olarak eserin temel kaynağı olan doktora tezimde büyük emekleri olan Hocam Prof. Dr. Fatma Sema Barutcu-Özöndere, problemli yerleri çözümünde Doktora tezinden yararlandığım Prof. Dr. Abdullah Kök'e ve eserin basımı konusunda belediyenin bütün imkanlarını sevk eden Selçuklu Belediye Başkanı Uğur İbrahim ALTAY beye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Benim tek gayem dünyada var olan iki büyük sermayemi, DİNİM İslamiyet'i ve DİLİM Türkçeyi böyle kutsal bir eserde birleştirmektir.

Başarı Allahtan'dır.

Doç. Dr. SUAT ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER
(Varak Numarasına Göre)

Sure adı **(Varak Numarası)**

1. Fâtiha 1v/1-2r/3
2. Bakara 2v/1-37v/9
3. Âl-i İmrân 38r/2-57v/5
4. Nisâ 57v/7-79r/5
5. Mâide 79r/6-95r/8
6. En'âm 95r/9-112v/3
7. A'râf 112v/4-131r/9
8. Enfâl 131v/1-138v/2
9. Tevbe (Berâe) 138v/3-152v/7
10. Yûnus 152v/8-162v/9
11. Hûd 163r/1-173r/6
12. Yûsuf 173r/7-182v/9
13. Ra'd 183r/1-187v/4
14. İbrahim 187v/4-192r/8
15. Hicr 192r/8-195v/8
16. Nahl 195v/9-205v/7
17. İsrâ 205v/8-214v/1
18. Kehf 214v/1-222v/9
19. Meryem 223r/1-228r/9
20. Tâhâ 228v/1-235v/2
21. Enbiyâ 235v/2-242r/5
22. Hac 242r/5-248v/9
23. Mü'minûn 249r/1-254v/9
24. Nûr 255r/2-262r/6
25. Furkân 262r/6-267r/6
26. Şuarâ 267r/7-274v/2
27. Neml 274v/3-280v/7
28. Kasas 280v/7-288v/4
29. Ankebut 288v/5-294r/7
30. Rûm 294r/7-299r/4
31. Lokman 299r/4-302r/2
32. Secde 302r/2-304r/4
33. Ahzâp 304r/4-311v/5
34. Sebe' 311v/6-316r/9
35. Fâtır (Melâike) 316v/1-320v/7
36. Yâsin 320v/8-325r/3

37. Sâffât 325r/4-330r/8
38. Sâd 330r/8-334v/7
39. Zümer 334v/7-341v/4
40. Mü'min (Gâfir) 341v/4-348v/6
41. Fussilet 348v/6-353r/6
42. Şûrâ 353r/6-358r/7
43. Zuhruf 358r/7-363v/1
44. Duhân 363v/1-365v/3
45. Câsiye 365v/4-368v/3
46. Ahkâf 368v/5-372v/1
47. Muhammed (Kıtal) 372v/2-376r/1
48. Fetih 376r/1-379v/1
49. Hucurât 379v/1-381v/4
50. Kâf 381v/4-383v/7
51. Zâriyât 383v/8-386r/2
52. Tûr 386r/3-387v/9
53. Necm 388r/1-390r/1
54. Kamer 390r/1-392r/3
55. Rahmân 392r/4-394v/2
56. Vâkıa 394v/3-396v/9
57. Hadid 397r/1-400r/8
58. Mücâdele 400r/9-403r/3
59. Haşr 403r/4-405v/5
60. Mümtehine 405v/5-407v/7
61. Saf 407v/7-409r/4
62. Cuma 409r/5-410r/7
63. Münafikûn 410r/7-411r/9
64. Tegâbün 411v/1-413r/2
65. Talâk 413r/2-414v/7
66. Tahrim 414v/7-416r/9
67. Mülk (Tebâreke) 416r/9-418r/9
68. Nun Vel'Kalem 418r/9-420r/6
69. Hâkkah 420r/7-421v/9
70. Meâric 421v/9-423r/8
71. Nuh 423r/9-424v/7
72. Cin 424v/8-426r/8
73. Müzzemil 426r/9-427v/3
74. Müddesir 427v/3-429r/3
75. Kıyamet 429r/4-430r/4
76. İnsan 430r/5-431v/7
77. Mürselât 431v/8-433r/5
78. Nebe' (Amme) 433r/5-434r/8

79. Nâziât 434r/8-435v/3
80. Abese 435v/3-436r/9
81. Tekvir 436v/1-437r/5
82. İnfitâr 437r/6-437v/8
83. Mutafifin 437v/8-439r/2
84. İnşikâk 439r/2-439v/6
85. Bürûc 439v/7-440v/2
86. Târık 440v/3-441r/2
87. A'lâ 441r/3-441v/3
88. Gâşiye 441v/5-442r/8
89. Fecr 442r/9-433r/9
90. Beled 443r/9-444r/2
91. Şems 444r/2-444v/1
92. Leyl 444v/1-445r/2
93. Duha 445r/2-445r/8
94. İnşirâh 445r/8-445v/4
95. Tin 445v/4-446r/1
96. Alak (İkra') 446r/1-446v/1
97. Kadir 446v/2-446v/6
98. Beyyine 446v/7-447v/1
99. Zelzele 447v/1-447v/7
100. Âdiyât 447v/7-448r/4
101. Kâria 448r/5-448v/1
102. Tekâsür 448v/1-448v/6
103. Asr 448v/6-448v/9
104. Hümeze 449r/1-449r/5
105. Fil 449r/5-449r/9
106. Kureyş 449r/9-449v/4
107. Mâûn 449v/4-449v/9
108. Kevser 449v/9-450r/3
109. Kâfirûn 450r/3-450r/7
110. Nasr 450r/7-450r/9
111. Tebbet (Mesed) 450v/1-450v/5
112. İhlâs 450v/5-450v/7
113. Felak 451r/1-451r/4
114. Nâs 451r/5-451r/7

Kısaltmalar

A. : Arapça
A.ç : Arapça çokluk
a.g.e : adı geçen eser
agm : adı geçen makale
b. : *bin 'oğlu'*
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
cm. : santimetre
Çev. : Çeviren
ETü. : Eski Türkçe
F : Farsça
FİY : Fiilden İsim Yapma
h. : Harfiyen, kelimesi kelimesine
H. : Hicrî
Hap. leg. : *Hapax legomenon* 'yalnızca bir kez bulunan'
Hz. : Hazreti
İFY : İsimden Fiil Yapma
İYE 3k : İyelik III. kişi
Ka. : Kur'an anlamı
Krş. : Karşılaştırınız
M. : Miladî
Ma. : Macarca
Mo : Moğalca
r : Yazma nüshadaki yaprağın ön yüzü
R : Rylands
s : sayfa
S : Sayı
S. : Soğd
Skr. : Sanskrit
Tü. : Türkçe
TTü. : Türkiye Türkçesi
v : Yazma nüshadaki yaprağın arka yüzü
Y : Yunanca
yy. : yüzyıl

İşaretler

... = belirsiz sayıda harf eksiktir
/// veya [ ] = metnin hasar gören yerleridir
< > = yazı çevrimli metne eklenmiştir
- = asıl metinde ayrı yazılmıştır.
- = (gramer tahlilinde) fiil kökü, fiil köküne gelen ek
+ = isim kökü, isim köküne gelen ek
* = tespit edilememiş tahmine dayalı şekil
> = bu şekle girer
< = bu şekilden gelir

ÇEVRİYAZI İŞARETLERİ

ا	a, e, ā
آ	a, ā
ايـ	ė
ب	b/p
پ	p
ت	t
ج	c/ç
ث	s̱
جـ	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ẕ,ḏ
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż
ط	ṭ
ظ	ž
ع	ʿ
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	g/k/ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	u/ü; ū, o/ö, v
هـ	a, e, h
ى	ı/i, ī, y
ة	t

Kaynakça

ABDÜ'LBAKÎ, M. Fuad, *Kur'ân Kelimelerinin Anahtarı*, çev. Mahmud ÇANGA, İstanbul, 1986.

AKPINAR, Ali, Kur'an Coğrafyası (Kur'an'da Yer adları) Ankara, 2002.

AKTAŞ, Hamit, *Kur'ân-ı Kerîm Meal ve Kelime Meali*, İstanbul, İpek Dağıtım, 2004.

ALTUNTAŞ, Halil, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Edip Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l Hakayık*, İstanbul, 1951.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1965.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, I Metin, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1975.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig*, III İndeks, haz. Kemal ERASLAN, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, 1979.

ATALAY, Besim, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, Ankara, 1986.

ATEŞ, Ali Osman, İslam'a göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, Beyan Yay. İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleyman, Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1975.

AVCI Casim, ŞENTÜRK Recep; "Kabile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt t24. İstanbul, 2001.

AYDIN, İsmail, Kur'an'da Furkan Kavramı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

BEDİR, Ahmet, Tevhid'in Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası, Kaynak Yay. Cilt 1-2, İstanbul, 2010.

ÇANGA, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul, 1999.

ÇELİK, Muhammed, Kur'an Kur'an' Tanımlıyor, Şule yay, Kur'an Araştırmaları Dizisi:12, İstanbul, 1998

ÇOŞKUN, Ahmet; Kur'an-ı Kerim'de Zaman Kavramı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksel Lisans Tezi, Kayseri, 1996.

DEMİRCİ, Kürşat; "Hristiyanlık " Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 17. İstanbul, 1998.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1991.

Dini Bilgiler Ansiklopedisi, Hikmet Neşriyat, Cilt 1,2,3, İstanbul, 1993.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 2. Baskı, Ankara. 1993.

DURGUNAY, Banu. "Doğru Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Fiiller". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2016.

DURGUNAY, Banu. "Karahanlı Türkçesinde -ken Zarf Fiil Ekinin Kullanım Alanına Katkılar". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 2016: 565-576.

ECE, Hüseyin, K. İslamın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

FAYDA, Mustafa; "Abdullah bin Selam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 1. İstanbul, 1988.

FEHD, Tevfik; "Kur'an" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 26. İstanbul, 2002.

GÜRKAN, Salime, Leyla; "Yahudi " Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 43. İstanbul, 2013.

GÜRKAN, Salime, Leyla; "Yahudilik" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 43. İstanbul, 2013.

GÜLLE, Sıtkı; Kelime Anlamlı Kur'an-Kerim Meali, I-II, İstanbul 1999.

HAMÎDULAH, Muhammed, "Kur'ân-Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümeleri", Türkiyat Mecmuası XIV, İstanbul, 1964: 65-80.

HAMÎDULAH, Muhammed, *Kur'ân-Kerîm'in Tarihî ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, İstanbul, 1965.

HONAMLIOĞLU, Bayram; Kur'an'da Ashâb Terimine Muzâfun İleyh Olan Topluluklar Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

İBN İSĀ, SARUHĀNİ, Esmâ-i Hüsnâ Şerhi (Hazırlayan Numan Külekçi) Akçağ yay. Ankara.

İZZETTİN, Cemel, Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsnâ, İstanbul. Ravza yay, 2001.

KARABACAK, Esra, "Manisa Halk Kütüphanesindeki Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)" I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

KARABACAK, Esra, "Gülden Sağol, Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım (1. Kısım: Giriş ve Metin) = An Inter –linear ranslation of the Qur'an into Khwarzm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introductıon and Text), Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1993, XL+369 s.", *T*ürk *Dili*, 516, s. 529-530, 1994.

KALIN, Faiz; (2001), Kur'an'da Zaman Kavramı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

KARABACAK, Esra, *An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi:* Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a, 1999.

KARAGÖZ, İsmail, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara, 2005.

KERİMOĞLU, Yusuf; Kelimeler, Kavramlar, İnkilap yay. İstanbul. 2004.

KESKİOĞLU, Osman, "Fatih Devrine Ait İki Kur'ân- Kerîm Tercümesi", *Vakıflar Dergisi* IV, s.91-103, Ankara, 1961.

KESKİOĞLU, Osman, "Vakıflar Genel Müdürlüğü İhtisas Kitaplığındaki Kur'ân Tercümeleri", *Vakıflar Dergisi V*, s.157-160, Ankara, 1962.

KESKİOĞLU, Osman, *Nüzulundan* Günümüze *Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara 1987.

KILAVUZ, Ahmet, Saim; "Azrail", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt4. İstanbul, 1991.

KÖK, Abdullah, "Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinde Metonimili Kullanımlar Üzerine", *Çağdaş T*ürklük *Araştırmaları Sempozyumu 2004.*

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Çevirilerinde Özel Adlar", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, 20-26 Eylül 2004 TDK Yayınları: 855/II, Ankara 2004: 2035-2050.

KÖK, Abdullah, "Türkçe Erken Kur'an Çevirilerinin Dil Tarihi Açısından Önemi" *Akmescit/Ukrayna. 18 - 22 Nisan 2005 tarihleri arasında Kırım Devlet Mühendislik Ve Pedagoji Üniversitesinde Bildiri olarak sunulmuştur. "XI научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского*

состава, аспирантов и студентов Крымского государственного инженерно-педагогического университета".

KÖK, Abdullah, "Türkçe İlk Kur'an Çevirisi/Çevirileri Nerede Yapıldı", *V. Uluslararası Türk Dünyasının Geleceği ve Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabad/Kırgızistan. 11-13 Haziran 2007: 665-670.*

KÖK, Abdullah, "Hakaniye Türkçesi Kur'an Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 171, Kasım-Aralık 2007: 107-120.

KÖK, Abdullah, "Doğu Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Türlü 'Cehennemler' Üzerine*", VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Türkiye/Ankara. 20-25 Ekim 2008.*

KÜÇÜK Murat, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

MARANGOZOĞLU, Muzaffer; Kur'an İsimleri Antolojisi, Pınar yay. İstanbul, 2006.

OKUMUŞ, Ejder, Kur'an'da Kur'an, Dünya yay.12, İstanbul, 1990.

ÖNCEL, Hüsnü, Kur'an'da Akrabalık İlişkileri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksel Lisans Tezi, Sakarya, 2003.

PEHLİVAN, Rauf, Esmâü'l-Hüsnâ, İstanbul, 2005, Motif yay.

SAĞOL, Gülden, "Harezm Türkçesi Satır Arası Kurʾan Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

SAĞOL, Gülden, *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qurʾan Translations II: An Inter-Linear Translatıon of the Qurʾan into Khawarazm Turkısh*, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993. (Part II: Glossary) (310 pages), 1995. Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b, 1996. (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999.

SAĞOL, Gülden, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, İstanbul, 1997.

SARI, Mevlüt El-Mevârid, *Arapça –Türkçe Lūgat*, İstanbul, 1982.

SOYDANER, İnayet, Kur'an'da Cehennem Kavramı "İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Vilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı" Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2002.

SOYSALDI, Mehmet; Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar, Çağlayan yay., İzmir, 1997.

TATLISU, Ali Osman, "Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", Başak yay. İstanbul, 2011.

TOGAN, Zeki Velidî, "Londra ve Tahrandaki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", İslâm Tetkikleri Dergisi, III(1-2), 1960: 133-160.

TOPALOĞLU, Ahmet, *Muhammed Bin Hamza, XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kurʿan Tercümesi I: Giriş ve Metin*, İstanbul, 1976; II, Sözlük, İstanbul, I978.

TOPALOĞLU, Bekir; "Cehennem" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 7. İstanbul, 1991.

TOPALOĞLU, Bekir; "Hüri" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 18. İstanbul, 1998.

TÜRK, Nurdoğan, Kur'an'da Kitap Kavramı, "Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi" , Sakarya, 2001.

USTA, Halil İbrahim, "XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kurʾan Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı." Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.

USTA, Halil İbrahim, *Orta Asya Kur'ân Tefsiri (Metin-Tıpkıbasım).* Poyraz Ofset, Ankara, 2011.

UZUNOĞLU, Nurettin; Allah'ın 99 Sıfatı Esma-ü'l Hüsna Açıklaması, Ankara 2004.

ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul. 1990.

ÜNLÜ, Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/3-451r/7), Giriş-İnceleme-Metin-Dizin", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümesi TİEM 73'DE –Geçen Esma-i Hüsna İsimleri", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 07-11 Haziran 2005.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Akrabalık Adları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 27-30 Kasım 2007.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an-ı Kerimin Türkçeye Çevrilmesi ve ilk Türkçe Kur'an Tercümeleri, *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:9, Sayı: 27, Ankara, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'ân Tercümelerine Göre Esmâ-i Hüsnâ", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: 16, Sayı: 2, Bursa, 2007

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Geçen "Gün" Kavramı Üzerine", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* Sayı:7, Ankara, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Geçen Bazı Özel Adlar Üzerine", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* Cilt: VII. Sayı:1, İzmir, 2007.

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Yer Adları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 24-27 Haziran 2008.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Geçen Bazı Arapça Deyimler ve Tabirlerin İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinden TİEM 73'teki Türkçe Karşılıkları Üzerine". *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar Ankara, 2008.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Geçen Zaman Kavramı ve İlk Türkçe Kur'an Tercümelerindeki Karşılıkları Üzerine", *Başkent Üniversitesi I.Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Ankara, 2009

ÜNLÜ, Suat, "İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Uhrevi Yer Adları", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 2011: 985-1032.

ÜNLÜ, Suat, "Kur'an'da Ashab Kavramı ve İlk Türkçe Kur'an Tercümelerindeki Karşılıkları Üzerine", Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara, 22-24 Kasım 2013.

ÜNLÜ, Suat, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

ÜNLÜ, Suat, *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.

ÜNLÜ, Suat ve Banu DURGUNAY. "Tarihî Türk Dilinin Yabancı Kavramları Karşılamada Yetkinliği: Ashâb Kavramının Türkçe İlk Kur'an Çevirilerindeki Karşılıkları", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 2016: 1490-1531.

ÜŞENMEZ, Emek. "Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

ÜŞENMEZ, Emek. *Türkçe İlk Kur'ân Tercümelerinden Özbekistan Nüshası: Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini-Tıpkıbasım.* Akademik Kitaplar, İstanbul, 2013.

YARDIM, ALİ; Peygamberimiz'in Şemaili, Erkam yay. İstanbul 1998.

YAVUZ Şevki, ÜNAL Zeki; "Cebrail", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt7. İstanbul, 1993.

YENİTERZİ, EMİNE, Divan Şiirinde Na't, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/96, Ankara, 1993.

ZÜLFİKAR, Hamza, "Çağatayca Kur'an Tefsiri, Dilbilgisi İncelemesi-Metin-Dizin", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayımlanmamış Doktora Tezi. 1970.

GİRİŞ

I. Kur'an'ın Tercüme Meselesi

Dil, insanların kendi aralarında iletişimlerini sağlayan bir araç olduğu gibi vahyin kaynağı ile muhatapları arasında bir taşıyıcı durumundadır. Dilin üstlendiği bu görevin dinin tebliği noktasındaki önemini ortaya koyması bakımından şu ayet dikkat çekicidir: *"(Allah'ın emirlerini) onlara açıklasınlar diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."*[1] (Altuntaş 1998;1)

Firavun'u Hakk'a davet için Mısır'a gitmekle görevlendirilen Musa (as.)'ın; Allah'tan, kardeşi Hârun'u yardımcı olarak isterken gösterdiği gerekçe de aynı önemi vurgular: "*Kardeşim Hârun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da, beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle gönder".*[2] (Altuntaş 1998;1)

Nihayet, İnsanları uyarması için Hazret-i Peygamber'e Kur'an, Arap dili ile indirilmiştir.[3]

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır. Kur'an-ı Kerim "*O'nun delilerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır."*[4]ayetiyle dillerin farklılığını, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri "yabancı dil" olarak niteler: "*Şüphesiz biz onların Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz. Kendisine Kur'an'ı nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır, Halbuki bu (Kur'an'ın dili) apaçık bir Arapça'dır.*[5]

"*Birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık*"[6] ayeti de, farklı milletlerin ve toplumların tanışıp anlaşmasında ilk araç olarak dillerin önemini vurgulamaktadır. Bu iki ayetin dikkat çeken ortak noktası, farklı diller olgusunu gündeme getirmeleridir. (Altuntaş 1998: 2)

Farklı dilleri konuşan iki toplumun tanışıp anlaşabilmeleri, ya toplumlardan birinin, diğer dili öğrenmeleri, ya da karşı toplumun dilini bilen kişi ya da kişilerin, onların söyleyip yazdıklarını berikilere tercüme etmesi ile mümkündür. Birinci şık çok zor, hatta imkansız olduğuna göre tercümenin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. (Altuntaş 1998: 2)

Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere tercümesi meselesi hicrî ikinci asırdan başlayarak gündeme gelmiş, bu konudaki tartışmalar da özellikle tercüme ile kıraat, yani namazda Kur'an-ı Kerim'in tecümesini okumanın caiz olup olmadığı meselesine dayalı olarak çıkmıştır. Büyük mezheplerden Şâfiî, *Malikî, Hanbelî ve Zahirî mezhepleri Kur'an'ın harfî/lâfzî tercümesini caiz görmedikleri gibi, hangi şartlar altında olursa olsun namazda Kur'an tercümesi okumanın da kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler. Hanefî mezhebi ise İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü istikametinde, Kur'an okumayı bilmeyen kimsenin, bunu öğreninceye kadar namazda tercüme okumasına cevaz vermektedir.* (Altuntaş 1998: 8)

Namazda tercüme okumayı caiz görmeyen mezhepler, aynı şekilde, Kur'an'ın başka dillere lâfzî tercüme metodu ile çevrilmesine de prensip olarak karşı çıkmışlar, bunu caiz görmemişlerdir. Bu konuda İlgi çeken şey Hanefî mezhebinin tutumudur. Şartlarını taşıyan

1 - İbrahim,: 14/4
2 - el-Kasas: 28/34
3 - eş-Şuara: 26/193, 194, 195
4 - er-Rûm: 30/22
5 - en-Nahl: 16/103
6 - el-Hucurât: 49/13

kimsenin namazda tercüme okuyabileceğini kabul eden Hanifî âlimler*, bazı istisnalar hariç, Kur'an'ın tercüme edilmesi konusunda diğer mezheplere katılmış ve olumsuz tavır takınmışlardır. Bu* âlimler*, tercüme ile namaz kılmaya cevazı, zaruret prensibine oturttukları gibi, Kur'an'ı tercüme etmeyi de zaruret miktarı ile sınırlamışlardır. Hatta, Kur'an'ın tamamını tercüme edenlere, ya da bu işle uğraşmaya âdet edinenlere karşı diğer mezheplerden daha sert tavır takınmışlardır.* (Altuntaş 1998: 8)

Bir Şâfi alim olan Gazali avamın, tefsir gibi tercümeye de girişmemesi gerektiğini ifade ederek, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir. (Altuntaş 1998: 10)

Maliki müfessiri İbnu'l-*Arabî Fussilet suresinin 44 ayetinin tefsiri sırasında, tercümeye karşı olduğunu Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını da tercüme esnasında "tibyân" ve "icaz"ın kaybolacağını gerekçe göstermektedir.* (Altuntaş 1998: 11)

İslâm âlimlerinin *çoğu aslının yerini almak üzere Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığı görüşündedirler. Her ne kadar bu görüşe dayanak olarak Kur'an'ın tercümesinin mümkün olmadığını ve tercümenin, icazı yok edeceği gibi iki temel gerekçe ileri sürülmekte ise de, işin arka planında, Kur'an tercümesinin aslın yerine ikame edilebileceği endişesi yatmaktadır.. Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığını söyleyenlerin, bu görüşlerini, namazda tercüme okumanın caiz olmadığı konusunu ele almaları sırasında dile getirmeleri, bu endişenin varlığını ortaya koymaktadır.* (Altuntaş 1998: 17)

Bu alimlerden Gazali; "Tefsir demekle, lafzın; kendi yerini tutacak Arapça başka bir kelime ile; yahut manasını karşılayacak Farsça ya da Türkçe bir kelime ile değiştirilmesini kastediyorum" demektedir. Burada "tefsir" terimi ile aynı zamanda lafzî tercümeyi de kastettiğini ve avamın, tefsir gibi, tercümeye de girişmemesi gerektiğini ifade eden el-Gazalî, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir. (Altuntaş 1998: 18)

Malikî müfessir alimlerinden İbnu'l-*Arabî de Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını, "tibyân" ve "icaz"ın kaybolacağını gerekçe göstererek karşı çıktığını görmekteyiz.* (Altuntaş 1998: 9)

Bir Şâfiî âlim *olan ez-Zerkeşî ise; Kur'an hükmünde saymak ve Kur'an'ın yerini almak üzere Kur'an'ın Farsça ve sair dillere harfî/lafzî tercümesi caiz olmaz. İcaz özelliğine sahip asli şekli, yani orijinal metni ile okunması vaciptir. Zira tercüme Kur'an'ın icazi özelliklerini aksettirmez ve Arapça dışındaki diller de, Arapça'ya has olan beyan üstünlüğüne sahip değildir diyerek Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmaktadır.* (Altuntaş 1998: 9)

Kur'an'ın harfî/lafzî tercümesine karşı çıkanlar arasında, konu ile ilgili en sert ifadeleri kullananlar, ilginçtir ki, Hanefîler olmuştur. Oysa İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in, Ebû Hanife tarafından de benimsediği ifade edilen ve Hanefî mezhebinin "müftâbih" kavli olan "Kur'an'ı okumayan kimse, öğreninceye kadar, namazda onun tercümesini okuyabilir" şeklindeki görüşü, fiilen Kur'an'ın tercüme edilmesini gerektirmektedir. Hanefî âlimlerinin*, konu ile ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre, onlar Kur'an'ın bir bütün olarak, kitap şeklinde tercüme edilmesine karşı olmakla beraber, zaruret ölçüsünde tercüme edilmesine karşı değillerdir. Belki de tercümenin cevazı konusunda aralık bıraktıkları bu kapının ardına kadar açılacağı endişesi, onları tercümenin men'i konusunda diğer mezheplerden daha sert bir tutuma yöneltmiştir.* (Altuntaş 1998: 13)

Kur'an-ı Kerim'in tercümesine karşı çıkanlar, tercümenin zamanla Kur'an yerine ikamesi ihtimalini göz önünde tutarak Kur'an metninin tahrif ve tağyire uğramasını önleme amacını

gütmekteydiler. O halde bu tür endişelerin bulunmadığı, ya da ortadan kalktığı durumlarda, Kur'an'ın tercüme edilmesinde sakınca görmemiş olmalıdırlar. Zira bu endişe ilk defa Hz. Peygamber (a.s.) tarafından duyulmuş, Kur'an metniyle karıştırılması ihtimali yüzünden, başlangıçta hadis yazımını yasaklamıştı. (Altuntaş 1998: 18)

*Kur'an'ın tercüme edilmesi bir çok alim tarafından caiz görülmemesine, bir kısmı tarafından ancak zaruret ölçüleri içinde caiz görülmesine rağmen Kur'an öteden beri tercüme edilegelmiştir. İşte, gerek bu fiili durum, gerek tercümenin caiz hatta zaruri olduğunun bir*çok âlim *tarafından ortaya konmuş olması; bu yasakçı görüşün, üzerinde ittifak edilen bir görüş olmadığını, zamanın şartlarına göre ve özellikle tercümenin Kur'an yerine konacağı ve namazda okunacağı endişesi ile belirlendiğini ve bağlayıcılığının bulunmadığını açıkça göstermektedir.* (Altuntaş 1998: 18)

Bazı ayetler planında da olsa Kur'an'ın tercümesini bize ilk hatırlatan tarihi olay Hz. Peygamberin çeşitli devlet büyüklerine gönderdiği davet mektuplarıdır. Zira onun Bizans İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektupta, Âl-*i İmran Suresi'nin altmış dördüncü ayeti yer alıyordu. Ebu Süfyan'ın, kendi müşahedelerine dayanarak anlattığına göre, Heraklius, özel tercümanı aracılığı ile kendilerine Hz. Peygamber'in hakkında sorular sormuş, sonra da onun gönderdiği mektubu okutup tercüme ettirmiştir. Mektupla birlikte söz konusu ayetin tercüme edilmiş olması kaçınılmazdır. Buna göre bazı ayetler sınırlı da olsa ilk Kur'an tercümesi sözlü usulle yapılmış olmaktadır.* (Altuntaş 1998: 18)

2. Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73 (TİEM 73)

2.1 Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı

TİEM 73 Türkçe Kuran çevirisinin kim/kimler tarafından ve ne zaman çevrildiği hakkında hem doğrudan yazmadan hem de dolaylı kaynaklardan somut bilgiler yoktur.

2.2 Nüsha

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayırsever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakfedilmiş, 1922 yılında Müessesatı Vakfiye'den müzeye getirilmiştir (Erdoğan 1938: 47-51).

2.3 İstinsah Tarihi ve Müstensihi

Yazma nüshanın sonundaki Arapça ketebe kaydında metnin istinsah tarihi ve müstensihinin kim olduğu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Arapça kayıt "Bunu Allah'ın kullarının en zayıfı, en muhtacı olan günahkâr, hatalı yüce Allah'ın affını dileyen (Allah durumunu düzeltsin) Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî H.734/M.1333/1334 yılının aylarında yazdı ve tezhip etti" şeklindedir(Kök 2004: 22)..

Buna göre, TİEM 73'ün istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, müstensihi ise Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî'dir. Müstensihin adından onun Şirazlı olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, İlhanlı devleti Abū Sa'īd (1317-1336) dönemine rastlamaktadır (Kök 2004: 22).

2.4. Nüsha Özellikleri

Bordo meşin kaplı mukavvadan oluşan yazmanın cildi, yaldız zencirekli, salbekli beyzî şemseli olup sertaplı ve milkeplidir. Cilt sonradan yeşil cilt bezi ile kaplanmıştır.

Eserin ilk iki yaprağı ve sure başları müzehhep ve müzeyyen serlevhalıdır. Serlevhalar altın yaldızla yazılmıştır. Duraklar hizip ve cüz gülleri yaldızlıdır. Kur'an metni siyah reyhanî hattı, satır arası tercümesi ise sürh olup nesih özellikleri taşımaktadır. Varak ölçüsü 36cm x 27 cm, yazma kalınlığı 14 cm'dir. Yazma 451 varak olup her sayfasında 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 18 satır vardır. Fakat son varakta (450v-450r) 7 satır Arapça, 7 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 14 satır vardır. Sayfa altlarındaki yıpranmış kısımlar tamir görmüştür (Kök 2004: 22).

Türkçe kısmın yazı karakteri nesih özellikleri taşımaktadır. Türkçe kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde bazı kelimelerin yazımında hareke sistemi kullanılmıştır, Bazı Arapça kelimelerin altına yine tercümesi olarak Arapçaları yazılmıştır. Eserde bazı sûrelerin âyet sayıları sonraki dönem Kur'ân tercümeleriyle ve günümüz Kur'ân tercümeleriyle birbirini tutmamaktadır. Bu durum âyet eksikliğinden değil, âyet ayırımındandır. Eserde bazı sûrelerin âyet ayırım işaretleri düzgün ve kurallı olarak konmamıştır. Eserde bazı kelimeleri yazarken yazım tasarrufuna gidilmiştir. Eserde bazı sûrelerde geçen müteşâbih ayetlerin altında çeşitli Türkçe sözcükler veya cümleler bulunmaktadır.

Eserin Sultan Abdülaziz Han döneminde, Abdülaziz Han'ın iradesiyle Ferid Efendi'nin gözetiminde tamir gördüğünü Hazine Kitapları Müfettişi Abdurrahman Nacim tarafından H.1281/M.1864-1865 yılında eserin baş tarafına düşürülen kayıttan çıkarmaktayız (Kök 2004: 22).

selāṭīn-i ʿiẓām firdevs-maḳām ḥażarātınun cevāmiʿ-i şerīflerinde vaḳf u vażʿ buyurmış olduḳları maṣāḥif-i şerīfenün taʿmīrlerine sulṭān-ı selaṭīnüʾz- zamān vä ḫaḳanüʾd-dehri veʾl-ekvān es- sulṭān ʿAbdüʾl-ʿazīz ḫān ḥażretlerinün irāde-i seniyye-i şāhāneleri üzre cennet-mekān ḥażretlerinün cāmiʿ-i şerīflerinde zīver-i raḥle-i... (olan) maṣāhif-i şerīfeden işbu satırlı muṣḥaf-ı şerīfün ʿaṭūfetlü Ferīd Efendi ḥażretlerinün şeref-i hümāyun neẓāretlerinde ve hicretün bin iki yüz seksen bir senesinde lāyıḳıyla taʿmīr ü termīmi icrā olunaraḳ şirāze-bendi ḥüsni ḫıtām olduġını mübeyyin işbu maṭbuʿ

ẓaḥriyede şerḥ virildi. Ḥarrerehū ed-dāʿī ʿAbduʾr-raḥmān nācim müfettiş-i ḫazāʾinüʾl-kütüb. 1281.

Yazmanın sonunda önce farklı bir stille harfler bitiştirilmeden çeşitli defalar Kur'an'ın niçin hatmedildiğine dair cümleler vardır. Bu cümleler 30. maddeden başlayarak Kur'an'ın ne için ve kime hatmedildiğini ebcedle ifade etmektedir (Kök 2004: 22).

Yine yazmanın sonunda 19 Cümade'l-ula 1330/ 05. 06. 1912 ve 10 Saferüʾl-hayr 1332/ 07. 01. 1914 tarihleri ve Malatyalı El-Ḥāc Muḥammed ʿAlī'nin tuğrası yer almaktadır. Esere sonradan eklenmiş olan "Muṣḥafı vaḳf idenün ḳabristānı pür-nūr oluna" kaydı da vardır. Bu kayıt ne yazmanın yazı özelliği ne de tamir kaydı düşülen yazı özelliği ile örtüşmektedir (Kök 2004: 23).

Sözlüğün Hazırlanmasında Dikkat Edilen Hususlar:

1. Sözlük Türk alfabe sisteminin harf sırasına göre düzenlenmiştir.
2. Eserde bütün kelimeler (özel isim, şahıs adları, yer adları) madde başı olarak alınmıştır.
3. Eserlerde geçen Türkçe veya yabancı asıllı kelimelerle kullanılan yardımcı fiiller madde içi olarak alınmıştır.
4. Eserlerde olumsuzluk ekleriyle yapılan kelime biçimleri madde başı olarak alınmıştır.
5. Eserlerde sıfat fiil ekleri ve mastar ekleriyle yapılan kelimeler madde içi olarak alınmıştır.
6. Yazılışları birbirine benzeyen isim ve fiillerde önce isimler sonrada fiilleri yazılmıştır.
7. Eserde madde başı ve madde içi olarak geçen bütün kelimeler küçük harfle gösterilmiştir.
8. Aynı kökten gelen veya aynı anlama gelen kelimeler krş. veya bkz. kısaltmasıyla birbirlerine gönderilmiştir.
9. Okuyuculara daha faydalı olması amacıyla eserde geçen sıfat, zamir ve zarf biçimleri örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.
10. Sözlükte bazı terimler, özel isimler, yer adları, zaman adları v.b. okuyucuya bilgi verilmesi amacıyla dipnotlarla açıklanmıştır.
11. Sözlükte geçen kelimeler metin bağlamında örneklerle gösterilmiştir. Bazı ayetler uzun olduğu için kelimenin içinde geçtiği ayetin anlamı bozmayacak şekilde alınmıştır.
12. Sözlükte kelime başı olanlar kırmızı ve kalın bir şekilde gösterilmiştir. Kelime içi olanlar ise kırmızı ve italik olarak gösterilmiştir. Kelimenin metin içinde geçen şekli ise siyah, kalın ve bold olarak gösterilmiştir.
13. Eserde geçen kelimelerin geçtiği yerler önce varak numarası, satır numarası, sure numarası ve ayet numarası olarak verilmiştir.
14. Bir kelimenin birbiriyle ilgili birkaç anlamı varsa, kelime madde başı olarak bir defa yazılmış, diğer anlam biçimleri 1,2 diye sıralanmıştır.
15. Metinde farklı imla biçimleriyle yazılmış kelimeler ayrı madde başı olarak alınmış birbirlerine bkz., krş olarak gönderimlerde bulunulmuştur.
16. Türkçe asıllı olmayan kelimeler, Tercüme metinde tespit edildiği gibi alınmış olup yanlarına da ait oldukları dili gösteren kısaltmalar yapılmıştır.
17. Kelimeler gramer cinsiyetlerine göre gösterilmemiştir.

SÖZLÜK

-l-

la "işin gerçekleşmesini ve bitmesini gösteren edat"

keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle yandurdılar eliglerini ağızlarıŋa aydılar biz tandımız aŋar kim ıḍıldıŋız ***la*** anıŋ birle biz sėzik içinde miz anıŋdın kim oḳır siler bizni anıŋ tapa sėzikke kemşigli. 188v/1= 014/09

lā ilāhe illa'llāh (<A.) "Allah'tan başka tanrı yoktur"

lā ilāhe illa'llāh tė- "Allah'tan başka tanrı yoktur demek"

erklenmegeyler yazuḳ keçrü ḳolmaḳḳa meger ol kişi kim tutmış bolsa Taŋrı üskinde bıçıġ yaʿnī ***lā ilāhe illa'llāh tėmek***. 228r/2=019/087

laʿnet (<A.) "beddua, lanet etme[1]"

uḍu ıḍıldılar bu yaḳınraḳ içinde laʿnet sürülgenin ḳopmaḳ kün içinde. 168r/5=011/060

laʿnet ḳıl- "lânet etmek, beddua etmek, lanetlemek"

anlar ***laʿnet ḳılur*** anlarnı Taŋrı yme ḳarġar olarnı sürügliler. 18v/8=002/159

laʿnet ḳılın- "lânet edilmek, beddua edilmek, lanetlenmek"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar Taŋrı oġlanıdın dāvud yalavaç tili üze taḳı meryem oġlı ʿīsā tili üze. 90r/3=005/078

laʿnet ḳılış- "birlikte lânetlemek"

andın soŋra ***laʿnet ḳılışalıŋ*** taḳı ḳılalıŋ Taŋrınıŋ laʿneti yalġançılar üze. 44r/4=003/061

laʿnet sürülgen "la'net (rahmetinden uzaklaştırma, azaba maruz bırakma)"

uḍu ıḍıldılar bu yaḳınraḳ içinde ***laʿnet sürülgenin*** ḳopmaḳ kün içinde. 168r/5=011/060

Taŋrı laʿneti "Allah'ın laneti"

beşinç ***Taŋrı la'neti*** anıŋ üze eger erse yalġan sözleglilerdin. 255v/4=024/007

Taŋrınıŋ laʿneti "Allah'ın laneti"

bütünlükün anlar tandılar öldiler anlar kėrtgünmegliler olar ol anlar üze Taŋrınıŋ laʿneti ferişteleriŋ kişileriŋ ḳamuġlarınıŋ. 19r/1=002/161

langar (<F.) "demir atma, durdurma"

---

1 Sözlükte "kovma, hayırdan uzaklaştırma" anlamına gelen lanet, dini bir kavram olarak dünyada Allah'ın rahmet ve yardımını kesmesi, ahrette ise cezalandırması demektir. Allah'ın dışındaki varlıkların laneti ise, genelde beddua anlamını taşımaktadır (Karagöz 2005:394).

aydı miniŋler anıŋ içiŋe Taŋrı atı birle anıŋ yörimeki anıŋ ***langar*** kemişmeki. 166v/3=011/041

langar kemişmeki "yerleşme, sabit olma, durdurma, demir atma"

aydı miniŋler anıŋ içiŋe Taŋrı atı birle anıŋ yörimeki anıŋ ***langar kemişmeki*** menim iḍim yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 166v/3=011/041

lāt (<A.) "İslamdan önce Arapların Kâbe'de bulunan putlarından biri[2]"

lāt atlıġ but "İslamdan önce Arapların Kâbe'de bulunan putlarından biri"

neki körür mü siler ***lāt atlıġ butnı*** ʿuzzā atlıġ butnı. 388v/1=053/019

levḥ-i maḥfūẓ (<A.). "Allah tarafından takdîr edilen şeylerin yazılı bulunduğu mânevî levha[3]"

aġırlanmış bitigler içinde yaʿnī ***levḥü 'l- maḥfūẓ***. 435v/9=080/013

leyl (<A.) "gece, gece yarısı, sure ismi[4]"

bu ***leyl*** sūresi yėgirmibir āyet turur mekkede inmiş turur. 444v/1=092

loḳmān (<A.) "Hz. Lokman[5]"

ançada aydı ***loḳmān*** oġlıŋa ol pend bėrür aŋa ay oġulḳınam ortaḳ ḳatmaġıl Taŋrıḳa. çın ortaḳ ḳatmaḳ uluġ küç ḳılmaḳ ol. 300r/1=031/013

lūṭ (<A.) "Lut peygamber, Hz. İbrahim'in yeğeni olup Sodom'a peygamber olarak gönderilmiştir[6]"

taḳı ***lūṭ*** bėrdimiz aŋa ḥikmet bilig. ḳutġardımız anı ol kentdin kim ḳılur erdi arıġsızlıḳlarnı. 239v/5=021/074

lūṭ yalavaç ewi boḍunı "Hz. Lut peygamberin ahalisi"

meger ***lūṭ yalavaç ewi*** boḍunı biz. 194v/3=015/059

---

2 Kur'an'da ismi geçen İslam öncesi Arap toplumundaki putlardan biri. Lat, İslam'dan önce Cahiliye Araplarının taptıkları bir tanrıça idi. Lügatte, "toz halinde ufalamak, hamur yoğurmak, su ile karmak" manalarına gelen "l-t-t" fiilinden bir isimdir. Bu işi yapana Lat denir. Nakledildiğine göre, Taif'ten biri, buğday (veya arpa), hurma, şeker ve yağla yapılan bir çeşit ezme veya püre yapıp hacılara yol üzerinde ikram edermiş. Bu ezme işini yaptığından ona "Lat" denmişti. Vefatından sonra, hayırsever Lat'ın kabri, "ziyaret haline" gelmiş ve neticede kendisine tapılamaya başlanmıştır (Bedir 2010:295).

3 Levh, üzerinde yazı yazılan tahta, masa veya düz yüzey demektir. Çoğulu elvahtır. Bu tabir Kur'an'da da geçmektedir.Kur'an'ın korunmuş bir levhada bulunduğu belirtilmiştir. Zira levh-i mahfuz yüce Allah'ın olmuş olacak her şeyi tesbit ettiği bir kitap ya da bilgi hazinesidir (Karagöz 2005:396).

4 Mekke döneminde inmiştir. 21 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Leyl" kelimesinden almıştır. "Leyl", gece demektir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:595).

5 Kur'an da kendi ismi ile anılan surenin içinde geçen, nebi mi yoksa veli mi olduğu ihtilaflı olan kişi. Lokman kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Lügatte "çabucak yemek","lokmalokma yutmak" anlamlarına gelen "l-k-m"de geldiği, bu kökten "hızlı yiyen" anlamına gelen "tilkam"gibi manalardan bahsedildiği söylense de bunun gerçek şahıs olan Hz. Lokman ile bir ilişkisi söz konusu olamaz. Diğer bir görüşe göre, Lokman, Arapçaya yabancı bir isimdir. Lokman (a.s.) siyah tenli, kısa boylu, kalınca dudaklı, küçük burunlu, yarık ve enli ayaklı idi (Bedir 2010:297).

6 Lut, Arapçaya yabancı bir isimdir. İbranice "lot" olarak kaydedilen kelime Batı dillerine de bu şekilde geçmiştir. Hz. Lut'un Hz. İbrahim'in ailesinden olduğu hakkında ittifak varsa da Hz. İbrahim'in kardeşi oğlu veya kendi oğlu olduğu hakkında ihtilaf vardır. Lut aleyhisselam uzuna yakın orta boylu, beyaz tenli, güzel yüzlü, ince burunlu, inci gibi güzel dişli, uzun parmaklı idi, gülüşünde bir güzellik ve vakur vardı. Hikmetli ve ölçülü idi (Bedir 2010:301).

lūṭ boḍunı "Hz. Lutʿun kavmi"

ermes ***lūṭ boḍunı*** silerdin ırakˌ.170v/6=011/089

lūṭ ėli "Hz. Lutʿun kavminin yerleşim yerleri[7]"

keldiler ök ***lūṭ ėli*** üze ol kim yaġduruldı yawuz yaġmur. 265r/1=025/040

lūṭ ḳaḍaşları "Hz. Lut'un kardeşleri"

ançada aydı anlarḳa ***ḳadaşları lūṭ*** ḳorḳmaz mu siler. 272v/2=026/161

lūṭ kişini "Hz. Lut'un karısı"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı ***lūṭ kişini*** erdiler ėkki ḳul altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/2=066/010

lūṭ uraġutı "Hz. Lutun karısı"

meger ***lūṭ uraġutını*** ḳalıġlılardın erdi. 329r/3=037/135

7 Kimi ayetlerde ise el-Karye şeklinde marife (belirli isim) olarak geçmiş ve bu ayetlerde belli yerleşim merkezlerine işaret edilmiştir. Bu ayetlerde "el Karye" kelimesi ile Beyt-i Makdis, Şam, Mekke, Eyke; Meyden, Taberiye, Mısır, Sedum, Antakya şehirleri kasdedilmişir (Akpınar 2002:156).

-m-

ma "da / de, dahası ***krş***.me"

ançaḳa tėgi ḳaçan körseler ***ma*** anı kim vaʿde ḳıldılar herāyna bilgeyler men kim ol küçsüzrek yārī ḳılmaḳın azraḳ sanın. 426r/4=072/024

maġrıb (<A.) "batıya ait, batı tarafında, batı"

maġrıb iḍisi "(doğunun) ve batının Rabbi"

maşrıḳ ***maġrıb iḍisi*** yoḳ iḍi meger ol tutġıl anı işengen. 426v/5=073/009

maġrıblar iḍisi "(doğuların) ve batıların Rabbi"

ant içer men maşrıḳlar ***maġrıblar iḍisi*** birle biz uġan miz. 423r/4=070/040

maḥşer (<A.) "haşronulacak, toplanılacak yer, kıyâmette ölülerin dirilip toplanacakları yer, çok kalabalık"

maḥşer yeri "haşronulacak, toplanılacak yer, kıyâmette ölülerin dirilip toplanacakları yer, çok kalabalık"

ançada oḳ anlar aḍaḳın turġu yerde yaʿnī ***maḥşer yeri*** teg. 434v/6=079/014

māʿide (<A.) "sofra ***krş***. māyide[8]"

mā'ide sūresi mekkede inmiş turur yüz taḳı yėgirmi üç āyet turur. 79r/6=005

maḳām (<A.) "makam, durulacak yer[9]"

oḳıġıl anlar üze nūḥ yalavaç sawını ançada aydı öz boḍunıŋa ay meniŋ boḍunum eger uluġ keldi erse siler üze ***maḳāmı*** meniŋ turmaḳlıḳım pend bėrmekim Taŋrı belgüleri birle Taŋrıḳa köŋül urdum uġraŋlar işiŋizlerke ortaḳlarıŋızḳa yana bolmasun işiŋizlerke siler üze örtüglüg yana öteŋler aŋa küḍmenler mėni. 159v/7=010/071

māl (<A.) "varlık, mal[10]"

---

8 Medine döneminde inmiştir. 120 ayettir. Mâide sofra demektir. Sûrenin 114. ayetinde Hz. İsa'nın Allah'tan bir sofra indirmesini dilediğini bildiren ayetten dolayı bu adı almıştır. Hicretin 10. yılında, yani veda haccının yapıldığı yılda, Mekke ile Medine arasında ve bir defada indiği rivayet edilmektedir(Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:596).

9 Sözlükte "ayakların bastığı yer, oturulan yer, menzil, merhale, konak" anlamına gelen "makam" kelimesi tasavvufta, kulun tekrar etmek suretiyle kazandığı ve kendisinde özellik haline getirdiği edebler ve ahlak veya kulun riyazet ve mücahede ile ulaştığı derece demektir (Karagöz 2005:403)

10 Mal kelimesi "meyl" kelimesinden türemiştir. "Meyl" sözlükte; denge noktasında sağa sola sapmak demektir. Sürekli değişen ve ölümsüz olmayan değerlere bu bakımdan "mal" denilmişrtir. Malın ana özelliği, devamlı değişmesi, sabit olmaması ve ebedi (ölümsüz) olma özelliğinin bulunmamasıdır. Mal fıkıh dilinde, bir kimsenin sahip olduğu şey, menkul (taşınabilir) veya gayri menkul (taşınamaz) varlık veya servettir (Ece 2000:381).

māl tawar oğlanlar yaḳın tirigliknıŋ anıŋ bezeki turur. ḳaldaçı ėdgüler yėgrek turur ıḍġıl üskinde yanut taḳı yėgrek turur umunçın. 218r/6=018/046

māldın ḫarc ḳıl- "maldan harcamak, sarf etmek"

taḳı ne kim ***ḫarc ḳılsaŋız māldın*** ḥaḳīḳat üze Taŋrı anı key bilgen. 35v/3=002/273

mālnıŋ başı "sermaye, ana mal"

eger ḳılmasaŋız biliŋ bildürüŋ toḳuşnı Taŋrıdın taḳı yalawaçındın. eger ḳaytsaŋız sizke ***mallārıŋızның başları***. 36r/6=002/279

māl birle ara- "desteklemek, iyilikte bulunmak"

ḳaçan keldi erse süleymān aydı ***māl birle mü arar*** siler mėni ol kim bėrdi maŋa Taŋrı yėgrek ol anıŋdın kim bėrdi silerke. 276v/7=027/036

māl birle ḳatıġlan- "Allah yolunda mallarıyla cihat etmek"

bütünlükün anlar kėrtgündiler ėwlerindin barḳlarından çıḳtılar ***ḳatıġlandılar mālları birle*** tenleri birle Taŋrı yolı içinde. 138r/1=008/072

māl tawar "varlık, servet, mal mülk"

ol kün asıġ ḳılmaz ***māl tawar*** azu oğlanlar. 270v/1=026/088

buzlup māldın aḍrılmış "yolcu"

biliŋler anı kim ġanīmet yaʿnī olça buldıŋızlar nersedin çın Taŋrıḳa ol anıŋ bėşde biri yalavaçḳa yawuḳlar iḍisiŋe atasız uşaḳlarḳa çıġaylarḳa yol oğlanıŋa yaʿnī ***buzlup māldın aḍrılmışlarḳa*** eger kėrtgünse siler Taŋrıḳa ne kim indürdimiz ḳulumız üze aḍırmaḳ küninde ol kün körüşti ḳawuştı ėkki gürūh. Taŋrı tėgme nerse üze uġan turur. 135r/3=008/041

mālik (<A.) "yedi Cehennemin hâkimi ve kapıcısı olan melek, zebânîleri idâre eden melek[11]"

ündeŋler ay ***mālik*** ḥükm ḳılsun duʿā ḳılġıl biziŋ üze iḍiŋ. aydı siler meŋgü turuġlılar siler. 362v/7=043/077

maŋa "teklik **1.** şahıs zamirinin yönelme hâli, bana"

şükr ḳılıŋlar maŋa nū-sipāslıḳ ḳılmaŋlar ***maŋa***. 18r/6=002/152

maŋar "teklik **1.** şahıs zamirinin yönelme hâli, bana"

ay meniŋ ḳullarım anlar kim kėrtgündiler meniŋ yerim kėŋ turur ***maŋar*** tapnuŋlar. 293r/8=029/056

maŋġu "banma, yemeğe banma"

11 Cennet kapılarında müminleri karşılayan meleklere karşılık, cehennem kapılarında da kafirleri karşılayıp horlayan melekler bulunmaktadır. Cehennem'in bekçisi olan meleklerin de bir başkanları bulunmaktadır. ve adı Mâlik'dir. Mâlik ve yardımcısı melekler, o kafirleri ayıplayarak, döverek ve iğneleyici soruları ile manen azap ederler (Cebeci 1998:147).

yıġaç kim çıḳar körklüg taġdın ündürür zeyt yaġını ***maṅġu*** yėglilerke. 249v/9=023/020

maṅġu yė- "banmak, katık etmek"

yıġaç kim çıḳar körklüg taġdın ündürür zeyt yaġını ***maṅġu yėglilerke***. 249v/9=023/020

maŋım "adım"

ay kişiler yėŋler anıŋdın kim yer içinde ḥelāl arıġ uḍu barmaŋlar yek ***maŋımlarına*** ol silerke düşmen ol belgülüg. 19v/6=002/168

mānīʿ (<A.) "engel, yasak[12]"

mānīʿ ḳıl- "men etmek, yasaklamak, engellemek"

yme ***mānīʿ ḳılurlar*** tilek ḳoluġ iḍilerni. 449v/9=107/007

mārūt (<A.) "Marut, Harut adlı melekle birlikte Babil halkına sihir ve büyü öğreten meleğin adı[13]"

tanmadı süleymān velīkin yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḍūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze bābil yeriniŋ hārūtḳa demāvend taġı da erdi ***mārūtḳa***. 12v/1=002/102

maşrıḳ (<A.)"güneşin doğduğu yer, doğu"

maşrıḳlar iḍisi "doğuların ve (batıların) sahibi olan Allah"

yėti ḳat kökler iḍisi yme yerler iḍisi yme ne kim ol ėkki ara turur yme ***maşrıḳlar iḍisi***. 324r/8=037/005 meger ol tutġıl anı işengen. 426v/5=073/09

maşrıḳ maġrıb iḍisi "doğunun ve batının sahibi olan Rab "

maşrıḳ maġrıb iḍisi yoḳ iḍi 426v/5=073/09

me "ve, da, de ***krş***. ma"

ayġıl ay meniŋ boḍunum ḳılınlar öz orunlarıŋızda men ***me*** ḳıldaçı men herāyna bilgey siler. 338r/9=039/039

meʿcūc (<A.)"Mecüc, Nuh peygamberin oğlu Yafis'in çocuklarından türemiş olan iki kabileden biri[14]"

kim ye'cūc taḳı ***me'cūc*** artaḳ iş ḳılığlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele bizli ara anlarlı ara ḳoçu tuġan 221v/6=018/094

meded (<A.) "yardım, yardımda bulunma"

12 Vermemek, mahrum etmek, alıkoymak, önlemek, savmak, korumak, savunmak anlamındaki "m-n-a" kökünden türeyen "mani", cimri, engel olan, koruyan demektir.Allah'ın sıfatlarından biridir (Karagöz 2005:408)

13 Kur'an-ı Kerim'de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki kimse. Harut ve Marut Arapça menşeli değildir. Bu isimler, Kur'an'da geçtiği gibi diğer dinlerde de benzeri ve farklı şekillerde mevcuttur. Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan Avesta'da "Haurvatat" ve "Ameratat" olarak geçer. İran'da ise "Khurdad"ve "Murdad" olarakiliir (Bedir 2010:180).

14 Ateş ve kıvılcım anlamındaki "ecic" kökünden türeyen ye'cüc ve me'cüc kelimeleri Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Her iki ayetin tefsir ve yoromlarında Ye'cüc ve Mec'üc'ün bozgunculuk yapan bir topluluk olduğuna ve çevrelerindeki milletler zulüm ve haksızlık yaptıklarına işaret edilmektedir (Karagöz 2005:696).

ayġıl eger bolsa teŋiz ḳara iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger keltürse miz aŋar meŋzer artuḳluḳ ***meded***. 222v/7=018/109

meded bėr- "yardım etmek, yardımda bulunmak"

kim tap kelür eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız taḳı kelseler sizke ėwmeklerindin bu ***meded bėrgey*** sizke iḍiŋiz bėş miŋ ferişte lerdin nişān ḳılġanlar. 50r/6=003/125

medād bol- "yardım etmek, imdadına yetişmek"

eger ol kim yer içinde turur yıġaçdın ḳalemler bolsa teŋiz medād bolsa anda kėḍin yėti deryālar tükenmegey erdi Taŋrınıŋ yarlıġları. 301r/6=031/027

meded ḳıl- "yardım etmek, yardımda bulunmak"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa tap kelmegey mü sizke kim ***meded ḳılsa*** sizke iḍiŋiz üç miŋ ferişte lerdin indürülmişler. 50r/4=003/124

medenī (<A.) "Medine, Hicaz'da bir şehir ***bkz***. medīne[15]"

bu el-ḥamd sūresi yüz taḳı on bir āyet turur ***medenī*** turur. 214v/1=018

medīne (<A.)"Medine, Hicaz'da bir şehir ***bkz.*** medenī"

eger yıġılmasa ėkki yüzlügler anlar kim köŋülleri içinde ig turur yalġan ḳoşuġlılar ***medīne*** içinde le-nusalṭanike ʿaleyhim. 310v/7=033/060

medīne boḍunı"Medine halkı, Medinede yaşayanlar"

ançada aydı bir gürūh anlardın ay ***medīne boḍunı*** turġu yer yoḳ silerke ḳaytıŋlar taḳı destūr ḳolur bir gürūh anlardın yalavaçdın ayurlar bütünlükün bėriŋ ėwlerimiz açuḳ turur ermes ol açuḳ. tilemezler meger ḳaçmaḳ. 305r/9=033/013

medyen (<A.) "Medine ile Şam arasında bir şehir[16]"

ıḍtımız ***medyen*** tapa ḳaḍaşları şuʿaybnı. 170r/3=011/084

medyen atlıġ kent boḍunı "Medyen halkı"

ürgediŋ yıllar ***medyen atlıġ kent boḍunı*** içinde yana keldiŋ endāze birle ay mūsā. 230r/1=020/040

medyen boḍunı"Medyen halkı[17]"

---

15 "Medine" kelimesi, medâin, müdün, müdn diye çoğul olur. Araplar bir yere sahip olmak, bir yeri mülk edinmek manalarına gelen "medine", isim olarak büyük şehirlere denir. Bundan dolayı kalesi bulunan şehirlere de bu yüzden medine denmiştir. Nitekim küçük şehirlere de "belde" denir (Bedir 2010:316).

16 "Medyen" kelimesi muarreb olup hem yer ismi hem şahıs hem de kabile ismidir. Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'in bu şehri kurması ve burada yaşayan kimselerin de onun neslinden olması sebebiyle bu isim verilmiştir. Bundan dolayı veya "Medan", yine soyları Hz. İbrahim'e atfedilen bir kabile ismidir (Bedir 2010:326).

17 Medyen; Arap yarımadasının batı tarafında, Kızıldeniz sahillerinde bir mevki olup, AKâbe körfezinden Hıms vadisine kadar uzanır. Asıl Medyen bu topraklarda sâkin kabilenin ismidir. Bölge uzun süre Mısır idaresinde iken, daha sonra da uzun süre Osmanlı toprakları içirisinde kalmıştır. Medyen, Ayla'dan Medine'ye giden hacıların takip ettikleri yol üzerinde ikinci konak yeri idi ve Mekke'ye bağlı yerler arasında yer alıyordu. Şuayb Peygamber Medyen halkına peygamber olarak gönderilmişti. Medyen ismi, Medyân'ın değişmiş şeklidir. Medyân, Hz. İbrahim'in üçüncü karısı olan Katura'dan doğmuştu. Medyenliler de Medyân'ın evlatları olmaları

medyen boḍunı yalġanḳa tutuldı mūsā. 246r/2=022/044

medyen kenti "Medine ile Şam arasında bir şehir[18]"

medyen kentiŋe ḳaḍaşları şuʿaybnı. aydı ay meniŋ boḍunum tapnuŋ Taŋrıḳa yoḳ silerke iḍidin anda aḍın. 120v/1=007/085

medyen kenti iḍileri "Medine ile Şam arasında oturanlar, Medyen kenti halkı"

kelmedi mü anlarḳa anlarnıŋ sawı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿād boḍunı şemūdluġlar ibrāhīm yalavaç boḍunı ***medyen kenti iḍileri*** üstün astın boldaçılar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 146r/7=009/070

medyen suwı "Medyen suyu[19]"

ḳaçan keldi erse ***medyen suwıŋa*** buldı anıŋ üze bir gürūh kişilerdin içrürler. 282v/5=028/023

medyen tuşı "Medyene doğru, Medyen tarafına, Medyen yönüne doğru"

ḳaçan yüzlendi erse ***medyen tuşıŋa*** aydı bolġay kim iḍim köndürgey mėni tüz yolḳa 282v/4=028/022

meger (<F.) "yalnız, sadece, ancak"

Taŋrıḳa yana anlar birle kim kėrtgündiler ermesler ***meger*** özlerini bilmesler. 3r/3=002/009

mekke (<A.) "Mekke, Hicaz'da bir şehir[20]"

neçe üküş kentdin ol ḳatıġraḳ küçlüg sėniŋ ėliŋdin yaʿnī mekke ol kim çıḳardılar sėni yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarnı yārīçi yoḳ erdi anlarḳa. 373v/5=047/013

mekke boḍunı "Mekke halkı"

mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa oḳıġu tāzīçe ḳorḳutġuŋ üçün ***mekke boḍunı*** yme anıŋ tėgrekilerni ḳorḳutġuŋ ḳıyāmet künindin sėzik yoḳ anıŋ içinde. 353v/5=042/007

mekke orunı "Mekkenin göbeği, Mekkenin ortası "

---

bakımından Medyânî veya Medyenliler olarak meşhur oldular. Medyenliler Arap kavmi oldukları için Arapça konuşuyorlardı (Bedir 2010:326).

18 Medyen, Ayla'dan Medine'ye giden hacıların takip ettikleri yol üzerinde ikinci konak yeri idi ve Mekke'ye bağlı yerler arasında yer alıyordu. Şuayb Peygamber Medyen halkına peygamber olarak gönderilmişti. Medyen ismi, Medyân'ın değişmiş şeklidir. Medyân, Hz. İbrahim'in üçüncü karısı olan Katurâ'dan doğmuştu. Medyenliler de Medyân'ın evlatları olmaları bakımından Medyânî veya Medyenliler olarak meşhur oldular. Medyenliler Arap kavmi oldukları için Arapça konuşuyorlardı(Bedir 2010:328).

19 Hz. Musa'nın Medyen'e giderken karşılaştığı kuyu Medyen suyu, ayette geçen "Ma'e- Medyen", bugün, el-Bed ile Makna arasında bir bölgedir. Ayrıca Makna'da "Uyun-i Musa" diye yerden çıkan tatlı bir göze vardır (Bedir 2010:328).

20 Yerin göbeği Kâbe-i Muazzama'nın bulunduğu ve İslam nurunun ilk yayıldığı şehir. Mekke, lügat olarak "kemiği ufalayıp toz haline getirmek, helak etmek,emmek, kemiğin iliğini çıkarıp yemek" manalarına gelir. Istılah olarak Mekke şehrini ifade eder. Kur'an'da geçen "bekke", şehrin yerleştiği alanı ifade ederken, Mekke'nin Harem bölgesini de içine alan coğrafyayı belirttiği söylenmiştir. Diğer taraftan, lügat anlamıyla irtibatlı olarak, bu şehre gidenlerin günahlarını arındırması veya Mekke'de zulüm edenleri helak edeceği manasına "Mekke" denir (Bedir 2010:331).

ol ol iḍi turur kim yıġdı anlarnıŋ eliglerini silerdin silerniŋ eligleriŋizni anlardın ***mekke ornında*** yārī bėrmesde kėḍin silerke anlar üze. 378r/9=048/024

aġırlıġ mekke mezgīti "Mescid-i Haram[21]"

ewürgey ök miz sėni. ol ḳıbleḳa kim tiler sen anı. ewürgil yüzüŋni ***aġırlıġ mekke mezgiti*** tapa. 17r/6=002/144

mekkelig (<A.+T.) "Mekkeye ait olan"

bu sūre-i secde elig ėkki āyet turur ***mekkelig*** turur Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı bir ėlig iḍi turur. 348v/6=041

mekr (<A.) "hile, tuzak[22]"

Taŋrı bilgenrek ḳayda ḳılur erse yumuşlarını. munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ḫorluḳ Taŋrı üskinde ḳatıġ öçemek ḳatıġ ḳın anıŋ birle kim ***mekr*** ėter erdiler. 107v/2=006/124

mekr ėt- "hile yapmak, tuzak kurmak"

Taŋrı bilgenrek ḳayda ḳılur erse yumuşlarını. munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ḫorluḳ Taŋrı üskinde ḳatıġ öçemek ḳatıġ ḳın anıŋ birle kim ***mekr ėter*** erdiler. 107v/2=006/124

mekr ḳıl- "hile yapmak, tuzak kurmak"

taḳı ḥīle ḳıldılar taḳı ḥīle yanutı bėrdi Taŋrı. taḳı Taŋrı ***mekr ḳılġanlarnıŋ*** yaḫşıraḳı. 43v/2=003/054

mekr ḳılġanlarnıŋ yaḫşıraḳı "en iyi tuzak kuran Allah"

taḳı ḥīle ḳıldılar taḳı ḥīle yanutı bėrdi Taŋrı. taḳı Taŋrı ***mekr ḳılġanlarnıŋ*** yaḫşıraḳı. 43v/2=003/054

melāmet (<A.) "kınama, azarlama"

melāmet ḳıl- "kınanmak, azarlanmak"

yuttı anı balıḳ ol özüŋe ***melāmet ḳılur*** erdi. 329r/6=037/142

---

21 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanlar'ın kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem ile oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010: 259).

22 Hile ile aldatmak ve gizlice bozgunculuk yapmak demektir. Bu kelime ve türevleri Kur'an'da 42 defa geçmiş ve peygamberleri yalanlamak, şirk, dedikodu yapmak anlamlarında kullanılmıştır. Mekr insan için kötü olan yerilen ve cezalandırmayı gerektiren bir davranıştır (Karagöz 2005:420).

melāmet ḳılın - "kınanmak"

tuttumız anı yme çerigini attımız anlarnı teŋiz içre ol ***melāmet ḳılnur*** erdi. 385r/6=051/040

melāmėt ḳılınmamışlar "yaptıklarından dolayı kınanmayanlar"

anlar ***melāmet ḳılınmamışlar***. 249r/6=023/006

melāmet ḳılış- "birlikte kınamak"

utru bardı bir ançaları bir ança üze ***melāmet ḳıluşurlar***. 419r/8=068/030

melekūt (<A.ç.) "melekler[23]"

ol iḍi atı birle kim muḥammedni bir tünle ėletip ḳamuġ ***melekūtnı*** körkitti. 205v/9=017

melik (<A.) "hükümdar"

aydı ***melik*** men körür men yėti semüz ineklerni yėyür anlarnı yėti aruḳ sıġır aḍın yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/2=012/043

mėn "teklik **1.** şahıs zamiri teklik **1.** şahıs eki"

men Taŋrı bilür ***men***. 299r/5=031/001

mėnde "benden"

bėrdimiz mūsāḳa bitigni ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanıŋa tutmaŋlar ***mėnde*** aḍın iş oŋardaçı. 206r/4=017/002

mėndin "benden"

aydımız iniŋler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke ***mėndin*** köni yol kim uḍu barsa köni yolumḳa yoḳ ḳorḳunç anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmaslar. 5v/7=002/0038

mėni "beni"

aydı meryem iḍim neteg bolur maŋa oġlan taḳı sıḳamadı ***mėni*** kişi. 42v/6=003/0047

mėnli "benimle birlikte"

aygıl ḳayu nerse uluġraḳ ol tanuḳluḳ bėrmeki. aygıl Taŋrı yoḳ ***mėnli*** ara siler ara yarlıġ ıḍıldı maŋa bu oḳıġu ḳorḳutsa men silerni anıŋ birle kimke tėgse. 96v/9=006/019

men "teklik **1.** şahıs zamiri teklik **1.** şahıs eki" 2v/1=002/002

maŋa "bana"

yāḍ ḳılıŋlar mėni yāḍ ḳılayın sizni. şükr ḳılıŋlar maŋa nū-sipāslıḳ ḳılmaŋlar ***maŋa***. 18r/6=002/152

maŋar "teklik 1. şahıs zamirinin yönelme hâli, bana"

23 Sözlükte "haberci ve kuvvet anlamına gelmektedir. Çoğulu Melaikedir İslami ilimler terminolojisinde ise nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, latif, ruhani ve nurani varlıklardır (Karagöz 2005:421)

ay meniŋ ḳullarım anlar kim kėrtgündiler meniŋ yerim kėŋ turur ***maŋar*** tapnuŋlar. 293r/8=029/056

menim "benim"

yme ol ***menim*** atım ol oḳıġan ferişteler ḥaḳḳı 324r/6=037/003

meniŋ "benim"

eger tatursa miz aŋar yarlıḳamaḳ bizdin ziyān tėgmişde kėḍin aŋar ayur oḳ bu maŋa sėzinmes miz ḳıyāmetni aḍaḳın eger yandurulsa men iḍimke çın ***meniŋ*** anıŋ üskinde ėḍgülük uḳturġay oḳ miz anlarnı kim tandılar ḳılmışları üçün taturġay miz anlarḳa ėrig ḳatıġ ḳındın. 352v/8=041/050

menāt (<A) "câhiliyye döneminde Kâ'bede Hüzeyl ve Huzâa kabîlelerinin ma'bûdu olmak üzere konulan put[24]"

menāt atlıġ butnı üçinç taḳı bir. 388v/1=053/020

menāt atlıġ but "câhiliyye döneminde Kâ'bede Hüzeyl ve Huzâa kabîlelerinin ma'bûdu olmak üzere konulan put"

menāt atlıġ butnı üçinç taḳı bir. 388v/1=053/020

menfa'at (<A.) "fayda, yarar[25]"

silerke anıŋ içinde menfa'atlar üküş turur. taḳı andın yėyür siler. 250r/1=023/021

menfa'at al- "faydalanmak, yararlanmak"

negü kim ***menfa'at alsa*** siler anıŋ birle anlardın bėriŋler anlarḳa terlerini teŋlep kesilmiş. 61r/9=004/024

menfa'atlan- (<A.+T.) "faydalanmak, yararlanmak"

ḳaçan ḳorḳunçsuz bolsa siler kim ***menfa'atlansa*** ziyāret birle ḥacc tapa nėgü kim āsān kelse ıḍġu ḳurbāndın. 23v/2=002/196

meŋgü "sonsuz, ebedî"

meŋgü anıŋ içinde yüŋül ḳılınmaz anlardın ḳın taḳı küyülmez.46v/6=003/088

meŋgü ḳal- "ebedî kalmak, cenntte veya Cehennemde sürekli kalmak"

anlar anıŋ içinde ***meŋgü ḳalġaylar***. 4v/1=002/025

meŋgü ḳalıġlı "ebedi kalıcı"

---

24 "menat", "el-mena" veya "menv" kökünden gelip, ölüm manasına gelir. Necm Suresi 20. ayette geçen "menat" kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Menat, Cahiliye Araplarının, özellikle Mekkelilerin, Kureyş, Beni Ka'b, Hüzaa ve Hüzeyl kabilesinin taptıkları önemli putlardan biri idi. İslam'dan önce Medineliler de bu puta taparlardı. Put, Mekke'nin kuzeyinde, hicret yolu üzerinde bulunan Müşellel'de (günümüzde meskun bir mahal değildir), "Menat" adında bir mabedin içinde bulunuyordu. Cahiliye Arapları, "Menat" gibi putları Allah'ın kızları addederlerdi. Kızları Allah'a, erkek çocularını da kendilerine uygun görürlerdi (Bedir 2010:349).

25 Sözlükte "fayda, yarar" anlamına gelen "menfaat", fıkıhta genel olarak fayda anlamına geldiği gibi, özel olarak da bir malın kullanımı, maldan istifade etmek manasına da gelmektedir (Karagöz 2005:425)

takı kim yarlıġ tutmasa Taŋrınıŋ takı yalavaçınıŋ keçse anıŋ yıġıġlarından kigrü anı otķa ***meŋgü ķalıġlı*** anıŋ içinde. 60r/1=004/014

meŋgü ķalın- "ebedi kalmak, sonsuza dek kalmak"

tezginür anlar üze uştmaḫ oġlanları ***meŋgü ķalınmışlar***. 395r/2=056/017

meŋgü ķalınmışlar "bekası devam ettirilenler, kalıcı kılınanlar"

tezginür anlar üze uştmaḫ oġlanları ***meŋgü ķalınmışlar***. 395r/2=056/017

meŋgü ķıl- "ebedi kılmak, sonsuz kılmak"

saķınur çın anıŋ tawarı ***meŋgü ķılur*** anı. 449r/3=104/003

meŋgü ķınnı tat- "ebedî azabı tatmak"

yana aytıldı anlarķa küç ķıldılar tatıŋlar meŋgü ķınnı. 158r/6=010/052

meŋgü tur- "sonsuza dek kalmak"

ündeŋler ay mālik ḥükm ķılsun duʿā ķılġıl biziŋ üze iḍiŋ. aydı siler ***meŋgü turuġlılar*** siler. 362v/8=043/077

meŋgü uştmaḫçı "ağaçlı bahçe, Cennet, âhiretteki, refah ve saadet yurdunda bulunan, Cennetü'l-Huld [26]"

ayġıl ol mu yėgrek azu ***meŋgü uştmaḫçı*** mu ol kim vaʿde ķılındı saķnuķlarķa. 263r/7=025/015

meŋgülüg "sonsuzluk"

anlarnıŋ içinde ***meŋgüler***. 48v/2=003/107

meŋgülüg yıġaçı "sonsuzluk ağacı"

vesvese ķıldı aŋar yek aydı ay ādem nek yolçılayın mu sėni ***meŋgülüg yıġaçı*** üze erkliglik üze eskirmez. 234r/9=020/120

meŋgülüg küni "Kıyamet küni"

kiriŋler aŋar esenlik birle. bu ol ***meŋgülüg küni***. 383r/6=050/034

meŋgülüg sarāy "Cennet, Dâru'l-Huld[27]"

ol Taŋrı düşmenleriniŋ yanutı ot. anlarķa anıŋ içinde ***meŋgülüg sarāy***. 350v/9=041/028

meŋgülüg ķal- "ebedî kalmak, sonsuza dek kalmak"

kalıġlı meŋgülüg andın uluġluķ iḍisi hem uluġluķ iḍisi aġırlıġ iḍisi. 392v/8=055/027

meŋgülüg ķalıġlı- "Varlığın sonu olmayan, esma-i hüsna'dan el-Bāķī[28]"

---

26 "Cennet" ve "Huld" kelimelerinden oluşan ve "ebedilik cenneti" anlamına gelen bu terkip, cennetin sonsuzluğunu ifade etmek üzere cennete isim olmuştur. Cennet'in kendisinin, nimetlerinin ebedi olarak devam edeceğini ve sakinlerinin orada sonsuza kadar yaşayacağını ifade etmektedir (Akpınar 2001:225).

27 Cennet ehli ve cehennem ehli sonsuza kadar kalacağı için cennete ve cehenneme "sonsuzluk yurdu" anlamına bu isim verilmiştir (Akpınar 2001:225).

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi hem uluġluḳ iḍisi aġırlıġ iḍisi. 392v/8=055/027

meŋgülüg ḳıl- "ebedi kılmak, sonsuz kılmak"

ḳılmadımız bir kişike sènde öŋdün ***meŋgülüg***. 237v/2=021/034

meŋiliglik "sevinç, memnuniyet, mutluluk"

anlar kim kèrtgündiler taḳı ḳıldılar edgülükler ***meŋiliglik*** olarḳa yanış körklüglüki. 186r/3=013/029

meŋiz "gibi, benzer, a benzer, -la benzer"

keltürgey ök miz saŋa anıŋ ***meŋiz*** yalġançılıḳ ḳılġıl bizli ara taḳı seniŋli ara bir vaʿde ḫilāf ḳılalım aŋar biz ap yme sen aḍın bir orun. 230v/7=020/058

meŋizlig 1."gibi, -a benzer, -la benzer"

ḥaḳīḳat üze ʿīsānıŋ ṣıfatı Taŋrı ḳatında ādem ṣıfatı ***meŋizlig***. 44r/1=003/059

2. "şekil, suret, seciye, karakter"

aḍın anıŋ ***meŋizligdin*** türlüg türlüg ḳın bu gürūhlar turur. 333v/5=038/058

meŋizlig bilgen iḍi "her şeyi bilen Allah gibi"

uḳturmas saŋa ***bilgen iḍi meŋizlig***. 318r/5=035/014

meŋizlig ḳıl- "benzerini yaratmak, benzetmek"

azu körmes müler bütünlükün Taŋrı ol kim törütti köklerni yerlerni uġan turur yaratmaḳ üzele anlar ***meŋizlig ḳıldı*** anlarḳa atalmış vaḳt sèzik yoḳ anıŋ içinde. 213v/3=017/099

meŋizlig yek "şeytan gibi, şeytanın durumuna benzer"

yek meŋizlig ançada aydı kişike taŋġıl tèp ḳaçan tansa aydı men bīzār men sèndin men ḳorḳar men Taŋrıdın ajunluġlar iḍisi. 405r/1=059/016

meŋizligrek "daha çok benzer"

helāk kemişti Taŋrı anlar üze tanıġlılar anıŋ ***meŋizligreki*** ol. 373r/9=047/010

men me "doğrusu"

ayġıl ay meniŋ boḍunum ḳılıŋlar öz orunlarıŋızda ***men me*** ḳıldaçı men herāyna bilgey siler. 338r/9=039/039

meŋze- "benzemek, benzer olmak"

ermez mü bu meger bir ādemī silerke ***meŋzer***. 235v/6=021/003

meŋzek "benzer, eş"

dewül sèn meger ādemī bizke ***meŋzek***. 272r/6=026/154

---

28 Allah'ın ezeli olması, Allah'ın sıfatlarında sadece ona mahsus bir sıfat olup, varlığında hiçbir zaman yokluk olmayan demektir. Her şeyi yokluk kapladığı halde ve her şey yok olacağı halde onun zatı bakidir. O aynı zamanda mekanı olmaksızın ezelidir (Cemel 2001:155).

meŋzek ur- "müsavî olmak, aynısı olmak, misal olmak, benzetmek, benzer olmak, nümunesi olmak"

urdımız oḳ kişilerke bu oḳığu içinde tėgme bir ***meŋzekdin***. 299r/1=030/058

meŋzek urul- "örnek verilmek, misal verilmek"

ay kişiler ***uruldı meŋzek*** ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrıda aḍın yaratumazlar bir ḳuḍġunı eger tirilseler aŋar. eger ḳapsa anlardın siŋek nerse ḳutġarmaġaylar anı. 248r/8=022/073

meŋzekdin bol- "müsavî olmak, aynısı olmak, misal olmak, benzetmek, benzer olmak, nümunesi olmak"

belgürttimiz ök kişilerke bu oḳığu içinde tėgme ***meŋzekdin bolġay*** kim anlar pend tutġaylar. 337v/1=039/027

meŋzeklig "benzeme, benzemek, benzer"

bėrdimiz aŋar ewi boḍunıŋa anlarḳa ***meŋzeklig*** anlar birle yarlıḳamaḳ bizdin pend turur tapnuġlılarḳa. 240v/1=021/084

meŋzer "benzer"

teŋdin keçiŋler anıŋ üze aŋar ***meŋzer*** kim teŋdin keçti siler üze ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa biliŋler kim Taŋrı saḳnuḳlar birle ol. 23r/5=002/194

meŋzeş- "benzemek"

azu ḳılur mu Taŋrıḳa ortaḳlar yarattılar mu anıŋ yaratığı teg ***meŋzeşdi*** mü yaratıġ anlar üze. 184v/7=013/016

meŋzeşig "benzer, eş, emsal"

ayġıl ḥaḳīḳat üze köni yol Taŋrınıŋ köni yolı kim bėrilse bir kim erse siz bėrilgen nerseniŋ ***meŋzeşigi*** yā taḳı ḥūccetleşseler sizke iḍiŋiz ḳatında. 45r/4=003/073

meŋzeşmez "zıt, mukabil, ters"

ḥaḳḳā mundaġ bolmaġay herāyna taŋġaylar anlarḳa tapuġ ḳılmaḳlarıŋa bolġaylar anlar üze ***meŋzeşmez***. 227v/7=019/082

menzil (<A.) "menzil, konak yeri, ev"

bağırsaḳ kim öz ḳudreti birle kerāmet ḳıldı. yalavaçı kim mü'minlerke künni ***menzil*** ḳılu yarlıḳadı. 205v/9=017

mertebe (<A.) "derece"

anlarḳa ***mertebeler*** Taŋrı ḳatında. 54r/1=003/163

merve (<A.) "Merve, Mekke'de bir dağ adı[29]"

29 Safa ve Merve, Hz. İbrahim tarafından Allah'a emanet edilerek susuz bir vadide bırakılan Hz. Hacer'in oğlu Hz. İsmail ile birlikte susuzluktan ölme endişesiyle koşa koşa gidip geldiği iki küçük tepedir. Hacer'in bu

merve tağı "Merve, Mekke'de bir dağ adı"

bütünlükün ṣafā tağı ***merve tağı*** Taŋrı nişānlarındın turur. 18v/4=002/158

meryem **(<A.)** "Hz. Meryem, Hz. İsa'nın annesi[30]"

taḳı ḥaḳīḳat üze men atadım aŋa ***meryem*** taḳı ḥaḳīḳat üze men sığındurur men anı saŋa taḳı anıŋ oğlanlarını iblīsdin taş birle atılmış. 41v/4=003/036

meryem oğlı "Hz. İsa[31]"

ḳıldımız anı ***meryem oğlı*** anıŋ anası bir nişān sıwundurdımız ol ėkkegüni yüksek birle tayanġuluḳ aḳar yul. 251v/5=023/050

meryem oğlı belgüleri "hikmet hazinesi, İncil, el-beyyinat[32]"

ol yalavaçlar artuḳluḳ urdumız amarılarını amarı üze anlarda kimiŋe sözledi Taŋrı kötürdi amarılarıŋa ḳurlar taḳı bėrdimiz ʿīsāḳa ***meryem oğlı belgülerini*** küçlendirdi anı arıġ cānlarnı.32r/3=002/253

meryem oğlı ʿīsā "Hz. İsa[33]"

ançada aldımız yalavaçlardın bütünlüklerini sėndin taḳı nūḥdın taḳı ibrāhīm taḳı mūsā ***meryem oğulı ʿīsādın*** aldımız anlardın bütünlük ėrig. 305r/1=033/007

meryem oğlı ʿīsā tili "Hz. İsanın dili"

üze laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar Taŋrı oğlanıdın dāvud yalavaç tili üze taḳı ***meryem oğlı ʿīsā tili üze***. 90r/4=005/078

meryem oğlı ʿīsā yalavaç "Hz. İsa"

---

hatıratını yaşatmak için, bu iki tepecik arasında yedi kere gidip gelme (sa'y) hac ve umrenin vecibelerinden sayılmıştır (Akpınar 2002:168).

30 Meryem kelimesi, "bir yerden ayrılmak bir yeri terk etmek" manasındaki "rame" kökünden gelmektedir. İbranice "hâdim" manasına geldiğini de söyleyenler vardır.Hz. Meryem'in babasının adı, İmran b. Massan olup nesli Hz. Süleyman'a dayanır. Hz. Zekeriya ile İmran b. Masan, bacanak olup, Fukuza'nın İşa adlı kızı ile Zekeriya, Hanne ile de İmran evli idi (Bedir 2010:350).

31 İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "isevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya"beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına gelen "a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. İsa'nın İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur" anlamına gelen "Yeshua" veya "Joshua"dır. İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Lesos" olarak geçmektedir. Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür (Bedir 2010:232).

32 İncil Allah kelamı olduğu için, O ayrıca hikmet hazinesi, hükümlerin kaynağı ve her iyiliğin ve de faziletin çıkış noktasıdır. İncil'in anlamı açık, içeriği zengin olan; karışıklık, gizlilik ve kapalılık kabul etmeyen bir kitaptır . İncil, Tevrât gibi Hz. İsâ (a.s.)'ın vefatından sonra talebeleri tarafından kaleme alınmıştır. Günümüzde yazarına nispet edilen dört meşhur İncil vardır ki, onlar da Mattâ, markos, Luka ve Yuhanna İncilleridir. Bunların dışında, çeşitli yazarlar tarafından kaleme alınan yirmi üç risale daha vardır. Hepsine birden, Yeni Ahid denir (Türk 2001:32).

33 İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "isevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya"beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına gelen "a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. İsa'nın İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur" anlamına gelen "Yeshua" veya "Joshua"dır. İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Lesos" olarak geçmektedir. Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür (Bedir 2010:232).

ançada kim aydı ***ʿīsā yalavaç meryem oġlı*** ay Taŋrı ḳulı oġlanı men Taŋrı yalavaçı men silerke könike tutuġlı anı yüzüm utruda tevrātdın sewünç bėrgeli bir yalavaç kelür mėnde kėḏin anıŋ atı aḥmed turur. 408r/6=061/006

mesīḥ meryem oġlı "Hz. İsa"

ermes ***mesīḥ meryem oġlı*** meger yalavaç turur. keçti ök andın öŋdün yalavaçlar. 89v/6=005/075

ʿimrān ḳızı meryem "Hz. Meyem[34]"

meryem ʿimrān ḳızı ol kim küḏezdi anıŋ uwut üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin çın tuttı iḏisi yarlıġlarnı yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/7=066/012

meryem oġlı ʿīsā yalavaç "Hz. İsa"

ançada kim aydı ʿīsā ***yalavaç meryem oġlı*** ay Taŋrı ḳulı oġlanı men Taŋrı yalavaçı men silerke könike tutuġlı anı yüzüm utruda tevrātdın sewünç bėrgeli bir yalavaç kelür mėnde kėḏin anıŋ atı aḥmed turur. 408r/6=061/006

mesāḥet (<A.) "Hz. İsa[35]"

mesāḥat ḳılıġlı ʿīsā meryem oġlı "Hz. İsa"

çınoḳ ***mesāḥat ḳılıġlı ʿīsā*** meryem oġlı Taŋrı yalavaçı anıŋ sözi kemişti anı meryemke rūḥ andın. 78r/6=004/171

mescid (<A.) "namaz kılınan yer, mescit[36]"

aġırlıġ mescid "Mescid-i Haram[37]"

arıġ Taŋrı ol kim tünle ėleti ḳulını bir tünle ***aġırlıġ mesciddin*** yıraḳraḳ mezgitke ol kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ tėgresini körkütmekimiz üçün aŋar belgülerimizdin. 206r/1=017/001

---

34 Kur'an'da kadın adı olarak yalnızca Hz. Meryem'in ismi geçer, hem de otuz dört yerde. Arap kültüründe önde gelen kişiler, hanımlarının ve kızlarının adlarını açıkça söylemez ve onlardan bahsetmek söz konusu olunca "eşimiz, ailemiz, ehlimiz" gibi kinaye lafızlarıyla onları anarlardı. Kur'an'da bu geleneğe uyarak yalnızca Hz. Meryem'in ismine yer vermiştir. Meryem, sıradan bir kadın değildi. O, kadınların en seçkini, küfürden, günah ve fuhuştan uzak kalmış temiz, iffetli, Allah'ın ikramlarına daha dünyada iken nail olmuş bir örnek hanımdı. Meryem, İbranice'de "Rabbin hizmetçisi kadın, kul" anlamında bir kelimedir. Arapça'ya Mariye olarak geçmiştir. Arapçada kadın özelliklerinden uzaklaşmış kadın için Meryem kelimesi kullanılır. Çünkü Hz. Meryem, Beyt-i Makdis'in hizmetinde bulunmakla alışılmışın dışında erkeklerin yapageldiği bir görevi üstlenmiştir (Akpınar 2002:85).

35 İsa, İbranice veya Süryanice bir isim olup, çoğulu "isevne" olarak gelir. Nispeti ise, İsevî veya İsî olarak ifade edilir. İsa kelimesinin Arapça olduğunu savunanlar, "soluk benizli" veya"beyaza çalar kırmızı benizli" anlamına gelen "a-y-s" fiilinden türediğini ileri sürmüşlerdir. İsa'nın İngilizce'de kullanılan "Jesus" kelimesi, İbranice, "Yahve kurtuluştur" anlamına gelen "Yeshua" veya "Joshua"dır. İsa ismi, Ahd-i Cedid'e göre, daha doğmadan annesine bildirilmiştir. İsa'nın ismi, İnciller ve Pavlos'un mektuplarında "Lesos" olarak geçmektedir. Hz. İsa, kırmızı benizli, kıvırcık saçlı ve geniş göğüslüdür (Bedir 2010:232).

36 Sözlükte "secde edilen yer" anlamına gelen mescid, Müslümanların mabetlerine verilen bir isim olup, cami kelimesi ile eş anlamlıdır. Kur'an'da mescid kelimesi, çoğul şekli olan mesacid kelimesi ile birlikte 28 defa geçmiştir. Türkiye'de küçük mabetlere mescid, büyüklerine cami denilmektedir (Karagöz 2005:428).

37 En uzak mescid demektir. Mescid-i Aksa, Kudüs'dedir. Mescid-i Haram'dan sonra yeryüzünde ilk yapılan mesciddir. Mescid-i Aksa Müslümanların ilk kıblesidir (Karagöz 2005:428).

mescid tut-"mescit kurmak, mescit inşa etmek"

anlar kim ***tuttılar bir mescid*** ziyānlıḳ tanmaḳ tarmaḳ mü'minler ara küḍezmek üçün ol kişi kim toḳuşdı Taŋrı birle yalavaçı birle munda öŋdün. 150r/4=009/107

meşel (<A.) "örnek"

dünyā meşeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ünmeki yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur uşanmış. 399r/3=057/020

meşel belgürt-"misal getirme, benzetmek"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı lūṭ kişini erdiler ėkki ḳul altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/2=066/010

meşel keltür- "misal getirme, benzetme"

keltürmezler saŋa bir meṣel ***meger keltürdimiz*** saŋar yaraşı körklügreki aça belgürtmek. 264v/3=025/033

meşel ḳıl- "misal getirmek, benzetmek"

ermes ol meger ḳul ėḍgülük anıŋ üze ***ḳıldımız anı meşel*** Taŋrı ḳulı oġlanıŋa. 361v/9=043/059

meşel toḳı- "örnek vermek"

toḳıdı Taŋrı meşel bir er anıŋ içinde ortaḳlar yaraşıġsızlar muḫtelif taḳı bir er ḳatıġsız bir erke. 337v/3=039/029

meşel ur- "örneklemek"

andaġoḳ ***meşel urur*** Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa yana köpük barur törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde. 185r/2=013/017

mesḥ (<A.) "mesh, silme, sığama, bir şeyi el ile sığama[38]"

mesḥ ḳıl- "silmek, sığamak, bir şeyi el ile sığamak, abdest alırken ıslak eli, başın dört bölüğünden bir bölüğüne sürme"

eger tilese miz ***mesḥ ḳılġay*** erdimiz anlarnı orunları üze umaġaylar erdi keçe yanmasla. 324r/6=036/067

mesīḥ (<A.) "Hz. İsa[39]"

38 Silmek, suyu uzuvlara sürmek, akıtmak, el ile izini gidermek, hastalığı gidermek, saçı taramak, kesmek, vurmak, yorup zayıflatmak, gönlünü almak, yeri ölçmek, seyahat etmek anlamlarındaki "m-s-h" kökünden türeyen sözlükte; tek gözlü, yüzden silinen ter, sert mendil, deccal, doğru söyleyen insan, yalancı kimse, vaftiz edilmiş kişi, yağ ile yağlanmış şey ve kese demek olan "Mesih", din ıstılahında Hz. İsa Peygambere verilen isimdir (Karagöz 2005:431).

39 Mesih, İbranice bir kelime olarak, mübarek manasına gelir. Kelimenin aslı, "meşih" şeklindedir. Hz. İsanın lakabı'dır. Batı medeniyetlerinde Mesih anlamında kullanılan "khristos", İbranice Mesih kelimesinin Yunanca karşılığıdır. Allah'ın emri ile Hz. Musa'nın şeriatinden bir kısım ağır teklifleri kaldırdığından dolayı Hz İsa'ya lakap olarak "Mesih" denmiştir (Bedir 2010:376).

aydı ***mesīḥ*** ay Taŋrı ḳulı oġlanı tapnuŋlar Taŋrıḳa meniŋ iḍim silerniŋ iḍileriŋiz. 89v/1=005/072

mesīḥ meryem oġlı "Hz.İsa"

ermes ***mesīḥ meryem oġlı*** meger yalavaç turur. 89v/6=005/075

meşġūl (<A.) "oyalama, bir işle uğraşan, iş görmekte olan"

meşġūl turur köŋülleri. 235v/6=021/003

meşġūl bol- "uğraşmak, gayret etmek"

ol kün körgey siler anı ***meşġūl bolġay*** ḳamuġ süt bėrgüçi anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme yüklüg boḍlar yükini. 242r/8=022/002

meşġūl ḳıl- 1."oyalamak"

ḳoḍġıl anlarnı yėsünler ėrinçlensünler umınçsız ***meşġūl ḳılsunlar*** anlarnı herāyna bilgeyler. 192v/2=015/003

2. "meşgul etmek, alıkoymak, vazgeçirmek"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ***meşġūl ḳıldı*** silerni üküşleşmek. 448v/3=102/001

meşġūlluḳ (<A.+T.) "oyalanma, alıkoyma, meşguliyet"

çınoḳ uştmaḫ boḍunı bu kün ***meşġūlluḳ*** içinde niʿmet ėtgenler. 323v/5=036/055

metāʿ (<A.) "mal, servet[40]"

az ***metāʿ*** yana yanış yerleri tamuġ ol. 57r/8=003/197

ew metāʿı "ev eşyası"

neçe helāk ḳıldımız anlarda öŋdün gürūhdın anlar ėdgürek ***ew metāʿındın*** dīdārlıġraḳ. 227r/8=019/074

metāʿ landur- (<A.+T.)"nimetlendirmek, faydalandırmak"

kėrtgündiler erdi ***metāʿlandurdımız*** bir vaḳtḳa tėgi. 329r/9=037/148

meze (<F.) "tat, lezzet, yapılan işten duyulan lezzet"

anıŋ içinde arıḳlar suwdın yıḍıġ ermes taḳı arıḳlar sütdin aḍnamaz anıŋ ***mezesi*** arıḳlar. 373v/8=047/015

mezālıġ (<F.+T.) "tatlı, lezzetli"

bordın mezālıġ içiglilerke arıḳlar ʿaseldin ḳatıġsız anlarḳa anıŋ içinde tėgme yemişlerdin yarlıḳamaḳ iḍilerindin. 373v/9=047/015

mezgit (<F.) "namaz kılınan yer, mescit[41]"

40 Kur'an'da farklı formlarda kullanılan bu kavram, esas itibariyle dünya hayatının, dünyaya ait şeylerin değerini ifade etmede anahtar bir kavramdır. Meta kelime "mete" kelimesinden türemiştir. Bunun anlamı, faydalanmak, zevk aldırmak, ömrünü uzatmak, Hacc ile umreyi birleştirmek, kadının mehrini vermek demektir. Meta, kendisinden bir müddet faydanılan şeydir. Türkçede, "sermaye, eldeki mal, ticaret eşyası" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Ece 2000:399).

bir ***mezgit*** kim uruldı saḳnuḳluḳ üze ilki kündin sezāraḳ aḍaḳın turmaḳıŋ. 150r/7=009/108

aġırlıġ mezgit "Mescid-i Haram[42]"

çınoḳ bėrdi Taŋrı yalavaçıŋa tüşni könilik birle kirgülük turur siler ***aġırlıġ mezgit*** tapa eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar yülügliler bolup başlarıŋızını ḳışḳa ḳılmışlar ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ terk tavraḳ 379r/1=048/027

aġırlıġ mekke mezgiti "Mescid-i Haram[43]"

ewürgil yüzüŋni ***aġırlıġ mekke mezgiti*** tapa. 17r/6=002/144

mezgit ėt- "mescit yapmak, mescit inşa etmek"

aydı anlar uttılar işleri üze ėtgey miz anlar üze bir mezgit. 216r/6=018/021

mezgitke kir- "mescide girmek, namaz kılmak için camiye girmek"

eger ėḍgülük ḳıldıŋız erse eḍgülük ḳıldıŋızlar özüŋizlerke eger yawuz ḳılsa siler aŋar oḳ ḳaçan kelse kėḍinki ʿaẕāb vaḳtı yawuz kelgey yüzüŋizlerke kirgey-ökler ***mezgitke neteg kim kirdiler*** aŋar ilki yolı yoḳ yoḍun ḳılġaylar yüksek erürler ergińçe yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 206v/2=017/007

taŋrı mezgitleri "Allah'ın mescitleri"

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim yıġdı ***Taŋrı mezgitlerini*** kim yāḍ ḳılmaḳ anıŋ içinde anıŋ atı saʿy ḳılur anlarnıŋ vīrānlıḳı içinde. 13v/8=002/114

yıraḳraḳ mezgit "Mescid-i aksa[44]"

arıġ Taŋrı ol kim tünle ėleti ḳulını bir tünle aġırlıġ mesciddin ***yıraḳraḳ mezgitke*** ol kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ tėgresini körkütmekimiz üçün aŋar belgülerimizdin. 206r/1=017/001

mıŋar "pınar"

çın saḳnuḳlar būstānlar içinde aḳar ***mıŋarlar*** içinde. 194r/4=015/045

mında "bundan"

ayġıl keldi ök silerke yalavaçlar ***mında*** burun belgüler birle yme anı kim aydıŋızlar nelük öldürdüŋüzler anlarnı eger erse siler çın sözlügler. 56r/1=003/183

---

41 Sözlükte "secde edilen yer" anlamına gelen mescid, Müslümanların mabetlerine verilen bir isim olup, cami kelimesi ile eş anlamlıdır. Kur'an'da mescid kelimesi, çoğul şekli olan mesacid kelimesi ile birlikte 28 defa geçmiştir. Türkiye'de küçük mabetlere mescid, büyüklerine cami denilmektedir (Karagöz 2005:428).

42 Mekke'de ortasında Kâbe'nin bulunduğu Cami-i Şeriftir. Halk arasında Harem-i Şerif de denir. "Harem" denilmesi bu camiye saygının zorunlu olması sebebiyledir. Mescid-i Haram, emniyet ve güven yeridir. Oraya giren güvendedir. Mescid-i Haram Kur'an'da 15 defa geçmiştir (Karagöz 2005:429).

43 Sözlükte "secde edilen yer" anlamına gelen mescid, Müslümanların mabetlerine verilen bir isim olup, cami kelimesi ile eş anlamlıdır. Kur'an'da mescid kelimesi, çoğul şekli olan mesacid kelimesi ile birlikte 28 defa geçmiştir. Türkiye'de küçük mabetlere mescid, büyüklerine cami denilmektedir (Karagöz 2005:428).

44 En uzak mescid demektir. Mescid-i Aksa, Kudüs'dedir. Mescid-i Haram'dan sonra yeryüzünde ilk yapılan mesciddir. Mescid-i Aksa Müslümanların ilk kıblesidir (Karagöz 2005:428).

mında burun "bundan önce"

ayġıl keldi ök silerke yalavaçlar ***mında burun*** belgüler birle yme anı kim aydıŋızlar nelük öldürdüŋüzler anlarnı eger erse siler çın sözlügler. 56r/1=003/183

mında kėḍin "bundan sonra"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa öfkelig buşuġluġ ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar maŋa ***mında kėḍin.*** 125v/5=007/150

mışr (<A.)"Mısır şehri[45]"

ḳaçan kirdiler erse yūsuf üze sıġundurdı aŋar atası anası aydı kiriŋler ***mışrḳa*** eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar. 181v/4=012/099

mışr kendi "Mısır"

taḳı aydı ol kim satġın aldı ***mışr kendinde*** öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

mışr mülki "Mısır mülkü, Mısır zenginliği[46]"

ündedi firʿavn boḍunı içre aydı ay meniŋ boḍunum ermes mü maŋa ***mışr mülki*** bu arıḳlar aḳar meniŋ altınımdın körmes mü siler. 361v/1=043/051

ʿazīz-i mışr "Mısır hükümdarı"

aydılar ay ***ʿazīz-i mışr*** çın aŋa ata turur pīr uluġ. 180r/1=012/078

ʿazīz-i mışr ḫatunı "Mısır hükümdarının eşi, Zeliha"

aydı ḳunçuylar kent içinde ***ʿazīz-i mışr ḫatunı*** tartnar yigitni özindin. 175v/4=012/030

miḥrāb (<A.) "mihrap[47]"

ḳılurlar aŋar ne tilese ***miḥrāblardın*** şūretlerdin yme beḍük ayaḳlar ḫavżlar teg yme beḍük eşiçler taġlar teg. 313r/1=034/013

miḥrābda namāz ḳıl- "mihrapda namaz kılmak"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan ***namāz ḳılur miḥrābda*** kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 41v/1=003/039

---

45 Mısır, Arapça "sağmak", "bir yerin etrafını belirlemek", "mamur etmek", "kırmızıya boyamak", "kırmızı toprak" manalarına gelir "m-ṣ-r" kökünden türemiştir. Bazılarına göre ise Mısır, ismini, nesli Hz. Nuh'a dayanan ve Mısır b. Mısrayım b. Ham b. Nuh olarak ifade edişen şahıstan alır. Mısır kelimesinin, İbranice "iki mazor" yani "iki ülke", aşağı mısır ve yukarı mısır demek olan "mizraim" (mısrayim) kelimesinden de türediği de ileri sürülmüştür. Mısır, hem özel isim, hem de cins isim olarak kullanılır. Cins isim olduğu zaman genel olarak. "Karye", "belde" veya "Medine"den daha alt birimde bir mana taşır ve kelime olarak "muarreb"dir. Özel olarak da bugün olduğu gibi Mısır ismindeki devletin adıdır (Bedir 2010:377).

46 Hz. Musa'nın tebliği ilk yaptığı Firavun idaresindeki topraklardı. Bu da muhtemelen on dokuzuncu sülale dönemine rast gelir (Bedir 2010:432).

47 Evin en şerefli ve yüksek yeri ve kıble anlamlarına gelen camilerde imam için hazırlanan bir makam olan mihrab, manastır ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler içinde kullanılmıştır. Kur'an'da bir ayette çoğul olmak üzere (mehârib) toplam dört ayette, belli mabedlerin mihrabları kastedilmiştir

mihrbān (<F.) 1."şefkatli, merhametli"

mihrbān kim ʿāṣilerniŋ yazuḳların örter yarlıḳaġan. 112v/4=007

2."Hz. Muhammed, raufun[48]"

keldi ök silerke bir yalavaç özüŋüzlerdin küsüş turur anıŋ üze ol kim ėrinçü ḳılḳ siler suḳ turur siler üze müʾminlerḳa ***mihrbān turur yarlıḳaġan***. (152v/5=009/128)

mihrbānlıḳ (<F.+T.) "merhameti olan, şefkatli olan"

mihrbānlıḳ biziŋ üskümizdin arıġlıḳ. 223v/5=019/013

mīkāʿil (<A.) "Mikail, dört büyük melekten biri olup görevi rızkların paylaştırılmasıdır[49]"

kim bolsa düşmen Taŋrıḳa taḳı feriştelerine taḳı yalavaçlarıŋa taḳı cebraʾilḳa taḳı ***mīkāʿilḳa*** bütünlükün Taŋrı düşmen turur tanıġlılarḳa. 12r/2=002/098

millet (<A.) "topluluk, bir din veya mezhepte bulunanların topu[50]"

uḍu turġınça anlarnıŋ ***milletlerine***. 14v/1=002/120

miŋ "bin, sayı (1000)"

eger bolsa silerdin ***miŋ*** utgaylar ėkki miŋni. 137v/2=008/066

beş miŋ "beş bin (5000)"

kim tap kelür eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız taḳı kelseler sizke ėwmeklerindin bu meded bėrgey sizke iḍiŋiz ***bėş miŋ*** feriştelerdin nişān ḳılġanlar. 50r/6=003/125

ėkki miŋ "iki bin (2000)"

eger bolsa silerdin miŋ utgaylar ***ėkki miŋni***. 137v/2=008/066

üç miŋ "üç bin (3000)"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa tap kelmegey mü sizke kim meded ḳılsa sizke iḍiŋiz ***üç miŋ*** feriştelerdin <indürülmişler. 50r/5=003/124

miŋ aydın yėgrek "bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesi"

ḳadr tüni ***yėgrek turur miŋ aydın***. 446v/5=097/003

miŋ yıl teg "(Allah'ın yanında bir gün) bin yıl gibi"

çın bir kün anıŋ üskinde ***miŋ yıl teg*** anı kim sayur siler. 246r/9=022/047

min- "binmek"

---

48 Resûllah (s.a.v.) Hazretleri bütün müminlere çok latif ve merhamet edici olduğunan güzel isimine Rauf=Re'fetli, acıyıcı denildi (Yeniterzi1993:194).

49 Mikâîl, Kur'an'da ismi açıkça zikredilen meleklerdendir. Bazı İslamî kaynaklarda yer alan bilgi ve tasniflere göre, kendisi, dört büyük melekten birisi olup tabiat olayları ile ilgilenmekte ve birçok yardımcıları bulunmaktadır (Çolak 2000:77). Mikâîl, kelimesinin "Mik" ve "İyl" kelimelerinden oluştuğu ve "Ubeydullah" (Allahın Kulcağızı) anlamına geldiği kaydedilmektedir. Dilbilimcilere göre, Mikâîl kelimesinin; Mikâîl, Mîkâîl, Mîkâl, Mîkeîl ve Mîkeil şeklinde farklı okunuşları vardır. Fakat Kur'an'da Mîkâl şeklinde geçmektedir (Çolak 2000:78).

50 Millet kelimesi; "m-l-l" kökünden din, şeriat, yol, sünnet anlamlarında bir isimdir. Kökü olan "melel" bıkmak, usanmak; "imlal" ise usandırmak demektir. Mecazi olarak "ehl-i millet" manasına gelen "millet kavramı Kur'an'da din, Türkçede ise "ulus, topluluk, sınıf" anlamınada kullanılmaktadır (Karagöz 2005:445).

yarattımız anlarḳa anıŋ meŋizligdin ***minerler***. 323r/1=036/042

miŋeş- "üst üste binmek, birbiri üstüne binmek; çatallanmak ***bkz***. miŋiş-"

miŋeşmiş miŋeşmedük ḫurmā yıġaçı "çatallı ve çatalsız hurma"

yer içinde kesekler ḳoşlaşıġlılar būstānlar üzümlerdin tarıġlardın ***ḫurmā yıġaçıdın miŋeşmiş miŋeşmedük*** içrülür bir suw birle. 183v/1=013/004

mingü "binme, binilecek araç, vasıta"

yme musaḫḫar ḳıldımız anı anlarḳa andın ***mingüleri*** andın yėyürler. 324v/1=036/072

miŋiş- "(at üstüne) binmek ***bkz***. miŋeş-"

eger ḳorḳsa siler turup namāz ḳılıŋlar ya taḳı ***miŋişip*** ḳaçan ḳorḳunçsuz bolsa siler yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını neteg kim bildürdi silerke anı kim bilmes erdiŋizler. 30r/4=002/239

minnet (<A.) "başa kakma"

anlar kim yėtürürler māllarını Taŋrı yolı içinde yana uḍu ıḍmaslar aŋar kim yėtürdiler ***minnet*** taḳı eẕā yaʿnī raḥmet anlarḳa yalları iḍileri üskinde. ḳorḳunçluḳ anlar üze taḳı anlar ḳaḍġurmaslar. 34r/2=002/262

minnet ḳıl- "iyilik etmek, lutfetmek"

kim ***minnet ḳıldıŋ*** anlarnıŋ üze. 2r/2=001/007

minnet ur-"bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme, görülen iyiliğe karşı teşekkürde bulunma, yapılan iyiliği başa kakma"

ol bir ėrinç ***minnet urur*** sėn anı meniŋ üze ḳullandıŋ Taŋrı ḳulı oġlanını.268r/5=026/022

miŋ yıl meger elig "elli bin yıl (50000)"

ıḍtımız oḳ nūḥnı boḍunıŋa ürük turdı anlar içinde ***miŋ yıl meger elig*** yıl. 289v/6=029/014

mīrāṣ (<A.) "miras[51]"

ne boldı silerke ribāmlamas siler Taŋrı yolı içinde teŋrike turur yėti ḳat kök yerniŋ ***mīrāṣları***. 397v/7=057/010

mīrāṣ al- "miras almak, varis olmak"

söz yanutı tileyür sėndin. ayġıl Taŋrı söz yanutı bėrür siler ėsizlik üstünsizlik içinde. eger bir er yoḳ yoḍun bolsa bolmasa aŋa oġul ḳız aŋar bir tişi ḳarındaş aŋar yarım anıŋdın kim ḳoḍtı ol ***mīrāṣ alur*** anıŋdın eger bolmasa aŋar oġul ḳız. 79r/2=004/176

mīrāṣ alıġlı "varis, mirasçı,üzerine miras düşen[52]"

51 Vefat eden kimsenin geride bıraktığı mallarda hakkı olan şahıslar ile her birinin payını ve bu paylarla ilgili hesap şekillerini gösteren hükümler ve kaidelere denir. İslam hukunda bu feraiz başlığı altında incelenmektedir. Ölünün geride bırakmış olduğu ve taksime konu olan maddi değere terike, mirasta hak sahibi olana varis; vefat edip mal bırakana munis denir (Karagöz 2005:446).

ziyān ḳılınmas ana oġlanı birle taḳı yme tuġrulmas aŋar oġlanı birle ***mīrāṣ alıġlı*** üze anıŋ meŋizlig. 29r/3=002/233

mīrāṣ al(ı)n- "miras alınmak, varis olunmak"

eger bolsa bir er ***mīrāṣ alnur*** atada oġulda aḍın azu tişi anıŋ ar ḳaḍaşı bar azu ḳız ḳarındaşı tėgme biriŋe olar ėkkidin altıda bir 59v/5=004/012

mīrāṣ bėr- "miras bırakmak, miras olarak vermek"

çın yer Taŋrınıŋ ol ***mīrāṣ bėrür*** anı kimke tilese ḳullarından. 123r/9=007/128

mīrāṣ bėril- "miras olarak verilmek, mirasçı kılınmak"

anlar kim ***mīrāṣ bėrildiler*** bitigni anlarda kėḍin sėzik içinde tururlar andın sėziklig. 354v/3=042/014

mīrāṣ bol– "miras olarak bırakılmak, mirasçı olmak"

ḳılġıl mėni uştmaḫdın ***mīrāṣ boluġlılardın***. 270r/8=026/085

mīrāṣ boluġlılar 1. "varis olan, mirascı"

ḳılġıl mėni uştmaḫdın ***mīrāṣ boluġlılardın***. 270r/8=026/085

2. "her şey yokluğa döndükten sonra da varlığı ile hükümranlığı devam eden esma-i hüsna'dan el-Vāriṣ[53]"

erür miz biz ***mīrāṣ boluġlılar***. 287r/1=028/058

mīrāṣ bul- "varis olmak"

keldi anlarda kėḍin yawuz turġut ***mīrāṣ buldılar*** bitigni. 128r/5=007/169

mīrāṣ koḍ- "miras olarak bırakılmak"

mīrāṣ koḍtımız isrā'īl ḳulı oġlanıŋa. 269v/3=026/059

mīrāṣ tut- "varis olmak, varis olarak tayin etmek"

mīrāṣ tutġay miz ne kim aymışını kelgey biziŋke yalŋuz. 227v/6=019/080

mīrāṣ ye- "miras yemek"

ay anlar kim kėrtgündiler yaramaz silerke ***mīraṣ yėse*** siler ḳunçuylar küçenü. 60v/2=004/019

misāfir (<A.) "misafir ***bkz.*** ḳonuḳ"

biz ḳıldımız anı pend ėnçrünmek ***misāfirlerke***. 396r/9=056/073

mīve (<F.) "meyva"

---

52 Bir şeye varis olmak, ilim elde etmek, kitabı korumak anlamındaki "v-r-s" kökünden türeyen "varis", vefat eden kimsenin geride bıraktığı mallarda hak sahibi olana denir. Allah'ın sıfatı olarak varis, bütün varlıklar yok olduktan sonra baki ve daim olan, göklerin, yerin ve bunlarda bulunanların gerçek sahibi olan, her şey kendisine dönen demektir (Karagöz 2005:682).

53 Vâris, mülklerin geçici sahipleri elleri boş olarak göçtükten sonra, varlığı devam eden mülkün gerçek sahibi. Ölümsüz hayat sahibi. Bütün yaratıkların yok olmasından sonra kalan Bâkî. Dünyada nimetlendirdiği mülk sahipleri göçüp gittikten sonra O, bâkî kalır; çünkü hem onların, hem malların mülklerin varlığı, O'nun varlığı iledir (Cemel 2001:155).

tėgme yolı rūzī bėrilse andın ***mīvedin*** rūzī aygaylar bu ol turur rūzī bėrildimiz munda öŋdün. 4r/9=002/025

miz "yüklemin çokluk 1. şahıs bildiricisi ***krş***. biz"

biz arıġlıḳın yāḍ ḳılur miz saŋa ögdi aymaḳ birle arıġlar ***miz*** saŋa. 5r/3=002/030

moġ **(<S)** "ateşe tapan"

çın anlar kim kėrtgündiler yana anlar cuḫūd boldılar niġoşaklar yulduzḳa tapġanlar tersālar moġlar taḳı anlar kim ortaḳ ḳattılar bütünlükün Taŋrı aḍrar saçar anlar ara ḳıyāmet kün. 243v/6=022/017

mu "soru edatı ***krş***. mı, mi, mü"

yā taḳı ayurlar ***mu*** kim ibrāhīm ismāʿīl isḫāḳ yaʿḳūb yėgenler erdiler cuhūd yā taḳı tersā. 16v/1=002/140

muʿaṭṭal **(<A.)** "tatil edilmiş, bırakılmış, kullanılmaz, battal, boş, işsiz"

muʿaṭṭal ıḍıl- "serbest bırakmak, tatil etmek, boş bırakılmak"

ḳaçan teweler ***muʿaṭṭal ıḍılsa.*** 436v/4=081/004

muʿcizāt **(<A.)** "büyük mucizeler[54]"

indürdimiz oḳ belgüler ***muʿcizātlar***. 259v/7=024/046

muḫālif **(<A.)** "muhâlefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan, birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan[55]"

muḫālif söz "görüş ayrılığı, muhalefet etme"

muḫālif söz içre turur siler. 384r/3=051/008

muḥammed[56] **(<ö.a.)** "Hz. Muhammed[57]"

---

54 Sözlükte "aciz bırakan, güçsüz kılan, karşı konulmaz, harika olay, kudretsizlik ve takatsızlık veren iş" anlamlarına mucize, ıstılahta, insanların benzerine meydana getirmekten aciz kalacakları ve adete meydan okuma şeklinde, peygamberlik iddiasında bulunan zattan adetin hilafına ve tabiat kanunlarının aksine olarak zuhur eden harikulade olaylara denir (Karagöz 2005:455).

55 Birisinden sonra gelmek, arkasında olmak, birine halef ve bedel olmak anlamlarındaki "h-l-f" kökünden türeyen "muhalefet" sözlükte; aykırı davranmak, isyan etmek, karşı çıkmak, yüz çevirmek ve izinsiz ayrılmak demektir. Bu eylemleri yapana da muhalif denir (Karagöz 2005:458)

56 Peygamberimizin has ismi, asıl ismi Muhammed (s.a.v)'dir. Bu isim, ona bizzat Cenabb-ı Hak tarafından verilmiştir. Örneğin Ali İmran suresinin 144. ayetinde "*Muhammed (s.a.v), bir peygamberden başka bir şey değildir.....*", Ahzap suresinin 40. ayetinde "*Muhammed (s.a.v.) Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.*", Muhammed suresinin 2. ayetinde "*İman edip Salih amel işleyenlerin ve Muhammed (s.a.v)'e nazil olan Kur'an'ın, Rableri tarafından hak olduğuna inananların günahlarını Allah, bağışlar ve hallerini düzeltir.*", Fetih suresinin 29. ayetinde "*Muhammed (s.a.v) Allah'ın peygamberidir.....*" şeklinde bildirir. Başka bir hadiste de: "*Benim Kur'ân'da yedi ismim vardır: Muhammed, Ahmed, Yâsîn, Tâhâ, Müzzemmil, Müddesir ve Abdullah*"şeklinde rivayet edilmiştir (Kerimoğlu 2004:10). Bu ad, dünyaya ilk kez Peygamberimiz'in adı olarak kullanılmış, annesinin ve dedesinin rüyası üzerine kendisine dedesi tarafından verilmiştir. Rivayetlere göre peygamberimizin annesi Amine'ye bu ismi rüyalarında bildirilmiştir. Hz. Amine peygamberimize hamile iken rüyasında şöyle seslenilmiştir: "*Sen insanların hayırlısına ve bu ümmetin efendisine hamile oldun. Onu dünyaya getirdiğin zaman her hasetçinin şerrinden korunması için Bir ve Tek olana sığınırım de, sonra ona Ahmed veya Muhammed adını koy.*"(Kerimoğlu 2004:11). Dedesi de, bir gece rüyasında, arkasında gümüş zincirle çıkmış ve birinin ucunu göğe erişmiş gördü. Zincirlerden biri Doğu'ya, diğeri Batı'ya ulaşmış vaziyette idi. Ondan sonra bu zincirler ağaç şekline girmiş ve her birinin yapraklarında nur ışıldamaya başlamıştı. Doğu ve batı halkı da o

ol kim keldürdi çınlıḳ yaʿnī ***muḥammed*** yme çın tuttı anı yaʿnī ebū bekr anlar tururlar saḳnuḳlar. 337v/8=039/033

muḥammed aleyhiʿs-selām "Allâhʿın elçisi Hz. Muhammed a.s."

bu sūre-i ***muḥammed aleyhi's-selām*** ḳırḳ āyet turur mekkede inmiş turur. 372v/2=047

muḥkemāt (<A.) "sağlamlaştırılmış, berkitilmiş"

ol ol kim indürdi seniŋ üze kitābnı andın āyetler ***muḥkemāt*** berkitilmiş ol āyetler kitābnıŋ aşlı. 38r/9=003/007

muḥliş (<A.) "samimi, temiz, ihlâs sahibi[58]"

meger Taŋrınıŋ ***muḥliş*** ḳulları 329v/7=037/160

muḥliş ḳullar "seçilmiş kullar, arınmış kullar, halisleştirilmiş kullar"

meger Taŋrınıŋ ***muḥliş ḳulları***. 329v/7=037/160

muḫtelif (<A.) "ihtilâf eden, birbirine uymıyan, zıt, türlü, çeşit çeşit"

toḳıdı Taŋrı meşel bir er anıŋ içinde ortaḳlar yaraşıġsızlar ***muḫtelif*** taḳı bir er ḳatıġsız bir erke. 337v/3=039/029

muḫtelif yaraşıġsızlar ortaḳlar "birbiriyle çekişen ortaklar"

toḳıdı Taŋrı meşel bir er anıŋ içinde ***ortaḳlar yaraşıġsızlar muḫtelif*** taḳı bir er ḳatıġsız bir erke. 337v/3=039/029

muḳırr (<A.) "itiraf, kabul"

muḳırr kel- "(suçu) itiraf etmek"

adnaġular ***muḳırr keldiler*** yazuḳları birle ḳattılar ėdgü işni aḍın ėsizlik. 149v/5=009/102

muŋ- "bunamak, saçmalamak"

ḳaçan aḍrılıp çıḳtı erse arḳış aydı ataları men bulur men yūsuf yıḍını eger ***muŋar*** tėmes erse siler. 181r/8=012/094

---

ağacın dallarına ve budaklarına asılıp kalmışlardı. Dedesinin bu rüyasını yorumcular, şu şekilde yorumladılar: "*Senin soyundan öyle biri gelecektir ki, bütün Doğu ve Batı insanları ona tâbi olacaklar ve dünya halkı kendisine hamdedecek.*" Dedesi, bunun üzerine torununa "Muhammed" adını koydu. Kavmi, ona torununa neden bu ismi verdiğinin sorulması üzerine onlara şöyle demiştir: "Umarım ki, O'nu gökte Hak, yerde halk pek çok methedip öveceklerdir." Âlimler, bu has ismin özelliklerini çeşitli şekillerde yorumlamışlardı: "*Hazret-i Âdem, oğlu Şit peygambere vasiyetinde şöyle buyurur: Allah'ı andığın zaman, yanına "Muhammed ismini yâdet. Çünkü ben, Arş'ın kaidesi üzerinde O'nun bu ismini yazılı gördüm. Ben, o zaman ruhla beden arasındaydım ondan sonra semâları tavaf ettim. Oralarda gördüğüm her yerde bu isim vardı. Rabbim, beni, Cennet'e oturttu. Cennette hiçbir yer görmedim ki oralarda da aynı isim yazılmamış olsun. Bu ismi çok zikret. Çünkü melekler de onu bu isimle her an anarlar.*" (Kerimoğlu 2004:12).

57 Çok çok sena edilen, övgüye, medhe layık olan üstün kişi, Peygamberimiz, bu vücud alemini şereflendirmeden evvel: Meleklerin dili ile; Adem a.s. ile Resulüllah (s.av.). efendimiz arasında gelip geçen bütün nebilerin, resullerin dili ile ve bunlara inen kitaplarda, tekrar rekrar övülmüştür.Yüce Allah, bu ism-i şerif ile; Resulüllah s.a. efendimizi Kur'an'ı Kerim'in dört yerinde anmıştır (Yeniterzi 1993:195).

58 Sözlükte "ihlaslı olan" anlamına gelen muhlis, din ıstılahında, iman ve ibadetlerinde şirk, küfür, nifak, riya ve süm'ayı (halka duyurmayı" terk edip dini görevlerini sırf Allah rızası için yapan, özünde, sözünde, fiil ve davranışlarında dosdoğru olan insana denir (Karagöz 2005:464).

muŋaḍ- "bunalmak"

kim ***muŋaḍsa*** açlık içinde uġramadaçı yazuḳḳa bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 80r/4=005/003

muŋad- "bunalmak, sıkıntıya düşmek"

muŋadıp ḳutġaru ḳoldı anı ol kim anıŋ gürūhından. 282r/2=028/015

muŋal- "bunalmak, dara düşmek, mecbur kalmak"

bütünlükün ḥarām ḳıldı siler üze ölügseni ḳannı toŋuz ėtini yme anı kim atandı Taŋrıda aḍınḳı butlarḳa kim ***muŋalsa*** küç ḳılmazlıḳın muŋda keçmezlikin bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 204v/8=016/115

muŋar "buna, bu zamirinin yönelme hâli"

ayġay iḍimizā! kim başladı erse bizni ***muŋar*** arturġıl ḳınnı ḳat ḳat ot içinde. 333v/7=038/061

munçulayu "böyle, bunun gibi"

aydı bütünlükün ***munçulayu*** ayur men zār yayu qt/n/ycmnı taḳı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa. 180v/5=012/086

munda "bunda bu işaret zamirinin bulunma hâli"

ḥarām ḳıldımız anıŋ üze emgülerni ***munda*** turur. 281v/5=028/012

munda aḍın "bundan başka"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz belgülügler aydı anlar kim umınç tutmaslar bizke ḳawuşmaḳnı keltürgil bir oḳıġu ***munda aḍın*** azu tegşürgil anı. 154v/1=010/015

munda burun "bundan önce"

yā taḳı tileyür mü siler kim ḳolmaḳ tiler yalavaçlarıŋızlardın neçük kim ḳoldı mūsā yalavaç ***munda burun***. 13r/5=002/108

munda öŋdün "bundan önce"

tėgme yolı rūzī bėrilse andın mīvedin rūzī ayġaylar bu ol turur rūzī bėrildimiz ***munda öŋdün***. 4v/1=002/025

mundaġ "böyle, böyle, bunun gibi"

zinhār kerekmez ***mundaġ*** ol pend turur. 435v/8=080/011

mundaġoḳ "böyle, böylece, aynen böyle"

mundaġoḳ yanut bėrür miz küç ḳılıġlılarḳa. 237r/5=021/029

mundın "bundan, *bu* işaret zamirinin çıkma hâli"

aydılar ermez ermez erür sen tanuḳluḳ bėrür miz aytsa siler ḳıyāmet küninde biz erdimiz ***mundın*** çın tutmaġlılar. 128v/5=007/172

mundın aşnu "bundan önce"

ṭaʿāmnuŋ ḳamuġı erdi ḥelāl yaʿḳūb oġlanıŋa meger nerse kim ḥarām ḳıldı yaʿḳūb özi üze ***mundın aşnu*** kim kim indürülse tevrīt. 47r/5=003/093

mundın öŋdün "bundan önce"

aḳmaslar meger kim kelse ferişteler azu kelse iḍiŋ yarlıġı azu kelse amarı iḍiŋ belgüleri. ol kün kelge amarı iḍiŋ belgüleri asıġ ḳılmas etözke anıŋ kėrtgünmeki kėrtgünmedük erdi ***mundın öŋdün*** azu ḳazġandı kėrtgünmeki içinde ėḍgülük. 111v/8=006/158

mundın soŋ "bundan sonra"

anlar kim icābet ḳıldılar Taŋrıḳa taḳı yalawaçḳa ***mundın soŋ*** kim tėgdi anlarḳa baş. 54a/7=003/172

mundın soŋra "bundan sonra"

ḥaḳīḳat üze dīn Taŋrı ḳatında boyun sümek. taḳı ḫilāf ḳılışmadı anlar kim bėrildiler kitābnı meger ***mundın soŋra*** keldi anlarḳa ʿilm ḥased üçün aralarında. 39v/7=003/019

munı "bunu, bu işaret zamirinin belirtme hâli"

aydı neteg tirgürür ***munı*** Taŋrı ölmişde kėḍin. 33r/7=002/259

munlar "bu işaret zamirinin çokluk hali"

ay siler ***munlar*** siler oḳnur siler yėtürmekiŋizlerke Taŋrı yolı içinde silerde kim baḫīllıḳ ḳılur kim baḫīllıḳ ḳılsa baḫīllıḳ ḳılur özindin. 375v/7=047/038

muŋluġ "sıkıntılı, dertli, fakir[59]"

suw bėrdi anlarḳa yana ewrüldi köligelikke aydı iḍimā! men indürür sen maŋa ėḍgülükdin ***muŋluġ***. 282v/9=028/024

muŋlug bol- "fakir olmak"

kim ***bolsa muŋluġ*** yėsün tėgi yaraşınça. 58v/3=004/006

muŋluḳ "sıkıntı, metinde günah, suç"

andaġ ermes kim ḳazġansa ėsizlikni tėgre ḳapsasa anı yazuḳı ***muŋluḳı*** anlar tururlar ot iḍileri anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 9v/9=002/081

munoḳ "tam bu"

ançada aydı ibrāhīm iḍimā! ḳılġıl ***munoḳ*** ḳorḳunçsız kent rūẓī ḳılġıl iḍesiŋe yėmişlerdin kim kėrtgünse anlardın Taŋrıḳa künke. 15r/3=002/126

munöḳ "tam bu"

sen sen-ök sen ***munök*** işitgen munök bilgen. 15r/7=002/126

59 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

muŋsuz 1.“ihtiyacı ve sıkıntısı olmayan, sıkıntısız, zengin”

takı kim kāfir bolsa ḥaḳīḳat üze taŋrı ***muŋsuz*** ʿālemlerdin 47v/2=003/097

2. “zengin (insan için)”

kim bolsa ***muŋsuz*** yavaşlıḳ ḳılıp özin yıġsun. 58v/2=004/006

muŋsuz bol- “ihtiyacı ve sıkıntısı olmak”

takı kim kāfir ***bolsa ḥaḳīḳat üze Taŋrı muŋsuz*** ʿālemlerdin. 435v/6=080/005

muŋsuz ḳıl- “sıkıntısını ve ihtiyacını gidermek”

ḥaḳīḳāt üze anlar kim küfr ketürdi ***muŋsuz ḳılmadı*** anlardın mālları takı oġlanları Taŋrıdın nerseni. 49r/7=003/116

muŋsuz ḳılıġlılar “sıkıntısı ve ihtiyacı olmayalar”

çıḳdılar Taŋrıḳa ḳamuġı aydı küçsüzler anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar biz erdimiz silerke uḍu barġan nek siler ***muŋsuz ḳılıġlılar*** mu siler bizdin Taŋrı ḳınındın nersedin. 189v/6=014/021

muŋsuz ögdül- “övgüye değer olmak”

bütünlükün Taŋrı ol turur ***muŋsuz ögdülmiş***. 247v/3=022/064

muŋsuz ögdülmiş “övgüye değer olan Allah”

bütünlükün Taŋrı ol turur ***muŋsuz ögdülmiş***. 247v/3=022/064

muŋsuzlan- “muhtaç olmamak, ihtiyaç hissetmemek, istiğnâ göstermek”

yana kim baḫīllıḳ ḳılsa ***muŋsuzlansa***. 444v/5=092/008

muŋsuzluḳ “sıkıntısız olma, muhtaç olmama”

eger aḍrılsalar muŋsuz ḳılġay Taŋrı tėgme birni öz ***muŋsuzluḳındın***. erür Taŋrı kėŋrü işlig bütün işlig. 74r/1=004/130

muŋuḳ- “bunalmak, ümitsizliğe düşmek”

çınoḳ ḫarām ḳıldı siler üze özi ölmişni aḳar ḳannı toŋuz ėtini ol nekni kim urun ḳılındı anıŋ birle Taŋrı aḍnaġıḳa. kim ***muŋuḳsa*** artuḳ tilemek velīkin küç ḳılmazlıḳın yme teŋdin keçmezlikin yazuḳ yoḳ anıŋ üze. bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 20r/4=002/173

muŋuktur “sıkıntıya sokmak, azaba sokmak”

ėrijlendürgey miz anlarnı az yana ***muŋukturġay*** miz anlarnı ḳatıġ ėrig ḳınḳa 301r/2=031/024

munçulayu “böyle, bunun gibi”

aydı bütünlükün ***munçulayu*** ayur men zār yayu qt/n/ycmnı takı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa. bilür men Taŋrıdın anı kim bilmesler. 180v/5=012/086

munu “işte, işte bu”

munu arturġay miz eḍgülük ḳılıġlılarnı. 7v/1=002/058

murdār (<A.) "mundar, pis[60]"

sewer mü biriŋiz yėmekni ḳadaşı ėtni ***murdār***] taplamaz siler anı. 380v/9=049/012

mūsā (<A.) "Hz. Musa, Firavunu ve tebasını dine davetle görevlendirilmiş peygamber[61]"

ayġıl bittük Taŋrıḳa taḳı ol nerseke kim indürüldi biziŋ üze taḳı ol nerseke kim indürüldi ibrāhīm üze taḳı ismāʿīl üze taḳı isḥāḳ üze taḳı yaʿḳūb üze taḳı oġul oġlanları üze taḳı aŋa kim bėrildi ***mūsā*** taḳı ʿīsā taḳı peyġāmberler anlarnıŋ iḍisindin. 46r/9=003/084

mūsā anası "Hz. Musanın annesi, Yuhabid"

yarlıġ ıḍtımız ***mūsā anasıŋa*** emüzgil anı tėp. ḳaçan ḳorḳsa sėn anıŋ üze kemişgil anı teŋiz içinde. 281r/6=028/007

mūsā bitigi "Tevrat[62]"

azu ol kişi bolsa belgülüg üze iḍisindin azu keltür aŋar bir tanuḳ andın anda öŋdün ***mūsā bitigi*** öŋdün turuġlı yarlıḳamaḳ. 164v/1=011/017

mūsā boḍunı "Hz. Musanın kavmi, İsrailoğulları"

aydı anlarḳa yalavaçları anıŋ erkliginiŋ nişānı kelmeki silerke ḳaburçaḳ anıŋ içinde köŋül amrulmaḳı iḍiŋizlerdin kėḍin ḳalmış anıŋdın kim ***mūsā boḍunı*** hārūn boḍunı yüḍer anı ferişteler. 31r/8=002/248

mūsā iḍisi "Hz. Musa'nın Rabbi olan Allah"

mūsā iḍisi taḳı hārūn iḍisi. 123r/1=007/122

mūsā işi "Hz. Musa'nın Tur-Sina'dan dönmesini bekleyenler"

ermediŋ batsıġ sınar ançada ötedimiz ***mūsā işini***. 284v/4=028/044

---

60 Ölmüş veya İslam'a uygun olarak kesilmeyen, öldürülen hayvan, leş, murdar demektir. Meytenin yenmesi ve akde konu olması dinen haram kılınmıştır (Karagöz 2005:441).

61 Kıpti dilinde, su manasına gelen "ma" ile ağaç anlamına gelen "sa" kelimelerinden meydana gelen Musa, sazlık yerde su içinde bulunduğu için bu ismi almıştır. Musa'nın soyu, Musa b. İmran'dan Hz. ibrahim'e dayanır. Musa aleyhisselam Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam tarafından "Safiyullah" ve "Kelimullah" diye vasıflandı. Hz. Musa, uzun boylu, esmer tenli, hafif etli, kulaklarına kadar uzanan düz saçlı, yüksek burunlu olup, sağ elinde ben vardı (Bedir 2010:412).

62 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât62, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31).Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660b).

mūsā nökerleri "Hz. Musa'nın arkadaşları, Hz. Musa ile birlikte olanlar[63]"

ḳaçan körüştiler erse ėkki gürūh aydı ***mūsā nökerleri*** biz yėtmişlerdin. 269v/4=026/061

mūsā sawçı "Hz. Musa peygamber"

nek keldi mü saŋa ***mūsā sawçı*** ḫaberi. 228v/7=020/009

mūsā sawları "Hz. Musa'nın Firavunla birlikte yaptıkları mücadeleden diğer toplumlara örnek olabilecek hikâyeler"

oḳır miz sėniŋ üze ***mūsā sawlarındın*** taḳı fir'avn sawlarından könilik birle ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 280v/9=028/003

mūsā sözi "Hz. Musanın haberi, Allah'ın Kutsal vadide Hz. Musaya bildirdiği vahiy"

keldi mü saŋa ***mūsā sözi***. 434v/6=079/015

mūsā ṣuḥufları "Hz. Musaya gönderilen Tevratın sayfaları"

azu uḳtturulmadı mu anıŋ birleki ***mūsā ṣuḥufları*** içinde. 389r/9=053/036

mūsā yalavaç "Hz. Musa"

keldi ök silerke ***mūsā yalavaç*** nişānlar birle. 11r/9=002/092

mūsā yalavaç boḍunı "Hz. Musanın kavmi, İsrailoğulları"

mūsā yalavaç boḍunındın bir gürūh köni yol körkütürler yaraşı anıŋ birle dād bėrürler. 127r/2=007/159

musaḫḫar (<A.) "ele geçirilmiş"

musaḫḫar ḳıl- "boyun eğmek, râm olmak"

tėgmegey Taŋrı ḫoşnūdluḳıŋa etleri ap yme ḳanları yoḳ tėggey aŋar saḳnuḳluḳ silerdin. andaġoḳ ***musaḫḫar ḳıldı*** anı silerke uluġlaŋlar tėyü anıŋ üze kim köndürdi silerni. 245v/2=022/037

musaḫḫar ḳılın- "boyun eğdirmek, râm olunmak"

yme yaġuġlı anlar üze köligeleri musaḫḫar ***ḳılnur yėmişi musaḫḫar*** ḳılmaḳ. 431r/1=076/014

musallaṭ (<A.) "rahatsız eden, sataşan"

musallaṭ ḳıl- "musallat etmek"

eger tilese Taŋrı ***musallaṭ ḳılġay*** erdi anlarnı siler üze toḳışmaġay erdi silerniŋ birle. 69r/2=004/090

63 Kur'an'ı Kerim'de en çok ismi ve hadisesi geçen , kendilerine ülü'l-azam denilen altı peygamberden biri olan Hz. Musa, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. Yâ'kub'un neslinden ve Hz. Harun'un kardeşidir. Kur'an'da, Hz. Musa'nın Mısır'da hüküm süren ve kendilerine "Fir'avn" ismi verilen hükümdarlardan biriyle olan mücadelesi ve peygamberliğinden kesitler mü'minlere birer ibret levhası olarak sunulmakta, hakla bâtılın mücadelesi bir kez daha sahnelenmektedir. Ashâb-ı Mûsâ kavramı, Hz. Musa ile birlikte Firavuna karşı bütün zorluklara, engellemelere, işkencelere rağmen iman mücadelesi veren yol arkadaşlarına verile isimdir (Bedir 2010:412).

muʿşībet (<A.) "belâ, felâket[64]"

muʿşībet ḳıl-"belâ vermek, felâket getirmek"

kim ḳılur yaŋluḳ ***muʿşībet ḳılmaḳ*** öŋdüninde. 429r/8=075/005

muṭʿa (<A.) "itaat olunan, boyun eğilen, başkalarının kendisine itaat ettikleri[65]"

muṭʿa bėr-"itaat etmek, boyun eğmek, itaatkar olmak"

muṭʿa bėriŋler anlarḳa. ıḍıŋlar anlarnı körklüg ıḍmaḳ. 309r/2=033/049

mutekebbir (<A.) "kibirlenen, büyüklük taslayan"

aytılġay kiriŋler tamuġ ḳapuġlarıŋa meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde nėme yawuz ol mutekebbirler ornı. 341r/6=039/072

mutekebbir ḳıl- "kibirlenmek, büyüklük taslamak"

anlar erdiler anda burun ėrinç igdülenmiş ***mütekebbir ḳılıġlılar***. 395v/3=056/045

mütekebbir ḳılıġlılar "kibirlenenler, büyüklük taslayanlar"

anlar erdiler anda burun ėrinç igdülenmiş ***mütekebbir ḳılıġlılar***. 395v/3=056/045

mutekebbirler ornı "kibirlenenlerin Cehennemde atılacakları yer"

aytılġay kiriŋler tamuġ ḳapuġlarıŋa meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde nėme yawuz ol ***mutekebbirler ornı***. 341r/6=039/072

muṭīʿine (<A.) "itaat edenler"

ḳaçan köni bolsa siler anıŋ arḳaları üze yana yāḍ ḳılsa siler iḍiŋizler niʿmetini ḳaçan tüz bolsa siler anıŋ üze aysa siler arıġ turur ol iḍi fermān tutuġlı ḳıldı biziŋke munı ermedimiz aŋar ay ***muṭīʿine*** uġanlar. 359r/3=043/013

muṭīʿine uġanlar "Allah'a itaat edenler"

ḳaçan köni bolsa siler anıŋ arḳaları üze yana yāḍ ḳılsa siler iḍiŋizler niʿmetini ḳaçan tüz bolsa siler anıŋ üze aysa siler arıġ turur ol iḍi fermān tutuġlı ḳıldı biziŋke munı ermedimiz aŋar ay ***muṭīʿine uġanlar***. 359r/3=043/013

muvāfaḳat (<A.) "başarı, başarılı, başarı gösterme"

tünnüŋ bir kişike ol berkrek ***muvāfaḳatḳa*** üstüvārraḳ oḳıġuḳa 426v/4=073/006

muyan (<Skr.) "sevap[66]"

bütünlükün kim Taŋrı anıŋ üskinde uluġ ter ***muyan***. 133v/9=008/028

muyanlıḳ (Skr.+T.) "hayrat, sadaka"

---

64 Ansızın gelen bela, sıkıntı, hoşlanılmayan şeyler, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan hadise ve felaketler demektir (Karagöz 2005:474).

65 Sözlükte "kendisinden faydalanılan şey" anlamına gelen "mut'a", bir fıkıh terimi olarak, boşanma veya evliliğin feshinden sonra kocanın, kadına verdiği elbise ve benzeri hediyeye denir. Ayrıca bir ücret karşılığı, belirli bir süre için yapılan nikahlanmaya da mut'a denmektedir (Karagöz 2005:475).

66 Sevap kavramının aslı olan "sevb" kelimesi sözlükte; bir şeyin önceki haline geri dönmesi demektir. "sevb", aynı zamanda, bükülmüş yün ve pamuğun ipliğinin düşünülen, takdir edilen şekline de denir. Sevab, İslami kaynaklarda, insanın işlediği amellerin sonuçlarından doğan şey şeklinde anlaşılmaktadır. Yapılan şeyin sonucuna "sevab" denmektedir (Ece 2000:590).

muyanlıḳ bağışla- "sadaka vermek, hayrat etmek, bağışlamak"

ḳan ısparlanmış kişilerinẹ meger ***muyanlıḳ bağışlasa*** siler. 69r/9=004/092

muyanlıḳ bėr- "bağışta bulunmak, hayretmek"

bütünlükün Taŋrı yanut bėrür muyanlıḳ bėriglilerke. 181r/1=012/088

muyanlıḳ bėrigli "bağışta bulunan, hayrat eden"

ḳaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ay ʿazīz-i mıṣr Taŋrı biziŋke ewimiz boḍunıŋa açlıḳ keltürdimiz bir kesek aḫriyān bedel-i kāsid tükel ḳılġıl biziŋke ülgülegüni muyanlıḳ ḳılġıl biziŋ üze. bütünlükün Taŋrı yanut bėrür ***muyanlıḳ bėriglilerke***. 181r/1=012/088

muyanlıḳ ḳıl- "sadaka vermek, bağışlamak"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ḳart başḳa teŋeşmek. yana kim ***muyanlıḳ ḳılsa*** anıŋ birle ol yazuḳ yüŋülmeki ol aŋar. 86r/2=005/045

müẓāret bin e'r-rabīʿ (<ö.a.) "Tebük seferine katılmayan üç sahabeden biri"

anlar üçegü üze yaʿnī kaʿb bin mālik ve ***müẓāret bin e'r-rabīʿ*** ve hīlāl bin ümeyye kėḍin ḳoḍtılar. ḳaçan tarudı erse anlar üze yer ol kim kėŋüdi taḳı tarudı anlar üze etözleri sėzindiler kim yoḳ sığıŋġu Taŋrıdın meger aŋar. 151v/1=009/118

müz (<A.) " muz, muz meyvesi"

yme ***müz*** yıġaçı müzı biri biri üze tökülmiş. 395r/7=056/029

müz yıġaçı "muz ağacı"

yme ***müz yıġaçı*** müzı biri biri üze tökülmiş. 395r/7=056/029

mücādele (<A.) "uğraşma, çekişme, savaşma[67]"

bu ***mücādele*** sūresi medīnede inmiş turur yėgirmi ėkki āyāt turur. 400r/9=058

müddeṯṯir (<A.) "elbiseye bürünen, örtünen[68]"

bu ***müddeṯṯir*** sūresi elig altı ol āyet turur mekkede inmiş turur. 427v/3=074

mühmel (<A.) "ihmal edilmiş, boşlanmış, bakılmamış, bırakılmış, manasız, boş"

saḳınur mu yaŋluḳ ḳoḍulmaḳ belgüsüz ***mühmel***. 430r/2=075/036

mühmel ḳoḍal-"başıboş bırakmak, terk etmek, ihmal etmek"

saḳınur mu yaŋluḳ ***koḍulmaḳ*** belgüsüz ***mühmel***. 430r/2=075/036

mükāteb (<A.) "tamamladığı zaman, azad edilmek üzere bedele bağlanan köle[69]"

67 Medine döneminde inmiştir. 22 ayettir. Adını birinci ayette geçen "Tücâdilu" kelimesinin mastarından almıştır. Bu kelime "tartışır" anlamlarına gelmektedir. Bu sûreye, Hz. Peygamberle kendi hakları konusunda tartışan kadın anlamında "Mücâdile" veya tartışma anlamında "Mücâdele" adı verilmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:541).

68 Mekke döneminin ilk günlerinde inmiştir. 56 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Müddessir" kelimesinden almıştır. Müddessir, "Elbise giyinen ve ona bürünen kimse" demektir. Bu ifade burada mecâzî bir anlam taşımaktadır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:574).

mükāteb ḳıl-"anlaşma yapmak"

anlar kim tilerler ***mükāteb ḳılmaḳnı*** anıŋdın kim erklig boldı elgiŋizler mükāteb ḳılıŋlar olarnı eger bilse siler anlar içinde ėḍgülük. 258r/5=024/033

müjde (<F.) "sevinç"

taḳı ḳılmadı anı Taŋrı meger ***müjde*** sizke taḳı ḳarār ḳılmaḳ üçün köŋülleriŋiz anıŋ birle. 50r/7=003/126

müjde bėr- "müjde vermek, müjdelemek"

müjde bėrür anlarḳa iḍileri yarlıḳamaḳ birle andın ḫoşnūdluḳ būstānları birle anlarḳa anıŋ içinde tutaşı ėrinç. 140v/6=009/021

müjdė bėrigli "müjdeleyici, sevinç veren peygamberler"

yalavaçlar ***müjde bėrigliler*** taḳı ḳorḳutuġlılar bolmasun tėyü kişilerke Taŋrı üze nelüklüg yalavaçlarda kėḍin. 77v/5=004/165

müjde bezerle-"sevindirmek"

bütünlükün aydılar iḍimiz Taŋrı tėp yana anıŋ üze aḍaḳ beküttiler iner anlar üze ferişteler ḳorḳmaŋlar ḳaḍġurmaŋlar ***müjde bezerleŋ*** uştmaḫ birle vaʿde ḳılnur erdiŋizler. 351r/3=041/030

mülk (<A.) "taşınmaz ve gelir getiren mal[70]"

tutmadı oġul ḳız. bolmadı aŋar ortaḳ ***mülk*** içinde. 262v/1=025/002

mülk bėr- "mülk vermek, saltanat bağışlamak"

azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni ***bėrdimiz*** anlarḳa uluġ ***mülk***. 65r/3=004/054

uluġ mülk bėr- "hükümdarlık vermek"

azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni ***bėrdimiz anlarḳa uluġ mülk***. 65r/3=004/054

mülkniŋ erkligi "saltanat sahibi, hükümdarlık, mülk sahibi, mülkiyet sahibi"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı ***mülkniŋ erkligi*** bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/2=003/026

---

69 Sözlükte "yazışmak, mektuplaşmak" anlamına gelen "mükatebe", İslam tarihinde, kölenin çalışarak belirli bir bedeli ödemsesi üzerine azat olması konusunda efendisi ile arasında yapılan akdi ifade eder. Buna "kitabet" de denir. Anlaşma yapan köleye "mükatep", cariyeye de "mükatebe" denir (Karagöz 2005:492).

70 Mülk kelimesi Arapça'da, insanlar üzerinde hakimiyet, tasarruf salahiyeti anlamına gelmektedir. Türkçe'de ise, eşya üzerinde tek başına tasarruf yetkisini ifade etmektedir. Bunu Arapça'da "milk" veya "mülk" kelimeleri karşılar. Eşya üzerindeki bu yetki "mülkiyet" ile ifade edilir (Karagöz 2005:493)

mülklig (<A.+T.) "mülk, servet, mülk ve servet sahibi"

mülklig ol kün iḍike ḥükm ḳılur anlar ara. 247r/2=022/056

mü'min (<A.) "mümin, iman eden[71]"

yanınlar Taŋrıḳa ḳamuġun ay ***mü'minler*** bolġay kim siler ḳutulġay siler. 258r/2=024/031

mü'min erenler "iman etmiş erkekler"

anlar kim tandılar yıġdılar silerni ağırlıġ mezgitdin ḳurbānınıŋızlarnı yıġmış erdiler tėgmekindin orunıŋa eger bolsa ***mü'min erenler*** mü'min tişiler bilmegey erdiŋizler anlarnı. 378v/3=048/025

mü'min ḫatunlar "iman etmiş kadınlar"

bütünlükün anlar kim küyürdiler mü'min erenlerni ***mü'min ḫatunlarnı*** yana öknüp yanmadılar anlarḳa ol tamuġ ḳını anlarḳa örtegen ḳın. 440r/5=085/010

mü'min ḳullar "iman etmiş erkek ve bayanlar"

ol ***mü'min ḳullarımızdın***. 327v/3=037/081

mü'min tişi "iman etmiş kadın"

anlar kim tandılar yıġdılar silerni ağırlıġ mezgitdin ḳurbānınıŋızlarnı yıġmış erdiler tėgmekindin orunıŋa eger bolsa mü'min erenler ***mü'min tişiler*** bilmegey erdiŋizler anlarnı. 378v/3=048/025

mü'mine (<A.) "iman eden, inanan (kadın)[72]"

mü'mine tişiler "iman eden kadınlar, inanan (kadınlar)"

kigürgü üçün mü'minlerni ***mü'mine tişilerni*** būstānlarḳa aḳar anıŋ altınından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde örtse anlardın yawuzluḳlarını. erür ol Taŋrı üskinde ḳurtulmaḳ uluġ. 376r/8=048/005

mü'mine uraġutlar "iman eden kadınlar, inanan (kadınlar)"

üḍ urdı Taŋrı mü'minlerḳa ***mü'mine uraġutlarḳa*** būstān aḳar anıŋ altından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde orunlar ḫoş ʿadn būstānlar içinde. 146v/3=009/072

mün- "binmek ***bkz.*** min-"

yarattımız anlarḳa anıŋ meŋizligdin ***minerler***. 323r/1=036/042

---

71 Mümin, iman eden kimse demektir. İman, "emn" kökünün masdarı, mümin de bu kökün fail (özne) ismidir. Mümin İslami literatürde, Allah (cc)'tan Peygamber aracılığıyla gelen "vahye" mutlak olarak inanan ve onun doğru olduğunu kabul eden kimsedir. Kur'an-Kerim'in en önemli kavramlarından biridir. "Mümin" kavramı, hem Allah'tan gelenlerin doğru olduğunu kabul etmeyi, hem de o imanın verdiği güçle başkalarına güven vermeyi ifade eder (Ece 2000:442).

72 Mümin, iman eden kimse demektir. İman, "emn" kökünün masdarı, mümin de bu kökün fail (özne) ismidir. Mümin İslami literatürde, Allah (cc)'tan Peygamber aracılığıyla gelen "vahye" mutlak olarak inanan ve onun doğru olduğunu kabul eden kimsedir. Kur'an-Kerim'in en önemli kavramlarından biridir. "Mümin" kavramı, hem Allah'tan gelenlerin doğru olduğunu kabul etmeyi, hem de o imanın verdiği güçle başkalarına güven vermeyi ifade eder (Ece 2000:442).

münāfiḳ (<A.) "nifak sokan, iki yüzlülük eden, kendisini müslüman gibi gösteren[73]"

küçemeŋlar yigitleriŋizni ʿabdullah bin savel ***münāfiḳ*** erdi artaḳ iş üze. 258r/7=024/033

müngü "binme, binilecek araç, vasıta ***bkz.*** mingü"

ol ol iḍi ḳıldı silerke tawarlarını ***müngü*** üçün andın yana andın yėyür siler. 348r/6=040/079

münker (<A.) "inkâr edilen, kabul edilmeyen[74]"

münker iş "kötülük, kötü iş"

fermānlarlar ***münker işdin*** yıġarlar bildükmiş işni tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

münker işdin ḳıl- "kötülük işlemek, kötü iş yapmak"

yıġılmaslar erdi ***münker işdin ḳıldılar*** anı. 90r/5=005/079

münker işdin yıġ- "kötülüklükten alıkoymak, kötü iş yapmasını engellemek"

ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler amarıları amarıdın fermānlarlar ***münker işdin yıġarlar*** bildükmiş işni tutarlar eliglerini ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

müŋre- "böğürmek, bağırmak"

çıḳardı anlarḳa bir buzaġu tenlig aŋar ***müŋreyü*** aydılar bu iḍiŋizler mü müsā iḍisi unıttı. 232v/7=020/088

müŋreyü ay- "böğürmek, bağırmak"

çıḳardı anlarḳa bir buzaġu tenlig aŋar ***müŋreyü aydılar*** bu iḍiŋizler mü müsā iḍisi unıttı . 232v/7=020/088

müselmān (<A.) "müslüman, İslam dininde olan ***bkz.*** müselmān[75]"

ol atadı silerni ***müselmānlar*** munda öŋdün munuŋ içinde bolsa yalavaç tanuḳ siler üze bolsa siler tanuḳlar kişiler üze. 248v/7=022/078

müselmānlıḳ (<A.+T.) "İslam dininde olmak, Müslümanlık"

---

73 Münafık, nifak sahibi kimse, nifak içinde olan kimse demektir. Nifak sözlükte, yer altında bir delikten girip öbür delikten çıkmak anlamına gelir. Yer altındaki bir ucundan girilip öbür ucundan çıkılan yola veya tünele de "nefak" denmektedir. İslami literatürde "nifak", kalbiyle inanmadığı halde, diliyle inandığını söyleme, davranışlarıyla inandığını gösterme durumudur (Ece 2000:447).

74 Münker, "nekr", kökünden türemiş bir kavramdır. "Nekr", sözlükte, tanımamak, tanınmazlığa itmek demektir. Bunun da aslı, kalbin tasavvur edemediği şeyi reddetmesidir. Dil ile bir şeyi inkar etmektir ki, bunun anlamı kalbiyle o şeyi reddetmek demektir (Ece 2000:452).

75 Müslim, İslama inanmış, Allah'a teslim olmuş, din olarak İslamı seçmiş kimse demektir. Müslim kelimesinin aslı "silm" dir. Bunun anlamı da bir işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Bu kökten türeyen selam, işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Aynı kökten türeyen "selam, İslam, selime, salim, selim, elsem, Müslim"gibi kelimeler Kur'an'da sık sık geçmektedir. Müslim, "esleme" (teslim olmak, Müslüman olmak, kurtulmak) fiilinin failidir. Teslim olan, kurtulan, Müslüman olan demektir. Kur'an'da Müslim olarak geçmektedir. Türkçede kullanılan Müslüman kelimesi ise Farsçadaki "müselman" kelimesinin bozulmuş şeklidir (Ece 2000:461).

ol kişi kim açtı Taŋrı anıŋ köŋlin ***müselmānlıḳḳa*** ol kişi yaruḳluḳ üze bolur iḍisindin. 337r/2=039/022

müselmānlıḳ dīni "İslamiyet[76]"

fermānlanmadılar meger tapuŋguları üçün Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋar dīnni müselmānlıḳ dīnini aḍaḳın tutsalar namāznı bėrseler zekātnı ol ***müselmānlıḳ dīnini***.447r/4=098/005

müselmānlıḳ yolı "Kur'an, Kur'an da baştan başa hidayettir, el-Hüda[77]"

biz ḳaçan ėşitti miz erse ***müselmānlıḳ yolını*** kėrtgündiler aŋar. kim kėrtgünse iḍisiŋe ḳorḳmaz eksüklükdin ap yme ḳındın. 425v/3=072/013

müstecāb (<A.) "lâyık, uygun[78]"

müstecāb ḳıl- "kabul kılmak"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı müstecāb ḳılu yarlıḳadı. 187v/5=014

duʿānı müstecāb ḳıl- "duayı kabul etmek"

ançada muŋḳa feryāḍ tige ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde ***müstecāb ḳıldı duʿānı*** silerke men yārī bėrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin uḍalınşu keligliler.132r/6=008/009

müstecāb ḳılu yarlıḳa- "(dua)kabul ederek merhamet etmek"

ol iḍi atı birle kim ibrāhīm yalavaçı ḳullarıŋa amān ḳılu yarlıḳadı bağırsaḳ kim ḳullarıŋa kaʿbeni ḳıble ḳılu yarlıḳadı bağışlaġlı kim duʿānı ***müstecāb ḳılu yarlıḳadı***. 187v/5=014

müsülmān (<A.) "Allah'a teslim olmuş kimse, Müslüman[79]"

cānımnı alġıl ***müsülmānın*** ulamturġıl mėni ėḍgülerke. 182r/3=012/101

müsülmān bol- "teslim olmak, Müslüman olmak"

---

76 En son gönderilen ilahi din. İslam, silm ve selamet kökünden gelip, kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed (a.s.) vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da baki kalacak olan din adıdır (Bedir 2010:252)

77 Kur'an hidayettir. Hüdâ doğru yola gitmeye denir. Gidilecek yere vardırmak şanından olan yola delalet ve irşat eden vasıtadır. Sapıklık manasında olan delalet, onun zıddıdır. Kur'an da baştan başa hidayettir. İnsanları, mukadder olan yükselme ve gelişmenin hedefine vardıracak hidayet kaynağıdır (Türk 2001:161).

78 Sözlükte, "cevap vermek, kabul etmek" anlamına gelen "icabet", dini bir terim olarak Allah'ın duaları kabul etmesi; fıkıhta ise, bir akitte tarafların akdi kabulü manalarına gelmektedir (Karagöz:288)

79 Müslim, İslama inanmış, Allah'a teslim olmuş, din olarak İslamı seçmiş kimse demektir. Müslim kelimesinin aslı "silm" dir. Bunun anlamı da bir işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Bu kökten türeyen selam, işten kurtulmak, barışta olmak demektir. Aynı kökten türeyen "selam, İslam, selime, salim, selim, elsem, Müslim"gibi kelimeler Kur'an'da sık sık geçmektedir. Müslim, "esleme" (teslim olmak, Müslüman olmak, kurtulmak) fiilinin failidir. Teslim olan, kurtulan, Müslüman olan demektir. Kur'an'da Müslim olarak geçmektedir. Türkçede kullanılan Müslüman kelimesi ise Farsçadaki "müselman" kelimesinin bozulmuş şeklidir (Ece 2000:461).

eger ḫüccet ḳılsalar seniŋ birle ayġıl ḫāliş ḳıldım özümni Taŋrıḳa taḳı ol kim erse kim uydı maŋa. taḳı ayġıl anlarġa kim bėrildiler kitābnı taḳı kitābsizlerke ***müsülmān bolduŋuz*** mu. 40r/1=003/020

müsülmānlıḳ (<A.+T.) "Müslümanlık"

yana kimni tilese Taŋrı kim köni yolḳa köndürmek anı açar köksin köŋlin ***müsülmānlıḳḳa***. 107v/2=006/125

müsülmānlıḳ dīni "İslamiyet[80]"

bu kün tükel ḳıldım silerke dīniŋizlerni tükel ḳıldım siler üze niʿmetimni taḳı tapladım silerke ***müsülmānlıḳ dīnini***. 80r/3=005/003

müsülmānlıḳ yolı "Kur'an, Kur'an da baştan başa hidayettir. İnsanları, mukadder olan yükselme ve gelişmenin hedefine vardıracak hidayet kaynağıdır"

ayġıl yol köndürdi maŋa meniŋ iḍim köni yolḳa yaʿnī ***müsülmānlıḳ yolıŋa*** könidin eger ibrāhīm yalavaç dīni köp köni. 112r/4=006/161

müynüz "boynuz"

ėkki müynüz "Zu'l-ḳarneyn, Büyük İskender. Büyük İskender'in lakabıdır. iki boynuz sahibi anlamına gelir. Başının her iki yanında hayvan boynuzuna benzeyen iki top saç bulunduğu için böyle adlandırılmıştır"

aydılar ay ***ėkki müynüz*** iḍisi. 221/5=018/094

müzzemmil (<A.) "örtünme, bürünme[81]"

bu ***müzzemmil*** sūresi on toḳuz āyet turur mekkede inmiş turur. 426r/9=073

80 En son gönderilen ilahi din. İslam, silm ve selamet kökünden gelip, kulun Allah'a teslim olması ve onun buyruklarına boyun eğip salim bir yolda yürümesi manalarına gelir. Istılahta ise, 610 yılında Hz. Muhammed (a.s.) vahiy yoluyla bildirilen ve yirmi üç yılda tamamlanan, kıyamete kadar da baki kalacak olan din adıdır (Bedir 2010:252).

81 Mekke döneminde, vahyin ilk zamanlarında nâzil olmuştur. 20 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Müzzemmil" kelimesinden almıştır. Bu kelime "Elbisesine bürünen" demektir ve burada mecâzî bir anlam ifade etmektedir. Sûrenin son ayeti Medine döneminde inmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:573).

-ŋ-

nafaḳa (<A.) "yardım, geçimlik, nafaka[82]"

nafaḳa ḳıl- "harcamak, yardım olarak vermek"

nafaḳa ḳılınlar Taŋrı yolı içinde kemişmeŋler özüŋüzlerni elgiŋizler birle yoḳ yoḍunluḳḳa eḍgülük ḳılınlar. 23r/6=002/195

nafaḳa ḳıl(ı)n- "harcanmak, yardım olarak verilmek"

yana ol kim rūzī ḳıldımız aŋar bizdin. körklüg rūzī ol ***nafaḳa ḳılnur*** andın örtüglü āşkārā. 201r/9=016/075

nā-ḫoş (<F.) "hoş olmayan, hoşa gitmeyen"

nā-ḫoş bol- "hoş olmamak, hoşa gitmemek"

arlıġ sıdı ādem iḍisiŋe vaḳti ***nā-ḫoş boldı***. 234v/2=020/121

nā-ḫoşnūd (<F.) "memnun olmayan, hoşnut olmayan"

nā-ḫoşnūd bol- "memnun olmamak, hoşnut olmamak"

kim öldürse bir mü'minni uġrayu anıŋ yanutı tamuġ ol meŋgü ḳalıġlı anıŋ içinde ***nā-ḫoşnūd bolur*** Taŋrı anıŋ üze sürer anı anuttı aŋar uluġ ḳınnı. 69v/4=004/093

nā-ḫoşnūd bolmaḳ "kızmak, öfkelenmek"

körgey sen üküşni anlardın ewrülürler anlar kim kėrtgünmediler nėme yawuz aşundırdı anlarḳa etözleri Taŋrı ***nā-ḫoşnūd bolmaḳı*** anlar üze ḳın içinde anlar meŋgü ḳalıġlılar. 90r/7=005/080

naḥs (<A.) "uğursuzluk, yümünsüzlük, bahtsızlık"

naḥs künler "uğursuz günler, Ad kavmine azap indiği günler"

ıḍtımız anlar üze yelni sıġan bir sıŋġan ***naḥs künler*** içinde taturġu miz üçün anlarḳa rusvālıḳ ḳını yaḳın tiriglik içinde. 349v/9=041/016

naʿl (<A.) "ayakkabı"

suçulġıl ėkki ***naʿlıŋnı***. sen arıġ öznіŋ içinde sen anıŋ atı ṭuvā turur. 229r/1=020/012

namāz (<F.) "namaz[83]"

---

82 Sözlükte "nifak edilen şey, harç, yaşamak için gerekli azık, mal, aile reisinin ev halkı için bulundurması gereken yiyecek ve benzeri şeyleri" ifade eden "nafaka", bir fıkıh terimi olarak, kişinin bakmakla yükümlü olduğu şahısların, sosyal seviyesine göre normal bir hayat sürmeleri için ihtiyaç duyduğu ve mükellefin detemin ile yükümlü bulunduğu şeylerin tümüne denir (Karagöz 2005:511).

83 "Salat", İslam literatüründe en önemli kavramlardan birisidir. Tevhid dininin ve mümin bir kimsenin hayatında namaz, imanın dua, yakarış ve saygıya dönüşmüş bir şeklidir. Kulun Allah'a yakınlaşmasını sağlayan,

yārī tileŋler serinmek birle ***namāz*** birle bütünlükün ol uluġ turur meger ḳorḳuġ bėrigliler üze. 6r/7=002/045

namāz ḳıl- 1."namaz kılmak"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan ***namāz ḳılur*** miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 42r/1=003/039

2. "dua etmek"

rāst tėmedi ebū cehl yme ***namāz ḳılmadı***. 429v/9=075/031

kün orta namāz "ikindi namazı"

küḍeziŋler namāzlar üze yaʿnī ***kün orta namāzı*** ḳopuŋlar Taŋrıḳa yarlıġ turuġlılar. 30r/3=002/238

namāz ḳılġu yer "namaz kılma yeri, mescit"

ançada kim ḳıldımız ewni yanġu yer kişilerke. ḳorḳunçsız tutuŋlar ibrāhīm turġu yerde ***namāz ḳılġu yer***. 15r/1=002/125

namāz öte- "namaz kılmak, namaz borcunu ödemek"

ḳaçan ***ötelse namāz*** yaḍlıŋlar yer içinde tileŋler Taŋrı artuḳluḳından yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını üküş bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 410r/4=062/010

namāz ötel- "namaz kılmak, namaz borcunu ödemek"

ḳaçan ***ötelse namāz*** yaḍlıŋlar yer içinde tileŋler Taŋrı artuḳluḳından yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını üküş bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 410r/4=062/010

namāzdın ḳısḳa tut- "namazı kısaltmak, namazı rükunlarıyla kılmamak"

ḳaçan barsa siler toḳış içinde yer yoḳ siler üze yazuḳ kim ***ḳısḳa tutsalar namāzdın*** eger ḳorḳsalar yalġan ḳılmaḳlarından silerke anlar kim tandılar. 70v/4=004/101

namāzdın yıġ- "namazdan alıkoymak, namazdan engellemek"

kim tiler yek kim kemişmek siler araŋızda yaġılıḳnı sewügsüzlügni bor içinde oynaġu oyunlar içinde ***yıġar silerni Taŋrı yāḍından namāzdın***. 91v/3=005/091

namāzdın yāḍından yıġ- "(Allah'ı) anmaktan ve namazdan alıkoymak"

kim tiler yek kim kemişmek siler araŋızda yaġılıḳnı sewügsüzlügni bor içinde oynaġu oyunlar içinde yıġar silerni Taŋrı ***yāḍından namāzdın***. 91v/3=005/091

---

kulluğun belli bir şekil almış anlatımıdır. "Salat", kelime anlamıyla dua demektir. Bu kelime ayrıca, rahmet, övgü, istigfar, yüceltmek ve tebrik etmek gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. "Salat", kavramı "saliye" fiilinden türemiştir. "saliye fiili, ateşe attı, ateşe girdi, cehenneme atıldı gibi manalara gelir. "Saliye" fiili"salla" şeklinde söylenirse, Allah'ın emrettiği bir ibadetle kendini ateşten korumak anlamı kazanır. Aynı kökten gelen "salat", ateşi giderici, Cehennemden kurtarıcı ibadet demek olur. "Salat" kelimesinin, uylukları hareket ettirme anlamındaki "salvey" fiilinden geldiği de söylenmektedir. Her iki kökü bir arada düşünüldüğünde "salat"; belli bir takım hareketlerle Allah'a dua etmek ve bununla kendini ateşten korumak anlamı ortaya çıkar. "Namaz" kelimes, Farsça bir kelime olduğu için Arapça "salat" yerine kullanılmıştır (Ece 2000:569).

namāzlar üze küḍez- "namaz kılmak, namaza yaklaşmak"

küḍezinler namāzlar üze yaʿnī kün orta namāzı ḳopuŋlar Taŋrıḳa yarlıġ turuġlılar. 30r/3=002/238

namāzḳa kel- "namaza gelmek, namaz kılmak"

kelmesler namāzḳa meger anlar kehller ḫazīne ḳılmaslar meger anlar taplamaġlılar. 144v/2=009/054

namāzḳa ḳop- "namaz kılmak için kalkmak"

ḳaçan ḳopsalar ***namāzḳa ḳoparlar*** kėhālin körkitürler kişilerke yāḍ ḳılmaslar Taŋrını meger az. 75r/8=004/142

namāzḳa yawu- "namaza yaklaşmak, namaz kılmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***yawumaŋlar namāzḳa*** siler esrük erken bilginçeke tėgi siler nėgü aytur siler ap yunġuda erken meger yolda keçigliler başlıġın yunġınça siler eger bolsa siler biliglig. 63v/6=004/043

namāzlar üze küḍez- "namaz kılmak"

küḍezinler namāzlar üze yaʿnī kün orta namāzı ḳopuŋlar Taŋrıḳa yarlıġ turuġlılar. 30r/3=002/238

namāzını aḍaḳın ḳıl- "namazı dosdoğru kılmak, namazı rükunlarıyla kılmak"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı ***aḍaḳın ḳılurlar namāzını*** andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

namāzını aḍaḳın tut- "namaz kılmak, namazı rükunlarıyla kılmak "

aytıŋlar kişilerke eḍgü sözni ***aḍaḳın tutuŋlar namāzını*** bėriŋler zekātnı. 10r/4=002/083

namāzını fermānla- "namazı emretmek"

fermānlaġıl ėwüŋ boḍunıŋa namāzını ṣabr ḳılġıl anıŋ üze. tiler miz sėndin rūzī biz rūzī bėrür miz saŋa. 236r/6=020/132

namāzını öte- "namaz kılmak, namaz borcunu ödemek"

ḳaçan ***ötese siler namāzını*** yāḍ ḳılıŋ Taŋrını aḍaḳın tururda oltururda yanlarıŋız üze. 71r/4=004/103

namāzını peyveste ḳıl- "namaz kılmak, namazaı sürekli kılmaz"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar eḍgü işlerini taḳı ***peyveste ḳıldılar namāzını*** taḳı bėrdiler zekātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḍisi. 36r/2=002/277

namāzını żāyiʿ ḳıl-"namazı terketmek"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar ***żāyiʿ ḳıldılar namāzını*** uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/1=019/059

namāzını zekātnı buyur- "namazı ve zekatı emretmek"

takı ḳıldı mėni ḳutluġ ḳanda kim bolsa men ***buyurdı maŋa namāznı zekātnı*** tirig bar erginçe. 224v/6=019/031

turup namāz ḳıl- "yürüyerek ya da binmiş olarak namaz kılmak"

eger ḳorḳsa siler ***turup namāz ḳılınlar*** ya takı minişip ḳaçan ḳorḳunçsuz bolsa siler yāḍ ḳılınlar Taŋrını neteg kim bildürdi silerke anı kim bilmes erdiŋizler. 30r/4=002/239

namāzsızlıḳ (<F.+T.) "kadınların ay hâli, âdetli oldukları zaman"

ayturlar saŋa ***namāzsızlıḳ*** içinde. 27r/3=002/222

üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça "üç ay hâli (hayız veya temizlik müddetince)"

boşanmış tişiler küḍgeyler özleri birle ***üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça***. 27v/5=002/228

nār (<F.) "nar, meyva"

çıḳardımız andın kök yaşıl çıḳardımız andın miŋeşmiş ewün. yme ḫurmā yıġaçından yėmişindin butaḳlar taḳuġlı būstānlar üzümlerdin zeytūn yıġaçı *nār* oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 104v/9=006/099

naru 1. "taraf"

bildiler bir ḳulnı biziŋ ḳullarımızdın bėrdimiz aŋa yarlıḳamaḳ biziŋ üskümizdin takı ögrettimiz aŋar bizdin ***naru*** bilig ġayb ʿilm. 220r/1=018/065

2. "başka, başkası"

ançada aytıldı erse anlarḳa kėrtgünüŋler aŋar kim indürdi Taŋrı aydılar kėrtgünür miz aŋar kim indürüldi biziŋ üze tanarlar anda ***naruḳıḳa***. 11r/7=002/091

nā-sipās (<F.) "nankör[84]"

eger tatursa miz kişilerke bizdin yarlıḳamaḳ yana tartsa miz anı andın kim ol umınçsız boluġlı ***nā-sipās*** 163v/8=011/009

nā -sipās ur-"nankörlük etmek"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boyunların toḳımaḳ turur ançaḳa tėgi ḳaçan ġālib bolsa siler anlarḳa bekütüŋler tügünlerni ***nā- sipās urmaḳ*** anda kėḍin yā yumuş almaḳ ḳoḍġınça toḳış tulumlarını ol. 373r/1=047/004

naṣr (<A.) "yardım"

bu ***sūretü'n- naṣr*** üç āyet turur medīnede inmiş turur. 450r/7=110

nā-şāyeste (<F.) "yaraşır olmayan, uygun olmayan"

nā-şāyeste ṣıfatlardın arıġ-sėn küḍezgil bizni ot ḳınından. 56v/8=003/191

naẓar (<A.) "bakma, gözetleme[85]"

naẓar ḳılın- "göz açtırmak, gözetlenmek, bakılmak"

---

84 Yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini bilmeyen kimseye denir (Karagöz 2005:515).

85 Bir şeye bakmak anlamına nazar tasavvufta şeyhin, mürşidin mürüdine, salikine, manevi yolla bakması, feyiz vermesi; Türk küktüründe ise göz değmesi, bir olayı ve belli bir biçimde ele alma demektir (Karagöz 2005:518).

aydılar eger indürülmese anıŋ üze bir ferişte. eger ıḍsa erdimiz bir ferişteni ötelgey erdi iş yana ***naẓar ḳılınmaġay***. 96r/5=006/008

nė "ne ***bkz.*** ne"

aygıl ***nė*** kim nafaḳa ḳıldıŋızlar māldın anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa atasızlarḳa çıġaylarḳa yolda yüzülmiş. 25v/8=002/215

nė kim "ne kadar, neyi, her neki"

aygıl ***nė kim*** nafaḳa ḳıldıŋızlar māldın anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa atasızlarḳa çıġaylarḳa yolda yüzülmiş. 25v/8=002/215

ne "ne; ne, nesne, şey, mal ***bkz.*** nė"

ol ol iḍi kim törütti siler üçün ***ne*** kim yer içindeki yumġını yana uġradı kökke tapa ötrü tüzdi anlarnı yėti ḳat kökler. 4v/8=002/029

neke "ne, neye"

ançada aydı atasıŋa ev boḍnıŋa ***nekke*** tapnur siler. 269v/9=026/070

ne kim "ne ki, her ne"

ol ol iḍi kim törütti siler üçün ***ne kim*** yer içindeki yumġını yana uġradı kökke tapa ötrü tüzdi anlarnı yėti ḳat kökler. 4v/8=002/09

nebe' (<A.) "haber[86]"

bu ***nebe'*** sūresi ḳırḳ bir āyet turur mekkede inmiş turur. 433r/5=078

necm (<A.) "necm suresi, yıldız[87]"

bu sūre-i ***necm*** altmış bir āyet turur mekkede inmiş turur. 388r/1=053

neçe "ne kadar, nice, nasıl ***bkz.*** neşe"

yaşın ḳapa yazar körgülerini ***neçe*** kim yarutsa anlarḳa yörirler anıŋ içinde. ḳaçan tünerse anlar üze tururlar. 3v/8=002/020

neçe kim "her ne kadar, eğer ki"

yaşın ḳapa yazar körgülerini ***neçe kim*** yarutsa anlarḳa yörirler anıŋ içinde. 3v/8=002/020

neçeme "ne kadar ***bkz.*** nėçeme"

çıḳarsa yaraġlıġnı yoḳ yoḍun ḳılsa yaraġsızını ***neçeme*** tilemese yazuḳluġlar yaʿnī kāfirler. 132r/5=008/008

nėçeme "ne kadar ***bkz.*** neçeme"

86 Mekke döneminde inmiştir. 40 ayettir. Adını ikinci ayette geçen "Nebe'" kelimesinden almıştır. "Nebe'", olay ve haber demektir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:581).

87 Mekke döneminde inmiştir. 62 ayettir. Adını ilk ayette geçen "Necm" kelimesinden almıştır. Necm kelimesi genel olarak yıldız, Kur'an'ın bir bölümü ve bitki anlamlarına gelmektedir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:525).

ol ol iḍi kim ıḍtı tuġa bitig bilmesler içinde yalavaç anlardın oḳıyur anlar üze belgülerimni arıtur olarnı ögretür anlarḳa bitigni yme çın bütün söz ***nėçeme*** erdiler erse munda öŋdün yolsuzluḳ içre belgülüg. 409r/9=062/002

neçük "nasıl, neden, niçin"

taḳı tileyür mü siler kim ḳolmaḳ tiler yalavaçlarıŋızlardın ***neçük*** kim ḳoldı mūsā yalavaç munda burun. 13r/5=002/108

neçük kim "nasıl ki"

yā taḳı tileyür mü siler kim ḳolmaḳ tiler yalavaçlarıŋızlardın ***neçük kim*** ḳoldı mūsā yalavaç munda burun. 13r/5=002/108

nefs (<A.) "kendi, kendisi[88]"

ḳaçan tegseler vaḳtlarıŋa yazuḳ yoḳ silerniŋ üze anıŋ içinde ḳunçuylar ḳıldılar öz ***nefsleri*** içinde ėḍgülük birle 29r/9=002/234

nėfs tileki "nefis arzusu, heva ve heves, şehvet"

ay dāvud biz ḳıldımız sėni kėḍin kelip başlaġlı yer içinde ḥükm ḳılġıl kişiler ara könilik birle uḍu barmaġıl ***nefs tilekiŋe*** azdurġay sėni Taŋrı yolından. 332r/2=038/026

negü "ne, nasıl, niçin ***bkz.*** nėgü"

ol kėrtü turası iḍilerindin. yana anlar tandılar ayurlar ***negü*** ol tiledi Taŋrı munuŋ birle meŋizlig azar anıŋ birle üküşi köndürür anıŋ birle üküşni. 4v/4=002/026

nėgü "ne, nasıl ***bkz.*** negü"

eger yıġılsa siler ***nėgü*** kim āsān kelse ıḍġu ḳurbāndın. 23r/8=002/196

nīhāli (<F.) "halı, döşek"

nīhāliler tizekmişiklig. 442r/3=088/015

nek "şey, mal[89]"

nek bolġay mu kim siler eger bitilse silerniŋ üze toḳış toḳışmasa siler 30v/8=002/246

bu dünyā nekini al- "dünya malını almak"

alurlar ***bu dünyā nekini*** ayurlar herāyna örtülgey biziŋke. eger kelse anlarḳa aŋar meŋzer teg alurlar anı. 128r/6=007/169

dünyā nekini tile- "dünya malını dilemek"

tiler siler ***dünyā nekini Taŋrı tiler*** kėḍinki sarāynı. 137v/4=008/067

---

88 "Nefs", öncelikli olarak bir kimsenin kendisi veya özü anlamına gelir.Açık ve gizli dünyaya ve ahrete bakan duyuları, maddi ve manevi becerileri, arzu, heves ve ihtiyaçları, canı, ruhu, hayatı ve istekleriyle kişinin bizzat kendisi demektir. Şeriat ilminde ise, şehvet ve kızgınlığın başlangıcı olan içteki, insanın içindeki manevi güce nefs denilmektedir (Ece 2000:492).

89 Mal kelimesi "meyl" kelimesinden türemiştir. "Meyl" sözlükte; denge noktasında sağa sola sapmak demektir. Sürekli değişen ve ölümsüz olmayan değerlere bu bakımdan "mal" denilmişrtir. Malın ana özelliği, devamlı değişmesi, sabit olmaması ve ebedi (ölümsüz) olma özelliğinin bulunmamasıdır. Mal fıkıh dilinde, bir kimsenin sahip olduğu şey, menkul (taşınabilir) veya gayri menkul (taşınamaz) varlık veya servettir (Ece 2000:381).

nek bol- "bir şey olmak"

ayġaylar iḍimizā! öldürdüŋ bizni ėkki yolı yana tirgürdüŋ bizni ėkki yolı muḳır keldimiz yazuḳlarımızḳa ***nek bolġay*** mu yaʿnī dünyāke yanġu yol bar mu yoldın. 342v/4=040/011

nelük "niçin, neden, nasıl"

ayġıl keldi ök silerke yalavaçlar mında burun belgüler birle yme anı kim aydıŋızlar ***nelük*** öldürdüŋüzler anlarnı eger erse siler çın sözlügler. 56r/2=003/183

nelüklüg "bahane, delil"

ḳaçan körseler anlarnı kėrtgündiler ayurlar kėrtgündimiz ḳaçan yalŋuz ḳalsalar bir ançaları bir ançaları birle ayurlar sözler mü siler anlarḳa anı kim açtı Taŋrı silerke ***nelüklüg*** ḳılġuları üçün anıŋ birle iḍiŋizler üskinde uḳmas mu siler. 9v/1=002/076

nelüklüg ḳılġu "münakaşa, tartışma"

ḳaçan körseler anlarnı kėrtgündiler ayurlar kėrtgündimiz ḳaçan yalŋuz ḳalsalar bir ançaları bir ançaları birle ayurlar sözler mü siler anlarḳa anı kim açtı Taŋrı silerke ***nelüklüg ḳılġuları*** üçün anıŋ birle iḍiŋizler üskinde uḳmas mu siler. 9v/1=002/076

nelüklüg küçlüglüg "kuvvetli delil, üstün delil, el-hücce[90]"

nelüklüg küçlüglüg eger tilese köni yolḳa köndürgey erdi silerni yumḳılarnı. 110v/3=006/149

nelüklüg sözleş- "münakaşa etmek, tartışmak"

nelüklüg sözleşti anıŋ birle anıŋ boḍunı. 102v/4=006/080

nėme "nasıl, ne kadar, ne derecede"

ayġıl ***nėme*** yawuz fermānlanur silerke anı kėrtgünmeŋizler eger erse siler kėrtünügliler. 35r/5=002/271

nėme eḍgü "ne güzel!"

eger belgürtse siler ṣadaḳa bėrmekni ***nėme eḍgü*** ol eger yaşursa siler bėrse siler anı çıġaylarḳa ol yėgrek silerke. 35r/5=002/271

nėme ėşitgen "ne kadar (iyi) işitici!"

nėme ėşitgen ol yoḳ anlarḳa anda aḍın bir dostdın ortaḳ ḳatmasun anıŋ ḫükmi içiŋe bir kim erseni. 216v/4=018/026

nėme körklüg "ne güzel, ne kadar güzel!"

bütünlükün Taŋrı ***nėme körklüg*** pend bėrür silerke anıŋ birle. 65v/1=004/058

nėme yaḫşı "ne güzel"

90 Kur'an kafir ve müşrikler tarafından her istenileni ispatladığı delillerini bizzat Allah teʿâlâ tarafından gösterildiği için hüccettir (Marangozoğlu 2006:66).

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı ***nėme yaḫşı*** vekīl ḳılınmış yaʿnī sawçı ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳ eḍgülük birle sıḳamadı anlarnı yawuzluḳ taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. taḳı Taŋrı uluġ faẓl iyesi. 55r/1=003/173

nėme yawuz "ne kötü, ne kadar kötü!"

nėme yawuz turur ol kim sattılar aŋar özlėrini eger bilür erseler. 12v/5=002/102

neŋ "nesne, şey, mal"

körkütüŋler maŋa ***neŋ*** törütti anlar kim anda aḍın. 299v/7=031/011

nerse "şey, nesne"

bütünlükün Taŋrı tėgme ***nerse*** üze uġan ol. 3v/9=002/020

nersesiz "herhangi bir şey olmaksızın"

azu yaratıldılar mu ***nersesiz*** azu anlar mu yaratıġlılar. 387r/7=052/035

neseb (<A.) "ilgi, bağ, münasebet[91]"

ḳaçan ürülse borġu içiŋe ***neseb*** aytılmaz olar ara ol kün aytışmazlar. 254r/3=023/101

nesr (<A.)"Nuh kavminin putlarından biri[92]"

nesr atlıġ butnı "Nuh kavminin putlarından biri"

aydılar aydılar ḳoḍmaŋlar oḳ Taŋrılarıŋızını ḳoḍmaŋlar oḳ vedd atlıġ butnı taḳı suvāʿ atlıġ butnı taḳı yaġūş atlıġ butnı taḳı yaʿūḳ atlıġ butnı taḳı ***nesr atlıġ butnı***. 424v/2=071/023

nėşe "niçin ***bkz.*** neşe"

ay kitāb iyeleri ***nėşe*** ḥüccetleşür siz ibrāhīm içinde taḳı indürülmedi tevrīt incīl meger andın soŋ. 44v/1=003/065

neteg 1."nasıl, ne gibi"

ḳaçan aytılsa anlarḳa kėrtünüŋler ***neteg*** kim kėrtgündi kişiler ayurlar kėrtgünür miz neteg kim kėrtgündi uḳuşsuzlar. bilgil anlar tururlar anlar uḳuşsuzlar ançası bar bilmesler. 3r/6=002/013

2. "nereden"

aydıŋ ***neteg*** bu. 54r/5=003/165

---

91 Sözlükte "akrabalık, bab tarafından olan hısımlık" gibi anlamlara gelen nesep, bir fıkıh terimi olarak çocuğun ana babasıyla hısımlık ilişkisidir. İslam hukukunda nesep ve hısımlık ilişkisi miras, nafaka, hukuki temsil, evlenme manileri gibi konularda önemli roller oynamakta, birçok hüküm ve meseleye esas teşkil etmektedir (Karagöz 2005:527).

92 Bunlardan "Vedd, Süva, Yegus, Yeuk, Nesr" Nuh kavminin putları olup sırasıyla erkek, kadın, arslan, at ve akbaba şeklinde yapılmış heykellerdi. Her biri bir kabileye hastı. Bu putlar, daha sonra Araplara da geçmiş, çeşitli Arap kabileleri bunlara tapmaya başlamışlardı. Araplardaki putçuluğun altyapısını oluşturması ve kimi Arap kabilelerinde bu putlara hala tapılıyor olması onların adlarının Kur'an'da geçmesine neden olmuştur (Akpınar 2002:58)

neteglik 1.“ne gibi, nasıl”

ḳayda kim bolsa siler ewrünler yüzünizlerni anıŋ tapa bolmamaḳ üçün kişilerke siler üze ***neteglik***. 18r/2=002/150

2. “maksadı açıklayan vazıh beyyine, huccet, kuvvetli delil”

ḳayda kim bolsa siler ewrünler yüzünizlerni anıŋ tapa bolmamaḳ üçün kişilerke siler üze ***neteglik***. 18r/2=002/150

neteglik sözleş- “münakaşa etmek, tartışmak”

aygıl ***neteglik mü sözleşür*** siler biziŋ birle Taŋrı içinde ol iḍimiz silerniŋ iḍiŋizler. 16r/9=002/139

nevbet (<A.) “nöbet”

men ol ***nevbeti*** bérür men ol nevbeti bérmek. 441r/2=086/016

nevmīḍ (<F.) “ümitsiz”

kesmek üçün bir ögürni anlardın kim küfr ketürdiler yā ḫor ḳılsa anlarnı taḳı ewrülseler ***nevmīḍler***. 50r/9=003/127

nevmīḍ bol- “ümitsiz olmak, me'yus olmak”

aygıl meniŋ ḳullarım anlar kim teŋdin keçtiler özleri üze ***nevmīḍ bolmaŋlar*** Taŋrı raḥmetidin bütünlükün Taŋrı yarlıḳar yazuḳlarını yumḳı ol turur yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 339v/6=039/053

nevmīḍ bol-/umınçsız bol- “çok ümitsiz olmak”

érmez kişi éḍgülük ḳılmaḳdın eger tégse aŋar yawuzluḳ ***nevmīḍ bolur umunçsız bolur***. 352v/6=041/049

umınçsız nevmīḍ bol- “ümitsiz, bedbaht olmak”

bolmadım séni uḳmaḳda ay menim iḍim umınçsız nevmīḍ. 223r/5=019/004

raḥmetdin nevmīḍ bolmış “şeytan[93]”

ol uġurda kim aydımız ferişteler yüknünler ādemḳa yüküdiler meger ***raḥmetdin nevmīḍ bolmış*** unamadı tekebbürlük ḳıldı ve kāne boldı tanıġlılardın. 5v/1=002/034

neẕr (<A.) “adak[94]”

négü yétürse siler yétürmekdin azu neẕr ḳılsa siler bir ***neẕrdin***. 35r/4=002/270

neẕr ḳıl- “adak adamak, adakta bulunmak”

négü yétürse siler yétürmekdin azu neẕr ḳılsa siler bir neẕrdin. 35r/4=002/270

93 Şeytan kelimesi “şatn” kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. “şayt” kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

94 Nezr, sözlükte, üzerine vacip (gerekli) olmayan bir şeyi kendisine vacip kılmak demektir (Ece 2000:495).

nẕrini öte-"adağını ödemek"

anlarda bir ançası ***öter nẕrini*** anlarda kim küḏer baḳışḳa ewürmediler ewürmek. 306v/2=033/023

nidā (<A.) "çağırma, seslenme"

yāʾ ***nidā*** turur vaʿādḳa duʿā ḳılığlı turur. 223r/3=019/001

niġoşak(<S.) "Mecusilere verien ad[95]"

çın anlar kim kėrtgündiler yana anlar cuḥūd boldılar ***niġoşaklar*** yulduzḳa tapġanlar tersālar moġlar taḳı anlar kim ortaḳ ḳattılar bütünlükün Taŋrı aḍrar saçar anlar ara ḳıyāmet kün. 243v/5=022/017

nifāḳ (<A.) "münafik, ikiyüzlülük[96]"

nifāḳ ḳıl- "münafıklık etmek"

taḳı bilmek üçün anlarnı kim ***nifāḳ ḳıldılar***. 54r/7=003/167

nikāḥ (<A.) "nikâh, evlilik akdi[97]"

yawaşlıḳ ḳılsun anlar kim bulmaslar ***nikāḥnı*** muŋsuz ḳılġınçaḳa tėgi Taŋrı artuḳluḳından. 258r/5=024/033

nikāḥ bol- "evlenmek, nikâh akdi yapmak"

yana eger boşasa anı ḥelāl bolmas aŋar anda kėḍin ***nikāḥ bolmaġınça*** anda aḍınḳı erke. eger boşasa anı yazuḳ yoḳ anlar ėkki üze kim yanışsalar eger bilseler aḍaḳın ḳılmaḳları ėkkegü Taŋrı yıġıġlarını. 28r/6=002/230

nikāḥ ḳıl- "evlenmek, nikâh akdi yapmak"

ḳaçan boşasa siler uraġutlarnı tėgseler atalmış vaḳtlarıŋa yıġmaŋlar olarnı ***nikāḥ ḳılsalar*** cüftlerini ḳaçan tileseler anlar ara ėḍgülük birle. 28v/5=002/232

nīk-baḫt (<F.) "iyi talihli, talihli"

ol kün kelür sözlemes etöz meger anıŋ destūrı birle. anlarda biri bed-baḫt ol taḳı biri saʿīd ***nīk-baḫt*** ol. 171v/9=011/105

nīk-baḫtlıḳ (<F.+T.) "iyi, talihlilik"

soyurḳaġan kim ***nīk-baḫtlıḳnı*** öz dostlarnıŋ ḥācetin bağışlaġan faẓlı birle ʿaṭā ḳıldı. 163r/2=011

niʿmet (<A.) 1."iyilik, nimet[98]"

---

95 "Meleklere ibadet eden güruhun adı olup; bu kişiler önceden Yahudi ve Hıristiyan iken, sonradan dinlerini terk edip meleklere ibadet etmeye başlamışlardır". *niġoşak* < Sogd. *nywš'k* "dinleyici, Mani dini üyesi"

96 Kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek anlamındaki "n-f-k" kökünden türeyen münafik, din ıstılahında, kalbi ile inanmadıüı halde inkarını saklayıp dili ile inandığını söyleyerek mümin görünen kimseye denir (Karagöz 2005:485).

97 Nikâh, sözlükte, akit yani anlaşma yapmak demektir. Bundan amaç evlenmedir. İslama göre birbirleriyle evlenmeleri yasak olmayan erkekle kadının beraber hayat sürdürmek ve çocuk yetiştirmek için yaptıkları bir anlaşmadır. Nikâh kelimesinin kocaya gitme, evlenme ve meşru cinsel ilişkide bulunma da kastedilmiştir (Ece 2000:499).

eger sasa siler Taŋrı ***niʿmetini*** sanayu bilmegey siler anı. 191r/2=014/034

2. "rahat yaşayış, refah"

niʿmet erdiler anıŋ içinde sewünçlügler. 364v/1=044/027

3."nimetler yurdu, Naim Cenneti[99]"

bütünlükün ėḍgüler ***niʿmetleri*** içinde tururlar.42r/4-5=082/013

niʿmet bėr- "nimet vermek"

ay yaʿḳūb ḳulı oġlanı yāḍ ḳılıŋlar meniŋ niʿmet bėrdükümni ol kim ***niʿmet bėrdim*** siler üze tükel ḳılıŋlar menim ʿahdimni tükel ḳılayın siziŋ ʿahdiŋizni mėndin ḳorḳuŋlar. 6r/1=002/040

niʿmet būstānları "Cennet[100]"

yüz ewürdiler ıḍtımız anlar üze ʿārim atlıġ aḳın suwnı. tėgşürdimiz anlarḳa ėkki ***niʿmet būstānlarıŋa*** yėgü açıġ otluġ yılġun nerse çeyedın az. 313r/8=034/016

niʿmet ėriŋ "nimet"

ḳaçan tėgse kişike ziyān emgek oḳır bizni yana ḳaçan bėrse miz aŋar ***ėriŋ niʿmet*** bizdin ayur bėrildim men anı bilig üze. 339r/8=039/049

niʿmet ėt-"nimet vermek"

çınoḳ uştmaḫ boḍunı bu kün meşġūlluḳ içinde ***niʿmet ėtgenler***. 323v/6=036/055

niʿmet ėtgenler "hoşnud olanlar, zevk ü safada olanlar"

çınoḳ uştmaḫ boḍunı bu kün meşġūlluḳ içinde ***niʿmet ėtgenler***. 323v/6=036/055

niʿmet iḍisi "nimet sahibi olupda Allah'ı yalanlayacılar "

yme ḳoḍġıl mėni yme yalġanḳa tutuġlılarnı ***niʿmet iḍisi*** küḍe bėrgil anlarḳa az çın biziŋ üskimizde kişenler küyer ot. 426v/7=073/011

Taŋrınıŋ niʿmetini tegşür- "Allah'ın nimetini değiştirmek"

kim ***tegşürse Taŋrınıŋ niʿmetini*** kelmişde kėḍin aŋar bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol. 25r/5=002/211

niʿmetini tükel ḳıl- "nimetini tamamlamak"

eger erse siler yunġu ḥāl üze arınıŋlar. eger bolsa siler igligler azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu ḳatılsa siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru uġraŋlar arıġ toprakḳa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizke andın tilemes Taŋrı

98 Nimet, sözlükte, her türlü iyi hal demektir. Geniş anlamıyla nimet; hayatın güzel ve hoş olması, geçim yönünden geniş olmak, manevi olarak rahat olmak anlamına gelir.Nimet kelimesinin içerisinde, iyilik, mutluluk, ihsan, bağış, hayırlı mal ve servet, her türlü güzel durum manaları da bulunmaktadır (Ece 2000:502).

99 Cennetu'n Naīm, Nimetler yurdu anlamında cennetin tamamı için kullanılmış bir isimdir. On dört ayette geçer (Akpınar 2002:224).

100 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

ḳılsa siler üze terslik yoḳ kim tiler sizlerni arıtsa ***tükel ḳılsa niʿmetini*** siler üze bolġay kim siler şükr ü sipās ötegey siler. 81r/2=005/006

niʿmetlig (<A.+T.)"iyilik, lütuf, ihsan, bahşiş"

ḳaçan tuttumız erse ***niʿmetlıġlarını*** ḳın birle ançada anlar üküş yalwarurlar. 252r/8=023/064

niʿmetlıġ būstān "nimet Cenneti, içinde çeşitli nimetler olan Cennet[101]"

āsānlıḳ ḫoş yıḍıġlıġ çiçekler ***būstānlar niʿmetlıġ***. 396v/7=056/089

niʿmetlig (<A.+T.) "nimet ***mec***. (Cennet)"

anlar kim mīrāṣ alurlar ḳamuġ türlüg ***niʿmetlig būstānı***. 249r/8=023/011

niʿmetlıġ būstān "nimet Cenneti, içinde çeşitli nimetler olan Cennet[102]"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa ***niʿmetlig bustānlar.*** 299v/3=031/008

nisbet (<A.) "ilgi, münasebet"

yalġanḳa nisbet ḳıl- "yalana ilgi göstermek"

yalġanḳa nisbet ḳıldılar nişānlarımızını. tuttı anlarnı Taŋrı yazuḳları birle. 38v/9=003/011

nisbetlig (<A.+T.) "ilgili, alâkalı"

bolmadı yaratılmışḳa kim bėrse aŋa Taŋrı kitābnı taḳı ḥikmetni taḳı peyġāmberlıḳnı andın soŋ aytsa kişilerke boluŋ ḳullar maŋa Taŋrıdın bėsre taḳı ançası bar boluŋ iḍike ***nisbetligler*** munuŋ birle kim ögretür erdiŋiz kitābnı taḳı munuŋ birle kim oḳınur erdiŋiz. 45v/9=003/079

nişān (<F.) 1."işaret, alâmet, belirti"

yaḳın ėletgil elgiŋni ḳoltuḳuŋ tapa çıḳsun ürüŋ alasız ***nişān*** taḳı bir aḍın. 229r/8=020/022

2. "nakil ve rivayet edilen ilimden geriye kalan, ilmin bakıyesi"

keltürüŋler maŋa bir bitig yaʿnī ḳurʾān munda öŋdün azu hīç ***nişān*** biligdin eger erse siler çın sözlegliler. 369r/2=046/004

3. "iz, emare"

erdiler anlar ḳatıġraḳ anlardın küçün yme ***nişānı*** üküşreki yer içinde tuttı anlarnı Taŋrı yazuḳları birle ermedi anlarḳa Taŋrıdın hīç küḍezigli. 343r/9=040/021

---

101 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

102 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

4. "simâ, çehre"

bilür sen anlarnı anlarnıŋ ***nişānı*** birle. 35v/2=002/273

5. "yapılması gereken şeyler, vazifeler, alâmetler"

ol kim uluġlasa Taŋrı ***nişānlarını*** ol köŋüller ḳorḳunçındın turur. 245r/2=022/032

nişān bėr- "mucize vermek"

bėrdimiz ʿīsāḳa meryem oġlı nişānlarnı küçlendürdimiz arıġ cān birle. 10v/6=002/087

nişān bol- "iz bırakmak, işaretlemek, işaretli olmak"

vaʿde ḳıldı silerke Taŋrı üküş ġanīmetler alġalı siler anı Taŋrı bėrdi silerke munı yıġdı kişiler eliglerini silerdin ***bolġu üçün nişān*** kėrtgünüglilerke köndürgey silerni köni yolḳa. 378r/4=048/020

nişān ḳıl- 1. "işaretlenmek"

kim tap kelür eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız taḳı kelseler sizke ėwmeklerindin bu meded bėrgey sizke iḍiŋiz bėş miŋ feriştelerdin ***nişān ḳılġanlar***. 50r/7=003/125

2. "alamet göstermek, işaret vermek"

aydı seniŋ ***nişānıŋ*** kim sözlemeseŋ kişilerke üç kün meger işāret. 41v/5=003/041

nişān ḳılın-"işaretlenmek, işaretli olmak"

nişān ḳılınmış ol iḍiŋ üskinde bütün işliglerke. 385r/1=051/034

nişān ḳılınmış "işaretlenmiş"

nişān ḳılınmış ol iḍiŋ üskinde bütün işliglerke. 385r/1=051/034

nişān ḳılınmış bitig "yazısı açık seçik olan yahut alâmet-i farikası bulunan, yazılmış, yazılı"

bitig turur ***nişān ḳılınmış*** 437r/5=083/009

kündüz nişānını ḳıl- "gündüzü delil kılmak"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān yoydımız tün nişānını taḳı ***ḳıldımız kündüz nişānını*** körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/9=017/012

tėgme nişānnı kör- "bütün mucizeleri görmek"

eger ***körseler tėgme nişānnı*** kėrtgünmesler aŋar. 125r/6=007/146

tün nişānını yoy- "gecenin karanlığını silmek"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān ***yoydımız tün nişānını*** taḳı ḳıldımız kündüz nişānını körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/8=017/012

nişānlan- (<F.+T.) "işaretlenmek"

nişānlanmış iḍiŋ üskinde. ermes ol küç ḳılıġlılardın ıraḳ. 169r/3=011/083

nişānlıġ (<F.+T.)"işaretli, işaretlenmiş"

nişānlıġ ḳılın- "işaretlenmek"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı ***nişānlıġ ḳılınmış*** aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. ol yaḳınraḳ tirigliknіŋ kālesi taḳı Taŋrı anıŋ ḳatında ḳaytġu yerniŋ körklüglüki bar. 39r/7=003/014

nişānlıġ ḳılınmış "işaretlenmiş"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı ***nişānlıġ ḳılınmış*** aṭlardın taḳı tėwe ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

nöker (<Mo.) "arkadaş, yoldaş"

aydı aŋar ėşi ***nökeri*** ol sözleşür anıŋ birle tandıŋ mu ol iḍike yarattı sėni toprāḳdın yana arḳa suwındın yana tüzdi sėni bir er. 217v/5=018/037

nūḥ (1) (<A.) "Hz. Nuh, Adem peygamberden sonra Kur'an'da adı geçen üçüncü peygamberdir[103]"

aydılar ay ***nūḥ*** üstereşdiŋ biziŋ birle üküş ḳıldıŋ biziŋ birle üsterişmekni keltürgil biziŋke anı kim üḍ urur sen biziŋke eger erse sen çın sözleglilerdin. 165v/8=011/032

nūḥ boḍunı "Hz. Nuh'un kavmi"

eger yalġan tutsalar sėni yalġanḳa tuttılar oḳ anlarda burun ***nūḥ boḍunı*** ʿād boḍunı ṣemūd boḍunı. 246r/2=022/042

nūḥ boḍunı küni "Nuh kavmi'nin günü, Nuh kavmi zamanı"

nūḥ boḍunı küni teg taḳı ʿād boḍunı taḳı ṣemūd boḍunı anlar kim anlarda kėḍin erdiler. ermes Taŋrı tilese küç ḳılmaḳ ḳullarḳa. 344r/9=040/031

nūḥ kişini "Hz. Nuh'un hanımı"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim tandılar ***nūḥ kişini*** taḳı lūṭ kişini erdiler ėkki ḳul altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/2=066/010

nūḥ yalavaç "Hz. Nuh, Nuh peygamber"

ançada aydı anlarḳa ḳadaşları ***nūḥ yalavaç*** ḳorḳmaz mu siler. 270v/9=026/106

nūḥ oġlını "Hz. Nuh'un oğulları"

ol yörir ėletür anlarnı suw ḳomı içinde taġlar teg ündedi ***nūḥ oġlını*** erdi bir sınar ay oġul-ḳınam mingil biziŋ birle bolmaġıl tanıġlılar birle. 166v/4=011/042

nūḥ peyġāmber "Hz. Nuh"

103 Hz. Nuh'un babasının adı lamek olup, Hz. Adem'e kadar soy ağacı belirtilmeye çalışılır. Nuh, Süryanice bir kelime olup "sakin" anlamındadır. Asıl adı Abdülgaffar iken tufandan sonra kavminin haline çok ağladığı için, çok ağlayan anlamına gelen "nuh" dendiği de rivayet edilir (Bedir 2010:437).

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız ***nūḥ peyġāmberḳa*** taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/1=004/163

nūḥ yalavaç boḍunı "Hz. Nuh'un kavmi"

kelmedi mü silerke anlarnıŋ sawı kim silerde öŋdün ***nūḥ yalavaç boḍunı*** ʿād boḍunı şemūd boḍunı. anlar kim anlarda kėḍin erdiler bilmes olarnı meger Taŋrı. 188v/2=014/009

nūḥ yalavaç sawı "Hz. Nuh'un Tanrı katından getirdiği haberler"

oḳıġıl anlar üze ***nūḥ yalavaç sawını*** ançada aydı öz boḍunıŋa ay meniŋ boḍunum eger uluġ keldi erse siler üze maḳāmı meniŋ turmaḳlıḳım pend bėrmekim Taŋrı belgüleri birle. 159v/7=010/071

nūḥ (2) (<A.) "Nuh suresi[104]"

bu ***nūḥ*** sūresi selām anıŋ üze yėgirmitoḳuz āyet turur mekkede inmiş turur. 423r/9=071

nū-sipās (<F.) "nankör, şükürsüz[105]"

eger sasa siler Taŋrı niʿmetini sanayu bilmegey siler anı. bütünlükün kişiler küç ḳılıġlı ***nū-sipās*** ol. 191r/3=014/034

nū-sipas ḳıl- "nankörlük etmek, şükretmemek"

kemşiŋler tamuġ içinde tėgme ***nū-sipāslıḳ ḳılıġlı*** men yüz ewrügli ḥaḳḳdın. 382v/8=050/024

nū-sipās kişi "Allah'ın ayetleri inkar eden nankör kişiler"

tanmaz biziŋ belgülerimizke meger tėgme azġan ***nū-sipās kişi*** ay kişiler ḳorḳuŋlar iḍiŋizlerdin. 301v/6=031/032

nū-sipāslıḳ (<F.+T.) "nankörlük, şükretmemeklik"

ewürdimiz tewürdimiz kişilerke bu oḳıġu içinde tėgme meŋzekdin. unamadı boḍunnuŋ üküşrekleri meger ***nū-sipāslıḳ***. 212v/7=017/089

nū-sipāslıḳ ḳıl- "nankörlük etmek, şükretmemek"

şükr ḳılıŋlar maŋa ***nū-sipāslıḳ ḳılmaŋlar*** maŋa. 18r/6=002/152

nū-sipāslıḳ ḳılıġlı "nankörlük eden, şükretmeyen"

104 Mekke'de nâzil olmuştur. 28 ayettir. Adını ilk ayette geçen Nuh kelimesinden almıştır. Nuh peygamberin kıssası bu sûrede kısaca anlatılmaktadır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:569) .

105 Yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini bilmeyen kimseye denir (Karagöz 2005:515).

kemşiŋler tamuġ içinde tėgme ***nū-sipāslıḳ ḳılıġlı*** men yüz ewrügli ḥaḳḳdın. 382v/8=050/024

nū-sipaslıḳ ḳol- **"**nankörlük etmek, şükretmemek"

biz köndürdümiz anı yolḳa şükr ḳılıġlı yā ***nū-sipāslıḳ ḳolıġlı.*** 430v/1=076/003

nū-sipaslıḳ ḳolıġlı- **"**nankör, nankörlük eden, şükretmeyen"

biz köndürdümiz anı yolḳa şükr ḳılıġlı yā ***nū-sipāslıḳ ḳolıġlı.*** 430v/1=076/003

nūr (<A.) "ışık, ziya, nur[106]"

yme yaruġay yer iḍisi ***nūrı*** birle ḳoḍulġay bitig keldürülgey yalavaçlarnı tanuḳlarnı ḥükm ḳılınġay anlar ara könilik birle anlar küç ḳılınmaġaylar. 340v/8=039/069

nuṣret (<A.) "üstünlük, zafer, yardım"

Taŋrınıŋ ***nuṣreti*** eliglerinde üstün kim ant sısa bütünlükün sıyur öz özine kim tükel ḳılsa anı baçıġ ḳılışdı anıŋ üze Taŋrı birle herāyna tükel bėrgey uluġ ter muyan. 376v/7=048/010

Taŋrınıŋ nuṣreti "Allah'ın yardımı"

Taŋrınıŋ nuṣreti eliglerinde üstün kim ant sısa bütünlükün sıyur öz özine kim tükel ḳılsa anı baçıġ ḳılışdı anıŋ üze Taŋrı birle herāyna tükel bėrgey uluġ ter muyan. 376v/7=048/010

nuṭfe (<A.) "döl suyu, sperm, meni[107]"

ol ol iḍi ol yarattı silerni küçsüz ***nuṭfedin*** yana ḳıldı yaʿnī yarattı küçsüzlükde kėḍin küçlüg yana ḳıldı küçlügde kėḍin küçsüzlük abuşḳalıḳ. 298v/3=030/054

106 Nur, sözlükte, ışık, aydınlık, karanlığın zıddı, cisimleri ortaya çıkaran ve onu gözler tarafından görünür kılan şey demektir. Nur, yalnızca ışık demek değildir. Işık kelimesinden daha geniş bir anlamı vardır. Nur, akli, zihni, maddi ve manevi karanlığın, olumsuzluğun karşıtıdır (Ece 2000:504).

107 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

-O-

o "o işaret sıfatı"

ol bilgen ol kŏŋülleri içindekini. 397v/1=057/006

oçuḳ "parlak, aydınlık"

yüzler bolġay ol kün tāze ***oçuḳ***. 429v/6=075/022

oḍaġ "uyanık"

sėzingey sen anlarnı ***oḍaġlar*** tėp anlar uḍuġlılar. 215v/5=018/018

oḍaġ tur- "uyanık olmak, teheccüd namazına kalkmak"

tündin ***oḍaġ turġıl*** aŋar artuḳluḳ saŋa bolġay kim ḳoparġay sėni iḍiŋ orun ögdülmiş orunda. 212r/3=017/079

oġlan 1. "çocuk, oğlan, oğul"

aydı iḍim neteg bolur maŋa ***oġlan*** taḳı tegdi maŋa uluġluḳ taḳı ʿavratım ḳısır. 41v/4=003/040

2. "torun"

Taŋrı ḳıldı silerke özüŋüzlerdin cüftler ḳıldı silerke cüftleriŋizdin ***oġlan*** yegençükler rūzī bėrdi silerke arıġlardın. 201r/4=016/072

3."buluğ çağına yetişmiş çocuk, genç"

aydı iḍim neteg bolur maŋa ***oġlan*** taḳı tegdi maŋa uluġluḳ taḳı ʿavratım ḳısır. 42r/4=003/040

4."zürriyet[108]"

yme nişān turur anlarḳa biz kötürdimiz ***oġlanlarını*** kėmi içinde tolu yüklüg. 322v/9=036/041

oġul oġlanları "esbat, Yakub'un torun kabileleri"

ayġıl bittük Taŋrıḳa taḳı ol nerseke kim indürüldi biziŋ üze taḳı ol nerseke kim indürüldi ibrāhīm üze taḳı ismāʿīl üze taḳı isḥāḳ üze taḳı yaʿḳūb üze taḳı ***oġul oġlanları*** üze taḳı aŋa kim bėrildi mūsā taḳı ʿīsā taḳı peyġāmberler anlarnıŋ iḍisindin. 46r/9=003/084

108 Zürriyet, Fu'liyyetün vezninde olup "ez-Zerru" kelimesinden türemiştir. "ez-Zerru", sözlükte, yayma, saçma, serpme anlamlarına gelir. Zürriyetin asıl anlamı küçük çocuklardır, ama büyük ve küçük bütün çocukları kapsar. Bu kelime, hem müfred hem de cemi anlamı taşımakla beraber, genellikle cemi anlamında kullanılır. Çoğulu "zürriyât ve "zerâri" şekillerinde gelir. Kur'ân- Kerimde zürriyet kelimesi nesil anlamında kullanılmıştır (Öncel 2003:8).

Tañrı ḳulı oġlanı "İsrailoğulları"

kim ıḍġıl biziŋ birle ***Tañrı ḳulı oġlanı***. 268r/2=026/017

Tañrı oġlanı "İsrailoğulları"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar ***Tañrı oġlanıdın*** dāvud yalavaç tili üze taḳı meryem oġlı ʿīsā tili üze. 90r/3=005/078

yaʿḳūb oġlanları "İsrailoğulları"

taḳı yalawaç ***yaʿḳūb oġlanları*** tapa ḥaḳīḳāt üze men keldim sizke nişān birle iḍiŋizdin. 42v/3=003/049

yol oġlanı "yolcu"

tapıŋlar Taŋrıḳa ortaḳ ḳatmaŋlar aŋar nerseni ataḳa anaḳa ėḍgülük ḳılmaḳ yawuḳluḳ iḍisiŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa ḳoŋşıḳa yawuḳluḳ iḍisi yat koŋşıḳa yanındaḳı ėşiŋe ***yol oġlanıŋa*** negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/4=004/036

oġlan yegençükler "oğullar ve torunlar yaratmak[109]"

Taŋrı ḳıldı silerke özüŋüzlerdin cüftler ḳıldı silerke cüftleriŋizdin ***oġlan yegençükler*** rūzī bėrdi silerke arıglardın. 201r/4=016/072

oġlan yegençükler ḳıl- "oğullar ve torunlar yaratmak"

Taŋrı ḳıldı silerke özüŋüzlerdin cüftler ***ḳıldı*** *silerke cüftleriŋizdin* ***oġlan yegençükler*** rūzī bėrdi silerke arıglardın. 201r/4=016/072

oğlanlıġ "oğlu olan ***kŕş***. oğulluḳ"

oġlanlıġ bol- "erkek evlat sahibi olmak"

neçe kim ***bolsa tawarlıġ oġlanlıġ***. 418v/8=068/014

oğrı "hırsız"

ḳaçan ėtti erse anlarḳa ėtiglerini ḳıldı suw ėḍişi ḳaḍaşınıŋ yüki içinde yana orladı orlaġuçılar ay siler tėwelig arḳışlar siler ***oġrılar*** siler. 179r/9=012/070

oġrı er "hırsız erkek, hırsızlık yapan erkek"

oġrı er oğrı tişi kesiŋler ol ėkkisi eliglerini anıŋ birle kim ḳazġandılar ḳızġut ḳılu Taŋrıdın. Taŋrı küsüş turur bütün işlig. 84v/7=005/038

oġrı tişi "hırsız kadın, hırsızlık yapan kadın"

oğrı er ***oġrı tişi*** kesiŋler ol ėkkisi eliglerini anıŋ birle kim ḳazġandılar ḳızġut ḳılu Taŋrıdın. Taŋrı küsüş turur bütün işlig. 84v/7=005/038

oğrılıḳ "hırsızlık, çalma"

---

109 "Hafede" akrabalık ile ilgili kavramlardan biri olup "hâfid" kelimesinin çoğuludur. Gönüllü hizmet eden anlamına gelmektedir. Müfessirler torun olarak yorumlamışlardır. Çünkü bunlar daha sadık hizmet ederler. Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir."*Allah sizlere kendi cinsinizden eşler yarattı. Eşlerinizden oğullar ve torunlar verdi ve sizi hoş hoş nimetlerle rızıklandırdı. Onlar şimdi batıla inanıp da allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar.* (Nahl:16/72) (Öncel 2003:27).

oġrılıḳ ḳıl- "hırsızlık yapmak"

ḳaytıŋlar ataŋızlar tapa aytıŋlar ay atamız seniŋ oġluŋ ***oġrılıḳ ḳıldı***. 180r/7=012/081

oġul 1."oğul, çocuk, evlât"

aŋar ***oġul*** ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ot örtense. 34v/4=002/266

2."bıyığı terlemiş delikanlı, genç"

ammā ***oġul*** erdi anıŋ atası anası kėrtgünmişler bildimiz tiledimiz fermānlaġa ol ėkkike boynaġuluḳnı tanmaḳlıḳnı. 220v/7=018/080

ana oġlı "kardeş"

aydı ***anam oġlı*** bütünlükün boḍun küçsüzlediler mėni öldürü yazdılar mėni. 125v/6=007/150

oġul ata- "evlatlık olarak çağrılmak"

ḳaçan ötese sürse zeyd andın öz ārzūsını anda kėḍin tişiligke bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ ***oġul atamış*** oğlanlarınıŋ cüftleri içinde ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı. 308r/4=033/037

oġul atanmış oġlanlarınıŋ cüftleri "evlatlıkların hanımları"

ḳaçan ötese sürse zeyd andın öz ārzūsını anda kėḍin tişiligke bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ ***oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri*** içinde ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı. 308r/5=033/037

oġul oġlanları "torun, nesil, soy[110]"

ayġıl bittük Taŋrıḳa taḳı ol nerseke kim indürüldi biziŋ üze taḳı ol nerseke kim indürüldi ibrāhīm üze taḳı ismāʿīl üze taḳı isḥāḳ üze taḳı yaʿḳūb üze taḳı ***oġul oġlanları*** üze taḳı aŋa kim bėrildi mūsā taḳı ʿīsā taḳı peyġāmberler anlarnıŋ iḍisindin. 46r/9=003/084

Taŋrınıŋ oġlı "Hz. Uzeyr[111]"

aydı cuhūdlar ʿüzeyr yalavaçnı ***Taŋrınıŋ oġlı*** tėp. 141v/6=009/030

oġul tut- "evlâd edinmek"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu ***tutġay miz anı oġul***. 174v/8=012/021

---

110 Hz. Yakub'un 12 oğluna ve onların soylarından gelenlerin meydana getirdiği on iki kabileye verilen ad. Esbat, "sıbt"ın çoğulu olup, "es-sebatu" kökünden gelir ve lügatte ağacın dallarına denir. Bundan dolayı, insan ağaca benzetilerek bir kimsenin hem kız hem de erkek olmak üzere çocuğunun çocuklarına "esbat" dendiği gibi bunların kabilelerine de aynı isim verilir. Sıbt aynı zamanda ümmet manasına da gelir. Terim olarak Hz. Yakub'un 12 oğlundan meydana gelen 12 kabileye verilen addır. Hz. Yakub'un bir isimi veya lakabı "İsrail" olup, onun oğullarına da "Beni İsrail" denir (Bedir 2010:153).

111 İsrailoğullarının sürgününden sonra Tevratı topladığı söylenen ve onların önde gelenlerinden bir kimsedir. Tevratı, ezbere bilenlerden derleyip topladıktan sonra, kavmine Allah bana tevratı bahşetti dediğinden Allah'ın oğlu olarak nitelendirilmiştir. Tevrattaki adı Azra'dır (Akpınar 2002:79).

oġul ḳız **1.**"evlad, veled ve velîd[112]"

ayġıl eger bolsa raḥmān iḍike ***oġul ḳız*** men ilki tapnuġlılardın. 363r/2=043/08

2. "nesil, soy"

yana ḳıldı ***oġlın ḳızın*** aḳa turur çöjülmiş balçıḳdın yana yıḍıġ ḫor suwdın. 302v/2=032/008

oġul ḳız tut- "çocuk istemek"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim ***tutmadı oġul ḳız*** bolmadı aŋar ortaḳ erklig içinde bolmadı aŋar dost uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

oġul ḳız tutın- "çocuk istemek"

aydılar ***tutundı tėp Taŋrı oġul ḳız*** arıġlıḳ aŋar. 159v/2=010/068

Taŋrı ḳulı oġlı "İsrailoğulları"

aldımız oḳ ***Taŋrı ḳulı oġlı*** bütünlüklerini ıḍtımız anlarḳa yalavaçlarnı. 89r/5=005/070

oġulça "rahim ***bkz.*** oġulçı, oġulçaḳ, oġulçuḳ"

tutar miz ana ***oġulçanı*** içinde neteg tilese miz atalmış vaḳtḳa tėgi. 242v/5=022/005

oġulçaḳ "rahim ***bkz.*** oġulça, oġulçı, oġulçuḳ"

yme ḳuḍı indürür yaġmurnı bilür kim ***oġulçaḳlar*** içinde. 301v/9=031/034

oġulçı "rahim ***bkz.*** oġulça, oġulçaḳ, oġulçuḳ" ermedi mü oŋurḳa suwı yıḍlıġ suwdın teŋlenür ***oġulçı*** içre yana. 430r/3=075/037

oġulçuḳ **1.** "yavrucuk, ibn[113]"

aydı ay ***oġulçuḳum*** aymaġıl tüşüŋni ḳaḍaşlarınḳa keydḳılġaylar saŋa. 173v/3=012/005

2. "rahim ***bkz.*** oġulça, oġulçaḳ, oġulçı"

Taŋrı bilür negü kim kötrür tėgme tişi negü kim suġlur ***oġulçuḳlar*** ol kim artar. 184r/1=013/008

oġulḳına "yavrucuk"

ol yörir ėletür anlarnı suw ḳomı içinde taġlar teg ündedi nūḥ oğlını erdi bir sınar ay ***oġul-ḳınam*** mingil biziŋ birle bolmaġıl tanıġlılar birle. 166v/5=011/042

---

112 Akrabalık kavramı içeririsinde yer alan "veled", doğan demektir. Tekil, çoğul, küçük ve büyük için kullanılır. Evlatlığa'da "veled" denir. Bir kısım alimlere göre veled, hem erkek hem de kız çocuk için kullanılmıştır. Veled kelimesinin çoğulu "evlâd" ya da "vildân" dır. "Vüld" de "esed" ve "üsd" gibi veled kelimesinin çoğulu olarak kullanılabilir. Ama tekil olması daha doğru görülmüştür. "Vildetün" şeklinde de çoğul yapılır. "Velid kelimesinin ise her ne kadar küçük ve büyük çoçuklar için kullanılması doğru ise de daha çok küçük çocuklar için kullanılır. Çocuk büyüdüğünde "velid" denmez "Velide" kelimesi ise genel olarak cariyeler için kullanılır. Bir şeyin bir şeyden meydana gelmesine tevellüd denir (Öncel 2003:26).

113 "İbn" kelimesi de akrabalık ile ilgili kelimelerdendir. Aslı "benevün" ya da "beneyün"dür, çoğulu "ebnâün", benûn", tasğiri "büneyyün", müennesi "bintün, ibnetün" şekillerinde gelir. Baba çocuğun meydana gelmesinde vesile olduğu için buna binaen çocuğa "ibn" denilmiştir. Bu yüzden değişik yönlerden herhangi bir şey sebebiyle meydana gelen her şeye onun çocuğu denir. İbnü'l-harb, ibnü'l-ilm gibi (Öncel 2003:24).

oġurla- "çalmak, hırsızlık etmek"

meger kim ***oġurlar oḳ*** ese èşütgüni uḍu eḍerse anı arġuç belgülüg. 193r/3=015/018

oḫşaş- "benzeşmek, benzeri olmak, birbirine benzemek"

ol sözleri ağızları birle ***oḫşaşurlar*** anlarnıŋ sözi birle kim tandılar munda öŋdün. 141v/7=009/030

oḫşaşġan "benzer, benzeyen, kapalı, müteşabih[114]"

taḳı öŋinler ***oḫşaşġanlar***. 38v/1=003/007

oḫşaşıġlı bitig èkkirer ḳawrulur "Allah, sözün en güzelini (Kuran'ın ayetlerini güzellikte) birbirine benzer ve ikişerli bir kitap halinde indirdi anlamında, müteşâbih[115]"

Taŋrı indürdi söznüŋ körklügrekini ***bitig oḫşaşıġlı èkkirer ḳawrulur*** ḳorḳar andın anlarnıŋ terileri kim ḳorḳarlar iḍilerindin yana yumşar terileri taḳı köŋülleri Taŋrı yāḍıŋa. 337r/4=039/023

oḫşaşıġlı "benzeyen, benzer"

yme ḫurmā yıġaçındın yèmişindin butaḳlar taḳuġlı būstānlar üzümlerdin zeytūn yıġaçı nār ***oḫşaşıġlı*** oḫşaşmaġlı. 105r/1=006/099

oḫşaşmaġlı "benzemeyen"

yme ḫurmā yıġaçındın yèmişindin butaḳlar taḳuġlı būstānlar üzümlerdin zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı ***oḫşaşmaġlı***. 105r/1=006/099

oḫşanıl- "benzetilmek, öyle görünmek"

öldürmediler anı asmadılar anı yoḳ ***oḫşanıldı*** anlarḳa. 76v/8=004/157

oḳ "kuvvetlendirme edatı"

eger ḳılmadıŋızlar erse hergiz ḳılmaġay ***oḳ*** siler ḳorḳuŋlar ol otdın kim anıŋ tamduḳı kişiler taşlar anutuldı tanıġlılarḳa. 4r/6=002/024

oḳ "paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok; çekilen kura; mirasta düşen pay"

ḳımār oḳları "kura oku, kumar oku[116]"

---

114 Bazı müfessirler Müteşabih ayetlerin yorumunu yalnız Allah bilir ifadesinde cümlenin tamamlandığını söylerler. Onlara göre ilimde ileri dereceye ulaşan alimler... yeni bir cümle başlangıcıdır. Bu durumda anlam, Müteşabih ayetlerin yorumunu yalnız Allah bilir. İleri derecede ilim sahibi olanlar ise, Bunların hepsi Allah katındandır, biz onların hepsine inanırız derler şeklinde olur (Yüce Kur'an ve Açıklamalı- Yorumlu Meali 2014:49)

115 Birbirine benzeyen demektir. Zira Kur'an'ın bir kısmı diğerine güzellik ve doğrulukta, muhkemlik, hikmet ve nazmın dosdoğru olmasında birbirine benzer (Türk 2000:170).

116 Cahiliye devrinde Arapların, "meysir" dedikleri bir kumar çeşidi vardı. Araplar bunu, piyango tarzında yaparlardı. Araplar, meysiri hayır sayarlar, iftihar ederlerdi. Bu kumar çeşidinde, zar yerine kullanılan "ezlâmü aklâm" denilen on adet ok vardı. Bu oklara fezz, tev'em, rakîb, hils, nafis, müsbil, mu'allâ, menih, sefih, vağd derlerdi. Menih, sefih, vağd'ın dışındakilerin bir hissesi olurdu. Piyango çekilmek üzere bir deve kesilir, yirmi

takı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ḳımār ***oḳların*** anlarnıŋ ḳayusı uġḳa kirür meryemḳa takı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ḫuşūmet ḳılurlar. 42v/2=003/044

oḳa "kefillik, kefâlet, şahitlik[117]"

ayġıl anlarḳa ḳayuları anıŋ birle ***oḳa*** turur. 419v/4=068/040

oḳı- 1."çağırmak, yüksek sesle okumak ***bkz***. oḳu-"

oḳıyur silerniŋ üze belgülerimizni. 18r/4=002/151

2. "dua etmek"

ayġay anlar kim ot içinde tamu erkligike ***oḳınlar*** iḍiŋizlerni yüŋülütsün bizdin bir kün ḳındın. 345v/8=040/049

3. "tapmak, ibadet etmek"

ol turur tirig yoḳ iḍi meger ol ***oḳınlar*** anı ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋar dīnni. 347r/3=040/065

4. "temenni etmek, ümit vermek"

ıḍmadım sėnde öŋdün bir yalavaçdın ap yme sawçı meger ḳaçan ***oḳısa*** kemşür erdi yek anıŋ oḳımaḳı içinde. 246v/4=022/052

5. "yardım dilemek, meded istemek"

takı aytılġay ***oḳınlar*** ortaḳlarıŋızını. 286r/9=028/064

6. "davet etmek"

ay boḍunum nė ol maŋa oḳır men silerni ḳutulmaḳḳa oḳır siler mėni ot tapa ***oḳır*** siler mėni tansa men Taŋrıḳa ortaḳ ḳatsa men aŋar anı yoḳ maŋa anda bilig men oḳır men silerni küşüş yazuḳ örtügli iḍike. 345r/6=040/042

7. "ders almak, tekrar tekrar okumak"

andaġoḳ ewrer miz tewrer miz belgülerni aysunlar tėyü ***oḳıdıŋ*** tėp belgürtelim tėyü anı ol boḍunḳa kim bilirler. 105v/1=006/105

8. "teşvik etmek"

aydı iḍimā! men ***oḳıdım*** boḍunumnı kėçe takı kündüz. 423v/6=071/005

9. "ibadet etmeye davet etmek"

---

sekiz hisseye ayrılır, fezze bir, tev'eme iki, rakibe üç, hilse dört, nafise beş, müsbile altı, mua'llâya yedi sehim tahsis edilirdi. Menih, sefih ve vağd okları boş ve mahrum bırakılırdı. Bu on adet ok, rekâbe" denilen bir torbaya atılır."Yâsir" denilen bir güvenilir şahsın önüne konulur, o da torbayı çalkalayıp elini sokar, iştirak eden her şahıs adına bir ok çekerdi. Nasipli ok çıkanlar, belirli olan hisseyi alır, boş ok çıkanlar mahrum kalırdı, fakat devenin parasını öderlerdi. Bazen, kendilerine hisse çıkanlar aldıkları eti fakirlere dağıtır, bunu bir hayr sayarak, iftihar ederlerdi. Bu kumarda kullanılan ve herbiri ayrı ayrı isimler taşıyan oklar, Mekke'de mabed bekçileri tarafından muhafaza edilirdi (Ateş 1996:483).

117 Kefalet akdinde, asıl yükümlü ile birlikte, ifa edilmesi gereken borç veya haktan sorumlu tutlacak kişiye kefil denir (Karagöz 2005:370).

takı men neçe kim ***oḳıdım*** erse anlarnı yarlıḳamaḳıŋ üçün anlarnı ḳıldılar erneklerini ḳulaḳları içiŋe örtündiler tonlarını takı aḍaḳ beküttiler uluġsıġlıḳ ḳıldılar uluġsıġlıḳ ḳılmaḳ. 423v/7=071/007

anadın tuġa bitiyü oḳıyu bilmegli "ümmî, okuma yazma bilmeyen"

ayġıl ay ḫalāyıḳlar men Taŋrıŋıŋ yalavaçı men silerke barçaŋızḳa ol iḍi kim anıŋ turur kökler erkligliki yme yerniŋ yoḳ iḍi meger ol tirgürür takı öldürür kėrtgünüŋler Taŋrıḳa yalavaçıḳa ol ***anadın tuġa bitiyü oḳıyu bilmegli*** yalavaçḳa kim kėrtgünür Taŋrıḳa anıŋ yarlıġlarıŋa uḍu barıŋlar bolġay kim siler köni yolḳa köngey siler. 127r/1=007/158

taŋ atarda oḳı- "sabah namazı kılmak"

çınoḳ ***taŋ atarda oḳımaḳ*** erür ḫāžır bolġu 212r/2=017/078

taŋda oḳı- "sabah namazı kılmak"

aḍaḳın ḳılġıl namāznı kün meŋzeki tegşürülmekdin tün ḳaraŋḳuluḳıŋa tėgi ***taŋda oḳımaḳ***. 212r/2=017/078

oḳıġan "okuyan"

ayġıl keliŋler ***oḳıġan*** anı kim ḥarām ḳıldı iḍiŋiz siler üze kim ortaḳ ḳatmaŋlar aŋar nerseni. 110v/6=006/151

oḳıġan feriştеler ḥaḳḳı "zikr, yani Kur'an' okuyan meleklere ant olsun ki"

yme ol menim atım ol ***oḳıġan feriştеler ḥaḳḳı***. 324r/6=037/003

oḳıġlı "okuyan, Allah'a ibadete davet eden, davet eden"

köz uruġlılar ***oḳıġlıḳa***. 390r/8=054/008

oḳıyu bėr- "okumak, söyleyivermek, söylemek"

ayġıl munu ***oḳıyu bėreyin*** siler üze andın bir yāḍ ḳılġu. 221r/4=018/083

oḳımaḳ 1. "okuma, kıraat etme"

kim ol yolsuzraḳ anıŋdın oḳır Taŋrıda aḍın anı kim icābet ḳılmaz yanut bėrmez aŋar ḳıyāmet künike tėgi anlar ***oḳımaḳdın*** bilmesler. 369r/4=046/005

2. "dua, dua etme"

yana ḳaçan oḳısa silerni ***oḳımaḳ*** yerdin ḳaçan siler çıḳar siler. 296r/3=030/025

3."imana davet, davet"

arturmadı anlarḳa menim ***oḳımaḳım*** meger ḳaçmaḳ. 423v/6=071/006

4. "Kur'an[118]"

118 Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır.Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemsesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (الْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökden

yüksek ol Taŋrı erklig könilikin. ėwmegil ***okımakdın*** ötelmişde aşnu saŋa anıŋ yarlığı ayġıl iḍimā! arturġıl maŋa biligni. 234r/4=020/114

5. "ideal, ülkü"

ıḍmadım sėnde öŋdün bir yalavaçdın ap yme sawçı meger ḳaçan oḳısa kemşür erdi yek anıŋ ***oḳımaḳı*** içinde. 246v/5=022/052

oḳıġu 1."Kur'an[119]"

türemişdir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eşʿarî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ'ini gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedi (Fehd 2002; 383). Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grub alimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır.Ancak İslâm vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğin kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A.T. Welch, pek çok batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders" anlamlarındaki kayrânâ kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. "Kara'e"nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan "kıraat" ve "tilâvet" anlamına gelmediğini Arap dilcilerde belirtmektedir. Ancak kelime Kur'an'ın indiği yıllar öncesinden itibaren "okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek" anlamlarında kullanılmıştır (Fehd 2002; 383). Kur'an'ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır. : Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayan Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır (Fehd 2002; 383).

119 Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır.Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemsesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (الْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökden türemişdir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eşʿarî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ'ini gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedi (Fehd 2002; 383). Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grub alimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır.Ancak İslâm vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğin kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A.T. Welch, pek çok batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders" anlamlarındaki kayrânâ kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. "Kara'e"nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan "kıraat" ve "tilâvet" anlamına gelmediğini Arap dilcilerde belirtmektedir. Ancak kelime Kur'an'ın indiği yıllar öncesinden itibaren "okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek" anlamlarında kullanılmıştır (Fehd 2002; 383). Kur'an'ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır. : Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayan Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır (Fehd 2002; 383).

rüze tutmaḳ ayı ol kim indürüldi anıŋ içinde ***okıġu*** köni yol kişilerke belgüler köni yoldın eḍgü ḳılıḳdın. kim ḥāżır bolsa silerdin ol ayda ötrü rüze tutsun anı. 21v/5=002/185

2.“söz”

tünnüŋ bir kişike ol berkrek muvāfaḳatḳa üstüvārraḳ ***okıġuḳa***. 426v/4=073/006

okıġu tāzīçe “Arapça Kur'an”

mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa ***okıġu tāzīçe*** ḳorḳutġuŋ üçün mekke boḍunı yme anıŋ tėgrekilerni ḳorḳutġuŋ ḳıyāmet künindin sėzik yoḳ anıŋ içinde. 353v/5=042/007

okıġu tāzīçe indür- “Kur’anʿı Arapça indirmek”

biz ***indürdimiz okıġu tāzīçe*** bolġay kim siler uḳḳay siler. 173r/8=01/002

bir okıġu kėltür- “Kur’an getirmek, Kur'an'ı vahiy yoluyla indirmek”

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz belgülügler aydı anlar kim umınç tutmaslar bizke ḳawuşmaḳnı ***keltürgil bir okıġu*** munda aḍın azu tegşürgil anı. 154v/1=010/015

okıġu indür- “Kur’an indirmek”

mundaġoḳ ***indürdimiz anı okıġu*** tāzī tilinçe ewürdimiz anıŋ içinde yanıġdın bolġay kim anlar saḳınġaylar yaŋı ḳılu bėrgey anlarḳa yāḍ ḳılmaḳ. 234r/2=020/113

okıġu tāzīçe indür- “Kur’an’ı Arapça indirmek”

biz ***indürdimiz okıġu tāzīçe*** bolġay kim siler uḳḳay siler. 173r/8=012/002

okıġu indürül- “Kur’an indirilmek, Kur’an vahiy yoluyla indirilmek”

eger sorsa siler andın ol uġurda ***indürülür okıġu*** belgürtülür silerke. 92r/7=005/101

okıġunı oḳı- “Kur’an’ı okumak”

ḳaçan ***oḳısa sen okıġunı*** ḳılġay miz seniŋ ara anlarnıŋ ara kėrtgünmesler kėḍinki ajunḳa bir perde örtüglüg. 209r/7=017/045

okıġu oḳıl- “Kur’an okunmak”

ḳaçan ***oḳılsa anlar üze okıġu*** secde ḳılmazlar. 439v/3=084/021

okıġunı ülüş ülüş ḳıl- “Kur’an’ı parça parça ayırmak”

anlar kim ḳıldılar ***okıġunı ülüş ülüş***. 195v/4=015/091

okıġu yaʿnī ḳur’ān “Kur’an”

ḳaçan oḳılsa ***okıġu yaʿnī ḳurʿān*** tiŋleŋler anı ḳulaḳ tutuŋlar bolġay kim siler yarlıḳaġay siler. 131r/6=007/204

bir okıġu kėltür- “Kur’an getirmek”

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz belgülügler aydı anlar kim umınç tutmaslar bizke ḳawuşmaḳnı ***keltürgil bir okıġu*** munda aḍın azu tegşürgil anı. 154v/1=010/015

okıġunı oḳı- “Kur’anʿı okumak”

ḳaçan ***oḳısa sen oḳıġunı*** ḳılġay miz seniŋ ara anlarnıŋ ara kėrtgünmesler kėḍinki ajunḳa bir perde örtüglüg. 209r/7=017/045

oḳıdaçı "okuyan, çağıran, İsrafil[120]"

yüz ewürgil anlardın ol kün oḳır ***oḳıdaçı*** tılamçıġ ḳorḳunçıġ nerse. 390r/7=054/006

oḳıġuçı "okuyucu, seslenen, Hz. Muhammed, dāin[121]"

oḳıġuçı Taŋrı tapa destūrı birle yaruḳ çerāġ. 308v/6=033/046

oḳıl- "okunmak ***bkz.*** oḳul-"

ḳaçan ***oḳılsa*** anlar üze belgülerimiz ayurlar ėşittimiz ök eger tilese miz ayġay erdimiz munuŋ meŋizlig. 134r/3=008/031

oḳıġu oḳıl- "Kur'an okunmak"

ḳaçan ***oḳılsa oḳıġu*** yaʿnī ḳurʿān tıŋlaŋlar anı ḳulaḳ tutuŋlar bolġay kim siler yarlıḳaġay siler. 131r/6=007/204

oḳın- 1."okunmak"

ėşittür Taŋrı belgülerini ***oḳınur*** anıŋ üze yana aḍaḳ tiker uluġsınıp andaġ ḳalı ėşitmedük teg sewünç bėrgil aġrıtıġlı ḳın birle. 366r/3=045/008

2."çağrılmak, davet edilmek"

ay siler munlar siler ***oḳınur*** siler yėtürmekiŋizlerke Taŋrı yolı içinde silerde kim baḫīllıḳ ḳılur kim baḫīllıḳ ḳılsa baḫīllıḳ ḳılur özindin. 375v/7=047/038

oḳıt- "okıtmak, çağırmak, haber vermek"

munu ***oḳıtġay*** mu saŋa unıtmaġay sen. 441r/7=087/006

oḳu- "çağırmak, okumak ***bkz.*** oḳı-"

ayġıl keliŋ tevrīt birle ***oḳuŋ*** anı eger erseŋiz rāst ayġanlar. 47r/6=003/093

oḳul- "okunmak ***bkz.*** oḳıl-"

bütünlükün kėrtgünügliler anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı ḳorḳar köŋülleri ḳaçan ***oḳulsa*** anlar üze belgüleri artar olarḳa kėrtgünmek iḍileri üze köŋül ururlar. 131v/5=008/002

oḳun- "okunmak ***bkz.*** okın- "

taḳı neteg kāfir bolur siz taḳı sizler ***oḳunur*** siziŋ üze Taŋrınıŋ āyātı taḳı içiŋizde yalawaçı. 47v/8=003/101

ojun "dünya ***bkz.*** ajun[122]"

---

120 "İsrafil" kelimesinin de aslen İbranice olduğu ve "*Abdullah*" yani "*Allah'ın kulu*" veya "*Abdurrahman*" yani "Rahman'ın kulu" manasına geldiği söylenmiştir. Çünkü bu kelime de "*isrâf*" veya "serâf", "*abd*" yani "*kul*" manasına "*il*" de "Allah" manasına gelmektedir (Cebeci 1998:115).

121 Resulullah (s.a.v), bütün halkı dine, imana ve doğru yola davet etti. Davetini kabul edenler için Cennet ihsan olunup, kabul etmeyenler, küfür ve taşkınlıkta kalanlar ebediyen ateşte yanacaklardır. Bundan dolayı ism-i şerifine Dâin buyruldu (Yeniterzi1993:186).

anlar mu üleyürler iḍiŋniŋ raḥmetini. biz ḳısmet ḳıldımız anlar ara tirigliklerini bu ***ojun*** tirigliki içinde kötürdümiz amarılarnı amarı üze ḳurlar kim tutġu üçün amarılarını amarını füsūs. 360r/6=043/032

bu ojun tirigliki "dünya hayatı"

anlar mu üleyürler iḍiŋniŋ raḥmetini biz ḳısmet ḳıldımız anlar ara tirigliklerini ***bu ojun tirigliki*** içinde kötürdümiz amarılarnı amarı üze ḳurlar kim tutġu üçün amarılarını amarını füsūs. 360r/6=043/032

ol 1."3. şahıs yüklem bildiricisi"

Taŋrı al yanutın bėriglilerde yėgreki ***ol***. 134r/3=008/030

2. "işaret sıfatı"

bu ajun içinde ***ol*** ajun içinde. 26v/5=002/220

ol ajun "Ahiret[123]"

ziyān ḳıldı bu ajun içinde yme ***ol ajunda***. 243r/7=022/011

ol ajun ḳını "Ahiret azabı"

mundaġoḳ bolur ḳın ***ol ajun ḳını*** uluġraḳ turur bilür erseler. 419r/9=068/033

ol ajunluġlar "aklını kullanan toplumlar"

bütünlükün anıŋ içinde belgüler ***ol ajunluġlarḳa***. 295v/8=030/022

ol boḍunlar "Allah'ın ayetlerini yalanlayan kavimler"

yārī bėrdimiz aŋar ***ol boḍunlar*** üze kim yalġan tuttılar biziŋ belgülerimizni. 239v/9=021/077

ol cihān "Ahiret, öbür dünya"

taḳı kim istese islāmdın öŋin dīnni ḳabūl ḳılınmaġay andın taḳı ol ***ol cihān*** içinde yoḳalġanlardın. 46v/3=003/085

ol cihānnı tile- "Ahireti istemek"

taḳı yazdıŋız mundın soŋra kim körgüzdi sizke anı kim sewer siz. sizdin kim erseni tileyür dünyānı taḳı sizdin kim erseni ***tileyür ol cihānnı***. 52v/2=003/152

ol cihānnıŋ yanutını tile- "Ahiret sevabını istemek"

taḳı kim ***tilese ol cihānnıŋ yanutını*** bėrgey miz aŋa andın. 51v/7=003/144

ol eren "zalim topluluk"

---

122 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

123 Sözlükte "sonra olan ve son" gün anlamına gelen ahiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu, hem de ölümle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedi olan hayat kastedilmektedir (Karagöz 2005:13).

123 Sözlükte büyük mesken, konak, şehir, yurt, vatan ve ülke anlamlarına gelen dâr kelimesi Kur'an'da kırk sekiz yerde geçmektedir. Bazı müfessirlere göre dâr: mesken, cennet, cehennem ve Medine-i Münevvere anlamlarında kullanılmıştır (Akpınar 2002: 146).

neteg köndürür Taŋrı ***ol erenlerni*** küfr ve kāfir boldılar bitmiş -lerindin soŋra taḳı tanuḳluḳ bėrdiler kim ḥaḳīḳat üze yalawaç rāst taḳı keldi anlarḳa açuḳ ḥüccetler. 46v/3=003/086

ol etöz "(Allah'ın haram kıldığı) can"

öltürmeŋler ***ol etözni*** kim ḥarām ḳıldı Taŋrı meger yaraşı birle. 208r/9=017/033

ol ėw "Ma'mur ev veya ma'mur mabed anlamına gelen el-Beytü'l-Ma'mûr [124]"

ant ***ol ėw*** ḥaḳḳı. 386r/5=052/004

ol ḫaber "geçmiş olaylardan bir anı"

andaġoḳ sawlalıŋ seniŋ üze ***ol ḫaberlerdin*** kim çınoḳ ozdı. 233r/9=020/099

ol ḫüccet "o tarzda"

yaḳın kelmeŋler atasızlar mālıŋa meger ***ol ḫüccet*** üze kim ol körklügrek tėggińçeke tėgi ḳatıġlıḳıŋa küçiŋe tükel ḳılıŋlar ʿahdni. 208v/2=017/034

ol ėkki gürūh "(Araf)'ta hem Cennetlikler hem Cehennemlikler"

ol ėkki gürūh ara örtüg yaʿnī perde ol. 117r/1=007/046

ol iş "yapılması gerekli iş"

velīkin keçürsü tėyü Taŋrı ***ol işni*** kim erür ḳılınġu yoḳatsun tėyü ol kim yoḳatsa belgüdin taḳı tirig ḳalsa ol kim tirig ḳalsa belgüdin. 135r/7=008/042

ol kelām "Kur'an[125]"

---

124 Ma'mur ev veya ma'mur mabed anlamına gelen el-Beytü'l-Ma'mûr, Rivayetlere göre, yeryüzünde insanlar için kurulan ilk ev Kabe, varlığın varoluş sürecinde Kabe'den önce melekler için yedinci semada kurulmuş ev de Beyt-i ma'murdur. Kabe'nin temel işlevi insanların onu tavaf etmesi olduğu gibi, Meyt-i Ma'mur'un temel işlevi de meleklerin onu tavaf etmesidir. Nasıl ki insan Kabeyi ziyaret ve tavaf edip bağışlanma diliyor ve hakikatin dünyasına açılan pencereden sızan nura doğru koşuyorsa, insanın yaratılışına itiraz ettikten sonra melekler de, kendilerini bağışlatmak ve tevhidin nur kaynağı ile daha sıkı bir irtibata geçmek için o evi ziyaret edip tavaf ediyorlar. Mamur eve neden olan insan, insanın tavaf ettiği Kabenin semadaki modeli Beyt-i Mamur'dur. Mamur ev Kabe'yi, Kabe Mekke'yi, Mekke'de diğer şehirleri doğurdu (Akpınar 2002:223)

125 Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır.Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemsesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (الْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökden türemişdir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eşʿarî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ'ini gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedi (Fehd 2002; 383). Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grub alimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır.Ancak İslâm vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğin kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A.T. Welch, pek çok batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders" anlamlarındaki kayrânâ kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. "Kara'e"nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan "kıraat" ve "tilâvet" anlamına gelmediğini Arap dilcilerde belirtmektedir. Ancak kelime Kur'an'ın indiği yıllar

bütünlükün bu oḳığu yolçılayur ***ol kelāmḳa*** kim ṣavābraḳ könirek sewünç bėrür mü'minlerke anlarḳa kim ḳılurlar ėdgülüklerni çın anlarḳa uluġ ter. 206v/5=017/009

ol kentler "zulmetmesi sonucu helak olan kentler"

ol kentler yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarnı ḳaçan küç ḳıldılar erse ḳıldımız anlarnıŋ yoḳ yoḍun bolmaḳlarıŋa bir vaḳt. 219v/2=018/059

ol kim "o ki"

velīkin keçürsü tėyü Taŋrı ol işni kim erür ḳılınġu yoḳatsun tėyü ***ol kim*** yoḳatsa belgüdin taḳı tirig ḳalsa ol kim tirig ḳalsa belgüdin. 135r/7=008/042

ol kent "Allah'ın Hz. Lut peygamberi kurtardığı ve çirkin işlerin yapıldığı kent"

ḳutġardımız anı ***ol kentdin*** kim ḳılur erdi arıġsızlıḳlarnı. 239v/6=021/074

ol kişi "kişi, Allah katında cezaya carptırılan insan"

ol kişini sürdi Taŋrı öfke ḳıldı anıŋ üze ḳıldı anlardın bėçinlerni toŋuzlarnı tapundı butḳa. 88r/1=005/060

ol kişi ilkisi "İslam olanların ilki"

ayġıl men buyurdum bolmaḳım ***ol kişiniŋ ilkisi*** boyun bėrdi. 96v/4=006/014

ol kişi sawı "Kur'an'dan ayetler verilipte onları bırakarak kötü yola giden kişinin haberi[126]"

oḳıġıl anlar üze ***ol kişi sawı*** kim bėrdimiz aŋar belgülerimizni. 128v/8=007/175

ol kitāb "Kur'an"

taḳı ḥaḳīḳat üze anlardın ögür bar kim büktürür tillerini kitāb birle saḳınmaḳıŋız üçün kitābdın taḳı ermez ***ol kitābdın***. 45v/5=003/078

ol kün "Kıyamet günü"

ol kün türer miz kökni andaġ ḳalı bitigçi bitigin türer tėg. 241v/5=021/104

ol mesīḥ "Hz. İsa"

tandı oḳ anlar aydılar bütünlükün Taŋrı ***ol mesīḥni*** meryem oġlı. 82v/1=005/017

ol nek "o şey"

öncesinden itibaren "okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek" anlamlarında kullanılmıştır (Fehd 2002; 383). Kur'an'ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamlar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır. : Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayan Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır (Fehd 2002; 383).

126 Kur'an-ı Kerim'de ismi verilmeden vasıfları anlatılan ve önceleri iyi nir mümin iken daha sonra irtidat eden bir mürtet prototipi. Kur'an-ı Kerim'de "kendisine ayetlerimiz hakkında ilim verdiğim kimse Araf 7/175) şeklinde isim verilmeden bahsedilen şahsın kim olduğu ihtilaflıdır. Genelde bu sıfatla anlatılan herkesi ifade ettiği gibi, İslami ve diğer kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Musa ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen Bel'am b. Baura hakkında olduğu tefsir kitaplarında belirtilmektedir (Bedir 2010:105).

aydı tegşürü mü tiler siler ***ol neŋke*** ol azraḳ turur ol taʿām birle ol yėgrek turur. 7v/8=002/061

ol niʿmet "Allah'ın insanlara verdiği nimet"

ay Taŋrı ḳulı oġlanları yāḍ ḳılıŋlar menim niʿmetimni ***ol niʿmet*** bėrdim silerke. 6r/9=002/047

ol ot "Cehennem, Cehennem azabı"

eger ḳılmadıŋızlar erse hergiz ḳılmaġay oḳ siler ḳorḳuŋlar ***ol otdın*** kim anıŋ tamduḳı kişiler taşlar anutuldı tanıġlılarḳa. 4r/6=002/024

ol sawlar "önceki peygamberlerin getirdikleri Allah emirleri"

munda öŋdün yana yalavaçlar ***ol sawların*** tüzmedimiz anlarnıŋ seniŋ üze sözledi Taŋrı mūsāḳa sözlemek. 77v/4=004/164

ol süŋük "öldükten sonra diriltilen bir kişinin kemiklerinin tekrar etle giydirilmesi"

baḳġıl eşgekiŋke ḳılġay miz sėni belgü kişilerke baḳġıl süŋüklerke neteg ḳoparur miz yana keḍrür miz ***ol süŋüklerke*** etni. 33v/2=002/259

ol taʿām "Hz. Musa'ya gönderilen yemek"

aydı tegşürü mü tiler siler ol neŋke ol azraḳ turur ***ol taʿām*** birle ol yėgrek turur. 7v/8=002/061

ol tanıġlı "(fiteneye düşmüş olan) kafir"

çın tamuġ ḳapsamış ***ol tanıġlılarnı***. 144r/3=009/049

ol taŋrı "o mutlak Tanrı"

ol Taŋrı belgüleri oḳıyurmiz anı seniŋ üze könilik birle. 32r/2=002/252

ol taŋrı belgüleri "Allah'ın ayetleri"

ol Taŋrı belgüleri oḳıyurmiz anı seniŋ üze könilik birle. 32r/2=002/252

ol taş "katı, sert olan taş, kalp taşa kinaye edilmiştir"

yana ḳatıġ boldı köŋlüŋizler anda kėḍin ***ol taşlar*** teg azu taḳı ḳatıġraḳ. 9r/4=002/074

ol tėgme nerse "her şey"

ol tėgme nerseni bilgen ol. 5r/1=002/029

ol tozulmış ḳuruġ şiftālar "duvarları, çatları yığılmış (alt üst olmuş"

anıŋ teg kim keçti bir sala üze ***ol tozulmış ḳuruġ şiftāları*** üze. 33r/7=002/259

ol tört ay "(kadınlarına yaklaşmamağa yemin edenler için) dört ay bekleme süresi"

anlarḳa kim ant içerler tişileridin ürük turmaḳ ***ol tört ay*** eger yansalar bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 27v/3=002/226

ol töşek "Cehennem[127]"

nėme yawuz yaḍım ***ol töşek*** kim kişilerde kim satar satġın alur özini tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını. 24v/7=002/206

ol tüş "burada işaret edilen rüya, ya Mirac gecesi Hz. Peygambere lutfedilen muşahededir ki Mirac'ın uykuda olduğu söyleyenler bunu rüya diye açıklamışlar; uyanık iken olduğunu söyleyenler ise, buradaki rüya kelimesini açıktan görme diye tefsir etmişlerdir"

ḳılmadımız ***ol tüşni*** kim körküttimiz saŋa meger yalġan kişilerke ḳarġalmış yıġaçnı oḳıġu içinde. 210v/4=017/060

ol tüşigli "(insanların üzerine gölge gibi kaldırılan dağların üzerlerine) düşeceklerini sanmaları"

ol tüşigli turur anlarḳa. 128v/2=007/171

ol uġur 1."(inkar edenlerin ne ytüzlerinde ne de sırtlarında ateşi savamadıkları) zaman"

eger bilse erdi anlar kim tandılar ***ol uġurda*** sewünmesler yüzlerindin otnı ap yme arḳalarındın ap yme anlar yārī ḳılınmaslar. 237v/8=02/039

2. "o zaman"

ol uġurda kim aydımız feriştelerke yüknüŋler ādemḳa yükündiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış unamadı tekebbürlük ḳıldı. 5r/9=002/034

ol uġurda "o zaman, o takdirde"

eger sorsa siler andın ***ol uġurda*** indürülür oḳıġu belgürtülür silerke. 92r/7=005/096

ol vaḳt "o zaman"

ol vaḳtın kim aydı ʿimrānnıŋ tişisi iḍim ḥaḳīḳat üze men neẕr ḳıldım saŋa anı kim ḳarnım içinde āzād ḳılınmış ḳabūl ḳılġıl mėndin. 41r/9=003/035

ol yaruḳluḳ "Kur'an"

anlar kim kėrtgündiler aŋar uluġladılar anı yārī bėrdiler aŋar uḍu bardılar ***ol yaruḳluḳḳa*** kim indürüldi anıŋ birle anlar ol anlar ḳutluġlılar. 126v/8=007/157

ol yıġaç "Hz. Ademʾin meyvesini tatdığı ağaç"

ündedi olar ėkkegüni iḍileri yıġmadı mu silerni ***ol yıġaçıŋızlardın*** aymadı mu silerke çın yek siler ėkkegüke düşmen turur belgülüg. 114r/5=007/022

ol yerde "orada"

---

127 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdr. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

yme süleymānŋa yelni ḳatıġ yöriyür anıŋ fermānı birle ***ol yerde*** kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ içinde erdimiz ḳamuġ nerseni biligli. 240r/6=021/081

aŋa "ol 3. teklik şahıs işaret zamirinin yönelme hali ona"

taḳı lūṭ bėrdimiz ***aŋa*** ḥikmet bilig. 239v/5=021/074

aŋar "ona, "ol zamirinin yönelme hali ***bkz.*** aŋa"

anlar kėrtgünürler ***aŋar*** kim indürüldi saŋa yme aŋar kim indürildi sėndin öŋdün yme kėḏinki ajunŋa anlar sėziksiz ınarlar. 2v/4=002/004

aŋaru "ona doğru, ol zamirinin yönelme hali"

azu bilmes mü anı kim ḳıldı yarattı ol turur ***aŋaru*** körgen bilgen. 417r/8=0067/014

ançа "öyle, öylece, niçe, o kadar"

ançа orun ėtti miz ibrāhīmŋa ew orunını kim ortaḳ ḳatmaġıl maŋa kim erseni. 244v/1=022/026

ançа sözler "uydurulmuş, düzme sözler"

eger aytsa biziŋ üze bir ***ançа sözlerdin***. 421v/5=069/044

ançada "ondan sonra, o zaman, şu hâlde"

ançada kim aydı iḏiŋ feriştelerke men ḳıldaçı men yer içinde ḫalīfe. 5r/1=002/029

ançaḳ "kadar, böylece, o kadar, öyle"

toḳuşuŋ olar birle ***ançaḳ*** bolmasun bulġaḳ bolsun dīn Taŋrınıŋ 23r/2=002/192

anda 1. "ol 3. teklik şahıs işaret zamirinin bulunma hali, onda, orada"

ḳaçan kemişseler andın tar orunŋa ḳoşulmışlar ünderler ***anda*** yoḳ yoḏunluḳ birle. 263r/6=025/013

anda aḏın "ondan başka"

ayġay ***anda aḏın*** kim aytıldı anlarḳa. 7v/1=002/059

anda aḏınḳı "ondan başka"

eger sınayu bėrdiler erse sėni andın yarlıġ ıḏtımız saŋa yalġan ḳoşsa sen biziŋ üze ***anda aḏınḳı***. 211v/6=017/073

anda burun "ondan önce"

anlar erdiler ***anda burun*** ėrinç egdülenmiş mütekebbir ḳılıġlılar. 395v/3=056/045

anda kėḏin "ondan sonra"

aydımız ***anda kėḏin*** Taŋrı ḳulı oğlanını amruluŋlar yerde ḳaçan kelse kėḏinki vaḳt keltürgey miz silerni ḳatıḳ ḳarmaḳ. 214r/1=017/104

anda kėḏinki "ondan sonra ki"

yaḳın ḳıldımız ***anda kėḏinkilerni***. 269v/6=026/064

anda oḳ "ondan"

yoḳ kim yoḳatur miz köni birle egrilik üze ançaḳ sısun anı ***anda oḳ*** ol yoḳ bolġay. 236v/2=021/018

anda öŋdin "ondan önce"

nūḥ yalavaç boḍunı ***anda öŋdin*** anlar erdiler anlar küç ḳılġanraḳ toŋaraḳ. 389v/6=053/052

anda öŋdün "ondan önce"

çın anlar bėrdiler biligni ***anda öŋdün*** ḳaçan oḳılsa anlar üze tüşerler saḳaḳları birle yüknü. 214r/5=017/107

anda öŋin "ondan önce"

anlarḳa işler turur ***anda öŋinler*** anlar aŋar ḳılıġlılar. 252r/7=023/063

anda üstün "ondan üstün, daha üstün"

anlar kim ḳorḳtılar iḍilerindin anlarḳa küngüre ***anda üstün*** küngüre turġuzmış aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. 336v/6=039/020

andın "ondan, ol zamirinin ayrılma hali"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı ***andın*** kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

andın aḍın "ondan başka"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa buldı anı tuġar bir boḍun üze ḳılmadımız anlarḳa ***andın aḍın*** örtüg. 221v/3=018/090

andın öŋdün "ondan önce"

keçti ök ***andın öŋdün*** yalavaçlar. 89v/6=005/075

andın soŋ "ondan sonra"

taḳı eger ḳoysa sizni kim turur ol kim yārī bėrür sizke ***andın soŋ***. 53v/6=003/160

andın soŋra "ondan sonra"

andın soŋra menim tapa ḳaytġu yeriŋiz taḳı ḥükm ḳılur men siziŋ araŋızda ol nerse içinde kim erdiŋiz anıŋ içinde ḫilāf ḳılışur siz. 43v/5=003/055

anı "ol 3. teklik şahıs işaret zamirinin yükleme hali, onu"

keserler ***anı*** kim fermānladı Taŋrı anıŋ birle kim ulasa. 4v/6=002/027

anın "onunla, onunla birlikte"

yanut ***anın*** kim ḳazġanur erdiler. 149r/2=009/095

anıŋ "ol zamirinin ilgi hali, onun"

biz indürdimiz tevrītni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ. aḍrar seçer anıŋ birle yalavaçlar anlarḳa kim boyun bėrdiler anlarḳa kim cuhūd boldılar Taŋrılıḳ erenler bilgeler ***anıŋ*** küḍezü tileyürler Taŋrı bitigidin erdiler anın üze tanuḳlar. 85v/6=005/044

anıŋ birle "onunla"

ol iḍi ḳıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm indürdi kökdin suwnı çıḳardı ***anıŋ birle*** yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/3=002/022

anıŋ birleki "maiyeti, onunla beraber olan"

eger tegse anlarḳa ėsizlik fāl toḳır erdiler mūsā birle yme ***anıŋ birleki***. 123v/5=007/131

anıŋ içinde "onun içinde, orada, onda"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin ***anıŋ içinde*** ḳaranguluḳlar kök etmeki yaşın ḳılurlar. 3v/5=002/019

anıŋ tapa "onun tarafa"

neteg tanar siler Taŋrıḳa erdiŋizler ölügler tirgürdi silerni yana öldürür miz silerni yana tirgürür silerni yana ***anıŋ tapa*** yandurulur siler. 4v/8=002/028

anıŋ teg "onun gibi"

ay anlar kim kėrtgündiler bāṭıl ḳılmaŋlar ṣadaḳa bėrmişiŋizlerni minnet birle taḳı ezā birle ***anıŋ teg*** kim ḫārc ḳılur mālını kişilerke körkitü kėrtgünmes Taŋrıḳa kėḍinki künke. 34r/5=002/264

anıŋ üçün "onun için, bu yüzden"

ol ***anıŋ üçün*** kim anlar tanarlar erdiler Taŋrı belgüleriŋe öldürürler erdi yalavaçlarını yaraġsızın yā ḥaḳsızın. 8r/1=002/062

anıŋ üskinde "onun katında, onun yanında"

kim ol kim şefāʿat ḳılur ***anıŋ üskinde*** meger anıŋ destūrı birle. 32v/3=002/255

anıŋ üskinde "onun katında, onun yanında"

kim ol kim şefāʿat ḳılur ***anıŋ üskinde*** meger anıŋ destūrı birle. 32v/3=002/255

anıŋ üze "onun için, ondan dolayı, onun üzerine; onun ile"

anıŋ üze ol ol turur tevbe bezerlegen yarlıḳaġan. 5v/6=002/037

anıŋdın "ol zamirinin çıkma hâli, ondan"

apaŋ bolġa siler sėzik içinde ***anıŋdın*** kim indürdimiz ḳulumız üze keldürüŋler bir sūre anıŋ meŋizligdin. 4r/4=002/023

anlar "onlar"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/2=002/003

anlarça "onlara göre"

erdi sizke nişān ėkki ögür içinde kim satġaştılar. ögür öldürür-süz Taŋrı yolı içinde taḳı bir ögür tanġan körerler anlarnı ėkki ***anlarça*** köznіŋ körmeki. 39r/4=003/013

anlarda "onlarda; onlardan"

çın ***anlarda*** ol tüşer Taŋrı ḳorḳınçındın. 9r/6=002/074

anlardın "onlardan"

anlar turur anlar satġın aldılar yaḳınraḳ tiriglikni kėḏinki orun birle yüŋütülmes ***anlardın*** ḳın ap yme anlar yārī bėrilmesler. 10v/4=002/086

anlarġa "onlara"

taḳı ayġıl ***anlarġa*** kim bėrildiler kitābnı taḳı kitābsizlerke müsülmān bolduŋuz mu. 40r/1=020/003

anlarḳa "onlara"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın kim rūzī bėrdimiz ***anlarḳa***. 2v/3=002/003

anların "onların"

anlarnıŋ yoḳ yoḍun boldı işleri dünyā içinde kėḏinki ajun içre. 146r/4=009/069

anlarlı "onlarla"

aydılar ay ėkki müynüz iḍisi. kim ye'cūc taḳı me'cūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele bizli ara ***anlarlı*** ara ḳoçu tuġan aydı ol kim küç yaraġ bėrdi maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir tam. 221v/7=018/094

anlarnı "onları"

eger kelseler silerke esīrler yulup satar siler olarnı ol ḥarām ḳılınmış turur siler üze ***anlarnı*** çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

anlarnıŋ "onların"

Taŋrı dostı turur ***anlarnıŋ*** kim kėrtgündiler çıḳarur olarnı ḳaraŋḳuluḳlardın yaruḳluḳ tapa. 32v/8=002/257

ol- "olmak, olgunlaşmak ***bkz.*** bol-"

ḳaçan kim tiledi erse tutup tutsa aŋar kim ol yaġı ol ***ola*** ėkkike. 282r/8=028/019

ʿiddet olmış vaḳt "kadınların kocası öldükten veya boşandıktan sonra tekrar evlenmesi için bekleme zamanı[128]"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa yaşru meger kim aymaḳıŋızlar sözni kereklig. uġramaŋlar yme kişilig bekütiŋe tegginçe tėgi yaʿnī ***ʿiddet olmış vaḳt.*** 29v/4=002/235

ola "işte tam o, ol'un ünlem hâli"

aydı aŋar mūsā nek uḍu barayın mu saŋa ögretmekiŋ ***ola*** maŋa anıŋdın kim ögretildiŋ köni yolun 220r/1=018/66

olar "onlar, çokluk 3. şahıs zamiri"

128 Sözlükte "saymak, miktar, adet" anlamlarına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder (Karagöz 2005:293).

ögretürler ***olar*** èkkidin anı kim aḍrarlar anıŋ birle erli cüftli ara. 12v/2=002/102

olarda "onlarda; ol zamirinin bulunma hali"

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişinçe küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular ***olarda*** aḍın. 136v/8=008/060

olarda aḍın "onlardan başka"

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişinçe küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular ***olarda aḍın.*** 136v/8=008/060

olardın "onlardan; ol zamirinin ayrılma hali"

ançada kitse siler ***olardın*** tapunmaslar meger Taŋrıḳa. 215r/9=018/016

olarıġ "onları, ol zamirinin belirtme hali"

olarıġ tutturdı silerke anıŋ birle bolġay kim siler uḳġay siler. 110v/9=006/151

olarıŋ "onları, ol zamirinin ilgi hali"

aydı yigitke ḳılınlar ***olarıŋ*** satġalı keltürmüş neklerini yükleri içiŋe bolġay kim anlar bilgeyler anı ḳaçan yansalar ewleriŋe bolġay kim anlar ḳaytġaylar. 178r/9=012/062

olarḳa "onlara, ol zamirinin yönelme hali"

ḳaçan keldi erse ***olarḳa*** bitig Taŋrı üskindin könike tutuġlı anı kim olar birle turur erdiler anda öŋdün yārī tileyür erdiler anlar üze kim tandılar ḳaçan keldi erse olarḳa ol kim bildiler tanıp tutmadılar. 10v/9=002/089

olarnı "onları, ol zamirinin belirtme hali"

eger kelseler silerke esīrler yulup satar siler ***olarnı*** ol ḥarām ḳılınmış turur siler üze anlarnı çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

olarnıŋ "onların, ol zamirinin ilgi hali"

yana biz bilgenrek miz anlarnı kim anlar ***olarnıŋ*** başıraḳ erürler otḳa kirmekke yaraşıraḳ. 227r/4=019/070

olça (<Mo.) "ganimet[129]"

olça bul- "ganimet almak[130]"

129 Sözlükte "bir şeyi zorluk çekmeden almak" anlamına gelen ganimet, terim olarak savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü malı ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerimde ganimetlerin1/5'nin Allah'a, Resulüne ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu bildirilmiş, Hz. Peygamber'in uygulamasında da kalan gaziler arasında taksim edilmiştir (Karagöz 2005:198).

130 Ganimetten dörtte birine "mirba" denilir. Cahiliye devrinde, savaş ve baskınlarda ele geçirilen ganimetin dörtte biri, orduyu yöneten komutana ayrılırdı. İslam cahiliye devrinin "mirba" uygulamasını kaldırmıştır. Bunu yerine, "Humus" (beşte bir) uygulamasını getirmiştir (Ateş 1996:402).

biliŋler anı kim ġanīmet yaʿnī ***olça buldıŋızlar*** nersedin çın Taŋrıḳa ol anıŋ bėşde biri yalavaçḳa yawuḳlar iḍisiŋe atasız uşaḳlarḳa çıġaylarḳa yol oġlanıŋa yaʿnī buzlup māldın aḍrılmışlarḳa. 135r/1=008/041

oldur- 1.“oturmak, ikamet etmek ***bkz.*** oltur-”

biz yaʿnī yulduzlar ***oldurda*** erdimiz ol ***olduruġlardın*** tıŋlaġu üçün kim tıŋlasa emdi bulġay anı ot ėtgülük anuḳ. 425r/8=072/009

2. “varis olmak”

biz bütünlükün biz ḫalḳlarnı ***oldurur*** miz taḳı anıŋ üstinde biziŋ tapa yandurulurlar. 225r/7=019/040

3.“yerleşmek, ikâmet etmek”

olturtuŋlar ol uraġutlarnı ol yėrde kim siler ***oldurdıŋızlar*** baylıḳıŋızlardın ḳor yas tegürmeŋler anlarḳa tar ḳılmaḳıŋız anlar üze. 413v/9=065/006

olduruġ “meclis, oturacak yer”

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan aytılsa silerke kėŋrü olduruŋlar ***olduruġlar*** içinde kėŋ ḳılıŋlar kėŋ ḳılġay silerke. 401v/8=058/011

old(u)ruġlı “oturan”

tüz bolmas ***olduruġlılar*** kėrtgünüglilerdin yas iḍilerinde aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde öz mālları birle öz tenleri birle artuḳluḳ urdı Taŋrı ḳatıġlanıġlılar olturuġlılarḳa bir ṣevāb yumḳı üd urdı Taŋrı eḍgülükni artuḳluḳ urḍı Taŋrı ḳatıġlanıġlılarḳa olturuġlılar üze uluġ bir muyan. 69v/9=004/095

oldurġu “oturacak yer”

ıḍtı anlarḳa anuttı anlarḳa arḳa tayanıp ***oldurġu*** keltürdi tėgme birsiŋe anlardın bıçaḳ aydı çıḳġıl anlar üze. 175v/6=012/031

oltur- “oturmak, yerleşmek ***bkz.*** oldur-”

ançada anlar anıŋ üze ***olturur*** erdiler. 440r/2=085/006

olturuġlı “oturan, yerleşen”

tayanıp ***olturuġlılar*** anıŋ üze yüz yüzke ḳoḍuġlılar. 395r/1=056/016

olturt- “oturtmak”

olturtuŋlar ol uraġutlarnı ol yėrde kim siler oldurdıŋızlar baylıḳıŋızlardın ḳor yas tegürmeŋler anlarḳa tar ḳılmaḳıŋız anlar üze. 413v/9=065/006

on “on (10) sayı adı”

eger tükel ḳılsa sen ***on*** seniŋ üsküŋdin. 283r/5=028/027

onda bir “onda bir”

yalġanḳa tuttı anlar kim anlarda öŋdün tėgmediler ***onda bir*** aŋar bėrdimiz anlarḳa. 315v/7=034/045

oŋ "sağ, sağ taraf"

oŋ elginizler "savaşta esir alınmış olan cariyeler, evlenmekte bir beis olmayan cariyeler[131]"

arıġ boş āzād uraġutlar tişilerdin meger negü kim erklig bolsa ***oŋ elginizler***. 61r/7=004/024

oŋ eligleriniz tüg- "dostluk antlaşması yapmak[132]"

tėgme birni ḳıldımız mīrāṣ alıġlılar ne kim ḳoḍtı ata ana yaḳ yawuḳlar anlar kim ***tügdi oŋ eligleriniz*** bėriŋler anlarḳa ülüşlerini. bütünlükün taŋrı erür tėgme nerse üze tanuḳ. 62v/2=004/033)

oŋ eligindin bitig bėrigliler "defteri sağ tarafdan verilenler, Cennetlikler"

yana kim ***bėrilse bitigi oŋ eligindin***. 439r/7=084/007

oŋ eligleri "köleler ve cariyeler[133]"

ermesler anlar artuḳluḳ bėrildiler yanduruġlı rūzīlerini anıŋ üzele kim erklig boldı ***oŋ eligleri*** anlar anıŋ içinde tüp tüz ol 201r/2=016/071

oŋ ḳıl- "emre uymak, itaat etmek"

anlar kim artaḳlıḳ ḳılurlar yer içinde ***oŋ ḳılmaslar***. 272r/5=026/152

oŋ ḳol boḍunları "Ashâbu 'l-Yemin; defteri sağ taraftan verilenler, Cennetlikler[134]"

esenlik esenlik saŋa ***oŋ ḳol boḍunlarındın***. 396v/8=056/091

oŋ ḳol iḍileri "Ashâbu 'l-Yemin; defteri sağ taraftan verilenler, Cennetlikler[135]"

---

131 Ayette hür kadınla evlenme imkanı olmayanların mümin cariyelerle evlenmelerine izin verildiği halde."sabrederseniz daha hayırlıdır" ifadesiyle cariyelerle evlenmenin, toplumun cariyelere bakışı acısından zorluklarına işaret edilmektedir.. Çünkü o devirde cariyelerin hayatları hiç de açıcı değildi, içlerinde sahipleri tarafından fuhşa teşvik edilenler bile vardı. Cariye ile evlenen kişi ve ondan doğacak çocuk halk nazarında küçümseniyordu (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali:2014:81).

132 Hılf dostluk ve tevârüs antlaşması demektir. İslamın ilk zamanlarına kadar "muhâlefe" ile de veraset hakkı kazanılmaktaydı. İki kişi, birbirlerinin mallarını, canlarını muhafaza etme ve birbirlerine varis olma konusunda bir andlaşma yaparlardı. Bunu bir ahde bağlayarak araalrında velâ münasebeti tesis ederlerdi. Böylece ölenin mirası, şartları taşıyan bir hısımı yoksa, akit yaptığı şahsa kalırdı. Cahiliye devrinde hılf (velâ) andlaşması yapan bir kimse diğer bir kimseye "kanım senin kanın, hedmin (kanımın heder edilmesi) senin hedmin olsun, sen beni istersin, ben de seni" derdi. Bu andlaşmayı yapanlardan hangisi evvel ölürse, sağ kalan ölenin malına varis olurdu (Ateş 1996:384-385). Hılf, İslamiyetin ilk devirlerinde uygulanmıştır. Hicret'ten sonra Hz. Peygamber, Muhacirler ile Ensar'ı ikişer ikişer kardeş ilan etmiş, hılf sadece bunlar arasında devam etmiştir (Ateş 1996:384-385).

133 Köle ve cariye, tarihte hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlara göre daha aşağı bir statüde bulunan bir sınıfın adıdır.Bu sınıfın kadınları için cariye, eme, memluke tabiri kullanılmaktadır (Karagöz 2005:82).

134 "Ashâb- Yemin" ifadesi ile ahiretteki bir gruptan söz edilmektedir. Olay ahirete taalluk eden bir olaydır. Bunun içinde kıyāmet ahvalinden bahseden Vâkıa suresinde bu gruptan bahsedilmetedir. Arapça'da "yemīn" sağ, sağ taraf, kuvvet anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise "eymün, eymān ve eyāmin" şeklindedir. "Meymene" kelimesi ise "yümn" kökünden gelme mastardır. Anlamı da; bereket, uğur, sağ taraf" demektir.Araplar sağ eli kuvvet ve üstünlük ifade etmede kullanmışlardır. Kendilerine saygı ve hürmet gösterdikleri kimseleri meclislerde sağ köşeye oturturlar ve bir kimse bir şahsın önemli bir yeri olduğunu söylemek istediğinde "O benim sağ kolumdur" derdi (Honamlıoğlu 1992:138).

135 "Ashâb- Yemin" ifadesi ile ahiretteki bir gruptan söz edilmektedir. Olay ahirete taalluk eden bir olaydır. Bunun içinde kıyāmet ahvalinden bahseden Vâkıa suresinde bu gruptan bahsedilmetedir. Arapça'da "yemīn" sağ,

yme oŋ ḳol iḍileri ol turur kim ***oŋ ḳol iḍileri***. 395r/6=056/027

oŋ ḳolları "(inananların nurunun) sağında ve önünde dolaşması"

yana kelgey ök men anlarḳa öŋdünlerindin kėḍinlerindin ***oŋ ḳollarındın*** sol ḳollarındın. 113v/4=007/017

oŋ yaru "sağ, sağ cihet"

körgey sen künni ḳaçan tuġsa ḳışar üŋürlerindin ***oŋ yarudın*** ḳaçan batsa kiter erdi sol yandın anlar kėŋlik içinde andın. 215v/2=018/017

oŋ yıŋġaḳı "sağ, sağ cihet"

ay Taŋrı ḳulı oġlanı ḳutġardımız oḳ silerni düşmānlarıŋızdan vaʿde ḳıldımız silerke taġnıŋ ***oŋ yıŋġaḳındın***. 232r/6=020/080

oŋ yüzi "sağı, sağ taraf, sağ cihet"

ol kün körür sėn kėrtgünmiş erenlerni kėrtgünmiş tişilerni yöriyür anlarnıŋ yaruḳluḳları anlar utrusunda yme anıŋ ***oŋ yüzinde*** sewünç silerke bu kün büstānlar aḳar anıŋ altında arıḳlar meŋgü ḳalġaylar anıŋ içinde. 398r/3=057/012

oŋdın soldın "sağdan soldan"

oŋdın soldın biz mü. 423r/1=070/037

oŋı sınar "sağ taraf"

ḳaçan keldi erse ündenildi özekniŋ ḳıḍıġıdın ***oŋı sınardın*** ḳutluġ orun içinde bir yıġaçdın kim ay mūsā men Taŋrı men ajunluġlarnı egtülegli iḍi 283v/1=028/030

oŋdın soldın yüknügliler "alçalan, boyun eğen, inkıyad edip bağlanan"

azu baḳmaslar mu aŋar kim yarattı Taŋrı nersedin ewrülür köligeleri ***oŋdın soldın yüknügliler*** Taŋrıḳa anlar uçuzlar ol Taŋrıḳa yüknür ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki bir yörigli tınlıġdın ferişteler uluġsılıḳ ḳılmaslar. 199r/8=016/048

oŋalt- "iyileştirmek, şifa vermek"

taḳı ***oŋaltur*** men tuġa közsüzni taḳı ala tenligni taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men sizke ol nerse birle kim yėyür siz taḳı ol nerse birle kim kizleyür siz ėwleriŋiz içinde. 43r/2=003/049

oŋaltur- "iyileştirmek şifa vermek"

könilik bütünlükni tevrītni incīlni. ançada törüttimiz balçıḳdın ḳuş ėŋi teg meniŋ destūrum birle ürdümiz anıŋ içinde boldı ḳuş meniŋ destūrum birle ***oŋalturur*** erdiŋ tuġa közsüzni tuġa alanı meniŋ destūrum birle. 93v/4=005/110

---

sağ taraf, kuvvet anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise "eymün, eymān ve eyāmin" şeklindedir. "Meymene" kelimesi ise "yümn" kökünden gelme mastardır. Anlamı da; bereket, uğur, sağ taraf" demektir.Araplar sağ eli kuvvet ve üstünlük ifade etmede kullanmışlardır. Kendilerine saygı ve hürmet gösterdikleri kimseleri meclislerde sağ köşeye oturturlar ve bir kimse bir şahsın önemli bir yeri olduğunu söylemek istediğinde "O benim sağ kolumdur" derdi (Honamlıoğlu 1992:138).

oŋar-(1) 1.“düzeltmek”

meger anlar kim tevbe ḳıldılar andın soŋra taḳı ***oŋardılar***. 46v/8=003/089

2. “yapmak, donatmak”

ol ol iḍi ḳıldı silerke yulduzlarnı yol ***oŋarsa*** siler anıŋ birle yazı teŋiz ḳaraŋḳuluḳları içinde. 104v/4=006/097

iş oŋardaçı tut- “dayanmak, güvenmek, koruyucu tutmak”

bėrdimiz mūsāḳa bitigni ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanıŋa tutmaŋlar mėnde aḍın ***iş oŋardaçı*** 206r/4=017/002

oŋar -(2) “aydınlatmak”

taḳı mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa cebra’ilni öz yarlıġımızdın bilmez erdiŋ ne ol bitig ap yme kėrtgünmek yoḳ kim ḳıldımız anı yaruḳluḳ ***oŋarur miz*** anıŋ birle kimni tilese ḳullarımızdın. 358r/5=042/052

oŋay “kolay”

oŋay āsān söz “yumuşak söz, tatlı söz”

eger yüz ewürse sen anlardın tileyü yarlıḳamaḳ iḍiŋdin umar siler anı ayġıl anlarḳa ***oŋay āsān söz***. 208r/4=017/028

oŋay söz “İsrailoğularına verilen hikmet yani hükümranlık”

bėrdimiz ök Taŋrı ḳulı oġlanıŋa bitigni ***oŋay söz*** yme yalavaçlıḳını rūzī ḳıldımız anlarḳa arıġlardın artuḳluḳ urdımız anlarḳa ajunluġlar üze. 366v/6=045/016

on beş “on beş (15)”

bu şems sūresi ***on beş*** āyet turur mekkede inmiş turur. 444r/2=091

on bir “on bir (11)”

ḳaçan aydı yūsuf yalavaç atasıŋa ay atam men körer men ***on bir*** yulduznı taḳı künni taḳı aynı körer men anlarnı maŋa yüknügliler. 173v/2=012/004

on ėkki “on iki (12)” ıḍtımız anlardın

on ėkki üḍründi. 81v/4=005/012

on ėkki ay “on iki ay”

bütünlükün aylar sanı Taŋrı üskinde ***on ėkki ay*** Taŋrı bitigi içinde ol kün yarattı köklerni yerni. 142v/1=009/036

on ėkki bulaḳ “kavmi, Hz. Musadan su isteyince Hz. Musa’nın taşa asasıyla vurduğu zaman taştan oniki gözden su fışkırması[136]”

136 Hz. Musa’nın mucizelerinden taşa vurmak suretiyle mucizevi bir şekilde 12 pınarın açılması, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde zikredilmektedir. Bu taşın nerede olduğu ve pınarların bugün nerede bulunduğu çeşitli rivayetlerde analtılmaktadır. Hz. Musa'nın taştan su çıkarma mucizesinin birkaç kez olduğu kanaati vardır (Bedir 2010:439).

aḳa başlasun andın ***on ėkki bulaḳ***. 127r/5=007/160

on ėkki burcluġ kök "on iki burclu gök"

bu sūretü ʾl- burūc yėgirmiėkki āyet turur mekkede inmiş turur ol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġan ***on ėkki burcluġ kök*** taḳı ol kökler iḍisi. 439v/9=085/01,

on ėkki uġuşlar gürūhlar "Hz. Yakub'un on iki oğlundan gelen on iki torun kabilesi"

pāre pāre ḳıldımız olarnı ***on ėkki uġuşlar gürūhlar***. 127r/3=007/160

on ėkki üḍründi "Allah'ın İsrail oğullarından söz aldığında gönderilen on iki başkan"

ıḍtımız anlardın ***on ėkki üḍründi***. 81v/4=005/012

on ėkki yul bulaḳ "kavmi, Hz. Musadan su isteyince Hz. Musa'nın taşa asasıyla vurduğu zaman taştan oniki gözden su fışkırması"

yarılıp aḳtı andın ***on ėkki yul bulaḳ***. 7v/4=002/060

onınç "onuncu (10.)"

ẕi-lḥicce ayınıŋ ***onınç*** ḫaḳḳı. 442v/2=089/002

on sekkiz "on sekiz (18)"

sūretü ʾl ḥucurāt ***on sekiz*** āyet turur medīnede inmiş turur. 379v/1=049

on tokuz "on dokuz[137] (19)"

anıŋ üze ***on toḳuz***. 428r/4=074/030

on tört "on dört (14)"

bu ṣaff sūresi ***on tört*** āyet turur mekkede inmiş turur. 407v/7=061

oŋulġu "iyileşme, düzelme, iyi olma, ***mec***. (hidayetine kavuşma)"

ayġaylar ögdi şükr ü sipās Taŋrıḳa ol kim köndürdi bizni muŋar ermedimiz yolḳa ***oŋulġu*** eger köndürmese bizni Taŋrı. 116v/4=007/043

oŋurḳa "bel kemiği, omurga"

ėrinçü yoḳ siler üze oğullarıŋız cüftleri anlar kim ***oŋurḳaŋızlardın*** tururlar biriktürmeŋizler ėkki birle tuġmış ḳarındaşlarnı meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 61r/5=004/023

oŋurḳa suwı "döl suyu, meni[138]"

ermedimü ***oŋurḳa suwı*** yıḍlıġ suwdın teŋlenür oğulçı içre yana. 430r/2=075/037

oŋurḳa suwından törüt- "(insanoğlunu) nutfeden, spermden yaratmak"

137 Eski Hint kültüründe sayılar 18'de bitiyor ve 19 sayısı, tanrısallığı ve mahiyetini yalnız Tanrının bildiği sonsuzluğu ifade ediyordu. Cehennemin sayısısız bekçisi var anlamındaki 19 ifadesi Yahudi kültürüne salt sayısal değer olarak geçmişti. Ayet, Yahudilerin teşvikiyle müşriklerin bunu Hz. Peygamber'e sormaları üzerine, Yahudilerin sayısal bilgileriyle örtüşecek şekilde inmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:575).

138 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

azu körmez mü kişi biz ***törüttimiz anı oŋurḳa suwındın*** ançada ol ḫuṣūmet ḳılığlı belgülüg. 324v/6=036/077

oŋurḳa suwındın yarat- "(insanoğlunu) nutfeden, spermden yaratmak"

ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz ***yarattımız silerni toprāḳdın yana oŋurḳa suwındın*** yana uyuşmış ḳandın yana çaynam etdin yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/4=022/005

on üç "on üç (13)"

bu mümteḥine sūresi on ***üç āyet*** turur medīnede inmiş turur. 405v/5=060

on yeti "on yedi (17) ***krş.*** on yidi"

bu ve'ṭ ṭārıḳ sūresi ***on yedi*** āyet turur mekkede inmiş turur. 440v/3=086

orman "orman"

orman boḍunı "Hz. Şuayb Kavmi, Hz. Şuayb'in kavmi orman işleriyle uğraştıkları için bu isimle anılmıştır[139]"

yalġanḳa tuttı ***orman boḍunı*** ıḍılmışlarnı. 273r/1=026/176

orman iḍileri "Hz. Şuayb Kavmi, Hz. Şuayb'in kavmi orman işleriyle uğraştıkları için bu isimle anılmıştır"

yme ***orman iḍileri*** şu'aybni yme tubba' boḍunı. tėgme biri yalġanḳa tuttılar yalavaçlarnı sezā boldı anlarḳa ḳorḳmaḳım. 382r/8=050/014

bük ya'nī orman iḍileri "Hz. Şuayb Kavmi, Hz. Şuayb'in kavmi orman işleriyle uğraştıkları için bu isimle anılmıştır"

neçe yme bolsa ***bük ya'nī orman iḍileri*** küç ḳılığlılar. 195r/4=015/078

orla- "bağırmak, çağırmak"

ḳaçan ėtti erse anlarḳa ėtiglerini ḳıldı suw ėḍişi ḳaḍaşınıŋ yüki içinde yana ***orladı*** orlaġuçılar ay siler tėwelig arḳışlar siler oġrılar siler. 179r/8=012/070

orlaġuçı "bağırıcı, tellâl"

ḳaçan ėtti erse anlarḳa ėtiglerini ḳıldı suw ėḍişi ḳaḍaşınıŋ yüki içinde yana orladı ***orlaġuçılar*** ay siler tėwelig arḳışlar siler oġrılar siler. 179r/8=012/070

orna- "yerleşmek, yer tutmak, yer edinmek"

139Kur'an'da ashab kelimesi ile ifâde edilen topluluklardan birisi de Eyke topluluğudur. Bu topluluğa gönderilen peygamberin Şuayb (a.s.) olduğu Kur'an'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. "Eyke" sözcüğü başka bir kıraate göre "Leyke" şeklinde telaffuz edilmiştir. Eyk: sık ağaçlık, meşelik, orman anlamındadır. "Leyke" şeklinde okunursa bundan beldenin isminin kasdedildiği belirtilmiştir. Eyke'nin bie ağaç olup ona tapındıkları, belirtilirken, Medyen'e doğru deniz sahilinde ağaçlık, ormanlık bir bölge olduğuda belirtilmiştir. Hangi anlam da kullanılılırsa kullanılsın "eyke" lafzı orada yaşayanlara nisbet edilmiş ve bu nisbetle bilinmektedirler (Honamlıoğlu 1992:73).

ḳaçan kördi erse anı ***ornamış*** anıŋ üskinde aydı bu iḍim artuḳluḳından turur sınasa mėni şükr öter mü men azu nū-sipāslıḳ ḳılur mu men. 277r/4=027/040

ornamış "yerleşmiş olan"

ḳaçan kördi erse anı ***ornamış*** anıŋ üskinde aydı bu iḍim artuḳluḳından turur sınasa mėni şükr öter mü men azu nū-sipāslıḳ ḳılur mu men. 277r/4=027/040

ornag "yerleşme, yer tutma, yer edinme ***bkz.*** ornaġu"

yügürmeŋler. ḳaytıŋlar anıŋ tapa kim kėŋlig bėrildiŋizler anıŋ içinde ***ornaġıŋızlarda*** bolġay kim siler aytılġay siler. 236r/8=021/013

ornaġu "yerleşme, yer tutma, yer edinme ***bkz.*** ornaġ"

aydı tüşüŋ amarıŋızlar amarıke düşmen silerke yer içinde ***ornaġu*** turuġlaġ ėnçermek bir vaḳtḳa tėgi. 114r/9=007/024

ornaġu turuġlaġ "yerleşme yeri, ikamet yeri"

silerke yer içinde ***ornaġu turuġlaġ*** ėnçermek bir vaḳtḳa tėgi. 114r/9=007/024

ornat- "yerleştirmek, yerine koymak"

iḍimizā! men ***ornattım*** oġlum ḳızımdın bir özike tarıġsız. 191r/6=014/037

orta "orta, iki uçtan eşit uzaklıkta olan yer"

aydı ol ayur ol bir sıġır turur ḳarı ermez yme yigit ermez ***orta*** turur ėkki ara. 8v/5=002/068

orta yaş "otuz ile elli yaşları arasında bulunup, saçları ağarmaya başlayan veya gençlik devresini atlatıp ihtiyarlığa ayak basan ve yaklaşık olarak otuz ile altmış yaşları arasında bulunan yaşı kemale ermiş, ergin, kehl[140]"

taḳı sözleyür kişilerke bėşik içinde taḳı ***orta yaşda*** taḳı eḍgülerdin. 42v/5=003/046

kün orta namāzını "ikindi namazı"

küḍeziŋler namāzlar üze yaʿnī ***kün orta namāzı*** ḳopuŋlar Taŋrıḳa yarlıġ turuġlılar. 30r/3=002/238

orta ümmet ḳıl- "mutedil millet kılmak"

andaġoḳ ***ḳıldımız silerni orta ümmet*** bolsa siler tanuḳlar kişiler üze bolsa resūl siler üze tanuḳ. 16v/8=002/143

ortaġu "iki şeyden birisi olup; diğeri, ötekisi, diye manalandırılır"

140 Kehl kelimesi lügatte saçı ağarıp yaşlanmak anlamına gelir. Biyolojik değişimin yanı sıra, kehl'in sınırına dair verilen rakamlar farklı olmakla birlikte, hepsi de otuz yaşın üzerinde olduğu kesinlik kazanmaktadır. Kehl kelimesinin kozmolojik olarak ortaya koyduğu zaman alt sınırı 30 yaş iken, üst sınırı, 40-50 gibi birden fazla rakamın verilmesi, sözü edilen kelimenin biyolojik bir ölçek ve belirleme olduğu hususnda kesinlik kazanmaktadır (Kalın 2001:179).

bildi kim bolġuluḳ turur silerdin yigligler ***ortaġular*** yöriyürler yėr içinde. 427r/7=073/020

ortaraḳ "orta hâlli, ortaya en yakın olan"

anıŋ keffāreti yėtürmek on çıġaylarḳa ***ortaraḳdın*** ol kim yėtrür siler öz kisleriŋiz azu keḍimleri azu āzād ḳılmaḳ bir boyunnı. 91r/5=005/089

ortaḳ 1."ortak"

ortaḳ yoḳ aŋa. anıŋ birle fermānladım men boyun süglilerniŋ ilkisi men. 112r/6=006/163

2. "şirk, put"

taḳı mundaġoḳ ėtildi bezeldi üküşke ortaḳ ḳatıġlılardın ʿayālların öldürmek anlarıŋ ***ortaḳları*** yaʿnī butları yoḳ yoḍun ḳılmaḳ üçün anlarnı örtmekleri üçün anlar üze dīnlerini. 108v/8=006/137

ortaḳ bol- "ortak olmak"

ne kim ***bolsa ortaḳlarıŋa*** yaʿnī butlarıŋa ulaşmaz Taŋrıḳa ne kim bolsa Taŋrınıŋ ol ulanur ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa. 108v/5=006/136

ortaḳ erklig içinde bol- "hâkimiyette ortağı olmak"

ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ***ortaḳ erklig içinde bolmadı*** aŋar dost uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

ortaḳ ḳat- "ortak koşmak, şerik bolmak"

bulġay sen anlarnı kişilerde suḳraḳı tiriglik üze anlardın ***ortaḳ ḳattılar***. 11v/7=002/096

ortaḳ ḳatıġlı "müşrik, orta koşan"

ermedi ***ortaḳ ḳatıġlılardın***. 112r/4=006/161

ortaḳ ḳatıġlı bol- "ortak koşan olmak, şerik koşan olmak"

bolmaġıl oḳ ortaḳ ḳatıġlılardın. 96v/4=006/014

ortaḳ ḳatıl- "şerik koşulmak"

bütünlükün Taŋrı örtmes ***ortaḳ ḳatılmaḳnı*** aŋar taḳı örter anda ḳuḍıraḳ erse kimni tilese. 72v/1=004/116

ortaḳ ḳıl- "ortak kılmak, şerik koşmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa ortaḳlar perīlerni yarattı olarnı yalġan aydılar aŋar oġlanlar ḳızlar biligsizin. 105r/2=006/100

ortaḳ ḳoş- "şirk koşmak"

ermez erdi ibrāhīm cuhūd taḳı ermez erdi tersā taḳı ançası bar erdi ḥaḳḳ dīnke ḳışġan boyun sügen taḳı ermez erdi ***ortaḳ koşġanlardın***. 44v/5=003/067

ortaḳ koşġan "şerik koşan, müşrik"

ermez erdi ibrāhīm cuhūd takı ermez erdi tersā takı ançası bar erdi ḥaḳḳ dīnke ḳışġan boyun sügen takı ermez erdi ***ortaḳ ḳoşġanlardın***. 44v/5=003/067

ortaḳ ḳoşuġlılar "şirk koşanlar, müşrikler"

dost tutmaz anlar kim tandılar bitig iḍilerindin ap yme ***ortaḳ ḳoşuġlılar*** kim indürülse siler üze ėdgülükdin iḍiŋizdin. 12v/8=002/105

ortaḳlar sür- "kavuşmak, katılmak"

ayġıl körkütünler maŋa anlarnı ***sürdiŋizler aŋar ortaḳlar***. 314r/6=034/027

ortaḳlaş- "ortak olmak, ortak olarak kullanmak"

ḳoparġıl kimni usa sen anlardın ünüŋ birle keltürgil anlar üze aṭlıġıŋnı yaḍaġıŋnı ***ortaḳlaşġıl*** anlar birle māl tawarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 211r/1=017/064

ortaḳlık "ortaklık etmek ***bkz.*** ortuḳluḳ"

yoḳ anlarḳa ol ėkki içinde ***ortaḳlıḳdın***. 313v/9=034/022

ortaḳlık ḳat- "eş koşmak, isyan etmek"

köni boluŋlar taŋrıḳa ***ortaḳlık ḳatmaŋlar*** aŋar kim kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ırak yer içinde. 244v/9=022/031

ortuḳ "ortak"

yme üküş ***ortuḳlardın*** küç ḳılur amarıları amarı üze meger anlar kėrtgündiler takı ḳıldılar ėdgülükler az tururlar anlar. 331v/6=038/024

ortuḳ ḳat- "ortak koşmak, isyan etmek"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan aġırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ***ortuḳ ḳatarlar*** 405v/3=059/023

ortuḳluḳ "ortaklık etmek ***bkz.*** ortaḳlık"

ortuḳluḳ ur- "aşırı gitmek"

bėrdimiz dāvudḳa takı süleymānḳa bilig. ėkkegü aydılar şükr Taŋrıḳa ol kim ***ortuḳluḳ urdı*** biziŋke üküş üze kėrtgünmiş ḳullardın. 275v/1=027/015

oruḳ "adet, gelenek, usul"

Taŋrınıŋ ***oruḳı*** ol kim keçti ök munda öŋdün takı bulmaġay sen Taŋrınıŋ oruḳıŋa tėgşürmek. 378r/7=048/023

oruḳdın keç- 1. "israf etmek, savurganlık yapmak"

ol sewmes ***oruḳdın keçiglilerni***. 109v/1=006/141

2. "taşkınlık yapmak, yoldan çıkmak"

yoḳ kim siler boḍun turur siler ***oruḳdın keçigliler***. 120r/6=007/081

oruḳdın keçigli- 1."israf eden, savurganlık yapan"

ol sewmes ***oruḳdın keçiglilerni***. 109v/1=006/141

2. "taşkınlık yapan, yoldan çıkan"

kim siler kelür siler erenke küseyü ḳunçuylarda aḍın. yoḳ kim siler boḍun turur siler ***oruḳdın keçigliler***. 120r/6=007/081

oruḳdın keçigliler "orta yolu aşanlar, iktisadsızlık edenler, israf edenler"

ol sewmes ***oruḳdın keçiglilerni***. 109v/1=006/141

oruḳdın keçür- "israf etmek"

ay ādem oġlanları alıŋızlar ėtigiŋizlerni tėgme mezgit üskinde yėŋler içiŋler oruḳdın keçürmeŋler ol sewmes ***oruḳda keçrüglilerni***. 115r/4=007/031

ozaḳılarnıŋ oruḳı "öncekilerin yolu, ***mec.*** (öncekilerin başına gelenler)"

ök ***ozaḳılar -nıŋ oruḳı***. 134v/8=008/038

orulaşġu "feryat etme"

orulaşġu küni "(insanoğlunu) yüce divana çağırma günü veya yüce divana çağrılmadan dolayı feryat etme günü"

ay meniŋ boḍunum men ḳorḳar men siler üze ***orulaşġu küni***. 344v/2=040/032

orun 1. "makam, mekân, yer"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin ***orun*** töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 202r/2=016/080

2. "mevki, durum vaziyet"

yaşruttı anı yūsuf özi içinde belgürtmedi anı anlarḳa aydı siler ėsizrek ***orundın***. 179v/9=012/077

3. "çukursuz, düzlük yer"

keltürgey ök miz saŋa anıŋ meŋiz yalġançılıḳ ḳılġıl bizli ara taḳı seniŋli ara bir vaʿde ḫilāf ḳılalım aŋar biz ap yme sen aḍın bir ***orun***. 230v/8=020/058

kėḏinki orun "Ahiret"

anlar turur anlar satġın aldılar yaḳınraḳ tiriglikni ***kėḏinki orun*** birle yüŋütülmes anlardın ḳın ap yme anlar yārī bėrilmesler. 10v/4=002/086

orun bėr- "yeryüzünde iktidarı ele almak"

anlar kim eger ***orun bėrse*** miz anlarḳa yer içinde aḍaḳın ḳılġaylar namāznı bėrgeyler zekātnı fermānlarlar ėḍgülüklerni yıġarlar yawuz yaraġsız işdin. 245v/8=022/041

orun ėt- "ev yapmak, yerleşmek"

taḳı yarlıġ ıḍtımız mūsā yalavaçḳa ḳaḍaşı hārūnḳa kim ***orun ėtiŋler*** boḍunuŋızlarḳa mışrda ewler ḳılıŋlar ewleriŋizni bir sıŋar aḍaḳın ḳılıŋlar namāznı. 161r/2=010/087

orun ḳıl- "yer yapmak, yerleştirmek"

ol kişilerniŋ meŋzeki kim tandılar anıŋ meŋzeki teg kim ***orun ḳılur*** anıŋ birle kim èşitmez meger ündemekni. 20r/1=002/171

orun tut- 1."yer tutmak"

Taŋrı yaŋluḳlar yanutın bèrür anlarḳa ***orun tutarlar*** anlarnı boynaġuluḳları içinde başları tezginip yörürler. 3v/1=002/015

2. "var olmak, kalıcı olmak"

andaġ ḳalı ***orun tutmadılar*** anıŋ içinde. 171r/7=011/095

orunḳa ḳal- "halef olmak"

orunḳa ḳaldı anlarda kèdin yawuz ʿayāllar żāyiʿ ḳıldılar namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/1=019/059

orunda ḳıl- "durumuna göre yapmak, elinden geleni yapmak"

ay meniŋ boḍunum ***kılınlar orunuŋuzlarda*** men ḳıldaçı men. 171r/2=011/093

orun töşek "serilecek, döşenecek şey"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin ***orun töşek*** èrinçlenmek bir vaḳtḳa tègi. 202r/2=016/080

tayanġu orun "dayanma yeri, sükûnet bulma yeri ***mec***. (Cennet)"

nème èḍgü yanut ol taḳı. nème körklüg ***tayanġu orun*** ol. 217r/7=018/031

oruna- "yerleşmek, ikamet etmek"

ornap turuġlaġ urunçaḳ urġu yer "emanet yeri"

ol ol iḍi kim törütti silerni yalŋuz etözdin ***ornap turuġlaġ urunçaḳ urġu yer***. 104v/5=006/098

orunluġ "makam ve mevki sahibi"

aydı melik keltürüŋler maŋa anı ḫāṣ ḳılayın anı özümke. ḳaçan sözledi erse aŋar aydı sen bu kün biziŋ üskümizde ***orunluġ*** sen ḳorḳunçsız. 178r/1=012/054

osallıḳ "gafillik, gaflet[141]"

ḳorḳıtgıl anlarnı öküngü kün ançada ötelse iş anlar ***osallıḳ*** içinde taḳı anlar oḳ bütmesler ol künke. 225r/6=019/039

osaŋ "habersiz, gafil[142]"

141 Sözlükte "önemsememek, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek, farkına varmak, kayıtsız kalmak, ihmal etmek, boş bulunmak ve aldanmak; dalgınlık, yanılgı ve dikkatsizlik" anlamlarına gelmektedir (Karagöz 2005:193).

142 Sözlükte "önemsemeyen, kasıtlı veya kasıtsız terk eden, farkına varmayan, kayıtsız kalan, ihmal eden, boş bulunan ve aldanan; dalgın ve dikkatsiz kimse" anlamına gelir. Kur'an'da Allah'ın kınadığı ve zap edeceğini

takı ermez Taŋrı ***osaŋ*** ol nersedin kim ḳılur siz. 47v/5=003/099

osan- "habersiz olmak, gafil olmak"

sewdi anlar kim tandılar eger ***osansa*** siler tulumlarıŋızdın orun töşekleriŋizdin emitseler siler üze bir emitmek yazuḳ yoḳ siler üze. 70v/9=004/102

osanıġlılardın bol- "gafillerden olmak"

yāḍ ḳılġıl iḍiŋni özüŋ içinde yalwaru ḳorḳu aymanu ün bėrü ündemekde ḳuḍıraḳ sözdin ėrte kėçe bolmaġıl osanıġlılardın. 131v/8=007/205

osanuḳ "gafil, dikkatsiz ***bkz.*** osayuḳ[143]"

ermes Taŋrı ***osanuḳ*** anıŋdın ḳılur siler. 9r/6=002/074

osanuḳluḳ "gafil, gaflet[144]"

siler ***osanuḳluḳ*** üze turur siler 390r/1=053/061

osanuḳluḳ vaḳti "habersiz olunan bir zaman"

kirdi kentke ***osanuḳluḳ vaḳti*** üze anıŋ boḍunından. 282r/1=028/015

osayuḳ "gafil ***bkz.*** osanuḳ[145]"

ol ermes iḍiŋ yoḳ yoḍun ḳılıġlı ėllerni küç birle anıŋ iḍisi ***osayuḳlar***. 108r/7=006/131

osayuḳ ḳıl- "gafil etmek, gaflete düşürmek"

boyun bėrmegil aŋar ***osayuḳ ḳıldımız*** anıŋ köŋlini biziŋ yāḍımızdın uḍu bardı öz tilekiŋe erür anıŋ işi yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ. 216v/9=018/028

ʿosman (<A.) "Hz. Osman"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī küçlüg ḳılur anı yoġnayur yaʿnī ***ʿosman*** birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke kelgü üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

ot 1."ateş"

aŋar oġul ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ***ot*** örtense. 34v/5=002/266

2."dumansız alevsiz Cehennem katı, lezâ [146]"

---

bildirdiği "gafiller" daha çok kafir insanları ve onların inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eder (Karagöz 2005:191).

143 Sözlükte "önemsemeyen, kasıtlı veya kasıtsız terk eden, farkına varmayan, kayıtsız kalan, ihmal eden, boş bulunan ve aldanan; dalgın ve dikkatsiz kimse" anlamına gelir. Kur'an'da Allah'ın kınadığı ve zap edeceğini bildirdiği "gafiller" daha çok kafir insanları ve onların inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eder (Karagöz 2005:191).

144 Sözlükte "önemsememek, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek, farkına varmak, kayıtsız kalmak, ihmal etmek, boş bulunmak ve aldanmak; dalgınlık, yanılgı ve dikkatsizlik" anlamlarına gelmektedir (Karagöz 2005:193).

145 Sözlükte "önemsemeyen, kasıtlı veya kasıtsız terk eden, farkına varmayan, kayıtsız kalan, ihmal eden, boş bulunan ve aldanan; dalgın ve dikkatsiz kimse" anlamına gelir. Kur'an'da Allah'ın kınadığı ve zap edeceğini bildirdiği "gafiller" daha çok kafir insanları ve onların inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eder (Karagöz 2005:191).

ḳorḳuttum silerni ***ol otdın*** kim.444v/8=092/014

3.“ateş (Cehennem azabına uğratıcı günahlar)”

anlar kim kizlerler anı kim indürdi Taŋrı bitigdin yā kitābdın satġın alurlar anıŋ birle az bahānı anlar yėmesler ḳarınları içinde meger ***otnı*** sorulmas olarḳa Taŋrı ḳopmaḳ kün arıtmas olarnı anlarḳa. 20r/6=002/174

4. “ateş, en-Nâr [147]”

ne körür siler ***ol otdın*** kim çaḳmaḳ çaḳar siler. 396r/7=056/071

5. “sarp yokuş[148]”

aşmaduḳ turur ***otḳa***. 443v/6=090/011

ot içre küyürgen suw“sıcak rüzgar, semûm[149]”

ot içre küyürgen suw içre 395v/2=056/042

ot iḍileri“Cehennem sakinleri[150]”

anlar kim tandılar yalġan ėttiler biziŋ belgülerimizni anlar tururlar ***ot iḍileri*** anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 5v/9=002/039

ot iyeleri“Cehennem sakinleri”

kim kim ḳaytsa anlar ***ot eyeleri***. 35v/9=002/275

ot ḳını“Cehennem ateşi”

aydı kim tansa ėrinçlendürgey men anı az yana ḳoparġa men anı ***ot ḳınıŋa***. 15r/5=002/126

ot ḳını tamuġ ḳını tat- “Cehennem ateşini, Cehennem azabını tatmak”

---

146 l-z-z veya l-z-y kökünden türeyen “Leza” kelimesi, dumansız ve katıksız alev, şiddetli alev, korkunç alevli ateş ve dumansız hâlis ateş anlamlarına gelmektedir. Hararetin kesâfetini anlatır(Soydaner 2002:27). Kur'an'da bir ayette fiil olmak üzere toplam iki yerde geçen kelime bedenin uç organlarını söküp koparan şeklinde nitelendirilerek cehennem ateşine işaret etmektedir (Soydaner 2002:27). Cehennem'in ikinci tabakasını oluşturan “leza” da, nimetlere şükretmeyen, karşılaştığı belâ ve musibetlere sabretmeyen, malının zekâtını vermeyenlerin, ateşe tapanların ve sihirbazların ceza görecekleri ifade edilmektedir (Soydaner 2002:27).

147 Ateş anlamına gelen bu kelime, dünya ateşi, harp ateşi ve cehennem ateşi anlamlarında 145 kere geçmektedir. Cehennemde en acıklı ve en acılı azabın ateşle olacağına işaret için, cehennemin isimleri içerisinde en fazla bu kelime kullanılmıştır (Soydaner 2002:47).

148 Sarp yol, dağdaki aşılması zor dik geçit, anlamına gelen Akâbe'nin cehennemde bir dağ adı olduğu da söylenmiştir. Kur'an'da şöyle geçer: *“Ama o zor geçidi aşmaya girişemedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin' O geçit, bir köle ve esir azadetmek, yahut açlık gününde, yakın olan bir öksüzü, yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır.”*(Beled 90/1) (Akpınar 2002:205).

149 Semûm, “semme” kökünden türemiş müennes bir kelimedir. Temas ettiği şeyi zehir gibi etkiliyerek dokularına işleyen sıcak rüzgar, sam yeli, hararetli ateşin ısısı, rüzgarın sıcaklığı ve kavurmak, yakmak anlamlarında kullanılmıştır. Çoğulu “semaim”dir. “Semûm”, “semm” maddesinden mübalağa ifade etsin diye “feûl” kipinde gelmiştir. Kur'an-ı Kerimde üç ayette kullanılan bu isim cehennem azabına veya onun bir türüne işaret etmektedir. Bu sıcak rüzgar vücut hücrelerine işlemekte ve ter gözeneklerine girmektedir (Soydaner 2002:48).

150 Ashâbü'l-Cehennem kavramıyla günahları sevablarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennete döneceklerin oluşturduğu grupa verilen isimdir (Honamlıoğlu 1992:152).

ol silerke tatıŋlar anı tanıġlılarḳa ***ot ḳını yā tamuġ ḳını***. 133r/6=008/014

ot orun "(ziyana uğrayanların) yeri ateştir, Cehennemdir anlamında"

eger serseler ***ot orun*** turur anlarḳa eger ḫoşnūdluḳ ḳolsalar ermezler anlar ḫoşnūd bolmışlardın. 350v/2=041/024

ot tamu "Cehennem[151]"

yana erdi anlarnıŋ yanışı yawuz ḳıldılar ***tamu otı*** yaʿnī cehennem kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı belgülerini anı füsūs tutar erdiler. 295r/2=030/010

ot teg- "ateş dokunmak, Cehennem azabına maruz kalmak"

ḳışmaŋlar anlarḳa kim küç ḳıldılar ***tėggey silerke ot*** yoḳ silerke Taŋrıda aḍın dostlarıdın yana yārī bėrilmes siler. 172v/2=011/113

ot yė- "ateş yemek, ateş yiyen peygamber getirmek"

anlar kim aydılar bütünlükün Taŋrı baçıġ ḳıldı biziŋ tapa kėrtgünmek birle bir yalavaçḳa ançaḳa tėgi keldürginçe biziŋke bir ḳurbān ***yėse anı ot***. 56r/1=003/183

otdın yarat- "ateşten yaratmak"

aydı men yėgrek turur men andın yarattıŋ mėni ***otdın yarattıŋ*** anı balçıḳdın. 113r/9=007/012

ot tütüni "Cehennemliklerin altında serinlemek istediği kara duman"

yme kölige içre ***ot tütünindin***. 395v/2=056/042

ot üze tizil- "ateşin karşısına durmak"

eger körse sen ançada ***tizilseler ot üze*** aydılar yā ayġaylar ay kāşki biz yandurulsa miz yalġanḳa tutmas miz. 97v/5=006/027

çoġluġ ot "şiddetli kaynayan Cehennem ateşi"

yanġu yerleri tamuġ ol. neçe kim öçse otı arturġay miz anlarḳa ***çoġluġ otnı***. 213v/1=017/097

çoḳrar ot "kaynar ateş"

anlarḳa içgü ol isig ***çoḳrar otdın*** aġrıtġan ḳın anın kim tanar erdiler. 153r/9=010/004

kök otı "yıldırım"

tuttı anlarnı ***kök otı*** küç ḳılmaḳları birle. 76r/8=004/153

kökdinki ot "yıldırım"

ançada aydınızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegince Taŋrı āşkārā açuḳ tuttı silerni ***kökdinki ot*** siler baḳar siler. 7r/4=002/055

151 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

otḳa kir- "Cehenneme girmek"

yana biz bilgenrek miz anlarnı kim anlar olarnıŋ başıraḳ erürler ***otḳa kirmekke*** yaraşıraḳ. 227r/4=019/070

otnuŋ tamdukı "Cehennem yakıtı"

taḳı anlar anlar ***otnuŋ tamdukı***. 38v/8=003/010

tamuġ otı "Cehennem ateşi"

üḍ urdı Taŋrı ėkki yüzlüg erenlerke ėkki yüzlüg tişilerke tanıġlılarḳa ***tamuġ otını*** meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. 145v/9=009/068

teweke türtgü otdın yıḍıġ suw "katran"

iç tonları tėweke türtgü otdın ***yıḍıġ suwdın örter yüzlerini ot***. 192r/5=014/050

tütünsüz ot "zehirli ateş"

perīler atası yarattımız anı munda öŋdün ***tütünsüz otdın***. 193v/2=015/027

ürülgen ot "alevlenmiş ateş, harlanmış Cehennem ateşi"

kiŋrülgeyler ***ürülgen otḳa***. 59r/2=004/010

ot yuḳa- "ateş dokunmak"

aydılar ***yuḳamaġay bizni ot*** meger sanlıġ künler. 9v/6=002/080

ot yaşnaġlı çaḳmaḳı "çıngı çıkarma, kıvılcım saçma"

yme yögrürde toynaḳıdın ***ot yaşnaġlı çaḳmaḳındın*** 447v/9=100/002

otla- "otlamak, otlatmak"

dāvud taḳı süleymān ḳaçan dād bėrdiler erse tarıġ içinde ḳaçan ***otladı*** erse anıŋ içinde boḍun ḳoyları erdimiz anlarnıŋ ḥükmlerini küḍügliler. 240r/1=021/078

otlat- "otlatmak"

andın içgü andın nė yıġaç anıŋ içinde ***otlatur*** siler. 196v/2=016/010

otlaġ "otlak"

çıḳardı andın anıŋ suwnı taḳı ***otlaġını***. 435r/4=079/031

otlaġ çıḳar- "ot çıkarmak, yeşile bürümek"

ol kim ***çıḳardı otlaġ***. 441r/6=087/004

otluġ "otlu"

tėgşürdimiz anlarḳa ėkki niʿmet būstānlarıŋa yėgü açıġ ***otluġ*** yılġun nerse çeyedın az. 313r/9=034/016

otsuz "bitkisiz, bitki bitmeyen"

otsuz ḳuruġ yer "ot olmayan çorak arazi, kırlık"

azu körmezler mü biz sürer miz suwnı ***otsuz ḳuruġ yer*** tapa bės çıḳarur miz anıŋ birle ekinler yer andın yılḳıları taḳı özleri. 303v/9=032/027

ottuz "sayı adı, otuz (30) "

yme ḳoḍtı anı emgek birle anıŋ kötürmeki aḍırmaḳı ***ottuz*** ay. 370r/4=046/015

ottuz ay aḍırmaḳı kötürmeki "çocuğun anne karnında taşınması ile sütten kesilmesini ifade eden sure"

yme ḳoḍtı anı emgek birle anıŋ ***kötürmeki aḍırmaḳı ottuz ay***. 370r/4=046/015

otuŋ "odun"

otuŋ kötürügli "odun taşıyan, Cehenneme kendi ateşini kendi taşıyan"

ot anıŋ ḫatunı ***otuŋ kötürügli***. 450v/4=111/004

otur- "oturmak ***bkz***. oltur-"

anlar kim aydılar ḳarındaşlarıŋa taḳı ***oturdılar*** eger boyun bėrseler erdi bizke öldürmegeyler erdi. 54v/2=003/168

oturuş- "karşısına geçen, karşılıklı, karşı karşıya"

keḍerler yufḳa tawarlardın yme ḳalıŋ tawarlardın bir ėkkindike ***utruşu***. 365r/8=044/053

otuz "sayı adı, otuz (30)"

vaḳt ḳoḍuştımız mūsā yalavaç birle ***otuz tün*** tükel ḳıldımız anı on birle tükel boldı iḍisiniŋ vaḳtı ḳırḳ tün içinde. 124v/4=007/142

otuz altı "otuz altı (36)"

bu muṭaffifīn sūresi ***otuz altı*** āyet turur mekkede inmiş turur. 437v/8=083

otuz bir "otuz bir (31)"

bu dehr sūresi ***otuz bir*** āyet turur mekkede inmiş turur. 430r/5=076

otuz toḳuz "otuz dokuz (39)"

bu ḳıyāmet sūresi ***otuz toḳuz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 429r/4=075

otuz tört "otuz dört (34)"

bu loḳmān sūresi ***otuz tört*** āyet turur mekkede inmiş turur. 299r/4=031

otuz yėti "otuz yedi (37)"

bu sūretü'l cāṣiye ***otuz yėti*** āyet turur mekkede inmiş turur. 365v/4=045

ow- "ovmak, ovalamak"

owa kel- "ovmak, ovalamak"

emçekleri ***owa kelmiş*** ḳızlar bir yaşlıġ. 434r/2=078/033

emçekleri owa kelmiş ḳızlar "göğüsleri tomurcuklanmış kızlar, ergenlik çağına gelmiş kızlar"

emçekleri owa kelmiş ḳızlar bir yaşlıġ. 434r/2=078/033

oyna- 1."oynamak"

binā ḳılur mu siler tėgme yol üze bir belgü ***oynar*** siler. 271v/3=026/128

2. "oynamak, alaya almak, dalga geçmek"

azu ḳorḳunçsuz mı boldı ėlleri boḍunı kim kelmekke olarḳa ʿaẕābımız kündelü anlar ***oynarlar***. 121v/7=007/098

oynaġlı "oynayan, oyuncu"

yaratmadımız kökni yerni ne kim ol ėkki araḳını ***oynaġlılar***. 236v/1=021/016

oynaġu "oynama, oynamalık"

kim tiler yek kim kemişmek siler araŋızda yaġılıḳnı sewügsüzlügni bor içinde ***oynaġu*** oyunlar içinde yıġar silerni Taŋrı yāḍından namāzdın. 91v/2=005/091

oynaġuçı "şakacı, oyuncu, oynayan"

aydılar keltürdüŋ biziŋke könilik azu sėn ***oynaġuçılardın*** sėn. 238v/7=021/055

oynaş "oynaş, gizli dost tutma"

oynaş tutuġlı "gizli dost tutan, gizli dost tutan[152]"

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme ***oynaş tutuġlı***. 61v/5=004/025

oyun 1."oyun, eğlence"

anlar kim tuttılar dīnlerini ***oyun*** satu ardı anlarnı yaḳınraḳ tiriglik. 117v/1=007/051

2. "boş söz, çirkin söz, boş şey (oyun, boş konuşma v.s., boş yere yemin etme"

bir ekkindi alşurlar anıŋ içinde saġraḳ ***oyun*** yoḳ anıŋ içre ap yazuḳ. 386v/8=052/023

3. "kumar"

ayturlar saŋa bordın ***oyundın***. 26v/2=002/219

atġu oyun "kumar"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor ***atġu oyun*** Taŋrıda aḍınḳı tapunġular oyunlar arıġsız turur yek işindin. 91r/9=005/090

ėlük oyun "alay ve oyun"

ay anlar kim kėrtgündiler anlarnı kim tuttılar dīniŋizlerni ***ėlük oyun*** anlardın kim bėrildiler bitigni silerde öŋdün kėrtgünmegliler dostlar. 87v/4=005/057

oyun satu "oyun, eğlence"

ḳoḍġıl anlarnı kim tuttılar dīnlerini ***oyun satu*** ārdı anlarnı yaḳınraḳ tiriglik. 101v/3=006/070

152 Cahiliye devrinde rastlanan nikâh çeşitlerinden birisi de, hadendir. Haden, hür olduğu için zina yapamayan bir kadının, bir erkekle metres hayatı yaşamasıdır. Böyle kadınlara "Müttehizâti" ahdân" denilirdi. Cahiliye devrinde, hür kadınların zina yapması çok ayıp sayılır, bu sebeble hür kadınlar gizli dost tutarak cinsi münasebette bulunurlardı "nikâh-ı hadn" denilirdi (Ateş 1996:343). Cahiliye devrinde zaniye kadınların, zinayı aleni yaptıkları, Arapların içinde bunu ilan ettikleri, müttehızât-ı ahdân denilen kadınların ise, nefislerini dostlarına ve arkadaşlarına tahsis edip, zinayı onlarla beraber gizli olarak yaptıkları kaydedilmektedir (Ateş 1996:343).

oyun söz "boş söz, çirkin söz / boş şey (oyun, boş konuşma v.s.) boş yere yemin etme, kasıdsız yemin, alaveresiyle yemin etme/ çirkinlik"

èşitmezler anıŋ içinde ***oyun söz*** ap yazuḳsuz 395r/5=056/025

oyun sunʿ "eğlence, oyun"

yoḳ kim üküşrekleri uḳmazlar ermez bu yaḳınraḳ tiriglik meger ***sunʿ ḳanıg oyun***. 293v/8=029/064

oyun tut- "oyun oynamak, eğlence yapmak"

eger tilese erdimiz kim tutmaḳımız ***oyun tutġay erdimiz*** anı biziŋ üskimizde. 236v/1=021/017

oz- "öne geçmek, ileri gitmek, ilerlemek"

eger ***oza*** yarlıġ barmış yoḳ erse iḍiŋdin bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 236r/1=020/129

oza yarlıġ barmış "hüküm verme"

eger ***oza yarlıġ barmış*** yoḳ erse iḍiŋdin bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 236r/1=020/129

ozuġlı "öne geçen"

ermez kün kerek kim aŋar yètmek aynı ap yme tün ***ozuġlı*** kündüz. 322v/8=036/040

oza "önce, daha önce"

oza keç- "öne düşmek, kılavuzluk etmek"

bütünlükün anlar ***oza keçti*** anlarḳa bizdin èḍgülük anlar andın ırаḳ ḳılınmışlar. 241v/2=021/101

oza yarlıġ bar- "sebkat etmek, geçmek"

eger ***oza yarlıġ barmış*** yoḳ erse iḍiŋdin bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 236r/1=020/129

ozaḳı "önceki, evvelki"

azu ilgerü kèterü èltmezler mü sözni azu keldi mü olarḳa ol kim kelmedi ***ozaḳı*** atalarıḳa. 252v/2=023/068

ozaḳı atalar "ilk atalar, Kur'ana inanmayanların ilk ataları"

azu aydı gürūh anlar kim tandılar öz boḍunından ermes bu meger bir ādemī siler meŋzer tileyür artuḳluḳ ḳılmaḳ siler üze. eger tilese Taŋrı ıḍġay erdi bir ferişteni èşitmedimiz munı ***ozaḳı atalarımız*** içinde. 250r/6=023/024

ozaḳı atalarıŋız iḍisi "İslam önceki atalarınızın rabbi"

yoḳ iḍi meger ol tirgürür öldürür. iḍiŋizler ***ozaḳı atalarıŋız iḍisi***. 363v/7=044/008

ozaḳı biligsiz kāfirler bezenmişi "İslam öncesi ilk cahiliye dönemi kadınlarının süslendiği gibi süslenmek"

bezenmeŋler ***ozaḳı biligsiz kāfirler bezenmişi*** teg aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı yarlıġ tutuŋlar Taŋrınıŋ yalavaçınıŋ. 307r/9=033/033

ozaḳı boḍunlar ḥāli "İslam önceki toplulukların durumu"

aydı nėgü erdi ***ozaḳı boḍunlar ḥāli*** aydı anıŋ bilmeki iḍim üskinde bitig içinde. 230v/1=020/051

ozaḳı dünyā "Ahiret, öbür dünya"

meger ol kim ***ozaḳı dünyāda*** ölmekimiz yana bolmaġay miz ḳınanmışlardın. 327r/1=037/059

ozaḳı keçmiş gürūhlar "ilk nesiller (Nuh, Hud, Salih ve Lut) kavimleri"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı körgüler kişilerke köni yol yarlıḳamaḳ bolġay kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

ozaḳı ḳorḳutġuçılar " İslam gelmeden önceki topluluklarının peygamberleri"

bu ḳutġarġan turur ***ozaḳı ḳorḳutġuçılar*** üçün. 389v/8=053/056

ozaḳı ölüm "Cennetliklerin dünya hayatında tattıkları ilk ölüm"

tatmaġaylar anıŋ içinde ölümni meger ***ozaḳı ölüm*** küḍezür anlarnı tamuġ ḳınındın. 365v/1=044/056

ozaḳılar "(mucizelerle gönderilen) önceki peygamberler, elçiler"

keltürsün biziŋke bir belgü neteg ıḍıldı ***ozaḳılar***. 235v/9=021/005

ozaḳılar bitimiş sörçekleri "İslam gelmeden önceki topluluklarının masalları"

eger körseler tėgme belgüni kėrtgünmesler aŋar ḳaçan kelseler saŋa üstersünler seniŋ birle ayur anlar kim tandılar ermes bu meger ***ozaḳılar bitimiş sörçekler***. 97v/3=006/025

ozaḳıların bitimişleri "İslam gelmeden önceki topluluklarının kitabları"

ḳaçan oḳılsa anıŋ üze belgülerimiz aydı ***ozaḳıların bitimişleri*** turur. 418v/8=068/015

ozaḳılarnıŋ sörçek sözleri "İslam gelmeden önceki topluluklarının masalları"

aydılar ***ozaḳılarınıŋ sörçek sözleri*** bitidi anı ol imlā ḳılur anıŋ üze ėrte kėçe. 262v/5=025/005

ozaḳılarnıŋ sörçekleri "İslam gelmeden önceki topluluklarının masalları"

ermes mü meger ***ozaḳılarnıŋ sörçekleri***. 134r/4=008/031

ozaḳılar yolı "İslam gelmeden önceki topluluklarının yolu ***mec***. (durum, hâl)"

yıġmadı kişilerni kim kėrtgünseler ançada keldi anlarḳa köni yol yarlıḳayu tileseler iḍilerindin meger kelse anlarḳa ***ozaḳılar yolı*** azu kelse anlarḳa ḳın utruşu. 219r/4=018/055

ozaḳılarnıŋ yolı "İslam gelmeden önceki topluluklarının yolu"

körmezler meger ***ozaḳılarnıŋ yolı*** bulmaġay sėn Taŋrı yoluŋa tegşürmek bulmaġay sėn Taŋrı yoluŋa ewürmek. 320v/1=035/043

ozaḳılarnıŋ oruḳı "İslam gelmeden önceki topluluklarının yolu ***mec***. (durum, hâl)"
aygıl anlarḳa kim tandılar eger yıġılsa siler yarlıḳalur anlarnıŋ ol kim öŋdün keçti. eger yansalar keçti. ök ***ozaḳılarnıŋ oruḳı***. 134v/7=008/038

ozaḳılarda üküşreki "İslam gelmeden önceki toplulukların çoğu"
azdı oḳ anlarda burunraḳı ***ozaḳılarda üküşreki***. 327r/7=037/071

ozaḳıların ḫūsı "İslamiyet gelmeden önceki toplulukların ahlakı veya geleneği veya önceki toplulukların uydurması"
ermez bu meger ***ozaḳılarınıŋ ḫūsı***. 271v/7=026/137

ozaḳıların kitābı içinde "(Kur'an'ın içeriği) önceki kitaplarda da vardır anlamında"
ol ***ozaḳılarnıŋ kitābı içinde***. 273v/4=026/196

ozaḳılarnıŋ ṣuḥufları "önceki toplulukların kutsal kitap ve sayfaları"
aydılar nelük keltürmes biziŋke bir belgü iḍisindin kelmedi mü olarḳa belgü anıŋ ***ozaḳılarnıŋ ṣuḥufları*** eger biz helāk ḳıldımız erse anlarnı ḳın birle anda öŋdün ayġaylar erdi iḍimizā! nelük ıḍmadıŋ biziŋke yalavaçnı uḍġay erdimiz belgüleriŋke ḫor bolmasda aşnu ḳınḳa tüşmezde aşnu. 236r/8=020/133

ozaḳılarnıŋ törütigi "önceki nesileri yaratan"
ḳorḳuŋlar ol iḍidin yarattı silerni ***ozaḳılarnıŋ törütigini.*** 273r/6=026/184

ozġuçı "öndekiler, önde olanlar"
ozġuçılar ṭāʿatda ol turur ***ozġuçılar***. 394v/8=056/010

ozul- "geçilmek, ilerlemek"
tėgşürmek üze yėgrek anlardın ermes-miz ***ozulmışlar***. 423r/5=070/041

ozulmışlar "öne geçmiş olanlar yani ölüme engel olanlar"
biz teŋledimiz silerniŋ ara ölümni ermez miz ***ozulmışlar***. 396r/2=056/060

ozuş- "yarışmak"
ozuşunlar yarlıḳamaḳ tapa iḍiŋizlerdin ol būstānḳa kim anıŋ kėŋliki kök yėr kėŋliki teg anutuldı anlarḳa kim kėrtgündiler teŋrike yalavaçıŋa. 399r/6=057/021

-Ö-

öç "hınç, kin, intikam"

oḳıdı iḍisini men ġalebe ḳılınmış turur men ***öçüm*** alġıl. 390v/1=054/010

öç almaḳ iḍisi "Allah öç alandır"

Taŋrı küsüş turur ***öç almaḳ iḍisi***. 92r/6=005/095

öç iyesi "Allah öç alandır"

taḳı Taŋrı iŋen ***öç iyesi*** turur. 38r/5=003/004

öç al- "öç almak"

ayġıl ay bitig iḍileri nek ***öç alır*** mu siler bizdin meger kėrtgünmekiŋiz üçün Taŋrıḳa yme aŋar kim indürüldi biziŋke aŋar kim indürüldi munda öŋdün çın üküşrekiŋizler yarlıġdın çıḳıġlılar. 87v/7=005/059

öç alıġlılar "suçlulardan öç alan Allah, esma-i hüsna'dan el-Müntekim[153]"

biz yazuḳluġlardın ***öç alıġlılar*** miz. 303v/4=032/022

öç tart- "yaptığını yanına bırakmamak, karşılığını almak"

kim yansa ***öç tartar*** Taŋrı andın. 92r/5=005/095

öç tartmaḳ almaḳ "intikam almak, cazalandırmak"

bütünlükün Taŋrı küşüş turur ***öç tartmaḳ almaḳ*** iḍisi. 192r/3=014/047

öç- "sönmek"

neçe kim ***öçse*** otı arturġay miz anlarḳa çoġluġ otnı. 213r/9=017/097

öçemek "azap, işkence"

Taŋrı bilgenrek ḳayda ḳılur erse yumuşlarını. munu teggey anlarḳa kim yazuḳ ḳıldılar ḫorluḳ Taŋrı üskinde ḳatıġ ***öçemek*** ḳatıġ ḳın anıŋ birle kim mekr ėter erdiler. 107v/1=006/124

öçür- "uçurmak, söndürmek"

tilerler kim ***öçürseler*** Taŋrı nūrını aġızları birle Taŋrı tükel ḳılġalı turur öz nūrını neçeme tilemese tanıġlılar. 408v/1=061/008

öf "öf, bıkkınlık ifade eden ünlem"

153 Yüce Allah'ın sıfatı olarak kullanılan intikam kelimesi, müstehak olunan miktarda cezalandırmak anlamına gelir. Allah'ın intikamı, bir öç alma, hıncını çıkarma değil, zalimleri ve kafirleri, müminlere yaptıkları zulum ve haksızlıklardan dolayı cezalandırmaktır (Cemel 2001:136).

öf bol- "bıkmak, usanmak"

öf bolsun vaʿde mü ḳılur siler maŋa çıḳarmaḳım keçti ol gürūhlar mėnde öŋdün ol ėkkegüke feryāḍ tige tileyürler Taŋrıda vāy ḳatıġlıḳ saŋa kėrtgüngil kim Taŋrı vaʿḍesi köni turur ayur ermes meger bu ozaḳılarnıŋ sörçeki turur. 370v/1=046/017

öf tė- "öf demek, usanmak"

eger tėgse ök seniŋ üsküŋde uluġluḳḳa ėkkide biri yā ėkkilesi aymaġıl ol ėkkike ***öf tėyü*** taḳı sen sarsıtmaġıl ėkkini olar ayġıl olar ėkkike aġırlıġ ėḍgü söz. 207v/6=017/023

öfke "öfke"

ol ***öfke*** siŋrigli ol. 180v/3=012/084

öfke/buşuġ "öfke ve hiddet"

anlar kim ḥüccet ḳılışurlar Taŋrı belgüleri içinde yanut bėrilmişde kėḍin aŋar anlar sözleri artuḳ turur iḍileri üskinde anlar üze ***öfke buşuġ*** anlarḳa ḳın turur ḳatıġ. 354v/9=042/016

ḳın öfke tüş- "azap ve hışım inmek"

aydı tüşti ök siler üze iḍiŋizdin bir ***ḳın öfke***. 119r/7=007/071

öfke kel- "kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī küçlüg ḳılur anı yoġnayur yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa ***öfke kelgü*** üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

öfke birle saḳınçlıġ "çok tasalı, yutkunup duran, içi gamla dolu, çok hüzünlü"

ḳaçan sewünç bėrilse olarda birisi tişi birle bolur anıŋ yüzi ḳap ḳara ol ***öfke birle saḳınçlıġ*** ol. 199v/9=016/058

öfke keldür- "kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek ***bkz.*** öfke keltür-"

ḳayu kişi sėznür erse yārī bėrmemekni aŋar Taŋrı dünyā içre āḫiret içre baġlasun yip kök tapa yana kessün baḳsun nek ėletür mü anıŋ alı ne kim ***öfke keldürse*** aŋar. 243v/4=022/015

öfke keltür- "kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek ***bkz.*** öfke keldür-"

ol anıŋ üçün anlar uḍtılar aŋar kim ***öfke keltürdi*** Taŋrı taplamadılar anıŋ ḫoşnūdluḳını yoḳ yoḍun ḳıldı işlerini. 375r/3=047/028

öfke ḳıl- "öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek"

ayġıl nek uḳturayın mu silerke anda yawuzraḳ bayaşın Taŋrı üskinde ol kişini sürdi Taŋrı ***öfke ḳıldı*** anıŋ üze ḳıldı anlardın bėçinlerni toŋuzlarnı tapundı butḳa. anlar tururlar yawuzraḳ azġunraḳ köni yoldın. 88r/1=005/060

öfke ḳın teg- "gazap ulaşmak"

bütünlükün anlar tuttılar buzaġunı sewügke uş ***teggey olarḳa öfke ḳın*** iḍilerindin nėme ḫorluḳ yaḳın tiriglik içinde. mundaġoḳ yanut bėrür miz yalġan ḳoşuġlılarḳa. 125v/9=007/152

öfke ḳuḍı sıŋrigliler "öfkesini yenenler, öfkesine hakim olanlar"

ḳorḳutġıl anlarnı ol yawuḳ kelmiş künke ançada köŋüller boġuş başlarıŋa tegmiş bolur ***öfke ḳuḍı sıŋrigliler***. 343r/4=040/018

öfkeke sezā bol- "birinin hışmına uğramak"

ol kim erse mü kim uydı Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa ol kim erse meŋizlig kim ***sezā boldı öfkeke*** Taŋrıdın taḳı anıŋ sığıngu yeri tamuġ taḳı nėme yawuz yanġu yer. 53v/9=003/162

öfke sıŋrigli "çok tasalı, yutkunup duran, içi gamla dolu, çok hüzünlü"

ol ***öfke sıŋrigli*** ol. 180v/3=012/084

öfke sür- "inat etmek, inatçılık yapmak"

açturı tilediler umınçsız boldı tėgme ***öfke sürügli*** küçlüg boynaġular. 189r/8=014/015

öfke sürügli küçlüg boynaġular "inatçı olanlar, zorba olanlar, musallat olanlar"

açturı tilediler umınçsız boldı tėgme ***öfke sürügli küçlüg boynaġular***. 189r/8=014/015

öfke yut- "iradesini kullanarak öfkesini yenmek"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı ***yutġanlarḳa öfkeni*** taḳı ʿafv ḳılġanlarḳa kişilerdin. 50v/8=003/134

öfkesini kiter- "öfkesini gidermek, öfkelerini yok etmek, sakinleştirmek"

kitergey anlarnıŋ köŋüllerinin öfkesini. 140r/3=009/015

öfkeleri kel- "kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek"

anlar kim sınardın tururlar uluġ yazuḳlardın yme çalpaḳ işlerdin ḳaçan kim ***öfkeleri kelse*** anlar keçrürler. 356v/7=042/037

öfkeni yutġanlar "öfkesini yenenler, sabırlı olanlar"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı ***yutġanlarḳa öfkeni*** taḳı ʿafv ḳılġanlarḳa kişilerdin. 50v/7=003/134

ḳın öfke tüş- "azap ve hışım inmek"

aydı ***tüşti ök siler üze iḍiŋizdin bir ḳın öfke***. 119r/7=007/071

öfkesini kiter- "öfkesini gidermek"

kitergey anlarnıŋ köŋüllerinin öfkesini. 140r/3=009/015

öfkelen- "öfkelenmek, kızmak, öfkeyle yapmak"

anlardın kim füsūs tutar sėni yaʿnī ʿayblar ṣadaḳa bėrgü içinde eger bėrilse andın tilerler eger bėrilmeseler andın ançada anlar ***öfkelenürler***. 144v/8=009/058

öfkelengen "öfkeli, kızgın"

ḳayttı mūsā boḍunı tapa ***öfkelengenin*** ḳaḍġuluġ. 232v/3=020/086

öfkelig "öfkeli, kızgın"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa ***öfkelig*** buşuġluġ ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar maŋa mėnde kėḍin. 125v/4=007/150

öfkelig buşuġluġ "öfkeli, kızgın"

ḳaçan yandı erse mūsā boḍunıŋa ***öfkelig buşuġluġ*** ḳaḍġuluġ aydı nėme yawuz kėḍin ḳalġuçılıḳ ḳıldıŋızlar maŋa mėnde kėḍin. 125v/4=007/150

öfken- "gazaba uğratılmak, gazap edilmek"

ḳaçan körse oḳ anlarnı yıraḳ yerdin ėşitgeyler aŋar ***öfken*** şūruke şavtı'l cemād orulamaḳ 263r/5=025/012

öfül- "içi çekilmek"

öfülmiş bol- "kupkuru olmak, kupkuru çerçöp olmak (ot için)"

urġıl anlarḳa yaḳın tirigliknıŋ mişli suw teg indürdimiz anı kökdin ḳatılsa aŋar yerıŋ otları ***bolur öfülmiş*** sawrar anı yėller. 218r/5=018/045

öfülmiş sawra- "uçurmak, dağıtmak, savurmak"

urġıl anlarḳa yaḳın tirigliknıŋ mişli suw teg indürdimiz anı kökdin ḳatılsa aŋar yerıŋ otları bolur ***öfülmiş sawrar*** anı yėller. 218r/5=018/045

ög "akıl"

ögi bar- "bayılmak, kendinden geçmek"

bir sūre bekütülmiş yāḍ ḳılınsa anıŋ içinde toḳış körgey sen anlarnı kim köŋülleri içinde ig turur baḳarlar saŋa ***ögi barmış*** kişi teg anıŋ üze ölümdin. 374v/2=047/020

ögün uḳ- "akıl etmek, düşünmek, ibret almak"

ögün uḳmaslar mu. 128r/9=007/169

ög- "övmek, hamdetmek, tesbih etmek"

biz arıġlıḳın yāḍ ḳılur miz saŋa ***ögdi*** aymaḳ birle arıġlar miz saŋa. 5r/3=002/030

şükr ü sipās ög- "hamdetmek"

şükr ü sipās ögdi Taŋrıḳa ajunluġlarnı egtülegen iḍi. 1v/2=001/002

ögmek Taŋrı üsküdin "Allah tarafından verilen yaşama dileği"

ḳaçan kirse siler ewlerke selām bėriŋler özüŋizler üze ***ögmek Taŋrı üskindin*** ḳutluġ arıġ. 261v/5=024/061

ögdi "hamd, övgü, sena"

arıġlayu şıfat ḳılġıl ***ögdi*** aŋar. 266r/2=025/058

ögdi ay- "övmek"

aŋar ol ***ögdi aymaḳ*** kökler içinde yer içinde yatġu namāzı vaḳtiŋe tėgse siler kün orta namāzıŋa tėgse siler. 295r/9=030/018

ögdi aymaḳ "hamdetmek, övmek, hamd, övgü"

aŋar ol ***ögdi aymaḳ*** kökler içinde yer içinde yatġu namāzı vaḳtıŋa tėgse siler kün orta namāzıŋa tėgse siler. 295r/9=030/018

ögdi aymaḳlıḳ tanrıḳa "Tanrı'ya hamdolsun!"

oḳımaḳları anıŋ içinde arıġ sen sen idime alḳışları anıŋ içinde selām tėmek kėḍin oḳımaḳları ***ögdi aymaḳlıḳ Taŋrıḳa*** ajunluġlar iḍisi. 154r/1=010/010

ögdi iḍike "Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a"

ögdi iḍike ajunluġlar iḍisi. 330r/8=037/182

ögdi sipās Taŋrıḳa "Hamd ve şükür Allah'a mahsustur"

Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı ***ögdi sipās Taŋrıḳa*** ol kim aŋar turur ne kim kökler içindeki taḳı ne kim yer içindeki. 311v/8=034/001

ögdi şükr Taŋrıḳa "Hamd ve şükür Allah'a mahsustur"

ayġıl ***ögdi şükr Taŋrıḳa***. 301r/4=031/025

ögdi Taŋrıḳa "Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a"

Taŋrıḳa turur ögdi kökler iḍisi yer iḍisi ajunluġlar iḍisi. 368v/2=045/036

ögdilig "övülmeye değer"

ayġıl ***ögdilig*** Taŋrıḳa ol kim tutmadı oġul ḳız bolmadı aŋar ortaḳ erklig içinde bolmadı aŋar dost uçuzluḳdın uluġlaġıl anı uluġluḳ birle uluġlamaḳ yāḍ ḳılġıl anı. 214r/9=017/111

ögdilig Taŋrıḳa "Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a"

ḳaçan kim tüp tüz tursa sen sen ol kim sėniŋ birleki kişiler kėme üze aygıl ***ögdilig Taŋrıḳa*** ol kim ḳutġardı bizni küç ḳılıġlı boḍunlardın. 250v/3=023/028

ögdül- "övülmek, üstün tutulmak"

kelmez aŋar yaraġsız anıŋ öŋdüninde ap yme anıŋ arḳasında. indürmek ***ögdülmiş*** bütün işlig iḍi. 352r/1=041/042

ögdülmiş 1. "övülmüş olan Allah, hamda layık, esma-i hüsna'dan el-Hamīd[154]"

yana kim tansa bütünlükün Taŋrı muŋsuz ***ögdülmiş***. 300r/1=031/012

2."övülmüş, üstün tutulmuş ***bkz***. ögdil-"

154 Hamd, kendisindeki güzel vasıflardan ve yaptığı iyiliklerden dolayı bir zatı övmek demektir. Şükür ve medih unsurlarını bir arada toplayan "hamd" kelimesini karşılayacak Türkçe asıllı bir kelime yoktur. Bizdeki "övmek " sadece medih ve sena karşılığıdır (Pehlivan 2005:69), Allah'ı, övgüye değer her türlü sena ile överiz. Bütün hamd ve övgü; övgü ve sena sahibinedir. O'ndan başka her türlü hamde layık kinişe var mıdır? Bilakis bütün hamd O'nadır. O'ndan başka övgüye değer kimse yoktur. O her halükarda darlıkta da genişlikte de her türlü övgüye layıktır. Çünkü Allah Teâlâ (c.c.) hikmet sahibi ve övülendir (Cemel 2001:106).

erür Taŋrı muŋsuz ***ögdülmiş***. 74r/4=004/131

ögdülmiş orun "Allah'tan istenilen güzel bir makam"

tündin oḍaġ turġıl aŋar artuḳluḳ saŋa bolġay kim ḳoparġay sėni iḍiŋ orun ***ögdülmiş orunda***. 212r/4=017/079

ögdülmiş yol "eğri-büğrü yahut kıvrımlı olmayan, doğru ve düzgün yol, Allah yolu"

lā ilāhe illaʿ llāh yol körkütüldi ***ögdülmiş yolḳa***. 244r/7=022/024

ögey "üvey"

ögey oġlan "üvey çocuk"

belgürtmesünler bezeklerini meger öz cüftleriŋe yā azu atalarıŋa azu ḳayın atalarıŋa yā azu oġlanlarıŋa yā ***ögey oġlanlarıŋa*** yā erkek ḳadaşlarıŋa azu erkek ḳadaşları oġlanlarıŋa azu tişi ḳadaşları oġlanlarıŋa azu olarnıŋ tişileriŋe yā azu küŋleriŋe yā azu uḍġanlarḳa ḥācet iḍileride öŋin erenlerdin azu kençlerke anlar kim belgürtmezler uraġutlar uwut yėnlerini. 257v/7=024/031

ögey yėgidme ḳız "üvey, besleme kız"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ***ögey yėgidme ḳızlarıŋız*** anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa. 61r/3=004/023

ögren- "öğrenmek"

mīrāṯ boldı süleymān dāvuddın aydı ay kişiler ***ögrendimiz*** ḳuşlar tilini bėrildimiz tėgme nersedin. 275v/3=027/016

ögret- "öğretmek"

taḳı eger ḳılsaŋız ḥaḳīḳat üze ol buyruḳdın çıḳmaḳ siziŋ birle taḳı ḳorḳuŋ Taŋrıdın. taḳı ***ögretür*** sizke Taŋrı taḳı Taŋrı. 37r/5=002/282

ögretil- "öğretilmek"

aydı aŋar mūsā nek uḍu barayın mu saŋa ögretmekiŋ ola maŋa anıŋdın kim ***ögretildiŋ*** köni yolun. 220r/2=018/066

ögrünüş- "karşılıklı övünmek"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş ėtigi taḳı ***ögrünüşmek*** ḳıwanmaḳ siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020

ögrünüşmek/ ḳıwanmaḳ "karşılıklı övünme"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş ėtigi taḳı ***ögrünüşmek ḳıwanmaḳ*** siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020

ögsüz "akılsız"

ögsüz bol- "bayılmak"

ḳaçan kelse ḳorḳunç körgey sėn olarnı baḳarlar saŋa ewrülür közleri ol kişi teg kim ***ögsüz bolmış*** anıŋ üze ölümdin. 306r/2=033/019

ögsüz ḳuḍı tüş- "baygın düşmek"

tüşti ḳuḍı mūsā ögsüz ḳaçan aḍıldı erse aydı arıġ iḍi sen sen yandım saŋa men bütüglilerniŋ ilkisi men 124v/9=007/143

ögür 1."topluluk, grup, bölük"

erdi sizke nişān ėkki ***ögür*** içinde kim satġaştılar. 39r/3=003/013

2. "ileri gelenlerin oluşturduğu topluluk, lider"

aydı ay ***ögürler*** men kemşildi maŋa bir aġırlıġ bitig. 276v/1=027/029

3. "taraf, zümre, millet"

yana ıḍtımız anlarda kėḍin mūsānı hārūnnı firʿavnḳa anıŋ ***ögüriŋe*** uluġsıġlıḳ ḳıldılar. 160r/7=010/075

4."şîa, fırka, hemfikir gurup[155]"

buldı anıŋ içinde ėkki erni öldürüşürler bu anıŋ ***ögürindin*** turur bu anıŋ yaġısındın turur. 282r/2=028/015

5. "efendi"

ay ***ögürler*** uḳturuŋlar tüşüm içre eger erse siler tüşni yoruġlılar. 177r/4=012/043

ögür/gürūh "grup grup, topluluk"

çın firʿavn uluġsıġlıḳ ḳıldı yer içinde taḳı ḳıldı ewi boḍunını ***gürūh ögür***. 281r/2=028/004

ögüt "öğüt, vaaz ***bkz***. öt"

bu açmaḳ kişilerke taḳı köni yol taḳı ***ögüt*** ḳorḳġanlarḳa. 51r/5=003/138

ögüt bol- "öğüt olmak, öğüt almak, öğüt vermek, öğüt dinlemek"

yoḳ anlar üze kim saḳnuḳluḳ ḳılurlar anlarnıŋ saḳışlarındın nersedin yoḳ kim edeb ***ögüt bolġay*** kim ḳorḳḳaylar. 101v/2=006/069

ögüt kel- "(Allahtan) öğüt gelmek"

kim kim ***kelse aŋa ögüt*** iḍisindin taḳı yıġılsa aŋa ol kim keçti taḳı anıŋ işi Taŋrı tapa. 35v/8=002/275

ögüt saḳın- "öğütte bulunmak, öğüt vermek, zümre"

155 Sözlükte "bölüm, insan grubu, ayırma, topluluk, parti ve tümen" gibi anlamlara gelen "fırka", terim olarak, İslam fikir tarihinde siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip bulunan mezhep anlamındaki düşünce akımı ve grupları demektir. Kur'an-ı Kerim'de tefrik ve tefarruk olarak geçen bu kavram, dinde ve sosyal hayatta bölünmeyi ve parçalanmayı dağılıp çözülmeyi ifade etmektedir (Karagöz 2005:185).

yüz ewürdi anlardın aydı ay meniŋ boḍunum tegürdüm ök silerke iḍim yumuşını ***ögüt saḳındım*** silerke yoḳ kim sewmesler eḍgü saḳınıġlılarnı. 120r/4=007/079

ögüt tut- "ibret almak, öğüt tutmak"

yana eger bulsa sen olarnı toḳuş içinde ürkütgül anlarnı kim arḳalarından bolġay kim anlar ***ögüt tutġaylar***. 136v/5=008/057

ögüt uḳ- "akıl etmek, düşünmek"

biz aydımız uruŋlar anı anıŋ bir keseki birle. mundaġoḳ tirgürür Taŋrı ölüglerni körkitür silerke belgülerini bolġay kim ***ögüt uḳkay*** siler. 9r/3=002/073

ögüz "vadi"

körmez mü sen anlarnı tėgme ***ögüz*** içinde ya ḳol içinde yögrürler. 274r/9=026/225

ök "kuvvetlendirme edatı"

yana sėndin ***ök*** yārī tilenür miz. 2r/1=001/005

ökçe "topuk, ökçe"

ḳılmadımız ol ḳıbleni kim erdiŋ anıŋ üze meger bir ök bilse miz kim uḍu bėrir yalavaçḳa anıŋdın kim ewrülür ėkki ***ökçesi*** üze. 17r/2=002/143

ökün- "pişman olmak"

bütünlükün tevbe bezerlemek Taŋrı üze anlarḳa ḳılurlar ėsizlikni biligsizlik birle yana ***öknür*** yanarlar yaḳındın. 60r/6=004/017

ökünüp ḳayt- "pişman olup tevbe etmek"

meger anlar ***ökünüp ḳaytsalar*** ėḍgülük ḳılsalar belgürttiler anlarḳa tevbe bėrür men anlar üze. men tevbe bezerlegen yarlıḳaġan men. 18v/8=002/160

öknüp yan- "pişman olmak"

ol kim ḳılsa silerdin bir ėsizlik biligsizlik birle yana ***öknüp yansa*** anda kėḍin ėḍgülük ḳılsa ol yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 100r/4=006/054

öknüp yanıġlılar "yüzünü Allah'a çevirenler, döndürenler, Allah'a yönelilenler"

eger bolsa siler ėdgüler çın ol erür ***öknüp yanıġlılarḳa*** yazuḳların örtgen. 207v/9=017/025

öknügli "pişman"

ay anlar kim kėrtgündiler eger kelse silerke fāsıḳ ḫaber birle amulluḳ ḳılınlar tėgürmekiŋizlerdin bir boḍunḳa biligsizlig birle bolġay siler ḳılmışınızlar üze ***ökünügliler***. 380r/3=049/006

ökünç "pişmanlık"

ḳorḳuldılar oḳ anlar kim yalġanḳa tuttılar Taŋrıḳa tuşmaḳnı. ḳaçan keldi erse anlar ḳıyāmet tawur ayġaylar ay ***ökünç*** bizke anlar üze kim ḳoḍtımız anıŋ içinde. 98r/2=006/031

ökünç bol- "pişman olmak"

munu ribāmlaġaylar anı yana ***bolur anlar üze ökünç*** yana utulġaylar. 134v/3=008/036

ökünçini belgürt- "pişmanlığını göstermek"

belgürtgeyler ökünçini ḳaçan körseler ḳını. 314v/7=034/033

ökünçni kizle- "pişmanlığını saklamak"

eger tėgme etözke kim küç ḳıldı ne kim yer içindeki yuluġ bėrse anı. ***kizlerler ökünçni*** ḳaçan körseler ḳınnı. 158r/9=010/054

ökünç ḳıl- "pişman olmak"

munuŋ üçün kim ***kılsa Tanrı anı ökünç köŋülleri*** içinde. 53r/8=003/156

ökünçe "pişmanlık"

aymaḳında etöz ay ***ökünçe*** açuġunmışım üzele Taŋrı yaḳınlıḳındaḳı neçeme erdim füsūs tutuġlılardın. 340r/1=039/056

ökünçlüg "pişman olan"

aydı az rüzgārda bolġaylar oḳ ***ökünçlügler***. 251r/6=023/040

öküngü "pişmanlık"

ḳorḳıtġıl anlarnı ***öküngü*** kün ançada ötelse iş anlar osallıḳ içinde taḳı anlar oḳ bütmesler ol künke. 225r/6=019/039

öküz "öküz"

öküz köni tolu altun bėr- "öküz derisini dolduracak kadar altın vermek"

eger tilese siler tegşürmek tişi ornıŋa tişi ***bėrse siler anlarda biriŋe bir öküz köni tolu altun*** almaŋlar andın nerse. 60v/6=004/020

öl- 1."ölmek"

esenlik aytmaḳ anıŋ üze ol kün kim tuġruldı ol kün kim ***ölür*** ol kün kim ḳoparılur tirig. 223v/7=019/015

2. "şiddetli sesin tesiriyle ölmek"

ürülgey borġu içre ***öldi*** kim yėti ḳat kökler içre erse ol kim yerler içre erse meger kimni tilese Taŋrı. 340v/6=039/068

ölügli "ölen"

sen ***ölügli*** turur sen taḳı anlar yme ölügli turur. 337v/5=039/030

ölmek "ölme"

köŋül urġul ol tirig iḍike kim ***ölmek*** yoḳ. 266r/2=025/058

ölmişde kėḍin "öldükten sonra"

Taŋrı indürdi kökdin suwnı tirgüzdi anıŋ birle yerni ***ölmişde kėḍin***. 200v/1=016/065

ölç- "ölçmek"

anlar kim ḳaçan ***ölçseler*** kişiler üze rāst alurlar. 438r/1=083/002

ölçek "ölçek, ölçü"

tükel ḳılınlar ***ölçekni*** ḳaçan ülgülese siler tartınlar köni kebbān birle. ol yėgrek körglükrek yanışın. 208v/4=017/035

ölçekni tükel bėr- "ölçüyü eksiksiz vermek, tam vemek"

körmes mü siler men ***tükel bėrür men ölçekni*** men tüşrüglilerde yėgreki men. 178r/7=012/059

ölçekni terāzūnı tükel ḳıl- "ölçüyü tam tartmak"

keldi ök silerke belgü iḍinizdin ***tükel ḳılınlar ölçekni terāzūnı***. 120v/2=007/085

ölçekni tükel ḳıl- "ölçüyü tam tartmak"

keldi ök silerke belgü iḍinizdin ***tükel ḳılınlar ölçekni*** terāzūnı. 120v/2=007/085

ölçekler al- "ölçüp almak, ölçerek almak"

ḳaçan ḳayıttılar erse atalarına aydılar ay atamız yıġıldı bizdin ölçekler ıḍġıl bizin birle ḳarındaşımızını ***ölçekler alalım*** biz anı küḍezçiler miz. 178v/2=012/063

ölçele- "ölçmek, tartmak, hesaplamak"

yana ḳaçan ***ölçeleseler*** anlarḳa azu tartsalar anlarḳa eksütürler. 438r/2=083/003

ölçgüçi "ölçen, ölçme işini yapan, tartan"

vāy eksük ***ölçgüçi*** üze. 438r/1=083/001

öldür- 1."öldürmek ***bkz.*** öltür-"

ançada aydı ibrāhīm menim iḍim ol kim tirgürür öldürür. aydı men tirgürür men ***öldürür*** men. 33r/4=002/258

2. "çarpışıp vuruşmak, muharebe etmek, savaşmak"

öldürsün anlarnı Tanrı ḳayudın yandrulur siler. 410v/6=063/004

3. "çokça öldürmek, amansızca öldürmek"

aydı munu ***öldürgey*** miz oġlanlarını tirig ḳoḍġay miz ḳızlarını biz anlarnıŋ üstüninde uçuzlap keçrügliler miz. 123r/8=007/127

4. "çiğnemek, basmak, ayak basmak, girmek, çiğneyip geçmek, ezmek, ayaklar altına almak, meşakkatli olmak"

anlar kim tandılar yıġdılar silerni aġırlıġ mezgitdin ḳurbānıŋızlarnı yıġmış erdiler tėgmekindin orunıŋa eger bolsa mü'min erenler mü'min tişiler bilmegey erdiŋizler anlarnı ***öldürgey*** erdiŋizler anlarnı.. 378v/4=048/025

5. "öldürmek, kökünü kazımak"

taḳı rāst aydı saŋa Tanrı va'desini ol vaḳtın kim ***öldürürsüz*** anlarnı buyruḳ birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim yüreksiz bolduŋuz taḳı tartıştıŋız iş içinde. 52r/9=003/152

6. "köküne inmek, canına okumak, canına kıymak"

öldürdiler anı boldılar öknügliler. 272r/8=026/157

7. "işini bitirmek, halletmek"

anıŋ üze kim yağısından kökside urdı mūsā ***öldürdi*** anı aydı bu yek işindin. 282r/3=028/015

8."öldüren, ölümü yaratan, esma-i hüsna'dan el-Mümīt[156]"

aŋar turur kökler erkligliki yerler yme tirig tirgürür ***öldürür*** ol tėgme nerse üze uġan ol 397r/3=057/002

öldürügli "helak eden, öldüren"

ḳaçan tutsa siler tutar siler üz öfke birle ***öldürügli*** teg. 271v/4=026/130

öldürü yaz- "neredeyse öldürmek, az daha öldürmek"

aydı anam oġlı bütünlükün boḍun küçsüzlediler mėni ***öldürü yazdılar*** mėni. 125v/7=007/150

öldürmek "öldürme"

sürsükmişler ḳayda kim bulunsalar tutlurlar öldürülürler ***öldürmek***. 310v/9=033/061

öldürmişler "maktullar, öldürülenler"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze tüzlük teŋişmek ***öldürmişler*** içinde. 20v/9=002/178

öldürül- 1."öldürülmek"

aymaŋlar aŋar kim ***öldürülür*** Taŋrı yolı içinde ölügler tėp. yoḳ kim tirigler yoḳ kim tutmas siler. 18r/8=002/154

2. "helak etmek, döndürmek"

taḳı eger ölseŋiz yā ***öldürülseŋiz*** Taŋrı tapa yıġılmış bolur siz. 53v/2=003/158

öldürüş- 1."savaşmak, çarpışmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin ***öldürüşti*** iḍike nisbetligler köp süstlük ḳılmadılar ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ḫor bolmadılar. 51v/8=003/146

2. "birbiriyle savaşmak, birbiriyle dövüşmek"

buldı anıŋ içinde ėkki erni ***öldürüşürler*** bu anıŋ ögürindin turur bu anıŋ yaġısından turur. 282r/1=028/015

ölgülüg "ölmek"

hergiz biz ***ölgülüg*** mü miz.327r/1=037/058

ölüçi "ölücü, fâni"

156 Mümit; hayatı kaldıran, öldüren, bütün canlıların ölümünü yaratan, helak eden (Pehlivan 2005:74).Allah Teâlâ ölümü ve hayatı yarattı, diriden ölü çıkardı. Yeryüzünü ölümden sonra diriltti. Sübhan Teâlâ ölümü yarattı ve dirilerden dilediklerine dilediği zaman, dilediği şekilde tevcih etti (Cemel 2001:112).

uḍu barmaġay hīç boḍun anıŋ ***ölüçi*** *zamān* kėrü ḳalmaġaylar. 251r/8=023/043

ölüçi zamānı "ecel, ölüm vakti[157]"

uḍu barmaġay hīç boḍun anıŋ ***ölüçi zamānı*** kėrü ḳalmaġaylar. 251r/8=023/043

öltür- "öldürmek ***bkz.*** öldür-"

ol ol iḍi turur tirgürdi silerni yana ***öltürdi*** silerni yana tirgürür silerni. çın kişiler nūsīpās turur. 247v/6=022/066

ölüg "ölü"

azu ol kişi kim erdi ***ölüg*** tirgüzdimiz anı ḳıldımız aŋar aŋar yaruḳluḳ yöriyür anıŋ birle kişiler içinde andaġ kim anıŋ meŋizlig ḳaraŋḳuluḳ içinde ermes çıḳıġlı andın. 107r/4=006/122

ölüg bir kent "ölü kurumuş bir yer, kurak, ölü bir ülke"

sürer miz anı ***bir ölüg kentke*** tirgürdimiz taḳı anıŋ birle yaġmur birle yerni ölmişde kėḍin. 317r/8=035/009

ölüg kent 1. "imar edilmemiş ülke"

ol kim indürdi kökdin suwnı teŋlig tirgürdimiz anıŋ birle ***ölüg kentni*** mundaġoḳ çıḳarılur siler. 358v/8=043/011

2. "ölü kurumuş bir yer, kurak, ölü bir ülke"

sürer miz anı bir ***ölüg kentke*** tirgürdimiz taḳı anıŋ birle yaġmur birle yerni ölmişde kėḍin. 317r/8=035/009

ölüg tirgürdeçi "ölüleri dirilten Allah"

bütünlükün ol ***ölüg tirgürdeçi*** ol ol tėgme bir nerse üze uġan turur. 298r/7=030/050

ölüg yer "ölü toprak"

yme nişān anlarḳa ***ölüg yer***. 322r/9=036/033

ölügdin tirigni çıḳar- "ölüden diri çıkarmak, ölüleri tekrar diriltmek, Allah tealanın vasfiyeti"

çıḳarur tirigni ölügdin taḳı ***çıḳarur ölügni tirigdin***. 295v/1=030/019

ölügni tirgürgen "ölüden diri çıkaran Allah, ölüleri tekrar dirilten Allah, Allah tealanın vasfiyeti, esma-i hüsna'dan el-Muḥyi[158]"

ol iḍi kim tirgürür anı ***tirgürgen ölügni***. 351v/7=041/039

ölügse "murdar, leş, kesilmeden ölen hayvan"

---

157 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

158 Allah (c.c.), hayatı dilediğine bahşeder. Müminlerin kalbini nuruyla yeşerten Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan, yüce Allah gökten su indirendir. Her türlü canlıyı ise sudan yaratmıştır (Cemel 2001:111)

bütünlükün ḥarām ḳıldı siler üze ***ölügseni*** ḳannı toŋuz ėtini yme anı kim atandı Taŋrıda aḍınḳı butlarḳa. 204v/7=016/115

ölüm "ölüm"

iḍi yoḳ iḍi meger ol tirig ***ölüm*** aŋar yaramas ḳullar işin aḍaḳın tutuġlı tutmas anı taḳı yoḳ aŋar uḍımaḳ aŋar ol ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde. 32v/1=002/255

ölüm ağırlıġları "zamanın felaketleri"

azu mu ayurlar ḳoşuġçı turur köz tutar mu aŋar ***ölüm ağırlıġlarıŋa***. 387r/4=052/030

ölüm erkligi "Azrail, ölüm meleği[159]"

aygıl cānıŋızlarnı alur silerniŋ ***ölüm erkligi*** ol kim erklig ḳılındı silerke. yana iḍiŋizler tapa yandurulur siler. 302v/6=032/011

ölüm esrükliki "ölüm sarhoşluğu"

kelir ***ölüm esrükliki*** çınlıḳ birle. ol ol kim erdiŋ andın sıŋardın. 382v/4=050/019

ölüm ḳınnı "ölüm azabı, ölüm sırasında çekilen azap"

andaġ erse taturġay erdimiz saŋa üze üze tiriglik ḳın üze üze ***ölüm ḳınnı***. 211v/7=017/075

ölüm buşuḫları "ölümün korkusundan can havli ile bağırma, çırpınma"

eger körse sen ançada küç ḳılıġlılar ***ölüm buşuḫları*** içinde ferişteler yaḍıġlılar eliglerini çıḳarıŋlar özüŋüzlerni bu kün yanut bėrlür siler uçuzluḳ ḳınını anıŋ birle kim aytur erdiŋizler. 104r/3=006/093

ölüm kel- "ölüm gelmek, ecel vakti gelmek, ölmek"

azu erdiŋizler mü tanuḳlar ançada kim ***keldi ya'ḳūb yalavaçḳa ölüm*** ançada aydı oġlanıŋa nėgüke tapnur siler mėnde kėḍin aydılar tapnur miz seniŋ Taŋrıŋa. 15v/7=002/133

ölüm teg- "ölüm ulaşmak, ecel vakti gelmek, ölmek"

159 Ahd-i Atîk'te ölüm Tanrı'nın gönderdiği bir meleğin faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Rab ile İsrâiloğulları arasındaki diyaloğu sağlayan "rabbin" meleği (Yahve'nin meleği) insanların ölümle cezalandırılmasında zaman zaman görev almakta bu işi yapan melek bazen helak edici diye adlandırılmaktadır. Ölüm melekleri (mal'ake ha-mawet) ifadesi ise sadece bir yerde zikredilmiştir. Rabbiler (Yahudi din bilginleri) "ölüm meleği" (mal'ak hamot) kavramını Mezmurlar'daki ifadeyle temellendirmişlerdir. Rabbiler'e ait eserlerde ondan fazla ölüm meleği adı yer alır ki bunlardan biri de Azrael'dir. Yahudilik'te ölüm meleğinin yaratılışın ilk gününde var edildiğine inanılır. Mekanı göklerde olup on iki kanadı vardır. Ölüm anında kılıcını çekmiş olarak kişinin baş ucuna gelir. O, Mesih tarafından yok edilecektir. Yahudi geleneğine göre ölüm meleği, ruhunu almak üzere Hz. Musâ'ya geldiği zaman Hz. Musâ onu reddetmiş ve onun ruhu Tanrı tarafından alınmıştır. Hıristiyanlık'taki umumi melek inancı Yahudilik'ten alınmadır. Bu sebeple onlarda da ölüm meleğinin varlığına ve ve görevlerini ifa edişine Yahudilik'te olduğu gibi inanılmaktadr (Kılavuz 1991:350). Azrâil kelimesi muhtemelen İbranice asıllı olup Kur'ân-ı Kerim'de ve sahih hadislerde geçmemektedir. Secde suresinde (32/11) insanların canını almakla görevli olan melekten "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) diye bahsedilir (Kılavuz 1991:350).

ḳayda kim bolsa siler ***tėggey silerni ölüm*** eger bolsa siler eḍiz yüksek köşkler içre. eger tegse bir ėḍgülük ayurlar bu Taŋrınıŋ üskindin eger tėgse anlarḳa bir ėsizlik ayturlar bu biziŋdin. ayġıl ḳamuġ Taŋrı üskindin turur. 67v/3=004/078

ölüm tüş- "ölüm vakti gelmek, ecel vakti gelmek"

kim çıḳsa ėwindin keslü Taŋrı tapa taḳı yalavaçı tapa yana yetse aŋa ***ölüm tüşti*** ök anıŋ yanutı Taŋrı üze. 70v/2=004/100

ölümni tat- "ölümü tatmak, ölmek"

tėgme bir öz ***tatḳusı ol ölümni***. 56r/4=003/185

ölümdin saḳlan- "ölümden korkmak"

körmes mü sen anlar tapa çıḳtılar ėllerindin anlar miŋler ***ölümdin saḳlanu***. 30v/1=002/243

ʿömer **(<A.).** "ikinci halife Hz. Ömer"

muḥammed Taŋrı yalavaçı turur anlar kim anıŋ birle turur ḳatıġ tururlar kāfirler üze bağırsaḳlar taḳı yaʿnī ***ʿömer*** bir ėkkindi ara körgey sen anlarnı yüknügliler secde ḳılıġlılar. 379r/5=048/029

ömgen "şah damarı"

yana kesgey erdimiz andın ***ömgen*** tamurnı 421v/6=069/046

ömgn tamur "şah damarı"

yarattımız oḳ kişini yme bilür miz vesvese ḳılur aŋar etözi biz yawuḳraḳ miz anıŋ tapa ***ömgen tamurda***. 382v/2=050/016

ömgen tamurı "şah damarı"

yana kesgey erdimiz andın ***ömgen tamurnı*** 421v/6=069/046

ömüleş- "halef olmak, yerine geçmek, arkasından gelmek"

ol ol iḍi ḳıldı tünni taḳı kündüzni ***ömeleşü*** kim tilese pend almaḳ azu tilese şükr ötemek 266r/8=025/062

öŋ "ön"

ḳutġardımız anı anlarnı kim anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin kestimiz anlarnıŋ ***öŋin*** soŋın yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni azmadılar kėrtgünigliler. 119v/1=007/072

öŋdin "önce, önceden, önden, ilk, evvel ***bkz***. öŋdüŋ"

nūḥ yalavaç boḍunı anda ***öŋdin*** anlar erdiler anlar küç ḳılġanraḳ toŋaraḳ. 389v/6=053/052

öŋdin bėr- "önce vermek"

ribāmı ḳılsun bay iḍesi baylıḳdın. kimke taru bolsa anıŋ üze rūzīsi ribāmlasun ***öŋdin bėrdi*** aŋar Taŋrı tilemes Taŋrı ḳayu erse oḳ özke meŋiz ol kim bėrdi aŋar herāyna ḳılġay Taŋrı tarlıḳda kėḍin āsānlıḳ. 414r/5=065/007

öŋdün 1."önce ***bkz.*** öŋdin"

yāḍ ḳılıŋlar anı neteg kim köni yolḳa köndürdi silerni eger erse siler andın ***öŋdün*** yolsuzlardın. 24r/3=002/198

2. "gayrı, başka"

ḳaçan körse anlar ortaḳ ḳattılar ortaḳlarını aydılar iḍimizā! bular ortaḳlarımız anlar kim ünder erdimiz sėnde ***öŋdün***. 202r/9=016/086

öŋdün aşundur- "tekrar elde etmek"

ne kim āsān kelse andın aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı ötünç bėriŋler Taŋrı ötünç bėrmek körklüg ol kim ***öŋdün aşundurur*** siler öziŋizlerke ėḍgülükdin bulur siler anı Taŋrı üskinde ol yėgrek uluġraḳ muyanın. 427v/1=073/020

öŋdün başla- "en önce yaratmak, önce yaratmağa başlamak, ilkin yaratmak"

taḳı ḳıldımız anlarnı ***öŋdün başlaġlı*** köndürürler biziŋ yarlıġımız birle. 239v/3=021/073

öŋdün başlaġlı "önder, rehber"

taḳı ḳıldımız anlarnı ***öŋdün başlaġlı*** köndürürler biziŋ yarlıġımız birle. 239v/3=021/073

öŋdün ıḍ- 1. "önce göndermek, önden göndermek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan rāzlaşur erse siler yalavaçnı ***öŋdün ıḍınlar*** rāzıŋızlar öŋdünide ṣadaḳa. 402r/2=058/012

2. "vukua gelmesine sebep olmak, önceden yapmak, önce yapmak, önce almak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuŋlar Taŋrıdın körsün etöz ne ***öŋdün ıḍmış*** turur yarınḳa ḳorḳuŋlar Taŋrıdın bütünlükün Taŋrı uḳġan turur anı kim ḳılur siler. 405r/4=059/018

öŋdün ḳalmış "fani, baki"

bolmadı bir gürūh boḍunlardın silerde ***öŋdün ḳalmış*** iḍileri yıġarlar artaḳlıḳdın yer içinde. 172v/5=011/116

öŋdün keç- "önceden gelmek"

ḳıldımız anlarnı ***öŋdün keçigliler*** meŋzek kėḍinkilerke. 361v/6=043/056

öŋdün keçigliler "geçip gitmiş kimseler, selef"

ḳıldımız anlarnı ***öŋdün keçigliler*** meŋzek kėḍinkilerke. 361v/6=043/056

öŋdün turuġlı "önder"

azu ol kişi bolsa belgülüg üze iḍisindin azu keltür aŋar bir tanuḳ andın anda öŋdün mūsā bitigi ***öŋdün turuġlı*** yarlıḳamaḳ. 164v/2=011/017

öŋdünki "önceki, evvelki, en öndeki"

bu yāḍ ḳılmaḳ ol meniŋ birle turur mėnde ***öŋdünki***. 236v/8=021/024

öŋdünki kitāblar "önceden gönderilen semavi kitablar"

çın bu ***öŋdünki*** kitābları içinde. 441v/3=087/018

öŋdünki yaraşıraḳ "daha layık olan"

eger belgürse körünse anlar ėkki üze yazuḳ yaraşı boldılar ayru adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında anlardın kim yaraşı boldı anlar üze ***öŋdünki yaraşıraḳlar*** ant içerler ėkkegü Taŋrı tuta kim bizin tanuḳluḳımız yaraşıraḳ anlar ėkki tanuḳluḳ bėrmekindin teŋdin keçmedimiz biz andaġ erse küç ḳılıġlılar miz. 93v/3=005/107

öŋin 1."başka"

yme bizinde bar ėḍgüler anda ***öŋin*** biz erdimiz tarıḳ tarılmış. 425v/1=072/011

. 2. "üst"

anlarnıŋ ***öŋinleri*** üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/6=076/021

öŋin öŋin "ayrı ayrı, başka başka, farklı"

siler üze tarlıḳ yėmekiŋizler yumḳı azu ***öŋin öŋin***. 261v/4=024/061

öŋin öŋin bol- "farklı farklı olmak (fikir ayrılığına düşmek)"

öŋin öŋin boldılar anlarnıŋ işleri anlar ara yaşru tuttılar rāzlarını. 231r/2=020/062

öŋin soŋın kes- "kökünü kazımak"

ḳutġardımız anı anlarnı kim anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin ***kestimiz anlarnıŋ öŋin soŋın*** yalġanḳa tuttılar bizin belgülerimizni azmadılar kėrtgünigliler. 119v/1=007/072

ör- "belirmek, çıkmak, kopmak, yükselmek"

andaġ ḳalı anlar ol kün körgeyler anı kim vaʿde ḳılnur ***örgeymedi*** meger bir sāʿat kündüzdin. 372r/9=046/035

öre "yukarı doğru"

öre tur- "ayakta durmak"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol ***öre turġan*** namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 41v/1=003/039

örek "direk, sütun"

öreklerke temdīd ḳılınmış. 449r/5=104/009

örelig "bizatihi kaim, kayyum, bütün mahlûkatın idaresini yürüten, hesaba çeken"

Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tirig peyveste ***örelig***. 38r/2=003/002

örgüt- "çıkarmak, (metinde) birbirine düşürmek"

örgütgeyler erdi siler araŋızlarda tileyür silerke bulġaḳnı. 143v/8=009/047

örlet- "meydana getirmek"

ol ol iḍi kim körkitür silerke yaşınnı ḳorḳıtmaḳ umdurmaḳ ***örletür*** ḳoparur aġır yüklüg bulıtlarnı. 184r/7=013/012

ört- 1. "örtmek; gizlemek, saklamak"

azu ḳaraŋḳuluḳlar nek kim batıġ teŋiz içinde ***örter*** anı suw ḳomı. 259r/4=024/040

2. "bağışlamak"

bütünlükün Taŋrı ***örtmes*** ortaḳ ḳatılmaḳnı aŋar taḳı örter anda ḳuḍıraḳ erse kimni tilese. 72v/1=004/116

3. "kaplamak, sarmak, bürümek"

uḍu keldi anlarḳa firʿavn çerigi birle ***örtti*** anlarnı örtti anlarnı teŋizde ne kim örtti erse anlarḳa. 232r/4=020/078

4. "daldırmak, sardırmak"

ançada ***örter*** silerni umarmaḳ ḳorḳınçsızlıḳ andın indürdi siler üze kökdin suw arıŋġu üçün silerni anıŋ birle kiterse silerdin yekler arıġsızlıḳı basa köŋülleriŋiz üze tölendürse anıŋ birle aḍaḳlarnı. 132r/8=008/011

5. "kaplatmak, bürümek"

tėgme türlüg yėmişlerdin ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft ***örter*** tünni kündüzke. 183r/8=013/003

6. "günahları silmek"

kim ḳorḳsa ***örter*** andın ėsizliklerini uluġ ḳılur aŋa yanutını. 413v/8=065/005

7. "karıştırmak, müşkilleştirmek"

eger ḳılsa erdimiz anı bir ferişte ḳılġay erdimiz anı bir er örtgey erdimiz anlar üze anı kim ***örterler***. 96r/6=006/010

8. "dürmek, bükmek, döndürmek, birbiri üzerine getirmek"

bilgil ol uġurda ***örtürler*** tonlarını. 163r/8=011/005

dînlerini ört- "dinlerini karıştırmak, bozmak"

taḳı mundaġoḳ ėtildi bezeldi üküşke ortaḳ ḳatıġlılardın ʿayālların öldürmek anlarıŋ ortaḳları yaʿnī butları yoḳ yoḍun ḳılmaḳ üçün anlarnı ***örtmekleri üçün anlar üze dînlerini***. 108v/8=006/137

ėsizlikni ört- "günahlarını gizlemek"

eger bir sınardın tursa siler ol uluġ yazuḳlardın kim yıġar siler andın ***örtgey miz silerdin ėsizlikleriŋizni*** kigürgey miz silerni aġırlıġ kigürmek. 62r/7=004/031

ḫorluḳ ört- "zillet örtmek, zillet kaplamak"

örter olarnı ḫorluḳ. 156r/2=010/027

tanuḳluḳ ört- "şahitliği gizlemek"

taḳı ***örtmeŋ tanuḳlukını***. 37r/8=002/283

teŋizde ört- "denizde boğmak, kaplamak"

teŋizde ne kim örtti erse anlarḳa 232r/4=020/078

tünni kündüzke ört- "geceyi gündüze bürümek"

tėgme türlüg yėmişlerdin ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft ***örter tünni kündüzke***. 183r/8=013/003

tünni ört- "geceyi gizlemek"

örtti tünni kündüz üze ister anı ėwe kün ay yulduzlar yarlıġ tutup boyun bėrigliler anıŋ buyruḳı birle. 117v/8=007/054

tonlarını ört- "elbiselerine bürünmek"

bilgil ol uġurda ***örtürler tonlarını***. 163r/8=011/005

uwut ört- "avret yerlerini örtmek"

ay ādem oġlanları indürdimiz siler üze keḍim ***örter uwutıŋızlarnı*** yuŋ tawar saḳnuḳluḳ kėḍimi ol yėgrek turur. 114v/1=007/026

yazuḳ ört- "günahı bağışlamk"

ol iḍi atı birle anda aḍın iḍi yoḳ. mihrbān kim ʿāṣilerniŋ ***yazuḳların örter*** yarlıḳaġan. 112v/4=007

yazuḳ örtügli "günah bağışlayan Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[160]"

uḳturġıl ḳullarımḳa kim men men ***yazuḳ örtügli*** yarlıḳaġlı men. 194r/6=015/049

yazuḳ örtüglilerde yėgreki "bağışlayanların en iyisi olan Allah"

sen işimiz erkligliki sen örtgil biziŋ yazuḳımızını yarlıḳaġıl bizni sen ***yazuḳ örtüglilerde yėgreki sen***. 126r/9=007/155

yüzlerini ört- "yüzlerini bürümek, örtmek, kaplamak"

iç tonları tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın ***örter yüzlerini*** ot. 192r/5=014/050

örte bėr- "günahları silmek"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülüklerni kėrtgündiler aŋar kim indürüldi muḥammed yalavaçḳa ol çın turur iḍilerindin ***örte bėrdi*** anlardın ėsizliklerini ėḍgü ḳılur işlerini. 372v/6=047/002

örtgen 1."bağışlayıcı, affedici, esma-i hüsna'dan Gafūr"

bilgil ol turur küsüş yazuḳ ***örtgen***. 335r/8=039/005

örtmek "affetme, bağışlama, bağış, mağfiret"

160 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afveder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile muKâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle muKâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'an'da 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

azu ḳılur mu anlarḳa silerdin anlardın ol ter ***örtmeklerdin*** ağır yüklügler. 387v/2=052/040

örtügli 1. "gizli, sırlı, örtülü, saklı"

bilmesler mü bütünlükün Taŋrı bilür rāzlarını çuwlaşmışlarını çuwşaşmış bütünlükün Taŋrı ***örtüglülerni*** biligli ol. 147r/7=009/078

2. "helak eden afet, baygınlık veren, bayıltıcı"

ḳorḳınçsız mı boldılar kelmekinde olarḳa bir ***örtügli*** Taŋrı ḳınından azu kelse anlarḳa ḳıyāmet tawışsuzun anlar bilmesler. 182r/9=012/107

örtüglü āşkārā "gizli ve açık"

körklüg rūzī ol nafaḳa ḳılnur andın ***örtüglü āşkārā***. 201r/9=016/075

örtüglü ḫaber "şiddet ve dehşetiyle her şeyi sarıp kaplayacak olan felaketin haberi"

ol iḍi atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı nek keldi mü saŋa ***örtüglü ḫaber*** ḳıyāmet ḫaberi. 441v/7=088/001

örtüglü / yaşru "gizli"

ayġıl kim ḳutġarur silerni yazı ḳaranḳuluḳlarından taḳı teŋiz ḳaranḳuluḳlarından oḳır silerni yalbaru ***örtüglü yaşru*** eger ḳutġarsa sen bizni mundın bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin. 101r/1=006/063

örte- "yanmak, tutuşmak, kızarmak"

ünder anıŋ süsini bolġu üçün ***örtegen*** ot iḍileri. 317r/3=035/006

örtė ber- "örtmek, gizlemek"

indürüldi muḥammed yalavaçḳa ol çın turur iḍilerindin ***örte bėrdi*** anlardın ėsizliklerini ėḍgü ḳılur işlerini. 372v/6=047/002

örtegen ḳın "yakıcı Cehennem azabı"

bütünlükün anlar kim küyürdiler mü'min erenlerni mü'min ḫatunlarnı yana öknüp yanmadılar anlarḳa ol tamuġ ḳını anlarḳa ***örtegen ḳın***. 440r/6=085/010

örtegen ot "yakılan ve alevlendirilen Cehennem ateşi"

ünder anıŋ süsini bolġu üçün ***örtegen ot*** iḍileri. 317r/3=035/006

örtegen ot iḍileri "ateşi alev halkı, Cehennemlikler"

ünder anıŋ süsini bolġu üçün ***örtegen ot iḍileri***. 317r/3=035/006

örten- "yanmak, tutuşmak; kızarmak"

aŋar anıŋ içinde tėgme yėmişlerdin tėgse aŋar uluġluḳ. aŋar oġul ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ot ***örtense***. 34v/5=002/266

örtgü "örtme, örtü"

örtgü üçün Taŋrı anlardın körksüzrek ḳılmışlarını yanut bėrür anlarḳa terlerini anda körklügreki kim ḳılur erdiler. 337v/9=039/035

örtmek "bağış, bağışlama, mağfiret"

ėḍgü söz ***örtmek*** yėgrek ṣadaḳa bėrmekdin uḍu ıḍsa aŋar emgek. 34r/2=002/263

örtmeklig "kaplama, sarma"

yanut bėrmek üçün anlarḳa kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler anlar tururlar anlarḳa yazuḳ ***örtmeklig*** aġırlıġ rūzī. 312r/5=034/004

örü "yukarı doğru"

örü tur- "emre amade kılmak, emrine vermek"

örü turuġlı ḳıldı silerke tünni kündüzni künni aynı yulduzlarnı boyun bėrigliler ol anıŋ fermānıŋa. 196v/3=016/012

örte- "yanmak, tutuşmak, kızarmak"

bu tatıŋlar anı isig ***örteyür*** suwdın tamuluḳlarnıŋ iriŋi ḳanları. 333v/4=038/057

örtegen ḳın "yakan, yakıcı Cehennem azabı"

bütünlükün anlar kim küyürdiler mü'min erenlerni mü'min ḫatunlarnı yana öknüp yanmadılar anlarḳa ol tamuġ ḳını anlarḳa ***örtegen ḳın.*** 440r/6=085/010

örte gen ot iḍileri "kızgın ateşe maruz kalanlar, Ashâbu'l Sa'îr [161]"

ünder anıŋ süsini bolġu üçün ***örtegen ot iḍileri***. 317r/3=035/006

örten- "yanmak, tutuşmak"

aŋar anıŋ içinde tėgme yėmişlerdin tėgse aŋar uluġluḳ. aŋar oġul ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ot ***örtense***. 34v/5=002/266

örtüg 1."örtü"

ol ėkki gürūh ara ***örtüg*** ya'nī perde ol. 117r/1=007/046

2."cahillik, aptallık"

yoḳ kim köŋülleri ***örtüg*** içinde mundın. 252r/7=023/063

3. "örtülmüş, örtülü"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa buldı anı tuġar bir boḍun üze ḳılmadımız anlarḳa andın aḍın ***örtüg***. 221v/3=018/090

4. "gaflet[162]"

---

161 Sa'îr: Çılgın kor ateş ve alev, tutuşturmak, alevlendirmek, körüklemek, harbi kızıştırmak anlamındaki "s-a-r" "sa'r" kökünden türemiş bir sıfattır. İyice alevlendirilmiş ateş demektir. Kur'an'da bir yerde fiil olarak, sekiz yerde (el takısıyla) mârife, sekiz yerde de nekra (el takısız) şeklinde "alevlendirilmiş cehennem", "Ashab-ı sa'îr, "Cehennem sa'îran" ve yalnız "sa'îr" olarak on yedi yerde geçmiştir. "Sa'îr" bir ayet dışında bütün ayetlerde "kızdırılmış, çılgın, alevli ateş" manasında cehennem'e isim olarak kullanılmış ise de bazı tefsirciler "çılgınlık, delilik ve sapıklık içinde bulunmak" olarak, bir kısım tefsirciler ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak veya cehennemde bulunan bir vadinin ismi şeklinde yorumlamışlardır. Kelimenin İncildeki "sa'îr"den türediğini söyleyenler olmuşsada bu görüş fazla dikkate alınmamış ve kabul görmemiştir (Soydaner 2002:34).

162 Sözlükte "önemsememek, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek, farkına varmak, kayıtsız kalmak, ihmal etmek, boş bulunmak ve aldanmak; dalgınlık, yanılgı ve dikkatsizlik" anlamlarına gelmektedir (Karagöz 2005:193).

erdiŋ ök örtüg içinde mundın açtımız sėndin ***örtügüŋni*** sėniŋ közüŋ bu kün yitig turur. 382v/6=050/022

5. "baygınlık verenler, bayıltıcılar"

anlarḳa tamuġda yaḍımlar üstünlerindin ***örtügler***. 116r/9=007/041

6."manevi perde"

anlar kim erdi közleri ***örtüg*** sėni yāḍ ḳılmaḳdın erdiler umaslar ėşitü. 222r/6=018/101

örtüg ḳıl- "örtmek, perdelemek"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa buldı anı tuġar bir boḍun üze ***ḳılmadımız anlarḳa andın aḍın örtüg***. 221v/3=018/090

örtüg keḍim ḳıl- "(geceyi) elbise yapmak"

ol ol iḍi ol ***ḳıldı silerke tünni keḍim örtüg*** uḍıġunı rāḥatlanġu ḳıldı kündüzni tarılmaḳ. 265r/9=025/047

örtüg ḳıl- "kaplamak, bürünmek"

ne körür sėn ol kişini kim tutundı Taŋrısını öz hevāsı azdursa anı Taŋrı bir bilig üze yme tamġa ursa ḳulaḳı üze köŋli üze taḳı ***ḳılsa anıŋ körmeki üze örtüg***. 367v/1=045/023

örtügler ḳıl- "perde kılmak, perdelemek, kapatmak"

anlardın kim ḳulaḳ tutar saŋa ***ḳıldımız köŋülleri üze örtügler*** kim uḳmaḳlarındın ḳulaḳları içinde aġırlıḳnı. 97v/1=006/025

örtüg yaʿnī perde "hissi olsun, manevî olsun umumî manada perde, örtü"

ol ėkki gürüh ara ***örtüg yaʿnī perde*** ol. 117r/1=007/046

örtüglüg 1. "örtülü, perdeli, kapalı"

anlar kim ḫarc ḳılurlar māllarını tünle taḳı kündüz ***örtüglüg*** taḳı āşkārā. 35v/4=002/274

2. "gizli, gizli olan, görünmeyen"

bütünlükün Taŋrı bilür kökler yerler ***örtüglügni*** Taŋrı körügli turur anı kim ḳılur siler. 381v/3=049/018

3."Allahü Teâla'nin isimlerindendir. manası: hasselerle idrak edilemeyen zat-ı mukaddes, esma-i hüsna'dan el-Bāṭın[163]"

ol turur barçada burun barçada soŋra açuḳluġ ***örtüglüg*** ol tėgme nerseni bilgen ol. 397r/5=057/003

4. "gam, keder, tasa"

163 "Batın" lügatta, "gizli bir şeyin gizliliklerine vakıf olmak" demektir. Allah'ın zatının hakikati gizli olup akıl onun künhüne vakıf olamaz. Hak Teâlâ, her halükarda aşikar, nurunun mükemmelliğine rağmen acizdir. Allah'ın benzeri de muarızı manasında zıddı da yoktur (Cemel 2001:128).

Taŋrıḳa köŋül urdum uġraŋlar işiŋizlerke ortaḳlarıŋızḳa yana bolmasun işiŋizlerke siler üze ***örtüglüg*** yana öteŋler aŋa küḍmenler mėni. 159v/9=010/070

5. "Kur'an, öteki semâvî kitap mensuplarının kitaplarına tahrif ettiklerine dair haber veren, gayb[164]"

anlar kim kėrtgünürler ***örtüglügke*** taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa. 2v/3=002/003

6. "kapatılmış, örtülmüş"

anlar üze ot turur ***örtüglüg***. 444r/2=090/020

7. "levhü'l-mahfuz"

azu anlar üskinde mü ***örtüglüg*** levḥü ʾl- maḥfūẓ anlar andın bitirler. 387v/3=052/041

örtüglüg açġuları "gaybın (görünmez bilginin) anahtarları Allah'tadır"

anıŋ üskinde ***örtüglüg*** açġuları bilmes anı meger. 100v/2=006/059

örtüglüg arıġ uraġutlar "hiçbir şeyden habersiz temiz kadınlar"

bütünlükün anlar atarlar ***örtüglüg arıġ uraġutlarnı*** ukmaġlılarnı kėrtgünmişler ḳarġaldılar dünyā içinde āḫiret içinde anlarḳa ḳın turur uluġ. 257r/1=024/023

örtüglüg at- "nisbet etmek, zina iftirasında bulunmak"

bütünlükün anlar ***atarlar örtüglüg*** arıġ uraġutlarnı ukmaġlılarnı kėrtgünmişler ḳarġaldılar dünyā içinde āḫiret içinde anlarḳa ḳın turur uluġ. 257r/1=024/023

örtüglüg ay- "gizlice söylemek"

yana men açuḳluġ aydım anlarḳa taḳı örtüglüg aydım anlarḳa ***örtüglüg aymaḳ***. 424r/1=071/009

örtüglüg aymak "gizli gizli söylemek"

yana men açuḳluġ aydım anlarḳa taḳı örtüglüg aydım anlarḳa ***örtüglüg aymaḳ***. 424r/1=071/009

örtüglüg bol- "gizli olmak gizli kalmak"

çın uḍ ***örtüglüg boldı*** biziŋ üze. 8v/7=002/070

örtüglüg boluġlılar "gaybda olan, görünürlerde olmayanlar, kayıplara karışanlar"

keçmişni ayġay oḳ miz anlar üze biligin ermedimiz ***örtüglüg boluġlılar***. 113r/2=007/007

örtüglüg iş "taşkın, baskın, korkunç hadise, Kıyamet"

ḳaçan kelse ***örtüglüg iş*** uluġraḳ. 435r/6=079/034

örtüglüg ḳal- "gizli kalmak, gizlenmek"

ol kün ʿarża ḳılnur siler ***örtüglüg ḳalmas*** silerdin hīç örtülügli. 421r/2=069/018

164 Kurʾân, burada Gayb ile nitelendirilmiştir ki, birçok sebebin içinden en önemlisi, Kurʾân'ın öteki semâvî kitap mensuplarının kitaplarına tahrif ettiklerine dair verdiği haberdir (Türk 2000:175).

örtüglüg ḳaplıġ "kılıf, perde"

sımaḳları üçün bütün baçıġlarını tanmaḳları birle Taŋrı belgüleriŋe öldürmekleri yalavaçlarnı ḥaḳsızın aymaḳları köŋüllerimiz ***örtüglüg ḳaplıġ***. 76v/5=004/155

örtüglüg ḳıl- 1. "gizlemek"

ḥaḳḳā sėziksiz enne'llāhe bütünlükün bilür anı kim ***örtüglüg ḳılurlar*** anı kim açuḳluġ ḳılurlar. bütünlükün ol sewmes uluġsıġlıḳ ḳılġanlarnı. 197r/6=016/023

2. "perdelemek ***mec***. (ağırlık vermek)"

biz ***ḳıldımız*** köŋülleri üze ***örtüglüglük*** kim uḳsalar anı ḳulaḳları içinde ağırlıḳ. 219r/8=018/057

örtüglüg oḳımaḳ "dua ve münacatta bulunma, dua etme"

ançada oḳıdı iḍisini ***örtüglüg oḳımaḳ***. 223r/4=019/003

örtüglüg ot "kapıları üzerine kilitlenen ateş, Cehennem ateşi"

anlar üze ***ot turur örtüglüg***. 444r/2=090/020

örtüglüg sawlar "vahyedilen gayb haberler"

ol ***örtüglüg sawlardın*** yarlıġ ıḍur mız saŋa bilmes erdiŋ anı sen ap yme boḍunuŋ munda öŋdün. 167r/7=011/049

örtüglüg sır "gayb, sadece Allah'ın bilebileceği şeyler"

ayġıl bütünlükün ***örtüglüg sır*** Taŋrıḳa turur. 155r/2=010/020

örtüglüg tut- "gizlemek"

çın uluġ kün keldeçi turur tiler men kim ***örtüglüg tutsa*** men yanut bėrilmek üçün tėgme etöz anı kim ḳılmış erse. 229r/3=020/015

örtüglügni biligli iḍi "gizli olanı bilen Allah"

yandurulur siler ***örtüglügni biligli iḍike*** yme açuḳluḳnı bilgeli uḳturġay silerke anı kim ḳılur erdiŋizler. 150r/2=009/105

örtüglügni küḍezigliler "gizliyi koruyan kadınlar, kocalarına ihanet etmeyen kadınlar"

ėḍgü ḳunçuylar yarlıġ tutuġlılar ***küḍezigliler örtüglügni*** anıŋ birle kim küḍezdi Taŋrı. 62v/6=004/034

örtüglüglük "örtü, perde"

biz ḳıldımız köŋülleri üze ***örtüglüglük*** kim uḳsalar anı ḳulaḳları içinde ağırlıḳ. 219r/8=018/057

örtül- 1."örtülmek, gizli tutulmak"

örtülür aŋar ḳın ḳıyāmet kün. meŋgü ḳalur anıŋ içinde uçuzlamış. 266v/6=025/069

2. "gizlenmek, gizli kalmak, kaçmak"

ançada kim üşeyür siler anıŋ içinde ***örtülmes*** iḍiŋdin kür ẓerresi ağrınça yer içinde ap yme kök içinde. 159r/2=010/061

3. "gizli bırakmak"

nė körür siler eger bolsa miz bir belgülüg üze iḍimdin bėrdi maŋa yarlıḳamaḳlıḳ üskindin ***örtüldi*** siler üze 165v/2=011/028

yüzleri örtül- "örtünmek, bürünmek"

andaġ ḳalı kim ***örtülse yüzleri*** bir kesek tündin ḳaraŋḳuluḳ. 156r/3=010/027

örtülügli "gizlenen, gizli olan"

ol kün ʿarża ḳılnur siler örtüglüg ḳalmas silerdin hīç ***örtülügli***. 421r/2=069/018

örtün- "giymek, örtünmek"

taḳı men neçe kim oḳıdım erse anlarnı yarlıḳamaḳıŋ üçün anlarnı ḳıldılar erneklerini ḳulaḳları içiŋe ***örtündiler*** tonlarını taḳı aḍaḳ beküttiler uluġsıġlıḳ ḳıldılar uluġsıġlıḳ ḳılmaḳ. 423v/8=071/007

örü "ayakta, iki ayak üstünde, dik ***krş***. öre"

örü tur- "ayakta durmak"

örü turuġlı ḳıldı silerke tünni kündüzni künni aynı yulduzlarnı boyun bėrigliler ol anıŋ fermānıŋa. 196v/3=016/012

örü turuġlı ḳıl- "emre amade kılmak, emrine vermek, emir altına almak"

örü turuġlı ḳıldı silerke tünni kündüzni künni aynı yulduzlarnı boyun bėrigliler ol anıŋ fermānıŋa. 196v/3=016/012

örümçük "örümcek"

anlarnıŋ meŋzeki kim tuttılar Taŋrıda aḍın dostlar ***örümçük*** meŋzeki teg tuttı ewni. 292r/4=029/041

örümçük meŋzeki "örümceğe benzeme"

anlarnıŋ meŋzeki kim tuttılar Taŋrıda aḍın dostlar ***örümçük meŋzeki*** teg tuttı ewni. 292r/4=029/041

örümçük yuwası "örümcek yuvası"

ewlerde kewrekreki ***örümçük yuwası*** turur eger bilür erseler. 292r/5=029/041

ösey "sağlam olmak, sapasağlam olmak"

ḳararıp közleri kelgey anlarḳa ḫorluḳ çınoḳ ündeyür erdiler secde ḳılmaḳḳa anlar ***ösey*** erdiler. 419v/8=068/043

östiklendür- "teşvik etmek, yönlendirmek"

ay aġırlıġ yalawaç ***östiklendürgil*** kėrtgünüglilerni toḳış üze. 137r/7=008/065

öş "ıslak, nemli, yaş"

bilir anı ap yme bir ewin yerniŋ ḳarankuları içinde ap yme ***öş*** ap yme ḳuruġ meger bitig içinde belgülüg.100v/4=006/059

öşer- "sürdürmek, sürdürüp gitmek"

eger yarlıḳasa miz olarnı açsa miz ol kim anlar birle turur ziyāndın ***öşergeyler*** bu boynaġuluḳları içre başları tezginip yöriyürler. 252v/8=023/075

öt "öğüt ***krş***. ögüt"

ermes ol meger ***öt*** erig pend ajunluġlarḳa. 103v/4=006/090

öt- "bir şeye geçmek, delmek, boşalmak"

ay ādemīler taḳı perīler tėrneki eger usa siler ***ötüp*** çıḳmaḳınızlarḳa kökler yerler buçḳaḳlarından ötüp çıḳınlar. 393r/4=055/033

ötüp çıḳ- "geçip gitmek"

ay ādemīler taḳı perīler tėrneki eger usa siler ötüp çıḳmaḳınızlarḳa kökler yerler buçḳaḳlarından ***ötüp çıḳınlar***. 393r/4=055/033

öte- 1. "ödemek, teşekkür etmek"

ḳaçan kördi erse anı ornamış anıŋ üskinde aydı bu iḍim artuḳluḳından turur sınasa mėni şükr ***öter*** mü men azu nū-sipāslıḳ ḳılur mu men. 277r/5=027/040

2. "(emaneti) sahibine vermek"

bütünlükün Taŋrı fermānlayur silerke ***ötemekiŋizler*** emānetlerni iḍileriŋe. 65r/9=004/058

3. "bitirmek, tamamlamak"

ėkki vaḳtnıŋ ḳayusını ***ötedim*** erse teŋde keçmek yoḳ meniŋ üze. 283r/7=028/028

namāznı öte- "namazı bitirmek, namaz görevini ifa etmek"

ḳaçan ***ötese siler namāznı*** yāḍ ḳılıŋ Taŋrını aḍaḳın tururda oltururda yanlarınıŋız üze. 71r/4=004/103

şükr öte- "şükr etmek, şükretmek"

az turur ol kim ***şükr öter*** siler. 113r/6=007/010

şükr ü sipās öte- "şükretmek, şükür etmek"

mundaġoḳ tezgindürür miz belgülerni ol boḍunḳa kim ***şükr ü sipās öterler.*** 118r/8=007/058

ötegen "ödeyen"

belgüler turur tėgme seringen ḳulḳa şükr ***ötegenke*** ḳaçan kelse anlarḳa suw ḳomı deryā içre köligeler teg oḳırlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋa dīnni. 301v/4=031/031

ötemek "ödeme, verme"

ol ol iḍi ḳıldı tünni taḳı kündüzni ömeleşü kim tilese pend almaḳ azu tilese şükr ***ötemek***. 266r/8=025/062

ötel- 1."ödenmek, adaletle hükm olunmak"

tėgme gürūh yalavaçları ḳaçan kelse yalavaçları ***ötelür*** erdi anlar ara könilikde. 157v/9=010/047

2. "hesabı kesilmek, işi bitirilmek, tamamlanmak"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw ***öteldi*** iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/8=011/044

iş ötel- "hesabı kesilmek, işi bitirilmek"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl suġuldı suw ***öteldi iş*** turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/8=011/044

öten- "ödenmek, karara bağlanılmak"

erür iş ***ötenmiş*** keçrülmiş. 224r/5=019/021

ötgür- "sürdürmek, öteye geçirmek"

ay zindānnıŋ ėkki ėşleri aḍın aḍın Taŋrılar mu yėgrek yā bir Taŋrı mu tilekçe iş ***ötgürügli***. 176v/4=012/039

ötgürügli "***mec.*** çok güçlü, gücüne karşılık verilemeyen"

ay zindānnıŋ ėkki ėşleri aḍın aḍın Taŋrılar mu yėgrek yā bir Taŋrı mu tilekçe iş ***ötgürügli***. 176v/4=012/039

iş ötgürügli "***mec.*** çok güçlü, gücüne karşılık verilemeyen"

ay zindānnıŋ ėkki ėşleri aḍın aḍın Taŋrılar mu yėgrek yā bir Taŋrı mu tilekçe ***iş ötgürügli***. 176v/4=012/039

ötgürü "dolayı, nedeniyle"

anlarnıŋ yazuḳlarıdın ***ötgürü*** ġarḳa ḳılındılar kigrüldiler otḳa bulmadılar anlarḳa Taŋrıda aḍın yārīçilar. 424v/3=071/025

ötrü "ötrü, ötürü, den dolayı"

ol ol iḍi kim törütti siler üçün ne kim yer içindeki yumġını yana uġradı kökke tapa ***ötrü*** tüzdi anlarnı yėti ḳat kökler. 4v/9=002/029

ötüg (1) "rica"

unıtsalıḳ kemişti aŋar yek begdenike ***ötügni*** ürük ḳaldı zindān içinde ḳaç yıllar. 177r/1=012/042

ötüg (2) "hikâye"

ötüg bol- "öğrenmek"

aydı ***ötüg boldum*** anı kim sėn bilmediŋ. 276r/2=027/022

ötün "ödünç ***krş.*** ötünç[165]"

ötün bėr- "ödünç vermek"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ***ötnü bėrmek*** arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

ötnü bėrmek "ödünç[166]"

çın tutuġlı erenler çın tutuġlı tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ***ötnü bėrmek*** arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

ötünç "ödünç ***krş.*** ötün"

ötünç bėr- "ödünç vermek"

kim ol kim ***ötünç bėrse*** Taŋrıḳa körklüg ötünç bėrmek ḳat ḳat bėrür aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş 30v/4=002/245

ötünç bėrmek "ödünç verme"

kim ol kim ötünç bėrse Taŋrıḳa körklüg ***ötünç bėrmek*** ḳat ḳat bėrür aŋar ḳat ḳat artuḳluḳ üküş. 30v/4=002/245

öt(ü)r- "delmek"

bardılar ḳaçan mindiler erse kemi içiŋe ***ötürdi*** anı yaʿnī yırttı anı. 220r/5=018/071

öwke "öfke ***bkz.*** öfke"

aydılar ay mūsā çın anıŋ içinde boḍunlar bar üz ***öwkesi*** üçün iş ḳılġan biz kirmegey ök miz aŋar anlar çıḳġınçaḳa tėgi andın. 83r/5=005/022

öwke ḳıl- "kızmak, hiddet göstermek, öfkelenmek"

ay anlar kim kėrtgündiler dostluḳ tutmaŋlar ol boḍun birle kim ***öwke ḳıldı*** Taŋrı anlar üze nevmīḍ boldılar ol ajundın Taŋrı kim nevmīḍ boldı kāfirler gūr boḍnı ölügler. 407v/6=060/013

öyük "balçık, çamur"

ḳara öyük "çamur, balçık"

ançada aydı iḍiŋ feriştelerke men yaratıġlı men bir ādemīni ḳuruġ balçıḳdın ***ḳara öyük*** balçıḳdın yıllar keçmiş. 193v/1=015/028

öz 1."kendi, nefis"

165 Ödünç verme, Türkçe'de karz ve ariyet olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Karz, altın, gümüş, para veya buğday, arpa gibi misli bir malın, bir müddet sonra mislinin geri verilmesi üzere verilmesidir. Ariyet ise, bir malın kullanımının, geçici süreyle, ücretsiz olarak başkasına verilmesi demektir (Karagöz 2005:536).

166 Ödünç verme, Türkçe'de karz ve ariyet olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Karz, altın, gümüş, para veya buğday, arpa gibi misli bir malın, bir müddet sonra mislinin geri verilmesi üzere verilmesidir. Ariyet ise, bir malın kullanımının, geçici süreyle, ücretsiz olarak başkasına verilmesi demektir (Karagöz 2005:536).

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer ***öz*** birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın yazuḳ keçrü ḳılmaḳ alınmaz andın teŋ tuş ap yme anlar yārī bėrilmezler. 6v/1=002/048

2. "iç, kalb"

iḍiŋizler bilgenrek anı kim ***özüŋüzler*** içinde turur. 207v/9=017/025

öz artuḳluḳı "Allah'ın lutfu ve keremi"

cevāb bėrür anlarḳa kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler arturġay anlarḳa ***öz artuḳluḳından***. 356r/2=042/026

öz ārzūsı "ihtiyaç, istek, isteğine kavuşmak, alacağını almak, arzusuna nail olmak"

ḳaçan ötese sürse zeyd ***andın öz ārzūsını*** anda kėḍin tişiligke bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri içinde ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı. 308r/4=033/037

öz aşı "yiyecek, insana verilen yiyecek"

baḳsun kişiler neteg mūrdār arıġsız bolur ***öz aşıŋa***. 436r/3=0808/024

öz begi "koca"

sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi çıġlaşurlar ***öz begi*** içinde yme ınçıḳlar erdi teŋrike Taŋrı ėştür biri biriŋiz birle sözleşmekiŋizdin Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/2=058/001

öz beleki "hediye, kendi hediyesi"

yoḳ kim siler ***öz belekiŋiz*** birle sewnür siler. 276v/8=027/036

öz boḍını 1."aile"

ḳaçan yansalar ***öz boḍunlarıḳa*** yanarlar sewnügligüḳa yanıġlı. 438v/8=083/031

2."mecliste toplananlar, meclis arkadaşları, dernek heyeti"

oḳısun ***öz boḍunını***. 446r/9=096/017

3. "yakın akrabalar, yakın aile"

yme ***öz boḍunı*** ol kim yandurur anı. 422r/7=070/013

öz burtaġları "örtü, örtüleri"

ay yalavaç ayġıl cüftleriŋe ḳızlarıŋa mü'minler tişileriŋe yortuġanı alınsunlar özleri üze ***öz burtaġlarından***. 310v/5=033/059

öz çüftleri "kocaları, zevceleri"

meger ***öz cüftleri*** üze azu ol kim erklig boldı eligleri. 249r/5=023/006

öz dīnleri "kendi dinleri"

anlar eger elig bolsalar siler üze taşlayu öldürgeyler silerni azu ḳaytarġaylar silerni ***öz dīnleriŋe*** ḳurtulmaġay siler andaġ erse tutaşı. 216r/3=018/020

öz ewleri "kendi evleri"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler ewlerke ***öz ewleriŋizde*** aḍınḳı ewlerke ançaḳa tėgi kim yol bar mu tėmeginçe siler selām ḳılmaḳınça ol ew boḍunı üze. 257r/6=024/027

öz faẓlı "Rabbin lutfu"

ol kim tüşürdi bizni turġu sarāy içinde ***öz faẓlıdın***. 319v/3=035/035

öz ḫaberleri "haber, bir durumla ilgili bilgi verme, herhangi bir vakıanın anlatılması, bildirilmesi"

ol kün tanuḳluḳ bėrür ***öz ḫaberlerni***. 447v/4=099/004

öz hevāsı "hevâ, heves, kötü, meyiller"

ne körür sėn ol kişini kim tutundı Taŋrısını ***öz hevāsı*** azdursa anı Taŋrı bir bilig üze yme tamġa ursa ḳulaḳı üze köŋli üze taḳı ḳılsa anıŋ körmeki üze örtüg. 367r/9=045/023

öz işi "eylem, amel"

bütünlükün Taŋrı tėgürdeçi turur ***öz işi*** içiŋe. 413v/4=065/003

öz kentler "Sebe halkının oturduğu yerler"

ḳatıġsız boldı sebe boḍunı ***öz kentleri*** içinde bir nişān. 313r/6=034/015

öz kişi "hısım, akraba[167]"

yāḍ ḳılġıl bitig içinde meryemni ançada ıraḳ boldı ***öz kişilerindin*** bir yerde kün tuġuşı tapa. 223v/8=019/016

öz kişiler "aile"

yana yöridi ***öz kişiler*** yana ḫarāmlayu. 430r/1=075/033

öz ḳudreti "Allah'ın gücü ve kuvveti"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaḳ yer barınça anıŋ ḳudreti içinde turur ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay ***öz ḳudreti*** birle. 340v/6=039/067

öz ḳulı "Hz. Peygamber, öz kulı, Abdullah[168]"

vaḥy ıḍtı ***öz ḳulı*** tapa anı kim vaḥy ıḍtı. 388r/6=053/010

öz mālları "mal, mülk"

tüz bolmas olduruġlılar kėrtgünüglilerdin yas iḍilerinde aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde ***öz mālları*** birle öz tenleri birle artuḳluḳ urdı Taŋrı ḳatıġlanıġlılar olturuġlılarḳa. 70r/1=004/095

öz meŋzek "şekil/seciye, karakter, mezheb, gidişat, tarikat, takib edilen yol"

---

167 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

168 Abd, kul; Abdullah da Allah'ın kulu demektir. Bu iki isim Hz. Peygamber'in en şerefli isimlerindendir. Zira Kur'an-ı Kerim'de altı ayette Cenâb-ı Hak, Habib'ini bu isimlerle anmıştır. Bu ayetlerin üçü Hz. Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'in ihsan edilmesiyle, birisi kulluk görevi olan namaz ve duasıyla, diğer ikisi de Mi'râc gecesi ve o gece vasıtasız olarak verilen vahiylerle ilgilidir(Yeniterzi 1993:166).

ayġıl ḳamuġ ḳılur ***öz meŋzeki*** tüşi üze. 212r/9=017/084

öz namāzını "kendi duası"

ḳamuġ bildi ök ***öz namāzını*** öz tesbīḥni. 259r/8=024/041

öz neẕrlerni tükel ḳıl- "adaklarını yerine getirmek"

tükel ḳılurlar öz neẕrlerni ḳorḳarlar ol kündin kim erür anıŋ ḳatıġlıḳı ıḍı urup. 430v/4=076/007

öz nūrı "Allah'ın nuru, Kur'an"

tilerler kim öçürseler Taŋrı nūrını aġızları birle Taŋrı tükel ḳılġalı turur ***öz nūrını*** neçeme tilemese tanıġlılar. 408v/2=061/008

öz orunlar "meclis, konferans salonu, toplantı, mecliste toplananlar, meclis arakadaşları, dernek heyeti"

siler mü kelür siler erenke keser siler yolnı keltürür siler ***öz orunlarınız*** içinde taplamaġunı. 291r/3=029/029

öz özi "kendi, kendisi, zat, nefis, ruh"

çın şükr öteyür ***öz özine***. 277r/5=027/040

öz raḥmeti "Allah'ın rahmeti, şefkati"

kigrür kimni tilese ***öz raḥmetine*** küç ḳılıġlılarḳa anuttı anlarḳa aġrıtġan ḳını. 431v/7=076/031

öz tenleri "kendileri, bedenleri"

tüz bolmas olduruġlılar kėrtgünüglilerdin yas iḍilerinde aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde öz mālları birle ***öz tenleri*** birle artuḳluḳ urdı Taŋrı ḳatıġlanıġlılar olturuġlılarḳa. 70r/1=004/095

öz tesbīḥni "Tesbih (Allah'ı takdis ve tenzih etmek)"

ḳamuġ bildi ök öz namāzını ***öz tesbīḥni***. 259r/8=024/041

öz tileki "hevâ, heves, keyf, kötü meyiller"

eger yanut bėrseler saŋa bilgil kim uḍu bardılar ***öz tileklerine***. 285r/6=028/050

öz törütmiş cān "Cebrail, ruh[169]"

yana tüzütti anı ürdi anıŋ içiŋe ***öz törütmiş cāndın***. 302v/3=032/009

öz törütülmişi "kendi yaratılışı"

uru bėrdi biziŋke bir meṣel unuttı ***öz törütülmişini***. 324v/6=036/0078

169 Dört büyük melekten birinin ismi olup, peygamberlere vahiy getirmekle görevlidir. Kur'an'da bu meleğin ismi Cibril, Ruhu'l-Kudüs, Ruhu'l-Emin, Ruh ve Resul şeklinde geçmektedir. Bütün peygamberlere vahyi getiren Cebrail'dir. Kur'an'a göre o, karşı konulmayacak bir güce, üstün ve kesin bilgilere sahip, Allah nezdinde çok itibarı olan ve diğer meleklerin kendisine itaat ettiği şerefli bir elçidir. Bu yönüyle Cebrail kuvvet manasına gelen Cebra ile Allah anlamına gelen İl'den meydana gelmiş bir isimdir. Allah'ın kuvveti demektir(Karagöz 2005:85).

öz tüpi "kendi kökü"

ol kim kestiŋizler yėgü ḫurmādın azu ḳoḍtıŋızlar anı aḍaḳın ***öz tüpi*** üze Taŋrı yarlıġı birle yme helāk ḳılġu üçün fāṣıḳlarnı. 403v/5=059/005

öz uraġutı "kadın, eş, zevce[170]"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mıṣr kendinde ***öz uraġutına*** aġır yaḫṣı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

öz yarlıġı 1."Allah'ın kelimeleri, sözlerden meydana gelen, Kur'an"

azu mu ayurlar ḳoştı Taŋrı üze yalġannı eger tilese Taŋrı tamġa urur sėniŋ köŋlüŋ üze yoyar Taŋrı yaraġsızlarnı çın ḳılur öz yarlıġını ***öz yarlıġı*** birle. 355v/8=042/024

2. "Kur'an, Kur'an ruhtur. Hayat veren ruhtur ve ruhların hayatı onunla kâimdir"

taḳı mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa cebra'ilni ***öz yarlıġımızdın*** bilmez erdiŋ ne ol bitig ap yme kėrtgünmek yoḳ kim ḳıldımız anı yaruḳluḳ oŋarurmiz anıŋ birle kimni tilese ḳullarımızdın. 358r/3=042/052

öz yüzi "yüzüstü"

kişilerdin kim tapnur Taŋrıḳa bir buçḳaḳ üze. eger tėgse aŋar ėḍgülük amrulur aŋar eger tėgse aŋar bulġaḳ ewrülür ***öz yüzi*** üze. 243r/7=022/011

özi ölmiş "murdar hayvan, kesilmeksizin ölen hayvan, ölü, İslam kaidelerine göre yenmesi yasak olan hayvan[171]"

çınoḳ ḫarām ḳıldı siler üze ***özi ölmişni*** aḳar ḳannı toŋuz ėtini ol nekni kim urun ḳılındı anıŋ birle Taŋrı aḍnaġıḳa. 20r/3=002/173

özleri içinde ḫarāc bul- "burukluk duymak"

yoḳ kim iḍiŋ tapa kėrtgünmesler ançaḳa tėgi sėni aḍrıġlı seçigli yaraġınça anıŋ içinde ulġaydı anlar ara yana ***bulmaslar özleri içinde ḫarāc*** anıŋdın kim kestiŋ seçtiŋ boyun bėrürler boyun bėrmek. 66r/7=004/065

---

170 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

171 Meytenin yenilmesi Hz. İbrahim'in dininde de haram olan hususlardandı. Kureyşden bazıları meyte yemekten kaçınıyorlardı. Fakat yine Cahiliye devrinde bazı kimselerin meyteyi, bir dış tesir olmaksızın kendi kendine ölen hayvan diye tarif ettikleri ve İslam tarafından meyte sayılarak haram kılınmış ölü hayvanların etini yediklerini görmekteyiz. Nitekim müşriklerden bazıları, Müslümanlara : Kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuzda Allah'ın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz diye sormuşlardı (Ateş 1996 :469).

özlerin küḑeziglileri " iffetli, namuslu kadınlar"

tişilig alıŋlar olarnı boḑunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle ***özlerin küḑeziglileri*** zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/4=004=025

özüŋni öldür- "öfkeden yahut gamdan dolayı kendisini öldürecek dereceye getirmek, kendini helak etmek"

bolġay kim sen ***öldürdeçi sen özüŋni*** anlarnıŋ izleri üze eger kėrtgünmeseler bu sözke ḳaḑġun. 214v/8=018/006

özek "vadi ***bkz.*** özi"

ḳaçan keldi erse ündenildi ***özekniŋ*** ḳıḑıġıdın oŋı sıŋardın ḳutluġ orun içinde bir yıġaçdın kim ay mūsā men Taŋrı men ajunluġlarnı egtülegli iḑi kim kemişgil tayaḳıŋnı. 283v/1=028/030

özi "vadi, yarık ***bkz.*** özek"

indürdi kökdin yaʿnī bulıtdın suwnı aḳtı ***öziler*** anıŋ teŋinçe birle kötürdi aḳın köpüki yoḳaru aşıġlı. 184v/9=013/017

özlüg "şahıs, kişilik"

anlar kim atarlar yaʿnī sökerler arıġ ***özlüg*** uraġut yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı seksen berge. 255r/8=024/004

özneklik "maharet, ustalık"

azu bu ol kim rūzī bėrür silerke eger yıġsam rūzīsini yoḳ üstediler boyunġalıḳ içre ***özneklik*** içre. 417v/8=067/021

ʿözr (<A.) "özür[172]"

aydılar yazuḳ ʿözrdin iḑiŋizlerke bolġay kim anlar saḳlanġaylar. 127v/7=007/164

ʿözr ay- "özür beyan etmek, özür dilemek"

destūr bėrilmiş anlarḳa ***ʿözr aysalar***. 432v/6=077/036

ʿözr belgür- "özür beyan etmek"

neçeme kim ***belgürtse ʿözrlerini***. 429v/3=075/015

ʿözr ḳıl- "özür dilemek"

keldi ***ʿözr ḳılġuçılar*** taş yörir ʿarablardın destūr bėrilse anlarḳa. 148r/8=009/090

ʿözr ḳılġuçı "özür dileyen"

keldi ***ʿözr ḳılġuçılar*** taş yörir ʿarablardın destūr bėrilse anlarḳa. 148r/8=009/089

ʿözr tile- "özür dilemek"

ʿözr tilemeŋler tandıŋızlar oḳ kėrtgünmişiŋizlerde kėḑin. 145v/4=009/066

172 Dinmeyen burun kanaması, yaradan kan sızması, idrar tutmama, devamlı kusma, hayız ve nifas dışındaki kadınların akıntısı gibi bedeni rahatsızlıklar, en az bir namaz vakti süresince devam etmesi halinde özür olarak kabul edilmiştir. Böyle olan kimseye de mazur denir (Karagöz 2005:538).

-p-

pāre (<F.) "parça"

dost duttı bir ***pāre*** kitāb iyelerindin eger azdursalar sizni. 44v/7=003/069

pāre pāre bol- "parça parça olmak"

pāre pāre bolu yazar kökler andın yarılu yazar yėrler tüşe yazar tağlar sınıp. 228r/2=019/090

pāre pāre bolġlı "parçalanmış, yarılmış"

eger ḳuḍı ıḍsa erdimiz bu oḳıġunı bir tağ üzele körgey erdiŋ anı ḳorḳuġlı ***pāre pāre bolġlı*** Taŋrı ḳorḳunçındın ol meṣeller belgürttimiz anı kişilerke bolġay kim anlar saḳınġaylar ol Taŋrı ol kim yoḳ iḍi meger ol örtüglügni biligli yme açuḳluġnı biligli ol turur rūzī bėrigli yarlıḳaġlı. 405r/8=059/021

pāre pāre ḳıl- "parça parça yapmak, parçalamak"

ḳaçan baḳıp turı körkitti erse iḍisi tağḳa ***kıldı anı kes kes pāre pāre***. 124v/9=007/143

pārekende (<F.) "dağınık, darmandağın"

silerniŋ işiŋizler ***pārekende*** turur. 444v/4=092/004

pārsālıḳ (<F.+T.) "sodu, dine bağlı, iffetli, namuslu"

pārsālıḳ ḳıl "iffetini korumak, iffetli olmak, çekingen durmak, sakınmak, çekinmek"

eger yıġlıp ***pārsālıḳ ḳılsalar*** yėgrek anlarḳa. Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 261r/7=024/060

pend (<F.) 1."öğüt, nasihat"

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol ***pend*** saḳnuḳluḳlarḳa. 86r/6=005/046

2."yad etme, anış"

eger erse erdi biziŋ üskümizde bir ***pend*** ozaḳılardın. 330r/1=037/168

3."öğüt, büyüklük, şeref"

ol ***pend*** turur saŋa yme seniŋ boḍunuŋa herāyna sorulġay siler. 361r/2=043/044

4."şiddetli pişmanlık, fazla nedamet, hasret"

ol ***pend*** turur tanıġlılar üze. 421v/8=068/048

5."hatırlatmaya, ibrete sevk eden nasihat"

ol ***pend*** turur saḳnuḳlarḳa. 421v/7=068/050

6. "hatıra getirip bilmek, hatırlatma, ikaz, nasihat"

bütünlükün anıŋ içinde ***pend*** turur aŋar kim bolsa aŋar köŋül azu kemişse ḳulaḳ ol yā bolsa ḥāżır. 383r/9=050/037

7. "bellemek"

ḳılġumız üçün kemini silerke ***pend èşitti*** anı ḳulaḳlar èşitigli. 420v/6=069/012

8. "İncil, inananlar için öğüt olan kitap, el-meviza[173]"

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bèrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol ***pend*** saḳnuḳluḳlarḳa. 86r/3=005/048

9. "Kur'an, öğüt ve nasihat veren kitap, el-mevʾiza[174]"

ol ***pend*** turur saḳnuḳlarḳa. 421v/7=069/048

pend aḍırmaḳ seçmek "vaz, nasihat, öğüt"

bitidimiz aŋar taḫtalar içinde tègme nersedin ***pend aḍırmaḳ seçmek*** tègme nersedin. 125r/3=007/145

pend al- "öğüt almak, nasihat dinlemek"

bütünlükün ***pend alur*** ḫıred iḍileri. 185r/7=013/019

pend alın- "öğüt almak, aklını başına almak"

ol Taŋrı belgülerindin bolġay kim anlar ***pend alınġaylar.*** 114v/3=007/026

pend bèr- "öğüt vermek"

ol kim indürdi siler üze bitigdin taḳı biligdin ***pend bèrür*** silerke. 28v/4=002/231

pend bèril- "öğüt verilmek"

ol ***pend bèrilür*** anıŋ birle kim bolsa sizlerdin kèrtüngen Taŋrıḳa hèm soŋ künke. 28v/6=002/232

pend èşit- "bellemek"

ḳılġumız üçün kemini silerke ***pend èşitti*** anı ḳulaḳlar èşitigli. 420v/6=069/012

pend iḍisi "uyarıcı olan Kur'an"

vaʿdelerni çın ḳılıġlı haḳḳı iḍi ḳurʾān haḳḳı ***pend iḍisi***. 330v/1=038/001

saw pend bol- "düşünmek"

ol ol boḍun meŋzeki kim yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni. keçmişlerni sözlegil bolġay kim anlar ***saw pend bulġaylar***. 129r/3=007/176

pend kel- "öğüt gelmek"

---

173 İncil dönemindeki insanlara geçmiş milletlerin durumundan haber verip onların durumuna düşmemeleri için öğüt vermesi sebebiyle bu isimle anılmıştır (Türk 2001:128).

174 Mevʾiza, bir kimseye kalbini yumuşatacak söz söylemek, nasihat etmek, öğüt vermektir. Kur'an en güzel öğütleri vererek insanları her iyiliğe davet eden, her kötülükten sakınmağa ve korunmağa teşvik eden bir kitap olduğu için baştan başa ilahi bir mevʾizadır (Türk 2001:165).

ay kişiler ***keldi ök silerke bir pend*** iḍiŋizlerdin ṣıḥḥatlıḳ aŋar köküzler içinde köni yol yarlıḳamaḳ müʾminlerḳa. 158v/3=010/057

pend ḳıl- "öğüt vermek, öğüt almak"

ayġıl ***pend ḳılmazlar*** mu. 253r/8=023/085

pend/ḳızġut "öğüt, nasihat"

ḳayudın bu anlarḳa ***pend ḳızġut*** keldi ök anlarḳa yalavaç belgülüg. 364r/1=044/013

pend tap- "öğüt tutmak"

belgürtür belgülerini kişilerke bolġay kim anlar ***pend tapġaylar.*** 27r/3=002/221

pend tut- "ibret almak, akıl etmek, düşünmek"

bėrür biligni kimke tilese kim bėrilse üzme bilig bėrildi ök. üküş ėḍgülük ***pend tutmas*** meger ḫıred iḍileri. 35r/3=002/269

pend tutuġlı "tezekkür eden, hatıra getiren"

ḳoḍtımız anı bir belgü bar mu hīç bir ***pend tutuġlı***. 390v/5=054/015

pend üşkermek "vaz, nasihat, öğüt"

keldi saŋa munuŋ içinde yaraġlıġ ***pend üşkermek*** kėrtgünüglilerke. 173r/3=011/120

perde (<F.) 1. "örtü"

ol ėkki gürūh ara örtüg yaʿnī ***perde*** ol. 117r/1=007/046

2. "engel"

biz anuttımız küç ḳılıġlılarḳa otnı tėgre ḳapsar anlarnı anıŋ ***surā perdesi.*** 217r/2=018/029

perde ol kötgiler üze "Cennet ve Cehennem arasındaki surun yüksek yerleri, el-aʾraf[175]"

Ol ėkki gürūh ara örtüg yaʿnī ***perde ol kötgiler üze*** erenler bar bilirler ḳamuġnı sīmāları birle yaʿnī ḳırtışları birle. ündegeyler uştmaḫ iḍilerine āsānlıḳ siler üze tėp kirmegeyler aŋar anlar umınç tutġaylar. 117r/1=007/046

perde arḳasında sözlemek "Allah'ın kuluyla perde arkasından konuşması anlamında[176]" kerekmez bir yaŋluḳḳa ***sözlemek*** aŋar Taŋrı meger uḳturmaḳın ilhāmı azu ***perde arḳasında*** azu ıḍur yalavaç yarlıġ ıḍur anıŋ yarlıġı birle ne tilese. 358r/2=042/051

perde artı "perde arkası"

175 Aʾraf, urf kelimesinin çoğulu olup, herhangi bir yüksek ve yüce olan bir mekana verilen bir isimdir. Meşhur görüşe göre cennet ile cehennem arasındaki perdenin, sûr'un yüksek tepeleri demektir. Yüksekte olanın iyi bilindiği için marifet (bilmek) kökünden geldiğini söyleyenler de olmuştur. Aʾraf ehlinin kimler olduğu hususunda müfessirler arasında değişik görüşler mevcuttur. Müfessirlerin çoğunluğuna göre, iyi ve kötü ameleleri birbirine eşit olan insanların olduğu kabul edilmektedir (Soydaner 2002:85).

176 Perde arkasından söylemekle ki bazı cisimlerde ve kulaklarda kelam, söz yaratıp işittirir de, işiten kimin söylediğini görmez. Nitekim Hz. Musa'ya böyle olmuştu. Bu doğrudan doğruya kalbe değil, kulaktaki işitme gücüne söylenmiş olduğundan perde arkasından olmuş oluyor(Yazır1993:cilt 7 35).

ḳaçan ḳolsa siler yalavaç ḫatunlarından ḳılġudın ḳoluŋlar anlardın ***perde artındın***. 310r/2=033/053

perde örtüglüg "örtülmüş, örtülü"

ḳaçan oḳısa sen oḳıġunı ḳılġay miz seniŋ ara anlarnıŋ ara kėrtgünmesler kėḏinki ajunḳa bir ***perde örtüglüg***. 209r/8=014/045

perde tut- "engel çekmek"

ḳıldı yā ***tuttı anlarda mundın perde*** ıḏtımız aŋar öz feriştemizni yüz utru tikildi aŋar bir yigit kişi teg tüz boḏluġ. 223v/9=019/017

perī (<F.) "cin[177]"

ayġıl eger birikse kişi ***perī*** keldürmekleri üzele bu oḳıġu meŋizlig keltürmegeyler anıŋ teg. 212v/4=017/088

perīler ādemīler "cinler ve insanlar"

ḫesāb ḳılġay miz siler birle ay ***ādemīler perīler***. 393r/2=055/031

perīler gürūhları yme ādemīler "birbiriyle kaynaşmış topluluk"

ay perīl***er gürūhları yme ādemīlerniŋ*** kelmedi mü silerke yalavaçlar silerdin keçmişin ayurlar siler üze belgülerimni ḳorḳutsalar bu künleriŋizni körmek bu. 108r/3=006/130

perīler tėrneki "cinler topluluğu"

ay ādemīler taḳı ***perīler tėrneki*** eger usa siler ötüp çıḳmaḳıŋızlarḳa kökler yerler buçḳaḳlarından ötüp çıḳıŋlar. 393r/3=055/033

perīler yıġını "birbiriyle kaynaşmış topluluk, cinler topluluğu"

ol kün tėrer miz anlarnı ḳamuġnı ay ***perīler yıġını*** üküş bolduŋızlar kişilerdin. 107v/7=006/128

perīlerni Taŋrıḳa ortaḳlar ḳıl- "cinleri Allah'a ortak koşmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa ortaḳlar perīlerni yarattı olarnı yalġan aydılar aŋar oġlanlar ḳızlar biligsizin. 105r/2=006/100

perverdigār (<F.) "besleyici, terbiye edici, rızıklandırıcı"

ol ol iḏi ḳıldı silerke yerni amrulġu taḳı kökni kötrüm ṣūret ḳıldı silerni körklüg ḳıldı ṣūretleriŋizni rūzī ḳıldı silerke arıġdın ol turur iḏiŋiz ***perverdigārıŋızlar*** bereketlig iḏi ajunluġlar iḏisi. 347r/2=040/064

pes (<F.) "artık"

kim yüz çewürse andın soŋ ***pes*** anlar anlar buyruḳdın çıḳġanlar. 46r/6=003/082

177 Cinlerin dişisi olanlarına verilen isimdir.İnsanlarda olduğu gibi cinlerde de erkeklik ve dişilik vardır.onlarda çoğalırlar. Peri kelimesi mecazi anlamda da kullanılmaktadır. Mecazi anlamda kullanıldığı zaman güzellik ve iyilik severlik kastedilir (Hikmet yay 1993:14).

peyġāmber (<F.) "elçi, peygamber[178]"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı tişilerke yawumaġan taḳı ***peyġāmber*** eḍgülerdin. 41v/3=003/039

peyġāmberlıḳ (<F.+T) "peygamberlik"

bolmadı yaratılmışḳa kim bėrse aŋa Taŋrı kitābnı taḳı ḥikmetni taḳı ***peyġāmberlıḳnı*** andın soŋ aytsa kişilerke. 45v/8=003/079

peyveste (<F.) "devam eden, kalıcı, daima koruyan, idare edip ayakta tutan"

Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tirig ***peyveste*** örelig. 38r/2=003/002

peyveste ḳıl- "bir işi devamlı yapmak, vazgeçmemek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar eḍgü işlerini taḳı ***peyveste ḳıldılar*** namāznı taḳı bėrdiler zekātnı anlarḳa anlarnıŋ anlarnıŋ iḍisi. 36r/2=002/277

peyveste örelig "devam eden, kalıcı, daima koruyan, idare edip ayakta tutan, esma-i hüsna'dan, el-Ḳayyum[179]"

Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tirig ***peyveste örelig***. 38r/2=003/002

peyvestelik (<F.+T.) "devamlılık"

taḳı ***peyvestelik*** ḳılmadılar anıŋ üze kim ḳıldılar taḳı anlar bilürler. 51r/1=003/135

peyvestelik ḳıl- "bir işi devamlı yapmak, devam etmek, vazgeçememek"

taḳı ***peyvestelik ḳılmadılar*** anıŋ üze kim ḳıldılar taḳı anlar bilürler. 51r/1=003/135

pīr (<F.) "yaşlı, ihtiyar, acuz[180]"

aydı ay ḳatıġlıḳa tuġrur mu men men ḳurtġa men bu begim ***pīr*** turur. 169r/6=011/072

---

178 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1)."Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım 1998:1)

179 Kayyum, zeval bulmayan baki, daim demektir, denilmiştir. Çoğunlukla "Hayy" ismi tekid etmek için bitişik vaziyette gelir.Kayyum "mahlukatının yönetimini uygun biçimde yürüten daim" demektir ki, yaratıklarının işlerini yürütür ve yeryüzünün ve gökyüzünün, işlerini tedbir eder ve yönetir. Her şey onunla kaimdir. Her şeyin varlığı O'nun varlığına bağlıdır.El-Kaim kullarının yaptıklarını gözetleyici demektir (Cemel 2001:114).

180 Bir şeyin tehir edilmesinden ötürü geldiği nokta, gücün zıddı, birçok işe gücü yetmediğinden dolayı yaşlı kadın, dilcilerin kelime ile ilgili verdiği anlamlardır. Kur'an'da 26 yerde isim, fiil, mastar olarak kullanılan kelime bütün türevlerinde gücün zıddını, yani güçsüzlüğü zayıflığı ifade etmektedir. "ʿAcûz" kelimesinin, gücünü kaybeden yaşlı kadın, fena halde yaşlanmış kadın, şeklindeki biyolojik ölçeklerin kozmolojik ölçekle karşılığının 98 yaş olduğu, şeyh ve kiber kelimelerinden anlaşılmaktadır. Kur'an'da yaşlı erkekler için kullanılan kiber ve şeyh kelimelerinin müenneslerinin kadınlar için kullanılmayıp özellikle ʿacûz kelimesinin kullanılmış olması bunun en önemli kanıtıdır(Kalın 2001:183)

pīr uluġ "yaşlı (kişi), elli yaşını geçkin kimse, 50 ile 80 yaş arasında bulunan kimse, ihtiyar"

aydılar ay ʿazīz-i mışr çın aŋa ata turur ***pīr uluġ***. 180r/1=012/078

pūdeh **(<F.)** "ölmek, çürümek"

ḳaçan bolsa miz sünŋükler ***pūdeh*** çürimiş. 434v/5=079/011

pūdeh bol-"çürümek"

aydı kim tirgürür sünŋüklerni ol ***pūdeh bolsa***. 324v/7=036/078

pūdeh /çürimiş "çürüme"

ḳaçan bolsa miz sünŋükler ***pūdeh çürimiş***. 434v/5=079/011

pūdeh/çürimiş bol- "çürüme"

ḳaçan ***bolsa miz sünŋükler pūdeh çürimiş***. 434v/5=079/011

-r-

raġbet (<A.) "itibar, rağbet[181]"

raġbet ḳıl-"itibar etmek, rağbet etmek, istekle karşılamak"

iḍiŋ yana ***raġbet ḳılġıl*** ḥācet ḳılmaḳ birle. 445v/4=094/008

rāḥatlanġu (<A.+T.) "huzur, rahatlık"

rāḥatlanġu ḳıl-"huzur vermek, rahatlık vermek"

ol ol iḍi ol ḳıldı silerke tünni keḍim örtüg uḍıġını ***rāḥatlanġu ḳıldı*** kündüzni tarılmaḳ. 265r/9=025/047

raḥm (<A.) "döl yatağı"

oŋurḳa suwıdın ḳaçan tökülse ***raḥm*** içinde yana anıŋ üze kėḍinki törütmek. 389v/4=053/046

raḥmān (<A.) "rahmeti bütün yaratıkları kaplayan, esma-i hüsna'dan er-Rahman[182]"

ol kün tėrer miz saḳnuḳlarnı ***raḥmān*** Taŋrıḳa ağırlayu. 227v/9=019/085

raḥmān iḍi yāḍı "Kur'an"

kim ewrülse ***raḥmān iḍi yāḍındın*** kömerler miz aŋar yekni ol aŋar ėş ḳoldaş. 360v/4=043/036

raḥmān iḍi "rahmeti bütün yaratıkları kaplayan, esma-i hüsna'dan er-Rahman"

ḳorḳutur sen anı kim uḍu barsa yāḍḳa ḳorḳsa ***raḥmān iḍike*** yer içinde. 321r/7=036/011

raḥmān taŋrı"rahmeti bütün yaratıkları kaplayan, esma-i hüsna'dan er-Rahman"

ayġıl kim küḍezür silerni tünle kündüz ***raḥmān Taŋrıdın***. 238r/3=021/042

raḥmet (<A.) "acıma, esirgeme[183]"

181"r-g-b" kökünden gelen bu kelime "isteme, arzu etme, itibar etme umma" anlamında kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında aşırı istekli olma halini ifade eder (Hikmet yay. 1993:30).

182 Merhamet etmek, acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, ikamet etmek ve kadının rahminden şikayet etmesi anlamlarındaki "r-h-m" kökünden türeyen rahman kelimesi sözlükte, çok merhametli olan demektir. Kur'an'da 57 defa geçen rahman kelimesi, Allah'a özgü bir sıfat olup Allah'tan başkaları için kullanılmamıştır. Bu isim "sıfat-ı galibe" olup Allah'ın güzel isimlerinin ikincisidir. Bu kelimenin ikili ve çoğulu yoktur. Kur'an'da da sadece tekil olarak kullanılmıştır. Rahman kelimesi Allah'ın ism-i sıfatı olarak; pek merhametli, çok merhamet sahibi, çok nimet verici ve çok müşfik şeklinde anlamlandırılabilir (Karagöz 2005:544).

183 Merhamet ve rahmet kelimeleri; acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, ikamet etmek ve kadının rahminden şikayet etmesi anlamlarına gelen "r-h-m" kökünden türemiştir. İsim olarak; hayır, iyilik, ihsan, nimet ve kalp inceliği demektir. Kur'an'da daha çok "rahmet" kelimesi kullanılmış (114 ayet); "merhamet" kelimesi ise birer ayette geçmiştir (Karagöz 2005:427).

anlar kim yėtürürler māllarını Taŋrı yolı içinde yana uḍu ıḍmaslar aŋar kim yėtürdiler minnet taḳı eẕā yaʿnī ***raḫmet*** anlarḳa yalları iḍileri üskinde. 34r/2=002/262

raḫmet bağışla- "esirgemek"

ay iḍimiz ḳışturmağıl köŋüllerimizni andın soŋ kim köndürdüŋ bizni taḳı ***bağışlağıl bizke ḳatıŋdın raḫmet*** sen ḥaḳīḳat üze sen baḫşīş ḳılġan. 38v/5=003/008

raḫmet bėr- "merhamet etmek, esirgemek, acımak"

meger ***raḫmet bėrdimiz*** ėnçrütmek bir vaḳtḳa tėgi. 323r/2=036/044

raḫmet ḳıl- "acımak, esirgemek, merhamet etmek"

taḳı keçürgil bizdin taḳı yarlıḳağıl bizke taḳı ***raḫmet ḳılġıl*** bizke. 37v/9=002/286

raḫmet ḳılġan "merhametli"

taḳı Taŋrı ***raḫmet ḳılġan*** ḳullarḳa. 41r/5=003/030

raḫmet ḳılın- "acınmak, esirgenmek"

taḳı boyun süŋ Taŋrıḳa taḳı yalawaçḳa bolġay kim siz ***raḫmet ḳılınġay*** siz. 50v/5=003/132

rahmetdin nevmīḍ bolmış "şeytan[184]"

ol uġurda kim aydımız feriştelerke yüknüŋler ādemḳa yüküdiler meger ***raḫmetdin nevmīḍ bolmış*** unamadı tekebbürlük ḳıldı. 5v/1=002/034

raḫmetdin umınçsız "şeytan[185]"

ançada aydımız feriştelerke yüknüŋler ādemḳa yüküdiler meger ***raḫmetdin umınçsız*** unamadı. 234r/6=020/116

raḫmeti ḫāṣ ḳıl- "dilediğine merhamet etmek"

ḫāṣ ḳılur raḫmeti birle kimke tilese. 45r/6=003/074

raḫmetlig (<A.+T.) "esirgeyen, rahmet sahibi"

Taŋrınıŋ atı birle başlayur men üküş ***raḫmetlig*** raḥmeti tutuş. 38r/1=003

184 İblis, Şeytan'ın Kur'an'daki özel adıdır. İblis, insanı kıskanması yüzünden Allah'a karşı gelen ve O'nun huzurunda küstahlık yapıp kibirlenen ve bu yüzden de kovulan (racim olunan), insanın en önemli düşmanıdır (Ece:2000:284). Şeytan ise, cinlerden ve insanlardan en şerli yaratıkları nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Hz. Adem'in cennetten çıkmasına sebep olan Şeytan'ın, İblis'ten başka "Azazil", "adüvullah" gibi adları'da vardır (Ece:2000:284). Başka bir deyişle bağışlama ümidi kalmamış demektir. Bütün beklentisi son bulmuş, çaresiz, geleceğe dair hiçbir güzel beklentisi kalmamış biri anlatılmaktadır. Tanrı'nın "rahmetinden ümitsiz olmak" şeytanın kötü hasletlerinden sadece birisidir. Tanrı sonsuz merhamet sahibidir. O'nun merhametinin sınırı yoktur. Şeytan bütün kötü edinimlere sahip olduğundan Tanrı'nın sonsuz merhametinden de kendine merhamet payı bulamamaktadır. Metinde Rahmetten ümidi olmayan Şeytandır. Şeytan Rahmetten ümidi olmayandır metonimisi yapılmıştır (Kök 2004:9).

185 İblis, Şeytanın Kur'an'daki özel adıdır. İblis, insanı kıskanması yüzünden Allah'a karşı gelen ve O'nun huzurunda küstahlık yapıp kibirlenen ve bu yüzden de kovulan (racim olunan), insanın en önemli düşmanıdır (Ece:2000:284).
Şeytan ise, cinlerden ve insanlardan en şerli yaratıkları nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Hz. Adem'in cennetten çıkmasına sebep olan şeytan'ın, iblis'ten başka "azazil", "adüvullah" gibi adları'da vardır (Ece:2000:284).

rāst (<F.) "doğru, gerçek, hak"

neteg köndürür Taŋrı ol erenlerni küfr ve kāfir boldılar bitmiş -lerindin soŋra taḳı tanuḳluḳ bėrdiler kim ḥaḳīḳat üze yalawaç ***rāst*** taḳı keldi anlarḳa açuḳ ḥüccet ler. 46v/4=003/086

rāst al- "tam olarak ölçmek, tam tartmak"

anlar kim ḳaçan ölçseler kişiler üze ***rāst alurlar***. 438r/1=083/002

rāst ay- "doğru söylemek, dürüst olmak"

ṣabr ḳılġanlar taḳı ***rāst ayġanlar*** taḳı ṭāʿat ḳılġanlar taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler seḥerlerde 39v/4=003/017

rāst ayġanlar "doğru olanlar, hak yolda olanlar"

ṣabr ḳılġanlar taḳı ***rāst ayġanlar*** taḳı ṭāʿat ḳılġanlar taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler seḥerlerde. 39v/4=003/017

rāst /dürüst "doğru, düzgün, gerçek"

dürüst rāst āsān ḳıldımız ḳurʾān oḳıġunı yāḍ ḳılmaḳḳa bar mu hīç bir pend tutuġlı. 390v/9=054/022

rāst ḳıl- "adalet etmek zulmetmemek, doğru ve düzgün kılmak, denk, tutmak, denk kılmak"

ol iḍi kim yarattı seni tüzdi ***rāst ḳıldı*** seni. 437v/2=082/007

rāst tė- "doğru söylemek, doğru olarak kabul etmek"

rāst tėmedi ebū cehl yme namāz ḳılmadı. 429v/9=075/031

rāst tur-"doğru olmak, hakka yönelmek"

bilgil kim Taŋrı vaʿdesi ***rāst turur*** yoḳ üküşrekleri bilmesler. 158v/2=010/055

rāst tut- "ölçüyü adaletle tutmak, doğru ölçmek, adil olmak"

aḍaḳın tutuŋlar terāzūnı yaʿnī ***rāst tutuŋlar*** könilik birle eksük ḳılmaŋlar terāzūnı. 392r/8=055/009

rāst sözlüg "doğru sözlü"

ayur sėn mü ***rāst sözlüglerdin*** mü sen. 326v/7=037/052

rāst sözlügler "doğrulayanlar, hakkı doğrulayanlar"

ayur sėn mü ***rāst sözlüglerdin*** mü sen. 326v/7=037/052

rāst tüp tüz "eşit, müsavi"

rāst tüp tüz ol silerde ol kim yaşursa sözni yme ol kim açuḳluġ ḳılsa anı yme ol kim tünle yorıġlı ol kündüz yorıġlı ol. 184r/3=013/010

rāst üḍ urmaḳ "gerçeği vaddetmek"

aydı yek ḳaçan keçrülse iş bütünlükün Taŋrı üḍ urdı silerke ***rāst üḍ urmaḳ*** üḍ urdum silerke ḳıydım silerke. 189v/9=014/022

rāstı belgür- "doğruyu söylemek, gerçeği söylemek, hak yerini bulmak"

aydı ʿazīz-i mışr ḫatunı ėmdi ***belgürdi rāstı*** men tartnadım anı özindin ol könilerdin turur. 177v/6=012/051

rāstla- (<F.+T.) "doğrulamak, tasdik etmek"

indürdi seniŋ üze kitābnı ḥaḳḳ birle ***rāstlaġan*** ol kim erse kim ileyinde turur taḳı indürdi tevrītni taḳı incīlni. 38r/3=003/004

rāstlıḳ (<F.+T.) "doğruluk, hak"

tükel boldı iḍiŋniŋ sözi çınlıḳın vaʿdesi içinde ***rāstlıḳın*** ḥükmi içinde. 106v/1=006/115

rāstlıḳın ḥükmi "adalet bakımından, adaletle hükmeden, el-Adl[186]"

tükel boldı iḍiŋniŋ sözi çınlıḳın vaʿdesi içinde ***rāstlıḳın ḥükmi*** içinde. 106v/1=006/115

rāylıġ (<A.+T.) "görüşlü, fikirli"

żaʿīf rāylıġ "basit görüşlü"

körmedi miz sėni uḍu bardı saŋa meger anlar kim anlar ıŋġaraḳlarımız yaʿnī yawuzraḳlarımız ***żaʿīf rāylıġ*** az uḳuşluġ. 165r/8=011/027

rāz (<F.) "sır"

eger açuḳluġ ḳılsa sen söz birle ol bilür ***rāznı*** örtüglügni. 228v/7=020/007

rāz ay- "gizlice söyleşmek"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından saġ ḳolça yaḳın ḳıldımız anı ***rāz aymaḳḳa.*** 226r/2=019/052

rāz aymaḳ "fısıldaşma, gizli konuşma"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından saġ ḳolça yaḳın ḳıldımız anı ***rāz aymaḳḳa***. 226r/2=019/052

rāz bol- "gizli olmak, sır olmak"

körmez mü sėn kim Taŋrı bilür ne kim kökler içindekini ne kim yer içindekini. ***bolmas ḥīç*** rāz üçegüdin meger ol törtünçleri ol ap yme bėşegün meger ol altınçları yme anda azraḳ andın ap yme üküşrek meger anlar birle ol ḳayda kim bolsalar. yana uḳturur ol anı kim ḳıldılar ya ḳıyāmet kün. 401r/6=058/007

rāz örtüglüg "çok gizli, en gizli"

eger açuḳluġ ḳılsa sen söz birle ol bilür ***rāznı örtüglügni***. 228v/6=020/007

rāzlarını yaşru tut- "fısıldamak, sır vermek"

öŋin öŋin boldılar anlarnıŋ işleri anlar ara ***yaşru tuttılar rāzlarını***. 231r/2=020/062

rāżī (<A.) "rıza gösteren, kabul eden"

186 Adl masdar olarak, düzeltmek, eğri yoldan doğru yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir. Adalet ise, doğru oluşu zihinde sabitleşmiş şeydir. Doğruluk ve düzgünlük kavramları, sapmazlığı ve şaşmazlığı da içerisine alır. Adaletin anlam sahası içinde doğruluktan söz ederken; haksızlıktan uzak olma, hakkaniyet sahibi olma manalarınıda işaret edilmiş olur (Ece 2000:27).

rāżī bol- "razı olmak, kabul etmek"

eger bolmasalar ėkki er bir er taḳı ėkki tişi ol kim ersedin kim ***rāżī*** bolur siz tanuḳlardın kim azsa ėkkide birisi taḳı aŋdursa ėkkide birisi taḳı birke. 36v/7=002/282

rāzlaş- (<A.+T.)"gizli konuşmak, fısıltaşmak, sırlaşmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ***rāzlaşsa*** siler rāzlaşmaŋlar yazuḳ birle teŋdin keçmek birle yme yalavaç yarlıġın tutmamaḳḳa rāzlaşıŋlar ėḍgülük birle saḳnuḳluḳ birle. 401v/4=058/009

reng (<F.) "renk"

aydılar oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋni belgürtsün bizke nė ol ***rengi***. 8v/6=002/069

resūl (<A.) "elçi, peygamber[187]"

andaġoḳ ḳıldımız silerni orta ümmet bolsa siler tanuḳlar kişiler üze bolsa ***resūl*** siler üze tanuḳ. 16v/9=002/143

revān (<F.) "akan, akıp giden"

ḥaḳīḳat üze dīn Taŋrı ḳatında boyun sümek. taḳı ḫilāf ḳılışmadı anlar kim bėrildiler kitābnı meger mundın soŋra keldi anlarḳa ʿilm ḥased üçün aralarında. taḳı kim kim küfr ketürse Taŋrı nişānlarıŋa ḥaḳīḳat üze Taŋrı ***saḳışı revān***. 39v/9=003/019

ribā (<A.) "faiz, artma ***bkz***. ribām[188]"

ol munuŋ birle kim anlar aydılar ḥaḳīḳat üze satıġ ribā meŋizlig. taḳı ḥelāl ḳıldı Taŋrı satıġnı taḳı ḥarām ḳıldı ***ribānı***. 35v/7=002/275

ribām (<A.) "faiz ***bkz***. ribā[189]"

ribāmlamaslar bir ribāmı kiçig ap uluġ kesmezler özni meger bitildi anlarḳa yanut bėrür anlarḳa Taŋrı anda körklügrek anı kim ḳılur erdiler. 152r/1=009/121

ribāmi ḳıl- "harcamak, masraf etmek"

ribāmi ḳılsun bay iḍesi baylıḳdın. 397v/2=057/007

ribāmla- (<A.+T). "harcamak, masraf etmek"

187 Sözlükte "risalet görevini yerine getiren elçi" anlamına gelen resul, dini literatürde, Allah tarafından yeni bir kitap ve yeni bir kitap ve yeni bir şeriat ile bir topluma veya bütün insanlığa gönderilen kimsedir. Buna mürsel de denir. Çoğulu rusüldür. Rasul kelimesinin kökü olan "risl", yumuşaklık ve kolaylık üzere göndermek veya yumuşaklıkla yürümek ve yol almaktır. Rasul kavramı nebi kavramına oranla daha kapsamlıdır. Zira her resul aynı zamanda bir nebidir. Fakat her nebi bir resul değildir (Karagöz 2005:552).

188 Sözlükte "artmak, çoğalmak, yükselmek, fazlalaşmak" anlamlarına gelen riba, İslam terminolojisinde, akitlerde şart koşulmuş bulunan karşılıksız fazlalık veya ribevi mallardan aynı sınıfına dahil olanların birbirleriyle veresiye olarak satılması anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da riba konusu dört yerde geçmektedir (Karagöz 2005:555).

189 Sözlükte "artmak, çoğalmak, yükselmek, fazlalaşmak" anlamlarına gelen riba, İslam terminolojisinde, akitlerde şart koşulmuş bulunan karşılıksız fazlalık veya ribevi mallardan aynı sınıfına dahil olanların birbirleriyle veresiye olarak satılması anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da riba konusu dört yerde geçmektedir (Karagöz 2005:555).

ne boldı silerke ***ribāmlamas*** siler Taŋrı yolı içinde teŋrike turur yėti ḳat kök yerniŋ mīrāṣları. 397v/7=057/010

rūḥ (1) (<A.) "Hz. İsa[190]"

kemişti anı meryemke ***rūḥ*** andın. 78r/7=004/171

rūḥ (2) (<A.) "ruh ***krş***. rūḫ[191]"

rūḥ kemiş- "ruh üflemek, kendinden ruh vermek"

kemişti anı meryemke ***rūḥ*** andın. 78r/7=004/171

rukūʿ (<A.) "rükû, namazda öne doğru eğilme[192]"

rukūʿ ḳıl- "rükû kılmak, eğilmek, namaz kılmak"

ay meryem ṭāʿat ḳılġıl iḍiŋke taḳı secde ḳılġıl taḳı ***rukūʿ ḳılġıl*** rukūʿ ḳılġanlar birle. 41v/9=003/043

rukūʿ ḳılġan "rüku kılan, eğilen, ibadet yapan, mümin"

ay meryem ṭāʿat ḳılġıl iḍiŋke taḳı secde ḳılġıl taḳı rukūʿ ḳılġıl ***rukūʿ ḳılġanlar*** birle. 42r/9=003/043

rukūʿ ḳılığlılar "rüku kılanlar, eğilenler, ibadet yapanlar, müminler"

tevbe ḳılığlılar tapunuġlılar ögügliler rüze tutuġlılar ***rukūʿ ḳılığlılar*** secde ḳılığlılar fermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni yıġığlılar bildükmedük ėsizlikdin küḍezigliler Taŋrınıŋ yıġığlarını. 150v/8=009/112

rukūʾ secde ḳılığlılar "rükûa varmak, huşu ve tevazuda bulunmak, secde yapmak, namaz kılmak"

arıġ tutġıl ewümni ṭavāf ḳılığlılarḳa turuġlılarḳa ***rukūʿ secde ḳılığlılarke***. 244v/2=022/026

rukūʿ tur- "namazda belli esaslara göre öne doğru eğilme, rükû"

arıġ tutġıl ewümni ṭavāf ḳılığlılarḳa ***turuġlılarḳa rukūʿ*** secde ḳılığlılarke. 244v/2=022/026

rūm[193] (<A.) "rumlar, Bizanslılar, Doğu Romalılar[194]"

---

190 Sözlükte "can, nefs, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıddı" anlamlarına gelen ruh, Kur'an'da yirmi dört yerde geçmiş ve şu anlamlarda kullanılmıştır; Rahmet, melek, Cibril, vahiy ve Kur'an, ilham, Hz. İsa ve ruh (Karagöz 2005:560).

191 Sözlükte "can, nefs, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıddı" anlamlarına gelen ruh, Kur'an'da yirmi dört yerde geçmiş ve şu anlamlarda kullanılmıştır; Rahmet, melek, Cibril, vahiy ve Kur'an, ilham, Hz. İsa ve ruh (Karagöz 2005:560).

192 Sözlükte "eğilmek, beli bükülmek, yüz üstü kapanmak, boyun eğmek" gibi anlamlara gelen rüku, dini bir kavram olarak, namazın rükünlerinden birisi olup kıraatten sonra elleri dizlere koyacak şekilde eğilmek demektir (Karagöz 2005:564).

193 Mekke döneminde inmiştir. 60 ayettir. Adını sûrenin başında geçen "Rûm" kelimesinden almıştır. "Rûm" kelimesi Romalılar demektir, Bizanslılar için de kullanılır. Sûrenin başında Hıristiyan Doğu Roma İmparatorluğu ile Mecûsî (müşrik) İranlılar arasında M.S. 613 yılında cereyan eden savaşa işaret edilmektedir(Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:596).

rūm boḍunı "Rumlar, Bizanslılar, Doğu Romalılar"

ġalebe ḳıldı ***rūm boḍunı***. 294r/9=030/002

rūze (<F.) "oruç[195]"

yülimeŋler başlarıŋızını teggińceke tėgi ıḍġu ḳurbān ḥelāl bolġu yerke kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ ***rūzedin*** yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23v/2=002/196

rūze tut- "oruç tutmak"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke ***rūze tutuġlı*** erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zināḍın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/6=033/035

rūze tutmaḳ "oruç tutma"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi vācīb ḳıldı siler üze ***rūze tutmaḳ*** neteg kim bitildi anlar üze kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/9=002/183

rūze tutmaḳ ayı "ramazan ayı, şaban ile şevval ayları arasındaki ay"

rūze tutmaḳ ayı ol kim indürüldi anıŋ içinde oḳıġu köni yol kişilerke belgüler köni yoldın eḍgü ḳılıḳdın. 21v/5=002/185

rūze tutuġlı erenler "oruç tutan erkekler"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke ***rūze tutuġlı erenlerke*** rūze tutuġlı tişilerke. 307v/6=033/035

rūze tutuġlı tişiler "oruç tutan hanımlar"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke ***rūze tutuġlı tişilerke***. 307v/6=033/035

rūze tutuġlılar "oruç tutanlar"

tevbe ḳılıġlılar tapunuġlılar ögügliler ***rūze tutuġlılar*** rukūʿ ḳılıġlılar secde ḳılıġlılar fermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni yıġıġlılar bildükmedük ėsizlikdin küḍezigliler Taŋrınıŋ yıġıġlarını. 150v/7=009/112

rūze tüni "oruç gecesi"

ḥelāl ḳılındı silerke tėgme ***rūze tüni*** ḳawuşmaḳ uraġutlarıŋızḳa anlar keḍim ol silerke siler keḍim anlarḳa. 22r/3=002/187

194 Rûm kavminin adı olup tekli rûmîdir. Rumlar bu ismi ataları Rûm b. Aysû (Iysû) b. İshak b. İbrahim'den almışlardır. Anadolu çoğrafyası başta olmak üzere iklim, bolluk ve bereket bakımından en verimli yerlerden oluşmuş geniş bir bölgenin adıdır. Diyar-Rûm, Rumeli, Roma şeklinde yer ismi olarak kullanılan bu kelime bir ayette geçer (Akpınar 2002:181).

195 İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak demektir. İmsak vakti, başka bir deyişle oruç yasaklarının başlama vakti, iftar vakti ise, oruç yasaklarının sona erdiği güneşin batma vaktidir (Karagöz 2005:534).

rūzī (<F.) "nimet, rızk[196]"

tėgme yolı ***rūzī*** bėrilse andın mīvedin rūzī ayġaylar bu ol turur ***rūzī*** bėrildimiz munda öŋdün. 4r/9=002/025

rūzī bėr- "nimet vermek, rızklandırmak"

anlar kim kėrtgünürler örtüglügke taḳı aḍaḳın ḳılurlar namāznı andın kim ***rūzī bėrdimiz*** anlarḳa. 2v/3=002/003

rūzī bėrdeçi "rızık veren Allah, esma-i hüsna'dan er-Razık"

ol iḍi atı birle kim ***rūzī bėrdeçi*** yarlıḳadaçı. 79r/7=005

rūzī bėrgüçiler "geçimlikler"

ḳıldımız silerke anıŋ içinde tirilgüler kim ermes siler aŋar ***rūzī bėrgüçiler***. 193r/6=015/020

rūzī bėrigli "çok merhametli (yalnız Allah'a ıtlak edilir, esma-i hüsna'dan er-Rahim, er- Rahman[197]"

iḍimiz ***rūzī bėrigli*** yārī bėrmekke sezā anıŋ üze kim şıfat ḳılur siler. 242r/4=021/112

rūzī bėrigli iḍi "çok merhametli (yalnız Allah'a ıtlak edilir, esma-i hüsna'dan er-Rahim, er- Rahman"

aydılar tutundı ***rūzī bėrigli*** iḍi oġul ḳız. 237r/2=021/026

rūzī bėrigli Taŋrı "çok merhametli (yalnız Allah'a ıtlak edilir, esma-i hüsna'dan er-Rahim, er-Rahman[198]"

rūzī bėrigli Taŋrı yāḍıŋa anlar tanıġlılar. 237v/5=021/036

rūzī bėril- "rızk verilmek"

tėgme yolı rūzī bėrilse andın mīvedin rūzī ayġaylar bu ol turur ***rūzī bėrildimiz*** munda öŋdün. 4r/9=002/025

rūzī bėrgen "rızık veren Allah, esma-i hüsna'dan er-Rezzāk[199]"

196 Rızk; sözlükte "nasip, pay ve şans" anlamlarına gelir. Ayrıca maddi ihtiyaç için gerekli olan nimet, insanın yararlanabildiği her türlü mal ve varlık olarak da tanımlanmıştır (Karagöz 2005:555).

197 Allah'ın sıfatlarının başında gelen "esirgeyen, bağışlayan" sıfatı Kur'an'da en sık kullanılmış güzel adıdır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın isimlerinden hiç birinin Lafza-ı Celal'in yerine kullanıldığını göremiyoruz. Fakat bu isim Lafza-ı Celal'in yerine kullanılmıştır (Cemel 2001:15). Ar. *rahman* Allah'ın kendisiyle vasıflanan olduğu onun merhamet ve acımasına işaret eden bir isimdir. Ar. *rahman*, *rahmet*'ten türedikten sonra "sonsuz merhamet sahibi, acıyan, acımada dengi olmayan" anlamını taşır (Cemel 2001:15). *Rahman* kelimesinin ikilik ve çokluk yapılamaz. Sözcük Allah'ın *rahim* sıfatı gibi tazim kipiyle kullanılır. Ancak *Rahman*, *Rahim*'den daha kapsamlı ve tazim, ululuk bakımından daha büyüktür. Çünkü *Rahman* sigası Allah'ın nimet büyüklüğünü içine aldığından, daha genel bir anlam ifade eder (Cemel 2001:15).

198 Araplar, İslam'dan önce de Allah'ı tanırlardı. Fakat O'nun yanında şefaat bildikleri birtakım putlara da taparlardı. Bunlara ilah, çoğulu (âlihe) derlerdi. Allah adıyla yalnız yüce Tanrı'yı kastederlerdi. İlah, hem Allah, hem deputlar için ortak bir isimdir. Bu bakımdan Allah adı, Türkçe'ye tanrı diye çevrilemez. Tanrı, ilâh adının karşılığıdır. Tanrı kelimesiyle Allah da kastedilebilir, tanrı diye tapınılan diğer yaratıklar da. Kelimeyi kullananın amacı ne ise o anlaşılır. Fakat puta Allah denmez. Allah adı Yüce Rabb'e mahsus, diğer bütün isim ve sıfatları içinde taşıyan çok büyük bir isimdir. Yabancı dillere yapılan birçok çeviride de Allah adı, aynen kullanılmıştır (Ateş 1975:1a).

bütünlükün Taŋrı ol turur ***rūzī bėrgen*** küç iḍisi üstüvār teg bütün. 385v/9=051/058

rūzī ḳıl- "rızklandırmak"

yėŋler arıġlardın ol kim ***rūzī ḳıldımız*** silerke. 7r/7=002/057

rūzī ḳılın- "rızık verilmek, nimete erdirilmek"

kim ḳılsa ėsizlik yanut bėrilmez meger aŋa meŋzer yana kim ḳılsa ėḍgülük erkekdin azu tişidin ol kėrtgünmiş bolsa anlar kirgeyler uştmaḫḳa ***rūzī ḳılınġaylar*** anıŋ içinde saḳışsız. 345r/5=040/040

rūzī tile- "rızk istemek"

tiler miz sėndin rūzī biz rūzī bėrür miz saŋa. iş soŋı saḳnuḳlarḳa. 236r/6=020/132

rūzīdin ḳıl- "rızk vermek"

ayġıl kördüŋüzler mü anı kim indürdi Taŋrı silerke ***rūzīdin ḳıldıŋızlar*** andın ḥarāmnı ḥelālnı aygıl Taŋrı mu destūr bėrdi silerke azu Taŋrı üze mü yalġan ḳoşar siler. 158v/6=010/059

rūzīsiz (<F.+T.) "rızıksız, nimetsiz"

yoḳ biz ***rūzīsizler*** mü? 396r/5=056/067

rüsvā (<F.) "rezil, hakir"

rüsvā ḳıl- "rezil etmek"

iḍimizā! kim sen kimni kigürse sen otḳa ***rüsvā ḳılıp*** yawuzlar teg anı yoḳ küç ḳılıġlılarḳa hīç yārī bėrdeçidin. 56v/9=003/192

rüsvāraḳ (<F.+T.) "çok rezil, daha hakir"

kėḍinki ajun ḳını ḳatıġraḳ ***rusvāraḳ*** anlar yārī bėrilmesler 350r/1=041/016

rüsvālıḳ (<F.+T.) "rezillik"

anlarḳa bu ajun içinde ḫorluḳ ***rüsvālıḳ*** anlarḳa kėḍinki ajun içinde ḳın-turur uluġ. 14r/1=002/114

rüsvālıḳ ḳını "rezillik azabı"

ıḍtımız anlar üze yelni sıġan bir sınġan naḥs künler içinde taturġu miz üçün anlarḳa ***rusvālıḳ ḳını*** yaḳın tiriglik içinde. 349v/9=041/016

rüzgār (1) (<F.) "zaman, devir"

aydı az ***rüzgārda*** bolġaylar oḳ ökünçlügler. 251r/5=023/040

rüzgār bėr- "mühlet vermek, süre tanımak"

---

199 Bütün mahlukatın rızkını Cenab-ı Allah verir. O, rızkı pek çok ve bol veren yüce varlıktır. Kalpleri ve nefisleri gıdalandıran Allah'a hamdolsun. Allah nurunu onlara ulaştırsın. Onları imana erdirip, tatta muvaffak kılsın. Cenab-ı Hak Teâlâ rızka kefildir. Her canın kendisiyle ayakta kalabileceği kadar rızkı verir. "Rezzak" ismi Kur'an-ı Kerimde bir kere zikredilmiştir(Cemel 2001:53).

rüzgār bėrdim anlarḳa kim tandılar yana tuttum anlarnı neteg erdi meniŋ ḳınım. 186v/1=013/032

rüzgār ḳıl- "süre koymak, süre tayin etmek"

ayġıl eger bilse men yaḳın mu ol kim vaʾde ḳıldıŋızlar azu ***ḳılur mu ana meniŋ iḍim rüzgār***. 426r/6=072/025

rüzgārın ürger- "zamanı hesaplamak"

yana ḳopġardımız anlarnı bilip belgürte kim ėkki ögürde birisi saġanraḳ anı kim ürgerdiler rüzgārın. 215r/5=018/012

rüzgār (2) (<F.) "yel"

bolmasunlar anlarnıŋ kim bėrildiler bitig munda öŋdün uzun boldı anlar üze ġāyib ***rüzgār*** ḳatı ḳarardı köŋülleri. üküş anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 398v/5=057/016

-s/-ṣ/-s̲

sa- "saymak, hesaplamak"

ḳodlur bitig körgey sen yazuḳluġlarnı ḳorḳılıġlılar anıŋdın kim anıŋ içinde ayurlar ay ḳatıġlıḳ biziŋke ne ol bu bitigke ḳoḍmas bir kiçigni ap yme bir uluġnı meger ***sadı*** anı bulġaylar anı kim ḳıldılar anuḳ. 218v/3=018/049

samaḳ "sayma"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan nikāḥ ḳılsa siler kėrtgünmiş ḳunçuylarını yana boşasa siler anlarnı yuḳamamışıŋızlarda öŋdün yoḳ silerke anlar üze kün ***samaḳdın*** kim sanar siler anı. 309r/1=033/049

saġanraḳ "daha iyi hesap etme, daha iyi kavrama"

yana ḳopġardımız anlarnı bilip belgürte kim ėkki ögürde birisi ***saġanraḳ*** anı kim ürgerdiler rüzgārın. 215r/4=018/012

sa'ādet (<A.) "saadet, mutluluk"

selām bolur ol bereket ve ***sa'ādet*** ve raḥmet taŋ atġınçaḳa tėgi. 446v/6=097/005

sā'at (<A.) "saat, vakit, an, sa'at[200]"

ḳaçan kelse atalmış üḍleri kiterü soŋ ḳalmaslar bir ***sā'at*** ap yime ilgerü aşnurlar. 200r/4=016/061

ṣabr (<A.) "sabır[201]"

seringil ermes seniŋ ***ṣabruŋ*** meger Taŋrılıḳ ḳaḍġurmaġıl anlar üze bolmaġıl köŋül tarlıḳı içinde anıŋdın kim al ḳılurlar. 205v/6=016/127

ṣabr ḳıl- "sabretmek, dayanmak, tahammül etmek"

---

200 Saat, muayyen bir zaman fasılası, bilhassa tespit edilmiş bir başlangıca göre herhangi bir anda zamanı ölçen bir alettir. Bu kelimenin türevlerinden olab sa'v "gecenin bir parçası", si'vâ "gecenin bir parçasından biraz fazlası", sâ'at ve sa'y "koşmak, niyet etmek, yönelmek, tasarruf, kazanç, zamanın bölümlerinden bir bölüm, yahut en asgari bir vakit, ve kıyamet gibi manalar ifade etmektedir. Başı ve sonu belirlenmiş olma açısından kıyamet ve an kelimeleri, ssat kelimesini temsil edebilecek kelimeler olarak alınabilir (Kalın 2001:142).
İlk insanlar zamanı en doğru bir şekilde güneş saatiyle ölçmüştür. Bunun günümüzde kullanılan ve beş yüz yıllık mazisi olan ssatlerden daha iyi bir zaman ölçme yöntemi olduğu savunulmaktadır. Güneş saatinden önce insanlar zamanı ölçmek için çeşitli araçlardan faydalanmışlardır. Eski Mısır ve Mezopotamya'da şehir ve kasabaların merkezi yerlerine dikilen sütunlar, açık ve güneşli havalarda bu ölçümü gerçekleştiren ölçeklerdir (Kalın 2001:143). *Saat* kelimesi Kur'an'da iki farklı anlamda kullanılmaktadır: 1) Kıyamet saati manasında hususi bir olayı ifade eden çerçevede, 2) günün kısa bir kısmını ifade eden "saat" manasında geçmektedir.
201 Sözlükte "dayanma, dayanıklılık" gibi anlamlara gelen sabır, ahlaki bir kavram olarak, başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikayetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak; nefse ağır gelen ve hoşa gitmeyen şeyler karşısında dünya ve ahret yararını düşünerek, ruhi dengeyi bozmamak için insanın kalbinde bulunmakta olan sukunet ve dayanma gücü demektir (Karagöz 2005:567).

yeŋdi üküş ögürni Taŋrı destūrı birle Taŋrı ***şabr ḳılġanlar*** birle. 31v/6=002/249

şabr ḳılġanlar "sabredenler"

şabr ḳılġanlar taḳı rāst ayġanlar taḳı ṭāʿat ḳılġanlar taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler seḥerlerde. 39v/4=003/017

saç "saç"

kemişti taḫtalarnı tuttı èçisiniŋ ***saçını*** süriyür öziŋe. 125v/6=007/150

saç- "saçmak"

çın anlar kim kèrtgündiler yana anlar cuḥūd boldılar niġoşaklar yulduzḳa tapġanlar tersālar moġlar taḳı anlar kim ortaḳ ḳattılar bütünlükün Taŋrı aḍrar ***saçar*** anlar ara ḳıyāmet kün. 243v/6=022/017

saçıl- "saçılmak, dağılmak, ayrılmak"

saçlınlar bu kün ay yazuḳluġlar. 323v/8=036/059

saçılmış 1."yayılmış, saçılmış"

tezgingey anlar üze oġlanlar cāviḍāne ḳılınmışlar ḳaçan körse sen saḳınġay sen anlarnı yinçü turur ***saçılmış***. 431r/5=076/019

saçlıġ "saçlı, kıllı, saça sahip, saçı olan"

neteg ḳutḳarur siler egrilse siler ol kün ḳılur oġlanı ürüŋ ***saçlıġ***. 427r/3=073/017

saçlın- "ayrılmak, dağılmak, saçılmak"

bolmadı anlar kim tandılar bitig iḍilerindin yme ortaḳ ḳatıġlılar ***saçlınsalar*** ançaḳa tègi kelse anlarḳa belgülüg bütünlüg. 447r/1=098/001

ṣadaḳa (<A.) "sadaka, bağış[202]"

yoḳ èḍgülük üküş içinde olar çuwṣaşmaḳlarındın meger ol kim fermānladı ***ṣadaḳa*** birle azu èḍgülük birle azu yaraşturmaḳ birle kişiler ara. 72r/6=004/114

ṣadaḳa bèr- "sadaka vermek, bağışta bulunmak"

èḍgü söz örtmek yègrek ***ṣadaḳa bèrmekdin*** uḍu ıḍsa aŋar emgek. Taŋrı muŋsuz turur keçürgen ol. 34r/2=002/263

ṣadaḳa bèrigli erenler "sadaka veren erkek, erkekler"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ***ṣadaḳa bèrigli erenlerke*** ṣadaḳa bèrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/6=033/035

ṣadaḳa bèrigli tişiler "sadaka veren kadın, kadınlar"

202 Allah Teala'nın rızasını kazanmak niyetiyle, karşılıksız olarak fakir ve muhtaçlara yardım etme, iyilik ve ihsanda bulunma demektir (Karagöz 2005:568).

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ***ṣadaḳa bėrigli tişilerke*** rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/6=033/035

ṣadaḳa ḳıl- "sadaka vermek, bağışta bulunmak"

taḳı kim ***ṣadaḳa ḳılsaŋız*** yaḫşıraḳ sizke eger bilür erseŋiz. 36r/7=002/280

ṣadaḳalarını artur- "sadakaları bereketlendirmek"

berekātnı kiterür Taŋrı ribānıŋ taḳı ***arturur ṣadaḳalarını***. 36r/1=002/276

ṣadef (<A.). "kabuk"

yme tezginür anlar üze uçmaḫ oġlanı anlarḳa andaġ ḳalı anlar ***ṣadef*** içindeki kizlenmiş yinçü teg. 386v/9=052/024

ṣaf(f) (<A.) "saf, sıra dizi[203]"

ṣaff tut- "saf halinde sıralanmak, sıraya girmek"

biz anlar miz ***ṣaff tutup*** turuġlılar miz. 329v/8=037/165

ṣaff tutuġlı "saf alan, sıra sıra dizilen"

körmez–mü sėn kim Taŋrı arıġlıḳ birle yāḍ ḳılur anı aŋar ol kim kökler içinde yer içre ḳuşlar ***ṣaff tutuġlılar***. 259r/7=024/041

ṣafā (<A.) "Safa dağı, Kâbe'ye yakın bir tepe olup hac ve umre yapanlar bu tepe ile Merve adlı tepe arasında yedi kez gidip gelirler[204]"

ṣafā tagı "Safa dağı, Kâbe'ye yakın bir tepe olup hac ve umre yapanlar bu tepe ile Merve adlı tepe arasında yedi kez gidip gelirler"

bütünlükün ***ṣafā tagı*** merve tagı Taŋrı nişānlarındın turur. kim uġrasa ewke yā taḳı ziyāret ḳılsa yazuḳ yoḳ anıŋ üze kim tezginse ol ėkki tėgre. 18v/4=002/158

saġ "sağ, sağ taraf"

aydılar siler kelür erdiŋizler bizke ***saġdın*** 326r/3=037/028

saġ ḳol "sağ taraf, sağ yön"

aydılar siler kelür erdiŋizler bizke ***saġdın***. 421r/2=069/019

saġ ḳolça "sağ taraf, sağ yön"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından ***saġ ḳolça*** yaḳın ḳıldımız anı rāz aymaḳḳa. 226r/2=019/052

---

203 Saf, cemaatle kılınan namazlarda, cemaatin aynı hizada durmalarını ifade etmektedir. Cemaatla namaz kılınırken, imama uyan sadece bir erkek ise, topuğu imamınkinden biraz geride olacak şekilde imamın sağında durur. Kadın ise imamın arkasında durur (Karagöz 2005:570).

204 Safa ve Merve, Hz. İbrahim tarafından Allah'a emanet edilerek susuz bir vadide bırakılan Hz. Hacer'in oğlu Hz. İsmail ile birlikte susuzluktan ölme endişesiyle koşa koşa gidip geldiği iki küçük tepedir. Hacer'in bu hatıratını yaşatmak için, bu iki tepecik arasında yedi kere gidip gelme (sa'y) hac ve umrenin vecibelerinden sayılmıştır (Akpınar 2002:168).

saġ yan iḍileri "uğur sahipleri, sağcılar[205]"

saġ yan iḍileri ol kim ***saġ yan iḍileri***. 394v/7=056/008

saġdın soldın "çaprazlama"

ḳaçan bitise ferişte ėkki tėtigliler ***saġdın soldın*** olturmış tururlar. 382v/2=050/017

saġdın taḳı soldın "çaprazlama"

ḳatıġsız boldı sebeˀ boḍunı öz kentleri içinde bir nişān. ėkki būstān. ***saġdın taḳı soldın***. 313r/6=034/015

saġdın soldın olturmış ferişte ėkki tėtigliler "insanın sağında ve solunda oturan ve yaptıkları amelleri gözetleyip kaydeden iki melek, Kaid[206]"

ḳaçan bitise ***ferişte ėkki tėtigliler saġdın soldın olturmış*** tururlar.382v/2=050/017

saġır "sağır, kulağı duymayan"

anlar ḳaçan pend bėrilseler iḍileri belgüleri birle ḳuḍı tüşmezler anıŋ üze ***saġır*** teg ḳaraġular teg. 267r/2=025/073

saġır ḳıl- "sağırlaştırmak, sağır olmak"

anlar turur anlar sürdi anlarnı Taŋrı ***saġır ḳıldı*** anlarnı taḳı ḳaraġu ḳıldı közlerini. 374v/6=047/023

saġlıḳ "dişi koyun"

çın bu meniŋ ḳadaşım turur anıŋ toḳsan toḳuz saġılıḳı turur meniŋ bir ***saġlıḳ*** turur aydı ol birni maŋa bėrgil ġalebe ḳıldı mėni söz içinde. 331v/4=038/023

saġraḳ "bardak, sürahi, kap"

küpler küzehler birle yme ***saġraḳ*** bulaḳdın aḳar ḫoş suw. 395r/2=056/018

ṣaġu "ölçü, ölçek ***mec***. (sağlam, emniyetli)"

kim tansa kėrtgünmese Taŋrıda aḍınḳı tapunġuḳa taḳı kėrtgünse Taŋrıḳa tutuşdı ök küçlügrek berkrek bir ***ṣaġuḳa*** üzülmek yoḳ aŋar. 32v/007=002/256

saġuḳ "soğuk ***krş***. sawuḳ"

saġuḳ esenlik bolsun "serinlik ve esenlik olmak"

aydımız ay ot bolġay ***saġuḳ esenlik bolsun*** ibrāhīm üze. 239r/9=021/069

saʿīd (<A.) "mutlu, uğurlu[207]"

---

205 "Ashâb-Yemin" ifadesi ile ahiretteki bir gruptan söz edilmektedir. Olay ahirete taalluk eden bir olaydır. Bunun içinde kıyamet ahvalinden bahseden Vâkıa suresinde bu gruptan bahsedilmetedir. Arapça'da "yemin" sağ, sağ taraf, kuvvet anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise "eymün, eymān ve eyāmin" şeklindedir. "Meymene kelimesi ise "yümn" kökünden gelme mastardır. Anlamı da; bereket, uğur, sağ taraf" demektir.Araplar sağ eli kuvvet ve üstünlük ifade etmede kullanmışlardır. Kendilerine saygı ve hürmet gösterdikleri kimseleri meclislerde sağ köşeye oturturlar ve bir kimse bir şahsın önemli bir yeri olduğunu söylemek istediğinde "O benim sağ kolumdur" derdi (Honamlıoğlu 1992:138).

206 İnsanın sağında ve solunda oturan ve yaptıkları amelleri gözetleyip kaydeden iki melek. Meclis arkadaşı, insanın amellerini hıfzeden ve insanı sürekli gözetleyen iki melek

anlarda biri bed-baḫt ol taḳı biri ***saʿīd*** nīk-baḫt ol. 171v/9=011/105

saḳ "uyanık"

ḳorḳuŋlar ol bir bulġaḳdın tėgmesün ök anlarḳa kim küç ḳıldılar silerde ḳatıġsız ***saḳru*** biliŋler kim Taŋrı ḳatıġ kınlıġ ol. 133v/3=008/025

saḳ- "saymak"

saḳu keldiler yazuḳlarıŋa yıraḳlıḳ bolsun tamu boḍunlarıŋa 417r/5=067/011

saḳu kel- "itiraf etmek, kabul etmek"

saḳu kelḍiler yazuḳlarıŋa yıraḳlıḳ bolsun tamu boḍunlarıŋa bütünlükün anlar ḳorḳarlar iḍilerindin belgüsüz anlarḳa ol yarlıḳamaḳ uluġ ter muyan. 417r/5=067/011

saḳaḳ "çene"

anlar bėrdiler biligni anda öŋdün ḳaçan oḳılsa anlar üze tüşerler ***saḳaḳları*** birle yüknü. 214r/5=017/107

saḳal "sakal, yetişkin erkeklerin yanak ve çenelerinin alt kısımlarından çıkan kıllara sakal; üst dudaklarından çıkan kıllara bıyık denir."

saḳal tut- "sakal çekmek"

aydı ay meniŋ anam oġlı ***tutmaġıl saḳalımnı*** ap yme başımnı. 233r/3=020/094

saḳ(ı)n- 1. "sakınmak, çekinmek, takva sahibi"

saḳnur anı suwsamış kişi suw tėp. 259r/3=024/039

2. "sıvışmak"

bilür ök Taŋrı anlarnı çıḳarlar silerdin ***saḳnu***. 262r/3=024/063

3."korkudan dolayı korunmak, çekinmek"

ḳoḍılmış yıġaç teg ***saḳnurlar*** tegme özni anlar üze anlar düşmend tururlar. 410v/5=063/004

4. "düşünmek, çokça düşünmek"

ol ***saḳındı*** teŋledi. 428r/1=074/018

5. "tefekkür etmek, düşünmek"

andaġoḳ belgürtür Taŋrı silerke belgülerni bolġay kim siler ***saḳınġay*** siler. 26v/5=002/219

6. "tamamen halletmek, güzelce hesabını görmek"

anlar kim tandılar işlerni salġım teg yazıda. ***saḳnur*** anı suwsamış kişi suw tėp. 259r/3=024/039

7. "emanete hiyanet etmek, hainlik yapmak"

---

207 Sözlükte "Allah'ın rızasına ermiş, mutlu, ahreti için çalışan, şanslı ve bahtiyar insan" anlamına gelmektedir. İnsanın dünya hayatında iken mutluluğu veya mutsuzluğu ya da öldükten sonraki durumu, "said" ve "şaki" kavramları ifade etmiştir (Karagöz 2005:566).

ol bilmek üçün men ėsiz ***saḳınmadım*** aŋar örtüglüg. 177v/7=012/052

8. "zannetmek, var saymak"

azu ***saḳınurlar*** mu anlar kim kesb ḳıldılar ėsizliklerni ḳılmaḳımız anlarnı anlar teg kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler tüz turur tiriglikleri yme ölümleri. 367r/5=045/021

ėḍgü saḳınġılılar "iyilik, iyilikler"

ant içti olar ėkkike men silerke ***ėḍgü saḳınġılılardın***. 114r/3=007/021,

saḳınġılı "anlayışlı, basiret sahibi"

men saŋa ėḍgü ***saḳınġılılardın*** men. 282v/3=028/020

saḳınmaḳ "zan, varsayım"

taḳı ḥaḳīḳat üze anlardın ögür bar kim büktürür tillerini kitāb birle ***saḳınmaḳınız*** üçün kitābdın taḳı ermez ol kitābdın. 45v/5=003/078

saḳınç "derin düşünce"

çıḳarġay miz ne kim köŋülleri içinde yawuz ***saḳınç*** aḳar anlar altınlarından arıḳlar. 116v/3=007/043

saḳınçlıġ "düşünceli"

ḳaçan sewünç bėrilse olarda birisi tişi birle bolur anıŋ yüzi ḳap ḳara ol öfke birle ***saḳınçlıġ*** ol. 199v/9=016/058

saḳınġu "barınak, saklanma yeri"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın ***saḳınġular*** ḳıldı silerke köŋlek keḍimler küstezür silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ḳatıġlıḳınızlardın. 202r/3=016/081

saḳınġular ḳıl- "korumak, himaye etmek"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın ***saḳınġular ḳıldı*** silerke köŋlek keḍimler küstezür silerni isigdin iç tonlar küstezür silerni ḳatıġlıḳınızlardın. 202r/3=016/081

saḳış 1."hesap"

biliŋler aŋa turur kesmek biçmek ol turur ***saḳış*** biliglilerde terkrek biligli. 100v/8=006/062

2. "muhasebe"

taḳı kim kim küfr ketürse Taŋrı nişānlarıŋa ḥaḳīḳat üze Taŋrı ***saḳışı*** revān. 39v/9=003/019

3. "Kıyametin koptuğu gün"

iḍimizā! yarlıḳaġıl mėni atam anamnı kėrtgünüglilerni ol kün ḳopar ***saḳış***. 191v/4=014/041

4. "din, şeriat[208]"

ne yalġan tutar sėni munda kėḍin ***saḳışḳa***. 445v/9=095/007

saḳış biliglilerde terkrek biligli "çabuk hesab eden, çabuk sayan Allah"

biliŋler aŋa turur kesmek biçmek ol turur ***saḳış biliglilerde terkrek biligli***. 100v/9=006/062

saḳış ḳıl- 1."hesaba çekilmek, hesap görmek"

tap bolġay biziŋke saḳış ḳıldaçılar. 238v/1=021/047

2. "kavramak, iyi kavramak, iyi saymak"

ay aġırlıġ yalavaç ḳaçan ṭalāḳ bėrse siler uraġutnı ṭalāḳ bėriŋle anlarḳa ʿiddetleriŋe ***saḳış ḳılınlar*** ʿiddetni. 413r/4=065/001

saḳış ḳıldaçılar "hesap gören, Allah, esma-i hüsna'dan el-Hasīb"

tap bolġay biziŋke ***saḳış ḳıldaçılar***. 238v/1=021/047

saḳış ḳılın- "hesaba çekilmek"

herāyna ***saḳış ḳılınġay*** āsān saḳış ḳılmaḳ. 439r/7=084/008

saḳış küni "Kıyamet, Kıyamet günü"

aydılar ay ḳatıġlıḳ biziŋke bu ***saḳış küni***. 325v/8=037/020

saḳış küni 1."Ahiret"

aydılar ay ḳatıġlıḳ biziŋke bu ***saḳış küni***. 325v/8=037/020

2. "Kıyametin koptuğu gün"

aydılar idimize terklegil biziŋke biziŋ bitigimizni ***saḳış küninde*** öŋdün. 331r/6=038/016

saḳış sa- "hesab görmek"

belgü üçün tėgürdiler iḍileri yarlıġlarını bildi Taŋrı anlar üskinde ***sadı ḳamuġ nerseni saḳış***. 426r/8=072/028

saḳış yanut küni "Ahiret"

erklig ***saḳış yanut küniniŋ***. 1v/3=001/004

saḳış ḳılmaḳ "hesaplama, hesap"

herāyna saḳış ḳılınġay āsān ***saḳış ḳılmaḳ***. 439r/7=084/008

saḳış yawuzı "kötü hesap"

anlar tururlar anlarḳa turur ***saḳış yawuzı***. 185r/6=013/018

saḳış yanut küni "Ahiret"

208 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

erklig ***sakış yanut küninin***. 1v/3=001/004

sakışçı "hesap sorucu"

tap özüŋke bu kün seniŋ üze ***sakışçı***. 207r/3=017/014

sakışlıġ "hesaplı, hesap gören"

bütünlükün Taŋrı terk ***sakışlıġ*** ol. 57v/4=003/199

sakışsız "hesapsız, çok"

bu turur biz bėrgümiz minnet urġıl azu kerek tutġıl saķışsız. 332v/8=038/039

saķışsız rūzī bėr- "(Allah dilediğini) hesapsız rızıklandırır, rızık verir"

Taŋrı ***rūzī bėrür kimke tilese saķışsız***. 259r/2=024/038

saķışsız rūzī ķılın- "(Cennetliklere) hesapsız rızık verilir, hesapsız nimetlerle ödüllendirilir"

kim ķılsa ėsizlik yanut bėrilmez meger aŋa meŋzer yana kim ķılsa ėdgülük erkekdin azu tişidin ol kėrtgünmiş bolsa anlar kirgeyler uştmaḫķa ***rūzī ķılınġaylar anıŋ içinde saķışsız.*** 345r/5=040/040

saķışsız tükel bėril-"(Cennetde sabredenleri ödülleri) hesapsız ödenecektir, hesapsız verilecektir"

ķatıġsız ***tükel bėrlür serniglilerke terlerini saķışsız***. 336r/4=039/010

saķla- "saklamak, korumak"

biliŋler çün Taŋrı bilir ne kim özüŋüzler içindeki ***saķlaŋlar*** aŋar. 29v/5=002/235

saķlan- 1."korunmak"

barmaķlarını ķulaķları içinde kök otlarından ölümdin ***saķlanur*** Taŋrı ķapsayu biligli turur tanıġlılarnı. 3v/6=002/019

2."sakınmak, korkudan dolayı korunmak"

saķlanur ėkki yüzlügler indürülmekdin anlar üze bir sūre uķtursa olarķa ne kim köŋülleri içindekini. 145v/1=009/064

saķlanġu "çekinilen, korkulan"

anlar olar tururlar oķırlar tilerler iḍileriŋe yaķınlıķnı ķayuları yaķınraķ umarlar anıŋ yarlıķamaķını ķorķarlar anıŋ ķınıda. çın iḍiŋ ķını ***saķlanġu***. 210r/8=017/057

saķnuķ 1."sakınan, çekinen, takva sahibi"

aydı men sıġnur men Taŋrıķa sėndin eger erse sen saķnuķ. 224r/1=019/018

2. "tedbirli ve uyanık olma, hazırlıklı bulunma, korunma tedbiri alma"

alınlar ***saķnuķlarınızını***. 71r/3=004/102

saķnuķ bol- "çekinmek, sakınmak, uzak durmak"

ol uştmaḫ ol turur mīrāṣ bėrür miz ķullarımızdın kim ***bolsa saķnuķ***. 226v/6=019/063

saķnuķ ķıl- "sakınmak, çekinmek"

kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm könike tutuġlı anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ilki tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün ***saḳnuḳ ḳılınlar*** ḳorḳuŋlar. 6r/4=002/041

saḳnuḳlar "huzura alınanlar"

ol kün tėrer miz ***saḳnuḳlarnı*** raḥmān Taŋrıḳa aġırlayu. 227v/9=019/085

saḳnuḳluḳ "sakınma, çekinme, takva sahibi olma"

anlar kim amurturlar ünlerini Taŋrı yalavaçı üskinde anlar turur anlar arıttı Taŋrı köŋüllerini ***saḳnuḳluḳ***. 379v/8=049/003

saḳnuḳluḳ ḳıl- "sakınmak, çekinmek"

kişiler tapnuŋlar iḍiŋizke ol kim yarattı silerni yme anlarnı kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler ***saḳnuḳluḳ ḳılġay*** siler. 4r/2=002/021

saḳnuḳluḳ ḳılıġlı "sakınan, çekinen"

bütünlükün Taŋrı sewer ***saḳnuḳluḳ ḳılıġlılarnı***. 139r/1=009/004

saḳnuḳluḳ ḳılıġlılar "korunan, müşriklere karşı anlaşmalara haram aylar içinde uyanlar"

bütünlükün Taŋrı sewer ***saḳnuḳluḳ ḳılıġlılarnı***. 139r/1=009/004

saḳnuḳluḳ ḳılmaḳ "korumak, sakınmak. (Allah'tan korunmak, Onun azabından korkup sakınmaktır"

azu taŋladıŋızlar mu kim kelse silerke aŋmaḳ iḍiŋizlerdin bir er üze silerdin ḳorḳuŋu üçün silerni ***saḳnuḳluḳ ḳılmaḳınız*** üçün bolġay kim siler yarlıḳanġay siler. 118v/5=007/063

saḳnuḳluḳ tėg- "tâkvaya ulaşmak"

tėgmegey Taŋrı ḫoşnūdluḳıŋa etleri ap yme ḳanları yoḳ tėggey aŋar saḳnuḳluḳ silerdin. 245v/2=022/037

saḳnuḳluḳ urul- "sakınmak, çekinmek"

bir mezgit kim ***uruldı saḳnuḳluḳ*** üze ilki kündin sezāraḳ aḍaḳın turmaḳıŋ. 150r/7=009/108

saḳnuḳluḳ üze urul- "takva üzerine kurulmak"

bir mezgit kim ***uruldı saḳnuḳluḳ üze*** ilki kündin sezāraḳ aḍaḳın turmaḳıŋ. 150r/7=009/108

saḳnuḳraḳ 1. "en iyi sakınanan, en çok Allahtan korkan, Hz. Muhammed, İmam'ül- Müttakin [209]"

209 Resûllah (s.av.) hazretleri Takva ehlinin imamı ve haram ve günahtan sakınanların öncüsü olduğundan ötürü latif zatına İmam'ül- Müttakin denildi (Yeniterzi 1993:188).

ol bilgenrek silerni ançada yarattı silerni yerdin ançada siler azu yüklüg erdiŋizler analarıŋız ḳarınları içinde arıġlamaŋlar özleriŋizni ol bilgenrek ***saḳnuḳrak***. 389r/7=053/032

2. "uzak, daha uzak"

yme yaratur anı ***saḳnuḳrakını***. 444v/9=092/017

şaḳr (<A.) "Sakr Cehennemi[210]"

bilür sen ne ol ***saḳr.*** 428r/4=074/027

şaḳr atlıġ tamuġ "Sakr Cehennemi[211]"

kigürgey miz anı ***saḳr atlıġ tamuġḳa***. 428r/3=074/026

şaḳr tamusı "Sakr Cehennemi"

ne kigürdi silerke ***şaḳr tamusıŋa***. 428v/5=074/042

saḳsıḳ "kesek, tuğla"

saḳsıḳ toy "(insanın yaratıldığı) kiremit gibi pişmiş çamur"

törütti kişilerni çıŋratu turur ***saḳsıḳ toy*** teg. 392v/3=055/014

saḳya (<A.) "çardak"

saḳya ḳıl- "hazırlamak, kurmak"

körkütti iḍiŋ arılarḳa kim tutsalar taġlardın ėwler taḳı yıġaçda aŋar kim ***saḳya ḳılurlar***. 200v/5=016/068

sala "kent, şehir, yerleşim yeri"

toḳış ḳılmadılar silerniŋ birle barça meger bekütülmiş ***sala*** içinde azu tamları kentindin. 404v/7=059/014

sala boḍunını "Ashâbü ʾl-Karye[212]"

---

210 Kur'an'da cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227). Ahirette suçluların cezalandırılacağı mekanın adı olan cehennem, azabı en hafif olan bölüm olduğu burada mümin olup günahkâr olanların da ceza görecekleri belirtilmiştir (Topaloğlu 1993:227).

211 "Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak" anlamındaki Müddesir "sakr" kökünden isimdir. Dört ayette Cehennem kelimesi yerine kullanılmış, bunlardan Müddesir suresinde (74/28-29), " yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran" şeklinde nitelendirilmiştir. Kurtubî'ye göre sakar kemiği değil eti yakıp tahrip eder. Bu yorum kelimenin sözlük anlamına ve Kur'an'daki kullanımına da uygun düşmektedir (Topaloğlu 1993:227).

212 Ashâbü ʾl-Karye: kent halkı, İnsanların toplandığı yer" manasına gelen karye, köy veya küçük kasaba gibi yerleşim merkezlerini ifade etmektedir. Ancak bu kelime Kur'an-ı Kerim ʾde, Mekke ve Kudüs dahil olmak üzere büyük şehirler için kullanılmıştır. Buna göre (ashâbü ʾl-karye) tabiri ile bir yerleşim merkezindeki insanlar kastetilmektedir. Ashâbü ʾl-Karye'nin kimler olduğu, hangi şehirlerde oturdukları, kendilerine gönderilen elçilerin ve iman eden şahsın kimliklerine dair Kur'an ʾda hiçbir bilgi yoktur. Tefsirlerde kaydedildiğine göre bu karye Antakya, oraya giden elçilerin isimler Hz. İsa'nin havarileridir; dolayısıyla karye halkıda Romalılardır. Bazı kaynaklar gönderilen elçilerin isimlerini Sâdık, Sadûk ve Salom olarak kaydetmekte, bazıları da bunların havarilerden Simun Petrus ve Yuhanna olduğunu söylemektedir (Honamlıoğlu 1992:99).

uruŋlar anlar üçün bir meṣel ***sala boḍunını*** ançada keldi aŋar ıḍılmış yalavaçlar. 321v/1=036/013

salġım "serap"

anlar kim tandılar işlerni ***salġım*** teg yazıda 259r/3=024/039

salġım bol- "serap olmak"

yme yöritülgey taġlar ***bolġay salġım***. 433v/6=078/020

salın- "salınmak"

silerke Taŋrı sewmez ḳamuġ ***salnu*** bilnü yorıġannı küwezlig ḳılığlını. 399v/3=057/023

ṣāliḥ (<A.) "Hz. Salih, Semud kavmine gönderilen peygamber[213]"

siŋirin ḳıydılar ingenni teŋdin keçtiler iḍileri fermānından aydılar ay ***ṣāliḥ*** keltürgil anı bizke kim vaʿde ḳıldıŋız bizke eger erse sen ıḍılmış yalavaçlardın. 120r/1=007/077

ṣāliḥ boḍunı "Hz. Salihʿin kavmi"

ay meniŋ boḍunum keltürmesün ök silerke menim yarmaḳım tėgmek silerke neteg kim tėgdi nūḥ yalavaç boḍunıŋa azu hūd boḍunıŋa azu ***ṣāliḥ boḍunıŋa***. 170v/6=011/089

ṣāliḥ ıḍılmış yalavaç "Hz. Salih"

aŋar kim kėrtgündiler anlardın bilür mü siler kim ***ṣāliḥ ıḍılmış yalavaç*** iḍisindin. 119v/8=007/075

ṣāliḥ yalavaç "Hz. Salih peygamber"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳutġardımız ***ṣāliḥ yalavaçnı*** anlarnı kim kėrtgündiler anıŋ birle yarlıḳamaḳ birle bizdin kim ol ḳızġut künidin. 168v/7=011/066

ṣāliḥān (<A.) "yarar, elverişli, uygun, yakışır"

ṣāliḥān kigür- "salih amel işlemek"

kim kėrtgünse Taŋrıḳa ḳılsa ėḍgülük ***ṣāliḥān kigrür*** anı büstānlarḳa aḳar anıŋ altınında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde tutaşı körklüg ḳıldı Taŋrı aŋar rūzīni. 414v/3=065/011

sāmirī (<A.) "Sâmirî, Hz. Musa zamanında yaşayan, Yahudileri altından yapılmış olan buzağı heykeline tapmaya teşvik eden kişi[214]"

aydı biz çınoḳ sınadımız boḍunuŋnı sėnde öŋdün yolda azıturdı ***sāmirī*** 232v/2=020/085

213 Salih Aleyhisselam, Arab-i aribeden olup, soy ağacı Semud isimli şahsa ulaştırılır. Hz. Salih aleyhisselam, Hz İsa'ya benzerdi; sadece saçları kıvırcık değildi. Beyaza yakın kırmızı benizli olup doğuştan sağ elinde nübüvvetine işaret eden bir beni vardı (Bedir 2010:463).

214 İsrailoğulları'nın büyük kabilelerinden biri olan Samire kabilesine mensup bir buzağı heykeltıraşçısıdır. Firavun'un, ordusuyla birlikte boğularak helak edilmesinden sonra, İsrailoğullarıyla birlikte sahile çıkan Samiri, Hz. Musa'nın yokluğundan yararlanarak onlara süs eşyalarından bir buzağı yapıp ona tapmalarını sağlamıştı (Akpınar 2002:83).

san "sayı"

tükel ḳılınlar ***sannı*** uluġlaŋlar Taŋrını anıŋ üze kim köndürdi silerni. 21v/9=002/185

san- "sanmak, zannetmek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan nikāḥ ḳılsa siler kėrtgünmiş ḳunçuylarını yana boşasa siler anlarnı yuḳamamışınızlarda öŋdün yoḳ silerke anlar üze kün samaḳdın kim ***sanar*** siler anı. 309r/2=033/049

sana- "saymak"

tėgme nerseni ***sanadımız*** anı bitigin. 433v/9=078/029

saŋa "teklik 2. şahıs zamirinin yönelme hâli"

anlar kėrtgünürler aŋar kim indürüldi ***saŋa*** yme aŋar kim indürildi sėndin öŋdün yme kėḏinki ajunḳa anlar sėziksiz ınarlar. 2v/4=002/004

sanadaçı "sayma işiyle uğraşan"

aydılar ürüklendimiz bir kün yā bir künnüŋ bir ançası aygıl ***sanadaçılarḳa*** 254v/5=023/113

saŋar "teklik 2. şahıs zamirinin yönelme hâli"

keltürmezler saŋa bir meṣel meger keltürdimiz ***saŋar*** yaraşı körklügreki açа belgürtmek. 264v/3=025/033

sançıl- "saplanmak, yenilmek, dağılmak"

terk ***sançılġay*** tėrnek ewürgeyler nė arḳalarını. 391v/6=054/045

sanlıġ 1. "sayısı belli, sayılı"

kėniktürmes miz anı meger atalmış ***sanlıġ*** vaḳtḳa. 171v/8=011/104

2. "birkaç"

aydılar yuḳamaġay bizni ot meger ***sanlıġ*** künler. 9v/6=002/080

3. "belirli"

eger kėniktürse miz anlardın ḳınnı ***sanlıġ*** gürūhlarḳa ayurlar oḳ nė yıġar anı yıġmas anı bilgil ol kün kelür anlarḳa ermes yandurılmış anlardın. 163v/6=011/008

sanlıġ vaḳt "Kıyametin ertelendiği sayılı günler"

kėniktürmes miz anı meger atalmış ***sanlıġ vaḳtḳa***. 171v/8=011/104

sanlıġ künler "bazı inansızlar tarafından kendilerine Cehennemde ateşin zarar vereceğini söyledikleri birkaç gün"

aydılar yuḳamaġay bizni ot meger ***sanlıġ künler***. 9v/6=002/080

sanlıġ aḍın künler "Oruç zamanında hasta ve seferde olanların tutamadığı günler sayısınca oruç tutacağı günler"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü ***sanlıġ aḍın künler içinde***. 21v/2=002/184

sanlıġ gürūhlar "azabın belli bir süre ertleneceği sayılı bir ümmet"

eger kėniktürse miz anlardın ḳınnı ***sanlıġ gürūhlarḳa*** ayurlar oḳ nė yıġar anı yıġmas anı bilgil ol kün kelür anlarḳa ermes yandurılmış anlardın. 163v/6=011/006

sanlıġ yarmaḳlar "Hz. Yusuf'un Mısırda düşük pahaya satıldığı birkaç para"

sattılar anı az eksük üçün bahāḳa ***sanlıġ yarmaḳlar***. 174v/6

sansız "sayısız, çok"

taḳı çıḳarur sen tirigni ölügdin taḳı çıḳarur sen ölügni tirigdin taḳı rūzī bėrür sen kimke tileseŋ ***sansız***. 40v/6=003/027

sap "sarı kelimesinin önüne gelerek ilâveli tekrar oluşturur. Oluşturduğu renge daha koyu anlamı katar"

aydı ol aytur ol bir uḍ turur ***sap*** sarıġ anıŋ könesi ḫoş keligli baḳıġlılarḳa. 8v/6=002/069

sap sarıġ "sap sarı"

aydı ol aytur ol bir uḍ turur ***sap sarıġ*** anıŋ könesi ḫoş keligli baḳıġlılarḳa. 8v/6=002/069

saranlıḳ "cimrilik, pintilik[215]"

kim küḍezilse er özi ***saranlıḳındın*** anlar tururlar anlar ḳıwun ḳurtuluġlılar. 412v/8=064/016

saranlıḳ ḳıl- "cimrilik etmek"

anlar kim saranlıḳ ḳılurlar fermānlar kişilerke saranlıḳnı. 63r/5=004/037

sarāy (<F.) 1."diyar, yurt, ev"

herāyna bilgey siler kimke bolur aŋar āḫiret ***saray***. 108v/3=006/135

2. "Ahiret sarayı, Cennet[216]"

çın kėḍinki ***sarāy*** ol turur tiriglik eger bilür erseler. 293v/8=029/064

āḫiret sarāyı "Ahiret"

āḫiret sarāyı yėgrek turur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳıldılar. uḳmaz mu siler. 182v/5=012/109

sarāy ew "yurt, mekan, yaşanılan yer"

---

215 Farsça'da "adi, soysuz, alçak" anlamına gelen cimri kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olup pintilik, hasislik anlamında kullanılmaktadır. Şuh ve Buhl kelimeleri Arapça'da aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak şuh, öncelikle kişiyi mal-mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, buhl ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir (Karagöz 2005:102).

216 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

yıġmas silerni Taŋrı anlardın toḳışmadılar silerniŋ birle dīn içinde çıḳarmadılar silerni ***sarāy ewiŋizlerdin*** ėḍgülük ḳılmaḳıŋızlardın anlarḳa könilik dād ḳılsa siler anlarḳa bütünlükün Taŋrı sewer könilik ḳılıġlılarnı. 406v/8=060/008

esenlik sarāyı "esenlik yurdu, Cennet"

Taŋrı ündeyür ***āsānlıḳ sarāyıŋa***. 155v/8=010/025

kėḍinki sāray "Ahiret, Cennet"

ayġıl eger bolsa silerke ***kėḍinki sarāy*** Taŋrı üskinde ḳatıġsız boḍunda aḍın küseŋler ölümni eger erse siler çaḳ sözlegliler. 11v4=002/094

sarāy soŋı "Ahiret"

anlar serdiler tileyür iḍileri ḫoşnūdluḳını aḍaḳın tutarlar namāznı ribāmlarlar anıŋdın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa yaşru açuḳluġ iterler ėḍgülük birle ėsizlikni anlar tururlar anlarḳa ***sarāy soŋı***. 185v/2=013/022

uştmaḫ sarāyı "Cennet"

esenlik siler üze aŋar kim serindiŋizler nėme eḍgü ***uştmaḫ sarāyı***. 185v/5=013/024

sāre (<A.). "Hz. ibrahim'in yaşlı karısı"

utru keldi ***sāre*** anıŋ uraġutı çoġı içinde urdı yüzini aydı ḳurtġa boldum tügün. 384v/7=051/029

sarġar- "sararmak"

eger ıḍsa miz yelni körgeyler anı ***sarġarmış*** bolġaylar anda kėḍin nū-sipāslıḳ ḳılıġlılar. 298r/8=030/051

sarġarmış "sararmış"

eger ıḍsa miz yelni körgeyler anı ***sarġarmış*** bolġaylar anda kėḍin nū-sipāslıḳ ḳılıġlılar. 298r/8=030/051

sarıġ "sarı"

aydı ol aytur ol bir uḍ turur sap ***sarıġ*** anıŋ könesi ḫoş keligli bakıġlılarḳa. 8v/6=002/069

sarıġ suw "irin"

arḳasında tamuġ ol içrülür ***sarıġ suwdın***. 189r/8=014/016

sarıġ ḳızıl yaġ "göğün eriyip yağ gibi kıpkırmızı bir gül olmasının tasviri"

ḳaçan yarılsa kök bolġay ***ḳızıl sarıġ yaġ*** teg. 393r/7=055/037

sarıġ sarıġ tewe ḳılı "Cehennemde saçılan kıvılcım sanki sarı bir halattır, başka bir tefsire görede sanki sarı bir devedir"

andaġ ***ḳılı tewelerin sarıġ sarıġ***. 432v/5=077/033

sarsılġu "önlemek, men etmek"

keldi ök anlarḳa ḫaberlerdin ol kim anıŋ içinde ***sarsılġu***. 390r/6=054/004

sarsıt- "azarlamak, kötü muamele etmek"

ol kişi kim ***sarsıtur*** atasızını. 449v/6=107/002

sarsıtığlı ferişteler ḫaḳḳı "sıra sıra dizilmiş meleklera ant olsun"

yme ***sarsıtığlı ferişteler ḫaḳḳı*** sarsıtmaḳ. 324r/6=037/002

sarsıtmaḳ "sarsma"

yme sarsıtığlı ferişteler ḫaḳḳı ***sarsıtmaḳ***. 324r/6=037/002

sarsıtıl- "sarsılmak, itip kakılmak"

yalġanḳay anlarda burun nūḫ boḍunı yalġanḳaylar biziŋ ḳulumızını aydılar telwe turur ***sarsıtıldı***. 390v/1=054/009

sat- "satmak"

kim kişilerde kim ***satar*** satġın alur özini tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını. 24v/8=002/207

satġalı keltürmüş nek "sermaye, ana mal"

aydı yigitke ḳılıŋlar olarıŋ ***satġalı keltürmüş neklerini*** yükleri içiŋe bolġay kim anlar bilgeyler anı ḳaçan yansalar ewleriŋe bolġay kim anlar ḳaytġaylar. 178r/9=012/062

sataş- "karşılaşmak ***bkz.*** satġaş-"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ***sataşsa*** siler bir gürūḫḳa bek turuŋlar yāḍ ḳılıŋlar Taŋrını üküş bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 135v/3=008/045

satġa- "çiğnemek, bozmak, uymamak"

kim ***satġasa*** Taŋrı yıġıġlarnı küç ḳıldı öziŋe. 413r/7=065/001

satġan- "çiğnemek, çiğnenmek, bozulmak"

ıḍtımız anlar üze bir ün boldılar berdārmış ḳoy ayaḳda ***satġanmış*** un teg. 391r/6=054/031

satġanmış un "kuru ot, çalı, çırpı, gazel, yaprak döküntüsü"

ıḍtımız anlar üze bir ün boldılar berdārmış ḳoy ayaḳda ***satġanmış un*** teg. 391r/6=054/031

satġaş- "karşılaşmak, karşı karşıya gelmek"

erdi sizke nişān ėkki ögür içinde kim ***satġaştılar***. 39r/3=003/013

satġaşmış kün "(Uhud'da) iki ordunun karşılaştığı gün"

taḳı ol nerse kim tėgdi sizke ėkki cemʿ ***satġaşmış kün*** Taŋrı destūrı birle taḳı bilmek üçün müʾminlerni 54r/6=003/166

satġın "satın"

satġın al- "satın almak"

anlar tururlar anlar ***satġın aldılar*** yolsuzluḳnı köni yol birle. 3v/1=002/016

satġuluġ "satılacak mal"

aydı ay sewünçi bu oğlan turur yaşru tuttılar anı bir ***satġuluġ*** nek. 174v/5=012/019

satıġ "alış veriş, ticaret"

erenler meşġūl ḳılmaz olarnı satıġçılıḳ ap yme ***satıġ*** Taŋrı yāḍındın yme namāznı aḍaḳın ḳılmaḳ zekāt bėrmek. 258v/8=024/037

satıġ ḳılış- "alış veriş yapmak"

taḳı tanuḳ tikiŋ ḳaçan ***satıġ ḳılışsaŋız*** taḳı ziyān tėgrülmesün bitigen taḳı tanuḳ. 37r/3=002/282

satıġ uman- "kazanç beklemek"

bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrı bitigini aḍaḳın tutarlar namāznı yėtrürler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız anlarḳa yaşru āşkārā ***umanurlar bir satıġ*** hergiz artamaz. 319r/4=035/29

satıġçılıḳ "satıcılık, tüccarlık"

ayġıl eger bolsa ataŋızlar oġlanlarıŋız ḳarındaşlarıŋız cüftleriŋiz yaḳ yawuḳlarıŋız tawarlar ḳazġandıŋızlar anı ***satıġçılıḳ*** ḳorḳar siler uçuzluḳıŋa orunlar tiler siler anı sewügrek silerke Taŋrıdın yalavaçıdın ḳatıġlanmaḳ anıŋ yolı içinde köz tutuŋlar keltürginçe Taŋrı yarlıġını. 141r/2=009/024

satıġçılıḳ ap yme satıġ "ticaret ve alışveriş"

erenler meşġūl ḳılmaz olarnı ***satıġçılıḳ ap yme satıġ*** Taŋrı yāḍındın yme namāznı aḍaḳın ḳılmaḳ zekāt bėrmek. 258v/8=024/037

satıġçılıḳ bol- "ticaret yapmak"

ay anlar kim kėrtgündiler yėmeŋler tawarlarıŋızını siler ara bāṭıllıḳ birle meger kim ***bolsa satıġçılıḳ*** ḫoşnūdluḳdın silerdin. 62r/4=004/029

satıġlaş- "karşılıklı alış veriş yapmak"

kim vefā ḳılsa yaʿnī uçḳa ėletse bıçıġını Taŋrıdın küweniŋler satıġıŋızlar birle ol kim ***satıġlaştıŋızlar*** anıŋ birle. 150v/6=009/111

satu "faydasız, gereksiz söz"

ermes yaḳınraḳ tiriglik meger oyun ***satu***. 98r/4=006/032

saw 1."söz, haber, salık"

keltürgey men silerke andın bir ***saw*** azu keltürgey men silerke bir arġuç barḳ/yaruḳ bolġay kim siler isingey siler. 275r/1=027/007

2. "kıssa, hikâye, takib etme, anlatılma, hikâye edilme"

keçmişlerni sözlegil bolġay kim anlar ***saw*** pend bulġaylar. 129r/3=007/176

saw pend bul- "tefekkür etmek, düşünmek"

keçmişlerni sözlegil bolġay kim anlar ***saw pend bulġaylar***. 129r/3=007/176

sawların tüz- "hikâye etmek, anlatmak, nakletmek"

yana yalavaçlar ol ***sawların tüzdimiz*** anlarnıŋ seniŋ üze. 77v/4=004/164

ṣavāb (<A.) "doğru, gerçek"

şavāb ay- "doğruyu söylemek"

ol kün ḳopar cebraʾil taḳı ferişteler tüze turup sözlemesler meger ol kim destūr bėrse aŋar baġırsaḳ iḍi ***aygay şavāb***. 434r/6=078/038

şavābḳa köndürülmiş "raşid, doğru görüşlü, doğruyu bulan, doğru"

firʿavnḳa anıŋ ögüriŋe uḍu bardılar firʿavn fermānıŋa ermes firʿavn fermānı ***savābḳa köndürülmiş***. 171r/9=011/097

şavābraḳ (<A.+T.)"çok doğru, en gerçek"

bütünlükün bu oḳıġu yolçılayur ol kelāmḳa kim ***savābraḳ*** könirek sewünç bėrür müʾminlerke anlarḳa kim ḳılurlar ėdgülüklerni çın anlarḳa uluġ ter 206v/5=017/009

sawçı 1. "elçi, peygamber[217]"

yāḍ ḳılġıl bitig içinde ibrāhīmnüŋ ḫaberini. çın ol erür köni sözlüg ***sawçı***. 225r/8=019/041

2. "nezaret eden, koruyan, gözeten"

taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme yaḫşı vekīl ḳılınmış yaʿnī ***sawçı*** ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın. 55r/1=003/173

sawçı ḳılın- "peygamber olarak gönderilmek"

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme yaḫşı vekīl ***ḳılınmış*** yaʿnī ***sawçı*** 224v/5=019/030

sawçılıḳ "peygamberlik"

anlar tururlar anlar bėrdimiz anlarḳa bitigni tilek sürmek ***sawçılıḳnı***. 103v/1=006/089

sawla- "anlatmak"

andaġoḳ ***sawlalıŋ*** seniŋ üze ol ḫaberlerdin kim çınoḳ ozdı. 233r/9=020/099

savlaş- "herhangi bir şey üzerine konuşmak, tartışmaya girmek"

körmes mü sen olarnı kim nelüklüg ***savlaşdı*** ibrāhīm birle iḍisi içinde kim bėrdi aŋar Taŋrı erkliglikni.33r/3=002/258

şavmaʿa (<A.) "ibadet edilen küçük mescit"

çıḳtı öz boḍunı üze ***şavmaʿadın*** yaʿnī toḳışġu yerdin imledi anlarḳa kim tesbīḥ ḳılınlar ėrte taḳı kėçe. 223v/4=019/011

---

217 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1). "Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım1998:1).

ṣavma'a ya'nī toḳışġu yer "meclisteki baş köşe veya en güzel yer, ibadethanenin ön kısmındaki girinti, mihrab, bölme, saray, taht odası"

çıḳtı öz boḍunı üze ***ṣavma'adın ya'nī toḳışġu yerdin*** imledi anlarḳa kim tesbīḥ ḳılınlar ėrte taḳı kėçe. 223v/4=019/011

sawuḳ "soğuk ***bkz.*** soġuḳ, soġıḳ"

sawuḳ ermez ap yme ḫoş ermez. 395v/2=056/044

sawuḳ bol "soğuk olmak"

aydımız ay ot ***bolġay saġuḳ*** esenlik bolsun ibrāhīm üze. 239r/9=021/069

saw(u)r- "savurmak"

urġıl anlarḳa yaḳın tiriglikniŋ miṣli suw teg indürdimiz anı kökdin ḳatılsa aŋar yeriŋ otları bolur öfülmiş ***sawrar*** anı yėller. 218r/6=018/045

sa'y (<A.)"çaba[218]"

sa'y ḳıl- "çabalamak"

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim yıġdı Taŋrı mezgitlerini kim yāḍ ḳılmaḳ anıŋ içinde anıŋ atı ***sa'y ḳılur*** anlarnıŋ vīrānlıḳı içinde. 13v/9=002/114

say- "saymak" biz ***sayur*** miz anlarḳa samaḳ. 227v/9=019/084

saz (<F.) "hazırlık, tedbir"

eger tileseler erdi çıḳmaḳnı anutġaylar erdi aŋar ***sāznı*** ėtigni. 143v/6=009/046

sebe (<A.) "yemendeki bir bölgenin yahut bir kabilenin adıdır/ Belkıs, Sebe melikesi idi Hz Süleyman ile Belkıs arasında geçen hadiseler kıssa halinde anlatıla gelmektedir[219]"

sebe' boḍunı "Kahtan oğlu, Yarub oğlu Sebe oğulları, Belkıs'ın kavminin adı"

ḳatıġsız boldı ***sebe' boḍunı*** öz kentleri içinde bir nişān. 313r/6=034/015

sebe' ėli "Kahtan oğlu, Yarub oğlu Sebe oğullarının oturdukları yer, Belkıs'ın ülkesi, Belkıs'ın kavminin yaşadığı yerin adı"

keltürdüm saŋa ay süleymān ***sebe' ėlidin*** yaḳın ḫaber. 276r/3=027/022

sebeb (<A.) "sebep[220]"

---

218 Sözlükte "çalışmak, çalışıp kazanmak, gayret etmek, kastetmek, koşmak, yürümek" gibi anlamlara gelen sa'y, dini bir terim olarak, hac ve umre esnasında Kâbe'nin doğusundaki Safa ve Merve denilen iki tepenin arasında, Safa'dan başlayıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelmeyi ifade eder. Safa ile Merve arasındaki mesafeye, sa'y edilen yer anlamına mes'a denir (Karagöz 2005:566).

219 Yemen'de bir şehir olup şu an harap vaziyettedir. Hz. Süleyman devrinde yaşamış olan ve Kur'an'da kıssası anlatılan kraliçenin yaşadığı şehirdir. Arim selinin yıktığı seddin bulunduğu şehir de burasıdır. Bu sed, bölgeyi sürekli tahrip eden sel sularını durdurup toplamak için yapılmıştı. Demir ve taşlardan sağlamca yapılmış olan bu sed ile oluşturulan büyük baraj ile hem sulama yapılıyor hem de suyu içme suyu olarak kullanılıyordu. Sebe' bölgesi azaptan önce oldukça verimli, güzel manzaralı, yolları geniş ve düz, suyu bol, dillere destan bir yerdi. Adını Sebe' b. Yeşçub b. Ya'rub b. Kahtan'dan almıştır. Tarihçiler Sebe'lilerin tarihinin miladdan önce 950 yılına kadar uzadığını söylerler. Bu da Sebe' yurdunun insanlık tarihinde çok önemli ve eski bir medeniyet merkezi olduğunu ortaya koyar (Akpınar 2002:183).

biz ornattımız anı yer içinde bėrdimiz aŋar tėgme nersedin ***sebeb*** 221r/6=018/084

sebeb ulaġ "ip, vesile, çare, sebep"

yana uḍu barġay ***sebebke ulaġḳa***. 221v/2=018/089

secde **(<A.)** "secde[221]"

secde bas- "secde etmek, secdeye kapılmak, secdeye kapanmak"

bütünlükün kėrtgünür biziŋ belgülerimizke anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılsalar anıŋ birle ***basarlar secde*** ḳılıġlılar tesbīḥ ḳılur erdi iḍileri ögdüsi birle anlar uluġsıġlıḳ ḳılmazlar. 303r/3=032/015

secde ḳıl- "secde etmek, secdeye kapılmak, secdeye kapanmak"

ay meryem ṭāʿat ḳılġıl iḍiŋke taḳı ***secde ḳılġıl*** taḳı rukūʿ ḳılġıl rukūʿ ḳılġanlar birle. 41v/9=003/043

secde ḳılıġlılar "secde edenler, secdeye kapılanlar"

tevbe ḳılıġlılar tapunuġlılar ögügliler rūze tutuġlılar rukūʿ ḳılıġlılar ***secde ḳılıġlılar*** fermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni yıġıġlılar bildükmedük ėsizlikdin küḍezigliler Taŋrınıŋ yıġıġlarını. sewünç bėrgil kėrtgünüglilerke. 150v/8=009/112

secde ḳılu ay- "secdeye kapanarak inandığını söylemek (büyücüler)"

kemşildi yalġançılar ***secde ḳılu aydılar*** kėrtgündimiz hārūn Taŋrısıŋa mūsā Taŋrısıŋa. 231v/1=020/070

secde ḳılmaḳ nişānı "Müslümanların yüzündeki secde izi"

muḥammed Taŋrı yalavaçı turur anlar kim anıŋ birle turur ḳatıġ tururlar kāfirler üze baġırsaḳlar taḳı yaʿnī ʿömer bir ėkkindi ara körgey sen anlarnı yüknügliler secde ḳılıġlılar tilerler artuḳluḳ Taŋrıdın ḫoşnūdluḳ belgüleri nişānları yüzleri içre ***secde ḳılmaḳ nişānıdın***. 379r/6=048/029

secde ḳılmaḳḳa ünde- "secdeye davet etmek"

ḳararıp közleri kelgey anlarḳa ḫorluḳ çınoḳ ***ündeyür erdiler secde ḳılmaḳḳa*** anlar ösey erdiler. 419v/7=068/043

secde ḳılmışda kėḍin "namazdan sonra"

yme tündin namāz ḳılġıl yme ***secde ḳılmışda kėḍin***. 383v/4=050/040

seç- "seçmek, seçip ayırmak, hüküm vermek"

---

220 Bir fıkıh terimi olarak sebep, Allah Teala'nın, hükmün varlığı için bir emare olarak belirttiği mazbut ve açık bir şeydir. Sebepler, teklifi hükümlerin varlığına etkili değildir; sadece onların ortaya çıkması için bir emaredir. Sebep bulunduğunda veya teşekkül ettiğinde hüküm mevcut olur (Karagöz 2005:581).

221 Sözlükte "itaat ve tevazu içinde eğilmek, boyun eğmek, yere kapanmak, yüzü yere sürmek" gibi anlamlara gelen secde, dini bir kavram olarak Allah'ın emirlerine boyun eğmek, Allah'a kulluk etmek maksadıyla ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnın yere konması demektir (Karagöz 2005:582).

Taŋrı aḍrar ***seçer*** anlar ara ḳıyāmet ***seçgen /aḍırġan*** "hak ile batılı ayıran Kur'an" bu ḳurʾān turur aḍırġan ***seçgen***. 441r/1küni içinde anıŋ içinde erdiler anıŋ içinde ḫilāf bolur erdiler. 13v/7=002/113

seçgüçi "hakem[222]"

neteg aḍırġuçı ***seçgüçi*** ḳılurlar sėni anlar üskinde turur tevrīt. 85v/3=005/043

seçigli "hakem[223]"

aḍrıġlı seçigli "hakem"

eger bilse siler yarmaḳ olar ėkki ara ıḍıŋlar bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin bir ***aḍrıġlı seçigli*** kişilerindin. 62v/9=004/035

seçil- "seçilmek, ayrılmak"

Taŋrıda aḍın mu tileyin üzügli kesigli ol ol iḍi kim indürdi silerke bitigni aḍrılmış ***seçilmiş***. 106r/8=006/114

sefer (<A.) "yolculuk, sefer[224]"

taḳı eger bolsaŋız ***sefer*** üze taḳı bulmasaŋız bitigçi alınmış tutuġlar. 37r/5=002/283

sefer ḳıl- "yolculuk etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler silerniŋ araŋızda tanuḳluḳ bėrmek ḳaçan kelse silerde biriŋizlerke ölüm tutsurmaḳ uġurında ėkkegü könilik iḍileri silerdin azu ėkki aḍnaġular silerde öŋdin eger ***sefer ḳılsa*** siler yer içinde. 93r/8=005/106

sefer ḳılmaḳ "sefere çıkmak, rıhlet"

köŋülleri ėşitgeni üçün ***sefer ḳılmaḳ*** ḳış yme yayını. 449v/2=106/002

seḥer (<A.) "seher, sabahın gün doğmadan önceki zamanı, tan ağartısı"

ṣabr ḳılġanlar taḳı rāst ayġanlar taḳı ṭāʿat ḳılġanlar taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler ***seḥerlerde***. 39v/5=003/017

seḥer vaḳtı "seher, sabahın gün doğmadan önceki zamanı, tan ağartısı"

---

222 Sözlükte "hikmet sahibi, alim, hakim, filozof, doktor" anlamına gelen hakim (çoğulu hukema), Allah'ın sıfatı olarak haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eden, ihtilaflı konuları çözümleyen ve her işi hikmetli olan demektir. Hakem kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmiştir. Dilciler, "hakem ile hakim" kelimelerinin aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Hakim ile hakem, haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eder. İhtilaflı konuları çözümler. Kur'an'da en çok hakim ismi zikredilmiş, 97 ayette geçmiştir (Karagöz 2005:219).

223 Sözlükte "hikmet sahibi, alim, hakim, filozof, doktor" anlamına gelen hakim (çoğulu hukema), Allah'ın sıfatı olarak haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eden, ihtilaflı konuları çözümleyen ve her işi hikmetli olan demektir. Hakem kelimesi Kur'an'da iki ayette geçmiştir. Dilciler, "hakem ile hakim" kelimelerinin aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Hakim ile hakem, haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ayırt eder. İhtilaflı konuları çözümler. Kur'an'da en çok hakim ismi zikredilmiş, 97 ayette geçmiştir (Karagöz 2005:219).

224 Sözlükte "bir mesafeyi katetmek" demek olan sefer, din ıstılahında, belirli bir mesafeye gitmek ve orada belirli bir süre kalmak üzere yola çıkmak anlamına gelir. Sefer mesafesi 90 km. sefer süresi Hanefilere göre 15 günden, Şafilere göre giriş ve çıkış günleri hariç 4 günden az bir zamandır. Seferin; gezip görmek ve ibret almak, hac ve umre için Mekke'ye gitmek, İslam'ı anlatmak, cihad etmek, iş bulmak, ticaret yapmak, mukaddes yerleri gezip görmek, dostlarını ve akrabalarını ziyaret etmek ve eğitim-öğretim gibi birçok çeşidi vardır (Karagöz 2005:584).

biz ıdtımız anlar üze taşlar meger lūṭ boḍunı ḳutġardımız anlarnı ***seḥer vaḳtında***. 391r/8=054/034

sekkiz "sayı adı, sekiz (8) "

sekkiz çüft yarat- "Allah'ın insanoğlu için davarlardan (deve, öküz, koyun, keçi) yarattığı sekiz çift"

yarattı silerni bir etözdin yana ḳıldı andın cüftini indürdi silerke yılḳılardın ***sekkiz cüft***. 335r/9=039/006

sekkiz ferişte "Kıyamette Rabbin tahtını taşıyan sekiz melek"

yme ferişteler kök buçġaḳları üze. kötrür iḍiŋ ʿarşını anlarda üstün ol kün ***sekkiz ferişte***. 421r/1=069/017

sekkiz künler "Allah'ın Ad kavminin üzerine gönderdiği uğultulu azgın bir kasırgayı yedi gün sekiz gece ard arda gönderdiğini belirtmesi"

kömerledi anı anlar üze yėti tünni ***sekkiz künler*** tutaşı körgey sėn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri teg. 420v/2=069/007

sekkiz yıl "Hz. Musaya kendisne hizmet edilmesi kaydıyla kızlarından birini vereceğini ifade eden kişinin Hz. Musaya biçtiği hizmet süresi"

bu ėkki ḳızımda birisini terke kirmekiŋ üze maŋa ***sekkiz yıl***. 283r/4=028/027

seksen "sayı adı, seksen (80)"

anlar kim atarlar yaʿnī sökerler arıġ özlüg uraġut yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı ***seksen*** berge. bezerlemeŋler anlarḳa tanuḳluḳ tutaşı. 255r/9=024/004

seksen berge ur- "namuslu kadınları zina ile suçlayanların dört şahit getirmemeleri sonucu ceza olarak seksen sopa yemeleri"

anlar kim atarlar yaʿnī sökerler arıġ özlüg uraġut yana keltürmesler tört tanuḳlarını ***uruŋlar anlarnı seksen berge***. 255r/9=024/004

seksen bėş "seksen beş (85)"

ṣād sūresi ***seksen bėş*** āyet turur mekkede inmiş turur. 330r/8=038

seksen ėkki "seksen iki (82)"

bu mü'min sūresi ***seksen ėkki*** āyet turur mekkede inmiş turur Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı turur ėlig iḍi ḥaḳḳı. 341v/4=040

seksen sekiz "seksen sekiz (88)"

bu ḳaṣaṣ sūresi ***seksen sekkiz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 280v/7=028

seksen toḳuz "seksen dokuz (89)"

sūretü'z- zuḫruf sūresi ***seksen toḳuz*** āyet turur mekkede inmiş turur . 358r/7=043

seksen üç "seksen üç (83)"

yāsīn sūresi ***seksen üç*** āyet turur mekkede inmiş turur. 320v/8=036

seksinç "sekizinci (8.)"

ayurlar bėş yėtti ***seksinçleri*** olarnıŋ itleri turur. 216r/8=018/022

selām (<A.) "selam[225]"

ķaçan selām bėrilse siler selām birle ***selām*** bėriŋler anḍın körklügrek birle azu yanduruŋlar. 68v/1=004/086

selām bėr- "selamlamak, selam vermek"

ķaçan selām bėrilse siler selām birle ***selām bėriŋler*** anḍın körklügrek birle azu yanduruŋlar. 68v/1=004/086

selām bėril- "selam verilmek, selamlanmak"

ķaçan ***selām bėrilse*** siler selām birle selām bėriŋler anḍın körklügrek birle azu yanduruŋlar. 68v/1=004/086

selām bol- "selamete çıkma, kurtuluşa erme"

selām bolur ol bereket ve saʿādet ve raḥmet taŋ atġınçaķa tėgi. 446v/6=097/005

selām ķıl- "selâvat getirmek"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler ewlerke öz ewleriŋizde aḍınķı ewlerke ançaķa tėgi kim yol bar mu tėmegińçe siler ***selām ķılmaķınça*** ol ew boḍunı üze. ol yėgrek turur silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 257r/7=024/027

selām ķılmaķ "selam vermek" alķışları yaʿnī feriştelerniŋ ol kün körürler anı ***selām kılmak***. 308v/5iḍisi. 153v/9=010/010

selām tėmek "selamlaşmak"

oķımaķları anıŋ içinde arıġ sen sen idime alķışları anıŋ içinde ***selām tėmek*** kėḍin oķımaķları ögdi aymaķlıķ Taŋrıķa ajunluġlar

selāmatlıķ (<A.) "salimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma, selamete çıkma, kurtulma, iyi netice, kurtulma"

selāmatlıķ bėr- "emin olma, eminlik"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ ***selāmatlıķ bėrgen*** īmīn ķılġan ķullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuķ ķatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

selāmatlıķ bėrgen "emin olunan, eminlik veren esma-i hüsna'dan es-Selim[226]"

---

225 Bir işten kurtulmak, ayıp, afet, noksanlık, acizlik, hastalık vb. şeylerden beri olmak anlamındaki "s-l-m" kökünden türeyen selam, Allah'ın sıfatı olarak, insanlara arız olan ayıp, kusur, eksiklik, afet, hastalık, acizlik, ölüm vb. şeylerden beri olan; yaratıklarını afet ve belalardan kurtaran, zulmetmeyen, güven arayanları güvene erdiren demektir (Karagöz 2005:586).

226 Es-Selam; lügatta selamet ve emniyet manalarına gelmektedir. Selam; "kendisi bizatihi var olan bir esenlik demek değil, Allah (c.c.)'dan sadır olan bir esenlik" demektir. Allah'ın selamı, esenlik vermesi, hiçbir şekilde mal ve çocuğun fayda vermediği ancak kendisine kalbi selim ile gelindiğinde faydalanacağı günde dünya ve ahiret esenlik mükafatı demektir (Cemel 2001:30).

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ ***selāmatlıḳ bėrgen*** īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

selsebīl (<A.)"atlı ve hafif su, Cennet pınarı [227]"

selsebīl atan-"tatlı ve hafif su, Cennette bir çeşmenin adı, sebîl olarak isim verilmek"

anıŋ içinde ***atanur selsebīl***. 431r/4=076/018

semrit- "beslemek, yetiştirmek"

semritmez muŋsuz ḳılmaz açlıḳdın. 441v/9=088/007

şemūd (<A.) "Semud, Hz. Salih'in peygamber olarak gönderildiği eski bir Arap kavmi[228]"

fir'avn çerigi ***şemūd*** çerigi. 440v/1=085/018

şemūd boḍunı "Semud, Hz. Salih'in peygamber olarak gönderildiği eski bir Arap kavmi"

andaġ ḳalı ajun tutmadılar anıŋ içinde. bilgil kim ***şemūd boḍunı*** tandılar iḍileriŋe. 168v/9=011/068

şemūd çerigi "Semud kavminin ordusu"

fir'avn çerigi ***şemūd çerigi***. 440v/1=085/018

şemūdluġ (<A.+T.) "Semud kavmine mensup"

andaġ ḳalı orun tutmadılar anıŋ içinde. bilgil kim ırak bolsun medyen boḍunıŋa neteg kim yıradı ***şemūdluġ***. 171r/7=011/095

semüz "besili, semiz"

ḳıra yandı anıŋ boḍunıŋa keldürdi ***semüz*** buzaġu. 384v/5=051/026

semüz buzaġu "Hz. Yusuf kıssasında geçen besili buzağı"

ḳıra yandı anıŋ boḍunıŋa keldürdi ***semüz buzaġu***. 384v/5=051/026

sen 1. "teklik 2. şahıs zamiri"

aydımız ay ādem amrulġıl ***sen*** cüftüŋ birle uştmaḫda yėŋler andın ḳayda tilese siler yaḳın kėlmeŋler bu yıġaçḳa bolġay siler küç ḳılığlılardın. 5v/2=002/035

2. "teklik 2. şahıs eki"

aydılar ***arıġ sen*** bilmek yoḳ biziŋke meger ol kim ögretse sen. 5r/5=002/032

sėn "teklik 2. şahıs zamiri"

eger sėn ölse ***sėn*** olar meŋgü ḳalığlılar mu. 237v/2=021/034

saŋa"sen 2. teklik şahıs zamirinin yönelme hali"

---

227 Kolay içimli meşrubat, cennette bir pınarın adı, Cennet pınarı (Akpınar 2002: 235).

228 Semûd, "az su" manasına gelen " es-semed" veya "es-semd" gibi köklerden gelmiştir.Terim olarak Hz. Salih'in peygamber olarak gönderildiği kabile ya da oymağın adıdır.Thamudveya Tamud olarak eski vakayinamelerde geçmektedir. Semûd ikinci Âd olarak bilinir (Bedir 2010:491).

ündegil kişiler içinde ziyāret ḳılmaḳḳa kelgeyler ***saŋa*** yaḍaġlar tėgme yinçge tawarlar üze kelgeyler tėgme yıraḳ ėldin. 244v/3=022/027

saŋar "teklik 2. şahıs zamirinin yönelme"

hâli keltürmezler saŋa bir meṣel meger keltürdimiz ***saŋar*** yaraşı körklügreki aça belgürtmek. 264v/3=025/033

ser- "sabretmek"

tükel boldı iḍiŋ yarlıḳı körklüg Taŋrı ḳulı oġlanı üze anı birle kim ***serdiler***. 124r/6=007/137

sergen "sabreden, sabırlı"

bütünlükün anıŋ içinde nişānlar ol tėgme ***sergenke*** şükr ötegenke. 313v/5=034/019

serigli "sabreden kadın"

bolmasa iḍiŋdin keçmiş bolġay erdi anlar üze. anlar sėzik içinde andın ***sėrigli***. 352r/9=041/045

serilgi "azim, ciddi karar kesinlik"

eger serinse siler saḳnuḳluḳ ḳılsa siler bütünlükün ol işler ***serilgidin***. 56r/9=003/186

serin "serin"

yme turur ***serin*** awrıḳlar ḳoḍıġlıġ. 442r/3=088/014

serin- "sabretmek"

sergil neteg kim ***serindi*** uġraġ iḍileri yalavaçlardın tawratmaġıl anlarḳa. 372r/8=046/035

seringen "sabreden"

belgüler turur tėgme ***seringen*** ḳulḳa şükr ötegenke ḳaçan kelse anlarḳa suw ḳomı deryā içre köligeler teg oḳırlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋa dīnni. 301v/3=031/031

serinigli "sabreden"

bütünlükün anıŋ içinde belgüler turur tėgme ***serniglike*** şükr öteglike. 356v/3=042/033

serinigli eren "sabreden erkek"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke. 307v/5=033/035

serinigli tişi "sabreden bayan"

sernigli erenler ***sernigli tişiler*** ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke. 307v/5=035

serinmek "sabretmek, sabır"

yana bolġay silerdin kėrtgündiler tuşuşdılar ***serinmek*** birle yme vaşiyyet ḳılışdılar raḥm ḳılmaḳ birle. 443v/8=090/017

serinmek körklüg "sürüklemek, teşvik etmek"

aydı yoḳ kim ėtti bezedi silerke etözüŋizler bir işni ***serinmek körklüg***. 180v/1=012/083

serinmek serin- "sabretmek"

seringil serinmek körklüg serinmek. 422r/4=070/005

serinmeklik "sabırlılık"

iḍimizā! töke bėrgil biziŋ üze ***serinmeklikni*** cānımız alġıl müsülmānlar birle. 123r/6=007/126

serinmeklikni töke bėr- "sabır yağdırmak, çok sabır göstermek"

iḍimizā! töke bėrgil biziŋ üze ***serinmeklikni*** cānımız alġıl müsülmānlar birle. 123r/5=007/126

seriş- "sabırda yarışmak"

ay anlar kim kėrtgündiler seriŋler ***serişiŋler*** at kişende tutuŋlar ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa bolgay kim siler ḳurtulġaylar siler. 57v/5=003/200

sev- "sevmek, tercih etmek ***bkz.*** sew-"

ol anıŋ üçün anlar ***sevüp*** üḍürdiler yaḳın tiriglikni kėḍinki ajun üzele bütünlükün Taŋrı köndürmes tanıġlı boḍunlarnı. 204r/5=016/107

sew- 1. "sevmek ***bkz.*** sev-"

sewer anlarda biri eger yaş bėrilse miŋ yıl. 11v/7=002/096

2. "dostluk kurmak"

ayġay sėn ol ḳavmnı kim kėrtgünürler teŋrike kėḍinki künke ***sewerler*** anı kim ḳatı ḫilāf ḳıldı teŋrike yalavaçıŋa neçe yme bolsa ataları azu oġlanları. 402v/8=058/022

sewgen "Allah sevendir, esma-i hüsna'dan el-Vedud[229]"

ol turur yarlıḳaġan ***sewgen***. 440r/9=085/014

sewmek "sevme, sevgi"

sewer siler tawarnı yawlaḳ ***sewmek***. 443r/3=089/020

ṣevāb (<A.) "sevap, mükâfat, karşılık[230]"

229 "El-Vedud", "sevgi" manasına gelen "vedd"den gelmektedir. Allah mü'minleri sevr. O'da onların sevgilisidir. Allah'ın kullarını sevmesi, onlara acıması demektir. Mü'minlerin Allah Teâlâ'yı sevmesi ona itaat etmeleridir. Allah'a itaat, Allah tarafından bir rahmetdir (Cemel 2001:95).

230 Sevap kavramının aslı olan "sevb" kelimesi sözlükte; bir şeyin önceki haline geri dönmesi demektir. "sevb", aynı zamanda, bükülmüş yün ve pamuğun ipliğinin düşünülen, takdir edilen şekline de denir. Sevab, İslami kaynaklarda, insanın işlediği amellerin sonuçlarından doğan şey şeklinde anlaşılmaktadır. Yapılan şeyin sonucuna "sevab" denmektedir (Ece 2000:590).

sewünürler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳluḳ taḳı ḥaḳīḳat üze Taŋrı żāyiʿ ḳılmaz bitgenleriŋ ***sevābını***. 54v/8=003/172

sevāb bėr- "mükâfatlandırmak"

herāyna ***bėrür Taŋrı mü'minlerke uluġ sevāb.***75v/7=004/146

sevāk (<A.) "Cennette bir makam"

kim ḳorḳsa ***sevāk*** maḳāmında turmaḳḳa aŋar ėkki būstān. 393v/4=055/046

sevāk maḳamı "(Rabbinin divanında durup hesap vermekten korkanların gideceği) iki Cennet makamından biri"

kim ḳorḳsa ***sevāk maḳāmında*** turmaḳḳa aŋar ėkki būstān. 393v/4=055/046

severçilig "şefaat, iltimas[231]"

ḳorḳuŋlar kim ol kündin tap bolmas hīç etöz hīç etözdin nerse bezerlenmes andın berāberlıḳ asıġ ḳılmas ***severçilig*** ap yme anlar yārī bėrilürler. 14v/7=002/123

sewin- "sevinmek ***bkz***. sewün-"

sewindiler yaḳınraḳ tiriglik birle. 185v/8=013/026

sewinç "sevinç ***bkz.*** sevünç"

sewinç bėr- "müjdelemek"

sewinç bėrgil seriglilerke. 18v/1=002/155

sewinç bėrdeçi kel- "müjdeci gelmek"

ay bitig iḍileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke üzüklük kesüklük üze yalavaçlardın kim aymaḳıŋızlar ***kelmedi biziŋke sewinç bėrdeçidin*** ap ḳorḳuttaçıdın. 82v/9=005/019

sewinç bėrigli "müjdeci, Hz. Muhammed"

ıḍmadımız sėni meger ***sewinç bėrigli*** ḳorḳıtıġlı. 214r/3=017/105

sewmeklig "sevmek"

ol dünyā neki ***sewmeklig*** ḳatıġ turur. 448r/2=100/008

sewnügligü "gönlü hoşnud, memnun, şımarık, mizahcı, güldürücü fıkralar anlatan"

ḳaçan yansalar öz boḍunlarıḳa yanarlar ***sewnügligüḳa*** yanıġlı. 438v/8=083/031

sewnüş- "sevinişmek, kutlamak"

keldi kent boḍunı ***sewnüşürler***. 194v/8=015/067

sewüg "sevilen, kocasına karşı sevgi besleyen ve sevgisini açıkca izhar eden kadın, Kocasına âşık olan, eşine düşkün kadın"

231 Sözlükte "bir başkasını desteklemek üzere ona katılmak, yardımcı olmak ve aracılık yapmak"gibi manalara gelen şefaat, ıstılahta, ahrette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, Allah'a yalvarmaları, dua etmeleri ve günahların bağışlanmasını istemeleri demektir (Karagöz 2005:614).

cüftleriŋe sewüg. 395r/9=056/037

sewüglüg "sevimli"

eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ andaġ ḳalı ermedük teg silerli ara anılı ara ***sewüglüg*** ay kāşki men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim uluġ ḳurtulmaḳ. 66v/8=004/073

sewüglügrek "daha sevimli"

sewerler olarnı Taŋrı ***sewüglügrek***. 19r/9=002/165

sewügrek "daha sevgili"

aygıl eger bolsa ataŋızlar oġlanlarıŋız ḳarındaşlarıŋız cüftleriŋiz yaḳ yawuḳlarıŋız tawarlar ḳazġandıŋızlar anı satıġçılıḳ ḳorḳar siler uçuzluḳıŋa orunlar tiler siler anı ***sewügrek*** silerke Taŋrıdın yalavaçıdın ḳatıġlanmaḳ anıŋ yolı içinde köz tutuŋlar keltürginçe Taŋrı yarlıġını. 141r/3=009/024

sewügsizlik "düşmanlık, kin ***bkz***. sewügsüzlük"

ne kim indürüldi saŋa iḍiŋdin boynaġuluḳın kėrtgünmemekin kemiştimiz anlar ara yaġılıḳnı ***sewügsizlikni*** ḳıyāmet künke tėgi. 88v/1=005/064

sewügsüzlük "düşmanlık, kin ***bkz.*** sewügsizlük"

erdi ök silerke dīn körklüg ibrāhīm dīni içinde anlar kim anıŋ birle ançada aydılar erse öz boḍunlarıŋa biz bīzār miz silerdin yme anlardın kim tapnur siler Taŋrıda aḍın tandımız silerke belgürdi bizli ara taḳı sizli ara düşmānlıḳ taḳı ***sewügsüzlüg*** tutaşı kėrtgüngińçeke tėgi Taŋrıḳa yalŋuzluḳıŋa meger ibrāhīm yalavaç sözi atasıŋa yarlıḳatu ḳolġay oḳ miz sėni erklig ermez men saŋa Taŋrıdın nersedin. 406r/8=060/004

sewül- "sevilmek"

çın menim iḍim yarlıḳaġan ol ***sewülmiş*** ol. 170v/7=011/090

sewün- 1."sevinmek, mutlu olmak ***bkz***. sewin-"

ol kün ***sewnür*** kėrtgünügliler. 294v/1=030/004

2."şımarmak"

eger tėgse sizlerke yawuzluḳ *sewnürler* anıŋ birle 49v/8=003/120

sewnü bol- "mutlu olmak"

bütünlükün Taŋrı sewmes kim ***bolsa sėwnü*** yalnu turuġlını küwezni. 63r/5=004/036

sewnügli "şımaran, ferah duyan, sevinçli"

kim ol ***sewnügli*** küwenigli 164r/1=011/010

sewüngen "şımaran, ferah duyan, sevinçli"

sewüngenler ol nerse birle kim bėrdi Taŋrı anlarḳa artuḳsı eḍgülükdin 54v/4=003/170

sewünç 1."sevinç ***bkz***. sevünç"

ol ol iḍi ıdur yellerni estürü ***sewünç*** anıŋ soyurḳamaḳında öŋdün. 118r/4=007/057

2.“ müjde veren, sevindiren, Kur'an, el-büşra[232]"

indürdimiz seniŋ üze bitigni belgürtü tėgme nerse üze köni yol yarlıḳamaḳ ***sewünç*** boyun süglilerke. 202v/3=016/089

sewünç bėr- “müjdelemek, müjde vermek”

sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler ḳıldılar eḍgülükler. 4r/7=002/025

sewünç bėrigli 1.“müjde veren, Kuran, el-beşir[233]”

yaraşı birle indürdimiz anı yaraşı birle indi. ıḍmadımız sėni meger ***sewinç bėrigli*** ḳorḳıtıġlı. 214r/3=017/105

2. “Hz. Muhammed, mübeşşirün[234]”

biz ıḍtımız sėni tanuḳ ***sewünç bėrigli*** ḳorḳutuġlı.376v/5=048/008

sewünç bėril- “müjdelenmek”

ḳaçan ***sewünç bėrilse*** olarda birisi tişi birle bolur anıŋ yüzi ḳap ḳara ol öfke birle saḳınçlıġ ol. 199v/8=016/058

sewünç bol- “sevinmek, neşelenmek”

aydılar yoḳ siler ***sewünç bolmasun*** silerke. 333v/6=038/060

sewünç bolsun “hoş geldin, rahat ol, çekinme, merhaba”

kirigli turur silerniŋ birle ***sewünç bolmasun*** anlarḳa. 333v/6=038/059

sewünçėşittür- “müjde vermek”

ayġıl kim bolsa yaġı cebraʾilḳa bütünlükün ol indürdi anı köŋlüŋ üze Taŋrı yarlıġı birle könike tutuġlı anı kim anıŋ utrusında köni yol ***sewünç ėşittürmek*** müʾminlerḳa. 12r/1=002/097

sewünç ėşittürmek “müjde”

ayġıl kim bolsa yaġı cebraʾilḳa bütünlükün ol indürdi anı köŋlüŋ üze Taŋrı yarlıġı birle könike tutuġlı anı kim anıŋ utrusında köni yol ***sewünç ėşittürmek*** müʾminlerḳa. 12r/1=002/097

sewünç ėşittürügli “müjdeci”

ermes men meger ḳorḳuttaçı ***sewünç ėşittürügli*** ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 130r/4=007/188

sewünç kel- “müjde gelmek”

232 Büşra, müjdedir, muştu dolu haberdir. Bu bakımdan Kur'an bir ilahi büşra'dır (müjdedir) (Türk 2001:167).

233 Beşir, “b-ş-r” kökünden türemiş bir sıfattır. Müjdeleyen, muştu veren, güler yüzlü, sevecen demektir. Aynı kökten gelen “beşer”, insan, ademoğlu demektir. Kur'an ayetleri, ilahi bir söz olarak insanları Allah'ın vereceği mükafatları müjdeler (Ece 2000:79).

234 Hz. Peygamber'in Beşîr ve Büşrâ adlarıyla aynı kökten gelen bu ismi de müjdeleyici, müjdeler veren manasındadır. Kur'an-ı Kerim'de bu isim: “Biz seni hakikaten bir Şâhid, Mübeşşir ve bir Nezîr olarak gönderdik.” ayetiyle belirtilir (Yeniterzi 1993:189).

çınoḳ ***keldi ök yalavaçlarımız ibrāhīmḳa sewünç*** birle aydılar esenlik tėp. 169r/1=011/069

sewünç ḳıl- "sevinmek"

yana anlar kim kėrtgündiler arturdı anlarḳa kėrtgünmekni anlar ***sewünç ḳılurlar***. 152r/9=009/124

sėwünç tāzelıḳ "(yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç"

küḍezdi anlarnı Taŋrı ol kün ḳatıġlıḳından yme utru keldürdi anlarḳa ***tāzelıḳ sewünç***. 430v/8=076/011

sewünç tut- "sevinmek"

yana tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa eḍgülükni ançaḳa tegi keçürdiler taḳı aydılar tegdi ök atalarımızḳa ḳor ziyān taḳı ***sewünç tuttımız*** anlarnı tawuşsuzun anlar tuymaslar. 121v/3=007/095

sewünçi "müjde, sevinç"

sewünçi arḳış "müjdeci, sevinç habercisi"

ḳaçan keldi erse ***sewünçi arḳış*** kemişti anı yüzi üze ewrüldi yandı körmeki. 181r/9=01/096

sewünçlüg 1."sevinç"

küle turur ***sewünçlüg***. 436r/8=080/039

2. "hoşnud olanlar, zevk ü safada olanlar"

niʿmet erdiler anıŋ içinde ***sewünçlügler***. 364v/2=044/027

sewünçlüg aç- "sevinmek"

kemşildi mü yāḍ anıŋ üze biziŋ aramızda yoḳ ol yalġançı turur köŋli açuḳ ***sewünçlüg açuḳ*** biri. 391r/2=054/025

sewünçlüg bol- "sevinmek"

ḳaçan tėgürse anıŋ birle kimke tilese ḳullarından ḳaçan anlar ***sewünçlüg bolurlar***. 298r/5=030/048

sewünül- "müjdelenmek, sevindirmek"

kiriŋler uştmaḫḳa siler cüftleriŋiz ***sewnülmiş*** siler. 362v/1=043/070

sewünüş- "sevinmek, müjdelenmek"

ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı yalŋuzun ürker anlarnıŋ köŋülleri kim kėrtgünmezler kėḍin künke ḳaçan yāḍ ḳılınsa anlar kim iḍide aḍın ḳaçan anlar ***sewnüşürler***. 339r/2=039/045

sėz- "sezmek, sanmak, hissetmek"

sėzer anlarḳa bilmegen baylar saḳınmaḳdın. 35v/2=002/273

sezā (<F.) 1."uygun, lâyık, yaraşır"

aygıl ay tapunmaḳḳa ***sezā*** Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/2=003/026

2. "adaletli"

yüksek Taŋrı erklig ***sezā***. 254v/7=023/116

sezā bol- "lâyık olmak"

uruldı anlar üze ḫorluḳ ni yerde kim bulunsalar meger ʿahd birle Taŋrıdın taḳı ʿahd birle kişilerdin taḳı ***sezā boldılar*** öfkeke Taŋrıdın. 48v/9=003/112

sezāraḳ (<F.+T.) "daha lâyık, daha uygun"

ḳorḳar mu siler olarḳa Taŋrı ***sezāraḳ*** kim ḳorḳsa siler aŋar eger erse siler kėrtgünügli. 140r/1=009/013

sėzāraḳ/yawuḳraḳ "insanlar için el elverişli olan"

sezāraḳ yawuḳraḳ kim yarumaḳ anlarnıŋ közleri ḳaḍġurmasunlar ḫoşnūd bolsunlar anı kim bėrdiŋ anlarḳa ḳamuġları. 309v/2=033/051

sezāsınça (<F.+T.) "gereğince, gerektiği gibi"

sezāsınça ḳatıġlan- "müdafa ve galib gelmekte güç sarfetmek, cihad etmek"

ḳatıġlanıŋlar Taŋrı içinde ***sezāsınça ḳatıġlanmaḳ***. 248v/5=022/078

sezāsınça küḍez- "korumak, riayet etmek, gözetmek"

meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ummaḳ Taŋrı ḫoşnūdluḳını küḍezmediler anı ***sezāsınça küḍezmek*** bėrdimiz anlarnı kim kėrtgündiler anlardın terlerini üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 400r/3=057/027

sezāvār (<F.) "münasip, uygun, yaraşır"

aydılar ḳayudın bolur aŋar erkliglik biziŋ üze biz ***sezāvār*** miz oḳ erkliglikke andın bėrilmedi kėŋlik nek tawardın. 31r/3=002/247

sėzik 1."soru, şüphe[235]"

ol bitig ***sėzik*** yoḳ. 2v/2=002/002

2. "darlık, güçlük, zorluk, meşakkat, günah"

bu bir bitig indürüldi saŋa bolmasun köŋül içinde ***sėzik*** andın ḳorḳıtmaḳıŋ üçün anıŋ birle ögüt pend kėrtgünügliler. 112v/5=007/002

3. "şüphe, tereddüt"

235 Şüphe, tereddüt, bir konuda kesin karar verememe, aynı şey hakkında iki ayrı ve birbirine zıt düşünce içinde olma. Gerçekler Allah tarafından bildirilmiş omasına rağmen dini bilgiler konusunda tereddüt etmek (Hikmet yay 1993:152).

çın anlar taraşıḳ boldılar anıŋ içinde ***sėzik*** içinde anlardın. 76v/9=004/157

sėzik bol- "şüphe olmak"

bolmaġıl sėzik içinde aŋar tuşmaḳdın. 303v/4=032/023

sėzik sėzin- "şüpheye sevk etmek"

seringil kim Taŋrı vaʿdesi rāst turur yüŋül ḳılmasun oḳ sėni anlar kim ***sėzik sėzinmezler***. 299r/4=030/060

sėzik tut- "ihtilâfa düşmek, şüphe etmek"

aydılar yoḳ kim keldimiz saŋa anıŋ birle erdiler anıŋ içinde ***sėzik tutar*** erdiler. 194v/5=015/063

sėzikke kem(i)ş- "kuşkulandırmak, işkillendirmek"

keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle yandurdılar eliglerini aġızlarıŋa aydılar biz tandımız aŋar kim ıḍıldıŋız la anıŋ birle biz sėzik içinde miz anıŋdın kim oḳır siler bizni anıŋ tapa ***sėzikke kemşigli***. 188v/5=014/009

sėzikke tüş- "şüphe etmek"

andaġ erse ***sėzikke tüşgey*** erdiler yaraġsız işligler. 292v/6=029/048

sėziklig 1."şüpheli"

anlar kim mīrāṣ bėrildiler bitigni anlarda kėḍin sėzik içinde tururlar andın ***sėziklig***. 354v/4=042/014

2. "cimri, tutucu"

ermes ol ġāyb üze ***sėziklig***. 437r/3=081/024

sėziklig bol- "şüphelenmek"

tandılar aŋar ***sėziksiz boldı*** aŋar etözleri küç ḳılu uluġsıġlıḳ ḳılu. 275r/8=027/014

sėziksiz "şüphesiz"

öldürmediler anı ***sėziksiz***. 76v/9=004/157

sėziksiz bil- "şüphe duymadan inanmak"

aydı anlar kim ***sėziksiz bilürler*** kim anlar ḳawuşdaçı ol Taŋrıḳa neçe üküş ögürdin az. 31v/4=002/249

sėziksiz biliglіler "kesin olarak inananlar"

taḳı mundaġoḳ körkütür miz ibrāhīmḳa kökler yerler erkliglikini bolġu üçün ***sėziksiz biliglilerdin***. 102r/7=006/075

sėziksiz bol- "şüphelenmemek"

azu yarattılar mu köklerni yerni ***sėziksiz bolġu*** ermezler. 387r/8=052/036

sėziksiz köz "yakinin ta kendisi, gözle görürcesine kati"

yana körgey ök siler anı ***sėziksiz köz*** birle. 448v/5=102/007

sėziksiz tut- "şüphelenmemek, şüpheye düşmemek"

ḳaçan serindiler erse erdiler bizinŋ belgülerimizke ***sėziksiz tutarlar***. 303v/6=032/024

sėziksizlig "şüphe ve tereddütlerden uzak malumet, ölüm"

ḥaḳḳā eger bilse siler ***sėziksizlig*** birle. 448v/4=102/005

sėzin- "şüphelenmek, sanmak, zannetmek"

sorġıl Taŋrı ḳulı oġlanıŋa ançada kim keldi anlarḳa aydı aŋar firʿavn men ***sėznür*** men sėni ay mūsā yelwikmiş. 213v/7=017/101

sėzingen "şüphelenen, zanneden"

anlar erdiler sėzik içinde ***sėzingen***. 316r/9=034/054

sėzinigli "şüphelenen, zanneden"

ḳınamaḳ üçün ėkki yüzlüglerni ėkki yüzlüg tişilerni ortaḳ ḳatıġlı erenlerni ortaḳ ḳatıġlı tişilerni ***sėziniglilėr*** Taŋrıḳa yawuz sėzinç anlar ara yawuz tezginç öfke ḳıldı Taŋrı anlar üze sürdi anlarnı anuttı anlarḳa tamuġnı neme yawuz yaŋġu yer. 376v/2=048/006

sėzinmek "şüphe"

ḳaçan aytılsa Taŋrı vaʿdesi köni turur ḳıyāmet sėzik yoḳ anıŋ içinde aydınızlar bilmes-miz ḳaçan ol ḳıyāmet sėzinmes-miz meger ***sėzinmek*** ermes-miz sėziksizler. 368r/6=045/032

sėzinç "şüphe, zan, sanı[236]"

yoḳ kim sėzindiŋizler yanmaġay tėp yalavaç kėrtgünmiş müʾminler ewleriŋe hergiz bezeldi ol köŋülleriŋiz içinde sėzindiŋizler ėsiz yawuz ***sėzinç*** bolduŋuzlar bir boḍun helāk ḳılınmış. 377r/5=048/012

ėsiz yawuz sėzinç "kötü düşünce, kötü fikir"

yoḳ kim sėzindiŋizler yanmaġay tėp yalavaç kėrtgünmiş müʾminler ewleriŋe hergiz bezeldi ol köŋülleriŋiz içinde sėzindiŋizler ***ėsiz yawuz sėzinç*** bolduŋuzlar bir boḍun helāk ḳılınmış. 377r/5=048/012

yawuz sėzinç "kötü düşünce, kötü fikir"

ḳınamaḳ üçün ėkki yüzlüglerni ėkki yüzlüg tişilerni ortaḳ ḳatıġlı erenlerni ortaḳ ḳatıġlı tişilerni sėziniglilėr Taŋrıḳa ***yawuz sėzinç*** anlar ara yawuz tezginç öfke ḳıldı Taŋrı anlar üze sürdi anlarnı anuttı anlarḳa tamuġnı neme yawuz yaŋġu yer. 376v/2=048/006

sı- 1. "kırmak, bozmak"

yalġanḳa tuttı fermān ***sıdı***. 434v/9=079/021

2."yenmek, mağlub etmek"

236 Şüphe, tereddüt, bir konuda kesin karar verememe, aynı şey hakkında iki ayrı ve birbirine zıt düşünce içinde olma. Gerçekler Allah tarafından bildirilmiş omasına rağmen dini bilgiler konusunda tereddüt etmek (Hikmet yay 1993:152).

yalġanḳa tuttı fermān ***sıdı***. 434v/9=079/021

3. "mahvetmek"

yoḳ kim yoḳatur miz köni birle egrilik üze ançaḳ ***sısun*** anı anda oḳ ol yoḳ bolġay. 236v/2=021/018

sıġan yel "Allah'ın ayetlerini inkar edenlerin üzerlerine uğursuz günlerde gönderilen dondurucu rüzgar"

ıḍtımız anlar üze yelni ***sıġan*** bir sınġan naḥs künler içinde taturġu miz üçün anlarḳa rüsvālıḳ ḳını yaḳın tiriglik içinde. 349v/9=041/016

ant sı- "sözden dönmek, yemin bozmak"

nelük toḳuşmas siler ol boḍunlar birle kim ***sıdılar antlarını*** uġradılar yalavaçnı çıḳarmaḳ anlar törçittiler silerni ilki yolı. 139v/9=009/013

bütünlükni sı- "sözü, antlaşmayı bozmak"

anlar kim tükel ḳılıp başġa èltürler Taŋrı ʿahdini ***sımaslar bütünlükni***. 185r/8=013/020

fermān sı- "asi olmak, itaat etmemek, yemin bozmak"

ay menim atam tapunmaġıl yekke. kim yek erür rūzī bèriglike ***fermān sıġlı***. 225v/2=019/044

fermān sıġlı "asi, isyan eden"

ay menim atam tapunmaġıl yekke. kim yek erür rūzī bèriglike ***fermān sıġlı***.225v/2=019/044

yarlıġ sı- "asi olmak, isyan etmek"

yarlıġ sıdı ādem iḍisiŋe vaḳti nā-ḫoş boldı. 234v/2=020/121

yarlıġ sıġan "asi, isyan eden[237]"

eḍgülük ḳılġan atasıŋa anasıŋa ermedi boyun keregli ***yarlıġ sıġan***. 223v/7=019/014

şıddīḳ (<A.) "sadık[238]"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ***sıddīḳ*** yaʿnī küçlüg ḳılur anı yoġnayur yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke kelgü üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

şıfat (<A.) "vasıf, hâl, nitelik, suret, şekil"

237 Asi, isyan eden anlamındadır. Terim Olarak ise Allah'ın emir ve buyruklarını yerine getirmeyen, yasakladığı şeylerden kaçınmayan günahkar kimse anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:39).

238 Doğru sözlü olmak, gerçeği söylemek, doğru haber vermek, sözünü yerine getirmek, öğüt ve sevgide samimi, iş ve işlemlerde dürüst ve güvenilir olmak, hükmün vakıaya uygun olması anlamlarındaki "s-d-k" kökündek türeyen "sadık" doğru sözlü, samimi, dürüst, ihaneti ve yalanı bulunmayan demektir (Karagöz 2005:569)

ḥaḳīḳat üze ʿīsānıŋ ***şıfatı*** Taŋrı ḳatında ādem şıfatı meŋizlig. 44r/1=003/059

şıfat ḳıl- "vasıflandırmak"

silerke ḳatıġlıġ anıŋdın kim ***sıfat ḳılur*** siler. 236v/3=021/018

şıfat ḳılmaḳları "vasıflandırmak, nitelemek, sıfat vermek, göstermek, muttasıf olmak, sıfatlanmak, anlatmak"

herāyna yanut bėrgey anlarḳa ***sıfat ḳılmaḳları*** birle kim ol bütün işlig bilgen ol. 109r/4=006/139

şıfatlıġ (<A.+T.) "sıfatlı, vasıflı"

uşbu ***sıfatlıġ*** kişi anlar üze ḍurūd iḍilerindin yarlıḳamaḳ. 18v/3=002/157

sı- "kırılmak"

ḳaçan açtımız erse anlardın ḳınnı ançada anlar baçıġ ***sıdılar***. 361r/9=043/050

sıġan- "dokunmak, etkilemek"

ıḍtımız anlar üze yelni ***sıġan*** bir sınġan naḥs künler içinde taturġu miz üçün anlarḳa rusvālıḳ ḳını yaḳın tiriglik içinde. 349v/9=041/016

sıġanuḳ "dümdüz"

ḳoḍġay anı yazı yer yaʿnī ***sıġanuḳ*** yer tüp tüz. 233v/5=020/106

sıġanuḳ yer "ova"

ḳoḍġay anı yazı ***yer yaʿnī sıġanuḳ*** yer tüp tüz. 233v/5=020/106

sıġansız "düzgün olmayan"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar ***sıġansız*** sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlı bolup aŋar dīnni. 155r/7=010/022

sıġansız sıtġan "darmadağınık eden, kırıp geçiren/şiddetlice ve ses çıkararak esen"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar ***sıġansız sıtġan*** ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlı bolup aŋar dīnni. 155r/7=010/022

sıġġan "sıkan, bunaltan"

sıġġan ḳaynar yanġan suw "çok sıcak su[239]"

239 Aynı kökten türemiş olmalarına rağmen tefsircilerin ayrı anlamlarla tefsir etmeleri lügat yönünden bir tasnife tabi tutulmaları gereğini ortaya çıkarmıştır. Hamim son derece sıcak kaynar su manasına gelir ki, cehenneme isim olması da bu manadan ötürüdür. Ayetlerde kastedilen ise, azap türlerinden biri olarak, Cehennemliklere içirilecek ve başlarından dökülecek olan, böylece karınların ve vücutların dağlanacağı sudur (Soydaner 2002:46). Hamim, Asım Efendi'nin Kamus'ta da anlattığı gibi, "soğuk su" manasına da gelir. Bu ifadenin hem sıcak suya, hem de soğuk suya delalet etmesi, ayetlerde geçen duman ve buhar'ın iki zıt suyun (sıcak ve soğuk) karıştırılması sonucu

tezginürler anıŋ ara yme ***sıġġan ḳaynar yaŋġan suw*** *ara.* 393v/3=055/044

sıġın- 1.“sığınmak”

aydı iḍimā! men ***sıġınur*** men saŋa sormaḳım saŋa anı kim yoḳ maŋa anda bilig. 167r/4=011/047

2. “sığınmayı taleb etmek, sığınmaya çalışmak”

eger yekdin ***sıġınġıl*** Taŋrıḳa. 131r/2=007/200

3. “dayanmak, meyletmek, bel bağlamak”

aydı eger erse erdi maŋa silerniŋ birle küç azu ***sıġınsa*** erdim bir buluŋḳa berk. 169v/7=011/080

sıġıncu “sığınma, barınma”

yoḳ silerke hīç ***sıġıncu*** ol kün bolmadı silerke hīç yārīçi. 357v/4=042/047

sıġıncu yer “sığınak, barınak”

yoḳ anlarḳa bėrilmiş üḍ turur bulmaġaylar anda aḍın ***sıġıncu yer***. 219v/2=018/058

sıġıncu yer bėr-“kalacak, sığınacak yer vermek”

anlar kim ***sıġıncu yer bėrdiler*** taḳı yārī bėrdiler anlar amarıları dostlar amarıke. 138r/2=008/072

sıġındur- “barındırmak, himayesine vermek ***bkz.*** sıġundur-”

taḳı ḥaḳīḳat üze men atadım aŋa meryem taḳı ḥaḳīḳat üze men ***sıġındurur*** men anı saŋa taḳı anıŋ oġlanlarını iblīsdin taş birle atılmış. 41v/4=003/036

sıġun- “sığınmak”

ayġıl iḍimā! ***sıġınur*** miz saŋa. 253v/9=023/097

sıġınġu “sığınak”

oḳıġıl anı kim yarlıġ ıḍıldı saŋa iḍiŋ bitigindin tegşürügli yoḳ anıŋ yarlıġlarını bulmaġay sen anda aḍın ***sıġınġu*** 216v/6=018/027 426r/2=072/022

sıġınġu yer “sığınacak yer”

nek bar mu ***sıġınġu yer***. 383r/8=050/036

sıġınġu yer bėr- “kalacak, sığınacak yer vermek, barındırmak”

sıġınġu yer bėrdi silerke küçlendürdi silerni öz yārīsi birle rūzī bėrdi silerke arıġlardın bolġay kim siler sipās ötegey siler. 133v/5=008/026

---

oluşabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. (Soydaner 2002:46) “Azabın bir başka rengi” olarak ifade edilen “şiddetli soğuk” oluşunu bazı alimler şeytanın ve cinlerin azap edilecekleri madde, sıvı olarak yorumlamışlar, bunu da şeytan ve cinlerin ateşten yaratıldıkları için sıcak sudan ve ateşten etkilenmeyecekleri onların ancak soğukla cezalandırılabilecekleri görüşüne dayandırmışlardır. Çünkü aşırı sıcak azap olduğu gibi aşırı soğuk da azaptır (Yazır :466).

sıġunġuḳa yıġılmış "Cahiliye devrinde bir adam haram ayda, korktuğu bir adamla karşılaşınca, O'na bu sözü söyler; yani bu ayda benimle döğüşmen sana haram kılınmıştır, yasaktır manasında derdi. ... [240]"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı ėkki teŋizni bu biri tatlıġ süçig bu biri iŋen açıġ ḳıldı ol ėkki ara ḳılġuḳa yıġıġ ***sıġunġuḳa yıġılmış*** 265v/7=025/053

sıġundur- "barındırmak, himayesine vermek ***bkz.*** sığındur-"

ḳaçan kirdiler erse yūsuf üze ***sıġundurdı*** aŋar atası anası aydı kiriŋler mışrḳa eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar. 181v/4=012/099

sıġır 1. "sağmal hayvan"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ve ***sıġır*** ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

2."dişi sığır, inek"

aydı ol ayur ol bir ***sıġır*** turur ḳarı ermez yme yigit ermez orta turur ėkki ara. 8v/4=002/068

ṣıḥḥatlıḳ (<A.+T.) "sıhhat, sağlık, sıkıntılara şifa ve inananlara yol gösterici Kur'an, eş-şifa[241]"

ay kişiler keldi ök silerke bir pend iḍiŋizlerdin ***ṣıḥḥatlıḳ*** aŋar köküzler içinde köni yol yarlıḳamaḳ müʾminlerḳa. 158v/3=010/057

sıḳ- "sıkmak"

aydı olarda biri men körür men ***sıḳar*** men üzümni. 176r/6=012/036

sıḳa- "dokunmak, isabet etmek"

eger yıġılmasalar anıŋ kim ayurlar ***sıḳagay*** anlarḳa oḳ kim tandılar anlardın ḳın aġrıtıġlı 89v/4=005/073

sıḳış- "sıkışmak"

ḳaçan aytılsa ***sıḳşu*** olduruŋlar tėp sıḳşuruŋlar kötürgey Taŋrı anlarnı kim kėrtgündi silerdin anlar kim bėrildile bitig ḳurlar. 401v/8=058/011

sıḳışu oldur- "yer açmak"

ḳaçan aytılsa ***sıḳşu olduruŋlar*** tėp sıḳşuruŋlar kötürgey Taŋrı anlarnı kim kėrtgündi silerdin anlar kim bėrildile bitig ḳurlar. 401v/8=058/011

sıḳışur- "sıkıştırmak"

---

240 "Cahiliye devrinde bir adam haram ayda, korktuğu bir adamla karşılaşınca, O'na bu sözü söyler; yani bu ayda benimle döğüşmen sana haram kılınmıştır, yasaktır manasında حِجْرًا derdi. ..." (Çanga 1999:137a).

241 Kur'an şifâdır. Çünkü müminler için şifâ ve rahmet olduğunu anlatır. İnsanları bütün manevi dertlerden kurtarır, şek ve şüphenin bütün hastalıklarından korur, iman kudretiyle ve huzur aydınlığıyla her manevi hastalığı yener. İsrâ: 17/82 Fussilet: 41/44 (Türk 2001:165)

ḳaçan aytılsa sıḳşu olduruŋlar tėp ***sıḳşuruŋlar*** kötürgey Taŋrı anlarnı kim kėrtgündi silerdin anlar kim bėrildile bitig ḳurlar. 401v/7=058/003

sılḳulmaḳ "ıslık çalmak[242]"

ermedi namāzları ėw üskinde meger aya ura ***sılḳulmaḳ***. 134v/1=008/035

sın "boy"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe tüz boldı boḍı ***sını*** bėrdimiz aŋar könilik bilig. 281v/8=028/014

sın/boḍ "boy, gövde, beden"

ḳaçan tėgdi erse küçiŋe tüz boldı ***boḍı sını*** bėrdimiz aŋar könilik bilig. 281v/8=028/014

sın- 1."kesilmek, son bulmak, devam etmemek"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası ***sınmış***. 92v/9=005/103

2. "***mec***. fitneye düşürmek"

kimke tilese Taŋrı ***sınmaḳını*** erklig bolmas aŋar Taŋrıdın nerse. 85r/7=005/041

arkası sınmış "arkası kesilmiş[243]"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme ***arḳası sınmış***. 92v/9=005/103

sınmaḳ 1."yenilgi, mağlubiyet"

kötrülgey yer taḳı taġlar sınaġaylar bir ***sınmaḳ***. 420v/8=069/014

2."kırma"

kötrülgey yer taḳı taġlar sınaġaylar bir ***sınmaḳ***. 420v/8=069/014

sıŋġan "donduran, soğuktan dolayı helak eden"

ıḍtımız anlar üze yelni sıġan bir ***sıŋġan*** naḥs künler içinde taturġu miz üçün anlarḳa rusvālıḳ ḳını yaḳın tiriglik içinde. 349v/9=041/016

sına- (1) 1. "denemek, tecrübe etmek"

sınayur miz silerni ėsizlik birle ėḍgülük birle sınaġ üçün. 237v/3=021/035

2. "şaşırmak, fitneye düşürmek"

aydı biz çınoḳ ***sınadımız*** boḍunuŋnı sėnde öŋdün yolda azıturdı sāmirī ḳayttı mūsā boḍunı tapa öfkelengenin ḳaḍġuluġ. 232v/2=020/085

---

242 Yine bu müşrikler, Cahiliye döneminde Kabe'nin etrafında "Mükka" kuşu gibi ıslık çalarak dolaşmazsak haccımız tamam olmaz derler, ıslık çalarak, el çırparak Kabe'nin etrafında döner, dolaşırlardı Mekke'nin Mekke diye isimlendirilmesine bu davranış sebep olmuştur, denilmektedir. Mükka ile Tasdiye'nin salât olmadığı, fakat Cahiliye halkının ıslık çalmakla, el çırpmayı ibadet yerine koydukları kaydedilmektedir (Ateş 1996:156)

243 Arapların cahiliye geleneğinden biridir. bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa, onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve otlaktan men etmezler (sırtı korunmağa alınmıştır) derlerdi." (Gülle 1991:371).

3."denemek, imtihan etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan kelse silerke kėrtgünmiş ḳunçuylar ewleri barḳları ḳodup kelmişler ***sınaŋlar*** olarnı. 407r/3=060/010

sınamaḳ 1."sınama, deneme, tecrübe etme, imtihan"

sınamaḳımız üçün anıŋ içinde. 425v/7=072/017

2."fitne, sapıklık[244]"

yoḳ kim ol ***sınamaḳ*** turur yoḳ kim üküşrekleri bilmesler. 339r/9=039/049

3."şaşırma"

kimke tilese Taŋrı ***sınmaḳnı*** erklig bolmas aŋar Taŋrıdın nerse. 85r/7=005/041

sınayu bėr- "denemek"

eger ***sınayu bėrdiler*** erse sėni andın yarlıġ ıḍtımız saŋa yalġan ḳoşsa sen biziŋ üze anda aḍınḳı. 211v/5=017/073

sına-(2) "kırmak, ufaltmak, dümdüz etmek, ezmek, düzlemek"

kötrülgey yer taḳı taġlar ***sınaġaylar*** bir sınmaḳ. 420v/8=069/014

sınaġ 1."deneme, imtihan"

ançaḳ ḳılur erdi ne kim yek kemişmiş ***sınaġ*** anlarḳa köŋüller içinde ig ol köŋülleri ḳatıġ. 246v/6=022/053

2. "fitne, sapıklık, harb, günah, eziyet, işkence[245]"

sınayur miz silerni ėsizlik birle ėḍgülük birle ***sınaġ*** üçün. 237v/4=021/035

sınaġ ḳıl- "imtihan olmak, denenmek, sınanmak"

biz ***ḳıldımız anı sınaġ*** küç ḳılıġlılarḳa. 327r/3=037/063

sınaġu "deneme, imtihan"

eger tilese Taŋrı ḳılġay erdi silerni bir gürūh yoḳ kim ***sınaġu*** üçün silerni anıŋ içinde kim bėrdi silerke aşnuŋlar ėḍgülüklerke. 86v/2=005/048

sınaġuçı "deneyen, imtihan eden"

ḳaçan kim aḍrılıp çıḳtı erse ṭālūt çerig birle aydı bütünlükün Taŋrı ***sınaġuçı*** ol silerni bir arıḳ birle. 31v/1=002/249

sınal- 1."denenmek"

244 Sözlükte denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

245 Sözlükte denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

sınalur oḳ siler tawarlarıŋız içinde taḳı özleriŋiz içinde yme ėşitgey ök siler anlardın kim bėrdiler bitig silerdin aşnu yme anlardın kim ortaḳ ḳattılar emgek üküş. 56r/6=003/186

2. "fiteneye düşürülmek, şaşırtılmak"

aydı oḳ anlarḳa hārūn munda öŋdün ay boḍunum çın ***sınaldıŋızlar*** anıŋ birle. 232v/9=020/090

sınan- "denenmek, imtihan edilmek"

yoḳ kim siler ***sınanur*** boḍun siler. 277v/7=027/047

sıŋar "-a doğru, bir şeyin tarafı, yanı"

taḳı yarlıġ ıḍtımız mūsā yalavaçḳa ḳaḍaşı hārūnḳa kim orun ėtiŋler boḍunuŋızlarḳa mışrda ewler ḳılıŋlar ewleriŋizni bir ***sıŋar*** aḍaḳın ḳılıŋlar namāznı. 161r/3=010/087

sıŋardın atıl- "kovulmak, sürülmek, uzaklaştırılmak"

tıŋlamasunlar tėyü üstünrek gürūhḳa ***atlurlar tėgme sıŋardın***. 325v/1=037/008

sıŋardın tur- "uzak durmak, kaçınmak, sakınmak"

sıŋardın turuŋlar arıġsızdın butlardın ***sıŋardın turuŋlar*** yalġan sözdin. 244v/8=022/030

sındur- "mağlup etmek, yenmek"

sındurdılar olarnı Taŋrı destūrı birle öldürdi dāvud cālūtnı. 31v/8=002/251

sınıḳ- "bozulmak"

bir çerig anda ***sınıḳmış*** gürūhlardın. 331r/1=038/011

sınıḳmış "bozguna uğratmış, hezîmete yenilgiye maruz bırakılmış"

bir çerig anda ***sınıḳmış*** gürūhlardın. 331r/1=038/011

sır (<A.) "gizli olan şey[246]"

ayġıl bütünlükün örtüglüg ***sır*** Taŋrıḳa turur. 155r/2=010/020

sırça "sırça, fanus ***bkz.*** sırçḳa"

bu çerāġ ***sırça*** içinde. 258v/3=024/035

sırçḳa "sırça, fanus ***bkz.*** sırça"

sırçḳalar kümüşdin teŋlemiş bolġaylar teŋlemeki. 431r/2=076/016

sıt- "darmadağınık etmek, kırıp geçirmek (şiddetlice ve ses çıkarak esen rüzgâr için)"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız ***sıtġan*** ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa suw ḳomı tėgme orundın. 155r/7=010/022

246 Gizli iş veya söz. Bir şeyin veya bir işin dikkat, tecrübe, yetenek ve sezgi ile anlaşılabilen en zor ve en ince yanı. İnsan aklının erişemediği ilahi hikmet anlamlarına gelmektedir.İslam ahlakına göre sır korunması gereken bir emanettir (Hikmet yay. 1993:115).

sıwun- "sığınmak"

men ***sıwundum*** meniŋ iḍimke taḳı siziŋ iḍiŋizke taşlamaḳıŋızlardın mėni. 364r/6=044/020

sıwundur- "sığındırmak"

ḳıldımız anı meryem oġlı anıŋ anası bir nişān. ***sıwundurdımız*** ol ėkkegüni yüksek birle tayanġuluḳ aḳar yul. 251v/6=023/050

sızġur- "sızdırmak, eritmek"

ḳaçan tüzdi erse ėkki tag arasını aydı ürüŋler ḳaçan ḳıldı erse anı ot aydı keltürüŋler ḳuyayın anıŋ üze ***sızġurmış*** baḳır. 222r/1=018/096

sızġurmış ḳızıl tuç bulaḳı "erimiş bakır pınarı"

aḳıttımız aŋar ***ḳızıl sızġurmış tuç bulaḳını***. 312v/8=034/012

siccīl (<A.) "Bu söz, içerisinde kafirlerin azabı yazılı olan divana=büyük kayıd defterine alemdir. Taşların bu divandan olmasının manası ise; taşların, içerisinde kafirlerin cezalandırılması tedvin edilmiş olan divandaki hükümden dolayı atılmasıdır[247]"

siccīl atlıġ yer "Bu söz, içerisinde kafirlerin azabı yazılı olan divana=büyük kayıd defterine alemdir. Taşların bu divandan olmasının manası ise; taşların, içerisinde kafirlerin cezalandırılması tedvin edilmiş olan divandaki hükümden dolayı atılmasıdır"

atar anlarnı taşlar birle ***siccīl atlıġ yerdin*** alıp. 449r/9=105/004

siccīn (<A.) "içerisinde şer ve fısk ü fücura ait divan bulunan mevki[248]"

ne bildürgey saŋa ne turur ***siccīn***. 438r/4=083/008

sidr (<A.) "Arabistan kirazı ***bkz.*** sidre[249]"

sidr köligesinde tikensiz. 395r/6=056/028

sidre (<A.) "Arabistan kirazı ***bkz.*** sidr[250]"

ḳaçan örtti erse ***sidre*** yıġaçını ol kim örtti. 388r/8=053/016

sidre yıġaçı "kiraz ağacı"

ḳaçan örtti erse ***sidre yıġaçını*** ol kim örtti. 388r/8=053/016

---

247 Farsça'da taş anlamına gelen "seng" ile çamur ve toprak anlamındaki "kil"den terkip olmuş seng-kil kelimesinin Arapçada telaffuz edilişidir. Çok pişmiş sert kiremit gibi çamurdan taşlaşmış taş demektir. Bir başka tanıma göre de çamur ile pişmiş olup sonradan taşlaşmış olan taştır. Siccil, dünya semasına da isim olarak verilmiştir. Ayrıca cehennemde bir vadinin ismidir ve bu sebeple Cehennem taşlarına da sicil adı verilir (Hikmet yay. 1993:116).

248 "Sakının. Çünkü kötülerin kitabı muhakkak "Siccin"dedir. Siccin'in ne olduğunu sana bildiren nedir? O, yazılmış bir kitaptır." (Mutaffifîn:83/7-9) Ayette gecen Siccîn kötülerin amel defterinin altına konulduğu yedi kat yerin altında bir kaya, aşağı bir tabaka, yahut bir zindan olduğu söylenmiştir (Akpınar 2002:236-237).

249 Sidre sözlükte sözlükte nebk denilen bir ağacın adıdır. Buna Arabistan kirazı denir.Sidre-i Münteha yedinci kat gökte Arş-ı Alânın sağındaki nebk denilen ağacın adıdır. Müslümanların Cennette içecekleri sular bu ağacın altından çıkar (Hikmey yay. 1993:117).

250 Sidre sözlükte sözlükte nebk denilen bir ağacın adıdır. Buna Arabistan kirazı denir.Sidre-i Münteha yedinci kat gökte Arş-ı Alânın sağındaki nebk denilen ağacın adıdır. Müslümanların cennette içecekleri sular bu ağacın altından çıkar (Hikmey yay. 1993:117).

sidret'ül müntehā (<A.) "Arş'ın sağ tarafında bir ağaçtır ki ötesine hiçbir mahluk geçemez, ulaşılacak son nokta [251]"

sidretü'l-müntehada. 388r/8=053/014

siler 1. "çokluk 2. şahıs zamiri"

ay kişiler tapnuŋlar iḍiŋizke ol kim yarattı silerni yme anlarnı kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳnuḳluḳ ḳılġay ***siler***. 4r/2=002/021

2. "çokluk 2. şahıs eki"

bīzār siler andın kim men ḳılur men men bīzār men andın kim ḳılur siler. 157v/1=010/041

sīmā (<F.) "çehre, görünüş"

ol ėkki gürūh ara örtüg yaʿnī perde ol. kötgiler üze erenler bar bilirler ḳamuġnı ***sīmāları*** birle yaʿnī ḳırtışları birle. 117r/2=007/046

siŋ- "kolayca geçmek, sinmek, hazm olunmak"

içrür miz silerke anıŋdın kim ḳarınları içinde tezekli ḳanlı ara sütni ḳatıġsız ***siŋi*** içiglilerke. 200v/2=016/066

siŋgen tatlıġ "boğazdan kolayca geçen, afiyet verici"

bėriŋler ḳunçuylarḳa ḳalıŋlarını olup. eger köŋül bėrseler silerke nersedin andın özün yėŋler ***siŋgen tatlıġ***. 58r/7=004/004

siŋek "sinek, sivri sinek"

eger ḳapsa anlardın ***siŋek*** nerse ḳutġarmaġaylar anı. 248v/1=022/073

siŋiglig "sinmek, hazmetmek"

yėŋler içiŋler ***siŋiglig*** anı kim ḳılur erdiŋizler. 433r/1=077/043

siŋiglig bol- "sindirmek"

yėŋler içiŋler ***siŋiglig bolsun*** anı kim ḳılur erdiŋizler. 386v/4=052/019

siŋiglig bolsun "afiyet olsun"

yėŋler içiŋler ***siŋiglig bolsun*** anı kim ḳılur erdiŋizler. 386v/4=052/019

siŋil- "sindirmek"

tüz bolmaz ėkki teŋiz. bu birisi ḫoş tatlıġ siŋiglig anıŋ içmeki bu taḳı birisi tuzluġ ***siŋilmek***. 317v/7=035/012

siŋilmek "sindirmek"

---

251 Ulaşılabilen en son nokta anlamına gelen Sidretü'l Müntehâ'nın Peygamber'imize ilahî feyiz ve nimetlerin sunulduğu özel yerin adı olduğu yahut Peygamber'imize altında beyat edilen ve Yüce Allah'ın sekine indirdiği ağaç olduğu söylenmiştir. Zaten "Sedr" bir çeşit ağaçtır. Sidretü'l Müntehâ'nın yedinci kat semada olduğu söylenmiştir(Akpınar 2002:237).

tüz bolmaz ėkki teŋiz. bu birisi ḫoş tatlıġ siŋiglig anıŋ içmeki bu taḳı birisi tuzluġ ***siŋilmek***. 317v/7=035/012

siŋir "sinir"

siŋrin kestiler anıŋ aydı ėrinçleŋler sarāyıŋızlar içinde üç kün. 168v/5=011/065

siŋ(i)rin kes- "sinirini kesmek"

ündediler ėşlerini elig uzattı ***siŋrin kesti***. 391r/5=054/029

siŋrin ḳıy- "köküne inmek, öldürmek, canına kıymak, canına okumak"

yalġanḳa tuttılar ***siŋrin ḳıydılar*** yawuzladılar anı helāk ḳıldı anlarnı iḍileri yazuḳ birle tüzetti anlarnı. 444r/9=091/014

siŋir- "sindirmek, hazmetmek"

yaratıldı ***siŋirgen*** suwdın. 440v/7=086/006

siŋirgen suw "insanın atılan bir sudan yaratılması"

yaratıldı ***siŋirgen suwdın***. 440v/7=086/006

siŋrül- "sindirilmek, içine işlenmek"

aydılar ėşittimiz yarlıġ tutmadımız ***siŋrüldiler*** anlarnıŋ köŋülleri içinde buzaġu sewüglügi kėrtgünmemekleri birle. 11v/2=002/093

siŋ(ü)r- 1. "sindirmek, emdirmek, içine gömmek"

ol öfke ***siŋrigli*** ol. 180v/3=012/084

2. "yutmak, hazm etmek"

kemişti mūsā tayaḳını ançada ol ***siŋürdi*** ne kim yalġan yaratmış ėtmiş erdiler. 269r/3=026/045

siŋrüyü yaz- "boğazdan kolayca geçirmek"

boġzında turur anıŋ ***siŋrümeyü yazar*** anı kelür aŋar ölüm tėgme bir orundın ermes ol ölügli. 189r/9=014/017

siŋütlüg "sinmek, hazmetmek"

yėŋler içiŋler ***siŋütlüg*** öŋdün ıḍmışlarıŋız birle keçmiş künler içinde. 421r/5=069/024

sipās (<F.) "dua etme, hamd etmek, niyazda bulunma"

ögdi ***sipās*** Taŋrıḳa ol kim aŋar turur ne kim kökler içindeki taḳı ne kim yer içindeki. 311v/8=034/001

sipās bėzerle- "şükretmek, dua etmek"

erür Taŋrı ***sipās bezerlegli*** bilgen. 75v/8=004/147

sipās öteglilerdin bol- "şükredenlerden olmak"

eger bėrse sen biziŋke ėḍgülük ***bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin***. 130r/7=007/189

sipās öte- "şükretmek"

sipās öteŋler Taŋrıḳa eger siler aŋar tapnur erseler. 20r/2=002/172

sipās tut- "kabul etmek"

kim artursa ėdgülük bütünlükün Taŋrı ***sipās tutuġlı*** biligli turur. 18v/6=002/158

sipās ur- "lûtfetmek, ihsan etmek"

aydılar bütünlükün sen mü kim sen yūsuf. aydı men yūsuf men bu ḳarınḍaşım turur ***sipās urdı*** Taŋrı biziŋ üze. 181r/3=012/090

şükr ü sipās ög- "hamd etmek"

şükr ü sipās ögdi Taŋrıḳa ajunluġlarnı egtülegen iḍi. 116v/3=007/043

şükr ü sipās öte- "şükretmek"

eger bolsa siler igligler azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu ḳatılsa siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru uġraŋlar arıġ toprakḳa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizke andın tilemes Taŋrı ḳılsa siler üze terslik yoḳ kim tiler sizlerni arıtsa tükel ḳılsa niʿmetini siler üze bolġay kim siler ***şükr ü sipās ötegey*** *siler*. 81r/2=005/006

siz 1. "çokluk 2. şahıs zamiri"

taḳı oŋaltur men tuġa közsüzni taḳı ala tenligni taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men ***sizke*** ol nerse birle kim yėyür siz taḳı ol nerse birle kim kizleyür siz ėwleriŋiz içinde. 43r/3=003/049

2. "çokluk 2. şahıs eki"

kördüŋüz anı taḳı siz baḳar ***siz***. 51v/3=003/143

sizli ara taḳı bizli ara "sizinle bizim aramızda"

biz bīzār miz silerdin yme anlardın kim tapnur siler Taŋrıda aḍın tandımız silerke belgürdi ***bizli ara taḳı sizli ara*** düşmānlıḳ taḳı sewügsüzlüg tutaşı kėrtgüngінçeke tėgi 406r/8=060/004

sizler "siz, çokluk 2. şahıs zamiri ***bkz***. siler, siz"

ançada aḍırdımız silerke teŋizni ḳutġardımız silerni suwḳa baturdımız firʿavn boḍunını sizler baḳar ***siler***. 6v/6=002/050

soġan "soğan"

ançada aydıŋızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋde çıḳarsun bizke andın kim ündürür yer zarġunzdın ḫıyārdın buġdayındın yasmuḳındın ***soġanındın***. 7v/8=002/061

soġıḳ "soğuk ***bkz***. sawuk, soğuḳ"

tepgil aḍaḳıŋ birle bu çimülgü turur ***soġıḳ*** içgü. 333r/2=038/042

soġıḳ içgü "Hz. Süleymanın ayağını yere vurması sonucu mucize olarak yerden çıkan soğuk su"

tepgil aḍaḳıŋ birle bu çimülgü turur ***soġıḳ içgü***. 333r/2=038/042

soġuḳ "soğuk ***bkz.*** sawuk, soġıḳ"

tatmaġaylar anıŋ içinde ***soġuḳ*** ap içgü. 433v/7=078/024

soḳ- "sokmak, içine sokmak, girdirmek"

içiŋe ***soḳtı*** anlardın ḳorḳınç. aydılar ḳorḳmaġıl sewünç bėrdiler aŋar oġul birle bir bilgen. 384v/6=051/028

sol "sol, sol taraf"

oŋdın ***soldın*** biz mü. 423r/2=070/037

sol ḳol iḍileri "uğursuzlar, solcular, Ashâbu'ş- Şimâl[252]"

anlar kim tandılar biziŋ belgülerimizke anlar tururlar ***sol ḳol iḍileri***. 395v/1=056/041

sol yan iḍileri "uğursuzlar, solcular, Ashâbu'ş- Şimâl[253]"

yme sol yan iḍileri ol kim yme ***sol yan iḍileri***. 394v/8=056/009

sol yaruḳ "sol taraf"

ewrer miz anlarnı oŋ yarudın ***sol yaruḳa***. 215v/6=018/018

sol- "atın, ağzından kişnemeye benzeyen bir ses çıkarması, koşarken soluması, nefes nefese kalması"

ol ġarātda yügrügli aṭlar bile ant ***solmaḳın***. 447v/9=100/001

solmaḳ "atın, ağzından kişnemeye benzeyen bir ses çıkarması, koşarken soluması, nefes nefese kalması"

ol ġarātda yügrügli aṭlar bile ant ***solmaḳın.*** 447v/9=100/001

soŋ (1)1. "son"

anlar kim ḳarardı yüzleri küfr ketürdüŋüz mü bitmişiŋizdin ***soŋ*** taḳı tadıŋız ḳınnı munuŋ birle kim küfr ketürdüŋüz. 48r/8=003/106

2. "akıbet"

ayġıl oḳır mu miz Taŋrıda aḍın ol kim asıġ ḳılmaz biziŋke ap ziyān ḳılur biziŋke yandurulur miz ***soŋlarımız*** üze köni yolḳa köndürmişde kėḍin bizni Taŋrı anıŋ teg kim kemiştiler anı yekler yer içinde başı tezginmiş. 101v/8=006/071

3. "ahir, son"

---

252 Ahirette kitabı soldan verilenler, günahkâr olanlar, Araplar, bir kişinin önemsiz ve hakir olduğunu ifade etmek için şöyle derler; (ente indî bi'ş şimâl, Benim yanımda fazla değerin yok, anlamında), Yani değersiz, hakir, kötü mevki anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelime; değersiz, uğursuz, alçak mevki, sol kol, sol cihet anlamlarına kullunılmaktadır. Bu anlamlar içinde (şer) anlamı da taşımaktadır (Honamlıoğlu 2001:138).

253 Ahirette kitabı soldan verilenler, günahkâr olanlar, Araplar, bir kişinin önemsiz ve hakir olduğunu ifade etmek için şöyle derler; (ente indî bi'ş şimâl, Benim yanımda fazla değerin yok, anlamında), Yani değersiz, hakir, kötü mevki anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelime; değersiz, uğursuz, alçak mevki, sol kol, sol cihet anlamlarına kullunılmaktadır. Bu anlamlar içinde (şer) anlamı da taşımaktadır (Honamlıoğlu 2001:138). Ashabu'l-meşeme: a) Kitapları sol tarafından verilenler b) Düşük mertebe c) Uğursuzluk d) Talihsizlik e) Bedbaht f) Eğrilik g) Kötülük h) Adem'in solunda yer alanlar)Arş'ın solunda olanlar k) Ateşe gidecekler olarak açıklanmıştır (Bilgin 2003:117).

yörimezler mu yer içinde körseler neteg erdi anlarnıŋ ***soŋı*** erdiler anlarda öŋdün. 343r/8=040/021

soŋ bol- "sona ermek, bitmek"

tattı azu işiniŋ ***soŋı boldı*** anıŋ işiniŋ soŋı yas ḳor. 414r/8=065/009

soŋ ḳal- "geriye bırakılmak, ertelenmek, geri kalmak"

herāyna ayur ***soŋ ḳalıġlılar*** ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar üçün ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek Taŋrı yarlıġını. 377r/8=048/015

soŋ ḳalıġlılar "geride kalanlar"

herāyna ayur ***soŋ ḳalıġlılar*** ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar üçün ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek Taŋrı yarlıġını. 377r/8=048/015

soŋ ḳoḍ- "ertelemek, bırakmak, yerine getirmemek"

bilgey etöz anı kim burun ıḍtı taḳı ***soŋ ḳoḍtı***. 437v/1=082/005

son kün "Ahiret günü"

ol pend bėrilür anıŋ birle kim bolsa sizlerdin kėrtüngen Taŋrıḳa hėm ***soŋ künke.*** 28v/7=002/232

andın soŋ "ondan sonra"

andın soŋ tükel bėrilür tėgme bir ten anı kim ḳazġandı. taḳı anlar küç ḳılınmazlar. 36r/1=002/281

mundın soŋ "bundan sonra"

anlar kim icābet ḳıldılar Taŋrıḳa taḳı yalawaçḳa ***mundın soŋ*** kim tėgdi anlarḳa baş. 54a/7=003/172

soŋ ögür "Medîne'nin kuzeyinde bir dağın adı[254]"

ol vaḳtın kim barur siz taḳı küymez siz bir kim erse üze taḳı yalawaç ündeyür sizni ***soŋ ögürüŋüz*** içinde.52v/4=003/153

soŋ sarāy "Ahiret sarayı, öbür dünyadaki Cennet makamı, Cennet"

soŋ sarāy saḳnuḳlarḳa. 288r/5=028/083

soŋ yanış "tevil, murad edilen manayı beyan etme"

köz tutmazlar meger ***soŋı yanışıŋa***. 117v/3=007/053

soŋın kes- "helak etmek"

254 Medîne'nin kuzeyinde bir dağın adıdır. Mekke müşrikleriyle yapılan ikinci büyük savaşın gerçekleştiği dağın adıdır. Diğer dağlardan ayrı tek başına bir dağ olduğu için, tek anlamına gelen "ehad" kökünden bu isimle anılmıştır (Akpınar 2002:156).

emgeksizin bolsa silerke tileyür Taŋrı çıḳarmaḳ yaraġlıġını öz yarlıġları birle ***kesse tanıġlılar soŋını***. 132r/4=008/007

soŋında kirigli ferişteler "insanı önünden ve arkasından izleyen melekler"

aŋar biri biri ***soŋında kirigli ferişteler*** anıŋ utrusında yme anıŋ arḳasında küḍezürler anı Taŋrı yarlıḳı birle. 184r/4=013/011

soŋ (2) "topuk"

erdi ök belgülerim oḳılur siler üze erdiŋizler

soŋlarıŋız üze yanar erdiŋiz 252v/1=023/066

soŋra "sonra"

neteg köndürür Taŋrı ol erenlerni küfr ve kāfir boldılar bitmişlerindin ***soŋra*** taḳı tanuḳluḳ bėrdiler kim ḥaḳīḳat üze yalawaç rāst taḳı keldi anlarḳa açuḳ ḥüccet ler. 46v/4=003/086

andın soŋra "ondan sonra"

andın soŋra laʿnet ḳılışalıŋ taḳı ḳılalıŋ Taŋrınıŋ laʿneti yalġançılar üze. 44r/4=003/061

mundın soŋra "bundan sonra"

kim kim ḥüccetleşse seniŋ birle anıŋ içinde ***mundın soŋra*** kim keldi saŋa ʿilmdin ayġıl keliŋ ündegeliŋ oġullarımızını taḳı oġullarıŋızını taḳı tişilerimizni taḳı tişileriŋizni taḳı tenlerimizni taḳı tenleriŋizni. 39v/7=003/019 44r/3=003/061

sor- 1. "sormak, aramak"

nedin ***sorarlar***. 433r/7=078/001

2. "sorguya çekmek, hesap sormak"

sorġay oḳ miz anlarḳa kim ıḍıldı anlarḳa sorġay oḳ miz ıḍılmış yalavaçlarḳa. 113r/1=007/006

3. "istemek"

sormaḳ üçün çın sözlügler çın sözlemekleridin. 305r/2=033/008

tilek sor- "hüküm vermek"

nėme yawuz ***tilek sürerler***. 108v/6=006/136

sormaḳ "sorgu sormak, aramak"

sormaḳ üçün çın sözlügler çın sözlemekleridin. 305r/2=033/007

sorul- "sorulmak, sorumlu tutulmak"

sorulġay oḳ sen andın ḳılur erdiŋizler. 203r/5=016/093

ʿahd sorul- "sorguya çekilmek"

çın ***ʿahd erür sorulmış***. 208v/3=017/034

sorulġu "sormak"

ḳatıġsız çın ʿahd ḳılmış erdiler Taŋrı birle munda öŋdün ewürmegüleri arḳalarını. erür Taŋrı baçığı ***sorulġu***. 305v/5=033/015

soruş- "sormak"

utru kelgey bir ançaları bir ança üze ***soruşġaylar***. 326v/6=037/050

sowuḳluḳ "soğukluk"

yėl şıfatı meŋizlig anıŋ içinde ***sowuḳluḳ*** ḳar tėgdi anlarnıŋ ekiniŋe kim küç ḳıldılar özleriŋe helāk ḳıldı anı. taḳı küç ḳılmadı anlarḳa. 49r/9=003/117

soy- "soyunmak, çıkarmak"

ay ādem oġlanları bulġamasun silerni yek neteg kim çıḳardı ėkki ataŋız anaŋızını uştmaḥdın ***soyar*** olar ėkkidin keḍimlerini körkütgü üçün anlarḳa olarnıŋ uwut yinlerini. 114v/4=007/027

soy(u)l- "sıyrılıp çıkmak"

oḳıġıl anlar üze ol kişi sawı kim bėrdimiz aŋar belgülerimizni. ***soylup*** çıḳtı andın uḍıttı anı yek erdi yolsuzlardın. 128v/8=007/175

soyurḳa- "acımak, esirgemek, bağışlamak, merhamet etmek"

yoḳ iḍi meger ol ***soyurḳaġan*** yarlıḳaġan. 19r/4=002/163

soyurḳaġan "acıyan, esirgeyen, bağışlayan, esma-i hüsna'dan er-Rahim, er-Rahman"

bu sūretüʾn- nūr altmış tört āyet turur medīnede inmiş turur başladım ol iḍi atı birle kim ***soyurḳaġan*** yarlıḳaġan turur sūre indürdimiz anı belgürttimiz anı. 255r/2=024

soyurḳamaḳ "rahmet"

ol ol iḍi ıdur yellerni estürü sewünç anıŋ ***soyurḳamaḳında*** öŋdün. 118r/4=007/057

soyurḳan- "esirgenmek, bağışlanmak"

soyurḳanġa kim düşmenlerin helāk ḳıldı. 131v/2=008

sög- "sövmek"

anlar kim atarlar yaʿnī ***sökerler*** arıġ özlüg uraġut yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı seksen berge. 255r/8=024/004

sögül- "kızartmak, yakmak, kavurmak"

eger feryāḍıŋa ḳolsa feryāḍ tėgrülgeyler bir suw birle baḳır eritmiş teg ***söglür*** yüzlerini. nėme yawuz içgü turur. nėme yawuz tayanġu orun ol 217r/3=018/029

sögüş "sövme, sövüş"

sögüş ayt- "sövüş söylemek, sövmek"

anlar kim ***aytarlar söküş*** ezvāce-hüm cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ tanuḳlar meger özleri anlarda biriniŋ tanuḳluḳı tört tanuḳlar Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/2=024/006

sökel "hasta ***bkz.*** ig"

yoḳ ḳaraġular üze tarlıḳ ap yme aḫsaḳ üze tarlıḳ ap yme ***sökel*** üze tarlıḳ. 261r/8=024/061

sökellig "hastalık ***bkz.*** iglig"

ançada ayur ėkki yüzlügler anlar kim köŋülleri içinde ***sökellig*** vaʿde ḳılmadı biziŋke Taŋrı anıŋ yalavaçı meger arġuçsız. 305r/8=033/012

söndür- "söndürmek, karartmak"

tilerler kim ***söndürmek*** Taŋrı yaruḳluḳını aġızları birle tilemes Taŋrı meger kim tükel ḳılmaḳ yaruḳluḳnı neçeme tilemese tanıġlılar. 142r/2=009/032

söndürül- "söndürülmek, karartılmak"

ḳaçan kim yulduzlar ***söndürülse***. 432r/3=077/008

sörçek "masal, hikâye"

vaʿde ḳılındımız oḳ biz taḳı atalarımız bu munda öŋdün ermes bu meger ozaḳılarınıŋ ***sörçeki*** turur. 253r/7=023/083

sörçek at- "hezayan savurmak"

uluġsıġlıḳ ḳılıġlılar aŋar ***sörçek aytıġlılar*** bolmaġu sözni. 252v/1=023/067

sörçek aytıġlılar "gece sohbetinde bulunanlar, müsamereciler, geceleyin toplantı yapanlar"

uluġsıġlıḳ ḳılıġlılar aŋar ***sörçek aytıġlılar*** bolmaġu sözni. 252v/1=023/067

söz 1. "söz"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını erklig ḳılur miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde yaraşı bolur anıŋ üze ***söz*** yoḳ yoḍun ḳılur miz anı yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 207r/6=017/016

2. "Hz. İsa için metonimli kullanım"

ay bitig iḍileri ḥaddın keçmeŋler dīniŋizler içinde taḳı aymaŋlar Taŋrı üze meger yaraşı. çınoḳ mesāḥat ḳılıġlı ʿīsā meryem oġlı Taŋrı yalavaçı anıŋ ***sözi***. 78r/7=004/171

3. "maksadı açıklayan vazıh beyyine, huccet, kuvvetli delil"

anlar ***sözleri*** artuḳ turur iḍileri üskinde anlar üze öfke buşuġ anlarḳa ḳın turur ḳatıġ. 354v/9=042/016

4. "iyilik"

keldürmegeyler yalġan söz ḳışsa anı anlarnıŋ eligleri üze aḍaḳları üze ḳınmaġaylar sėniŋ yarlıġıŋḳa yaḳın ***söz*** içinde baçıġ ḳılıŋ anlar birle yarlıḳayu ḳoluŋlar anlarnı Taŋrıdın. 407v/4=060/012

5. "karşılıklı konuşma, hitab etme"

çın bu meniŋ ḳadaşım turur anıŋ toḳsan toḳuz sağılıḳı turur meniŋ bir sağılıḳ turur aydı ol birni maŋa bėrgil ġalebe ḳıldı mėni ***söz*** içinde. 331v/5=038/023

6. "Kur'an; ayırd edici söz anlamındadır Kavlün Fasl[255]"

azu ilgerü kėterü ėltmezler mü ***sözni*** azu keldi mü olarḳa ol kim kelmedi ozaḳı atalarıḳa. 252v/2=023/068

7. "görüş"

muḫālif ***söz*** içre turur siler. 384r/3=051/008

8. "ilahi konuşma"

aydı ay mūsā men üḍürdim sėni kişiler üze yumuşlarım birle taḳı ***sözüm*** birle. 125r/2=007/144

yoḳ söz "iftira[256]"

tanmaḳları aymaḳları üçün meryem üzele ***yoḳ söz*** uluġ. 76v/6=004/156

söz ay- "bir şey hakkında bilgi vermek"

aydı eger uḍu barsa sen maŋa sormaġıl maŋa nersedin men tėgi ***söz aymaġınçaḳa*** tėgi saŋa andın yāḍ ḳılġu. 220r/4=018/070

söz ayt- "söylemek"

örtülgey anlar üze sawlar ol kün anlar ***söz aytumazlar***. 286v/3=028/066

söz aytıġları "parola, şifre"

bilgey erdiŋ anlarnı ***söz aytıġları*** içinde. 375r/6=047/030

söz erk yėtmes "fayda ve zarar verme gücü olmayan"

söz erk yetmes anlarḳa yas ḳılu ap yme asıġ ḳılu. 232v/8=020/089

söz ėşit- "söz dinlemek"

azu anlar mu üzeŋü ***söz ėşitürler*** anıŋ içinde keldürsün ėşitgüçileri bir ḥüccet belgülüg. 387v/1=052/038

söz ėşitgen "kulak ***mec.*** her söylenene kulak verip dinleyen"

anlardın anlar kim emgetürler yalavaçnı ayurlar ol ***söz ėşitgen***. 145r/5=009/061

söz kel- "haber gelmek"

nek ***keldi mü saŋa söz*** ibrāhīmniŋ aġırlıġ ḳonuḳlarınıŋ keleçüsi. 384v/3=051/024

söz ḳış- "iftira etmek"

255 Kur'ân'ın bununla vasfedilmesi, onun Kıyamet günü insanların arasını ayıracak olmasındandır. Yani bir kısım insanları Cennet'e, bir kısım insanları Cehennem'e sevkedecektir (Türk 2001:135)

256 Sözlükte "yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak gibi" anlamlara gelen iftira, ahlak terimi olarak bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek demektir. Hukuk ve ahlakta iftira yerine daha çok ifk ve bühtan terimleri, zina iftirası için de kazf kelimesi kullanılır. Kur'an'da iftira ve aynı kökten gelen kelimeler elli dokuz yerde geçmektedir (Karagöz 2005:298).

öldürmegeyler ʿayāllarını keldürmegeyler yalġan ***söz ḳıssa*** anı anlarnıŋ eligleri üze aḍaḳları üze ḳınmaġaylar sèniŋ yarlıġıŋḳa yaḳın söz içinde baçıġ ḳılıŋ anlar birle yarlıḳayu ḳoluŋlar anlarnı Taŋrıdın. 407v/3=060/012

söz ḳoş- "şiir söylemek"

ayurlar biz ḳoḍur mu miz Taŋrılarımızını ***söz ḳoşuġlı*** tèlwe. 326r/8=037/036

söz ḳoşġuçı "şair[257]"

yoḳ kim yalġan ḳoştı anı yoḳ kim ol ***söz ḳoşġuçı***. 235v/9=021/005

söz ḳoşuġlı tèlwe "şair[258]"

ayurlar biz ḳoḍur mu miz Taŋrılarımızını ***söz ḳoşuġlı tèlwe***. 326r/8=037/036

söz ḳoşuġçı "şair"

söz ḳoşuġçılar uḍu barur olarḳa yolsuzlar. 274r/9=026/224

söz sözle- "konuşmak, söz söylemek"

sözlemes hiç söz meger anıŋ üskinde bolġay bir küḍezçi anuḳ. 382v/3=050/018

söz tüş- "sözün başa gelmek, söz gerçekleştirmek"

tüşgey söz anlar üze anın kim küç ḳıldılar. 280r/4=027/085

söz yanışı "tabir, yorumlama, (murad edilen manayı) beyan etme"

ol yèġrek körklügrek ***söz yanışın***. 65v/5=004/059

söz yanutı açar ḳol- "fetva istemek, fikir almak, tabirini istemek, sormak"

söz yanutı açar ḳolurlar sèndin tişiler içinde. 73r/8=004/127

söz yanutı bèr- "açıklamak, hükmünü söylemek, fetva vermek"

ayġıl Taŋrı ***söz yanutı bèrür*** silerke ol kim oḳıyur siler üze bitig içinde atasız ḳunçuylar içinde anlar kim bèrmes siler anlarḳa anı kim bitildi anlarḳa tiler siler kim

257 Şiir, sözlükte, "hissedilen şeydir". Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

258 Şiir, sözlükte, "hissedilen şeydir". Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

tişilenmekiŋizler olarnı yana kewrek tutulmışlar oğlanlardın aḍaḳın turmaḳıŋız birle. 73r/9=004/127

söz yanutı cevābı tile- "fetva istemek, fikir almak, tabirini istemek, sormak"

üzüldi kesildi iş ol kim anıŋ içinde ***söz yanutı cevābı tilediŋizler*** èkkegüsindin. 176v/9=012/041,

söz yanutı tile- "fetva istemek, fikir almak, tabirini istemek, sormak"

söz yanutı tileyür sèndin. 79r/1=004/176

sözni üşe- "araştırmak, yoklamak, işin iç yüzünü meydana çıkarmak"

ay anlar kim kèrtgündiler sıŋardın turuŋlar üküşrek sèzikdin çın amarı sèzik yazuḳ turur ***üşemeŋler sözni*** ġıybet ḳılmasun bir ançaŋız bir ançanı. 380v/8=049/012

sözler yanışı "tabir, yorumlama, (murad edilen manayı) beyan etme"

taḳı mundaġoḳ üḍrür sèni iḍiŋ taḳı ögretür saŋa ***sözler yanışını*** tükel ḳılġay niʿmetini seniŋ üze taḳı yaʿḳūb boḍunı üze neteg tükel ḳıldı anı èkki ataŋ üze munda öŋdün ibrāhīmḳa taḳı isḥāḳḳa. 173v/5=012/006

sözlerini tegşür- "dürmek, bükmek, eğmek, doğru yoldan ayrılmak, sapmak"

anlardın kim cuhūd boldılar ***tegşürürler sözlerini*** orunlarından taḳı ayturlar èşittimiz yarlıġ tutmadımız èşitgil eşittürülmedük ḳulaḳ tutġıl biziŋke. 64r/4=004/046

söznüŋ körklügreki "sözlerin en güzeli olan Kuran. Pek güzel, daha güzel, en güzel manalarına gelen Ahsen: Kur'an'da söz, anlatım, yaratıcı, yaratılış anlamına gelen takvim, hadis, kasas gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır, Ahsenü'l-Hadis"

Taŋrı indürdi ***söznüŋ körklügrekini*** bitig oŋşaşıġlı èkkirer ḳawrulur ḳorḳar andın anlarnıŋ terileri kim ḳorḳarlar iḍilerindin yana yumşar terileri taḳı köŋülleri Taŋrı yāḍıŋa. 337r/3=039/023

sözle- 1. "söylemek, demek"

sözlemez özindin. 388r/4=053/004

2. "anlatmak, hikâye etmek"

ḳaçan keldi erse aŋar ***sözledi*** aŋar keçmiş sawlarını aydı ḳorḳmaġıl ḳutulduŋ küç ḳılıġlı boḍunlardın. 283r/1=028/025

3. "hakikî olarak veya mecaz yoluyla yaralamak, konuşmak"

bu kün tamġa urġay miz aġızları üze ***sözlegey*** sizke eligleri yme tanuḳluḳ birle aḍaḳları anın kim ḳazġanur erdiler. 324r/3=036/065

4. "güzel, fasih konuşmak"

taruġay köŋlüm ***sözlemegey*** tilim. 267v/8=026/013

sözlegli "söyleyen, ifade eden"

ayurlar ḳaçan ol bu vaḳt eger ersesiler çın ***sözlegliler***. 237v/7=021/038

sözlemek "konuşma, hitap etme"

kerekmez bir yaŋluḳḳa ***sözlemek*** aŋar Taŋrı meger uḳturmaḳın ilhāmı azu perde arḳasında azu ıḍur yalavaç yarlıġ ıḍur anıŋ yarlıġı birle ne tilese. 358r/1=042/051

sözlemez özindin "arzu ve heveslerine göre konuşmamak, Hz. Muhammed, Zikrullah[259]"

sözlemez özindin. 388r/3=053/003

sözlen- 1."birbirlerine sormak, soruşturmak, birbirlerinin hal ve hatırlarını sormak, birbirlerinden Allah adını vererek dilemek"

sözlengey bir ançaları bir ançası üze aytışġaylar. 387r/1=052/025

2."konuşturulmak"

sözlengey bir ançaları bir ançası üze aytışġaylar. 387r/1=052/025

3. "münakaşa etmek, tartışmak"

aydı nelüklüg mü ***sözleşür*** siler meniŋ birle Taŋrı içinde köni yol körkütti ök maŋa. 102v/5=006/080

sözleş- 1."konuşmak; tartışmak"

ançada ***sözleşseler*** ot içinde ayġay küçsüzler anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar biz erdimiz silerke uḍġan nek bar mu siler kiterigliler bizdin bir ülüş otdın. 345v/5=040/047

2. "çekişmek, mücadele etmek"

baḳmaslar meger bir çoġıḳa tutsa anlarnı anlar ***sözleşür*** bolsalar. 323r/9=036/049

3. "çekişmek, tartışmak, münazara etmek" azu ***sözleşür*** mü siler körmişi üze. 388r/7=053/012

sözleşmek "konuşma"

sėziksiz ėşitti Taŋrı ol uraġut sözi çıġlaşurlar öz begi içinde yme ınçıḳlar erdi teŋrike Taŋrı ėştür biri biriŋiz birle ***sözleşmekiŋizdin*** Taŋrı ėşitgen bilgen ol. 400v/3=058/001

sözlet- "söyletmek"

ayġaylar terileriŋe nelük tanuḳluḳ bėrür siler biziŋ üze. ayġaylar sözletti bizni Taŋrı ol iḍi kim ***sözletti*** tėgme nerseni ol yarattı silerni ilki yolı anıŋ tapa yandurulur siler. 350r/7=041/021

sözletil- "konuşturulmak, söyletilmek"

259 Resul (s.a.v)'i görenler veya mübarek isimlerini işitenler yahut güzel hallerini ve güzel vasıflarını duyanlar Hak Sübhânehü ve Teâlâ'yı zikredip senâya layık sözlerle niyaz edip, iman getiren tevhid ederler. Böylece, Resul (s.a.v) in mübarek varlığı Allahu Teâlâ'nın zikrine sebep olduğundan ve kendileride çok çok zikredip hiçbir zaman kendilerine usanç getirmediğinden mübarek isimlerine zikrullahi denildi (Yeniterzi 1993:195).

eger erse erdi bu ḳur'ān yöritilse anıŋ birle taġlar azu pāre pāre ḳılsa anıŋ birle yer azu ***sözletilse*** anıŋ birle ölügler. 186r/6=013/031

sözlüg "sözlü ***bkz.*** sözlügli"

ayur sėn mü rāst ***sözlüglerdin*** mü sen. 326v/7=037/052

rāst sözlügler "doğru sözlüler, gerçeği söyleyenler"

ayur sėn mü ***rāst sözlüglerdin*** mü sen. 326v/7=037/052

sözlügli "sözlü ***bkz.*** sözlüg"

sormaḳ üçün çın ***sözlügler*** çın sözlemekleridin. 305r/2=033/008

çın sözlügler "doğru sözlüler, gerçeği söyleyenler"

sormaḳ üçün ***çın sözlügler*** çın sözlemekleridin. 305r/2=033/008

su'āl (<A.) "soru"

su'āl ḳıl- "soru sormak"

su'āl ḳılurlar saŋa taġlardın aygıl ḳoŋurġay iḍim ḳoŋurmaḳ. 233v/5=020/105

suçul- "çıkarmak (giysi, ayakkabı hak.)"

suçulġıl ėkki naʿlıŋnı. 229r/1=020/012

suġul- "(suyu) çekilmek, soğulmak"

Taŋrı bilür negü kim kötrür tėgme tişi negü kim ***suġlur*** oğulçuḳlar ol kim artar. 184r/1=013/008

ṣuḥuf (<A.) "sayfa[260]"

aydılar nelük keltürmes biziŋke bir belgü iḍisindin kelmedi mü olarḳa belgü anıŋ ozaḳılarnıŋ ***ṣuḥufları*** eger biz helāk ḳıldımız erse anlarnı ḳın birle anda öŋdün ayġaylar erdi. 236r/8=020/133

suḳ "düşkün, aşırı istekli, arzulu, haris, Hz. Muhammed, Harisün Aleyküm"

keldi ök silerke bir yalavaç özüŋüzlerdin küsüş turur anıŋ üze ol kim ėrinçü ḳılḳ siler ***suḳ*** turur siler üze mü'minlerḳa mihrbān turur yarlıḳaġan. 152v/5=009/128

suḳ yaratıl- "düşkün olarak yaratılmak, istekli olarak yaratılmak"

yaŋluḳ ***yaratıldı suḳ***. 422v/1=070/019

suḳ- "sokmak, koymak"

tėrdi ėḍiş içiŋe ***suḳtı***. 422r/9=070/018

ḳorḳunçı suḳ- "korku hissetmek"

kigürdi ***suḳdı özi içiŋe ḳorḳunçını*** mūsā. 231r/7=020/067

suḳuġlı "sokan, eğen, gizleyen"

260 Sahife kelimesinin çoğul olup "sayfalar" anlamına gelen "suhuf" peygamberlerden bazılarına verilen küçük kitapçıklara, risalelere denir. Kur'an'da Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya sayfalar verildiği bildirilmektedir (Türk 2001:82).

eger körse sėn ançada yazuḳluġlar ḳudı ***suḳuġlılar*** başlarını iḍileri üskinde. 302v/7=032/012

suḳaḳ "sağır, duymayan"

suḳaḳ bol- "sağır olmak, duymamak"

sėznürler bolmaġay tėp bulġaḳ ḳaraġu boldılar suḳaḳ boldılar yana tevbe bėrdi Taŋrı anlar üze yana ḳaraġu boldılar ***suḳaḳ boldılar*** üküşi anlardın. 89r/8=005/071

suḳlan- "çok istemek, kıskançlık derecesinde istemek, tamah etmek"

ermes üküşreki kişilerde eger ***suḳlansa*** sen kėrtgünügliler. 182r/5=012/103

suḳraḳ "daha düşkün, daha haris"

bulġay sen anlarnı kişilerde ***suḳraḳı*** tiriglik üze anlardın ortaḳ ḳattılar. 11v/7=002/096

ṣunʿ (<A.) "yapma, yapış, sanat"

ermez bu yaḳınraḳ tiriglik meger ***ṣunʿ*** ḳanıġ oyun çın kėḍinki sarāy ol turur tiriglik eger bilür erseler. 293v/8=029/064

surā (<A.) "duvar, örtü, (metinde) Cehennem[261]"

aygıl yaraşı iḍiŋizlerdin. kim tilese kėrtgünsün taḳı kim tilese kėrtgünmesün. biz anuttımız küç ḳılıġlılarḳa otnı tėgre ḳapsar anlarnı anıŋ ***surā*** perdesi. 217r/2=018/029

sūre (<A.) "Kur'an-ı Kerim'in ayrıldığı 114 bölümden her biri[262]"

sūre indür- "sûre indirilmek, sure gönderilmek"

bu sūretüʾn- nūr altmış tört āyet turur medīnede inmiş turur başladım ol iḍi atı birle kim soyurḳaġan yarlıḳaġan turur ***sūre indürdimiz*** anı belgürttimiz anı. 255r/3=024/001

sūre indürül- "sure indirilmek"

saḳlanur ėkki yüzlügler ***indürülmekdin anlar üze bir sūre*** uḳtursa olarḳa ne kim köŋülleri içindekini. 145v/2=009/064

sūre keldür- "ayet getirmek"

apaŋ bolġa siler sėzik içinde anıŋdın kim indürdimiz ḳulumız üze ***keldürüŋler bir sūre*** anıŋ meŋizligdin. 4r/5=002/023

sūre keltür- "ayet getirmek"

aygıl ***keltürüŋler bir sūre*** anıŋ menizlig oḳıŋlar kim usa siler Taŋrıda aḍın eger erse siler köni sözlügler. 157r/4=010/038

---

261 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

262 Sözlükte "yüksek rütbe, mevki, şeref, binanın kısımları ve katları" anlamına gelen sure çoğulu süver tefsir ilim dalında başı ve sonu belli, farklı sayıda ayetler içren Kur'an'ın bölümlerine denir (Karagöz 2005:599).

şūret (<A.) "suret, şekil"

ḳayu ***şūret*** içinde ne tiledi erse ornattı seni. 437v/2=082/008

şūret ḳıl- "şekil vermek, şekillendirmek"

yarattımız silerni taḳı cānıŋızlarnı yana ***şūret ḳıldımız*** silerni yana aydımız ferişтelerke yüknüŋler buġday eŋligke yüküdiler meger iblīs bolmadı yüknüglilerdin. 113r/6=007/011

şūretlıġ (<A.+T.) "şekil, suret"

körklüg ***şūretlıġ*** tüz boldı. 388r/4=053/006

suw 1. "su"

saḳnur anı suwsamış kişi ***suw*** tėp. 259r/3=024/039

2. "akarsu"

ḳaçan yüzlendi erse medyen tuşıŋa aydı bolġay kim iḍim köndürgey mėni tüz yolḳa ḳaçan keldi erse medyen ***suwıŋa*** buldı anıŋ üze bir gürüh kişilerdin içrürler. 282v/5=028/023

3. "pis su, irin"

eger feryāḍıŋa ḳolsa feryāḍ tėgrülgeyler bir ***suw*** birle baḳır eritmiş teg söglür yüzlerini. 217r/2=018/029

yer suw "yer-su, yeryüzü"

bütünlükün köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde tün kündüz barmaḳı kelmeki içinde kemi ol kim yöriyür teŋiz içinde anıŋ birle asıġ ḳılur kişiler anı kim indürdi Taŋrı kökdin ***suwdın tirgürdi anıŋ birle yerni*** ölmişde kėḍin. 19r/6=002/164

arḳa suwı "meni, sperma, bel suyı ***bkz.*** uça suwı[263]"

aydı aŋar ėşi nökeri ol sözleşür anıŋ birle tandıŋ mu ol iḍike yarattı sėni toprakḍın yana arḳa suwındın yana tüzdi sėni bir er. 217v/5=018/037

içrül- suw birle "sulanmak"

yer içinde kesekler ḳoşlaşıġlılar büstānlar üzümlerdin tarıġlardın ḫurmā yıġaçıdın miŋeşmiş miŋeşmedük ***içrülür bir suw birle***. 183v/2=013/004

içrül- sarıġ suw "irinli su içirilmek"

arḳasında tamuġ ol içrülür sarıġ suwdın. 189r/8=014/016

isig suw "kaynar su"

bu ėkki ḫaşmlar ḫuşūmet ḳıldılar iḍileri işi içinde. anlar tandılar kesildi anlarḳa tonlar otdın. ḳutulġay başları üstünidin ***isig suw***. 244r/3=022/019

taş- yerdin suw "suların kaynayıp yükselmesi"

263 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

ḳaçan keldi erse fermānımız ***taşdı yerdin suw*** tannūr aydımız kötürgil anıŋ içinde tėgme bir cüftdin ėkki tişidin taḳı ewüŋ boḍunını meger ol kim aşundı anıŋ üze ayıḳ ʿaẕāb birle kim kėrtgündi erse. 166v/1=011/040

tarıġḳa suw tut- "ekin sulamak"

aydı ol ayur ol bir uḍ turur ḫor bolmış ermez uşaḳlu yerni ap yme ***suw tutmış tarıġḳa***. 8v/9=002/071

teweke türtgü otdın yıḍıġ suw "katran"

iç tonları ***tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın*** örter yüzlerini ot. 192r/5=014/050

suw tegmedük ḳaḳ yer "kuru yer"

biz ḳıldaçılar miz ne kim anıŋ üzekini ***suw tėgmedük ḳaḳ yer*** turur. 215r/1=018/008

siŋür- suw "su yutmak"

aytıldı ay yer ***siŋürgil suwuŋnı*** ay kök yıġılġıl suġuldı suw öteldi iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa ündedi nūḥ iḍisini aydı iḍimā! menim oġlum menim boḍunumdın turur. 166v/8=011/044

suw çıḳ- "su fışkırmak"

çın ol taşlarda ol taş yarılur ***çıḳar andın suw***. 9r/5=002/074

suw ėḍişi "su kadehi"

aydılar tiler miz melikniŋ ***suw içgü ėḍişini*** kim keldürse anı tewe yüki tarıġ. 179v/1=012/072

suw iç- "su içmek"

yėgil ḫurmā ***içgil suw*** yaruġıl közün ḳaçan körse sen ādemīdin kimeseni. 224r/9=019/026

suw içegü "su kabı"

ḳıldıŋızlar mu ḥācīlar ***suw içgü*** aġırlıġ mezgitni ābadān ḳılmaḳ ol kişi teg kim kėrtgündi Taŋrıḳa kėḍinki künke ḳatıġlandı Taŋrı yolı içinde. 140v/2=009/019

suw içgü ėḍişi "su kadehi"

aydılar tiler miz melikniŋ ***suw içgü ėḍişini*** kim keldürse anı tewe yüki tarıġ. 179v/1=012/072

suw ḳuḍı ıḍ- "helak etmek"

öç aldımız anlardın ***suw ḳuḍı ıḍtımız*** anlarnı teŋiz içinde anlar yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni erdiler andın erse tanıġlılar. 124r/3=007/136

suw içgü "su kabı, Hacılara su verme[264]"

264 Sikâye, hac mevsiminde hacılara su dağıtma işidir. Kusay kendi zamanında Kabe'nin etrafına deriden yapılmış su havuzları koymuş develer vasıtasıyla civardaki su kuyularından tatlı su taşıyarak doldurtmuş,

ḳıldıŋızlar mu ḥācīlar ***suw içgü*** ağırlıġ mezgitni ābadān ḳılmaḳ ol kişi teg kim kėrtgündi Taŋrıḳa kėḏinki künke ḳatıġlandı Taŋrı yolı içinde. 140v/2=009/019

suw içgü yer "Allah'ın devesinin su içme yeri"

aydı anlarḳa Taŋrı yalavaçı başlamaŋlar Taŋrı ingeni anıŋ ***suw içgü yerdin***. 444r/9=091/013

suw içgülüki "Hz. Salih'in devesinin su içme hakkı"

aydı bu Taŋrı ingeni ol aŋar bir kün ***suw içgülüki*** silerke bir kün suw içgülüki belgülüg kün. 272r/7=026/155

içrül- suw birle "sulanmak"

yer içinde kesekler ḳoşlaşıġlılar būstānlar üzümlerdin tarıġlardın ḫurmā yıġaçıdın miŋeşmiş miŋeşmedük ***içrülür bir suw birle***. 183v/2=013/004

içrül- sarıġ suw "irinli su içirilmek"

arḳasında tamuġ ol ***içrülür sarıġ suwdın***. 189r/8=014/016

suw ḳomı "su dalgası"

ḳaçan bolsa siler kėmi içinde sürse olarnı bir esin birle ḫoş sewnürler anıŋ birle kelse aŋar sıġansız sıtġan ḳatıġ yėl taḳı kelse anlarḳa ***suw ḳomı*** tėgme orundın sėznürler anlar ḳapsaldılar olar ġarḳ birle duʿā ḳılurlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlı bolup aŋar dīnni. 155r/8=010/022

suw ḳomı bol- "boğulmak"

aydı küḏezigli yoḳ bu kün Taŋrı yarlıġındın meger kimni yarlıḳasa. utru yöridi ol ėkki ara ***suw ḳomı boldı*** suwḳa ġarḳ bolmışlardın. 166v/7=011/043

suw ḳomı içinde ėlet- "su dalgaları ile götürmek"

ol yörir ėletür anlarnı ***suw ḳomı*** içinde tağlar teg ündedi nūḥ oğlını erdi bir sıŋar ay oġul-ḳınam mingil biziŋ birle bolmaġıl tanıġlılar birle. 166v/4=011/042

suw tile- "su istemek"

ançada ***suw tiledi*** mūsā boḏuniŋa yaʿnī özleri üçün aydımız urġıl tayaḳıŋ birle taşnı. 7v/3=002/060

suw tegmedük ḳaḳ yer "kuru yer"

biz ḳıldaçılar miz ne kim anıŋ üzekini ***suw tėgmedük ḳaḳ yer turur***. 215r/1=018/008

suw türt- "su çalmak, yıkamak"

hacılara bu havuzlardan su dağıtarak, bu vazifeyi yerine getirmiştir. Hz. Peygamber Cahiliye devrinde Hz. Abbas'ın elinde bulunan Sikaye vazifesini, yine ona vererek tasvib etmiştir (Ateş 1996:187).

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa yuŋuzlar yüzleriŋizni eligleriŋizni çigneklerіŋizke tėgi ***suw türtüŋler*** başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa ėkki topuḳlarġa tėgi. 80v/6=005/006

suw suġul- "su çekilmek"

aytıldı ay yer siŋürgil suwuŋnı ay kök yıġılġıl ***suġuldı suw*** öteldi iş turlup turdı cūdī tağı üze aytıldı ıraḳlıḳ bolsun küç ḳılıġlı boḍunlarḳa. 166v/8=011/044

suwḳa batur- "suya batırmak, boğmak"

ançada aḍırdımız silerke teŋizni ḳutġardımız silerni ***suwḳa baturdımız*** fir'avn boḍunını sizler baḳar siler. 6v/6=002/050

suwḳa ġarḳ bol- "boğulmak"

utru yöridi ol ėkki ara suw ḳomı boldı ***suwḳa ġarḳ bolmışlardın.*** 166v/7=011/043

suwḳa ġarḳ ḳıl- "boğmak"

anlar ***suwḳa ġarḳ ḳılġu*** turur. 166r/7=011/037

uça suwı "meni, sperma, bel suyı[265]"

törütti kişini ***uça suwındın*** kim ol çoġıçı belgülüg. 196r/4=016/004

suw bėr- "su vermek, sulamak"

suw bėrdi anlarḳa yana ewrüldi köligelikke. 282v/8=028/024

suvā' (<A.) "câhiliye devrinde Hüzeyl kabilesinin taptığı put[266]"

suvā' atlıġ but "câhiliye devrinde Hüzeyl kabîlesinin taptığı put"

aydılar ḳoḍmaŋlar oḳ Taŋrılarıŋızını ḳoḍmaŋlar oḳ vedd atlıġ butnı taḳı ***suvā' atlıġ butnı*** taḳı yaġūş atlıġ butnı taḳı ya'ūḳ atlıġ butnı taḳı nesr atlıġ butnı. 424v/2=071/023

suwan- "boyamak, sıvamak"

ol kentler tüşmiş turur taḫtları üze ḳuḍuġ köşki ernek birle ***suwanmış.*** 246r/5=022/045

suvar- "sulamak, su vermek"

ḳaçan ketürse aġır yüklüg bulıt ***suvarur*** miz anı ölüg kentke indürdimiz aŋar suwnı çıḳardımız anıŋ birle tėgme yėmişlerdin. 118r/5=007/057

suwsa- "susamak, susuzluk çekmek"

sen ***suwsamaġay*** sen anıŋ içinde ne isig bolġay sen. 234r/8=020/119

suwsamış kişi "susayan kişi, susuz kalan insan"

---

265 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

266 Bunlardan "Vedd, Süva, Yegus, Yeuk, Nesr" Nuh kavminin putları olup sırasıyla erkek, kadın, arslan, at ve akbaba şeklinde yapılmış heykellerdi. Her biri bir kabileye hastı. Bu putlar, daha sonra Araplara da geçmiş, çeşitli Arap kabileleri bunlara tapmaya başlamışlardı. Araplardaki putçuluğun altyapısını oluşturması ve kimi Arap kabilelerinde bu putlara hala tapılıyor olması onların adlarının Kur'an'da geçmesine neden olmuştur (Akpınar 2002:58)

saḳnur anı ***suwsamış kişi*** suw tėp. 259r/3=024/039

suwsalıḳ "susuzluk çekmek, susamak"

ol kim anlarḳa tėgmes anlarḳa ***suwsalıḳ*** ap yme emgek ap yme açlıḳ Taŋrı yolı içinde iklemesler bir iklegü yerni ḳaḳıtur kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėḍgü. 151v/7=009/120

suwsalıḳ teg- "susuzluk çekmek"

ol kim anlarḳa ***tėgmes anlarḳa suwsalıḳ*** ap yme emgek ap yme açlıḳ Taŋrı yolı içinde iklemesler bir iklegü yerni ḳaḳıtur kāfirlerni bulmaslar yaġıdın bir bulmaḳ meger bitildi anlarḳa anıŋ birle iş turur ėḍgü. 151v/7=009/120

sü 1."asker"

azu bu ol mu sü turur kim ol ***sü*** mü turur silerke yārī bėrür silerke bağırsaḳ iḍide öŋin ermezler kāfir meger arsıḳmaḳ içre. 417v/5=067/020

2. "aynı hedefe yönelmiş birlik, taraftarlar, bölük, parti"

anlar tururlar yekler süsi biliŋle yekler ***süsi*** körümey anlar tururlar ḳor yas ḳılıġlılar. 402v/5=058/019

sü- "uzatmak, eğmek"

bütünlükün mü'minler sözi andaġ kerek ḳaçan ündenselar Taŋrıḳa yalavaçıḳa ḥükm ḳılmaḳ üçün anlar ara aymaḳları ėşitti miz boyun ***südümiz***. 260r/4=024/051

boyun sü- "boyun eğmek, itaat etmek, Müslüman olmak"

taḳı aŋa boyun südi ol kim erse kim kökler içinde taḳı yerde boyun süyü taḳı ***boyun sümeyü*** taḳı anıŋ tapa ḳaytarılurlar. 46r/7=003/083

boyun sügli "Müslüman"

aydı mūsā ay meniŋ boḍunum eger kėrtgündiŋizler erse Taŋrıḳa anıŋ üze köŋül uruŋlar eger ***boyun sügli*** erse siler. 160v/9=010/084

boyun sügen "Müslüman"

ermez erdi ibrāhīm cuhūd taḳı ermez erdi tersā taḳı ançası bar erdi ḥaḳḳ dīnke ḳışġan ***boyun sügen*** taḳı ermez erdi ortaḳ ḳoşġanlardın. 44v/5=003/067

sügli "eğen, itaat eden"

eger tilese miz indürgey miz anlar üze kökdin bir nişān bolġay boyunları aŋar boyun ***sügliler***. 267v/1=026/004

sümek "sürmek, sürtmek, itaat etmek"

arturmadı anlarḳa meger kėrtgünmek boyun ***sümek***. 306v/1=033/022

sücūd (<A.) "secde etme, namazda alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan vaziyet[267]"

sücūd ḳıl- "secde etmek"

ay anlar kim kėrtgündiler rukūʿ ḳılınlar ***sücūd ḳılınlar*** tapnunlar iḍiŋizlerke ḳılınlar ėḍgülükni. 248v/4=022/077

süçig "tatlı"

azu elig tegürse siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı uġranlar arıġ ***süçig*** toprakġa türtünler yüzleriŋizke eligleriŋizḳa. bütünlükün Taŋrı erür keçürgen yazuḳ örtgen. 63v/9=004/043

süçig yer yaʿnī ḫoş yer "belde, imar edilmiş olsun olmasın her mevkiye denir "

süçig yer yaʿnī ḫoş yer çıḳar anıŋ otları iḍisi yarlıġı birle. 118r/6=007/058

süḍ(ü)r- "sürüklemek, sürüklüyerek götürmek"

tutunlar ***süḍrünler*** tamu ortasına. 365r/5=044/047

süḍ(ü)rül- "sürülmek, sürünmek"

ol kün ***süḍrülseler*** ot içinde yüzleri üze. tatınlar tamu kükremekini. 391v/8=054/048

süleymān (<A.) "Hz. Süleyman, hem peygamber hem de padişah olup babası Hz. Davud'un vasiyeti üzerine Mescid-i Aksayı inşa ettirmiştir[268]"

sınadımız oḳ ***süleymānnı*** kemiştimiz anıŋ taḫtı üze bir tenni yana ewre yandı. 332v/3=038/034

süleymān peyġāmber "Hz. Süleyman, hem peygamber hem de padişah olup babası Hz. Davud'un vasiyeti üzerine Mescid-i Aksayı inşa ettirmiştir"

taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı ***süleymān peyġāmberḳa*** bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/3=004/163

sünnet (<A.) 1."yasa, kanun[269]"

---

267 Sözlükte "itaat ve tevazu ile eğilmek, boyun eğmek , yere kapanmak, alnını yere koymak" gibi anlamlara gelen sücud dini bir kavram olarak, secde etme, yani ibdet kastıyla ayaklar, dizler ve ellerle birlikte alnın yere konması demektir (Karagöz 2005:604).

268 Süleyman, Arapça "s-l-m" kökünden türemiş bir isimdir. Bunun İbranice "shelemön" "sulhtan yana, barışsever" kelimesinden Arapçaya geçmiş olduğu da belirtilmiştir. İngilizce, "Solomon" denir. Hz. Süleyman (a.s.) uzun boylu, iri yapılı, duru ve beyaz tenli, güzel ve nur yüzlü, iri gözlü, sığ saçlı idi. Özellikle beyaz elbise giyerdi (Bedir 2020:491).

269 Sözlükte "iyi ya da kötü tutulan yol, gidişat, davranış, hüküm, adet, kanun gibi anlamlara gelen sünnet (çoğulu sünen) Hz. Peygamberden sadır olan söz, fiil ve takrirlerle, O'na ait sıfatlara denir. Bir fıkıh terimi olarak sünnet, farz ya da vacip kabilinden olmaksızın. Hz. Peygamber'den nakl olunan nafile ibadetlerdir. Fıkıh usulünde sünnet, Kur'an'dan sonra şeri delillerin ikincisi olup Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerdir. Kelam bilim dalında sünnet, bid'ın karşıyı olup, Hz. Peygamber'in düşün ve davranışlarına uygun bir hayat tarzı olarak tanımlanmıştır (Karagöz 2005:606).

ḥaḳīḳatda keçti sizdin aşnu ***sünnetler***. 51r/4=003/137

2.“cari olan âdet, Allah’ın kanunu”

Taŋrı ***sünneti*** anlar içinde keçtiler anda öŋdün erür. 308r/7=033/038

süŋü “süngü, mızrak”

ay anlar kim kėrtgündiler sınaġay oḳ silerni Taŋrı nerse birle awdın tėgse aŋar eligleriŋiz ***süŋüleriŋiz*** belgürtür aḍrar Taŋrı kim ḳorḳar örtüglüg birle. 91v/9=005/094

süŋük “kemik”

aydılar ḳaçan ölse miz taḳı bolsamiz topraḳ taḳı ***süŋük*** biz mü ewre ḳoparıldaçılar miz. 253r/6=023/082

sür- 1.“kovmak, sürgün etmek, uzaklaştırmak, yüzdürmek, kendine doğru çekmek”

azu körmezler mü biz ***sürer*** miz suwnı otsuz ḳuruġ yer tapa bės çıḳarur miz anıŋ birle ekinler yer andın yılḳıları taḳı özleri. 303v/9=032/027

2. “sevketmek”

sürer miz anı bir ölüg kentke tirgürdimiz taḳı anıŋ birle yaġmur birle yerni ölmişde kėḍin. 317r/8=035/009

3. “infaz etmek, geçirmek, göndermek”

meger anı kim taplasa yalavaçdın ol ***sürer*** anıŋ utrusındın yme anıŋ kėḍindin küḍezçiler. 426r/7=072/027

4. “lanet etmek, beddua etmek, sövmek, hakaret etmek, rahmetinden uzaklaştırmak”

anlar tururlar anlar ***sürdi*** anlarnı Taŋrı. 64v/9=004/052

5. “sürmek, koşturmak”

ol kim ġanīmet bėrdi Taŋrı yalavaçı üze anlardın ***sürmediŋizler*** anlar üze aṭlar birle ap yme teweler birle velākin iḍi kömerler yalavaçını kimiŋ üze tilese. 403v/6=059/006

küçep erk sürgen "kahredici, yok edici, esmai hüsna'dan el kahhar[270]"

kimke ol erk ü türk bu kün. Taŋrıḳa yalġuz ***küçep erk sürgen***. 184v/8=013/016

süre bėr- “yüzdürmek”

iḍiŋizler ol kim ***süre bėrür*** silerke kėmeni teŋiz içinde tilese siler anıŋ artuḳluḳından. 211r/3=017/066

öfke sürügli “zorba, inatçı”

açturı tilediler umınçsız boldı tėgme ***öfke sürügli*** küçlüg boynaġular. 189r/8=014/015

tilek sür- “istemek, istekte bulunmak”

ermes ***tilek sürmek*** meger Taŋrıḳa. 100r/9=006/057

270 “El-Kahr”, sözlükte zahiren ve batınen bir şeyi istila etmek hükmü altına almaktır. Allah’tan başka her şeyiyle mevcudatı hükmü ve kudreti altına alan kimse yoktur. Bu kelimeden türeyen “kahir” galip gelen, “kahhar” ise mübalağa ifade edip fazlasıyla hükmü altına alan yegane galip demektir (Cemel 2001:48).

sürügli 1. "taksim eden"

kelgey tėgme özge anıŋ birle bir ***sürügli*** bir tanuḳ. 382v/5=050/021

2. "lanet eden beddua eden, hakaret eden, sövüp sayan"

anlar laʿnet ḳılur anlarnı Taŋrı yme ḳarġar olarnı ***sürügliler***. 18v/8=002/159

3. "kovan"

ay meniŋ boḍunum taplamas men silerde anıŋ üze kāle. ermez anıŋ yanutum meger Taŋrı üze ermes men ***sürügli*** anlarnı kim kėrtgündiler. 165v/4=011/029

4. "sürücü"

kelgey tėgme özge anıŋ birle bir ***sürügli*** bir tanuḳ. 382v/5=050/021

sürmek "sürme, sevk etme"

yörgengey dünyā emgeki āḫiret emgeki bir ḳatıġlıḳ ḳılıḳ birle iḍiŋ tapa ol kün ***sürmek***. 429v/9=075/030

süri- "sürümek, -a doğru çekmek"

kemişti taḫtalarnı tuttı èçisiniŋ saçını ***süriyür*** öziŋe. 125v/6=007/150

sürmek "la'net (rahmetinden uzaklaştırma, azaba maruz bırakma)"

anlar tururlar anlarḳa ***sürmek*** anlarḳa turur sarāy yawuzı 185v/7=013/025

sürsük- "yerilmek, kınanmak, kovulmak"

aydı çıḳġıl andın ḫorlanmış ***sürsükmiş***. 113v/5=007/018

sürsükmiş "atılmış, kovulmuş"

aydı çıḳġıl andın ḫorlanmış ***sürsükmiş***. 113v/5=007/018

sürsükmiş yek "kovulmuş şeytan[271]"

kişilerdin kim üsterişür Taŋrı içinde biligsizin uḍu barır tėgme bir ***sürsükmiş yekke***. 242v/2=022/003

sürsükmişler "la'net eden= Beddua eden, hakaret eden, sövüp sayan"

sürsükmişler ḳayda kim bulunsalar tutlurlar öldürülürler öldürmek 310v/8=033/061

sürül- 1. "sürülmek, sürgün edilmek, kovalanmak"

üstersünler seniŋ birle yaraġlıġ içinde bėlgürmesde kėḍin andaġ ḳalı ***sürlürler*** ölüm tapa anlar baḳarlar. 132r/1=008/006

2. "laʾnet etmek, beddua etmek, sövmek, hakaret etmek, rahmetinden uzaklaştırmak" bağlandı eligleri ***sürüldiler*** aymaḳları birle yoḳ niʿmetleri yaḍıġlıġ turur. 88r/8=005/064

271 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

sürülmiş yek "kovulmuş şeytan, lanet edilmiş şeytan[272]"

küḍezdimiz anı tėgme ***sürülmiş yekdin***. 193r/3=015/017

sürülmiş yek sözi "kovulmuş şeytan sözü, lanet edilmiş şeytan sözü"

ermes ol ***sürülmiş yek*** sözi. 437r/3=081/025

süst (<F.) "gevşek, zayıf, güçsüz"

süst bol- "gevşeklik göstermek, yılmak"

taḳı *süst bolmaŋ* taḳı ḳaḍġurmaŋ. 51r/5=003/139

süst ḳıl "usanmak, bıkmak"

azu bu sözler birle mü siler ***süst ḳılur*** siler. 396v/3=056/081

süst ḳılın- "usanılmak"

süst ḳılınmaġay ḳın anlardın anlar anıŋ içinde nevmīḍler. 362v/6=043/075

süstluḳ (<F.+T.) "gevşeklik ***krş.*** süstlük"

süstluḳ ḳıl- "gevşeklik göstermek, yılmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp ***süstlük ḳılmadılar*** ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ḫor bolmadılar. 51v/9=003/146

süstlük (<F.+T.) "gevşeklik ***krş.*** süstluḳ"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp ***süstlük*** ḳılmadılar ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ḫor bolmadılar. 51v/9=003/146

süstlük ḳıl- "gevşeklik göstermek, yılmak"

taḳı neçe köp peyġāmberdin öldürüşti iḍike nisbetligler köp ***süstlük ḳılmadılar*** ol nerseke kim tėgdi anlarḳa Taŋrı yolı içinde taḳı süst bolmadılar taḳı ḫor bolmadılar. 51v/9=003/146

süsüş- "boynuzla vuruşmak, tos vurmak"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış ***süsüşüp*** ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/7=005/003

süsüşüp boġulmış "boğmak suretiyle öldürülen canlı, İslam kaidelerine göre mundar

272 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

olmuş yani yenilmesi yasak olan hayvan[273]"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle ***süsüşüp boġulmış*** yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/7=005/003

süsüşüp ölmiş "boynuzla öldürülmüş hayvan (süsülmekle veya toslanmakla ölen hayvan), İslama göre mundar olmuş yani yenilmesi yasak olan hayvan[274]"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış ***süsüşüp ölmiş*** ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

süt "süt"

içrür miz silerke anıŋdın kim ḳarınları içinde tezekli ḳanlı ara ***sütni*** ḳatıġsız siŋi içiglilerke. 200v/2=016/066

süt bėr- "süt emzirmek"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ ***süt bėrgüçi*** anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme yüklüg boḍlar yükini. 242r/8=022/002

süt bėrgüçi "emziren, süt anne[275]"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ ***süt bėrgüçi*** anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme yüklüg boḍlar yükini. 242r/8=022/002

sütdin aḍır- "sütten ayırmak"

ziyān ḳılınmas ana oġlanı birle taḳı yme tuġrulmas aŋar oġlanı birle mīrāṣ alıġlı üze anıŋ meŋizlig. eger tileseler ėkkegü ***sütdin aḍırmaḳ*** tileşmekdin. 29r/3=002/233

süt emmekdin tişi, süt emmekdin ana "süt anne[276]"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları

273 Başka bir hayvan tarafından boynuzuyla süsülerek ölen hayvandır. Cahiliye devrinde Arapların, natihayı yediklerini görmekteyiz. İslam'a göre, vuran hayvanın boynuzu yaralayıp kan aksa bile haramdır(Ateş 1996:469).

274 Cahiliye, devrinde halkın koyunu ölünceye kadar boğup, etini yedikleri bilinmektedir. Münhanika, meyte çeşitlerindendir, çünkü boğulan hayvanın kanı akıtılmamaktaydı(Ateş 1996:469).

275 İslam hukun'da süt emme bir kadının sütünün muayyen vaktı içinde bir çocuğun emmesine denir ki bu suretle meydana gelen akrabalığa da süt akrabalığı denir. İslam hukukunda süt emziren kadın süt anne bu kadının kocası da süt baba sayılır. Bu esase binaen kan akrabalığı sebebiyle evlenilmesi yasak olanlar, süt sebebiyle de evlenmeleri yasak edilmiştir (Hikmet yay 1993:145).

276 İslam hukun'da süt emme bir kadının sütünün muayyen vaktı içinde bir çocuğun emmesine denir ki bu suretle meydana gelen akrabalığa da süt akrabalığı denir. İslam hukukunda süt emziren kadın süt anne bu kadının kocası da süt baba sayılır. Bu esase binaen kan akrabalığı sebebiyle evlenilmesi yasak olanlar, süt sebebiyle de evlenmeleri yasak edilmiştir (Hikmet yay 1993:145).

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız ***süt emmekdin tişileriŋiz*** anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa. 61r/3=004/023

süt emmekdin tişi ḳarındaş "süt kız kardeşi, sütten kız kardeş"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni ***tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin*** tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa. 61r/3=004/023

süt emüz- "süt emzirmek"

eger bolsalar belgülügler nafaḳa ḳılıŋlar anlar üze ḳaçan ḳoḍġınçaḳa tegi yüklerini eger ***süt emüzseler*** silerniŋ ʿayālıŋızlarḳa bėriŋler anlarḳa terlerini kėŋeşiŋler siler ara ėḍgülük birle eger düşvārlaşsa siler emüzsün aŋar aḍın uraġut. 414r/2=065/006

süz "çokluk **2.** şahıs eki ***bkz.*** siz 2."

ögür öldürür-***süz*** Taŋrı yolı içinde taḳı bir ögür taŋġan körerler anlarnı ėkki anlarça köznіŋ körmeki. 39r/3=003/013

-Ş-

şā'ir (<A.) "şair, ozan[277]"

şā'ir sözi "şiir[278]"

ermes ol ***şā'ir sözi***. 421v/3=069/041

şarāb (<A.) "içecek şey, şarap[279]"

aydı yoḳ ürük ḳaldıŋ yüz yıl baḳġıl aşıŋ tapa ***şarābıŋ*** tapa artamadı. 33v/1=002/259

şarḳ (<A.) "doğu"

şarḳ iḍisi "doğunun sahibi olan Allah"

ėkki ***şarḳ iḍisi*** ėkki ġarb iḍisi. 392v/4=055/017

şaşru "çapraz"

anlar meger yanutı kim toḳuş ḳılurlar Taŋrı birle yalavaçı birle tawranurlar yer içinde artaḳlığın kim öldürmekleri azu asılmaḳları azu kesilgey eligleri aḍaḳları ***şaşru***. 83r/9=005/033

şaşru as- "arkadan asmak, çapraz asmak"

kesgey ök men eligleriŋizni taḳı aḍaḳlarıŋızını ***şaşru asġay*** oḳ men silerni yumḳılarnı. 269r/6=026/049

şaşru kes- "çapraz kesmek"

---

277 Şiir, sözlükte, hissedilen şeydir. Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

278 Şiir, sözlükte, hissedilen şeydir. Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslamdan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

279 Kelime anlamı içilecek şey, içki demektir. Özel olarak ise üzümden ve hurmadan yapılan sarhoşluk verici içkiye şarap denilir (Hikmet yay 1993:150).

kesgey ök men eligleriŋizni aḍaḳlarıŋızı şaşru yana asġay oḳ men ḳamuġuŋuzı. 123r/4=007/124

şator "merdiven, yükseğe çıkarma vasıtaları, katlar, merdivenler"

eger ermese bolmaḳı kişiler bir gürūh ḳılġay erdimiz aŋar tanar Taŋrıḳa ewleriŋe şoftār kümüşdin yme ***şatorları*** anıŋ üze aġarlar altun. 360v/1=043/033

şefā'at (<A.) "aracılık[280]"

ol kün asıġ ḳılmas ***şefā'at*** meger kimke destūr bėrse aŋar raḥmān iḍi taplasa anı sözün. 233v/7=020/109

şefā'at ḳıl- "aracılık etmek, bağışlamak"

iḍi yoḳ iḍi meger ol tirig ölüm aŋar yaramas ḳullar işin aḍaḳın tutuġlı tutmas anı taḳı yoḳ aŋar uḍımaḳ aŋar ol ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde. kim ol kim ***şefā'at ḳılur*** anıŋ üskinde meger anıŋ destūrı birle. 32v/3=002/255

şefā'at tile- "şefaat istemek"

şefā'at tilemezler meger anı taplamış erse. 237r/3=021/028

şefā'atçı (<A.+T.) "şefaat eden ***bkz.*** şefī'çı"

azu tuttılar mu Taŋrıda aḍın ***şefā'atçılar*** ayġıl neçeme erklig ermesler nerseke yme uḳmaslar erse. 338v/7=039/043

şefī'çı (<A.+T.) "şefaat eden ***bkz.*** şefā'atçı"

asıġ ḳılmadı anlarḳa ***şefī'çılarnıŋ*** şefā'atı.428v/8=074/048

şefī'çilarnıŋ şefā'atı "şefaat edenlerin en iyisi olan Allah, esma-i hüsna'dan eş-Şefī"

asıġ ḳılmadı anlarḳa ***şefī'çılarnıŋ şefā'atı***. 428v/8=074/048

şeġab (<A.) "fitne[281]"

şeġab ḳıl-"fitne uyandırmak"

aydı anlar kim tandılar èşitmeŋler bu oḳıġunı ***şeġab ḳılınlar*** anıŋ içinde bolġay kim siler ġalebe ḳılġay siler. 350v/6=041/026

şehādet (<A.) "Allah'ın birliğini ve Allah'tan başka Allah olmadığını söyleme[282]"

şehādet kelimesi "Allah'ın birliğini ve Allah'tan başka Allah olmadığını söyleme"

---

280 Sözlükte "bir başkasını desteklemek üzere ona katılmak, yardımcı olmak ve aracılık yapmak"gibi manalara gelen şefaat, ıstılahta, ahrette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, Allah'a yalvarmaları, dua etmeleri ve günahların bağışlanmasını istemeleri demektir (Karagöz 2005:614).

281 Sözlükte "denemek, imtihan etmek, yakınmak, bir şeyden çok hoşlanmak, görüş ayrılığı, kargaşa, delilik, delalet, sapıtmak, şaşırtmak, aldatmak, şiddet, işkence, öldürmek, bela, musibet, kötülük" anlamlarına gelir. 30 ayette geçen fitne, çok anlamlı bir kavramdır (Karagöz 2005:188).

282 Sözlükte "tanıklık etmek, huzurda olmak, hazır bulunmak, idrak etmek, haber vermek, muttali olmak ve bilmek" anlamlarına gelir. Kur'an'da; bu kelime çeşitli formalarda 160 defa geçmiş ve bilmek, hazır olmak, yetişmek, tanıklık etmek, ikrar etmek, haber vermek anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:614).

ḳıldı anı ya'nī ***şehādet kelimesi*** ḳalıġlı anıŋ oġlı ḳızları içinde bolġay kim anlar yanġaylar. 360r/2=043/028

şehīd **(<A.)** "şehit[283]"

kim yarlıġ tutsa Taŋrınıŋ yalavaçnıŋ anlar anlarnıŋ birle kim ėrinç bėrdi Taŋrı anlar üze yalavaçlardın çın sözlüglerdin ***şehīdlerdin*** ėdgülerdin. 66v/3=004/069

şehīdler turġu yeri "ağaçlı bahçe, Cennet, âhiretteki, refah ve saadet yurdu, şehitlerin Cennetteki mekanı, Me'vâ Cenneti [284]"

anıŋ üskinde turur ***şehīdler turġu yeri***. 388r/8=053/015

şehvet **(<A.)** "cinsel arzu, şehvet[285]"

yana Taŋrı tileyür kim tevbe bėrmek siler üze. tiler anlar kim uḍu bėrirler ***şehvetlerine*** kim emitmek emitmek uluġ. 62r/2=004/027

şek(k) **(<A.)** "şüphe, tereddüt, kuşku[286]"

ay iḍimiz sen kişilerniŋ yıġġanı ol künke kim ***şek*** yoḳ anıŋ içinde. ḥaḳīḳatda Taŋrı ḫilāf ḳılmaz va'ḍeḳa. 38v/6=003/009

şek tutġan "şüpheci, tereddüt eden"

bu ḥaḳḳ iḍiŋdin bolmaġıl ***şek tutġanlardın***. 44r/2=003/060

şeker **(<F.)** "şeker"

yandaḳ şeker/yandaḳ şekeri "kudret helvası"

kölige ḳıldımız anlar üze ürüŋ bulıtnı indürdimiz anlar üze ***yandaḳ şekerni*** buldurçınnı. 127r/6=007/160

şeklig **(<F.+T.)** "şüpheye düşen, şüpheci"

şeklig bol- "şüpheye düşmek, şüphelenmek"

ol könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparganraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim ***şeklig bolmasaŋız*** meger kim bolsa anuḳ ticāret tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ sizin üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

şems **(<A.)** "güneş, Şems suresi[287]"

---

283 Sözlükte "bilen, gören, hazır olan, haber veren, muttali ve tanık olan" demektir. "şehid", "şahit" kelimesinin mübalağasıdır. Şehid kelimesinin çoğulu "şüheda ve eşhaddır". Kur'an'da şehid kelimesi 35 defa, "şüheda" kelimesi ise 20 defa geçmektedir. Bu kavram, Allah'ın, peygamberlerin, meleklerin ve insanların sıfatı olarak kullanılmıştır (Karagöz 2005:615).

284 "Me'vâ" kelimesi sığınılacak, barınılacak dönülecek yer anlamındadır." Bu kelime Kur'an'da hem cennet, hem de cehennemi ifade etmek üzere zikredilmektedir. Ancak ahirette mutluluk yurduna isim olmak üzere iki yerde geçmektedir (Ergün 2006:42).

285 Şehvet, sözlükte, nefsin istediği bir şeye meyletmesidir. Bir başka deyişle şiddetli arzu ve arzulanan şey için ileri atılmak demektir. Şehvet, geniş anlamda, istek, arzu, aşırı sevgi, nefsin değer verdiği istekler, cinsel arzular demektir. "Şehvet" nefsin arzuladığı, elde etmek istediği şeyleri kapsar (Ece 2000:618).

286 Şüphe, tereddüt, bir konuda kesin karar verememe, aynı şey hakkında iki ayrı ve birbirine zıt düşünce içinde olma. Gerçekler Allah tarafından bildirilmiş omasına rağmen dini bilgiler konusunda tereddüt etmek (Hikmet yay 1993:152).

bu ***şems*** sūresi on beş āyet turur mekkede inmiş turur. 444r/2=091

şenbe (<F.) "Yahudilerce mukaddes olan cumartesi günü[288]"

ançada teŋdin keçtiler şenbe kün içinde ançada kelür anlarḳa balıḳları şenbeleri kün körnüşür kün yana ol kün ***şenbe*** ḳılmaz erdiler kelmez erdi anlarḳa andaġoḳ sınadımız anlarnı anıŋ birle kim yarlıḳdın çıḳar erdiler. 127v/5=007/163

şenbe kün "Yahudilerce mukaddes olan cumartesi günü"

ançada teŋdin keçtiler şenbe kün içinde ançada kelür anlarḳa balıḳları ***şenbeleri kün*** körnüşür kün yana ol kün şenbe ḳılmaz erdiler kelmez erdi anlarḳa andaġoḳ sınadımız anlarnı anıŋ birle kim yarlıḳdın çıḳar erdiler. 127v/4=007/163

şenbe ademileri "cumartesi gününe saygı göstermeyen, günahlarından dolayı lânetlenen Yahudiler[289]"

yüzlerni ewürse miz olarnı kėḍinleri azu neteg kim ***şenbe ādemilerini*** 64v/2=004/047

şenbe ḳılın- "cumartesi tatili yapmak"

bütünlükün kim ***ḳılındı şenbe*** anlar üze kim aḍnaştılar anıŋ içinde. 205r/9=016/124

şerīʿāt (<A.) "şeriat[290]"

taḳı ögretür aŋa kitābnı taḳı ***şerīʿātnı*** taḳı tevrītni taḳı incīlni. 42v/8=003/048

şerīf (<A.) "şerif, itibarlı, soylu"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı müjde bėrür saŋa kelime birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ʿīsā ***şerīf*** dünyāda taḳı ol cihānda yawuḳ ḳılınmışlardın. 42v/4=003/045

şer(r) (<A.) "kötülük[291]"

yme ḥased tutuġlı kişiler ***şerrindin*** ḳaçan ḥased ḳılsa. 451r/4=113/005

---

287 Mekke döneminde inmiştir. 15 ayettir. Adını ilk ayetteki "Şems" (güneş) kelimesinden almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:594).

288 Haftanın yedinci ve son günü olan cumartesi. Yahudilerce kutsal sayılır. Yahudilere göre bu günde her türlü çalışma yasaklanmıştır. Yalnızca Tanrıya ibadet günü olarak kabul edilmiştir (Hikmet Neşriyat 1993:146).

289 "Sebt" gününün icaplarını ihlal ettikleri için maymun şekline sokulmak suretiyle cezalandırılmış olan Yahudiler "Sebt" İbranicede ki "şabbat" kelimesinin Arapça mukabili olup, İsrailoğulları'nın dinlenme günü olan cumartesiyi ifade ettiği gibi, bu güne saygı gösterme, bugünde dünya işi yapmayıp yalnızca Allah'a ibadet etme manasını da ifade eder. Yahudi şeriatında cumartesi haftalık tatil günü olup o gün çalışmak ve dolayısıyla avlanmak yasaklanmıştır. Ashab-ı Sebt ise, Sebt gününün icaplarını ihlal ettikleri için gençleri maymun, ihtiyarları ise domuz suretine çevrilerek cezalandırılmış olan Yahudilerdir. Bu kimseler, Ürdün'ün Akâbe şehrinde (Eyle) yaşamış oldukları belirtilir (Bedir 2010:89).

290 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

291 Sözlükte "kötülük, fenalık ve kötü iş" anlamına şer, dini litaretürde Allah'ın hoşnut olmadığı, sevmediği, meşru olmayan, işlenmesi durumunda kişinin ceza ve kımamaya müstehak olacağı davranışlar demektir. Kur'an şer kapsamına giren davranışlar için fesad, münker, settie, habis ve haram kavramlarını da kullanır (Karagöz 2005:617).

şerrek (<A+T.) "en kötü, en fena, en zararlı"

bütünlükün tınlığ tepreniglerniŋ ***şerreki*** Taŋrı üskinde üzler ol ağınlar ol anlar kim ögüt uḳmaslar. 133r/8=008/022

şeş- "çözmek, açmak"

şeşe bėrgil tügünümni meniŋ tilimdin. 229v/2=020/027

şey (<A.) "şey, nesne"

eksütmeŋler kişilerke ***şeylerini*** artaḳlıḳ ḳılmaŋlar yer içinde ėḍgülükinde kėḍin. 120v/3=007/085

şeyṭān (<A.) "şeytan[292]"

erür tanıġlı iḍisi üze yaʿnī ***şeyṭānġa*** yārīçi. 265v/9=025/055

şeyṭānġa yārīçi "şeytanın dostu, şeytanı dost olarak edinen"

tapnurlar Taŋrıda aḍın asıġ ḳılmaz olarḳa ziyān ḳılmas olarḳa. erür tanıġlı iḍisi üze yaʿnī ***şeyṭānġa yārīçi***. 265v/9=025/055

şiftā (<Tac.) "dam, çatı"

anıŋ teg kim keçti bir sala üze ol tozulmış ḳuruġ ***şiftāları*** üze. 33r/7=002/259

şiʿr (<A.) "şiir[293]"

şiʿr ḳoş- "şiir söylemek"

ögretmedimiz aŋar ***şiʿr ḳoşmaḳnı*** kerekmez aŋa. 324r/7=036/069

şiʿrā (<A.) "semânın güney yarım küresinde bulunan Kelbü'lekber (Büyük Köpek) burcunun ve bütün semânın görünen en parlak yıldız"

şiʿrā yulduz iḍisi "Şira yıldızının sahibi olan Allah[294]"

ol ol ***şiʿrā yulduz iḍisini***. 389v/5=053/049

şiş "şiş"

---

292 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 78 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

293 Şiir, sözlükte, hissedilen şeydir. Şiir, kelimesinin aslı olan "Şuur", bir şeyi anlamak, kavramak, fark etmektir. Anlaşılan, fark edilen şeylerin ifadesi, dakik (kısa ve sanatlı) ilmin adıdır. Kavram olarak şiir, sözlerin ölçülü ve birbirine uygun bir şekilde bir marifet olarak ortaya konulma sanatıdır. Şiir'i yazan "şair", söz ustasıdır. O, hissetiğini söz veya yazıya ölçülü bir şekilde dökebilen bir sanatkardır. İslam'dan önceki Arap toplumunda şairler, ince anlayışlı, kavrayışlı, söz ustası kimselerdi. Onlar aynı zamanda, varlığın ötesinden haber getiren bir insanüstü güçlerle ilişkisi olan kimse idiler. Onlar her zaman toplumun önünde olurlardı. Kendi kabilelerinde seçkin bir yerleri vardı Bunun sebebi onların yalnızca söz ustası olmaları değildi. Bunun yanında onlar tarafından bir çeşit kahin olarak tanınıyorlardı. Şair sözleri süsler, onları etkili hale getirir ve topluma sunardı. O, zaman zaman bir savaş kışkırtıcısı, kimi zaman abartıcı, kimi zaman da gizliliklerden getirdiği sanatlı sözlerle halkı etkileyen söz cambazı idi (Ece 2000:632).

294 Şi'ra yıldızı, "Cevza" (ikizler burcunun) arkasından doğar. Şi'ra'dan başka ona Kelb-i Cebbarda denir. Aynı zamanda "el-Mirzemde" denilen Şi'ra yıldızı iki tanedir:el-Gumeyşâ ve el-Abûr. Kur'an'da sözü edilen ise Abûr'dur. Hüzaa kabilesi ona taparlardı. Onu ilk önce tanrı edinen Ebu Kebşe olmuştu (Bedir 2010:488).

kötürdimiz anı taḫtalar birle temür ***sişler***. 390v/3=054/013

şuʿayb (<A.) "Şuayb, Medyen ve Eyke ahalilerine gönderilen peygamber[295]"

aydı bir gürüh anlar kim ulugsıġlıḳ ḳıldılar anıŋ boḍunıdın çıḳarġay oḳ miz sėni ay ***şuʿayb*** anlarnı kim kėrtgündiler seniŋ birle ėlimizdin azu yangay oḳ sen biziŋ dīnimiz içiŋe. 120v/9=007/088

şuʿayb yalavaç "Hz. Şuayb, Medyen ve Eyke ahalilerine gönderilen peygamber"

ıḍtımız medyen kentiŋe anıŋ ḳadaşları ***şuʿayb yalavaçnı*** aydı ay meniŋ boḍunum tapnuŋlar Taŋrıḳa umnuŋlar kėḍinki künke. 291v/3=029/036

şūm (<A.) "uğursuz"

şūm fāl tut- "uğursuzluk getirmek, uğursuzluğa sebep olmak"

aydılar biz ***şūm fāl tutar*** miz silerni. 321v/5=036/018

şükr (<A.) "hamd, şükür[296]"

ayġıl ögdi ***şükr*** Taŋrıḳa. 301r/4=031/025

şükr ay- "şükretmek"

ėkkegü ***aydılar şükr*** Taŋrıḳa ol kim ortuḳluḳ urdı biziŋke üküş üze kėrtgünmiş ḳullardın. 275v/1=027/015

şükr ḳıl- "şükretmek"

şükr ḳılınlar maŋa nū-sipāslıḳ ḳılmaŋlar maŋa. 18r/6=002/152

şükr ḳılıġlı "şükreden"

biz köndürdümiz anı yolḳa ***şükr ḳılıġlı*** yā nū-sipāslıḳ ḳolıġlı. 430r/9=076/003

şükr ü sipās "Allah'a hamd olsun"

ayġaylar ögdi ***şükr ü sipās*** Taŋrıḳa ol kim köndürdi bizni muŋar ermedimiz yolḳa oŋulġu eger köndürmese bizni Taŋrı. 116v/4=007/043

şükr ü sipās ög- "şükretmek"

ayġaylar ***ögdi şükr ü sipās*** Taŋrıḳa ol kim köndürdi bizni muŋar ermedimiz yolḳa oŋulġu eger köndürmese bizni Taŋrı. 116v/3=007/043

şükr ü sipās öte- "şükretmek"

yana keçürdimiz silerdin anda kėḍin bolgay kim siler ***şükr ötegey*** siler. 6v/8=002/052

şükr ötegli "şükreden"

ermes mü Taŋrı bilgenrek ***şükr ötegilerni***.100r/2=006/053

şükr öte- "şükretmek"

---

295 Hatibü'l-Enbiya olarak tarif edilen Hz. Şuayb'in nesebi, Hz. İbrahim'ın oğlu Medyen'den Hz. İbrahim'e dayanır (Bedir 2010:505).

296 Sözlükte "karşılığını vermek, yapılan iyiliği dile getirmek ve sahibini övmek" anlamına gelen şükür, ahlak kavramı olarak, yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini bilip makbule geçtiğini dile getirmek, iyilik edeni övmek; nankör olmamak demektir (Karagöz 2005:622).

andaġoḳ fermān tutuġlı ḳıldımız anı silerke bolġay kim siler ***şükr ötegeysiler***. 245v/1=022/036

şükr ötegen "şükreden"

belgüler turur tėgme seringen ḳulḳa ***şükr ötegenke*** ḳaçan kelse anlarḳa suw ḳomı deryā içre köligeler teg oḳırlar Taŋrıḳa ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋa dīnni. 301v/4=031/031,

şükr ötegli "şükreden"

ayurlar eger ḳutġarsa bizni mundın bolġay oḳ miz ***şükr öteglilerdin***. 155r/9=010/022

şükr öteglilerdin bol- "şükr edenlerden olmak"

ayurlar eger ḳutġarsa bizni mundın bolġay oḳ miz şükr öteglilerdin. 155r/9=010/022

şükr ötemek "şükretme"

külçirer küler anıŋ sözindin aydı iḍimā! ilhām bėrgil maŋa yā beklegil mėni ***şükr ötemekimke*** seniŋ niʿmetiŋe ol kim ėḍgülük ḳıldıŋ meniŋ üze meniŋ atam üze ḳılmaḳımḳa ėḍgülük taplar sen anı. 275v/7=027/019

şükr Taŋrıḳa "hamd Allahʿa mahsus"

ayġıl ***şükr Taŋrıḳa***. 280v/6=027/093

şükr yanutı bėr- "şükre mükafat vermek, şükredenlerin ecrini arttırmak"

çınoḳ biziŋ iḍimiz yazuḳ örtgen turur ***şükr yanutı bėrgen*** turur. 319v/2=035/034

şükr yanutı bėrgen "çok karşılık veren Allah, esma-i hüsna'dan el-Hamd"

çınoḳ biziŋ iḍimiz yazuḳ örtgen turur ***şükr yanutı bėrgen*** turur. 319v/2=035/034

-ṭ-/- t-

ṭaʿām (<A.) "yemek, yiyecek"

ap yme ***ṭaʿām*** meger tamuluḳlarnıŋ iriŋi ḳanı. 421v/1=069/036

ṭaʿām yė- "yedirmek, doyurmak"

aydılar ne ol bu yalavaçḳa ***yėyür ṭaʿāmnı*** yöriyür bāzārlar içinde. 262v/7=025/007

ṭaʿan (<A.) "ayıplama, çekiştirme[297]"

ṭaʿan ḳılgan "çok ayıplayan, çok çekiştiren"

ṭāʿan ḳılġan ġammāzlıḳ ḳılu yörigen. 418v/6=068/011

ṭāʿat (<A.) "itaat ve ibadet[298]"

kim ḳorḳsa Taŋrıdın belgüsüzün yana keltürse ***ṭāʿat*** birle. 383r/6=050/033

ṭāʿat ḳıl- "itaat ve ibadet etmek"

ṣabr ḳılġanlar taḳı rāst ayġanlar taḳı ***ṭāʿat ḳılġanlar*** taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler seḥerlerde. 39v/4=003/017

ṭāʿat ḳılġanlar "Allah'ın huzurunda boyun büküp divanda duranlar"

ṣabr ḳılġanlar taḳı rāst ayġanlar taḳı ***ṭāʿat ḳılġanlar*** taḳı nafaḳa ḳılġanlar taḳı yarlıḳayu tilegenler seḥerlerde. 39v/4=003/017

ṭāʿatda ozġuçı "dini emirlere riayet etmeyen, günahkâr, fasık"

ozġuçılar ṭāʿatda ol turur ozġuçılar. 394v/8=056/010

tābūt (<A.) "sandık"

kemişgil anı ***tābūt*** içinde kemişgil anı uluġ teŋiz içinde atıtsun uluġ teŋiz ḳırıġıŋa alsun anı meniŋ yaġım anıŋ yaġısı. 229v/6=020/039

tad- "tatmak, tadına bakmak ***bkz***. tat-"

anlar kim ḳarardı yüzleri küfr ketürdüŋüz mü bitmişiŋizdin soŋ taḳı ***tadıŋız*** ḳınnı munuŋ birle kim küfr ketürdüŋüz. 48r/8=003/106

tad- ḳınnı "azabı tatmak, cezalandırılmak"

297 Sözlükte "yaralamak, kusurlu yapmak, dürtmek, vurmak ve dili ile ayıplamak" demektir. Kur'an'da iki ayette geçmiştir.Yahudi ve müşriklerin İslam'ı ayıplamaları, kötülemeleri, alaya almaları ve eleştirmeleri bu kavram ile ifade edilmiştir (Karagöz 2005:624).

298 Uyma, korkup sakınma, itaat etme gibi anlamları olan bu terim daha çok, yapıldığı zaman insana sevap kazandıran davranışlar hakkında kullanılır. Bu bakımdan zühd ile aynı, isyan ile zıt anlama gelmektedir (Hikmet yay. 1993:164).

anlar kim ḳarardı yüzleri küfr ketürdüŋüz mü bitmişiŋizdin soŋ taḳı ***tadıŋız ḳınnı*** munuŋ birle kim küfr ketürdüŋüz. 48r/8=003/106

tafnaġu "kurban"

tafnaġu tapuġ bezerlen- "kurban sunmak"

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada tafnaġu tapuġ ḳıldılar ***tafnaġu tapuġ bezerlendi*** olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. aydı öldürgey ök men sėni. 83v/4=005/027

tafnaġu tapuġ ḳıl- "kurban sunmak"

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada ***tafnaġu tapuġ ḳıldılar*** tafnaġu tapuġ bezerlendi olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. aydı öldürgey ök men sėni. 83v/4=005/027

taġ "dağ"

aydı alġıl tört ḳuşdın boġuzlaġıl anlarnı saŋa yana ḳılġıl tėgme ***taġ*** üze anlardın bir kesek yana ündegil anlarnı kelgeyler saŋa yögrü. 33v/6=002/260

taġ sınarı "dağ yamacı, Tûr -ı Sînâ [299]"

ermediŋ ***taġ sınarlarındın*** ançada ündedimiz. 284v/7=028/046

taġda tapunġanlar "rahipler"

ay anlar kim kėrtgündiler çın üküş bilgenlerdin ***taġda tapunġanlardın*** yėyürler kişiler tawarlarını ḥaḳsızın yıġḳaylar Taŋrı yolından. 142r/5=009/034

taġlar ḳıl- "dağlar yaratmak"

ol ol iḍi tarttı çözdi kerdi yerni taḳı ***ḳıldı*** anıŋ içinde ėkki ḳoş ***taġlar*** arıḳlar. 183r/7=013/003

taġar "mal ***bkz.*** tawar, tıwar[300]"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş ėtigi taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze üküşleşmek ***taġarlar*** içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/3=057/020

taġay "dayı, annenin erkek kardeşi"

---

299 Dilcilerin açıklamalarına göre, Tûr dağ demektir. Bazıları, özellikle ağaç yetişmeyen çıplak dağlara tûr dendiğini söylemişlerdir. Tûr, Mısır'ın kuzey doğusunda Afrika'yı Asya'ya bağlayan tarihi yarımadaya verilen addır. O, bu adı, Tûr b. İsmail b. İbrahim'den almıştır. Bir başka görüşe göre Tûr -ı Sînâ ve Tûr -ı Zeytâ beytü'l-Makdis yanında bulunan iki dağın adıdır. İbranicede "Sînâ" mübarek, "Tûr" ise dağ anlamına gelen iki kelimedir. Arapçada meyveli ve ağaçlı dağlara "tûr", ağaçsız dağlara ise "cebel" adı verilir. Hz. Adem ile Hz. Havva'nın kabirlerinin Tûr dağında olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:189-191).

300 Mal kelimesi "meyl" kelimesinden türemiştir. "Meyl" sözlükte; denge noktasında sağa sola sapmak demektir. Sürekli değişen ve ölümsüz olmayan değerlere bu bakımdan "mal" denilmişrtir. Malın ana özelliği, devamlı değişmesi, sabit olmaması ve ebedi (ölümsüz) olma özelliğinin bulunmamasıdır. Mal fıkıh dilinde, bir kimsenin sahip olduğu şey, menkul (taşınabilir) veya gayri menkul (taşınamaz) varlık veya servettir (Ece 2000:381).

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin er ataŋızlar ewlerindin analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin azu ***taġaylarıŋız*** ewlerindin azu taġay ekeleriŋiz ewleriŋdin azu elgiŋiz erklig bolmış erse azu dostuŋuzlar yoḳ. 261v/2=024/061

taġay eke "teyze"

ap yme özüŋüzler üze yėmekiŋizlerdin ewleriŋizdin er ataŋızlar ewlerindin analarıŋız ewlerindin azu ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ḳız ḳarındaşlarıŋız ewlerindin azu ataŋız er ḳarındaşları ewlerindin azu ataŋız ḳız ḳarındaşları ewlerindin azu taġaylarıŋız ewlerindin azu ***taġay ekeleriŋiz*** ewleriŋdin azu elgiŋiz erklig bolmış erse azu dostuŋuzlar yoḳ. 261v/3=024/061

ṭāhā **(<A.)** "Kur'an-ı Kerimde 20. sure"

ṭāhā sūresi "Kur'an-ı Kerim'de 20. sure[301]"

bu ***ṭāhā sūresi*** yüz otuz ėkki āyet turur mekkede inmiş turur. 228v/1=020

taḥsuġ "kelepçe"

biz ıḍtımız kāfirlerḳa zincīrler ***taḥsuġlar*** yme küyürür ot. 430v/1=076/004

taḫt **(<F.) 1.** "taht[302]"

kötürdi atası anası ***taḫt*** üze tüştiler aŋar yüknügliler. 181v/5=012/100

2. "arş"

arıġ Taŋrı kökler iḍisi yme yerler iḍisi ***taḫt*** iḍisi anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 363r/3=043/082

taḫt iḍisi "arşın sahibi olan Allah"

arıġ Taŋrı kökler iḍisi yme yerler iḍisi ***taḫt iḍisi*** anıŋdın kim ṣıfat ḳılurlar. 363r/3=043/082

taḫta **(<F.) 1.** "levha"

küḍezilmiş ***taḫta*** içre. 440v/2=085/022

2. "tahta, levha"

kötürdimiz anı ***taḫtalar*** birle temür şişler. 390v/3=054/013

taḳ- (1) "takmak"

tüy taḳmış kişi "kahin"

---

301 Mekke'de nâzil olmuştur. 135 ayettir. Adını ilk ayetten almıştır. 130 ve 131. ayetlerin Medine'de indiği rivayet edilmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:311)

302 Sözlükte yükseklik, tavan, çadır, çardak, ayağın tümsek yeri ve taht anlamına gelen arş; ıstılahta, gerçek mahiyetini, ölçü ve sınırını insan aklının kavrayamayacağı, gerçek içeriğini sadece Yüce Allah'ın bildiği, bütün âlem denilen yeri, gökleri, Cenneti, Cehennem'i, Sidreyi, Kürsiyi kaplayan ilahi taht ve hükümranlık demektir (Karagöz 2005:31).

ap yme ***tüy takmış kişi*** az turur ol pend tutar siler. 421v/4=069/042

takˌ- (2) "sarkmak"

çıkˌardımız andın kök yaşıl çıkˌardımız andın miŋeşmiş ewün. yme ḫurmā yıġaçından yėmişindin butaklar ***takuġlı*** būstānlar üzümlerdin zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 104v/9=006/099

ṭāḳat (<A.) "güç, kuvvet"

ṭāḳatları yet- "güçleri yetmek"

takı anlar kim bulmaslar nafaḳa ḳılġu meger ***tāḳatları*** yetginçe füsūs tutarlar anlardın. füsūs tutmaḳ yanutı bėrür Taŋrı anlardın. 147r/8=009/079

takı 1. "da, de, dahi"

yana ḳatıġ boldı köŋlüŋizler anḍa kėḍin ol taşlar teg azu ***takı*** ḳatıġraḳ. 9r/4=002/074

2. "cümle başı edatı"

takı yarattı mız silerni cüftler. 433r/9=078/007

takı birni "öbürü, diğeri"

Taŋrı alur cānlarını yā çıkˌarur cānlarını ölmişi vaḳtında ol kim ölmese uyḳusı içinde yıġar ol ḥükm ḳılmış bolsa anıŋ üze ölümni ıḍur ***takı birni*** atalmış vaḳtḳa tėgi bütünlükün anıŋ içinde. 338v/5=039/042

takı bir gürūh "diğer bir bölük"

kelsün ***takı*** bir gürūh aḍın namāz ḳılmadılar namāz ḳılsunlar seniŋ birle alsunlar yışıḳlarını tulumlarını. 70v/7=004/102

takˌıl- "takılmak, (metinde) parçalanmak"

takı bolmaŋ anlar meŋizlig kim ***takˌıldılar*** takı ḫilāf ḳılıştılar mundın soŋra kim keldi anlarḳa açuḳ ḥüccetler. 48r/7=003/105

takṣīr (<A.) "eksik, kusur"

takṣīr ḳıl- "eksik yapmak, kusur işlemek"

takṣīr ḳılmazlar sizke fesād yanından. 49v/2=003/118

takuḳu "tavuk"

ol kün yanar kişiler ***takuḳu*** körkitgü üçün anlarnıŋ işlerini. 447v/5=099/006

tal- "dalmak"

köz tal- "büyülenmek"

ayġay erdiler bütünlükün çünke boldı ***közlerimiz*** biz boḍunlar miz yelvilenmişler ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa 193r/2=015/015

ṭalāḳ[303] (<A.) "boşanma[304]"

eger uġrasalar ***talāḳḳa*** bütünlükün Tañrı ėşitgen bilgen ol. 27v/4=002/227

ṭalāḳ bėr- "boşanmak"

ay aġırlıġ yalavaç ḳaçan ṭalāḳ bėrse siler uraġutnı ***talāḳ bėriŋler*** anlarḳa ʿiddetleriŋe saḳış ḳılınlar ʿiddetni. 413r/4=065/001

ṭalāḳḳa uġra- "boşanmak"

eger ***uġrasalar ṭalāḳḳa*** bütünlükün Tañrı ėşitgen bilgen ol. 27v/4=002/227

talula- "seçmek"

yıramas kėrtgünmiş erke ap yme kėrtgünmiş tişike ḳaçan ḫükm buyursa Tañrı anıŋ yalavaçı bir yarlıġ kim bolmaḳ anlarḳa ***talulamaḳ*** işlerindin. 307v/9=033/036

ṭālūt (<A.) "Talut, İsrailoğullarının hükümdarlarından biri olup kendisinden sonra hükümdarlığı Hz. Davud sürdürmüştür[305]"

aydı anlarḳa yalavaçları bütünlükün Tañrı ıdtı oḳ silerke ***ṭālūtnı*** ėlig erklig. 31r/2=002/247

tam 1."dam, duvar, ev, bina"

ammā ***tam*** erdi ėkki oġlannıŋ atasızlar kent içinde erdi anıŋ altınında bir genç ol ėkkegünüŋ erdi anlarnıŋ atası anası ėḍgü. 220v/1=018/082

2. "kale, set"

ol kün ayġay ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler anlarḳa kim kėrtgündiler körüŋ bizke yaruḳluḳ alalım silerniŋ yaruḳluḳıŋızdın aytılġay ḳaytıŋlar artıŋızlarḳa tileŋler yaruḳluḳ urulġay anlar üze ėḍiz ***tam*** aŋar bir ḳapuġ. 398r/7=057/013

3. "duvar"

toḳış ḳılmadılar silerniŋ birle barça meger bekütülmiş sala içinde azu ***tamları*** kentindin. 404v/7=059/014

4. "set, engel"

aydı ol kim küç yaraġ bėrdi maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir ***tam***. 221v/8=018/095

tam ḳıl- "set yapmak"

303 Medine döneminde inmiştir. 12 ayettir. Adını ilk ayetteki "Talâk" kökünden gelen "Tallaktum" kelimesinden almıştır. Talâk, erkeğin karısını boşaması anlamına gelir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:557).

304 Karı-koca arasındaki evlilik bağının sona ermesi klasik fıkıh litaretüründe talak şeklinde ifade edilmiştir. Fıkıhta talak kelimesi hem tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşama, hem tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermeleri, hem de mahkeme kararıyla meydana gelen boşanma anlamına gelmekle birlikte, genellikle tek taraflı irade beyanı ile yapılan boşamayı ifadede kullanılır (Karagöz 2005:631).

305Talut İsrail hükümdarlarından biri, Calut ise Amalika krallarından Davud'un öldürdüğü ünlü bir savaşÇı. İbranice bir kelime olan "talut", kuvvet ve uzunlukta mübalağa manasını içermektedir. Bu bakımdan ilim ve vücut kuvvetini ifade eden bir ünvan gibidir. "Talut" onun gerçek ismi de olabilir. İslami litarütüre Sayil veya Savil, KitaB-ı Mukaddes'te de Saul olarak geçer (Bedir 2010:517).

aydı ol kim küç yaraġ bėrdi maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ***kılayın siler ara anlar ara bir tam***. 221v/8=018/095

tam teg üstüvār ḳılınmış "bitirilmiş, bitişik"

bütünlükün Taŋrı sewer anlarnı kim toḳışurlar anıŋ yolı içre tüze turmışlar andaġ ḳalı anlar kim ***tam teg üstüvār ḳılınmış***. 408r/3=061/004

tam ur- "ev, bina yapmak"

azu ol kim ol ***urdı tamlarını*** saḳnuḳluḳ üze Taŋrıdın yme ḫoşnūdluḳ yėgrek ol. 150r/9=009/109

ṭamaʿ (<A.) "aç gözlülük"

ṭamaʿ ḳıl- "doymazlık, çok istemek, aç gözlük yapmak"

eger saḳnuḳluḳ ḳılsalar ḳutḳılıḳ ḳılmaḳ söz birle ***tamaʿ ḳılur*** ol kim anıŋ köŋli içinde ig turur yaʿnī zinā. 307r/7=033/032

tamduḳ "kuvvetli, alevli ateş, (metinde) Cehennem"

ammā küç ḳılığlılar erürler tamuḳa ***tamduḳ***. 425v/6=072/015

tamḍur- "yakmak"

ol nekdin mi ***tamḍuru*** siler anıŋ üze ot içinde tileyü anıŋ bezek azu metāʿ köpük turur aŋar meŋzer. 185r/1=013/017

tamdurul- "tutuşturmak, yaktırılmak"

tap tamuġ ***tamdurulmış***. 65r/4=004/055

tamġa "damga, mühür"

ermedi muḥammed kim ersenıŋ atası erenleriŋizdin yoḳ kim Taŋrını yalavaçı ḳamuġ yalavaçlarnıŋ ***tamġası***. 308v/1=033/040

tamġa ur- "damgalamak"

tamġa urdı Taŋrı köŋülleri üze ḳulaḳları üze közleri üze örtüg tutġaḳ ol anlarḳa ḳın turur uluġ. 2v/7=002/007

tamġa urul- "damgalanmak"

tapladılar bolmaḳlardın soŋ ḳalığlılar birle ***tamġa uruldı*** köŋülleri üze anlar uḳmaslar. 148r/5=009/087

tamġala- "damgalamak"

tamġaladı Taŋrı köŋülleri üze anlar bilmesler. 148v/6=009/093

tamġalan- "damgalanmak işaretlenmek"

içrülgeyler bordın ***tamġalanmış***. 438v/4=083/025

tamġalanmış bor "mühürlü halis şarap"

içrülgeyler ***bordın tamġalanmış***. 438v/4=083/025

tamġalanmış bordın içrül- "en iyi Cennnet şarabından içirilmek"

içrülgeyler bordın tamġalanmış. 438v/4=083/025

tamḳa "damga ***krş***.tamġa"

tamḳa urul- "işaretlenmek, damgalanmak"

ol anıŋ üçün anlar kėrtgündiler yana tandılar ***tamḳa uruldı*** köŋülleri üze anlar uḳmaslar. 410v/3=063/003

tamturul "yakılmak"

Taŋrınıŋ otı ***tamturulmış***. 449r/4=104/006

tamturulmış ot "tutuşturulmış ateş, Cehennem ateşi"

Taŋrınıŋ ***otı tamturulmış***. 449r/4=104/006

tamturulmış Taŋrı otı "Huteme Cehennemi[306]"

Taŋrınıŋ otı tamturulmış. 449r/4=104/006

tamu 1."Cehennem ***bkz***. tamuġ[307]"

tap ol anlarḳa ***tamu*** kirgeyler aŋar nėme yawuz yanış ol. 401v/2=058/008

2. "meşakkat"

yoḳlatġay miz anı ***tamu*** içindeki taġlarḳa. 428r/1=074/017

tamu boḍunı "Cehennem halkı, Ashâbu'l Sa'îr[308]"

ayġaylar eger ėşittimiz erse azu uḳıttımız erse bolmaġay erdimiz ***tamu boḍunıdın*** saḳu keldiler yazuḳlarıŋa yıraḳlıḳ bolsun tamu boḍunlarıŋa bütünlükün anlar ḳorḳarlar iḍilerindin belgüsüz anlarḳa ol yarlıḳamaḳ uluġ ter muyan 417r/4=067/010

tamu erkligleri "Cehennem bekçisi[309]"

---

306 Hutame: (الحُطمة), "kırmak, ufalayıp tahrip etmek" anlamındaki hatm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup Kur'an'da yer aldığı bir tek surede. "Allah'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi" diye açıklanmıştır (el-Hümeze 104/4-7). Hutame cehennemin bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere de kullanılmış olabilir. Kelimenin sözlük anlamı ile Kur'an'daki açıklaması arasında tam bir uygunluk vardır.. Zira tutuşturulmuş şiddetli ateş karşılaştığı her şeyi yakıp tahrip eder ve onun en iç kısmına kadar işler. Ahiretteki cezayı ve dolayısıyla cehennem ateşini maddî değil de manevî olarak kabul edenlerin hutamenin ayetteki izahına dayanarak "kalpleri saran ateşli kaygı" şeklinde bir yorum getirirler. Ancak cehennem azabıyla ilgili ayetlerin bütününe bakıldığında böyle bir yorumu doğru bulmak mümkün görünmemektedir(Topaloğlu 1993:227).

307 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

308 Sa'îr: Çılgın kor ateş ve alev, tutuşturmak, alevlendirmek, körüklemek, harbi kızıştırmak anlamındaki s-a-r (sa'r) kökünden türemiş bir sıfattır. İyice alevlendirilmiş ateş demektir. Kur'an'da bir yerde fiil olarak, sekiz yerde (el takısıyla) mârife, sekiz yerde de nekra (el takısız) şeklinde "alevlendirilmiş cehennem", "Ashab-ı sa'îr, "cehennem sa'îran" ve yalnız "sa'îr" olarak on yedi yerde geçmiştir. Sa'îr bir ayet dışında bütün ayetlerde "kızdırılmış, çılgın, alevli ateş" manasında cehennem'e isim olarak kullanılmış ise de bazı tefsirciler "çılgınlık, delilik ve sapıklık içinde bulunmak" olarak, bir kısım tefsirciler ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmak veya cehennemde bulunan bir vadinin ismi şeklinde yorumlamışlardır. Kelimenin İncildeki "sa'îrden türediğini söyleyenler olmuşsada bu görüş fazla dikkate alınmamış ve kabul görmemiştir (Soydaner 2002:34).

neçe yolı kemşilse anıŋ içiŋe ḳayu ayġay anlarḳa ***tamu erkligleri*** kelmedi mü silerke ḳorḳıġlı. 417r/2=067/008

tamu içindeki tağlar "Cehennem içindeki dik dağlar"

yoḳlatġay miz anı ***tamu içindeki tağlarḳa***. 428r/1=074/017

tamu iḍileri "ateş halkı, Cehennemlikler[310]"

anlar tururlar ***tamu iḍileri***. 183v/5=013/005

tamu isleri " alevli ateşe maruz kalanlar, ashâbu'l cahim"

biz ıḍtımız sėni könilik birle sewünç bėrigli ḳorḳutıġlı. sorulmas sen ***tamu islerindin***. 14r/9=002/119

tamu ḳını "Cehennem azabı"

bezedimiz ök dünyā kökini çerāġlar birle ḳıldımız anı awuḳḳa yeklerke anuttımız anlar ***tamu ḳını*** küyer ot ḳınından. 416v/8=067/005

tamu kükremeki "Cehennem dokunuşu"

ol kün süḍrülseler ot içinde yüzleri üze. tatıŋlar ***tamu kükremekini***. 391v/9=054/048

tamu ortası "Cehennem ortası"

baḳa kördi kördi anı ***tamu ortası*** içre. 326v/8=037/055

tamu otı "Cehennem ateşi"

yana erdi anlarnıŋ yanışı yawuz ḳıldılar ***tamu otı*** yaʿnī cehennem kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı belgülerini anı füsūs tutar erdiler. 295r/2=030/010

tamu tüpi "Cehennemin dibi, Cehennemin en alt kısmı"

kim ol yıġaç turur çıḳar ***tamu tüpi*** içre. 327r/4=037/064

tamuġ 1."Cehennem[311]"

ol kim erse mü kim uydı Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa ol kim erse meŋizlig kim sezā boldı öfkeke Taŋrıdın taḳı anıŋ sıġıngu yeri ***tamuġ*** taḳı nėme yawuz yaŋġu yer. 54r/1=003/162

2. "Cehennem ateşi"

309 İri gövdeli, sert, haşin, gözleri şimşek, dişleri ise çatal çatal ve kanca biçiminde olan, saçlarında ayaklarına kadar değen, ağızlarından cehennem alevi çıkan çıkan olarak tarif edilen Zebâniler Cehennem'in bekçileri olan meleklerdir. Böyle alabildiğince büyük, haşin ve sert tabiatlı olmaları, ateşin şiddetli ve haşin olmasından azabı tanzim etmelerinden kaynaklandığı yani ateşin ve azabın tabiatına uygun olmaları sebebiyle olduğu kaydedilmektedir. Çünkü onlar Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve düşmandan intikam almada asla şefkatli davranmazlar (Soydaner 2002:83).

310 Ashâbü'l-Cehennem kavramıyla günahları sevaplarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennete döneceklerin oluşturduğu gruba verilen isimdir (Honamlıoğlu1992:152).

311 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

ündegey uştmaḫ iḍileri ***tamuġ*** iḍileri buldımız oḳ ol kim vaʿde bėrdiŋ biziŋke iḍimiz yaraşı. 116v/6=007/044

3."Cehennem, el-Cahīm[312]"

körgey ök siler ***tamuġnı*** 448v/5=102/006

tamuġ boḍunları "Cehennemlikler, Cehennemde olanlar"

anlar kim ḳatıġlanurlar biziŋ belgülermiz içinde ʿāciz ḳılıġlılar sanurlar anlar turur ***tamuġ boḍunları***. 246v/3=022/051

tamuġ çıḳarıl- "Cehennemi açık bir şekilde göstermek"

çıḳarılur tamuġ aŋar kim körse. 435r/7=079/036

tamuġ ehli "Cehennemlikler, Cehennem halkı[313]"

çın ol çın turur ***tamuġ ehliniŋ*** ḫuṣūmet ḳılışmaḳları. 334r/1=038/064

tamuġ ehliniŋ ḫuṣūmet ḳılışmaḳları "Cehennem halkının tartışmaları"

çın ol çın turur ***tamuġ ehliniŋ ḫuṣūmet ḳılışmaḳları***. 334r/1=038/064

tamuġ erkligleri"Cehennem bekçileri[314]"

oḳıġay miz ***tamuġ erkligleri***. 446v/1=096/018

tamuġ ısıtıl- "Cehennemi tutuşturmak"

ḳaçan kim ***tamuġ ısıtılsa***. 436v/7=081/012

tamuġ içinde kemşil- "Cehenneme atılmak"

ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı ***kemşilgey sen tamuġ içinde*** taşra yıḳılmış sürsükmiş. 208v/9

tamu içindeki taġlar" sarp yokuş Saûd[315]"

312 Cahim kelimesi sözlüklerde tutuşturulduğunda alevlenen ve mahveden büyük ateş ve büyük fırın, ulvî ve gayet şiddetli birbirinin üzerinde ve çukur yerde kat kat tutuşturulmuş alevli ateş ve derin vadi anlamına gelen c-h-m kökünden türeyen bir kelime olarak geçmektedir (Soydaner 2002:32).
Kur'an'da 26 yerde geçen ve Allah'ı tanımayanlar, peygamberlere verilen mucizeleri ve ilahi kitapları yalanlayanlar, kâfirler, zâlimler, sapıklar, günahkârlar, yeniden dirilişi inkar edip ahireti reddedenler, dünya hayatını tercih ederek azgınlık yolunu seçenler ve bunun sonucunda da amel defteri sol tarafından verilecekler için cehennem'in ismi olarak anılan "cahim" kelimesi bir ayet hariç bütün ayetlerde "şiddetli Cehennem ateşi"ni çağrıştırır (Soydaner 2002:33).
Diğer yandan Cahim'in cehennemin tabakaları içinde altıncı ve en şiddetlisi olduğu, buraya, Yahudilerin, fâcirlerin, azgınların, fakirleri gözetmeyenlerin, zâlim ve müşriklerin, kibirlenen, kendini beğenip böbürlenen kimselerin gireceği ve azap görecekleri bildirilmektedir. (Soydaner 2002:34)
313 Ashâbü'l-Cehennem kavramıyla günahları sevablarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennete döneceklerin oluşturduğu grupa verilen isimdir (Honamlıoğlu1992:152).
314 İri gövdeli, sert, haşin, gözleri şimşek, dişleri ise çatal çatal ve kanca biçiminde olan, saçlarıda ayaklarına kadar değen, ağızlarından cehennem alevi çıkan çıkan olarak tarif edilen Zebâniler Cehennem'in bekçileri olan meleklerdir. Böyle alabildiğince büyük, haşin ve sert tabiatlı olmaları, ateşin şiddetli ve haşin olmasından azabı tanzim etmelerinden kaynaklandığı yani ateşin ve azabın tabiatına uygun olmaları sebebiyle olduğu kaydedilmektedir. Çünkü onlar Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve düşmandan intikam almada asla şefkatli davranmazlar (Soydaner 2002:83).

yoḳlatġay miz anı ***tamu içindeki tağlarḳa***. 428r/1=074/017

tamuġ iḍileri "Cehennemlikler[316]"

anlar kim tandılar taḳı yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni anlar tururlar ***tamuġ iḍileri***. 81r/9=005/010

tamuġ ḳapuġları "Cehennem kapıları"

aytılġay kiriŋler ***tamuġ ḳapuġlarına*** meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde nėme yawuz ol mutekebbirler ornı. 341r/6=039/072

tamuġ ḳını "Cehennem azabı"

eger bitimese erdi Taŋrı anlar üze yaḍılmaḳnı ḳınaġay erdi anlarnı dünyā içinde. anlarḳa āḫiret içinde ***tamuġ ḳını***. 403v/3=059/003

tamuġ otı "Cehennem ateşi"

ol kün isitilgey anıŋ üze ***tamuġ otı*** içre daġlanġay anıŋ birle alınları yanları arḳaları. 142r/8=009/035

tamuġ otı tamdukı "Cehennem odunu"

siler ol kim tapnur siler Taŋrıda aḍın ***tamuġ tamdukı***. 241r/9=021/098

tamuġ yolı "Cehennem yolu"

körkütüŋler anlarḳa ***tamuġ yolıŋa***. 326r/1=037/023

kemşil- tamuġ içinde "Cehenneme atılmak"

ol ol kim yarlıġ ıdtı saŋa iḍiŋ könilikdin. ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı ***kemşilgey sen tamuġ içinde*** taşra yıḳılmış sürsükmiş. 208v/9=017/039

ḳıl- tamuġnı "Cehennemi yaratmak"

eger ḳaytsa siler ḳaytġay miz ***ḳıldımız tamuġnı*** tanıġlılarḳa yıġılġu zindān. 206v/4=017/008

tat- ot ḳını tamuġ ḳını "Cehennem azabını tatmak"

ol silerke ***tatıŋlar anı tanıġlılarḳa ot ḳını yā tamuġ ḳını***. 132v/6=008/014

tamuġḳa yumdarıl- "Cehennemde toplanmak"

yana anlar kim tandılar ***tamuġḳa yumdarılurlar***. 134v/4=008/036

tamuġnı ḳıl- "Cehennemi yaratmak"

eger ḳaytsa siler ḳaytġay miz ***ḳıldımız tamuġnı*** tanıġlılarḳa yıġılġu zindān. 206v/4=017/008

---

315 Saûd (Müddesir:74/17) ayetinde geçen "saûd" kelimesi, sarp yokuş, zorlu azap anlamlarına gelir. Onun cehnnemde tırmanılmak zorunda kalınan ve her şeyi eriten bir ateş dağı olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:234).

316 Ashâbü'l-Cehennem kavramıyla günahları sevaplarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennete döneceklerin oluşturduğu gruba verilen isimdir (Honamlıoğlu 1992:152).

tamuġnı tanıġlılarķa yıġılġu ķıl- "(kâfirleri) Cehenneme koymak"

eger ķaytsa siler ķaytġay miz ***ķıldımız tamuġnı tanıġlılarķa yıġılġu*** zindān. 206v/4=017/008

tamuluķ "Cehennemlikler, Cehennem ehli[317]"

bu tatınlar anı isig örteyür suwdın ***tamuluķlarnıŋ*** iriŋi ķanları. 333v/5=038/057

tamuluķ yārīçileri "Cehennemin muhafızları olan melekler, Zebani[318]"

ķılmadımız ***tamuluķ yārīçilerni*** meger ferişteler ķılmadımız anlarnıŋ sanın sakışın meger sınaġ anlarķa kim tandılar sėziksiz bolġu üçün. 428r/5=074/031

tamuluķlarnıŋ iriŋi ķanı "irinden yahut cerahatli yaradan akan sıvı, Cehennemliklerin göz yaşı"

bu tatınlar anı isig örteyür suwdın ***tamuluķlarnıŋ iriŋi ķanları***. 333v/5=038/057

tamur "damar, şah damar"

yarattımız oķ kişini yme bilür miz vesvese ķılur aŋar etözi biz yawuķraķ miz anıŋ tapa ömgen ***tamurda***. 382v/2=050/016

taŋ (1) "şafak vakti, sabah"

taŋ tapa ķaçan yarusa. 436v/9=081/018

taŋ aş- "sabah olmak, sabah vaktine ulaşmak"

ol ***taŋ aşar*** vaķtında ġāratķa anuķlanġan. 447v/9=100/003

taŋ aşar vaķt "sabah, gündüzün başlangıçı, fecir vakti, sabah namazının girdiği vakit"

ol ***taŋ aşar vaķtında*** ġāratķa anuķlanġan. 447v/9=100/003

taŋ atarda oķı- "sabah namazı kılmak"

çınoķ ***taŋ atarda oķımaķ*** erür ḥāżır bolġu. 212r/2=017/078

taŋ atġınça "tan yeri ağarınca, güneş ufuktan çıkmaya başladığı an, fecr[319]"

selām bolur ol bereket ve saʿādet ve raḥmet ***taŋ atġınçaķa*** tėgi. 446v/7=098/005

taŋ atmaķ ḥaķķı "fecre ant olsun (tan yeri ağarmasına)"

317 Ashâbü'l-Cehennem kavramıyla günahları sevaplarından fazla olanlardan bir kısmının ebedî olarak kalacakları bir kısmının ise suçları oranında cezalarını çektikten sonra tekrar Cennete döneceklerin oluşturduğu gruba verilen isimdi (Honamlıoğlu 1992:152).

318 İri gövdeli, sert, haşin, gözleri şimşek, dişleri ise çatal çatal ve kanca biçiminde olan, saçlarıda ayaklarına kadar değen, ağızlarından cehennem alevi çıkan çıkan olarak tarif edilen Zebâniler Cehennem'in bekçileri olan meleklerdir. Böyle alabildiğince büyük, haşin ve sert tabiatlı olmaları, ateşin şiddetli ve haşin olmasından azabı tanzim etmelerinden kaynaklandığı yani ateşin ve azabın tabiatına uygun olmaları sebebiyle olduğu kaydedilmektedir. Çünkü onlar Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve düşmandan intikam almada asla şefkatli davranmazlar (Soydaner 2002:83).

319 Sözlükte "yarmak, bir şeyi ikiye ayırmak, fışkırmak, açığa çıkmak" anlamlarına gelen fecir, isim olarak güneşin doğmasından önce beliren, tan yeri ağarmasını ifade eder. Türkçe'de şafak sökmesi, gün ağarması denilen bu olay, gece ile gündüzün birbirinden ayrıldığı vakittir. Fecr- kâzip ve fecr-i sâdık olmak üzere iki türü vardır (Karagöz 2005:174b).

bu fecr sūresi yėgirmitoḳuz āyet turur mekkede inmiş turur ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ***taŋ atmaḳ ḥaḳḳı***. 442v/2=089/001

taŋ atmaḳ "şafak sökmek, sabah vakti olmak, fecr-i sadık[320]"

yėŋler içiŋler ançaḳa tėgrü belgürginçe silerke ürüŋ yip ḳara yipdin ***taŋ atmaḳdın***. 22r/7=002/187

taŋ atmaḳı yawuḳ "şafak sökmeye yakın"

ermes mü ***taŋ atmaḳı yawuḳ*** 169r/1=011/081

taŋ atarda oḳımaḳ "Sabah namazı Kur'anı"

çınoḳ ***taŋ atarda oḳımaḳ*** erür ḥāżır bolġu. 212r/2=017/078

taŋda oḳımaḳ "sabah namazı Kur'anı"

aḍaḳın ḳılġıl namāznı kün meŋzeki tegşürülmekdin tün ḳaraŋḳuluḳıŋa tėgi ***taŋda oḳımaḳ***. 212r/2=017/078

taŋ başı "sabahın ilk saatleri"

tuttı anlarnı ḳatıġ ün ***taŋ başında*** boluġlılar. 195r/7=015/083

taŋ namāzı "sabah namazı"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ḳoḍur siler tonlarıŋızını kün ortasından yana yatġu namāzda kėḍin. 260v/8=024/058

taŋ namāzıda öŋdün "sabah namazından önce"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ḳoḍur siler tonlarıŋızını kün ortasından yana yatġu namāzda kėḍin. 260v/8=04/058

taŋda ḳop- "sabahlamak, sabah olmak"

helāk ḳılur tėgme nerseni iḍisi yarlıġı birle ***taŋda ḳoptılar*** körünmez meger ewleri mundaġoḳ yanut bėrür miz yazuḳluġlar boḍunlarḳa. 371r/7=046/025

taŋ (2) "şaşılacak, acayip şey"

taŋ al- "ibret almak, ders çıkarmak"

anıŋ içinde ***taŋ alınġu*** turur ḫıred iḍileriŋe. 259v/4=024/044

taŋ alın- "ibret alma, ders alma"

ewrer Taŋrı tünni taḳı kündüzni. anıŋ içinde ***taŋ alınġu*** turur ḫıred iḍileriŋe. 259v/4=024/044

taŋ bol- "şaşa kalmak"

320 Sabah namazı vaktini bildiren fecre, fecr-i sâdık, daha önce kaybolan fecre ise fecr-i kâzib denilmiştir. Yeryüzünü karanlıktan aydınlığa çıkarıp gülümseten fecr-i sâdık, namaza ve oruca başlangıç teşkil etmekte olup, Kur'ân'da beş yerde geçmektedir (Kalın 2001:103).

boldı mu kişilerke taŋ kim yarlıġ ıdmaḳımız bir erke yaʿnī muḥammedke anlardın kim ḳorḳıtġıl kişilerni sewünç bėrgil anlarḳa kim kėrtgündiler çın anlarḳa barur köni aḍaḳ çın ėḍgü yer iḍileri üskinde. 153r/1=010/002

taŋ er- "ibrete şayan olmak"

azu sėzindüŋ mü kim üŋür iḍileri bitig iḍileri ***erdiler bizin belgülerimizde taŋ***. 215r/2=018/009

taŋ ėşit- "şaşırarak duymak, hayret etmek"

ayġıl vaḥy keltürüldi meniŋ tapa kim ol tiŋledi bir gürūh perīlerdin aydılar biz ***ėşittimiz oḳıġını taŋ***. 425r/1=072/001

taŋ ḳın "şiddetli ceza"

neçe üküş uluşdın çıḳdı iḍisi yarlıġındın anıŋ yalavaçı saḳış ḳıldımız anıŋ birle ḳatıġ saḳış ḳınadımız anı ***taŋ ḳın***. 424r/8=065/008

taŋ tur- "şaşkınlık içinde olmak"

eger taŋırḳasa sen ***taŋ oḳ turur*** sözleri ḳaçan bolsa miz toprāḳ biz mü bolur miz yaŋı yaratıġ içinde anlarḳa anlar kim tandılar iḍileriŋe. 183v/3=013/005

taŋ tut- "şaşakalmak, şaşırmak, hayret etmek"

tuttı anıŋ yolını teŋiz içinde taŋ. 219v/8=018/063

taŋ oḳıġu "hayret verici derecede güzel kitap, Kur'an, eşsiz bir kitap, aceb[321]"

ayġıl vaḥy keltürüldi meniŋ tapa kim ol tiŋledi bir gürūh perīlerdin aydılar biz ėşittimiz ***oḳıġını taŋ***. 425r/1=072/001

taŋ oḳıġını ėşit- "hayret verici derecede güzel, nazmının güzelliği, manalarının doğruluğu başka bir kitapla ölçülemeyecek derecede eşsiz bir kitabı (Kur'an) işitmek, dinlemek"

ayġıl vaḥy keltürüldi meniŋ tapa kim ol tiŋledi bir gürūh perīlerdin aydılar biz ***ėşittimiz oḳıġını taŋ***. 425r/1=072/001

tan- 1."inkâr etmek, reddetmek, inanmamak"

tėgme gürūhlardın kim ***tanar*** anıŋ amarısı. 187r/1=013/036

2. "tanımamazlıktan gelmek, tasdik etmemek"

aydı gürūh anlar kim ***tandılar*** öz boḍunındın ermes bu meger bir ādemī siler meŋzer tileyür artuḳluḳ ḳılmaḳ siler üze. 250r/4=023/024

tanıġlı 1."kafir, iman etmeyen, inkar eden"

siler mü siler aŋar ***tanıġlılar***. 238v/4=021/050

2. "çirkin karşılayan, hoşlanmamayan"

321 Hayret verici derecede güzel, nazmının güzelliği, manalarının doğruluğu başka bir kitapla ölçülemeyecek derecede eşsiz bir kitap (Türk 2001:156).

azu mu ayurlar anıŋ birle tėlwelig. tėp yoḳ kim keldi anlarḳa könilik birle üküşrekleri kėrtülügke ***tanıġlılar***. 252v/4=023/070

tanıġlı boḍunlar "Allah'ı inkar topluluklar, inkarcı kavimler"

ol erdi ***tanıġlı boḍunlardın***. 277r/9=027/043

tanıġlı iḍisi "kafir"

erür ***tanıġlı iḍisi*** üze yaʿnī şeyṭānġa yārīçi. 265v/9=025/055

tanıġlılar "gafiller, kafirler"

öç aldımız anlardın suw ḳuḍı ıḍtımız anlarnı teŋiz içinde anlar yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni erdiler andın erse ***tanıġlılar***. 124r/4=007/136

tanıġlılılar alı uġramaḳı "kafirlerin tuzağı"

ḳaçan keldi erse anlarḳa yaraġlıġ birle biziŋdin aydılar öldürüŋler anlarnıŋ oġlanlarını kėrtgündiler anıŋ birle tirig ḳoḍuŋlar tişilerini ermez ***tanıġlılar alı uġramaḳı*** meger yolsuzluḳ içre. 343v/6=040/025

tanmaḳ "inkar etme"

ne kim tansa ḳaḍġuluġ ḳılmasun sėni anıŋ ***tanmaḳı***. 301r/1=031/023

tanmaḳ tarmaḳ "parçalamak, ayırmak, ayrılık çıkarmak"

anlar kim tuttılar bir mescid ziyānlıḳ ***tanmaḳ tarmaḳ*** müʾminler ara küḍezmek üçün ol kişi kim toḳuşdı Taŋrı birle yalavaçı birle munda öŋdün. 150r/4=009/107

taŋdalıḳ "kuşluk vakti"

taŋdalıḳ aş "kuşluk yemeği (sabah ile öğle arası yenilen hafif yemek)"

ḳaçan keçtiler erse aydı yigitiŋe bėrgil biziŋke ***taŋdalıḳ aşımızını*** kördümiz ök bu seferimizdin bu emgek. 219v/6=018/062

taŋdaş "kuşluk vakti"

andaġ ḳalı anlar ol kün körseler anı turmaġaylar meger kėçe azu ***taŋdaşı***. 435v/3=079/046

taŋġuçı "kafir, inkar eden, inanmayan[322]"

ol iḍi turur yarattı silerni silerde ***taŋġuçı*** silerde kėrtgüngüçi. 411v/4=064/002

taŋġuçı yarat- "kafir olarak yaratmak"

ol iḍi turur ***yarattı silerni silerde taŋġuçı*** silerde kėrtgüngüçi. 411v/4=064/002

tanıġlıḳ "kafir, inkarcı, inanmayan[323]"

322 Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek anlamındaki "k-f-r" kökünden türeyen kafir, sözlükte, bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Bu kelimenin asıl anlamı bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kafir denmiştir. Din ıstılahında ise, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkar eden kişiye kafir, bu eyleme ise küfür denir (Karagöz 2005:357).

tanıġlıḳlar üze āsān ermez. 427v/7=074/010

tanıl- "küfretmek"

indürdi ök siler üze bitig içinde ḳaçan ėşitse Taŋrı belgülerini ***tanılur*** anıŋ birle füsūs tutlur anıŋ birle olturmaŋlar anlarnıŋ birle kirginçe anlar anda aḍınḳı sözke siler andaġ erse meŋzer siler. 75r/1=004/140

taŋırḳa- "hayret etmek, şaşırmak, şaşakalmak"

aydılar ***taŋırḳar*** mu sen Taŋrı işindin Taŋrınıŋ yarlıḳamaḳı anıŋ üküş ėḍgülüki siler üze ew boḍunı üze. bütünlükün ol ögdülmiş turur uluġ turur. 169r/6=011/073

taŋla- "ayıplamak, şaşakalmak, hayret içinde kalmak"

taŋlar sen anlar külerler. 325v/3=037/012

taŋlat- "şaşırtmak"

kişilerdin kim ***taŋlatur*** sėni anıŋ sözi yaḳın tiriglik içinde tanuḳ ḳılur Taŋrını anıŋ köŋli içindeki üze. 24v/3=002/204

tanmaḳlıḳ 1. "inkârcılık"

yaramas kerekmez ortaḳ ḳatıġlılarḳa kim ābadān ḳılsalar Taŋrı mezgitlerini tanuḳ bėrigliler özleri üze ***tanmaḳlıḳ*** birle. 140r/7=009/017

2."küfr"

eger tansa siler bütünlükün Taŋrı muŋsuz turur silerdin taplamas ḳullarıŋa ***tanmaḳlıḳnı*** eger şükr ötese siler taplar silerni yazuḳ yüḍmes hīç yazuḳ yüḍügli aḍın kişi yükini yana iḍiŋizlerke turur yanışıŋızlar uḳturġay siler anı kim ḳılur siler ol bilgen turur köŋüller iḍisi. 335v/3=039/007

tannūr **(<A.)** "kaynak, fırın, ocak"

yarlıġ ıḍtımız aŋar kim ėtgil kemini biziŋ közümüz biziŋ yarlıġımız birle. ḳaçan kelse ʿaẓābumız taşġay ***tannūr***. 250r/9=023/027

tannūr kigür- "ocağa sokmak"

ḳaçan kelse ʿaẓābumız taşġay ***tannūr kigürgil*** anıŋ içinde tėgme bir cüftdin ėkkiger taḳı sėniŋ ewüŋ boḍunı meger anı kim aşundı anıŋ üze söz anlardın. 250r/9=023/027

taŋrı "Allah, tanrı, ilah[324]"

---

323 "Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek" anlamındaki "k-f-r" kökünden türeyen kafir, sözlükte, bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Bu kelimenin asıl anlamı bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kafir denmiştir. Din ıstılahında ise, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkar eden kişiye kafir, bu eyleme ise küfür denir (Karagöz 2005:357).

324 Allah; Yüce Yaratıcının özel ismidir. Bu isim, O'nun kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder. Allah özel isminin hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Arapça ilah, Türkçe Tanrı, Farsça Hüda, İngilizce God, Almanca Gott kelimeleri "Allah" kelimesi gibi özel isim değildir. Bunlar, ilah, rab ve mabud gibi cins isimlerdir. Allah kelimesi ikil veya çoğul

men ***Taŋrı*** bilgenrek men. 2v/1=002/002

taŋrı ʿahdini buz- "sözünden dönmek"

anlar kim ***buzarlar Taŋrı ʿahdini*** anıŋ bütünlükinde kėḍin keserler anı kim fermānladı Taŋrı anıŋ birle kim ulamaḳ artaḳlıḳ ḳılur yer içinde. 185v/5=013/025

taŋrı alı "Allah'ın tuzağı, Allah'ın kafirler için hazırladığı tuzak"

ḳorḳunçsuz mı boldılar ***Taŋrı alındın*** ḳorḳunçsuz bolmaz Taŋrı alındın meger ziyān ḳılıġlı boḍunlar köni yol körkitmedi mü anlarḳa kim mīrāṣ alurlar yėrni anıŋ boḍununda kėḍin eger tilese miz tegürse miz olarḳa yazuḳları birle tamġa urdımız köŋülleri üze anlar èşitmesler. 121v/7=007/096

taŋrı artuḳluḳ bėrmeki "Allahın lütfu olan kitap, el-fadl[325]"

ayġıl ***taŋrı artuḳluḳ bėrmeki*** yarlıḳamaḳı birle ol anıŋ birle sewünsünler. 158v/40=010/058

taŋrı artuḳluḳı "Allah'ın lutfu"

eger bolsalar çıġaylar bayutġay anlarnı ***Taŋrı artuḳluḳından***. 258r/4=024/032

taŋrı artuḳluḳı bol- "Allah'ın lütfu olmak"

eger ***bolmasa Taŋrı artuḳluḳı*** siler üze taḳı yarlıḳamaḳı bütünlükün Taŋrı mihir-bān turur yarlıḳaġan turur. 256v/3=024/020

taŋrı artuḳluḳından tile- "Allah'ın lutfunu istemek"

ḳaçan ötelse namāz yaḍlınlar yer içinde ***tileŋler Taŋrı artuḳluḳından*** yāḍ ḳılınlar Taŋrını üküş bolġay kim siler ḳurtulġay siler. 410r/4=062/010

taŋrı artuḳluḳından um- "Allah'ın lutfunu istemek, beklemek"

bilmegüleri üçün bitig iḍileri kim ***umazlar nerse üze Taŋrı artuḳluḳından*** çınoḳ faẓl iḍi üskinde turur bėrür kimke tilese Taŋrı uluġ artuḳluḳ iḍisi ol. 400r/7=057/029

taŋrı atı birle "Allah'ın adıyla"

ol ***Taŋrı atı birle*** rūzī bėrigli yarlıḳaġlı. 276v/2=027/030

taŋrı atını yāḍ ḳıl- "kurban keserken Allah'ın adını anmak"

yāḍ ḳılġaylar Taŋrı atını belgülüg künler içinde anıŋ üze kim rūzī ḳıldı anlarḳa tilsiz yılḳılardın. 244v/4=022/028

taŋrı belgüleri "Allah'ın ayetleri, el-âyât[326]"

---

yapılamaz. Bu isim sadece hak mabudu, varlığı zorunlu olan yaratıcıyı ifade eder. Başka bir varlığa Allah ismi verilemez. Yani Allah'ın adaşı yoktur. "Allah" isminin çeşitli asıllardan türediği ileri sürülmüşse de "el-ilah" kelimesindeki hemze olan elifin düşürülmesiyle elde edildiği görüşü tercih edilmektedir (Karagöz 2005:23).

325 Kur'an insanlara açık bir delil, nur ve hidayet kaynağı olduğundan dolayı fadl sıfatıyla vasıflanmıştır (Marangozoğlu 2006:156).

326 Allah'ın ayetleri iki kısımdır. Birincisi, Lafız ve mana olarak okunan ve işitilen ayetler ki bunlar Kur'an ayetleridir. İkincisi, Allahın evrendeki (görünen ayetleridir ki buna Allah'ın yarattığı her şey dahildir. Kur'an kendini 130 yerde ayet ile adlandırmıştır (Marangozoğlu 2006:156).

ol ***Taŋrı belgüleri*** oḳıyurmiz anı seniŋ üze könilik birle. 32r/2=002/252

taŋrı bir turur "rek, eşi ve benzeri olmayan Allah, esma-i hüsna'dan el-Aḥad[327] "

ayġıl ol ***Taŋrı bir turur*** 450v/7=112/001

taŋrı bitigi "Allah'ın yazgısı"

Taŋrı bitigi siler üze ḥelāl ḳıldı silerke anda aḍınḳılarıŋız kim tilemekiŋizler tawarlarıŋız birle tişilig erenler zinā ḳılmaġlılar. 61r/7=004/024

taŋrı bitigini oḳı- "Allah'ın kitabını okumak (Kur'an)"

bütünlükün anlar ***oḳırlar Taŋrı bitigini*** aḍaḳın tutarlar namāznı yėtrürler anıŋdın kim rūzī ḳıldımız anlarḳa yaşru āşkārā umanurlar bir satıġ hergiz artamaz. 319r/3=035/029

taŋrı buyruḳı "Allah'ın emri, Allah'ın emir ve talimatları"

baḳmas mu meger kim kelmegey anlarḳa ***Taŋrı buyruḳı*** ürüŋ bulıt köligeleri içinde ferişteler ḥükm ḳılındı iş. 25r/3=002/210

taŋrı destūrı "Allah'ın izni"

yawuz rāzlaşmaŋ yek turur ḳaḍġuluġ bolġu üçün anlar kim kėrtgündiler ermes yas ḳılġalı anlarḳa nerse meger ***Taŋrı destūrı*** birle. 401v/6=058/010

taŋrı dīni "yaratılış, şeriat, Allah'ın boyası[328]"

Taŋrı dīnini kim ol ėḍgürek Taŋrıdın dīnin biz aŋar tapnuġlılar miz. 16r/8=002/138

taŋrı dīni yārīçileri "Hz. İsanın çok yakınında bulunan on iki kişi, Havariler[329]"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar ***Taŋrı dīni yārīçiler*** neteg kim aydı ʿīsā meryem oġlı ürüŋ tonluġlarḳa kim turur menim yārīçim Taŋrı dīnike aydı ʿīsā ümmetleri biz Taŋrı yārīçileri miz. 409r/1=061/014

taŋrı dīniŋe kir- "Allah'ın dinine (İslamiyet) girmek"

körgey sėn kişilerni ***kikrürler Taŋrı dīniŋe*** gürūh gürūh. 450r/9=110/002

327Ehad, "Tek" "Vahid" ise "Bir" anlamına gelir. Ehad ile Vahid arasındaki fark; vahid, Bir, ortağı olmayan. Ehad, Tek, benzeri olmayan. Biricik anlamlarını taşır. Hiçbir şey, hiçbir şekilde O'na benzemez.Ehad ismi Kur'an'ı- Kerim'de bir ayette Allah'ı anlatır (Pehlivan 2005:80).

328 Burada boya din anlamındadır. Her yönüyle Müslüman olan, İslam dininin emir ve yasaklarını kendine ilke edinen, öz olarak bütün Kur'an hükümlerini hayatına hakim hale getiren insan Allah'ın boyasıyla boyanmış demektir (Diyanet Kur'an Meali 1993).

329 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabeleri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. isa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

taŋrı düşmenleri "Allah'ın düşmanları"

ol kün tirilgey ***Taŋrı düşmenleri*** otķa anlar yıġlur otķa. 350r/4=04/019

taŋrı düşmenlerinin yanutı "Allah'ın düşmanların cezası"

ol ***Taŋrı düşmenlerinin yanutı*** ot. 350v/8=041/028

taŋrı elgi "Allah'ın eli"

aydı cuhūdlar ***Taŋrının elgi*** bağlanmış turur. 88r/7=005/064

taŋrı ėwi "Kabe: Mekkede Mescid-i Haram içerisindeki dört köşeli bina, Beytullah[330]" kim öldürse anı silerdin uġrayu anıŋ yanutı öldürmiş meŋizlig yılķılardın ḫükm ķılsun anıŋ birle ėkki könilik iḍisi silerdin ertüt boġazlaġu ***Taŋrı ėwiŋe*** tėgrü azu anıŋ keffāreti aş yėtürmek çıġaylarķa azu anıŋ teŋi rūze tutmaķ tatsun tėyü işiniŋ yazuķını. 92r/3=005/095

taŋrı faẓlı "Allah'ın lutfu"

eger ***Taŋrı faẓlı*** bolmasa siler üze anıŋ yarlıķamaķı arınmaġay erdi silerdin biregüdin tutaşı velīkin Taŋrı arıtur kimni tilese. 256v/5=022/052

taŋrı fermānı "Allah'ın emri, Allah'ın talimatı"

ançada aydı mūsā boḍunıŋa bütünlükün ***Taŋrı fermānı*** silerke boġuzlasa siler bir sıġırnı. 8v/2=002/067

taŋrı fermānlar dādlıķ birle "mutlak adalet sahibi, Aşırılığa gitmeyen, el-ʿAdl[331]"

bütünlükün ***Taŋrı fermānlar dādlıķ birle*** takı ėḍgülük birle bėrmek yawuķluķ aḍaşıŋa yıġar yawuz işdin bildükmedük işdin boynaġuluķdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler 202v/6=016/090

taŋrı ḫālıķı yoķ kim "esmâ-i ilâhiye'den ed-dâim, bakî, hiç kimseye ve hiçbirşeye muhtaç olmayıp, bilakis herkesin ve her şeyin kendisine muhtaç olduğu zât, çok yüsek, çok yüce, es-Ṣamed[332]"

330 Allah'ın evi, yeryüzünde yapılan ilk mescit ve Müslümanların kalesi. Kâbe, "ka'b" kökünden gelip "küp" manasındadır. Kur'an'da başka isimleri de mevcuttur. Kâbe'yi ilk kimin bina ettiği hakkında ihtilaf vardır. Allah'ın, dünyayı yaratmadan önce meleklerine yaptırdığı rivayet edildiği gibi Hz. Âdem, , oğlu Şit, Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in yaptırdığı da rivayet edilmektedir. Kâbe, ayette beyan edildiği gibi, Hz. İbrahim tarafından, oğlu ile birlikte muhtemelen M.Ö. 1824 yıllarında, daha önce temeli bulunan duvarları üzerine yeniden yapılmıştır. Kâbe'nin yapılışından itibaren kaç defa, yıkılıp yeniden inşa edildiği kesin olarak bilinememektedir. Hz. İbrahim (a.s.), harçsız olarak, taşların üst üste konması suretiyle yapmıştır. Hz. İsmail'den Cahiliye dönemine kadar kaç defa imar edildiği net olarak bilinmemektedir. Cahiliye döneminde yıkılıp, altı direk üzerine yeniden inşa edildi. Sermayenin, Kâbe'nin önceki temellerini kapsayacak şekilde, inşa edilmesine yetmemesi nedeniyle Hz. İsmail (a.s.) dışarıda bırakılıp bina, daha dar alana çekildi. Kâbenin her köşesinin adı vardır. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye, Rükn-i Hacer-i Esved; güneyi gösterene Rükn-i Yemanî; batıyı gösterene Rükn-i Gârbî; kuzeyi gösterene Rükn-i Irakî denir (Bedir 2010:259).

331 Noksanlardan münezzeh olan Allah mutlak hakim ve adalet sahibidir. "Adl" sözlükte ziyadesiyle yerli yerince davranan yani son derece adaletli, hiç kimseye zulmetmeyen demektir."El-Adl" itidal kelimesinden alınmış olup doğruluk demektir. Hüküm ve hakim için beraber kullanılır (Cemel 2001:71).

Tañrı ḫālıḳı yoḳ kim. 450v/7=112/002

tañrı ḫoşnūdluḳı "Allah rızası"

taḳı anlarnıŋ meŋzeki kim nafaḳa ḳılurlar māllarını tileyü ***Tañrı ḫoşnūdluḳını*** bütün tutmaḳ özlerindin bir būstān meŋizlig bir beḍük tepe tüzü tegse aŋar uluġ ḳatrėlıġ yaġmur bėrse yėmişni ėkki anıŋça. 34r/9=002/265

tañrı ḫoşnūdluḳıġa tėg- "Allah'ın rızasını almak"

tėgmegey Tañrı ḫoşnūdluḳıŋa etleri ap yme ḳanları yoḳ tėggey aŋar saḳnuḳluḳ silerdin. 245v/1=022/037

tañrı ḫoşnūdluḳını tile- "Allah'ın rızasını istemek"

ol yėgrek turur anlarḳa kim ***tilerler Tañrı ḫoşnūdluḳını***. 297r/5=030/038

tañrı ḫoşnūdluḳını um- "Allah'ın rızasını kazanmak"

meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar baġırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ***ummaḳ Tañrı ḫoşnūdluḳını*** küḍezmediler anı sezāsınça küḍezmek bėrdimiz anlarnı kim kėrtgündiler anlardın terlerini üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 400r/3=057/027

tañrı ḫükmi "Allah'ın emri, Allah'ın izni"

ermesler anlar ziyān ḳılıġlılar anıŋ birle bir kim erseke meger ***Tañrı ḫükmi*** birle. 12v/3=002/102

tañrı ingeni "Allah'ın devesi"

aydı bu ***Tañrı ingeni*** ol aŋar bir kün suw içgülüki silerke bir kün suw içgülüki belgülüg kün. 272r/7=026/155

tañrı ḳatında "Allah'ın huzurunda, Allah indinde"

ol könirek ***Tañrı ḳatında*** taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim şeklig bolmasaŋız meger kim bolsa anuḳ ticāret tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

tañrı kėŋrü bėrigli turur "zenginlik veren, esma-i hüsna'dan el-Muġni[333]"

Tañrı kėŋrü bėrigli turur bilgen turur 257v/4=024/032

tañrı kėŋrü bėrigli turur bilgen turur "ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan, esma-i hüsna'dan el-Vasi[334]"

---

332 "Es-Samed" Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sından arzu, ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu müstağni demektir."Samed", bütün ihtiyaçlarda kendisine yönelilendir. Samed olan Allah (c.c.), bütünihtiyaçlarda devamlı kendisine yönelilen, yerine getirilmesi ancak kendinden beklenilendir. Kur'an-ı Mecid de es-Samed İhlâs suresinde bir kere zikredilmiştir (Cemel 2001:120).

333 Sözlükte " zengin etmek, ihtiyacını gidermek" manasına gelen "Muğni", Allah'ın güzel isimlerinden biri olup Allah'ın zenginlik vermeyi, kullarından dilediğini hükmettiği konumda bırakması, dilediğini daha yükseltmesi manasına gelir. O, isteyenin isteğine karşı lütufta bulunur (Cemel 2001:147).

Taŋrı kėŋrü bėrigli turur bilgen turur 257v/4=024/032

taŋrı ḳılḳı "Allah'ın yapısı, Allah'ın mizacı"

körgey sen taġlarnı sėznür sen anı turuḳup ol keçer bulıt keçmeki teg. ***Taŋrı ḳılḳı*** ol kim bekütti tėgme nerseni. 280r/9=027/088

taŋrı ḳılmaḳı "Allah tarafından yapılma, takdir edilme"

bolġay kim ***Taŋrı ḳılmaḳı*** silerli ara taḳı anlarlı ara kim düşmānlaştıŋızlar anlardın sewük Taŋrı uġan turur Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 406v/5=060/007

taŋrı ḳını "Allah'ın insanlara tattırdığı rezillik"

taḳı ***Taŋrı ḳını*** ḳatıġ turur. 39r/1=003/011

taŋrı kitābını "Allah'ın kitabı, Allah'ın insanlığa gönderdiği mukaddes kitaplar"

bolmadı yaratılmışḳa kim bėrse aŋa ***Taŋrı kitābını*** taḳı ḥikmetni taḳı peyġāmberlıḳnı andın soŋ aytsa kişilerke boluŋ ḳullar maŋa Taŋrıdın bėsre taḳı ançası bar boluŋ iḍike nisbetligler munuŋ birle kim ögretür erdiŋiz kitābnı taḳı munuŋ birle kim oḳınur erdiŋiz. 45v/7=003/079

taŋrı ḳorḳınçı "Allah korkusu"

ḳaçan kim bitilse anlar üze toḳışmaḳ ançada bir ögür anlardın ḳorḳarlar kişilerdin ***Taŋrı ḳorḳınçı*** teg azu ḳatıġraḳ ḳorḳınç. 67r/9=004/077

taŋrı köklerinin nūrı ya'nī yarutuġlı "nurlandıran, nur kaynağı, esma-i hüsna'dan en-Nūr[335]"

Taŋrı köklerinin nūrı ya'nī yarutuġlı yme yerniŋ anıŋ yaruḳluḳı meŋzeki awuşsuz tügnük teg anıŋ içinde çerāġ 258v/1=024/035

taŋrı körügli turur "Allah görendir, esma-i hüsna'dan el-Basir[336]"

bütünlükün Taŋrı bilür kökler yerler örtüglügni ***Taŋrı körügli turur*** anı kim ḳılur siler. 381v/4=049/018

taŋrı gürūhı "Allah'ın hizbi, Allah'ın partisi"

anlar tururlar Taŋrı gürūhı bilgeler kim ***Taŋrı gürūhı*** anla tururlar ḳurtuluġlılar. 403r/3=058/022

---

334 El-Vāsi, kapasiteden gelir. Kapasite bazen, bilinen her şeyi kapsayan geniş bilgi ile ilişkilendirilir. Başka şekilde o, nimetlerle ve cömertlikle ilgilidir. Her ne kadar âlim ya da normal bir insan olursa olsun onlar neye başvuracaklarını bilirler, Mulak El-Vâsi Allah (C.C)'tır. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın ilim ve merhameti her şeyi kuşatmıştır. Bu isim Kur'an-ı Kerim'de yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:93).

335 Nur, ışık, ışığın şuası, yayılması veya yayılan ışık demektir (Pehlivan 2005:106), Allah (c.c.) sadıkların kalbini tevhidiyle nûrlandırır. Hak Teâlâ yerde ve gökte yaratığı nûrlarla gök ve yerleri nûrlandırdı(Cemel 2001:151).

336 Basîr" lügatta bilmek, sezmek, görmek, göz gibi manalara gelip, terim olarak Allah Teâlâ'nın görmeye konu olan her şeyi görmesi demektir. Sübhan, gözlerdeki karineleri, gönüllerdeki en gizli şeyleri anlar ve görür. O, bütün gizli işleri bilir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 44 yerde "görme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:68).

taŋrı ḳulı "Allah'ın kulu, Hz. Muhammed"

ol ḳaçan ḳopdı ***Taŋrı ḳulı*** yaʿnī muḥammed oḳır erdi anı ḳılurlar erdi kim bolsalar yaʿnī perīler anıŋ üze tėrnek. 425v/8=072/019

taŋrı ḳulı oġlanı "İsrailoğulları"

kim ıḍġıl biziŋ birle ***Taŋrı ḳulı oġlanı***. 268r/2=026/017

taŋrı künleri "intikam günleri (cezalandırma esnasında geçen müddet ve vakitler)"

ıḍtımız oḳ mūsā yalavaçnı belgülerimiz birle kim çıḳarġıl tėp boḍunuŋnı ḳaranḳuluḳlardın yaruḳluḳḳa üşgürgil anlarḳa ***Taŋrı künlerini***. 188r/4=014/005

taŋrı küsüş bütün işlig "Allah azizdir, hakimdir"

Taŋrıḳa turur kökler çerigleri yer çerigleri erür ***Taŋrı küsüş bütün işlig***. 376v/4=048/007

taŋrı laʿneti "Allah'ın laneti"

beşinç ***Taŋrı laʿneti*** anıŋ üze eger erse yalġan sözleglilerdin. 255v/4=024/007

taŋrı mālı "Allah'ın insanoğluna verdiği mal"

bėriŋler anlarḳa ***Taŋrı mālındın*** ol kim bėrdi silerke 258r/7=024/033

taŋrı mihribān turur "Allah çok şefkatlidir, esma-i hüsna'dan er-Rauf[337]"

eger bolmasa Taŋrı artuḳluḳı siler üze taḳı yarlıḳamaḳı bütünlükün ***Taŋrı mihir-bān turur*** yarlıḳaġan turur. 256v/3=024/020

taŋrı niʿmeti 1."Allah'ın nimeti"

ay anlar kim kėrtgündiler yāḍ ḳılıŋlar ***Taŋrı niʿmetini*** siler üze ançada keldi silerke çerigler ıḍtımız anlar üze yelni taḳı çeriglerni körmediŋiz anı. 305r/3=033/009

2. "Allah'ın nimeti, Hz. Muhammed, Nimetullah[338]"

bilürler Taŋrı niʿmetini yana tanarlar aŋar üküşrekleri tanıġlılar ol. 201r/5=016/083

taŋrı muŋsuz turur "Allah zengindir, esma-i hüsna'dan el-Gani[339]"

Taŋrı muŋsuz turur siler çıġaylar siler eger yanışsa siler tėgişürüp keldürgey bir gürūhnı silerde öŋin yana bolmaġaylar silerke meŋzer.375v/9=047/038

taŋrı nişānları "Allah'ın nişanları (hac ibadetleri ve kurban ibadetleri)"

337 Noksan sıfatlardan münezzeh olan Rabbim, çok şefkatli, pek müşfik ve çok merhametli, merhametin en ileri derecesiyle muttasıf fakiri sorumlu tutmadığını zengine sorumlu kılan, yolcudan almadığını yolcu almayandan alan, zayıf ve çaresizlerin halinden dolayı fazlaları onlara hafifleten Allah'ın merhameti engindir (Cemel 2001:139).

338 Allah'u Teâlâ, Hazre-i Muhammed (s.a.v)' e iman getirip bütün kalblariyle ona tabi olup mübarek emirlerine boyun eğip yasaklarından kaçınanları dünyada ve kabirlerinde ve Mahşer gününde türlü türlü niʾmetlerle niʾmetlendireceğinden Resul (s.av.)'in mübarek ismine *Niʾmetullahi* denildi (Yeniterzi 1993:185).

339 El-Gani, "kendisi ve yanındakiler tam, kamil ve bir başkasına ihtiyacı olmayandır." Allah (c.c.), bu sıfatla muttasıftır. Çünkü ihtiyaç bir noksanlıktır. Muhtaç, ihtiyaçlarını yerine getirmekten ve ona ulaşmaktan acizdir. Muhtaç için, muhtaç olmayan bir zatın bulunması bir lütuftur. Acziyet, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah hakkında caiz değildir. Bütn üstün vasıflara sahip bir kimsenin aciz olması düşünlemez. Çünkü O, kendisi dışındaki her şeyi bizatihi kendisi yaratmıştır (Cemel 2001:146).

tewe ḳıldımız anı silerke ***Taŋrı nişānlarındın***. 245r/8=022/036

taŋrı nūrı "Allah'ın nuru, Kur'an"

tilerler kim öçürseler Taŋrı ***nūrını aġızları birle Taŋrı*** tükel ḳılġalı turur öz nūrını neçeme tilemese tanıġlılar. 408v/1=061/008

taŋrı oġlanı "İsrailoğulları"

laʿnet ḳılındı anlar kim tandılar ***Taŋrı oġlanıdın*** dāvud yalavaç tili üze taḳı meryem oġlı ʿīsā tili üze. 90r/3=005/078

taŋrı raḥmeti "Allah'ın rahmeti"

taḳı anlar kim aḳardı yüzleri ***Taŋrı raḥmeti*** içinde. 48v/2=003/107

taŋrı rūzī bėriglilerde yėgreki "Allah rızık verenlerin en iyisidir, esma-i hüsna'dan er-Rezzak[340]"

bütünlükün ***Taŋrı ol turur yėgreki rūzī bėriglilerde***. 247r/5=022/058

taŋrı sünneti "Allah'ın yasası"

Taŋrı sünneti anlar içinde keçtiler anda öŋdün erür. 308r/7=033/038

taŋrı tapa yandurul- "Allah'a döndürülmek"

Taŋrı tapa yandurulur işler. 316v/9=035/004

taŋrı tapa yanmaḳ "masiyetten dönmek, tevbe etmek, mağfiret etmek veya fazlı ile muamele edip tevbesini kabul ederek mağfiret etmek"

kim tevbe ḳılsa ḳılsa ėdgülük ol yanar ***Taŋrı tapa yanmaḳ***. 266v/9=025/071

taŋrı tevbe bezerlegen "tevbeleri kabul eden Allah esma-i hüsna'dan el-Afv[341]"

eger Taŋrınıŋ artuḳluḳ bėrmeki bolmasa erdi siler üze anıŋ yarlıḳamaḳı bütünlükün ***Taŋrı tevbe bezerlegen*** turur bütün işlig. 255v/8=019/049

taŋrı terk saḳışlıġ "kullarına yeten, ynları hesaba çeken, el-Hasīb[342]"

andın kim ḳazġandılar ***Taŋrı terk saḳışlıġ*** ol 24r/9=002/202

taŋrı törütmişi "Allah'ın yarattıkları, Allah'ın yaratma yasası"

tegşürmek yoḳ ***Taŋrı törütmişini***. 296v/3=030/030

taŋrı tuta ant "Allah'a and olsun ki!"

---

340 Bütün mahlukatın rızkını Cenab-ı Allah verir. O, rızkı pek çok ve bol veren yüce varlıktır. Kalpleri ve nefisleri gıdalandıran Allah'a hamdolsun. Allah nurunu onlara ulaştırsın. Onları imana erdirip, tatta muvaffak kılsın. Cenab-ı Hak Teâlâ rızka kefildir. Her canın kendisiyle ayakta kalabileceği kadar rızkı verir. "Rezzak" ismi Kur'an-ı Kerimde bir kere zikredilmiştir(Cemel 2001:53).

341 Günahları silen, cezalarını kaldıran Allahu Teâlâ kullarındaki zilleti gidermeyi ve keremiyle onlardan bu durumu kaldırmayı ister. Afv, bir şeyin izini izale etmektir "Gufran", örtmeye: Afv", ise silmeye, yok etmeye işaret eder. Affın bir manası da "atiye ve bağışı bol demekir", denilmiştir.Afv, lügatta saf, helal ve temiz manansa gelir. Bir manası da fazlalık ve artık demektir. Afv, Kur'an-ı Kerim'de beş yerde zikredilmiştir. Bunlardan dördü *el- Gafur* ismi ile, beşincisi ise, *el-Kadîr* ismi ile geçmektedir (Cemel 2001:137).

342 Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, her şeye kafidir. "Hasīb" kökünden "ihtifa" manasındadır. Onun manası "noksanlıklardan münezzeh Allah (c.c.) her şeye kafi" demektir. Hasīb'in bir manası da hesaba çeken demektir (Cemel 2001:87).

aydı ***Taŋrı tuta ant*** yāḍ ḳılur miz sėni helāk ḳılsa miz. 326v/9=037/056

taŋrı tükel ḳılġalı turur "Allah nurunu tamamlyacaktır"

tilerler kim öçürseler Taŋrı nūrını aġızları birle ***Taŋrı tükel ḳılġalı turur*** öz nūrını neçeme tilemese tanıġlılar. 408v/1=061/008

taŋrı uḳḳan "Allah her şeyi bilendir, esma-i hüsna'dan el-Habir[343]"

bütünlükün ***Taŋrı anı kim ḳılur siler uḳḳan*** ol. 301r/9=031/029

taŋrı uḳġan turur "Allah her şeyi bilendir, esma-i hüsna'dan el-Habir"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuŋlar Taŋrıdın körsün etöz ne öŋdün ıḍmış turur yarınḳa ḳorḳuŋlar Taŋrıdın bütünlükün ***Taŋrı uḳġan turur*** anı kim ḳılur siler. 405r/4=059/018

taŋrı ʿuḳūbeti "Allah'ın yakınlığı"

bulġay ***Taŋrı ʿuḳūbetini*** anıŋ üskinde tükel ḳılġay aŋar saḳışnı. 259r/3=024/039

taŋrı uluġ artuḳluḳ iḍisi turur "Allah büyük lutuf sahibidir"

ol Taŋrı faẓlı turur bėrür anı kimke tilese ***Taŋrı uluġ artuḳluḳ iḍisi turur***. 399r/8=057/021

taŋrı urġanı " en sağlam ip, Kur'an, Hablullah[344]"

taḳı yapuşuŋ ***Taŋrı urġanıŋa*** ḳamuġ taḳı tarılmaŋ taḳı yāḍ ḳılıŋ Taŋrınıŋ niʿmetini siziŋ üze ol uġurda kim erdiŋiz ….48r/1=003/103

taŋrı üküş yaḍar keŋütür "rızkı genişleten Allah, ruhları bedenlere yayan Allah, el-Bāsiṭ[345]"

Taŋrı ḳavrar tarutur ***yaḍar kėŋütür*** 30v/4=002/245

taŋrı ündekçisi "Allah'ın davetçisi, peygamber[346]"

kim yanut bėrmese ***Taŋrı ündekçisike*** ermez unmas ḳılıġlı yer içinde yoḳ aŋar anda aḍın 4) ėş dost. 372r/3=046/032

---

343 El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir. Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

344 Kur'an Allah'ın ahdi ve mîsâkıdır. Onu tutan dünyada azîz ve ukbâda mesut yaşar. Nasıl bir ipe tutunan kimse batmaktan kurtulursa, bu habl-i ilahiye tutunan da bütün tehlikelerden korunur ve emniyete kavuşur(Türk 2001:168)

345 "Bast", Arapça da "genişletmek manasına gelir. Allah (c.c.) rızkı kullarından dilediğine bol bol verir. Sübhanehu Teâlâ nefisleri sürür ve sevinçle genişletir. Basit, hayattayken cesetlerde ruhları yayan öldükten sonra ise amelleri arzetmek için kalıplara ruhu yayan demektir (Cemel 2001:59).

346 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1)."Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım 1998:1)

taŋrı ündekçileri "peygamberler"

ay biziŋ boḍunumız icābet ḳılıŋlar ***Taŋrı ündekçilerine*** kėrtgünüŋler aŋar örtgey silerni yazuḳlarıŋızdın ḳutġarġay silerni aġrıtıġlı ḳındın. 372r/1=046/032

taŋrı üskinde "Allah'ın indinde, Allah'ın yanında"

uluġ düşmanlıḳ ***Taŋrı üskinde*** taḳı anlar üskinde kim kėrtgündiler mundaġoḳ tamġa urur Taŋrı tėgme köŋül üze uluġsıġlıḳ ḳılıġlı boyun kerigli aydı fir'avn ay hāmān yoḳlap maŋa ḳarşı bolġay kim men tėggey men ḳapuġlarḳa. 344v/6=040/035

taŋrı üze köŋül ba- "tevekkül etmek (Allah'a dayanmak, işini Allah'a bırakmak)"

Taŋrı ***üze köŋül badımız***. 121r/4=007/089

taŋrı üze köŋül ur- "tevekkül etmek (Allah'a dayanmak, işini Allah'a bırakmak)"

Taŋrı üze köŋül ursun kėrtgünügliler. 81v/2=005/011

taŋrı üze tevekkül ḳıl-"tevekkül etmek (Allah'a dayanmak, işini Allah'a bırakmak)"

taḳı ***Taŋrı üze tevekkül ḳılsun*** mü'minler. 50r/2=003/122

taŋrı va'desi "Allah'ın va'di"

ėwtürürler sėni ḳın birle ḫilāf ḳılmaz ***Taŋrı va'desine***. 246r/8=022/047

taŋrı yāḍı "Allah'ı anma, Allah'ı zikr"

ay anlar kim kėrtgündiler meşġūl ḳılmasun silerni tawarıŋızlar ap yme oġul ḳızıŋızlar ***Taŋrı yāḍın*** kim ḳılsa anı anlar tururlar anlar ziyān ḳılıġlılar. 411r/6=063/009

taŋrı yaḳınlıḳı "Allah'ın yanında, Allah'a kullukta"

aymaḳında etöz ay ökünçe açuġunmışım üzele ***Taŋrı yaḳınlıḳındaḳı*** neçeme erdim füsūs tutuġlılardın. 340r/1=039/056

taŋrı yalavaçı "Allah'ın elçisi"

biliŋler kim çın siler içinde turur ***Taŋrı yalavaçı***. 380r/3=049/007

taŋrı yalavaçı üskinde "Allah'ın peygamberi indinde, Allah'ın peygamberi yanında"

anlar kim amurturlar ünlerini ***Taŋrı yalavaçı üskinde*** anlar turur anlar arıttı Taŋrı köŋüllerini saḳnuḳluḳ. 379v/7=049/003

taŋrı yalavaçınıŋ oġlanları "İsrailoğulları"

ay ***Taŋrı yalavaçınıŋ oġlanları*** yāḍ ḳılıŋlar men bėrmişim ni'metni ol kim ni'met bėrdim siler üze. 14v/4=002/122

taŋrı yanutı "Allah'ın sevabı, Allah'ın kullarına takdir ettiği mükafat" aydı anlar kim bėrildi bilig ḳatıġlıḳ silerke ***Taŋrı yanutı*** yėgrek aŋar kim kėrtgünse taḳı ḳılsa ėḍgülük. 287v/7=028/080

taŋrı yaratmışı "Allah'ın yarattıkları"

bu ***Taŋrı yaratmışı***. 299v/7==031/011

taŋrı yarlıġı 1."Tanrı emri"

körmez mü sėn çın kėmi yöriyür teŋiz içinde ***Taŋrı yarlıġı*** birle silerke kėmi körkitgü üçün belgülerindin anıŋ içinde. 12r/1=002/097

2.“Tanrı emri, Kur'an, el-kelam”

herāyna ayur soŋ ḳalıġlılar ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar üçün ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek ***Taŋrı yarlıġını***.....377r/8=048/015)

taŋrı yarlıġı ḫürmetleri “ihtiram gösterilmesi gereken, hukuku çiğnenmesi helal olmayan yahut Allah’ın hukukundan ikame edilmesi vacib olan, riayet edilmemesi haram olan husus”

ol kim uluġlasa ***Taŋrı yarlıġı ḫürrmetlerni*** ol yėgrek ol aŋar iḍisi üskinde. 244v/7=022/030

taŋrı yarlıġı vaʿdesi “Allah’ın vaʿdi”

ḳorḳuŋlar ol kündin kim yanut bėrmez tuġruġlı oġlı ḳızından ap yme tuġmış oġul ḳız ol yanut bėrigli atası anasıdın nerse ***Taŋrı yarlıġı vaʿdesi*** çın turur. 301v/8=031/033

taŋrı yėri “Allah’ın arzı, Allah’ın yeri”

keldi ök silerke belgülüglük iḍiŋizdin bu ingen Taŋrınıŋ silerke bir nişān ḳoḍu bėriŋler anı yėsün ***Taŋrı yėrinde***. 119v/4=007/073

taŋrı yārīçileri “Havariler” [347]

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar Taŋrı dīni yārīçiler neteg kim aydı ʿīsā meryem oġlı ürüŋ tonluġlarḳa kim turur menim yārīçim Taŋrı dīnike aydı ʿīsā ümmetleri biz ***Taŋrı yārīçileri miz*** kėrtgündi bir gürūh Taŋrı ḳulı oġlanından yme tandı bir gürūh küçlendürdimiz anlarnı kim kėrtgündiler yaġıları üze boldılar küçlügler. 409r/2=061/014

taŋrı yarlıġını keltür-“Allah’ın emrini getirmek”

ayġıl eger bolsa ataŋızlar oġlanlarıŋız ḳarındaşlarıŋız cüftleriŋiz yaḳ yawuḳlarıŋız tawarlar ḳazġandıŋızlar anı satıġçılıḳ ḳorḳar siler uçuzluḳıŋa orunlar tiler siler anı sewügrek silerke Taŋrıdın yalavaçıdın ḳatıġlanmaḳ anıŋ yolı içinde köz tutuŋlar ***keltürgince Taŋrı yarlıġını***. 141r/4=009/0024

347 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabeleri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. isa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181).

taŋrı yarlığını tėgşür- "Allah'ın emrini değiştirmek"

herāyna ayur soŋ ḳalığlılar ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar üçün ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim ***tėgşürmek Taŋrı yarlığını***. 377r/9=048/015

taŋrı yaruḳluḳı "Peygamberlik müessesesi"

köndürür ***Taŋrı yaruḳluḳına*** kimni tilerse. 258v/5=024/035

taŋrı yıġıġları "Allah'ın sınırları"

eger bilse siler aḍaḳın ḳılumamaḳlarıŋa ***Taŋrı yıġıġlarını*** yazuḳ yoḳ anlar üze anıŋ içinde yulundı anıŋ birle. 28r/5=002/229

taŋrı yıġmaḳı "Allah'ın baskını"

bolġay kim ***Taŋrı yıġmaḳı*** anlarnıŋ ḳatıġların kim tandılar. 68r/7=004/084

taŋrı yinçge körgen bilgen "Allah latiftir(bilgisi veya lütfu en ince nazik şeylere kadar varır), habirdir(her türlü tedbiri bilir, her şeyi haber alır) esma-i hüsna'dan el-Latif, el-Habir"

bütünlükün ***Taŋrı yinçge körgen bilgen*** ol. 247v/2=022/063

taŋrı yinçge körgen uḳḳan ol "Allah latiftir(bilgisi veya lütfu en ince nazik şeylere kadar varır), habirdir(her türlü tedbiri bilir, her şeyi haber alır) esma-i hüsna'dan el-Latif, el-Habir"

bütünlükün ***Taŋrı yinçge körgen uḳḳan ol***. 300r/9=031/016

taŋrı yinçge körügli turur "Allah kullarına lütufkârdır, esma-i hüsna'dan el-Latif[348]"

Taŋrı yinçge körügli turur ḳullarıŋa rūzī ḳılur kimke tilese ol turur küçlüg küsüş. 355r/4=042/019

taŋrı yolı "Allah'ın yolu, Allah'ın yasası"

ayġıl çın ***Taŋrı yolı*** ol turur köni yol. 102r/1=006/071

taŋrı ziyān açıġlı "istediğine zarar veren, esma-i hüsna'dan ed-Darr[349]"

eger tegürse saŋa ***taŋrı ziyān açıġlı*** yoḳ anı meger ol 97v/6=006/017

taŋrı yolından tan- "Allah'ı inkar etmek"

anlar kim ***tandılar yandılar Taŋrı yolından*** yava ḳıldı işlerni. 372v/4=047/001

taŋrı yolından yan- "Allah'ı inkar etmek"

348 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif"in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif" yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

349 Dilediğine zarar veren, acı veren, felakete uğratan. Yüce Allah, bütün varlıklara hükmedendir. Bütün yaratıklar O'na boyun eğmiştir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nun kudretine ve iradesine itaat ederler. Zarar, acı, felaket ancak O'nun izniyle olur (Cemel 2001:149).

anlar kim tandılar ***yandılar Taŋrı yolındın*** yava ḳıldı işlerni. 372v/4=047/001

taŋrı yolındın yandur- "Allah'ın yolundan gitmek isteyenlere engel olamak"

anlar tandılar ***yandurdılar Taŋrı yolındın*** ḫilāf ḳıldılar yalavaçḳa belgürmişde kėḍin anlarḳa köni yol yas ḳılmaslar Taŋrıḳa nerse yoḳadturur işlerini. 375r/8=047/032

taŋrı yolındın yıġ- "Allah'ın yolundan gitmek isteyenlere engel olmak"

bütünlükün anlar kim tandılar ***yıġarlar Taŋrı yolındın*** ağırlıġ mezgitdin ol kim ḳıldımız anı kişilerke tüz turur turuġlı anıŋ içinde yıraḳdın keligli. 244r/8=022/025

taŋrı yolındın yolsuz ḳılmaḳ "Allah'ın yolundan döndürmek, şaşırtmak"

boyun egip çevrip ***yolsuz ḳılmaḳ üçün boḍunnı Taŋrı yolındın***. 243r/3=022/009

taŋrı yolıŋa ewür- "Allah'ın yoluna girmek"

körmezler meger ozaḳılarnıŋ yolı bulmaġay sėn Taŋrı yolıŋa tegşürmek bulmaġay sėn ***Taŋrı yolıŋa ewürmek***. 320v/2=035/043

taŋrı yolıŋa tegşürmek "Allah'ın yassasında değişme"

körmezler meger ozaḳılarnıŋ yolı bulmaġay sėn Taŋrı yolıŋa ***tegşürmek bulmaġay sėn Taŋrı yolıŋa*** ewürmek. 320v/2=035/043

taŋrı 'ahdini buz- "sözünden dönmek"

anlar kim ***buzarlar Taŋrı 'ahdini*** anıŋ bütünlükinde kėḍin keserler anı kim fermānladı Taŋrı anıŋ birle kim ulamaḳ artaḳlıḳ ḳılur yer içinde. 185v/5=013/025

taŋrıda aḍın butlarnı tut- "Allahdan başka putlara tapmak"

aydı ***tuttuŋızlar Taŋrıda aḍın butlarnı*** sewüglüg siler ara yaḳın tiriglik içinde. 290v/4=029/025

taŋrıda aḍın açıġlı "Allah'tan başka açacak"

yoḳ aŋar ***Taŋrıda aḍın açıġlı***. 389v/8=053/058

taŋrıda aḍın dost "Allah'tan başka koruyucu"

yoḳ silerke ***Taŋrıda aḍın dost*** ap yme yārīçi anlar kim tandılar Taŋrınıŋ belgüleriŋe aŋa tuşmaḳḳa anlar umınçsız boldılar menim yarlıḳamaḳımdın. 290r/9=029/022

taŋrıda aḍın dost bol- "Allah'tan başka dost edinmek"

bulmaslar anlarḳa Taŋrıda aḍın dost ap yme yārīçi ḳatıġsız bilür Taŋrı yıġıġlılarnı silerdin taḳı ayıġlılar ḳadaşlarıŋa keliŋ biziŋ tapa. 305v/8=033/017

taŋrıda aḍın dostlar tut- "Allah'tan başka koruycular edinmek"

anlarnıŋ meŋzeki kim ***tuttılar Taŋrıda aḍın dostlar*** örümçük meŋzeki teg tuttı ewni. 292r/3=029/041

taŋrıda aḍın ėş dost "Allah'tan başka dost ve veli"

yoḳ silerke ***Taŋrıda aḍın ėş dostdın*** ap yme yārī bėriglidin. 356r/9=042/031,

taŋrıda aḍın oḳı- "Allah'tan başkasına yalvarmak"

ay kişiler uruldı meŋzek ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar ***oḳırlar Taŋrıda aḍın*** yaratumazlar bir ḳuḍġunı eger tirilseler aŋar. 248r/9=022/073

taŋrıda aḍın şefā'atçılar tut- "Allah'tan başka şefaatçılar edinmek"

azu ***tuttılar mu Taŋrıda aḍın şefā'atçılar*** ayġıl neçeme erklig ermesler nerseke yme uḳmaslar erse. 338v/7=039/043

taŋrıda aḍın Taŋrılar tutun- "Allah'tan başka tanrılar edinmek"

tutundılar Taŋrıda aḍın Taŋrılar bolġay kim anlar yārī bėrilgeyler. 324v/3=036/074

taŋrıda aḍın tapun- "Allah'tan başka tanrılara tapmak"

siler ol kim ***tapnur siler Taŋrıda aḍın*** tamuġ tamduḳı. 241r/9=021/098

taŋrıda aḍın yārī bėr-"Allah'tan başka yardım etmek"

ḳuḍı ıḍtımız anı sarāy birle yer ḳuḍı. ermedi aŋar bir gürūh ***yārī bėrseler aŋar Taŋrıda aḍın***. 287v/9=028/081

taŋrıda aḍın yārīçiler "Allah'tan başka yardımcılar, dostlar"

anlarnıŋ yazuḳlarıdın ötgürü ġarḳa ḳılındılar kigrüldiler otḳa bulmadılar anlarḳa ***Taŋrıda aḍın yārīçilar***. 424v/4=071/025

taŋrıda aḍınḳı tapunġu "taştan yapılmış put, dikili taş"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor atġu oyun ***Taŋrıda aḍınḳı tapunġular*** oyunlar arıġsız turur yek işindin. 91r/9=005/090

taŋrıdın artuḳluḳ tile- "Allah'ın lutfunu aramak"

muḥammed Taŋrı yalavaçı turur anlar kim anıŋ birle turur ḳatıġ tururlar kāfirler üze bağırsaḳlar taḳı ya'nī 'ömer bir ėkkindi ara körgey sen anlarnı yüknügliler secde ḳılıġlılar ***tilerler artuḳluḳ Taŋrıdın*** ḫoşnūdluḳ belgüleri nişānları yüzleri içre secde ḳılmaḳ nişānıdın. 379r/6=048/029

taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı tile- "Allah'ın rızasını aramak"

çıġaylarḳa ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın ***tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı*** yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/4=059/008

taŋrıdın kitāb ıḍ- "bu kitabın (Kur'an) indirilişi Allah tarafındandır"

kitāb ıḍmaḳ Taŋrıdın küşüş iḍi bilgen. 341v/6=040/002

taŋrıdın ḳuḍı ıymaḳ turur "bu kitabın (Kur'an) indirilişi Allah tarafındandır"

ḳuḍı ıymaḳ bu kitābnı Taŋrıdın turur küsüş bütün işlig. 334v/9=039/001

taŋrıdın ḳuḍı ıḍmaḳ turur "bu kitabın (Kur'an) indirilişi Allah tarafındandır"

iḍi ḥaḳḳı bu bitigni ***ḳuḍı ıḍmaḳ Taŋrıdın turur*** küsüş bütün işlig. 365v/6

taŋrıdın ḳorḳ- "Allah'tan korkmak"

kim boyun süse Taŋrıḳa yalavaçıḳa ***ḳorḳsa Taŋrıdın*** saḳnuḳluḳ ḳılsa. 260r/5=024/052

taŋrıdın saḳın- "Allah'tan korkmak"

eger bolsa erdi anlarḳa kim küç ḳıldılar ne kim yer içindeki yumḳı yme anıŋça anıŋ birle bėrseler erdi anı ḳın yawuzluḳından ḳıyāmet kün belgürgey anlarḳa ***Taŋrıdın ol ḳın kim saḳınmaz*** erdiler. 339r/6=039/047

taŋrıdın yarlıḳamaḳ "Allah'tan mağfiret vardır"

ol ajunda ḳın turur ḳatıġ ***yarlıḳamaḳ Taŋrıdın*** ḫoşnūdluḳ. 399r/5=057/020

taŋrıdın yarlıḳayu ḳol- "Allah'tan mağfiret istemek"

anlarnıŋ eligleri üze aḍaḳları üze ḳınmaġaylar sėniŋ yarlıġıŋḳa yaḳın söz içinde baçıġ ḳılıŋ anlar birle ***yarlıḳayu ḳoluŋlar anlarnı Taŋrıdın***. 407v/5=060/012

taŋrıdın yıġma- "Allah'tan gelen hiçbir şeyi savamamak"

belgürtti Taŋrı bir meṣel anlarḳa kim tandılar nūḥ kişini taḳı lūṭ kişini erdiler ėkki ḳul altın biz ḳullarımızdın ėḍgüler ol ėkki egrilik ḳıldı ėkki birle ***yıġmadılar ol ekkidin Taŋrıdın*** nerse aytıldı kiriŋler otḳa kirigliler birle. 416r/4=066/010

taŋrıḳa aḍaḳın tur- "Allah'a karşı dosdoğru olmak"

ayġıl bütünlükün pend bėrür men silerke bir pend birle ***aḍaḳın tursa siler Taŋrıḳa*** ėkkirer yā birer yana saḳınsa siler yoḳ yalavaçıŋızlar birle hīç telwelig. 315v/9=034/046

taŋrıḳa alḳış bėr- "Allah'ı tesbih etmek"

alḳış bėriŋler Taŋrıḳa ol vaḳtda kim kėçeler siler ol vaḳtda ėrteke tėger siler. 295r/8=030/016

taŋrıḳa āsān tirilmiş köŋül keltür- "şirk ve günah vartalarından uzak kalple inanmak. salim ve halis kalple inanmak"

meger kim ***keltürse Taŋrıḳa āsān tirilmiş köŋül***. 270v/1=026/089

taŋrıḳa ay- "Allah'ındır demek"

munu ***ayġaylar Taŋrıḳa***. 253r/8=023/085

taŋrıḳa boyun sü- "Allah'a itaat etmek"

kim ***boyun süse Taŋrıḳa*** yalavaçıḳa ḳorḳsa Taŋrıdın saḳnuḳluḳ ḳılsa. 260r/5=024/045

taŋrıḳa bütün- "Allah'a kulluk etmek"

ançada keldi anlarḳa yalavaçlar öŋdünlerindin azu arḳalarından ***bütünmeŋler*** tėp meger ***Taŋrıḳa***. 349v/5=041/014

taŋrıḳa çın ay- "Allah'a güzel söylemek"

boyun sürmek yme ėḍgü söz ḳaçan belgürse iş eger ***çın aysalar erdi Taŋrıḳa*** bolġay erdi yėgrek anlarḳa. 374v/4=047/021,

taŋrıḳa ėḍgülük ḳıl- "Allah'a ve peygamberine yararlı iş yapmakdan kinaye Allah'a ve Resulüne itaat etmek"

yana kim yarlıġḳa utru barsa silerdin ***Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳılsa ėḍgülük*** bėrgey miz aŋar yalını ėkki ḳurla anuttımız aŋar ağırlıġ rūzī. 307r/5=033/031,

taŋrıḳa ḫilāf ḳıl- "Allah'a karşı gelmek"

anlar anıŋ üçün kim anlar ḫilāf ḳıldılar Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa kim ***ḫilāf ḳılsa Taŋrıḳa*** bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol. 403v/4=059/004

taŋrıḳa ḳatıġsız tut- "masiyetten dönmek, tevbe etmek, mağfiret etmek veya fazlı ile muamele edip tevbesini kabul ederek mağfiret etmek"

eger ***tutsa siler Taŋrıḳa ḳatıġsız*** emitti köŋülleriŋiz eger arḳalaşsalar anıŋ üze bütünlükün Taŋrı ol küḍezügli dost turur yme cebra'il turur yme eḍgüler mü'minlerdin ferişteler anda kėḍin barça yārīçi. 415r/5=066/004

taŋrıḳa kėrtkün- "Allah'a inanmak"

Taŋrı dīni içinde eger ***kėrtgünür erse siler Taŋrıḳa*** kėḍinki künke. 255r/6=024/002

taŋrıḳa ḳıl- "Allah'a (yarattıklarından) ayırmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa anıŋdın kim yarattı tarıġdın tawarlardın ülüş. 108v/3=006/136

taŋrıḳa ḳorḳ- "Allah'tan korkmak"

men silerke yalavaç bütün ***ḳorḳunlar Taŋrıḳa*** menim fermānım tutuŋlar tilemez men silerdin anıŋ üze yaldın. 271r/1=026/108

taŋrıḳa köni bol- "Allah'a ortak koşmadan halis olmak"

köni boluŋlar Taŋrıḳa ortaḳlıḳ ḳatmaŋlar aŋar. 244v/9=022/031

taŋrıḳa köŋül ur- "tevekkül etmek (Allah'a dayanmak, işi Allah'a bırakmak)"

köŋül urġıl küsüş Taŋrıḳa yarlıḳaġan iḍike. 274r/6=026/217

taŋrıḳa oḳı- "Allah'a yalvarmak"

belgüler turur tėgme seringen ḳulḳa şükr ötegenke ḳaçan kelse anlarḳa suw ḳomı deryā içre köligeler teg ***oḳırlar Taŋrıḳa*** ḳatıġsız ḳılığlılar bolup aŋa dīnni. 301v/4=031/032

taŋrıḳa ortaḳ ḳat- "Allah'a ortak koşmak"

ançada aydı loḳmān oğlıŋa ol pend bėrür aŋa ay oğulḳınam ***ortaḳ ḳatmaġıl Taŋrıḳa***. 300r/2=031/013

taŋrıḳa ortaḳlar ḳıl- "Tanrı'ya şirk koşmak"

azu ***ḳılur mu Taŋrıḳa ortaḳlar*** yarattılar mu anıŋ yaratığı teg meŋzeşdi mü yaratığ anlar üze. 184v/7=013/016

taŋrıḳa ortaḳlıḳ ḳat- "Allah'a şirk koşmak"

kim ***ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa*** andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı yel ırаḳ yer içinde. 245r/1=022/031

taŋrıḳa ötün bėr- "Allah'a borç vermek"

eger ***ötünç bėrse siler Taŋrıḳa*** körklüg ötünç bėrmek ėkki ança arturġay silerḳa yarlıḳaġay silerke Taŋrı arındurulġan keçürgen turur. 412v/9=064/017

taŋrıḳa ötünç bėr- "Allah'a borç vermek"

eger ***ötünç bėrse siler Taŋrıḳa*** körklüg ötünç bėrmek ėkki ança arturġay silerḳa yarlıḳaġay silerke Taŋrı arındurulġan keçürgen turur. 412v/9=064/017

taŋrıḳa secde ḳıl- "Allah'a secde etmek"

secde ḳılmazlar mu ol Taŋrıḳa kim çıḳarur kizleglini kökler içinde yer içinde bilür anı kim kizlerler yme anı kim belgürtürler. 276r/6=027/025

taŋrıḳa sėzin- "Allah hakkında zanda bulunmak"

ançada ḳayıştı közler yme tėgdi köŋüller boġuzlar başıŋa ***sėznür siler Taŋrıḳa*** sėziklerni. 305r/7=033/010

taŋrıḳa sıġın- "Allah'a sığınmak"

anlar kim üsterişürler Taŋrı belgüleri içinde ḥüccet siz keldi anlarḳa yoḳ köŋülleri içinde meger küwezlik ermes anlar tėgnigli aŋar ***sıġınġıl Taŋrıḳa***. 346r/8=040/056

taŋrıḳa şükr ay- "Allah'a şükretmek, hamdolsun demek"

ėkkegü ***aydılar şükr Taŋrıḳa*** ol kim ortuḳluḳ urdı biziŋke üküş üze kėrtgünmiş ḳullardın. 275v/1=027/015

taŋrıḳa şükr ḳıl- "Allah'a şükretmek, hamdolsun demek"

bėrdimiz ök loḳmānḳa işni açmaḳ kim şükr ḳılġıl ***Taŋrıḳa kim şükr ḳılsa***. 299v/9=031/012

taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ėḍgülük ḳıl- "Allah'a ve peygamberine yararlı iş yapmakdan kinaye Allah'a ve Resulüne itaat etmek"

yana kim yarlıġḳa utru barsa silerdin ***Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳılsa ėḍgülük*** bėrgey miz aŋar yalını ėkki ḳurla anuttımız aŋar aġırlıġ rūzī. 307r/5=033/031,

taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḫilāf ḳıl- "Allah'a ve peygamberine karşı gelmek"

anlar anıŋ üçün kim anlar ***ḫilāf ḳıldılar Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa*** kim ḫilāf ḳılsa Taŋrıḳa bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol. 403v/4=059/004

taŋrıḳa tan- "Allah'a nankörlük etmek"

anlar kim kėrtgündiler yaraġsızḳa taḳı ***tandılar Taŋrıḳa***. 293r/3=029/052

taŋrıḳa tanuḳluḳnı aḍaḳın ḳıl- " şahitliği Allah için yapmak"

ḳaçan tegseler ʿiddetleriŋe tutuŋlar anlarnı ėḍgülük birle azu düşiŋler anlardın ėḍgülük tanuḳluḳı tanuḳ ḳılınlar ėkki tanuḳ köni silerdin ***aḍaḳın ḳılınlar tanuḳluḳnı Taŋrıḳa***. 413v/1=065/002

taŋrıḳa tapın- "Allah'a kulluk etmek"

kişilerdin kim ***tapnur Taŋrıḳa*** bir buçḳaḳ üze. 243r/5=022/011

taŋrıḳa tapun- "Allah'a kulluk etmek"

ol boḍunḳa kim uḳarlar ıḍtımız medyen kentiŋe anıŋ ḳadaşları şuʿayb yalavaçnı aydı ay meniŋ boḍunum ***tapnuŋlar Taŋrıḳa*** umnuŋlar kėḍinki künke. 291v/3=029/036

taŋrıḳa teŋeşigler ḳıl- "Allah'a eşler koşmak"

ḳaçan tėgse kişike ziyān ünder iḍidin yanıġlı ṣevāb özi tapa yana ḳaçan bėrse aŋar niʿmet andın unıtur anı kim oḳır erdi özi tapa munda öŋdün ***ḳılur Taŋrıḳa teŋeşigler*** azdurġu üçün anıŋ yolından. 335v/8=039/008

taŋrıḳa tesbīḥ ḳıl- "Allah'ı zikretmek, Allah'ı anmak"

bu ḥaşr sūresi yėgirmi bėş āyāt turur medinede inmiş turur ol iḍi atı birle baġırsaḳ turur yarlıḳaġan ***tesbīḥ ḳıldı*** Taŋrıḳa ne kim kökler içindeki nė kim yėrler içindeki ol turur küşüş bütün işlig. 403r/6=059/001

taŋrıḳa tevbe ḳıl- "Allah'a tövbe etmek"

ay anlar kim tandılar ġalebe ḳıldırmaŋlar bu kün bütünlükün yanut bėrlür siler ol kim ḳılur erdiŋizler ay anlar kim kėrtgündiler ***tevbe ḳılınlar Taŋrıḳa*** çın tevbe bolġay kim iḍiŋizler eger örtmeki silerdin yazuḳlarıŋızdın kigürgey silerni büstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. 415v/5=066/008

taŋrıḳa tuşmaḳnı "Allah'a kavuşma, Kıyamet günü"

kim ermez erse ***Taŋrıḳa tuşmaḳnı*** Taŋrının üḍ urmışı keldeçi ol. 289r/1=029/005

taŋrıḳa ündel- "Allah'a çağrılmak, Allah'ın huzuruna çağrılmak"

ḳaçan ***ündelseler Taŋrıḳa*** yalavaçıŋa ḥükm ḳılmaḳ üçün anlar ara ançada bir gürūh anlardın yüz ewrerler. 259v/9=024/048

taŋrıḳa yalavaçıḳa ʿāsīlıḳ ḳıl- "Allah'a ve resuluna karşı gelmek"

kim ***ʿāsīlıḳ ḳılsa Taŋrıḳa yalavaçıḳa*** azdı oḳ belgülüg azmaḳ. 308r/1=033/036

taŋrıḳa yalavaçıḳa ünden- "Allah'a ve elçisine çağrılmak"

bütünlükün müʾminler sözi andaġ kerek ḳaçan ***ündenselar Taŋrıḳa yalavaçıḳa*** ḥükm ḳılmaḳ üçün anlar ara aymaḳları ėşitti miz boyun südümiz. 260r/4=024/051,

taŋrıḳa yalavaçıŋa boyun bėr- "Allah'a ve elçisine itaat etmek"

aydılar ʿarablar kėrtgündimiz ayġıl kėrtgünmediŋizler yoḳ kim aytıŋlar boyun bėrdimiz taḳı kirmedük turur īmān köŋülleriŋiz içinde eger ***boyun bėrse siler Taŋrıḳa yalavaçıŋa*** egsümegey işleriŋizdin nerse. 381r/5=049/014

taŋrıḳa yalavaçıŋa kėrtkün- "Allah'a ve peygamberine iman etmek"

kėrtgünüŋler Taŋrıḳa yalavaçıŋa ol yaruḳluḳḳa kim indürdimiz Taŋrı anı kim ḳılur siler uḳḳan ol. 412r/4=064/008

taŋrıḳa yalavaçıŋa yārī bėr- "Allah'a ve elçisine yardım etmek"

çıġaylarḳa ewlerindin yurtlarındın aḍrılmışlar anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı ***yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa*** anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/4=059/008

taŋrıḳa yan- "Allah'a tövbe etmek, tövbe edip Allah'a yönelmek"

yanıŋlar Taŋrıḳa ḳamuġun ay mü'minler bolġay kim siler ḳutulġay siler. 258r/1=024/031,

taŋrıḳa yapış- "Allah'a sarılmak"

aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı ***yapşuŋlar Taŋrıḳa***. 248v/9=022/078

taŋrıḳa yaraşılıḳ "gerçeklik Allah'a aittir"

bilgeyler ***Taŋrıḳa yaraşılıḳ*** batar anlardın anlar kim yalġan yaratur erdiler. 287r/6=028/075

taŋrıḳa yas ḳıl- "Allah'a zarar vermek"

anlar tandılar yandurdılar Taŋrı yolındın ḫilāf ḳıldılar yalavaçḳa belgürmişde kėḍin anlarḳa köni yol ***yas ḳılmaslar Taŋrıḳa*** nerse yoḳadturur işlerini. 375r/9=047/032

taŋrıḳa tut- "Allah'a zarar vermek"

eger ***tutsa siler Taŋrıḳa*** ḳatıġsız emitti köŋülleriŋiz eger arḳalaşsalar anıŋ üze bütünlükün Taŋrı ol küḍezügli dost turur yme cebra'il turur yme eḍgüler mü'minlerdin ferişteler anda kėḍin barça yārīçi. 415r/5=066/004

taŋrıḳa yükün- "Allah'a secde etmek"

ḳaçan aytılsa anlarḳa ***yüknüŋler tėp Taŋrıḳa*** aydılar kim ol raḥmān yüknür mümiz aŋar kim fermānlanur sėn biziŋke arturdı anlarḳa ürkmek. 266r/5=025/060

taŋrını aŋ- "Allah'ı anmak"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ḳıldılar körksüz işni yā küç ḳıldılar özleriŋe ***aŋdılar Taŋrını*** taḳı yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını. 50v/9=003/135

taŋrını yaḍ ḳıl- "Allah'ı zikr etmek"

meger anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler ***yāḍ ḳıldılar Taŋrını*** üküş ewre dād bėrildiler küç ḳılınmışlarında kėḍin. 274v/2=026/227

taŋrını yaraşınca bil- "Allah'ı layıkıyla takdir etmek"

bilmediler Taŋrını anıŋ yaraşınça. 248v/2=022/074

taŋrını yaraşınca uluġla- "Allah'ı gereği gibi bilmek"

uluġlamadılar ***Taŋrını yaraşınça uluġlamaḳ*** yer barınça anıŋ ḳudreti içinde turur ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay öz ḳudreti birle. 340v/4=039/066

taŋrınıŋ arıġlıḳı "Allah dilediği insanı seçip peygamber yapar. Vahyine kim layıksa onu seçer anlamı olduğu gibi sürekli bir evrim vardır, her türlü, işe yaramaz olanları ayıklayarak tekamül eder. İşte bu tekamül, Allah'ın yaratmasından ve seçmesinden başka bir şey değildir anlamında"

Taŋrınıŋ arıġlıḳı yüksek anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar. 286v/5=028/068

taŋrınıŋ artuḳluḳ bėrmeki "Allah'ın lutfu ve rahmeti"

eger ***Taŋrınıŋ artuḳluḳ bėrmeki*** bolmasa erdi siler üze anıŋ yarlıḳamaḳı bütünlükün Taŋrı tevbe bezerlegen turur bütün işlig. 255v/7=024/010

taŋrınıŋ belgüleri "Allah'ın ayetleri"

silerniŋ anıŋ üçün kim siler tuttuŋızlar ***Taŋrınıŋ belgülerini*** füsūs ārdı silerni yaḳınraḳ tiriglik bu kün çıḳarılmazlar andın ap yme anlar tıldaġ bezerlenürler. 368v/1=045/035

taŋrınıŋ belgülerine tan- "Allah'ın ayetlerini inkar etmek"

anlar kim ***tandılar Taŋrınıŋ belgülerine*** aŋa tuşmaḳḳa anlar umınçsız boldılar menim yarlıḳamaḳımdın. 290v/1=029/023

taŋrınıŋ ḳarġamaḳı "Allah'ın laneti"

ḳıḳırġay bir ḳıḳrıġlı anlar ara ***Taŋrınıŋ ḳarġamaḳı*** küç ḳılıġlılar üze. 116v/8=007/044

taŋrınıŋ ḳını "Allah'ın azabı"

ermez anlar esrükler yoḳ kim ***Taŋrınıŋ ḳını*** ḳatıġ turur. 242v/1=022/002

taŋrınıŋ laʿneti ḳıl- "(yalancılar üzerine) Allah'tan lanet dilemek"

andın soŋra laʿnet ḳılışalıŋ taḳı ***ḳılalıŋ Taŋrınıŋ laʿneti*** yalġançılar üze. 44r/5=003/061

taŋrınıŋ kitermeki "Allah'ın bazı insanları diğer bazılarıyla savunması"

eger yoḳ erse erdi ***Taŋrınıŋ kitermeki*** kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler tersālar kilisiyeleri cuhūdlar kenīseleri müʾminler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/6=022/040

taŋrınıŋ niʿmetini tegşür- "Allah'ın nimetini değiştirmek"

kim ***tegşürse Taŋrınıŋ niʿmetini kelmişde kėḍin aŋar bütünlükün Taŋrı ḳatıġ ḳınlıġ ol.*** 25r/51,

taŋrınıŋ nuṣreti "Allah'ın yardımı, desteği"

Taŋrınıŋ nuṣreti eliglerinde üstün kim ant sısa bütünlükün sıyur öz özine kim tükel ḳılsa anı baçıġ ḳılışdı anıŋ üze Taŋrı birle herāyna tükel bėrgey uluġ ter muyan. 376v/7=048/010

taŋrınıŋ muḫliṣ ḳulları "Allah'ın temiz kulları"

meger ***Taŋrınıŋ muḫliṣ ḳulları***. 329v/7=037/160

taŋrınıŋ ni'metine tan- "Allah'ın nimetine nankörlük etmek"

nek yoḳḳa mu kėrtgünürler ***Taŋrınıŋ ni'metine tanarlar***. 294r/4=029/067

taŋrınıŋ oġlı "Hz. Uzeyr, Hz. İsa"

aydı cuhūdlar ʿüzeyr yalavaçnı ***Taŋrınıŋ oġlı*** tėp. 141v/6=009/030

taŋrınıŋ oruḳı "Allah'ın kainata vazʿ ve icrâ ettiği kanun"

Taŋrınıŋ oruḳı ol kim keçti ök munda öŋdün taḳı bulmaġay sen Taŋrınıŋ oruḳıŋa tėgşürmek. 378r/7=048/023

taŋrınıŋ 0ruḳıŋa tėgşürmek "Allah'ın yasasında değişme"

Taŋrınıŋ oruḳı ol kim keçti ök munda öŋdün taḳı bulmaġay sen ***Taŋrınıŋ oruḳıŋa tėgşürmek***. 378r/8=048/023

taŋrınıŋ öfkesi "Allah'ın gazabı"

beşinç çın ***Taŋrınıŋ öfkesi*** anıŋ üze eger erse köni sözleglilerdin. 255v/6=024/008

taŋrınıŋ tamturulmış otı "Allah'ın tutuşturulmuş ateşi, Cehennem"

Taŋrınıŋ otı tamturulmış. 449r/4=104/006

taŋrınıŋ düşmenlıḳı "Allah'ın kızması"

bütünlükün anlar tandılar ündeyürler ***Taŋrınıŋ düşmanlıḳı*** uluġraḳ silerniŋ düşmenlıḳıŋızlardın özüŋüzlerke ançada ündenür siler kėrtgünmekke tanar siler. 342v/2=040/010

tanrınıŋ üd urmaḳı "Allah'ın vaadi"

tanrınıŋ üd urmaḳı çın turur. 153r/7=010/004

taŋrınıŋ üd urmışı "Allah'ın vaadi"

kim ermez erse Taŋrıḳa tuşmaḳnı ***Taŋrınıŋ üd urmışı*** keldeçi ol. 289r/2=029/005

taŋrınıŋ vaʿdesi "Allah'ın tayin ettiği süre"

yandurdımız anı anasıŋa ançaḳ yarusun anıŋ közi ḳaḍġurmasun bilsün ***Taŋrı vaʿdesi*** çın turur. 281v/7=028/013

taŋrınıŋ vaḳt urmışı "Allah'ın tayin ettiği süre"

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızdın kėniktürgey silerni atalmış vaḳtḳa tėgi ***Taŋrınıŋ vaḳt urmışı*** ḳaçan kelse kėniktürülmez eger bilür erse siler. 423v/5=071/004

taŋrınıŋ yarlıġları " Allahın sözü, Kelâmullah[350]"

tükenmegey erdi ***Taŋrınıŋ yarlıġları*** bütünlükün Taŋrı küsüş turur bütün işlig 301r/5=031/027

350 Kur'an-ı Kerim gerçek Allah kelamıdır, başkasının sözü değildir. O harflerin manasıyla, bütün olarak Allah'ın kelamıdır. O, yaratılmış olmadığı gibi uydurulmuş da değildir. Bilakis O hikmet sahibi ve çok övülen Allah katından indirilmiş bir kitaptır (Marangozoğlu 2006:190).

taŋrınıŋ yarlıķamaķı "Allah'ın rahmeti"

bakġıl ***Taŋrınıŋ yarlıķamaķı*** belgülerine neteg tirgürür yerni ölmişde kėdin. 298r/6=030/050

taŋrınıŋ yıġıġları "Allah'ın sınırları, Allah'ın Müslümanlar için koyduğu sınır"

ķorķuŋlar Taŋrıdın idiŋizler çıķarmaŋlar ewlerindin çıķmasunlar meger kim keldürler yawuzluķ yaʿnī zinā belgülüg ol turur ***Taŋrınıŋ yıġıġları***. 413r/6=065/001

ṭaŋrı "Allah, tanrı, ilah ***bkz.*** Taŋrı[351]"

yol bar kim vefā ķılsa ʿahdiŋe taķı ķorķsa ḥaķīķat üze ***taŋrı*** sewer ķorķġanlarnı. 45v/1=003/076

taŋrılıķ "yalnız Allah'ın bilgisinde olan"

tanuķlar ***Taŋrılıķ*** neçe yme özüŋizler üze erse azu ata ana yaķ yawuķlar eger bolsa muŋsuz azu çıġay Taŋrı yaraşıraķ ol ėkki birle uḍu barmaŋlar köŋül tilekiŋe ķışmaŋızlar. 74r/9=004/135

taŋsuķ "mükemmel, nefis"

keltürdüŋ ök nerse ***taŋsuķ***. 220r/6=018/071

tanuķ 1."tanık, şahit[352]"

ķaçan bėrse siler anlarķa nek tawarlarını tanuķ uruŋlar anlar üze. tap ol Taŋrı ***tanuķ***. 58v/4=004/006

2."hazır olan, bilen, şahit, gözetleyici, yemin eden"

biz ıḍḍımız silerke yalavaç ***tanuķ*** silerniŋ üze andaġ kim ıḍḍımız firʿavn tapa yalavaç. 427r/1=073/015

3."yemin[353]"

anlar kim aytarlar söküş ezvāce-hüm cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ tanuķlar meger özleri anlarda biriniŋ ***tanuķluķı*** tört tanuķlar Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/3=024/006

4. "her şeye tanık olan, muttali, esma-i hüsna'dan eş-şahit[354]"

351 Allah; Yüce Yaratıcının özel ismidir. Bu isim, O'nun kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder. Allah özel isminin hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Arapça ilah, Türkçe Tanrı, Farsça Hüda, İngilizce God, Almanca Gott kelimeleri "Allah" kelimesi gibi özel isim değildir. Bunlar, ilah, rab ve mabud gibi cins isimlerdir. Allah kelimesi ikil veya çoğul yapılamaz. Bu isim sadece hak mabudu, varlığı zorunlu olan yaratıcıyı ifade eder. Başka bir varlığa Allah ismi verilemez. Yani Allah'ın adaşı yoktur. "Allah" isminin çeşitli asıllardan türediği ileri sürülmüşse de "el-ilah" kelimesindeki hemze olan elifin düşürülmesiyle elde edildiği görüşü tercih edilmektedir (Karagöz 2005:23).

352 Tanıklık yapmak, haber vermek, muttali olmak, bilmek, bildirmek, idrak etmek, yetişmek, hazır bulunmak, sözle veya fiilen delil olmak, yemin etmek anlamlarındaki "ş-h-d" kökünden türeyen "şahid", tanık, bilen, muttali olan, hazır olan ve delil demektir. Çoğulu "şühud, eşhad, şühhed"dir Karagöz 2005:610)

353 Sözlükte "kuvvet, sağ taraf, sağ el, and içmek, kasem" gibi anlamlara gelen "yemin", dini bir kavram olarak, bir kimsenin Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesi demektir (Karagöz 2005:697)

Taŋrı tėgme nerse üze ***tanuḳ*** turur. 401r/4=0058/006

5."tanık, şahit, Hz. Muhammed, Müheymin[355]"

neteg bolġay ḳaçan keltürse miz tėgme bir gürūhdın tanuḳ keltürgey miz bular üze ***tanuḳ***. 63v/3=004/041

tanuḳ bėr- "tanıklık etmek, şahitlik yapmak"

ḳatıġsız çın ***tanuḳ bėrdimiz*** dāvudḳa bizdin artuḳluḳ. 312v/5=034/010

tanuḳ bėrigli "şahitlik eden, şahit"

yaramas kerekmez ortaḳ ḳatıġlılarḳa kim ābadān ḳılsalar Taŋrı mezgitlerini ***tanuḳ bėrigliler*** özleri üze tanmaḳlıḳ birle. 140r/7=009/017

tanuḳ bol- "tanık olmak, şahitlik yapmak"

andaġoḳ ḳıldımız silerni orta ümmet ***bolsa siler tanuḳlar*** kişiler üze bolsa resūl siler üze tanuḳ. 16v/9=002/143

tanuḳ ıd- "şahit olarak gönderilmek, müjdeci olarak gönderilmek"

ay yalavaç biz ***ıdtımız sanga tanuḳ*** buştı bėriçi ḳorḳutġuçı. 308v/6=033/045

tanuḳ keldür- "tanık getirmek"

ol kün ḳoparur miz tėgme ümmet içinde tanuḳ anlar üze özlerindin ***keldürgey miz sėni tanuḳ*** bular üze. 202v/4=016/089

tanuḳ keltür- "tanık getirmek"

neteg bolġay ḳaçan keltürse miz tėgme bir gürūhdın tanuḳ ***keltürgey miz bular üze tanuḳ***. 63v/4=004/041

tanuḳ ḳıl- "tanık tutmak"

kişilerdin kim taŋlatur sėni anıŋ sözi yaḳın tiriglik içinde ***tanuḳ ḳılur*** Taŋrını anıŋ köŋli içindeki üze. 24v/4=002/204

tanuḳ ḳol- "şahit getirmek"

ol ḳunçuylar keldürür çalpaḳ işni ḳunçuylarıŋızdın ***tanuḳ ḳolun*** anlar üze tört tanuḳ silerdin. 60r/2=004/015

tanuḳ oḳu- "şahit çağırmak"

oḳunlar tanuḳlarıŋızını Taŋrıda aḍın eger erse siler çın sözlügliler. 4r/5=002/023

tanuḳ tik- "şahit tutmak"

---

354 Şehit, "bir olayın meydana gelişi esnasında olaya tanık olan", şahit ise bunu daha abartılı şeklidir. Şehit, Allah'ın bir sıfatı olarak "Cenab-ı Hakk'ın" her şeyi gözetleyip hiçbir şeyin ondan gizli kalmaması" demektir. Sübhan Teâlâ, eşyanın gizliliklerini de en ayrıntısını da bilir ve onlardan haberdardır. Şehit şahitliğin mübalağasını ifade eder. Şehadet, bir şeyin huzurunda bulunarak onu bilmeninadıdır (Cemel 2001:100).

355 Bu isim Allah'u Te'âlâ'nın Esma-yı Hüsnâsından olmakla Habib-i Ekrem (s.a.v.) Hazretlerine ikram buyrulmuş ve onunla isimlendirilmiştir. Allah'ın Habibi, Kıyamet Gününün şefaatçisi (s.a.v.) Hazretleri Kıyamet Gününde enbiya ve mürselin hazretlerinin risaletlerinin tebliğine ve peygamberleri yalanlayanların kabul edilmediklerine şehadet ettiğinden mübarek ismine Müheymin denildi (Yeniterzi 1993:198).

taḳı ***tanuḳ tikiŋ*** ḳaçan satıġ ḳılışsaŋız taḳı ziyān tėgrülmesün bitigen taḳı tanuḳ. 37r/3=002/282

tanuḳ tur- "tanık olmak"

ayġıl ay kitāb iyeleri ni üçün kāfir bolur siz Taŋrınıŋ nişānlarıŋa. taḳı Taŋrı ***tanuḳ turur*** ol nerse üze kim ḳılur siz. 47v/4=003/098

tanuḳ(lar) tut- "şahitler tutmak, şahit göstermek, tanıklık ettirmek"

tanuḳ tutmadım anlarnı köklerni yerni yaratmaḳ üdinde ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim tutuġlı yoldın azıtıġlılarnı yārī. 218v/7=018/051

tanuḳ ur- "şahit bulundurmak"

ḳaçan bėrse siler anlarḳa nek tawarlarını ***tanuḳ uruŋlar*** anlar üze. 58v/4=004/006

tanuḳla- "şahit olmak"

anlar kim aytarlar söküş ezvāce-hüm cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ ***tanuḳlar*** meger özleri anlarda biriniŋ tanuḳluḳı tört tanuḳlar Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/3=024/006

tanuḳluḳ "şahitlik, tanıklık"

anlar kim atarlar ya'nī sökerler arıġ özlüg uraġut yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı seksen berge. bezerlemeŋler anlarḳa ***tanuḳluḳ*** tutaşı. 255r/9=024/004

tanuḳluḳ bėr- 1."şahitlik etmek"

ançada aldımız bütünlüküŋüzlerni tökmegey siler ḳanlarıŋızını çıḳarmaġay siler etözüŋüzlerni sarāylarıŋızdın yana köndüŋizler siler ***tanuḳluḳ bėrür*** siler. 10r/7=002/084

2. "haber vermek, anlatmak, ilan etmek, bahsetmek"

ol kün ***tanuḳluḳ bėrür*** öz ḫaberlerni. 447v/4=099/004

tanuḳluḳ bėrigli "şahitlik eden, şahit"

ayurlar iḍimizā! kėrtgündimiz bitigil biziŋke ***tanuḳluḳ bėrigliler*** birle. 90v/5=005/083

tanuḳluḳ ḳıl- "şahit olmak, şahitlik etmek"

tap ol iḍi ***tanuḳluḳ ḳılmaḳın*** mėnli ara silerli ara. 369r/9=046/008

tanuḳluḳ ört- "şahitlik gizlemek"

taḳı ***örtmeŋ tanuḳluḳnı***. 37r/8=002/283

tap 1."uygun, elverir, yeter"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa ***tap*** kelmegey mü sizke kim meded ḳılsa sizke iḍiŋiz üç miŋ feriştelerdin indürülmişler. 50r/4=003/124

2."kafi, yeter"

tap bolġay biziŋke saḳış ḳıldaçılar. 238v/1=021/047

tap bol- "kifayet etmek, kafi gelmek, yetmek"

biz ***tap bolġay*** miz saŋa füsūs tutuġlılardın. 195v/5=015/095

tap boluġlı "kâfi olan, yeten, yeterli olan"

ermes mü Taŋrı ***tap boluġlı*** ḳulıŋa. 338r/2=039/036

tap kel- "yetmek, yeterli olmak"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa ***tap kelmegey*** mü sizke kim meded ḳılsa sizke iḍiŋiz üç miŋ ferişte lerdin indürülmişler. 50r/4=003/124

tap yėt- "kâfi olmak, yetmek, yeterli olmak"

herāyna ***tap yėtgey*** olarḳa Taŋrı ol turur ėşitgen bilgen turur 16r/7=002/137

tap- 1. "tapmak, hizmet etmek, kulluk etmek"

ornatġay oḳ miz anlarnı dīnleri içre ol kim ***taplar*** anlarḳa. 260v/3=024/055

2. "ders almak"

belgürtür belgülerini kişilerke bolġay kim anlar pend ***tapġaylar***. 27r/3=002/221

taŋrıḳa tap- "ibadet etmek"

tapıŋlar Taŋrıḳa ortaḳ ḳatmaŋlar aŋar nerseni ataḳa anaḳa ėḍgülük ḳılmaḳ yawuḳluḳ iḍisiŋe atasızlarḳa çıġaylarḳa ḳoŋşıḳa yawuḳluḳ iḍisi yat koŋşıḳa yanındaḳı ėşiŋe yol oġlanıŋa negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/2=004/036

pend tap- "ders almak"

belgürtür belgülerini kişilerke bolġay kim anlar ***pend tapġaylar***. 27r/3=002/221

tapġan "tapan, kulluk eden"

çın anlar kim kėrtgündiler yana anlar cuḥūd boldılar niġoşaklar yulduzḳa ***tapġanlar*** tersālar moġlar taḳı anlar kim ortaḳ ḳattılar bütünlükün Taŋrı aḍrar saçar anlar ara ḳıyāmet kün. 243v/5=022/017

tapıġlı "tapan, kulluk eden"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike ***tapıġlılar*** rüze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

tapa "-a/-e doğru"

neteg tanar siler Taŋrıḳa erdiŋizler ölügler tirgürdi silerni yana öldürür miz silerni yana tirgürür silerni yana anıŋ ***tapa*** yandurulur siler. 4v/8=002/028

tapar "ecir, mükafat, ödül"

bütünlükün kim yanut bėrlür siler ***taparlarıŋızı*** ḳıyāmet kün. 56r/5=003/185

tapġu "ibadet[356]"

356 Sözlükte "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevazu göstermek, ilah edinmek; din ıstılahında, mükellef insanın nefsinin arzusu hilafına Rabb'ına tazim için yaptığı fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık ifade eden şuurlu itaat" anlamına gelir (Karagöz 2005:285)

tap ol Taŋrı tanuḳ bizli ara taḳı silerli ara eger erse erdimiz sizlerniŋ ***tapġunuzlardın*** osanuḳlar. 156r/8=010/029

tapın- "hizmet etmek, tapınmak"

kişilerdin kim ***tapnur*** Taŋrıḳa bir buçḳaḳ üze. 243r/5=022/011

tapınuġlı "hizmet eden, tapınan"

ermes siler ***tapnuġlılar*** aŋar kim men tapnur men. 450r/6=109/003

tapla- 1."kabul etmek, razı olmak"

ornatġay oḳ miz anlarnı dīnleri içre ol kim ***taplar*** anlarḳa. 260v/3=024/055

2. "seçmek, namına seçmek, hoşnud olmak"

meger anı kim ***taplasa*** yalavaçdın ol sürer anıŋ utrusındın yme anıŋ kėḍindin küḍezçiler. 426r/6=072/027

3."çirkin karşılamak, hoşlanmamak"

sewer mü biriŋiz yėmekni ḳadaşı ėtni murdār ***taplamaz*** siler anı. 381r/1=049/012

taplayu taplamayu "ister istemez"

Taŋrıḳa secde ḳılur ne kim kökler içindeki yer içindeki ***taplayu taplamayu*** köligeler anlar taŋda kėçe. 184v/3=013/015

taplamaduḳ "tanıyamamak, inkar etmek, tanımamak, korkup kaçmak, çekinmek, sakınmak, hoş görmemek, beğenmemek, çirkin karşılayıp vaziyetini değiştirmek"

taplamaduḳdın Taŋrı yāḍı uluġraḳ. 292r/9=029/045

taplamaġu "tanıyamamak, inkar etmek, tanımamak, korkup kaçmak, çekinmek, sakınmak, hoş görmemek, beğenmemek, çirkin karşılayıp vaziyetini değiştirmek"

siler mü kelür siler erenke keser siler yolnı keltürür siler öz orunlarıŋız içinde ***taplamaġunı***. 291r/3=029/029

taplamaġu tan- "tanıyamamak, inkar etmek"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz belgülügler bilgey sen anlarnıŋ yüzleri içinde ***tandılar taplamaġu***. 248r/5=022/072

taplamanç "yaman ***bkz.*** taplamançıġ"

aydı eger kim küç ḳılsa herāyna ḳınaġay miz anı yana yandurulġay iḍisiŋe ḳınaġay anı ḳatıġ ***taplamanç*** ḳın birle. 221r/9=018/087

taplamanç ḳın "dehşetli ceza, belâlı ceza"

aydı eger kim küç ḳılsa herāyna ḳınaġay miz anı yana yandurulġay iḍisiŋe ḳınaġay anı ḳatıġ ***taplamanç ḳın*** birle. 221r/9=018/087

taplamançıġ "çirkin, uygunsuz, kötü ***bkz.*** taplamanç"

azu tilerler mü al ėtmek. anlar kim tandılar anlar ***taplamançıġ***. 387v/4=052/042

taplamançıġraḳ "en çirkin, çok çirkin"

tawrayu barġıl yörimekiŋ içinde aḳru ḳılġıl ünüŋni. çınoḳ ünlerde ***taplamançıġraḳı*** eşgek üni turur.146v/1=009/071

taplan- "razı olmak, hoşnutluğa ermek; kabul edilmek, tanınmak"

kim uḍsa yek maŋımlarıŋa ol buyrulur yawuz işni ***taplanmamışlarnı***. 256v/5=024/021

taplanmaduḳlar "tanınmayanlar"

aydı siler boḍun siler ***taplanmaduḳlar***. 194v/4=015/062

taplanmış tiriglik "menmun edilmiş bir hayat"

ol ***tiriglik içre taplanmış***. 448r/9=101/007

taplanıl- "razı olunmak"

çın bu erür silerke yanut erür emekiŋiz ***taplanılmış***. 431r/9=076/022

taplanılmas iş "kötülük"

fermānlaturlar bildükmiş işni yıġarlar ***taplanılmas işdin*** aḍaḳın tutarlar namāznı taḳı bėrürler zekātnı taḳı boyun sürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa 146v/1=009/071

taplanılmış emek "çalışmanın karşılığı"

çın bu erür silerke yanut erür ***emekiŋiz taplanılmış.*** 431r/9=076/022

taplat- "razı etmek"

taplatmaġıl mėni düşmenlarḳa ḳılmaġıl mėni küç ḳılıġlı boḍunlar birle. 125v/7=007/150

tapuġ "hizmet, ibadet[357]"

bardı gürūhlar anlardın barıŋlar serniŋler iḍiŋizler ***tapuġıŋa*** çın bu nerse ol kergetür. 330v/5=038/006

tapuġ ḳıl- 1. "kurban sunmak"

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada tafnaġu ***tapuġ ḳıldılar*** tafnaġu tapuġ bezerlendi olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. 83v/4=005/027

2. "hizmet etmek"

anlar kim füsūs tutarlar ʿayb ḳılurlar artuḳ ***tapuġ ḳılġanlarnı*** kėrtgünüglilerdin ṣadaḳalar içinde taḳı anlar kim bulmaslar nafaḳa ḳılġu meger ṭāḳatları yetginçe füsūs tutarlar anlardın. 147r/7=009/079

3. "kurban sunmak, kurban etmek"

357 Sözlükte "itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tevazu göstermek, ilah edinmek; din ıstılahında, mükellef insanın nefsinin arzusu hilafına Rabb'ına tazim için yaptığı fiil ve niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve Allah'a yakınlık ifade eden şuurlu itaat" anlamına gelir (Karagöz 2005:285)

oḳıġıl anlar üze ādem yalavaçnıŋ ėkki oġlanı sawı kėrtülüg birle ançada tafnaġu ***tapuġ ḳıldılar*** tafnaġu tapuġ bezerlendi olarda birisindin bezerlenmedi taḳı birindin. 83v/4=005/027

tapuġ ḳılġanlar "müminler, inananlar"

anlar kim füsūs tutarlar ʿayb ḳılurlar artuḳ ***tapuġ ḳılġanlarnı*** kėrtgünüglilerdin ṣadaḳalar içinde taḳı anlar kim bulmaslar nafaḳa ḳılġu meger ṭāḳatları yetginçe füsūs tutarlar anlardın. 147r/7=009/079

tapuġ ḳılmaḳ "tapma, Tanrı'ya tapma"

ḥaḳḳā mundaġ bolmaġay herāyna tanġaylar anlarḳa ***tapuġ ḳılmaḳlarınŋa*** bolġaylar anlar üze meŋzeşmez. 227v/7=019/082

tapuġ yol "hizmet yolu, kulluk etme yöntemleri"

iḍimizā! ıḍġıl anlar içinde bir yalavaç anlardın oḳısun anlar üze nişānlarınŋı ögretse anlarḳa bitigni ***tapuġ yolın*** bilmek arıtsun olarnı. 15v/1=002/129

tapun- "hizmet etmek"

aydılar ***tapnur*** miz butlarḳa bolur miz aŋar ürük turuġlılar. 269v/9=026/071

künke tapunġanlar "Sabiiler, Hz. İbrahim'in dinini devam ettiren eski bir topluluk, Babil'de yaşayan ve yarı Hristiyan olan bir mezhep müntesipleri, Hz. Yahya'nın tâbilerine benzerler"

anlar kim kėrtgündiler yana anlar kim cuhūd boldılar tersālar ***künke tapunġanlar***. 8r/4=002/062

künke tapunġanlar "Sabiiler, Hz. İbrahim'in dinini devam ettiren eski bir topluluk, Babil'de yaşayan ve yarı Hristiyan olan bir mezhep müntesipleri, Hz. Yahya'nın tâbilerine benzerler"

bütünlükün anlar kėrtgündiler yana anlar cuhūd boldılar ***künke tapunġanlar*** tersālar kim kėrtgündi erse Taŋrıḳa kėḍinki künke ḳıldı ėḍgü ḳorḳunç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmazlar. 89r/3=005/069

taġda tapunġanlar "rahip"

ay anlar kim kėrtgündiler çın üküş bilgenlerdin ***taġda tapunġanlardın*** yėyürler kişiler tawarlarını ḥaḳsızın yıġḳaylar Taŋrı yolından. 142r/5=009/034

tapunuġlı "tapınan, ibadet eden"

aydılar kėrtgünür mü miz ėkki ādemīḳa bizke meŋzer anıŋ boḍun biziŋke ***tapnuġlılar***. 251v/3=023/047

tapunuġlı boḍunlar "iman etmiş kavimler, inanmış topluluklar"

çın munuŋ içinde tegürmek ol ***tapnuġlı boḍunlarḳa***. 241v/8=021/106

tapunmaḳ "tapmak, hizmet etmek"

anlar uluġsıġlıḳ ḳılurlar maŋa ***tapunmaḳdın*** herāyna kigrülgeyler tamuġḳa uçuzlar bolup. 346v/4=040/060

tapunġu 1."ilâh, tanrı"

anlar kim tandılar anlarnıŋ dost Taŋrıda aḍınḳı ***tapunġu*** çıḳarurlar olarnı yaruḳluḳdın ḳaraŋḳuluḳḳa. 33r/1=002/257

2."put"

ay anlar kim kėrtgündiler kim bor atġu oyun Taŋrıda aḍınḳı ***tapunġular*** oyunlar arıġsız turur yek işindin. 91r/9=005/090

tapunġu iḍi "Tapınılan Allah, tapınılacak olan Allah"

tutmadı Taŋrı oġul ḳız. ermedi anıŋ birle hīç ***tapunġu iḍi*** andaġ erse ėltgey erdi tėgme bir Taŋrı yaratmışı yüksek bolġay erdi amarıları amarı üze. 253v/4=023/091

tapunġu yer "Meclisteki baş köşe veya en güzel yer, ibadethanenin ön kısmındaki girinti, mihrab, bölme, saray, taht odası, el-mihrâb[358]"

nek tėgdi mü saŋa ol ėkki ḫaşmnuŋ ḫaberi ḳaçan aġdılar erse ***tapunġu yerke***. 331v/1=038/021

tar 1."dar"

nėgü keḍgü kėtürüŋler anlarḳa bay kişi üze yā elgi kėŋ anıŋ teŋi elgi ***tar*** çıġay kişi üze anıŋ teŋi nėgü keḍgü ėrinç bėrmek yaraşı ėḍgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

2. "sıkıntıya sokma, sıkıştırma, sıkıntı verme"

olturtuŋlar ol uraġutlarnı ol yėrde kim siler oldurdıŋızlar baylıḳıŋızlardın ḳor yas tegürmeŋler anlarḳa ***tar*** ḳılmaḳıŋız anlar üze.. 414r/1=065/006

tar orun "dar bir yer, Cehennemde bir yer"

ḳaçan kemişseler andın ***tar orunḳa*** ḳoşulmışlar ünderler anda yoḳ yoḍunluḳ birle. 263r/5=025/013

tar ḳıl- "daraltmak, kısmak"

yana kimni tilese kim azıtmaḳ anı ***ḳılur köksin köŋlin tar*** terslikin andaġ kim aġar teg yükser teg kök içinde. 107v/3=006/125

tar- 1."bölmek, ayrılık sokmak, ihtilâfa düşürmek"

anlardın kim ***tardılar*** dīnlerini erdiler gürūh gürūh. tėgme gürūh üskindekiler birle sewnürler. 296v/5=030/032

2. "parçalamak, darmadağınık etmek"

358 Evin en şerefli ve yüksek yeri ve kıble anlamlarına gelen camilerde imam için hazırlanan bir makam olan mihrab, manastır ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler içinde kullanılmıştır. Kur'an'da bir ayette çoğul olmak üzere (mehârib) toplam dört ayette, belli mabedlerin mihrabları kastedilmiştir (Karagöz 2005:445).

tardımız anlarnı yawlaḳ tarmaḳ. 313v/4=034/019

tarıġlı esinler "dağıtan, savuran rüzgarlar"

yme ol ***tarıġlı esinler*** ḥaḳḳı tarmaḳ. 432r/1=077/003

tarmaḳ "darmadağın etme, dağıtma"

yme ol tarıġlı esinler ḥaḳḳı ***tarmaḳ***. 432r/1=077/003

taraşıḳ "ihtilâf, ayrılık ***bkz.*** taraşuḳ "

taraşıḳ bol- "ihtilâfa düşmek"

çın anlar ***taraşıḳ boldılar*** anıŋ içinde sėzik içinde anlardın. 76v/9=004/157

taraşuḳ "ihtilâf, ayrılık ***bkz.*** taraşıḳ "

taraşuḳ bol- "ihtilâfa düşmek"

bütünlükün kim ḳılındı şenbe anlar üze kim aḍnaştılar anıŋ içinde. bütünlükün seniŋ iḍiŋ aḍrar seçer anlar ara ḳıyāmet kün anıŋ içinde erdiler anıŋ içinde ***taraşuḳ bolurlar***. 205v/2=016/124

tarı- "ekmek, sürmek, taramak"

ne körür siler anı kim ***tarır*** siler. 396r/4=056/063

tarıġ "ekin, bitki, buğday, tane, tohum, zahire"

aydılar bu yılḳılar ol ***tarıġ*** yıġılmış yėmes anı meger ol kim tiler miz ayıḳları birle yılḳılar ḥarām ḳılındı uçaları. 108v/9=006/138

tarıġ ekin ḳıl- "ekin ekmek"

tėgre ḳapsadımız ol ėkkini ḫurmā yıġaçı birle taḳı ***ḳıldımız ol ėkki ara tarıġ ekin***. 217r/9=018/032

tarıġ yapurġaḳı "ekin sapı, yaprak"

ḳıldı anlarnı ***tarıġ yapurġaḳı*** teg yėnmiş. 449r/9=105/005

tarıġ yıġılmış "hasad edilmiş olsun olmasın mutlak manada ekin"

aydılar bu yılḳılar ol ***tarıġ yıġılmış*** yėmes anı meger ol kim tiler miz ayıḳları birle yılḳılar ḥarām ḳılındı uçaları. 108v/9=006/138

tarıġçı "çiftci"

dünyā meṣeli yaġmur teg ḫoş kelür ***tarıġçılar*** anıŋ ünmeki yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur uşanmış. 399r/4=057/020

tarıġçılıḳ "tarım, ziraat"

ḳaçan ewrülse tavrayur yer içinde artaḳlıḳ ḳılsa anıŋ içinde yoḳ yoḍun ḳılsa ***tarıġçılıḳnı*** kölükler uruġını. Taŋrı sewmes artaḳlıḳ ḳılsa. 24v/5=002/205

tarıġlaġ "tohum ekilecek yer, tarla (metinde) nikâhlı eş"

tarıġlaġıŋızlarḳa kel- "hanımlarınıza yaklaşmak"

kelinler tarıġlaġınızlarḳa ḳayudın kim tilese siler aşunduruŋlar özüŋüzlerni. 27r/7=002/223

tarıġlaġ tur- "ekilecek yer, (metinde) eş tutmak"

ḫatunlarınız ***tarıġlaġ turur*** silerke. 27r/7=002/223

tarıġsız "ziraat yapmaya uygun olmayan yer"

iḍimizā! men ornattım oġlum ḳızımdın bir özike ***tarıġsız***. 191r/6=014/037

tarıġsız öz "ekilip dikilmeye elverişli olmayan arazi, vâdî ğayru zî-zer [359]"

iḍimizā! men ornattım oġlum ḳızımdın bir ***özike tarıġsız***. 191r/6=014/037

ṭārıḳ (<A.) "tarık yıldızı"

ne bildürgey saŋa ne turur ***ṭārıḳ***. 440v/5=086/002

tarıḳ "dağılmak, karıştırılmak"

yalġan tuttılar meger boḍunnı peyġāmberni ḳaçan keldi erse anlarḳa anlar bir iş içinde ḳatıġ ***tarıḳ***. 381v/9=050/005

tarıḳ tarıl- "karıştırmak, dağılmak, dağıtmak"

yme biziŋde bar ėḍgüler anda öŋin biz erdimiz ***tarıḳ tarılmış***. 425v/1=072/011

tarık tarılmış "ayrı ayrı görüşlere sahip fertleri bulunan topluluk, kozmopolit topluluk"

yme biziŋde bar ėḍgüler anda öŋin biz erdimiz ***tarıḳ tarılmış***. 425v/1=072/011

tarıl- 1."ayrılmak, düşman olmak"

taḳı yapuşuŋ Taŋrı urġanıŋa ḳamuġ taḳı ***tarılmaŋ*** taḳı yāḍ ḳılıŋ Taŋrınıŋ niʿmetini siziŋ üze ol uġurda kim erdiŋiz düşmenler taḳı yaraşıḳ kemişti köŋülleriŋiz arasında taḳı bulduŋuz niʿmeti birle uyalar. 48r/2=003/103

2."parçalamak, darmadağınık etmek"

aydı anlar kim tandılar nek yolçılalım mu silerni bir er üze uḳtursun silerke ḳaçan tarılsalar siler ḳamuġ ***tarlıḳ*** siler yaŋı yaratıġ içinde. 312r/9=034/007

3."dağılmak, ayrılmak"

ḳaçan aş yėse siler ***tarlınlar*** awutuġlılar bolmazlıḳın sözke. 309v/8=033/053

tarılmaḳ "dağılma"

ol ol iḍi ol ḳıldı silerke tünni keḍim örtüg uḍıġunı rāḥatlanġu ḳıldı kündüzni ***tarılmaḳ***. 265v/1=025/047

tarılmış "dağınık, müteferrik, dağınık olanlar, müteferrikler, ayrı ayrı olan"

anlarnıŋ toḳışları anlarnıŋ ara ḳatıġ turur. saḳınġa sen anlarḳa barça tururlar tėyü

359 Bu Kur'an ifadesiyle, ekilip dikilmeye elverişli olmayan Mekke vadisi kastedilmiştir. Hz. İbrahim'in hanımı Hz. Hacer ile oğlu Hz. İsmail'i bu vadiye yerleştirdiğinde Yüce Allah'a dua ederken şu şekilde bu ifadeyi kullanmıştır. Rabbimiz ben çocuklardan kimini, namaz kılabilmeleri için senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz insanların gönüllerini onlara meylettir, şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır (28/30) (Akpınar 2002:195).

anlarnıŋ köŋülleri ***tarılmış***. 404v/8=059/014

tarılmış köŋüller "dağınık, müteferrik, dağınık olanlar, müteferrikler, ayrı ayrı olanlar"

anlarnıŋ toḳışları anlarnıŋ ara ḳatıġ turur. saḳınġa sen anlarḳa barça tururlar tėyü anlarnıŋ ***köŋülleri tarılmış***. 404v/8=059/014

tarıt- "daraltmak, sıkıntıya sokmak"

ayġıl meniŋ iḍim yaḍar rūzīni kimke tilese yme ***tarıtur*** yoḳ kim kişilerniŋ üküşreki bilmesler. 315r/3=034/036

tarlıḳ 1."darlık, sıkıntı"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu belgülüg ḳılsa siler anlarḳa belgülüg ḳılmış teg. 29v/5=002/236

2."kusur, günah"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu belgülüg ḳılsa siler anlarḳa belgülüg ḳılmış teg. 29v/5=002/236

tarlıḳ bol- "zorluk çekmek, sıkıntı çekmek"

bolmaġıl tarlıḳ içinde anıŋdın kim al ėtig ḳılurlar. 279r/8=027/070

köŋül tarlıḳı içinde bol- "kederlenmek"

seringil ermes seniŋ şabruŋ meger Taŋrılıḳ ḳaḍġurmaġıl anlar üze ***bolmaġıl köŋül tarlıḳı içinde*** anıŋdın kim al ḳılurlar. 205v/6=016/127

tarsıḳ "ayrılık"

tarsıḳ bol- "ayrılığa düşmek"

bėrdimiz ök mūsāḳa bitigni ***tartışıḳ boldı*** anıŋ içinde. 352r/8=041/045

tart- 1. "çekmek, alıp çıkarmak"

ayġıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı ***tartar*** sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze yaraġlıġ. 40v/3=003/026

2. "göz dikmek"

uzunçura ***tartmaġıl*** ėkki közüŋni anıŋ tapa kim ėrinçlendürdimiz cüftler anlardın ḳaḍġurmaġıl anlar üze ḳuḍı tutġıl ḳanatıŋnı kėrtgünüglilerke. 195v/1=015/088

3. "ölçmek"

tartmaḳ ol kün içinde yaraşı ol. 113r/2=007/008

4. "değerlendirmek"

köndürür aḍaḳın ḳılmaġay men anlarḳa ḳıyāmet kün ***tartmaḳnı***. 222v/2=018/105

5."yerinden oynatmak, çekmek"

küç birle tartar erdi kişilerni andağ ḳalı anlar uzun beḍük ḫurmā tüplerindin ***tartıp***. 390v/7=054/020

öç tart- "öç almak"

keçürdi Taŋrı anıŋdın kim keçti. kim yansa ***öç tartar*** Taŋrı andın. 92r/5=005/095

til tart- "dil çıkarmak"

eger yüklese sen anıŋ üze ***til tartar*** azu ḳoḍsa anı til çıḳarur. 129r/2=007/176

tartıp aḳıt- "fışkırtmak"

azu bolġay saŋa bir būstān ḫurmādın üzümdin ***tartıp aḳıtsa*** sen arıḳlarnı anıŋ ortasında tartıp aḳıtmaḳ. 212v/9=017/091

tartġan ferişte "çekip alan, çekip çıkaran melek"

yme ol cānnı tartġan ***ferişteler tartmaḳ***. 434v/1=079/002

tartıp aḳıt- "fışkırtmak"

azu bolġay saŋa bir būstān ḫurmādın üzümdin tartıp aḳıtsa sen arıḳlarnı anıŋ ortasında ***tartıp aḳıtmaḳ***. 212v/9=017/091,

tartıp çıḳar- "sökmek, çekmek, çıkarmak, dolu dizgin gitmek"

tartıp çıḳarġay miz nė kim köŋülleri içindekini kīndin ḳaḍaşlar taḫtlar üzele utru turuġlılar. 194r/4=015/047

tartmaḳ "mühlet verme, süresini uzatma"

yme ol cānnı tartġan ferişteler ***tartmaḳ***. 434v/1=079/002

tartġu "tartı, ölçü"

kimnüŋ ağır bolsa ***tartġuları*** anlar tururlar anlar ḳurtuluġlılar. 113r/3=007/008

tartıl- "tartılmak, ölçülmek"

ḳaçan yer çözülüp ***tartılsa***. 439r/5=084/003

tartım "ayrılık"

tartım bol- "ayrılığa düşmek"

bėrdimiz anlarḳa belgülerini işdin ***tartım bolmadılar*** meger kelmişde kėḍin anlarḳa bilig. ḥased ḳılu anlar ara. 366v/8=045/017

tartın- "arzulamak, elde etmeye çalışmak, ısrarla istemek ***krş***. tartna-"

aydılar uş ***tartınġay*** oḳ miz andın atasıŋa biz ḳıldaçılar miz. 178r/8=012/061

tartış- "tartışmak, ayrılığa düşmek"

taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim yüreksiz bolduŋuz taḳı ***tartıştınız*** iş içinde. 52r/9=003/152

tartışıḳ "anlaşmazlık, uyumsuzluk"

tartışıḳ bol- "anlaşmazlığa düşmek"

yana anlar ***tartışıḳ boldılar*** bitig içinde yaraşmamaḳ içinde yıraḳ. 20v/1=002/176

tartna- "arzulamak, elde etmeye çalışmak, istemek (kadının erkeğe olan cinsel isteği) ***krş.*** tartın-"

aydı ḳunçuylar kent içinde ʿazīz-i mıṣr ḫatunı ***tartnar*** yigitni özindin. 175v/4=012/030

taru "dar"

taru bol- "daraltmak, dar olmak"

ribāmi ḳılsun bay iḍesi baylıḳdın. kimke ***taru bolsa*** anıŋ üze rūzīsi ribāmlasun öŋdin bėrdi aŋar Taŋrı tilemes Taŋrı ḳayu erse oḳ özke meŋiz ol kim bėrdi aŋar herāyna ḳılġay Taŋrı tarlıḳda kėḍin āsānlıḳ. 414r/5=065/007

taru- 1."daralmak, sıkışmak"

ḳaçan tarudı erse anlar üze yer ol kim kėŋüdi taḳı ***tarudı*** anlar üze etözleri sėzindiler kim yoḳ sıġınġu Taŋrıdın meger aŋar. 151v/2=009/118

2. "sıkıntı içinde olmak, daralmak"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarımız lūṭḳa yawuz keldi anlarḳa ***tarudı*** anlarnıŋ köŋülleri aydı bu bu kün turur ḳatıġ. 169v/2=011/077

3. "gücü yetmedi, sıkıştı, telaşlandı, tâkati kesildi"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarımız lūṭḳa yawuz keldi anlarḳa ***tarudı*** anlarnıŋ köŋülleri aydı bu bu kün turur ḳatıġ. 169v/2=011/077

tarut- 1."daraltmak"

anlar ḳaçan bėrseler teŋde keçmezler ***tarutmazlar*** erür anıŋ ara aḍaḳın tėgmek. 266v/4=025/067

2. "daraltmak, kısıtlamak"

ḳaçan sınasa anı ***tarutsa*** anıŋ üze rūzīsini ayur iḍim uçuzladı. 442v/9=089/016

taş (1) "dış"

taş yörir ʿarab "bedevî, göçebe Arap[360]"

360 Bedevî (Çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konar göçer olarak yaşayan Araplara verilen ad) "Başlamak, ortaya çıkmak önce gelmek" anlamları yanında "çölde yaşamak, sahrada oturmak" anlamında da kullanılan Arapça bedâvet (bidâvet) kelimesi "yerleşik hayat, medeniyet" anlamına gelen hadâretin karşıtıdır. "Kır, sahra, çöl" anlamına gelen bâdiyede yaşayan kimselere bedevî veya ehlü'l-bâdiye, ebnâ'ül bâdiye denir. Bedevîler deve veya keçi kılından yapılmış çadırlarda göçebe hayatı yaşadıklarından ehlü'l-veber, ehlü'l-hıyâm veya sekenetü'l-hıyâm adlarıyla da anılırlar. Buna karşılık köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayanlara ehlü'l-meder adı verilir (Fayda 1992:312). Sâmî dillerde "çöl" manasına gelen arab kelimesi eski devirlerde aynı zamanda çölde yaşayan kimse yani bedevî için kullanılıyordu. Ayrıca Asur, Bâbil, Yunan ve hatta Cahiliye dönemine ait bazı metin, rivayet, tablet ve kitabelerde arab kelimesiyle Arap yarımadasında çölde yaşayan bedevî Araplar kastediliyordu. Buna karşılık bir kabile adıyla veya oturdukları yerlerin ismiyle anılan yerleşik hayat yaşayanlara arab denilmiyordu. Milattan sonraki dönemlerde ise yerleşik hayat yaşayan Araplar için de bu kelime kullanılmaya başlanmıştır (Fayda 1992:312). İlk defa Kur'an-ı Kerim'de, yerleşik hayat süren Araplar'la bedevî Araplar açık bir şekilde birbirinden ayrılmış ve bedevîler aʿrâb olarak adlandırılmışlardır.

silerniŋ tegreŋizlerde ***taş yörir ʿarablardın*** ėkki yüzlügler. 149v/3=009/101

taş (2) "taş; kaya"

ay oġulķınam ol eger bolsa ṭāʾatı bir ewün endāzesiçe ispendāndın bolsa bir beḍük ***taş*** içinde azu kökler içinde azu yerler içinde keltürür anı Taŋrı. 300r/8=031/016

batıġdın taş "kumlu çamurun pişirilmesiyle elde edilmiş taş"

ķıldımız üstünini altın yaġdurdımız anlar üze ***taşlar batıġdın***. 195r/3=015/074

toprakdın taş "kumlu çamurun piþirilmesiyle elde edilmiþ taş"

ķaçan keldi erse yarlıġımız ķıldımız anıŋ üstünini astın yaġdurdımız anıŋ üze ***taşlar toprakdın*** yıġılmış başı bir biri üze. 169r/2=011/082

taş bol- "taş olmak"

ayġıl ***bolunlar taşlar*** azu temürler azu törütülmiş anıŋdın kim uluġ kelür köküzleriŋiz içinde. 209v/5=017/050

taş birle atılmış "taşlanarak kovulmuş"

takı ḥaḳīḳat üze men atadım aŋa meryem takı ḥaḳīḳat üze men sıġındurur men anı saŋa takı anıŋ oġlanlarını iblīsdin ***taş birle atılmış***. 41v/5=003/036

taş yarıl- "taş çatlamak"

çın kim taşlarda ol taş yarılur aķar anḍın arıķlar. çın ol taşlarda ol ***taş yarılur*** çıķar anḍın suw. 9r/5=003/004

taştın yaġmur "yağmur, taş yağmuru gibi yukarıdan inen azap"

yaġdurdımız anlar üze ***taştın yaġmur***. 120r/9=007/084

taş- "taşmak"

çıķar ol ėkki teŋizdin ***taşur*** yinçü uşaķ yinçü. 392v/6=055/022

taşla- (1) "dışlamak, uzaklaştırmak"

eger yıġılmasa siler ***taşlaġay*** oķ silerni. 321v/5=036/018

taşlamaķ "taşlamak"

men sıwundum meniŋ iḍimke takı siziŋ iḍiŋizke ***taşlamaķınızlardın*** mėni. 364r/7=044/020

taşla- (2) "taşlamak, taş atmak"

eger yıġılmasa siler ***taşlaġay*** oķ silerni. 321v/5=036/018

taşlan- "sürülmek, kovulmak"

Böylece bir ırkın adı olmakla birlikte yarımadanın köy ve şehirlerinde yaşayanlarına arab, çölde göçebe olarak yaşayanlarına ise aʿrâb (bedevî) denilmiştir (Fayda 1992:312). Bedevî iyi ve güzel konuşmayı, kelime oyunları yapmayı, secili ve şiirli ifadeyi sever. Bedevîlerin Arap dilini en temiz ve doğru şekilde kullandıkları bilinmektedir. Güzel ve doğru Arapça öğrenmeleri için şehirli çocuklar çöle bedevîlerin yanına gönderilir. Bazı Arap dil alimleri de bu dilin kullanılışını en saf ve doğru şekliyle öğrenmek için onların yanına giderdi (Fayda 1992:312).

ḳaçan oḳısa sen oḳıġunı sıġınġıl Taŋrıḳa ***taşlanmış*** sürülmiş yekdin. 203v/3=016/098

taşlanmış sürülmiş yek "kovulmuş şeytan, tart edilmiş şeytan[361]"

ḳaçan oḳısa sen oḳıġunı sıġınġıl Taŋrıḳa ***taşlanmış sürülmiş yekdin***. 203v/3=016/098

taşra "dışarı"

taşra toḳı- "kovulmak, sürülmek, yalnız bırakılmak"

ḳatıġlanurlar Taŋrı yolı içinde ḳorḳmazlar ***taşra toḳıġlınıŋ*** taşra toḳımaḳına. 87r/9=005/054

taşra toḳıl- " kınamak, kınanmak"

aydı ẕelīḫā ol ol turur kim ***taşra toḳıdınızlar*** mėni anıŋ içinde. 175v/9=012/032

taşra toḳıġlı "kınayan"

ḳatıġlanurlar Taŋrı yolı içinde ḳorḳmazlar ***taşra toḳıġlınıŋ*** taşra toḳımaḳına. 87r/9=005/054

taşra toḳılıp yıġılmış "kesilen yarı yolda kalan; bütün malını harcayıp da yanında hiçbir şey bırakmayarak kendisini muhtaç duruma getiren, eli boş hale gelen, açıkta kalan"

ḳılmaġıl elgiŋni baġlıġ boynuŋḳa yaḍmaġıl anı ḳamuġ yaḍmaḳ olturġay sen ***taşra toḳılıp yıġılmış***. 208r/5=017/029

taşra toḳımaḳ "melamet, levm, kınama"

ḳatıġlanurlar Taŋrı yolı içinde ḳorḳmazlar taşra toḳıġlınıŋ ***taşra toḳımaḳına***. 87r/9=005/054

taşra yıḳıl- "uzaklaştırılmak"

ol ol kim yarlıġ ıḍtı saŋa iḍiŋ könilikdin. ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı kemşilgey sen tamuġ içinde ***taşra yıḳılmış*** sürsükmiş. 208v/9=017/039

taşra yıḳılmış "kınanmış"

ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı kemşilgey sen tamuġ içinde ***taşra yıḳılmış*** sürsükmiş. 208v/9=017/039

taşra yıḳılmış sürsükmiş "kınanmış ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış"

ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı kemşilgey sen tamuġ içinde ***taşra yıḳılmış sürsükmiş***. 208v/9=017/039

taşur- "taşırmak"

361 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 88 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

ayġıl atağıl olarnı azu uḳturu mu bėrür siler aŋar anı kim bilmes erse yer içinde azu taşurdaḳı söz mü ayurlar sözdin. 186v/4=013/033

tat "yabancı"

aydı bir gürūh ***tat*** kişiler. 384v/5=051/025

tat kişi "yabancı"

ançada kirdiler anıŋ üze aydılar esenlik. aydı bir gürūh ***tat kişiler***. 384v/5=051/025

tat- "tadına bakmak, tatmak"

yoḳ kim anlar sėzik içinde tururlar menim yāḍımdın yoḳ sėziksiz ***tatġaylar*** menim ḳınımnı. 330v/8=038/008

tatıġlı "tadan, tadına bakan"

tėgme etöz ***tatıġlı*** turur ölümni. 237v/3=021/035

tattaçı "tadan, tadına bakan"

tėgme etöz ***tattaçı*** ol ölümni yana biziŋ tapa yandurulurlar. 293r/8

tatġu "tat, lezzet ***bkz***. tatḳu"

biz ***tatġu*** tururmiz. 326r/5=037/031

tatḳu "tat, lezzet ***bkz***. tatġu"

tėgme bir öz ***tatḳusı*** ol ölümni. 56r/4=003/185

tatlıġ "tatlı, lezzet"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı ėkki teŋizni bu biri ***tatlıġ*** süçig bu biri iŋen açıġ ḳıldı ol ėkki ara ḳılġuḳa yıġıġ sıġunġuḳa yıġılmış. 265v/6=025/053

tatlıġ ḫurmā tüpi "hurma salkımı"

anıŋ içinde yėmiş turur ḫurmā tüpleri ***tatlıġ***. 392v/1=055/011

tatlıġ suw "tatlı su"

ḳıldımız anıŋ içinde taġlar başı eḍizler içirdü miz silerke ***suw tatlıġ***. 432v/2=077/027

tatlıġ süçig "tatlı, lezzetli"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı ėkki teŋizni bu biri ***tatlıġ süçig*** bu biri iŋen açıġ ḳıldı ol ėkki ara ḳılġuḳa yıġıġ sıġunġuḳa yıġılmış. 265v/6=025/053

tatlıġ yė- "afiyetle yemek"

eger köŋül bėrseler silerke nersedin andın özün ***yėŋler siŋgen tatlıġ***. 58r/7=004/004

tatur- "tattırmak"

taturdı anlarḳa Taŋrı ḳınını yaḳın tiriglik içinde kėḍinki ajun ḳını uluġraḳ eger bilür erseler. 337r/9=039/026

taturġu "tatma, tattırma"

yme anıŋ belgülerindin ıdmaḳ yellerni sewünç bėrdeçiler ***taturġu*** üçün silerke anıŋ yarlıḳamaḳındın yörimek üçün kėmiler anıŋ yarlıġı birle tileŋler tėyü artuḳluḳındın. 297v/8=030/046

taw- "ansızın hareket, his olmak"

ḳaçan keldi erse anlar ḳıyāmet ***tawur*** aygaylar ay ökünç bizke anlar üze kim ḳoḍtımız anıŋ içinde. 98r/2=006/031

ṭavāf (<A.) "tavaf[362]"

ṭavāf ḳıl- "tavaf etmek"

arıġ tutġıl ewümni ***tavāf ḳılıġlılarḳa*** turuġlılarḳa rukūʿ secde ḳılıġlılarke. 244v/2=022/026

ṭavāf ḳılıġlılar "tavaf edenler, Kabeyi tavaf edenler"

arıġ tutġıl ewümni ***tavāf ḳılıġlılarḳa*** turuġlılarḳa rukūʿ secde ḳılıġlılarke. 244v/2=022/026

tawar 1."mal ***bkz.*** tıwar[363]"

ay ādem oġlanları indürdimiz siler üze keḍim örter uwutıŋızlarnı yuŋ ***tawar*** saḳnuḳluḳ kėḍimi ol yėgrek turur. 114v/2=007/026

2. "ipek"

anlar tururlar anlarḳa turur ürüklük būstānları aḳar anıŋ altınlarından arıḳlar bilezük urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın keḍerler keḍimler yaşıl yufḳa tawardın taḳı ḳalın ***tawardın*** tayanıġlılar anıŋ içinde taḫtlar üze. 217r/6=018/031

tawar/ māl "canlı, cansız mal ***krş.*** tavar, tıwar"

ol kün asıġ ḳılmaz ***māl tawar*** azu oġlanlar. 270v/1,

tawar(ları)nı bėr- "mallarını vermek, hisselerini paylaştırmak"

bėriŋler atasız anasız uşaḳlarḳa tawarlarını tegşürmeŋler arıġsız mālnı arıġ māl birle. 58r/2=004/002

tawarlıġ "mal, eşya, mal sahibi, eşya sahibi"

taḳı aydılar biz üküşrek ***tawarlıġlar*** ʿayāllıġları miz ermez miz ḳınalġular. 315r/2=034/035

362 Sözlükte "bir şeyin çevreisini dolaşmak, dönmek" gibi anlamlara gelen tavaf, dini bir kavram olarak, Hacer-i Esved'in hizasından başlayarak Kâbe'yi sola olmak suretiyle, yedi defa Kâbe etrafında dönmek demektir. Her dönüşe "şavt" denir. Tavaf yedi şavttan oluşur. Tavaf'ın Hatim'in dışından dolaşılarak yapılması gerekir. Hatim'in içinden yapılması halinde iadesi gerekir. Hacer-i Esved'in hizasına her gelişte, istilam edilir (Karagöz 2005:635).

363 Mal kelimesi "meyl" kelimesinden türemiştir. "Meyl" sözlükte; denge noktasında sağa sola sapmak demektir. Sürekli değişen ve ölümsüz olmayan değerlere bu bakımdan "mal" denilmiştir. Malın ana özelliği, devamlı değişmesi, sabit olmaması ve ebedi (ölümsüz) olma özelliğinin bulunmamasıdır. Mal fıkıh dilinde, bir kimsenin sahip olduğu şey, menkul (taşınabilir) veya gayri menkul (taşınamaz) varlık veya servettir (Ece 2000:381).

tawarlıġ oġlanlıġ bol- "mal ve evlada sahip olmak"

neçe kim ***bolsa tawarlıġ*** oġlanlıġ. 418v/8=068/014

tawışsız "sessiz ***bkz.*** tawışsuz, tawuşsuz"

baḳmazlar mu meger uluġ künke kim kelse anlarḳa ***tawışsızın*** anlar tuymaslar. 362r/7=043/066

tawışsuz "sessiz ***bkz.*** tawuşsuz, tawuşsız"

uḍu barmaŋlar anıŋ körklügrekiŋe kim indürüldi silerke iḍiŋizlerdin anda öŋdün kelmezde öŋdün silerke ḳın ***tawışsuzun*** siler tuymas siler. 339v/9=039/055

tawra- "çevirmek, değiştirmek"

anlar kim ***tawrayurlar*** ėḍgülükler içre anlar aŋar aşnuġlılar. 252r/5=023/061

tawrayu bar- "orta yollu olmak, ölçülü davranmak"

tawrayu barġıl yörimekiŋ içinde aḳru ḳılġıl ünüŋni. 300v/3=031/019

tavraḳ "ibadet yahut hayırlı amel gibi Allah'ın rızasına yaklaştırcı, Allah katında yakınlık, sağlayıcı husus"

eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar yülügliler bolup başlarıŋızını ḳışḳa ḳılmışlar ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ ***terk tavraḳ***. 379r/3=048/027

tawran- "uğraşmak, çalışmak"

anlar meger yanutı kim toḳuş ḳılurlar Taŋrı birle yalavaçı birle ***tawranurlar*** yer içinde artaḳlıġın kim öldürmekleri azu asılmaḳları azu kesilgey eligleri aḍaḳları şaşru. 84r/8=005/033

tavrat- "acele ettirmek ***krş.*** tawrat-"

anıŋ tamġası yıpar bolġay anıŋ içinde ***tavratsunlar*** tavratıġlılar. 438v/5=083/026

tawrat- "acele ettirmek ***krş.*** tavrat-"

anlar kim ***tawrattılar*** biziŋ belgülerimiz içinde unmas ḳılıġlılar bolup anlar tururlar anlarḳa ḳın turur aġrıtıġlı ḳın. 312r/6=034/005

tawuş "ses, (metinde) gizli ses"

neçe yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarda öŋdün gürühlardın. nek körür mü sen anlar hīç kim erse azu ėştür mü sen anlarḳa ***tawuş*** 228r/9=019/098

tawuşsız "sessiz, ansızın ***bkz.*** tawışsuz, tawuşsuz"

aġrudı kökler içinde yer içinde kelmez silerke meger ***tawuşsızın*** ayturlar saŋa andaġ ḳalı sen biligli sen andın. 129v/9=007/187

tawuşsuz "sessiz ***bkz.*** tawışsuz, tawuşsız"

tutaşı anlar kim tandılar sėzik içinde andın ançaka tėgi kelgey anlarḳa uluġ kün ***tawışsuzun*** azu kelgey anlarḳa tuġmaġu kün ḳını yaʿnī ḳıyāmet ḳını. 247r/1=022/055

tayaḳ "değnek, baston, asa"

aydı ol menim ***tayaḳım*** turur. 229r/5=020/018

tayan- "dayanmak; sabretmek"

tayanur men anıŋ üze yapurġaḳ tüşrür men anıŋ birle ḳoyumḳa. 229r/5=020/018

tayanıġlı "yaslanan, dayanıp oturan"

tayanıġlılar anıŋ içinde oḳıġaylar anıŋ içinde yėmişler üküş içgüler. 333v/1

tayanmaḳ 1."sukunet bulma"

ḳıldımız uḍımaḳıŋızlarnı ***tayanmaḳ***. 433v/1=079/009

2. "günaha sokmak, kaydırmak, yoldan çıkarmaya çalışmak"

ḥaḳīḳat üze anlar kim iʿrāż ḳıldılar sizdin ėkki cemʿ satġaştuḳı küninde ***tayanmaḳ*** tiledi anlardın iblīs ol nersenıŋ pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/5=003/155

tayanmışlar "dayananlar, yaslanarak oturanlar"

tayanmışlar töşekler üze anıŋ içleri ḳalın tawardın. 393v/7=055/054

tayanu olturuġlılar "dayananlar, yaslanarak oturanlar"

tayanu olturuġlılar taḫtlar üze tüz kelmiş cüftlük bėrgey miz anlarḳa ürüŋ kėŋ közlüg. 386v/4=052/020

tayandur-1."dayandırmak, yaslandırmak"

ḳaçan körse sen anlarnı ḫoş kelür saŋa etözleri eger aysalar sen ėşitür sen sözlerini andaġ ḳalı anlar yıġaçlar teg ***tayandurur***. 410v/5=063/004

2."kaydırmak, hataya düşürmek, yanıltmak"

tayandurdı ol ėkkegüni yek andın çıḳardı ol ėkkegüni andın kim erdiler anıŋ içinde. 5v/3=002/036

tayanmaḳ "sabır, sabretme"

ḳıldımız uḍımaḳıŋızlarnı ***tayanmaḳ***. 433v/1=078/009

tayanmaḳ tile- "vesvese vermek"

ḥaḳīḳat üze anlar kim iʿrāż ḳıldılar sizdin ėkki cemʿ satġaştuḳı küninde ***tayanmaḳ tiledi*** anlardın iblīs ol nersenıŋ pāresi birle kimi ḳazġandılar. 53r/5=003/155

tayanġu "ikamet etme yeri, buluşma yeri"

tayanġu yer "ikamet etme yeri, buluşma yeri"

yana ḳıldımız anı arḳa suwı ***tayanġu yer*** içinde. 249r/9=023/013

körklüg tayanġu orun "en iyi sırtını dayanılacak yer, Cennet"

nėme ***körklüg tayanġu orun*** ol. 217r/7=018/031

yawuz tayanġu orun "en kötü sırtını dayanılacak yer, Cehennem[364]"

nėme ***yawuz tayanġu orun*** ol. 217r/3=018/029

tayanġuluḳ "oturmaya uygun"

sıwundurdımız ol ėkkegüni yüksek birle ***tayanġuluḳ*** aḳar yul. 251v/6=023/050

tayanḳı "baston, dayanak, destek"

kim kemişgil ***tayaḳını*** ḳaçan kördi erse anı yırġatur andaġ ḳalı ol yılan teg ewrüldi arḳa bėrip ḳaya baḳmadı. 283v/3=028/031

taylan- "beğenilmek"

yoḳ kim ***taylanmışlar*** bilig içinde anlardın kėrtgünügliler kėrtgünürler aŋar kim indürüldi saŋa mında öŋdün aḍaḳın tutuġlılar namāznı bėriŋler zekātnı kėrtgünügliler Taŋrıḳa kėḍinki künke. 77r/6=004/162

taylanmışlar bilig içinde "derinleşenler, rusuh sahibi olanlar"

yoḳ kim ***taylanmışlar bilig içinde*** anlardın kėrtgünügliler kėrtgünürler aŋar kim indürüldi saŋa mında öŋdün aḍaḳın tutuġlılar namāznı bėriŋler zekātnı kėrtgünügliler Taŋrıḳa kėḍinki künke. 77r/6=004/162

tāze (<F.) "taze, bayat olmayan"

tāze oçuḳ "güleç yüzlü, pırıl pırıl parlayan, ışıl ışıl parıldayan, parlak, neşeli"

yüzler bolġay ol kün ***tāze oçuḳ***. 429v/6=075/022

tāze yaş et "taze et"

ol ol iḍi turur kim fermān tutuġlı ḳıldı teŋizni yėse siler andın ***tāze yaş etni*** çıḳarsa siler andın ėtig yaʿnī yinçü küḍezseler anı. 196v/7=016/014

tazelıḳ (<F.+T.)"taze, yaş"

küḍezdi anlarnı Taŋrı ol kün ḳatıġlıḳından yme utru keldürdi anlarḳa ***tāzelıḳ*** sewünç. 430v/8=076/011

tāzī (<F.) "Arap[365]"

---

364 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

365 Arab; İnsanlardan bilinen bir nesil. Acem (Arap olmayanlar)'ın zıddı olan topluluk. Bu konuda "Ucmi" ve "Acem"'de aynıdır. Cevheri "Ureyb" kelimesinin "Arab" kelimesinin küçültülmüş kalıbına sokulmuş isimdir demiştir. "ʿArabun, ʿĀrıbeten ve ʿArbā" samimi, içten demektir. "Moteʿarribetūn ve Mustaʿarıbetun " sonradan arap olan kelimelere verilen addır." el-ʿArabiye", bedevi olsun olmasın, genel olarak Araplar'a mensup kişilere verilen addır. Rl-Eʿrabiyyu" "Eʿrāb"; Bedevi demektir. "Eʿārīb" de "Eʿrāb"ın çoğuludur. Fasih olan şiirlerde "Eʿarīb" kelimesi kullanılır. Ayrıca "Eʿrāb" ın "ʿArab" kelimesinin çoğulu olamadığını söyleyenler vardır. Çünkü "Enbāṭ" "Nabaṭ"ın çoğulu değildir. Bilakis "el-ʿArab" cins isimdir. "el-Eʿrāb" kelimesi neseb edilince "Erabʿī" olur. Sibeveyh bu konuda "Eʿrāb" kelimesine nisbet olarak "Eʿrabī" dendiğini çünkü bu manada kimsenin kullanmadığını söylemiştir. "el-ʿUrābeti ve el-ʿUrābiyyeti " kelimeleride (Araplık manasında) fiilleri olmayan kulllanılmayan masdarlardır. El-Ezherī bu konuda söyle demiştir. "el-ʿArab" çoğul isimdir. Çünkü

tāzī bil- "Arapça bilmek, Arapça konuşmak"

eger indürse erdimiz anı amarı ***tāzī bilmeglilerke***. 273v/5=026/198

tāzī tili "Arap dili, Arapça"

anıŋ tili ḳışarlar anıŋ tapaʿacemīni bu ***tāzī tili*** ol belgülüg. 203v/8=016/103

tāzī tiliçe "Arap dili, Arapça"

tāzī tiliçe belgülüg. 273v/4=026/195

tāzī tilinçe "Arapça olarak, Arapça"

tāzī tiliçe belgülüg. 273v/4=026/195

tāzīçe (<F.+T.)"Arapça"

mundaġoḳ ıḍtımız anı ***tāzīçe***. 187r/3=013/037

tāzīçe oḳıġu "Arapça Kur'an, Kur'an Arapça olarak gönderilmiştir anlamında"

biz ḳıldımız anı ***oḳıġu tāzīçe*** bolġay kim siler uḳḳay siler. 358r/9=043/003

tāzīçe oḳıġu ḳur'ān "Arapça Kur'an, Kur'an Arapça olarak gönderilmiş bir fermandır, buyruktur anlamında"

oḳıġu ḳur'ān tāzīçe egriliksiz bolġay kim anlar saḳlanġaylar. 337v/2=039/028

tāzīçe ḳur'ān atlıġ yarlıġ "Arapça Kur'an, Kur'an Arapça olarak gönderilmiş bir fermandır, buyruktur anlamında"

bitig turur bekütülmiş anıŋ belgüleri ***ḳur'ān atlıġ yarlıġ tāzīçe*** ol boḍunḳa kim bilürler. 348v/9=041/003

tė- "demek, söylemek"

artuḳ eksük ḳılmaŋlar ***tėdi***. 392r/8=055/008

yalġan tė- "yalan söylemek, yalan olduğunu söylemek"

kökler ḳapuġlarıŋa baḳayın mūsā Taŋrısıŋa men sėznür men ***yalġan tėyü.*** 344v/9=040/037

esenlik tė- "selamlaşmak"

Mecusī ve Yahudī denildiğinde bir kişi kasdedilir. Bunların sonundaki nisbet "ya"sı silinince çoğul manada topluluk isimleri olurlar. "Muʿrib" kelimesi, dili fasih olan kişiye denir. Bu kişinin Arap olup-olmaması önemli değildir. "Eʿrābī" ise bedevi olan kimselere denir. Bunun çoğulu "el-Eʿrāb" ve "el-Eʿārīb" dir. Ayrıca "Eʿrābī" çölde veya yakınında oturana ve çöl mahfesi (elbise" giyene denir. Çölü terk edip şehre yerleşene, dili fasih olmasa da "el-ʿArabu" denir. Nitekim Ayeti kerīmede "Araplardan bedevi olanlar biz iman ettik dediler deki, iman etmediniz, İslam oldunuz" denmiştir. Bu ayet çölde yaşayan Arapların Peygamber efendimize sadakatlarını göstermek için geldiklerini ve Müslüman olmak için gelmediklerini göstermek için inmiştir. Ayrıca Tevbe suresinde "Çöl Arapları, daha çok küfre ve nifaka girmişlerdir" ibaresi bulunmaktadır. Ezheri bu ayet hakkında şöyle demiştir "Bu ayette Araplar ve el-eʿrāb" lar ayırt edilmemiştir. Buna göre Muhacirlerede ve Ensarlara "Eʿrāb" denilmesi caiz değildir. Çünkü onlar Araptır. Arap çölüne yerleşmişler, Arap şehirlerinde oturmuşlar, çölde büyüselerde daha sonra köye yerleşmişlerdir.Mekke de büyüseler de Medine'ye hicret etmişlerdir. Bu hicretten sonra yine bedevilerle karşılaşsalar, onların hayvanlarına baksalar, şehre yerleştikten sonra bedeviler gibi yağmurun düştüğü yerlere gitseler de bu böyledir. Bu yüzden onlara, Arap olduktan sonra bedevi olarak Araplaştılar denmiştir (Karmış 1991:242).

çınoḳ keldi ök yalavaçlarımız ibrāhīmḳa sewünç birle aydılar ***esenlik tėp***. 169r/2=011/069

lā ilāhe illa 'llāh tė- "Allah'tan başka tanrı yoktur demek"

erklenmegeyler yazuḳ keçrü ḳolmaḳḳa meger ol kişi kim tutmış bolsa Taŋrı üskinde bıçığ yaʿnī ***lā ilāhe illa 'llāh tėmek***. 228r/2=019/087

öf tė- "öf demek, bıkkınlık göstermek"

eger tėgse ök seniŋ üsküŋde uluġluḳḳa ėkkide biri yā ėkkilesi aymaġıl ol ėkkike ***öf tėyü*** taḳı sen sarsıtmaġıl ėkkini olar ayġıl olar ėkkike aġırlıġ ėdgü söz. 207v/6=017/023

selām temek "selamlaşmak"

oḳımaḳları anıŋ içinde arıġ sen sen idime alḳışları anıŋ içinde ***selām tėmek*** kėḍin oḳımaḳları ögdi aymaḳlıḳ Taŋrıḳa ajunluġlar iḍisi. 153v/9=010/010

tėp "diye, diyerek"

biz sėzdimiz ayġay ***tėp*** yaŋluḳ perī Taŋrıḳa yalġan. 425r/4=072/005

tėyü "diye, diyerek"

tėgme gürūh ümmetḳa ḳıldımız ḳurbān ḳılġu yer yāḍ ḳılsunlar ***tėyü*** Taŋrı atını anıŋ üze kim rūzī ḳıldı anlarḳa tilsiz yılḳılardın. 245r/4=0/034

tėmek "demek"

çıḳtı andın ḳorḳa küḍezilü ***tėmekdin*** aydı iḍimā! ḳutarġıl meni küç ḳılıġlı boḍunlardın men. 282v/3=028/021

teg "gibi, benzer"

anlarnıŋ meŋzeki anıŋ meŋzeki ***teg*** kim yandurdı otnı. 3v/3=002/017

teg- 1. "değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak; yaralanmak, ölmek; gücüne kavuşmak ***bkz***. tėg-"

neteg alur siler anı çınoḳ ***tegmiş*** bolsa amarıŋızlar amarıke aldılar silerdin aġırlıġ bütünlük.60v/7=004/021

2. "dokunmak, yara almak"

eger tegse sizke baş bütünlükün ***tegdi*** mü erenlerke baş anıŋ meŋizlig. 51r/6=003/140

tegigli 1."ulaşan, varan, eren"

eger tėgmese bir ***tegigli*** anıŋ birle kim aşundı eligleri ayġaylar iḍimizā! nelük ıḍmadıŋ biziŋke bir yalavaç uḍu barġay erdimiz belgüleriŋni bolġay erdimiz kėrtgünüglilerdin. 284v/9=028/047

tegigli iş "felaket, musibet"

eger ***tėgse sanа bir tegigli*** iş ayurlar tuttumız oḳ işimizni munda öŋdün ewrürler anlar sewnügliler ol 114r/4=007/022

tegigli iş tėg- "felakete uğramak, musibetle karşılaşmak"

eger ***tėgse sanа bir tegigli iş*** ayurlar tuttumız oḳ işimizni munda öŋdün ewrürler anlar sewnügliler ol. 114r/4=007/022

tegmek "istemek, irade etmek, isabet etmek, dokunmak"

ḳorḳsun anlar kim ḫilāf ḳılurlar anıŋ işindin tegmekidin anlarḳa bir bulġaḳ azu ***tėgmekidin*** anlarḳa ḳın aġrıtıġlı. 262r/3=024/063

tegmiş bol- "başbaşa kalmak, yaklaşmak, birleşmek, kaynaşmak"

alur mu siler anı ḳuruġ yala yazuḳ belgülüg neteg alur siler anı çınoḳ ***tegmiş bolsa*** amarıŋızlar amarıke aldılar silerdin aġırlıġ bütünlük. 60v/7=004/021

tėg- 1."değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak ***bkz.*** teg-"

tutaşı anlar kim tandılar ***tėger*** olarḳa ḳılduḳları yürek toḳıġlı ḳorḳınç azu tüşer yaḳın sarāylarında kelginçeke tėgi Taŋrınıŋ üḍ urmaḳı. 186r/8=013/031

2. "kapamak, kuşatmak"

küḍezdi anı Taŋrı anıŋ yawuzluḳı kim al ḳıldılar ***tėgdi*** firʿavn boḍunıŋa yawuz ḳın. 345v/2=040/045

3. "istemek, irade etmek, isabet etmek, dokunmak"

fermān tutuġlı ḳıldımız aŋar yelni yöriyür anıŋ fermānı birle amru ḳança ***tėgdi*** erse. 332v/6=038/036

4. "dokunmak, el sürmek, temasa geçmek, yoklamak"

biz ***tėgdimiz*** kökke buldımız anı tolulanmış küḍezçilerdin ḳatıġ ḳavī yme yaruḳ otlar. 425r/7=072/008

5. "nail olmak, elde etmek, erişmek, nail kılmak, kavuşturmak"

ay anlar kim kėrtgündiler sınaġay oḳ silerni Taŋrı nerse birle awdın ***tėgse*** aŋar eligleriŋiz süŋüleriŋiz belgürtür aḍrar Taŋrı kim ḳorḳar örtüglüg birle. 91v/9=005/094

6."isabet etmek"

uş ***tėggey*** anlarḳa kim tandılar anlardın ḳın aġrıtıġlı. 148r/9=009/090

7. "kaplamak, bürümek"

denīk bolup közleri ***tėggey*** anlarḳa ḫorlūḳ ol kün kim vaʿde ḳılnurlar erdi. 423r/8=070/044

teggü "değmek, ulaşmak"

teggü yerleri "erişilen son nokta, hudud"

bu ol ***tėggü yerleri*** biligdin bütünlükün sėniŋ iḍiŋ ol bilgenrek kim ol kişi yansa azsa yolındın ol bilgenrek kim köni yolḳa könse. 389r/1=053/030

tėgi "kadar ***bkz.*** tegi"

anlarnıŋ arkalarında gūr ol aḍaḳın ḳoparılġularıḳa ***tėgi***. 254r/3=023/100

tegi "kadar ***bkz.*** tėgi"

ermes tevbe bezerlemek anlarḳa kim ḳılurlar ėsizliklerni ançaḳa ***tegi*** ḳaçan kelse anlarda biriŋe ölüm aydı men yandım ėmdi. 60r/8=004/018

tegil- "donup kalmak"

yawudı könilik küni uluġ kün andalıḳ ol ***tegilgey*** ol kişilerniŋ közleri tandılar. 241r/7=021/097

tėgin "değin, kadar"

ol uġurḍa kim aydı Taŋrı ay ʿīsā men tükel alġanıŋ men taḳı kötürgeniŋ men meniŋ tapa taḳı arıġ ḳılġanıŋ men anlardın kim küfr ketürdiler taḳı anlarnıŋ ḳılġuçısı men kim uydılar saŋa anlarnıŋ üstüninde kim tandılar ḳıyāmet küniŋe ***tėgin***. 43v/5=003/055

tėgin- "değmek, dokunmak"

anlar kim üsterişürler Taŋrı belgüleri içinde ḥüccet siz keldi anlarḳa yoḳ köŋülleri içinde meger küwezlik ermes anlar ***tėgnigli*** aŋar sıġıŋġıl Taŋrıḳa. 346r/7=040/056

tėg(i)r- "değdirmek, dokundurmak"

tėgrür anı kimke tilese. 259v/2=024/043

tegiş- "bırakmak, sunmak"

tegişseler silerke ėlleşmek. 69r/3=004/090

tegiştür- "değiştirmek"

anlarḳa turur sewünç dünyā içre āḫiret içinde. ***Tegiştürmek*** Taŋrı sözleriŋe. 159r/6=010/064

tėgme "her, her bir, türlü türlü; herkes ***bkz.*** tegme"

bütünlükün Taŋrı ***tėgme*** nerse üze uġan ol. 17v/6=002/148

tėgme aġırlıġ cüftdin ündür- "her çeşit güzel çiftden yaratmak"

azu körmezler mü kim yerni neçe ***ündürdimiz anıŋ içinde tėgme aġırlıġ cüftdin***. 267v/4=026/007

tėgme arḳada füsūs tutuġlılar "insanları diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden fesat kişiler"

vāy ḳatıġlıḳ ***tėgme arḳada füsūs tutuġlılarḳa***. 449r/2=104/001

tėgme azġan nū-sipās kişi "her nankör ve gaddar kişi"

tanmaz biziŋ belgülerimizke meger ***tėgme azġan nū-sipās kişi*** ay kişiler ḳorḳuŋlar iḍiŋizlerdin. 301v/6=031/032

tėgme bir bekümiş iş "her hikmetli emir"

anıŋ içinde aḍrılur ***tėgme bir bekümiş iş***. 363v/4=044/004

tėgme bir boḍun "her parti"

tėgme bir boḍun üskindekileri birle sewnürler. 251v/9=023/053

tėgme bir cüftdin ėkkiger "Nuh'un gemisine koymasını emrettiği her cinsten iki cift"

kigürgil anıŋ içinde ***tėgme bir cüftdin ėkkiger*** taḳı sėniŋ ewüŋ boḍunı meger anı kim aşundı anıŋ üze söz anlardın. 250r/9=023/027

tėgme bir gürūh "her ümmet"

ol kün tėrer miz ***tėgme bir gürūhnı*** bir bölük anıŋdın kim yalġanḳa tutar belgülerimizni. 280r/2=027/083

tėgme biri "her bir, her biri"

musaḫḫar ḳıldı künni taḳı aynı ***tėgme biri*** yöriyür atalmış vaḳtḳa tėgi. 318r/1=035/013

tėgme bir ḳamuġ "hepsi, herkes"

tėgme bir ḳamuġḳa bėrdimiz ḥikmet bilig. 240r/2=021/079

tėgme bir nerse üze uġan "Allah her şeye kadirdir, esma-i hüsna'dan, el-Kadir[366]"

bütünlükün ol ölüg tirgürdeçi ol ol ***tėgme bir nerse üze uġan*** turur. 298r/8=030/050

tėgme bir sürsükmiş yek "her kaba, sürülmiş, kovulmuş şeytan"

kişilerdin kim üsterişür Taŋrı içinde biligsizin uḍu barır ***tėgme bir sürsükmiş yekke***. 242v/2=022/003

tėgme etöz "her can, her bir canlı"

tėgme etöz tatıġlı turur ölümni. 237v/3=021/035

tėgme gürūh "her bölüm"

yarıldı boldı ***tėgme gürūh*** uluġ daġ teg. 269v/6=026/063

tėgme içgü "içme sırası"

uḳturġıl anlarḳa kim suw artuḳ turur anlar ara ***tėgme içgüke*** kişi kelgey. 391r/4=054/028

tėgme iḍike yanġan "daima Allah'a yüz tutan, onun buyruklarını koruyan"

bu ol turur vaʿde ḳılnur siler ***tėgme iḍike yanġanḳa***. 383r/5=050/032

366 "Kadr" mastarından gelen "Kadir" ölçmek, düzenlemek, gücü yetmek, sahip olmak, hakim olmak gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin türevleri olan "Kader, Kudret, Takdir, Kadr"de Kur'an da geçmektedir.Allah, tam bir kudret sahibi hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağı mutlak kadirdir. Dilediğini dilediği şekilde yapmaya gücü yetendir (Cemel 2001:121).

tėgme iḍike yanġan ḳul "daima Allah'a yüz tutan kul, onun buyruklarını koruyan kul" bütünlükün anıŋ içinde belgü turur ***tėgme iḍike yanġan ḳulġa***. 312v/5=034/009

tėgme iş "her iş (Allah kararı)"

yalġanḳa tuttılar ıḍu bėrdiler öz tileklerike ***tėgme iş*** ajunda emr salmış turur. 390r/5=054/003

tėgme ḳaş üzele çıḳıġlılar "her tepeden akın eden Yecuc ve Mecuc kavmi"

ançaḳa tėgi ḳaçan açılsa ye'cūc yāfiẓ oġlanı me'cūc anlar ***tėgme ḳaş üzele çıḳıġlılar***. 241r/6=021/096

tėgme kent "her bir ülke, her bir kent"

eger tilese miz ıḍġay erdimiz ***tėgme kent*** içinde ḳorḳutġuçı. 265v/4=025/051,

tėgme kiçig uluġ "küçük büyük herkes"

tėgme kiçig uluġ bitimiş turur. 392r/2=054/053

tėgme kişi "bir grup insan, insanlardan meydana gelen topluluk"

tėgme kişi anı kim ḳazġanmışıŋa tutuġ turur. 386v/7=052/021

tėgme kün "her gün"

tėgme kün olar iş içinde turur. 393r/1=055/029

tėgme meŋzek "her temsil, her örnek"

belgürttimiz ök kişilerke bu oḳıġu içinde ***tėgme meŋzekdin*** bolġay kim anlar pend tutġaylar. 337v/2=039/027

tėgme nerse "her bir şey"

Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol ***tėgme nerse*** yoḳaldaçı meger dīdārı aŋar turur könilik anıŋ tapa yandurulur siler. 288v/3=028/088

tėgme nerse üze küḍezçi "Allah her şeyi gözetleyicidir, esma-i hüsna'dan er-Rakiben[367]"

erür Taŋrı ***tėgme nerse üze küḍezçi***. 309v/6=033/052

tėgme nerse üze tanuḳ "Allah her şeyi görür, esma-i hüsna'dan eş-Şahit[368]"

bütünlükün Taŋrı erür ***tėgme nerse üze tanuḳ***. 310r/8=033/055

tėgme bir nerse üze uġan "bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren, bilip gücü yeten ve koruyan, el-Mukit[369]"

---

367 Noksan sıfatlardan münezzeh her şeyi kontrol eden Allah (c.c.) bize şah damarımızdan daha yakındır. Kullarının fiillerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz."Er-Rakīb" Kur'an-ı Kerim'de üç yerde zikredilmektedir (Cemel 2001:91).

368 Şehit, "bir olayın meydana gelişi esnasında olaya tanık olan", şahit ise bunu daha abartılı şeklidir. Şehid, Allah'ın bir sıfatı olarak "Cenab-ı Hakk'ın" her şeyi gözetleyip hiçbir şeyin ondan gizli kalmaması" demektir.Sübhan Teâlâ, eşyanın gizliliklerini de en ayrıntısını da bilir ve onlardan haberdardır. Şehit şahitliğin mübalağasını ifade eder. Şehadet, bir şeyin huzurunda bulunarak onu bilmeninadıdır (Cemel 2001:100).

kim yazuḳ keçrü bağışlayu ḳolsa yawuz bağışlayu ḳolmaḳ bolġay aŋar ülüş andın erür

Taŋrı tėgme bir nerse üze uġan 68v/1=004/085

tėgme nerse üze uġan "Allah her şeye kadirdir, esma-i hüsna'dan el-Kadir[370]"

Taŋrı erür Taŋrı ***tėgme nerse üze uġan***. 378r/6=048/021

tėgme nerseni bilgen "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim[371]"

Taŋrı ***tėgme nerseni bilgen*** ol. 262r/5=024/064

tėgme nerseni biligli "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim[372]"

erür Taŋrı ***tėgme nerseni biligli***. 308v/2=033/040

tėgme nerseni ḳapsayu bilgen "Allah her şeyi kuşatmıştır, her şey onun bilgisi dahilindedir"

biliŋler ol ***tėgme nerseni ḳapsayu bilgen*** turur. 353r/6=041/054

tėgme nerseni körügli "her şeyi gören Allah, esma-i hüsna'dan el-Basir[373]"

tėgme nerseni körügli nė turur. 417v/5=067/019

tėgme nerseniŋ törütügi "her şeyin yaratıcısı olan Allah"

ol kim körklüg ḳıldı ***tėgme nerseniŋ törütügini*** törçidi kişini törütmek balçıḳdın. 302v/1=032/007

tėgme nū-sipāslıḳ ḳılıġlı "Cehenneme atılacak olan her inatçı nankör"

kemşiŋler tamuġ içinde ***tėgme nū-sipāslıḳ ḳılıġlı*** men yüz ewrügli ḥaḳḳdın. 382v/8=050/024

tėgme sergenke şükr ötegenke "sabreden ve şükreden herkes için"

bütünlükün anıŋ içinde nişānlar ol ***tėgme sergenke şükr ötegenke***. 313v/5=034/019

tėgme serniglike şükr ötegli "sabreden ve şükreden herkes için"

bütünlükün anıŋ içinde belgüler turur ***tėgme serniglike şükr öteglike***. 356v/2=042/033

---

369 El-Mukīt, beden ve ruhların gıdasını yaratan ve bunları beden ve ruhlara ulaştıran demektir. Bütün rızıkları veren Allah'tır. El-Mukīt; Kur'an-ı Kerim'de yalnızca bir yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:86).

370 "Kadr" mastarından gelen "Kadir" ölçmek, düzenlemek, gücü yetmek, sahip olmak, hakim olmak gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin türevleri olan "Kader, Kudret, Takdir, Kadr"de Kur'an da geçmektedir.Allah, tam bir kudret sahibi hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağı mutlakkadirdir. Dilediğini dilediği şekilde yapmaya gücü yetendir (Cemel 2001:121).

371 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerim'de 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

372 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerim'de 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

373 Basîr" lügatta bilmek, sezmek, görmek, göz gibi manalara gelip, terim olarak Allah Teâlâ'nın görmeye konu olan her şeyi görmesi demektir. Sübhan, gözlerdeki karineleri, gönüllerdeki en gizli şeyleri anlar ve görür. O, bütün gizli işleri bilir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini 44 yerde "görme" sıfatıyla vasıflandırmaktadır (Cemel 2001:68).

tėgme teprenigli "her bir canlı"

Taŋrı yarattı ***tėgme tepreniglini*** suwdın. 259v/4=024/045

tėgme törütmekdin bilgen "her türlü yaratmayı bilen Allah"

tėgme törütmekdin bilgen. 324v/8=036/079

tėgme ümmet "her millet"

yalġanķa tuttı anlarda öŋdün nūḫ boḍunı yme ol gürūhlar anlarda kėḍin uġradı ***tėgme ümmet*** yalavaçlarıŋa tutsalar anı üsterişseler bāṭıllıķ birle yoķatġuları üçün anıŋ birle yaraġlıġnı tuttum anlarnı neteg erdi mėnim ķınım. 342r/1=040/005

tėgme yalavaç "Allah tarafından gönderilen her bir peygamber"

taķı andaġoķ ķıldımız ***tėgme yalavaçķa*** düşmen yazuķluġlardın. 264r/9=025/031

tėgme yalġan ķoşuġlı "her bir yalancı"

vāy ***tėgme yalġan ķoşuġlıķa*** yazuķluġ. 366r/3=045/007

tėgme yalġan sözlegliler "her bir yalancı"

iner ***tėgme yalġan sözlegliler*** üze yazuķluġ. 274r/8=026/222

tėgme yalġan tutġanlar "yalancılar"

boyun bėrmegil ***tėgme yalġan tutġanlarķa***. 418v/5=068/008

tėgme yek "her türlü şeytan"

yme küḍezmek ***tėgme yekdin*** turur boynaġu. 324r/9=037/007

tėgme yėmiş "Cennetteki her türlü meyve"

oķırlar anıŋ içinde ***tėgme yėmişdin*** ķorķunçsuzlar. 365r/9=044/055

tėgme yıraķ ėl "Hac için uzak yollardan veya yerlerden gelme"

ündegil kişiler içinde ziyāret ķılmaķķa kelgeyler saŋa yaḍaġlar tėgme yinçge tawarlar üze kelgeyler ***tėgme yıraķ ėldin***. 244v/4=022/027

tėgme yinçge tawarlar "yorgun develer üzerinde Hacca gelme"

ündegil kişiler içinde ziyāret ķılmaķķa kelgeyler saŋa yaḍaġlar ***tėgme yinçge tawarlar*** üze kelgeyler tėgme yıraķ ėldin. 244v/3=022/027

tėgme yol "her yol"

binā ķılur mu siler ***tėgme yol*** üze bir belgü oynar siler. 271v/3=026/128/,

tėgme bir meŋzek "Kur'an'da olan her çeşit misal"

urdımız oķ kişilerke bu oķıġu içinde ***tėgme bir meŋzekdin***. 299r/1=030/058

tegme "her, her bir, türlü türlü ***bkz***. tėgme"

bütünlükün Taŋrı ***tėgme*** nerse üze uġan ol. 3v/9=002/020

tegme etöz "her can, her canlı"

tegme etöze ķazġanmışıŋa tutuġ turur. 428v/3=074/038

tegme nekke endāze ķıl- "(Allah) her şey için bir ölçü koymuştur"

ḳıldı oḳ Taŋrı tegme nekke endāze. 413v/4=065/003

tėgmė nerse üze uġan "Allah her şeye kadirdir, esma-i hüsna'dan el-Kadir[374]"

tesbīḥ ḳılur Taŋrıḳa ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki aŋar turur erk türk aŋar ol ögdilig ol ***tegme nerse üze uġan turur***. 411v/4=064/001,

tegme nerseni bilgen "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim[375]"

kim kėrtgünse Taŋrıḳa yol körkütür anıŋ köŋliŋe Taŋrı ***tegme nerseni bilgen*** ol. 412v/1=064/011

tegme nerseni biligli "her şeyi bilen Allah, esma-i hüsna'dan el-Alim[376]"

bütünlükün Taŋrı ***tegme nerseni biligli*** turur. 401r/8=058/007

tegre "etraf, çevre, daire ***bkz***. tėgre"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni ***tegre*** tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa 15r/2=002/125

tegre tezginigliler "tavaf edenler"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni ***tegre tezginiglilerke*** ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke töŋütüglilerke. 15r/2=002/125

tėgre "etraf, çevre, daire ***bkz***. tegre"

andaġ ermes kim ḳazġansa ėsizlikni ***tėgre*** ḳapsasa anı yazuḳı muŋluḳı anlar tururlar ot iḍileri anlar anıŋ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 9v/8=002/081

tėgre ḳapsa- "etrafını çevirmek"

tėgre ḳapsadımız ol ėkkini ḫurmā yıġaçı birle taḳı ḳıldımız ol ėkki ara tarıġ ekin. 217r/8=018/032

tegreki "çevresindeki"

mundaġoḳ yarlıġ ıḍtımız saŋa oḳıġu tāzīçe ḳorḳutġuŋ üçün mekke boḍunı yme anıŋ ***tėgrekilerni*** ḳorḳutġuŋ ḳıyāmet künindin sėzik yoḳ anıŋ içinde. 353v/5=042/007

tėgrü "kadar"

ançada aydıŋızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa ***tėgrü*** körmegińçe Taŋrı āşkārā açuḳ tuttı silerni kökdinki ot siler baḳar siler. 7r/4=002/055

tegrül- "erişilmek, dokunulmak"

---

374 Kadr" mastarından gelen "Kadir" ölçmek, düzenlemek, gücü yetmek, sahip olmak, hakim olmak gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin türevleri olan "Kader, Kudret, Takdir, Kadr"de Kur'an da geçmektedir. Allah, tam bir kudret sahibi hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağı mutlak kadirdir. Dilediğini dilediği şekilde yapmaya gücü yetendir (Cemel 2001:121).

375 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerim'de 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

376 Allah Teâlâ'nın ilmi bütün malumata şamil ve her şeyi kuşatandır. Allah Teâlâ'nın ilmi ezelidir. Hiçbir gizli şey Allah'a gizli kalmaz, ilminden hiçbir şey hali değildir.Allah'ın "Alim" ismi Kur'an-ı Kerim'de 154 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:56).

yara tegürgil anı kim yarlıġ ***tegrülür*** sen yüz ewürgil ortaḳ ḳatıġlılardın. 195v/5=015/094

tegşür- 1.“değiştirmek”

kim ***tegşürse*** anı anda kėḍin eşitti anı çın anıŋ yazuḳı anlar üze kim tegşürürler anı. 21r/7=002/181

2. “iptal etmek, kaldırmak, yazmak”

ol kim ***tegşürmez*** bir āyetdin azu unutturur miz anı keltürür miz anda yėgrek azu anıŋ meŋizlig bilmes mü sen kim kim Taŋrı tėgme nerse üze uġan turur. 13r/1=002/106

3. “değiştirmek, tahrif etmek, birbirine bedel kılmak”

tegşürdi anlar kim küç ḳıldılar. 7v/1=002/059

4. “bedel kılmak”

yana ***tegşürse*** ėḍgülük yawuzluḳda kėḍin men yazuḳ örtgen yarlıḳaġan men. 275r/5=027/011

5. “bedel olarak almak”

aydı ***tegşürü*** mü tiler siler ol neŋke ol azraḳ turur ol taʿām birle ol yėgrek turur. 7v/8=002/061

6. “bozuk mana vermek, manasını bozmak”

anlardın kim cuhūd boldılar ***tegşürürler*** sözlerini orunlarından taḳı ayturlar ėşittimiz yarlıġ tutmadımız ėşitgil eşittürülmedük ḳulaḳ tutġıl biziŋke. 64r/4=004/046

tegşürmek1. 1. “bedel kılmak, bedel kılma”

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim ***tegşürmek*** cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/8=066/005

2. “bedel olarak almak”

eger tilese siler ***tegşürmek*** tişi ornıŋa tişi bėrse siler anlarda biriŋe bir öküz köni tolu altun almaŋlar andın nerse. 60v/5=004/020

tegşürmek tile- “değiştirmeyi istemek”

tiledimiz tegşürmek ol ėkkike ol ėkkegünüŋ iḍisi anda yėgrekin arıġlıḳın yawuḳluḳ ulamaḳın. 220v/9=018/081

tegşürül- “değiştirilmek”

ol kün ***tegşürülür*** yer bu yerde aḍın kökler çıḳarlar Taŋrıḳa bir iḍi küçep erk sürgen. 192r/3=014/048

tėgür- 1.“eriştirmek, ulaştırmak, değdirmek ***bkz.*** tegür-”

tėgrür men silerke iḍim yumuşlarını eḍgü saḳnur men silerke. 118v/3=007/062

2. “musibet vermek, eriştirmek”

eger ewrülse bilgil kim tiler Taŋrı ***tėgürse*** anlarķa amarı yazuķları birle. 86v/6=005/049

3. "tebliğ etmek, eriştirmek, iletmek"

tėgrür men silerke iḍim yumuşlarını eḍgü saķnur men silerke. 118v/3=007/062

4. "himaye etmek, korumak"

eger biregü ortaķ ķatıġlılardın zīnhār bėrgil aŋar ançaķ ėşitsün Taŋrı yarlıġın yana ***tėgürgil*** anı ķorķınçsız yeriŋe. 139r/6=009/006

tėgürmek "tebliğ, tebliğ etme, duyurma"

taķı eger yüz ėwürseler ḥaķīķatda seniŋ üze ***tėgürmek*** taķı Taŋrı körgen ķullar. 40r/2=003/020

tegür- 1."eriştirmek, ulaştırmak, değdirmek ***bkz.*** tėgür-"

bütünlükün Taŋrı ***tėgürdeçi*** turur öz işi içiŋe. 413v/4=065/003

2. "yanaşmak, temas etmek, yaklaşıp dokunmak"

eger bolsa siler biliglig azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu elig ***tegürse*** siler ķunçuylarķa bulmasa siler suwnı uġraŋlar arıġ süçig toprakġa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizķa. 63v/9=004/043

3."isabet etmek"

ayġıl köz tutmazlar biziŋke meger ėkki ėdgülük birisiŋe. biz köz tutar miz silerke kim ***tegürmek*** silerke Taŋrı bir ķın birle anıŋ üskindin azu biziŋ eliglerimiz birle köz tutuŋlar biz silerniŋ birle köz tutuġlılar miz. 144r/7=009/052

4."cezalandırmak"

köni yol körkitmedi mü anlarķa kim mīrāṣ alurlar yėrni anıŋ boḍunında kėḍin eger tilese miz ***tegürse*** miz olarķa yazuķları birle tamġa urdımız köŋülleri üze anlar ėşitmesler. 121v/9=007/100

5. "işitmek, duymak, hak ile batılı ayırd etmek, hakkı izhar etmek, açığa vurmak"

yara ***tegürgil*** anı kim yarlıġ tegrülür sen yüz ewürgil ortaķ ķatıġlılardın. 195v/5=015/094

tegürdeçi "yetiren, ulaştıran"

bütünlükün Taŋrı ***tėgürdeçi*** turur öz işi içiŋe. 413v/4=065/003

tegürmek 1."ulaştırma, bildirme, tebliğ"

ay anlar kim kėrtgündiler eger kelse silerke fāsıķ ḫaber birle amulluķ ķılınlar ***tėgürmekiŋizlerdin*** bir boḍunķa biligsizlig birle bolġay siler ķılmışıŋızlar üze ökünügliler. 380r/2=049/006

2. "Kur'an; Kur'an insanlara emrolundukları ve nehyolundukları her şeyi tebliğ ettiğinden dolayı belâğ sıfatıyla tanımlanmıştır, belāğ[377]"

bu ***tegürmek*** turur kişilerke ḳurtulsalar anıŋ birle bilseler bütünlükün ol bir ök Taŋrı turur pend alınsun ḫıred iḍileri. 192r/7=014/052

3. "kifayet, yeterli oluş"

çın munuŋ içinde ***tegürmek*** ol tapnuġlı boḍunlarḳa. 241v/8=021/106

tegürmemek "değdirmemek"

bu kün ol kün erür erklig bolmaz amarıŋızlar amarıke asıġ tėgürmek ziyān ***tėgürmemek***. 315v/2=034/042

tėgürmeklig "tebliğ etme, iletme"

ermes yalavaçlar üze meger ***tėgürmeklig*** belgülüg. 198r/9=016/035

te'ḫīr (<A.) "erteleme, geciktirme"

te'ḫīr ḳıl- "ertelemek, geciktirmek"

tėgme gürūhḳa vaḳt turur urulmış ḳaçan kelse vaḳtları ***te'ḫīr ḳılmaslar*** yaʿnī küymesler bir sāʿat yme aşunmaslar. 115v/1=007/034

tek (1) "tek, bir"

çın ibrāhīm erdi bir ümmet yarlıġ tutuġlı Taŋrı ***tek*** köni. 205r/6=016/120

tek (2) " dek, sessiz"

tek tur- "susmak, sessiz kalmak"

ançada ewürdimiz saŋa bir gürūh perīlerdin eşitürler ḳur'ānnı ḳaçan keldiler erse aŋar aydılar ***tek turuŋlar*** ḳaçan öteldi tükendi erse ewrüldi boḍunıŋa ḳorḳutuġlılar. 371v/7=046/029

tek turmaḳ "dek durmak, sessiz durmak"

ayġıl men nezr ḳıldım rūzī bėrigli Taŋrıḳa ***tek turmaḳ*** sözlememekim bu kün bir ādemīḳa. 224v/1=019/026

tekebbürlük (<A.) "kibirlenmek, büyüklük taslamak"

tekebbürlük ḳıl- "kibirlenmek, büyüklük taslamak"

ol uġurda kim aydımız ferişteler ke yüknüŋler ādemḳa yükündiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış unamadı ***tekebbürlük ḳıldı***. 5v/1=002/034

teklīf (<A.) "birinden yapılması zor ve eziyetli bir iş isteme, davet, teklif"

teklīf ḳıl- "mükellef tutulmak"

teklīf ḳılmaz Taŋrı tenke meger yaraġını. 37v/5=002/286

377 Kur'an insanlara emrolundukları ve nehyolundukları her şeyi tebliğ ettiğinden dolayı Belâğ sıfatıyla tanımlanmıştır (Türk 2001:174).

tel- "delmek, uzunluğuna yarmak veya kesmek"

eger erdi erse anıŋ köŋleki ***tele*** yırtılmış arḳarudın yalġan sözledi ẕelīḫā ol köni sözleglilerdin. 175r/9=012/027

telin- "delinmek"

aydı ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı ***telinmişdin*** ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

ḳulaḳı telinmiş "bahire, kulağı delinmiş ***bkz.*** ḳulaḳ"

ḳılmadı Taŋrı bir ***ḳulaḳı telinmişdin*** ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ulaşıḳlıḳ ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

telim "çok, pek çok, fazla"

seniŋ iḍiŋ yazuḳ ***telim*** örtgen. 219r/9=018/058

telwe "deli ***bkz.*** tėlwe"

aydılar ay ol kim indürüldi anıŋ üze bir yāḍ ḳılġu sen ***telwe*** sen. 192v/5=015/006

tėlwe "deli ***bkz.*** telwe"

mundaġoḳ kelmedi anlarḳa kim anlarda öŋdün yalavaçdın meger aydılar cāḍū turur azu ***tėlwe***. 385v/6

tėlwe bol- "delirmek"

yana yandılar andın aydılar ögretilmiş turur ***telwe bolmış***. 364r/2=044/014

telwelig "delilik ***bkz.*** tėlwelig"

ayurlar biz ḳoḍur mu miz Taŋrılarımızını söz ḳoşuġlı ***tėlwe***. 129v/4=007/184

tėlwelig "delilik ***bkz.*** telwelig"

azu mu ayurlar anıŋ birle ***tėlwelig***. 252v/3=023/070

tėlwelig tė- "delilik varmı demek"

azu mu ayurlar anıŋ birle ***tėlwelig***. 252v/3=023/070

temdīd (<A.) "uzatma"

temdīd ḳılın "uzatılmak"

öreklerke ***temdīd ḳılınmış***. 449r/5=104/009

temdīd ḳılınmış "uzatılmış"

öreklerke ***temdīd ḳılınmış***. 449r/5=104/009

temėttüʿ (<A.) "kazanma, kar etme"

temėttüʿ al- "kazanmak, kar etmek"

yėŋler ***temettüʿ alıŋlar*** siler yazuḳluġlar siler. 433r/2=077/046

temür "demir"

keltürüŋler maŋa ***temür*** ėgişini. 221v/8=018/096

temür ėgişi "demir kütlesi"

keltürüŋler maŋa ***temür ėgişini***. 221v/8=018/096

temür şiş "çivi, perçin"

kötürdimiz anı taḫtalar birle ***temür şişler***. 390v/3=054/012

temürdin topuz "başı kıvrımlı sopa, topuz"

anlarḳa yaʿnī ***topuzlar temürdin***. 244r/3=022/020

ten (<F.) 1. "vücut, beden"

hīç ***ten*** yüḍmes az hīç yazuḳ ḳılıġlı kişi yazuḳını. 389r/9=053/038

2. "çocuk"

kim kim ḥüccetleşse seniŋ birle anıŋ içinde mundın soŋra kim keldi saŋa ʿilmdin ayġıl keliŋ ündegeliŋ oġullarımızını taḳı oġullarıŋızını taḳı tişilerimizni taḳı tişileriŋizni taḳı tenlerimizni taḳı ***tenleriŋizni***. 44r/4=003/061

3. "kendi, nefis"

neteg ol vaḳtın kim cemʿ ḳılduḳ anlarnı ol künke kim yoḳ şek anıŋ içinde taḳı tükel bėrildi tėgme bir ***ten*** anı kim ḳazġandı taḳı anlar küç ḳılınmaslar. 40v/1=003/025

4. "kişi, şahıs"

bir ***tenni*** ḳutġardımız sėni ḳaḍġudın. 230r/1=020/040

teŋ 1."denk, akran, eşit"

tarlıḳ yoḳ siler üze eger boşasa siler uraġutlarnı elig tegürmesüg olarḳa azu belgülüg ḳılsa siler anlarḳa belgülüg ḳılmış teg. nėgü keḍgü kėtürüŋler anlarḳa bay kişi üze yā elgi kėŋ anıŋ teŋi elgi tar çıġay kişi üze anıŋ ***teŋi*** nėgü keḍgü ėrinç bėrmek yaraşı ėḍgülük ḳılġan kişiler üze. 29v/7=002/236

2. "miktar, muayyen ölçü"

yoḳlar ferişteler yme cebraʾil anıŋ tapa bir kün içre erür anıŋ ***teŋi*** elig miŋ yıl. 422r/4=070/004

teŋ tuş 1."eşit"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın yazuḳ keçrü ḳılmaḳ alınmaz andın ***teŋ tuş*** ap yme anlar yārī bėrilmezler. 6v/2=002/048

2. "muvafık, uygun"

yanut ***teŋ tuşı***. 433v/8=078/026

3."eş, benzer, denk"

ḳıldılar Taŋrıḳa ***teŋ tuş*** azıtsalar anıŋ yolından. 190v/4=014/030

teŋ tuş ay- "adalet etmek, zulmetmemek, doğru ve düzgün kılmak, denk tutmak"

yana anlar kim tandılar iḍilariŋe ***teŋ tuş ayurlar***. 95v/3=006/001

teŋ tuş ayt- "adalet etmek, zulmetmemek, doğru ve düzgün kılmak, denk tutmak"

anlar kim kėrtgünmesler kėḍinkike anlar iḍilerińe ***teŋ tuş ayturlar***. 110v/5=006/150

teŋ tuş ḳıl- "eşitlemek"

ḳılmaŋlar Taŋrıḳa teŋ tuşlar siler bilür siler. 4r/4=002/022

teŋde keç- 1."haddini aşmak, aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

teŋde keçmek birle. 10r/8=002/085

2. "asayişi, bozmak, karışıklık çıkarmak, bozgunculuk etmek"

teŋde keçmeŋler yer içinde. 273r/5=026/183

3. "zulmetmek, tecavüz etmek"

kötürdimiz anlar üstünlerinde taġnı bütün baçıġları birle taḳı aydımız anlarḳa kiriŋler ḳapuġḳa yüknü taḳı aydımız anlarḳa ***teŋde keçmeŋler*** şenbe kün içinde aldımız anlardın berk bütün baçıġları birle irig. 76v/3=004/154

teŋde keçigliler "haddi aşanlar, zulmedenler, hakka tecavüz edenler"

bütünlükün Taŋrı sewmez ***teŋde keçiglilerni***. 22v/7=002/190

teŋde keçür- 1."haddini aşmak, aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

toḳuşuŋlar Taŋrı yolı içinde anlar birle kim toḳuşurlar silerniŋ birle ***teŋde keçürmeŋler***. 22v/7=002/190

2. "israflı bir şekilde saçıp savurmak, lüzumsuz yere harcamak"

bėrgil yawuḳluḳ iḍilerińe aŋar yaraşı çıgayḳa yolda buzulmışlarḳa teŋde keçürmegil ***teŋde keçürmek***. 208r/1=017/026

teŋde keçrügliler 1."haddi aşanlar, zulmedenler, hakka tecavüz edenler"

bütünlükün seniŋ iḍiŋ ol bilgenrek ***teŋde keçrüglilerni***. 106v/8=006/119

2."israflı bir şekilde saçıp savuranlar, lüzumsuz yere harcayanlar"

çın ***teŋde keçrügliler*** erürler yekler ḳoldaşları. 208r/2=017/027

teŋdin keç- "haddini aşmak, aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

keçürdimiz Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin uḍu aḍırdı olarnı fir'avn anıŋ çerigi artaḳlıḳ tileyü ***tėŋdin keçe***. 161r/8=010/090

teŋde keçmek "zulmetme, tecavüz etme"

eger yıġılsalar ***teŋde keçmek*** yoḳ meger küç ḳılıġlılar üze. 23r/3=002/193

teŋde keçürdmegli "haddi aşan, zulmeden, tecavüz eden"

ol arıġsız azu yarlıġdın çıḳmaḳ uḳıldı Taŋrıda aḍınḳı at ol boġuzlanmış birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ḳılmaġlı ap yme ***teŋde keçürdmegli*** seniŋ iḍiŋ yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 110r/3=006/145

teŋde keçürmek "israflı bir şekilde saçıp savurmak, lüzumsuz yere harcamak"

bėrgil yawuḳluḳ iḍilerińe aŋar yaraşı çıgayḳa yolda buzulmışlarḳa teŋde keçürmegil ***teŋde keçürmek***. 208r/2=017/026

teŋdin keç- 1. "haddini aşmak, aşırı gitmek, ölçüyü kaçırmak"

keçürdimiz Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin uḍu aḍırdı olarnı fir'avn anıŋ çerigi artaḳlıḳ tileyü ***tėŋdin keçe***. 161r/8=010/090

2. "haddi aşmak, zulmetmek, hakka tecavüz etmek"

kim ***teŋdin keçse*** anda kėḍin aŋar ḳın turur aġrıtıġlı. 21r/3=002/178

teŋdin keç(ü)r- "aşırıya kaçırmak, ölçüyü kaçırtmak"

kim ḳılsa anı ***teŋdin keçrü*** küç ḳılu herāyna kigürgey miz anı otḳa. 62r/6=004/030

teŋ törüt- "denk yaratmak"

yoḳdarıp ***teŋ törütügli*** köklerni yme yerlerni. 14r/4=002/117

tėn- "denilmek, söylenmek, ifade edilmek"

bu sūreḳa meryem sūresi ***tėner***. 223r/1=019

teŋçe "eşit, musavi"

indürdimiz kökdin suwnı ***teŋçe*** ornattımız anı yer içinde. 249v/6=023/018

teŋçe ornat- "adilane yerleştirmek" indürdimiz kökdin suwnı ***teŋçe ornattımız*** anı yer içinde. 249v/6=023/018

tendürüst (<F) "vücudu sağlam, sağlıklı kuvvetli"

tendürüst turur çigim ala yoḳ anıŋ içinde. 8v/9=002/071

teŋeş- "denkleşmek, iki şey birbirine denk olmak"

ėkki gürūhnuŋ meŋzeki közsüz teg ḳulaḳı aġır teg körgen teg ėşitgen teg ***teŋeşürler*** mü meŋzekin. 165r/5=011/024

teŋeşmek "kısas (suçluya işlediği suçun aynısıyla ceza verme) "

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle tiş tiş birle ḳart başḳa ***teŋeşmek***. 86r/2=005/045

teŋeştür- "denkleştirmek"

eger ***teŋeştürse*** sen tėgme teŋeştürmek alınmaġay andın. 101v/5=006/070

teŋeştürmek "Allah tarafından tayin, takdir ve beyan edilip farz kılınmış olan"

bütünlükün şadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu isitgü boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürūh aḍrılmış yol oġlanları ***teŋeştürmek*** Taŋrıdın. 145r/4=009/060

teŋeşig "denk, eşit, müsavi"

aġırlıġ aylar tüz ***teŋeşig*** kim teŋdin keçse siler üze. 23r/4=002/194

teŋeşil- "denklemek, eşitlemek, müsavi hale getirmek"

aḳturdımız yerke aḳar yullar ḳıldı suw yaraşı üze ış ***teŋeşildi***. 390v/3=054/012

teŋişmek "karşılık, kısas"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze tüzlük ***teŋişmek*** öldürmişler içinde. 20v/9=002/178

teŋiz "deniz"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yulduzlarnı yol oŋarsa siler anıŋ birle yazı ***teŋiz*** ḳaraŋḳuluḳları içinde. 104v/4=006/097

teŋiz awı "denizden elde edilen yiyecekler"

ḥelāl ḳılındı silerke ***teŋiz awı*** anıŋ aşı ėrinç ol silerke yoruġlılarḳa. 92r/7=005/096

teŋiz ḫalḳı içinde "deniz yakınında yaşayan halk, denizde geçimini sağlayanlar"

belgürdi artaḳlıḳ yazı ḫalḳı içinde ***teŋiz ḫalḳı içinde*** anıŋdın kim ḳazġandı kişiler eligleri taturġusı üçün anlarḳa anıŋ amarısını ḳıldılar bolġay kim anlar yanġaylar. 297v/1=030/041

teŋiz ḳaranḳuluḳları "deniz karanlığı"

ayġıl kim ḳutġarur silerni yazı ḳaranḳuluḳlarından taḳı ***teŋiz ḳaranḳuluḳlarından*** oḳır silerni yalbaru örtüglü yaşru eger ḳutġarsa sen bizni mundın bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin. 101r/1=006/063

teŋiz ḳırıġıŋa "deniz yahut nehir kıyısı, sahil"

kemişgil anı tābūt içinde kemişgil anı uluġ teŋiz içinde atıtsun uluġ ***teŋiz ḳırıġıŋa*** alsun anı meniŋ yaġım anıŋ yaġısı. 229v/6=020/039

teŋiz tėrneki "iki denizin birleştiği yer"

ançada aydı mūsā yigitiŋe tepremes men teggingeke tegi men ėkki ***teŋiz tėrnekike*** azu keçginçe men seksen yıl. 219v/4=018/060

teŋizde ört- "denizde boğmak, kaplamak"

teŋizde ne kim örtti erse anlarḳa azdurdı firʿavn boḍunını yol körkitmedi. 232r/4=020/078

tėŋle- "iki şeyi birbirine denklemek, anlaşmak ***bkz.*** teŋle-"

yme ayḳa ***teŋledimiz*** anı tüşgünler ançaḳa tėgi yandı egülmiş butaḳ teg kėçki. 322v/7=036/039

teŋle- "iki şeyi birbirine denklemek, anlaşmak ***bkz.*** tėŋle-"

ol ol iḍi kim ḳıldı künni yarutġan aynı yaruḳluḳ ***teŋledi*** anı tüşnekler bilse siler yıllar sanını saḳışını. 153v/1=010/005

teŋlep kesilmiş "tayin edilmiş miktar"

yazuḳ yoḳ siler üze taplaşsa siler anıŋ birle ***teŋlep kesilmişde*** kėḍin. 61v/1=004/024

tėŋlemek 1."iki şeyi birbirine denklemek, denk etmek, denkleştirmek"

ol turur küsüş bilgen iḍiniŋ ***tėŋlemeki***. 322v/6=036/038

2."takdir, takdir edilme"

ol turur küsüş bilgen iḍiniŋ ***tėŋlemeki***. 322v/6=036/038

teŋlel- "belirlenmek, denkleştirilmek"

sürdi anı Taŋrı. aydı alġay oḳ men seniŋ ḳullarıŋdın ülüş ***teŋlelmiş*** kesilmiş. 72v/4=004/118

teŋlen- "dengelemek, denklemek"

Taŋrı yarlıġı ḥükm ḳılmaḳ ***teŋlenmiş*** turur. 308r/8=033/038

teŋlenmiş "belirlenmiş, belli, muayyen"

Taŋrı yarlıġı ḥükm ḳılmaḳ ***teŋlenmiş*** turur. 308r/8=033/038

tenlig (<F.+T.) 1."tenli"

ürüŋ ***tenlig*** kėŋ közlüg. 395r/4=056/022

2. "cansız cisim, cesed"

tuttı mūsā boḍunı anda kėḍin altun bezekleri ėŋlerindin bir buzaġu ***tenlig*** aŋar müŋremek. 125v/1=007/148

ala tenlig "alaca, hastalıklı"

taḳı oŋaltur men tuġa közsüzni taḳı ***ala tenligni*** taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men sizke ol nerse birle kim yėyür siz taḳı ol nerse birle kim kizleyür siz ėwleriŋiz içinde. 43r/2=003/049

tenlig ḳıl- "canlı hale getirmek"

ḳılmadımız anlarnı tenlig yėmesler aşnı yme ermesler meŋgü ḳalıġlılar. 236r/3=021/008

teŋlig "ölçülü, eşit, müsavi"

ol kim indürdi kökdin suwnı ***teŋlig*** tirgürdimiz anıŋ birle ölüg kentni mundaġoḳ çıḳarılur siler. 358v/8=043/011

teŋlig bėr- "dengeli vermek, eşit vermek"

eger bir ança barsalar cüftleriŋizdin kāfirler tapa ġanīmet bolduŋızlar ***bėriŋler bardı cüftleri ança teŋlig*** kim nafaḳa ḳıldılar. 407r/9=060/011

teŋlig indür- "dengeli dağıtmak"

eger yaḍsa Taŋrı rūzīni ḳullarıŋa ḥaddın keçgey erdiler yer içinde yoḳ kim ***indürür teŋlig*** kimke tilese. 356r/4=042/027

teŋlig yarat- "dengeli bir şekilde yaratmak"

biz ḳamuġ nerse ***yarattımız anı teŋlig***. 391v/9=054/049

teŋri "Allah, tanrı, ilah ***bkz.*** Taŋrı[378]"

378 Allah; Yüce Yaradıcının özel ismidir. Bu isim, O'nun kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder. Allah özel isminin hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Arapça ilah, Türkçe Tanrı, Farsça Hüda, İngilizce God, Almanca Gott kelimeleri "Allah"

ḳorḳuŋlar ***teŋrike*** ol kim anıŋ tapa tėrlür siler. 401v/5=058/009

teŋrike arıġlıḳ ay- "Allah'ı tesbih etmek, Allah'ı eksik sıfatlardan arındırmak"

ol iḍi atı birle kim bağırsaḳ yarlıḳağlı ***arıġlıḳ aydı teŋrike*** nė kim kökler içindeki yerler içindeki ol turur küşüş bütün işlig. 397r/3=057/001

teŋrike kėrtkün- "Allah'a inanmak, ona kulluk etmek"

kėrtgününler teŋrike onuŋ yalavaçıŋa ribāmı ḳılınlar anıŋdın kim ḳıldı silerni ḳalmışları nek ḫalīfni anıŋ içinde. 397v/1=057/007

teŋrike ḳorḳ- "Allah'tan korkmak, Allah korkusuyla yanlış işlerden geri durmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***ḳorḳınlar teŋrike*** kėrtgününler ök yalavaçıŋa bėrgey sizlerke ėkki ülüg anıŋ yarlıḳamaḳındın yme ḳılur silerke yaruḳluḳ yorıġay siler anıŋ birle yarlıḳaġay silerni. 400r/4=057/0208

teŋrike ötnü bėr- "Allah'a borç vermek"

kim ol ol ötnü bėrse ***teŋrike ėdgü ötnü bėrmeki*** arturġu üçün aŋar aŋar turur aġırlıġ yanut. 398r/1=057/011

teŋrike secde ḳıl- "Allah'a secde etmek"

secde ḳılınlar teŋrike tapuġ ḳılınlar. 390r/1=053/062

teŋrike resūlıŋa ʿāsī bol- "Allah'a ve elçisine baş kaldırmak, itaat etmemek"

ʿāsī bolsa teŋrike resūlıŋa çın aŋar ol tamu otı meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde tutaşı. 426r/3=072/023

teŋrike taḳı yalavaçıŋa kėrtkün- "Allah'a ve peygamberine inanmak"

ozuşuŋlar yarlıḳamaḳ tapa iḍiŋizlerdin ol būstānḳa kim anıŋ kėŋliki kök yėr kėŋliki teg anutuldı anlarḳa kim ***kėrtgündiler teŋrike yalavaçıŋa***. 399r/8=057/021,

teŋrike tesbīḥ ḳıl- "Allah'ı tesbih etmek, Allah'ı eksik sıfatlardan arındırmak"

tesbīḥ ḳıldı teŋrike ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde ol küşüş turur bütün işlig. 407v/9=061/001

teŋrike yalavaçıŋa ḫilāf ḳıl- "Allah ve elçisine karşı gelmek, onların koyduğu sınırlardan başka sınırlar koymaya çalışmak"

bütünlükün anlar ***ḫilāf ḳılurlar teŋrike yalavaçıŋa*** uçuzladılar neteg kim uçuzlandı anlar kim anlarda öŋdün indürdimiz ök belgülüg belgüler. 401r/2=058/005

teŋrike yalavaçıŋa kėrtkün- "Allah'a ve peygamberine inanmak"

kelimesi gibi özel isim değildir. Bunlar, ilah, rab ve mabud gibi cins isimlerdir. Allah kelimesi ikil veya çoğul yapılamaz. Bu isim sadece hak mabudu, varlığı zorunlu olan yaratıcıyı ifade eder. Başka bir varlığa Allah ismi verilemez. Yani Allah'ın adaşı yoktur. "Allah" isminin çeşitli asıllardan türediği ileri sürülmüşse de "el-ilah" kelimesindeki hemze olan elifin düşürülmesiyle elde edildiği görüşü tercih edilmektedir (Karagöz 2005:23).

ozuşuŋlar yarlıḳamaḳ tapa iḍiŋizlerdin ol būstānḳa kim anıŋ kėŋliki kök yėr kėŋliki teg anutuldı anlarḳa kim ***kėrtgündiler teŋrike yalavaçıŋa***. 399r/8=057/021,

teŋrike yandurul- "bütün işler Allah'a döndürülecektir anlamında"

aŋar ol kökler erkligliki yerler erkligi ***teŋrike yandurulur*** işler. 397r/9=057/005

teŋrilig "Allah'ın bilgisinde olan"

ol iḍi atı birle kim rūzī bėrigli yarlıḳaġlı anda ol ***teŋrilig***. 267r/9=026/002

tep- "vurmak"

tepgil aḍaḳıŋ birle bu çimülgü turur soġıḳ içgü. 333r/1=038/042

tepe "tepe"

baḳmazlar mu kökke ***tepelerinde*** neteg binā ḳıldımız anı taḳı bezedimiz anı yoḳ aŋar hīç yaruḳ. 382r/1=050/006

beḍük tepe "büyük bir tepe, yüksek bir tepe"

taḳı anlarnıŋ meŋzeki kim nafaḳa ḳılurlar māllarını tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını bütün tutmaḳ özlerindin bir būstān meŋizlig bir ***beḍük tepe*** tüzü tegse aŋar uluġ ḳatrėlıġ yaġmur bėrse yėmişni ėkki anıŋça. 34v/1=002/265

tepre- 1."depremek, kımıldamak"

ḳaçan indürse miz anıŋ üze suwnı ***teprer*** kötrülür ündürür tėgme türlüg cüftdin körklüg. 242v/8=022/005

2."sarsınmak, sarsılmak, şiddetle sallanmak"

eger ***tepreseler*** kim tutar anlarnı iḍide aḍın. 320r/6=035/041

3. "devam etmek, ayrılmamak"

ançada aydı mūsā yigitiŋe ***tepremes*** men teggінçeke tegi men ėkki teŋiz tėrnekike azu keçginçe men seksen yıl. 219v/3=018/060

4. "artmak, fazlalaştırmak, neşv ü nemâ bulmak, kabarmak"

körgey sen yerni ḳurı olmış. ḳaçan indürse miz anıŋ üze suwnı ***teprer*** kötrülür ündürür tėgme türlüg cüftdin körklüg. 242v/8=022/005

5. "sarsılmak, şiddetle sallanmak"

ol kün ***teprer*** yėr taġlar erür taġlar ḳum aḳa turur. 426v/8=073/014

6."zail olmak, gitmek, ortadan kalkmak"

bütünlükün Taŋrı yıġıp tutar köklerni taḳı yerni ***tepremedin***. 320r/6=035/041

tepremek 1. "depreme, hareket"

tuttı anlarnı yer ***tepremeki*** boldılar sarāyları içinde üzi üzė tüşügliler. 120r/2=007/077

2. "sarsılış, sarsıntı"

üḍürdi mūsā boḍunında yėtmiş erni biz vaḳt urmışḳa. ḳaçan tuttı erse anlarnı yer ***tepremeki*** aydı iḍimā! eger tilese erdiŋ yoḳ yoḍun ḳılġay erdiŋ olarnı munda öŋdün mėni. 126r/6=007/155

yer tepremeki "deprem"

tuttı anlarnı ***yer tepremeki*** boldılar sarāyları içinde üzi üzė tüşügliler. 120r/2=007/078

tepren- 1. "deprenmek, hareket etmek, kımıldanmak"

yoḳ hīç ***teprenigli*** tınlıġ yer içinde ap bir uçuġlu uçar ėkki ḳanatı birle meger gürūhlar silerke meŋzer. 98v/5=006/038

2. "nema bulmak, kabartmak"

yme anıŋ nişānlarından körer sen yerni ḳutḳılıḳ ḳılıġlı ḳaçan indürse miz anıŋ üze suwnı ***teprenür*** küçlenür. 351v/6=041/039

teprenigli "canlı, yaratık"

yalġanḳa tuttılar anı tuttılar anlarnı bir ***teprenigli*** boldılar sarāyları içinde çökügliler. 291v/5=029/037

teprenigli bol- "sarsılmak"

yalġanḳa tuttılar anı tuttılar anlarnı bir ***teprenigli boldılar*** sarāyları içinde çökügliler. 291v/5=029/037

teprenigli tınlıġ "canlı"

yoḳ hīç ***teprenigli tınlıġ*** yer içinde ap bir uçuġlu uçar ėkki ḳanatı birle meger gürūhlar silerke meŋzer. 98v/5=006/038

teprenmek 1. "sallanma, sarsılma"

anda sınaldı mü'minler teprenildiler ḳatıġ ***teprenmek***. 305r/7=033/011

2. "tahrik etmek, depretme, sarsma"

ḳaçan teprenilse yer ***tepretmek***. 394v/6=056/004

tepreniglig "hayvan, canlı"

bütünlükün tınlıġ ***teprenigligleriŋ*** şerreki Taŋrı üskinde üzler ol aġınlar ol anlar kim ögüt uḳmaslar. 133r/8=008/022

teprenil- "sarsılmak, şiddetle sallanmak"

anda sınaldı mü'minler ***teprenildiler*** ḳatıġ teprenmek. 305r/7=033/011

teprenilmiş ḳuḍuġ "kullanılamaz hale gelmiş kuyu[379]"

379 Semud kavminden geriye kalanlara ait Aden'de bulunan ve bütün şehrin su ihtiyacını karşılayan kuyudur. Suyundan yararlanılmadığı için muattal kuyu anlamına bu isim verilmiştir. Arapçada "kuyu" kelimesi yerleşim bölgesi anlamına da gelir. Buna göre ayet, kullanılmaz hak gelmiş metruk memleketlere de işaret etmiş olabilir (Akpınar 2002:140).

neçe kentlerdin helāk ḳıldımız anlarnı ol küç ḳılıġlılar erdi ol kentler tüşmiş turur taḫtları üze ***ḳuḍuġ tebrenilmiş*** köşki ernek birle suwanmış.246r/5=022/045

tepret- "kımıldatmak, sarsmak"

tepretmegil anıŋ birle tiliŋni ėwmekinde üçün. 429v/3=075/016

tepretmek 1. "sarsma, kımıldatma"

ḥaḳḳā ḳaçan tepretilse yer ***tepretmek*** tepretmek. 443r/3=089/021

2. "sarsmak, depretmek, muzdarip kılmak"

ḳaçan tepretilse yer anıŋ ***tepretmeki***. 447v/3=099/001

tepretil- 1. "depretilmek, sarsılmak"

azu sėzdiŋizler mü kim kirse siler uçmaḳḳa ḳaçan kelse silerke anlarnıŋ meŋzeki keçtiler silerde öŋdün. tėgdi anlarḳa ḳatıġlıḳ ḳor yaslar ***tepretildiler*** ayġınçaḳa tėgi yalavaç anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle ḳaçan ol Taŋrınıŋ yārī bėrmeki. 25v/6=002/214

2. "sarsmak, depretmek, musdarip kılmak"

tėgdi anlarḳa ḳatıġlıḳ ḳor yaslar ***tepretildiler*** ayġınçaḳa tėgi yalavaç anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle ḳaçan ol Taŋrınıŋ yārī bėrmeki. 25v/6=002/214

ter "ter, (metinde) ücret, çalışana verilen para"

üḍ urur Taŋrı anlarḳa kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa turur örtmek uluġ ***ter*** muyan. 81r/8=005/009

terlerini bėr- "ücretlerini vermek"

anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa yalavaçlarıŋa aḍırtlamadılar biri ara anlardın anlar herāyna ***bėrgey miz anlarḳa terlerini***. 76r/6=004/152

ter ḳol- "ücret istemek"

eger yüz ewürse siler ***ḳolmadım silerde bir ter***. 160r/1=010/072

ter muyan "ecir, ücret, mükâfat, sevap[380]"

üḍ urur Taŋrı anlarḳa kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa turur örtmek uluġ ***ter muyan***. 81r/8=005/009

ter ṣevāb "ecir, mükafat, sevap[381]"

anlar herāyna bėrgey miz anlarḳa uluġ ***ter ṣevāb***. 77r/9=004/162

380 Sevap kavramının aslı olan "sevb" kelimesi sözlükte; bir şeyin önceki haline geri dönmesi demektir. "sevb", aynı zamanda, bükülmüş yün ve pamuğun ipliğinin düşünülen, takdir edilen şekline de denir. Sevab, İslami kaynaklarda, insanın işlediği amellerin sonuçlarından doğan şey şeklinde anlaşılmaktadır. Yapılan şeyin sonucuna "sevab" denmektedir (Ece 2000:590).

381 Sevap kavramının aslı olan "sevb" kelimesi sözlükte; bir şeyin önceki haline geri dönmesi demektir. "sevb", aynı zamanda, bükülmüş yün ve pamuğun ipliğinin düşünülen, takdir edilen şekline de denir. Sevab, İslami kaynaklarda, insanın işlediği amellerin sonuçlarından doğan şey şeklinde anlaşılmaktadır. Yapılan şeyin sonucuna "sevab" denmektedir (Ece 2000:590).

ter ṣevāb bėr- "ücret vermek, sevab vermek, sevab olarak mükafatlandırmak"

anlar herāyna ***bėrgey miz anlarḳa ulug ter ṣevāb***. 77r/9=004/162

terlerini bėr- "ücretlerini vermek"

anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa yalavaçlarıŋa aḍırtlamadılar biri ara anlardın anlar herāyna ***bėrgey miz anlarḳa terlerini***. 76r/6=004/152

tėr- 1."derlemek, toplamak"

tėrdi ėdiş içiŋe suḳtı 422r/9=070/018

2. "helak etmek, döndürmek"

ol kün yöritür miz tağlarnı körgey sen yerni çıḳığlı ***tėrgey*** miz anlarnı. 218r/9=018/047

3."toplayıp düzenleyen, Kıyamet günü hesaba çekmek için mahlukatı toplayan, Esma-i Hüsan'dan el-Cāmi'[382]"

ol ***tėrgey*** ök silerni ḳıyāmet künike şek yoḳ anıŋ içinde 68v/3=004/087

saḳnuḳlarnı tėr- "takva sahiplerini toplamak"

ol kün ***tėrer miz saḳnuḳlarnı*** raḥmān Taŋrıḳa ağırlayu. 227v/9=019/085

tėrigli "toplayan, bir araya getiren"

bütünlükün kėrtgünügliler anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa taḳı yalavaçıḳa ḳaçan bolsalar anıŋ birle ***tėrigli*** iş üze barmadılar destūr tilekinçeke tėgi anlar. 261v/7=024/062

tėrmek "toplama, bir araya getirme"

yme anıŋ belgülerindin törütti köklerni taḳı yerni yme yarattı ol ėkki içinde tepreniglidin ol anlarnı ***tėrmek*** üze ḳaçan tilese uġan ol. 356r/7=042/029

terāzū (<F.) "ölçü aleti, terazi, tartı"

kimnüŋ ağır bolsa ***terāzūları*** anlar tururlar anlar ḳurtuğlılar. 254r/4=023/102

terāzū batmanı eksüt- "eksik tartmak, tartıda hile yapmak"

eksütmeŋler ülgülegüni terāzū batmannı men körer men silerke ėḍgülük men ḳorḳar men siler üze ḳapsağlı kün ḳınındın. 170r/5=011/084

eksüt- ülgülegüni terāzū "ölçüyü ve tartıyı eksiltmek"

eksütmeŋler ***ülgülegüni terāzū*** batmannı men körer men silerke ėḍgülük men ḳorḳar men siler üze ḳapsağlı kün ḳınındın. 170r/5=011/084

tükel ḳıl- ülgülegüni taḳı terāzūnı "ölçüyü ve tartıyı adaletle yapmak"

382 Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bütün kemal sıfatları toplayan Cenab-ı Hak noksan sıfatlardan münezzehtir. Cenab-ı Hak Teâlâ olacağından hiç şüphe olmayan bir gün olan kıyamette insanları haşr için toplayacaktır (Cemel 2001:145).

ay meniŋ boḍunum ***tükel ḳılınlar ülgülegüni taḳı terāzūnı*** könilik birle eksütmeŋler kişiler nerselerni. 120v/2=007/085

tėrdeçi "toplayıcı"

aydılar berklegil anı anıŋ ḳadaşını ıḍġıl kentler içinde ***tėrdeçilerni***. 268v/6=026/036

tėrgen- "savaşa çıkmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ***tėrgense*** siler Taŋrı yolı içinde belgülüg tileŋler aymaŋlar aŋar kim kemişse silerke ėlleşmekni ermes sen kėrtgünügli. 69v/5=004/094

tėrgi "sofra"

ançada aydı ürüŋ tonluġlar ay ʿīsā meryem oġlı nek uġay mu iḍiŋ kim indürse biziŋ üze bir ***tėrgi*** aş kökdin. 93v/9=005/112

tėrgüçi "toplayıcı"

aydılar uḍu bėrgil ḳaḍaşıŋa ıḍġıl kentler içinde ***tėrgüçilerni***. 122v/3=007/111

teri "cilt, deri"

Taŋrı indürdi söznüŋ körklügrekini bitig oḫşaşıġlı ėkkirer ḳawrulur ḳorḳar andın anlarnıŋ terileri kim ḳorḳarlar iḍilerindin yana yumşar ***terileri*** taḳı köŋülleri Taŋrı yāḍıŋa. 337r/5=039/023

tėr(i)l- "derilmek, toplanmak"

ornatmadımız mu anlarḳa īmīn mekke ***tėrilür*** aŋar tėgme nerseniŋ rūzīleri biziŋ üskümüzdin yoḳ kim üküşrekleri bilmesler. 285v/7=028/057

tėriligli "toplanan, bir araya getirilen"

aytıldı kişilerke nek erür mü siler ***tėrligliler***. 268v/7=026/039

tėrilgü "bir araya toplama"

ol bir kün ***tėrilgü*** aŋar kişiler. ol ol kün anuḳ bolġu. 171v/7=011/103

terk "tez, çabuk"

Taŋrı ***terk*** saḳışlıġ ol. 24r/9=002/202

terk al- "söküp çıkarmak"

yme müʾminler cānın alurda ėwgen ferişteler ***terk almaḳ***. 434v/1=079/003

terk ay- "bir şeye çabucak cevap vermek, karşılık vermek"

ayġıl uḍu barmaġay siler biziŋke mundaġoḳ saŋa aydı Taŋrı munda öŋdün ***terk aygaylar*** kim ḥased ḳılur siler biziŋke. 377v/1=048/015

terk bil- "bir şeyin nasıl olduğunu çabucak bilmek"

terk bilgey siler neteg bolur ḳorḳmaḳım. 417v/2=067/017

terk bol- "terk edilmek, bırakılmak"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar żāyiʿ ḳıldılar namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa ***terk bolġay*** kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/2=019/059

terk ḳınlıġ "Cenab-Hakkın sıfatı olup hesaba çekme, cezalandırması çabuk olan"
bütünlükün seniŋ iḍiŋ ***terk ḳınlıġ*** ol. 112v/2=006/165

terk kör- "bir şeyin nasıl olduğunu çabucak görmek"
terk körgey sėn yme körgeyler. 418v/3=068/005

terk küyür- "çabuk yakmak, alevli ateşte yanmak"
terk küyürgey otḳa yawlaḳ yalınlıġ. 450v/4=111/003

terk saḳışlıġ "Cenab-Hakkın sıfatı olup hesaba çekme, cezalandırma"
Taŋrı ***terk saḳışlıġ*** ol. 24r/9=002/202

terk sançıl- "geriye dönüp kaçmak, dağılmak"
terk sançılġay tėrnek ewürgeyler nė arḳalarını. 391v/6=054/045

terk teg- "çabuk ulaşmak, erişmek"
anlar küç ḳıldılar bulardın ***terk tėggey*** anlarḳa anıŋ yawuzluḳı kim ḳazġandılar ermesler anlar umas ḳılıġlılar. 339v/2=039/051

terk tavraḳ "yakın, çok hızlı"
çınoḳ bėrdi Taŋrı yalavaçıŋa tüşni könilik birle kirgülük turur siler aġırlıġ mezgit tapa eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar yülügliler bolup başlarıŋızını ḳısḳa ḳılmışlar ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ ***terk tavraḳ***. 379r/3=048/027

terke "çoban"

terke kir- "çoban tutmak, kiralamak"
bu ėkki ḳızımda birisini ***terke kirmekiŋ*** üze maŋa sekkiz yıl. 283r/4=028/027

terke tut- "çoban tutmak, kiralamak"
aydı anlarda biri ay atam terke tutġıl anı çın eḍgürek ol kim ***terke tutar*** sen küçlüg bütün işlig. 283r/3=028/026

terkin "çabucak, hemen, derhal"
ol kün yarılur yer anlardın ***terkin***. 383v/6=050/044

terkle- "acele etmek, çabuklaştırmak"
aydılar idimize ***terklegil*** biziŋke biziŋ bitigimizni saḳış küninde öŋdün. 331r/6=038/016

terklet- "çabuklaştırmak"
eger ***terkletse*** erdi Taŋrı kişilerke ėsiz duʿā ḳılmaḳları birle anlarḳa ėwmekin icābet ḳılmış teg ėḍgü duʿā ḳılmaḳ birle ötep keçrülgey erdi anlarḳa atalmış üḍleri. ḳoḍar miz anlarnı ermesler bizke ḳawuşmaḳnı boyun kermekleri içinde başları tezginürler. 154r/1=010/011

terkrek "daha çabuk"

ayġıl Taŋrı al yanutı ***terkrek*** bėrigli turur. 155r/5=010/021

tėrnek "buluşma yeri, toplanma yeri"

terk sançılġay ***tėrnek*** ewürgeyler nė arḳalarını. 391v/6=054/045

tėrnek künike "toplantı günü, Ahiret,bir araya getirilme günü"

ol kün tėrer silerni ***tėrnek künine*** ol turur arışġu kün yaʿnī ziyān küni kim kėrtgünse Taŋrıḳa yme ḳılsa ėḍgülük örtgey andın ėsizliklerini kigrür anı būstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar meŋgü ḳalurlar anıŋ tutaşı ol turur uluġ ḳurtulmaḳ. 412r/5=064/009

ters "ters, güç olan"

bitildi siler üze toḳışmaḳ ol ***ters*** ol silerke. 26r/1=002/216

ters düşvār "güç, zor, zor olan, güç olan"

ermes ol Taŋrı üze ***ters düşvār***. 189v/5=014/020

tersā (<F.) "Hıristiyan ***bkz***. tersāk[383]"

aydılar kirmes uştmaḫḳa meger kim bolsa cuhūd yā taḳı ***tersā***. 13v/2=002/111

tersā kilisiyeleri "Hıristiyan kiliseleri[384]"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ kitermeki kişilerdin amarılarnı amarı birle vīrān bolġay erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler ***tersālar kilisiyeleri*** cuhūdlar kenīseleri müʾminler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/7=022/040

tersāk (<F.) "Hıristiyan ***bkz***. tersā[385]"

---

383 2 milyara yaklaşan nüfusuyla mensuplarının sayısı bakımından dünyanın en büyük dini olan olan Hristiyanlık bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış durumdadır. Doktirinel kaynakları göz önüne alınırsa Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Ana fikri Yeni ahid (Ahd-i Cedid) bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem tanrının oğlu hem de insanlarının kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı günahtan kurtarmak üzere "biricik oğlunu" yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih ilahi planı yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmiş, sonra da "ölülerden kıyam ederek" Baba'nın yanındaki yerini almıştır. İslami literatürde hristiyanlar için Nasrani, Mesihi ve İsevi, Hristiyanlık için de Nasraniyye ve Mesihiyye adları kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de hristiyanları ifade eden ve on dört yerde geçen nasara kelimesinin memşei ve anlamına dair çeşitli yoromlar vardır. Kelimenin Hz. İsa'nın yardım talebine olumlu cevap vermeleri sebebiyle "yardım etmek" anlamındaki "nasr" kökünden geldiği veya Hz. İsa'nın memleketi olan Nasıra(Nazareth) şehrine nisbet edildiği belirtilmektedir. Hz. İsa'nın Mesih oluşu sebebiyle hristiyanlara "ona tabi olan" anlamında Mesihi, bizzat Hz. İsa'ya nisbetle İsevi de denilmektedir. Bu dinin mensupları Batı dillerinde Christian. Türkçe'de Hristiyan şeklinde adlandırılır (Demirci 1998:328).

384 Birlik, topluluk, cemaat vb. anlamlarına gelen gelen "eklisya" kelimesinden türeyen kilise, bir terim olarak, Hz. İsa'nın getirdiği inanç sistemini benimseyenlerin dini törenleri, yaptıkları tapınak ya da mabed demektir. Ayrıca bu kavram ilk dönemlerde oluşmuş Hristiyan mezheplerini de ifade eder (Karagöz 2005:380).

385 2 milyara yaklaşan nüfusuyla mensuplarının sayısı bakımından dünyanın en büyük dini olan olan Hristiyanlık bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden teşekkül eden üç büyük mezheple daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış durumdadır. Doktirinel kaynakları göz önüne alınırsa Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Ana fikri Yeni ahid (Ahd-i Cedid) bulunan bu inanca göre İsa Mesih hem tanrının oğlu hem de insanlarının kurtarıcısıdır. Tanrı insanlığı günahtan kurtarmak üzere "biricik oğlunu" yeryüzüne göndermiştir. İsa Mesih ilahi planı yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmiş, sonra da "ölülerden kıyam ederek" Baba'nın yanındaki yerini almıştır. İslami literatürde hristiyanlar için Nasrani, Mesihi ve İsevi, Hristiyanlık için de Nasraniyye ve Mesihiyye adları kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de hristiyanları

aydı cuhūdlar ***tersākler*** biz Taŋrınıŋ oğlanları biz anıŋ sewügleri miz. 82v/4=005/017

terslik "terslik, güçlük, zorluk"

aydı tutmaġıl mėni anıŋ birle kim unıttım küçemegil maŋa meniŋ işimdin ***terslik*** düşvārlıḳ birle. 220r/8=018/073

terslik düşvārlıḳ "zorluk, güçlük"

aydı tutmaġıl mėni anıŋ birle kim unıttım küçemegil maŋa meniŋ işimdin ***terslik düşvārlıḳ*** birle. 220r/8=018/0073

terslik ḳıl- "güçlük çıkarmak"

tilemes Taŋrı ***ḳılsa siler üze terslik*** yoḳ kim tiler sizlerni arıtsa tükel ḳılsa niʿmetini siler üze bolġay kim siler şükr ü sipās ötegey siler. 81r/1=005/006

tesbīḥ (<A.) "Allah'ı noksan sıfatlarından tenzih etme, yüceltme[386]"

ḳamuġ bildi ök öz namāznı öz ***tesbīḥni***. 259r/8=024/041

tesbīḥ ḳıl- "Allah'ı noksan sıfatlarından tenzih etmek"

ançaḳ tesbīḥ ḳılalım saŋa üküş. 229v/3=020/033

tesnīm (<A.) "Cennette yüksek bir mevkide bulunan bir pınarın adı[387]"

anıŋ ḳatıġı ***tesnīmdin*** bolġay. 438v/5=083/027

teşevvüş (<A.) "karışıklık"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur ***teşevvüş*** ėtigi taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020

teşevvüş ėtigi "süs, ziynet"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur ***teşevvüş ėtigi*** taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze üküşleşmek taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/2=057/020

tėt- "hazır olmak, hazır beklemek"

ḳaçan bitise ferişte ėkki ***tėtigliler*** saġdın soldın olturmış tururlar. 382v/2=050/017

---

ifade eden ve on dört yerde geçen nasara kelimesinin memşei ve anlamına dair çeşitli yoromlar vardır. Kelimenin Hz. İsa'nın yardım talebine olumlu cevap vermeleri sebebiyle "yardım etmek" anlamındaki "nasr" kökünden geldiği veya Hz. İsa'nın memleketi olan Nasıra(Nazareth) şehrine nisbet edildiği belirtilmektedir. Hz. İsa'nın Mesih oluşu sebebiyle hristiyanlara "ona tabi olan" anlamında Mesihi, bizzat Hz. İsa'ya nisbetle İsevi de denilmektedir. Bu dinin mensupları Batı dillerinde Christian. Türkçe'de Hristiyan şeklinde adlandırılır (Demirci 1998:328).

386 Yüzmek, akmak, gitmek, bir işi bitirmek, geçimi için çalışıp çabalamak, koşuşturmak, uyumak, sakınmak, dinlenmek, yeri kazmak ve çok söz söylemek anlamındaki "s-b-h" kökünden türeyen tesbih kavramı, dini ıstılah olarak; "Sühanallah"(Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim) demek ve namaz kılmak anlamına gelir. Arap dilinde tesbih; bir şeyi tazim ederek kötülüklerden ve noksanlıklardan tenzih etmek demektir. "Sübhanallah", eş ve çocuk isnadı, zülum, acizlik, ortağı bulunma vb. ilahlıkla bağdaşmayan noksan sıfatlardan Allah'ı tenzih ederim, demektir. Kur'an'da bu kavram çeşitli formlarda 92 ayette kullanılmış ve bu kavramla bütün meleklerin, müminlerin, akıllı insanların, göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'ı tesbihleri söz konusu edilmiştir (Karagöz 2005:653).

387 Cennette bir pınar adıdır. Cennetliklerin en gözde içeceği olduğundan, yahut yukardan cennetliklerin üzerine döküldüğünden "yüce-yüksek" anlamına gelen "tesnîm" kökünden mastar formunda bir kelimedir (Akpınar 2002:238).

tetril- "çevrilmek, (metinde) doğru olandan ayrılıp yanlış olana katılmak"

kim ewürse olarnı ol kün arḳasını meger toḳış üçün ewrülü azu ***tetrilü*** bir gürūhḳa. 133r/8=008/016

tetrü "ters, yanlış"

tetrü mü miz silerke anı siler anı taplamaġlı siler ay meniŋ boḍunum taplamas men silerde anıŋ üze kāle. 165v/2=011/028

tetrü baḳ- "yalvarmak, minnet istemek"

tuttumız oḳ olarnı ḳın birle baş ḳoḍı kemşüp ***tetrü bakmadılar*** iḍileriŋe yalwarmadılar. 253r/1=023/076

tevbe (<A.) "tövbe, işlenen bir günahtan pişman olmak[388]"

ḥaḳīḳāt üze anlar kim kāfir boldılar bitmişlerindin soŋra andın soŋ boldılar küfr yanındın ḳabūl ḳılınmaġay ***tevbeleri***. 46v/9=003/090

tevbe bėr- "bağışlamak, affetmek"

eger ḳılmasa siler ***tevbe bėrdi*** Taŋrı siler üze aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı fermān ḳılınlar Taŋrı yalavaçıŋa. 402r/4=058/013

tevbe bėrmek "masiyetten dönme, tevbe etme, mağfiret etme"

yanut bėrgü üçün Taŋrı çın sözleglilerke çınlıḳları birle ḳınmaḳ üçün ėkki yüzlüglerni nė tilese azu ***tevbe bėrmek*** üçün anlar üze. 306v/3=033/024

tevbe bezerle- "bağışlamak"

anıŋ üze ol ol turur ***tevbe bezerlegen*** yarlıḳaġan. 5v/6=002/037

tevbe bezerlegen "tövbeleri kabul eden Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[389]"

anıŋ üze ol ol turur ***tevbe bezerlegen*** yarlıḳaġan. 5v/6=002/037

tevbe bezerlegli "tövbeleri kabul eden Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[390]"

yazuḳ yarlıḳaġlı ***tevbe bezerlegli*** ḳatıġ ḳınlıġ artuḳluḳ iḍisi. 341v/7=040/003

tevbe bol- "tövbe etmek, pişman olmak"

---

388 Sözlükte "pişmanlık, dönme, nedamet" anlamına gelen tevbe, İslami bir kavram olarak, kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah'a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah'a sığınrak bağışlanmasını dilemesi demektir (Karagöz 2005:657).

389 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afveder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile muKâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle muKâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'an'da 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

390 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afveder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile muKâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle muKâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'an'da 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

ay anlar kim kėrtgündiler tevbe ḳılınlar Taŋrıḳa çın ***tevbe bolġay*** kim iḍiŋizler eger örtmeki silerdin yazuḳlarıŋızdın kigürgey silerni büstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. 415v/5=066/008

tevbe ḳażā ḳıl- "masiyetten dönme, tevbe etme, mağfiret etme"

bildi kim küḍezmes siler tün namāznı ***tevbe ḳażā ḳıldı*** siler üze oḳuŋlar ne kim āsānraḳ erse ḳurʾāndın. 427r/6=073/020

tevbe ḳıl- "tövbe etmek"

meger anlar kim ***tevbe ḳıldılar*** andın soŋra taḳı oŋardılar. ḥaḳīḳat üze Taŋrı yarlıḳaġan raḥmet ḳılġan. 46v/7=003/089

tevbe ḳılġan "tövbe eden"

bütünlükün ibrāhīm yalavaç yazuḳıŋa ınçıḳlanġan ***tevbe ḳılġan***. 151r/4=009/114

tevbe ḳılıġlılar "tövbe edenler"

tevbe ḳılıġlılar tapunuġlılar ögügliler rüze tutuġlılar rukūʿ ḳılıġlılar secde ḳılıġlılar fermānlaġlılar bildükmiş ėḍgülükni yıġıġlılar bildükmedük ėsizlikdin küḍeziglilər Taŋrınıŋ yıġıġlarını. 150v/7=009/112

tevbe ḳılıġlı uraġutlar "tövbe eden kadınlar, mümin kadınlar"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar ***tevbe ḳılıġlı uraġutlar*** iḍike tapıġlılar rüze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

tevbeni ḳabul ḳılġan "tövbeleri kabul eden esma-i hüsna'dan et-Tevvab[391]"

tesbīḥ ḳılġıl iḍiŋ ögdüsi birle yarlıḳayu ḳolġıl anıŋdın ol erdi ***tevbeni ḳabūl ḳılġan***. 450r/9=110/003

tėwe 1. "deve ***bkz.*** tewe"

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı ***tėwe*** ve sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın "katran"

iç tonları ***tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın*** örter yüzlerini ot. 192r/5=014/050

tewe "deve ***bkz.*** tėwe"

tewe ḳıldımız anı silerke Taŋrı nişānlarındın. 245r/7=022/036

tewe ḳıl- "tewe olarak yaratmak"

391 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afveder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile muKâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle muKâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'an'da 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

tewe ḳıldımız anı silerke Taŋrı nişānlarındın. 245r/7=022/036

tewe tikenü "Cehennemliklerin yiyeceği kötü bir yiyecek, yosun"

yoḳ anlarḳa aş meger ***tewe tikenüdin***. 441v/9=088/006

tewe yüki tarıġ "deve yükü mükafat"

aydılar tiler miz melikniŋ suw içgü ėdişini kim keldürse anı ***tewe yüki*** tarıġ. 179v/1=012/072

tevekkül (<A.) "Allah'a teslim olma, kadere razı olma, tevekkül[392]"

tevekkül ḳıl- "tevekkül etmek"

ol vaḳtın kim uġradı ėkki ögür sizdin kim yüreksiz bolsalar taḳı Taŋrı yārī bėrgüçi ol ėkkisiniŋ. taḳı Taŋrı üze tevekkül ḳılsun mü'minler. 50r/2=003/122

tevekkül ḳılġanlar "tevekkül edenler (Allah'a dayanmak, işini Allah'a bırakanlar"

ḥaḳīḳat üze Taŋrı sewer ***tevekkül ḳılġanlarnı***. 53v/5=003/159

tėwelig "develi, deve sahibi, devesi olan"

tėwelig arḳışlar "kafile, kervan, kafilenin adamları, kafilenin hayvanları"

ḳaçan ėtti erse anlarḳa ėtiglerini ḳıldı suw ėdişi ḳadaşınıŋ yüki içinde yana orladı orlaġuçılar ay siler ***tėwelig arḳışlar*** siler oġrılar siler. 179r/8=012/070

te'vīl (<A.) "açıklama, izah, yorum[393]"

teʿvīlini bil- "açıklayabilmek, açıklamasını bilmek"

taḳı ***bilmez te'vīlini*** meger Taŋrı taḳı tölengenler ʿīlm içinde ayturlar iḍimiz bittük aŋa ḳamuġ iḍimiz ḳatındın. taḳı saḳınmaz meger ʿaḳllar iyeleri. 38v/2=003/007

teʿvīlin iste- "açıklamasını istemek"

anlar kim köŋülleri içinde ḳışmaḳ bar uyarlar ol nerseke kim oḫşaştı andın fitne isteyü taḳı ***te'vīlin isteyü***. 38v/2=003/007

tewir- "çevirmek, (metinde) açıklamak ***krş***. tewür-"

ewürdümiz ***tewürdimiz*** ök bu oḳıġu içinde pend alınsunlar. 209r/2=017/041

tevrāt (<A.) "dört mukaddes kitaptan Hz. Mûsâ'ya ineni[394] ***bkz.*** tevrīt"

---

392 Sözlükte "dayanmak, güvenmek, vekil tutmak" anlamlarına gelen tevekkül, din dilinde; her hususta Allah'a güvenmek, dayanmak, teslim olmak işlerini Allah'a havale etmek demektir. Tevekkül kavramı Kur'an'da türevleriyle birlikte 69 defa geçmiştir (Karagöz 2005:658).

393 Te'vil; geri dönme anlamındaki "evl" kökünden gelir. Bu kavram sözlükte; "açıklamak ve beyan etmek; ıstılahta, çok anlamlı kelime ve cümlelerdeki anlamlardan birini tercih etmek" demektir. Tefsir ilminde te'vil, ayetlerdeki olası anlamlardan birini, ayetin bağlamı ve Kur'an bütünlüğü dikkate alınarak tercih etmek anlamında kullanılır (Karagöz 2005:642).

394 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât394, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir

ançada kim aydı ʿīsā yalavaç meryem oġlı ay Taŋrı ḳulı oġlanı men Taŋrı yalavaçı men silerke könike tutuġlı anı yüzüm utruda ***tevrātdın*** sewünç bėrgeli bir yalavaç kelür mėnde kėḏin anıŋ atı aḥmed turur. 408r/7=061/006

tevrīt (<A.) "İbranilerin kutsal kitabı, Tevrat[395] ***bkz.***tevrāt"

ay kitāb iyeleri nėşe ḥüccetleşür siz ibrāhīm içinde taḳı indürülmedi ***tevrīt*** incīl meger andın soŋ. 44v/2=003/065

tewür- "çevirmek, (metinde) açıklamak"

ewürdümiz ***tewürdimiz*** ök bu oḳıġu içinde pend alınsunlar. 209r/2=017/041

ḳur'ānḳa ewre tewre baḳ- "iyice düşünmek"

ewre tewre baḳmaslar mu ḳurʾānḳa. 68r/2=004/082

tewre "ters"

tewre baḳ- "yanlış anlamlandırmak"

azu ewre ***tewre baḳmazlar*** mu bu oḳıġuḳa azu köŋüller üze anlarnıŋ kilīdleri. 374v/6=047/024

tewre ėt- "yoldan çıkarmak, ters çevirmek"

bitig turur yaʿnī ḳurʾan indürdimiz anı saŋa ḳutluġ ewre ***tewre ėtmesünler*** anıŋ belgüleriŋe yme pend ḳılsunlar ḫıred iḍileri. 332r/7=038/029

tewrül- "dolaşmak, gezmek"

armasun oḳ sėni anlarnıŋ ewrüldüki ***tewrüldüki*** tandılar kentler içinde. 57r/8=003/196

tewrülmek "devrilmek"

---

kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır. Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660)

395 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât395, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır. Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660)

ewrülmekiŋ ***tewrülmekiŋ*** yüknügliler içinde. 274r/6=026/219

tez- "kaçmak"

ḳaçan niʿmet bėrse miz kişiler üze yüz ewrer ***tezer*** bir sıŋardın. 212r/8=017/083

tezek "tezek, fışkı, hayvan pisliği"

içrür miz silerke anıŋdın kim ḳarınları içinde ***tezekli*** ḳanlı ara sütni ḳatıġsız siŋi içiglilerke. 200v/2=016/066

tezgin- 1."dönmek, tavaf etmek, çevrilmek"

ol kün ***tezginür*** yüzleri ot içinde ayturlar ay kāşki biz boyun süse erdimiz Taŋrıḳa taḳı boyun süse erdimiz yalavaçḳa. 311r/4=033/066

2. "sarsılmak, sallanmak"

ol kün ***tezginür*** kök tezginmek. 386r/7=052/009

3."akmak, gezmek, cerayan etmek"

va küllün felek içinde çapa ***tezginürler***. 322v/9=036/040

4. "çevirmek, evirip çevirmek, muhtelif suretlerde arzetmek"

ol kün ***tezginür*** yüzleri ot içinde ayturlar ay kāşki biz boyun süse erdimiz Taŋrıḳa taḳı boyun süse erdimiz yalavaçḳa. 311r/4=033/066

tezginip ḳal- "hayrete düşmek, şaşakalmak"

aydı ibrāhīm bütünlükün Taŋrı keldürür künni kün tuġuşıdın keltürgil anı kün batsıġdın başı ***tezginip ḳaldı*** ol kim tandı. 33r/5=002/258

. ***tezginigli*** "dönen, dolaşan"

tezgindi anıŋ üze ***tezginigli*** iḍiŋdin anlar uḍıġlılar. 419r/2=068/019

tezginip yöri- "bocalayıp durmak"

seniŋ esenlikiŋ kim anlar esrüklükleri içinde başları ***tezginip yöriyürler***. 195r/2=015/072

tezginmek 1. "gezinme, dolaşma"

anı kim bėrdi Taŋrı yalavaçı üze kent boḍunlarından iḍike ol yme yalavaçıḳa ol ḳadaşlarıŋa ol yme atasızlarḳa ol çıġaylarḳa ol yol oġlanlarıŋa yme bolmaġu üçün ġanīmet ***tezginmek*** baylar ara silerdin. 404r/1=059/007

2. "medar, yörünge"

ol ol iḍi yarattı tünni kündüzni taḳı künni taḳı aynı ḳamuġ ***tezginmek*** içinde çaparlar. 237v/1=021/033

3. "sarsılmak, sallanmak"

ol kün tezginür kök ***tezginmek***. 386r/7=052/009

tezginü yöri- "fiili yolu sapıtmak, şaşırmak, hayrette kalmak"

tezginü yöriyürler yer içinde. 83v/3=005/026

tezginç (1) "devir, dönme, (metinde) dünyanın başında dönüp duran felâketler, musibetler için metaforlu kullanım"

anlar üze yawuz ***tezginç***. 149r/7=009/098

tezginç(2) "çember"

ḳınamaḳ üçün ėkki yüzlüglerni ėkki yüzlüg tişilerni ortaḳ ḳatıġlı erenlerni ortaḳ ḳatıġlı tişilerni sėziniglileri Taŋrıḳa yawuz sėzinç anlar ara yawuz ***tezginç*** öfke ḳıldı Taŋrı anlar üze sürdi anlarnı anuttı anlarḳa tamuġnı neme yawuz yanġu yer. 376v/2=048/006

tezgindür- 1. "döndürmek, dolaştırmak, çevirmek"

eger tegse sizke baş bütünlükün tegdi mü erenlerke baş anıŋ meŋizlig. taḳı ol künler ***tezgindürür*** miz anı kişiler arasında taḳı Taŋrı bilsün üçün anlarnı kim bittiler taḳı tutsun üçün sizdin tanuḳlar. 51r/7=003/140

2. "birinden diğerine nakletmek (aktarmak, dolaştırmak, çevirmek)"

taḳı ol künler ***tezgindürür*** miz anı kişiler arasında taḳı Taŋrı bilsün üçün anlarnı kim bittiler taḳı tutsun üçün sizdin tanuḳlar. 51r/7=003/140

tezgindürül- "döndürmek, tavaf edilmek, çevrilmek"

tezgindürülgey anlar üze tolu saġraḳ aḳar bulaḳdın. 326v/3=037/045

tezġu "sığınma, sığınmak"

tezġu yer "(Kıyamet günü) kaçıp sığınılabilecek bir yer"

tezgü yer bolġay sıġıngu yer.429v/1=075/011

tezik "Fars, Farslara verilen ad"

tezik turur ḳurʾān tāzī. 352r/5=041/044

tıġ(u)r- "gizlice kararlaştırmak, gizlice tedbir etmek, gizlice kurmak"

ol anlar birle tünle ***tıġrurlar*** anı kim tilemes sözdin. 71v/4=004/108

tılamçıġ "dehşetli, belâlı"

tılamçıġ ḳorḳunçıġ nerse

yüz ewürgil anlardın ol kün oḳır oḳıdaçı ***tılamçıġ ḳorḳunçıġ nerse.*** 390r/7=054/006

tılamçıġ söz "çirkin söz"

anlar ayurlar ***tılamçıġ sözdin*** yme yalġan. 400v/5=058/002

tıldaġ "bahane ***bkz.*** tıltaġ"

tıldaġ bedizle- "müsamaha gösterilmek, özürleri dinlemek, afv dilemek, hoş görülmesini istemek"

ol kün asıġ ḳılmas anlarḳa kim küç ḳıldılar anlarnıŋ ʿöẕrleri ap yme anlar ***tıldaġ bezerlenürler***. 298v/9=030/057

tıldaġlan- "özür dilemek"

ol kün ḳoparur miz tėgme gürūhdın tanuḳ yana destūr bėrilmes anlarḳa kim tandılar ap yme anlar ***tıldaġlanurlar***. 202r/7=016/084

tıltaġ "bahane ***bkz***. tıldaġ"

tutar siler antlarıŋızını ***tıltag*** silerniŋ ara kim bolsa bir gürūh ol artuḳluḳ taḳı bir gürūhdın. 203r/2=016/092

tıltaġ ḳıl- "bahane bulmak"

ḳılmaŋlar Taŋrını ***tıltaġ*** andıŋızlarḳa ėḍgülük ḳılmaḳıŋızlarḳa ḳorḳmaḳıŋızlarḳa aşıtı ḳılmaḳıŋızlar kişiler ara. 27r/9=002/224

tın- "rahatlamak, huzur bulmak"

aydılar tiler miz kim yėse miz andın amrulsa ***tınsa*** köŋüllerimiz bilse miz çın aydıŋ biziŋke bolsa miz anıŋ üze tanuḳluḳ bėriglilerdin. 94v/1=005/113

tıŋlaġu "dinleme"

biz yaʿnī yulduzlar oldurda erdimiz ol olduruġlardın ***tıŋlaġu*** üçün kim tıŋlasa emdi bulġay anı ot ėtgülük anuḳ. 425r/8=072/009

tınlıġ "canlı"

yoḳ hīç tepreniglі ***tınlıġ*** yer içinde ap bir uçuġlu uçar ėkki ḳanatı birle meger gürūhlar silerke meŋzer. 98v/5=006/038

tıwar "mal ***bkz***. taġar, tawar[396]"

anlar kim tandılar nafaḳa ḳılurlar ***tıwarlarını*** yandurġuları üçün Taŋrı yolındın. 134v/2=008/036

ticāret (<A.) "alış -veriş, ticaret"

ol könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı yaḳınraḳ kim şeklig bolmasaŋız meger kim bolsa anuḳ ***ticāret*** tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/2=002/282

tige "ses"

ançada muŋḳa feryāḍ ***tige*** ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde müstecāb ḳıldı duʿānı silerke men yārī bėrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin uḍalınşu keligliler. 132r/5=008/009

tige feryāḍ "feryad çift söz"

ol kim aydı anasıŋa atasıŋa öf bolsun vaʿde mü ḳılur siler maŋa çıḳarmaḳım keçti ol gürūhlar mėnde öŋdün ol ėkkegüke ***feryāḍ tige*** tileyürler Taŋrıda vāy ḳatıġlıḳ saŋa

396 Mal kelimesi "meyl" kelimesinden türemiştir. "Meyl" sözlükte; denge noktasında sağa sola sapmak demektir. Sürekli değişen ve ölümsüz olmayan değerlere bu bakımdan "mal" denilmiştir. Malın ana özelliği, devamlı değişmesi, sabit olmaması ve ebedi (ölümsüz) olma özelliğinin bulunmamasıdır. Mal fıkıh dilinde, bir kimsenin sahip olduğu şey, menkul (taşınabilir) veya gayri menkul (taşınamaz) varlık veya servettir (Ece 2000:381).

kėrtgüngil kim Taŋrı vaʿḍesi köni turur ayur ermes meger bu ozaḳılarnıŋ sörçeki turur. 370v/2=046/017

tik- "dikmek"

bütünlükün anlar aydılar iḍimiz Taŋrı turur tėp yana anıŋ üze aḍaḳ ***tiktiler*** ḳorḳınç yoḳ anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurarlar. 370r/1=046/013

tanuḳ tik- "tanık göstermek" taḳı ***tanuḳ tikiŋ*** ḳaçan satıġ ḳılışsaŋız taḳı ziyān tėgrülmesün bitigen taḳı tanuḳ. 37r/3=002/282

tikensiz "dikensiz"

sidr köligesinde ***tikensiz***. 395r/7=056/028

tikensiz sidr köligesi "Cennetliklerin altında oturacakları dikensiz kiraz ağacının gölgesi"

sidr köligesinde tikensiz. 395r/7=056/028

tikil- "görünmek"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıḍtımız aŋar öz ferişṭemizni yüz utru ***tikildi*** aŋar bir yigit kişi teg tüz boḍluġ. 223v/9=019/017

til 1."dil organı; dil, lisan"

bir ***til*** ėkki arz. 443v/5=090/009

2. "lisan, dil"

ḳılġıl mėni çınlıḳ ***tili*** kėḍinkiler içinde. 270r/8=026/084

tillerini bük- "dilini eğmek"

taḳı ḥaḳīḳat üze anlardın ögür bar kim ***büktürür tillerini*** kitāb birle saḳınmaḳıŋız üçün kitābdın taḳı ermez ol kitābdın. 45v/4=003/078

til çıḳar- "dilini çıkarmak, sarkıtmak"

eger yüklese sen anıŋ üze til tartar azu ḳoḍsa anı ***til çıḳarur***. 129r/2=007/176

til tart- "dilini çıkarmak, sarkıtmak"

eger yüklese sen anıŋ üze ***til tartar*** azu ḳoḍsa anı til çıḳarur. 129r/2=007/176

til- "dilmek, uzunluğuna yarmak veya kesmek"

azıtġay oḳ men anlarnı küsetgey ök men anlarḳa fermānlaġay oḳ men anlarḳa ***tilgeyler*** yarġaylar kesgeyler ök yılḳılar ḳulaḳlarını fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim tutsa iblīsni ėş dost Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/5=004/119

tile- 1."istemek, arzu etmek"

tileyür Taŋrı kim ḳılmasa anlarḳa ülüş ol cihān içinde taḳı anlarḳa ḳın uluġ. 55r/5=003/176

2. "aramak, araştırmak"

aydılar yüz ewrüp anlar üze nėgü ***tiler*** siler. 179r/9=01/072

3.“en doğrusunu, en layığını bilmek, çalışma yapmak, araştırmak”

biziŋde bar müselmānlar biziŋde bar küç ḳılıġlılar kim boyun bėrse anlar ***tilediler*** köni yol. 425v/5=072/014

4.“rağbet etmek, arzulamak, tazarru ve istekle teveccüh etmek”

eger anlar ***tileseler*** anı kim bėrdi anlarḳa Taŋrı yalavaçı aydılar tap biziŋke Taŋrı bėrgey biziŋke Taŋrı üze artuḳluḳından. 144v/9=009/059

5. “yapması için düzen kurmak, peşine düşmek, düşkünlük göstermek, çaba sarfetmek, elde etmeye çalışmak”

ḳorḳuttı anlarnı biziŋ tutmaḳımız sėziklig boldılar yalavaçlarnı siler ***tiler*** anı ḳonuḳdın belgüsüz ḳıldımız közlerini tatıŋlar meniŋ ḳınımnı meniŋ ḳorḳutmaḳımnı. 391v/1=054/037

6. “sormak, hesaba çekmek, muaheze etmek, istemek, yerine getirilmesini istemek”

azu ***tiler*** mü siler anlardın bir çıḳış iḍiniŋ yanutı yėgrek. 252v/6=023/072

7. “çirkin karşılamak, hoşlanmamak”

oḳıŋlar Taŋrını ḳatıġsız ḳılıġlılar bolup aŋar dīnni neçeme ***tilemese*** tanıġlılar. 342v/8=040/014

8. “iş, vazife yüklemek, gücü yeteceği kadar işi yüklemek, mükellef kılmak”

kimke taru bolsa anıŋ üze rūzīsi ribāmlasun öŋdin bėrdi aŋar Taŋrı ***tilemes*** Taŋrı ḳayu erse oḳ özke meŋiz ol kim bėrdi aŋar herāyna ḳılġay Taŋrı tarlıḳda kėḍin āsānlıḳ. 414r/5=065/007

9. “göz koymak”

siler ***tiler*** anı ḳonuḳdın belgüsüz ḳıldımız közlerini tatıŋlar meniŋ ḳınımnı meniŋ ḳorḳutmaḳımnı. 391v/1=054/037

10. “tazarru ve niyazla teveccüh etmek”

eger anlar ***tileseler*** anı kim bėrdi anlarḳa Taŋrı yalavaçı aydılar tap biziŋke Taŋrı bėrgey biziŋke Taŋrı üze artuḳluḳından. 144v/9=009/059

11. “zulmetmek, azgınlık etmek, haksızlığı sürdürmek”

boldılar anlar ārzū ḳıldılar anıŋ özini tün ayurlar andaġ kim Taŋrı yaḍar rūzīni kimke ***tilese*** ḳullarında tarutur eger minnet urmaduḳ erse Taŋrı biziŋ üze yer ḳuḍı ıḍġay erdi bizni. 288r/2=028/082

artuḳ tile- “fazlasını istemek”

kim muŋuḳsa ***artuḳ tilemek*** velīkin küç ḳılmazlıḳın yme teŋdin keçmezlikin yazuḳ yoḳ anıŋ üze. 20r/4=002/173

yārī tile- “yardım istemek”

yārī tileŋler serinmek birle namāz birle bütünlükün ol uluġ turur meger ḳorḳuġ bėrigliler üze. 6r/7=002/045

yarlıḳayu tile- "bağışlanmak dilemek"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ḳıldılar körksüz işni yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı ***yarlıḳayu tilediler*** yazuḳlarını. 50v/9=003/135

yazuḳ artuḳluḳını tile-"haddi aşmayı istemek"

andın ol kim belgüsüz boldı taḳı ***yazuḳ artuḳluḳını tilemek*** ḥaḳsızın ortaḳ ḳatmaḳıŋızlarnı Taŋrı indürmegińçe aŋar erkliglik kim aymaḳıŋızlarnı Taŋrıḳa anı kim bilmes siler. 115r/8=007/033

tilegli "rağbet eden, meyleden, isteyen"

keldi yaḳın turuġlı arḳış. ıdtılar suw ***tileglilerini*** kemişti ḳuḍuġḳa ḳowanı. aydı ay sewünçi bu oġlan turur yaşru tuttılar anı bir satġuluġ nek. 174v/4=012/019

tilemegli "yüz çeviren"

aydı azu ***tilemegli*** mü sen meniŋ Taŋrılarımda ay ibrāhīm. 225v/4=019/046

tilemek "istemek, istek"

aydı küç ḳılmış oḳ saŋa ***tilemek*** birle sėndin saġılıḳıŋnı anıŋ saġılıḳı tapa. 331v/5=038/024

tilegüçi 1."isteyen"

yana erklig erip tüzdi ʿarş üzele. yoḳ silerke anda aḍın hīç küḍezçi ap yme yazuḳ keçrü ***tilegüçi***. 302r/8=032/004

2. " verilene razı olan, diretmeyen dilenci, başını kaldıran"

ḳaçan tüşse eyegüleri yėŋler andın taḳı yetürüŋler ***tilegüçiler*** muŋluġḳa 245r/9=022/036

tilek 1."dilek, istek"

tilekke tėgdi ḳurtuldı kim arıttı erse. 444r/6=091/009

2. "ihtiyaç, rağbet, mergub olan"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa bulmaslar köŋülleri içinde ***tilek*** andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze neçe kim bolsa anlar birle açlıḳ kim yaratsa özinіŋ baḫīllıḳını anlar tururlar anlar ḳutulmışlar. 404r/6=059/009

tilek bul- "içlerinde huzur bulmak gönüllerinde huzura kavuşmak"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa ***bulmaslar köŋülleri içinde tilek*** andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze neçe kim bolsa anlar birle açlıḳ kim yaratsa özinіŋ baḫīllıḳını anlar tururlar anlar ḳutulmışlar. 404r/6=059/009

tilek ḳoluġ iḍilerni "dilek sahipleri"

yme mānīʿ ḳılurlar ***tilek ḳoluġ iḍilerni***. 449v/9=107/007

tilek bul- "huzur bulmak gönüllerinde huzura kavuşmak"

yme anlar orun ėttiler ėwni kėrtgünmekni anlarda öŋdün sewerler kim ew yeridin aḍrılıp kelse anlarḳa ***bulmaslar köŋülleri içinde tilek*** andın kim bėrildiler üḍrerler etözleri üze. 404r/6=059/009

tilek sür- "hüküm vermek"

ermes ***tilek sürmek*** meger Taŋrıḳa. 100r/9=006/057

tilekçe anı kim indürdi Taŋrı kökdin suwdın tirgürdi anıŋ birle yerni ölmişde kėḍin yaḍtı anıŋ içinde tėgme yer üze yöriyür tınlıġdın yana yėllerni tezgindürmek içinde ***tilekçe*** yörir ḳılınmış bulıt içinde kökli yerli ara nişānlar ol boḍunḳa kim uḳarlar. 19r/7=002/164

tilekçe iş ötgürügli "çok üstün, ebedî hâkimiyet sahibi, her şeyi saltanatı ve idaresi altında tutan"

ay zindānnıŋ ėkki ėşleri aḍın aḍın Taŋrılar mu yėgrek yā bir Taŋrı mu ***tilekçe iş ötgürügli***. 176v/4=012/039

tilen- "istenmek, dilenmek"

biz bilmez miz yawuzluḳ mu ***tilendi*** yer içindeki birle azu tiledi mü anlar birle iḍiler köni yol. 425r/9=072/010

tilenmiş "istenmiş, arzu edilmiş"

andın küçsüz boldı tilegli ***tilenmiş*** yaraşınça. 248v/1=022/073

tileş- "karşılıklı istemek"

eger tileseler ėkkegü sütdin aḍırmaḳ ***tileşmekdin***. 29r/3=002/233

tileşmek "isteme"

eger tileseler ėkkegü sütdin aḍırmaḳ ***tileşmekdin***. 29r/3=002/233

tiliçe "dil, dilince, lisanınca ***bkz.*** tilinçe"

tāzī ***tiliçe*** belgülüg. 273v/4=26/195

tilinçe "dil, dilince, diliyle ***bkz.*** tiliçe"

bu bitig turur çın tutuġlı ʿarab ***tilinçe*** ḳorḳutġu üçün anlarnı kim küç ḳıldılar sewünç bėrigli ėḍgülük ḳılıġlılarḳa. 369v/8=046/012

tilsiz "dilsiz"

ay anlar kim kėrtgündiler tükel ḳılınlar baçıġlarnı. ḥelāl ḳılındı silerke silerke ***tilsiz*** yılḳılar meger ol kim uḳılur siler üze ḥelāl ḳılmaġalı awnı siler iḥrām tutmış erken. 79r/8=005/001

tilsiz yılḳılar "büyük baş hayvan"

ḥelāl ḳılındı silerke silerke ***tilsiz yılḳılar*** meger ol kim uḳılur siler üze ḥelāl ḳılmaġalı awnı siler iḥrām tutmış erken. 79r/8=005/001

tiŋle- "dinlemek"

biz bilgenrek miz neteg ***tiŋler*** anı ançada ḳulaḳ tutarlar saŋa ançada anlar çüwşeşigli ançada ayur küç ḳılıġlılar uḍu barmas siler meger bir erke yelvikmiş. 209v/2=017/047

tireşrek "çok güçlük çekmek, çok zorluk çekmek"

āsān ḳılġay miz aŋar ***tireşrek*** işi.

tireşrek iş "yapılması ve altından kalkılması zor, ve güç iş"

āsān ḳılġay miz aŋar ***tireşrek işi***. 444v/6=092/010

tireşlig "zorluk, güçlük"

yme ***tireşlig*** birle āsānlıḳ bolur.445v/3=094/006

tirgüksüz "direksiz, desteksiz"

yarattı köklerni ***tirgüksüz*** körür siler anı. 299v/5=031/010

tirgür- "diriltmek, canlandırmak ***bkz***. tirgüz-"

ol ***tirgürür*** ölüglerni ol tėgme nerse üze uġan turur. 242v/9=022/006

tirgürdeçi "dirilten, canlandıran"

bütünlükün ol ölüg ***tirgürdeçi*** ol ol tėgme bir nerse üze uġan turur. 298r/7=030/050

tirgürgėn "dirilten, canlandıran"

ol iḍi kim tirgürür anı ***tirgürgen*** ölügni. 351v/7=041/039

tirgürül- "diriltmek"

ḳaçan yalavaç ***tirgürülse***. 432r/4=077/011

tirgüz- 1."diriltmek, canlandırmak ***bkz***. tirgür-"

taḳı Taŋrı ***tirgüzür*** taḳı öldürür. 53r/9=003/156

2. "toplamak, helak etmek, döndürmek"

ay anlar kim kėrtgündiler yanut bėriŋler icābet ḳılıŋlar Taŋrıḳa yalavaçḳa ḳaçan oḳısa silerni anıŋ üçün kim ***tirgüzür*** silerni biliŋler kim Taŋrı ewrer kişili ara taḳı köŋli ara kim ol anıŋ tapa yumdarılur siler. 133v/1=008/024

tirgüzmek "diriltme, canlandırma, hayat verme"

körmezler mü kim Taŋrı ol iḍi turur yarattı köklerni yerlerni ermedi anlarnı törütmek uġan ***tirgüzmek*** üzele ölüglerni. 372r/6=046/033

tirig 1."diri, canlı, yaşayan"

iḍi yoḳ iḍi meger ol ***tirig*** ölüm aŋar yaramas ḳullar işin aḍaḳın tutuġlı tutmas anı taḳı yoḳ aŋar uḍımaḳ aŋar ol ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde. 32v/1=002/255

2. "ebedi hayatla diri, el-Ḥayy[397]"

ol turur ***tirig*** yoḳ iḍi meger ol oḳıŋlar anı ḳatıġsız ḳılığlılar bolup aŋar dīnni 347r/2=040/065

tirig bol- "diri olmak"

ayur kişiler ḳaçan biz mü ölse miz yana mu çıḳar ***bolġay miz tirig***. 227r/1=019/066

tirig ḳoḍ- "canlı canlı gömmek"

küçsüzleyür anlarnı bir gürūhnı anlardın boġuzlar erdi er oġlanlarını ***tirig ḳoḍar*** erdi ḳızlarını. 281r/3=028/004

tirigle "canlı canlı, diri olarak"

tirigle kömül- "canlı canlı gömmek, ölmeden gömmek"

ḳaçan ***tirigle kömülmiş*** ḳız ʿayāllar sorulsa. 436v/5=081/008

tirigle kömülmiş ḳız ʿayāllar "diri diri gömülen kızlar"

ḳaçan ***tirigle kömülmiş ḳız ʿayāllar*** sorulsa. 436v/5=081/008

tiriglik 1. "dirilik, canlılık"

silerke tüzlük teŋişmek içinde ***tiriglik*** ol ay ḫıred iḍileri bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/4=002/179

2. "yaşayış, hayat"

ol taplamas ***tiriglik*** içinde bolġay. 421r/4=069/021

3. "geçinilecek şey, geçimlik"

kim yüz ewürse menim yāḍımdın aŋar bolġay ***tiriglik*** tar ḳoparġay miz anı ḳopmaḳ küni ḳaraġu. 234v/5=020/124

4. "ömür[398]"

azu ḳıvattımız bu kāfirlerni atalarını ançaḳa tėgi kim uzadı anlar üze ***tiriglik***, körmezler mü biz keltürür miz yerni eksütür miz buçġaḳlarından, anlar mu turur yėnigliler.238r/5=021/044

tiriglik ḳın "dünyayı zindan edecek ceza"

andaġ erse taturġay erdimiz saŋa üze üze ***tiriglik ḳın*** üze üze ölüm ḳın. 211v/7=017/075

ıŋġaraḳ tiriglik "yaşlılılık, hayatın acizlik ve bunama hâlindeki son devresi"

---

397 "Hay" varlığı zorunlu olan Cenab-ı Hakk'ın diri olması demektir. Yüce Allah'ın varlığı ezelden ebede bakidir.Varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Ezel, varlığının geçmişte de devamlı bulunmasıdır. Ebed, varlığının gelecekte devam etmesi, sonu olmaması" demektir.Noksan sıfatlardan münezzeh olan Hayy, hayatının zevali yoktur. İnsan ve cinler ölümlüdür. Ancak Allah ölümsüz, bakidir. Diri olan Cenab-Hakk asla ölmez. Zira her şey yok olacak, O'nun zati baki kalacaktır (Cemel 2001:113).

398 Dilcilere göre ömür kelimesi ʿumr/ ve ʿamr/ şeklindeki kullanımlarıyla fasih sayılmıştır. Araplar yemin ederken ʿamr kelimesini kullanırlar. Kelimenin türevlerinde evin sakini, ibadet etmek, imar etmek, bedenin hayatla mamur ediliş süresi gibi manalar vardır. Ömürde beka yoktur, beka ömrün zıddıdır (Kalın 2001:161).

ıŋgaraḳ tiriglikke bilmemek üçün bilmişde kėḍin nerseni. bütünlükün Taŋrı bilgen turur uġan turur. 200v/9=016/070

kėḍinki ajun tirigliki "Ahiret[399]"

bekütü küḍezür Taŋrı anlarnı kim kėrtgündiler bekümiş söz birle yaḳınraḳ tiriglik içinde ***kėḍinki ajun tirigliki*** içinde. 190v/2=014/027

tiriglik bėr- "hayat vermek"

ol törütti silerni yerdin ***tiriglik bėrdi*** silerke anıŋ içinde yarlıḳatu tileŋler anı yana öknüp yanıŋlar aŋa. 168r/8=011/061

tiriglik bol- "yeniden diriltmek"

kim yüz ewürse menim yāḍımdın aŋar ***bolġay tiriglik*** tar ḳoparġay miz anı ḳopmaḳ küni ḳaraġu. 234v/5=020/124

tiriglik eksütül- "ömrün uzatılması, ömür verilmesi"

tiriglik tutulmaz hīç ***tiriglik eksütülmez*** anıŋ tiriglikindin meger bitig içinde. 317v/5=035/011

bu yaḳın tiriglik "dünya[400]"

ardı olarnı ***bu yaḳın tiriglik*** tanuḳluḳ bėrdiler özleri üze anlar erdiler tanıġlılar. 108r/5=006/130

yaḳın tiriglik "dünya"

kişilerdin kim taŋlatur sėni anıŋ sözi ***yaḳın tiriglik*** içinde tanuḳ ḳılur Taŋrını anıŋ köŋli içindeki üze. 24v/4=002/204

yaḳınraḳ tiriglik "dünya"

tilediŋüzler mü ***yaḳınraḳ tiriglikni*** āḫiretdin ermes bu yaḳınraḳ tiriglik ėnçrünmeki kėḍinki ajun içinde meger az turur. 142v/9=009/038

kündüzni tiriglik ḳıl- "gündüzü gecim zamanı yapmak"

ḳıldımız kündüzni tiriglik. 433v/1=078/011

tiriglik tutul- "bir canlıya ömür verilmesi, canlı olarak hayatını devam etmesi"

tiriglik tutulmaz hīç tiriglik eksütülmez anıŋ tiriglikindin meger bitig içinde. 317v/4=035/011,

tiriglik uza- "uzun ömür vermek"

399 Sözlükte "sonra olan ve son" gün anlamına gelen ahiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu, hem de ölümle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedi olan hayat kastedilmektedir (Karagöz 2005:13).

400 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

azu ḳıvattımız bu kāfirlerni atalarını ançaḳa tėgi kim uzadı anlar ***üze tiriglik***. 238r/5=021/044

tiril- "derilmek, haşredilmek"

ol kün ***tirilgey*** Taŋrı düşmenleri otḳa anlar yıġlur otḳa. 350r/4=041/019

tirilmemek "derilmemek, toplanmamak"

tirilmemekin yoḳ andaġ anıŋ iḍisi erür anı körügli. 439v/1=084/015

tirilmiş "dirilme, canlanma"

meger kim keltürse Taŋrıḳa āsān ***tirilmiş*** köŋül. 270v/1=026/089

tirilgü "geçinilecek şey, geçimlik"

yumḳı ***tirilgü*** tururlar ol vaʿde ḳılınmış yer tapa. 395v/6=056/050

tirilgüler ḳıl- "geçimlikler vermek"

ornattımız oḳ silerni yer içinde ***ḳıldımız*** silerke anıŋ içinde ***tirilgüler***. 113r/5=007/010

tiş "diş"

tiş tiş birle "dişe diş, kısas"

bitidimiz anlar üze anıŋ içinde kim etöz etöz birle köz köz birle burun burun birle ḳulaḳ ḳulaḳ birle ***tiş tiş birle*** ḳart başḳa teŋeşmek. 86r/1=005/045

tişi "kadın, eş[401]"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze tüzlük teŋişmek öldürmişler içinde. āzād āzādḳa ḳul ḳulḳa ***tişi*** tişike. 21r/1=002/178

tişi kişi "kadın, eş[402]"

401 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

402 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

eger bir ***tişi kişi*** ḳorḳsa begindin köŋül ḳalmaḳ azu yüz ewürmek tarlıḳ yoḳ anlar ėkki üze yaraşturmaḳları ḳalı birle olar ėkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/4=004/128

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları "teyze"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları ***birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları*** anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları. 61r/2=004/023

tişi al- "nikâhlamak, evlilik akdi yaparak evlenmek, kocaya varmak"

tişi almaŋlar anı kim tişilendi ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür çalpaḳ iş sewügsüzlüg. 60v/8=004/022

boş āzād uraġutlar tişi "hür kadın"

arıġ ***boş āzād uraġutlar tişilerdin*** meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler. 61r/7=004/024

süt emmekdin tişi anaları "süt anneleri"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız ***süt emmekdin tişileriŋiz anaları*** ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa eger kirmiş bolmasa siler anlarḳa. 61r/3=004/023

tişi ḳadaş "kız kardeş"

ançada yörir sen ***tişi ḳadaşıŋ*** aytur erdi nek yolçılayın mu silerni anıŋ üze kim bezerlense anı. 229v/8=020/040

tişi ḳarındaş "kız kardeş"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋızınıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış ***tişi ḳarındaş*** ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ögey yėgidme ḳızlarıŋız anlar kim ḳoyunlarıŋız içinde ḳunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarḳa. 61r/2=004/023

tişi ferişte törüt- "melekleri dişi olarak yaratmak"

azu ***törüttimiz mü feriştelerni tişi*** anlar ḥāżır mu erdiler. 329v/1=037/150

tişi ferişte atı atan- "meleklere dişi adları vermek, takmak"

bütünlükün anlar kėrtgünmezler kėḍinki ajunḳa ***atanurlar feriştelerni tişi atnı***. 388v/7=053/027

tişi tişilen- "nikâhlamak, evlilik akdi yaparak evlenmek, kocaya varmak" zinā ḳılġuçılar ***tişilenmez meger zinā ḳılġuçı tişini*** yā azu ortaḳ ḳatıġlı uraġutnı. 255r/7=024/003

tişilerke yawumaġan "nefsini şehvanî şeylerden men eden kimse, nefsine hakim olan" ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı ***tişilerke yawumaġan*** taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 42r/3=003/039

tişilen- "evlenmek"

tişi almaŋlar anı kim ***tişilendi*** ataŋız tişilerdin meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün ol erür çalpaḳ iş sewügsüzlüg. 60v/8=004/022

tişilenmek "nikâhlanmak, evlilik akdi yaparak evlenmek, kocaya varmak"

ayġıl Taŋrı söz yanutı bėrür silerke ol kim oḳıyur siler üze bitig içinde atasız ḳunçuylar içinde anlar kim bėrmes siler anlarḳa anı kim bitildi anlarḳa tiler siler kim ***tişilenmekiŋizler*** olarnı yana kewrek tutulmışlar oġlanlardın aḍaḳın turmaḳıŋız birle. 73v/2=004/127

tişiler "dişiler, kadınlar"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı uluġ taḳı ***tişilerke*** yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin. 42r/3=003/039

tişilig "dişi"

ḳaçan ötese sürse zeyd andın öz ārzūsını anda kėḍin ***tişiligke*** bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri içinde ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı. 308r/4=033/037

tişilig erenler "evli erkekler"

Taŋrı bitigi siler üze ḥelāl ḳıldı silerke anda aḍınḳılarıŋız kim tilemekiŋizler tawarlarıŋız birle ***tişilig erenler*** zinā ḳılmaġlılar. 61r/8=004/024

tişiligke bėr- "nikâhlamak, evlendirmek, sınıflara ayırmak, yakınlaştırmak, bir araya getirmek"

ḳaçan ötese sürse zeyd andın öz ārzūsını anda kėḍin ***tişiligke bėrgey*** miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri içinde ḳaçan öteseler anlardın ārzū hevānı. 308r/4=033/037

tişilig al- "nikâhlamak, evlenmek (erkek için)"

tişilig alınlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme oynaş tutuġlı. 61v/4=004/025

titig "çamur, balçık"

çınoḳ yarattı mız ādemīlerni aḳa turur çözülmiş ***titigdin*** balçıḳdın. 249r/9=023/012

titre- "sarsılmak, titremek"

uluġ kün ***titremekliki*** uluġ nerse turur. 242r/7=022/001

titremeklik "sarsıntı, titreme"

ay kişiler ḳorḳuŋlar iḍiŋizlerde. uluġ kün ***titremekliki*** uluġ nerse turur. 242r/7=022/001

tiz "diz"

körgey sėn tėgme boḍunnı çökügli ***tizin*** tėgme gürüh ündelür bitigike. 367v/8=045/028

tizin çök- "diz üstü oturmak, diz çökmek"

körgey sėn tėgme boḍunnı ***çökügli tizin*** tėgme gürüh ündelür bitigike. 367v/8=045/028

tizin yüknü "diz üstü oturmak, diz çökmek"

yana ḳutġarġay miz anlarnı kim saḳnuḳ ḳıldılar taḳı ḳoḍġay miz küç ḳılıġlılarnı anıŋ içinde ***tizin yüknü***. 227r/6=019/072

tizekmişiklig "dizilmiş, sıraya konmuş, sıralanmış"

nīhāliler ***tizekmişiklig***. 442r/3=088/015

tizig "saf, sıra"

ʿarż ḳılġay iḍiŋke ***tizigin***. 218r/9=018/048

tizil- "dizilmek"

eger körse sen ançada ***tizilseler*** ot üze aydılar yā ayġaylar ay kāşki biz yandurulsa miz yalġanḳa tutmas miz. 97v/5=006/027

tizilip turġan "saf tutan, sıra yapan"

ol iḍi atı birle baġırsaḳ yarlıḳaġan ol ***tizilip turġan*** ferişteler ḥaḳḳı. 324r/5=037/001

toġ "toz"

anlarḳa kim körklüg ḳıldılar ėḍgülük taḳı artuḳluḳ. örtmes yüzlerini ***toġ*** tuman ap yme ḫorluḳ155v/9=010/026

toġ oltur- "yüzlerini keder bürümek"

yme yüzler bolġay ol kün anıŋ üze ***toġ olturmış*** bolġay. 436r/9=080/040

toġ ört- "kapkara kesilmek"

örtgey anı toġ anlar tururlar. 436r/9=080/041

toġ tuman "kara korku veya kederden doğan yüzdeki değişiklik)"

örtmes yüzlerini ***toġ tuman*** ap yme ḫorluḳ. 155v/9=010/026

toġ yırat- "zerreleri saçmak, dağıtmak"

keldimiz anıŋ tapa ḳıldılar işdin ḳıldımız anı ***toġ yıratmış***. 264r/2=025/023

toġru "doğru"

toġru kel- "yaklaşmak"

ḳaçan kördiler erse ***toġru keligli*** bulıtnı ögüzleri utrusında aydılar bu toġrı keligli bulıt turur yaġduruġlı biziŋke yaġmur yoḳ ol turur ėwitiŋizler anı yel turur anıŋ içinde. 371r/6=046/024

toġru keligli "karşılayan, karşılayıcı, yönelen"

ḳaçan kördiler erse ***toġru keligli*** bulıtnı ögüzleri utrusında aydılar bu toġrı keligli bulıt turur yaġduruġlı biziŋke yaġmur yoḳ. 371r/5=046/024

toḳı- 1."vurmak, çarpmak, dokunmak, batırmak"

köndürür Taŋrı yaruḳluḳıŋa kimni tilerse. ***toḳır*** Taŋrı meŋzeklerini kişilerke. 258v/5=024/035

2. "saymak"

eger tegse anlarḳa ėsizlik fāl ***toḳır*** erdiler mūsā birle yme anıŋ birleki. 123v/5=007/131

3. "okşamak, sıvazlamak"

törçidi siŋirlerin ḳuya boynların ***toḳıyu***. 332v/2=038/033

4. "öldürmek"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boynların ***toḳımaḳ*** turur ançaḳa tėgi ḳaçan ġālib bolsa siler anlarḳa bekütüŋler tügünlerni nā- sipās urmaḳ anda kėḍin yā yumuş almaḳ ḳoḍġınça toḳış tulumlarını ol. 372v/9=047/004

5. "misal vermek, söylemek"

toḳıyur Taŋrı meṣellerni kişilerke bolġay kim anlar pend tutġaylar. 190r/8=014/025

6. "kınamak"

ḳatıġlanurlar Taŋrı yolı içinde ḳorḳmazlar taşra toḳıġlınıŋ taşra ***toḳımaḳına***. 87r/9=005/054

7. "benzetme yapmak"

amruldıŋızlar anlarnıŋ ārzūlarında kim küç ḳıldılar etözleriŋe belgürdi silerke neteg ḳıldımız anlar birle ***toḳıdımız*** silerke meṣeller. 192r/1=014/045

toḳıġlı "çarpan"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan yürek ***toḳıġlı*** ḳıyāmet. 448r/6=101/001

ėsizlik fāl toḳı- "kötülük dokunmak"

eger tegse anlarḳa ***ėsizlik fāl toḳır*** erdiler mūsā birle yme anıŋ birleki. 123v/5=007/131

taşra toḳı- "kınamak, yermek"

aydı ẕelīḫā ol ol turur kim ***taşra toḳıdıŋızlar*** mėni anıŋ içinde. 175v/9=012/032

taşra toḳıl- "kınanmak, yerilmek"

ḳılmaġıl elgiŋni baġlıġ boynuŋḳa yaḍmaġıl anı ḳamuġ yaḍmaḳ olturġay sen ***taşra toḳılıp*** yıġılmış. 208r/5=017/029

yürek toḳıġlı ḳorḳınç "bela dokunmak"

tutaşı anlar kim tandılar tėger olarḳa ḳıldukları ***yürek toḳıġlı ḳorḳınç*** azu tüşer yaḳın sarāylarında kelgінçeke tėgi Taŋrınıŋ üḍ urmaḳı. 186r/9=013/031

toḳımaḳ "zincirlemek, vurmak"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boyunların ***toḳımaḳ*** turur ançaḳa tėgi ḳaçan ġālib bolsa siler anlarḳa bekütünler tügünlerni nā- sipās urmaḳ anda kėḍin yā yumuş almaḳ ḳoḍġınça toḳış tulumlarını ol. 372v/9=047/010

toḳış "savaş, cenk ***bkz.*** toḳuş"

nek bolġay- mu kim siler eger bitilse silerniŋ üze ***toḳış*** toḳışmasa siler. 30v/8=002/246

ḳatıġ toḳış iḍisi

ḳaçan kelse kėdinki ėkki fesādnıŋ ilkisi vaḳti ıḍġay miz siler üze biziŋ ḳullarnı ***ḳatıġ toḳış iḍisi*** aralaġaylar sarāylar arasını. 206r/7=017/005

toḳış tulumları "savaş elbiseleri, savaş malzemeleri"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boyunların toḳımaḳ turur ançaḳa tėgi ḳaçan ġālib bolsa siler anlarḳa bekütünler tügünlerni nā-sipās urmaḳ anda kėḍin yā yumuş almaḳ ḳoḍġınça ***toḳış tulumlarını*** ol. 373r/2=047/004

toḳış ḳıl- "savaşmak"

anlar kim ***toḳış ḳılurlar*** anlar küç ḳılındılar. bütünlükün Taŋrı anlarḳa yārī bėrmekke uġan turur. 245v/4=022/039

toḳışḳa çıḳ- "seferber olmak (ilim öğrenmek için) yolculuğa çıkmak)"

yüklengey miz silerni tawarlar birle oġlanlar birle ḳıldımız silerni üküşrek ***toḳışḳa çıḳar***. 206r/9=017/006

toḳış- 1."çarpışmak, savaşmak ***bkz.*** toḳuş-"

toḳuşuŋlar ortaḳ ḳatıġlılar birle yumḳı neteg kim ***toḳışurlar*** silerniŋ birle yumḳı. 142v/3=009/036

2. "birbiriyle savaşmak, birbiriyle dövüşmek"

eger ėkki gürūh kėrtünüglilerdin toḳışsalar yaraşturuŋlar olar ėkki ara eger artaḳlıḳ ḳılsa ol ėkkide biri taḳı biri üze ***toḳışıŋlar*** anlar birle kim ḥaddın keçer yanġınça yansa etiştürüŋler olar ara könilik birle köni dād bėriŋler. 380r/7=049/009

toḳışġu yer "mihrap, ibadet hücresi"

çıḳtı öz boḍunı üze ṣavmaʿ adın yaʿnī ***toḳışġu yerdin*** imledi anlarḳa kim tesbīḥ ḳılıŋlar ėrte taḳı kėçe. 223v/4=019/011

toḳışmaḳ " savaşma, çarpışma"

eger bolsalar silerniŋ içre ***toḳışmaḳ*** siler meger az. 306r/6=033/020

toḳsan toḳuz "sayı adı, doksan dokuz (99)"

çın bu meniŋ ḳadaşım turur anıŋ ***toḳsan toḳuz*** saġılıḳı turur meniŋ bir saġılıḳ turur aydı ol birni maŋa bėrgil ġalebe ḳıldı mėni söz içinde. 331v/4=038/023

toḳsan tört "doksan dört (94)"

bu neml sūresi ***toḳsan tört*** āyet turur mekkede inmiş turur. 274v/3=027

toḳsan yėti "doksan yedi (97)"

bu vāḳıʿa sūresi ***toḳsan yėti*** āyet turur mekkede inmiş turur. 394v/3=056

toḳul- "işlenmiş"

taḫtlar üze yinçü gevherdin ***toḳulmış***. 395r/1=056/015

toḳulmış yinçü gevher "inci gevher işlemeli Cennet elbiseleri"

taḫtlar üze ***yinçü gevherdin toḳulmış***. 395r/1=056/015

toḳuş "savaş, cenk ***bkz***. toḳış"

yana eger bulsa sen olarnı ***toḳuş*** içinde ürkütgül anlarnı kim arḳalarından bolġay kim anlar ögüt tutġaylar. 136v/5=008/057

toḳuş ḳıl- "cihat etmek, savaşmak"

saḳındınız mu kim kirseŋiz uçmaḫḳa taḳı bilmedi mü Taŋrı anlarnı kim ***toḳuş ḳıldılar*** sizdin ṣabr ḳılġanlarnı taḳı bütünlükün ārzūlayur erdiŋiz ölümni mundın aşnu kim satġaşsaŋız aŋa. 51v/1=003/142

toḳuş- "vuruşmak, çarpışmak, savaşmak ***bkz***. toḳış-"

toḳuşunlar Taŋrı yolı içinde anlar birle kim toḳuşurlar silerniŋ birle teŋde keçürmeŋler. 22v/7=002/190

toḳuz "sayı adı, dokuz"

ürgeydiler ünürleri içinde üç yüz yıl arturdılar ***toḳuz***. 216v/3=018/025

toḳuz belgüler "Hz. Musaʿya verilen dokuz mucize[403]"

kigürgil elgiŋni köngükün içinde çıḳġay ürüŋ yawuzsız ***toḳuz belgüler*** içinde firʿavnḳa anıŋ boḍunıŋa. anlar erdiler yarlıġdın çıḳıġlı boḍunlar. 275r/7=027/012

toḳuz gürūh "içlerinde kadın olmaksızın on kişiden az olan erkekler gurubu"

erdi kent içinde ***toḳuz gürūh*** artaḳlıḳ ḳılur erdiler yer içinde ėḍgülük ḳılmazlar erdi. 277v/7=027/048

toḳuz nişānlar "Hz. Musa'ya verilen dokuz mucize[404]"

403 Bu mucizeler şunlardır:Musa'nın asâsının yılan olması, elinin koynundan bembeyaz çıkması, tufan, çekirge, kene, kurbağa istilâsı, Nil nehrinin kan renginde akması, mallarının helâk olması ve kıtlık (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:376).

bėrdimiz ök mūsāke ***toḳuz nişānları*** belgülügler. 213v/6=017/101

tol- "dolmak"

bilir ne kim öŋdünlerdeki kėḍinlerdekini bilmesler nerse anıŋ biligidin meger anı kim tilese ***toldı*** keçti anıŋ ʿarşı köklerdin yerlerdin. 32v/4=002/255

tolan- "dolmak,kayatılmak"

yana ol ***tolanmış*** teŋiz ḥaḳḳı. 386r/6=052/006

tolanmış teŋiz" kaynayan deniz, el-bahru'l-mescûr[405]"

yana ol ***tolanmış teŋiz*** ḥaḳḳı. 386r/6=052/006

toldur- "doldurmak"

aydı çıḳġıl andın ḫorlanmış sürsükmiş. kim uḍsa saŋa anlardın ***toldurġay*** oḳ men tamuġḳa silerdin yumḳıdın 113v/6=007/018

toldurġu "doldurmak"

anlar yėgliler andın ***toldurġu*** turur andın ḳarınların. 327r/5=037/066

toldurġuçı "doldurmak"

toldurġuçı turur siler andın ḳarınlar. 395v/7=056/053

tolġaş- "dolaşmak, dalgalanmak"

törüttimiz amarılarını ol kün ***tolġaşur*** amarı içinde ürlür borġu içinde biriktürgey miz anlarnı biriktürmek. 222r/4=018/099

tolı "gökten yağan dolu"

indürür kökdin taġlardın anıŋ içinde ***tolıdın***. 259v/2=024/043

tolı- "çevirmek"

ḳaçan aytılsa anlarḳa keliŋler tėp yarlıḳayu tilesün silerni Taŋrı yalavaçı ***tolırlar*** başlarını körgey sen anlarnı yüz ewrerler anlar uluġsıġlıḳ ḳılıġlılar. 410v/7=063/005

tolu "dolu, doldurulmuş olan"

tolu altun "(çok fazla miktarda) mal, mülk"

eger tilese siler tegşürmek tişi ornıŋa tişi bėrse siler anlarda biriŋe bir öküz köni ***tolu altun*** almaŋlar andın nerse. 60v/6=004/020

tolu saġraḳ "dolu kadeh"

bütünlükün ėḍgüler içerler ***tolu saġraḳdın*** erür ḳatıġı kāfūrdın. 430v/2=076/005

---

404 Bu mucizeler şunlardır:Musa'nın asâsının yılan olması, elinin koynundan bembeyaz çıkması, tufan, çekirge, kene, kurbağa istilâsı, Nil nehrinin kan renginde akması, mallarının helâk olması ve kıtlık(Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:376).

405 "Kaynayacak denize and olsun"405 ayetindeki denizin neresi olduğu konusundaki farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Ali, onun arşın altında suyu bol bir deniz olduğunu, sura birinci üfürüşten sonra kırk sabah insanların üzerine yağmur yağdıracağını ve bununla yerden bitercesine insanların kabirlerinden doğrulup kalkacağını, söyler. Sahih olan diğer bir görüşe göre ise söz konusu deniz yeryüzü denizidir (Akpınar 2002:220).

tolu yüklük "dopdolu, yüklü"

yme nişān turur anlarḳa biz kötürdimiz oġlanlarını kèmi içinde ***tolu yüklüg***. 323r/1=03/041

toluġ "dolu"

toluġ saġraġlar. 434r/2=078/034

toluġ saġraġ "dolu kadeh, Cennet kadehleri"

toluġ saġraġlar. 434r/2=078/034

tolula- "doldurmak"

tolulaġay oḳ mèn tamuġnı sèndin anıŋdın kim uḍu bardı anlardın yumḳılar. 334v/4=038/085

tolulan- "dolmak"

ḳutġardımız anı anıŋ birleki kème içinde ***tolulanmış***. 271r/7=026/119

tolulanmış "doldurulmuş, techiz edilmiş, yüklü, dolu"

ḳutġardımız anı anıŋ birleki kème içinde ***tolulanmış***. 271r/7=026/119

tolun "tam, mükemmel"

tolun ay "dolunay, Hz. Muhammed için"

ay ***tolun ay*** muḥammed 228v/3=020/001

tolun- "dolmak"

eger köz kemişmese sen anlar üze yüz ewürgey erdiŋ anlardın ḳaça ***tolunġay*** erdiŋ anlardın ḳorḳınç birle. 215v/7=018/018

ton "elbise"

anlar tandılar kesildi anlarḳa ***tonlar*** otdın ḳutulġay başları üstünidin isig suw. 244r/2=022/019

iç ton "elbise"

Taŋrı ḳıldı silerke anıŋdın kim yarattı köligeler ḳıldı silerke taġlardın saḳınġular ḳıldı silerke köŋlek keḍimler küstezür silerni isigdin ***iç tonlar*** küstezür silerni ḳatıġlıḳınızlardın. 202r/3=016/081

tonlarını ört- "elbiselerine bürünmek"

bilgil ol uġurda ***örtürler tonlarını***. 163r/8=011/005

tonġaraḳ "cesur, yiğit, kahraman, Babür kahramanı"

nūḥ yalavaç boḍunı anda öŋdin anlar erdiler anlar küç ḳılġanraḳ ***toŋaraḳ***. 389v/6=053/052

tonluġ "elbiseli, giyimli ***bkz***. toŋluġ"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar Taŋrı dīni yārīçiler neteg kim aydı ʿīsā meryem oġlı ürüŋ ***tonluġlarĸa*** kim turur menim yārīçim Taŋrı dīnike aydı ʿīsā ümmetleri biz Taŋrı yārīçileri miz. 409r/2=061/014

ürüŋ tonluġ "havari[406]"

ay anlar kim kėrtgündiler boluŋlar Taŋrı dīni yārīçiler neteg kim aydı ʿīsā meryem oġlı ***ürüŋ tonluġlarĸa*** kim turur menim yārīçim Taŋrı dīnike aydı ʿīsā ümmetleri biz Taŋrı yārīçileri miz kėrtgündi bir gürūh Taŋrı ḳulı oġlanından yme tandı bir gürūh küçlendürdimiz anlarnı kim kėrtgündiler yaġıları üze boldılar küçlügler. 409r/2=061/014

toŋluġ "elbiseli, giyimli ***bkz.*** tonluġ"

arıġ tonluġ "havari[407]"

ançada yarlıġ ıḍtım ***arıġ tonluġlarĸa*** kim kėrtgünüŋler maŋa meniŋ yalavaçımĸa aydılar kėrtgündümiz tanuḳ bolġıl biz boyun bėrigliler miz. 93v/7=005/111

ürüŋ tonluġ "havari[408]"

ançada aydı ***ürüŋ tonluġlar*** ay ʿīsā meryem oġlı nek uġay mu iḍiŋ kim indürse biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin. 93v/8=005/112

406 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. İsa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

407 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. İsa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

408 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahabileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. İsa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181)

toŋuz "domuz"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan ***toŋuz*** eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yèse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/7=005/003

topraḳ "toprak"

aydı kördüm ol kim körmediler anı ḳaptum aldım bir awuç ***toprak*** cebraʾil atı aḍaḳından attım anı mundaġoḳ bezedi maŋa meniŋ özüm. 233r/5=020/096

arıġ toprakḳa uġra- "temiz toprakla teyemmüm etmek"

azu ḳatılsa siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru ***uġraŋlar arıġ toprakḳa*** türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizke andın tilemes Taŋrı ḳılsa siler üze terslik yoḳ kim tiler sizlerni arıtsa tükel ḳılsa niʿmetini siler üze bolġay kim siler şükr ü sipās ötegey siler. 80v/9=005/006

ḳatıġ toprak bol- "kupkuru toprak olmak"

bolġay kim meniŋ iḍim bèrgey maŋa yègrek seniŋ büstānıŋdın taḳı ıḍġay anıŋ üze bir ḳın yaʿnī ot kökdin ***bolġay ḳatıġ toprak*** tayıḳ. 217v/9=018/040

toprak bol- "toprak olmak"

eger taŋırḳasa sen taŋ oḳ turur sözleri ḳaçan ***bolsa miz toprak*** biz mü bolur miz yaŋı yaratıġ içinde anlarḳa anlar kim tandılar iḍileriŋe. 183v/4=013/005

toprak içinde kizle- "toprağa gömmek"

yaşa kizlenür boḍunından yawuzluḳdın ol kim sewünç bèrildi aŋar. nek tutar mu anı uçuzluḳ üze azu ***kizler mü anı toprak içinde***. 200r/1=016/059

toprak teg- "toprak olmak"

anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze ***toprak tegse*** aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ. 34r/7=002/264

toprakdın törüt-"toprakdan yaratmak"

yme anıŋ belgülerindin ***törütti silerni toprakdın***. 295v/3=030/020

toprakdın yarat- "toprakdan yaratmak"

aydı aŋar èşi nökeri ol sözleşür anıŋ birle tandıŋ mu ol iḍike ***yarattı sèni toprakdın*** yana arḳa suwından yana tüzdi sèni bir er. 217v/5=018/037

topuḳ "topuk"

ay anlar kim kèrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa yuŋuzlar yüzleriŋizni eligleriŋizni çigneklerıŋizke tègi suw türtüŋler başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa èkki ***topuḳlarġa*** tègi. 80v/6=005/006

topuz "demir kamçı"

anlarḳa yaʿnī ***topuzlar*** temürdin. 244r/3=022/021

topuzlar temürdin "başı kıvrımlı sopa, topuz, kâfirler için hazırlanmış demir topuzlardan[409]"

anlarḳa yaʿnī ***topuzlar temürdin***. 244r/3=022/021

torḳu "ipek kumaş"

urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın yinçüdin. keḍgüleri anıŋ içinde ***torḳu***. 244r/7=022/023

torḳu keḍgüleri "ipekli Cennet elbiseleri"

keḍgüleri anıŋ içinde torḳu. 244r/7=022/023

torḳu keḍimleri "ipekli Cennet elbiseleri"

anlarnıŋ ***keḍimleri anıŋ içinde torḳu***. 319v/1=035/033

toy "çamur"

törütti kişilerni çıŋratu turur saḳsıḳ ***toy*** teg. 392v/3=055/014

toynaḳ "çıngı çıkartmak, ateş elde etmek, kıvılcım çıkartmak"

yme yögrürde ***toynaḳıdın*** ot yaşnaġlı çaḳmaḳındın. 447v/9=100/002

toynaḳlıġ "toynaklı"

anlar üze kim cuhūd boldılar ḥarām ḳıldımız tegme bir ***toynaḳlıġnı***. 110r/4=006/146

toz "toz"

bolġay taġlar yaḍılmış ***toz*** teg. 394v/6=056/006

tozul- "alt üst olmak"

anıŋ teg kim keçti bir sala üze ol ***tozulmış*** ḳuruġ şiftāları üze. 33r/7=002/259

töben "alt, aşağı, baş aşağı"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa ***töben*** kemşülürler anıŋ içinde. eger sınġardın turmasa silerdin kemişseler silerke élleşmekni yıġsalar eliglerini tutuŋlar olarnı öldürüŋler olarnı ḳayda bolsalar. 69r/5=004/091

töben bar- "alt- üst olmuş, tersine dönmek"

keldi firʿavn yme anda burun yme ol ***töben barġanlar*** yazuḳ birle. 420v/4=069/009

töben ḳıl- "alt- üst olmak, tersine dönmek"

taḳı kim keltürse ėsizlikni ***töben ḳılur*** yüzleri ot içinde. 280v/2=027/090

töben kemşül- "baş aşağı dalmak"

409 **topuzlar temürdin** = Ar. مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ "Başı kıvrımlı sopa, topuz. Kâfirler için hazırlanmış demir topuzlardan bahsedilmektedir. Bunlarla, ta'katten düşmeleri ve ateşten çıkmaya cür'et göstermemeleri için kafirlerin başlarına vurulur." (Çanga 1999:440a).

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı yandurulsa bulġaḳḳa ***töben kemşülürler*** anıŋ içinde.. 69r/5=004/091

tök- "dökmek, yağdırmak"

ḳoḍı ***tökdi*** anlar üze sėniŋ iḍiŋ ʿaẕāb ḳamçısını. 442v/6=089/013

serinmeklikni tök- "sabır yağdırmak"

iḍimizā! ***töke bėrgil bizin üze serinmeklikni*** cānımız alġıl müsülmānlar birle. 123r/5=007/126

antlarınızını tök- "boş yere yemin etmek"

tutmas silerni Taŋrı uġrasız anlar birle antlarınız içinde yoḳ kim tutar silerni anıŋ birle kim ***tügdüŋüzler antlarınızını***. 91r/4=005/089

ėsizlikni töke bėr- "affetmek"

yanut bėrdi anlarḳa iḍileri men żāyiʿ ḳılmaz men iş ḳılıġlınıŋ işini silerdin erkekdin azu tişidin amarıŋızlar amarıdın anlar kim ew barḳdın aḍrıldılar çıḳarıldılar kentlerindin emgetildiler meniŋ yolum içinde toḳıştılar öldürüldiler ***töke bėrgey ök miz anlardın ėsizliklerini.*** 57r/6=007/195

ḳanlarını tök- "kan dökmek"

aydılar ḳılur mu sen yer içinde anı kim artaḳlıḳ ḳılur yer içinde ***töker ḳanlarını***. 5r/2=002/030

yazuḳ tök- "günah bağışlamak"

yėŋler andın neçük ḳayuda tilese siler taḳı aytıŋlar ***yazuḳımızını töke bėrgil*** tėp. 127r/9=007/161

töke bėr- 1. "af dilemek"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler kėŋ alḳıġ kiriŋler ḳapuġḳa yüknü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳılu aytıŋlar ***töke bėrgil*** örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/9=002/058

2. "dökmek, yağdırmak"

iḍimizā! ***töke bėrgil*** biziŋ üze serinmeklikni cānımız alġıl müsülmānlar birle. 123r/5=007/126

töke bėrgil tė- "af dilemek"

yėŋler andın neçük ḳayuda tilese siler taḳı aytıŋlar yazuḳımızını ***töke bėrgil tėp***. 127r/9=007/161,

tökmek "dökme, akıtma"

tėgme gürūhḳa ḳıldımız ḳan ***tökmek*** yaʿnī ḳurbān ḳılmaḳ anlar kurbān ḳılurlar anı tartışmaslar sėniŋ birle iş içinde. 247v/7=022/067

tökül- 1.“dökülmek”

yme müz yıġaçı müzı biri biri üze ***tökülmiş***. 395r/7=056/029

2. “saçılmak”

ḳaçan yulduzlar ***tökülse***. 437r/8=082/002

3. “meniyi akıtmak”

oŋurḳa suwıdın ḳaçan ***tökülse*** raḫm içinde yana anıŋ üze kėḏinki törütmek. 389v/4=053/046

tökülmiş “üzerine yığılmış, yatmış”

yme müz yıġaçı müzı biri biri üze ***tökülmiş***. 395r/7=056/029

töle- “yerleştirmek, döşemek; sabit olmak ***mec***. (sebat etmek)”

tükel boldı iḏinniŋ kelāmı ***töleyür*** men ök tamuġnı perīlerdin kişilerdin yumḳılar. 173r/1=011/119

tölek “kuvvetli, basiretli”

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişince küç ***tölekdin*** bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḏnaġular olarda aḏın. 136v/8=008/060

tölek küç iḏileri “basiret sahipleri, güç sahipleri”

yāḏ ḳılġıl ḳullarımızını ibrāhīmni isḥāḳnı yaʿḳūbnı ***küç tölek iḏileri*** körüş iḏileri. 333r/5=038/045

tölen- “yerleşmek, sağlam olmak, dayanıklı, sabit olmak”

tėgme bir ḫaber ***tölenmiş*** turur. 101r/7=006/067

tölengen “sabit ve gerçek”

taḳı bilmez teʾvīlini meger Taŋrı taḳı ***tölengenler*** ʿīlm içinde ayturlar iḏimiz bittük aŋa ḳamuġ iḏimiz ḳatındın. 38v/3=002/007

tölendir- “sabit kılmak, ***mec***. (sebat etmek) ***bkz***. tölendür-”

bolmadı anlarnıŋ sözi meger kim aydılar iḏimiz yarlıḳaġıl bizke yazuḳlarımızını taḳı ḥaddın kėçmekimizni işimiz içinde taḳı ***tölendirgül*** ayaḳlarımızını. 52r/2=003/147

tölendür- “sabit kılmak, ***mec.*** (sebat etmek) ***bkz.*** tölendir-”

ançada kim aldadı sėni anlar kim tandılar ***tölendürgey*** sėni azu öldürgeyler sėni azu çıḳarġaylar sėni. 134r/2=008/030

tön- “dönmek”

ėtildi bezeldi anlarḳa kim tandılar yaḳınraḳ tiriglik efsūs ***tönerler*** anlarnı kim kėrtgündiler anlarnı ḳorḳdılar olarda üstün ol ḳıyāmėt kün. 25r/6=002/212

töŋder- “yıkmak, yere çalmak, yüzü koyun yere düşürmek”

töŋderi kemişilgenler anıŋ içinde anlar yolsuzlar. 270v/4=026/094

tönderi kemişilgenler "Cehenneme atılanlar"

tönderi kemişilgenler anıŋ içinde anlar yolsuzlar. 270v/4=026/094

tönüt- "eğilmek, secdeye kapanmak"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke ***tönütüglilerke***. 15r/3=002/125

tönütüglü "eğilen, secdeye kapanan"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim arıġ tutuŋlar menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke ***tönütüglilerke***. 15r/3=002/125

töpe "tepe, yüksek yer"

körmegey sen anıŋ içinde egrilik bolmaġay ap yme ***töpeler*** 233v/6=020/107

törçi- "başlamak"

körmegey sen anıŋ içinde egrilik bolmaġay ap yme ***töpeler***. 302v/2=032/007

törçit- "başlatmak"

nelük toḳuşmas siler ol boḍunlar birle kim sıdılar antlarını uġradılar yalavaçnı çıḳarmaḳ anlar ***törçittiler*** silerni ilki yolı. 140r//1=009/013

törpig "köpük, çör çöp"

andaġoḳ meşel urur Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa yana köpük barur ***törpig*** ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde. 185r/2=013/017

tört "sayı adı, dört (4)"

ol ***tört*** ay eger yansalar bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 27v/3=002/226

tört aḍaḳlıġ "dört ayaklı hayvan"

ḥelāl ḳılındı silerke ***tört aḍaḳlıġlar*** meger ol kim oḳılur siler üze. 244v/8=022/030

tört aġırlıġ "haram aylar (savaşılması yasak olan aylar; zilkade, zilhicce, muharrem, recep aylarıdır)"

ol kün yarattı köklerni yerni anlardın ***tört aġırlıġ***. 142v/2=009/036

tört ay "karılarına yaklaşmamak için yemin edenlerin beklemek zorunda oldukları süre"

ol ***tört ay*** eger yansalar bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 27v/3=002/226

tört belgülüg "açık delil yahut ahalinin görüp temaşa ettiği aşikar göz önünde olan dört belge"

bėrdimiz ṣemūd boḍunıŋa ingen ***tört belgülüg*** küç ḳıldılar aŋar. 210v/2=017/059

tört künler "Allah katında müddeti malum ve mukadder olan günler"

ḳıldı anıŋ içinde taġlar anıŋ üstüninde yme bereket ḳıldı anıŋ içinde belgürtti anıŋ içinde ḳullar rūzīsi ***tört künler*** içinde ḳolġuçılarḳa. 349r/8=041/010

tört tanuḳ "eşlerine zina isnadında bulunanların Allah'ı dört defa şahit tutması"

anlar kim aytarlar söküş ezvāce-hüm cüftleriŋe bolmasa anlarnıŋ tanuḳlar meger özleri anlarda biriniŋ tanuḳluḳı ***tört tanuḳlar*** Taŋrı tapa and ol çın sözleglilerdin. 255v/3=024/006

tört tanuḳ keltür- "eşlerine zina isnadında bulunanların dört şahit getirmesi"

nelük ***keltürmediler anıŋ üze tört tanuḳlar*** ḳaçan kim keltürmediler erse tanuḳlar anlar tururlar Taŋrı üskinde anlar yalġançılar. 256r/3=024/013

törtde bir "dörtte bir"

silerke ol yarım anıŋdın kim ḳoḍtı cüftleriŋiz eger bolsa anlarḳa oġul ḳız. eger bolsa anlarḳa oġul ḳız silerke ***törtde bir*** ne kim ḳoḍtılar tutsuġda kėḍin tutsurlar anıŋ birle azu bėrim. 59v/1=004/012

törter "dörder, sıra sayısı"

ögdi Taŋrıḳa köklerni törütügli yerlerni ḳılıġlı feriştelerni yalavaçlıḳḳa ḳanatlar iḍisi ėkkirer üçer ***törter***. 316v/4=035/001

törtinç "dördüncü (4.) ***bkz***. törtünç"

herāyna ayurlar üç ***törtinçleri*** olarnıŋ itleri. 216r/7=018/022

törtünç "dördüncü (4.) ***bkz***. törtinç"

bolmas hīç rāz üçegüdin meger ol ***törtünçleri*** ol ap yme bėşegün meger ol altınçları yme anda azraḳ andın ap yme üküşrek meger anlar birle ol ḳayda kim bolsalar. 401r/6=058/007

törüt- 1."yaratmak"

azu kim aşnu ***törütür*** yaratmışnı yana yandurur anı kim rūzī bėrür silerke kökdin taḳı yerdin. 278v/9=027/064

2. "icad etmek, meydana getirmek, yaratmak, kaldırmak, teşkil etmek, hazır etmek"

siler mü ***törüttiŋiz*** anıŋ aşlın tüpin azu biz mü törütügli miz. 396r/8=056/072

törütgen "yaratan yaratıcı, rab, Takdirine uygun bir şekilde yaratan, esma-i hüsna'dan el-Halik[410]"

erür ol ***törütgen*** bilgen. 324r/1=036/081

törütgüçi "yaratan, yaratıcı, Rab, Takdirine uygun bir şekilde yaratan, esma-i hüsna'dan el-Halik[411]"

410 Halk, yaratan, daha önceden benzeri olmadan yeni bir nesneyi meydana getiren demektir. Halk (yaratma) ve ba's (ölümden sonra dirilme) ikisi de Allah'ın fiilinden, "halik ve ba's" her şeyi gayb aleminden yaratmış olan anlamında Halik, halk kökünden gelmektedir. Bunun da asıl manası "doğru takdir etmek" demektir (Cemel 2001:40).

411 Halk, yaratan, daha önceden benzeri olmadan yeni bir nesneyi meydana getiren demektir. Halk (yaratma) ve ba's (ölümden sonra dirilme) ikisi de Allah'ın fiilinden, "halik ve ba's" her şeyi gayb aleminden yaratmış olan anlamında Halik, halk kökünden gelmektedir. Bunun da asıl manası "doğru takdir etmek" demektir (Cemel 2001:40).

Taŋrı ḳamuġ nerseniŋ ***törütgüçi*** taḳı turur ol tėgme nerse üze küḍezçi. 340r/8=039/062

törütmek "yaratılış, yaratma"

biz törüttimiz anlarnı ***törütmek***. 395r/9=056/035

törütmiş "yaratılmış"

yana tüzütti anı ürdi anıŋ içiŋe öz ***törütmiş*** cāndın. 302v/3=032/007

törütügli "yaratan, yaratıcı, takdirine uygun bir şekilde yaratan, esma-i hüsna'dan el-Halik[412]"

nek bar mu ***törütügli*** Taŋrıda aḍın rūzī bėrse silerke kökdin yerdin. 316v/7=035/003

törütil- "yaratılmak"

anlar kim oḳıyurlar Taŋrıda aḍınḳa törütmesler nerseni anlar törütilürler. 1966/4=016/020

törütüg "yaratık, mahlûk"

azu taŋırḳadınızlar mu kim keldi silerke bir yāḍ iḍiŋizlerdin bir er üze silerdin ḳorḳutsa silerni. yāḍ ḳılıŋlar ançada ḳıldı silerni kėḍinki erkligler nūḥ boḍunıda kėḍin arturdı silerke ***törütüg*** içinde artuḳ boḍ bėrmek. 119r/4=007/069

törütül- "yaratılmak *bkz.* törütil-"

ortaḳ mu ḳatarlar anı kim törütmes nerseni anlar ***törütülürler***. 130r/9=007/191

törütülmiş "yaratılmış, yaratık"

aŋar ol yörir kėme ***törütülmiş*** teŋiz içinde taġlar teg. 392v/7=055/024

töşe- "döşemek, yerleştirmek"

kim ḳılsa ėḍgülük özleriŋe ***töşeyürler*** yanut bėrmek üçün anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülük artuḳluḳından. ol sewmes tanıġlılar. 297v/6=030/044

töşek "döşek *bkz.* töşeklig"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun ***töşek*** ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 202r/2=016/080

töşek ḳıl- "(yeryüzünü) beşik gibi yapmak"

ḳılmaz miz yerni töşek. 433r/8=078/006

yerni töşek kökni kötrüm ḳıl- "yeri döşek, göğü tavan yapmak"

412 Halk, yaratan, daha önceden benzeri olmadan yeni bir nesneyi meydana getiren demektir. Halk (yaratma) ve ba's (ölümden sonra dirilme) ikisi de Allah'ın fiilinden, "halik ve ba's" her şeyi gayb aleminden yaratmış olan anlamında Halik, halk kökünden gelmektedir. Bunun da asıl manası "doğru takdir etmek" demektir (Cemel 2001:40).

ol iḍi ***kıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm*** indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/2=002/022

töşekler üze tayanmışlar "Cennet'te kalın atlaslı döşeklere yaslananlar"

tayanmışlar töşekler üze anıŋ içleri ḳalın tawardın. 393v/7=055/054

töşeklig "döşek ***bkz.*** töşek"

yme töşekler ***töşeklig***. 442r/3=088/016

töşeklig töşek "yayılmış halı"

yme ***töşekler töşeklig***. 442r/3=088/016

tubbaʿ (<A.) "eski çağlarda yemen kıtasında saltanat süren eski arap hükümdarlarının ünvânı[413]"

tubbaʿ boḍunı "Tubba kavmi[414]"

yme orman iḍileri şuʿ aybni yme ***tubbaʿ boḍunı*** . 382r/8=050/014

tuç "tunç"

aḳıttımız aŋar ḳızıl sızġurmış ***tuç*** bulaḳını. 312v/8=034/012

tuç bulaḳı "petrol kaynağı"

aḳıttımız aŋar ḳızıl sızġurmış ***tuç bulaḳını***. 312v/8=034/012

ṭūfān (<A). "tufân[415]"

tuttı anlarnı ***ṭūfān*** ḳorḳınçlıġ suw anlar küç ḳılıġlılar. 289v/7=029/014

ṭūfān ḳorḳınçlıġ suw "tufân"

tuttı anlarnı ***ṭūfān ḳorḳınçlıġ suw*** anlar küç ḳılıġlılar. 289v/7=029/014

tuġ- 1. "doğmak, dünyaya gelmek"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın ***tuġup*** bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/3=007/157

2. "meydana çıkmak, belirmek"

tuttı anlarnı çoġı kün ***tuġar*** erken. 195r/2=015/073

anadın tuġup bitig bilmegli "okuma yazma bilmeyen, ümmi"

---

413 Tubba, Arapça bir kelime olup, "t-b-a" kökünden türemiştir. Yemen dilinde, "tabi olunan kral", "biri ölünce hemen yerine ara vermeden geçen kral" ve "büyük hükümdar" manasına gelir. Tubba, bir kuş türü veya Anne-Arı manalarına da gelir. Kelime anlamı itibariyle, güçlü bir hükümdar olduğu, bütün insanları kendine tabi kılacak kadar kudretli olduğu anlaşışmaktadır (Bedir 2010:521).

414 Yemen'de kurulan Hımyeriyye devleti meliklerinden birinin lakabıdır. Tübba ateşperest bir kimse iken Müslüman olmuştur. Tübba'nın Kabe'ye ilk örtü takan kişi olduğu söylenmiştir. Kavmi ise inanmamış ve helak olmuştur. Tubba adının Yemen kralları için kullanılan bir unvan olduğu de ileri sürülmüştür. Tubba kavminin Kur'an'da anılış sebebi helak olan toplumlar içerisinde Mekke müşriklerine en yakın kimseler olmalarıdır (Akpınar 2002:79).

415 Sözlükte; şiddetli su ve yağmur, silip süpürücü ölüm, kıran, salgın ölüm manalarına gelir. Özel isim olarak Nuh tufanı akla gelir (Hikmet Neşriyat 1993:2005:231).

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa ***anadın tuġup bitig bilmegli*** yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/3=007/157

ʿayāl tuġḳu aġrıġı igi "doğum sancısı"

keltürdi ***anı ʿayāl tuġḳu aġrıġı igi*** bir ḫurmā yıġaçı tüpi tapa. 224r/6=019/023

tuġa ala "alacalı, alaca hastalığına yakalanmış"

ançada törüttimiz balçıḳdın ḳuş ėŋi teg meniŋ destūrum birle ürdümiz anıŋ içinde boldı ḳuş meniŋ destūrum birle oŋalturur erdiŋ tuġa közsüzni ***tuġa alanı*** meniŋ destūrum birle. 93v/4=005/110

tuġa közsüz "doğuştan kör"

taḳı oŋaltur men ***tuġa közsüzni*** taḳı ala tenligni taḳı tirgürür men ölüglerni Taŋrı buyruḳı birle taḳı ḫaber bėrür men sizke ol nerse birle kim yėyür siz taḳı ol nerse birle kim kizleyür siz ėwleriŋiz içinde. 43r/2=003/049

tuġar bul- "güneşin doğması"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa ***buldı anı tuġar*** bir boḍun üze ḳılmadımız anlarḳa andın aḍın örtüg. 221v/2=018/090

ana birle tuġma ḳız ḳarındaş "kızkardeş"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋıznıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı ***anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız 61r/1=004/023

atanıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı "hala"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ***ataŋıznıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı*** anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız 61r/1=004/023

birle tuġmış ḳız ḳarındaş "öz kız kardeş"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋıznıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız ***birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız*** birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız 61r/1=004/023

birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları "erkek kardeş kızı, yeğen"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋıznıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız ***birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları***

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız.61r/1=004/023

birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızı "kız kardeş kızı, yeğen"

ḥarām ḳılındı siler üze anaŋızlar ḳızlarıŋız bir tuġmış ḳız ḳarındaşıŋız ataŋıznıŋ tuġma ḳız ḳarındaşı anaŋız birle tuġma ḳız ḳarındaşlarıŋız birle tuġmış erkek ḳarındaş ḳızları ***birle tuġmış tişi ḳarındaş ḳızları*** anaŋızlar anlar kim emüzdiler silerni tişi ḳarındaşlarıŋız 61r/2=004/023

ėkki birle tuġmış ḳarındaş "ikiz"

eger kirmiş bolmasa siler anlarḳa ėrinçü yoḳ siler üze oġullarıŋız cüftleri anlar kim oŋurḳaŋızlardın tururlar biriktürmeŋizler ***ėkki birle tuġmış ḳarındaşlarını*** meger ol kim öŋdün keçti bütünlükün Taŋrı erür yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol 61r/6=004/023

anadın tuġup bitig bilmegli "okuma yazma bilmeyen, ümmi"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa ***anadın tuġup bitig bilmegli*** yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu yaŋsız işdin ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/3=007/157

tuġmış oġul ḳız "doğmuş olan çocuk, evlat"

ḳorḳuŋlar ol kündin kim yanut bėrmez tuġruġlı oġlı ḳızından ap yme ***tuġmış oġul ḳız*** ol yanut bėrigli atası anasıdın nerse Taŋrı yarlıġı vaʿdesi çın turur. 301v/7=031/033

tuġa bitig bilmesler "ümmiler"

ol ol iḍi kim ıḍtı ***tuġa bitig bilmesler*** içinde yalavaç anlardın oḳıyur anlar üze belgülerimni arıtur olarnı ögretür anlarḳa bitigni yme çın bütün söz nėçeme erdiler erse munda öŋdün yolsuzluḳ içre belgülüg. 409r/8=062/002

tuġa bitig bilmegliler "ümmiler"

anlarda ***tuġa bitig bilmegliler*** bilmesler bitigni meger oḳımaḳ ermesler anlar meger sėznürler. 9v/2=002/078

tuġan "set, engel"

kim yeʾcūc taḳı meʾcūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele bizli ara anlarlı ara ḳoçu ***tuġan*** 221/7=018/094

tuġmaġu "kısır"

tuġmaġu kün ḳını "kısır günün cezası, Kıyamet günün cezası"

tutaşı anlar kim tandılar sėzik içinde andın ançaka tėgi kelgey anlarḳa uluġ kün tawışsuzun azu kelgey anlarḳa ***tuġmaġu kün ḳını*** yaʿnī ḳıyāmet ḳını. 247r/2=022/055

tuġrul- "dünyaya getirilmek, doğrulmak"

esenlik aytmaḳ anıŋ üze ol kün kim ***tuġruldı*** ol kün kim ölür ol kün kim ḳoparılur tirig. 223v/7=019/015

tuġur- "doğurmak"

meger anlar kim ***tuġurdılar*** anlarnı. 400v/4=058/002

tuġuruġlı "baba, ebebeyn, ana-baba"

ḳorḳuŋlar ol kündin kim yanut bėrmez ***tuġruġlı*** oġlı ḳızından ap yme tuġmış oġul ḳız ol yanut bėrigli atası anasıdın nerse Taŋrı yarlıġı vaʿdesi çın turur. 301v/7=031/033

tuġusıġ "doğu ***bkz.*** tuġuşuġ, tuġuşıġ, tuġusuġ"

kün tuġusıġ "gün doğusu"

Taŋrıḳa turur ***kün tuġusıġ*** kün batışıġ ḳança kim yüz ewürse siler ṭāʿat ḳılu anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. 14r/2=002/115

tuġusuġ "doğu ***bkz.*** tuġuşuġ, tuġuşıġ, tuġusıġ"

kün ***tuġusuġ*** birle and. 445r/4=093/001

tuġuş "doğuş ***bkz.*** (tuġuşıġ)"

kün tuġuşı "doğu, gün doğusu ***bkz.*** tuġuşıġ"

ermes ėḍgülük ewürse siler yüzüŋüzlerni ***kün tuġuşı*** tapa kün batışı tapa. 20v/2=002/177

tuġuşıġ "doğu ***bkz.*** tuġuşuġ, tuġusıġ, tuġusuġ"

kün tuġuşıġ "doğu"

ḳaçan tėgdi erse kün tuġuşıġḳa buldı anı tuġar bir boḍun üze ḳılmadımız anlarḳa andın aḍın örtüg. 221/2=018/090

tuġuşuġ "doğu ***bkz.*** tuġuşuġ, tuġusıġ, tuġusuġ"

tuġuşuġ kün yıraḳlıḳıça "gün doğusu uzaklığınca"

ḳaçan kelseler biziŋke ayġay ay kāşki erse mėnli ara sėnli ara kün batşıġdın ***kün tuġuşuġ yıraḳlıḳıça*** nėme yawuz ḳoldaş ėş ol. 360v/6=043/038

kün tuġuşuġ "doğu"

bu ābgīne andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg yaḳlur yıġaçdın ḳutluġ zeyt yıġaçı ***kün tuġuşuġḳa*** ermez kün batsıġḳa hīç ermez. 258v/4=024/035

tul "dul, eşi ölmüş veya ayrılmış kadın"

nikāḥ ḳılınlar ***tullarını*** silerdin ėḍgülerdin ḳullarıŋızdın küŋleriŋizdin. 258r/2=024/032

tulum "silâh, tedbir"

ḳaçan bolsa sen anlar içinde aḍaḳın tutsa anlarḳa namāznı aḍaḳın tutsu bir gürūh anlardın seniŋ birle alsunlar ***tulumlarını*** ḳaçan secde ḳılsalar bolsunlar kėḍinkiŋizlerdin. 70v/9=004/102

tulum keḍ- "ihtiyat halinde beklemek"

biz yumḳı ***tulum keḍigliler*** miz. 269v/1=026/056

tuman "duman, sis, (metinde) kara"

örtmes yüzlerini toġ ***tuman*** ap yme ḫorluḳ. 155v/9=010/026

tumlıġ "soğuk"

biz ıḍtımız anlar üze yelni ḳatıġ tumlıġ ḳatıġ ***tumlıġ*** ḳutsuz kün içinde rāst. 390v/7=054/019

tumlıġ kün "çok soğuk bir gün"

tayanmışlar anıŋ içinde taḫtlar üze körmegeyler anıŋ içre ***kün tumlıġ***. 431r/1=076/013

ḳatıġ tumlıġ"çok soğuk"

biz ıḍtımız anlar üze yelni ḳatıġ tumlıġ ***ḳatıġ tumlıġ*** ḳutsuz kün içinde rāst. 390v/7=054/019

tur- 1."durmak"

men turur men bilgenrek bitigniŋ belgüleri bekütilmiş. 153r/1=010/001

2. "3. şahıs yüklem bildiricisi"

and ***turur*** bitig belgüleri ol oḳıġu ol belgülüg. 192v/1=015/001

3. "yardımcı fiil"

ḳaçan ötese siler namāznı yāḍ ḳılıŋ Taŋrını aḍaḳın ***tururda*** oltururda yanlarıŋız üze. 71r/4=004/103

4. "süreklilik bildiren tasvirî fiil"

ay anlar kim kėrtgündiler toḳışıŋlar anlar birle kim baḳa ***turur*** silerke tanıġlılardın. 152r/5=009/123

turġu sarāy "etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer dâru'l-mükâme[416]"

ol kim tüşürdi bizni ***turġu sarāy*** içinde öz faẓlıdın tėgmez biziŋke anıŋ içinde emgek taḳı tėgmes biziŋke anıŋ içinde armaḳ 319v/3=035/035

turġan 1. "çökmeyen, ayakta kalan, duran"

aş boġuzda ***turġan*** aġrıtıġlı ḳın. 426v/8=073/013

turuġlı 1."ayakta kalan, duran"

azu ol mu kim aḍaḳın ***turuġlı*** tün yoġru secde ḳılu aḍaḳın turu ḳorḳa kėḍinki sarāydın umar iḍisiniŋ yarlıḳamaḳını. 335v/9=039/009

2. "uzun müddet kalan, yerleşen, ikamet eden"

yoḳ kim biz törüttimiz gürūhlar uzadı anlar üze tiriglik ermediŋ ***turuġlı*** medyen boḍunı içinde. 284v/6=028/045

416 Bu terkip "ev, yurt, konak, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan anlamına geldiği gibi, "etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer" anlamında ki "dâr" kelimesiyle, "bir yere yerleşme" anlamındaki "ekâme" fiilinin ism-i mef'ul formunun sonuna "ta" eklenmesiyle oluşmuş bir kelimedir (Akpınar 2002:226).

turuġlı bol- "ikamet etmek, yerleşmek"

yoḳ siler üze tarlıḳ kirmekiŋiz ewlerke ***<u>turuġlı bolmasa</u>*** anıŋ içinde asıġ bolsa silerke. 257v/1=024/029

turmaḳ "ikamet etme"

kim tilese silerdin köni ***<u>turmaḳ</u>***. 437r/5=081/028

ṭūr (<A.) "Sînâ yarımadasında Allah'ın tecellî ve Hz. Mûsâ ile tekelüm ettiği dağ[417] ***bkz.*** ṭūr- sīnīn"

ṭūr taġı "Sînâ yarımadasında Allah'ın tecellî ve Hz. Mûsâ ile tekelüm ettiği dağ"

<u>ṭūr taġı</u> ḥaḳḳı bile ant. 386r/5=052/001

ṭūr-ı sīnīn (<A.) "Sînâ yarımadasında Allah'ın tecellî ve Hz. Mûsâ ile tekelüm ettiği dağ ***bkz.*** ṭūr[418]"

yme taġlar ***<u>ṭūr- sīnīn</u>***. 445v/6=095/002

turġu 1."durma, kalma yeri"

körklüg turur amrulġu ***<u>turġu</u>***. 267r/5=025/076

2."ikamet etme, kalma, durma, ikamet yeri, kalınacak yer, vatan"

hergiz umadılar örü ***<u>turġu</u>*** ermediler anlar ḳutarıġlılar

aḍaḳın turġu yer "Mahşer yeri"

ançada oḳ anlar ***<u>aḍaḳın turġu yerde</u>*** yaʿnī maḥşer yeri teg. 434v/6=079/014

turġu kün "ikamet günü, yerleşme zamanı"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde ***<u>turġu künleriŋizde</u>*** anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarından anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳṭḳa tėgi. 202r/1=016/080

turġu yer 1."gidilecek, konaklanılacak yer, kalınacak yer"

ançada aydı bir gürüh anlardın ay medīne boḍunı ***<u>turġu yer</u>*** yoḳ silerke ḳaytıŋlar taḳı destür ḳolur bir gürüh anlardın yalavaçdın ayurlar bütünlükün bėriŋ ėwlerimiz açuḳ turur ermes ol açuḳ. 305v/1=033/013

2. "toplanma yeri, mahşer"

ḳılmadımız mu ***<u>yerni turġu</u>***. 432v/1=077/025

---

417 "Tur", Arapçada genel olarak "dağ" anlamına gelir. Bu kelimenin, Sryaniceden Arapçaya girdiği ve Süryanice, dağa, "tur" dendiği de iddia edilmiştir. Fakat özel olarak, Hz. Musa'nın Allah ile münacatta bulunduğu Sina Dağı'nın adı olduğu belirtilmiştir (Bedir 2010:528).

418 Dilcilerin açıklamalarına göre, tûr dağ demektir. Bazıları, özellikle ağaç yetişmeyen çıplak dağlara tûr dendiğini söylemişlerdir. Tûr, Mısır'ın kuzey doğusunda Afrika'yı Asya'ya bağlayan tarihi yarımadaya verilen addır. O, bu adı, Tûr b. İsmail b. İbrahim'den almıştır. Bir başka görüşe göre Tûr -ı Sînâ ve Tûr -ı Zeytâ beytü'l-Makdis yanında bulunan iki dağın adıdır. İbranicede "Sînâ" mübarek, "Tûr" ise dağ anlamına geln iki kelimedir. Arapçada meyveli ve ağaçlı dağlara "tûr", ağaçsız dağlara ise "cebel" adı verilir. Hz. Adem ile Hz. Havva'nın kabirlerinin Tûr dağında olduğu da söylenmiştir (Akpınar 2002:189-191).

3. "sığınak, barınak"

ammā anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa ***turġu yer*** tüşükün anın kim ḳılur erdiler. 303r/8=032/019

4. "uzun müddet kalış, yerleşme veya yerleşme (ikamet) yeri, Cehennem"

taḳı nėme yawuz ẓulm ḳılġanlarnıŋ ***turġu yeri*** taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim yüreksiz bolduŋuz taḳı tartıştıŋız iş içinde. 52r/8=003/151

turġu sarāy "ev, mesken, yurt, Cennet"

ol kim tüşürdi bizni ***turġu sarāy*** içinde öz faẓlıdın. 319v/3=035/035

ürük turġu yer "ebedî kalınacak yer"

ayġay ot turur ***ürük turġu yeriŋizler*** meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde meger ol kim tilese Taŋrı. 108r/1=006/128

turġuluḳ "kalma yeri, Cennet"

turġuluḳ uştmaḫ "Cennet"

turġuluḳ uştmaḫ aḳar anıŋ altında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. ol anıŋ yanutı turur kim arıttı. 232r/1=020/076

turġur- "durdurmak, kaldırmak, dikmek"

aydılar ***turġurunlar*** aŋar bir ėw kemişgeler anı yalınlıġ ot içre. 327v/9=037/097

turġut "halef, nesil"

keldi anlarda kėḍin yawuz ***turġut*** mīrāṣ buldılar bitigni. 128r/5=007/169

turġut- "tutuklamak"

turġutunlar anlarnı anlar kim sorulġu tururlar. 326r/1=037/024

turġuz- "bina yapmak"

siler mü ḳatıġraḳ siler yaratmaḳın azu kök mü ***turġuzdı*** anı. 435r/3=079/027

turġuzmış "yapılmış, inşa edilmiş"

anlar kim ḳorḳtılar iḍilerindin anlarḳa küngüre anda üstün küngüre ***turġuzmış*** aḳar anıŋ altınındın arıḳlar. 336v/7=039/020

turmaḳlıḳ "bulunma, durma"

oḳıġıl anlar üze nūḥ yalavaç sawını ançada aydı öz boḍuniŋa ay meniŋ boḍunum eger uluġ keldi erse siler üze maḳāmı meniŋ ***turmaḳlıḳım*** pend bėrmekim Taŋrı belgüleri birle 159v/7=010/071

turuġ "hareketsiz, duraklamış, sakin, durgun"

eger tilese amrutġay yellerni ḳalıġlılar ***turuġun*** ol suw arḳası üze. 356v/2=042/033

turuġun ḳalıġlı "sakin, durgun"

eger tilese amrutġay yellerni ***ḳalıġlılar turuġun*** ol suw arḳası üze. 356v/2=042/033

turuġlaġ "turma, yaşama yeri"

ol ol iḍi kim törütti silerni yalŋuz etözdin ornap ***turuġlaġ*** urunçaḳ urġu yer. 104v/5=006/098

turuḳ- "durmak, hareketsiz kalmak"

eger körse sėn ançada küç ḳılıġlılar ***turuḳmış*** bolġaylar iḍileri üskinde yanar amarıları amarıke söz birle. 314v/2=034/031

turuḳmış bol- "tutuklanmak"

eger körse sėn ançada küç ḳılıġlılar ***turuḳmış bolġaylar*** iḍileri üskinde yanar amarıları amarıke söz birle. 314v/2=034/031

turuḳup keç- "(bulutların) geçişi gibi gitmek, geçilmesinden haberdar olmamak"

körgey sen tağlarnı sėznür sen anı ***turuḳup ol keçer*** bulıt keçmeki teg. 280r/9=027/088

tur(u)l- (1) "durulmak, bitirilmek"

eger körseler alar bir belgü yüz ewrerler ayurlar cāḍūluḳ ***turulġan***.390r/5=054/002

turul-(2) "süregelmek, devam etmek"

eger körseler alar bir belgü yüz ewrerler ayurlar cāḍūluḳ ***turulġan***. 390r/5=054/002

turulġan "devam eden, süregelen"

eger körseler alar bir belgü yüz ewrerler ayurlar cāḍūluḳ ***turulġan***. 390r/5=054/002

tusuġ "fayda, menfaat"

anlarḳa anıŋ içinde asıġ ***tusuġlar*** içgüler. 324v/2=036/073

tusuş "tedavi"

tusuş ḳıl- "tedavi etmek"

aylur kim ol ***tusuş ḳılıġlı***. 429v/8=075/027

tusuş ḳılıġlı "tedavi edebilecek kimse, tedavi eden"

aylur kim ol ***tusuş ḳılıġlı***. 429v/8=075/027

tuş (1) "denk, benzer"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın yazuḳ keçrü ḳılmaḳ alınmaz andın teŋ ***tuş*** ap yme anlar yārī bėrilmezler. 6v/2=002/048

teŋ tuş ḳıl- "denk kılmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa ***teŋ tuş*** azıtsalar anıŋ yolından. 190v/4=014/030

tuş (2) "karşı"

ḳaçan yüzlendi erse medyen ***tuşıŋa*** aydı bolġay kim iḍim köndürgey mėni tüz yolḳa ḳaçan keldi erse medyen suwıŋa buldı anıŋ üze bir gürūh kişilerdin içrürler. 282v/4=028/022

tuş- 1.“kavuşmak, karşılaşmak, rastlamak, yetişmek”

eger sözüŋüzlerni tutsa üküş iş içinde yazuḳḳa ***tuşar*** siler velīkin Taŋrı sewüg ḳıldı silerke kėrtgünmekni taḳı bezedi anı köŋülleriŋiz içinde taḳı yigrendürdi silerke kāfirlıḳnı yme fāsıḳlıḳnı yme yazmaḳnı anlar anlar turur köni yol tutuġlılar. 380r/4=049/007

2. “bulmak”

çıḳarġay miz aŋar ḳıyāmet kün bir bitig ***tuşġay*** aŋar yaḍılmış. 208r/2=017/013

tuşmaḳ 1.“kavuşma, görüşme, karşılaşma” bolmaġıl sėzik içinde aŋar ***tuşmaḳdın***. 303v/5=032/023

2.“Allah'a kavuşma, Ahiret günü”

ḳorḳuldılar oḳ anlar kim yalġanḳa tuttılar Taŋrıḳa ***tuşmaḳnı***. 98r/1=006/031

tuşuġlı “karşılaşan, kavuşan”

ay kişiler sen ėwügli kerek sen iḍiŋke ėwmek ***tuşuġlı*** sen aŋar. 439r/6=084/006

tuşġınça “karşılaşmak, mülâki olmak”

ḳoḍġıl anlarnı keçürsünler taḳı oynasunlar ançaḳa tėgrü anlar ***tuşġınça*** ol künleriŋe vaʿde ḳılındılar. 363r/4=043/083

tuşġu “kavuşma, karşılaşma”

tuşġu kün “buluşma günü, surun üflendiği gün”

dereceler kötrügli ʿarş iḍisi kemşür cebraʾil öz yarlıġıdın kimke kim tilese ḳullarında ḳorḳıtġu üçün ***tuşġu künke*** ol kün çıḳıġlı tururlar. 342v/9=040/015

tuşınça "gerektiği gibi, olması gerektiği gibi"

uluġlamadılar Taŋrını uluġluḳı ***tuşınça*** ḳaçan ançada kim aydılar indürmedi Taŋrı bir yaŋluḳ üze nersedin. 103v/4=006/091

tuşlaş- “karşılaşmak, karşı karşıya gelmek”

azu tüşürse sen kökni neteg kim aydıŋ biziŋ üze kesek kesek azu keltürse sen Taŋrını feriştelerni ***tuşlaşu***. 213r/1=017/092

tuşuş- “tavsiye etmek”

yana bolġay silerdin kėrtgündiler ***tuşuşdılar*** serinmek birle yme vaşiyyet ḳılışdılar raḥm ḳılmaḳ birle 443v/8=090/017

tut- 1.“tutmak”

tutmas silerni Taŋrı kėrtüsüzlük birle andıŋızlar içinde yoḳ kim ***tutar*** silerni anıŋ birle kim ḳazġandı köŋülleriŋiz Taŋrı yazuḳ örtgen keçürgen ol. 27v/2=002/225

2. “tutmak, alıkoymak, yakalamak”

tuttumız oḳ firʿavn boḍunını tarlıḳ birle taḳı eksütmek birle yėmişlerdin bolġay kim anlar pend ***tutġaylar***. 123v/3=007/130

3. "tutmak, edinmek, sahiplenmek, sahip çıkmak, kabul etmek"

tuttı Taŋrı ibrāhīmni dost. 73r/7=004/125

4. "yapmak, elde etmek"

aydılar ***tuttı*** Taŋrı oġul ḳız anıŋ arıġlıḳı. 14r/3=002/116

5. "(alaya) almak"

ayġaylar ne ol biziŋke körmedimiz erenlerni sanur erdimiz anlar ėsizlerdin ***tuttumız*** anlarnı füsūs azu ḳayıştı mu anlardın közler. 333v/9=038/063

6."saklamak, muhafaza etmek"

nek ***tutar*** mu anı uçuzluḳ üze azu kizler mü anı topraḳ içinde. 199v/9=016/059

7. "cezalandırmak"

andaġoḳ iḍiŋniŋ tutmaḳı ḳaçan ***tutsa*** kentleri ol küç ḳılıġlılar ol. 171v/6=011/102

8. "helak etmek"

ayġıl negü körse siler eger ***tutsa*** Taŋrı ḳulaḳıŋızını közleriŋizni yana tamġalasa köŋülleriŋiz üze kim ol iḍi Taŋrıda aḍın keltürse silerke anı. 99r/7=006/046

9. "ilzam etmek, çarptırmak"

ıḍmadımız bir kent içinde bir peyġāmberdin meger ***tuttumız*** anıŋ boḍunını ḳatıġlıḳ birle ziyān ḳor yas birle bolġay kim anlar yalbarġaylar. 121v/1=007/094

10. "kabul etmek, razı olmak"

ay yaḥyā ***tutġıl*** bitigni küç birle. 223v/5=019/012

11. "yapmak, husule getirmek"

körmediler mü kim ol sözlemes olarḳa köndürmes olarnı yolġa ***tuttılar*** anı erdiler küç ḳılıġlılar. 125v/2=007/148

12. "sıkıca tutmak, kskıvrak yakalamak"

sėziksiz iḍiŋ ***tutmaḳı*** ḳatıġ turur. 440r/8=085/012

aḍaḳın (namāznı) tut- "ayakta namaz kılmak"

bütünlükün kim dostuŋızlar Taŋrı anıŋ yalavaçı anlar kim kėrtgündiler anlar kim ***aḍaḳın tutarlar namāznı*** bėrürler zekātnı anlar ėkki ḳat bolup turuġlılar. 87v/1=005/055

aḍaḳın tut- "adaletle hüküm etmek, hakkıyla yapmak"

eger anlar ***aḍaḳın tutsalar*** tevrītni taḳı incīlni anı kim indürüldi anlarḳa iḍilerindin yėgeyler erdi üstünlerindin aḍaḳları altınındın. 88v/5=005/066

aḍaḳın tutuġlı "bütün mahlûkatın idaresini yürüten, esma-i hüsna'dan"

iḍi yoḳ iḍi meger ol tirig ölüm aŋar yaramas ḳullar işin ***aḍaḳın tutuġlı*** tutmas anı taḳı yoḳ aŋar uḍımaḳ aŋar ol ne kim kökler içinde ne kim yerler içinde. 32v/1=002/255

aġır yaḫşı tut- "değer vermek"

takı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutına ***ağır yaḫşı tutġıl*** anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

ajun tut- "ikamet etmek, mesken tutmak"

andaġ ḳalı ***ajun tutmadılar*** anıŋ içinde. 168v/9=011/068

aġrıtıġlı ḳın tut- "elem verici azaba yakalanmak"

çın anıŋ ***tutmaḳı aġrıtıġlı ḳın***. 119v/4=007/073

ant tut- "ant tutmak, sözünde durmak"

tutar siler antlarıŋızını tıltag silerniŋ ara kim bolsa bir gürūh ol artuḳluḳ taḳı bir gürūhdın. 203r/2=016/092

arıġ tut- "temiz tutmak"

ʿahd ḳıldımız ibrāhīm birle ismāʿīl birle kim ***arıġ tutuŋlar*** menim ewimni tegre tezginiglilerke ürük turuġlılarḳa yüknüglilerke töŋütüglilerke. 15r/2=002/125

āşkārā açuḳ tut- "açık tutmak, gizlememek"

ançada aydıŋızlar ay mūsā kėrtünmegey miz saŋa ançaġa tėgrü körmegińçe Taŋrı ***āşkārā açuḳ tuttı*** silerni kökdinki ot siler baḳar siler.7r/4=002/055

at kişende tut- "cihat için hazırlıklı olmak"

ay anlar kim kėrtgündiler seriŋler serişiŋler ***at kişende tutuŋlar*** ḳorḳuŋlar Taŋrıḳa bolgay kim siler ḳurtulġaylar siler. 57v/5=003/200

ajun tut- "ikâmet etmek, mesken tutmak"

andaġ ḳalı ***ajun tutmadılar*** anıŋ içinde. 168v/9=011/068

berk tut- "sıkı tutmak, cimrilik yapmak, cimri gibi davranmak"

ayġıl eger siler erklig bolsa siler iḍimnüŋ yarlıḳamaḳınıŋ ẖazīneleriŋe andaġ erse ***berk tutgay*** erdiŋizler bėrmek ḳorḳınçında. 213v/5=017/100

berk tutġan "cimri"

erür kişiler ***berk tutġan***. 213v/6=017/100

bitigni tut- "kitabı tutmak"

ay yaḥyā ***tutġıl bitigni*** küç birle. bėrdimiz aŋar ḥikmet kiçig erken 223v/5=019/012

buzaġını sewügke tut- "buzağı'ya tapmak"

bütünlükün anlar ***tuttılar buzaġını sewügke*** uş teggey olarḳa öfke ḳın iḍilerindin nėme ẖorluḳ yaḳın tiriglik içinde. 125v/9=007/152

buzaġını sewüglügke tut- "buzağı'ya tapmak"

ançada vaḳt urdımız mūsā yalavaçḳa ḳırḳ tünni. yana ***tuttuŋızlar buzaġını sewüglügke*** anda kėḍin siler küç ḳılıġlı siler. 6v/7=002/051

çın tut- "tasdik etmek, onaylamak"

aydılar ermez ermez erür sen tanuḳluḳ bėrür miz aytsa siler ḳıyāmet küninde biz erdimiz mundın ***çın tutmaġlılar***. 128v/5=007/172

çoġı tut- "ses tutmak, çığlık yakalayıvermek"

tuttı anlarnı çoġı kün tuġar erken. 195r/2=015/073

dost(lar) tut- "dost edinmek"

anıŋ erki türki anlar üze kim ***dost tutarlar*** anı yana anlar anlar ortaḳ ḳatıġlılar 203v/5=016/100

ėḍgülük tut- 1. "iyilik yolu tutmak"

ḳaçan tėgdi erse kün batışıġḳa buldı anı batar isig bulaḳ içinde. buldı anıŋ üskinde bir boḍunnı. aydımız ay ẕu'l-ḳarneyn yā ḳınaġay sen ne ***tutġay sen anlar içinde ėḍgülük***. 221r/8=018/086

2. "iyilikle himaye etmek"

ḳaçan boşasa siler uraġutlarnı tegseler atalmış vaḳtlarıŋa ***tutuŋlar olarnı ėḍgülük*** birle azu ıḍıŋlar anlarnı ėḍgülük birle. 28r/9=002/231

eliglerini tut- "ellerini tutmak"

fermānlarlar münker işdin yıġarlar bildükmiş işni ***tutarlar eliglerini*** ḳoḍtılar Taŋrını ḳoḍa bėrdi olarnı. 145v/7=009/067

emīn tut- "emniyet etmek, güvenmek"

aydı nek biter mü men silerke anıŋ üze meger neteg kim ***emīn tuttum*** silerni anıŋ ḳarındaşı üze munda öŋdün. 178v/3=012/064

fermān tut- "emrine girmek"

ol ol iḍi turur kim ***fermān tutuġlı*** ḳıldı teŋizni yėse siler andın tāze yaş etni çıḳarsa siler andın ėtig yaʿnī yinçü küḍezseler anı. 196v/6=016/014

fermān tutuġlı ḳıl- "emrine sokmak, emri altına almak"

ol ol iḍi kim kötürdi köklerni tirgüksüz körür siler anı yana erklig erip turdı mülki üze fermān tutuġlı ḳıldı künni taḳı aynı. 183r/5=013/002

füsūs tut- "alaya almak, eğlenmek"

anlardın kim ***füsūs tutar*** sėni yaʿnī ʿayblar ṣadaḳa bėrgü içinde.144v/7=009/058

füsūsḳa tut- "alaya almak, eğlenmek"

ol anlar yanutları tamuġ ol anın kim tandılar taḳı ***tuttılar meniŋ belgülerimni meniŋ yalavaçlarımnı füsūsḳa***. 222v/3=018/106

ḥelāl tut- 1. "helal saymak"

kėniktürmek artuḳluḳ ol tanmaḳ içre azdurur anıŋ birle anlarnı kim tandılar ***ḥelāl tutarlar*** anı bir yıl ḥarām ḳılurlar anı bir yıl teŋeştürseler anıŋ sanını ḥarām ḳıldı Taŋrı ḥelāl ḳılurlar anı kim ḥarām ḳıldı Taŋrı. 142v/5=009/037

2.“ihlâl etmek, saygısızlık etmek”

ay anlar kim kėrtgündiler ***ḫelāl tutmaŋızlar*** Taŋrınıŋ belgü ḳılmışlarını ap aġırlıġ aynı ap boġuzlaġu boġzıŋa nişān asılmış ap uġraġlılar aġırlıġ ėwke tilerler artuḳluḳnı iḍilerindin ḫoşnūdluḳnı. 79v/1=005/002

iḫrām tut- “ihram tutmak, ihramda olmak”

ay anlar kim kėrtgündiler öldürmeŋler awnı siler ***iḫrām tutar*** erken. 92r/2=005/095

iş oŋardaçı tut- “güvenmek”

bėrdimiz mūsāḳa bitigni ḳıldımız anı köni yol Taŋrı ḳulı oġlanıŋa ***tutmaŋlar mėnde aḍın iş oŋardaçı***. 206r/3=017/002

işimizni tut- “tedbir almak”

eger tėgse saŋa ėḍgülük ḳaḍġurtur olarnı. eger tėgse saŋa bir tegigli iş ayurlar ***tuttumız oḳ işimizni*** munda öŋdün ewrürler anlar sewnügliler ol. 144r/4=009/050

ḳatıġ tut- “şiddetli ses yakalamak”

ıḍtımız oḳ gürūhlarḳa sėndin öŋdün ***tuttımız anlarnı ḳatıġlıḳ*** birle ziyānlıḳ birle bolġay kim anlar yalwarġaylar. 99r/2=006/042

ḳatıġ ün tut- “şiddetli ses yakalamak”

tuttı anlarnı ḳatıġ ün taŋ başında boluġlılar. 195r/7=015/083

kīn tut- “öç almak istemek”

aydılar oḳ kāfirlıḳ sözini tandılar boyun bėrmişlerinde kėḍin uġradılar aŋar kim bilmediler taḳı ***kīn tutmadılar*** meger eger bayuttı anlarnı Taŋrı anıŋ yalavaçı artuḳluḳ bėrmekindin eger öknüp yansalar yėgrek bolġay erdi. 146v/9=009/074

kizleyü tut- “gizlemek”

bolġay kim Taŋrı keldürmeki açmaḳnı azu iş anıŋ üskindin bolġaylar anıŋ üze kim ***kizleyü tutarlar*** özleri içinde öknügliler. 87r/3=005/052

ḳonuḳ tut- “konuk etmek”

bardılar ḥattā ḳaçan keldiler erse bir sala boḍunıŋa aş ḳoldılar anıŋ boḍunından unamadılar kim ***ḳonuḳ tutmaḳḳa*** olar ėkkini. 220v/3=018/077

könike tut- “tasdik etmek, doğrulamak”

kėrtgünüŋler aŋar kim indürdüm ***könike tutuġlı*** anı kim silerniŋ birle bolmaŋlar ilki tanıġlı aŋar satġın almaŋlar menim belgülerimke az bahānı meniŋ üçün saḳnuḳ ḳılıŋlar ḳorḳuŋlar. 6r/2=002/041

köz tut- “beklemek”

ayġıl ***köz tutmazlar*** biziŋke meger ėkki ėdgülük birisiŋe. 144r/6=009/052

ḳulaḳ tut- “kulak vermek, gizlice dinlemek”

biz bilgenrek miz neteg tiŋler anı ançada ***ḳulaḳ tutarlar*** saŋa ançada anlar çüwşeşigli ançada ayur küç ḳılığlılar uḍu barmas siler meger bir erke yelvikmiş. 209v/2=017/047

mīrāṣ tut- "varis olmak"

mīrāṣ tutġay miz ne kim aymışını kelgey biziŋke yalŋuz. 227v/6=019/080

namāzdın ḳısḳa tut- "namazı kısaltmak"

ḳaçan barsa siler toḳış içinde yer yoḳ siler üze yazuḳ kim ***ḳısḳa tutsalar namāzdın*** eger ḳorḳsalar yalġan ḳılmaḳlarındın silerke anlar kim tandılar. 70v/4=004/101

oġul ḳız tut- "çocuk sahibi olmak"

aydılar ***tuttı Taŋrı oġul ḳız*** anıŋ arığlıḳı. 14r/3=002/116

oġul tut- "evlât edinmek"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutıŋa aġır yaḫşı tutġıl anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu ***tutġay miz anı oġul.*** 174v/8=012/021

orun tut- "yer tutmak"

Taŋrı yaŋluḳlar yanutın bėrür anlarḳa ***orun tutarlar*** anlarnı boynaġuluḳları içinde başları tezginip yörürler. 3v/1=002/015

oynaş tut- "gizli dost tutmak"

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme ***oynaş tutuġlı***. 61v/5=004/025

oynaş tutuġlı "gizli dost tutmak"

tişilig alıŋlar olarnı boḍunları erk bėrmeki birle bėriŋler anlarḳa terlerini körklüglük birle özlerin küḍezigliler zinā ḳılmaġlılar ap yme ***oynaş tutuġlı***. 61v/5=004/025

ögüt tut- "ibret almak"

yana eger bulsa sen olarnı toḳuş içinde ürkütgül anlarnı kim arḳalarından bolġay kim anlar ***ögüt tutġaylar***. 136v/5=008/057

örtüg tut- "perdelemek"

tamġa urdı Taŋrı köŋülleri üze ḳulaḳları üze közleri üze ***örtüg tutġaḳ*** ol anlarḳa ḳın turur uluġ. 2v/7=002/007

örtüglüg tut- "gizlemek"

çın uluġ kün keldeçi turur tiler men kim ***örtüglüg tutsa men*** yanut bėrilmek üçün tėgme etöz anı kim ḳılmış erse. 229r/3=020/015

pend tut- "ibret almak, akıl etmek, düşünmek"

sūre indürdimiz anı belgürttimiz anı. taḳı indürdimiz anıŋ içinde belgüler belgülügler bolġay kim siler ***pend tutġay*** siler. 112v/7=007/003

perde tut- "engel çekmek"

ḳıldı yā ***tuttı anlarda mundın perde*** ıdtımız aŋar öz ferişṭemizni yüz utru tikildi aŋar bir yigit kişi teg tüz boḍluġ. 223v/9=019/017

rūze tut- "oruç tutmak"

rūze tutmaḳ ayı ol kim indürüldi anıŋ içinde oḳıġu köni yol kişilerke belgüler köni yoldın eḍgü ḳılıḳdın. 21v/7=002/185

saḳış tut- "hesap sormak"

bütünlükün Taŋrı erür tėgme bir nerse üze ***saḳış tutuġlı***. 68v/2=004/086

sewünç tut- "sevinmek"

yana tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa eḍgülükni ançaḳa tegi keçürdiler taḳı aydılar tegdi ök atalarımızḳa ḳor ziyān taḳı ***sewünç tuttımız*** anlarnı tawuşsuzun anlar tuymaslar. 121v/3=007/095

sėzik tut- "ihtilâfa düşmek, şüphe etmek"

anlar sėzik içinde andın ***sėzik tutuġlı***. 172r/8=011/110

sipās tut- "kabul etmek"

kim artursa ėḍgülük bütünlükün Taŋrı ***sipās tutuġlı*** biligli turur. 18v/6=002/158

suw tut- "ekin sulamak"

aydı ol ayur ol bir uḍ turur ḫor bolmış ermez uşaḳlu yerni ap yme ***suw tutmış*** tarıġḳa. 8v/9=002/071

şek tutġan "şüpheci, şüphelenen"

bu ḥaḳḳ iḍiŋdin bolmaġıl ***şek tutġanlardın***. 44r/2=003/060

taŋ tut- "şaşakalmak, şaşırmak"

ançada aydı mūsā yigitiŋe tepremes men teggingeke tegi men ėkki teŋiz tėrnekike azu keçginçe men seksen yıl. 219v/8=018/063

Taŋrı belgülerini ėlig füsūs tut- "Allah'ın ayetlerini alaya almak"

tutmaŋlar Taŋrı belgülerini ėlig füsūs. 28v/2=002/231

tanuḳ tut- "şahit tutmak"

tanuḳ tutmadım anlarnı köklerni yerni yaratmaḳ üdinde. ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim tutuġlı yoldın azıtıġlılarnı yārī. 218v/7=018/051

tapunġular tut- "tanrılar edinmek"

bular boḍunumız ***tuttılar anda adın tapunġular***. 215r/8=018/015

ters tut- "sınırı aşmak, haddi aşmak"

aydı neçe yme tilemedip ***ters tutuġlılar*** bolsa miz. 121r/1=007/088

tutmış bol- "tutmuş olmak"

erklenmegeyler yazuḳ keçrü ḳolmaḳḳa meger ol kişi kim ***tutmış bolsa*** Taŋrı üskinde bıçıġ yaʿnī lā ilāhe illaʾllāh tėmek. 228r/1=019/087

uluġ ḳın tut- "azap dokunmak"

tutuŋızlar ḳın uluġ. 137v/6=008/068

umınç tut- "ümit etmek"

ündegeyler uştmaḫ iḍilerine āsānlıḳ siler üze tėp kirmegeyler aŋar anlar ***umınç tutġaylar***. 117r/3=007/046

yaḫşı tut- "değer vermek"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mıṣr kendinde öz uraġutıŋa aġır ***yaḫşı tutġıl*** anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

yaḳın tut- "yakınlaşmak, yakınına gelmek"

aydı hee siler ***yaḳın tutmışlardın*** siler. 122v/5=007/114

yalġan tut- "yalanlamak"

yalġan tuttı ḥicr iḍileri ıḍılmış yalavaçlarnı 195r/5=015/080

yalġanḳa tut- "yalanlamak"

yalġanḳa tuttı anı boḍunuŋ ol yaraġlıġ. ayġıl ermes men silerniŋ üze küḍezçi. 101r/6=006/066

yaraġlıġnı tut- "mücadele etmek"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle ***yaraġlıġnı tuttılar*** meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek. 219r/6=018/056

yārī tut- "yardımcı edinmek"

ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim ***tutuġlı yoldın azıtıġlılarnı yārī.*** 218v/8=018/051

yarlıġ tut- "itaat etmek, uymak"

yāḍ ḳılıŋlar Taŋrınıŋ niʿmetini siler üze anıŋ teg söz baçıġı ol kim bütünlük ḳıldı sizlerniŋ üze birle anı ançada aydıŋızlar ėşittimiz ***yarlıġ tuttımız***. 81r/4=005/007

yaşru tut- "gizli tutmak"

aydı ay sewünçi bu oġlan turur ***yaşru tuttılar*** anı bir satġuluġ nek. 174v/5012/019

yekni dost tut- "şeytanı dost tutmak"

anlar ***tutttılar yeklerni dostlar*** Taŋrıda aḍın sėznürler anlar köni yolḳa könilmişler. 115r/2=007/030

yer tepremeki tut- "depreme tutulmak"

tuttı anlarnı yer tepremeki boldılar sarāyları içinde üzi üzė tüşügliler. 120r/2=007/078

yol tut- "doğru yol(u) göstermek, hidayet yolunu göstermek"

tutmaslar anı yol. 125r/7=007/146

yüŋül tut- "hafif tutmak"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler ***yüŋül tutar*** siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi. 201v/8=016/080

ziyān tut- "zarar görmek"

tutmaŋlar olarnı ziyān üze teŋde keçse siler. 28v/1=002/231

tuta bil- "tutmak"

aydı yaŋılmaḳ ḳılıŋlar aŋar taḫtını körelim köni ***tuta bilür*** mü azu bolur mu anlardın kim köni yol bulmazlar. 277r/7=027/041

tutġan "kesen, tutan"

boyun bėrmegil tėgme yalġan ***tutġanlarḳa***. 418v/5=068/008

tutmış "tutmış, edinmiş, sahiplenmiş"

yme anlar kim żıhār andı içerler uraġutlarındın yana yanarlar aŋar kim aydılar āzād ḳılmış kerek bir ***tutmış*** ḳarabaş bir ėkkindi yawmasda burun. 400v/6=0058/003

tutuġlı 1."tutan"

çın tutuġlı erenler çın ***tutuġlı*** tişiler ötnü bėrdiler körklüg ötnü bėrmek körklüg ötnü bėrmek arturılur anlarḳa anlarḳa turur aġırlıġ yanut. 398v/7=057/018

2. "tutan, tutucu / alan, alıcı"

meger ol ***tutuġlı*** turur anıŋ bürçekini. 167v/9=011/056

3. "edinici/ husule getiren, ayarlayan"

tanuḳ tutmadım anlarnı köklerni yerni yaratmaḳ üdinde. ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim ***tutuġlı*** yoldın azıtıġlılarnı yārī. 218v/8=018/051

tutmaḳ1. "edinme, sahip olma"

ʿāsī boldılar iḍileri yalavaçıŋa tuttı anlarnı ḳatıġ ***tutmaḳ*** āşkārā. 420v/5=069/010

2. "ceza"

andaġoḳ iḍiŋniŋ tutmaḳı ḳaçan tutsa kentleri ol küç ḳılıġlılar ol. çın anıŋ ***tutmaḳı*** aġrıtıġlı ḳın. 171v/6=011/102

3."silme, çekme, sürükleme"

yana tututtumız anı biziŋke āsān ***tutmaḳ***. 265r/9=025/046

4."boşanmış kadını tekrar alma"

tutmaḳ ėḍgülük birle yā taḳı ıḍmaḳ ėḍgülük birle. 28r/1=002/229

5."helak etme"

yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni ḳamuġını törüttimiz nė anlarnı küçlüg uġan ***tutmaḳı***. 391v/5=054/042

6. "sıkıca tutma, kskıvrak yakalama"

sėziksiz iḍiŋ ***tutmaḳı*** ḳatıġ turur. 440r/8=085/12

tutaşı 1.“her zaman, daima”

tutaşı toḳuşurlar silerniŋ birle ançada yandursalar silerni dīniŋizlerdin eger usalar. 26r/6=002/217

2. “müddetçe, devam ettikçe, oldukça”

meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde ***tutaşı*** yörür erken kökler yerler meger kim tilese iḍiŋ. 172r/2=011/107

tutaşı aḍırt ḳılıġlılar “ihtilaf edip durmak”

eger tilese iḍiŋ ḳılġay kişilerni bir gürūh ***tutaşı aḍırt ḳılıġlılar***. 172v/9=011/118

tutaşı bol- “gerekli olmak”

eger oza yarlıġ barmış yoḳ erse iḍiŋdin ***bolġay erdi ḳın tutaşı*** vaḳt zamāne atalmış. 236r/2=020/129

tutaşı dīn “(kulluk) yalnız Allah'a yapılmalı”

aŋar turur ne kim kökler içindeki yer içindeki aŋar ***dīn tutaşı***. 199v/3=016/052

tutaşı ėrinç “nimeti bol olan Cennet”

müjde bėrür anlarḳa iḍileri yarlıḳamaḳ birle andın ḫoşnūdluḳ būstānları birle anlarḳa anıŋ içinde ***tutaşı ėrinç***. 140v/6=009/121

tutaşı ḳın “sürekli azap, Cehennem azabı”

kimke kelse aŋar ḳın rüsvā ḳılur anı tüşer iner anıŋ üze ***ḳın tutaşı***. 338v/1=039/040

tutaşı körklüg ḳıl- “sürekli yararlı iş yapmak”

kim kėrtgünse Taŋrıḳa ḳılsa ėḍgülük ṣāliḥān kigrür anı būstānlarḳa aḳar anıŋ altınında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde ***tutaşı körklüg ḳıldı*** Taŋrı aŋar rūzīni. 414v/4=065/011

tutaşı köz kemiş- “sürekli görmek”

tutaşı köz kemşür sen ḫıyānet ḳılıġlı üze anlardın meger az anlardın keçürgil anlardın keçürgil. 82r/1=005/013

tutaşı toḳuş- “savaşmaya devam etmek”

tutaşı toḳuşurlar silerniŋ birle ançada yandursalar silerni dīniŋizlerdin eger usalar. 26r/6=002/217

tutaşı turuġlılar “müdâvim olmak, devamlılık göstermek”

anlar tururlar anlar namāzları üze ***tutaşı turuġlılar***. 422v/2=070/023

tutaşı tutmaḳ “ekki ay sürekli (oruç) tutmak”

kėrtgünmiş eger bolsa bir boḍundın siler ara bular ara bütünlük ḳan sanışı ısparlamış kişisiŋe āzād ḳılmaḳ bir boyunnı kėrtgünmiş kim bulmasa rūze tutmaḳ ėkki aynı ***tutaşı tutmaḳnı*** bezerlemek Taŋrıdın turur. 69v/3=004/092

tutaşı yāḍ ḳıl- "sürekli anmak, sürekli yad etmek"

aydılar Taŋrı tuta ***tutaşı yāḍ ḳılur*** sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ılaŋḳu esim azu bolġay sen yoḳ boluġlılardın. 180v/3=012/085

tutaşı yaġmur ıḍ- "bol bol yağmur yağdırmak"

ıḍġay yaġmurnı siler üze ***tutaşı*** 424r/1=071/011

tutaşı yol "herkesin gelip geçtiği yol"

tutaşı yol üzele ol. 195r/3=015/076

tutaşı yörü- "sürekli hareket etmek"

meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde ***tutaşı yörür*** erken kökler yerler meger kim tilese iḍiŋ. 172r/2=011/107

tutġu "tutmak"

biz ḳısmet ḳıldımız anlar ara tirigliklerini bu ojun tirigliki içinde kötürdümiz amarılarnı amarı üze ḳurlar kim ***tutġu*** üçün amarılarını amarını füsūs. 360r/7=043/032

tutıl- "yakalanmak, tutulmak"

eger aytsa sen anlarḳa kim törütti anlarnı ayġaylar oḳ Taŋrı ḳayudın yalġanḳa ***tutlur*** siler.363r/9=043/087

tutḳa "tutma, tutmak"

boldı ėkki ya ***tutḳası*** teg yā taḳı yawuḳraḳ. 388r/6=053/009

tutsuġ "vasiyet[419]"

eger bolmasa aŋa oġul ḳız mīrāṣ alġay atası anası anasıŋa üçde bir. eger bolsa aŋa erkek ḳadaşları anasıŋa altıda bir ***tutsuġda*** kėḍin tutsuldı anıŋ birle azu bėrim. 59r/7=004/011

tutsul- "tavsiye edilmek"

eger bolsa aŋa erkek ḳadaşları anasıŋa altıda bir tutsuġda kėḍin ***tutsuldı*** anıŋ birle azu bėrim. 59r/7=004/011

tutsur- "tavsiye etmek"

tutsurur silerke Taŋrı oġul ḳızlarıŋız içinde erkekke ėkki tişi ülüşi teg. 59r/2=004/011

tutsurmaḳ 1. "vasiyet /tavsiye (Allah tarafından yapılan tavsiye, emir ve farz kılmadır)"

ay anlar kim kėrtgündiler silerniŋ araŋızda tanuḳluḳ bėrmek ḳaçan kelse silerde biriŋizlerke ölüm ***tutsurmaḳ*** uġurında ėkkegü könilik iḍileri silerdin azu ėkki aḍnaġular silerde öŋdin eger sefer ḳılsa siler yer içinde. 93r/6=005/106

419 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131)

2. "hapsetmek, serbest bırakmamak, tutmak"

ay anlar kim kėrtgündiler silerniŋ araŋızda tanuḳluḳ bėrmek ḳaçan kelse silerde biriŋizlerke ölüm ***tutsurmaḳ*** uġurında ėkkegü könilik iḍileri silerdin azu ėkki aḍnaġular silerde öŋdin eger sefer ḳılsa siler yer içinde. 93r/6=005/106

tutşu "vasiyet[420]"

umaslar ***tutşu*** öz boḍunları üze yanarlar. 323r/9=036/050

tuttur- 1. "vasiyet etmek"

kim ḳorḳsa ***tutturmışındın*** ḳışmaḳ azu yazuḳ yaraştursa olar ara yazuḳ yoḳ anıŋ üze. bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 21r/8=002/182

2. "tavsiye etmek"

azu erdiŋizler tanuḳlar ançada kim ***tutturdı*** silerke Taŋrı munuŋ birle kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim ḳoşdı Taŋrı üze yalġannı yolsuz ḳılsa kişilerni biligsizin. 109v/8=006/144

tutturmaḳ "vasiyet/tavsiye, (Allah tarafından yapılan tavsiye, emir ve farz kılmadır)"

tutturmaḳı cüftleriŋe ėḍgülenmek bir yılḳa tėgi çıḳarmaḳsız. 30r/6=002/240

tutuġ "fidye, rehin[421]"

tėgme kişi anı kim ḳazġanmışıŋa ***tutuġ*** turur. 386v/7=052/021

tutuġlar alın- "rehin almak"

taḳı eger bolsaŋız sefer üze taḳı bulmasaŋız bitigçi ***alınmış tutuġlar.*** 37r/6=002/283

tutuġ urul- "fidye verilmek"

aŋġıl üstgergil anıŋ birle ***tutuġ urulmaḳ*** bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı yazuḳ keçrü ḳoldaçı. 101v/3=006/070

tutuġ urulmaḳ "kendini veya başkasını tehlikeye atmak"

aŋġıl üstgergil anıŋ birle ***tutuġ urulmaḳ*** bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı yazuḳ keçrü ḳoldaçı. 101v/3=006/070

tutuḳ 1. "tanık, şahit[422]"

420 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131)

421 Sözlükte "bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel" anlamına gelen fidye, bir fıkıh terimi olarak, esaretten kurtulmak için ödenen bedeli veya bazı ibadetlerin eda edilmemesi ya da edası sırasında bir takım kusurların işlenmesi halinde ödenen dini-mali yükümlülüğü ifade eder (Karagöz 2005:187).

422 Tanıklık yapmak, haber vermek, muttali olmak, bilmek, bildirmek, idrak etmek, yetişmek, hazır bulunmak, sözle veya fiilen delil olmak, yemin etmek anlamlarındaki "ş-h-d" kökünden türeyen "şahid", tanık, bilen, muttali olan, hazır olan ve delil demektir. Çoğulu "şühud, eşhad, şühhed"dir Karagöz 2005:610)

indürdimiz saŋa bitigni kėrtü yaraşı birle çındġarıġlı anı kim utrusında bitigdin ***tutuḳ*** anıŋ üze aḍırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḍu barmaġıl anlarnıŋ tileklerine anıŋdın kim keldi saŋa yarlıġdın. 86r/8=005/048

2. "kararsız"

başları ***tutuḳ*** anıŋ ara ap olar birle ap olar birle. kimni yoldın azıtsa Taŋrı bulmaġay sen aŋar yol 75v/1=004/143

tutul- "yakalanmak, tutulmak"

indürdi ök siler üze bitig içinde ḳaçan ėşitse Taŋrı belgülerini tanılur anıŋ birle füsūs ***tutlur*** anıŋ birle olturmaŋlar anlarnıŋ birle kirginçe anlar anda aḍınḳı sözke siler andaġ erse meŋzer siler. 75r/2=004/140

tutun- 1."edinmek"

ayġıl Taŋrıda aḍın mu ***tutnur*** men iş erkligi yaratıġlı köklerni taḳı yerlerni ol yėtrür taḳı yėtrülmes 96v/2=006/014

2."yapmak, husule getirmek"

aydılar ***tutundı*** tėp Taŋrı oġul ḳız arıġlıḳ aŋar. 159v/2=010/068

tutur- 1."emretmek, sorumlu tutmak, vasiyet etmek ***krş***. tuttur-, tutuz-"

belgürtti silerke dīndin ol ***tutuzdı*** anı nūḥḳa anlar kim yarlıġ ıḍtımız saŋa ol kim tutuzdımız anı ibrāhīmḳa mūsāḳa ʿīsāḳa aḍaḳın tutuŋlar dīnni tarılmaŋlar anıŋ içinde. 354r/7=042/013

2. "katmak, denk tutmak"

anlar kim kėrtgündiler uḍu bardılar anlarḳa oġlanları ḳızları kėrtgünmek birle ***tuturdımız*** anlarḳa oġlanlarını eksütmedimiz anlarḳa işlerindin nersedin. 386v/6=052/021

tutuş "daimî, sonsuz"

Taŋrınıŋ atı birle başlayur men üküş raḥmetlig raḥmeti ***tutuş*** 38r/1=003

tutuş- "tutuşmak, sarılmak"

kim ısparlasa yüzini Taŋrıḳa ol ėḍgülük ḳılıġlı bolsa ***tutuşdı*** ök berkrek buçġaḳḳa 300v/9=031/022

tutuşuş- "tavsiye etmek"

yana bolġay silerdin kėrtgündiler ***tuşuşdılar*** serinmek birle yme vaṣiyyet ḳılışdılar raḥm ḳılmaḳ birle 443v/8=090/017

tutut- "kısaltmak"

yana *tututtumız* anı biziŋke āsān tutmaḳ 265r/8=025/046

tutuz- "vasiyet etmek"

belgürtti silerke dīndin ol tutuzdı anı nūḫḳa anlar kim yarlıġ ıḍtımız saŋa ol kim ***tutuzdımız*** anı ibrāhīmḳa mūsāḳa ʿīsāḳa aḍaḳın tutuŋlar dīnni tarılmaŋlar anıŋ içinde 354r/7=042/013

ṭuvā (<A.) "Şam'da bulunan bir vadinin adı[423]"

men iḍiŋ men. suçulġıl ėkki naʿlıŋnı. sen arıġ öznіŋ içinde sen anıŋ atı ***ṭuvā*** turur. 229r/1=020/012

tuy- 1."duymak, işitmek, anlamak"

yana tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa eḍgülükni ançaḳa tegi keçürdiler taḳı aydılar tegdi ök atalarımızḳa ḳor ziyān taḳı sewünç tuttımız anlarnı tawuşsuzun anlar ***tuymaslar*** 121v/3=007/095

2."sonunu sezmek"

anlar ***tuymaslar***. 281v/2=028/009

tuzġu "ziyafet"

bu turur ***tuzġuları*** saḳış küninde 395v/9=056/056

tuzluġ "tuzlu"

tüz bolmaz ėkki teŋiz bu birisi ḫoş tatlıġ siŋiglig anıŋ içmeki bu taḳı birisi ***tuzluġ*** siŋilmek 317v/7=035/012

tüg- (1) 1."düğümlemek, bağlamak"

anlar kim ***tügdi*** oŋ eligleriŋiz bėriŋler anlarḳa ülüşlerini bütünlükün Taŋrı erür tėgme nerse üze tanuḳ 62v/3=004/033

2. "sağlamlaştırmak, tevsik etmek, sıkılamak"

tutmas silerni Taŋrı uġrasız anlar birle antlarıŋız içinde yoḳ kim tutar silerni anıŋ birle kim ***tügdüŋüzler*** antlarıŋızını. 91r/4=005/089

tüg-(2) "dökmek, yağdırmak"

yana buraçıġ ḳıldı yana yüzin ***tügdi***. 428r/2=074/022

tügügli "buruşdurmak, şeklini değiştirmek"

yapşur yüzleriŋe ot anlar anıŋ içinde yüzlerin ***tügüglіler***. 254r/6=023/104

tügnük "kandil"

Taŋrı köklerіniŋ nūrı yaʿnī yarutuġlı yme yerniŋ. anıŋ yaruḳluḳı meŋzeki awuşsuz ***tügnük*** teg anıŋ içinde çerāġ 258v/2=024/035

tügümsüz "sıkıca bağlamak"

423 Filistin'de bulunan Tûr dağının yanında bir vadi adıdır. Bu vadi Yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuşması ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıktıktan sonra oraya uğramasıyla şereflenen kutsal bir yerdir. Kur'an'da iki ayette geçer (Akpınar 2002:189).

biz yarattı mız anlarnı ***tügümsüz*** bağışlarını ḳaçan ḳolsa miz tegşür miz anlar meŋizlig tegşürmek. 431v/4=076/028

tügün "bağ, düğüm"

utru keldi sāre anıŋ uraġutı çoġı içinde urdı yüzini aydı ḳurtġa boldum ***tügün*** 384v/8=051/029

ḫatunluḳ tügüni beküti "nikâh bağı"

azu keçürse ol kim anıŋ elginde turur ***ḫatunluḳ tügüni*** beküti bunı keçürmeŋizler yaḳınraḳ turur saḳnuḳlarḳa 30r/1=002/237

şeşe bėr- tügünni "düğümü çözmek"

şeşe bėrgil ***tügünümni*** meniŋ tilimdin 229v/1=020/027

tügün- "düğümlemek"

tügünmez anıŋ tügünin kimerse 443r/6=089/026

tük "tüy"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler yüŋül tutar siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yuŋlarında anıŋ coġdalarındın anıŋ ***tüklerindin*** orun töşek ėrinçlenmek bir vaḳtḳa tėgi 202r/1=016/080

tüke- "bitmek, tükenmek"

yoḳ kim ***tükedi*** biligleri kėḏinki içinde yoḳ kim anlar sėzik içinde aḏın yoḳ kim anlar aḏın ḳaraġular 279r/3=027/066

tükel "bütün, eksiksiz, tam"

analar emüzsünler oġlanlarını ėkki yıl ***tükel*** kim tilese kim tükel ḳılmaḳ emüzmekni 28v/9=002/233

tükel açıġ tėgmek "yeterli bağış verme"

yanut iḏiŋdin ***açıġ tėgmek tükel***. 434r/3=078/036

tükel al- "tam ve eksiksiz olarak almak"

ol uġurḍa kim aydı Taŋrı ay ʿīsā men ***tükel alġanıŋ*** men taḳı kötürgeniŋ men meniŋ tapa taḳı arıġ ḳılġanıŋ men anlardın kim küfr ketürdiler taḳı anlarnıŋ ḳılġuçısı men kim uydılar saŋa anlarnıŋ üstüninde kim tandılar ḳıyāmet küniŋe tėgin 43v/3=003/055

tükel alġan "ruhunu kabzeden, öldüren, vefat ettiren"

ol uġurda kim aydı Taŋrı ay ʿīsā men ***tükel alġanıŋ*** men taḳı kötürgeniŋ men meniŋ tapa taḳı arıġ ḳılġanıŋ men anlardın kim küfr ketürdiler taḳı anlarnıŋ ḳılġuçısı men kim uydılar saŋa anlarnıŋ üstüninde kim tandılar ḳıyāmet küniŋe tėgin. 43v/3=003/055

tükel bėr- 1."tam ve eksiksiz olarak vermek"

anlar kim bittiler taḳı ḳıldılar eḏgü ʿamellerdin ***tükel bėrür*** anlarḳa şevāblarını 43v/8=003/057

2. "tamamen edâ etmek, iyice halletmek, tamamen yerine getirmek"

ermes ḳamug kim ḳaçan ***tükel bėrse*** anlarḳa seniŋ iḍiŋ işlerini. 172r/8=011/111

tükel bėril- 1."tam ve eksiksiz olarak verilmek"

nėgü kim yėtürse siler ėḍgülükdin ***tükel bėrilgey*** silerke siler küç ḳılınmaġay siler 35r/9=002/272

2. "tamamen edâ etmek, iyice halletmek, tamamen yerine getirmek"

neteg ol vaḳtın kim cemʿ ḳılduḳ anlarnı ol künke kim yoḳ şek anıŋ içinde taḳı ***tükel bėrildi*** tėgme bir ten anı kim ḳazġandı taḳı anlar küç ḳılınmaslar. 40v/1=003/025

3. "bitirmek"

ol kün kelür tėgme etözke üsterişür etözindin ***tükel bėrilür*** tėgme etözke anı kim ḳıldı anlar küç ḳılınmaġaylar. 204v/1=016/111

tükel bol- 1."tamamlanmak"

yana kim bulmasa rūze tutmaḳ üç kün ḥacc içinde aḍın yėti kün ḳaçan ḳayıtsa siler anda ol on ***tükel bolur.*** 23v/4=002/196

2. "mükemmel olmak"

tükel boldı iḍiŋniŋ sözi çınlıḳın vaʿdesi içinde rāstlıḳın ḥükmi içinde. 106v/1=006/115

3. "cüzleri (bölümleri) tamam olmak, bitivermek, tamamlanmak"

vaḳt ḳoḍuştımız mūsā yalavaç birle otuz tün tükel ḳıldımız anı on birle ***tükel boldı*** iḍisiniŋ vaḳtı ḳırḳ tün içinde. 124v/4=007/142

tükel ḳıl- 1."tamamlamak, ikmal etmek"

ay yaʿḳūb ḳulı oġlanı yāḍ ḳılınlar meniŋ niʿmet bėrdükümni ol kim niʿmet bėrdim siler üze tükel ḳılınlar menim ʿahdimni ***tükel ḳılayın*** siziŋ ʿahdiŋizni mėndin ḳorḳuŋlar 6r/1=002/040

2. "bollaştırmak, tamamlamak"

körmes mü siler bütünlükün Taŋrı fermān tutuġlı ḳıldı silerke ne kim kökler içinde taḳı ne kim yerler içinde ***tükel ḳıldı*** siler üze açuḳluġ niʿmetini taḳı örtüglügni. 300v/5=031/020

tükel ḳılıġlı "muktezasınca tamamen) yerine getiren, (gereğince) ifa eden"

aḍaḳın ḳılsa namāznı bėrse zekātnı ***tükel ḳılıġlılar*** ʿahdlerini. 20v/6=002/177

tükel ḳılın- "tamamlanmak, ikmal edilmek"

aydı barġıl kim uḍsa saŋa anlardın çın tamuġ yanutıŋızlar ***tükel ḳılınmış*** yanut 210v/9=017/063

tükel ḳılınmış yanut "tam, eksiksiz /pek çok"

aydı bargıl kim uḍsa saŋa anlardın çın tamuġ yanutıŋızlar ***tükel ḳılınmış yanut***. 210v/9=017/063

tükel ḳılıp başġa élt- "ifâ etmek, eksiksiz yapmak, tam olarak yerine getirmek"

anlar kim ***tükel ḳılıp başġa éltürler*** Taŋrı ʿahdini sımaslar bütünlükni. 185r/8=013/020

tükel ḳılmaḳ "tam"

analar emüzsünler oġlanlarını ékki yıl tükel kim tilese kim ***tükel ḳılmaḳ*** emüzmekni. 28v/9=002/233

tükel ḳılu bér- "mükemmelen yapıvermek"

tükel ḳılu béreyin niʿmetimni siler üze bolġay kim siler köni yolġa köngey siler. 18r/3=002/150

tükel öte- "tam ve eksiksiz olarak ödemek"

yana ötesünler baçığlarını ***tükel ötesünler*** neẓrlerini ṭavāf ḳılsunlar erkli ewke yaʿnī kaʿbeḳa 244v/6=022/029

tükel tég(ü)r- "tam ve eksiksiz olarak vermek"

andın soŋra ***tükel tégrür*** tégme bir ten ol nerseni kim ḳazġandı taḳı anlar küç ḳılınmaslar 53v/8=003/161

tükel uḳtur- "rüya çözmek, rüyayı tam anlamıyla yorumlamak"

yūsuf ay çın sözlüg ***tükel uḳturġıl*** biziŋke yéti semüz sığırlar içinde yéyürler anı yéti aruḳ uḍlar taḳı yéti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/7=012/046

tükel yanut "(Cennetlikler) için eksiksiz mükafat"

müjde bérgil aŋar yarlıḳamaḳ birle ***tükel yanutḳa***. 321r/8=036/011

tükelrek "bütün, eksiksiz, tam olarak"

yana yanut bérilgey aŋar ***tükelrek*** yanut 389v/2=053/041

tükelrek yanut "daha mükemmel olarak yerine getiren, daha iyi ifâ eden"

yana yanut bérilgey aŋar ***tükelrek yanut***. 389v/2=053/041

tüken- "bitmek, tükenmek"

ayġıl eger bolsa teŋiz ḳara iḍim yarlıġlarıŋa alḳınġay ***tükengey*** erdi teŋiz tükenmişde öŋdün iḍim yarlıġları eger keltürse miz aŋar meŋzer artuḳluḳ meded 222v/6=018/109

tükengü "tükenmek"

çın bu biziŋ rūzīmiz yoḳ aŋar ***tükengü*** 333v/3=038/054

tün "gece"

bütünlükün köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde ***tün*** kündüz barmaḳı kelmeki içinde kemi ol kim yöriyür teŋiz içinde anıŋ birle asıġ ḳılur kişiler 19r/5=002/164

tün ewrül- "gecenin kaybolması"

tün ḳaçan ewrülse. 428v/2=074/033

tün ḳaraŋḳuluḳı 1."karanlığın çökmesi, gecenin ilk karanlığı"

aḍaḳın ḳılġıl namāznı kün meŋzeki tegşürülmekdin ***tün ḳaraŋḳulukıŋa*** tėgi taŋda oḳımaḳ. 212r/2=017/078

2."tutulmuş haldeki ay, karanlığı çöken gece"

yme ***tün ḳaraŋḳuluḳı*** şerrindin ḳaçan kirse. 451r/3=113/003

tün kelmeki "ikindi vakti"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġlı kün barmaḳı ***tün kelmeki*** ekindü vaḳti bile. 448v/8=103/001

tün kündüz "gece ve gündüz"

tesbīḥ ḳılurlar ***tün kündüz*** hīç süst bolmaslar. 236v/5=021/020

tün kündüz barmaḳı kelmeki "gecenin ve gündüzün değişmesi"

aŋa turur ***tün kündüz barmaḳı kelmeki***. 253r/4=023/080

tün nişānını yoy- "gecenin karanlığını silmek"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān ***yoydımız tün nişānını*** taḳı ḳıldımız kündüz nişānını körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/8=017/012

tün sā'atları "gece saatleri"

kitāb iyelerindin köni ümmet oḳıyurlar Taŋrınıŋ āyātını ***tünnüŋ sā'atlarında*** taḳı anlar secde ḳılurlar. 49r/4=003/113

tün tapa ḳarar- "kararmaya başlamak, karanlığa arka çevirmek"

tün tapa ḳaçan ḳararsa. 436v/9=081/017

tünni amrulġu ḳıl- "geceyi dinlenme zamanı olarak yaratmak"

yarıġlı taŋlarnı taḳı ***ḳıldı tünni amrulġu*** künni aynı saḳışlıġ. 104v/2=006/096

tünni keḍim ḳıl- "geceyi elbise yapmak"

ol ol iḍi ol ***ḳıldı silerke tünni keḍim*** örtüg uḍıġunı rāḥatlanġu ḳıldı kündüzni tarılmaḳ. 265r/9=025/047

tünni ḳıl- "geceyi yaratmak"

ol ol iḍi ***ḳıldı silerke tünni*** amrulsa siler anıŋ içinde kündüzni körkütügli. 159v/1=010/067

tünni kündüz içiŋe kigür- "geceyi gündüzün içine sokmak"

ol bütünlükün Taŋrı ***kigrür tünni kündüz içiŋe*** taḳı kigrür kündüzni tün içiŋe. 247r/8=022/061

tünni kündüz üze kigür- "geceyi gündüzün üzerine dolamak"

yarattı köklerni yerni könilik birle ***kigrür tünni kündüz üze*** yme kigrür kündüzni tün üze musaḫḫar ḳıldı künni aynı. 335r/6=039/005

tünni kündüzke ört- "geceyi gündüze bürümek"

tėgme türlüg yėmişlerdin ḳıldı anıŋ içinde ėkki ḳoş cüft ***örter tünni kündüzke***. 183r/8=013/003

tünni ört- "geceyi gizlemek"

örtti tünni kündüz üze ister anı ėwe kün ay yulduzlar yarlıġ tutup boyun bėrigliler anıŋ buyruḳı birle. 117v/8=007/054

tünnüŋ alı "gecenin şerri"

ayġay anlar kim küçsüz ḳıldılar anlarḳa kim uluġsıġlıḳ ḳıldılar yoḳ kim ***tünnüŋ alı*** taḳı kündüznüŋ alı. 314v/6=034/033

tüne- "gecelemek"

Taŋrı bitir anı kim ***tüneyürler*** 68r/1=004/081

tüner- "kararmak, karanlık çökmek"

ḳaçan ***tünerdi*** erse ḳaraŋḳu boldı erse anıŋ üze tün kördi yulduz 102r/8=006/076

tünle 1."gece vaktinde, geceleyin"

anlar kim ḫarc ḳılurlar mällarını ***tünle*** taḳı kündüz örtüglüg taḳı āşkārā. 35v/4=002/274

2. "dün, ***mec***. geçmiş zamanı ifade için de kullanılır"

ḳaçan tutsa yer anıŋ ėtigi bezekini bezense sėznür anıŋ boḍunı anlar uġanlar ol anıŋ üze kelür aŋar biziŋ yarlıḳımız ***tünle*** azu kündüz ḳıldımız anı urulmış andaġ ḳalı bolmaduḳ teg tüni. 155v/6=010/024

tünle ėlet- "geceleyin götürmek"

tünle ėletgil ewüŋ boḍunını bir pāre tündin uḍu bargıl kėḍinleriŋe baḳmasun silerde biregü keçiŋler ḳança kim fermānlanur siler 194v/6=015/065

tünle taḳı kündüz "gece ve gündüz"

anlar kim ḫarc ḳılurlar mällarını ***tünle taḳı kündüz*** örtüglüg taḳı āşkārā. 35v/4=002/274

tünle yorıġlı "gece karanlığında gizlenen, geceleyin hareket eden"

rāst tüp tüz ol silerde ol kim yaşursa sözni yme ol kim açuḳluġ ḳılsa anı yme ol kim ***tünle yorıġlı*** ol kündüz yorıġlı ol. 184r/3=013/010

tüp (1) "asıl, kök"

ammā ʿād boḍunı helāk ḳılındılar ḳatıġ tumlıġ ***tüpi*** birle ḫaddın keçigli 420v/2=069/006

tüp (2) "oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü, dip"

tüplerindin tart- "dibinden veya kökünden sökmek"

küç birle tartar erdi kişilerni andaġ ḳalı anlar uzun beḍük ḫurmā ***tüplerindin tartıp***. 390v/8=054/020

tüpilig "fırtınalı, tipili"

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḍilerine işleri kül teg ḳatıġ ḳopsa aŋar yėl ***tüpilig*** kün içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze 189v/2=014/018

tüpilig kün "fırtınalı gün"

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḍilerine işleri kül teg ḳatıġ ḳopsa aŋar yėl ***tüpilig kün*** içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze. 189v/2=014/018

tüplüg "sabit"

yerni tarıttımız kemiştimiz anıŋ içinde ***tüplüg*** tağlarnı 193r/4=015/019

tüplüg tağlar "yerinden oynatılmaz dağlar"

yerni tarıttımız kemiştimiz anıŋ içinde ***tüplüg tağlarnı*** 193r/4=015/019

tüptüz "dümdüz, dosdoğru"

bütünlükün anlar tandılar ***tüp tüz*** tururlar anlar üze ḳorḳıtulu ḳılsa sen anlarnı azu ḳorḳıtulu ḳılmasa sen anlarnı kėrtgünmesler 2v/6=002/006

tüp tüz bol- "eşit olmak, müsavi olmak"

sewer eger kāfir bolsa siler neteg kim kāfir boldılar ***bolsalar siler tüp tüz***. 68v/7

tüp tüz köni tur- "dosdoğru olmak"

tüp tüz köni turġıl neteg kim fermānladıŋ kim öknüp yansa seniŋ boynaġuluḳ ḳılmaŋlar. 172r/9=011/112

tüptüz tur- "dümdüz durmak, dosdoğru durmak"

ḳaçan kim ***tüp tüz tursa*** sen sen ol kim sėniŋ birleki kişiler kėme üze ayġıl ögdilig Taŋrıḳa ol kim ḳutġardı bizni küç ḳılıġlı boḍunlardın 250v/2=023/028

tür- "dürmek, katlamak"

ol kün ***türer miz*** kökni andaġ ḳalı bitigçi bitigin türer tėg 241v/5=021/104

türk "hâkimiyet, güç, kuvvvet"

bilgil aŋar ol yaratılmışlar fermān erk ***türk*** 117v/9=007/054

erk türk "hâkimiyet, güç, kuvvvet"

bilgil aŋar ol yaratılmışlar fermān ***erk türk*** 117v/9=007/054

türlüg "çeşitli, türlü"

ḳaçan indürse miz anıŋ üze suwnı teprer kötrülür ündürür tėgme ***türlüg*** cüftdin körklüg 242v/9=022/005

türlüg türlüg 1."türlü türlü"

yme anıŋ belgülerindin yaratmaḳı köklerni yerni ***türlüg türlüg*** tilleriŋiz meŋizleriŋiz. 295v/7=030/022

2. "tenakuz, çelişki"

kişilerde kölüklerindin yılķılardın ***türlüg türlüg könleri*** andaġoķ. bütünlükün ķorķar Taŋrıda ķullarında bilgeler. 319r/1=035/028

türlüg türlüg yaratmaķı "çeşit çeşit yaratma, türlü türlü yaratma"

yme anıŋ belgülerindin ***yaratmaķı köklerni yerni türlüg türlüg*** tilleriŋiz meŋizleriŋiz. 295v/7=030/022

türt- "sürtmek, sıvamak, çalmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ķaçan ķopsaŋızlar namāzķa yuŋuzlar yüzleriŋizni eligleriŋizni çigneklerіŋizke tėgi suw ***türtüŋler*** başlarıŋızķa aḍaķlarıŋızķa ėkki topuķlarġa tėgi 80v/6=005/006

türtgü "sürtme, çalma (koku, yağ v.b. için)"

türtgü ot "katran"

iç tonları tėweke ***türtgü otdın*** yıḍıġ suwdın örter yüzlerini ot 192r/5=014/050

türül- "dürmek, dürülmek"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaķ yer barınça anıŋ ķudreti içinde turur ķıyāmet kün kökler ***türülmiş*** bolġay öz ķudreti birle 340v/5=039/067

türülmiş "bükülmüş, katlanmış, dürülmüş"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaķ yer barınça anıŋ ķudreti içinde turur ķıyāmet kün kökler ***türülmiş*** bolġay öz ķudreti birle. 340v/5=039/067

türülmiş bol- "dürülmek, bükülmek"

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça uluġlamaķ yer barınça anıŋ ķudreti içinde turur ķıyāmet kün kökler ***türülmiş bolġay*** öz ķudreti birle. 340v/5=039/067

tüş 1. "düş, rüya[424]"

andaġ erip anıŋ ***tüşi*** anlar āḫiret içinde anlar ziyān ķılıġlılar 165r/2=011/022

2. "uyuma, uyku"

ķaçan tėgdi erse anıŋ birle yügürgüke aydı ay oġulçuķum men körür men ***tüşüm*** içre kim men sėni ķurbān ķılur men. 328r/4=037/102

3. "akıl"

azu mu fermānlar anlarķa anlarnıŋ ***tüşleri*** munı azu mu turur anlar boynaġu boḍunlar. 387r/5=052/032

tüş yanışı "tabir, yorumlama, (murad edilen manayı) beyan etme"

424 Sözlükte "görmek" anlamına gelen "rüya", terim olarak, düş, uykuda görülen şeyler demektir. Uykuda görülen şeyler, gerçeğe işaret olabileceği gibi , gerçek dışı şeyler veya uyanık iken zihnini meşgul eden şeyler, arzu edip de ulaşamadığın şeyler de olabilir. Bu bakımdan rüyalar "rüyayı sadıka" ve "rüyayı kazibe" olabilir (Karagöz 2005:565).

aydı ay atam bu turur meniŋ ***tüşümnüŋ yanışı*** munda öŋdün ḳıldı oḳ anı iḍim yaraġlıġ. 181v/6=012/100

tüşler yorugı "tabir, yorumlama, (murad edilen manayı) beyan etme"

ermes miz bulġaşuḳ ***tüşler yorugını*** biligli ol. 177r/5=012/044

tüşni ḳıl- "rüyayı yapmak, rüyayı yerine getirmek (Mirac gecesindeki temaşaya işaret edilmektedir)"

ḳılmadımız ol tüşni kim körküttimiz saŋa meger yalġan kişilerke ḳarġalmış yıġaçnı oḳıġu içinde. 210v/4=017/060

tüş- 1. "düşmek; yakışık olmak, uygun gelmek"

bilgil ol kün kelür anlarḳa ermes yandurılmış anlardın ***tüşer*** anlarḳa ol anıŋ birle eligler erdiler 163v/7=011/008

2. "yere kapanmak, düşmek, secde etmek"

kötürdi atası anası taḫt üze ***tüştiler*** aŋar yüknügliler. 181v/5=012/100

3. "ortaya çıkmak, olmak"

tüşti yaraġlıġ yoḳ yoḍun boldı ol kim ḳılur erdiler. 122v/8=007/118

4. "düşmek"

anlarda kimi ayur destūr bėrgil maŋa bulġaḳ ḳılmaġıl bilgil bulġaḳ içiŋe ***tüştiler***. 144r/3=009/049

5. "kaplamak, kuşatmak"

ėligledi kök yalavaçlar sėnda öŋdün ***tüşdi*** anlarḳa kim ėligledi anlardın ol kim erdiler anıŋ birle ėligledi. 238r/1=021/041

6. "düşmek, inmek, yuvarlanmak, konaklamak, inmek"

çın anlarda ol ***tüşer*** Taŋrı ḳorḳınçından. 9r/6=002/074

tüşe yaz- "çökmek, göçmek"

yüzün ***tüşe yazarlar*** anlar kim oḳırlar anlar üze belgülerimizni. 248r/5=022/072

tüşmek "düşme, yıkılma"

tutar kökni ***tüşmekdin*** yer üze meger anıŋ destūrı birle bütünlükün Taŋrı kişilerke baġırsaḳ turur yarlıḳaġan turur. 247v/5=022/065

tüşügli 1. "düşen, yıkılan"

eger körseler bir kesek kökdin ***tüşügli*** ayġaylar bulıt turur biri biri üze tüşmiş. 387v/5=053/044

2. "Kıyamet (vaki olma manasında)"

ol kün tüşgey ***tüşügli***. 420v/9=069/015

tüşügliler "gelen, düşen, gelici"

sėzingeyler anlar ***tüşügliler*** aŋar bulmaġaylar andın yanġu yerni. 219r/1=018/053

tüşmiş "düşmüş"

kömerledi anı anlar üze yėti tünni sekkiz künler tutaşı körgey sėn boḍunını anıŋ içinde ***tüşmiş*** andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri teg. 420v/3=069/007

tüşgü "düşme"

ant içer men yulduzlar ***tüşgü*** yerleri birle 396r/9=056/075

tüşgün "konak"

yme ayḳa teŋledimiz anı ***tüşgünler*** ançaḳa tėgi yandı egülmiş butaḳ teg kėçki 322v/7=036/039

tüşnek "menzil"

bütünlükün anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler erür anlarḳa ḳamuġ türlüg niʿ metlig būstānlar ***tüşnek*** 222v/4=018/107

tüşrügli "konuk sever"

körmes mü siler men tükel bėrür men ölçekni men ***tüşrüglilerde*** yėgreki men 178r/7=012/059

tüşrül- "düşürülmek"

ḳaçan ***tüşrüldi*** erse eligleri içinde kördiler erse anlar yolsuz boldılar oḳ aydılar eger yarlıḳamasa bizni iḍimizā! örtmese bizni bolġay oḳ miz ḳor ḳılıġlılardın 125v/2=007/149

tüşük "menzil, misafir ağırlama yeri, misafir için hazırlanan yemek, ziyafet, konaklama yeri"

tüşükün turġu yer "menzil, misafir ağırlama yeri, misafir için hazırlanan yemek, ziyafet, konaklama yeri"

ammā anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa ***turġu yer tüşükün*** anın kim ḳılur erdiler 303r/8=032/019

tüşür- 1."düşürmek, yere çalmak"

tayanur men anıŋ üze yapurġaḳ ***tüşrür men*** anıŋ birle ḳoyumḳa 229r/5=020/018

2. "ikamet ettirmek, konaklatmak"

körmes mü sen baḳmas mu sen anlarḳa kim ***tegşürdiler*** Taŋrı niʿ metini nü-sipāslıḳın tüşürdiler boḍunlarını ziyānlıḳ sarāyıŋa tamuġḳa kigürgeyler aŋar nėme yawuz amrulġu yer ol ḳıldılar Taŋrıḳa teŋ tuş azıtsalar anıŋ yolından. 190v/3=014/028

tütün "tütün"

yana uġradı kökni yaratmaḳḳa ol ***tütün*** erdi aydı aŋa yme yerke keliŋler köŋlün azu küçün aydılar keldimiz boyun sügliler. 349r/9=041/011

tütün keldür- "duman çıkarmak"

köz tut ol kün ***keldürür kök tütün*** belgülüg. 363v/8=044/010

tütün kök "Kıyamet alemeti"

köz tut ol kün keldürür ***kök tütün*** belgülüg 363v/8=044/010

tütün- "alevlenmek, tütmek"

tütündi küydi baş ürüŋlükün. bolmadım sėni uḳmaḳda ay menim iḍim umınçsız nevmīḍ 223r/4=019/004

tütündi küydi baş ürüŋlükün "saç ağarmak, saçı ağarmış olan, ihtiyar"

tütündi küydi baş ürüŋlükün. 223r/4=019/004

tütünsüz "dumansız"

perīler atası yarattımız anı munda öŋdün tütünsüz otdın 193v/2=015/027

tütünsüz ot "parlak alev, dumansız alev, ateşin isiyle karışık alev"

yarattı perī özini ***tütünsüz otdın***. 392v/3=055/015

tüwüş "kırıntı, ufantı"

aydılar ḳaçan bolsa miz sünükler uwuş ***tüwüş*** biz mü ḳoparılur miz yaŋı yaratıġ 209v/5=017/049

tüy "tüy"

tüy taḳ- "deli gibi davranmak, delilik belirtisi göstermek"

ap yme ***tüy taḳmış*** kişi az turur ol pend tutar siler 421v/4=069/042

tüy taḳmış kişi "zan üzere gaybdan haber veren, kahin"

ap yme ***tüy taḳmış kişi*** az turur ol pend tutar siler 421v/4=069/042

tüz "doğru, düz"

tüz köni ḳorḳutsa ḳatıġlıḳ birle anıŋ üskindin sewünç bėrse kėrtgünüglilerke anlar kim ḳılurlar ėḍgülüklerni 214v /4=018/002

tüz bol- "eşit olmak"

tüz bolmas olduruġlılar kėrtgünüglilerdin yas iḍilerinde aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde öz mālları birle öz tenleri birle 69v/9=004/095

tüz kel- "sıray girmek, düzelmek"

tayanu olturuġlılar taḫtlar üze ***tüz kelmiş*** cüftlük bėrgey miz anlarḳa ürüŋ kėŋ közlüg 386v/5=052/020

tüz ḳıl- "yerle bir edilmek, yok edilmek"

ol kün sewer anlar kim tandılar boyun kerdi yalavaçḳa eger ***tüz ḳılsa*** anlar birle.63v/5=004/042

tüz tur- "doğru durmak"

ayġıl ay kitāb iyeleri keliŋ bir kelimeke kim ***tüz turur*** biziŋ aramızda taḳı siziŋ araŋızda kim ḳulluḳ ḳılmasa miz. 44r/8=003/064

tüz yöri- "düzgün yürümek"

ol kişi mü yorıyur teŋde tüşüp yüzi üze köni yol bilmişrek azu ol mu ***yöriyür tüz*** köni yol üze 417v/9=067/022

tüz boḍluġ "yaratılışça mükemmel"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıḍtımız aŋar öz feriştemizni yüz utru tikildi aŋar bir yigit kişi teg ***tüz boḍluġ***. 224r/1=019/017

tüz köni "eğrilik olmayan dosdoğru olan kitap, Kur'an, el-kayyim[425]"

tüz köni ḳorḳutsa ḳatıġlıḳ birle anıŋ üskindin sewünç bėrse kėrtgünüglilerke anlar kim ḳılurlar ėḍgülüklerni. 214v/4=018/002

tüz köni yol "mu'tedil, dosdoğru"

ol kişi mü yöriyür teŋde tüşüp yüzi üze köni yol bilmişrek azu ol mu yöriyür ***tüz köni yol*** üze. 417v/9=067/022

tüz teŋeşig "kısas (suçluya işlediği suçun aynısıyla ceza verme)"

aġırlıġ aylar ***tüz teŋeşig*** kim teŋdin keçse siler üze. 23r/4=002/194

tüz tur- "doğru durmak"

ayġıl ay kitāb iyeleri keliŋ bir kelimeke kim ***tüz turur*** biziŋ aramızda taḳı siziŋ araŋızda kim ḳulluḳ ḳılmasa miz meger Taŋrıḳa ortaḳ ḳoşmasa miz aŋa nerseni taḳı tutmasa pāremiz pāreni iḍiler Taŋrıdın öŋin. 44r/8=003/064

tüz yaban "düz ve çıplak arazi[426]"

eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin atılġay erdi ***tüz yabanḳa*** ol yerindi bolup. 420r/3=068/049

tüz yol "eşit, müsavi"

ol ol iḍi ıḍtı yalavaçını ***tüz yol*** birle köni dīn birle āşkārā ḳılmaḳ üçün ḳamuġ dīnler üze. 379r/3=048/028

tüz yoldın az- "hak ve doğru yoldan sapmak"

menim yolumda tileyü menim ḫoşnūdluḳumnı kizler siler anlar tapa dostluḳnı men bilür men anı kim kizler siler taḳı anı kim āşkārā ḳılur siler kim ḳılsa anı silerdin ***azdı oḳ tüz yoldın***. 406r/2=060/001

tüz yolḳa köndür- "doğru yola iletmek, hidayete erdirmek"

425 Kur'an; kendisinde eğrilik olmayan dosdoğru sabit manasındadır. Kur'an dosdoğrudur. Zira o beyan ve ifade- de tek başına kaimdir. Her türlü çapraşıklıktan, dolambaçlıktan, yalan yanlıştan tamamiyle uzak olan dosdoğru bir hakimdir (Türk 2001:169).

426 Arâʿ çıplak arazi anlamına gelen bir kelimedir. Rivayetlere göre Yunus Peygamber, Musul bölgesindeki Ninova kentinde yaşayan bir topluma gönderilir. Onları tevhide davet eder, fakat onlar kendisini yalanlarlar. Onların helak olmak üzere olduklarını anlayan Hz. Yunus orayı terk eder. Rum Denizinde bir gemiye biner. Gemidekiler onu denize atarlar, denizde bir balık onu yutar (Akpınar 2002:122).

ḳaçan yüzlendi erse medyen tuşıŋa aydı bolġay kim iḍim ***köndürgey mėni tüz yolḳa*** ḳaçan keldi erse medyen suwıŋa buldı anıŋ üze bir gürüh kişilerdin içrürler. 282v/5=028/022

tüz- 1.“düzenlemek, şekil vermek”

bütünlükün Taŋrı sewer anlarnı kim toḳışurlar anıŋ yolı içre ***tüze turmışlar*** andaġ ḳalı anlar kim tam teg üstüvār ḳılınmış 408r/3=061/004

2.“anlatmak”

yana yalavaçlar ol sawların ***tüzdimiz*** anlarnıŋ seniŋ üze 77v/4=004/164

3. “müsavi gelmek, eşit olmak, musavi kılmak, denkleştirmek”

ḳaçan ***tüzdi*** erse ėkki taġ arasını aydı ürüŋler ḳaçan ḳıldı erse anı ot aydı keltürüŋler ḳuyayın anıŋ üze sızġurmış baḳır. 221v/9=018/096

4. “müsavi olmak, birbirine denk gelmek, mu’tedil düzgün olmak”

ol ol iḍi kim törütti siler üçün ne kim yer içindeki yumġını yana uġradı kökke tapa ötrü ***tüzdi*** anlarnı yėti ḳat kökler. 4v/9=002/029

tüze tur- “saf tutmak, dizilmek, sıraya girmek”

ol kün ḳopar cebra’il taḳı ferişteler ***tüze turup*** sözlemesler meger ol kim destūr bėrse aŋar bağırsaḳ iḍi ayġay ṣavāb. 434r/5=078/038

tüze turmışlar “aynı saftakiler, sıradakiler”

bütünlükün Taŋrı sewer anlarnı kim toḳışurlar anıŋ yolı içre tüze turmışlar andaġ ḳalı anlar kim tam teg üstüvār ḳılınmış. 408r/3=61/004

tüzet- “yerle bir etmek”

yalġanḳa tuttılar siŋrin ḳıydılar yawuzladılar anı helāk ḳıldı anlarnı iḍileri yazuḳ birle ***tüzetti*** anlarnı 444r/9=091/014

tüzil- “dizilmek”

azu baḳmasa siler ḳuşḳa anlarnıŋ üze ***tüzilmişler*** yme teprerler ḳanatlardın tutmas anlarnı meger ol bağırsaḳ iḍi ol 417v/4=067/019

tüzilmiş “dizilen, sıralanan”

azu baḳmasa siler ḳuşḳa anlarnıŋ üze ***tüzülmişler*** yme teprerler ḳanatlardın tutmas anlarnı meger ol bağırsaḳ iḍi ol. 417v/4=067/019

tüzleştür- “arayı bulmak, barıştırmak”

eger tileseler yaraşturmaḳ ***tüzleştürgey*** Taŋrı olar ėkki ara 63r/1=004/035

tüzlük 1. “adalet, doğruluk, gerçek”

eger bolsa ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar yüŋül usluġ yā taḳı ża‘īf yā yaraġı yėtmez kim aytu bėrse ol aytu bėrsün erkligi ***tüzlük*** birle 36v/5=002/282

2. “denklik, eşitlik”

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze ***tüzlük*** teŋişmek öldürmişler içinde 20v/9=002/178

tüzlük teŋişmek "kısas (suçluya işlediği suçun aynısıyla ceza verme)"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi siler üze ***tüzlük teŋişmek*** öldürmişler içinde. 20v/9=002/178

tüzrek "daha düz, daha doğru"

boyun bėrdimiz ėşitgil baķġıl biziŋke yėgrek bolġay erdi anlarķa ***tüzrek*** könirek yoķ kim sürdi olarnı Taŋrı kafīrlıķları birle kėrtgünmesler meger az 64r/8=004/046

tüzün "yumuşak huylu"

taķı kim nū-sipāslıķ ķılsa çınoķ meniŋ iḍim muŋsuz turur ***tüzün*** turur. 277r/6=027/040

tüzün oġul "halim bir erkek çocuk"

sewünç bėrdimiz aŋar ***oġul birle tüzün***. 328r/3=037/101

tüzün iḍi "engin kerem sahibi olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Kerim[427]"

ay kişiler negü ārdı sėni ***tüzün iḍike***. 437v/1=082/006

tüzün iḍi ḥaķķı "engin kerem sahibi olan Allah'a ant olsunki"

bu sūre-i aḥķāf otuz tört āyet turur mekkede inmiş turur başladım Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıķaġlı ***tüzün iḍi ḥaķķı***. 368v/7=046/002

tüzüt- "biçim vermek, şekillendirmek"

yana ***tüzütti*** anı ürdi anıŋ içiŋe öz törütmiş cāndın 302v/3=032/009

427 Allah hakimlerin hakimi, her şeyden müstağni, fazilet türlerinin hepsine en çok layık, dilediğine dilediği kadar; dilediği şekilde, hiçbir sorguya tabi tutulmaksızın, istenildiği zamn bol bol ihsanda bulunur. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, kerimlerin en kerimi, affı bol Ekremü'l-Ekremin'dir (Cemel 2001:89).

-u-

u- "muktedir olmak"

ayur anlar kim kėrtgündiler bular mu ol anlar kim ant içtiler Taŋrı tuta iḍileri içinde ḳatıġlanu ***umışça*** anlar silerniŋ birle ol 87r/5=005/053

umas bol- "aciz olmak"

aydı ay ḳatıġlıḳḳa ***umas mu boldum*** bolmaḳımdım bu ḳarġa meŋizlig kömse men ḳaḍaşım uwutnı bolsa men ökünçlüglerdin 84r/2=005/031

umas ḳıl- "aciz bırakmak"

sėzinmegil anlarnı kim tandılar ozdılar anlar ***umas ḳılıġlılar*** tėp 136v/7=008/059

uç "bir nesnenin tükenmesi bitmesi, uç, kenar"

körgey sėn anlarnı ʿarża ḳılnurlar anıŋ üze başları ḳuḍı kemşip uçuzluḳdın baḳarlar köz ***uçıdın*** yaşru 357r/8=042/045

uçḳa ėlet- "sözü sonlandırmak, sözünde durmak"

anıŋ üze yaraşı tevrīt içinde incīl içinde ḳurʿān içinde. kim vefā ḳılsa yaʿnī ***uçḳa ėletse*** bıçığını Taŋrıdın küweniŋler satıġıŋızlar birle ol kim satıġlaştıŋızlar anıŋ birle. 150v/6=009/111

uç- "uçmak"

yoḳ hīç teprenigli tınlıġ yer içinde ap bir uçuġlu ***uçar*** ėkki ḳanatı birle meger gürūhlar silerke meŋzer 98v/5=006/038

uça "arka, sırt"

uḍdın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim kötürdi ***uçaları*** azu yaġlıġ baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı süŋük birle. ol yanut bėrdimiz anlarḳa küç ḳılıġlılar birle. 110r/5=006/146

uça suwı "bel suyu, sperma[428]"

anıŋdın kim ortaḳ ḳatarlar törütti kişini ***uça suwındın*** kim ol çoġıçı belgülüg. 196r/4=016/004

uçaŋur "rükû[429]"

428 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

uçaŋur ḳıl- "rükû kılmak, (namazda) ayaktayken sırt yere paralel olacak şekilde eğilmek"

aḍaḳın ḳılınlar namāznı bėriŋler zekātnı uçaŋur ḳılınlar ***uçaŋur ḳılıġlılar*** birle 6r/5=002/043

uçaŋur ḳılıġlı "rükû kılan, (namazda) ayaktayken sırt yere paralel olacak şekilde eğilen"

aḍaḳın ḳılınlar namāznı bėriŋler zekātnı uçaŋur ḳılınlar ***uçaŋur ḳılıġlılar*** birle 6r/5=002/043

uçġun "kıvılcım"

ol atar ***uçġun*** birle köşk teg 432v/4=077/032

uçmaḫ **(<S)** "Cennet ***bkz.*** uçmaḳ[430]"

biz aydımız ay ādem çın bu yaġı turur saŋa cüftüŋḳa çıḳarmasun oḳ silerni ***uçmaḫdın*** emgegey sen 234r/7=020/117

uçmaḫ boḍunları "Cennetlikler, Cennete girenler[431]"

bir teg bolmaz ot iḍileri taḳı ***uçmaḫ boḍunları*** birle uştmaḫ boḍunları anlar tururlar ḳurtuluġlılar 405r/6=059/020

uçmaḫ oġlanı "Cennetliklerin hizmetine verilmiş gençler"

yme tezginür anlar üze ***uçmaḫ oġlanı*** anlarḳa andaġ ḳalı anlar ṣadef içindeki kizlenmiş yinçü teg 386v/9=052/024

uçmaḳ "Cennet ***bkz.*** uçmaḫ[432] "

uçmaḳḳa kigrül- "Cennete sokulmak"

kim yıraḳ ḳılsa otdın ***kigrülse uçmaḳḳa*** ḳurtuldı oḳ ermes bu ajun tirigliki meger arġuç ėrinç 56r/5=003/185

uçmaḳḳa kigür- "Cennete sokmak"

---

429 Sözlükte "eğilmek, beli bükülmek, yüz üstü kapanmak, boyun eğmek" gibi anlamlara gelen rüku, dini bir kavram olarak, namazın rükünlerinden birisi olup kıraatten sonra elleri dizlere koyacak şekilde eğilmek demektir (Karagöz 2005:564).

430 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

431 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü niimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).Cennet'e girenlerin her türlü istek ve arzuları yerine getirilir. Cennet'teki bazı nimetlerin isim ve vasıfları Kur'an'ın değişik yerlerinde müminlere bildirilmiştir. Ayrıca Cennet'in dereceleri, oraya gireceklerin ilim ve ibadetleri, Allah'a yakınlıklarına göre düzenlenmiştir. Cennet ehlinin şunlar olduğu üzerinde görüşler vardır. Şirk, küfür ve nifak'tan uzak duranlar(Honamlıoğlu 1992:150). Şirk, küfür ve nifak'tan uzak duranlar, Tevhid inancı üzere, amel-i sâlih'te bulunmaya gayret gösterenler (Honamlıoğlu 1992:150).

432 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

kim ḳılsa ėḍgülükdin erendin azu tişidin ol kėrtgünmiş erse anlar ***kigürgeyler uçmaḳḳa*** küç tegrülmegeyler ḫurmā uruġınıŋ yufḳa ḳabınça 73r/5=004/124

uçmaḳḳa kir- "Cennete girmek"

azu sėzdiŋizler mü kim ***kirse siler uçmaḳḳa*** ḳaçan kelse silerke anlarnıŋ meŋzeki keçtiler silerde öŋdün 25v/4=002/214

uçuz 1."alçak, hor, değersiz"

azu men mü yėgrek men azu ol mu ol kim ***uçuz turur*** belgürtü yazmas 361v/3=043/052

2."üstün körü, sathi, değersiz, bayağı, hor"

ḳamuġ keligli tururlar aŋar ***uçuzlar***. 280r/8=027/087

3. "zorlama ve cebir sebebiyle en hor ve hakir hale gelen, daha zelil, daha düşük"

bütünlükün anlar ḫilāf ḳıldılar teŋrike yalavaçıŋa anlar bolġaylar ***uçuzlar*** birle. 402v/7=058/020

uçuz bol- 1."değersiz olmak"

uçuz bolġay yüzler ol tirigke kim hemīşe tirig turur 233v/9=020/111

2."eğilmek, boyun eğmek"

uçuz bolġay yüzler ol tirigke kim hemīşe tirig turur. 233v/9=020/111

uçuzraḳ "en değersiz, daha değersiz, ucuz"

ayurlar eger yansa miz kend tapa çıḳarġay oḳ ağırlıġraḳ aḍın ***uçuzraḳını***. 411r/4=063/008

uçuzla- 1."alçak ve hor görmek, hakaret etmek, küçültmek"

ol ürlür borġu içre ḳorḳar ol kim kökler içindeki ol kim yer içindeki meger kim tilese Taŋrı. ḳamuġ keligli tururlar aŋar ***uçuzlar.*** 280r/7=027/087

2."hissi ve manevi şeylerde hafife almak, küçümsemek, hataya düşürmek"

uçuzladı öz boḍunını boyun bėrdiler aŋar anlar erdiler yarlıġdın çıḳıġlı boḍunlar. 361v/4=043/054

3."yenmek, ezmek, hâkimiyet ve sultasını sürdürmek, diktatörlük etmek"

yme atasızını ***uçuzlamaġıl***. 445r/7=093/009

4. "hafif bulmak"

uçuzladı öz boḍunını boyun bėrdiler aŋar anlar erdiler yarlıġdın çıḳıġlı boḍunlar. 361v/4=043/054

uçuzlaġan "alçaltan, zelil kılan, aşağılık eden"

anuttımız tanıġlılarḳa ***uçuzlaġan*** ḳınnı. 76r/5=004/151

uçuzlaġan ḳın "alçaltıcı bir azap"

anuttımız tanıġlılarḳa ***uçuzlaġan ḳınnı***. 76r/5=004/151

uçuzlaġan ḳın otı "Semud kavmine gönderilen alcaltıcı azap yıldırımı"

yme ṣemūd boḍunıḳa köni yol körkittimiz anlarḳa üḍürdiler közsüzlükni köni yol üze tuttı anlarnı ***ḳın otı uçuzlaġan*** anıŋ birle kim ḳazġanur erdiler. 350r/3=041/017

uçuzlaġlı "alçaltan, zelil kılan, aşağılık eden"

tanıġlılarḳa ḳın turur ***uçuzlaġlı***. 11r/5=002/090

uçuzlaġlı ḳın "alçaltıcı bir azap"

anlar kim tandılar yalġanḳa tuttılar belgülerimizni anlar tururlar anlarḳa ***ḳın turur uçuzlaġlı***. 247r/4=022/057

uçuzlamış "alçaltan, zelil kılan, aşağılık eden"

meŋgü ḳalur anıŋ içinde ***uçuzlamış***. 266v/7=025/069

uçuzlap keçrügli "kahredici, kahredici üstünlüğe sahip olan"

aydı munu öldürgey miz oġlanlarını tirig ḳoḍġay miz ḳızlarını biz anlarnıŋ üstüninde ***uçuzlap keçrügliler*** miz. 123r/8=008/127

uçuzlan- "hor görülmek, aşağılanmak"

bütünlükün anlar ḫilāf ḳılurlar teŋrike yalavaçıŋa uçuzladılar neteg kim ***uçuzlandı*** anlar kim anlarda öŋdün indürdimiz ök belgülüg belgüler tanıġlılarḳa ḳın turur uçuzlaġalı 401r/2=058/005

uçuzlaġalı "aşağılayıcı, alçaltıcı"

bütünlükün anlar ḫilāf ḳılurlar teŋrike yalavaçıŋa uçuzladılar neteg kim uçuzlandı anlar kim anlarda öŋdün indürdimiz ök belgülüg belgüler tanıġlılarḳa ḳın turur ***uçuzlaġalı*** 401r/2=058/005

uçuzluḳ "değersizlik, küçüklük, ucuzluk"

aŋar yaḳınraḳ tiriglik içinde yaʿnī ***uçuzluḳ*** ḫorluḳ taturġay miz ḳıyāmet kün küyürgen ḳını 243r/4=022/009

uçuzluḳ ḳıl- "değersiz görmek"

aymas men silerke meniŋ ḳatımda tėp Taŋrı kizlençüleri bilmes men örtüglügni aymas men ferişte men tėp aymas men anlarḳa kim ***uçuzluḳ ḳılur*** közleriŋizler bėrmesük anlarḳa Taŋrı ėḍgülük 165v/7=011/031

uçuzluḳ/ḫorluḳ 1. "alçaklık, rüsvalık"

aŋar yaḳınraḳ tiriglik içinde yaʿnī ***uçuzluḳ ḫorluḳ***. 243r/4=022/009

2. "baş eğmek, boyun bükmek"

aymas men silerke meniŋ ḳatımda tėp Taŋrı kizlençüleri bilmes men örtüglügni aymas men ferişte men tėp aymas men anlarḳa kim ***uçuzluḳ*** ḳılur közleriŋizler bėrmesük anlarḳa Taŋrı ėḍgülük. 165v/7=011/031

uḍ "sığır, öküz"

çın ***uḍ*** örtüglüg boldı biziŋ üze biz eger tilese Taŋrı köni yolḳa 8v/7=002/070

uḍ- 1.“uymak, tâbi olmak, takip etmek”

anlar tururlar anlar köni yol körkütti Taŋrı anlarnıŋ köni yolıŋa ***uḍġıl***. 103v/3=006/090

2. “yanında yer almak, tabi olmak, uymak”

anlar tururlar anlar köni yol körkütti Taŋrı anlarnıŋ köni yolıŋa ***uḍġıl***. 103v/3=006/090

uḍu bar- “tâbi olmak”

aydımız iniŋler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke mėndin köni yol kim ***uḍu barsa*** köni yolumḳa yoḳ ḳorḳunç anlar üze ap yme anlar ḳaḍġurmaslar 5v/7=002/038

uḍu barıl- “tâbi olunmak”

ançada bīzār boldı anlar ***uḍu barıldılar*** anlardın kim uḍu bardılar 19v/2=002/166

uḍu bėr- “tâbi olmak”

tiler anlar kim ***uḍu bėrirler*** şehvetleriŋe kim emitmek emitmek uluġ 62r/1=004/027

uḍu eḍer- “izlemek, peşinden gitmek”

meger kim oġurlar oḳ ese èşütgüni ***uḍu eḍerse*** anı arġuç belgülüg 193r/4=015/018

uḍu ıḍ- “arkasından gelmek, takip etmek”

anlar kim yėtürürler māllarını Taŋrı yolı içinde yana ***uḍu ıḍmaslar*** aŋar kim yėtürdiler minnet taḳı eẕā yaʿnī raḥmet anlarḳa yalları iḍileri üskinde 34r/4=002/263

uḍu ıḍıl- “bir şeye tâbi olmak, tâbi tutulmak”

uḍu ıḍıldılar bu yaḳınraḳ içinde laʿnet sürülgenin ḳopmaḳ kün içinde 168r/5=011/060

uḍu kel- “peşinden gelmek, takip etmek”

uḍu keldi anlarḳa firʿavn çerigi birle örtti anlarnı. teŋizde ne kim örtti erse anlarḳa. 232r/3=020/078

uḍu keldür- “takip etmek, iz sürmek”

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol yaruḳluḳ könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳluḳlarḳa 86r/3=005/046

uḍu sözle- “arkasından söylemek”

ermez ol meger yarlıġ ***uḍu sözler*** 388r/4=053/004

uḍu tur- “uymak, tâbi olmak”

hergiz ḫoşnūd bolmas sėndin cuhūd ap yme tersālar ***uḍu turġınça*** anlarnıŋ milletleriŋe 14v/1=002/120

uḍu uḍu ıḍ- “arka arkaya göndermek”

yana ***ıḍtımız yalavaçlarımızını uḍu uḍu***. 251r/9=023/044

uḍuġlı “uyan, takip eden”

mundaġoḳ ıḍmadımız sènde öŋdün bir uluş içinde ḳorḳutuġlı meger kim aydı anıŋ uluġları biz buldumız atalarımızını bu yol üze biz anlarnıŋ izleri üze ***uḍuġlı*** miz. 359v/6=043/023

uḍu uḍu ḳuyġan yaġmur "bol bol yağan yağmur"

anlar üze ***uḍu uḍu ḳuyġan yaġmur*** ḳıldımız arıḳlarnı aḳar anlarıŋ altından. 96r/1=006/006

uḍalın(ı)ş- "birbiri ardınca yürümek"

ançada muŋḳa feryāḍ tige ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde müstecāb ḳıldı duʿānı silerke men yārī bèrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin ***uḍalınşu*** keligliler 132r/6=008/009

uḍalınşu keligliler "terkisine binen, terkisine bindirenler"

ançada muŋḳa feryāḍ tige ḳıldıŋızlar iḍiŋizlerde müstecāb ḳıldı duʿānı silerke men yārī bèrdeçi men silerke miŋ feriştelerdin ***uḍalınşu keligliler***. 132r/6=008/009

uḍdur- "arkasından göndermek, takip ettirmek"

bütünlükün bèrdimiz mūsāḳa bitigni ***uḍdurdımız*** anda kèḍin yalavaçlarnı 10v/5=002/087

uḍġan "hizmetçi"

belgürtmesünler bezeklerini meger öz cüftleriŋe yā azu atalarıŋa azu ḳayın atalarıŋa yā azu oġlanlarıŋa yā ögey oġlanlarıŋa yā erkek ḳadaşlarıŋa azu erkek ḳadaşları oġlanlarıŋa azu tişi ḳadaşları oġlanlarıŋa azu olarnıŋ tişileriŋe yā azu künleriŋe yā azu ***uḍġanlarḳa*** ḥācet iḍileride öŋin erenlerdin azu kençlerke anlar kim belgürtmezler uraġutlar uwut yènlerini 257v/8=024/031

uḍı "arka"

meger kim ḳapar ḳapmaḳlıḳ ***uḍusında*** kelir aŋar yaruḳ yulduz 325v/2=037/010

uḍı- "uyumak"

erdiler az tündin ***uḍırlar*** erdi. 384r/8=051/017

uḍıġlılar "uyuyanlar"

tezgindi anıŋ üze tezginigli iḍiŋdin anlar ***uḍıġlılar***. 419r/2=068/019

uḍıġlılar erken "kaylule vaktinde (öğle vakti) uyuyan, istirahate çekilen"

neçe üküş èldin yoḳ yoḍun ḳıldımız anı keldi aŋar èsizlikimiz tünle birle azu anlar ***uḍıġlılar erken***. 112v/8=007/004

uḍıġlı yaʿnī uyḳuda "uyuyan"

ḳorḳunçsuz mı boldı kentleri boḍunı kim kelmekke olarḳa ʿaẕābımız tünle anlar ***uḍıġlı erken yaʿnī uyḳuda***. 121v/6=007/097

uḍımaḳ 1."uyumak"

yme anıŋ belgülerindin ***uḍımaḳınız*** tünle taḳı kündüz tilemekiŋizler anıŋ

artuḳluḳından. 295v/8=030/023

2."istirahat, rahatlık, sukunet/ölüm"

ḳıldımız ***uḍımaḳınızlarını*** tayanmaḳ. 433r/9=078/009

uḍıġu "uyku"

ol ol iḍi ol ḳıldı silerke tünni keḍim örtüg ***uḍıġunı*** rāḥatlanġu ḳıldı kündüzni tarılmaḳ 265r/9=025/047

uḍıġu yeri "uyku yeri mezar"

ayġaylar ay vāy bizke kim ḳopġardı bizni bu ***uḍıġu yerimizdin*** vaʿde ḳıldı rūzī bėrigli Taŋrı çın aydı ıḍılmışlar 23v/2=036/052

uḍış- "uyuşmak"

boldı ***uḍışmış*** ḳan yarattı tüzdi 430r/3=075/038

uḍışmış ḳan "kan pıhtısı"

boldı ***uḍışmış ḳan*** yarattı tüzdi. 430r/3=075/038

uḍıt- "arkasına düşürmek, peşine takmak"

ne kim indürüldi saŋa iḍiŋdin boynaġuluḳın kėrtgünmemekin kemiştimiz anlar ara yaġılıḳnı sewügsizlikni ḳıyāmet künke tėgi tėgme yolı yandursalar otnı toḳuşḳa ***uḍıtur*** anı Taŋrı 88v/2=005/064

uḍul- "birbiri ardınca yürümek, takip etmek ***krş***. uyul-"

yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa tünle ėletgil menim ḳullarımnı siler ***uḍulmış*** siler. 269r/9=026/052

uḍula- "birbiri ardınca yürümek, takip etmek"

aydı ol turur ol kim tiler erdimiz. ḳaytardılar anlarnıŋ izleri üze ***uḍula*** uḍulaşmaḳ 219v/9=018/064

uḍulaş- "birbiri ardınca yürümek, takip etmek"

aydı ol turur ol kim tiler erdimiz. ḳaytardılar anlarnıŋ izleri üze uḍula ***uḍulaşmaḳ*** 219v/9=018/064

uġ "kefalet, tanık, şahit[433]"

uġḳa ḳıl- "tanık tutmak"

tükel ḳılıp başḳa ėletigliler Taŋrı ʿahdini ḳaçan ʿahd ḳılsa siler buzmaŋlar andlarnı anıŋ bekümişinde kėḍin ***ḳıldınızlar*** oḳ siler Taŋrını siler üze ***uġḳa*** 202v/9=016/091

uġḳa kir- "kefil olmak"

433 Tanıklık yapmak, haber vermek, muttali olmak, bilmek, bildirmek, idrak etmek, yetişmek, hazır bulunmak, sözle veya fiilen delil olmak, yemin etmek anlamlarındaki "ş-h-d" kökünden türeyen "şahid", tanık, bilen, muttali olan, hazır olan ve delil demektir. Çoğulu "şühud, eşhad, şühhed"dir Karagöz 2005:610)

taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol uġurda kim kemişürler ḳalemlerin ḳımār oḳların anlarnıŋ ḳayusı ***uġḳa kirür*** meryemḳa taḳı ermediŋ anlarnıŋ ḳatında ol vaḳtın kim ḫuṣūmet ḳılurlar 42v/2=003/044

uġan 1."kudreti büyük, gücü sonsuz olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Kadir[434]"

eger tiledi erse Taŋrı életgey erdi éşitgülerini körgülerini bütünlükün Taŋrı tégme nerse üze ***uġan*** ol 3v/9=002/020

2. "ayarlama, kadrini bilme"

biz anı életmek üze aŋar ***uġan*** miz. 249v/6=023/018

3. "ölçüp biçen"

érte bardılar uġraġ üzele ***uġanlar***. 419r/5=068/025

uġra- 1."niyetlenmek, karar vermek, yönelmek"

ol vaḳtın kim ***uġradı*** ékki ögür sizdin kim yüreksiz bolsalar taḳı Taŋrı yārī bérgüçi ol ékkisiniŋ. taḳı Taŋrı üze tevekkül ḳılsun mü'minler 50r/1=003/122

2. "azmetmek, kastedmek"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ eḍgü artuḳluḳı seniŋ üze taḳı anıŋ yarlıḳamaḳı ***uġraġay*** erdi bir gürūh anlardın yolsuz ḳılmaḳlarıŋa séni. 72r/2=004/113

uġramaḳ "uğrama"

ḳaçan keldi erse anlarḳa yaraġlıġ birle biziŋdin aydılar öldürüŋler anlarnıŋ oġlanlarını kértgündiler anıŋ birle tirig ḳoḍuŋlar tişilerini ermez tanıġlılar alı ***uġramaḳı*** meger yolsuzluḳ içre. 343v/6=040/025

uġrayu 1."önce davranmak, ilk olarak yapmak"

nelük toḳuşmas siler ol boḍunlar birle kim sıdılar antlarını ***uġradılar*** yalavaçnı çıḳarmaḳ anlar törçittiler silerni ilki yolı. 139v/9=009/013

2. "meyletmek, yeltenmek"

ay anlar kim kértgündiler yāḍ ḳılınlar Taŋrınıŋ niʿmetlerini siler üze ançada ***uġradı*** bir boḍun kim yaḍmaḳları silerke eliglerini yıġdı eliglerini silerdin. 81v/1=005/011

uġraġ 1."azim, kararlılık"

bıçıġ ḳıldımız oḳ ādem birle munda öŋdün unuttı tapılmadı ***uġraġ*** 234r/5=020/115

2. "men etme, mahrum bırakma"

érte bardılar ***uġraġ*** üzele uġanlar. 419r/5=068/025

uġraġ iḍileri "azim sahibleri, kararlılık gösterenler"

434 "Kadr" mastarından gelen "Kadir" ölçmek, düzenlemek, gücü yetmek, sahip olmak, hakim olmak gibi manalara gelmektedir. Bu kelimenin türevleri olan "Kader, Kudret, Takdir, Kadr"de Kur'an da geçmektedir.Allah, tam bir kudret sahibi hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağı mutlak kadirdir. Dilediğini dilediği şekilde yapmaya gücü yetendir (Cemel 2001:121).

sergil neteg kim serindi ***uġraġ iḍileri*** yalavaçlardın tawratmaġıl anlarḳa 372r/8=046/035

uġraġsız "şüphesiz ***bkz.*** uġrasız"

anlar kim sınardın tururlar uluġ yazuḳlardın yme körksüz işlerdin meger uġraġsız 389r/5=053/032

uġrasız "kasıtsız ***bkz.*** uġraġsız"

tutmas silerni Taŋrı ***uġrasız*** anlar birle antlarıŋız içinde yoḳ kim tutar silerni anıŋ birle kim tügdüŋüzler antlarıŋızını 91r/3=005/089

uġur "zaman, vakit"

ol ***uġurda*** kim aydımız feriştelerke yüknüŋler ādemḳa yükündiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış unamadı tekebbürlük ḳıldı 5r/9=002/034

uġuş 1."nesil, kabile[435]"

eşitmedimiz bunu cündnı kėḍinki ***aġuş*** içinde ermez bu meger yalġan ḳoşmaḳ 330v/6=038/007

2. "kardeş, erkek veya kız kardeş"

arḳaḍaşları azu ***uġuşları*** anlar bitidi köŋülleri içinde īmānnı küçlendürdi anlarnı bir ferişte birle andın. 402v/9=058/022

3. "millet, ırk, şuûb[436]"

ay kişiler biz yarattımız silerni erkekdin taḳı tişidin ḳıldımız silerni gürūh gürūh ***uġuşlar*** bilişse siler. 381r/3=049/013

4. "aşiret, yakınlar, akrabalar, arkadaşlar"

arḳaḍaşları azu ***uġuşları*** anlar bitidi köŋülleri içinde īmānnı küçlendürdi anlarnı bir ferişte birle andın. 402v/9=058/022

uḳ- (1) 1."anlamak, idrak etmek, kavramak"

ol ol iḍi kim törütti silerni yalŋuz etözdin ornap turuġlaġ urunçaḳ urġu yer aḍırdımız belgülerni ol boḍunḳa kim ***uḳarlar*** .104v/6=006/098

2. "iyice anlamak, güzelce anlamak, çözmek"

arıġlıḳ aytur aŋar yėti ḳat kökler yerler ol kim anlar içindeki yoḳ nersedin meger arıġlıḳ ayur anıŋ ögdüsi birle yoḳ kim ***uḳmas*** siler arıġlıḳ aymaḳlarını.

435 Arapça'da "önüne almak, karşısına almak" anlamındaki "kabl" kökünden gelen "kabile", kafatasını oluşturan ve karşılıklı duran dört kemikten her birinin adıdır. İnsan topluluklarını meydana getiren alt kümeleri insan vücudunun bazı organlarına benzeterek adlandırma anlayışından hareketle, aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı olan büyük insan topluluğuna bu isim verilmiştir (Avcı-Şentürk 2001:30).

436 Akrabalık ile ilgili kavramlardan biri olan "şa'b" kelimesinin çoğuludur. Şa'b, meşhur bir babaya, ataya dayanan çok sayıdaki insan topluluğu, büyük kabile anlamına gelir. Bir aileden doğup dallanan kabileler grubu anlamı da vardır. Modern Arapça'da "şa"b", halk anlamında kullanılır (Öncel 2003:17).

209r/6=017/044

3. "fakih (derin anlayışlı) olmak"

kerekmez yaramaz mü'minlerḳa çıḳsalar ḳamuġ tükel. nelük çıḳmas tėgme gürūhdın anlardın bir gürūh ***uḳsalar*** dīn içinde ḳorḳutsalar boḍunlarını ḳaçan yansalar anlarḳa bolġay kim anlar saḳlangaylar. 152r/4=009/122

uḳ … bil- "iyice anlamak, güzelce anlamak, çözmek"

eger ***uḳar bilir*** erseler. 147v/5=009/081

ögüt uk- "anlamak"

yoḳ kim anlar tandılar ḳoşarlar Taŋrı üze yalġannı üküşrekleri ***ögüt uḳmaslar*** 93r/1=005/103

söz uḳ- "anlamak, söz dinlemek"

uḳsunlar sözümni 229v/2=020/028

tanuḳ oḳu- "tanık getirmek, tanık çağırmak"

oḳunlar tanuḳlarınızını Taŋrıda aḍın eger erse siler çın sözlügliler 4r/5=002/023

uḳġan "haberdar, esma-i hüsna'dan el-Habīr[437]"

yoḳ kim erür Taŋrı anı kim ḳılur siler ***uḳġan***. 377r/4=048/011

uḳḳan "haberdar, esma-i hüsna'dan el-Habīr[438]"

bütünlükün Taŋrı yinçge körgen ***uḳḳan*** ol. 300r/9=031/016

uḳ- (2) "bulaşmak"

ayada uḳmış kirçe "avuç kiri kadar (en ufak miktarda, zerre kadar, kıl payı)"

azu bar mu anlarḳa] ülüş ėlligdin andaġ erse bėrmeseler kişilerke ***ḫurmā urūġının yufḳa ḳabınça.*** 64v/5=004/049

aḍaḳ uḳmış kirçe "ayak kiri kadar (en ufak miktarda, zerre kadar, kıl payı kadar)"

küç ḳılınmaġaylar az nek ***aḍaḳ uwmuş kirçe*** . 211v/4=017/071

uḳıl- "bilinmek, anlaşılmak"

ḥelāl ḳılındı silerke silerke tilsiz yılḳılar meger ol kim ***uḳılur siler*** üze ḥelāl ḳılmaġalı awnı siler iḥrām tutmış erken bütünlükün Taŋrı ḥükm ḳılur ne tilese 79r/9=005/001

uḳıt- "okutmak, anlamasını sağlamak, uymak"

437 "El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir. Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

438 "El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir.Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

ayġaylar eger èşittimiz erse azu ***uḳıttımız*** erse bolmaġay erdimiz tamu boḍunıdın 417r/4=067/010

uḳtur- 1.“okutmak, anlamasını sağlamak, uymak”

Taŋrı tapa yanışıŋızlar ḳamuġ ***uḳturur*** silerke anı kim ḳılur erdiŋizler 93r/5=005/105

2. “tefhim etmek, anlamasını sağlamak”

uḳturdumız anı süleymānḳa. 240r/2=021/079

3.“yalvarıp yakarmak, niyazda bulunmak, tazarru etmek”

sekkiz cüft ḳoydın saġlıḳdın èkki. eçküdin èkki aygıl èkki erkekni mü ḥarām ḳılındı azu èkki tişini mi azu ol kim ḳapsadı anıŋ üze èkki tişiniŋ oġulçuḳları ***uḳturuŋlar*** maŋa biligler eger erse siler çın sözlügliler. 109v/5=006/143

uḳturmaḳ “vahy etmek, kulunun kalbine düşünceyi doğurmak”

aygıl ol uluġ ***uḳturmaḳ*** turur. 334r/3=038/067

uḳturu bèr- “haber vermek”

aygıl ***uḳturu mu bèrür*** siler Taŋrıḳa anı kim bilmes erse kökler içinde yme yerler içinde. 154v/7=010/018

uḳturu tile- “bildirmesini istemek, haber vermesini taleb etmek”

uḳturu tilerler sèndin yaraġlıġ mu ol. 158r/7=010/053

uḳturul- “çağrılmak, haber verilmek, okunmak”

vaʿde ḳıldı anlar tandılar ḳoparılmamaḳlarını aygıl yoḳ meniŋ iḍim ḥaḳḳı ḳoparılġuluḳ siler yana ***uḳturulġay siler*** anı kim ḳıldıŋız 412r/3=064/007

ʿuḳūbet (<A.) “felaket, musibet”

bulġay Taŋrı ***ʿuḳūbetini*** anıŋ üskinde tükel ḳılġay aŋar saḳışnı Taŋrı terk saḳışlıġ ol 259r/3=024/039

uḳuşluġ “anlayışlı, akıllı”

körmedi miz sèni uḍu bardı saŋa meger anlar kim anlar ıŋaraḳlarımız yaʿnī yawuzraḳlarımız żaʿīf rāylıġ az ***uḳuşluġ*** 165r/8=011/027

uḳuşsuz “anlayışsız”

ḳaçan aytılsa anlarḳa kèrtünüŋler neteg kim kèrtgündi kişiler ayurlar kèrtgünür miz neteg kim kèrtgündi ***uḳuşsuzlar***. bilgil anlar tururlar anlar uḳuşsuzlar ançası bar bilmesler 3r/7=002/013

uḳuşsuzluḳ “anlayışsızlık”

aydı bir gürüh anlar kim tandılar anıŋ boḍunından biz körer miz sèni ***uḳuşsuzluḳ*** içre biz sèznür miz sèni yalġançılardın 118v/9=007/067

uḳuşsuzluḳ içre “akılsız, kıt akıllı, hafif meşreb”

aydı bir gürūh anlar kim tandılar anıŋ boḍunından biz körer miz sėni ***uḳuşsuzluḳ içre*** biz sėznür miz sėni yalġançılardın. 118v/9=007/066

uḳuşsuzluḳın bilmedin "akılsız, kıt akıllı, hafif meşreb"

ziyān ḳıldı oḳ anlar kim öldürdiler oġlanlarını ***uḳuşsuzluḳın bilmedin*** ḥarām ḳıldılar anı kim rūzī ḳıldı olarḳa Taŋrı yalġan ḳoşa Taŋrı üze. 109r/5=006/140

ul "temel"

azu kim kemişti ***ulını*** yar ḳırıġı üze yemrülġen turur 150v/1=009/109

ulını yar ḳırıġı "uçurum, yar"

azu kim kemişti ***ulını yar ḳırıġı*** üze yemrülġen turur. 150v/1=009/109

ula- 1."birleştirmek, bitiştirmek, eklemek"

meger kim anlar ***ularlar*** bir gürūhḳa siler ara olar ara bütünlük baçıġ azu kelseler silerke tarup köküzleri toḳışmaḳları üçün silerniŋ birle azu toḳışmaḳları boḍunları birle 68v/9=004/090

2. "iyilik etmek, güzel davranmak, alaka ve irtibat kurmak, ulaşmak, varmak, bağlı olmak, mensup olmak"

meger kim anlar ***ularlar*** bir gürūhḳa siler ara olar ara bütünlük baçıġ azu kelseler silerke tarup köküzleri toḳışmaḳları üçün silerniŋ birle azu toḳışmaḳları boḍunları birle. 68v/9=004/090

ulaġ "sebep, yol"

yana uḍu barġay sebebke ***ulaġḳa*** 221v/2=018/089

ulamtılıḳ "devamlı"

taḳı anlardın kim erseni bar kim eger emīn tutsaŋ anı bir altun birle ötemegey anı saŋa meger ***ulamtılıḳ*** ḳılsaŋ anıŋ üze turuḳup. 45r/8=003/075

ulamtılıḳ ḳıl- "sürekli etmek, devamlılık göstermek"

taḳı anlardın kim erseni bar kim eger emīn tutsaŋ anı bir altun birle ötemegey anı saŋa meger ulamtılıḳ ḳılsaŋ anıŋ üze turuḳup 45r/8=003/075

ulamtur- "katmak"

cānımnı alġıl müsülmānın ***ulamturġıl*** mėni ėḍgülerke 182r/3=012/101

ulan- 1."ulanmak, birleştirilmek, eklenmek"

ne kim bolsa ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa ulaşmaz Taŋrıḳa ne kim bolsa Taŋrınıŋ ol ***ulanur*** ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa 108v/6=006/136

2. "mâsîvâdan uzaklaşıp ibadete dalarak, kendini Allah'a vermek, gönülden bağlanmak"

yāḍ ḳılġıl iḍiniŋ atını ulanġıl anıŋ tapa ***ulanmaḳ***. 426v/5=073/008

3. "iyilik etmek, güzel davranmak, alaka ve irtibat kurmak, ulaşmak, varmak, bağlı olmak, mensub olmak"

ḳaçan kim kördi erse eliglerini ***ulanmaz*** aŋar aġduḳları olarnı köŋliŋe suḳtı anlardın ḳorḳınçı. 169r/3=011/070

4."ulaşmak, varmak"

yāḍ ḳılġıl iḍiniŋ atını ulanġıl anıŋ tapa ***ulanmaḳ***. 426v/5=073/008

ulanmaḳ "ulaşma, varma"

yāḍ ḳılġıl iḍiniŋ atını ulanġıl anıŋ tapa ***ulanmaḳ***. 426v/5=073/008

ulaş- "erişmek, ulaşmak, varmak, yetişmek"

bu biziŋ ortaḳlarımıznıŋ yaʿnī butlarımıznıŋ turur. ne kim bolsa ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa ***ulaşmaz*** Taŋrıḳa ne kim bolsa Taŋrınıŋ ol ulanur ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa 108v/5=006/136

ulaşı "daima, devamlı, sürekli ***bkz.*** ulaşu"

küsemesler anı ***ulaşı*** anıŋ birle kim aşundurdı eligleri. Taŋrı biligli ol küç ḳılıġlılarnı 11v/5=002/095

ulaşu "daima, devamlı, sürekli ***bkz.*** ulaşı"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler herāyna kigürgey miz anlarnı būstānlarḳa aḳar anıŋ astınındın arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde ***ulaşu*** 65r/8=004/057

ulaşılıḳ "ulaşmak, bitişmek, eklenmek ***bkz.*** ulaşıḳlıḳ"

ėtgil kübe yarıḳlar teŋlegil ***ulaşılıḳ*** içre ḳılınlar ėḍgü 312v/7=034/011

ulaşıḳlıḳ 1."ulaşmak, bitişmek, eklenmek"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ***ulaşıḳlıḳ*** ap yme arḳası sınmış 92v/9=005/103

2."akrabalık, neseb[439] ***krş.*** ulaşılıḳ"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ***ulaşıḳlıḳ*** ap yme arḳası sınmış. 92v/9=005/103

3. "ikiz olarak doğan dişi davar[440]"

ḳılmadı Taŋrı bir ḳulaḳı telinmişdin ap yme ıḍuḳ ıḍmışlardın ap yme ***ulaşıḳlıḳ*** ap yme arḳası sınmış 92v/9=005/097

4. "vesile, yaklaşma vasıtası"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳuŋ Taŋrıḳa tileŋler aŋar ***ulaşıḳlıḳnı***. 84v/3=005/035

439 Akrabalığı ifade eden kelimelerden biri de Nesebdir. Nesep soyca akrabalığı ifade etmektedir (Karagöz 2005; 368).

440 "Bir koyun dişi doğururşa kendilerinin, erkek doğururşa putların olurdu. Eğer hem erkek hem dişi doğururşa kardeşine eklendi derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi (Gülle 1999-I:371).

ulaşıklıḳ ḳıl- "akrabalık kurmak, soy bağlantısı kurmak"

ḳıldılar anıŋ ara taḳı perīler ara ***ulaşıklıḳ*** 329v/6=037/158

ulaşıklıḳ/yawuḳluḳ "nesep, soy, akrabalık, soy bağı"

ol ol iḍi yarattı suwdın yaŋluḳ ḳıldı anı ***ulaşıklıḳ yawuḳluḳ***. 265v/8=025/054

ulaştur- "ulaştırmak, yerine getirmek"

ulaşturdımız oḳ anlarḳa sözni bolġay kim anlar pend alınġaylar 285r/7=028/051

ulaşturġu "ulaştırma"

bütünlükün ṣadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ***ulaşturġu*** isitgü boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh aḍrılmış yol oġlanları teŋeştürmek Taŋrıdın144r/3=009/060

ulaşu "daimi, sürekli devamlı"

küsemesler anı ***ulaşı*** anıŋ birle kim aşundurdı eligleri. 11v/5=002/095

ulġar- "büyümek, akılca olgunlaşmak"

eger körse siler anlardın köni yolluġluḳ bėriŋler anlarḳa tawarlarını. yėmeŋler anı artayu ėweklikin kim ***ulġarġaylar*** tėp 58v/2=004/006

ulı- "ulumak, inlemek"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ***ulımaḳı*** kişnemeki eşek aġırmaḳı 172r/1=011/106

ulımaḳ kişnemek "inilti"

yana anlar kim ḳutsuz boldılar ot içinde anlarḳa anıŋ içinde it ***ulımaḳı kişnemeki*** eşek aġırmaḳı. 172r/1=011/106

uluġ 1."her şeyden yüce olan Allah, esma-i hüsnadan el-Azim[441]"

aġruḳ bolmas aŋar ol ėkkini küḍezmek ol turur yüksek ***uluġ*** 32v/6=002/255

2. "efendi"

ḳıḳırdı anı ferişteler taḳı ol öre turġan namāz ḳılur miḥrābda kim Taŋrı müjde bėrür saŋa yaḥyā birle rāstlaġan kelimeni Taŋrıdın taḳı ***uluġ*** taḳı tişilerke yawumaġan taḳı peyġāmber eḍgülerdin 42r/2=003/039

3."büyük, ulu, yüce "

taḳı anlar anlarḳa ḳın ***uluġ***. 48r/8=003/105

4. "üstün, büyük, yüce"

Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı bu ant turur ḳāf taġı tuta ḳāf taġı ḥaḳḳı kim bu cihān tegresini tutup turur taḳı ḳur'ān ḥaḳḳı ***uluġ***. 381v/6=050/001

441 "Azīm", ızam kökünden büyüklük manasında bir sıfat olup büyüklükte mübalağa ifade etmektir. İzam, büyük, aziz, ulu, yüce ve kibariya manalarına gelmektedir. Sübhan Teâlâ'nın büyüklük sıfat ve azametine akıllar erişemez, O'nun künhünü gözler kuşatamaz (Cemel 2001:78).

5.“pek, çok”

aydılar içürmez miz ançaḳa tėgi yandurmaġınça ḳoyçılar taḳı atamız ḫᵛāce turur ***uluġ***. 282v/8=028/023

6. “dünya nimetleri ve şehvanī şeyleri hususunda geniş bir bolluğa ve nimete sahip kılınan”

ıḍmadımız bir kent içinde ḳorḳuttaçıdın meger aydı ol kent ***uluġları*** biz ıḍıldıŋızlar aŋar tanıġlılarmiz. 315r/1=034/034

7. “büyüklüğü aşikar olan”

aydı nūḥ yalavaç iḍimā! anlar mėnim sözüm tutmadılar uḍu bardılar aŋar kim arturmadı aŋar neki tawarı oġlı ḳızı meger ḳor yaslıġlıġ al ėttiler ***uluġ*** al ėtmek. 424v/1=071/022

8.“ zatının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılmayacak kadar ulu, esma-i hüsnadan el-Kebir[442]”

nė ol aydı cebraʾil iḍiŋizler aydılar ferişteler ol yüksek turur ***uluġ*** 315r/2=034/023

9. “şanlı, şerefli, esma-i hüsna'dan el-Mecīd[443]”

bütünlükün ol ögdülmiş turur ***uluġ turur*** 169r/7=011/073

10. “şanlı, şerefli, esma-i hüsna'dan el-Mācid"[444]

ʿarş iḍisi ***uluġ Taŋrı*** 440r/9=085/015

uluġ al et- “büyük tuzak kurmak”

al ėttiler ***uluġ al ėtmek***. 424v/1=071/022

uluġ al ėtmek “büyük tuzak kurma”

al ėttiler ***uluġ al ėtmek***. 424v/1=071/022

uluġ ʿarş iḍisi “büyük Arşın Rabbi”

ayġıl kim turur yėti ḳat kökler iḍisi ***uluġ ʿarş iḍisi***. 253r/9=023/086

uluġ artuḳluḳ “lütuf[445]”

442 Kebir, kökünden gelmektedir ve büyük anlamındadır. Genellikle, el-Alī ve el-Müteālī isimleriyle bitişik kullanılmıştır.Sübhanu'l-Kebīr, medhedenlerin methinin üstünde yücedir. Allah'ın büyüklüğünü hislerin müşahade etmesi, aklın idrak etmesi mümkün değildir. Hiçbir şeyle onu anlamak mümkün değldir (Cemel 2001:83).

443 Noksan sıfatlardan münezzeh Mecid olan Allah, tam kamil, yüce, şanlı ve şerefli, lütuf ve keremi bol olandır. Kullarına karşı bol lütuf ve keremiyle lütufkardır. “El-Mecid” şeref, azamet ve kadri yüce anlamlarına gelir. “El-Mecid” ise sözlükte kerim ve azamet sahibi demektir. Mecid'in bir manası da zatı şerefli olan, fiilleri güzel olan, bağış ve atiyyesi bol olan, cömertlikte sınırsız davranan demektir. Bu isim Kur'an-ı Kerim'de bir defa zikredilmiştir (Cemel 2001:97).

444 “El-Macid”, lügatta “kerem, şan, şeref ve ululuk anlamına gelir” “Mecd” kökünden gelmekte olan bu kelime şanlı, şerefli, keremi bol, şanı yüce” demektir. Bu kelimenin Alim şeklinde kullanıldığı gibi Macîd manasında da kullanılması mümkündür.Bu isim Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir. Fakat el-Mecid şeklinde mezkurdur (Cemel 2001:119).

sewünç bėrgil mü'minlerke kim anlarḳa Taŋrıdın ***uluġ artuḳluḳ*** 308v/7=033/047

uluġ artuḳluḳ iḍisi "lütuf sahibi, esma-i hüsna'dan el-Latif[446]"

Taŋrı üdrer yarlıḳamaḳı birle kimni tilese Taŋrı ***uluġ artuḳluḳ iḍisi*** ol 13r/1=002/105

uluġ artuḳluḳ eḍgülük iḍisi "hayır sahibi, kerem sahibi, esma-i hüsna'dan el-Latif[447]"

Taŋrı ***uluġ artuḳluḳ eḍgülük iḍisi*** ol. 134r/1=008/029

uluġ artuḳluḳ ḳıl- "büyüklenmek, kibirlenmek"

ḥükm ḳıldımız Taŋrı ḳulı oġlanıŋa bitig içinde artaḳlıḳ ḳılġay siler ök yer içinde ėkki yolı yana artuḳluḳ ḳılġay oḳ siler ***uluġ artuḳluḳ ḳılmaḳ***. 206r/6=017/004

uluġ artuḳluḳ ḳılmaḳ "fesat çıkarmak, kibre kapılmak"

ḥükm ḳıldımız Taŋrı ḳulı oġlanıŋa bitig içinde artaḳlıḳ ḳılġay siler ök yer içinde ėkki yolı yana artuḳluḳ ḳılġay oḳ siler ***uluġ artuḳluḳ ḳılmaḳ*** 206r/6=017/004

uluġ artaḳlıḳ "büyük fesat"

meger ḳılmasa siler anı bolġay bulġaḳ yer içinde ***uluġ artaḳlıḳ*** 138r/6=008/073

uluġ artaḳlıḳ bol- "büyük fesat olmak, büyük fesat çıkarmak"

meger ḳılmasa siler anı ***bolġay bulġaḳ yer içinde uluġ artaḳlıḳ***. 138r/6=008/073

uluġ azaḳlıḳ "büyük bir sapıklık"

ayġay emet keldi ök biziŋke ḳorḳıtıġlı yalġanḳa tuttumız aydımız indürmedi Taŋrı nersedin ermez siler meger ***azaḳlıḳ içre uluġ*** ayġaylar eger ėşittimiz erse azu uḳıttımız erse bolmaġay erdimiz tamu boḍunıdın. 417r/4=067/009

uluġ belgü "büyük ayet, büyük delil"

körkütgey miz saŋa ***uluġ belgülerimizdin*** 229r/9=020/023

uluġ bol- "büyük olmak, büyümek"

ḳılmadımız ol ḳıbleni kim erdiŋ anıŋ üze meger bir ök bilse miz kim uḍu bėrir yalavaçḳa anıŋdın kim ewrülür ėkki ökçesi üze neçeme ***bolsa uluġ*** meger anlar üze köni yolḳa köndürdi Taŋrı 17r/2=002/143

uluġ boynaġuluḳ ḳılmaḳ "büyüklük taslamak"

---

445 Sözlükte "iyilik, başarı, yumuşak ve nazik davranma" gibi anlamlara gelen lütuf, dini bir kavram olarak, Allah'ın kullarına olan yardımı, onları başarıya ulaştırması, koruması anlamında kullanılır. Lütuf sahibi anlamında latif Allah'ın güzel isimlerinden biridir (Karagöz 2005:399).

446 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif'in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif' yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

447 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif'in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif' yedi defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

uluġsıġlıḳ ḳıldılar etözleri içinde. boynaġuluḳ ḳıldılar ***uluġ boynaġuluḳ ḳılmaḳ***. 263v/9=025/021

uluġ bühtān "şeni' olan batıl, hayret ve dehşet veren çirkin ve yalan söz"

nelük ançada èşittiŋizler anı aydıŋızlar kerekmez biziŋke sözleşmekimiz munı arıġlıḳ saŋa bu ***uluġ buhtān*** turur 256r/8=024/016

uluġ cāḍūluḳ keltür- "büyük sihir göstermek"

aydı kemşiŋler ḳaçan kemişdiler erse cāḍūluḳ birle baġladılar kişiler közlerini ḳorḳıttılar olarnı ***keltürdiler uluġ cāḍūluḳ.*** 122v77=007/116

uluġ daġ "yüksek dağ"

yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa urġıl tayaḳıŋ birle deryānı yarıldı boldı tègme gürūh ***uluġ daġ*** teg 69v/6=026/063

uluġ düşmenlıḳ "şiddetli kızgınlık"

uluġ düşmanlıḳ Taŋrı üskinde taḳı anlar üskinde kim kèrtgündiler mundaġoḳ tamġa urur Taŋrı tègme köŋül üze uluġsıġlıḳ ḳılıġlı boyun kerigli aydı fir'avn ay hāmān yoḳlap maŋa ḳarşı bolġay kim men tèggey men ḳapuġlarḳa. 344v/6=040/035

uluġ ḫured iḍileri "çok şanslı ve akıllı olanlar"

tuşmaz aŋar meger anlar kim serdiler tuşmaz aŋar meger ***uluġ ḫured iḍileri***. 351r/9=041/035

uluġ ḫʸāce "çok ihtiyar"

aydılar içürmez miz ançaḳa tègi yandurmaġınça ḳoyçılar taḳı atamız ***ḫʸāce turur uluġ***. 282v/8=028/023

uluġ iş 1."beklenmedik şey, korkunç durum, felaket"

keldiŋizler ök nerse *uluġ iş* 228r/2=019/089

2. "bela, musibet, felaket"

sèziksiz bilir ḳılınmaḳ anıŋ birle ***uluġ iş*** 429v/7=075/025

uluġ iḍi atı birle tesbīḥ ḳıl- "büyük Rabbinin adını tesbih etmek"

tesbīḥ ḳılġıl uluġ iḍiŋ atı birle. 396v/9=056/096

uluġ ḳaḍġu "şiddetli gam, keder, hüzün, üzüntü"

ḳutġardımız anı ewi boḍunı ***uluġ ḳaḍġudın***. 239v/8=021/076

uluġ ḳatıġlanmaḳ "müdafa ve galib gelmekte gücü sarfetmek, cihad etmek"

fermān tutmaġıl tanıġlılarḳa ḳatıġlanġıl anlar birle ***uluġ ḳatıġlanmaḳ*** 265v/5=025/052

uluġ ḳaḍġudın ḳutġar- "büyük bir sıkıntıdan kurtarmak"

ḳutġardımız anı yme anıŋ boḍunını uluġ ḳaḍġudın. 327v/1=037/076

uluġ ḳarġış "Allah tarafından verilmesi istenen büyük lanet"

ḳarġış yanut bèrgil anlarḳa ***uluġ ḳarġış***. 311r/6=033/068

uluġ ḳatıġlanmaḳ "kafirlere karşı büyük cihat etme"

fermān tutmaġıl tanıġlılarḳa ḳatıġlanġıl anlar birle ***uluġ ḳatıġlanmaḳ***. 265v/5=025/052

uluġ ḳatrelıġ yaġmur "bol ve büyük taneli yağmur, sağanak yağmur"

anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze toprāḳ tegse aŋar ***uluġ ḳatrelıġ yaġmur*** ḳuḍsa anı yalıŋ ḳuruġ. 34r/7=002/264

uluġ kel- "ağır gelmek"

neçe yme ***uluġ kelse*** seniŋ üze anlarnıŋ yüz ewürmekleri eger usa sen kim tilese sen yıraḳ yer içinde azu üzeŋü kök içinde keltürse sen anlarḳa bėlgü 98r/9=006/035

uluġ ḳıl- "büyük olmak, büyümek"

kim ḳorḳsa örter andın ėsizliklerini ***uluġ ḳılur*** aŋa yanutını 413v/9=065/005

uluġ ḳılıḳlıḳ "büyük bir ahlak üzeri olma"

yme sen ***uluġ ḳılıḳlıḳ*** üze sėn. 418v/3=068/004

uluġ ḳın "büyük azap, Cehennem azabı"

yana yandurulġaylar ***uluġ ḳınḳa*** 149v/5=009/101

uluġ ḳın tut- "büyük azap dokunmak"

eger aşunmas ermese erdi Taŋrıdın aşundı teggey erdi silerke anıŋ içinde. ***tutuŋızlar ḳın uluġ*** 137v/5=008/068

uluġ ḳın tur- "büyük azap olmak"

tamġa urdı Taŋrı köŋülleri üze ḳulaḳları üze közleri üze örtüg tutġaḳ ol anlarḳa ***ḳın turur uluġ*** 3r/1=002/007

uluġ ḳızġut "büyük perişanlık"

çın aŋar tamuġ otı meŋgü ḳalıġlı anıŋ içinde. ol turur ***uluġ ḳızġut*** 145r/9=009/063

uluġ ḳızġut tur- "büyük perişanlık, Allah ve peygamberine karşı çıkanların Cehennemde kalmalarından dolayı yaşanılacak olan büyük zillet"

ol ***turur uluġ ḳızġut***. 145v/1=009/063

uluġ ḳoç "boğazlanacak, kesilecek, kurbanlık"

fedā bėrdimiz aŋar bir ***uluġ ḳoçnı*** 328r/7=037/107

uluġ ḳoçnı fedā bėr- "fidye olarak büyük bir kurbanlık vermek"

fedā bėrdimiz aŋar bir uluġ ḳoçnı. 328r/7=037/107

uluġ körksüz iş "korkunç veya uydurma iş, acaip iş"

keltürdi anı öz boḍunı tapa kötrür anı. aydılar ay meryem keltürdüŋ ök nerse ***uluġ körksüz iş***. 224v/2=019/027

uluġ ḳur'ān ḥaḳḳı "şerefli Kur'an'a ant olsun, mecid[448]"

Taŋrı atı birle rūzī bėrigli yarlıḳaġlı bu ant turur ḳāf tağı tuta ḳāf tağı ḥaḳḳı kim bu cihān tegresini tutup turur takı ***ḳur'ān ḥaḳḳı uluġ***. 381v/6=050/001

uluġ ḳutulmaḳ "büyük kurtuluş"

kim boyun bėrse Taŋrıḳa takı yalavaçıŋa ḳutuldı oḳ ***uluġ ḳutulmaḳ*** 311v/1=033/071

uluġ ḳurtulmaḳ "büyük kurtuluş"

eger tegse silerke artuḳluḳ Taŋrıdın ayġaylar oḳ andaġ ḳalı ermedük teg silerli ara anılı ara sewüglüg ay kāşki men erse erdim anlar birle elig üstep ḳurtulġay erdim ***uluġ ḳurtulmaḳ*** 66v/9=004/073

uluġ ḳurtulmaḳ tur- "büyük kurtuluş olmak"

kim vefā ḳılsa yaʿnī uçḳa ėletse bıçığını Taŋrıdın küweniŋler satığıŋızlar birle ol kim satığlaştıŋızlar anıŋ birle ol ***turur ol ḳurtulmaḳ uluġ*** 150v/7=009/111

uluġ ḳurtulmaḳlıḳ "büyük kurtuluş"

ḫoşnūdluḳ Taŋrıdın uluġraḳ ol turur ol ***uluġ ḳurtulmaḳlıḳ*** 146v/5=009/072

uluġ küç ḳılmaḳ "(Allah'a ortak koşmak) büyük bir zulüm[449]"

çın ortaḳ ḳatmaḳ ***uluġ küç ḳılmaḳ*** ol. 300r/2=031/013

uluġ küçkey bol- "zorlamak, musallat olmak"

aydı ay mūsā tileyür mü sėn kim öldürse sėn meni neteg kim öldürdüŋ etözni tün tilemez sen meger kim ***bolsa sen uluġ küçgey*** yer içinde tilemes sen bolmaḳ sen ėḍgülerdin. 282v/1=028/019

uluġ kün "Kıyamet günü"

çın ***uluġ kün*** keldeçi turur tiler men kim örtüglüg tutsa men yanut bėrilmek üçün tėgme etöz anı kim ḳılmış erse 229r/4=020/015

uluġ kün açıġ ḳatıġ "suratsız, çok katı bir gün"

biz ḳorḳar miz iḍimizdin ***uluġ kündin açıġ ḳatıġ***. 430v/7=076/010

uluġ kün ḫaberi "Kıyamet gününün haberi, büyük haber"

uluġ kün ḫaberindin. 433r/7=078/002

---

448 Cömertlik ve yücelikte koşma manasındaki "mecd"den gelir. Mecîd ise, kendisine mahsus lutfu bahşetmede koşandır. Gerçekte bu vasıf Allah'a aittir. Kur'ân'ın Mecîd ile vasfı dünyevî ve uhrevî mekârimi ihtiva etmesiledir (Türk 2000:174). Mecd sahibi. Mecd, bir adamın şan ve şeref ve kerem ve cehalete sahip olmasına denir. Kur'an-ı Mecîd'den maksat, şerefi bütün kitaplardan üstün olan Kur'an; kendisine ve gereğince hareket edenlere şan ve şeref veren Kur'an'dır (Türk 2000:174).

449 Sözlükte "bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymak, noksan yapmak, sınırı aşmak, doğru yoldan sapmak, meyletmek, hakkını eksiltmek, hakkını vermemek, men etmek ve yapılması gereken bir davranışta bulunmak" anlamına gelir. Kur'an öncesi Arap toplumunda insani ilişkilerde her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmekle birlikte çoğunlukla Allah'a karşı görevlerde inkar ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade etmektedir. Kur'an'da zulüm kelimesi 58 surede 266 ayet-i kerimede 289 defa geçmiştir (Karagöz 2005:719).

uluġ kün titremekliki "Ahirette duruşma saatinin depremi"

uluġ kün titremekliki uluġ nerse turur. 242r/7=022/001

uluġ künnüŋ biligi "Kıyamet saatinin bilgisi"

bütünlükün Taŋrı anıŋ üskinde ***uluġ künnüŋ biligi***. 301v/9=031/034

uluġ kün ḳını "Kıyamet günü azabı"

ayġıl men ḳorḳar men eger ḳoḍsa men sısa men iḍim yarlıġını *uluġ kün ḳınındın* 96v/5=006/015

uluġ mülk bėr- "hükümranlık vermek"

azu yatarlar mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarḳa Taŋrı anıŋ artuḳluḳından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni ***bėrdimiz*** anlarḳa ***uluġ mülk*** 65r/3=004/054

uluġ ėlig nek "büyük bir mülk"

ḳaçan körse sen anda körgey sen niʿmet ***uluġ ėlig nek***. 431r/6=076/020

uluġ oḳıġu "Kur'an, şanı yüce olan kitap, el-azîm"

çınoḳ bėrdimiz saŋa yėti ėkkilegülerde ***uluġ oḳıġunı***. 195v/1=015/087

uluġ ot "Cehennem, Cehennem ateşi"

kirür uluġ otḳa 441v/1=087/012

uluġ taḫt "Belkıs'ın tahtı"

men buldum bir uraġutnı erklig bolmış anlarḳa. bėrilmiş tėgme nersedin aŋar ***uluġ taḫt***. 276r/4=027/023

uluġ taḫt iḍisi "büyük arşın sahibi olan Allah"

ol anıŋ üze köŋül urdum ol turur *uluġ taḫt iḍisi* 152v/7=009/129

uluġ Taŋrı "Allah yücedir"

ʿarş iḍisi ***uluġ Taŋrı***. 440r/9=085/015

uluġ ter "büyük bir mükâfat"

bütünlükün bu oḳıġu yolçılayur ol kelāmḳa kim ṣavābraḳ könirek sewünç bėrür müʾminlerke anlarḳa kim ḳılurlar ėdgülüklerni çın anlarḳa ***uluġ ter*** 206v/5=017/009

uluġ ter muyan "büyük mükâfat"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa yarlıḳamaḳ ***uluġ ter muyan*** 317r/5=035/007

uluġ ter ṣevāb "büyük mükâfat"

anlar kim amurturlar ünlerini Taŋrı yalavaçı üskinde anlar turur anlar arıttı Taŋrı köŋüllerini saḳnuḳluḳ ḳalı anlarḳa yarlıḳamaḳ ***uluġ ter ṣevāb*** 379v/8=049/003

uluġ ter ṣevāb bėr- "büyük mükâfat vermek"

anlar herāyna ***bėrgey*** miz anlarḳa ***uluġ ter ṣevāb*** 77r/9=004/162

uluġ ter yal "büyük mükâfat"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zināddın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ ***uluġ ter yal***.307v/8=033/035

uluġ uḳturmaḳ "büyük bir haber"

aygıl ol ***uluġ uḳturmaḳ*** turur. 334r/3=038/067

uluġ yal "büyük nimet"

eger tiler erse siler Taŋrını yalavaçını kėḍinki sarāynı bütünlükün Taŋrı anuttı ėḍgülük ḳılıġlılarḳa silerde ***uluġ yal*** yaʿnī ṣevāb 307r/3=033/029

uluġ yaŋluḳ er- "büyük suç olmak"

yme anlarnı öltürmek ***erür uluġ yaŋluḳ*** 208r/8=017/031

uluġ yawlaḳ "çok büyük"

kim ol bir ant turur eger bilse siler ***yawlaḳ uluġ***. 396v/1=056/076

uluġ yazuḳ "büyük günah"

eger bir sınardın tursa siler ol ***uluġ yazuḳlardın*** kim yıġar siler andın örtgey miz silerdin ėsizlikleriŋizni kigürgey miz silerni aġırlıġ kigürmek 62r/8=004/031

uluġ yazuḳ er- "büyük günah olmak"

ol ***erür yazuḳ uluġ***. 58r/3=004/002

uluġ yüksek "yüce, ulu"

bütünlükün Taŋrı ol turur ***yüksek uluġ***. 247v/1=022/062

uluġ yükseklik iḍisi "yüce olan Allah, ulu olan Allah, izzet ve şeref bakımından en yüce Allah[450]"

biligli örtüglügni açuḳluḳnı ***uluġ yükseklik iḍisi*** 184r/2=013/009

uluġla- 1."yüceltmek"

anlar kim kėrtgündiler aŋar ***uluġladılar*** anı yārī bėrdiler aŋar uḍu bardılar ol yaruḳluḳḳa kim indürüldi anıŋ birle anlar ol anlar ḳutluġlılar 126v/7=007/157

2. "tazim etmek, büyük olduğuna itikadı olmak, büyük bilmek"

kėrtgünse siler Taŋrıḳa anıŋ yalavaçıŋa aġırlaŋlar anı ***uluġlaŋlar*** anı arıġlaŋlar anı ėrte taḳı kėçe. 376v/6=048/009

uluġlamaḳ "büyük tanıma, ululama, tazim etme"

450 Yüce, derecesi yüksek, şan, şeref, kudret ve kuvvet sahibi manasına gelen "ulüvv" ve "âlâ" mastarından gelen bu isim Cenab-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sındandır. El-Müteâli'nin bir manasının da "büyüklük ve azameti yüksek, idrak edilen şeylerden şanı yüce, kemal sahibi olduğu söylenmiştir. Allah'ın isimlerinden "Mecid, Âli, Azim, Kebir ve Müteâli" birbirini takip eden isimlere kullanılmıştır. El-Müteâlî ismi Kur'an da bir defa zikredilmiştir (Cemel 2001:130).

uluġlamadılar Taŋrını yaraşınça ***uluġlamaḳ*** yer barınça anıŋ ḳudreti içinde turur ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay öz ḳudreti birle. 340v/5=039/067

uluġlıḳ "büyüklük"

uluġlıḳı ḥāl "büyüklük"

taḳı yalḳmaŋ kim bitiseŋiz anı kiçigligi ḥālda yā ***uluġlıḳı ḥālda*** vaḳtıŋa tėgrü 36v/9=002/282

uluġlıḳ ḳıl- "büyüklük taslamak"

aydı ingil andın kerekmes yaramas saŋa kim ***uluġlıḳ ḳılmaḳ*** anıŋ içinde 113v/1=007/013

uluġluḳ 1."büyüklük, yaşlılık"

aydı iḍim neteg bolur maŋa oġlan taḳı tegdi maŋa ***uluġluḳ*** taḳı ʿavratım ḳısır.42r/4=003/040

2. "büyüklük, azamet, herhangi bir kayıd altında olmama, saltanat, malik olma, yahut saltanat"

aŋa turur ***uluġluḳ*** kökler içinde taḳı yerler içinde ol turur küsüş bütün işlig. 368v/3=045/037

3. "mukaddes ve münezzeh olan, hissi yahut manevi hayrı bol olan, şanı yüce olan"

bereketlig turur sėniŋ iḍiŋ atı ***uluġluḳ*** iḍisi taḳı ağırlıġ iḍisi. 394v/2=055/078

uluġluḳ bereket iḍisi "yüce Allah kutludur"

uluġluḳ bereket iḍisi ol kim anıŋ ḳudretinde erk türk 416v/2=067/001

uluġluḳ iḍisi "azametli, azamet sahibi Allah esma-i hüsna'dan el-Azim[451]"

ḳalıġlı meŋgülüg andın uluġluḳ iḍisi hem ***uluġluḳ iḍisi*** ağırlıġ iḍisi 392v/9=055/027

uluġluḳ iḍisiniŋ niṣānları "Rabbin büyük ayetleri"

çınoḳ kördi ***iḍisiniŋ uluġluḳ niṣānlarından***. 388r/9=053/018

uluġluḳ bol- "büyük olmak"

bolsa siler ėkkegüke uluġluḳ yer içinde ermes miz siler ėkkegüke kėrtgüngenler 160v/1=010/078

uluġluḳ ḳıl- "büyüklenmek, kibirlenmek, böbürlenmek"

uluḳlıḳ ḳılmaŋlar meniŋ üze keliŋler maŋa boyun sügli bolup 276v/2=027/031

uluġluḳ niṣānları "(Rabbinin) büyük ayetleri"

çınoḳ kördi iḍisiniŋ ***uluġluḳ niṣānlarından***. 388r/9=053/018

uluġluḳ tėg- "ihtiyarlamak"

451 "Azim", izam kökünden büyüklük manasında bir sıfat olup büyüklükte mübalağa ifade etmektir. İzam, büyük, aziz, ulu, yüce ve kibriya manalarına gelmektedir. Sübhan Teâlâ'nın büyüklük sıfat ve azametine akıllar erişemez, O'nun künhünü gözler kuşatamaz (Cemel 2001:78).

aydı buştu mu bėrür siler maŋa ***tėgmeki*** olar maŋa ***uluġluḳ*** negü birle buştu bėrür siler maŋa 194r/9=015/054

uluġluḳluḳ "yaşlılık"

aydı ay menim iḍim neteg bolur maŋa oġul erür uraġutum ḳısır çınoḳ tėgdim ***uluġluḳluḳdın*** ḳarılıḳḳa 223v/1=019/008

uluġraḳ 1."daha büyük"

yana yandurmaḳ turur Taŋrı yolından tanmaḳ aŋar ağırlıġ mezgitke çıḳarmaḳ anıŋ boḍunı andın uluġraḳ Taŋrı üskinde. bulġaḳ ***uluġraḳ*** toḳışmaḳdın 26r/5=002/217

2. "zor, çetin"

köklerni yaratmaḳ yerni ***uluġraḳ*** kişilerde yaratmaḳındın yoḳ kim kişilerde üküşreki bilmesler. 346r/8=040/057

uluġraḳ bol- "en büyük olmak"

körkitmez men anlarḳa bir belgüdin meger ol ***uluġraḳ bolġay*** ėşindin tuttumız anlarnı ḳın birle bolġay kim anlar yanġaylar 361r/7=043/048

uluġraḳ düşmanlıḳ "şiddetli kızgınlık"

bütünlükün anlar tandılar ündeyürler Taŋrınıŋ ***düşmanlıḳı uluġraḳ*** silerniŋ düşmenlıḳıŋızlardın özüŋüzlerke ançada ündenür siler kėrtgünmekke tanar siler. 342v/2=040/010

uluġraḳ ḳaḍġu "dehşete kapılma, telaşa düşme"

ḳaḍġurtmaġay anlarnı ***uluġraḳ ḳaḍġu***. 241v/4=021/103

uluġraḳ kėḍinki ajun ḳını "Ahiret azabı daha büyüktür"

taturdı anlarḳa Taŋrı ḳınını yaḳın tiriglik içinde ***kėḍinki ajun ḳını uluġraḳ*** eger bilür erseler. 337r/9=039/026

uluġraḳ ḳın "en büyük azap, Cehennem azabı"

ḳınar anı ***uluġraḳ ḳın*** birle. 442r/8=088/024

uluġraḳ ḳur "Allah katında yüksek derece"

anlar ***uluġraḳ ḳurda*** anlardın kim ribāmı ḳıldılar açmışda kėḍin toḳışdılar. 397v/8=057/010

uluġraḳ muyan "Allah tarafından daha büyük mükafatla ödüllendirilme"

oḳıŋ ne kim āsān kelse andın aḍaḳın tutuŋlar namāznı bėriŋler zekātnı ötünç bėriŋler Taŋrı ötünç bėrmek körklüg ol kim öŋdün aşundurur siler öziŋizlerke ėḍgülükdin bulur siler anı Taŋrı üskinde ol yėgrek ***uluġraḳ muyanın***. 427v/2=073/020

uluġraḳ örtüglüg iş "büyük felaket"

ḳaçan kelse ***örtüglüg iş uluġraḳ***. 435r/6=079/034

uluġraḳ nişān "büyük mucize"

körkütti aŋar ***uluġraḳ nişānı***. 434v/9=079/020

uluġraḳ teg- "yaşlanmak"

aŋar anıŋ içinde tėgme yėmişlerdin ***tegse*** aŋar ***uluġluḳ*** aŋar oġul ḳız uşaḳlar tėgse aŋar ḳasurġa anıŋ içinde ot örtense. 34v/4=002/266

uluġraḳ tut- "en üstün tutmak, büyütmek"

ol kün tutġay miz ***uluġraḳ tutmaḳ*** biz öç alıġlı miz 364r/3=044/016

uluġsılıḳ "büyüklenme, büyüklük taslama"

uluġsılıḳ ḳıl- "büyüklenmek"

aydı bir gürūh anlar kim ***uluġsıġlıḳ ḳıldılar*** anıŋ bodunından anlarḳa kim küçsüz tutuldılar 119v/7=007/075

uluġsıġlıḳ "büyüklenme, büyüklük taslama"

uluġsıġlıḳ ḳıl- "büyüklük taslamak"

tegme yolı kelse silerke yalavaç tilemes birle etözüŋüzler ***uluġsıġlıḳ ḳıldıŋızlar*** bir ḳayunı yalġan tuttuŋızlar bir ḳayunı öldürür siler 10v/7=002/087

uluġsıġlıḳ ḳılıġlı "büyültmek, çok tesirinde kalmak, büyüklenmek, kendini büyük göstermek için cebr ve zorlama yapmak, büyüklükle muttasıf olmak, büyüklük sahibi olmak"

aydı mūsā men küḍezü ḳoldum iḍimde silerniŋ iḍiŋiz ḳamuġ ***uluġsıġlıḳ ḳılıġlıdın*** kėrtgünmes saḳış künike 343v/9=040/027

uluġsıġlıḳ ḳılıġlı kāfirler "kibirlenenler, büyükük taslayan kafirler"

ḳıyāmet kün körgey sen anlarnı kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı üze anlarnıŋ yüzler ḳararmış ermes mü tamuġ içinde orun turur ***uluġsıġlıḳ ḳılıġlı kāfirlerḳa***. 340r/7=039/060

uluġsın- "büyüklük taslamak"

ėşittür Taŋrı belgülerini oḳınur anıŋ üze yana aḍaḳ tiker ***uluġsınıp*** andaġ ḳalı ėşitmedük teg sewünç bėrgil aġrıtıġlı ḳın birle. 366r/4=045/008

uluş "kent, şehir"

mundaġoḳ ıḍmadımız sėnde öŋdün bir ***uluş*** içinde ḳorḳutuġlı meger kim aydı anıŋ uluġları biz buldumız atalarımızını bu yol üze biz anlarnıŋ izleri üze uḍuġlı miz 359v/5=043/023

um- "ummak"

azu ol mu kim aḍaḳın turuġlı tün yoġru secde ḳılu aḍaḳın turu ḳorḳa kėḍinki sarāydın ***umar*** iḍisiniŋ yarlıḳamaḳını 336r/1=039/009

ummaḳ "ümit etme, ümit"

uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ yarlıḳamaḳlıḳ ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze meger ***ummaḳ*** Taŋrı ḫoşnūdluḳını küḍezmediler anı sezāsınça küḍezmek bėrdimiz anlarnı kim kėrtgündiler anlardın terlerini üküşi anlardın yarlıġdın çıḳıġlılar. 400r/2=057/027

uman- "umutlanmak"

yme anıŋ belgülerindin körkütür silerke yaşınnı ḳorḳıtu ***umanu*** indürür kökdin suwnı tirgürür anıŋ birle yerke ölmişinde kėḍin 296r/1=030/024

umar- "güven vermek"

ançada örter silerni ***umarmaḳ*** ḳorḳınçsızlıḳ andın indürdi siler üze kökdin suw arıŋġu üçün silerni anıŋ birle kiterse silerdin yekler arıġsızlıḳı basa köŋüllerіŋiz üze tölendürse anıŋ birle aḍaḳlarnı132r/8=008/011

umdur- "ümit vermek"

ol ol iḍi kim körkitür silerke yaşınnı ḳorḳıtmaḳ ***umdurmaḳ*** örletür ḳoparur aġır yüklüg bulıtlarnı 184r/7=013/012

umınç "ümit"

aydı kim ol ***umınç*** üzer iḍisiniŋ yarlıḳamaḳından meger yolsuzlar 194v/1=015/056

umınç ḳan- "ummak, umut etmek"

rūzī ḳılur aŋar kim neme ḳanmaduḳ ***umınç ḳanmaduḳ*** yerdin kim köŋül ursa Taŋrı üze aŋar ol ten turur 413v/3=065/003

umınç ḳıl- "ümit etmek"

ol iḍi atı birle kim törütti birle yarattı ʿadli birle ḳorḳuttı bağırsaḳ turur kim dünyāda ...tın ***umınç ḳıldı*** bağışlaġlı kim rüsvālıḳnı āşkārā ḳıldı 192r/9=015

umınç tut- "hesap etmek, beklemek"

biz ***umınç tutar*** miz yarlıḳamaḳ biziŋke iḍimizā! yaŋluḳlarmızını bolmaḳımız kėrtgünügliler aşnusı. 269r/7=026/051

um(u)n- "umutlanmak"

umnur miz kim kigürge bizni iḍimizā! ėḍgü boḍunlar birle 90v/6=005/084

umınçsız "ümitsiz ***bkz.*** umunçsuz, umunçsız"

ḳoḍġıl anlarnı yėsünler ėrinçlensünler ***umınçsız*** meşġūl ḳılsunlar anlarnı herāyna bilgeyler 192v/2=015/003

umınçsız bol- "ümitsizliğe düşmek"

ol silerke yarlıġdın çıḳmaḳ ol. bu kün ***umınçsız boldı*** anlar kim tandılar dīniŋizlerdin ḳorḳmaŋlar olarḳa ḳorḳuŋlar maŋa 80r/1=005/003

umınçsız nevmīḍ bol- "ümitsiz, bedbaht olmak"

bolmadım sėni uḳmaḳda ay menim iḍim umınçsız nevmīḍ. 223r/5=019/004

raḥmetdin umınçsız "şeytan" ançada

aydımız feriştelerke yüknüŋler ādemḳa yükündiler meger ***raḥmetdin umınçsız*** unamadı 234r/6=020/116

umış- "ummak, ümit etmek ***bkz.*** umuş"

fermānlamas miz etözke meger ***umışınça*** 252r/6=023/062

um(u)n- "umutlanmak"

umnur miz kim kigürge bizni iḍimizā! ėḍgü boḍunlar birle yanut bėrdeçi anlarḳa Taŋrı anın kim aydılar būstānlar aḳar anıŋ altınında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. 90v/6=005/084

umunç "ümit"

ayġaylar emet velīkin siler küç ḳıldıŋızlar özüŋüzlerke ėsizlik küttüŋizler sėziklig erdiŋizler ardı silerni ***umunçlar*** ançaḳa tegi keldi iḍi yarlıḳı erdi silerni teŋridin arġan yek 398r/9=057/014

umunçluġ "ümitli"

aydılar ay ṣāliḥ çınoḳ erdiŋ biziŋ içinde ***umunçluġ*** munda öŋdün 168v/1=011/062

umunçsız "ümitsiz ***bkz.*** umınçsız, umunçsuz "

umunçsız bol- "ümitsizliğe düşmek"

ay meniŋ oġlanım barıŋlar irteŋler yūsufdın ḳaḍaşıdın umunçsuz bolmaŋlar Taŋrınıŋ raḥmetindin ol ***umunçsız bolmas*** Taŋrı raḥmetindin meger tanıġlı boḍunlar 180v/7=012/087

umunçsuz "ümitsiz ***bkz.*** umunçsız, umınçsız"

umunçsuz bol- "ümitsizliğe düşmek"

ay meniŋ oġlanım barıŋlar irteŋler yūsufdın ḳaḍaşıdın ***umunçsuz bolmaŋlar*** Taŋrınıŋ raḥmetindin. ol umunçsız bolmas Taŋrı raḥmetindin meger tanıġlı boḍunlar 180v/6=012/087

umuş- "ummak, ümit etmek ***bkz.*** umış-"

andıḳtılar Taŋrı tapa antları ***umuşınça*** eger fermānlasa sėn anlarḳa çıḳġaylar oḳ 260r/6=024/053

un "un"

ıḍtımız anlar üze bir ün boldılar berdārmış ḳoy ayaḳda satġanmış ***un*** teg. 391r/6=054/031

un- "muktedir olmak, yapabilmek"

tuġurmış üze aŋar rūzīleri keḍgüleri ėḍgülük birle fermānlanmas bir etöz meger ***unmışınça*** 29r/2=002/233

unmas ḳıl- "aciz tabiatlı olmak"

ermes siler ***unmas ḳılığlılar*** yer içinde ap yme kök içinde. 290r/9=029/022

una- "razı olmak, uygun görmek"

ol uġurda kim aydımız ferişteler yüknünler ādemḳa yüküdiler meger raḥmetdin nevmīḍ bolmış ***unamadı*** tekebbürlük ḳıldı. 5v/1=002/034

unıt- 1."unutmak ***bkz.*** unut-"

ḳaçan tėgse kişike ziyān ünder iḍidin yanıġlı ṣevāb özi tapa yana ḳaçan bėrse aŋar niʿmet andın ***unıtur*** anı kim oḳır erdi özi tapa munda öŋdün ḳılur Taŋrıḳa teŋeşigler azdurġu üçün anıŋ yolından. 335v/7=039/008

2."terketmek, ihmal etmek"

aydı mundaġoḳ keldi saŋa belgülerimiz ***unıtdıŋ*** anı. 234v/7=020/126

unıtıl- "unutulmak"

aytılġay bu kün ***unıtılmışlardın*** neteg kim unıttıŋızlar bu kününüzlerni körkütti bu silerniŋ yanışıŋızlar ot turur yoḳ silerke yārīçilerdin 368r/8=045/034

unıtsalıḳ "unutkanlık"

unıtsalıḳ kemiş- "unutturmak"

unıtsalıḳ kemişti aŋar yek begdenike ötügni ürük ḳaldı zindān içinde ḳaç yıllar 177r/1=012/042

unıttur- "unutturmak"

unıtturmadı maŋa anı meger yek kim yāḍ ḳılsa men anı 219v/7=018/063

unmaslıḳ "yetersizlik, güçsüzlük"

unmaslıḳ ḳıl- "gevşeklik, korkaklık göstermek"

unmaslıḳ ḳılmaŋlar boḍunnı tilemek içinde. eger aġrıyur erse siler anlar aġrıyurlar neteg kim siler aġrıyur siler 71r/6=004/104

unut- "unutmak ***bkz.*** unıt-"

aydı mundaġoḳ keldi saŋa belgülerimiz unıtdıŋ anı mundaġoḳ bu kün ***unutmış*** teg ḳoḍulġay sen 234v/7=020/126

unuttur- "unutturmak"

ol kim tegşürmez bir āyetdin azu ***unutturur miz*** anı keltürür miz anda yėgrek azu anıŋ meŋizlig bilmes mü sen kim kim Taŋrı tėgme nerse üze uġan turur 13r/1=002/106

ur- 1."vurmak"

eger körse sen ançada kim cānların alsalar anlar kim tandılar ferişteler ***ururlar*** yüzlerini arḳalarını tatıŋlar küydürgen ḳınnı 136r/4=008/050

2. "söylemek, misal vermek"

urdı Taŋrı bir meṣel bir ḳul erklig bulunamış yaraġı bolmas nerse üze. 201r/7=016/075

3. "yapmak, ortaya koymak"

çınoḳ yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa kim tünle ėletgil meniŋ ḳullarımnı ***urġıl*** anlarḳa yol teŋiz içinde ḳuruġ ḳorḳmaġıl yetmekdin ḳorḳmaġıl. 232r/2=020/077

4. "akıtmak, salıvermek"

urdı ėkki teŋizni ḳawşurlar. 392v/5=055/019

5. "yumruk vurmak"

anıŋ üze kim yaġısındın kökside ***urdı*** mūsā öldürdi anı aydı bu yek işindin. 282r/3=028/015

6. "yol açmak"

çınoḳ yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa kim tünle ėletgil meniŋ ḳullarımnı ***urġıl*** anlarḳa yol teŋiz içinde ḳuruġ ḳorḳmaġıl yetmekdin ḳorḳmaġıl. 232r/2=020/077

7. "vurmak, uçurmak"

uruŋlar boyunlar üze taḳı uruŋlar anlardın tėgme bağışı. 132v/3=008/012

8. "tesis etmek, bir temel üzerine kurmak"

azu ol kim ol ***urdı*** tamlarını saḳnuḳluḳ üze Taŋrıdın yme ḫoşnūdluḳ yėgrek ol. 150r/9=009/109

urmaḳ "vurma, vuruş"

erür iḍiŋ üzele üḍ ***urmaḳ*** tilenmiş. 263r/9=025/016

uruġlı "tevekkül eden, dayanan"

köŋül ***uruġlılar***. 338r/8=039/038

aya ur- "el çırpmak"

ermedi namāzları ėw üskinde meger a***ya ura*** sılḳulmaḳ 134v/1=008/035

köŋül ur- "tevekkül etmek"

bütünlükün kėrtgünügliler anlar kim ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı ḳorḳar köŋülleri ḳaçan oḳulsa anlar üze belgüleri artar olarḳa kėrtgünmek iḍileri üze ***köŋül ururlar***. 131v/6=008/002

meŝel ur- "örnek vermek"

andaġoḳ ***meŝel urur*** Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa yana köpük barur törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde 185r/2=013/017

sipās ur- "lütufta bulunmak"

aydı men yūsuf men bu ḳarınḍaşım turur ***sipās urdı*** Taŋrı biziŋ üze kim ol kim saḳnuḳluḳ ḳılsa serinse bütünlükün Taŋrı yoḳsuz ḳılmas ėdgülük ḳılıġlılar yanutı 181r/3=012/090

tam ur- "bina kurmak"

azu ol kim ol ***urdı tamlarını*** saḳnuḳluḳ üze Taŋrıdın yme ḫoşnūdluḳ yėgrek ol. 150r/9=009/109

tamġa ur- "damgalamak"

andaġoḳ ***tamġa urur*** Taŋrı tanıġlılar köŋli üze 122r/3=007/101

tanuḳ ur- "şahit bulundurmak"

kim bolsa muŋluġ yėsün tėgi yaraşınça. ḳaçan bėrse siler anlarḳa nek tawarlarını ***tanuḳ uruŋlar*** anlar üze tap ol Taŋrı tanuḳ 58v/4=004/006

üḍ ur- "zaman vermek"

üḍ urur Taŋrı anlarḳa kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlarḳa turur örtmek uluġ ter muyan 81r/7=005/009

üd ur- "zaman vermek"

tüz bolmas olduruġlılar kėrtgünüglilerdin yas iḍilerinde aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde öz mālları birle öz tenleri birle artuḳluḳ urdı Taŋrı ḳatıġlanıġlılar olturuġlılarḳa bir ṣevāb yumḳı ***üd urdı*** Taŋrı eḍgülükni artuḳluḳ urḍı Taŋrı ḳatıġlanıġlılarḳa olturuġlılar üze uluġ bir muyan 70r/2=004/095

vaḳt ur- "vakit belirtmek"

üḍürdi mūsā boḍunında yėtmiş erni biz ***vaḳt urmışḳa*** 126r/5=007/155

yol ur- "yola çıkmasına izin vermek"

çınoḳ yarlıġ ıḍtımız mūsāḳa kim tünle ėletgil meniŋ ḳullarımnı ***urġıl*** anlarḳa ***yol*** teŋiz içinde ḳuruġ ḳorḳmaġıl yetmekdin ḳorḳmaġıl. 232r/2=020/077

zindānḳa ur- "hapsetmek"

yana belgürdi anlarḳa körmişlerinde kėdin belgülerini ***zindānḳa urġay*** oḳ anı bir yılḳa tėgi 176r/5=012/035

uraġut "kadın[452]"

ol ***uraġut*** nevmīḍ bolsalar ḥayżdın uraġutlarıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti üç ay bolur neme ol uraġutlarḳa ḥayżı kelmedük bolsa 413v/5=065/004

arıġ özlüg uraġut "iffetli kadın, namuslu kadın"

452 Akrabalık çeşitlerinden biri de "sıhrî hısımlık"tır. Sıhrî hısımlık, evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağının adıdır. İslam aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık da kan ve süt hısımlığı gibi evlenme engeli teşkil eder. Bu yüzden sıhrî bağı kişinin sosyal ve ailevi çevresini oluşturması, akrabalık ilişkilerini ve sorumluluklarını yakından ilgilendirmesi yanında aile hukukunun da önemli bir konusunu teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de sıhrî hısımlıkla ilgili olarak zevc kavramı farklı şekillerde geçmektedir. "Zevc" ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok zevcin çoğulu olan "ezvâc" kullanılır. İki çift anlamındaki "zevceyn" ve "zevcân" şekilleri de kullanılmıştır. Türkçeye eş olarak çevrilmiştir. Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana "zevc" denir. Bu insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevcler birbirinin benzer, olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabibilir. Türler cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Zevcin çoğulu "e*zvâc*", müennesi "zevce"dir. Zevcenin çoğulu ise "zevcât"dır (Öncel 2003:35).

anlar kim atarlar yaʿnī sökerler ***arıġ özlüg uraġut*** yana keltürmesler tört tanuḳlarını uruŋlar anlarnı seksen berge 255r/8=024/004

kertkünmiş **uraġut** "Allah'a inanmış kadın"

ay yalavaç ḳaçan kim kelse saŋa ***kėrtgünmiş uraġut*** baçıġ ḳılur sėniŋ birle anıŋ üze kim ortuḳ ḳatmaġay teŋrike nerse oġrılıḳ ḳılmaġay zinā ḳılmaġaylar öldürmegeyler ʿayāllarını keldürmegeyler yalġan söz ḳışsa anı anlarnıŋ eligleri üze aḍaḳları üze.407v/2=060/012

arıġsız uraġutlar "iffetsiz kadınlar"

arıġsız uraġutlar arıġsız erenlerke arıġsız erenler arıġsız uraġutlarḳa 257r/4=024/026

boş āzād uraġutlar "temiz kadınlar, evlenmemiş hür kadınlar"

tişieler arıġ ***boş āzād uraġutlar tişilerdin*** meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler 61r/7=004/024

erklik bolmış uraġut "güç ve kudret sahibi kadın, hükümdar kadın"

men buldum bir ***uraġutnı erklig bolmış*** anlarḳa 276r/3=027/023

tanıġlı uraġut "inkarçı kadın, Allah'a inanmayan kadın"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar ***tanıġlı uraġutlar*** tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar.415r/9=066/005

tevbe ḳılıġlı uraġutlar "yaptıklarından dolayı Allah'a tevbe eden kadınlar"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar ***tevbe ḳılıġlı uraġutlar*** iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

yüzi açuḳ uraġut "dul kadın"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar ***yüzi açuḳ uraġutlar*** yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

uraġut ʿiddeti "İslamiyetde kadınların tekrar evlenebilmeleri için bekleme süreleri"

yüklüg ***uraġutlar ʿiddeti*** keçmeki ol turur kim ḳoḍmaḳları yüklerini. 413v/6=065/004

urdu "iğne deliği, iğne yurdu"

bütünlükün anlar yalġanḳa tutttılar biziŋ belgülerimizni uluġsıġlıḳ ḳıldılar andın açılmas anlarḳa kök ḳapuġları kirmesler uştmaḫḳa kirgiençeke tėgi ingen tėwe yigne ***urdusı*** içiŋe 116r/7=007/040

urġan "ip"

takı yapuşuŋ Taŋrı ***urġanıŋa*** ḳamuġ takı tarılmaŋ takı yāḍ ḳılıŋ Taŋrınıŋ niʿmetini siziŋ üze ol uġurda kim erdiŋiz düşmenler takı yaraşıḳ kemişti köŋülleriŋiz arasında takı bulduŋuz niʿmeti birle uyalar. 48r/1=003/103

urġu "vurma; durak"

urunçaḳ urġu yer "durak yeri, emanetlerin bırakılacağı yer, ana rahmi"

yoḳ hīç tepreniġli yer içinde meger Taŋrı üze anıŋ rūzīsi bilür amrılġu turuġlaġını ***urunçaḳ urġu yerni*** 163v/2=011/006

uruġ 1. "tane, tohum"

bilür anı kim neçe ***uruġ*** yer içinde takı anı kim çıḳar andın anı kim iner kökdin anı kim aġar anıŋ içinde 311v/9=034/002

2. "zürriyet"

ḳaçan ewrülse tavrayur yer içinde artaḳlıḳ ḳılsa anıŋ içinde yoḳ yoḍun ḳılsa tarıġçılıḳnı kölükler ***uruġını.*** 24v/6=002/205

urul- (1) "takdir edilmek, koymak ***krş.*** urıl-"

ay kişiler ***uruldı*** meŋzek ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrıda aḍın yaratumazlar bir ḳuḍġunı eger tirilseler aŋar. 248r/8=022/073

urul- (2) 1."vurulmak"

ay kişiler ***uruld***ı meŋzek ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrıda aḍın yaratumazlar bir ḳuḍġunı eger tirilseler aŋar 248r/8=022/073

2."hasad etmek, biçmek, kesmek, kökünü kazımak"

bir ançası aḍaḳın turuġlı bir ançası ***urulmış*** biçilmiş. 171v/3=011/100

3."tesis etmek, bir temel üzerine kurmak"

bir mezgit kim ***uruldı*** saḳnuḳluḳ üze ilki kündin sezāraḳ aḍaḳın turmaḳıŋ. 150r/7=009/108

4. "damga vurulmak"

uruldı anlar üze ḫorluḳ çıġaylıḳ yandılar öfke birle Taŋrıdın. 7v/9=002/061

5."teslim edilmek"

olar anlar kim tutuġ ***uruldılar*** aŋar ḳazġandılar. 101v/5=006/070

6. "süslenmek"

ḳaçan tutsa yer anıŋ ėtigi bezekini bezense sėznür anıŋ boḍunı anlar uġanlar ol anıŋ üze kelür aŋar biziŋ yarlıḳımız tünle azu kündüz ḳıldımız anı ***urulmış*** andaġ ḳalı bolmaduḳ teg tüni. 155v/6=010/024

7. "atılmak, hapsedilmek"

eger ḳılmasa anı kim anı kim fermānlayur men aŋar zindānḳa ***urulġay*** oḳ bolġay oḳ uçuzlardın. 176r/1=012/032

8. "takılmak"

ançada ġullar ***urulsa*** boyunlarıŋa zincīrler. 347v/3=040/071

urulmış "hasad etmek, biçmek, kesmek, kökünü kazımak"

bir ançası aḍaḳın turuġlı bir ançası ***urulmış*** biçilmiş. 171v/3=011/100

urulmış biçilmiş "hasad etmek, biçmek, kesmek, kökünü kazımak"

bir ançası aḍaḳın turuġlı bir ançası ***urulmış biçilmiş***. 171v/3=011/100

tamġa urul- "damgalanmak"

tapladılar bolmaḳlardın soŋ ḳalıġlılar birle ***tamġa uruldı*** köŋülleri üze anlar uḳmaslar 148r/5=009/087

tutuġ urul- "esir alınmak, rehin alınmak"

aŋġıl üstgergil anıŋ birle ***tutuġ urulmaḳ*** bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı yazuḳ keçrü ḳoldaçı. 101v/5=006/070

urulmış ḳıl- "yok etmek, kökünü kazımak"

ḳaçan tutsa yer anıŋ ėtigi bezekini bezense sėznür anıŋ boḍunı anlar uġanlar ol anıŋ üze kelür aŋar biziŋ yarlıḳımız tünle azu kündüz ***ḳıldımız*** anı ***urulmış*** andaġ ḳalı bolmaduḳ teg tüni. 155v/6=010/024

vaḳt urul- "zaman verilmek"

ol ol iḍi cānıŋızlarnı alur tünle taḳı bilür nė ḳazġalsa siler kündüz yana ḳoparur silerni anıŋ içinde keçrülgü üçün ***urulmış vaḳt***. 100v/6=006/060

zindānḳa urul- "hapsedilmek"

eger ḳılmasa anı kim anı kim fermānlayur men aŋar ***zindānḳa urulġay*** oḳ bolġay oḳ uçuzlardın. 176r/1=012/032

urul-(3) "anlatılmak, söylenilmek"

ay kişiler ***uruldı*** meŋzek ḳulaḳ tutuŋlar aŋar bütünlükün anlar oḳırlar Taŋrıda aḍın yaratumazlar bir ḳuḍġunı eger tirilseler aŋar. 248r/8=022/073

urulmış vaḳt "ecel (tayin edilen vaktin sonu) manasında[453]"

ol ol iḍi cānıŋızlarnı alur tünle taḳı bilür nė ḳazġalsa siler kündüz yana ḳoparur silerni anıŋ içinde keçrülgü üçün ***urulmış vaḳt***. 100v/6=006/060

urun "uran"

urun ḳılın- "yüksek sesle ad anmak (ihlâl kılınmak)"

453 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

çınoḳ ḫarām ḳıldı siler üze özi ölmişni aḳar ḳannı toŋuz ėtini ol nekni kim ***urun ḳılındı*** anıŋ birle Taŋrı aḍnaġıḳa. 20r/4=002/173

urun- "vurulmak, takınmak"

anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş ***urunġay*** bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/7=076/021

urunçaḳ "emanet[454]"

anlar kim anlar ***urunçaḳlarını*** baçıġlarını küḍeziglileri. 249r/7=023/008

urunçaḳ ur- "emanet bırakmak"

ol ol iḍi kim törütti silerni yalŋuz etözdin ornap turuġlaġ ***urunçaḳ urġu*** yer. 104v/6=006/098

urunçaḳ urġu yer "emanet yeri"

yoḳ hīç tepreniġli yer içinde meger Taŋrı üze anıŋ rūzīsi bilür amrılġu turuġlaġını ***urunçaḳ urġu yerni***. 163v/2=011/006

uruş- "savaşmak, vuruşmak"

taḳı aytıldı anlarḳa kelip ***uruşuŋ*** Taŋrı yolı içinde yā defʿ ḳılıŋ. 54r/8=003/167

usluġ "akıllı"

eger bolsa ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar yüŋül ***usluġ*** yā taḳı żaʿīf yā yaraġı yėtmez kim aytu bėrse ol aytu bėrsün erkligi tüzlük birle. 36v/4=002/282

usuḳ- "susuzluktan hastalığa tutulmak"

içigli tururlar ***usuḳmış*** tėweler içer teg. 395v/8=056/055

usuḳmış teweler "susayan develer"

içigli tururlar ***usuḳmış tėweler*** içer teg. 395v/8=056/055

uş "işaret sıfatı"

uş siz erenler uşbu erenler ḥüccet ḳılıştıŋız ol nerse içinde kim sizke anıŋ birle bilig nė üçün ḥüccet ḳılışur siz ol nerse içinde kim yoḳ sizke anıŋ birle bilig. 44v/3=003/066

uşa- "küçük parçalara ayırmak, (metinde) sürmek (toprağı) "

aydı ol ayur ol bir uḍ turur ḫor bolmış ermez ***uşaḳlu*** yerni ap yme suw tutmış tarıġḳa. 8v/9=002/071

uşaḳ "küçük, ufak"

azu yėr içinde ḳorḳınçsız mu boldıŋızlar andın kim kök içinde ıḍmaḳıdın siler üze ***uşaḳ*** taş. 417v/2=067/017

454 Güvenilir olmak, doğruluk, bir kimseye koruması için geçici olarak verilen şey gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerimde emanet kelimesi iki yerde tekil iki yerde çoğul olmak üzere dini yükümlülükler, emanet, Allah'ın insanlara vermiş olduğu idarecilik, malın idaresi gibi iş ve sorumluluklar manalarında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:145).

uşaḳ uşaḳ ḳıl- "küçük parçalara ayırmak"

körmes mü sen kim Taŋrı indürdi kökdin suwnı kigürdi anı bulaḳlar yer içinde yana çıḳarur anıŋ birle ekinni türlüg türlüg anıŋ meŋizleri yana aḍnayur körür sen anı sarġarmış yana ***ḳılur anı uşaḳ uşaḳ***. 337r/1=039/021

uşaḳ taş "ufak taş"

azu yėr içinde ḳorḳınçsız mu boldıŋızlar andın kim kök içinde ıḍmaḳıdın siler üze ***uşaḳ taş***. 417v/2=067/017

uşaḳ yinçü "küçük inci, mercan"

çıḳar ol ėkki teŋizdin taşur yinçü ***uşaḳ yinçü***. 392v/6=055/022

uşal- "parçalanmak"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış yuwlunup ***uşalmış*** süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

uşan- "küçük parçalara ayırmak, (metinde) sürmek (toprağı) "

dünyā meṣeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ünmeki yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur ***uşanmış***. 399r/4=057/020

uşanmış "ufalanmış"

dünyā meṣeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ünmeki yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur ***uşanmış***. 399r/4=057/020

uşbu "işaret sıfatı"

uşbu ṣıfatlıġ kişi anlar üze ḍurūd iḍilerindin yarlıḳamaḳ. anlar tururlar. anlar köni yolġa könmişler. 18v/3=002/157

uşmaḫ (<S) "Cennet ***bkz.*** uçmaḫ, uçmaḫ[455]"

ėkki ***uşmaḫda*** aḍın ėkki uştmaḫ ol. 394r/3=055/062

uştmaḫ (<S) "Cennet ***bkz.*** uçmaḳ, uçmaḫ[456]"

ündenilgeyler munu silerke ***uştmaḫ*** tėp ḫayrāt bėrildiŋizler anı anı kim ḳılur erdiŋizler. 116v/5=007/043

uştmaḫ boḍunı "Cennet halkı, Cennetlikler[457]"

455 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

456 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

457 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu

çınoḳ ***uştmaḫ boḍunı*** bu kün meşġūlluḳ içinde niʿmet ėtgenler. 323v/5=036/055

uştmaḫ būstānları "yeşillik yer, güzel bahçe, bol nebatlı sulak, şirin, can alıcı çiçeklerle süslü alan, ravza[458]"

yana anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler anlar ***uştmaḫ būstānları*** içre sewnürler. 295r/7=030/015

uştmaḫ erkligleri "saklayan, koruyan, bekçi; hazineye bakan, muhafaza eden melekler[459]"

sürülgeyler anlar ḳorḳḳaylar iḍileriŋke uştmaḫḳa gürūh gürūh ḳaçan kelseler aŋar açılġay ḳapuġları ayġay anlarḳa ***uştmaḫ erkligleri*** esenlik siler üze ḫoş bolduŋuzlar kiriŋler meŋgü ḳalıġlılar. 341r/8=039/073

uştmaḫ iḍileri "Cennet ehline hizmet eden gençler[460]"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler anlar tururlar ***uştmaḫ iḍileri.*** 10r/1=002/082

uştmaḫ meṣeli "Cennetin durumu"

ol ***uştmaḫ meṣeli*** kim vaʿde ḳılındı saḳnuḳlarḳa. 373v/7=047/015

uştmaḫ oġlanları "Cennet ehline hizmet eden gençler"

tezginür tezginür anlar üze ***uştmaḫ oġlanları*** meŋgü ḳalınmışlar. 395r/2=056/017

uştmaḫ sarāyı "Cennet[461]"

esenlik siler üze aŋar kim serindiŋizler nėme eḍgü uştmaḫ sarāyı. 185v/5=013/024

uştmaḫḳa kigrül- "Cennete sokulmak"

1992:150). Cennet'e girenlerin her türlü istek ve arzuları yerine getirilir. Cennet'teki bazı nimetlerin isim ve vasıfları Kur'an'ın değişik yerlerinde müminlere bildirilmiştir. Ayrıca Cennet'in dereceleri, oraya gireceklerin ilim ve ibadetleri, Allah'a yakınlıklarına göre düzenlenmiştir. Cennet ehlinin şunlar olduğu üzerinde görüşler vardır. Şirk, küfür ve nifaktan uzak duranlar, Tevhid inancı üzere, amel-i sâlih'te bulunmaya gayret gösterenler (Honamlıoğlu 1992:150).

458 A. "روضة " sözcüğü "Yeşillik yer; güzel bahçe; bol nebatlı, sulak, şirin, can alıcı çiçeklerle müzeyyen mahal" şeklinde tanımlanmıştır. Bol su kaynaklarına sahip yeşil bahçe" anlamındaki A. "روضة " ravza cennât kelimesine muzaf olup bir ayette cennet kelimesi yerine tek başına da kullanılmıştır (er-Rûm 30/15), (Çanga 1999:222b).

459 Kur'an'da haber verildiğine göre, dünyada iken Allah'a itaatli iyi bir kul olarak yaşayıp iyi ameller işlemiş olan kimseleri, Cennet'te güzel bir şekilde karşılayan teşrifatçı melekler vardır. Kur'an'da ve hadislerde bildirildiğine göre, Cennetin kapısında müminleri karşılayacak olan meleğe "Hâzin" denilmektedir (Çolak 2000:127).

460 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150). Cennet'e girenlerin her türlü istek ve arzuları yerine getirilir. Cennet'teki bazı nimetlerin isim ve vasıfları Kur'an'ın değişik yerlerinde müminlere bildirilmiştir. Ayrıca Cennet'in dereceleri, oraya gireceklerin ilim ve ibadetleri, Allah'a yakınlıklarına göre düzenlenmiştir. Cennet ehlinin şunlar olduğu üzerinde görüşler vardır. Şirk, küfür ve nifak'tan uzak duranlar, Tevhid inancı üzere, amel-i sâlih'te bulunmaya gayret gösterenler (Honamlıoğlu 1992:150).

461 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

kigrülgeyler meger ne kim yansa kėrtgünse ḳılsa ėḏgü anlar tururlar ***kigrülgeyler uştmaḫḳa*** küç ḳılınmaġaylar nerse. 226v/3=019/060

uştmaḫḳa kigür- "Cennnete girdirmek"

kigürgey anlarnı uştmaḫḳa bildürgey anı anlarḳa. 373r/5=047/006

uştmaḫḳa kir- "Cennnete girmek"

kiriŋler uştmaḫḳa yoḳ ḳorḳunç siler üze ap yme siler ḳaḏġarur siler. 117r/7=007/049

uştmaḫḳa ornat "Cennnete yerleştirmek"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḏgülükler ***ornatġay oḳ miz anlarnı uştmaḫḳa*** ḥücreler aḳar anıŋ altından arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. nėme körklüg turur iş ḳılġuçılarnıŋ yanutı. 293r/9=029/058

uştmaḫḳa sürül- "Cennnete girdirmek"

sürülgeyler anlar ḳorḳkaylar iḏileriŋke uştmaḫḳa gürūh gürūh ḳaçan kelseler aŋar açılġay ḳapuġları ayġay anlarḳa uştmaḫ erkligleri esenlik siler üze ḫoş bolduŋuzlar kiriŋler meŋgü ḳalıġlılar. 341r/7=039/073

uştmaḫḳa yawutul- "Cennete yaklaştırılmak"

yawutulġay uştmaḫḳa saḳnuḳlarḳa ıraḳ ermez. 383r/4=050/031

uştmaḫ **(<S.)** "uçmaḫ, Cennet ***krş.*** uştmaḫ, uçmaḳ, uçmaḫ, uçmaḫ[462]"

anlar tururlar ***uştmaḫ*** boḏunları. 165r/3=011/023

uştmaḫ boḏunları "Cennete ehli"

anlar tururlar ***uştmaḫ boḏunları.*** 165r/3=011/023

uştmaḫda tur- "Cennete iskân edilmek"

ay ādem amrulup ***turġıl sen cüftüŋ birle uştmaḫda*** yėŋler ḳayudın tilese siler yawumaŋlar bu yıġaçḳa bolġay siler küç ḳılıġlılardın. 113v/7=007/019

uştmaḫçı "Cennet ehli"

ayġıl ol mu yėgrek azu meŋgü ***uştmaḫçı*** mu ol kim vaʿde ḳılındı saḳnuḳlarḳa. erür anlarḳa yanut yanġu yer. 263r/7=025/015

ut- "yenmek, galip gelmek"

aydılar iḏimizā! yėŋdi ***uttı*** biziŋ üze bed-baḫtlıḳımız erdimiz yoldın azġuçılar. 254r/8=023/106

utuġlı "yenen, galip gelen"

bolġay kim biz uḏġay miz cāḏūlarḳa eger erseler anlar ***utuġlılar***. 268v/8=026/040

ʿutebe **(<A.)** "inkarcı insan, Cehennem'in katlarından biri[463]"

462 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü nimet ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

öldürüldi kişiler yaʿnī ***ʿutebe*** ne kāfir ḳıldı anı. 436r/1=080/017

utġanraḳ "(metinde) en yaman, en azgın"

kişilerdin kim taŋlatur sėni anıŋ sözi yaḳın tiriglik içinde tanuḳ ḳılur Taŋrını anıŋ köŋli içindeki üze. ol daʿvāçılarnıŋ ***utġanraḳı*** turur. 24v/4=002/204

utru "karşı"

ḳaçan ḥelālḳa çıḳsa siler ***ötrü*** awlaŋlar. 79v/3=005/002

utru bar-"karşılaşmak"

yana kim yarlıġḳa ***utru barsa*** silerdin Taŋrıḳa taḳı yalavaçıŋa ḳılsa ėḍgülük bėrgey miz aŋar yalını ėkki ḳurla anuttımız aŋar ağırlıġ rūzī. 307r/5=033/031

utru kel- "karşılaşmak, karşılıklı gelmek"

utru kelgey anlarḳa ferişteler. 241v/4=021/103

utru keldür- "karşılaşmak"

küḍezdi anlarnı Taŋrı ol kün ḳatıġlıḳından yme ***utru keldürdi*** anlarḳa tāzelıḳ sewünç. 430v/8=076/011

utru sözle- 1."karşı gelmek, muhalefet etmek"

ḳaçan yüz ***utru sözleseler*** biligsizler ayurlar esenlik. 266r/9=025/063

2. "karşılıklı konuşmak, hitap etmek"

ḳılġıl ėtgil kemini biziŋ közün biziŋ yarlıġımız birle ***utru sözlemegil*** meniŋ birle anlar içinde kim küç ḳıldılar. 166r/6=011/037

utru tur- "karşı karşıya oturmak"

aŋar turur ne kim kökler içindeki yer içindeki ḳamuġ aŋar anıŋ yarlıġıŋḳa ***utru turuġlılar***. 296r/5=030/026

utruşu "göz göre göre"

yıġmadı kişilerni kim kėrtgünseler ançada keldi anlarḳa köni yol yarlıḳayu tileseler iḍilerindin meger kelse anlarḳa ozaḳılar yolı azu kelse anlarḳa ḳın ***utruşu***. 219r/5=018/055

utul- "yenilmek, mağlup olmak"

utuldılar anda ewrüldiler ḫorlanmışlar. 122v/9=007/119

utunluḳ "alçaklık, küstahlık"

yoḳ anıŋ içinde ***utunluḳ*** ap yme anlarḳa andın esrülgeyler. 326v/4=037/047

uturuş- "karşılıklı oturmak"

taḫtlar üze ***utruşuġlılar***. 326v/3=037/044

uwıt "edep, utanma ***bkz***. uvut, uwut"

463 Burada kastedilen kişinin Ebu Leheb'in oğlu Utbe olduğu da söylenir (Yüce Kur'an Meali ve Açıklamalı yorumu 2014:584).

yolçıladı olarnı armaḳ birle. ḳaçan tattılar erse yıġaçnı belgürdi ol èkkegüke ***uwıt*** yinleri. 114r/4=007/022

uwıt yinleri "izharı ayıp olup örtülmesi gerekli olan, ayıp ve çirkin yer"

ḳaçan tattılar erse yıġaçnı belgürdi ol èkkegüke ***uwıt yinleri***. 114r/4=007/022

uwtan- "utanmak"

keldi aŋar ol èkki ḳızda birisi yöriyür ***uwtanmaḳ*** üze aydı mènim atam oḳır sèni yanut bèrse saŋa ol nek yanutı kim içürdüŋ biziŋke. 282v/9=028/025

uwtanmaḳ "utanma"

keldi aŋar ol èkki ḳızda birisi yöriyür ***uwtanmaḳ*** üze aydı mènim atam oḳır sèni yanut bèrse saŋa ol nek yanutı kim içürdüŋ biziŋke. 282v/9=028/025

uvun- "vurup parçalayıp perişan etmek ***bkz.*** uwun-"

kerekmez yaramaz yalavaç kim bolsa aŋar bulunlar ***uvunġınçaḳa*** tègi yer içinde. 137v/4=008/066

uwun- "ovuşturmak ***bkz.*** uwun-"

erte ḳoptı ***uwnur*** èkki ayasını anıŋ üze kim bèrdi anıŋ içinde ol yèmiş taḫtları üze. 218r/1=018/042

uwuş "ufalanmış nesne"

uwuş tüwüş "kırıntı, ufantı"

aydılar ḳaçan bolsa miz sünükler ***uwuş tüwüş*** biz mü ḳoparılur miz yaŋı yaratıġ aygıl boluŋlar taşlar azu temürler azu törütülmiş anıŋdın kim uluġ kelür köküzleriŋiz içinde. 209v/5=017/049

uwuş tüwüş bol- "unufak olmak"

aydılar ḳaçan ***bolsa miz sünükler uwuş tüwüş*** biz mü ḳoparılur miz yaŋı yaratıġ aygıl boluŋlar taşlar azu temürler azu törütülmiş anıŋdın kim uluġ kelür köküzleriŋiz içinde. 209v/5=017/049

uvut "haya, utanma, edep; edep yeri, organı ***bkz.*** uwıt, uvut[464]"

bütünlükün Taŋrı ***uvut*** yıġmas kim toḳısa miṣli çıpunça endāzelıġ yana anda üstün yme. 4v/2=002/026

uwut 1. "haya, utanma, edep; edep yeri, organı ***bkz.*** uwıt, uvut[465]"

464 Ziyafete davet etmek anlamındaki "edb" veya zarif ve edepli olmak anlamındaki "edeb" mastarından isimdir. Sözlükte "davet, incelik ve kibarlık, iyi tutum ve davranış, takdir ve hayranlık" gibi anlamlara gelmektedir. Edeb kelimesi veya türevleri Kur'an'da geçmez. Edeb hadis dilinde hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıklarını ifade etmekte. Kur'an'da bu bilgi ve davranışları sergileyen ilahi edeb kaynağı anlamında kullanılmaktadır. Bir kavram olarak edeb bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi ve faydalı tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:134).

465 Ziyafete davet etmek anlamındaki "edb" veya zarif ve edepli olmak anlamındaki "edeb" mastarından isimdir. Sözlükte "davet, incelik ve kibarlık, iyi tutum ve davranış, takdir ve hayranlık" gibi anlamlara gelmektedir. Edeb

ol tişi kim küḍezdi ***uwut*** endāmını ürdimiz anıŋ içiŋe biziŋ cānımıznı. 241r/1=021/091

2. "ceset"

ıḍtı Taŋrı bir ḳarġa üşeyür yer içinde kömgü üçün ölügni neteg kömer ḳaḍaşınıŋ ***uwutnı***. 84r/1=005/031

uwut küḍez- "kötülükleri örtmek, günahları affetmek"

meryem ʿimrān ḳızı ol kim ***küḍezdi anıŋ uwut*** üfürdimiz anıŋ içinde biziŋ c cebraʾil demidin çın tuttı iḍisi yarlıġlarnı yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/8=066/012

uwut endām küḍez- "ırzını korumak"

ol tişi kim ***küḍezdi uwut endāmını*** ürdimiz anıŋ içiŋe biziŋ cānımıznı. 241r/1=021/091

uwut ört- "avret yerlerini örtmek"

ay ādem oġlanları indürdimiz siler üze keḍim ***örter uwutıŋızlarnı*** yuŋ tawar saḳnuḳluḳ kėḍimi ol yėgrek turur. 114v/1=007/026

uwut yėrleri "izharı ayıp olup örtülmesi gerekli olan, ayıp ve çirkin yer"

yėdiler andın belgürdi olar ėkkike ***uwut yėrleri***. 234v/1=020/121

uwut yinleri "izharı ayıp olup örtülmesi gerekli olan, ayıp ve çirkin yer"

anlar tururlar anlar ***uwut yinlerini*** küḍezigliler. 249r/5=023/005

uwutluġ "utanma, utanç"

uwutluġ ḳıl- "utanmak"

kigürgey silerni būstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar ol kün ***uwutluġ ḳılmaz*** Taŋrı yalavaçını anlar kim kėrtgündiler anıŋ birle yaruḳluḳları yöriyürler öŋdüninde yme oŋ ḳollarında.415v/7=066/008

uy- "uymak, birine bağlı olmak ***bkz***. uḍ-"

anlar kim köŋülleri içinde ḳışmaḳ bar ***uyarlar*** ol nerseke kim oḫşaştı andın fitne isteyü taḳı teʾvīlin isteyü. 38v/1=003/007

uyu bėr- "uymak, tâbi olmak"

uyu barıŋlar anlarḳa küçleriŋiz yetmişinçe küç tölekdin bir kişende tutmaḳdın ḳorḳutur siler anıŋ birle Taŋrı düşmānını taḳı silerniŋ düşmānlarıŋızını yana aḍnaġular olarda aḍın. 136v/7=008/060

uyad- "utanmak, haya etmek"

ol ḳılmaḳıŋızlar emgetür yalavaçnı ***uyadur*** silerdin. 309v/9=033/053

---

kelimesi veya türevleri Kur'an'da geçmez. Edeb hadis dilinde hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıklarını ifade etmekte. Kur'an'da bu bilgi ve davranışları sergileyen ilahi edeb kaynağı anlamında kullanılmaktadır. Bir kavram olarak edeb bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi ve faydalı tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:134).

uyal- "utanmak, haya etmek"

Taŋrı ***uyalmaz*** çın sözdin. 310r/1=033/053

uyat "utanma, haya etme"

uyat yer "hela"

azu kelse biregü silerdin ***uyat yerdin*** azu elig tegürse siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı uġraŋlar arıġ süçig toprakḳġa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizḳa. 63v/9=004/043

uyḳu "uyku ***krş***. uḍık"

ḳorḳunçsuz mı boldı kentleri boḍunı kim kelmekke olarḳa ʿazābımız tünle anlar uḍıġlı erken yaʿnī ***uyḳuda***. 121v/6=007/097

uyuş- "uyuşmak, donmak"

ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz yarattımız silerni toprakḍın yana oŋurḳa suwındın yana ***uyuşmış*** ḳandın yana çaynam etdin yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/4=022/005

uyuşmış ḳan "pıhtılaşmış kan, kan pıhtısı"

ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz yarattımız silerni toprakḍın yana oŋurḳa suwındın yana ***uyuşmış ḳandın*** yana çaynam etdin yaratılmış yaratılmaduḳ belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/4=022/005

uza- "uzamak"

azu ḳıvattımız bu kāfirlerni atalarını ançaḳa tėgi kim ***uzadı*** anlar üze tiriglik. körmezler mü biz keltürür miz yerni eksütür miz buçġaḳlarından. 238r/5=021/044

uzan- "ustaca davranmak, ustalaşmak"

yonar siler taġdın ewlerni ***uzanigliler*** . 272r/4=026/149

uzanigli "usta, mahir"

yonar siler taġdın ewlerni ***uzanigliler*** . 272r/4=026/149

uzat- "uzatmak, geciktirmek"

ündediler ėşlerini elig ***uzattı*** siŋrin kesti. 391r/5=054/029

uzun "uzun"

küç birle tartar erdi kişilerni andaġ ḳalı anlar ***uzun*** beḍük ḫurmā tüplerindin tartıp. 390v/8=054/020

uzun ėnçrünmek "uzun süre uğraşılacak şeyler"

saŋa kündüz içinde ***ėnçrünmek uzun***. 426v/4=073/007

uzun tiriglik "uzun ömür, Allah'ı düşünüp doğru yolu bulmak isteyen bir kimseye yetecek kadar ömür verme"

uzun tiriglik bėrmedimiz mü silerke ol kim pend tutsa anıŋ içinde. ol kim pend tutar keldi silerke ḳorḳuttaçı. 319v/7=035/037

uzun tiriglik bėr- "uzun ömür vermek, Allah'ı düşünüp doğru yolu bulmak isteyen bir kimseye yetecek kadar ömür vermek"

uzun tiriglik bėrmedimiz mü silerke ol kim pend tutsa anıŋ içinde. 319v/7=035/037

uzun tün "geceleyin uzun zaman"

uzun tünni çın bular sewerler bu ajunnı ḳoḍarlar arḳalarında bir kün yawlaḳ aġır yük. 431v/3=076/027

uzun üyür "uzun (hurma) salkımları"

yme ḫurmā ***uzun üyür*** aŋar yėmiş turur. 382r/5=050/010

uzun yaş "uzun ömür, uzun yaş sürme"

ürük turdum siler içinde ***uzun yaş*** içinde anda öŋdün. 154v/4=010/016

uzun bol- "uzamak, uzun bir zaman geçmek"

bolmasunlar anlarnıŋ kim bėrildiler bitig munda öŋdün ***uzun boldı*** anlar üze ġāyib rüzgār ḳatı ḳarardı köŋülleri. 398v/4=057/016

uzunçura "uzunca"

uzunçura tartmaġıl ėkki közüŋni anıŋ tapa kim ėrinçlendürdimiz cüftler anlardın ḳaḍġurmaġıl anlar üze ḳuḍı tutġıl ḳanatıŋnı kėrtgünüglilerke. 195v/1=015/088

uzunçuraėkki köz tart- "göz dikmek"

uzunçura tartmaġıl ėkki közüŋni anıŋ tapa kim ėrinçlendürdimiz cüftler anlardın ḳaḍġurmaġıl anlar üze ḳuḍı tutġıl ḳanatıŋnı kėrtgünüglilerke. 195v/1=015/088

uzunluḳ "uzunluk"

sen yırtmaġay sen yerni tėgmegey sen taġḳa ***uzunluḳun***. 208v/7=017/037

ʿuzzā (<A.) "Cahiliye devrinde tapılan putlardan birinin adıdır[466]"

ʿuzzā atlıġ but "Cahiliye devrinde tapılan putlardan birinin adı"

neki körür mü siler lāt atlıġ butnı ***ʿuzzā atlıġ butnı***. 388v/1=053/019

466 Lat, Uzza, Menat, Kureyş'in putları olup aynı ayetlerde (59/19-21) birer kere geçmektedirler. Bu isimler Yüce Allah'ın isimlerinden türetilmiştir. Şöyleki, Lat, "Allah"; Uzza, Allah'ın "aziz" isminden; Menat ise, kader, ölüm yahut ilah manasına "mena" dan türemiş "tanrıça" anlamına dişil isimlerdir. Bu putlardan Uzza putu Mekkedeki Kureyş ve Kinane kabilelerine, Menat putu Medinedeki Evs ve Hazrec kabilelerine, Lat putu ta Taif'deki Sekif kabilesine aittir (Akpınar 2002:60).

-ü-

ü (<A.) "ve ***krş***. ve, vü"

azu bar mu silerke ḫüccet erk ***ü*** türk belgülüg. 329v/4=037/156

übübük "hüdhüd kuşu"

irtedi ḳuşlarḳa aydı ne ol maŋa körmes men ***übübükni*** azu boldı mu ġāyiblerdin. 275v/9=027/020

üç "üç , sayı adı (3)"

eger ḳorḳsa siler dād bėrümemekiŋizlerke atasızlar içinde kis alınlar ol kim yaratsa silerke kisilerdin ėkki ya taḳı ***üç*** ya tört. 58r/4=004/003

üç aḍaḳın turuġlı "Arap atı"

ançada ʿarża ḳılındı anıŋ üze ėkindide kėḍin ***üç aḍaḳın turuġlı*** körklügler. 332r/9=038/031

üç aḍaḳın turuġlı kezikligler "bir ayağını tırnağı üzerine kaldırıp, üç ayağı üzerinde duran Arap atı"

ançada ʿarża ḳılındı anıŋ üze ėkindide kėḍin ***üç aḍaḳın turuġlı körklügler***. 332r/9038/031

üç ay "üç ay, kadınların iddet müddeti[467]"

ol uraġut nevmīḍ bolsalar ḥayżdın uraġutlarınıŋızdın sėziklig bolsa siler anlarnıŋ ʿiddeti ***üç ay*** bolur neme ol uraġutlarḳa ḥayżı kelmedük bolsa. 413v/6=065/004

üç gürūh çüfler "üç sınıf"

erdiŋizler ***cüftler üç gürūh***. 394v/7=056/007

üç ḳaraŋḳuluḳ "üç karanlık (anne karnında geçirilen evre, rahim[468]"

yaratur silerni anaŋızlar ḳarınları içinde yaratıġ yaratıġda kėḍin ***üç ḳaraŋḳuluḳ*** içre. 335v/1=039/006

üç ḳat kölige "Cehennemde insanları alevden koruyamayan üç dallı gölge"

barınlar kölige tapa ***üç ḳat***. 432v/3=077/030

---

467 Sözlükte "saymak, miktar, adet" anlamlarına gelen iddet, bir fıkıh kavramı olarak, herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesi halinde, kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder (Karagöz 2005:293).

468 Dıştan içe doğru parametrium, miometrium, endometrium denilen ışık, ısı ve su geçirmez zarlarla sarılı bulunan üç doku ile yapılmıştır. Kur'an ışık geçirmez bu perdeler zulmet diyor ve insanın üç zulmet karanlık içinde yaratıldığını söylüyor(Ateş 1975 675).

üç kün 1. "şeri günler"

kim bulmasa rūze tutmaḳ ***üç kün***. 91r/6=005/089

2. "günler, haftanın günleri gibi 24 saatlik müddetten ibaret olan günler"

aydı iḍim ḳılġıl maŋa nişān. aydı seniŋ nişāniŋ kim sözlemeseŋ kişilerke ***üç kün*** meger işāret. 42r/6=003/041

üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça "üç ay hâli (hayız veya temizlik müddetince)"

boşanmış tişiler küḍgeyler özleri birle ***üç namāzsızlıḳ ḳatıġ arıġınça***. 27v/5=002/228

üç vaḳt "Kur'an'da köle ve hizmetçilerin ve henüz ergenliğe ermemiş çocukların odaya girmek için izin isteyecekleri üç vakit"

üç vaḳt ʿavret açılġu vaḳt silerke. 261r/1=024/058

üçde bir "üçte bir"

eger bolsalar andın üküşrek anlar ortaḳ tururlar ***üçde bir*** içinde tutsuġda kėḍin tutsulur anıŋ birle azu bėrim ziyān ḳılmadaçı tutturmaḳ Taŋrıdın. Taŋrı bilgen keçürgen ol. 59v/6=004/012

üçte biri "üçte bir"

sėniŋ iḍiŋ bilir sen ḳopar sėn azraḳ tünnüŋ ėkki ėlginde anıŋ yarımı anıŋ ***üçte biri*** bir ḳatar ol kişilerdin seniŋ birle. 427r/5=073/020

üçde ėkki "üçte iki"

eger bolsa ḳunçuylar ėkkide üstün anlarḳa ***üçde ėkki*** ülüş nėgü kim ḳoḍtı eger bolsa bir aŋar yarım. 59r/4=004/011

üç yolı "üç kez"

ay anlar kim kėrtgündiler destūr tilesün silerde anlar kim erklig boldı elgiŋizler anlar kim tėgmediler tüşke silerdin ***üç yolı***. 260v/8=024/058

üçegü "üçü, her üçü"

anlar ***üçegü*** üze yaʿnī kaʿb bin mālik ve müẓāret bin e'r-rabīʿ ve hīlāl bin ümeyye kėḍin ḳoḍtılar. 151v/1=009/118

üçer "üçer"

ögdi Taŋrıḳa köklerni törütügli yerlerni ḳılıġlı ferişte lerni yalavaçlıḳḳa ḳanatlar iḍisi ėkkirer ***üçer*** törter. 316v/4=035/001

üçinç "üçüncü (3.) ***bkz.*** üçünç "

menāt atlıġ butnı ***üçinç*** taḳı bir. 388v/1=053/020

üç miŋ "üç bin (3000), sayı adı"

ol vaḳtın kim aytur sen bitgenlerḳa tap kelmegey mü sizke kim meded ḳılsa sizke iḍiŋiz ***üç miŋ*** ferişte lerdin indürülmişler. 50r/4=003/124

üçün "için"

herāyna ayur soŋ ḳalığlılar ḳaçan bardıŋızlar erse ġanīmetlerḳa alġuŋızlar ***üçün*** ḳuḍı bėriŋler biziŋ uḍu baralım silerke tilerler kim tėgşürmek Taŋrı yarlığını. 377r/9=048/015

üçünç "üçüncü (3.) ***bkz.*** üçinç"

tandı oḳ kėrtgünmedi ök anlar kim aydı Taŋrı üç turur ***üçünç*** ol tėp. 89v/3=005/073

üç yüz "üç yüz (300)"

ürgeydiler üŋürleri içinde ***üç yüz*** yıl arturdılar toḳuz. 216v/3=018/025

üḍ "zaman, vakit, süre ***bkz.*** üd[469]"

ayurlar ḳaçan ol bu ***üḍ*** eger erse siler çın sözlegliler 158r/1=010/048

üḍ ata- "zaman vermek"

eger ***atalmış üḍ*** yoḳ erse kelgey erdi anlarḳa ḳın. kelgey ök anlarḳa tawuşsuz. 293r/4=029/053

üḍ bėril- "zaman verilmek, zaman tanımak"

yoḳ anlarḳa ***bėrilmiş üḍ*** turur bulmaġaylar anda aḍın sığınçu yer. 219v/2=018/058

üḍ ur- "zaman vermek, süre takdir etmek"

sen ḳıymas sen ***üd urmışḳa***. 57r/4=003/194

üḍ urmış "ecel (tayin edilen vaktin sonu) manasında[470]"

tėgme ***üḍ urmışḳa*** bitigi ol. 187r/6=013/039

üḍ urul- "zaman, süre takdir edilmek"

aydılar ay nūḥ üstereşdiŋ biziŋ birle üküş ḳıldıŋ biziŋ birle üsterişmekni keltürgil biziŋke anı kim ***üḍ urur*** sen biziŋke eger erse sen çın sözleglilerdin. 165v/8=011/032

üd "zaman, vakit, süre ***bkz.*** üḍ[471]"

ayurlar ḳaçan ol bu ***üḍ*** eger erse siler çın sözlegliler. 158r/1=010/048

üd vaʿde kıl- "sözleşmek"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim ***üd vaʿde ḳılmaŋ*** anlarḳa yaşru meger kim aymaḳıŋızlar sözni kereklig. 29v/2=002/235

---

469 Zaman mefhumu insanın fiil, ibadet ve davranışlarıyla iç içedir. Bu yönüyle zaman sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakittir. Kur'an ve sünnet zamana sık sık atıfta bulunmaktadır. Her ne kadar Kur'an'da zaman kelimesi geçmiyorsa da aynı anlamı ifade eden asr, dehr, ahkab, karn, kurun, hın, huld, saat, lehmü'l- basar, ebediyet, sene, sermed, yevm, leyl, fecr ve vakt gibi kelimeler toplam 513 yerde geçmekteidr (Karagöz 2005:705).

470 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

471 Zaman mefhumu insanın fiil, ibadet ve davranışlarıyla iç içedir. Bu yönüyle zaman sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakittir. Kur'an ve sünnet zamana sık sık atıfta bulunmaktadır. Her ne kadar Kur'an'da zaman kelimesi geçmiyorsa da aynı anlamı ifade eden asr, dehr, ahkab, karn, kurun, hın, huld, saat, lehmü'l- basar, ebediyet, sene, sermed, yevm, leyl, fecr ve vakt gibi kelimeler toplam 513 yerde geçmekteidr (Karagöz 2005:705).

üḍ- "(metinde) süre vermek, ertelemek ***krş.*** küḍ-"

ḳorḳıtġıl kişilerni ol kün kelir anlarḳa ḳın ayurlar anlar kim küç ḳıldılar iḍimizā! ***üḍgil*** bizni atalmış vaḳtḳa tėgi boyun bėrelim ündemekiŋe uḍu baralım yalavaçlarḳa. 191v/7=014/044

üḍe- "seçmek, ayırmak, tercihte bulunmak"

üḍer siler yaḳınraḳ tiriglikni. 441v/3=087/016

üḍleş- "sözleşmek, anlaşmak"

ançada kim siler yaḳın sıŋar erdiŋizler anlar yıraḳ sıŋar erdiler arḳış ḳuḍıraḳ silerdin eger ***üḍleşdiŋizler*** erse yıġġay erdiŋizler. 135r/6=008/042

üḍre- "seçmek, ayırmak"

Taŋrı ***üḍrer*** feriştelerdin yalavaçlarnı kişilerdin. bütünlükün Taŋrı ėşitgen körgen. 248v/2=022/075

üḍründi 1. "seçilmiş ***bkz.*** üḍründü"

ay aġırlıġ ***üḍründi*** yalavaç ḳorḳġul Taŋrıḳa boyun sümegil tanıġlılarḳa ėkki yüzlüglerke. 304r/6=033/001

2. "başkan, sözcü"

aldı oḳ Taŋrı Taŋrı ḳulı oġlanınıŋ bütünlüklerini. ıḍtımız anlardın on ėkki ***üḍründi***. 81v/4=005/012

üḍründi aġırlıġ yalavaç "seçkin, değerli peygamber (Hz. Muhammed"

iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġlı ay ***aġırlıġ üḍründi yalavaç*** ḳorḳġul Taŋrıḳa boyun sümegil tanıġlılarḳa ėkki yüzlüglerke. 304r/6=033/001

üḍründü "seçilmiş ***bkz.*** üḍründi"

aydı ***üḍründüler*** biz Taŋrınıŋ yārī bėrgenleri. 43r/9=003/052

üḍür- "seçmek, üstün tutmak"

taḳı mundaġoḳ ***üḍrür*** sėni iḍiŋ taḳı ögretür saŋa sözler yanışını tükel ḳılġay niʿmetini seniŋ üze taḳı yaʿḳūb boḍunı üze neteg tükel ḳıldı anı ėkki ataŋ üze munda öŋdün ibrāhīmḳa taḳı isḥāḳḳa. 173v/5=012/006

üḍürmek "tercih etme, seçim yapma"

bolmaz anlarḳa ***üḍürmek***. 286v/5=028/068

üf "üfürme, üf demek"

üf tüf ḳıl "üflemek, sıkılmak"

yme yalġançı ***üf tüf ḳılıġlı*** kişiler şerrindin tügünler içinde. 451r/4=113/004

üf tüf ḳılıġlı kişiler "üfürükçü"

yme yalġançı ***üf tüf ḳılıġlı*** kişiler şerrindin tügünler içinde. 451r/4=113/004

üfür- "üfürmek"

meryem ʿimrān ḳızı ol kim küḍezdi anıŋ uwut ***üfürdimiz*** anıŋ içinde biziŋ cebraʾil demidin çın tuttı iḍisi yarlıġlarnı yme bitiglerini erdi tapıġlılardın. 416r/8=066/012

ük- "yığmak"

biliŋler anlar ***ükerler*** köküzlerini yaşınsalar andın. bilgil ol uġurda örtürler tonlarını. 163r/8=011/005

köküz ük- "içinden, kalbinden geçeni örtmek, gizlemek"

biliŋler anlar ***ükerler köküzlerini*** yaşınsalar andın. bilgil ol uġurda örtürler tonlarını. 163r/8=011/005

ükek "burç"

ḳıldımız oḳ kök içinde ***ükek*** bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/2=015/016

üküş "çok, pek çok"

aydı anlar kim sėziksiz bilürler kim anlar ḳawuşdaçı ol Taŋrıḳa neçe ***üküş*** ögürdin az. 31v/5=002/249

üküş belgü "(gök ve yerde) Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren işaretler delil manasına geldiği gibi olağan üstü olay (mucize) manasına da gelir"

neçe ***üküş belgüdin*** kökler içinde yer içinde keçerler anıŋ üze anlar andın yüz ewrügliler. 182r/6=012/105

üküş bilgen "alim, esma-i hüsna'dan el-Alim"

ay anlar kim kėrtgündiler çın ***üküş bilgenlerdin*** taġda tapunġanlardın yėyürler kişiler tawarlarını ḥaḳsızın yıġḳaylar Taŋrı yolından. 142r/5=009/034

üküş bol- "çok olmak, kalabalık olmak"

ol kün tėrer miz anlarnı ḳamuġnı ay perīler yıġını ***üküş boldunızlar*** kişilerdin. 107v/8=006/128

üküş ėḍgülük "bereket verme, hayır ve bolluk verme, hayırlı ve mübarek kılma"

aydılar taŋırḳar mu sen Taŋrı işindin Taŋrınıŋ yarlıḳamaḳı anıŋ ***üküş ėḍgülüki*** siler üze ew boḍunı üze. 169r/7=011/073

üküş ėl "birçok kent, İslamiyet gelmeden önce Kur'anda tahrip edildiği söylenilen birçok kent"

neçe ***üküş ėldin*** yoḳ yoḍun ḳıldımız anı keldi aŋar ėsizlikimiz tünle birle azu anlar uḍıġlılar erken. 112v/8=007/004

üküş ġanīmetler "alınmış ve alınacak ganimetler"

ġanīmetler ***üküş ġanīmetler*** alıġlı siler anı. 378r/1=048/019

üküş gürūh "birçok kuşak"

çınoḳ azdurdı silerdin ***üküş gürūhnı***. 324r/1=036/062

üküş helāk ḳıl- "birçok kuşakları helak etmek"

neçe ***üküş helāk ḳıldımız*** anlarda burun bir gürūhdın anlar ḳatıġraḳ anlardın ḳatıġraḳ kezdiler kentler içinde. 383r/7=050/036

üküş içgü "birçok içki"

tayanıġlılar anıŋ içinde oḳıġaylar anıŋ içinde yėmişler ***üküş içgüler***. 333v/1=038/051

üküş içgüler "Cennette, Cennet ehlinin koltuklarına yaslanarak içeçekleri içkiler"

tayanıġlılar anıŋ içinde oḳıġaylar anıŋ içinde yėmişler ***üküş içgüler***. 333v/1=038/051,

üküş iḫtilāflar bul- "eğer Kur'an'ı Allah indirmeseydi ondan birbiriyle çelişkili birçok şey bulacaktınız anlamında"

eger erse Taŋrıda aḍınḳıdın ***bulġaylar erdi anıŋ içinde üküş iḫtilāflar***. 68r/3=004/082

üküş ʿimāretlıġraḳ yer "çok sağlam yerler"

erdiler üküşrek anlardın yme küçlügrek ḳuvvetin ***üküş ʿimāretlıġraḳ yer*** içinde asıġ ḳılmadı anlardın ol kim ḳazġanur erdiler. 348v/1=040/082

üküş kėŋlik kezgü "hicret yerleri"

kim ėwdin barḳdın keslinip çıḳsa Taŋrı yolı içinde bulġay yer içinde ***kezgü üküş kėŋlik***. 70r/9=004/100

üküş kentler "birçok kent, İslamiyet gelmeden önce Kur'anda tahrip edildiği söylenilen birçok kent"

neçe ***üküş kentlerde*** zamān bėrdim aŋar ol küç ḳılıġlı erdiler yana tuttum anlarnı. 246r/9=022/048

üküş ḳıl- "çoğaltmak"

yāḍ ḳılınlar ançada kim erdiŋizler az ***üküş ḳıldı*** silerni. 120v/6=007/086

üküş kişiler "insanların çoğu"

üküş kişilerde iḍilerine tuşmaḳḳa tanıġlılar ol. 294v/6=030/008

üküş āh ḳılıġlı "çok ah çeken, (Allah'a) yalvarıp yakaran, çok içli"

çınoḳ ibrāhīm yalavaç keçrügli ol ***üküş āh ḳılıġlı*** yazuḳındın yanıġlı ol. 169r/9=011/075

üküş ortuḳ "ortaklar, mallarını birbirine karıştıranlar"

yme ***üküş ortuḳlardın*** küç ḳılur amarıları amarı üze meger anlar kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėdgülükler az tururlar anlar. 331v/6=038/024

üküş orun " birçok yurt, birçok yer, Mevâtın Kesîra[472]"

yārī bėrdi ök silerke Taŋrı ***üküş orunlar*** içinde 141r/5=009/025

472 Birçok yer/yurt demektir. Vatan, kişinin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yerdir. "Vtn" kökünden türeyen ve "yerler" anlamına gelen "mevâtın" kelimesi, "mevtın" kelimesinin çoğulu olup Huneyn savaşından önce, Hz. Peygamber ve ashabının yaptığı savaş yerleri olan Bedir, Kurayza, Nadir, Hudeybiyye, Hayber, Mekke gibi yerler için kullanılmıştır (Akpınar 2002:173).

üküş ögür "Kur'an da, sayıca çok geçen Calut'un askerleri"

aydı anlar kim sėziksiz bilürler kim anlar ḳawuşdaçı ol Taŋrıḳa neçe ***üküş ögürdin*** az. 31v/5=002/249

üküş suw 1."bol yağışlı, sağanak"

açdımız kök ḳapuġlarıŋa ḳılur ***üküş suw*** birle. 390v/2=054/011

2. "bolluk, bol su"

eger köni bėrseler erdi köni yol üze içürgey erdimiz anlarḳa ***üküş suwnı***. 425v/6=072/016

üküş tawar "uzun boylu mallar, gösterişli mallar"

ḳıldım aŋa ***üküş tawar***. 427v/8=074/012

üküş tawar ḳıl- "uzun boylu mal vermek"

ḳıldım aŋa üküş tawar. 427v/8=074/012

üküş tė- "nankörlük edenlerin Kıyamet vakti çok kere Müslüman olsaydım demesi"

üküş tėmes sewer anlar kim tandılar eger bolsalar boyun bėrigliler. 192v/1=015/002

üküş teŋde keçigli "kaba olan"

üküş teŋde keçigli anda kėḍin ḥarām-zāde. 418v/7=068/013

üküş ünde- "birçok kez çağırmak"

ündemeŋler bu kün yoḳ yoḍunluḳ birle biregüni ***ündeŋler yoḳ yoḍunluḳ birle üküş***. 263r/7=025/014

üküş teprenigli "canlı"

neçe ***üküş tepreniglidin*** kötürmez rūzīsini. 293v/2=029/060

üküş yalwar- "birçok kez yalvarmak"

ḳaçan tuttumız erse niʿmetlıġlarını ḳın birle ançada anlar ***üküş yalwarurlar***. 252r/8=023/064

üküş tevbe bezerlegen "tevbeleri kabul eden Allah, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[473]"

çın Taŋrı ol turur ***üküş tevbe bezerlegen*** yarlıḳaġan. 151v/3=009/118

üküş yāḍ ḳılmaḳ "Allah'ı çok anmak"

ay anlar kim kėrtgündiler yāḍ ḳılınlar Taŋrı ***üküş yāḍ ḳılmaḳ***. 308v/3=033/041

üküş yanut bėrgen "karşılığını çok veren Allah"

bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen ***üküş yanut bėrgen***. 355v/6=042/023

üküş yazuḳluġ "büyük günahlara sahip olan"

473 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarından afveder. O tevbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile mukabelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle mukabele edendir. Et-Tevvab, Kur'an'da 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

ḫayrdın yığığlı ḥadda keçigli ***üküş yazukluġ***. 418v/7=068/012

üküş yem yemişi "pek çok meyve"

yėm yėmişi üküş. 395r/8=056/032

üküş yemiş "birçok meyva"

silerke anıŋ içinde ***yemişler üküş*** andın yėgey siler. 362v/4=043/073

üküş yılḳı "birçok hayvan"

tirgürse miz anıŋ birle ölüg yerni taḳı içürse miz ol nekke yarattımız ***yılḳılarḳa üküş*** kişilerke. 265v/3=025/049

üküşrek 1. "daha çok"

bütünlükün Taŋrı artuḳluḳ iḍisi turur kişiler üze yoḳ kim kişilerde ***üküşreki*** sipās ötemesler. 30v/3=002/243

2. "daha çoğu, çoğu"

bolmas hīç rāz üçegüdin meger ol törtünçleri ol ap yme bėşegün meger ol altınçları yme anda azraḳ andın ap yme ***üküşrek*** meger anlar birle ol ḳayda kim bolsalar. 401r/7=058/007

3. "ekip, cemiyet, birlik"

yüklengey miz silerni tawarlar birle oġlanlar birle ḳıldımız silerni ***üküşrek*** toḳışḳa çıḳar. 206r/9=017/006

4."ekseriyet"

keldürdimiz silerke könini velīkin ***üküşrekiŋizler*** ḥaḳḳnı taplamaġlılar siler. 362v/8=043/078

üküşrek binālar ėt- "daha çok bina imar etmek, kurmak"

azu yörimesler mü yer içinde baḳsunlar neteg erdi anlarnıŋ işi soŋı anlarda burun. erdiler anlarda ḳatıġraḳ küçün. aġturdılar yerni ėttiler binālar anda ***üküşrek ėttiler binālar*** keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 294v/9=030/009

üküşrek küçün "daha güçlü"

azu bilmedi mü bütünlükün Taŋrı yoḳ yoḍun ḳıldı anda öŋdün gürūhlardın ol kim ol ḳatıġraḳ andın ***küçün üküşrek*** tėrmekin. 287v/4=028/078

üküşrek tėrmekin "daha çok cemaat"

azu bilmedi mü bütünlükün Taŋrı yoḳ yoḍun ḳıldı anda öŋdün gürūhlardın ol kim ol ḳatıġraḳ andın küçün ***üküşrek tėrmekin***. 287v/4=028/078

üküşle- "çoğaltmak, arttırmak, fazlalaştırmak"

bilse erdim örtüglügni ***üküşlegey*** erdim ėdgülükdin. 130r/3=007/188

üküşlen- "çoğalmak, artmak, fazlalaşmak"

minnet urmaġıl ***üküşlengey*** sen.427v/6=074/006

üküşleş- "çoğalmak, fazlalaşmak"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş ėtigi taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze ***üküşleşmek*** taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/3=057/020

üküşleşmek "çokluk, üstünlük"

biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur teşevvüş ėtigi taḳı ögrünüşmek ḳıwanmaḳ siler üze ***üküşleşmek*** taġarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 399r/3=057/020

üküşlük "çokluk"

ayġıl tüz bolmas arıġsız arıġ birle neçeme ʿaceb kelse saŋa arıġsızınŋ ***üküşlüki*** ḳorḳunlar Taŋrıḳa ay ḫıred iḍileri bolgay kim ḳutulġay siler. 92r/4=005/100

üle- "paylaşmak"

anlar mu ***üleyürler*** iḍiŋniŋ raḥmetini. 360r/5=043/032

üleş- "paylaşmak, üleşmek"

neteg kim indürdimiz ***üleşigliler*** üze ant içigliler üze. 195v/3=015/090

üleşmek "pay, hisse, taksim, paylaştırma"

ançada ***üleşmek*** bolur egrilik küç. 388v/2=053/022

üleşmek bol- "paylaşmak"

ançada ***üleşmek bolur*** egrilik küç. 388v/2=053/022

oḳ birle üleşmek "fal oklarıyla kısmek aramak[474]"

meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze ***üleşmekiŋizler oḳ birle***. 80v/8=005/003

üleşig "hisse, pay"

ḳaçan kelse ***üleşigde*** yawuḳluḳ iḍileri atasız anasızlar taḳı çıġaylar yėm içim bėriŋ anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

üleştürül- "paylaştırılmak"

anlardın ülüş ol ***üleştürülmiş***. 194r/3=015/044

ülgüle- "ölçmek, tartmak"

tükel ḳılıŋlar ölçekni ḳaçan ***ülgülese*** siler tartıŋlar köni kebbān birle. 208v/4=017/035

ülgülegü "terazi, ölçü aleti"

eger keltürmese siler maŋa anı yoḳ ***ülgülegü*** silerke menim üskümde yawumaŋlar maŋa. 178r/8=012/060

ülüg "hisse, pay ***bkz.*** ülüş"

474 Cahiliye devrinde yaygın uygulamalalardan biride fal oklarıyla kısmet aramaktı. Cahiliye devrinde Arapların "meysir" oyunuda ortaya koydukları ve hisse çıkan kimseye verip, çıkmayan kimseye vermedikleri etler vardı. Araplar meysir oyununda kazandıkları bu etleri yerlerdi. Kur'an, bu şekilde kesilen etlerin yenilmesini yasaklamıştır (Ateş 1996:472).

ay anlar kim kėrtgündiler ḳorḳıŋlar teŋrike kėrtgünüŋler ök yalavaçıŋa bėrgey sizlerke ėkki ***ülüg*** anıŋ yarlıḳamaḳındın yme ḳılur silerke yaruḳluḳ yorıġay siler anıŋ birle yarlıḳaġay silerni. 400r/5=057/028

ülügsüz "nasipsiz, fakir[475]"

tawarları içinde ülüg turur ḳolġuçıḳa yme ***ülügsüzlerke***. 384r/9=051/019

ülüş 1."hisse, pay ***bkz.*** ülüg"

tawarları içinde ülüg turur ḳolġuçıḳa yme ***ülügsüzlerke***. 45v/2=003/077

2. "cüz, parça"

anlardın ülüş ol ***üleştürülmiş***. 194r/3=015/044

ülüş bėr- "pay vermek"

tėgme birni ḳıldımız mīrāṣ alıġlılar ne kim ḳoḍtı ata ana yaḳ yawuḳlar. anlar kim tügdi oŋ eligleriŋiz ***bėriŋler anlarḳa ülüşlerini***. 62v/3=004/033

ülüş bėril- "pay verilmek"

körmediŋ mü anlarnı kim ***bėrildiler ülüş*** kitābdın ündenürler Taŋrınıŋ kitābı tapa ḥükm ḳılsun anlarnıŋ arasında. 40r/7=003/023

ülüş ḳıl- "paylaştırmak"

anlar kim ***ḳıldılar oḳıġunı ülüş*** ülüş. 195v/4=015/091

oḳıġunı ülüş ülüş ḳıl- "bölümlere ayırmak, parçalara bölmek, Kur'anın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak"

anlar kim ***ḳıldılar oḳıġunı ülüş ülüş***. 195v/4=015/091

ülüşlüg "üleştirilmiş, paylaştırılmış, dağıtılmış"

çıḳtı boḍunı üze bezeki içinde. aydı anlar kim tilerler yaḳınraḳ tiriglikni ay kāşki biziŋke aŋar meŋzer kim bėrildi ḳārūn ol *ülüşlüg* iḍisi ol uluġ. 287v/7=028/079

ülüşlüg iḍisi "zengin, refah, Karun için söylenmiştir"

çıḳtı boḍunı üze bezeki içinde. aydı anlar kim tilerler yaḳınraḳ tiriglikni ay kāşki biziŋke aŋar meŋzer kim bėrildi ḳārūn ol ***ülüşlüg iḍisi*** ol uluġ. 287v/7=028/079

ülüşsüz "nasipsiz"

yoḳ biz ***ülüşsüzler*** miz. 419r/6=068/027

ümmet (<A.) "topluluk, cemaat[476]"

475 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

476 Ümmet kelimesi "e-m-n" kökünden bir isim olup asıl anlamı, sınıf ve cemaat demektir. Bu kelime Türkçe'de; bir peygambere inananlar ve semavi dinlere mensup kavimler topluluğu; Kur'an'da ise genel olarak din, müddet, zaman ve topluluk anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'da tekil ve çoğul olmak üzere 64 defa geçen ümmet kelimesi daha çok toplum/cemaat olma anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:671).

çın ibrāhīm erdi bir ***ümmet*** yarlıġ tutuġlı Taŋrı tek köni. 205r/6=016/120

orta ümmet ḳıl- "mutedil olanları bir araya toplamak"

andaġoḳ ***ḳıldımız silerni orta ümmet*** bolsa siler tanuḳlar kişiler üze bolsa resūl siler üze tanuḳ. 16v/8=002/143

ümmī (<A.) "anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiş kimse[477]"

ol munuŋ birle kim anlar aydılar yoḳ biziŋ üze ***ümmīler*** içinde yol taḳı ayturlar Taŋrı üze yalġannı taḳı anlar bilürler. 45r/9=003/075

ün 1."ses"

ermedi meger bir ***ün*** ança anlar ḳamuġı biziŋ üskümizde anuḳ keltürülmişler. 323v/3=036/053

2."korkunç ses, sayha, homurtu"

kemşilseler anıŋ içinde èşitgeyler bir ***ün*** ol ḳaynar. 417r/1=067/007

ün bèr- "seslenmek, çağırmak"

ün bèrdi aŋar ol ʿīsā kim anıŋ altınından ḳaḍġurmaġıl ḳıldı oḳ seniŋ iḍiŋ seniŋ altıŋdın kiçig arıḳ aḳar. 224r/7=019/024

ün èşit- "ses işitmek"

ün èşitür oḳımaġıl namāzıŋda aḳru yme oḳımaġıl anda tilegil èkki ara yol. 214r/8=017/110

ün kötür- "yüksek sesle alenen söylemek"

sewmes Taŋrı ***ün kötürmekni*** èsizlik birle sözdin meger ol kim küç tegrülse. 75v/8=004/148

ün- "bitmek (ekin, bitki)"

çıḳardımız anıŋ birle ḳamuġ nerseniŋ ***üngenin***. 104v/7=006/099

ünmek "bitmek, yetişmek"

dünyā meŝeli yaġmur teg ḫoş kelür tarıġçılar anıŋ ***ünmeki*** yana ḳurır körgey sen anı sarġarmış yana bolur uşanmış. 399r/4=057/020

ünde- 1."çağırmak, davet etmek"

ol vaḳtın kim barur siz taḳı küymez siz bir kim erse üze taḳı yalawaç ***ündeyür*** sizni soŋ ögürüŋüz içinde. 52v/4=003/153

2. "yüksek sesle bağırma, bağırtı, haykırış"

477 Sözlükte "ümm", anne, bir şeyin aslı, bir toplumun reisi; ümmi ise anneci, anne tarafını tutan, anneye mensup demektir. Istılahta; ümmi, kitabi bilgilerle zihni doldurulmamış, doğal hali üzerine kalmış, okuyup yazarak tahsil görmemiş kimseye denir. Kur'an'sa tekil ve çoğul şekli ile 6 yerde geçmiştir. Ümmi olmak Hz. Muhammed(a.s.) Kur'an'da geçen bir vasfıdır (Karagöz 2005:672).

ol kişilerniŋ meŋzeki kim tandılar anıŋ meŋzeki teg kim orun ḳılur anıŋ birle kim ėşitmez meger ***<u>ündemekni</u>***. 20r/1=002/171

3. "sormak, hesaba çekmek, muaheze etmek, istemek, yerine getirilmesini istemek"

eger kigrülse anlar üze kent buçḳaḳlarından yana ***<u>ündeŋler</u>*** artuḳ ḳatmaḳḳa kelgeyler erdi aŋar turmaġanlar erdi ol fitne birle meger az. 305v/3=033/014

ündegli " Kur'an imamna çağıran bir davetçidir, iman[478]"

iḍimizā! biz ėşittimiz ***<u>bir ündeglini</u>*** kim ündeyür kėrgünmekke kim kėrtgünüŋler iḍiŋizlerke kėrtgündimiz..... 57r/1=003/193

ündemek 1. "çağrı, davet"

ḳılmaŋlar yalavaç ***<u>ündemekni</u>*** siler ara amarıŋızını ündeyür teg amarını. 262r/1=024/063

ündegçi "davetçi, davet eden"

ol kün uḍu barġaylar ***<u>ündegçike</u>*** egrilik bolmaġay aŋar aḳrun yinçge bolġay ünler raḥmān Taŋrıḳa ėşitmegey sen meger aḳruḳına. 233v/6=020/108

ündel- "çağrılmak, ibadet edilmek"

ḳaçan keldi erse ***<u>ündeldi</u>*** ay mūsā 228v/9=020/011

ündelmiş oġlanlar "evlatlık, tebennî[479]"

ḳılmadı ***<u>ündelmiş oġlanlarıŋızını</u>***. 304v/1=033/004

ünden- "çağrılmak, davet edilmek"

körmediŋ mü anlarnı kim bėrildiler ülüş kitābdın ***<u>ündenürler</u>*** Taŋrınıŋ kitābı tapa ḥükm ḳılsun anlarnıŋ arasında. 40r/7=003/023

ündenil- "çağrılmak, davet edilmek"

ḳaçan keldi erse ***<u>ündenildi</u>*** özekniŋ ḳıḍıġıdın oŋı sıŋardın ḳutluġ orun içinde bir yıġaçdın kim ay mūsā men Taŋrı men ajunluġlarnı egtülegli iḍi kim kemişgil tayaḳıŋnı.283v/1=028/030

ündeş- "bağırıp, çağrışmak, ağız dalaşı yapmak"

---

478 "Emn" kökünden gelen, inanma, emin olma ve inanç diye karşılayabileceğimiz bu kelime; insanın Yaratıcı karşısındaki teslimiyetini ve O'nu Rabb olarak tanımasını ifade eder. İmanın gerçeği; mutlak tasdiktir. Bir kişiye, bir habere veya bir hükme, kesin olarak gönülden inanmaktır. Gelen haberi veya haberciyi doğru kabul etmektir" (Karagöz 2005:672).

479 Cahiliye devrinde bir kimse, bir başkasının oğlunu evlatlık edinir, çocuk babasına değil, evlatlık edinene nisbet edilirdi. Babalığı ölünce, mevcut evlatlık edinme adetine göre, öz çocukların haklarına sahip olarak, malına vâris olurdu. Bu, antlaşma çeşitlerinin değişik bir şekli idi. İslam, evlat edinme ve evlatlıkların mirasçı olmaları uygulamsını reddetmiştir. "Araplar arasında uygulanan bir gelenek de evlatlığın, öz oğul gibi sayılmasıydı. Evlatlık asıl babasının adıyle değil evlat edenin adıyla çağırılırdı. Bunu da kaldıran Kur'ân, kişinin asıl evlâdının, kendi belinden gelen çocuklar olduğunu; dolayısıyle evlatlığa, aynen evlât hükmünün uygulanamaycağını belirterek evlatlıkların, kendi babalarının adlarıyla çağrılmalarını buyuruyor" (Ateş 1975:711a).

ündeştiler ėrte birle. 419r/3=068/021

ündür- "bitirmek, büyütmek, yetiştirmek"

ançada aydıŋızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋde çıḳarsun bizke andın kim ***ündürür*** yer zarġunzdın ḫıyārdın buġdayındın yasmuḳındın soġanındın. 7v/7=002/061

ündürügli "bitiren, yetiştiren"

siler mü ündürür siler anı azu biz mü ***ündürügli*** miz. 396r/4=056/064

ündürmek "çıkarmak, bitirmek, yetiştirmek, düzenlemek"

Taŋrı ündürdi silerni yerdin ***ündürmek***. 424r/6=071/017

ünle- "çağırmak, davet etmek"

ol kün uḍu barġaylar ündegçike egrilik bolmaġay aŋar aḳrun yinçge bolġay ***ünler*** raḥmān Taŋrıḳa ėşitmegey sen meger aḳruḳına. 233v/7=020/108

üŋür "mağara"

eger yārī bėrse siz aŋar yārī bėrdi ök aŋar Taŋrı ançada çıḳardı anı anlar kim tandılar ėkkiniŋ ėkkinçi ançada olar ėkkegü ***üŋür*** içinde ançada ayur yaʿnī ebū bekrke ėşiŋe ḳaḍġurmaġıl bütünlükün Taŋrı biziŋ birle. 143r/3=009/040

üŋür iḍileri "ashab-ı kehf[480]"

azu sėzindüŋ mü kim ***üŋür iḍileri*** bitig iḍileri erdiler biziŋ belgülerimizde taŋ. 215r/1=018/009

ür- "üflemek"

iḍiŋizdin. ḥaḳīḳat üze men endāze ḳılur men sizke balçıḳdın ḳuş şūreti meŋizlig ***ürer*** men anıŋ içinde bolur ḳuş Taŋrı buyruḳı birle. 43r/1=003/049

ürmek "rüzgarın esişi, koku"

eger tėgse anlarḳa ***ürmek*** iḍiŋ ḳınından ayġaylar oḳ ay ḳatıġlıḳ biziŋke biz erdimiz küç ḳılıġlılar urġay miz batmanlarnı könilik birle uluġ künde. 238r/7=021/046

ürmek tėg- "ufak bir esintinin değmesi"

eger ***tėgse anlarḳa ürmek*** iḍiŋ ḳınından ayġaylar oḳ ay ḳatıġlıḳ biziŋke biz erdimiz küç ḳılıġlılar urġay miz batmanlarnı könilik birle uluġ künde. 238r/7=021/046

üregün "döl"

eger erse ***üregün*** ölmiş anlar anıŋ içinde ortaḳ tururlar. 109r/4=006/139

ürge- "kalmak, bulunmak ***bkz.*** ürgey-"

480 Ashab-ı Kehf, Kur'an-ı Kerim'de bir mağarada 309 yıl uyuduktan sonra tekrar uyandıkları haber verilen gençler topluluğu, Mağara yaranları, Rakim ise kaldıkları köy veya vadinin adı. Ashab-ı Kehf'in, yedi kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, halk arasında "Yedi Uyurlar", "Mağara Yaranları", "Ehl-i-Kehf" olarak bilinir. Kehf, dağda geniş ve büyük mağara demektir. Mağaranın küçüğüne ise"gār" denilir. Ashab-ı Kehf'in sekiz kişi olduğu da rivayet edilmiştir. İsimleri, dünyanın değişik kültürlerinde farklı şekillerde telaffuz edilir (Bedir 2010:77).

ürgediŋ yıllar medyen atlıġ kent boḍunı içinde yana keldiŋ endāze birle ay mūsā. 230r/1=020/04

ürger "ülker yıldızı"

ürger yulduz bile ant ḳaçan tutsa. 388r/3=053/001

ürger yulduz "kayan parlak yıldız"

ürger yulduz bile ant ḳaçan tutsa. 388r/3=053/001

ürger- "kalmak"

yana ḳopġardımız anlarnı bilip belgürte kim ėkki ögürde birisi saġanraḳ anı kim ***ürgerdiler*** rüzgārın. 215r/4=018/012

ürgey- "kalmak, bulunmak ***bkz.*** ürge-"

aydı bir ayıġlı anlardın neçe ***ürgeydiŋizler***. 215v/8=018/019

ürk- "ürkmek"

ḳaçan yāḍ ḳılınsa Taŋrı yalŋuzun ***ürker*** anlarnıŋ köŋülleri kim kėrtgünmezler kėḍin künke ḳaçan yāḍ ḳılınsa anlar kim iḍide aḍın ḳaçan anlar sewnüşürler. 338v/9=039/045

ürkmek "ürküntü, tiksinti, nefret"

ḳaçan aytılsa anlarḳa yüknüŋler tėp Taŋrıḳa aydılar kim ol raḥmān yüknür mümiz aŋar kim fermānlanur sėn biziŋke arturdı anlarḳa ***ürkmek***. 266r/6=025/060

ürkmiş ḳulan "ürkmüş yaban eşeği"

andaġ ḳalı anlar ya'nī kāfirler ***ürkmiş ḳulanlar*** teg. 428v/9=074/050

ürküt- "ürkütmek"

yana eger bulsa sen olarnı toḳuş içinde ***ürkütgül*** anlarnı kim arḳalarından bolġay kim anlar ögüt tutġaylar. 136v/5=008/057

ürtül- "eritilmek"

ürtülgey anıŋ birle ne kim ḳarınları içindeki terileri. 244r/3=022/020

ürük "bir yerde bir müddet kalma, durma"

ol yawuz amrulġu ***ürük*** turġu. 266v/3=025/066

ürük ḳal- "bir yerde bir müddet kalmak"

öldürdi anı Taŋrı yüz yıl yana ḳopardı. aydı neçe ürük ḳaldıŋ aydı ***ürük ḳaldım*** bir kün yā taḳı bir künnüŋ bir ançası. 33r/8=002/259

ürük tur- "bir yerde belli bir süre durmak"

aydılar tapnur miz butlarḳa bolur miz aŋar ***ürük turuġlılar***. 270r/1=026/071

ürük turġu "makam, mevki"

ol yawuz amrulġu ***ürük turġu***. 266v/3=025/066

ürük turġu yer "uzun müddet kalış, yerleşme veya yerleşme (ikamet) yeri, Cennet"

ayġay ot turur ***ürük turġu yerinizler*** meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde meger ol kim tilese Taŋrı. 108r/1=006/128

ürük turuġlı "ibadete kapanan, ibadetten ayrılmayan"

ḫilāf ḳılınmaġay sen anı. baḳġıl iḍiŋ tapa ol kim bolduŋ anıŋ üze ***ürük turuġlı***. 233r/8=020/097

ürük turup tapın- "devamlı ibadet etmek, ibadetten ayrılmamak, ibadet için kalmak, ibadete kapanmak"

yana keçürdimiz Taŋrı ḳulı oġlanını teŋizdin keldiler ol ***ürük turup tapnur*** boḍun üzele. 124r/8=007/138

ürüklen- "yerleşmek, kalmak"

aydılar ***ürüklendimiz*** bir kün yā bir künnüŋ bir ançası aygıl sanadaçılarḳa aydı örüklendiŋizler meger az eger siler bildiŋizler erse sėzindiŋizler mü biz törüttimiz silerni oynayu siler biziŋ tapa yandurulmaz siler. 254v/4=023/113

ürüklük "yerleşme, sükûnet bulma"

ürüklük būstān "Cennet[481]"

ürüklük būstānları kirürler aŋa yörir anıŋ altınından arıḳlar anlarḳa anıŋ içinde nėgü tileseler. 197v/9=016/031

ürül- "üfürülmek, üflenmek ***krş***. üril-"

anıŋ sözi yaraġlıġ ol aŋar ol erkliglik ol kün ***ürlür*** borġu içre. 102r/4=006/073

ürülgen ot "fokur fokur kaynayan ateş"

kiŋrülgeyler ***ürülgen oṭḳa***. 59r/2=004/010

ürüŋ 1."ak, beyaz"

tarttı elgini ançada ol ***ürüŋ*** baḳıġlılarḳa. 122v/1=007/108

2. "berrak"

ürüŋ tatlıġ içiglilerke. 326v/4

ürüŋ bol- "beyaz olmak, beyazlamak"

tarttı elgini ançada ol ***ürüŋ boldı*** baḳıġlılarḳa. 268v/4=026/033

ürüŋ çıḳ- "lekesiz beyazlıkta çıkmak, bembeyaz olmak"

yaḳın ėletgil elgiŋni ḳoltuḳuŋ tapa ***çıḳsun ürüŋ*** alasız nişān taḳı bir aḍın. 229r/8=020/022

ürüŋ kėŋ közlüg "iri gözlü huriler[482]"

481 Cennet; Allah Teâlâ'nın kendisinden hoşnut olduğu kimselerin girecekleri ve sonsuz bir zevk ve mutluluk duyacakları, akla ve hayale gelen ve gelmeyen her türlü ni'met ve güzelliklerin bulunduğu yerdir (Honamlıoğlu 1992:150).

482 Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir

tayanu olturuġlılar taḫtlar üze tüz kelmiş cüftlük bėrgey miz anlarḳa ***ürüŋ kėŋ közlüg***. 386v/5=052/020

ürüŋ saçlıġ "ihtiyar, orta yaş dönemi[483]"

neteg ḳutḳarur siler egrilse siler ol kün ḳılur oġlanı ***ürüŋ saçlıġ***. 427r/3=073/017

ürüŋ saçlıġ ḳıl- "saç ağarmak, saçı ağarmış olmak, ihtiyarlamak"

neteg ḳutḳarur siler egrilse siler ol kün ***ḳılur oġlanı ürüŋ saçlıġ***. 427r/3=073/017

ürüŋ tatlıġ içiglіler "berrak lezzetli içki içenler"

ürüŋ tatlıġ içiglilerke. 326v/4=037/046

ürüŋ tenlig "vücutları bembeyaz olan huriler"

ürüŋ tenlig kėŋ közlüg. 395r/4=056/022

ürüŋ tenlig kėŋ közlüg " vücutları bembeyaz olan iri gözlü huriler[484]"

ürüŋ tenlig kėŋ közlüg. 395r/4=056/022

---

hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nispet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Genellikle dilciler hûr için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir görüşe göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz. İlgili ayet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman ***în*** sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilave etmek gerekir.
Kitâb-ı Mukaddes'in sadece Ahd-i Atîk kısmında dolaylı biçimde işaret edilen ahiret hayatı apokrif kabul edilen Daniel'in kitabında daha açık bir şekilde dile getirilir. Ancak ahiret hayatıyla ilgili zengin tasvirler Rabbinlik ve Talmudilik literatüründe göze çarpar. Cennet ve cehennemin mahiyetine dair çok geniş tasvirler içeren bu literatürde oralardaki hayatın niteliğine ve bu arada İslam'ın hûri anlayışına benzer bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Zerdüştîliğin kısmen açıklık taşıyan hûri anlayışına gelince, bu dinde kendisinden söz edilen hûri gerçek bir varlık olmayıp iyi amelleri ağır basan kişinin bilincinin canlandırdığı bir hayal ürünüdür. Ayrıca İslam'daki hûri telakkisinde göz güzelliği esas olduğu halde Zerdüştîlik'teki hûri tasvirinde buna hiç temas edilmez. Zerdüştî literatüründe hûriye ait diğer tasvirler oldukça farklıdır (Topaloğlu 1998:390).
483 Kehl kelimesi lügatte saçı ağarıp yaşlanmak anlamına gelir. Biyolojik değişimin yanı sıra, kehl'in sınırına dair verilen rakamlar farklı olmakla birlikte, hepsi de otuz yaşın üzerinde olduğu kesinlik kazanmaktadır. Kehl kelimesinin kozmolojik olarak ortaya koyduğu zaman alt sınırı 30 yaş iken, üst sınırı, 40-50 gibi birden fazla rakamın verilmesi, sözü edilen kelimenin biyolojik bir ölçek ve belirleme olduğu hususnda kesinlik kazanmaktadır (Kalın 2001:179).
484 Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındaki *haver* kökünden sıfat olan *havrânın* çoğulu olup Türkçe'de tekili için kullanılan hûrî Arapça'da yoktur. Araplar, çölde yaşayan kadınların aksine şehir hanımlarının ten beyazlığını ifade etmek için *havâriyyât* kelimesini kullanırlar. Haver kökünden türeyen kelimeler çeşitli ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak göze nispet edilmiştir. Arap dilcileri bu durumda kelimenin ne anlama geldiği, yani haver ile ifade edilen göz şeklinin hangi nitelikleri taşıdığı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Genellikle dilciler hûr için "beyaz tenli, gözünün beyazı saf, siyahı koyu ve yuvarlak, göz kapakları ince ve nazik" tasvirini yapmışlardır. Bir görüşe göre hûri ceylan gözlü, yani gözünün tamamı siyah olan demektir ki böylesine insanlarda rastlanmaz. İlgili ayet ve hadislerde hûr kelimesinin yanında zaman zaman ***în*** sıfatı da zikredildiğinden iri gözlü (şahin gözlü) olmayı da bu tasvire ilave etmek gerekir.
Kitâb-ı Mukaddes'in sadece Ahd-i Atîk kısmında dolaylı biçimde işaret edilen ahiret hayatı apokrif kabul edilen Daniel'in kitabında daha açık bir şekilde dile getirilir. Ancak ahiret hayatıyla ilgili zengin tasvirler Rabbinlik ve Talmudilik literatüründe göze çarpar. Cennet ve cehennemin mahiyetine dair çok geniş tasvirler içeren bu literatürde oralardaki hayatın niteliğine ve bu arada İslam'ın hûri anlayışına benzer bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Zerdüştîliğin kısmen açıklık taşıyan hûri anlayışına gelince, bu dinde kendisinden söz edilen hûri gerçek bir varlık olmayıp iyi amelleri ağır basan kişinin bilincinin canlandırdığı bir hayal ürünüdür. Ayrıca İslam'daki hûri telakkisinde göz güzelliği esas olduğu halde Zerdüştîlik'teki hûri tasvirinde buna hiç temas edilmez. Zerdüştî literatüründe hûriye ait diğer tasvirler oldukça farklıdır (Topaloğlu 1998:390).

ürüŋ tonluġlar "havarî, havariler[485]"

ançada aydı ***ürüŋ tonluġlar*** ay ʿīsā meryem oġlı nek uġay mu iḍiŋ kim indürse biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin. 93v/8=005/112

ürüŋ yinçü "mercan"

andaġ ḳalı anlar ol ḳızlar ḳızıl yāḳūt teg ***ürüŋ yinçü*** teg. 394r/1=055/058

ürüŋ yip "beyaz ip, sabahın aydınlanmasına delalet eder"

yėŋler içiŋler ançaḳa tėgrü belgürginçe silerke ***ürüŋ yip*** ḳara yipdin taŋ atmaḳdın. 22r/7=002/187

ürüŋlük "aklık, beyazlık"

aydı zekeriyyā ay menim iḍim kim men kewredi süŋüküm yaʿnī żaʿīf boldum. tütündi küydi baş ***ürüŋlükün***. 223r/5=019/004

üsd "üst"

fermān tutmaŋlar ***üsde*** keçügliler fermānını 272r/5=026/151

üsk "huzur, nezd, kat"

ayġıl aymas miz silerke menim ***üskümde*** Taŋrınıŋ ḫazīneleri bilmes men örtüglügni aymas men silerke men ferişte tėp. 99v/4=006/050

üst "üst"

biz bütünlükün biz ḫalḳlarnı oldurur miz taḳı anıŋ ***üstinde*** biziŋ tapa yandurulurlar. 225r/7=019/040

üste- "üstün gelmek, kazanmak"

azu bu ol kim rūzī bėrür silerke eger yıġsam rūzīsini yoḳ ***üstediler*** boyunġalıḳ içre özneklik içre. 417v/7=067/021

üsteleş- "kavga etmek"

kim vācīb ḳılsa anlar içinde ḫaccnı cimāʿ yoḳ yarlıġdın çıḳmaḳ yoḳ ***üsteleşmek*** yoḳ ḫacc içinde. 23v/7=002/197

üster- 1. "(metinde) hasım tarafını savunmak"

bolmaġıl egri ḳılıġlılarḳa ***üsterigli***. 71v/1=004/105

2. "tartışmak"

485 Hz. İsa'nın Sahabileri, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabir. Tekil haldeki "havari" kelimesi, elbisenin yıkanıp paklanması manasına gelen "tahvir"den gelir. Samimi dost, yardımcı, nasih, hayır isteyen demektir. Beyaz elbise giymeleri veya beyaz renkte elbise üretmeleri veya yıkamaları dolayısıyla da bu isimle anılırlar. Diğer taraftan bu zatlara, tebliğ yapıp gönül avladıkları için "avcılar", gönüllere temiz ilhamları doldurup kötü duygulardan onları pak ettikleri için de "ak kılanlar" manasına "havariler" denmiştir. Onlar, yaptıkları iş bakımından Hz. İsa'nın yardımcıları veya sahaileri idi. Havari, terim anlamıyla, Hz. İsa'nın kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her birine verilen addır. Onun yakın takipçileri, gönlünü ona vermiş dostları, yardımcıları ve elçileri demektir. Hz. isa'nın havarileri, balıkçılık, boyacılık, kaptanlık, avcılık gibi değişik mesleklerden gelmişlerdi. Kur'an'da üç yerde havarilerden bahsedilir (Bedir 2010:181).

ḳaçan bardı erse ibrāhīmdin ḳorḳunç keldi aŋa sewünç ***üsterür*** biziŋke lūṭ boḍunı içinde. 169r/9=011/074

üstereş- "uğraşmak ***bkz.*** üsteriş-"

aydılar ay nūḥ ***üstereşdiŋ*** biziŋ birle üküş ḳıldıŋ biziŋ birle üsterişmekni keltürgil biziŋke anı kim üḍ urur sen biziŋke eger erse sen çın sözleglilerdin. 165v/8=011/032

üsteriş- "uğraşmak, mücadele etmek, üstün gelmek için yarış etmek ***bkz.*** üstereş-"

ol kün kelür tėgme etözke ***üsterişür*** etözindin tükel bėrilür tėgme etözke anı kim ḳıldı anlar küç ḳılınmaġaylar. 204r/9=016/111

üsterişmek "uğraşmak, mücadele etmek"

aydılar biziŋ iḍilermiz mü yėgrek azu ol mu urmadılar anı saŋa meger ***üsterişmek***. 361v/8=043/058

üstger- "yokluğun kucağına teslim etmek, helak etmek"

aŋġıl ***üstgergil*** anıŋ birle tutuġ urulmaḳ bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı yazuḳ keçrü ḳoldaçı. 101v/3=006/070

üstün 1. "üst"

anlar kim ḳorḳtılar iḍilerindin anlarḳa küngüre anda ***üstün*** küngüre turġuzmış aḳar anıŋ altınından arıḳlar. 336v/6=039/020

2. "büyük fazla, daha fazla, çok, üstün"

bütünlükün Taŋrı uvut yıġmas kim toḳısa miṣli çıpunça endāzelıġ yana anda ***üstün*** yme. 4v/2=002/026

üstün astın boldaçılar "Lut (a.s.) kavminin köyleri olup, alt- üst olmuş, tersine dönmüş anlamlarına gelmektedir"

kelmedi mü anlarḳa anlarnıŋ sawı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı ʿād boḍunı ṣemūdluġlar ibrāhīm yalavaç boḍunı medyen kenti iḍileri ***üstün*** astın boldaçılar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 146r/7=009/070

üstün iḍisi "sütunlu İrem, bir şehrin adı. bunun ad oğullarından bir kabile olduğunu söylenmektedir. Bunun azgınlıkları yüzünden Allah Teâlâ'nın gazabına uğrayarak helak edilen bir kabile olduğunu söyleyenler de vardır. ayette bunun, direkli çadırları yahut yüksek binaları bulunan bir belde (veya bu çadırlara yahut bu binalara sahip kabile olduğuna işaret edilmiştir[486]"

üstün iḍisi. 442v/4=089/007

---

486 Taş anlamına gelen irem kelimesi, İsrailoğullarının Tîh çölü ile Doğu Ürdün dağlarından Hımsâ sıradağlarından birinin adıdır. İrem, Şeddat'ın Allah'ın mümin kulları için hazırladığı cennete özenerek yaptırdığı görkemli sarayın adı, yahut da bir kabile adıdır. Adını Ad kavminin babalarından Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nuh'dan almıştır. Tefsircilerin çoğu İrem'in Ad kavminin büyük şehirlerinden biri olduğunu, İskenderiye yahut Dımeşk olabileceğini söylemişlerdir (Akpınar 2002:150).

üstün kel- "üstün gelmek, kazanmak"

tėriŋler alıŋızlarnı yana keliŋler barça yumḳı. ḳurtuldı oḳ bu kün kim üstün kelse. 231r/5=020/064

üstünini altın ḳıl- "üstünü altına getirmek, alt üst etmek"

ḳıldımız üstünini altın yaġdurdımız anlar üze taşlar batıġdın. 195r/2=015/074

üstünini astın ḳıl- "altını üstüne getirmek, yok etmek"

ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳıldımız anıŋ üstünini astın yaġdurdımız anıŋ üze taşlar topraḳdın yıġılmış başı bir biri üze. 169r/2=011/082

üstünrek "daha üstün, en üstün"

ḳıldı anlarnıŋ sözleri tandılar ḳuḍıraḳ. Taŋrı yarlıḳı ol üstünrek. 143r/5=009/040

üstünsizlik "güçten düşmüşlük, artık üstesinden gelememe hâli, (metinde) kimsesizlik"

söz yanutı tileyür sėndin. aygıl Taŋrı söz yanutı bėrür siler ėsizlik ***üstünsizlik*** içinde. 79r/1=004/176

üstüvār (<F.) 1."güvenilir"

anıŋ içinde bitigler turur nek ***üstüvār***. 447r/2=098/003

2. "çok kıymetli, yüksek değere sahip, istikamet ve adelet yolunu takip eden"

anıŋ içinde bitigler turur nek ***üstüvār***. 447r/2=098/003

3. "metin, çok güçlü, çok kuvvetli, sapsağlam, çok çetin, esmâ-i İlâhiyeden, çok kuvvetli "

bütünlükün Taŋrı ol turur rūzī bėrgen küç iḍisi ***üstüvār*** teg bütün. 386r/1=051/058

üstüvār bol-"sağlam olmak, kuvvetli olmak"

ayturlar saŋa ḳıyāmetdin ḳaçan ol anıŋ ***üstüvār bolġusı***. 435v/1=079/042

üstüvār iş "hikmet sahibi"

ay oġulḳınam aḍaḳın tutġıl namāznı fermānlaġıl ėḍgülükni yıġḳıl taplamaduḳdın seringil anıŋ üze kim tegse saŋa çın ol ***üstüvār işlerdin***. 300v/1=031/017

üstüvār ḳılın-"sağlam yaratılmak, kuvvetli yaratılmak"

bütünlükün Taŋrı sewer anlarnı kim toḳışurlar anıŋ yolı içre tüze turmışlar andaġ ḳalı anlar kim tam teg ***üstüvār ḳılınmış.*** 408r/3=061/004

üstüvār tut- "üstün tutmak"

biz törüttimiz silerni nelük ***üstüvār tutmas*** siler. 395v/9=056/057

üstüvārraḳ (<F.+T.) "en üstün, en sağlam, en dayanıklı"

tünnüŋ bir kişike ol berkrek muvāfaḳatḳa ***üstüvārraḳ*** oḳıġuḳa. 426v/4=073/006

üstüvārraḳ oḳıġu "gece okunan dua daha etkilidir anlamında"

tünnüŋ bir kişike ol berkrek muvāfaḳatḳa ***üstüvārraḳ oḳıġuḳa***. 426v/4=073/006

üşe- 1. "eşelenmek"

ay anlar kim kėrtgündiler sınardın turuŋlar üküşrek sėzikdin çın amarı sėzik yazuḳ turur ***üşemeŋler*** sözni ġıybet ḳılmasun bir ançaŋız bir ançanı. 380v/8=049/012

2. "dalmak"

ançada kim ***üşeyür*** siler anıŋ içinde örtülmes iḍiŋdin kür ẕerresi aġrınça yer içinde ap yme kök içinde 159r/2=010/061

üşgür- "hatırlamak"

ıḍtımız oḳ mūsā yalavaçnı belgülerimiz birle kim çıḳarġıl tėp boḍunuŋnı ḳaranḳuluḳlardın yaruḳluḳḳa ***üşgürgil*** anlarḳa Taŋrı künlerini. 188r/4=014/005

üşik- "eşit davranmamak, soğuk davranmak"

umaġay siler kim dād ḳılmaḳıŋızlarḳa ḳunçuylar ara neçe ***üşikseler*** emitmeŋler ḳamuġ emitmekke ḳoḍar siler anı asılmış teg. 73v/7=004/129

üyür "darı"

yme ḫurmā uzun ***üyür*** aŋar yėmiş turur. 382r/5=050/010

üz (1) "sağır"

bütünlükün tınlıġ tepreniglerniŋ şerreki Taŋrı üskinde ***üzler*** ol aġınlar ol anlar kim ögüt uḳmaslar. 133r/8=008/022

üz (2) "öfke, kızgınlık"

ḳaçan tutsa siler tutar siler ***üz*** öfke birle öldürügli teg. 271v/4=026/130

üz öfke "kızgınlık, zorbalık"

ḳaçan tutsa siler tutar siler ***üz öfke*** birle öldürügli teg. 271v/4=026/130

üz- "kesmek, hüküm vermek, karar vermek"

keḍ üküş ḳulaḳ tutuġlu yalġanḳa üküş yėgliler ḥarāmnı. eger kelseler saŋa ***üzgil*** kesgil anlar ara azu yüz ewürgil anlardın. 85v/1=005/042

üzmek kesmek biçmek "hüküm, hüküm verme[487]"

üzmek kesmek biçmek meger Taŋrıḳa. 176v/6=012/040

üze "üzerine, üzerinde, üstüne"

eger tiledi erse Taŋrı élетgey erdi éşitgülerini körgülerini bütünlükün Taŋrı tėgme nerse ***üze*** uġan ol. 3v/9=002/020

ḥaḳīḳat üze "gerçekten şüphesiz ki, doğrusu şu ki"

taḳı ne kim ḫarc ḳılsaŋız māldın ***ḥaḳīḳat üze*** Taŋrı anı key bilgen. 35v/3=002/273

üzele "üzerine"

aymaḳında etöz ay ökünçe açuġunmışım ***üzele*** Taŋrı yaḳınlıḳındaḳı neçeme erdim füsūs tutuġlılardın. 340r/1=039/056

487 Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek; karar vermek; ilim, derin anlayış; siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hükümdini kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır (Karagöz 2005:273).

üzeŋü "üzengi, (metinde) yükselme vasıtası, merdiven"

neçe yme uluġ kelse seniŋ üze anlarnıŋ yüz ewürmekleri eger usa sen kim tilese sen yıraḳ yer içinde azu ***üzeŋü*** kök içinde keltürse sen anlarḳa bėlgü. 98v/1=006/035

üzeŋü söz "göğe çıkıp meleklerin sözlerini ve onlara vahyedilen söz"

azu anlar mu ***üzeŋü söz*** èşitürler anıŋ içinde keldürsün èşitgüçileri bir ḥüccet belgülüg. 387v/1=052/038

ʿüzeyr (<A.) "Üzeyr, Yahudilerin mukaddes kitabını bir bütün hâlinde ortaya çıkaran kişinin adı[488]"

aydı cuhūdlar ***ʿüzeyr*** yalavaçnı Taŋrınıŋ oġlı tėp. 141v/6=009/030

üzlük "sağırlık"

ḳılġay miz köŋüller üze örtügler kim uḳsalar anı ḳulaḳları içinde ***üzlük***. 209r/9=017/046

üzme "keskin"

biligni kimke tilese kim bėrilse ***üzme*** bilig bėrildi ök. 35r/2=002/269

üzme bilig "hikmet[489]"

bėrür biligni kimke tilese kim bėrilse ***üzme bilig*** bėrildi ök. 35r/2=002/269

üzmek "devşirme"

èkki būstān nek yaḳın bolġay ***üzmekke***. 393v/8=055/054

üzüklük 1. "kesinti, fetret"

ay bitig iḍileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke ***üzüklük*** kesüklük üze yalavaçlardın kim aymaḳıŋızlar kelmedi biziŋke sewinç bėrdeçidin ap ḳorḳuttaçıdın. 82v/8=005/019

2. "Kur'an, süver[490]"

oḳıġu bėlgürttimiz anı oḳımaḳıŋ üçün anı kişiler üze ***üzüklüg*** üze. 214r/4=017/106

üzüksüz "kesintisiz"

yana anlar kim ḳutluġ boldılar uştmaḫ içinde meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde tutaşı turur erken kökler yerler meger kim tilese seniŋ iḍiŋ. ʿaṭāʾ bėrmek ***üzüksüz*** kesüksüz. 172r/4=011/108

---

488 İsrailoğullarının sürgününden sonra Tevratı topladığı söylenen ve onların önde gelenlerinden bir kimsedir. Tevratı, ezbere bilenlerden derleyip topladıktan sonra, kavmine Allah bana tevratı bahşetti dediğinden Allah'ın oğlu olarak nitelendirilmiştir. Tevrattaki adı Azra'dır (Akpınar 2002:79).

489 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

490 Kur'an, dokuz ayette kendini Süver (sureler) olarak adlandırmış ve nitelenmiştir. O halde Kur'an, bilindiği üzere surelerden, sureler ayetlerden, ayetler kelimelerden ve kelimeler harflerden oluşmuştur. Lugatte sure; Kur'an'dan bir bölüm, parça veya kısım anlamındadır (Marangozoğlu2006:201).

üzül- 1. "karar verilmek, hükm edilmek"

üzüldi kesildi iş ol kim anıŋ içinde söz yanutı cevābı tilediŋizler ėkkegüsindin. 176v/9=012/041

2. "kopmak, kırılmak"

kim tansa kėrtgünmese Taŋrıda aḍınḳı tapunġuḳa taḳı kėrtgünse Taŋrıḳa tutuşdı ök küçlügrek berkrek bir ṣaġuḳa ***üzülmek*** yoḳ aŋar. 32v/8=002/256

üzüm "üzüm"

taḳı ***üzüm*** taḳı yonça. 436r/5=080/028

-V-

vaʿad (<A.) "söz verme[491]"

aydı ay boḍunum vaʿde ḳılmadı mu silerke iḍiŋizler körklüg vaʿde uzattı mu silerniŋ üze vaʿde azu tilediŋizler mü tüşmek siler üze öfke iḍiŋizlerdin ḫilāf ḳıldıŋızlar menim ***vaʿdemni***. 232v/5=020/086

vācib (<A.)"vacip, gerekli[492]"

erür ***vācib*** biziŋ üze kėrtgünüglilerke yārī bėrmek. 298r/2=030/047

vācib bol- "lüzumlu olmak, gerekmek"

körmes mü sen çın Taŋrı yüknür aŋar ne kim kökler içindeki taḳı yer içindeki taḳı kün taḳı ay taḳı yulduzlar taḳı taġlar taḳı yıġaçlar taḳı tepreniglіler taḳı kişilerdin üküşreki üküşrek ***vācib boldı*** anıŋ üze ḳın. 243v/9=022/018

vācīb ḳıl- 1."vacip kılmak"

ay anlar kim kėrtgündiler bitildi ***vācīb ḳıldı*** siler üze rūze tutmaḳ neteg kim bitildi anlar üze kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/9=002/183

2. "beyan etmek, açıklamak"

vācib ḳıldı Taŋrı silerke iḍiŋizler bütün bolġu üçün keffāret Taŋrı küḍezgeŋiŋizler turur silerni biligli bütün işlig. 415r/1=066/002

3. "gerekli kılmak, elzem kılmak" ay anlar kim kėrtgündiler bitildi ***vācīb ḳıldı*** siler üze rūze tutmaḳ neteg kim bitildi anlar üze kim silerde öŋdün erdiler bolġay kim siler saḳlanġay siler. 21r/9=002/183

vaʿde (<A.) 1."vaat[493]"

vaʿde biziŋ üze. biz erdimiz ḳılıġlılar. 241v/6=021/104

---

491 Va'd lügatte "söz verme veya söz verilen şey" demektir. Istılahta ise; bir kimsenin bir işi yapacağına dair söz verdiği hususdur. Buna göre bir şeyi yapmak üzere söz ve güvence vermek va'd dır. Va'd ve aynı kökten kelimeler; Allah'ın mükafat va'di ve ceza va'di manasına olmak üzere toplam Kur'an'ın 200 ayrı yerinde geçmektedir (Karagöz 2005:674).

492 Sözlükte "lazım, gerekli, lüzumlu" anlamına gelen vacib, bir fıkıh kavramı olarak, yapılması kesin ve bağlayıcı bir şekilde istenen fiildir. Talebin kesin ve bağlayıcı oluşu, talep sigasının kendisinden anlaşılabileceği gibi, bir fiilin terk edilmesi halinde ağır ceza terettüp edeceğinin bildirilmesinden de anlaşılabilir. Fakihlerin çoğunluğuna göre farz ile vacib arasında bir fark yoktur (Karagöz 2005:674).

493 Va'd lügatte "söz verme veya söz verilen şey" demektir. Istılahta ise; bir kimsenin bir işi yapacağına dair söz verdiği hususdur. Buna göre bir şeyi yapmak üzere söz ve güvence vermek va'd dır. Va'd ve aynı kökten kelimeler; Allah'ın mükafat va'di ve ceza va'di manasına olmak üzere toplam Kur'an'ın 200 ayrı yerinde geçmektedir (Karagöz 2005:674).

2. "ahd, anlaşma, ahd etme, emretme"

aydı ay boḍunum vaʿde ḳılmadı mu silerke iḍiŋizler körklüg vaʿde uzattı mu silerniŋ üze ***vaʿde*** azu tilediŋizler mü tüşmek siler üze öfke iḍiŋizlerdin ḫilāf ḳıldıŋızlar menim vaʿdemni. 232v/4=020/086

üd vaʿde kıl- "sözleşmek"

yazuḳ yoḳ siler üze anıŋ içinde kim anıŋ birle uraġut ḳılmaḳdın azu kizlese siler özüŋüzler içinde. bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim ***üd vaʿde ḳılmaŋ*** anlarḳa yaşru meger kim aymaḳıŋızlar sözni kereklig. 29v/2=002/235

vaʿde bėr- "söz vermek"

yek ***vaʿde bėrür*** silerke çıġaylıḳnı fermānlayur silerke yawuz işni. 34v/9=002/268

vaʿde bėril- "vaatte bulunmak"

vaʿde bėrgil anlarḳa ***vaʿde bėrilmes*** anlarḳa yek meger arġuç. 211r/2=017/064

*vaʿde ḳıl-*1. "söz vermek, vaadetmek"

iḍimizā! bėrgil biziŋke anı kim ***vaʿde ḳıldıŋ*** biziŋke yalavaçlarıŋ üze. 57r/4=003/194

2."tehdit etmek"

bütünlükün ol kim ***vaʿde ḳıldıŋızlar*** keldeçi ol. ermes siler unmas ḳılıġlılar. 108v/1=006/134

vaʿde ḳılın- "söz verilmek"

ol uştmaḫnıŋ meŋzeki ***vaʿde ḳılındı*** saḳnuḳlarḳa. 186v/7=013/035

vaʿde ḳılınmış kün " vadedilen gün, Kıyamet, kyamet günü"

yme ***vaʿde ḳılınmış kün***. 439v/9=08/002

vaʿde ḳılınmış yer "kararlaştırılmış muayyen yer"

yumḳı tirilgü tururlar ol ***vaʿde ḳılınmış yer*** tapa. 395v/6=056/050

vaʿde kutġar-"sözü yerine getirmek, sözünde durmak"

yana köni ḳıldımız anlarḳa ***vaʿde. kutġardımız*** anlarnı taḳı kimni tilese miz. 236r/4=021/009

vaʿdelig (<A.+T.) "sözlü"

yāḍ ḳılġıl bitig içinde ismāʿīlni. ol erdi köni ***vaʿdelig*** taḳı erdi yalavaç sawçı. 226r/4=019/054

vaḥy (<A.) "vahiy[494]"

ol iḍi kim ***vaḥy ıḍtı*** sėniŋ üze oḳıġunı yandurdaçı yanġu yerke. 288r/7=028/085

494 Sözlükte "gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, ima ve işaret etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak ve göndermek" anlamlarına gelen vahy, ıstılahta, Allah'ın peygamberlerine iletmek istediği mesajlarını doğrudan doğruya Cebrail vasıtasıyla bildirmesine denir. Kur'an ve diğer kutsal kitaplar vahy ürünüdür. Vahiy, ilahi ve gayri ilahi olmak üzere iki kısma ayrılır (Karagöz 2005:678).

vaḫy ıḍ- 1.“vahiy göndermek”

ol iḍi kim vaḫy ıḍtı sėniŋ üze oḳıġunı ***yandurdaçı*** yaŋġu yerke. 288r/7=028/085

2. “farz kılmak”

ol iḍi kim ***vaḫy ıḍtı*** sėniŋ üze oḳıġunı yandurdaçı yaŋġu yerke. 288r/7=028/085

vaḫy ıḍıl- “vahiy gönderilmek”

ançada yarlıġ ıḍtımız anaŋḳa ne kim ***vaḫy ıḍlur***. 229v/5=020/038

vaḫy ḳıl- “vahiy kılmak”

ol ġaybnıŋ ḫaberlerindin ***vaḫy ḳılur*** biz anı seniŋ tapa. 42v/1=003/044

vaḫy keltürül- “vahi gönderilmek”

aygıl bütünlükün vaḫy ***keltürülür*** maŋa bütünlükün iḍiŋiz bir iḍi turur nek. 241v/9=021/108

vāḳı‘a[495] (<A.) “Vakıa suresi[496]”

bu ***vāḳı‘a*** sūresi toḳsan yėti āyet turur mekkede inmiş turur. 394v/3=056

vaḳt (<A.) “zaman, vakit[497]”

azu körmes müler bütünlükün Taŋrı ol kim törütti köklerni yerlerni uġan turur yaratmaḳ üzele anlar meŋizlig ḳıldı anlarḳa atalmış ***vaḳt*** sėzik yoḳ anıŋ içinde. unamadı küç ḳılıġlılar meger nū-sipāslıḳ. 213v/4=017/099

vaḳt atalmış zamāne “ecel (tayin edilen vaktin sonu) manasında[498]”

eger oza yarlıġ barmış yoḳ erse iḍiŋdin bolġay erdi ḳın tutaşı ***vaḳt zamāne atalmış***. 236r/2=020/129

vaḳt bol- “zaman vermek, süre tanımak”

azu ***vaḳt bolmadı*** mu anlarḳa kim kėrtgündiler ḳorḳmaḳ köŋülleri iḍi yāḍıŋa aŋar kim ḳuḍı ıḍtı könilikdin. 398v/2=057/016

vaḳt ur- “zaman belirtmek”

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızdın kėniktürgey silerni atalmış vaḳtḳa tėgi Taŋrınıŋ ***vaḳt urmışı*** ḳaçan kelse kėniktürülmez eger bilür erse siler. 423v/5=071/004

---

495 Mekke döneminde inmiştir. 96 ayettir. Adını ilk ayette geçen “Vâkı‘a” kelimesinden almıştır. Buradaki vâkıadan maksat kıyamet günüdür (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:533).

496 Bir iş vuku bulmak, düşmek, bir yere doğru süratle gitmek anlamlarındaki “v-k-a” kökünden türeyen vakıa kelimesi sözlükte, bela, musibet, olay, şiddetli hadise ve çarpışma anlamındadır. Aynı zamanda Kur'an surelerinin birisinin ismidir. Kur'an'da iki yerde geçmiş ve kıyamet anlamında kullanılmıştır (Karagöz 2005:680).

497 Zaman anlamına gelen vakt, tasavvufta, salikin içinde bulunduğu hal, yapma (mec'ül) olmayan, istidadın gerektirdiği hal demektir (Karagöz 2005:681).

498 Sözlükte “mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu” gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

vaḳt urmaḳ "vaʾdedilen şeyin tahakkuk edeceği, yerine getirileceği yer ve zaman /vaʾd, söz /sözleşme"

vaḳt urmaḳ içinde. 135r/6=008/042

vaḳt urmışı "ecel (tayin edilen vaktin sonu)[499]"

yarlıḳaġay silerni yazuḳlarıŋızdın kėniktürgey silerni atalmış vaḳtḳa tėgi Taŋrınıŋ ***vaḳt urmışı*** ḳaçan kelse kėniktürülmez eger bilür erse siler. 423v/5=071/004

vaḳtı belgülüg bolmış "ecel (tayin edilen vaktin sonu)"

taḳı bolmadı tenke kim ölse meger Taŋrı buyruḳı birle ***vaḳtı belgülüg bolmış*** kitāb. 51v/6=003/145

vaṣiyyet (<A.) "vasiyet[500]"

uḍu kelmemekdin ögüt ***vaṣiyyeti*** ḳılmadıŋ mu fermānımḳa aydı ay meniŋ anam oġlı tutmaġıl saḳalımnı ap yme başımnı. 233r/2=020/093

vaṣiyyet ḳıl- "vasiyet etmek"

uḍu kelmemekdin ögüt ***vaṣiyyeti ḳılmadıŋ*** mu fermānımḳa aydı ay meniŋ anam oġlı tutmaġıl saḳalımnı ap yme başımnı. 233r/2=020/093

vaṣiyyet ḳılış- "karşılıklı tavsiye ve tembihte bulunmak"

yana bolġay silerdin kėrtgündiler tuşuşdılar serinmek birle yme ***vaṣiyyet ḳılışdılar*** raḥm ḳılmaḳ birle. 443v/9=090/017

vāy (<F.) "yazık"

vāy ol kişilerke tandılar kelgü yerde ol uluġ künde. 225r/3=019/037

vāy ḳatıġlıḳ "tahassür, şiddetli üzüntü, vely[501]"

ol kim aydı anasıŋa atasıŋa öf bolsun vaʿde mü ḳılur siler maŋa çıḳarmaḳım keçti ol gürūhlar mėnde öŋdün ol ėkkegüke feryāḍ tige tileyürler Taŋrıda ***vāy ḳatıġlıḳ*** saŋa kėrtgüngil kim Taŋrı vaʿḍesi köni turur ayur ermes meger bu ozaḳılarnıŋ sörçeki turur. 370v/2=046/017

ve (<A.) "ve"

499 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131)

500 Bir kimsenin vefatından sonraya bağlı olmak üzere bir malı veya menfaatini bir veya birkaç kişiye ya da bir hayır işine bırakmasına vasiyet denir. Ayrıca bir kimsenin kendisinin ölümünden sonra veya yokluğunda yapılmasını istediği şeye de vasiyet denir. Vasiyette bulunana musi, kendisine vasiyet yapılan şahsa musi leh, kendisine vasiyet yapılan şahsa musa leh, vasiyet edilen mala da musa bih denir (Karagöz 2005:683).

501 Pek çok ayette yirmi yedi kere geçen ve Allah'ın kitabını tahrif edenlere, inkarcılara, müşriklere, zalimlere, iftiracılara, yalancılara, ölçüde tartıda hile yapanlara, dedikodu-gıybet yapanlara ve riyakarlara vadedilen "Veyl" cehennem vadisi yahut, cehennem kapısı veya kuyusunun adı; yahut da Arapların "kahrolsun, yazıklar olsun, yuh olsun" anlamında kullandığı bir beddua ifadesidir (Akpınar 2002:238).

bezendi kişilerke ārzūlarnıŋ sewügi tişilerdin taḳı oġullardın taḳı cemʿ ḳılınmış köp māllardın altundın taḳı kümüşdin taḳı nişānlıġ ḳılınmış aṭlardın taḳı tėwe ***ve*** sıġır ve ḳoy ve keçigdin taḳı ėkindin. 39r/7=003/014

vedd (<A.) "Hz. Nuh'un kavminin taptığı putlardan birsinin adı[502]"

vedd atlıġ but "Hz. Nuh'un kavminin taptığı putlardan birsinin adı"

aydılar ḳoḍmaŋlar oḳ Taŋrılarıŋızını ḳoḍmaŋlar oḳ ***vedd atlıġ butnı*** taḳı suvāʿ atlıġ butnı taḳı yaġūş atlıġ butnı taḳı yaʿūḳ atlıġ butnı taḳı nesr atlıġ butnı. 424v/2=071/023

vefā (<A.) "vefa, sözünde durma, sözünü yerine getirme[503]"

vefā ḳıl- "sadakat göstermek"

yol bar kim ***vefā ḳılsa*** ʿahdiŋe taḳı ḳorḳsa ḥaḳīḳat üze ṭaŋrı sewer ḳorḳġanlarnı. 45v/1=003/076

vefā ḳılsa yaʿnī uçḳa ėletse "daha mükemmel olarak yerine getirmek, daha iyi ifâ etmek"

kim ***vefā ḳılsa yaʿnī uçḳa ėletse*** bıçıġını Taŋrıdın küweniŋler satıġıŋızlar birle ol kim satıġlaştıŋızlar anıŋ birle. 150v/5=009/111

ve kāne (<A.) "ve idi, ve oldu"

ve kāne boldı tanıġlılardın. 5v/1=002/034

vekīl (<A.) "gözetleyici, nezaret eden[504]"

vekīl ḳılın- "vekil kılınmak"

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme yaḫşı ***vekīl ḳılınmış*** yaʿnī sawçı 55r/1=003/173

vekīl ḳılınmış "vekil kılınmış, esma-i hüsna'dan el-Vekil[505]"

---

502 Bunlardan "Vedd, Süva, Yegus, Yeuk, Nesr" Nuh kavminin putları olup sırasıyla erkek, kadın, arslan, at ve akbaba şeklinde yapılmış heykellerdi. Her biri bir kabileye hastı. Bu putlar, daha sonra Araplara da geçmiş, çeşitli Arap kabileleri bunlara tapmaya başlamışlardı. Araplardaki putçuluğun altyapısını oluşturması ve kimi Arap kabilelerinde bu putlara hala tapılıyor olması onların adlarının Kur'an'da geçmesine neden olmuştur (Akpınar 2002:58)

503 Sözlükte "bir şeyi yerine getirmek, sözünde durmak, bağlılık" gibi anlamlara gelen vefa, ahlaki bir terim olarak, görülen iyilikleri unutmama, iyilikte bulunanlara misliyle veya daha fazlasıyla karşılık verme demektir (Karagöz 2005:687).

504 Bir işi birine havale etmek, teslim etmek ve güvenmek anlamındaki "v-k-l" kökünden türeyen vekil; avukat, temsilci, koruyucu, denetleyici, bekçi, birinin işini üzerine alan demeltir. Vekil kelimesi Kur'an'da 24 yerde geçmeltedir. Allah ve insanların sıfatı olarak kullanılmıştır. İnsan hakkında kullanılan vekil; bekçi, koruyucu, avukat anlamındadır (Karagöz 2005:689).

505 Vekil, "ve-ke-le" kökünden türemiş olup vekil kılma demektir. Sübhan Teâlâ kendisine güvenen ve dayanan için vekil olarak yeter. Allah kullarının işlerini idare edendir. O, her şeyden müstağni güvenilip dayanılandır. O, iradesi yönünde bütün işleri çekip çeviren, bütün işlerin çekip çevrilmesinde kendisine güvenilip dayanılandır.Yüce Allah'ın el-Vekil ismi şerifi, Kitab-ı Hakim'de 13 yerde zikredilmiştir (Cemel 2001:102).

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme yaḫşı ***vekīl ḳılınmış*** yaʿnī sawçı 55r/1=003/173

velākin (<A.) "fakat, ama"

ayġaylar arıġ sėn kerekmez erdi biziŋke tutmaḳımız sėnde öŋdün ėş dost ***velākin*** erijlendürdük atalarını anlarnı ançaḳa tėgi kim unuttılar yāḍ ḳılmaḳnı. 263v/3=025/018

velīkin (<A.) "fakat, ama"

tanmadı süleymān ***velīkin*** yekler tandılar ögretürler kişilerke cāḍūluḳnı nėgü kim indürüldi erse ėkki ferişte üze bābil yeriniŋ hārūtḳa demāvend taġı da erdi mārūtḳa. 12r/8=002/102

vesvese (<A.) "yersiz korku, kuruntu[506]"

vesvese ḳıl- "vesvese vermek"

vesvese ḳıldı aŋar yek aydı ay ādem nek yolçılayın mu sėni meŋgülüg yıġaçı üze erkliglik üze eskirmez. 234r/9=020/120

vesvese ḳılıġlı "sinsi, şeytan"

vesvese ḳılıġlılar şerrindin kizlergen. 451r/7=114/004

vīrān (<F.) "harap olma, yıkılma, terk edilme"

vīrān bol- "yıkık, yıkılmış, harap"

eger yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ kitermeki kişilerdin amarılarnı amarı birle ***vīrān bolġay*** erdi ṣavmaʿalar yaʿnī tapunġu yerler tersālar kilisiyeleri cuhūdlar kenīseleri müʾminler mezgiti yāḍ ḳılnur anıŋ içinde Taŋrı atı köp. 245v/6=022/040

vīrānlıḳ (<F.+T) "harap olmuş, yıkılmış"

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim yıġdı Taŋrı mezgitlerini kim yāḍ ḳılmaḳ anıŋ içinde anıŋ atı saʿy ḳılur anlarnıŋ ***vīrānlıḳı*** içinde. 13v/9=002/114

506 Sözlükte "fısıltı, hışırtı gibi gizli söz, fiskos, kuruntu, işkil" gibi anlamlara gelen vesvese, ıstılahta, şeytanın ilkaı, kötü bir işin yapılması, iyi bir işin terk edilmesi veya geçiktirilmesi ya da eksik yapılması için insanı kışkırtması, aklını çelmesi, nefsin bayağı arzularına uymaya teşvik etmesi demektir. Vesvese kelimesi Kur'an'da dört yerde geçmektedir (Karagöz 2005:693).

-y-

yā (1) (<A.) "ey (ünlem edatı)"

uruldı anlar üze ḫorluḳ çıġaylıḳ yandılar öfke birle Taŋrıdın. ol anıŋ üçün kim anlar tanarlar erdiler Taŋrı belgüleriŋe öldürürler erdi yalavaçlarını yaraġsızın ***yā*** ḥaḳsızın. 8r/2=002/061

yā (2) (<F.)1. "yahut, veya"

körmez mü sen anlarnı tėgme ögüz içinde ***yā*** ḳol içinde yögrürler. 274r/9=026/225

yaban (<F.) "kır, çöl, sahra, tenha, ıssız yer"

seringil iḍiŋ ḫükmiŋe bolmaġıl balıḳ iḍisi teg ḳaçan oḳıdı erse ol ḳaḍġuluġ eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin atılġay erdi tüz ***yabanḳa*** ol yerindi bolup. 420r/3=069/049

yaban ḳaraŋḳuluḳları "karanın karanlığı"

azu kim yol körkitür silerke ***yaban ḳaraŋḳuluḳları*** içinde teŋiz ḳaraŋḳuluḳı içinde kim ıḍur yellerni sewünç bėrigli yaġmur kelmezde burun. 278v/7=027/063

yāḍ (<F.) 1."anma, hatırlatma, hatıra getirme"

azu taŋırḳadıŋızlar mu kim keldi silerke bir ***yāḍ*** iḍiŋizlerdin bir er üze silerdin ḳorḳutsa silerni. 119r/2=007/069

2." anlatan, hıfzeden kitap, Tevrat, ez-zikr[507]"

bitidimiz ök bitig içinde ***yāḍda*** kėḍin çın yerni mīrāṣ alġay mėnim ḳullarım ėḍgüler.241v/7=021/105

3. "öğüt, vaʿz, nasihat, Kur'an ez-zikr[508]"

kelmedi anlarḳa bir ***yāḍ*** ḳılġudın rūzī bėrigli iḍidin yaŋı meger erdiler andın yüz ewrügliler. 267v/2=026/005

yāḍ kel- "anmak, hatırlamak, zikretmek"

kelmedi anlarḳa bir yāḍ ḳılġudın rūzī bėrigli iḍidin yaŋı meger erdiler andın yüz ewrügliler. 267v/2=026/005

507 Zikr lafzı, Kur'an'da itaat ve amel, dille söylemek, kalbla zikretmek, birinin yanında durumu anlatmak, hıfzetmek, nasihat, şeref, haber, vahy, Kur'an, münzel kitaplar, Allah'ın beyânı, tefekkür, beş vakit farz namaz ve cumʿa namazı, anlamlarına gelmektedir (Karagöz 2005:693).

508 Zikr masdardır. "Anmak" manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırda tutmak, yani hıfzetmektir. Mecazen ün ve şöhret, şeref, şan manasına gelir. Kur'an insanlara mükellef oldukları vazifeleri tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetmelerini gerçekleştirdiği için, zikirdir. Sonra Kur'an, kendisine inananları daima yükselten bir kitap olduğu içün ün, san, şan ve şeref kaynağıdır (Türk 2001:159).

yāḍ kemşil- "öğüt vermek"

kemşildi mü yāḍ anıŋ üze biziŋ aramızda yoḳ ol yalġançı turur köŋli açuḳ sewünçlüg açuḥ biri. 391r/2=054/025

yāḍ ḳıl- 1."anmak, hatırlamak, zikretmek"

biz arıġlıḳın ***yāḍ ḳılur*** miz saŋa ögdi aymaḳ birle arıġlar miz saŋa. 5r/3=002/030

2. "tesbih (Allah'ı takdis ve tenzih etmek)"

körmez–mü sėn kim Taŋrı arıġlıḳ birle ***yāḍ ḳılur*** anı aŋar ol kim kökler içinde yer içre ḳuşlar ṣaff tutuġlılar. 259r/7=024/041

yāḍ ḳılġu "insanlara mükellef oldukları vazifeleri tanıtan, Kur'an, ez-zikr[509]"

aydılar ay ol kim indürüldi anıŋ üze ***yāḍ ḳılġu*** sen telwe sen. 193a/4=015/006

yāḍ ḳılıġlı erenler "zikreden erkekler, Allah'ın azametini hatıra getiren erkekler"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler ***yāḍ ḳılıġlı erenler*** Taŋrını üküş yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/7=033/035

yāḍ ḳılıġlı ḳançuylar "zikreden bayanlar, Allah'ın azametini hatıra getiren bayanlar"

sernigli erenler sernigli tişiler ḳorḳuġlı erenke ḳorḳuġlı tişike ṣadaḳa bėrigli erenlerke ṣadaḳa bėrigli tişilerke rūze tutuġlı erenlerke rūze tutuġlı tişilerke ferclerini zinādın küḍezigli erenler ferclerini küḍezigli tişiler yāḍ ḳılıġlı erenler Taŋrını üküş ***yāḍ ḳılıġlı ḳunçuylar*** anuttı Taŋrı anlarḳa yarlıḳamaḳ uluġ ter yal. 307v/8=033/035

yāḍ ḳılın- "anılmak, hatırlanmak, zikredilmek"

bütünlükün kėrtgünügliler anlar kim ḳaçan ***yāḍ ḳılınsa*** Taŋrı ḳorḳar köŋülleri ḳaçan oḳulsa anlar üze belgüleri artar olarḳa kėrtgünmek iḍileri üze köŋül ururlar 131v/5=008/002

yāḍ ḳılmaḳınızlar teg atalarınızını "müzdelifede babaları övmek[510]"

ḳaçan ötese siler ḥaccınız işlerini yāḍ ḳılınlar taŋrını ***yāḍ ḳılmaḳınızlar teg atalarınızını*** azu ḳatıġraḳ yāḍ ḳılmaḳ. 24r/4=002/200

yād tut- "hatırlamak, anmak"

509 Zikr masdardır. "Anmak" manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırda tutmak, yani hıfzetmektir. Mecazen ün ve şöhret, şeref, şan manasına gelir. Kur'an insanlara mükellef oldukları vazifeleri tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetmelerini gerçekleştirdiği için, zikirdir. Sonra Kur'an, kendisine inananları daima yükselten bir kitap olduğu için ün, san, şan ve şeref kaynağıdır (Türk 2001:159).

510 Cahiliye devrinde Müzdelife'de Güneş doğuncaya kadar duran müşrikler, burada babalarını, dedelerini överek, onlarla övünerek vakit geçirirlerdi. İfade edildiğine göre, bu esnada bir adam dağın üstünde ayağa kalkar, "Ben filan oğlu filanım. Ben şöyle yaptım, babam da yedirir içirirdi, başkalarının borçlarını öder, diyetlerini üzerine alırdı. Dedem de böyle yapardı" der, diğer insanlara karşı övünürdü. Allah, onların bu adetini reddederek, bu sırada Allah'ı zikretmelerini emretmiş, babalarla övünmeyi yasaklamıştır (Ateş:1996:151).

āsān ḳıldımız oḳıġunı ***yāḍ tutmaḳḳa*** nek bar mu pend tutuġlı. 391r/7=054/032

yāḍ ḳur'ān "zikir, Kur'an[511]"

azu ıḍıldı mu anıŋ üze ***yāḍ ḳur'ān*** biziŋ aramızda. 330v/7=038/008

yaḍ- 1."yaymak"

anıŋ yaġı yarutu ***yaḍar*** neçeme tėgmese aŋar ot. 258v/4=024/035

2. "açmak, genişletmek"

Taŋrı ḳavrar tarutur ***yaḍar*** kėŋütür. 30v/5=002/241

3. "bollaştırmak"

Taŋrı ***yaḍar*** rūzīni kimke tilese yme tarutur kimke tilese. 185v/7=013/026

4. "ifşa etmek, yaymak"

ḳaçan kelse anlarḳa bir iş ḳorḳınçsızlıḳdın azu ḳorḳınçdın ***yaḍarlar*** anı. 68r/4=004/083

5. "yaymak, sermek, döşemek"

yme yer ḥaḳḳı anı kim ***yaḍtı*** anı 444r/6=091/006

yaḍġan "yayan"

yerni yaḍtımız nėme yaḫşı ***yaḍġanlar*** miz. 385v/2=051/048

yaḍıġlı "yaymış olan, uzatmış olan"

eger yaḍsa sen maŋa elgiŋni öldürgüŋ üçün mėni ermes men ***yaḍıġlı*** elgim saŋa öldürgüm üçün sėni. 83v/6=005/028

yaḍmaḳ "yayma"

yaḍdım aŋar ***yaḍmaḳ*** yana. 427v/9=074/014

yaḍaġ "yaya, piyade"

ḳoparġıl kimni usa sen anlardın ünüŋ birle keltürgil anlar üze aṭlıġıŋnı ***yaḍaġıŋnı*** ortaḳlaşġıl anlar birle māl tawarlar içinde oġul ḳızlar içinde. 211r/1=017/064

yaḍaġ çekürge "çekirge yavrusu"

ıḍtımız anlar üze ḳanatlıġ çekürge taḳı ***yaḍaġ çekürge*** taḳı baḳalar taḳı ḳanlar belgülügler. 123v/7=007/133

yadaġ "yaya, piyade"

ündegil kişiler içinde ziyāret ḳılmaḳḳa kelgeyler saŋa ***yaḍaġlar*** tėgme yinçge tawarlar üze kelgeyler tėgme yıraḳ ėldin. 244v/3=022/027

yaḍıġlıġ "yayılı, yayılmış"

511 Zikr masdardır. "Anmak" manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırda tutmak, yani hıfzetmektir. Mecazen ün ve şöhret, şeref, şan manasına gelir. Kur'an insanlara mükellef oldukları vazifeleri tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetmelerini gerçekleştirdiği için, zikirdir. Sonra Kur'an, kendisine inananları daima yükselten bir kitap olduğu için ün, san, şan ve şeref kaynağıdır (Türk 2001:159).

bağlandı eligleri sürüldiler aymaḳları birle yoḳ niʿmetleri ***yaḍığlığ*** turur. 88r/8=005/064

yaḍıl- 1.“yayılmak”

yerke neteg ***yaḍıldı***. 442r/6=088/020

2. “dağılmak, dağılıp gitmek”

anlar tururlar ayturlar nafaḳa ḳılmaŋlar ol kişi üze Taŋrı yalavaçı üskinde ançaḳa tėgi ***yaḍılsunlar***. 411r/2=063/007

yaḍılmaḳ 1.“yayılmak”

bütünlükün anlar sewerler ***yaḍılmaḳın*** yaraġsız anlar içinde. 256v/1=024/019

2. “sürgün, çıkış”

eger bitimese erdi Taŋrı anlar üze ***yaḍılmaḳını*** ḳınaġay erdi anlarnı dünyā içinde. 403v/3=059/003

yaḍılmış “yayılmış olan, yayılan”

bolġay taġlar ***yaḍılmış*** toz teg. 394v/6=056/006

yaḍım 1.“yayım, döşek”

nėme yawuz ***yaḍım*** ol töşek kim kişilerde kim satar satġın alur özini tileyü Taŋrı ḫoşnūdluḳını. 24v/7=002/206

2.“sergi”

nėme yawuz ***yaḍım*** ol yoḳ kim anlar kim ḳorḳtı iḍilerindin anlarḳa būstānlar aḳar anıŋ altında arıḳlar meŋgü ḳalığlılar anıŋ içinde turġı ėrüri Taŋrı üskindin. 57r/9=007/197

yaḍım töşek “yatak, döşek”

yme yılḳılardın yük yüḍügli ***yaḍım töşek***. 109v/1=006/142

yaḍım ḳıl- “döşek kılmak”

ol iḍi kim ḳıldı silerke yerni ***yaḍım belgülüg ḳıldı*** silerke anıŋ içinde yollarnı indürdi kökdin suwnı. 230v/2=020/053

yaḍınç “çardak, çardaklı ve çardaksız üzüm bahçesi”

yaḍınç bal- “çardaklı üzüm bahçeleri kurmak”

ol ol iḍi yarattı būstānlar yaḍınç balmışlar ***yaḍınç balmaḍuḳlar*** ḫurmā yıġaçı ekin türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. 109r/7=006/141

yāḍun- (<F.+T.) “(metinde) araştırıp değerlendirmek suretiyle yeni bir ilim koymak”

eger ḳoḍsalar anı yalavaçḳa iş iḍileri kelmekiŋe anlardın bilir anı anlar kim ***yāḍundılar*** anı anlardın. 68r/5=004/083

yāfiẕ (<A.). “Hz. Nuh'un üçüncü oğlu”

ançaḳa tėgi ḳaçan açılsa yeʾcūc ***yāfiẕ*** oġlanı meʾcūc anlar tėgme ḳaş üzele çıḳıġlılar. 241r/6=021/096

yāfiẕ oġlanı me'cūc "Yecüc ve Mecüc[512]"

ançaḳa tėgi ḳaçan açılsa ye'cūc ***yāfiẕ oġlanı me'cūc*** anlar tėgme ḳaş üzele çıḳıġlılar. 241r/6=021/096

yaġ "yaġ"

ḳaçan yarılsa kök bolġay ḳızıl sarıġ ***yaġ*** teg. 393r/8=055/037

yaġdur- 1."yağdırmak, yağmur yağdırmak"

yaġdurdımız anlar üze yaġmur. 272v/8=026/173

2. "taş yağmuruna tutulmak"

ol uġurda kim aydılar ay bir ü bar Taŋrı eger erse bu ol yaraşı seniŋ üsküŋdin ***yaġdurġıl*** biziŋ üze taşlar kökdin azu kelgil biziŋke ḳatıġ ḳın birle. 134r/5=008/032

yaġduruġlı bulıt "yağmur veren bulut, yağdıran"

ḳaçan kördiler erse toġru keligli bulıtnı ögüzleri utrusında aydılar bu toġrı keligli ***bulıt turur yaġduruġlı*** biziŋke yaġmur yoḳ ol turur ėwitiŋizler anı yel turur anıŋ içinde ḳın turur aġrıtıġlı helāk ḳılur tėgme nerseni iḍisi yarlıġı birle taŋda ḳoptılar. 371r/6=046/024

yaġdurul- "yağdırılmak"

keldiler ök lūṭ ėli üze ol kim ***yaġduruldı*** yawuz yaġmur. 265r/1=025/040

yaġı "düşman"

ol silerke ***yaġı*** ol belgülüg. 109v/3=006/142

yaġı bol- "düşman olmak"

dostlar ol kün amarıları amarıke yaġı bolur meger saḳnuḳlar. 362r/8=043/067

yaġı ḳıl- "düşman kılmak"

taḳı mundaġoḳ ***kıldımız tėgme yalavaçḳa yaġı*** kişiler yeklerindin perīler yeklerindin imlep körkütür amarıları amarıke ayıḳ ėtigi aldamaḳlıḳ ėtigi. 106r/3=006/112

yaġı tut- "düşman sahibi olmak"

çın yek silerke ***yaġı turur tutunlar*** anı yaġı. 317r/2=035/006

yaġılaş- "düşman olmak"

bilmesler mü kim ***yaġılaşsa*** Taŋrı birle yalavaçı birle. 145r/9=009/063

yaġılaşmaḳ "düşman olma"

kitergil anıŋ birle ol ėḍgürek ançada ol kim sėnli ara anlı ara ***yaġılaşmaḳ*** andaġ ḳalı ol yaḳ yawuḳ teg. 351r/8=041/034

yaġılıḳ "düşmanlık"

512 Ateş ve kıvılcım anlamındaki "ecic" kökünden türeyen ye'cüc ve me'cüc kelimeleri Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Her iki ayetin tefsir ve yoromlarında Ye'cüc ve Mec'üc'ün bozgunculuk yapan bir topluluk olduğuna ve çevrelerindeki milletler zulüm ve haksızlık yaptıklarına işaret edilmektedir (Karagöz 2005:696).

ḳınurdımız olar ara ***yaġılıḳnı*** sewmemeklikni ḳıyāmet künke tėgi. herāyna uḳturġay anlarḳa Taŋrı anı kim ḳılur erdiler. 82r/3=005/014

yaġlıġ "yağlı"

uḍḍın ḳoydın ḥarām ḳıldımız anlar üze ol ėkkiniŋ iç yaġlarını meger ol kim kötürdi uçaları azu ***yaġlıġ*** baġarsuḳ azu ne kim ḳatıldı ḳarıldı süŋük birle. 110r/5=006/146

yaġmur "yağmur"

ay meniŋ boḍunum yarlıḳatu ḳoluŋlar iḍiŋizlerdin yana öknüp yanıŋlar anıŋ tapa ıḍgay kökdin ***yaġmur*** siler üze uḍu uḍu ḳuyġan yaġmur.167v/3=011/052

yaġmur bėril- "yağmur yağdırılmak, yağmur gönderilmek"

yana kelgey anda kėḍin ol bir yıl anıŋ içinde ***yaġmur bėrlür*** kişiler anıŋ içinde bor ḳılurlar. 177v/1=012/049

yaġmur ıḍ- "yağmur yağdırmak, yağmur göndermek"

körmediler mü neçe yoḳ yoḍun ḳıldımız anlarda öŋdün gürūhlardın ornattımız olarnı yer içinde anı kim orun ḳıldımız silerke ıḍtımız ***yaġmurnı*** anlar üze uḍu uḍu ḳuyġan yaġmur ḳıldımız arıḳlarnı aḳar anlarıŋ altındın. 95v/9=006/006

yaġmur kel- "yağmurlu havanın gelmesi, yağmur yağması"

azu kim yol körkitür silerke yaban ḳaraŋḳuluḳları içinde teŋiz ḳaraŋḳuluḳı içinde kim ıḍur yellerni sewünç bėrigli ***yaġmur kelmezde*** burun. 278v/8=027/063

yaġmur yaġdur- "yağmur yağdırmak"

yaġdurdımız anlar üze yaġmur. 272v/9=026/173

yaġmurdın emgek bol- "yağmurdan zahmet çekmek"

eger ***bolsa silerke emgek yaġmurdın*** azu bolsa siler igligler ḳoḍmaḳ tiler tulumlarıŋızını. 71r/2=004/102

yaġmurluḳ "yağmurlu"

yaġmurluḳ yer ḥaḳḳı "(denizlerden aldığı su buharını) yere yağmur olarak yağdıran bulutlara ant olsunki"

kök haḳḳı ***yaġmurluḳ yer ḥaḳḳı***. 440v/9=086/011

yaġu- "yaklaşmak, yakın olma ***bkz.*** yawu-"

anıŋ yėmişi ***yaġuġlı***. 421r/4=069/023

yaġu bol- "yakın olmak, yakınlaşmak"

ḳaçan uştmaḫ ***yaġu bolsa***. 436v/7=081/013

yaġuġlı "yakın olan, yaklaşan"

yme ***yaġuġlı*** anlar üze köligeleri musaḫḫar ḳılnur yėmişi musaḫḫar ḳılmaḳ. 431r/1=076/014

yaġuġlıḳ "yakın, hısım ***bkz.*** yaḳ"

yaġuru ***yaġuġlıḳa*** tėp. 389v/8=053/057

yaġuḳluḳ "yakın, hısım ***bkz.*** yaḳ"

yaġuḳluḳ iḍileri "yakın akrabalar, yakınlar, Züʾl-Kurbâ[513]"

ançada aldımız Taŋrı ḳulı oġlanınıŋ bütünlikini tapunmaġay siler meger Taŋrıḳa yme ataḳa anaḳa eḍgülük ḳılmaḳ ***yaġuḳluḳ iḍilerine*** atasız anasızlarḳa çıġaylarḳa. 10r/3=002/083

yaġur- "kendine çekmek, yaklaştırmak, yaklaşmak"

yaġurġıl sėniŋ tapa ḳanatıŋnı ḳorḳınçdın. 283v/6=028/032

yaġūṣ (<A.) "arslan şeklinde olan eski bir putun adı[514]"

yaġūṣ atlıġ but "arslan şeklinde olan eski bir putun adı"

aydılar ḳoḍmaŋlar oḳ Taŋrılarıŋızını ḳoḍmaŋlar oḳ vedd atlıġ butnı taḳı suvāᶜ atlıġ butnı taḳı ***yaġūṣ atlıġ butnı*** taḳı yaᶜūḳ atlıġ butnı taḳı nesr atlıġ butnı. 424v/2=071/023

yaġut- "yakın"

eger bolsa ***yaġutmışlardın***. 396v/6=056/088

yaġutmış bol- "yaklaştırılmış, yakınlık kazanmış, Allah katında yüksek bir dereceye ve ulvî bir mertebeye nail olmak"

eger ***bolsa yaġutmışlardın***. 396v/6=056/088

yaḫşı 1."temiz, helal, güzel, değerli"

taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme ***yaḫşı*** vekīl ḳılınmış yaᶜnī sawçı ewrüldiler niᶜmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳ eḍgülük birle sıḳamadı anlarnı yawuzluḳ taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. taḳı Taŋrı uluġ faẓl iyesi 55r/1=003/173

2. "iyi, güzel ***krş***. yaḳşı"

yerni yaḍtımız nėme ***yaḫşı*** yaḍġanlar miz. 385v/2=051/048

yaḫşı tut- "değer vermek"

taḳı aydı ol kim satġın aldı mışr kendinde öz uraġutıŋa aġır ***yaḫşı tutġıl*** anıŋ özini bolġay kim asıġ ḳılġay biziŋke azu tutġay miz anı oġul. 174v/7=012/021

yaḫşı nihālī "parlak ve göz alıcı bir işlemeye sahib döşekler, harikulade yataklar"

tayanmışlar töşekler üze yaşıl ***yaḫşı nihālīler*** üze. 394v/1=055/076

---

513 Züʾl-kurbâ Kurʾân-ı Kerim'de akrabalığı ifade eden kavramlardan biridir. Züʾl-kurbâ, "zû" ve "el-kurb" kelimlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. "el kurb", mekan, zaman, nisbet yönünden yakınlık, yaklaşma, bir şeyin yakın olması anlamlarına gelir. Kurʾân- Kerim'de on altı yerde geçen "kurbâ" kelimesi hepsinde de yakın akraba manasında kullanılmıştır (Öncel 2003:6).

514 Bunlardan "Vedd, Süva, Yegus, Yeuk, Nesr" Nuh kavminin putları olup sırasıyla erkek, kadın, arslan, at ve akbaba şeklinde yapılmış heykellerdi. Her biri bir kabileye hastı. Bu putlar, daha sonra Araplara da geçmiş, çeşitli Arap kabileleri bunlara tapmaya başlamışlardı. Araplardaki putçuluğun altyapısını oluşturması ve kimi Arap kabilelerinde bu putlara hala tapılıyor olması onların adlarının Kur'an'da geçmesine neden olmuştur (Akpınar 2002:58)

yaḫşı söz "hoş söz"

kim tilese ağırlıġ Taŋrıḳa turur ağırlıġ ḳamuġ barça aŋar ağar ***yaḫşı söz*** ėḍgü iş kötrür anı. 317v/1=035/010

yaḫşı vekīl ḳılınmış yaʿnī sawçı "vekil, koruyucu, gözetliyici, bakıcı, üstlenen, yardımcı"

anlar kim aydı anlarḳa kişiler ḥaḳiḳat üze kişiler yıġıldılar sizke ḳorḳuŋ anlardın arturdı anlarḳa īmānnı taḳı aydılar tap bizke Taŋrı taḳı nėme ***yaḫşı vekīl ḳılınmış yaʿnī sawçı*** ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳ eḍgülük birle sıḳamadı anlarnı yawuzluḳ taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. 55r/1=003/173

yaḫşıraḳ "daha güzel, daha temiz, daha değerli"

taḳı kim ṣadaḳa ḳılsaŋız ***yaḫşıraḳ*** sizke eger bilür erseŋiz. 36r/7=002/280

yaḫşıraḳ ḳıl- "en güzelini yapmak"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler örtgey ök miz anlardın ėsizliklerni yanut bėrgey ök miz anlarḳa andın ***yaḫşıraḳ ḳılur*** erdiler tutuzdımız kişilerke atası anası birle ėḍgülükün. 289r/4=029/007

yaḫşılıḳ "güzellik"

taḳı bolsun sizdin bir ögür ündeyürler ***yaḫşılıḳ*** tapa taḳı buyrurlar eḍgülük birle taḳı yıġarlar körksüz işdin. 48r/5=003/104

yaḥyā (<A.) "Hz. Yahya, İbrani peygamberlerdendir. Hz. Zekeriya'nın oğlu olup Hz. İsa peygamber olarak gönderilince ona ilk inanlardan biri olmuştur[515]"

taḳı zekeriyyā taḳı ***yaḥyā*** taḳı ʿīsā taḳı ilyās ḳamuġı eḍgülerdin erdiler 103r/5=006/085

yaḳ "yakın"

yaḳ yawuḳ 1. "yakın akraba, aşîret[516]"

bitildi siler üze ḳaçan kelse silerde biriŋizke ölüm eger ḳoḍsa eḍgülük tutturmaḳ anaḳa ataḳa ***yaḳ yawuḳlarḳa*** ėḍgülük birle. 21r/6=002/180

2. "amca oğlu, amca oğulları"

men ḳorḳar men ***yaḳ yawuḳlardın*** mėnde kėḍin erür meniŋ uraġutum ḳısır. 223r/6=019/005

yaḳa "yaka, boyun boşluğu, boyun"

örtsün bürünçeklerini ***yaḳaları*** üze. 257v/6=024/031

515 Yahya, Arapça bir isim olup "h-y-y" kökünden türemiştir.Allah (c.c.) onu methetmiş ve imanla ihya ettiği için de adını bizzat Yahya koymuştur. Hz. Yahya'dan önce bu isim kimseye veilmemiştir (Bedir 2010:539).

516 Aşiret, on anlamına gelen ve tam sayı kabul edilen "aşr" kelimesinden türemiştir. Kişinin kendileriyle çoğaldığı, yani tam sayı oluşturduğu geniş aile çevresi ve yakınları anlamındadır. Aşiret, Kur'an'da da yakınlar, akrabalar ve aynı kandan olanlar anlamında kullanılmıştır (Öncel 2003:17).

yaḳıġ "yakın"

ol ėkki üze ***yaḳıġ*** biriŋe ḳawşulmaz. 392v/5=055/020

yaḳıl- "yakılmak, yanmak"

bu ābgīne andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg ***yaḳlur*** yıġaçdın ḳutluġ zeyt yıġaçı kün tuġuşuġḳa ermez kün batsıġḳa hīç ermez. 258v/3=024/035

yaḳın 1."yakın ***bkz.*** yaḳun"

ataŋız oġlanlarıŋız bilmes sizle ḳayuları ***yaḳın*** silerke asıġ ḳılmaḳın belgürtüp kesilmiş ülüş Taŋrıdın. 59r/8=004/011

2. "yakın, en yakın, yakında"

hergiz küwezlenmes ʿīsā bolmaḳdın ḳul Taŋrıḳa ap ferişteler ***yaḳın*** ḳılınmışlar. 78v/2=004/172

3."ibadet yahut hayırlı amel gibi Allah'ın rızasına yaklaştırcı, Allah katında yakınlık, sağlayıcı husus"

eger körse sėn ançada ḳorḳarlar ḳurtulmaġaylar tutulġaylar ***yaḳın*** yerdin. 316r/6=034/051

yaḳın ḳadaşlar "akraba[517]"

erenke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana yaḳınraḳ ḳadaşlar tişilerke ülüş ol anıŋdın ḳoḍtılar ata ana ***yaḳın ḳadaşlar*** anıŋdın az bolsa. 58v/6=004/007

yaḳın sarāyları "yurt vatan, ikamet alanı"

tutaşı anlar kim tandılar tėger olarḳa ḳılduḳları yürek toḳığlı ḳorḳınç azu tüşer ***yaḳın sarāylarında*** kelgińceke tėgi Taŋrınıŋ üḍ urmaḳı. 186r/9=013/031

yaḳın sıŋar "vadinin yakın tarafı, el-udvetü'd-dünya[518]"

ançada kim siler ***yaḳın sıŋar*** erdiŋizler anlar yıraḳ sıŋar erdiler arḳış ḳuḍıraḳ silerdin. 135r/5=008/042)

yaḳın ajun "dünya[519]"

bėrdimiz aŋa ***yaḳın ajun*** içinde eḍgülük. 205r/7=016/122

yaḳın bol- 1."yakın olmak, yaklaşmak"

---

517 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

518 Vadinin yakın tarafı anlamına gelen bu ifadenin zıddı olan "el-Udvetü'l Kusvâ" ifadesi de vadinin uzak tarafı anlamına gelip her ikisi de aynı ayette geçmektedir. Bedir savaşını yapan iki ordunun karargah kurdukları yerleri bildiren bu ifadelerden ilki Müslümanların bulunduğu tarafa, ikincisi ise Mekkeli müşriklerin bulunduğu yere işaret etmektedir. Buna göre İslam ordusu Bedir vadisinin Medîne'ye yakın tarafında şirk ordusu ise uzak tarafında bulunmaktaydı (Akpınar 2002:192).

519 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

ayġıl bolġay kim ***bolġay sen yaḳın***. 209v/8=017/051

2. "gerçekleşmek"

andaġoḳ ***yaḳın boldı*** iḍiŋ sözi anlar üze kim yarlıġdın çıḳtılar anlar kėrtgünmesler. 156v/4=010/034

yaḳın dost "sadakatli, hakikî dost, samimî arkadaş"

ap yme ***yaḳın dost***. 270v/6=026/101

yaḳın ėlet- "yakına getirmek"

yaḳın ėletgil elgiŋni ḳoltuḳuŋ tapa çıḳsun ürüŋ alasız nişān taḳı bir aḍın. 229r/8=020/022

yaḳın ḫaber "gerçek haber"

keltürdüm saŋa ay süleymān sebeʾ ėlidin ***yaḳın ḫaber***. 276r/3=027/022

yaḳın kel- "yaklaşmak,yakına gelmek"

aydımız ay ādem amrulġıl sen cüftüŋ birle uştmaḫda yėŋler andın ḳayda tilese siler ***yaḳın kėlmeŋler*** bu yıġaçḳa bolġay siler küç ḳılıġlılardın. 5v/3=002/035

yaḳın keltür- "yaklaştırmak, yanaşturmak"

yalġanḳa tuttılar anı anlar ***yaḳın keltürmişler***. 328v/9=037/127

yaḳın ḳıl- 1."yaklaştırmak"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından saġ ḳolça ***yaḳın ḳıldımız*** anı rāz aymaḳḳa. 226r/2=019/052

2. "yakın kılmak, himayesine almak"

oḳıdımız anı taġ yıŋaḳından saġ ḳolça ***yaḳın ḳıldımız*** anı rāz aymaḳḳa. 226r/2=019/052

yaḳın ḳılınmış "yaklaştırılmış, yakınlık kazanmış, Allah katında yüksek bir dereceye ve ulvî bir mertebeye nail olmuş kimse"

aydı evet siler andaġ erse ***yaḳın ḳılınmış*** ḫāṣlardın 268v/9=026/042

yaḳın ḳılın- "yakın olmak"

hergiz küwezlenmes ʿīsā bolmaḳdın ḳul Taŋrıḳa ap ferişteler ***yaḳın ḳılınmışlar***. 78v/2=004/172

yaḳın ḳın "yakın bir azap"

biz ḳorḳıttı miz silerni ***yaḳın ḳınḳa*** ol kün körür kişi anı kim aşundurdı ayġay ėkki elgi kāfirler ay kāşki bolmış kerek erdim toprāḳ. 434r/7=078/040

ferişteler yaḳın ḳılınmışlar "uluhiyet makamına yakın melekler) melâiketü'l mukarrebûn [520]"

hergiz küwezlenmes ʿīsā bolmaḳdın ḳul Taŋrıḳa ap ***ferişteler yaḳın ḳılınmışlar.*** 78v/1=004/172

yaḳın sıŋar "kenar, vadi yamacı, uzak mekan, yüksek yer, vadi yamacındaki kayalık"

ançada kim siler ***yaḳın sıŋar*** erdiŋizler anlar yıraḳ sıŋar erdiler arḳış ḳuḍıraḳ silerdin eger üḍleşdiŋizler erse yıġġay erdiŋizler. 135r/5=008/042

yaḳın tiriglik "dünya hayatı"

kişilerdin kim taŋlatur sėni anıŋ sözi ***yaḳın tiriglik*** içinde tanuḳ ḳılur Taŋrını anıŋ köŋli içindeki üze. ol daʿ vāçılarnıŋ utġanraḳı turur. 24v/4=002/204

yaḳın turuġlı arḳış "gezici topluluk (kafile, kervan, yolcular)"

keldi ***yaḳın turuġlı arḳış***. 174v/4=012/019

yaḳın tut- "yakınlaştırmak, yakına getirmek"

aydı hee siler ***yaḳın tutmışlardın*** siler. 122v/5=007/114

yaḳın vaḳt "ecel (tayin edilen vaktin sonu) manasında[521]"

nafaḳa ḳılıŋlar anıŋdın kim rūzī ḳıldımız silerke kelmezde öŋdin biriŋizke ölüm ayur ay iḍimā! nelük kėniktürmediŋ mėni ***yaḳın vaḳtḳa*** tegi ṣadaḳa bėrgey erdim bolġay erdim ėḍgülerdin. 411r/8=063/010

yaḳın yer "yakın yer, mekânun karîb[522]"

ėşitgil ol kün oḳısa oḳıġuçı ***yaḳın yerdin***.383v/4=050/041

yaḳın yerdin oḳı- "yakın yerden seslenmek, yakından bağırmak"

ėşitgil ol kün oḳısa ***oḳıġuçı yaḳın yerdin***. 383v/4=050/041

yaḳın yol keçigli "dünya menfaati"

eger erdi erse nerse ***yaḳın yol keçigli*** uġrayu uḍġaylar erdi saŋa yoḳ kim yıraḳ boldı. 143r/8=009/042

yaḳınraḳ "daha yakın"

könirek Taŋrı ḳatında taḳı ḳoparġanraḳ tanuḳluḳnı taḳı ***yaḳınraḳ*** kim şeklig bolmasaŋız meger kim bolsa anuḳ ticāret tezgindürür siz anı araŋızda yoḳ siziŋ üze yazuḳ kim bitimeseŋiz anı. 37r/1=002/282

520 Mukarreb; yakınlaşmış anlamına gelir. Padişah ve bazı büyük kişilere hizmetle yakınlaşmış olan kimselere de böyle denilmektedir. Mukarrebûn Melekleri de Allah'a yakın olan bir kısım büyük meleklerdir. Bunlar, marifetullah'a dalmış olup, gece-gündüz hiç yüksünmeden Allah'ı tesbih ederler (Çolak 2000:87).

521 Sözlükte "mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu" gibi anlamlara gelen ecel, dini literatürde, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir. Ecel, ölüm, muayyen vakit, helak etme, iddet bekleme ve ceza gibi muhtelif anlamlarda Kur'an-ı Kerim'de 34 ayrı yerde geçmektedir (Karagöz 2005:131).

522 Mekânun Karîb, yakın er anlamında bir ifadedir. Beyt-i Makdis kayasının üzeri ve bu kayanın yeryüzünün semaya en yakın yeri olduğu, yeryüzünün ortasında bulunduğu söylenmiştir (Akpınar 2002:166).

yaḳınraḳ tiriglik "dünya, dünya hayatı[523]"

tilediŋüzler mü ***yaḳınraḳ tiriglikni*** āḫiretdin ermes bu yaḳınraḳ tiriglik ėnçrünmeki kėḏinki ajun içinde meger az turur. 142v/9=009/038

yaḳınraḳ tiriglikniŋ ėrijlenmeki taḳı bezeki "dünya hayatının geçimi ve süsü"

ol kim bėrildiŋizler nersedin ***yaḳınraḳ tiriglikniŋ ėrijlenmekini taḳı anıŋ bezeki***. 286r/3=028/060

yaḳınraḳ yer "en yakın yer, ednā'l-arz[524]"

yaḳınraḳ yer içinde anlar ġalebe bolmışlarında kėḏin terk ġalebe ḳılġaylar. 294r/9=030/003

yaḳınlıḳ 1."yakınlık"

ermez tawarıŋızlar ap ʿayāllarıŋız ol nek yawutsa silerni biziŋ üskümizde ***yaḳınlıḳ*** meger kim kėrtgünse taḳı ḳılsa ėḏgü iş. anlar anlarḳa turur ḳat ḳat yanut ḳılmışları üçün. 315r/4=034/037

2. "vesile, yaklaşma vasıtası "

anlar olar tururlar oḳırlar tilerler iḍileriŋe ***yaḳınlıḳnı*** ḳayuları yaḳınraḳ umarlar anıŋ yarlıḳamaḳını ḳorḳarlar anıŋ ḳınıda. 210r/7=017/057

yaḳınlıḳ tile- "yaklaşma vesilesi arama, yakınlık isteme"

nelük yārī bėrmedi anlarḳa anlar kim tutundı Taŋrıda aḍınnı ***yaḳınlıḳ tilemek*** butlarḳa. 371v/5=046/028

yaḳınlıḳ tilemek "kurbanlık hayvan ve sair Allah'ın rızasına nail kılıcı şeyler"

nelük yārī bėrmedi anlarḳa anlar kim tutundı Taŋrıda aḍınnı ***yaḳınlıḳ tilemek*** butlarḳa. 371v/5=046/028

yaḳşı "temiz, helal, güzel, değerli"

yaḳşı orun "Cennetteki güzel makamlar"

aḳar yullardın tarıġlar ***yaḳşı orunlar***. 364v/1=044/026

yaʿḳūb (<A.) "Hz. Yakup, Hz. İshak'ın oğlu olup lâkabı İsrail olduğundan onun soyundan gelenlere "Benî İsrail" denir. Oğlu Hz. Yusuf'un başına gelenler yüzünden edebiyatta keder ve kaygının sembolüdür"

tutturdı anıŋ birle ibrāhīm oġlanıŋa taḳı ***yaʿḳūb***. 15v/5=002/132

yaʿḳūb alları "Yakub hanedanı"

---

523 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

524 "en yakın yer" anlamına gelen bu ifade ile Şam bölgesi yahut da Mezopotamya kastedilmiştir. Çünkü Rumlar Ezre'ât ve Basradan sonra Şam bölgesinde yenilmişlerdir (Akpınar 2002:140).

mīrāṣ alsun mėndin yana mīrāṣ alsun ***yaʿḳūb āllarındın*** ḳılġıl anı ay menim iḍim taplanmış. 223r/7=019/006

yaʿḳūb boḍunı "Yakub hanedanı"

taḳı mundaġoḳ üḍrür sėni iḍiŋ taḳı ögretür saŋa sözler yanışını tükel ḳılġay niʿmetini seniŋ üze taḳı ***yaʿḳūb boḍunı*** üze neteg tükel ḳıldı anı ėkki ataŋ üze munda öŋdün ibrāhīmḳa taḳı isḥāḳḳa. 173v/6=012/006

yaʿḳūb peyġāmber "Hz. Yakub"

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı ***yaʿḳūb peyġāmberḳa*** taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/2=004/163

yaʿḳūb oġlanı "İsrail oğulları"

taḳı yalawaç ***yaʿḳūb oġlanları*** tapa ḥaḳīḳāt üze men keldim sizke nişān birle iḍiŋizdin. 42v/9=003/049

yaʿḳūb ḳulı oġlanı "İsrail oğulları"

ay ***yaʿḳūb ḳulı oġlanı*** yāḍ ḳılıŋlar meniŋ niʿmet bėrdükümni ol kim niʿmet bėrdim siler üze tükel ḳılıŋlar menim ʿahdimni tükel ḳılayın siziŋ ʿahdiŋizni mėndin ḳorḳuŋlar. 5v/9=002/040

yaʿḳūb özi " Hz. Yakub"

ṭaʿāmnuŋ ḳamuġı erdi ḥelāl yaʿḳūb oġlanıŋa meger nerse kim ḥarām ḳıldı ***yaʿḳūb özi*** üze mundın aşnu kim kim indürülse tevrīt. 47r/5=003/093

yaʿḳūb yalavaç "Hz. Yakub"

azu erdiŋizler mü tanuḳlar ançada kim keldi ***yaʿḳūb yalavaç*** -ḳa ölüm ançada aydı oġlanıŋa nėgüke tapnur siler mėnde kėḍin aydılar tapnur miz seniŋ Taŋrıŋa ataların Taŋrısıŋa ibrāhīmniŋ ismāʿīlniŋ isḥāḳnıŋ bir Taŋrıḳa biz aŋar boyun bėrigliler. 15v/6=002/133

yaḳun "yakın (kişi için) ***krş***. yaḳın"

fermānlayur erdi ėwi boḍunıŋa ***yaḳunıŋa*** namāz birle namāznı zekāt birle zekātnı. 226r/5=019/055

yāḳūt (<A.) "değerli süs taşı (kırmızı, sarı, beyaz, mavi renklerde olur)"

andaġ ḳalı anlar ol ḳızlar ḳızıl ***yāḳūt*** teg ürüŋ yinçü teg. 394r/1=055/058

yal "ücret, karşılık"

ay meniŋ boḍunum ḳolmas miz silerdin anıŋ üze bir ***yal***. 167v/1=011/051

yal ḳol -"ücret istemek,nimet istemek"

uḍu barıŋlar aŋar kim ***ḳolmaz silerde yal*** anlar köni yolḳa köndürülmiş tururlar. 321v/8=036/021

yala "töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunma"

alur mu siler anı ḳuruġ ***yala*** yazuḳ belgülüg . 60v/6=004/020

yalavaç 1. "peygamber ***bkz.*** yalawaç[525]"

tegme yolı kelse silerke ***yalavaç*** tilemes birle etözüŋüzler uluġsıġlıḳ ḳıldıŋızlar bir ḳayunı yalġan tuttuŋızlar bir ḳayunı öldürür siler. 10v/7=002/087

2. "arkadaş"

ayġıl bütünlükün pend bėrür men silerke bir pend birle aḍaḳın tursa siler Taŋrıḳa ėkkirer yā birer yana saḳınsa siler yoḳ ***yalavaçınızlar*** birle hīç telwelig. 315v/9=034/046

yalavaç ewleri "peygamber evi(Hz. Muhammed)"

ay anlar kim kėrtgündiler kirmeŋler ***yalavaç ewlerine*** meger destūr bėrilmekdin silerke aşḳa küḍügliler bolmazlıḳın anıŋ vaḳtiŋe ançası bar ḳaçan ündelse siler kiriŋler. 309v/6=033/053

yalavaç ḫatunları "peygamberini hanımları(Hz. Muhammed)"

ḳaçan ḳolsa siler ***yalavaç ḫatunlarından*** ḳılġudın ḳoluŋlar anlardın perde artındın. 310r/1=033/053

yalavaç ıḍ- "peygamber göndermek"

ıḍtımız anlar içinde yalavaç anlardın tapnuŋlar Taŋrıḳa yoḳ silerke bir iḍi anda aḍın. 250v/6=023/032

yalavaç kel- "peygamber göndermek"

ançada kim aydı ʿīsā yalavaç meryem oġlı ay Taŋrı ḳulı oġlanı men Taŋrı yalavaçı men silerke könike tutuġlı anı yüzüm utruda tevrātdın sewünç bėrgeli bir ***yalavaç kelür*** mėnde kėḍin anıŋ atı aḥmed turur. 408r/7=061/006

yalavaç ḳunçuyları "peygamberini hanımları (Hz. Muhammed)"

ay ***yalavaç ḳunçuyları*** ermes siler biregü teg ḳunçuylardın. eger saḳnuḳluḳ ḳılsalar ḳutḳılıḳ ḳılmaḳ söz birle ṭamaʿ ḳılur ol kim anıŋ köŋli içinde ig turur yaʿnī zinā. 307r/6=033/032

525 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getiren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1)."Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım1998:1).

yalavaç oġul "Hz. İshak[526]"

bereket ḳıldımız anıŋ üze isḥāḳ atlıġ ***oġul yalavaç***. 328v/1=037/113

yalavaç oḳı- "peygamberlerin Allah'ın ayetlerini ilan etmesi"

yalavaç oḳır silerniŋ üze Taŋrı nişānlarını belgülügler çıḳarġu üçün anlarnı kim kėrtgündiler ḳıldılar ėdgülük ḳaraŋḳuluḳlardın yaruḳluḳḳa. 414v/1=065/011

yalavaç sözi "Hz. Cebrail'in sözü"

tandımız silerke belgürdi bizli ara taḳı sizli ara düşmānlıḳ taḳı sewügsüzlüg tutaşı kėrtgüngińceke tėgi Taŋrıḳa yalŋuzluḳıŋa meger ibrāhīm ***yalavaç sözi*** atasıŋa yarlıḳatu ḳolġay oḳ miz sėni erklig ermez men saŋa Taŋrıdın nersedin. 406r/9=060/004

yalavaç sawçı "peygamber"

ol erdi köni vaʿ delig taḳı erdi ***yalavaç sawçı***. 226r/4=019/054

yalavaç tirgürül- "peygamberlere vakit belirlemek"

ḳaçan ***yalavaç tirgürülse***. 432r/4=077/011

yalavaç tut- "peygamber olarak kabul etmek"

yazdı firʿ avn ***yalavaç tuttumız*** anı ḳatıġ aġırlıġ. 427r/2=073/016

yalavaç ündemeki "peygamber daveti"

ḳılmaŋlar ***yalavaç ündemekni*** siler ara amarıŋızını ündeyür teg amarını. bilür ök Taŋrı anlarnı çıḳarlar silerdin saḳnu ḳorḳsun anlar kim ḫilāf ḳılurlar anıŋ işindin tegmekidin anlarḳa bir bulġaḳ azu tėgmekidin anlarḳa ḳın aġrıtıġlı. 262r/1=024/063

yalavaç yarlıġın tutma- "peygamberlerin Allah'tan getirdikleri emir ve yasaklara uymamak"

körmes mü sėn yā baḳmas mu sėn anlarḳa kim yıġıldılar rāzdın yana yanarlar aŋar kim yıġıldılar andın rāzlaşurlar yazuḳ birle teŋde keçmek birle yme ***yalavaç yarlıġın tutmamaḳḳa*** ḳaçan kelseler seŋe alḳış bėrürler seŋe alḳış bėrmedüki birle Taŋrı ayurlar özleri içinde nelük ḳınamas bizni Taŋrı anıŋ birle kim ayur miz. 401v/1=058/008

yalavaçlar ḫaberi "peygamber kıssaları"

ḳamuġḳa keçmişni ayur miz seniŋ üze ***yalavaçlar ḫaberindin*** ol kim bekütürmiz anıŋ birle köŋülüŋni. 173r/2=011/120

yalavaçlarımız anlar üskinde bitirler "Kirâmen Kâtîbin söz ve davranışları kaydeden melekler[527]"

526 Hz. İbrahim'in oğlu, Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biri. İshak kelimesinin kökeni ihtilaflıdır. Muarreb bir kelime olduğunu ileri sürenler kadar, Arapça asıllı bir kelime olarak kabul edenler de vardır. Sibeveyh'in görüşüne göre, Arapça sahaka kökünden if'al kipine sokularak ishak demiştir. Ayrıca İbranice, gülmek anlamındaki, "sahak"kökünden olup, "gülen" manasına geldiği de söylenmiştir. İshak aleyhisselam, uzun boylu, kara gözlü, buğday tenli ve en güzel yüzlü idi. Hem sureten hem de sireten babası Hz. İbrahim'e benzerdir (Bedir 2010:250).

azu saḳnurlar biz ėşitmes miz anlarnıŋ yaşru işlerini taḳı āşkārā sözlemişlerni, yoḳ ėşitür miz ***yalavaçlarımız anlar üskinde bitirler***. 362v/9=043/080

yalawaç "peygamber ***bkz***. yalavaç[528]"

taḳı ***yalawaç*** yaʿḳūb oġlanları tapa ḥaḳīḳāt üze men keldim sizke nişān birle iḍiŋizdin. 42v/9=003/049

yalawaç ewi boḍunı "ehli beyt[529]"

tileyür Taŋrı ėletse ketürse silerdin arıġsızlıḳ ay ***yalawaç ewi boḍunı*** arıtur silerni arıtmaḳ. 307v/1=033/033

yalawaç yaʿḳūb oġlanları "İsrailoğulları"

taḳı ***yalawaç yaʿḳūb oġlanları*** tapa ḥaḳīḳāt üze men keldim sizke nişān birle iḍiŋizdin. 42v/9=003/049

yalavaçlıḳ "peygamberlik ***krş***. yalawaçlıḳ"

ögdi Taŋrıḳa köklerni törütügli yerlerni ḳılıġlı feriştelerni ***yalavaçlıḳḳa*** ḳanatlar iḍisi ėkkirer üçer törter. 316v/3=035/001

yalba "şeffaf, parlak"

yalba ābgīne "cilalı, parlamış, mücella"

aydı ol köşk ermiş ***yalba ābgīnelerdin***. 277v/2=027/044

yalbar- "yalvarmak, yalvarıp yakarmak ***bkz***. yalwar-"

ayġıl kim ḳutġarur silerni yazı ḳaranḳuluḳlarından taḳı teŋiz ḳaranḳuluḳlarından oḳır silerni ***yalbaru*** örtüglü yaşru eger ḳutġarsa sen bizni mundın bolġay oḳ miz sipās öteglilerdin. 101r/1=006/063

yaldıran- "az ışımak, az parlamak"

yüzler ol kün ***yaldıranur***. 436r/8=080/038

---

527 Sözlükte "yazan, kayda geçiren" anlamındaki *kâtib* ile "iyi, dürüst ve değerli" anlamındaki *kerīm* kelimesinin çoğulundan oluşan *kirâmen kâtîbin* terkibi "değerli yazıcılar" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de ceza ve mükafat günü olarak nitelendirilen kıyametin vukuunu inkar edenlere hitap edilirken ihsanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu ifade edilir ve bunların Allah nezdinde makbul yazıcılar olduğu belirtilir. Kur'an-ı Kerim'de kaydedici meleklerin kayıtlarını nereye yazdıkları belirtilmemiştir (Üzüm 2002:59-60).

528 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavram; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım 1998:1). "Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir(Yardım1998:1).

529 Ev halkı anlamına gelen bu terim İslam tarihinde Hz. Peygamber'in aile fertleri için kullanılmıştır. Ev halkı ya da ehl- beyt ifadesiyle aileyi teşkil eden ev sahibi, onun eşi, çocukları ve torunları anlaşılmaktadır. Kur'an'da ehl-i beyt terkibi, üç yerde geçmektedir. Bunların birinde Hz. İbrahim'in 11/73, birinde Hz. Musa'nın 28/12, birinde de Hz Peygamber'in ev halkına işaret edilmiştir (Karagöz 2005:137).

yalġan 1.“yalan”

tutar siler anı çoġı kesigliler tapa yėmek üçün siler bir bölük kişiler tawarlarındın yazuḳ birle ***yalġan*** tanuḳluḳ birle siler bilir siler. 22v/3=002/188

2. “yalancı”

Taŋrı ḥükm ḳılur anlar ara anıŋ içinde anlar anıŋ içinde iḫtilāf bolurlar erdi Taŋrı köndürmes anı kim ol ***yalġan*** turur nū sipās turur. 335r/4=039/003

3. “büyü, sihir[530]”

bu ot ol kim anı ***yalġanḳa*** tutar erdiŋizler. 386r/9=052/015

yalġan at- “yalan söylemek, uydurmak”

ermez ol meger bir er yalġan attı Taŋrı üze ***yalġannı***. 251r/4=023/038

yalġan ay- “yalan söylemek, uydurmak”

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim ***yalġan aydı*** Taŋrı üze yme yalġanḳa tuttı yalavaçnı ḳur'ānnı ḳaçan keldi erse aŋar. 337v/6=039/032

yalġan ayıġlı “yalan söyleyen, iftira atan”

keçürdi Taŋrı sėndin nelük destūr bėrdiŋ anlarḳa belgürginçeke tėgi saŋa anlar kim köni aydılar bilse sen ***yalġan ayıġlılarnı***. 143v/2=009/043

yalġan ayt- “yalan söylemek”

ançada ol siŋürdi ne kim ***yalġan ayttılar*** erdi. 122v/8=007/117

yalġan aytıġlılar “yalan söyleyenler, iftira edenler”

kemiştiler anlarḳa sözni kim kim siler ***yalġan aytıġlılar***. 202v/1=016/086

yalġan bol- “yalan söylemek”

eger ***yalġan bolsa*** anıŋ üze yalġanlıḳı eger köni bolsa tėggey silerke bir ançа andın kim vaʿde bėrür silerke. 344r/3=040/028

yalġan çat- “uydurmak, yalan söylemek”

çınoḳ ***çatarlar yalġannı*** anlar kim kėrtgünmesler Taŋrı belgüleriŋe. anlar tururlar anlar yalġan sözlegliler. 204r/1=016/105

yalġan çatıl- “uydurulmak”

aydılar ermez bu meger cāḍūluḳ turur ***yalġan çatılmış***. 284r/2=028/036

yalġan çatılmış “uydurulmuş, uydurma”

aydılar ermez bu meger cāḍūluḳ turur ***yalġan çatılmış***. 284r/2=028/036

yalġan duʿā ḳıl- “inkar etmek”

530 Sözlükte “aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak” gibi anlamlara gelen “büyü”, ıstılahta, “tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir (Karagöz 2005:76).

ḳaçan körseler anı yawuḳluḳ ḳaraŋḳuluḳ bolur anlarnıŋ yüzi kim tandılar aytılġay bu ol turur ***yalġan duʿā ḳıldıŋızlar***. 418r/5=067/027

yalġan iḍileri "uydurma tanrılar"

azu ***yalġan iḍileri*** mü Taŋrıda aḍın tiler siler. 327v/5=037/087

yalġan söz "yalanlama, yalanlama hususunda ileri gitme"

ėşitmezler anıŋ içinde asıġsız söz ap yme ***yalġan söz*** 434r/3=078/035

yalġan söz ḳış- "iftira etmek"

ay yalavaç ḳaçan kim kelse saŋa kėrtgünmiş uraġut baçıġ ḳılur sėniŋ birle anıŋ üze kim ortuḳ ḳatmaġay teŋrike nerse oġrılıḳ ḳılmaġay zinā ḳılmaġaylar öldürmegeyler ʿayāllarını keldürmegeyler ***yalġan söz ḳıssa*** anı anlarnıŋ eligleri üze aḍaḳları üze ḳınmaġaylar sėniŋ yarlıġıŋḳa yaḳın söz içinde baçıġ ḳılıŋ anlar birle yarlıḳayu ḳoluŋlar anlarnı Taŋrıdın. 407v/3=060/012

yalġan söz kötür- "iftira atmak"

anlar kim āzārlaturlar kėrtgünügli erenlerni kėrtgünmiş ḳunçuylarnı nerse yazuḳ ḳılmadın ***kötürdiler ök yalġan söz*** yme belgülüg yazuḳ. 310v/3=033/058

yalġan söz keltür- "yalan haber getirip yaymak"

anlar kim ***keltürdiler yalġan söz*** bir gürūh silerdin. 255v/8=024/011

yalġan sözle- "yalan söylemek, uydurmak"

uḍu barmaslar meger siziŋke ermesler anlar meger ***yalġan sözlerler***. 159r/9=010/066

yalġan sözlegliler 1. "yalancı, düzmeci"

kemşürler ėşitgüni üküşrekleri ***yalġan sözlegliler***. 274r/9=026/223

2. "isyankarlar, açıkça günah işleyenler"

yıratur andın ḳınnı kim tanuḳluḳ bėrse tört tanuḳluḳ bėrmek ol Taŋrı tapa ol ***yalġan sözleglilerdin***. 255v/6=024/008

yalġan ḳoş- "iftira etmek, yalan söylemek"

ayġıl kördüŋüzler mü anı kim indürdi Taŋrı silerke rūzīdin ḳıldıŋızlar andın ḥarāmnı ḥelālnı ayġıl Taŋrı mu destūr bėrdi silerke azu Taŋrı üze mü ***yalġan ḳoşar*** siler. 158v/7=010/059

yalġan ḳoşmaḳ "yalan, uydurma"

ėşitmedimiz bunu cündnı kėḍinki aġuş içinde ermez bu meger ***yalġan ḳoşmaḳ***. 330v/7=038/007

yalġan ḳoşuġlılar "iftiracı, iftiracılar"

mundaġoḳ yanut bėrür miz ***yalġan ḳoşuġlılarḳa***. 126r/1=007/152

yalġan ḳoşulmış "büyü[531]"

ayġaylar ermez bu meger ***yalġan ḳoşulmış***. 315v/5=034/043

yalġan tė- "yalan söylemek uydurmak"

kökler ḳapuġlarıŋa baḳayın mūsā taŋrısıŋa men sėznür men ***yalġan tėyü*** 344v/9=040/037

yalġan tut- "yalanlamak"

eger ***yalġan tutsalar*** sėni ayġıl iḍiŋizler kėŋ yarlıḳamaḳ iḍisi. yandurulmas anıŋ ḳını ḳatıġlıḳı yazuḳ ḳılıġlı boḍunlardın. 110r/7=006/147

yalġan tutġanlar "yalanlayanlar"

boyun bėrmegil tėgme ***yalġan tutġanlarḳa***. 418v/5=068/008

yalġan tutul- "yalanlanmak"

eger yalġan tutsalar sėni ***yalġan tutuldı*** oḳ yalavaçlar sėnde öŋdün. 316v/9=035/004

yalġan yaratıġlı "iftiracı"

ḳaçan tegşürse miz bir belgüni bir belgü birle ornıŋa Taŋrı bilgenrek turur anı kim indürür aydılar çın sen ***yalġan yaratıġlı*** sen. 203v/6=016/101

yalġan yarat- "iftira etmek, yalan söylemek, uydurmak"

kemiştiler Taŋrıḳa ol kün boyun bėrmekni tayar anlardın ne kim ***yalġan yarattılar*** erse. 202v/2=016/087

yalġan yaratmış "uydurma, yalan uydurma"

kemişti mūsā tayaḳını ançada ol siŋürdi ne kim ***yalġan yaratmış*** ėtmiş erdiler. 269r/3=026/045

yalġanḳa ḳulaḳ tutuġlu "yalana kulak veren"

keḍ üküş ***ḳulaḳ tutuġlu yalġanḳa*** üküş yėgliler ḥarāmnı. 85r/9=005/042

yalġanḳa nisbet ḳıl- "yalana ilgi göstermek"

firʿavn ḳabīlesiniŋ ʿādeti meŋizlig taḳı anlarnıŋ kim olarnıŋ aşnusından. ***yalġanḳa nisbet ḳıldılar*** nişānlarımızını. 38v/9=003/011

yalġanḳa nisbet ḳılġanlar "yalana ilgi gösterenler"

ḥaḳīḳatda keçti sizdin aşnu sünnetler. yörüŋ yer içinde yaʿnī yer üze taḳı baḳıŋ neteg erdi ***yalġanḳa nisbet ḳılġanlarnıŋ*** soŋı èşitiŋ. 51r/4=003/137

yalġanḳa tut- "yalanlamak"

yalġanḳa tuttı anı boḍunuŋ ol yaraġlıġ. 101r/6=006/066

yalġanḳa tutuġlı "çok yalancı, yalan söylemeyi âdet haline getiren"

531 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir (Karagöz 2005:76).

eger yalġan bolsa anıŋ üze yalġanlıḳı eger köni bolsa tėggey silerke bir ança andın kim vaʿde bėrür silerke. bütünlükün Taŋrı köndürmes anı kim ol teŋdin keçigli ***yalġanḳa tutuġlı***. 344r/5=040/028

yalġanḳa tutmaḳ "yalanlama, yalanlama hususunda ileri gitme"

yalġanḳa tuttılar biziŋ belgülerimizni ***yalġanḳa tutmaḳ***. 433v/9=078/028

yalġanḳa tutıl- "yalanlanmak"

eger aytsa sen anlarḳa kim törütti anlarnı ayġaylar oḳ Taŋrı ḳayudın ***yalġanḳa tutlur*** siler. 363r/9=043/087

yalġanḳa tutul- "yalanlanmak"

yalġanḳa tutuldılar oḳ yalavaçlar mėndin öŋdün serindiler yalġanḳa tutulmışları üze emgetildiler ançaḳ keldi anlarḳa biziŋ yārī bėrmekimiz. 98r/6=006/034

yalġan tutġanlar "yalan isnad eden, inkâr eden, yalanlayan, inanamayanlar"

boyun bėrmegil tėgme ***yalġan tutġanlarḳa*** 418v/5=068/008

yalġanḳa tutuġlı "çok yalancı, yalan söylemeyi âdet haline getiren"

bütünlükün taŋrı köndürmes anı kim ol <te>ŋdin keçigli ***yalġanḳa tutuġlı*** 344r/5=040/028

yalġanḳa tutulmışlar "yalanlanmış peygamberler"

yalġanḳa tutuldılar oḳ yalavaçlar mėndin öŋdün serindiler ***yalġanḳa tutulmışları*** üze emgetildiler ançaḳ keldi anlarḳa biziŋ yārī bėrmekimiz. 98r/6=006/034

yalġançı 1. "sihirbaz, büyücü[532]"

aydı bir gürūh firʿavn boḍunından çın bu ***yalġançı*** ol bilgen. 122v/1=007/109

2. "yalancı"

nelük keltürmediler anıŋ üze tört tanuḳlar ḳaçan kim keltürmediler erse tanuḳlar anlar tururlar Taŋrı üskinde anlar ***yalġançılar***. 256r/4=024/013

yalġançı alı ḳıl- "büyücülüğü sanat yapmak"

kemişgil oŋ elgiŋdekini siŋirsün yaʿnī yutsun ne kim ḳılmışlarını. ol kim ***ḳıldılar yalġançı alı*** turur. 231r/9=020/069

yalġançını bilgen "sihirbaz, büyücü"

aydı firʿavn keldürüŋler maŋa tėgme ***yalġançını bilgen***. 160v/3=010/079

yalġançı cāḍū "büyücü[533]"

532 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir. Bu işleri yapanlara da büyücü veya sihirbaz denilmektedir. (Karagöz 2005:76).

533 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler

aydılar ay ***yalġançı cāḏū*** oḳıġıl biziŋ üçün iḏiŋni anıŋ birle kim baçıġ ḳılsun sėniŋ üsküŋde ançaḳ biz yolḳa könügliler miz. 361r/8=043/049

yalġançı kelmeki "yalanlama"

yoḳ anıŋ ***kelmekiŋe yalġançı***. 394v/5=056/002

yalġançı üf tüf ḳılıġlı kişiler şerrindin "yalancı, sihirbaz, büyücü kadınların şerri"

yme ***yalġançı üf tüf ḳılıġlı kişiler şerrindin*** tügünler içinde. 451r/4=113/004

yalġançılıḳ "sihirbazlık, büyücülük"

yalġançılıḳ mu bu ḳurtulmas yalġançılar yaʿnī bügüçiler. 160r/9=010/077

yalġançılıḳ ḳıl- "büyücülük yapmak"

keltürgey ök miz saŋa anıŋ meŋiz ***yalġançılıḳ ḳılġıl*** bizli ara taḳı seniŋli ara bir vaʿde ḫilāf ḳılalım aŋar biz ap yme sen aḍın bir orun. 230v/7=020/058

yalġanḳa- "yalanlamak"

yalġanḳay anlarda burun nūḥ boḍunı ***yalġanḳaylar*** biziŋ ḳulumızını aydılar telwe turur sarsıtıldı. 390r/9=054/009

yalġanḳat- "yalanlanmak"

yalġanḳattı şemūd boḍunı ṣāliḥni. 390v/9=054/023

yalġanlıḳ "yalancılık"

eger yalġan bolsa anıŋ üze ***yalġanlıḳı*** eger köni bolsa tėggey silerke bir ança andın kim vaʿde bėrür silerke. 344r/3=040/028

yalġuz "tek, eşsiz"

yalġuz Taŋrı "bir ve tek olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Vahid[534]"

Taŋrıḳa ***yalġuz*** küçep erk sürgen. 343r/1=040/016

yalın "alev, alevli ateş"

yalın ot "duman, alevsiz duman"

ıḍılġay siler ėkki üze ***yalın otdın*** ḳaynatmış baḳır yıġlumaġay siler. 393r/6=055/035

yal(ı)n- "kibirlenmek"

bütünlükün Taŋrı sewmes kim bolsa sėwnü ***yalnu*** turuġlını küwezni. 63r/5=004/036

yalıŋ "çıplak"

anıŋ meŋzeki taş meŋzeki teg anıŋ üze toprak tegse aŋar uluġ ḳatrelıġ yaġmur ḳuḍsa anı ***yalıŋ*** ḳuruġ. 34r/7=002/264

---

bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir. Bu işleri yapanlaara da büyücü veya sihirbaz denilmektedir. (Karagöz 2005:76).

534 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'an-ı Kerimde 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

yalıŋ bol- "çıplak olmak"

çın saŋa açmamaḳıŋ anıŋ içinde ***yalıŋ bolmaġay*** sen. 234r/8=020/118

yalıŋ yer "çıplak arazi[535]"

attımız anı ***yalıŋ yerke*** ol iglig erdi. 329r/7=037/145

yalınlıġ "yakıcı, parlayan"

terk küyürgey otḳa yawlaḳ ***yalınlıġ*** 450v/4=111/004

yalınlıġ ot "tutuşturulduğunda alevlenen ve mahveden büyük ateş, Cahīm[536]"

aydılar turġuruŋlar aŋar bir ėw kemişgeler anı ***yalınlıġ ot*** içre 328r/1=037/097

yalḳ- "bıkmak, üşenmek"

taḳı ***yalḳmaŋ*** kim bitiseŋiz anı kiçigligi ḥālda yā uluġlıḳı ḥālda vaḳtıŋa tėgrü. 36v/9=002/282

yalŋuz 1. "yalnız, kimsesiz"

çınoḳ keldiŋizler ök biziŋke ***yalŋuz*** yalŋuz neteg kim törüttimiz silerni ilki yolı ḳoḍuŋuzlar anı kim bėrdimiz silerke arḳalarıŋızda andın. 104r/6=006/094

2. "yalnız, yalnızca, tekçe, tek, Esma-i İlahiyeden el-Vahid[537]"

ayġıl bütünlükün men ḳorḳuttaçı men yoḳ hīç iḍi meger Taŋrı ***yalŋuz*** küçep erk sürgen. 334r/1=038/065

3. "ferd, tek, eşsiz"

mīrāṣ tutġay miz ne kim aymışını kelgey biziŋke ***yalŋuz***. 227v/6=019/080

yalŋuz etözdin törüt- "bir tek nefesten yaratmak"

ol ol iḍi kim ***törütti silerni yalŋuz etözdin*** ornap turuġlaġ urunçaḳ urġu yer. 104v/5=006/098

yalŋuz ḳal- "yalnız kalmak, tek kalmak"

ḳaçan körseler anlarnı kim kėrtgündiler ayturlar kėrtgündümiz. ḳaçan ***yalŋuz ḳalsalar*** ḳamuġ yeklerdin tapa ayurlar biz silerniŋ birle bütünlükün biz yaŋluḳlar biz. 3r/8=002/014

yalŋuz kel- "(Allah'ın huzuruna) yalnız gelmek"

---

535 Arâʿ çıplak arazi anlamına gelen bir kelimedir. Rivayetlere göre Yunus Peygamber, Musul bölgesindeki Ninova kentinde yaşayan bir topluma gönderilir. Onları tevhide davet eder, fakat onlar kendisini yalanlarlar. Onların helak olmak üzere olduklarını anlayan Hz. Yunus orayı terk eder. Rum Denizinde bir gemiye biner. Gemidekiler onu denize atarlar, denizde bir balık onu yutar (Akpınar 2002:122).

536 Cahim kelimesi sözlüklerde tutuşturulduğunda alevlenen ve mahveden büyük ateş ve büyük fırın, ulvî ve gayet şiddetli birbirinin üzerinde ve çukur yerde kat kat tutuşturulmuş alevli ateş ve derin vadi anlamına gelen c-h-m kökünden türeyen bir kelime olarak geçmektedir (Soydaner 2002:32).

537 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'anı Kerim'de 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

ḳamuġları ***keligli*** turur aŋar ḳıyāmet kün ***yalŋuz***. 228r/6=019/095

yalŋuz ḳoḍ- " yalnız bırakmak"

aydılar keldiŋ mü biziŋke tapunsa miz Taŋrıḳa ***yalŋuz ḳoḍsa*** miz ol kim tapnur erdi atalarımız keltürgil biziŋke anı kim vaʿdė ḳıldıŋ bizke eger erse sen köni sözleglilerdin. 119r/5=007/070

yalŋuz Taŋrı "tek ve bir olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Vahid[538]"

ayġıl bütünlükün men ḳorḳuttaçı men yoḳ hīç iḍi meger ***Taŋrı yalŋuz*** küçep erk sürgen. 334r/1=038/065

yalŋuz yarat- "tek olarak yaratmak"

ḳoḍġıl meni neme anı kim ***yarattı m yalŋuz***. 427v/8=074/011

Taŋrıḳa yalġuz "bölünüp parçalara ayrılmaması ve benzerinin bulunmaması anlamında tek, el-Vaḥid[539]"

kimke ol erk ü türk bu kün ***taŋrıḳa yalġuz*** küçep erk sürgen 343r/1=040/016

yalŋuz yalŋuz kel- "tek olarak gelmek, yalnız olarak gitmek, insanın ölünce Allah'a doğduğu gibi yalnız olarak gelmesi"

çınoḳ ***keldiŋizler ök biziŋke yalŋuz yalŋuz*** neteg kim törüttimiz silerni ilki yolı ḳoḍuŋuzlar anı kim bėrdimiz silerke arḳalarıŋızda andın. 104r/6=006/094

yalŋuzluḳ "yalnızlık"

ḳaçan kördiler erse ḳatıġlıḳımızını aydılar kėrtgündimiz Taŋrıḳa ***yalŋuzluḳıŋa*** tandımız aŋar kim erdimiz anıŋ birle ortaḳ ḳatıġlılar. 348v/4=040/084

yalŋuzun "yalnız, yalnız olarak"

ḳaçan yāḍ ḳılsa sen iḍiŋni oḳıġu içinde ***yalŋuzun*** yüz ewrerler arḳaları üze ürküp aymazdın. 209v/1=017/046

yalwar- "yalvarmak, bağırmak, bağırarak çağrışmak, dua ile tazarru etmek ***bkz***. yalbar-"

ne kim bulsa siler birle niʿmetdin Taŋrıdın turur yana ḳaçan tegse silerke ziyān aŋar ***yalwarur siler***. 199v/4=016/053

yan "yan, taraf"

körgey sen künni ḳaçan tuġsa ḳışar üŋürlerindin oŋ yarudın ḳaçan batsa kiter erdi sol ***yandın*** anlar kėŋlik içinde andın. 215v/3=018/017

---

538 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'anı Kerim'de 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

539 Sübhanu'l-Vahid, bölünememesi yönüyle zatında birdir. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, benzeri olmaması yönüyle ezeli sıfatlardan birdir. Sübhan Teâlâ fiillerinde ve sıfatlarında ortağının bulunmaması ve hiçbir şeyin kendisine benzemesi yönüyle yönüyle birdir. El-Vahid Kur'anı Kerim'de 21 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:118).

yanları üze oltur- "yanları üze yatmak (Allah'ı yatarken saygısız bir şekilde anmak)"

anlar kim yāḍ ḳılurlar Taŋrını aḍaḳın erken ***olturur erken yanları üze*** saḳınurlar köklerni yerlerni yaratmaḳ içinde. 56v/7=003/191

yan- (1) "yanmak, ateşte yanmak"

tezginürler anıŋ ara yme sıġġan ḳaynar ***yaṅġan*** suw ara. 393v/3=055/044

yaṅġan "tutuşan, yanmış"

tezginürler anıŋ ara yme sıġġan ḳaynar ***yaṅġan*** suw ara. 393v/3=055/044

yaṅġan suw "sıcak su, cehennem azabı"

tezginürler anıŋ ara yme sıġġan ḳaynar ***yaṅġan suw*** ara. 393v/3=055/044

yan- (2) 1."dönmek"

ermes ėḍgülükke küç bėrmek meger Taŋrıḳa. anıŋ üze köŋül urdum aŋar ***yanar*** men. 170v/4=011/088

2. "tövbe etmek, suçtan dönmek, Tanrı'ya yönelmek"

meger anlar öknüp ***yandılar*** anda kėḍin. 255v/1=024/005

3."kaymak, haktan yüz çevirmek, günaha girmek, haktan sapmak"

eger ***yansa*** siler kelmişde kėḍin silerke belgüler biliŋler kim bütünlükün Taŋrı küşüş ol bütün işlig. 25r/1=002/209

4."yürümek, akın etmek, lafa dalmak, aşırmak, vermek, aktarmak, ikram etmek"

yana ***yanıŋlar*** andın kim yandı kişiler yarlıḳatu tileŋler Taŋrıdın. 24r/3=002/196

5. "dönüvermek, dönüşmek, inancından veya sözünden dönmek"

meger anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler yāḍ ḳıldılar Taŋrını üküş ewre dād bėrildiler küç ḳılınmışlarında kėḍin. herāyna bilgenler ök anlar kim küç ḳıldılar ḳayu yanışḳa ***yanarlar***. 274v/3=026/227

6. "dönmek, kulun Allah'a dönmesi, Allah'tan gelen her şeye kat'iyetle inanmakla, hak ve hayır dairesine girmesidir. Asî günahkâr birinin Allah'a dönmesi ise, tevbe ve günahlardan çekilme ile olur"

ermes ėḍgülükke küç bėrmek meger Taŋrıḳa. anıŋ üze köŋül urdum aŋar ***yanar*** men. 170v/4=011/088

7. "korkup kaçmak"

ḳaçan körüşti erse ėkki gürūh ***yandı*** ėkki ökçesi üze taḳı aydı men bīzār men silerdin kim men körer men anı kim körmes siler. 135v/9=008/048

8. "başlamak, önce yapmak"

neteg kim törütti silerni yana ***yanar*** siler. 115r/1=007/029

yandaçı "yönelen, dönen, tövbe eden"

aydılar yas yoḳ biz iḍimizke ***yandaçılar*** miz. 269r/7=026/050

yaṅġan "yönelen, dönen, tövbe eden"

sergil anıŋ üze kim ayurlar yāḍ ḳılġıl ḳulumız dāvudnı küç iḍisi içinde ʿibādet ol iḍike ***yaṅġan***. 331r/7=038/017

yanıġlı 1."dönen, geri dönücü"

anlar bėrürler anı kim bėrürler anlarnıŋ köŋül ḳorḳıġlı ol anlar iḍileriŋe ***yanıġlılar***. 252r/4=023/060

2."yüzünü Allah'a çeviren, döndüren"

ḳuşnı birikmiş. ḳamuġ aŋar ***yanıġlılar***. 331r/8=038/019

yanıġlı uraġutlar "gönülden itaat eden bayanlar"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar ***yanıġlı uraġutlar*** tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rūze tutuġlılar yüzi açuḳ uraġutlar yme ewi ḳızlar 415r/9=066/005

yanmaḳ "dönmek, döndürmek, iade etmek, karşılık vermek"

aydılar ol andaġ erse yanmaḳ ermiş yas ḳılıġlı. 434v/5=079/012

yanmamaḳ "dönmemek, döndürmemek, karşılık vermemek, iade etmemek"

kim ol saḳındı ***yanmamaḳın***. 439v/1=084/014

yanmış "dönmek, Kulun Allah'a dönmesi, Allah'tan gelen her şeye kat'iyetle inanmakla, hak ve hayır dairesine girmesidir"

körgüke pend tėgme ḳulḳa iḍike ***yanmış***. 382r/3=050/008

yanmış ḳul "Allah'a yönelen, doğru yolu bulan kul"

körgüke pend tėgme ***ḳulḳa iḍike yanmış***. 382r/3=050/008

yanuġlı "döndüren, çeviren"

bolmaġay anlar hīç ***yanduruġlı***. 386r/7=052/008

yana "yine, tekrar, ikinci defa olarak"

yana sėndin ök yārī tilenür miz. 2r/1=001/005

yana- "himayesine vermek"

taḳı ***yanadı*** anı zekeriyyāḳa tegme bir kez kim kirdi anıŋ üze zekeriyyā miḥrābḳa buldı anıŋ ḳatında rūzī. 41v/6=003/037

yaŋaş- "ardına takılmak"

ayġıl bolġay kim ***yaŋaşu*** kelgey silerke amarı ol kim ėwekin ḳılur siler. 279r/9=027/072

yaŋaşu kel- "terkesine binmek, tabî olmak, katılmak, ardına takılmak"

ayġıl bolġay kim ***yaŋaşu kelgey*** silerke amarı ol kim ėwekin ḳılur siler. 279r/9=027/072

yançıl- "incinmek, ezilmek"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış ***yançılmış*** yuwlunup uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḥanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

yançılmış yuwlunup uşalmış "dağdan yuvarlanıp yahut kuyuya düşerek yahut ta yüksek bir yerden düşüp ölmüş hayvan"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış ***yançılmış yuwlunup uşalmış*** süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḥanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

yandaḳ şeker(i) "kudret helvası"

kölige ḳıldımız anlar üze ürüŋ bulıtnı indürdimiz anlar üze ***yandaḳ şekerni*** buldurçınnı. 127r/6=007/160

yandur- (1) 1."döndürmek, çevirmek"

ayġıl Taŋrı ilki törütür yaratıġnı yana ***yandurur*** ḳayudın yalġan sözler siler. 156v/6=010/034

2."tersine çevirmek, baş aşağı etmek"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı ***yandurulsa*** bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde. 69r/5=004/091

3."kaymak, haktan yüz çevirmek, günaha girmek, haktan sapmak"

tutmaŋlar antlarıŋızını tıltaġ siler ara ḳışġay aḍaḳ tölemişde kėḍin tatġay siler ėsizlikni anın kim ***yandurdıŋızlar*** Taŋrı yolından. 203r/7=016/094

4. "iade etmek, döndürmek"

yandurdımız anı anasıŋa ançaḳ yarusun anıŋ közi ḳaḍġurmasun bilsün Taŋrı vaʿdesi çın turur. 281v/7 =028/013

5. "masiyete karşılık vermek"

ḳaçan selām bėrilse siler selām birle selām bėriŋler anḍın körklügrek birle azu ***yanduruŋlar***. 68v/2=004/086

6. "döndürmek, götürmek"

keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle ***yandurdılar*** eliglerini ağızlarıŋa aydılar biz tandımız aŋar kim ıḍıldıŋız la anıŋ birle biz sėzik içinde miz anıŋdın kim oḳır siler bizni anıŋ tapa sėzikke kemşigli. 188v/3=014/009

yandurmaḳ 1."döndürme"

al ḳıldılar al ḳılmaḳ al cezāsın yandurduḳ ***yandurmaḳ*** anlar bilmesler. 278r/1=027/050

2. "dönme/eski haline dönme"

yana ***yandurmaḳ*** turur Taŋrı yolından tanmaḳ aŋar aġırlıġ mezgitke çıḳarmaḳ anıŋ boḍunı andın uluġraḳ Taŋrı üskinde. 26r/4=002/217

3. "inkar"

icābet ḳılınlar iḍiŋizlerke anda öŋdün kim kelse bir kün ***yandurmaḳ*** bolmaġay anı Taŋrıdın. 357v/3=042/047

4. "ret etme, geri çevirme"

umaġaylar anı ***yandurmaḳḳa*** ap yme anlar zamān bėrilgeyler. 237v/9=021/040

yandurmaḳ tile- "çevirmek istemek, döndürmek istemek"

ḳaçan oḳılsa anlar üze belgülerimiz ayġaylar ermes bu meger bir er ***tiler yandurmaḳ*** silerni andın tapnur erdi ataŋızlar. 315v/4=034/043

yanduruġlı 1."def edici, geri çevirici"

bolmaġay anlar hīç ***yanduruġlı***. 386r/7=052/008

2."geri veren, bağışlayan"

ermesler anlar artuḳluḳ bėrildiler ***yanduruġlı*** rūzīlerini anıŋ üzele kim erklig boldı oŋ eligleri anlar anıŋ içinde tüp tüz ol. 201r/2=016/071

yanduru yan- "dönmek, savuşmak"

ḳaçan indürülse bir sūre baḳar amarıları amarıke körürler mü siler biregü yana ***yanduru yanarlar***. 152v/4=009/127

yandur- (2) "yakmak, ateşe vermek"

tėgme yolı ***yandursalar*** otnı toḳuşḳa uḍıtur anı Taŋrı. 88v/2=005/064

yandurdaçı 1. "dirilten, döndüren"

ol iḍi kim vaḥy ıḍtı sėniŋ üze oḳıġunı ***yandurdaçı*** yaŋġu yerke. 288r/7=028/085

2. "döndüriciler, geri vericiler"

ḳorḳmaġıl ḳaḍġurmaġıl biz ***yandurdaçı*** miz anı sėniŋ tapa. taḳı ḳıldaçı-miz anı ıḍılmışlardın. 281r/7=028/007

yandurġu "döndürülme, men etme"

anlar kim tandılar nafaḳa ḳılurlar tıwarlarını ***yandurġuları*** üçün Taŋrı yolından. 134v/3=008/036

yandurıl- "döndürülmek ***bkz.*** yandurul-"

eger kėniktürse miz anlardın ḳınnı sanlıġ gürūhlarḳa ayurlar oḳ nė yıġar anı yıġmas anı bilgil ol kün kelür anlarḳa ermes ***yandurılmış*** anlardın. 163v/7=011/008

yandurul- 1. "döndürülmek, geri çevrilmek ***bkz.*** yandurıl-"

ḳopmaḳ küninde ***yandurulur*** ḳınnıŋ ḳatıġraḳıŋa. ermes Taŋrı osanuḳ anıŋdın kim ḳılurlar 10v/3=002/085

2. "başaşağı döndürülmek, ters döndürülmek"

bulġay siler aḍınlarını kim tilerler kim ḳorḳınç bolmaḳları silerdin yme ḳorḳınçsız bolsalar boḍunlarından tėgme yolı ***yandurulsa*** bulġaḳḳa töben kemşülürler anıŋ içinde. 69r/5=004/09

3. "iade etmek, geri çevirmek, vefat ettirip kendisine döndürmek"

ḳınar kimni tilese yarlıḳar kimni tilese. anıŋ tapa ***yandurulur*** siler 290r/8=029/021

4. "men etmek, alıkoymak"

taḳı mundaġoḳ bezeldi fir'avnḳa yawuz işi ***yanduruldı*** yoldın. 345r/1=040/037

5. "geri gönderilmek, tekrar bir yaşam hakkı daha vermek"

eger ***yandurulsalar*** yanġaylar erdi aŋar kim yıġıldılar andın. anlar yalġanḳa tutuġlılar. 97v/7=006/028

6. "çevirmek, vazgeçirmek"

silerniŋ Taŋrıŋızlar ol ötrü ḳayudın ***yandurulur*** siler. 104v/2=006/095

7. "eski haline dönmek"

ayġaylar biz mü ***yandurulġular*** miz künke. 434v/4=079/010

8. "tekrar bakmak, müracat etmek"

ḳıldı anlarnı kes kes meger uluġraḳnı anlarnıŋ bolġay kim anlar anıŋ tapa ***yandurulurlar***. 239r/1=021/058

yandurulġu "döndürülme, döndürülmek, ilk hale döndürülmek"

ayġaylar biz mü ***yandurulġular*** miz künke. 434v/4=079/010

yandurulġu kün "eski hal, ilk vaziyet"

ayġaylar biz mü ***yandurulġular miz künke***. 434v/4=079/010

yandurulġusuz "döndürülmeyen, geri çevrilmeyen"

anlarḳa keldeçi turur olarḳa ḳın ***yandurulġusuz***. 169a/2=011/076

yanġu "dönme"

körgey sėn küç ḳılıġlılarnı ḳaçan körseler ḳınnı ayurlar bar mu ewre ***yanġuḳa*** hīç yoldın. 357r/7=042/044

yanġu yer "varış yeri, sonunda gidilecek, dönülecek yer, dönüş yeri"

anlarnıŋ ***yanġu yerleri*** tamuġ ol. 72v/8=004/121

yanġu yer ḳıl- "toplanma yeri, dönme yeri yapmak"

ançada kim ***ḳıldımız ewni yanġu yer*** kişilerke. 14v/9=002/125

yanġu yerke yandurdaçı "Allah elbette seni varılacak yere döndürecektir (Mekke, Medine veya Huzuru"

ol iḍi kim vaḥy ıḍtı sėniŋ üze oḳıġunı yandurdaçı ***yanġu yerke***. 288r/8=028/085

yanġu yol "Cehennem ateşinden çıkılabilecek bir yol"

ayġaylar iḍimizā! öldürdüŋ bizni ėkki yolı yana tirgürdüŋ bizni ėkki yolı muḳır keldimiz yazuḳlarımızḳa nek bolġay mu yaʿnī dünyāke ***yaŋġu yol*** bar mu yoldın. 342v/4=040/011

yaŋı "yeni"

eger tilese ėletgey silerni keltürgey ***yaŋı*** yaŋı yaratıġ. 189v/4=014/019

yaŋı ay "yeni ay, hilâl"

ayturlar saŋa ***yaŋı aylardın***. 22v/3=002/189

yaŋı belgürt- "yeniden otaya çıkarmak"

kim satġasa Taŋrı yıġıġlarnı küç ḳıldı özine. bilmes sen bolġay kim Taŋrı ***yaŋı belgürtgey*** anda kėḍin iş. 413r/8=065/001

yaŋı ilkisi "eşsiz olarak mevcut olan, icad edilen, yeni, bir şey meydana getiren"

ayġıl ermes men ***yaŋı ilkisi*** yalavaçlardın bilmes men nė ḳılnur meniŋ birle ap yme siler birle. 369v/1=046/009

yaŋı kel- "Kur'an hükmü gelmek, vahiy gelmek"

kelmedi anlarḳa bir yāḍḍın iḍilerindin ***yaŋı*** yaʿnī ḳurʾān yarlıġı meger ḳulaḳ tuttılar aŋar anlar oynarlar 235v/4=021/003

yaŋı törütmek "yeni yaratma, haşirde tekrar diriliş"

yoḳ anlar sėzik içinde ***yaŋı törütmekdin***. 382r/9=050/015

yaŋı törütüg keldür- "yeni bir halk getirmek"

eger tilese ėletgey silerni ***keldürgey yaŋı törütüg***. 318r/6=035/016

yaŋı yaratıġ "yeni yaratık, yeni halk"

eger tilese ėletgey silerni keltürgey yaŋı ***yaŋı yaratıġ***. 189v/5=014/019

yanıġ "tehdit"

mundaġoḳ indürdimiz anı oḳıġu tāzī tilinçe ewürdimiz anıŋ içinde ***yanıġdın*** bolġay kim anlar saḳınġaylar yaŋı ḳılu bėrgey anlarḳa yāḍ ḳılmaḳ. 234r/2=020/113

yaŋ(ı)l- "yanılmak, hata yapmak, günah işlemek"

aydılar ay atamız yarlıḳatu ḳılu bėrgil biziŋke yazuḳlarımızını biz erdimiz ***yaŋlıġlılar***. 181v/2=012/097

yaŋılıġlılar "günahkârlar, günaha meyledenler, kasden kötülüğe meyledenler"

çın firʿavn taḳı hāmān taḳı anıŋ çerigleri erdiler ***yaŋlıġlılar*** .281r/9=028/008

yaŋılmış "yanılma, yanılan"

eger bilmese siler atalarını ḳadaşınızlar dīn içinde yaḳlarınızlar. yoḳ siler üze tarlıḳ ***yaŋılmışlarınız*** içinde anı yoḳ kim uġrasa köŋüllerinize. 304v/5=033/005

yaŋılmaḳ ḳıl- "yanılmak, hata yapmak, günah işlemek"

aydı ***yaŋılmaḳ ḳılınlar*** aŋar taḫtını körelim köni tuta bilür mü azu bolur mu anlardın kim köni yol bulmazlar. 277r/6=027/041

yanış 1. "dönme, dönüş; karşılık"

neçe üküş kentlerde zamān bėrdim aŋar ol küç ḳılıġlı erdiler yana tuttum anlarnı maŋa turur ***yanış***. 246v/1=022/048

2. "tabir, yorumlama, (murat edilen manayı) beyan etme"

ol kim ḳıldım işimdin. ol anıŋ ***yanışı*** umadıŋ anıŋ üze sernü. 221r/3=018/082

3. "sığınma, sığınma yeri"

ol kim kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa harām ḳıldı oḳ Taŋrı anıŋ üze uştmaḫnı anıŋ ***yanışı*** ot yoḳ küç ḳılıġlılarḳa küç basut bėrigliler. 89v/2=005/072

4. "uzun müddet kalış, yerleşme veya yerleşme, ikamet yeri"

nėme yawuz ol uluġsılıḳ ḳılıġlılar ***yanışı*** aylur anlarḳa kim saḳnuḳluḳ ḳıldılar ne ol kim indürdi iḍiŋiz ayurlar eḍgülük. 197v/7 =016/029

5. "son, netice"

yana erdi anlarnıŋ ***yanışı*** yawuz ḳıldılar tamu otı yaʿnī cehennem kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı belgülerini anı füsūs tutar erdiler. 295r/2=030/010

6. "borç[540] "

taş yörir ʿarablardın kimi tutar anı kim ribāmlar ***yanış*** köz tuta turur silerke tezginçlerni. 149r/6=009/098

7. "dönüverme, dönüşme, akıbet, dönüş yeri"

herāyna bilgenler ök anlar kim küç ḳıldılar ḳayu ***yanışḳa*** yanarlar. 274v/3=026/227

yanış körklüglüki "Tûbâ Cenneti/ Cennette bir ağaç"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar eḍgülükler meŋiliglik olarḳa ***yanış körklüglüki***. 186r/3=013/029

yanış yer "dönüş yeri, en son varılacak yer"

iŋen yawuz ***yanış yer***. 70r/6=004/097

yanış- 1."kavuşmak, birbirine geri dönmek"

eger boşasa anı yazuḳ yoḳ anlar ėkki üze kim ***yanışsalar*** eger bilseler aḍaḳın ḳılmaḳları ėkkegü Taŋrı yıġıglarını. 28r/7=002/230

2. "kavuşmak, birbirine geri dönmek"

Taŋrı muŋsuz turur siler çıġaylar siler eger ***yanışsa*** siler tėgişürüp keldürgey bir gürūhnı silerde öŋin yana bolmaġaylar silerke meŋzer. 375v/9=047/038

yaʿnī (<A.) "yani, sözün kısası, doğrusu"

540 Kişilerin birbirlerine karşı bir şey yapmak veya vermekle yükümlü kılan hukuki ilişki veya bu ilişkinin doğurduğu yükümlülük anlamında kullanılan hukuk terimidir (Karagöz 2005:73).

ançada suw tiledi mūsā boḍunıŋa ***ya'nī*** özleri üçün aydımız urġıl tayaḳıŋ birle taşnı. 7v/3=002/060

yanluḳ(1) "insan"

ol kün aytılmaz yazuḳından hīç ***yanluḳ*** olarda burun ap yme perī. 393r/9=055/039

yanluḳ ḳıl- "insan yaratmak"

ol ol iḍi yarattı suwdın ***yanluḳ ḳıldı*** anı ulaşıḳlıḳ yawuḳluḳ. 265v/7=025/054

yanluḳ saḳın-"insan oğlunu başıboş bırakmamak"

saḳınur mu yanluḳ ḳoḍulmaḳ belgüsüz mühmel. 430r/2=075/036

yanluḳ sözi "Kur'an için söylenilen insan sözüdür manasında"

ermes bu meger ***yanluḳ sözi***. 428r/3=074/025

yanluḳlar erkliki "insanların Rabbi olan Allah"

yanluḳlar erkliginе. 451r/6=114/002

yanluḳlar iḍisi "insanların Rabbi olan Allah"

yanluḳlar iḍisi. 451r/6=114/003

yanluḳ (2) "kasdi işlenen suç, günah"

biz kėrtgündimiz iḍimizke yarlıḳasa biziŋke ***yanluḳlarımızını*** ne kim yėtisiz keltürdüŋ bizni anıŋ üze cāḍūluḳdın. 231v/7=020/073

yanşız "usulsüz"

yanşız iş "haram"

anlar uḍu barırlar yalavaçḳa anadın tuġup bitig bilmegli yalavaçḳa ol kim bulurlar anı bitiglig anlar üskinde tevrīt içinde incīl içinde fermānlayur anlarḳa ėḍgülükni yıġar anlarnı taplamaġu ***yanşız işdin*** ḥelāl ḳılur anlarḳa arıġlarnı. 126v/5=007/157

yanut 1."karşılık, bedel"

Taŋrı anıŋ üskinde turur ***yanut*** körklügi. 57r/7=003/195

2. "karşılık, cevap"

yanut Taŋrı üskindin. 57r/7=007/195

yanut aḳ- "mükafatın göz önünden akıp gitmesi"

aḳar biziŋ közleriŋiz birle ***yanut*** ol kişilerke kim nū-sipāslıḳ ḳılmış erdiler. 390v/4=054/014

yanut bėr- "karşılık vermek"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa yārī basut bėrse siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ėḍgü ***yanut bėrgey*** ök men silerdin ėsizlikleriŋizni. 81v/6=005/012

yanut bėrdeçi "iyiliğin ve kötülüğün mükafatını veren Allah"

yanut bėrdeçi anlarḳa Taŋrı anın kim aydılar būstānlar aḳar anıŋ altınında arıḳlar meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde. ol turur ėḍgülük ḳılıġlılarnıŋ yanutı. 90v/7=005/085

yanut bėrgen "çok karşılık veren Allah"

bėrgü üçün yallarını arturġu üçün anlarḳa anıŋ artuḳluḳından. ol yazuḳ örtgen ***yanut bėrgen***. 319r/5=035/030

yanut bėrigli "hiç kimse, kimsenin borcunu ödememesi anlamında"

ḳorḳuŋlar ol kündin kim yanut bėrmez tuġruġlı oġlı ḳızından ap yme tuġmış oġul ḳız ol ***yanut bėrigli*** atası anasıdın nerse Taŋrı yarlıġı vaʿdesi çın turur. 301v/7=031/033

yanut bėril- "karşılık verilmek, mükafatlandırılmak, ödüllendirilmek, cevab verilmek"

anlar ***yanut bėrlürler*** ediz dereceler yaʿnī küngüreler anıŋ birle kim serdiler. tuşġaylar anıŋ içinde alḳışḳa esenlikke. 267r/4=025/075

yanut bol- "karşılık bulmak, ödüllenmek, mükafatlanmak"

kim saŋa bir ***yanut bolġay*** kesüksüz. 418v/3=068/003

yanut bul- "karşılık bulmak, ödüllendirmek, mükafatlanmak"

anlar turur anlar ḳat ḳat ***yanut buluġlılar*** ol ol iḍi yarattı silerni yana rūzī bėrdi silerke yana öldürür silerni yana tirgürür silerni. 297r/7=030/039

yanut ḳıl- "cevab vermek, ödüllendirmek, karşılık vermek"

anlar anlarḳa turur ḳat ḳat ***yanut ḳılmışları*** üçün. 315r/5=034/037

yanut körklügi "(Allah katında) karşılıkların en güzeli, mükafatların en güzeli"

Taŋrı anıŋ üskinde turur ***yanut körklügi***. 57r/7=003/195

yanut muyan "sevap, ecir, mükafat"

eger anlar kėrtgünseler ḳorḳsalar ***yanut muyan*** erdi Taŋrı üskinde yėgrek eger bilür erseler. 12v/6=002/103

yanut tile- "karşlık istemek, mükafat istemek"

kim yėtürür miz silerke Taŋrı ḫoşnūdluḳını ***tilemes miz silerdin*** yanut ap yme şükr 430v/6=076/009

yanut yanġu yer "mükafat ve sonucu olarakda ebedi Cennet"

erür anlarḳa ***yanut yanġu yer***. 263r/8=025/015

yanutsuzluḳ "karşılıksızlık, ödülsüzlük"

kim ḳılsa ėḍgülüklerdin ol kėrtgünügli ***yanutsuzluḳ*** yoḳ. 241r/4=021/094

yap- "yapmak"

aydı ol kim anıŋ üskinde bilig bitigdin men keltürgey men anı saŋa ***yapmazda*** aşnu sėniŋ közüŋ. 277r/4=027/040

yapçur- "yapıştırmak, yamamak ***krş***. yapşur-"

yapçuru törçidiler ol ėkki üze uştmaḥ yapurġaḳından. 114r/4=007/022

yapçuru törçi- "örtmeğe başlamak, yamamak"

yapçuru törçidiler ol ėkki üze uştmaḥ yapurġaḳından. 114r/4=007/022

yapış- 1. "yapışmak ***krş.*** yapuş-"

aygıl anlarḳa anlar mu ḳatıġraḳ törütmeki azu anlarnı törütmiş turur miz. biz törüttimiz anlarnı balçıḳdın ***yapşu*** turur. 325v/3=037/011

2."ateş yüzüne çarpmak, yüzünü yalamak"

yapşur yüzleriŋe ot anlar anıŋ içinde yüzlerin tügügliler. 254r/6=023/104

yapşun- "yapışmak, tutunmak"

yana anlar kim kėrtgündiler Taŋrıḳa ***yapşundılar*** aŋar herāyna kigürgey anlarnı yarlıḳamaḳı içinde andın artuḳluḳ ėḍgülük köndürgey olarnı anıŋ tapa köni yolḳa. 78v/8=004/175

yapşur- "yapıştırmak, bağlamak, dolamak"

yapşur yüzleriŋe ot anlar anıŋ içinde yüzlerin tügügliler. 207r/1=017/013

yapurġaḳ "yaprak"

aydı ol menim tayaḳım turur. tayanur men anıŋ üze ***yapurġaḳ*** tüşrür men anıŋ birle ḳoyumḳa. 229r/5=020/018

yapurġaḳ tüşür- "yaprak silkmek, yaprak, dökmek"

aydı ol menim tayaḳım turur. tayanur men anıŋ üze ***yapurġaḳ tüşrür*** men anıŋ birle ḳoyumḳa. 229r/5=020/018

yapurġaḳlıḳ "yapraklı"

yme ewün ***yapurġaḳlıḳ*** bir boluġ çiçek. 392v/1=055/012

yapuş- "tutunmak, yapışmak ***krş***. yapış-"

taḳı ol kim ***yapuşsa*** Taŋrıḳa ḥaḳīḳatda köndürüldi köni yol tapa. 47v/8=003/101

Taŋrı urġanıŋa yapuş- "Allah'ın ipine sarılmak"

taḳı ***yapuşuŋ Taŋrı urġanıŋa*** ḳamuġ taḳı tarılmaŋ taḳı yāḍ ḳılıŋ Taŋrınıŋ niʿmetini siziŋ üze. 48r/1=003/103

yar "uçurum"

azu ol kim ol urdı tamlarını saḳnuḳluḳ üze Taŋrıdın yme ḫoşnūdluḳ yėgrek ol. azu kim kemişti ulını ***yar*** ḳırıġı üze yemrülġen turur. 150v/1=009/109

yar- 1. "parçalamak, ayırmak"

bütünlükün anlar ***yardılar*** dīnlerini erdiler gürūh gürūh ermes sen anlardın nerse içinde. 111v/9=006/159

2. "kesmek, dilmek"

azıtġay oḳ men anlarnı küsetgey ök men anlarḳa fermānlaġay oḳ men anlarḳa tilgeyler ***yarġaylar*** kesgeyler ök yılḳılar ḳulaḳlarını fermānlaġay oḳ men anlarḳa aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratığını kim tutsa iblīsni ėş dost Taŋrıda aḍın ḳor yas ḳıldı oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/5=004/119

3. "çatlatmak, kırmak"

yme körür sėn kėmini anıŋ içinde ***yarıġlı*** keligli tilegüŋizler üçün anıŋ artuḳluḳından bolġay kim siler sipās ötegey siler. 317v/8=035/012

4. "aydınlatmak"

yarıġlı taŋlarnı taḳı ḳıldı tünni amrulġu künni aynı saḳışlıġ. 104v/2=006/096

5. "parçalamak, ayırmak"

bütünlükün anlar ***yardılar*** dînlerini erdiler gürüh gürüh ermes sen anlardın nerse içinde. 111v/9=006/159

yara tegür- "çatlatırcasına söylemek"

yara tegürgil anı kim yarlıġ tegrülür sen yüz ewürgil ortaḳ ḳatıġlılardın. 195v/5=015/094

yara tegür- "çatlatırcasına söylemek"

yara tegürgil anı kim yarlıġ tegrülür sen yüz ewürgil ortaḳ ḳatıġlılardın. 195v/5=015/094

yarıġlı "yaran, yarıcı"

bütünlükün Taŋrı ***yarıġlı*** ewinni ḫurmā uruġı. 104r/9=006/095

yarıġlı keligli "denizi yararak ve suda hışıltı çıkararak giden"

yme körür sėn kėmini anıŋ içinde ***yarıġlı keligli*** tilegüŋizler üçün anıŋ artuḳluḳından bolġay kim siler sipās ötegey siler. 317v/8=035/012

yarmaḳ "yarma, yarıp çıkarma"

yana yardımız yerni ***yarmaḳ***. 436r/4=080/026

yara- 1."yaramak, uygun ve gerekli olmak, faydalı olmak, yaraşmak"

yoḳ kim iḍiŋ tapa kėrtgünmesler ançaḳa tėgi sėni aḍrıġlı seçigli ***yaraġınça*** anıŋ içinde ulġaydı anlar ara yana bulmaslar özleri içinde ḫarāc anıŋdın kim kestiŋ seçtiŋ boyun bėrürler boyun bėrmek. 66r/7=004/065

2."mübah kılınmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ***yaramaz*** silerke mīraṣ yėse siler ḳunçuylar küçenü. 60v/1=004/019

yaramas artuḳluḳ "riba, faiz"

almaḳları birle ***yaramas artuḳlukını*** yıġıldılar oḳ andın yėmekleri birle kişiler tawarlarını bāṭıllıḳ birle. 77r/5=004/161

yaraġ "fırsat, imkân"

aydılar bildiŋ ök yoḳ biziŋke ḳızlarıŋ içinde bir ***yaraġ***. 169v/6=011/079

yaraġ bėr- "destek olmak"

aydı ol kim küç ***yarag̀ bėrdi*** maŋa anıŋ içinde menim iḍim yėgrek yārī bėriŋler maŋa küç birle ḳılayın siler ara anlar ara bir tam. 221r/7=018/95

yarag̀ı bol- "gücü yetmek"

urdı Taŋrı bir meṣel bir ḳul erklig bulunamış ***yarag̀ı bolmas*** nerse üze. 201r/8=016/075

yarag̀ı yėt- "gücü yetmek"

eger bolsa ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar yüŋül usluġ yā taḳı żaʿīf yā ***yarag̀ı yėtmez*** kim aytu bėrse ol aytu bėrsün erkligi tüzlük birle. 36v/5=002/282

yarag̀ları yetür- "güç yetirebilmek, zorlanmak"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde. anlar üze kim ***yarag̀ları yetmez*** yuluġ çıġay aşı. 21v/3=002/184

yarag̀ınça "tam anlamıyla, yeterince"

yoḳ kim iḍiŋ tapa kėrtgünmesler ançaḳa tėgi sėni aḍrıġlı seçigli ***yarag̀ınça*** anıŋ içinde ulġaydı anlar ara. 66r/7=004/065

yarag̀lıġ 1."faydalı, yararlı, uygun"

aygıl ay tapunmaḳḳa sezā Taŋrı mülkniŋ erkligi bėrür sen mülkni kimke tileseŋ taḳı tartar sen mülkni kimdin kim tileseŋ taḳı ʿazīz ḳılur sen kimni tileseŋ taḳı ḫor ḳılur sen kimni tileseŋ elgiŋde ḫayr sen ḳamuġ nerse üze ***yarag̀lıġ***. 40v/4=003/026

2." doğru olan kitap, batıl ile hiçbir ilgisi olmayan kitap, Kur'an, el-hakk[541]"

biz ıḍtımız sėni ***yarag̀lıġ*** birle sewünç bėrigli ḳorḳuttaçı, yoḳ hīç ümmet meger keçti anıŋ içinde ḳorḳuttaçı.318v/4=035/024

3. "ilahi kitaplar"

eger uḍu barsa ***yarag̀lıġ*** etözleri tilekleriŋe artaġay erdi kökler yerler ne kim olarnıŋ içindeki. 252v/4=023/071

4. "hikmet[542]"

sėn belgülüg ***yarag̀lıġ*** üze sėn. 279v/7=027/079

5. "şeriat[543]"

---

541 Kur'an haktır, doğrudur, bâtıl ile hiçbir ilgisi yoktur. Bâtıl, bu hakkın karşısında yok olmağa mahkumdur. Kur'an'ın isimlerinden birisi de "Hakk"tır. Zira Kur'an, Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v)'e indirdiği haktır. O, batılın zıddıdır ve batılı yok eder. Kur'an'ın hakk olmasının manası şudur: Kur'an, önceki ümmetlerin haberlerini verirken gerçeği, doğruyu söyler. İçindeki va'd ve vaid, mükellefi amel ve inançta hakikat üzere olmasını temin eder. Allah, onu birbirine zıt fasid manalarla değil, ʿel-kavlü ʾl-fasl (ayırdedici söz) anlamında hak ile indirmiştir. Kur'an'ın bu şekilde hak üzere indirilişi, kulların Allah'a ibadet ve bu nimete şükür etmesini gerekli kılar. Kur'an'ın hak oluşu, onun tarihsellikten uzak ve çağlar boyu geçerliliğini sürdürecek bir kitap olduğunu da gösterir (Türk 2001:160).

542 Hükmetmek, hakim olmak, hikmetli olmak, yönetmek, düzeltmek amacıyla men etmek, dönmek ve sağlam yapmak anlamındaki "h-k-m" kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur'an, Allah'a itaat, dini anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir (Karagöz 2005:258).

ḳaçan keldi erse anlarḳa ***yaraġlıġ*** biziŋ üskimizdin aydılar nelük bėrilmedi aŋar meŋzer kim bėrildi mūsāḳa. 285r/2=028/048

yaraġlıġ birle ıd- "gerçek ile göndermek yani Kur'anla göndermek"

biz ***ıdtımız sėni yaraġlıġ birle*** sewünç bėrigli ḳorḳuttaçı. 318v/4=035/024

yaraġlıġ bol- "faydalı olmak, yararlı olmak"

aydı anlar kim ***yaraġlıġ boldı*** anlar üze söz iḍimizā! bular anlar kim yolsuz ḳıldılar bizni yolsuz ḳıldımız anlarnı. 286r/7=028/063

yaraġlıġ indür- "Kur'an indirmek"

bu bir āyet turur ol Taŋrı yāḍ ḳıldı bitigniŋ belgüleri. yme ol kim ***indürdi saŋa iḍiŋdin yaraġlıġ*** çın turur yoḳ kim boḍunnuŋ üküşrekleri kėrtgünmesler. 183r/3=013/001

yaraġlıġ indürül- "gerçeğin yani Kur'an'ın indirilmesi"

körgey anlar kim bėrildiler bilig ol kim ***indürüldi saŋa iḍiŋdin ol yaraġlıġ*** köndürür ögdülmiş küsüş iḍi yolıŋa. 312r/8=033/006

yaraġlıġ kel- "hakkın gelmesi, doğrunun gelmesi"

ḳaçan ***keldi erse anlarḳa yaraġlıġ*** biziŋ üskimizdin aydılar nelük bėrilmedi aŋar meŋzer kim bėrildi mūsāḳa. 285r/2=028/048

yaraġlıġ ḳıl- "güç vermek, lütfetmek"

kötürdi atası anası taḫt üze tüştiler aŋar yüknügliler. aydı ay atam bu turur meniŋ tüşümnüŋ yanışı munda öŋdün ***ḳıldı oḳ anı iḍim yaraġlıġ***. 181v/7=012/100

yaraġlıġ tüş- "gerçek olanın ortaya çıkması, hak olanın ortaya çıkması, Kur'an'ın gelmesi"

tüşti yaraġlıġ yoḳ yoḍun boldı ol kim ḳılur erdiler. 122v/8=007/118

yaraġlıġlarnı yalġan tut- "hakkı yalanlamak, hak olan Kur'an'ı yalanlamak"

yalġan tuttılar oḳ yaraġlıġlarnı ḳaçan kim keldi erse anlarḳa. 95v/7=006/005

yaraġlıġḳa meŋsel ur- "hak ve batılı birbirine benzetme yolu ile anlatmak"

andaġoḳ ***meŋsel urur Taŋrı yaraġlıġḳa*** taḳı yaraġsızḳa yana köpük barur törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde. 185r/2=013/017

yaraġlıġnı belgürt- "gerçeği ortaya çıkartmak"

çın ḳılur ***belgürtür Taŋrı yaraġlıġnı*** sözleri birle neçe yme tilemese yazuḳluġlar. 160v/5=010/082

yaraġlıġnı bėr- "güç vermek"

---

543 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde prygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

bėrdimiz saŋa yaraġlıġını biz çın sözleglilermiz. 194v/5=015/064

yaraġlıġını çıḳar- "hakkı gerçekleştirmek"

emgeksizin bolsa silerke tileyür Taŋrı ***çıḳarmaḳ yaraġlıġını*** öz yarlıġları birle kesse tanıġlılar soŋını. 132r/4=008/007

yaraġlıġını kizle- "hakkı sakamak, hakkı gizlemek, hakkın yerine batılı koymaya çalışmak"

ḳarışturmaŋız kėrtü yaraġlıġı bolmaḳı yoḳ yoḍun birle ***kizler siler yaraġlıġını*** siler bilür siler. 6r/4=002/042

yaraġlıġını yoḳ ḳıl- "hakkı ortadan kaldırmak, hakkı batılla gidermek"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle yaraġlıġını tuttılar meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek. 219r/6=018/056

yaraġlıġını tut- "mücadele etmek"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle ***yaraġlıġını tuttılar*** meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek. 219r/6=018/056

yaraġlıġraḳ "daha yararlı"

yawuḳları iḍileri amarıke ***yaraġlıġraḳ*** amarıke Taŋrı bitigi içinde. 138v/1=008/075

yaraġlıḳ "fayda, yarar"

anlar kim bėrdimiz anlar bitigni bilirler ol indürülmiş turur iḍiŋdin ***yaraġlıḳ*** birle bolmaġıl oḳ sėzikliglerdin. 106r/9=006/114

yaraġsız "batıl[544]"

ayġıl keldi yaraġlıġ yoḳ yoḍun boldı ***yaraġsız***. 212r/5=017/081

yaraġsız işlig "batıl[545]"

oḳımas erdiŋ anda öŋdün bitigdin bitimez erdi anı oŋ elgiŋ. andaġ erse sėzikke tüşgey erdiler ***yaraġsız işligler***. 292v/6=029/048

yaraġsız işligler "iptalciler, batılla uğraşanlar"

oḳımas erdiŋ anda öŋdün bitigdin bitimez erdi anı oŋ elgiŋ. andaġ erse sėzikke tüşgey erdiler ***yaraġsız işligler***. 292v/6 =029/048

yaraġsız kel- "batıl gelmek"

544 Batıl; boşa gitmek, fasit olmak, hükmü düşmek, işsiz kalmak, cesur olmak, bir şeyi bozmak, saçmalamak anlamlarındaki "b-t-l" kökünden türeyen batıl kelimesi gerçekliğ olmayan, yok olan demektir. "Hak" kavramının zıttıdır. Din dilinde var gibi görünen ancak varlığı olmayan, hakikati bulunmayan, boş, temelsiz ve asılsız şeylere denir. Çoğulu ebatil'dir. Batıl kelimesi Kur'an'da yirmi altı ayette geçmiş ve yalan, put, şirk, haram, haksızlık, zülüm, boş, faydasız ve boşa gitmek anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:56).

545 Batıl; boşa gitmek, fasit olmak, hükmü düşmek, işsiz kalmak, cesur olmak, bir şeyi bozmak, saçmalamak anlamlarındaki "b-t-l" kökünden türeyen batıl kelimesi gerçekliğ olmayan, yok olan demektir. "Hak" kavramının zıddıdır. Din dilinde var gibi görünen ancak varlığı olmayan, hakikati bulunmayan, boş, temelsiz ve asılsız şeylere denir. Çoğulu ebatil'dir. Batıl kelimesi Kur'an'da yirmi altı ayette geçmiş ve yalan, put, şirk, haram, haksızlık, zülüm, boş, faydasız ve boşa gitmek anlamlarında kullanılmıştır (Karagöz 2005:56).

kelmez aŋar yaraġsız anıŋ öŋdüninde ap yme anıŋ arḳasında. 352r/2=041/042

yaraġsız ḳıl- "güçsüz kılmak"

yoḳ yoḍun boldı ol kim ***ḳıldılar anıŋ içinde yaraġsız*** ol ḳılur erdiler. 164r/9=011/016

yaraġsız ḳılıġlılar "batılı iddia eden, hak ve hakikati iptal edenler"

yoḳ yoḍun mu ḳılur sen bizni anıŋ birle kim ḳıldı ***yaraġsız ḳılıġlılar***. 128v/7=007/173

yaraġsız yaḍılmaḳ "çirkin ve çok ayıp olan günahı yayma, edepsizliği yayma"

bütünlükün anlar sewerler ***yaḍılmaḳın yaraġsız*** anlar içinde. 256v/1=024/019

yaraġsız yandur- "batıl getirmek"

ayġıl keldi bilgen törçimez ***yaraġsız yandurmas***. 316r/4=034/049

yaraġsız yawuz iş "kötülük"

anlar kim eger orun bėrse miz anlarḳa yer içinde aḍaḳın ḳılġaylar namāznı bėrgeyler zekātnı fermānlarlar ėḍgülüklerni yıġarlar ***yawuz yaraġsız işdin***. 246r/1=022/041

yawuz yaraġsız işdin yıġ-"kötülüğü engellemek"

anlar kim eger orun bėrse miz anlarḳa yer içinde aḍaḳın ḳılġaylar namāznı bėrgeyler zekātnı fermānlarlar ėḍgülüklerni ***yıġarlar yawuz yaraġsız işdin***. 246r/1=022/041

yaraġsız yoḳ yoḍun bol- "batıl kayboldu, batıl yok oldu"

ayġıl keldi ***yaraġlıġ yoḳ yoḍun boldı yaraġsız***. 212r/5=017/081

yaraġsızḳa kėrtgün- "hakkı bırakıp batıla inanmak"

anlar kim ***kėrtgündiler yaraġsızḳa*** taḳı tandılar Taŋrıḳa. 293r/2=029/052

yaraġsızḳa meṣel ur- "hak ile batılı birbirine benzeterek anlatmak"

andaġoḳ ***meṣel urur Taŋrı yaraġlıġḳa taḳı yaraġsızḳa*** yana köpük barur törpig ḳıraŋ yana ol kim asıġ ḳılur kişilerke ürük ḳalur yer içinde. 185r/2=013/017

yaraġsızḳa uḍu bar- "batıla uymak, batılın peşinden gitmek"

ol anıŋ üçün ḳıldı kim tandılar ***uḍu barınlar yaraġsızḳa*** yana anlar kėrtgündiler uḍu bardılar könike iḍilerindin. 372v/7=047/003

yaraġsızlardın arıġ "temizlik, tertemiz olma, kudsîlik, bütün noksan sıfatlardan uzak, münezzeh ve mukaddes"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig ***yaraġsızlardın arıġ*** selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen yaratġan bezegen aŋar turur körklüg atla. 405v/2=059/023

yaraġsızını ayt- "gerçek olmayanı söylemek, yalan söz uydurmak"

bu kün yanut bėrlür siler uçuzluḳ ḳınını anıŋ birle kim a***ytur erdiŋizler Taŋrı üze yaraġsızını*** erdiŋizler anıŋ belgülerindin uluġsıġlıḳ ḳılur erdiŋizler. 104r/5=006/093

yaraġsızını yoḳ yoḍun ḳıl- "batılı ortadan kaldırmak"

çıḳarsa yaraġlıġnı ***yoḳ yoḍun ḳılsa yaraġsızını*** neçeme tilemese yazuḳluġlar yaʿnī kāfirler. 132r/5=008/008

yaraġsızın "haksız yere, hak etmeden"

yme ʿād boḍunı uluġsıġlıḳ ḳıldılar yer içinde ***yaraġsızın*** aydılar kim ol küçlügrek bizdin küçün. körmezler mü Taŋrı ol kim yarattı anlarnı ol ḳatıġraḳ anlardın küçün. 349v/7=041/015

yaraġsızın artuḳluḳ ḳıl- "haksız yere taşkınlık yapmak"

ḳaçan ḳutġarsa olarnı ançada anlar ***artuḳluḳ ḳılurlar yer içinde yaraġsızın***. 155v/1=010/023

yaraġsızın ḥaddın keç- "haksız yere saldırmak, birine haksız yere mütecaviz davranmak"

bütünlükün yol anlar üze kim küç ḳılurlar kişilerke yme ***ḥaddın keçerler yer içinde yaraġsızın***. 357r/4=042/042

yaraġsızın sewün- "haksız olarak şımarmak"

bu ol silerke anıŋ üçün turur kim ***sewnür erdiŋizler yer içinde yaraġsızın*** yme anıŋ birle turur kim küwezlenür erdiŋizler. 347v/7=040/075

yaraġsızın sėzin- "haksız olarak büyüklük taslamak"

uluġsıġlıḳ ḳıldı ol taḳı anıŋ çerigi yer içinde. ***yaraġsızın sėzindiler*** anlar biziŋ tapa yandurulmaslar. 284r/7=028/039

yaraġsızın uluġsıġlıḳ ḳıl- "haksız olarak büyüklük taslamak"

yme ʿād boḍunı ***uluġsıġlıḳ ḳıldılar yer içinde yaraġsızın*** aydılar kim ol küçlügrek bizdin küçün. 349v/7=041/015

yaraġsızın yā ḥaḳsızın öldür- "haksız yere öldürmek"

ol anıŋ üçün kim anlar tanarlar erdiler Taŋrı belgüleriŋe ***öldürürler erdi yalavaçlarını yaraġsızın yā ḥaḳsızın***. 8r/2=002/061

yaraġsızlıḳ "haksızlık"

bitir küḍezür miz anı kim aydılar öldürdüklerini yalavaçlarnı ***yaraġsızlıḳın*** ayur miz tatıŋlar küydürgen ḳınnı. 55v/7=003/181

yaraḳ "tünel, delik"

neçe yme uluġ kelse seniŋ üze anlarnıŋ yüz ewürmekleri eger usa sen kim tilese sen ***yıraḳ*** yer içinde azu üzeŋü kök içinde keltürse sen anlarḳa bėlgü. 98v/1=006/035

yaramaġu "yaramayacak olan, yaramaz"

anlar kim anlar ***yaramaġudın*** yüz ewrügliler. 249r/4=023/003

yaraş- "uymak, uygun düşmek, yakışmak"

yana anlar tartışıḳ boldılar bitig içinde ***yaraşmamaḳ*** içinde yıraḳ. 20v/2=002/176

yaraşma- "anlaşmamak, uyuşmamak"

yoḳ kim anlar tandılar boynaġuluḳ içre ***yaraşmamaḳlıḳ*** içre. 330v/2=038/002

yaraşmamaḳ "itaat etmeme, geçimsizlik"

yana anlar tartışıḳ boldılar bitig içinde ***yaraşmamaḳ*** içinde yıraḳ. 20v/2=002/176

yaraşı 1."uygun, münasip"

ol kėrtü ***yaraşı*** ol iḍiŋdin ermes Taŋrı osanuḳ anıŋdın ḳılur siler. 17v/8=002/149

2. "gerçek"

bilsünler tėyü anlar kim bėrildiler bilig kim ol ***yaraşı*** iḍiŋdin kėrtgünsünler aŋar ḳutḳılıḳ ḳılsun aŋar köŋülleri. 246v/8=022/054

3. "tevhid[546]"

yoḳ kendü ıḍtımız kėrtü ***yaraşı*** anlar yalġanlar. 253v/3=023/090

4. "kamil, bütün"

eger bolsa anlarḳa ***yaraşı*** kelirler aŋar ay mutīʿin yaʿnī ėwe. 260r/1=024/049

5. "ilahi kitaplar"

keltürmezler saŋa bir meṣel meger keltürdimiz saŋar ***yaraşı*** körklügreki aça belgürtmek. 264v/3=025/033

6. "şeriat[547]"

ḳaçan oḳılsa anlar üze ayurlar kėrtgündimiz aŋar ol ***yaraşı*** iḍimizdin. 285r/9=028/053

yaraşı belgürt- "uygun bir biçimde belirtmek"

fermānlamas miz etözke meger umışınça. biziŋ üskimizde bitig ol sözler ***belgürtür yaraşı***. 252r/6=023/062

yaraşı bil- "(Allah'tan indirilenin) hak olduğunu bilmek"

ol mu kim ***bilür anı kim indürüldi saŋa iḍiŋdin yaraşı*** anıŋ teg mü ol ḳaraġu turur. 185r/7=013/019

yaraşı bol- "uygun olmak"

eger belgürse körünse anlar ėkki üze yazuḳ ***yaraşı boldılar*** ayru adın ėkki ėkkegü aḍaḳın tururlar olar ėkki ornında. 93v/3=005/107

yaraşı kel- "uygun bir biçimde gelmek"

eger bolsa anlarḳa ***yaraşı kelirler*** aŋar ay mutīʿin yaʿnī ėwe. 260r/1=024/049

yaraşı kėrtgünügliler "gerçek müminler, hakkıyla inanan müslümanlar"

546 Sözlükte "bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek" anlamına gelen "tevhid", ıstılahta, Allah'ın zatını bütün tasavurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan soyutlamaktır (Karagöz 2005:659).

547 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde prygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

yana anlar sığınçu yer bėrdiler taḳı yārī bėrdiler anlar tururlar anlar ***kėrtgünügliler yaraşı***. 138r/8=008/074

yaraşı körklügreki keltür- "batılı yok eden gerçeği ve en güzel açıklamayı yapan Kur'an'ı getirmek"

keltürmezler saŋa bir meşel meger ***keltürdimiz saŋar yaraşı körklügreki*** aça belgürtmek. 264v/3=025/033

yaraşı. oḳı- "hakkıyla okumak, anlayarak okumak"

alınmadı mu anlar üze bitigniŋ bütünlüki aymamaḳları Taŋrı üze meger ***yaraşı oḳıdılar*** anı kim anıŋ içinde. 128r/8=007/169

yaraşı oḳımaḳ "gerçek dua"

aŋar ***oḳımaḳ yaraşı***. 184r/9=013/014

yarışıraḳ "daha uygun, en uygun"

anlarnıŋ bėgleri yaʿnī küyegüleri ***yaraşıraḳ*** anlarnı ewürmekke anıŋ içinde eger tileseler ėḍgü ḳılmaḳ. 27v/7=002/228

yaraşıġsız "uygunsuz"

toḳıdı Taŋrı meşel bir er anıŋ içinde ortaḳlar ***yaraşıġsızlar*** muḫtelif taḳı bir er ḳatıġsız bir erke. 337v/3=039/029

yaraşıḳ "uygun"

tendürüst turur çigim ala yoḳ anıŋ içinde. aydılar ėmdi keltürdüŋ ***yaraşıḳını***. 9r/1=002/071

yaraşıḳ kemiş- "uzlaştırmak, barıştırmak"

ol uġurda kim erdiŋiz düşmenler taḳı ***yaraşıḳ kemişti*** köŋülleriŋiz arasında taḳı bulduŋuz niʿmeti birle uyalar. 48r/2=003/103

yaraşıḳa tan- "hakkı yani Kuranı inkar etmek"

anlar kim ***tandılar yaraşıḳa*** ḳaçan keldi erse anlarḳa ermes bu meger cāḍūluḳ belgülüg. 315v/5=034/043

yaraşıḳını keltür- "gerçeği getirmek"

tendürüst turur çigim ala yoḳ anıŋ içinde. aydılar ėmdi ***keltürdüŋ yaraşıḳını***. 9r/1=002/071

yaraşıḳlıḳ "uygunluk ***bkz.*** yaraşılıḳ"

ḳureyş ***yaraşıḳlıḳı*** üçün. 449v/2=106/001

yaraşıḳlıḳ yarat- "(bir gerçeğe dayanarak) yaratmak"

yaratmadı Taŋrı anı meger ***yaraşıḳlıḳ.*** 153v/2=010/005

yaraşılıḳ "uygunluk ***bkz.*** yaraşıḳlıḳ"

körmes mü sen kim Taŋrı törütti köklerni yerlerni ***yaraşılıḳ*** birle. 189v/4=014/019

yaraşınça: "uygun, uygun bir şekilde"

yaraşınça bil- "uygun bir şekilde bilmek"

bilmediler Taŋrını anıŋ ***yaraşınça***. 248v/2=022/074

yaraşınça tilen- "uygun bir şekilde istemek"

andın küçsüz boldı tilegli ***tilenmiş yaraşınça***. 248v/1=022/073

yaraşınça uluġla- "uygun bir şekilde yüceltmek"

uluġlamadılar Taŋrını ***yaraşınça uluġlamaḳ*** yer barınça anıŋ ḳudreti içinde turur ḳıyāmet kün kökler türülmiş bolġay öz ḳudreti birle. 340v/4=039/067

yaraşmamaḳlıḳ "anlaşmamak, uyuşmamak"

yoḳ kim anlar tandılar boynaġuluḳ içre ***yaraşmamaḳlıḳ*** içre. 330v/2=038/001

yaraştur- 1."uzlaştırmak"

yaraşturdı köŋülleri ara. 137r/4=008/063

2. "toplamak, bir araya getirmek"

yaraşturdı köŋülleri ara. eger ribāmlasa sen anı kim yer içinde ḳamuġını yaraşturmaġay erdiŋ köŋülleri ara velīkin Taŋrı ***yaraşturdı*** anlar ara. 137r/4=008/063

yaraşturmaḳ "uzlaştırmak, (aralarını) düzeltmek, muvaffak kılmak, doğruyu buldurmak"

eger tileseler ***yaraşturmaḳ*** tüzleştürgey Taŋrı olar ėkki ara. 63r/1=002/034

yarat- 1."yaratmak"

anıŋ meŋizlig Taŋrı ***yaratur*** neni kim tilese. ḳaçan kim ḥükm ḳılsa işni ḥaḳīḳat üze aytur aŋa bolġıl bolur. 42v/7=003/047

2. "(yalan) uydurmak"

aymaŋlar anı kim ṣıfat ḳılur tiliŋizler yalġandın bu ḥelāl turur bu ḥarām turur ***yaratsa*** siler Taŋrı üze yalġannı. 205r/1=016/116

3. "yoktan var edip etrafa dağıtarak, çoğaltmak"

ḳıldılar Taŋrıḳa anıŋdın kim ***yarattı*** tarıġdın tawarlardın ülüş. 108v/4=006/136

4. "büyütmek, yetiştirmek"

azu ol mu ***yaratur*** ḫoş ḳaş içre ol ḫuṣūmet ḳılmaḳ içre belgürtmegen turur 359r/7=043/018

5. "icat etmek, meydana getirmek, yaratmak, kaldırmak, teşkil etmek, hazır etmek"

ol ol iḍi ***yarattı*** būstānlar yaḍınç balmışlar yaḍınç balmaduḳlar ḥurmā yıġaçı ekin türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı 109r/7=006/141

6. "diriltmek"

azu tuttılar mu Taŋrılar yerde anlar ***yaraturlar*** mu. 236v/5=021/021

yaratġan "bir örneği olmadan canlıları yaratan, esma-i hüsna'dan el-Bāri[548]"

ol Taŋrı ol kim ermez Taŋrı meger ol ėlig yaraġsızlardın arıġ selāmatlıḳ bėrgen īmīn ḳılġan ḳullar esir ėtgen küşüş uġan ağırlığı arıġ turur Taŋrı anıŋdın kim ortuḳ ḳatarlar ol turur Taŋrı törütgen ***yaratġan*** bezegen aŋar turur körklüg atla405v/3=059/024

yaratıġlı "yoktan var eden, yaratıcı esma-i hüsna'dan el-Halık[549]"

ol Taŋrı iḍiŋizler ḳamuġ nerseni ***yaratıġlı*** yoḳ iḍi meger ol ḳayudın yalġan sözler siler. 346v/7=040/062

yaratmaḳ "yaratma, yaratış"

köklerni ***yaratmaḳ*** yerni uluġraḳ kişilerde yaratmaḳındın yoḳ kim kişilerde üküşreki bilmesler. 346r/8=040/057

yarattaçı "yoktan var eden, yaratıcı, esma-i hüsna'dan el-Halık[550]"

ḳaçan keldi erse aŋar ündedi ḳutluġ ḳılındı ot içindekike anıŋ tėgresiŋe. arıġlıḳ Taŋrıḳa ajunluġlarnı ***yarattaçı***. 275r/3=027/008

yaratmış "yarattığı şey, yaratık, mahluk"

ermedi anıŋ birle hīç tapunġu iḍi andaġ erse ėltgey erdi tėgme bir Taŋrı ***yaratmışı*** yüksek bolġay erdi amarıları amarı üze. 253v/4=023/091

yaratıġ "yaratı, halk"

azu ḳılur mu Taŋrıḳa ortaḳlar yarattılar mu anıŋ yaratığı teg meŋzeşdi mü ***yaratıġ*** anlar üze. 184v/7=013/016

yaratıġnı törüt- "(yeniden) hayat vermek"

ayġıl Taŋrı ilki ***törütür yaratıġnı*** yana yandurur ḳayudın yalġan sözler siler. 156v/6=010/034

yaratıġlıġ "yaratıcı, yaradan"

siler küç ḳıldıŋızlar özüŋüzlerke tutmaḳıŋızlar birle buzaġunı sewüglügke yanıŋlar ***yaratıġlıġıŋızḳa*** öldürüŋler özleriŋizni. 7r/2=002/054

yaratıl- "yaratılmak"

---

548 Alimler "el-Buraye" bir model olmaksızın yaratma kelimesini halk (yaratma) ve tasvir (şekil verme) kelimeleri arasında bir şey olduğunda icma etmişlerdir."El-Bari", "Ber" veya "Buru" mastarından gelmiş olup "bir şeyin diğer bir şeyden kurtuluşu, hoş olmayan hastalık, kusur v.b. şeylerden azade olma" manasına gelip, hastalıktan bir kimsenin kurtulması veya borçlunun borcunu eda etmesi halinde bu kelime kullanılır (Cemel 2001:42).

549 Halk, yaratan, daha önceden benzeri olmadan yeni bir nesneyi meydana getiren demektir. Halk (yaratma) ve ba's (ölümden sonra dirilme) ikisi de Allah'ın fiilinden, "halik ve ba's" her şeyi gayb aleminden yaratmış olan anlamında Halik, halk kökünden gelmektedir. Bunun da asıl manası "doğru takdir etmek" demektir (Cemel 2001:40).

550 Halk, yaratan, daha önceden benzeri olmadan yeni bir nesneyi meydana getiren demektir. Halk (yaratma) ve ba's (ölümden sonra dirilme) ikisi de Allah'ın fiilinden, "halik ve ba's" her şeyi gayb aleminden yaratmış olan anlamında Halik, halk kökünden gelmektedir. Bunun da asıl manası "doğru takdir etmek" demektir (Cemel 2001:40).

ay kişiler eger erse siler sėzik içinde ḳopmaḳdın biz yarattımız silerni toprāḳdın yana oŋurḳa suwındın yana uyuşmış ḳandın yana çaynam etdin yaratılmış ***yaratılmaduḳ*** belgürtmekimiz üçün silerke. 242v/5=022/005

yaratılmış "yaratık, mahlukat"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlar tururlar anlar ***yaratılmış*** yėgreki. 447r/7=098/007

yaratılmış yėgreki "(inanan insanlar) halkın en iyisi"

anlar kim kėrtgündiler taḳı ḳıldılar ėḍgülükler anlar tururlar anlar ***yaratılmış yėgreki***. 447r/7=098/007

yaratılmışlar yawuzraḳı "(inanan insanlar) halkın en kötüsü"

bütünlükün anlar kim tandılar bitig iḍilerindin ortaḳ ḳatıġlılardın tamuġ otı içre meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde anlar tururlar anlar ***yaratılmışlar yawuzraḳı***. 447r/6=098/006

yarıḳ "zırh, zırh ve kalkana verilen genel ad, dokuma"

ögretti miz aŋar keḍim ėtmek yaʿnī ***yarıḳ*** silerke ançaḳ küḍezelim silerni ḳatıġlıḳınızlardın nek bar mu siler şükr ḳılıġlılar. 240r/4=021/080

yarıl- 1. "yarılmak, açılmak"

ol kün ***yarılur*** yer anlardın terkin. 383v/6=050/044

2. "çatlamak, parçalanmak"

çın kim taşlarda ol taş ***yarılur*** aḳar anḍın arıḳlar. 9r/5=002/074

3."yarılmak, çatlamak, parçalanmak"

ḳaçan kök ***yarılsa***. 437r/8=082/001

4. "infilak etmek, yarılmak, ikiye ayrılmak"

yarıldı boldı tėgme gürūh uluġ daġ teg. 269v/5=026/063

yarılıġlı "yarılan, parçalanmış"

yarlıġlı anıŋ birle. 427r/3=073/018

yarılu yaz- "neredeyse yarılmak, yarılmak"

kökler ***yarlu yazar*** anlar üstünindin taḳı ferişteler tesbīḥ ḳılurlar iḍileri ögdüsi birle yarlıḳayu tilerler anı kim yer içinde. 353v/1=042/005

yarılıp aḳ- "fışkırmak"

yarılıp aḳtı andın on ėkki yul bulaḳ. 7v/3=002/060

kök yarıl- "gök çatlamak"

pāre pāre bolu yazar ***kökler andın yarılu*** yazar yėrler tüşe yazar taġlar sınıp. 228r/3=019/090

taş yarıl- "taş çatlamak"

çın kim taşlarda ol ***taş yarılur*** aḳar anḍın arıḳlar. 9r/5=002/074

yer yarılu yaz- "az kalsın yer yarılmak"

pāre pāre bolu yazar kökler andın ***yarılu yazar*** yėrler tüşe yazar tağlar sınıp. 228r/3=019/090

yarın "yarın, ertesi gün"

bilgeyler ***yarın*** kim ol köŋli açuḳ sewünçlüg açuḥ. 391r/3=054/026

yarım "yarım, birşeyin yarısı"

eger bolsa ḳunçuylar ėkkide üstün anlarḳa üçde ėkki ülüş nėgü kim ḳoḍtı eger bolsa bir aŋar ***yarım***. 59r/4=004/011

yarış- "çekişme, yarışma"

eger kiterü yansalar bütünlükün anlar ***yarışmaḳ*** içre tururlar. 16r/7=002/137

yarışmaḳ "çekişme, yarışma"

eger kiterü yansalar bütünlükün anlar ***yarışmaḳ*** içre tururlar. 16r/7=002/137

yārī (<F.) "yardım"

ḳılmadı anı Taŋrı meger sewünç ıḍu tölensün tėyü anıŋ birle köŋüllerińiz. ermes ***yārī*** meger Taŋrı üskindin. 132r/7=008/010

yārī basut "yardım, destek, yardım etme, destekleme, destek vermek"

eger kelse ***yārī basut*** iḍiŋdin ayurlar oḳ biz silerniŋ birle erdimiz. 289r/9=029/010

yārī basut bėr- "yardım etmek, desteklemek, destek vermek"

kėrtgünse siler yalavaçlarımḳa ***yārī basut bėrse*** siler olarḳa ötünç bėrse siler Taŋrıḳa ötünç bėrmek ėḍgü yanut bėrgey ök men silerdin ėsizlikleriŋizni. 81v/5=005/012

yārī dost "dost, ahbab, yardımcı"

kimni azıtsa Taŋrı yoḳ aŋar hīç ***yārī dost*** anda kėḍin. 357r/5=042/044

yārī bėr- 1."yardım etmek"

bilmės mü sen kim Taŋrı aŋa turur kökler erkligi taḳı yerler erkligi yoḳ silerke Taŋrıda aḍın hīç erklig yā taḳı ***yārī bėrigli***.13r/4=002/107

2. "korumak, kaçınmak"

Taŋrıda aḍınḳa nek yārī ***bėrürler mü silerke azu yārī*** tilerler mü. 270v/3=026/093

3. "kurtarmak"

ay meniŋ boḍunum kim ***yārī bėrür*** maŋa Taŋrıdın eger sürse men anlarnı azu uḳmas mu siler. 165v/5=011/030

yārī bėrdėçi "yardımcı"

yoḳ küç ḳılıġlılarḳa hīç ***yārī bėrdeçidin***. 56v/9=003/192

yārī bėrigli 1. "yardım eden"

yoḳ küç ḳılıġlılarḳa ***yārī bėriglilerdin***. 35r/5=002/270

2. "ensar[551]"

aşnuġlılar ozaḳılar ew barḳ ḳoḍup kelgüçiler ***yārī bėrigliler*** anlar kim uḍu bardılar anlarḳa ėḍgü ḳılmaḳ birle. 149v/1=009/100

yārī bėril- "yardım edilmek, yardım görmek"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın yazuḳ keçrü ḳılmaḳ alınmaz andın teŋ tuş ap yme anlar ***yārī bėrilmezler***. 6v/3=002/048

yārī bėrilmiş "yardım edilen, yardım edilmiş"

ol erür ***yārī bėrilmiş***. 208v/2=017/033

yārī bėriş- "yardımlaşmak"

yārī bėrişiŋler ėḍgülük üze saḳnuḳluḳ üze. 79v/5=005/002

yārī bėrmek "yardım etme, yardımlaşma"

bütünlükün Taŋrı anlarḳa ***yārī bėrmekke*** uġan turur. 245v/5=022/039

yārī bol- "yardım etmek, yardımcı olmak"

kim ***yārī bolsa*** anıŋ küç ḳılmışında kėḍin anlarḳa yoḳ anlar üze yoldın. 357r/2=042/041

yārī kel- "yardım gelmek"

ḳaçan umınçsız boldılar erse yalavaçlar sėzindiler kim anlar yalġan tutuldılar ***keldi anlarḳa yārīmiz*** ḳutġarur miz kimni tilese miz yandurulmas biziŋ ḳınlıḳımız yazuḳ ḳılıġlı boḍunlardın. 182v/6=012/110

yārī ḳıl- "yardım etmek"

yoḳ anlarḳa yer içinde bir dostdın ap yme ***yārī ḳılıġlı*** 147r/2=009/074

yārī ḳılıġlı "çok yardım eden, yardımsever, kurtarıcı"

yoḳ anlarḳa yer içinde bir dostdın ap yme ***yārī ḳılıġlı***. 147r/2=009/074

yārī ḳılmaḳ "yardım etme, yardım"

ançaḳa tėgi ḳaçan körseler ma anı kim vaʿde ḳıldılar herāyna bilgeyler men kim ol küçsüzrek ***yārī ḳılmaḳın*** azraḳ sanın. 426r/5=072/024

yārī ḳol- "yardım istemek"

yana anlar kėrtgündiler ewdin barḳdın keslinip çıḳmadılar yoḳ silerke anlarnıŋ dostluḳlarındın nersedin keslinip çıḳmaġınça anlar eger ***yārī ḳolsalar*** silerdin dīn içinde siler üze yārī bėrmek. 138r/4=008/072

551 Sözlükte "yardımcılar" anlamına gelen ensar "nasir" veya "nasır" kelimesinin çoğuludur. Terim olarak; dinleri uğruna Mekke'den Medine'ye hicret eden Hz. Muhammed (a.s.)'i ve ashabını Medine'ye kabul eden ve onlara her türlü yardımı yapan Medineli Müslümanlara denir. Ensar Kavramı Kur'an'da iki ayette geçmiştir (Karagöz 2005:149).

yārī tile- "yardım istemek"

ḳaçan keldi erse olarḳa bitig Taŋrı üskindin könike tutuġlı anı kim olar birle turur erdiler anda öŋdün ***yārī tileyür*** erdiler anlar üze kim tandılar ḳaçan keldi erse olarḳa ol kim bildiler tanıp tutmadılar. 11r/1=002/089

yārī tilen- "kendisinden yardım istenmek"

yana sėndin ök ***yārī tilenür*** miz. 2r/1=001/005

yārī tilep boluġlı "hakkını almak, korunmak, çekilmek, çekinmek"

ermedi aŋar bir gürüh yārī bėrseler aŋar Taŋrıda aḍın ermedi ***yārī tilep boluġlı***. 218r/3=018/043

yārī tilengü "yardım isteme"

Taŋrı ***yārī tilengü*** anıŋ üze kim ṣıfat ḳılur siler. 174v/3=012/018

yārī tut- "yardımcı edinmek"

ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim ***tutuġlı*** yoldın azıtıġlılarnı ***yārī.*** 218v/8=018/051

yārīçi (<F.+T) 1."yardımcı"

ḳılġıl biziŋke sėndin yaru ėş dost yana ḳılġıl bizke sėndin yaru ***yārīçi***. 67r/5=004/075

2. "vezir"

ḳılġıl mėni ***yārīçi*** menim boḍunumda. 229v/2=020/029

yārīçi bol- "yardımcı olmak, yardım etmek"

anlar tururlar anlar sürdi anlarnı Taŋrı. kimni sürse Taŋrı ***bolmaġay sen aŋar yārīçi***. 64v/9=004/052

yārīçi ḳıl- "yardım etmek, yardımcı olarak gönderilmek"

ḳılġıl mėni yārīçi menim boḍunumda. 229v/2=020/029

yārī tilen- "yardım istenmek, yardıma muhtaç olmak"

yana sėndin ök ***yārī tilenür*** miz. 2r/1=001/005

yarlıġ 1. "emir, ferman, buyruk ***bkz.*** yarlıḳ"

Taŋrıḳa ***yarlıġ*** andın öŋdün anda kėḍin. 294v/1=030/004

2." vahy yoluyla indirilen, Kur'an, vahiy[552]"

ayġıl bütünlükün ḳorḳıtur men silerni ***yarlıġ*** birle ėşitmez sağırlar oḳımaḳnı ḳaçan ḳorḳıtsalar.238r/6=021/045

3."Hz. Muhammed, musaddekun[553]"

552 Allah'ın kelâmı olan Kur'an, vahy yoluyla indirildiği için, bu vasıfla nitelendirilmiştir. Vahiy kelimesi Kur'an'da 45 ayette geçmektedir (Türk 2001:167)

553 Resûllah (s.a.v.) Hazretleri varlık alemine teşriflerinden önce gökten inen kitaplarla enbiya ve mürselin Hazretlerinin nübüvvetlerini ve risaletlerini ve onların üzerine inen kitapların Allah kelâmı olduğunu ve bunun

ermez ol meger ***yarlıġ*** uḍu sözler 388r/4=053/004

4. "izin, müsaade, hüküm[554]"

ayġıl kim bolsa yaġı cebraʾilḳa bütünlükün ol indürdi anı köŋlüŋ üze Taŋrı ***yarlıġı*** birle könike tutuġlı anı kim anıŋ utrusında köni yol sewünç èşittürmek müʾminlerḳa. 12r/1=002/097

5."emir, emir edilen, husus, durum, hal, iş"

ewürdiler tewürdiler saŋa işlerni ançaḳ keldi yaraşı belgürdi Taŋrı ***yarlıġı*** anlar taplamaġlılar ol. 144r/1=009/049

6." Kur'an ; Allah'ın kelâmı olan Kur'an, vahy yoluyla indirildiği için, bu vasıfla nitelendirilmiştir"

ayġıl bütünlükün ḳorḳıtur men silerni ***yarlıġ*** birle. 238r/6=021/045

yarlıġ bar- "emretmek, hüküm vermek"

eger oza ***yarlıġ barmış*** yoḳ erse iḍiŋdin bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt zamāne atalmış. 235r/1=020/129

yarlıġ bèril- "buyrulmak"

ayġıl bulmas men anıŋ içinde kim ***yarlıġ bèrildi*** maŋa ḥarām ḳılınmış yègli üze yèse anı meger kim bolsa özi ölmiş azu ḳan ḳuyulmış azu toŋuz eti. 110r/1=006/145

yarlıġ ıd- "vahiy göndermek"

biz ***yarlıġ ıḍtımız*** saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kèḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa. 77r/9=004/163

yarlıġ ıḍıl- "vahiy gönderilmek"

ayġıl Taŋrı yoḳ mènli ara siler ara ***yarlıġ ıḍıldı*** maŋa bu oḳıġu ḳorḳutsa men silerni anıŋ birle kimke tègse. 96v/9=006/019

yarlıġ in- "emir ve vahiy göndermek"

ine turur yarlıġ anlar ara bilmekiŋizler üçün kim Taŋrı tegme nerse üze uġan ol bütünlükün Taŋrı ḳapsamış tegme nerseni biligin. 414v/6=065/012

yarlıġ keç-"ilim göndermek, vahiy göndermek"

eger ***yarlıġ keçmeki*** bolmasa iḍiŋdin atalmış vaḳtḳa tègi keçmiş bolġay erdi anlar ara. 354v/2=042/014

yarlıġ kel- "ferman gelmek, vahiy gelmek"

---

dini zaruret olduğunu, bütün dinlerde O'na iman lazım olan şeylerin hak olduğunu tasdik ve gerçekleyici olduğundan mübarek ismine Musaddekun denildi (Yeniterzi 1993:196).

554 Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek; karar vermek; ilim, derin anlayış; siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hükümdini kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır (Karagöz 2005:273).

bąkmaslar meger kim kelse ferişteler azu kelse iḍiŋ ***yarlıġı azu kelse*** amarı iḍiŋ belgüleri. 111v/6=006/158

yarlıġını keltür- "Allah'ın emrini getirmek"

sewügrek silerke Taŋrıdın yalavaçıdın ḳatıġlanmaḳ anıŋ yolı içinde köz tutuŋlar ***keltürginçe Taŋrı yarlıġını***. 141r/4=009/024

yarlıġ keltür(ü)l- "ferman getirilmek"

men üḍürdüm sėni ḳulaḳ tutġıl aŋar kim ***yarlıġ keltürülür***. 229r/2=020/013

yarlıġ sı- "asi olmak, emre karşı gelmek"

ėmdi mü ***yarlıġ sıdıŋ*** oḳ munda öŋdün bolduŋ artaḳ ḳılıġlılardın. 161v/1=010/091

yarlıġ sıġan "asi, isyankar, baş kaldıran"

eḍgülük ḳılġan atasıŋa anasıŋa ermedi boyun keregli ***yarlıġ sıġan***. 223v/7=019/014

yarlıġ tegrül- "emrolunmak"

ayġıl kim uḍar miz aŋar kim ***yarlıg tėgrülür*** maŋa iḍimdin. 131r/5=007/203

yarlıġ tur- "itaat etmek, kunut yapmak, divan durmak"

küḍeziŋler namāzlar üze yaʿnī kün orta namāzı ḳopuŋlar Taŋrıḳa ***yarlıġ turuġlılar***. 30r/3=002/238

yarlıġ tut- "itaat etmek, uymak"

aydılar ėşittimiz ***yarlıġ tutmadımız*** siŋrüldiler anlarnıŋ köŋülleri içinde buzaġu sewüglügi kėrtgünmemekleri birle. 11v/2=002/093

yarlıġ tutma- "isyan etmek, baş kaldırmak"

ol anın kim ***yarlıġ tutmadılar*** ḥaddın keçer erdiler. 90r/4=005/078

yarlıġ tutmaḳ "itâat, bağlılık, inkıyad"

ayġıl andıḳmaŋlar ***yarlıġ tutmaḳ*** bildükmiş. 260r/7=024/053

yarlıġ tutuġlı "emirlere boyun eğen, itaatkar"

ėḍgü ḳunçuylar ***yarlıġ tutuġlılar*** küḍezigliler örtüglügni anıŋ birle kim küḍezdi Taŋrı. 62v/5=004/034

yarlıġ uḍu sözler "vahyedilen sözler Kur'an"

ermez ol meger ***yarlıġ uḍu sözler***. 388r/4=052/004

yarlıġ yarlıḳa- "emir vermek, direktif vermek"

yarlıġ yarlıḳadımız anlarḳa ėḍgülükler ḳılmaḳ aḍaḳın tutmaḳ zekāt bėrmek. 239v/4=021/073

yarlıġdın çıḳ- 1."azmak"

indürdimiz anlar üze kim küç ḳıldılar ḳın kökdin anın kim ***yarlıġdın çıḳar*** erdiler. 7v/2=002/059

2. "fısk işlemek, fasıklık yapmak, açıktan açığa günah işlemek, açıkça Allah'a itaatten çıkmak"

andaġoḳ yaḳın boldı iḍiŋ sözi anlar üze kim ***yarlıġdın çıḳtılar*** anlar kėrtgünmesler. 156v/5

3. "küfretmek, inkar etmek"

yana anlar kim ***yarlıġdın çıḳtılar*** anlarnıŋ yaŋgu yerleri ot. 303r/8=032/020

yarlıġdın çıḳıġlı 1."kafirler, inkarcılar"

ıḍtımız oḳ saŋa belgüler nişānlar. tanmas aŋar meger ***yarlıġdın çıḳıġlılar*** 12r/4=002/099

2. "isyankarlar, açıkça günah işleyenler"

kim aḍırmasa seçmese anıŋ birle kim indürdi Taŋrı anlar tururlar anlar ***yarlıġdın çıḳıġlılar*** 86r/7=005/047

3. "münafıklar, iki yüzlüler [555]"

çın ėkki yüzlügler anlar tururlar ***yarlıġdın çıḳıġlılar*** 145v/8=009/067

yarlıġdın çıḳıġlılar 1. "kafirler, inkarcılar"

tanmas aŋar meger ***yarlıġdın çıḳıġlılar***. 12r/4=002/099

2. "isyankarlar, açıkça günah işleyenler"

kim aḍırmasa seçmese anıŋ birle kim indürdi Taŋrı anlar tururlar anlar ***yarlıġdın çıḳıġlılar***. 86r/7=005/047

3. "iki yüzlüler"

çın ėkki yüzlügler anlar tururlar ***yarlıġdın çıḳıġlılar***. 145v/8=009/067

4. "inkarcılar"

eger buldımız erse üküşreklerni ***yarlıġdın çıḳıġlılar***. 122r/4=007/102

5. "münafıklar"

ayġıl herāyna ḳılıŋlar köŋlün azu küçün bezerleşmegey silerdin siler erdiŋiz bir boḍun ***yarlıġdın çıḳıġlılar***. 144v/1=009/053

yarlıġdın çıḳıġlı boḍunlar 1."doğru yoldan çıkmış topluluklar"

kigürgil elgiŋni köngüküŋ içinde çıḳgay ürüŋ yawuzsız toḳuz belgüler içinde fir' avnḳa anıŋ boḍunıŋa anlar erdiler ***yarlıġdın çıḳıġlı boḍunlar*** 275r/7=027/012

2. "sapıklar, inkar edenler"

aḍırġıl bizli ara ***yarlıḳdın çıḳıġlı boḍunlar*** ara 83v/2=005/025

3. "fasık toplum"

555 Kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek anlamındaki "n-f-k" kökünden türeyen münafık, din ıstılahında, kalbi ile inanmadıüı halde inkarını saklayıp dili ile inandığını söyleyerek mümin görünen kimseye denir (Karagöz 2005:485).

Taŋrı köni yolķa köndürmes ***yarlıġdın çıķıġlı boḍunlarını*** 93v/6=005/108

4. "münafıklar, fasıklar"

Taŋrı köndürmes ***yarlıķdın çıķıġlı boḍunlarını*** 141r/5=009/024

yarlıġdın çıķıġlılar sārayı" fasıklar diyarı, Dâru'l-Fasıkîn[556]"

körkütgey men silerke ***yarlıġdın çıķıġlılar sārayını.*** 125r/3=007/145

yarlıġdın çıķmaķ 1. "fısk işlemek, fasıklık yapmak, açıktan açığa günah işlemek, açıkça Allah'a itaatten çıkmak"

ḥacc aylar turur belgülügler. kim vācīb ķılsa anlar içinde ḥaccnı cimāʿ yoķ ***yarlıġdın çıķmaķ*** yoķ üsteleşmek yoķ ḥacc içinde. 23v/7=002/197

2. "sapıklık, şirk"

ol arıġsız azu ***yarlıġdın çıķmaķ*** uķıldı Taŋrıda aḍınķı at ol boġuzlanmış birle ol butlar atı birle kim muŋaḍsa küç ķılmaġlı ap yme teŋde keçürdmegli seniŋ iḍiŋ yazuķ örtgen yarlıķaġan ol. 110r/2=006/145

yarlıġını keltür- "Allah'ın emrini getirmek"

sewügrek silerke Taŋrıdın yalavaçıdın ķatıġlanmaķ anıŋ yolı içinde köz tutuŋlar ***keltürginçe Taŋrı yarlıġını***. 141r/4=009/024

yarlıġıŋķa yaķın söz ķın- "Allah'a karşı gelmek"

ay yalavaç ķaçan kim kelse saŋa kėrtgünmiş uraġut baçıġ ķılur sėniŋ birle anıŋ üze kim ortuķ ķatmaġay teŋrike nerse oġrılıķ ķılmaġay zinā ķılmaġaylar öldürmegeyler ʿayāllarını keldürmegeyler yalġan söz ķışsa anı anlarnıŋ eligleri üze aḍaķları üze ***kınmaġaylar sėniŋ yarlıġıŋķa yaķın söz*** içinde baçıġ ķılıŋ anlar birle yarlıķayu ķoluŋlar anlarnı Taŋrıdın. 407v/4=060/012

yarlıġķa utru bar- "hürmet etmek, kulluk etmek, duayı ve namazdaki kıyamı uzatmak, emrini tutmak, itaat etmek"

yana kim ***yarlıġķa utru barsa*** silerdin Taŋrıķa taķı yalavaçıŋa ķılsa ėḍgülük bėrgey miz aŋar yalını ėkki ķurla anuttımız aŋar aġırlıġ rūzī. 307r/5=033/031

yarlıġķa utru barġan erenler "hürmet eden erkekler, kulluk eden erkek, duayı ve namazdaki kıyamı uzatan erkekler, Allah'ın emrini tutan, Allah'a itaat eden erkekler"

çın boyun sügli erenler taķı boyun sümiş tişiler taķı kėrtgünmişler erenler taķı kėrtgünmiş tişiler ***yarlıġķa utru barġan erenler*** yarlıġķa utru barġan tişiler çın sözlegli ḫatunlar çın sözlegli erenler. 307v/4=033/035

556 Fısk ve fucur içinde ömür geçiren, ayrıca "fasıklar, günahkârlar diyarı" anlamındaki "Dâru'l-fasıkîn" Kur'an'da: ... *Size yoldan çıkanların yurdunu göstereceğim*" (Araf:7/145)

yarlıġķa utru barġan tişiler "hürmet eden erkek, kulluk eden kadınlar, duayı ve namazdaki kıyamı uzatan tişiler, Allah'ın emrini tutan tişiler, Allah'a itaat eden tişiler" çın boyun sügli erenler taķı boyun sümiş tişiler taķı kėrtgünmişler erenler taķı kėrtgünmiş tişiler yarlıġķa utru barġan erenler ***yarlıġķa utru barġan tişiler*** çın sözlegli ḫatunlar çın sözlegli erenler . 307v/4=033/035

yarlıġamaķ "rahmet, yarlıgama ***bkz.*** yarlıka-"

yana ewrüldiŋizler anda kėḍin ol apaŋ yoķ erse erdi Taŋrınıŋ faẓlı siler üze anıŋ ***yarlıġamaķı*** bolġay erdiŋizler ziyān ķılmışlardın. 8r/8=002/064

yarlıġlı "emir, ferman, buyruk"

yarlıġlı anıŋ birle erür anıŋ vaʿdesi ķılġuluķ. 427r/3=073/018

yarlıķ 1."buyruk, emir, ferman ***bkz.*** yarlıġ"

ündegeyler olarnı ermedimiz mü silerniŋ birle. ayġaylar emet velīkin siler küç ķıldıŋızlar özüŋüzlerke ėsizlik küttüŋizler sėziklig erdiŋizler ardı silerni umunçlar ançaķa tegi keldi iḍi ***yarlıķı*** erdi silerni teŋridin arġan yek. 398r/9=057/014

2. "emir, emir edilen, husus, durum, hal, iş"

ėwdiŋizler mü iḍiŋiz ***yarlıķıŋa***. 125v/5=007/150

yarlıķdın çıķ- "asi olmak, azmak"

ol kün şenbe ķılmaz erdiler kelmez erdi anlarķa andaġoķ sınadımız anlarnı anıŋ birle kim ***yarlıķdın çıķar*** erdiler. 127v/5=007/163

yarlıķdın çıķıġlı "azan, yoldan çıkan, fitne fücur işleyen"

aḍırġıl bizli ara ***yarlıķdın çıķıġlı*** boḍunlar ara. 83v/2=005/025

yarlıķa- "buyurmak, bağışlamak"

yarlıķayur kimke kim tilese taķı ķınar kimni tilese. 37v/1=002/284

yarlıķaġan "daima affeden, tekraren bağışlayan, esma-i hüsna'dan el-Gaffar[557]"

yarlıķaġan sewgen. 440r/8=085/014

yarlıķaġan Taŋrı "bağışlayıcı, mağfiret edici, Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahīm, el-Gafūr"

meger anlar öknüp yandılar anda kėḍin. ėḍgü ķılsalar bütünlükün ***Taŋrı yazuķ örtgen yarlıķaġan*** ol. 255v/2=024/005

yarlıķaġan / bağırsaķ "şefkatli ve merhametli olan Allah, esma-i hüsna'dan, er-Rauf, er-Rahim"

557 "El-Gafru" ve "el-Gufran" lügatta, "örtmek, gizlemek anlamlarına gelmektedir. Çok bağışlayıcı olan Sübhanehu Teâlâ güzellikleri ortaya çıkaran ve çirkinliği örtendir. Günahlar Allah Teâlâ'nın örttüğü çirkinlikler cümlesindendir. İşte bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ günahları örtendir."el-Gaffar" ismi çok çok örten manasında mübalağa ifade edip "Settar" günahları örten anlamında Allah'ı vasıflar. Günahları ne dünyada ne de ahirette yüze vurur (Cemel 2001:46).

ol ol iḍi indürür ḳulı üze belgüler belgülüg çıḳarġu üçün silerni ḳaraŋḳuluḳlardın yaruḳluḳḳa çın Taŋrı silerke ***bağırsaḳ turur yarlıḳaġan*** turur. 397v/6=057/009

yarlıḳaġan/yazuḳ örtgen "merhametli ve günahları affeden Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahim, el-Gaffur"

kim küçese anlarnı Taŋrı küçemeklerinde kėḍin ***yazuḳ örtgen yarlıḳaġan***. 258r/9=024/033

yarlıḳaġan/yazuḳ örtügli "merhametli ve günahları affeden Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahim, el-Gaffur"

ol turur ***yarlıḳaġan yazuḳ örtügli***. 312r/1=033/002

yarlıḳamaḳ bėr- "affetmek, bağışlamak"

bėrdi maŋa andın yarlıḳamaḳ kim yārī bėrür maŋa Taŋrıdın eger yazsa men aŋar arturmas siler maŋa ziyān ḳılmaḳda öŋin. 168v/3=011/063

yarlıḳamaḳ bol- "merhamet etmek"

ozaḳı keçmiş gürūhlarnı körgüler kişilerke köni yol ***yarlıḳamaḳ bolġay*** kim anlar pend alıġlılar. 284v/3=028/043

yarlıḳamaḳ ıḍ- "rahmet olarak göndermek"

ıḍmadımız sėni meger yarlıḳamaḳ ajunluġlarḳa. 241v/9=021/107

yarlıḳamaḳ tatur- "rahmet tattırmak"

ḳaçan ***tatursa*** miz kişilerke ***yarlıḳamaḳ*** sewnürler anıŋ birle. 297r/1=030/036

yarlıḳamaḳ tile- "affedilmeyi istemek"

eger yüz ewürse sen anlardın ***tileyü yarlıḳamaḳ*** iḍiŋdin umar siler anı aygıl anlarḳa oŋay āsān söz. 208r/3=017/028

yarlıḳamaḳ bėr- "affetmek, bağışlamak"

bėrdi maŋa andın yarlıḳamaḳ kim yārī bėrür maŋa Taŋrıdın eger yazsa men aŋar arturmas siler maŋa ziyān ḳılmaḳda öŋin. 168v/3=011/063

yarlıḳayu ḳol- "affedilmek"

ıḍmadımız bir yalavaçdın meger bėlgü üçün Taŋrı yarlıḳıŋa eger anlar ançada küç ḳıldılar özleriŋe kelseler saŋa ***yarlıḳayu ḳolsalar*** Taŋrıda yarlıḳayu ḳolsa anlarnı yalavaç bulġaylar-oḳ Taŋrını tevbe bezerlegen yarlıḳaġan. 66r/5=004/064

yazuḳlarnı yarlıḳa- "günahlarını bağışlamak"

taḳı kim ***yarlıḳayur yazuḳlarnı*** meger Taŋrı. 51r/1=003/135

yarlıḳaġlı l. "merhamet edici, esma-i hüsna'dan er-Rahīm"

erür kėrtgünüglilerke ***yarlıḳaġlı***. 308v/5=033/043

2. "kullarına lütuf ve ihsanı ile iyilikte bulunan, çok itaatkar esma-i hüsna'dan el-Berru[558]"

çın ol ol turur ***yarlıḳaġlı***. 387r/3=052/028

yarlıḳadaçı "merhamet eden, esma-i hüsna'dan er-Rahman[559]"

başlar miz törütgen egtülegen uluġ iḍi atı birle rūzī bėrgen ḳamuġ tepreniglilerke aŋar kėrtgünüŋ sėni ***yarlıḳadaçı***. 2v/2=002

yarlıḳaġanraḳ "bağışlaması sınırsız"

aydı iḍimā! yarlıḳaġıl mėni ḳarındaşımḳa. kigürgil bizni yarlıḳamaḳıŋ içiŋe sen yarlıḳaġanda ***yarlıḳaġanraḳı sen***. 125v/9=007/151

yarlıḳaġu "merhamet etmek, bağışlamak"

yarlıḳaġu üçün saŋa Taŋrı ol kim keçti yazuḳuŋdın ol kim kėḍin ḳaldı tükel ḳılsa niʿmetini meniŋ üze köndürse sėni köni yolḳa. 376r/3=048/002

yarlıḳal- "bağışlanmak"

ayġıl anlarḳa kim tandılar eger yıġılsa siler ***yarlıḳalur*** anlarnıŋ ol kim öŋdün keçti. eger yansalar keçti. ök ozaḳılar -nıŋ oruḳı. 134v/7=008/038

yarlıḳamaḳ1. " merhamet yağdıran Kur'an, er-Rahme[560] "

indürdimiz oḳıġudın anı ol em turur ***yarlıḳamaḳ*** kėrtgünüglilerke arturmas küç ḳılıġlarḳa meger ḳor ziyān. 211r/6=017/082

2." merhamet yağdıran Tevrat, er-Rahmet[561]"

azu ol kişi bolsa belgülüg üze iḍisindin azu keltür aŋar bir tanuḳ andın anda öŋdün mūsā bitigi öŋdün turuġlı ***yarlıḳamaḳ***.....164v/1=011/017

3. "acımak, merhamet etmek"

---

558 "Berr", iyiliği ve hayrı geniş olan, kullarına karşı şefkatli, onlara ihsan eden, iyilikleri bütün yaratıklara yaygın olan, sözünde sadık olan. "El-Berr"; iyilik ve ihsanda bulanandır. Bu kelime hayır ifade eden bütün sıfatlara camidir ve Allah Teâlâ'nın güzel isimlerindendir.El-Berr, lügatta, genişlik demektir. Müfessir ve dilcilere göre el-Berr, lütuf, ihsan ve doğrulukta genişlik, hayır demektir. "el-Berr"'in bir manası da çok itaatkâr demektir. Çoğulu ise "Ebrar" şeklinde gelmektedir (Cemel 2001:132).

559 Allah'ın sıfatlarının başında gelen "esirgeyen, bağışlayan" sıfatı Kur'an'da en sık kullanılmış güzel addır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın isimlerinden hiç birinin Lafza-ı Celal'in yerine kullanıldığını göremiyoruz. Fakat bu isim Lafza-ı Celal'in yerine kullanılmıştır (Cemel 2001:15). Ar. *rahman* Allah'ın kendisiyle vasıflanan olduğu onun merhamet ve acımasına işaret eden bir isimdir. Ar. *rahman*, *rahmet*'ten türedikten sonra "sonsuz merhamet sahibi, acıyan, acımada dengi olmayan" anlamını taşır (Cemel 2001:15). *Rahman* kelimesinin ikilik ve çokluğu yapılamaz. Sözcük Allah'ın *rahim* sıfatı gibi tazim kipiyle kullanılır. Ancak *Rahman*, *Rahim*'den daha kapsamlı ve tazim, ululuk bakımından daha büyüktür. Çünkü *Rahman* sigası Allah'ın nimet büyüklüğünü içine aldığından, daha genel bir anlam ifade eder(Cemel 2001:15).

560 Kur'an rahmettir. İnsanları türlü cehaletlerden, sapıklıklardan kutararak şifâ verdikten başka ruhlarına merhamet de yağdırır. Bundan dolayı hem kurtarıcıdır, hem esirgeyicidir (Türk 2001:99).

561 Kur'an'da İslam dini, cennet, yağmur, nübüvvet, nimet, Kur'an, rızık, yardım, afiyet, sevgi ve iman manalarına gelen rahmet kelimesi, Tevrat'ın bir sıfatı olarak Kur'an'da zikredilmiştir. "O (Kur'an'dan) önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var." Çünkü Tevrât'ın rahmet olması, din ve dünya işlerinde insanları gerçeğe götürmesidir ki, bu sayede rahmet ve sevap hasıl olur. Tevrât, rahmete ve sevaba vesile olduğu için de Rahmet ile vasfedilmiştir (Türk 2001:99).

uşbu şıfatlıġ kişi anlar üze ḍurūd iḍilerindin ***yarlıḳamaḳ***. 18v/3=002/157

4."Kur'an, Kur'an rahmettir. İnsanları türlü cehaletlerden, sapıklıklardan kurtararak şifâ verdikten başka ruhlarına merhamet de yağdırır. Bundan dolayı hem kurtarıcıdır, hem esirgeyicidir"

indürdimiz oḳıġudın anı ol em turur ***yarlıḳamaḳ*** kėrtgünüglilerke arturmas küç ḳılıġlılarḳa meger ḳor ziyān 212r/6=017/082

yarlıḳamaḳ bėr- "merhamet etmek"

bėrdi maŋa andın yarlıḳamaḳ kim yārī bėrür maŋa Taŋrıdın eger yazsa men aŋar arturmas siler maŋa ziyān ḳılmaḳda öŋin. 168v/3=011/063

yarlıḳamaḳ ıḍ- "rahmet olarak göndermek"

ıḍmadımız sėni meger yarlıḳamaḳ ajunluġlarḳa. 241v/9=021/107

yarlıḳamaḳ iḍisi "mağfiret eden, bağışlayan Allah, esma-i hüsna'dan er-Rahim[562]"

çın sėniŋ iḍiŋ ***yarlıḳamaḳ iḍisi*** yme aġrıtġan ḳın iḍisi turur. 352r/4=041/043

yarlıḳamaḳ tatur- "rahmet tattırmak"

biz ḳaçan ***tatursa miz kişike bizdin yarlıḳamaḳ*** sewnür anıŋ birle. 357v/6

yarlıḳamaḳ tile- "merhamet istemek"

ayġıl ne körür siler anı kim oḳır siler Taŋrıda aḍın eger tilese maŋa Taŋrı ziyān nek erürler mü anlar açıġlılar kiterigliler anıŋ ziyānını azu ***tilese maŋa yarlıḳamaḳ*** nek erürler mü anlar anıŋ raḥmetini yıġıġlılar. 338r/7=039/038

yarlıḳamaḳlıḳ "rahmet[563]"

yana uḍu ıḍtımız anlarnıŋ izleri üze yalavaçlarmızını uḍu ıḍḍımız ʿīsānı meryem oġlı bėrdimiz aŋar incīlni ḳıldımız anlarnıŋ köŋülleri içinde uḍu bėrdiler aŋar bağırsaḳlıḳ ***yarlıḳamaḳlıḳ*** ḳorḳmaḳlıḳ özlerindin çıḳardılar anı bitimedimiz anı anlar üze 400r/2=057/027

yarlıḳamaḳlıḳ bėr- "rahmet vermek, rahmet etmek, bağışlamak"

aydı ay meniŋ boḍunum nė körür siler eger bolsa miz bir belgülüg üze iḍimdin ***bėrdi maŋa yarlıḳamaḳlıḳ*** üskindin örtüldi siler üze. 165v/1=011/028

yarlıḳamaḳlıḳ bol- "merhamet etmek"

562 "Rahim" Allah'ın isimlerinden olup rahmet kelimesinden türemiştir. Rahmetin manası, "Allah'ın kullarına acımasıyla onları her türlü zarar, ziyan ve sapıklıktan kurtarıp onları hidayete, mağfiret ve iman şerefiyle nimetlendirmesi" demektir."Rahim, çok çok acıyan manasında mübalağa ifade eder. Rahim, acıma ve tazim ifade eden sigadan gelmiştir. Er-Rahim ismi şerifi Kur'an-Kerim'de sure sayısı kadar, yani 114 defa geçmektedir (Cemel 2001:19).

563 Merhamet ve rahmet kelimeleri; acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, ikamet etmek ve kadının rahminden şikayet etmesi anlamlarına gelen "r-h-m" kökünden türemiştir. İsim olarak; hayır, iyilik, ihsan, nimet ve kalp inceliği demektir. Kur'an'da daha çok "rahmet" kelimesi kullanılmıştır (Karagöz 2005:427)

anıŋ içi bolġay anıŋ içinde ***yarlıḳamaḳlıḳ bolġay*** anıŋ taşı sıŋardın ḳın bolġay. 398r/7=057/013

yarlıḳan- "bağışlanmak, merhamet edilmek"

uḍu barıŋlar aŋa ḳorḳuŋlar bolġay siler ***yarlıḳanġay*** siler. 111r/9=006/155

yarlıḳat- "bağışlatmak, yarlıgatmak"

yarlıḳatu ḳol- "mağfiret istemek"

kim ḳazġansa ḳılsa ėsizlikni azu küç ḳılsa özine yana ***yarlıḳatu ḳolsa*** Taŋrıda bulur Taŋrını yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 71v/8=004/110

yarlıḳatu tile- "af istemek"

yana yanıŋlar andın kim yandı kişiler ***yarlıḳatu tileŋler*** Taŋrıdın. 24r/4=002/199

yarlıḳıġ "yarlık, emir"

bolmaŋlar anlar teg kim unuttılar Taŋrını unutturdı anlarḳa etözleri. anlar turur anlar ***yarlıḳıġdın*** çıḳıġlılar. 405r/6=059/019

yarlıḳıġdın çıḳıġlılar "isyankar, haddi aşanlar, doğru yolda olmayanlar"

bolmaŋlar anlar teg kim unuttılar Taŋrını unutturdı anlarḳa etözleri. anlar turur anlar ***yarlıḳıġdın çıḳıġlılar***. 405r/6=059/019

yarmaḳ "para"

eger bilse siler ***yarmaḳ*** olar ėkki ara ıḍıŋlar bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin bir aḍrıġlı seçigli kişilerindin. 62v/9=004/035

yaru "taraf"

anlardın kim bėrildiler bitig Taŋrınıŋ bitigini arḳaları ***yaru*** ince ḳalı anlar bilmesler. 12r/7=002/101

yaru- "aydınlanmak"

yme ***yaruġay*** yer iḍisi nūrı birle ḳoḍulġay bitig keldürülgey yalavaçlarnı tanuḳlarnı ḥükm ḳılınġay anlar ara könilik birle anlar küç ḳılınmaġaylar. 340v/8=039/069

köz yaru- "göz aydınlığı olmak"

yėgil ḫurmā içgil suw ***yaruġıl közün*** ḳaçan körse sen ādemīdin kimeseni. 224r/9=019/026

közi yaru- "(gönlü) gözü mutluluk dolmak"

yandurdımız anı anaŋḳa ançaḳ ***yarusa anıŋ közi*** ḳaḍġurmaġıl.. 229v/9=020/040

yarumaḳ "parıltı"

sezāraḳ yawuḳraḳ kim ***yarumaḳ*** anlarnıŋ közleri ḳaḍġurmasunlar ḫoşnūd bolsunlar anı kim bėrdiŋ anlarḳa ḳamuġları 309v/2=033/051

yaruḳ (1) "yarık, çatlak"

baḳmazlar mu kökke tepelerinde neteg binā ḳıldımız anı taḳı bezedimiz anı yoḳ aŋar hīç ***yaruḳ***. 382r/2=050/006

yaruḳ (2) 1. "aydınlık, parlak, ışık"

tėggey erdi silerke anlardın ***yazuḳ*** bir biligsizin kigürgü üçün Taŋrı raḥmetiŋe kimni tilese eger aḍırsalar erdi ḳınaġay erdimiz anlarnı tandılar anlarda aġrıtġan ḳın birle 378v/4=048/025

2. "aydınlatıcı, hak yola ışık tutan"

kişilerdin kim nelüklük sözleşür Taŋrı içinde biligsizin ap yme köni yol ap yme bitig ***yaruḳ***. 243r/3=022/008

yaruḳ bitig "aydınlatıcı, hak yola ışık tutan kitap, Kur'an"

kişilerdin kim nelüklük sözleşür Taŋrı içinde biligsizin ap yme köni yol ap yme ***bitig yaruḳ***. 243r/3=022/008

2. "Tevrat[564]"

erdiler keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle bitimiş bitig birle ***bitig birle yaruḳ*** 318v/7= 035/025

3. "İncil[565]"

erdiler keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle bitimiş bitig birle ***bitig birle yaruḳ*** 318v/7= 035/025

yaruḳ bitig "ilahi bir kitap"

kişilerdin kim nelüklük sözleşür Taŋrı içinde biligsizin ap yme köni yol ap yme ***bitig yaruḳ***. 243r/3=022/008

yaruḳ bitig birle "aydınlatıcı, (hak yola) ışık tutan yahut ap açık[566]"

564 Kur'an'da on sekiz yerde geçer. Hepsinde mârife olarak gelmiştir. İki yerde ise Kitap ile birlikte zikredilmiştir. Tevrât'ın Arapça kökenli olup, *el-verâ'dan* geldiği ifade edilse de, gerçekte İbranice bir kelime olup, şeriat ve kanun anlamındaki *Tora*'nın Arapça okunuşudur. Tevrât, önceki semâvî kitapların sadece bir bölümü olan *Kitâb-ı Mukaddes*'in 30 sifirli Eski Ahit kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler de, 50 bablı Tekvîn, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye'dir (Türk 2001:31). Kur'an'a göre Tevrât, Allah'ın Hz. Musa (a.s.)'a, kavmine tebliğ etmesi için topluca indirdiği kitabın adıdır. Bir kitapta olması gereken en güzel hususları kendisinde bulundurmaktadır. Yahûdîler Tevrat'ın birbirinin tamamlayıcısı olduğuna inandıkları beş kitaptan oluştuğunu kabul etmektedirler. Bunlar; Tekvin, Huruç, Tevrat, Sayılar ve Tesniye'dir. Tarihi kayıtlara göre ilk kez Asur Kralı Buhtunnasr Kudüs'ü işgal edince Tevrat nüshalarını yakmıştır. Yahûdîlere göre Azra isimli biri yüz sene sonra Tevrat'ı ezberinden tekrar yazmıştır. Bu nedenle Yahûdîler Azra'yı da peygamber olarak kabul ederler. Bu zatın kur'an'da zikrolunan Hz. Üzeyr olabileceğini düşünenler de vardır. Yine Yahûdî kaynaklarına göre Roma Kralı Artiokus da Filistin'i işgal ettikten sonra Tevrat nüshalarını ikinci kez yaktırmıştır Böylece Tevrat'ın nasıl yazıldığı hususunda net bir bilgi yoktur (Karagöz 2005:660b)

565 "Aydınlatıcı, (hak yola) ışık tutan yahut apaçık" anlamında *İncil* karşılığında kullanılmıştır (Çanga 1999;527).

566 "Aydınlatıcı, (hak yola) ışık tutan yahut apaçık" anlamında *İncil* karşılığında kullanılmıştır (Çanga 1999;527).

eger yalġanḳa tutsalar sėni yalġanḳa tuttı oḳ anlar kim anlarda öŋdün. erdiler keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle bitimiş bitig birle ***bitig birle yaruḳ*** 318v/7=035/025

yaruḳ çerāġ "aydınlık veren, aydınlatan, Hz. Muhammed, Siracün[567]"

oḳıġuçı Taŋrı tapa destūrı birle ***yaruḳ çerāġ*** 308v/6=033/046

yaruḳ otlar "gükyüzündeki ışıklı gök cisimleri"

biz tėgdimiz kökke buldımız anı tolulanmış küḍezçilerdin ḳatıġ ḳavī yme ***yaruḳ otlar***. 425r/7=071/008

yaruḳ yaşıl "yemyeşil"

ėkkegün ***yaruḳ yaşıl***. 394r/3=055/064

yaruḳ yol "şeriat[568]"

tėgmeke ḳıldımız silerde yaruḳ ***yol yoruḳ***. 86v/1=005/048

yaruḳ yol yoruḳ "Allah'ın beyan ve izah buyurduğu husus, yol, şeriat"

tėgmeke ḳıldımız silerde ***yaruḳ yol yoruḳ***. 86v/1=005/048

yaruḳ yulduz "parlak, yıldız"

meger kim ḳapar ḳapmaḳlıḳ uḍusında kelir aŋar ***yaruḳ yulduz***. 325v/2=037/010

yaruḳluḳ 1. "aydınlık"

ay kişiler keldi ök silerke bir ḥüccet iḍiŋizlerdin indürdimiz silerke ***yaruḳluḳ*** belgülüg. 78v/8=004/174

2. "aydınlık, yayılmış ışık, Tevrat, en-Nur[569]"

bėrdimiz ök mūsā ve hārūnḳa aḍırmaḳ bāṭıldın taḳı ***yaruḳluḳ*** taḳı bilig saḳnuḳlarḳa.238v/1=021/048

3. "aydınlık, aydınlık veren, yolunu aydınlatan kitap, İncil, en-Nur[570]"

bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol ***yaruḳluḳ*** könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳlarḳa. 86r/3=005/046

4. "Hz. Muhammed, nurun[571]"

---

567 Peygamberimiz (S.A.V) Hazretlerinin nübüvveti emri vuzuh bulunca ve risaleti ortaya cıkınca, getirdiği şeylerle mü'minlerin ve ariflerin nurlarla doldurması sebebinden mübarek ismine *Siracün* buyruldı (Yeniterzi 1993:189).

568 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

569 Yayılmış ışık manasındaki Nûr lafzı ile, Kur'an'da bazen Tevrat kastedilmiştir. Ki bunu şu iki ayette görmekteyiz: "*Ant olsun biz Mûsâ Ve Hârun'a, takva sahipleri için bir ışık ve öğüt olan Furkân'ı verdik* (Enbiyâ:21/48) ve "... *De ki: Öyleyse Mûsâ'nın insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği...(* En'âm: 6/91), Tevrât'ın Nûr olmasının manası, hükümlerden kapalı ve/veya anlaşılmaz olanları keşfedici olması, tevhid ve nübüvvet gibi hususları açıklayıcı olmasıdır (Türk 2001:100).

570 İncil de dönemindeki sapıklığa düşmüş toplulukları hidayet yoluna götürme bakımından bir ışık, bir kılavuz rolü üstlendiğimden böyle bir isimle anılmıştır(Türk 2001:125).

takı mundağoḳ yarlıġ ıdtımız saŋa cebra'ilni öz yarlıġımızdın bilmez erdiŋ ne ol bitig ap yme kėrtgünmek yoḳ kim ḳıldımız anı ***yaruḳluḳ*** oŋarurmiz anıŋ birle kimni tilese ḳullarımızdın.358r/3=042/052

5.“Kur'an-ı Kerim”

tilerler kim söndürmek Taŋrı yaruḳluḳını aġızları birle tilemes Taŋrı meger kim tükel ḳılmaḳ ***yaruḳluḳnı*** neçeme tilemese tanıġlılar. 142r/2=009/032

6.“hakka götüren deliller”

azu ol kişi kim erdi ölüg tirgüzdimiz anı ḳıldımız aŋar aŋar ***yaruḳluḳ*** yöriyür anıŋ birle kişiler içinde andaġ kim anıŋ meŋizlig ḳaraŋḳuluḳ içinde ermes çıḳıġlı andın. 107r/4=006/122

7.“yakîni celbeden deliller, tanıtıcı ilimler”

biz indürdimiz tevrītni anıŋ içinde köni yol ***yaruḳluḳ***. 85v/5=005/044

8.“şimşek, yıldırım”

ewrer anı kimdin tilese ***yaruḳluḳı*** ėletü yazar közlerni. 259v/3=024/043

9.“nur (aydınlık veya iman yahut hakkı yakînen bilme, hidayet”

Taŋrı dostı turur anlarnıŋ kim kėrtgündiler çıḳarur olarnı ḳaraŋḳuluḳlardın ***yaruḳluḳ*** tapa. 32v/9=002/257

10.“aydınlatan, nura ileten”

ayġıl kim indürdi ol bitigni kim keltürdi anı mūsāḳa ***yaruḳluḳ*** köni yol kişilerke ḳılur siler anı kāġıdlar belgürtür siler anı takı kizler siler üküşini. 103v/6=006/091

11. “İncil[572]”

uḍu keldürdimiz anlarnıŋ izleri üze ʿīsā meryem oġlı könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin bėrdimiz aŋar incīlni anıŋ içinde köni yol ***yaruḳluḳ*** könike tutuġlı anı kim anıŋ yüzi utru tevrītdin köni yol pend saḳnuḳluḳlarḳa 86r/5=005/041

yaruḳluḳ al- “nurlanmak, ışık almak”

ol kün ayġay ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler anlarḳa kim kėrtgündiler körüŋ bizke ***yaruḳluḳ alalım*** silerniŋ yaruḳluḳıŋızdın aytılġay ḳaytıŋlar artıŋızlarḳa tileŋler yaruḳluḳ urulġay anlar üze eḍiz tam aŋar bir ḳapuġ. 398r/5=057/013

yaruḳluḳ belgülüg “Nur Semavî kitap, Kur'an-ı Kerim”

ay kişiler keldi ök silerke bir ḥüccet iḍiŋizlerdin indürdimiz silerke ***yaruḳluḳ belgülüg***. 78v/8=004/174

---

571 Peygamber efendimizin mübarek vücutlarının kendisi nur olup bütün yaratıkların nuru onun nurundan olduğu için mübarek isimlerine *Nūrün* denilmiştir (Yeniterzi 1993:193).

572 “Aydınlatıcı, (hak yola) ışık tutan yahut apaçık” anlamında *İncil* karşılığında kullanılmıştır (Çanga 1999;527).

yarukluk bitig "Kur'an-ı Kerim"

ay bitig idileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke üküşi anıŋdın kim kizler erdiler bitigdin keçrür üküşdin. keldi ök silerke Taŋrıdın ***yarukluk*** bitig belgülüg. 82r/7=005/015

yarukluk keltür- "ışık getirmek, aydınlatmak"

ayġıl ne körür siler eger ḳılsa Taŋrı siler üze tünni tutaşı ḳıyāmet künike tėgi kim ol Taŋrı Taŋrıda aḍın ***keltürse silerke bir yarukluk***. 286v/9=028/071

yarukluk ḳıl- "aydınlatmak, ışık vermek"

azu ol kişi kim erdi ölüg tirgüzdimiz anı ***kıldımız aŋar aŋar yarukluk*** yöriyür anıŋ birle kişiler içinde andaġ kim anıŋ meŋizlig ḳaraŋḳuluḳ içinde ermes çıḳıġlı andın.107r/4=006/122

yarukluk tile- "ışık aramak, nur aramak"

ol kün aygay ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler anlarḳa kim kėrtgündiler körüŋ bizke yaruḳluḳ alalım silerniŋ yaruḳluḳıŋızdın aytılġay ḳaytınlar artıŋızlarḳa ***tileŋler yarukluk*** urulġay anlar üze eḍiz tam aŋar bir ḳapuġ. 398r/6=057/013

yarukluk yarukluk üze "parıl parıl"

anıŋ yaġı yarutu yaḍar neçeme tėgmese aŋar ot. ***yarukluk yarukluk üze***. 258v/5=024/033

yaruklukdın ḳaraŋḳuluḳḳa çıḳar- "aydınlıktan karanlığa çıkarmak"

anlar kim tandılar anlarnıŋ dost Taŋrıda aḍınḳı tapunġu ***çıḳarurlar olarnı yarukluḳdın ḳaraŋḳuluḳḳa***. 33r/1=002/257

yaruklukını ḳıl- "ışığı yaratmak"

Taŋrı sipās Taŋrıḳa ol kim yarattı köklerni yerni ***kıldı ḳaraŋḳuluḳlarını yaruklukını.*** 95v/3=006/001

yaruklukını tükel ḳıl- "nurunu tamamlamak"

tilerler kim söndürmek Taŋrı yaruḳluḳını aġızları birle tilemes Taŋrı meger kim ***tükel kılmaḳ yaruklukını*** neçeme tilemese tanıġlılar. 142r/2=009/032

yarul- "parıldamak, aydınlanmak"

yme kündüz ḳaçan ***yarulsa*** anı. 444r/4=091/003

yaruluḳ "nur, parlaklık, aydınlık"

anlar kim kėrtgündiler teŋrike yalavaçlarıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler tanuḳlar idileri üskinde anlarḳa bolġay terleri ***yaruluḳları***. 399r/1=057/019

yarut- "aydınlatmak"

yaşın ḳapa yazar körgülerini neçe kim ***yarutsa*** anlarḳa yörirler anıŋ içinde. 3v/8=002/020

yarutuġlı "nurladıran, nur kaynağı, esma-i hüsna'dan en-Nūr[573]"

Taŋrı köklerinin nūrı yaʿnī ***yarutuġlı*** yme yerniŋ. 258v/1=024/035

yarutuġlı ay "aydınlatan, ışık veren, aydınlatıcı, açıklığa kavuşturan, apaçık, nurlu, parlak"

ḳutluġluḳ ol iḍi ḳıldı kökde yulduzlar taḳı ḳıldı anıŋ içinde çerāġlar taḳı ***yarutuġlı ay***. 266r/7=025/061

yarutu yaḍ- "ışıtmak, aydınlatmak"

anıŋ yaġı ***yarutu yaḍar*** neçeme tėgmese aŋar ot. 258v/4=024/035

yas "zarar, ziyan"

aydılar ***yas*** yoḳ biz iḍimizke yandaçılar miz. 269r/7=026/050

yas iḍileri "malları ve canlarıyla cihad edenler"

tüz bolmas olduruġlılar kėrtgünüglilerdin ***yas iḍilerinde*** aḍın ḳatıġlanıġlılar Taŋrı yolı içinde öz mālları birle öz tenleri birle. 70r/1=004/095

ḳor yas ḳıl- "zarara uğramak"

aḍınatġaylar oḳ Taŋrı yaratıġını kim tutsa iblīsni èş dost Taŋrıda aḍın ***ḳor yas ḳıldı*** oḳ belgülüg yas ḳor ḳılmaḳ. 72v/7=004/119

yas ḳıl- "zarar vermek"

körmezler mü ḳaytarmamaḳ anlar tapa. söz erk yetmes anlarḳa ***yas ḳılu*** ap yme asıġ ḳılu. 232v/8=020/089

yas ḳılıġlı 1. "zarar verici, ziyana sokan"

yawuz rāzlaşmaŋ yek turur ḳaḍġuluġ bolġu üçün anlar kim kėrtgündiler ermes ***yas ḳılġalı*** anlarḳa nerse meger Taŋrı destūrı birle. 401v/6=058/010

2. "ziyana uğratan, zayi eden"

aydılar ol andaġ erse yanmaḳ ermiş ***yas ḳılıġlı***. 434v/5=079/012

ḳor yas tegür- "zarara uğratmak"

olturtuŋlar ol uraġutlarnı ol yėrde kim siler oldurdıŋızlar baylıḳıŋızlardın ***ḳor yas tegürmenler*** anlarḳa tar ḳılmaḳıŋız anlar üze. 414r/1=065/006

yas yoḳ "zararı yok, dert değil"

aydılar ***yas yoḳ*** biz iḍimizke yandaçılar miz. 269r/7=026/050

yaslıġ "zarar, ziyan"

yaslıġ bolsun "zarar görsün[574]"

573 Nur, ışık, ışığın şuası, yayılması veya yayılan ışık demektir (Pehlivan 2005:106).Allah (c.c.) sadıkların kalbini tevhidiyle nûrlandırır. Hak Teâlâ yerde ve gökte yarattığı nûrlarla gök ve yerleri nûrlandırdı(Cemel 2001:151).

574 Hz. Peygamber (s.a.v), kendisine yakın akrabasını uyarma emri gelince Safâ Dağı'na çıkıp Kureyş'in ileri gelenlerini çağırdı. Onları tevhide davet etti. İçlerinden amcası Ebû Leheb. "Yuh sana! Elin kurusun! Bizi bunun

yaslıġ bolsun ebū lehebnüŋ ėkki eli yme yaslıġ bolsun. 450v/3=111/001

yaslıġlıġ "zarar, ziyan"

aydı nūḫ yalavaç iḍimā! anlar mėnim sözüm tutmadılar uḍu bardılar aŋar kim arturmadı aŋar neki tawarı oġlı ḳızı meger ḳor ***yaslıġlıġ*** al ėttiler uluġ al ėtmek.424r/9=071/021

yaşlun- "divanda durur gibi durmak, dayanmak"

anlar kim tünerler yaʿnī ***yaşlun yandın*** iḍilerinė yüknü aḍaḳın turu. 266v/1=025/064

yasmuḳ "mercimek"

ançada aydınızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋde çıḳarsun bizke andın kim ündürür yer zarġunzdın ḫıyārdın buġdayından ***yasmuḳından*** soġanından. 7v/7=002/061

yaş (1) "göz yaşı"

yüz ewürdiler közler ḳışar ***yaşdın*** ḳaḍġun bulmamaḳları birle anı kim ribāmlasalar. 148v/5=009/092

yaş (2) "ömür, çağ"

taḳı sözleyür kişilerke bėşik içinde taḳı orta ***yaşda*** taḳı eḍgülerdin. 42v/5=003/046

yaş bėril- "ömür verilmek, yaşatılmak"

sewer anlarda biri eger ***yaş bėrilse*** miŋ yıl. 11v/8=002/096

yaş (3) "taze"

tėgme birindin yėr siler ***yaş*** ėt çıḳarur siler ėtigler keḍer siler anı. 317v/7=035/012

yaş et "taze et"

tėgme birindin yėr siler ***yaş ėt*** çıḳarur siler ėtigler keḍer siler anı. 317v/7=035/012

yaş ḫurmā ėmdi ewdülmiş "ağaçlardan devşirilen meyveler"

arḳa ırġaġıl seniŋ tapa ḫurmā yıġaçınıŋ tüpini tüşsün seniŋ üze ***yaş ḫurmā ėmdi ewdülmiş***. 224r/9=019/025

yaş ot "çayır, ot, bitki"

yėmiş ***yaş ot***. 436r/5=080/031

yaş- "gizlenmek, saklanmak"

yaşa kizlenür boḍunından yawuzluḳdın ol kim sewünç bėrildi aŋar. 199v/9=016/059

yaşa kizlen- "saklanmak, gizlenmek, halkın içerisine çıkamamak"

yaşa kizlenür boḍunından yawuzluḳdın ol kim sewünç bėrildi aŋar. 199v/9=016/059

yaşıl "yeşil"

körmes mü sėn bütünlükün Taŋrı indürdi kökdin suw boldı yer ***yaşıl***. 247v/2=022/063

---

için mi çağırdın? Deyip gelenleri dağıttı. Asıl adı ʿAbdu'l-ʿUzzâ olan bu adama çabuk kızıp kızardığından dolayı Ebû Leheb=Alev Babası lakabı verilmiştir (Ateş 1975:1055b).

kök yaşıl çıḳar- "taze bitkiler bitirmek"

çıḳardımız andın ***kök yaşıl çıḳardımız*** andın miŋeşmiş ewün. 104v/8=006/099

yaşıl barçın "yeşil ipek"

anlarnıŋ öŋinleri üze yuwḳa tawar tonlar ***barçın yaşıl*** ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/7=076/021

yaşıl bol- "yeşil olmak, yeşile dönüşmek"

körmes mü sèn bütünlükün Taŋrı indürdi kökdin suw ***boldı yer yaşıl***. 247v/2=022/063

yaşıl kök buġday başları "sünbül, başak"

yūsuf ay çın sözlüg tükel uḳturġıl biziŋke yèti semüz sıġırlar içinde yèyürler anı yèti aruḳ uḍlar taḳı yèti ***buġday başları yaşıl kök*** aḍınlar ḳuruġlar. 177r/8=012/046

yaşıl yaḫşı nihālī "(Cennetlikler için) yeşil yastık"

tayanmışlar töşekler üze ***yaşıl yaḫşı nihālīler*** üze. 394v/1=055/076

yaşıl yufḳa tawardın kedimler ked- "(Cennet ehli için) yeşil ipekten giysiler giymek"

anlar tururlar anlarḳa turur ürüklük būstānları aḳar anıŋ altınlarından arıḳlar bilezük urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın ***keḍerler keḍimler yaşıl yufḳa tawardın*** taḳı ḳalın tawardın tayanıġlılar anıŋ içinde taḫtlar üze. 217r/6=018/031

kök yaşıl çıḳar- "taze bitkiler bitirmek"

çıḳardımız andın kök yaşıl çıḳardımız andın miŋeşmiş ewün. 104v/8=006/099

yaşın "şimşek"

yaşın ḳapa yazar körgülerini neçe kim yarutsa anlarḳa yörirler anıŋ içinde. 3v/7=002/020

yaşın ḳıl- "yıldırım göndermek"

azu ḳuyuġlı yaġmur teg kökdin anıŋ içinde ḳaranġuluḳlar kök etmeki ***yaşın ḳılurlar***. 3v/6=002/019

yaşınnı körkit- "şimşeği göstermek"

ol ol iḍi kim ***körkitür silerke yaşınnı*** ḳorḳıtmaḳ umdurmaḳ örletür ḳoparur aġır yüklüg bulıtlarnı. 184r/7=013/012

yaşın- "gizlenmek"

biliŋler anlar ükerler köküzlerini ***yaşınsalar*** andın. bilgil ol uġurda örtürler tonlarını. 163r/8=011/005

yaşlıġ "yaş, dönem, çağdaş"

anlar üskinde közleri yümügli ḳızlar bir ***yaşlıġlar*** erür. 333v/2=038/052

yaşna- "parlamak"

taḳı ḳıldımız çerāġ ***yaşnaġan***. 433v/2=078/013

yaşnaġan çerāġ "lâmba, ışık verici madde"

takı ḳıldımız ***çerāġ yaşnaġan***. 433v/2=078/013

yaşnaġan çerāġ ḳıl- "parıl parlayan bir lamba yaratmak (güneş)"

takı ***ḳıldımız çerāġ yaşnaġan***. 433v/2=078/013

yaşnaġlı ot çaḳmaḳı "ateş çıkaran"

yme yögrürde toynaḳıdın ***ot yaşnaġlı çaḳmaḳındın***. 447v/9/002

yaşnaġlı yulduz "halkı hak dine vh doğru yola irşat eden, Hz. Muhammed, en-necm'üs-sākib[575]"

yulduz turur yaşnaġlı. 440v/5=086/003

yaşru "gizli, gizlice"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa ***yaşru*** meger kim aymaḳıŋızlar sözni kereklig. 29v/2=002/235

yaşru açuḳluġ it- "def etmek, kaldırmak, ayırmak"

rūzī bėrdimiz anlarḳa ***yaşru açuḳluġ iterler*** ėdgülük birle ėsizlikni anlar tururlar anlarḳa sarāy soŋı. 185v/2=013/022

yaşru ay- "çıtlatmak, üstü kapalı söylemek"

bildi Taŋrı siler yāḍ ḳılur siler anlarḳa yoḳ kim üd vaʿde ḳılmaŋ anlarḳa ***yaşru meger kim aymaḳıŋızlar*** sözni kereklig. 29v/2=002/235

yaşru ayt- "gizlice söylemek, fışıldaşmak"

yaşru aytarlar erdi rāzlarını anlar kim küç ḳıldılar. 235v/6=021/003

yaşru baḳ- "gizlice bakmak, göz atmak"

körgey sėn anlarnı ʿarża ḳılnurlar anıŋ üze başları ḳuḍı kemşip uçuzluḳdın ***baḳarlar köz uçıdın yaşru***. 357r/8=042/045

yaşru iş "sır, gizlilik, nikâh"

azu saḳnurlar biz ėşitmes miz anlarnıŋ ***yaşru işlerini*** takı āşkārā sözlemişlerni. 363r/1=043/080

yaşru sözle- "gizlice konuşmak, gizlice söylemek"

ḳaçan ***yaşru sözledi*** erse yalavaç amarı cüftleriŋe bu sözni sözni ḳaçan uḳturdı erse anı āḳārā ḳıldı anı Taŋrı anıŋ üze uḳturdı ḥafṣa ʿāyşeḳa yana yüz ewürdi bir ançadın. 415r/2=066/003

yaşru tut- "gizli tutmak, gizlemek"

575 Necm, yıldız demektir, Sâkib de delici anlamındadır. Gece karanlığı bütün dünyayı bürüyüp hiçbir şey görünmez iken gökteki yıldızlara bakılınca bir takım yıldızların nurunun parladığını görürüz. Sanki nurlarıyla karanlığı delerler ve bizlere görünürler. Peygamber Efendimiz (S.A.V) da halkı Hak dine ve doğru yola irşat edip Hüdâ'nın rahmetine ve Cennet-i Âlâya ve Allah'ın rızasına ümmetini kavuşturduğu için yıldıza benzetilip mübarek isimlerine En-Necm'üs-Sākib denilmiştir (Yeniterzi 1993:186).

aydı ay sewünçi bu oġlan turur ***yaşru tuttılar*** anı bir satġuluġ nek. 174v/5=012/019

yaşrut- "gizlemek, gizli tutmak"

yaşruttı anı yūsuf özi içinde belgürtmedi anı anlarķa aydı siler ėsizrek orundın. 179v/8=012/077

yaş(u)r- "gizlenmek, saklanmak"

yaşrurlar kişilerdin taķı yaşurmaslar Taŋrıdın.71v/3=004/108

yat "yabancı"

tapıŋlar Taŋrıķa ortaķ ķatmaŋlar aŋar nerseni ataķa anaķa ėdgülük ķılmaķ yawuķluķ iḍisiŋe atasızlarķa çıġaylarķa ķoŋşıķa yawuķluķ iḍisi ***yat*** koŋşıķa yanındaķı ėşiŋe yol oġlanıŋa negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/4=004/036

yat ķoŋşı "uzak komşu"

tapıŋlar Taŋrıķa ortaķ ķatmaŋlar aŋar nerseni ataķa anaķa ėdgülük ķılmaķ yawuķluķ iḍisiŋe atasızlarķa çıġaylarķa ķoŋşıķa yawuķluķ iḍisi ***yat koŋşıķa*** yanındaķı ėşiŋe yol oġlanıŋa negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/4=004/036

yat- "yatmak"

ķaçan tėgse kişilerke ziyān oķır bizni yanın ***yaturda*** azu oltururda azu aḍaķın tururda. 154r/3=010/012

yatġan yer "yatacak yer, yatak"

ayġıl eger bolsa erdiŋiz ėwleriŋiz içinde çıķġay erdi anlar kim bitildi anlarnıŋ üze öldürmek ***yatġan yerlerine***. 53r/2=003/154

yata- "yabancı görmek, haset etmek, kıskanmak"

azu ***yatarlar*** mu kişilerni anıŋ üze kim bėrdi anlarķa Taŋrı anıŋ artuķluķından bėrdimiz ök ibrāhīm boḍunıŋa bitigni könilik bütünlükni bėrdimiz anlarķa uluġ mülk. 65r/1=004/054

yatġu "ikamet etme, yatma"

anlarıŋ ***yatġu*** yerleri tamuġ ol. 70r/6=004/097

yatġu namāzda kėḍin "gece karanlığının başlangıcı"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ķoḍur siler tonlarıŋızını kün ortasından yana ***yatġu namāzda kėḍin***. 260v/9=024/058

yatġu namāzı "yatsı namazı"

taŋ namāzıda öŋdün ol uġurda kim ķoḍur siler tonlarıŋızını kün ortasından yana ***yatġu namāzda*** kėḍin. 260v/9=024/055

yatġu namāzı vaķtı "gündüzün sonu, akşam"

aŋar ol ögdi aymaķ kökler içinde yer içinde ***yatġu namāzı vaķtıŋa*** tėgse siler kün orta namāzıŋa tėgse siler. 295v/1=030/018

yatġu yer 1.“ikamet etme yeri, Cehennem[576]"

ḳopa turur yanları ***yatġu yerlerdin*** oḳırlar Taŋrılarını ḳorḳu umanu anıŋdın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa yatururlar. 303r/4=032/016

2.“yatak”

yme ol ḳunçuylar bilir siler yazuḳlarını pend bėriŋler anlarḳa kesiŋler olarnı ***yatġu yerler*** içinde uruŋlar olarnı. 62v/7=004/034

yatġur- “yatırmak, uyutmak”

aydılar ant içtiler Taŋrı tapa ***yatġurġay*** oḳ miz anı yaʿnī kėçe öldürgey miz yana ayġay oḳ miz boḍunıŋa tanuḳ bolmadımız ewi boḍunı yoḳaḍmış yerde. 277v/8=027/049

yatḳu “ikamet etme, yatma”

tamuġḳa kigürgeyler nėme yawuz ***yatḳu*** yer. 333v/4=038/056

yawuz yatḳu yer “kötü bir yer olan Cehennem[577]”

tamuġḳa kigürgeyler nėme ***yawuz yatḳu yer***. 333v/4=038/056

yatur- “harcamak, tüketmek, sarf etmek”

ḳopa turur yanları yatġu yerlerdin oḳırlar Taŋrılarını ḳorḳu umanu anıŋdın kim rūzī bėrdimiz anlarḳa ***yatururlar***. 303r/5=032/016

yaʿūḳ (<A.) “Nuh kavminin putlarından, at şeklinde olan birinin adı[578]”

yaʿūḳ atlıġ but “Nuh kavminin putlarından, at şeklinde olan birinin adı”

aydılar ḳoḍmaŋlar oḳ Taŋrılarıŋızını ḳoḍmaŋlar oḳ vedd atlıġ butnı taḳı suvāʿ atlıġ butnı taḳı yaġūṣ atlıġ butnı taḳı ***yaʿūḳ atlıġ butnı*** taḳı nesr atlıġ butnı. 24v/2=071/023

yaw- “ateş yakmak”

yme anlar kim żıhār andı içerler uraġutlarından yana yanarlar aŋar kim aydılar āzād ḳılmış kerek bir tutmış ḳarabaş bir ėkkindi ***yawmasda*** burun. 400v/7=059/003

yava “boş, kuru”

---

576 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

577 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

578 Bunlardan “Vedd, Süva, Yegus, Yeuk, Nesr” Nuh kavminin putları olup sırasıyla erkek, kadın, arslan, at ve akbaba şeklinde yapılmış heykellerdi. Her biri bir kabileye hastı. Bu putlar, daha sonra Araplara da geçmiş, çeşitli Arap kabileleri bunlara tapmaya başlamışlardı. Araplardaki putçuluğun altyapısını oluşturması ve kimi Arap kabilelerinde bu putlara hala tapılıyor olması onların adlarının Kur'an'da geçmesine neden olmuştur (Akpınar 2002:58)

yava bol- "boşa gitmek"

anlar kim ***yava boldı*** anlarnıŋ ḳatıġlanmaḳları dünyā içinde anlar sėznürler anlar ėdgülük ḳılurlar işin. 222r/9=018/104

yava ḳıl- "boşa çıkmak, boşa çıkarmak"

anlar kim tandılar yandılar Taŋrı yolından ***yava ḳıldı*** işlerni. 372v/4=047/001

yavaş "yumuşak huylu, iffetli, mülayim"

yana arıġ bolmışlar kėrtgünügli ḳunçuylardın yana arıġlar ***yavaşlar*** anlardın kim bėrildiler bitigni silerde öŋdün ḳaçan bėrse siler olarḳa terlerini. 80v/1=005/005

yawaşlıḳ "yumuşak huyluluk ***bkz.*** yavaşlıḳ"

yawaşlıḳ ḳıl- "iffetini korumak, iffetli olmak, çekingen durmak, sakınmak, çekinmek"

yawaşlıḳ ḳılsun anlar kim bulmaslar nikāḥnı muŋsuz ḳılġınçaḳa tėgi Taŋrı artuḳluḳından. 258r/4=024/033

yavaşlıḳ "iffetlilik, iffet sahibi olma ***bkz.*** yawaşlıḳ"

yavaşlıḳ ḳıl- "iffetli olmak"

yėmeŋler anı artayu ėweklikin kim ulġarġaylar tėp. kim bolsa muŋsuz ***yavaşlıḳ ḳılıp*** özin yıġsun. 58v/2=004/006

yawlaḳ "kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün"

uzun tünni çın bular sewerler bu ajunnı ḳoḍarlar arḳalarında bir kün ***yawlaḳ*** ağır yük. 431v/4=076/027

yawlaḳ aġır yük "çok ağır, çok zahmetli"

uzun tünni çın bular sewerler bu ajunnı ḳoḍarlar arḳalarında bir kün ***yawlaḳ aġır yük***. 431v/4=076/027

yawlaḳ düşvār kün "çok çetin gün (Kıyamet günü)"

köz uruġlılar oḳıġlıḳa. ayurlar kāfirler bu ***yawlaḳ düşvār kün*** turur. 390r/9=054/008

yawlaḳ ḳara "kapkara, simsiyah"

körmez mü sėn bütünlükün Taŋrı indürdi kökdin suwnı çıḳardımız anıŋ birle yėmişler türlüg türlüg könleri taġlardın yollar ürüŋler ḳızıllar türlüg türlüg meŋizleri nėme ***yawlaḳ ḳaralar***. 319r/1=035/027

yawlaḳ tarmaḳ "darmadağın etmek, dağıtmak"

tardımız anlarnı ***yawlaḳ tarmaḳ***. 313v/4=034/019

yawlaḳ yalınlıġ ot "Cehennem ateşi, alevli Cehennem ateşi"

terk küyürgey ***otḳa yawlaḳ yalınlıġ***. 450v/4=111/003

yawlaḳ sew- "düşkün olmak, aşırı bir şekilde sevmek"

sewer siler tawarnı ***yawlaḳ sewmek***. 443r/3=089/020

yawu- 1. "yaklaşmak"

yawudı kişilerke saḳışları anlar osanuḳ içre yüz ewrügliler. 235v/4=021/001

2. "çok yaklaşmak, pek yakın olmak, salih amel ile Allah'ın rızasını kazanmak, Allah katında yakınlık sağlamak"

yawudı kişilerke saḳışları anlar osanuḳ içre yüz ewrügliler. 235v/4=021/001

yawumaḳ "temas, dokunma"

aydı barġıl çın saŋa tiriglik içinde aymaḳıŋ ***yawumaḳ*** yoḳ. 233r/7=020/097

yawumış bol- "pek yakın olmak, çok yaklaşmak"

azu körmesler mü kökler yerler erkligliki içinde. ol kim yarattı Taŋrı nersedin meger bolġay ***yawumış bolġay*** urulmış vaḳtları ḳayu sözke anda kėḍin kėrtgünürler. 129v/6=007/185

yawuḳ 1."yakın, eş dost"

ermes mü taŋ atmaḳı ***yawuḳ*** ḳaçan keldi erse yarlıġımız ḳıldımız anıŋ üstünini astın yaġdurdımız anıŋ üze taşlar toprakḍın yıġılmış başı bir biri üze. 169r/1=011/081

2."ibadet yahut hayırlı amel gibi Allah'ın rızasına yaklaştırcı, Allah katında yakınlık, sağlayıcı husus"

yawuḳ mu turur azu ıraḳ mu ol kim vaʿde ḳılur siler. 242r/2=021/109

3."zaman yönünden yakınlık"

anlar teg kim anlarda burun erdiler ***yawuḳ*** tattılar işleriniŋ ḳını anlarḳa ḳın turur aġrıtıġlı. 404v/9=059/015

yawuḳ bol- "yaklaşmak, yakınlaşmak"

bildürür saŋa bolġay kim uluġ kün ***bolur yawuḳ***. 311r/2=033/063

yawuḳ kel- "yaklaşmak, yakına gelmek"

yawuḳ kelmeŋler zenīke ol erür yawuz iş. 208r/8=017/032

yawuḳ kelmiş kün "Kıyamet, Kıyamet günü"

ḳorḳutġıl anlarnı ol ***yawuḳ kelmiş künke*** ançada köŋüller boġuş başlarıŋa tegmiş bolur öfke ḳuḍı siŋrigliler. 343r/3=040/018

yawuḳ ḳılın- "yaklaştırılmak, yakınlaşştırılmak"

ol vaḳtın kim aydı ferişteler ay meryem ḥaḳīḳat üze Taŋrı müjde bėrür saŋa kelime birle andın anıŋ atı mesīḥ meryem oġlı ʿīsā şerīf dünyāda taḳı ol cihānda ***yawuḳ ḳılınmışlardın***. 42v/5=003/045

yawuḳ kör- "yakından görmek, yakın görmek"

körür miz anı yawuḳ. 422r/5=069/007

yawuḳraḳ "daha yakın, en yakın"

ḥaḳīḳat üze ḫalḳlarnıŋ ***yawuḳraḳı*** ibrāhīmḳa anlar kim uydılar aŋa taḳı bu peyġāmber taḳı anlar kim bittiler.44v/6=003/068

yawuḳluḳ "yakınlık; akrabalık"

taş yörir ʿarablardın kimi bar kėrtgünür Taŋrıḳa kėḍinki künke tutar anı kim ribāmlar yawuḳluḳ Taŋrı üskinde yalavaçnıŋ alḳışları. bilgil ol kim ***yawuḳluḳ*** ol anlarḳa. 149r/8=009/099

yawuḳluḳ iḍisi 1. "akrabalar, yakınlar, akrabalık, karabet, yakınlık, zeviʾl- ehrâm[579]"

yana anlar kėrtgündiler anda kėḍin ėw barḳdın çıḳtılar ḳatıġlandılar siler birle anlar silerdin ol. ***yawuḳları iḍileri*** amarıke.137r/9=008/075

2. "çok yakın komşular, yakın komşular, carizü'l karibe[580]"

tapıŋlar Taŋrıḳa ortaḳ ḳatmaŋlar aŋar nerseni ataḳa anaḳa ėḍgülük ḳılmaḳ ***yawuḳluḳ iḍisiŋe*** atasızlarḳa çıġaylarḳa ḳoŋşıḳa yawuḳluḳ iḍisi yat koŋşıḳa yanındaḳı ėşiŋe yol oġlanıŋa negü kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz. 63r/2=004/036

yawuḳluḳ aḍaşıŋa bėr- "yakın akrabaya vermek"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḍgülük birle ***bėrmek yawuḳluḳ aḍaşıŋa*** yıġar yawuz işdin bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

yawuḳluḳ iḍisi "akraba[581]"

yüḍmes yazuḳ ḳılıġlı taḳı biregü yükini. eger ündese aġır yüklüg yükiŋe kötrülmes andın nerse neçeme bolmasa ***yawuḳluḳ iḍisi***. 318r/8=035/18

yawuḳluḳ iḍileri "akrabalar, yakınlar"

bėrgil ***yawuḳluḳ iḍileriŋe*** aŋar yaraşı çıgayḳa yolda buzulmışlarḳa teŋde keçürmegil teŋde keçürmek. 208r/1=017/026

yawut- "yaklaştırmak, yakınlaştırmak"

ermez tawarıŋızlar apʿayāllarıŋız ol nek ***yawutsa*** silerni biziŋ üskümizde yaḳınlıḳ meger kim kėrtgünse taḳı ḳılsa ėḍgü iş. 315r/4=034/037

yawutmaḳ "yakınlaşma, yakın olma"

anlar kim tuttılar anda aḍınnı dostlar tapunmasmiz anlarḳa meger yaḳın ḳılsalar bizni Taŋrıḳa ***yawumaḳ***. 335r/2=039/003

---

579 Akrabalık ile ilgili kavramlardan biri olan "zeviʾl-erhâm", "zû" ve "rahim" kelimelerinin çoğul şekillerinden meydana gelen bir tamlamadır. "Er Rahımü": Kadının rahmi demektir. Tek bir rahimden çıkmış olmaları yönüyle yakın olanlar için kullanılan bir kavramdır. Sözlük anlamı itibariyle hısımlık bağına sahip kimseler, nesep hısımları demek olan zeviʾl-erhâm, İslam mirâs hukukunda "ashâb-ı ferâiz" ve "asabe" gruplarına dahil olmayan kan hısımlarını ifade eden bir terimdir. Meselâ kızın çocukları, hala, teyze, dayı, kız ve erkek kardeşlerin çocukları (yeğenler) bu grupta yer alırlar (Öncel 2003:7).

580 Akrabalığı ifade eden kelimelerden biride Carizü'l Karibe'dir. Carizü'l Karibe soyca akrabalığı ifade etmektedir(Öncel 2003:11).

581 Arapçada "yakın" anlamına gelen "karib" kelimesinin çoğuludur. "yakınlar" anlamına gelir. Akraba iki kısma ayrılmıştır. 1. Nesep yönünden akraba olanlar, 2. Evlilik yönünden akraba olanlar. Anne, baba, çocuklar, örfte akraba tarifine alınmamıştır (Hikmet Neşriyat 1993:47).

yawutul- "yaklaştırılmak, yakınlaştırılmak"

yawutuldı uştmaḫ saḳnuḳlarḳa 270v/1=026/090

yawutulmışlar "yaklaştırılmış, yakınlık kazanmış, Allah katında yüksek bir dereceye ve ulvî bir mertebeye nail olmuş kimseler"

anlar tururlar iḍike ***yawutulmışlar***. 394v/9=056/011

yawuz 1. "kötü, fena"

ayġıl nème ***yawuz*** fermānlanur silerke anı kėrtgünmeŋizler eger erse siler kėrtünügliler. 11v/3=002/093

2."kötü, çirkin, kötülük, nâhoş"

uluġsıġlıḳ ḳılur yer içinde yme ***yawuz*** uġrag . 320r/9=035/043

3."büyük küçük her türlü günah, kötü, zararlı, kötülük"

kim yazuḳ keçrü bağışlayu ḳolsa ***yawuz*** bağışlayu ḳolmaḳ bolġay aŋar ülüş andın. 68r/9=004/085

yawuz al ḳıl- "hile yapmak, tuzağa düşürmek"

anlar yawuz al ḳılurlar ***yawuz al ḳılmaḳ***. 441r/1=086/015

yawuz amrulġu yer "Cehennem[582]"

aydılar yoḳ siler sewünç bolmasun silerke. siler öŋdün siler keldiŋizler aŋar biziŋke nème ***yawuz amrulġu yer*** ol. 333v/7=039/032

yawuz ataġ at "kötü ad, kötü lakap"

ʿayb ḳılmaŋlar bir ėkkindiŋizlerni oḳımaŋlar ***yawuz ataġ at*** birle. 380v/5=048/011

yawuz ataġ at birle oḳı- "takma atla çağırmak, lakap takmak" ʿayb ḳılmaŋlar bir ėkkindiŋizlerni ***oḳımaŋlar yawuz ataġ at birle***. 380v/5=048/011

yawuz bağışlayu ḳol- "kötülükleri affetmek"

kim yazuḳ keçrü ***bağışlayu ḳolsa yawuz*** bağışlayu ḳolmaḳ bolġay aŋar ülüş andın. 68r/9=004/085

yawuz bėrilmiş açıġ "lanet[583]"

nème ***yawuz bėrilmiş açıġ*** ol öz alur ḳıyāmet ot birle. 171v/2=011/099

yawuz boḍun "yoldan çıkan Lut kavmi"

anlar erdiler ***yawuz boḍun*** yarlıġdın çıḳıġlılar. 239v/6=021/074

582 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hem cinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

583 Sözlükte "kovma, hayırdan uzaklaştırma" anlamına gelen lanet, dini bir kavram olarak dünyada Allah'ın rahmet ve yardımını kesmesi, ahrette ise cezalandırması demektir. Allah'ın dışındaki varlıkların laneti ise, genelde beddua anlamını taşımaktadır (Karagöz 2005:394).

yawuz ḫükm ḳıl- "kötü hüküm vermek"

nėme ***yawuz ḫükm*** ḳılurlar. 289r/1=029/004

yawuz ėsiz "kötü, fena"

bilgil nėme ***yawuz ėsiz*** yazuḳ ḳılırlar 197r/9=016/025

yawuz ėsiz ḳın "en kötü azap"

anlar tururlar anlar anlarḳa ***yawuz ėsiz ḳın*** anlar kėḏinki içinde anlar ḳorḳuġlılar 274v/8=027/005

yawuz ėsiz yanış yer "(Cehennem) kötü bir gidiş yeri"

kim ḫilāf ḳılsa yalavaçḳa belgürmişde kėḏin aŋar köni yol uḏu barsa mü'minler yolıda aḏınḳıḳa ewürgey miz aŋar kim ewrüldi kigürgey miz tamuġḳa nėme ***yawuz ėsiz yanış yer***. 72r/9=004/115

yawuz iş 1."kötü iş, kötülük"

oḳır anı kim ziyānı yaḳınraḳ anıŋ asıġından. yme ***yawuz iş*** ol nėme yawuz yaḳ yawuḳ ol. 243r/9=022/013

2. "çok çirkin ve yüz kızartıcı günah"

yek vaʿde bėrür silerke çıġaylıḳnı fermānlayur silerke ***yawuz işni*** 35r/2=002/268

3. "çirkin ve çok ayıp olan günah, edepsizlik"

ayġıl bütünlükün Taŋrı fermānlamas bolmaçı ***yawuz işni.*** 114v/6=003/028

yawuz işdin yıġ- "kötülükten men etmek"

bütünlükün Taŋrı fermānlar dādlıḳ birle taḳı ėḏgülük birle bėrmek yawuḳluḳ aḏaşıŋa ***yıġar yawuz işdin*** bildükmedük işdin boynaġuluḳdın pend bėrür silerke bolġay kim siler pend tutġay siler. 202v/7=016/090

yawuz işligler "bozgunculuk yapanlar, batılı seçenler"

kelse Taŋrı yarlıġı ḫükm ḳılnur yaraşı birle yas ḳılur anda ***yawuz işligler.*** 348r/5=040/078

yawuz ḳın "tuzak"

ançada ḳutġardı silerni firʿavn boḏunından tegrür erdiler silerke ***yawuz ḳınnı*** boġuzlar erdiler oġlanıŋızlarnı tirig ḳoḏarlar erdiler ḳızlarıŋızını. 188r/8=014/006

yawuz ḳın ḳılmaḳ "hilelerine karşılık ceza vermek"

tilediler aŋar ***yawuz ḳın ḳılmaḳ*** ḳıldımız anlarnı ḳudıraḳları. 328r/1=037/098

yawuz ḳoldaş eş "kötü arkadaş, şeytan"

ḳaçan kelseler biziŋke ayġay ay kāşki erse mėnli ara sėnli ara kün batşıġdın kün tuġuşuġ yıraḳlıḳıça nėme ***yawuz ḳoldaş eş*** ol. 360v/6=043/038

yawuz meşel "kötü nitelikler, kötü özellikler"

anlarḳa kim kėrtgünmesler kėḏinki ajunḳa ***yawuz meşel*** ol. 200r/2=016/060

yawuz saḳınç "kinin galeyanı, galeyanlı kin"

çıḳarġay miz ne kim köŋülleri içinde ***yawuz saḳınç*** aḳar anlar altınlarından arıḳlar. 116v/3=007/043

yawuz sėzinç "kötü niyet, kötü düşünce"

ḳınamaḳ üçün ėkki yüzlüglerni ėkki yüzlüg tişilerni ortaḳ ḳatıġlı erenlerni ortaḳ ḳatıġlı tişilerni sėziniglilər Taŋrıḳa ***yawuz sėzinç*** anlar ara yawuz tezginç öfke ḳıldı Taŋrı anlar üze sürdi anlarnı anuttı anlarḳa tamuġnı neme yawuz yanġu yer. 376v/2=048/006

yawuz tayanġu orun "Cehennem"

nėme ***yawuz tayanġu orun*** ol. 217r/3=018/029

yawuz tezginç "şiddetli zaman, dehşetli devir"

anlar üze ***yawuz tezginç***. 149r/7=009/098

yawuz tilek sür- "putlara kurban adamak[584]"

ne kim bolsa taŋrınıŋ ol ulanur ortaḳlarıŋa yaʿnī butlarıŋa. nėme ***yawuz tilek sürerler***. (108v/3=006/136

yawuz uġraġ "pusu, hile[585]"

yme ol ***yawuz uġraġ*** meger ehli birle. 320v/1=035/043

yawuz yaḍım "kalınacak yer, Cehennem"

nėme ***yawuz yaḍım*** ol ol mu kim bilür anı kim indürüldi saŋa iḍiŋdin yaraşı anıŋ teg mü ol ḳaraġu turur. 185r/6=013/018

yawuz yaġmur yaġdurul- "şiddetli yağmur yağdırılmak, taş yağmuru gibi yukarıdan inen azap indirilmek"

keldiler ök lūṭ ėli üze ol kim ***yaġduruldı yawuz yaġmur***. 265r/1=025/040

yawuz yaġmur "şiddetli yağmur"

keldiler ök lūṭ ėli üze ol kim yaġduruldı ***yawuz yaġmur***. 265r/1=025/040

yawuz yanġu yer "Cehennem, kötü bir dönüş yeri"

nėme ***yawuz yanġu yer***. 146v/7=009/073

yawuz yanış 1."kötü akibet, fena son, es-süvâ[586] "

584 Cahiliye Araplarından bazıları, ekinlerinden ve hayvanlarından bir kısmını Allah ile putları arasında bölüştürürlerdi. "Şu Allah'ın payı, şu da tanrılarımızın payı" derlerdi. Allah için ayırdıklarını da onların huzurunda yapılacak olan ayin ve diğer şeylere harcarlardı. Eğer Allah'ın hakkından putun tarafına bir şey geçerse onu öyle bırakırlardı Putun hakkından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçerse, onu alıp tekrar putun hakkına katarlar. "Allah zengindir, bunlar fakirdir" derlerdi. Puta ayrılan, sonuçta yine kendilerine kalacağından, onun hakkından Allah için ayrılan tarafa bir şey geçmemesine özen gösterirlerdi. İşte bu ayet onların bu geleneğine bir dokundurmadır (Ateş 1996:236a).

585 Sözlükte "çare, maharet, kurnazlık, aldatmak, düzenbazlık" gibi anlamlara gelen hile, bir fıkıh kavramı olarak bir kimseyi istenen yönde irade beyanında bulundurmak için yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder (Karagöz 2005:259).

yana erdi anlarnıŋ ***yanışı yawuz*** ḳıldılar tamu otı yaʿnī cehennem kim yalġanḳa tuttılar Taŋrı belgülerini anı fusûs tutar erdiler.295r/1=030/010

2. "varılacak en son yer, biʾseʾl-masîr[587]"

ay yalavaç toḳuşġıl kāfirler birle ėkki yüzlügler birle ėriŋler anlar üze anlarnıŋ yanışları tamu ol, nėme ***yawuz yanış turur.*** 415v/9=066/009

yawuz yaraġsız iş "kötülük"

anlar kim eger orun bėrse miz anlarḳa yer içinde aḍaḳın ḳılġaylar namāznı bėrgeyler zekātnı fermānlarlar ėḍgülüklerni yıġarlar ***yawuz yaraġsız işdin***. 246r/1=022/041

yawuz bol- "kötü olmak, fena olmak"

yawuz boldı ḳorḳutulmışlarnıŋ yaġmurı. 272v/9=026/173

yawuz bağışlayu ḳol- "kötülükleri affetmek"

kim yazuḳ keçrü bağışlayu ḳolsa ***yawuz bağışlayu ḳolmaḳ*** bolġay aŋar ülüş andın. 68r/9=004/085

yawuz ewür- "doğru yola çevirmemek"

ol anıŋ üçün keldürdi anlarḳa yalavaçlarnı bėlgülerni aydılar yaŋluḳ mu yol körkütür biziŋke tandılar nėme ***yawuz ewürdiler*** muŋsuz erdi Taŋrı. 412r/1=064/006

yawuz işni ḳıl- "kötülük yapmak"

ḳaçan ***ḳılsalar yawuz işni*** ayturlar buldumız anıŋ üze atalarımızını Taŋrı fermānladı biziŋke. 114v/6=007/028

yawuz ḳıl- "kötülük etmek"

eger ėḍgülük ḳıldıŋız erse eḍgülük ḳıldıŋızlar özüŋizlerke eger ***yawuz ḳılsa*** siler aŋar oḳ. 206v/1=017/007

yawuz kigürmek kigrülmiş "Cehennemin adı, biʾseʾl-virduʾl-mevrûd[588]"

öŋdün yörir boḍunıŋa ḳopmaḳ kün kigrür anlarnı otḳa nėme ***yawuz kigürmek kigrülmiş***. 170r/9=011/098

yawuz ḳoldaş bol- "şeytana arkadaş olmak"

---

586 Allah'ın ayetlerini yalanlayarak alaya alanlar için ifade edilen kötü akibet, fena son anlamındaki "es-Sûvâ Kur'an'da: *Sonra kötülük edenlerin sonu çok kötü oldu. Çünkü Allah'ın ayetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı (30/10).* Şeklinde geçmektedir(Soydaner 2002:57).

587 İşin akibeti, sonu, varılacak yer anlamındaki "sarâ kökünden türeyen "el-Masîr" kelimesi "şer ve şiddet" manasındaki "biʾse" ile birlikte terkip olarak cehennemin isimlerinden biri olmuştur. Kur'an'da on bir ayette, genellikle cehennem isminden sonra zikredilen bu kelime hakkında tefsirlerde çok geniş bilgiye rastlanmamaktadır. Birçok müfessir ilgili ayetlerin tefsirinde bu kelimeyi "ne fena bir son ve ne fena bir gidiş", "varış ve dönüş yeri olarak ateş onlara ne kötü mekân kılındı", ulaşacakları yer ve mekân olan cehenneme işarettir" ifadeleriyle tefsir etmişler, ayrıntıya girmeden, anlaşılması gerekenin cehennem olduğu, zaten o yüzden cehenneme isim olarak ayetlerde zikredildiği belirtilmiştir (Soydaner 2002:57).

588 Suya gitmek, hareret söndürmek için suya götürmek anlamlarına gelen "vürûd" ve "îrâd" kökünden türeyen "mevrûd" lafzı, diğer bazı lafızlarda olduğu gibi "şer ve şiddet" manasındaki "biʾse" ile kullanılarak Kur'an'da bir ayette zikredilmiş ve cehennemin adı olarak tefsir edilmiştir (Soydaner 2002:57).

kim bolsa yek aŋa ***koldaş yawuz boldı*** ḳoldaş. 63r/9=004/038

yawuz rāzlaş- "gizli konuşmak, fitneye sebep olmak"

yawuz rāzlaşmaŋ yek turur ḳaḍġuluġ bolġu üçün anlar kim kėrtgündiler ermes yas ḳılġalı anlarḳa nerse meger Taŋrı destūrı birle. 401v/5=058/010

yawuz yatḳu yer "kötü bir yatak, biʾseʾl-mihâd[589]"

tamuġḳa kigürgeyler nėme ***yawuz yatḳu yer***. 333v/4=038/056

yawuz ẓulm ḳılġanlarnıŋ turġu yeri "Cehennem[590]"

taḳı nėme ***yawuz ẓulm ḳılġanlarnıŋ turġu yeri*** 52r/8=003/151

yawuzla- "kötülemek"

yalġanḳa tuttılar siŋrin ḳıydılar ***yawuzladılar*** anı helāk ḳıldı anlarnı iḍileri yazuḳ birle tüzetti anlarnı. 444r/9=091/014

yawuzluḳ 1. "kötülük, fenalık"

ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳ eḍgülük birle sıḳamadı anlarnı ***yawuzluḳ*** taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. 55r/2=003/174

2. "çetin"

ḳaçan unıtttılar erse anı kim yāḍ ḳıldılar anıŋ birle ḳutġardımız anlarnı kim yıġarlar ***yawuzluḳdın*** tuttumız anlarnı küç ḳıldılar ḳın birle ḳatıġ anıŋ birle kim yarlıġdın çıḳar erdiler. 127v/8=007/165

3. "büyük küçük her türlü günah, kötü, zararlı, kötülük"

eger tėgse sizlerke ***yawuzluḳ*** sewnürler anıŋ birle. 49v/8=003/120

4. "şer, ayıp"

ḳaçan tėgse aŋar ***yawuzluḳ*** bolur umınçsız. 212r/8=017/083

yawuzluḳ keldür- "sınırları aşmak, kötülük getirmek"

589 Ayetlerde geçen ve meâlinde "yatak" olarak tercüme edilen "Mihâd" kelimesinin anlamı konusunda farklı iki görüş vardır: "el-Mihâd" ve "et temhîd" döşemek, bir şeye mukaddime yapmak demektir. Bunun aslı "el-Mehdü" "Beşik ve düz arazi" kelimesinden gelmektedir. "Mihâd" Hak Teâlâ'nın "*o kötü bir yataktır*" (Âli İmrân: 003/197 Raʾd: 013/018 Sâd: 038/056) buyruğunun tıpkı bir başka ayette geçen "*onlar cehenneme girecekler. O ne kötü bir karargahtır*" İbrahim: (014/029) ifadesinde olduğu gibi "Ne kötü bir karargah veya kalış mekanı" manasında anlaşılabilir. Gerek Kur'an tercümelerinde, gerekse bazı tefsirlerde kelime bu şekilde tercüme edilmiştir. Alimlerden bazısı ise "el-Mihâd" kelimesinin uyumak ve istirahat edebilmek için yapılan yatak manasındaki "mühüd" kelimesinin çoğulu olduğunu söylemişlerdir. Kur'an'da beş ayette geçen bu kelimenin "şer ve şiddet" anlamına gelen ve "el-beʾsâʾü kelimesinden alınma "biʾse" ile beraber kullanılmış olması yukarıda kastedilen manayı biraz daha kuvvetlendirerek anlatılmak istenilen "Kâfirler" olduğu ve toplanacakları yer olan Cehennemin çok daha şerli, hem örtüleri, hem döşekleri, hem yorganları, hem yatakları ateş olan bir mekan olacağı vurgulanmaktadır (Soydaner 2002:56).

590 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

ḳorḳuŋlar Taŋrıdın iḍiŋizler çıḳarmaŋlar ewlerindin çıḳmasunlar meger kim ***keldürler yawuzluḳ*** yaʿnī zinā belgülüg ol turur Taŋrınıŋ yıġıġları. 413r/6=065/001

yawuzluḳ ḳıl- "kötülük etmek"

berāber ermes közsüz taḳı közlüg anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler taḳı ***yawuzluḳ ḳılġan***. 346v/1=040/058

yawuzluḳ ḳılġan "kötülük yapan"

berāber ermes közsüz taḳı közlüg anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülükler taḳı ***yawuzluḳ ḳılġan***. 346v/1=040/058

yawuzluḳ sıḳa- "kötülük dokunmak"

ewrüldiler niʿmet birle Taŋrıdın taḳı artuḳ eḍgülük birle ***sıḳamadı anlarnı yawuzluḳ*** taḳı uydılar Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳıŋa. 55r/2=003/174

yawuzluḳ tėg- "kötülük dokunmak"

eger ***tėgse anlarḳa yawuzluḳ*** anın kim aşundurdı eligleri ḳaçan anlar umınçsız bolurlar. 297r/1=030/036

yawuzluḳ teg- "kötülük dokunmak"

eger ***tėgse sizlerke yawuzluḳ*** sewnürler anıŋ birle. 49v/8=003/120

yawuzluḳ yaʿnī zinā "çirkin ve çok ayıp olan günah, edepsizlik, çirkeflik, zina"

ḳorḳuŋlar Taŋrıdın iḍiŋizler çıḳarmaŋlar ewlerindin çıḳmasunlar meger kim keldürler ***yawuzluḳ yaʿnī zinā*** belgülüg ol turur Taŋrınıŋ yıġıġları. 413r/6=065/001

yawuzluḳdın ḳıl- "kötülük işlemek"

taḳı anı kim ***ḳıldı yawuzluḳdın*** ārzūlar kim eger bolsa anıŋ arasında taḳı anıŋ arasında yıraḳ oruḳ. 41r/3=003/030

yawuzluḳdın ört- "günahlardan kurtulmak, günahları kapatmak"

eger belgürtse siler ṣadaḳa bėrmekni nėme eḍgü ol eger yaşursa siler bėrse siler anı çıġaylarḳa ol yėgrek silerke. ***örtgeymiz silerdin yawuzluḳlarınızdın***. 35r/6=002/271

yawuzluḳdın yıġ- "kötülükten menetmek"

ḳaçan unıtttılar erse anı kim yāḍ ḳıldılar anıŋ birle ḳutġardımız anlarnı kim ***yıġarlar yawuzluḳdın*** tuttumız anlarnı küç ḳıldılar ḳın birle ḳatıġ anıŋ birle kim yarlıġdın çıḳar erdiler. 127v/8=007/165

yawuzraḳ 1."daha kötü, en kötü"

bütünlükün anlar kim tandılar bitig iḍilerindin ortaḳ ḳatıġlılardın tamuġ otı içre meŋgü ḳalıġlılar anıŋ içinde anlar tururlar anlar yaratılmışlar ***yawuzraḳı***. 447r/6=098/006

2. "şer, ayıb, kötülük"

bolġay kim nerseni ol ***yawuzraḳ*** silerke. 26r/3=002/216

yawuzraḳ orunluġ "çok kötü yer (Cehennem)[591]"

anlar kim tėrlürler yüzleri üze tamuġḳa anlar ***yawuzraḳ orunluġ*** ol yoldın azmışraḳ. 264v/4=025/034

yawuzsız "kusursuz ***krş.*** yawuzsuz"

kigürgil elgiŋni köngüküŋ içinde çıḳġay ürüŋ ***yawuzsız*** toḳuz belgüler içinde firʿavnḳa anıŋ boḍuniŋa. 275r/6=027/012

yawuzsız ürüŋ "bembeyaz, parıl parıl"

kigürgil elgiŋni köngüküŋ içinde çıḳġay ***ürüŋ yawuzsız*** toḳuz belgüler içinde firʿavnḳa anıŋ boḍuniŋa. 275r/6=027/012

yawuzsuzun "ayıpsız olarak, kusursuz bir şekilde ***krş.*** yawuzsız"

kigürgil elgiŋni köngüküŋke çıḳġay ürüŋ ***yawuzsuzun***. 283v/5=028/032

yay "yaz, yaz ayı"

köŋülleri èşitgeni üçün sefer ḳılmaḳ ḳış yme ***yayını***. 449v/2=106/002

yay- "yaymak"

taḳı ḳıldımız yer içinde ağır taġlar ***yayılmasun*** tėp anlar. taḳı ḳıldımız anıŋ içinde kèŋ yollar bolġay kim anlar köngeyler. 237r/8

zār yay- "şikâyetlenmek"

aydı bütünlükün munçulayu ayur men ***zār yayu*** ḳaḍġumnı taḳı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa. 180v/5=012/086

yayıl- "çalkalanmak, sallanmak, sarsılmak"

kemişti yer içinde bekümiş taġlarnı aġtarulmasun ***yayılmasun*** tėp siler birle arıḳlar yollar bolġay kim siler köni yolḳa köngey siler. 196v/9=016/015

yaz-(1) 1."yanlış yapmak, karşı gelmek, inkâr etnek"

taḳı ***yazdıŋız*** mundın soŋra kim körgüzdi sizke anı kim sewer siz. sizdin kim erseni tileyür dünyānı taḳı sizdin kim erseni tileyür ol cihānnı. 52v/1=003/152

2. "isyan etmek, baş kaldırmak"

uḍu barmas men meger aŋar kim yarlıġ ıḍlur maŋa men ḳorḳar men eger ***yazsa*** men iḍimke uluġ kün ḳınından. 154v/3=010/015

yazmaḳ "azma, sapma, karşı gelme, isyan"

eger sözüŋüzlerni tutsa üküş iş içinde yazuḳḳa tuşar siler velīkin Taŋrı sewüg ḳıldı silerke kėrtgünmekni taḳı bezedi anı köŋülleriŋiz içinde taḳı yigrendürdi silerke

591 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir(Topaloğlu 1993:227).

kāfirlıḳnı yme fāsıḳlıḳnı yme ***yazmaḳnı*** anlar anlar turur köni yol tutuġlılar. 380r/6=048/007

yaz- (2) "yaklaşma bildiren tasvirî fiil"

yaşın ḳapa ***yazar*** körgülerini neçe kim yarutsa anlarḳa yörirler anıŋ içinde. 3v/7=002/020

yaz- (3) "yaymak ***krş.*** yaḍ-"

ewrer anı kimdin tilese yaruḳlukı élétü ***yazar*** közlerni. 259v/3=024/043

yazı "ova, boş ve açık yer"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yulduzlarnı yol oŋarsa siler anıŋ birle ***yazı*** teŋiz ḳaraŋḳulukları içinde. 104v/4=006/097

yazı awı "kara avcılığı, karada yapılan avcılık"

ḥarām ḳılındı silerke ***yazı awı*** tutaşı siler iḥrām tutar erken. 92r/7=005/096

yazı ḫalḳı "karada yaşayanlar"

belgürdi artaḳlıḳ ***yazı ḫalḳı*** içinde teŋiz ḫalḳı içinde anıŋdın kim ḳazġandı kişiler eligleri taturġusı üçün anlarḳa anıŋ amarısını ḳıldılar bolġay kim anlar yanġaylar. 297v/1=030/041

yazı teŋiz ḳaranḳulukları "karanın ve denizin karanlıkları"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yulduzlarnı yol oŋarsa siler anıŋ birle ***yazı teŋiz ḳaraŋḳulukları*** içinde. 104v/4=006/097

yazı yaban "yazı, kır, ova, boşluk, açıklık alan"

ol ol iḍi kim yörütür silerni ***yazı yaban*** içinde teŋiz içinde. 155r/6=010/022

yazı yer yaʿnī sıġanuḳ yer tüp tüz"(Çukurda bulunan) düz arazi"

ḳoḍġay anı ***yazı yer yaʿnī sıġanuḳ yer tüp tüz*** 233v/5=020/106

yazıl- "açılmak, yayılmak, yazılmak, yalabımak, güzelleşmek, çözülmek"

tiler tėgme kişi anlardın bėrilmek bitigler ***yazılmış***. 429r/1=074/052

yazılmış bitigler "açılmış sahifeler"

tiler tėgme kişi anlardın bėrilmek ***bitigler yazılmış***. 429r/1=074/052

yazılmış çekürtge "yayılan çekirge"

tolmış közleri çıḳarlar gürlardın andaġ ḳalı kim anlar ***çekürtge teg yazılmış***. 390r/8=054/007

yazılmış kelebek teg bol-"(Kıyamet günü) insanların sağa sola uçuşan kelebekler gibi olacağı"

ol kün ***bolur*** kişiler ***yazılmış kelebek teg*** 448r/7=101/004

yazın- "yazmak, kendiliğinden yazmak, uydurmak"

tegmedi hīç tegigli ḳaḍġudın yėr içinde azu yme özüŋizler içinde meger bitig içre levḥü ʾl- maḥfūzda ***yazınmaz*** bizde burun. 399v/1=057/022

yazuḳ 1. "günah, suç[592]"

kim uġrasa ewke yā taḳı ziyāret ḳılsa ***yazuḳ*** yoḳ anıŋ üze kim tezginse ol ėkki tėgre. 18v/5=002/158

2. "çirkinlik, kötü durum, kusur, günah vebal"

eger bolsa mü ʾmin erenler mü ʾmin tişiler bilmegey erdiŋizler anlarnı öldürgey erdiŋizler anlarnı tėggey erdi silerke anlardın ***yazuḳ*** bir biligsizin kigürgü üçün Taŋrı raḥmetiŋe kimni tilese eger aḍırsalar erdi ḳınaġay erdimiz anlarnı tandılar anlarda aġrıtġan ḳın birle. 378v/4=048/025

yazuḳ yarlıḳaġan "günahları affeden, günahları bağışlayan Allah, esma-i hüsna'dan el-Gafur, er-Rahim[593]"

Taŋrı ***yazuḳ yarlıḳaġan*** ol. 61v/8=004/025

yazuḳ keçrü ḳıl- "affetmek, bağışlamak"

ḳorḳuŋlar ol kündin tap bulmaz birer öz birer özdin hergiz nerse bezerlenmes andın ***yazuḳ keçrü ḳılmaḳ*** alınmaz andın teŋ tuş ap yme anlar yārī bėrilmezler. 6v/2=002/048

yazuḳ keçrü bağışlayu ḳol- "şefaat etmek, kayırmak"

kim ***yazuḳ keçrü bağışlayu ḳolsa*** eḍgü bağışlayu ḳolmaḳ bolġay aŋa ülüş andın. 68r/8=004/084

yazuḳ keçrü ḳıldaçı bol- "destekçi olmak"

ḳorḳutġıl anıŋ birle anlarnı ḳorḳarlar kim tėrilseler iḍilėriŋe yoḳ anlarḳa anda aḍın dost yā iş erkligi ap ***yazuḳ keçrü ḳıldaçı bolġay*** kim anlar ḳorḳarlar. 99v/7=006/051

yazuḳ keçrü ḳol- "aracılık etmek, bağışlamak"

aŋġıl üstgergil anıŋ birle tutuġ urulmaḳ bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı ***yazuḳ keçrü ḳoldaçı.*** 101v/4=006/070

yazuḳ keçrü ḳoldaçı "dost (Allah), tövbeler kabul eden, esma-i hüsna'dan et-Tevvab[594]"

592 Günah Farsça bir kelime olup sözlükte "suç" anlamına gelir. Dinî bir kavram olarak ilahî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranış anlamında kullanılır.Kur'an'da ve hadislerde günah kavramını ifade eden birçok kelime vardır. Bunlardan genel anlamıyla günah yerine kullanılanlar "isim, zenb, vizr, cünah, ve hub" kelimeleridir (Karagöz 2005:204).

593 Sözlükte, gizlemek, kirden pastan korumak için bir şeyin üstünü örtmek manasına gelen gafur, keyfiyet yönünden bağışı bol olan, en büyük günahları bağışlayan demektir. Bunun türevlerinden olan "gaffar" kemiyet yönüyle affı bol, pek çok günahı bağışlayan demektir (Cemel 2001:80).

594 Allah kullarından tevbeyi kabul eder ve günahlarını affeder. O tövbeleri çok çok kabul eden hikmet sahibidir. Allah (c.c.) kullarının dualarına lütuf ve atiye ile mukâbelede bulunan onların özür ve istiğfarlarına, kendisine sığınmalarına icabetle mukâbele edendir. Et-Tevvab, Kur'anda 11 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:134).

aŋġıl üstgergil anıŋ birle tutuġ urulmaḳ bir etöz aŋar kim ḳazġandı yoḳ aŋar Taŋrıda aḍın dost iş erkligi taḳı ***yazuḳ keçrü ḳoldaçı***. 101v/4=006/070

yazuḳ keçür- "şefaat etmek"

yoḳ silerke anda aḍın hīç küḍezçi ap yme ***yazuḳ keçrü*** tilegüçi. 302r/8=032/04

yazuḳ keçrü tilegüçi "şefaatçi (Allah), esma-i hüsna'dan eş-Şefi"

yoḳ silerke anda aḍın hīç küḍezçi ap yme ***yazuḳ keçrü tilegüçi***. 302r/8=032/004

yazuḳ keçürmek "bağış, af"

ayġıl Taŋrıḳa ***yazuḳ keçürmek*** yumḳı. aŋar turur kökler erkligliki taḳı yerniŋ yana anıŋ tapa yandurulur siler. 338v/8=039/044

yazuḳ ört- "günahı bağışlamak"

bütünlükün Taŋrı ***yazuḳ örtgen*** yarlıḳaġan. 21r/9=002/182

yazuḳ örtgen"bütün günahları bağışlayan, el-Ġafūr[595]"

bütünlükün taŋrı keçürgen ***yazuḳ örtgen*** 247r/8=022/060

yazuḳ örtügli "bütün günahları bağışlayan, günahları affeden esma-i hüsnadan el-Gafūr[596]"

uḳturġıl ḳullarımḳa kim men men ***yazuḳ örtügli*** yarlıḳaġlı men. 194r/6=015/049

yazuḳ örtüglilerde yėgreki "bağışlayanların en iyisi olan Allah"

sen işimiz erkligliki sen örtgil biziŋ yazuḳımızını yarlıḳaġıl bizni sen ***yazuḳ örtüglilerde yėgreki*** sen. 126r/9=007/155

yazuḳ ḳıl- 1. "günah işlemek, günaha girmek"

ıḍtımız oḳ sėnde öŋdün yalavaçlarnı boḍunlarḳa keldiler anlarḳa bütünlükler birle öç aldımız anlardın kim ***yazuḳ ḳıldılar***. 298r/2=030/047

2. "suç işlemek, günaha girmek"

anlar kim āzārlaturlar kėrtgünügli erenlerni kėrtgünmiş ḳunçuylarnı nerse ***yazuḳ ḳılmadın*** kötürdiler ök yalġan söz yme belgülüg yazuḳ. 310v/3=033/058

yazuḳ ḳılġan "günah işleyen, günahkâr, büyük hata işleyen"

taḳı kim kim örtse anı ḥaḳīḳat üze ***yazuḳ ḳılġan*** turur 37r/8=002/283

yazuḳ ḳılığlı "günah işleyen, günahkâr, büyük hata işleyen"

yandurulmas anıŋ ḳını ḳatıġlıḳı ***yazuḳ ḳılığlı*** boḍunlardın. 110r/8=006/147

yazuḳ ḳılığlı boḍunlar "günahkâr kavimler"

595 Sözlükte, gizlemek, kirden pastan korumak için bir şeyin üstünü örtmek manasına gelen gafur, keyfiyet yönünden bağışı bol olan, en büyük günahları bağışlayan demektir. Bunun türevlerinden olan "gaffar" kemiyet yönüyle affı bol, pek çok günahı bağışlayan demektir (Cemel 2001:80).

596 Sözlükte, gizlemek, kirden pastan korumak için bir şeyin üstünü örtmek manasına gelen gafur, keyfiyet yönünden bağışı bol olan, en büyük günahları bağışlayan demektir. Bunun türevlerinden olan "gaffar" kemiyet yönüyle affı bol, pek çok günahı bağışlayan demektir (Cemel 2001:80).

eger yalġan tutsalar sėni aygıl iḍiŋizler kėŋ yarlıḳamaḳ iḍisi yandurulmas anıŋ ḳını ḳatıġlıḳı ***yazuḳ ḳılıġlı boḍunlardın***. 110r/8=006/147

yazuḳ yaraştur- "haktan meyletmek, zulmetmek"

kim ḳorḳsa tutturmışından ḳışmaḳ azu ***yazuḳ yaraştursa*** olar ara yazuḳ yoḳ anıŋ üze. 21r/8=002/182

yazuḳ yarlıḳa- "merhamet etmek, şefaat etmek"

yazuḳ yarlıḳaġlı tevbe bezerlegli ḳatıġ ḳınlıġ artuḳluḳ iḍisi. yoḳ iḍi meger ol. anıŋ tapa yanış. 341v/6=040/003

yazuḳ yarlıḳaġlı "çok bağışlayıcı, mağfireti bol olan esma-i hüsna'dan el-Gafur"

yazuḳ yarlıḳaġlı tevbe bezerlegli ḳatıġ ḳınlıġ artuḳluḳ iḍisi. yoḳ iḍi meger ol. anıŋ tapa yanış. 341v/6=040/003

yazuḳ yüḍ- "ağır yük yüklenmek, ***mec***. günaha girmek, günah sahibi olmak"

eger tansa siler bütünlükün Taŋrı muŋsuz turur silerdin taplamas ḳullarıŋa tanmaḳlıḳnı eger şükr ötese siler taplar silerni yazuḳ yüḍmes hīç ***yazuḳ yüḍügli*** aḍın kişi yükini. 335v/4=039/007

yazuḳ yüḍügli "günahkâr, günaha giren, günah sahibi olan"

eger tansa siler bütünlükün Taŋrı muŋsuz turur silerdin taplamas ḳullarıŋa tanmaḳlıḳnı eger şükr ötese siler taplar silerni yazuḳ yüḍmes hīç ***yazuḳ yüḍügli*** aḍın kişi yükini yana . 335v/4=039/007

yazuḳdın bīzār ḳıl- "günahtan uzak durmak"

yazuḳdın bīzār ḳılmaz men özümni. 177v/8=012/053

yazuḳḳa tüş- "sıkıntıya düşmek, günah işlemek, günaha girmek"

eger sözüŋüzlerni tutsa üküş iş içinde ***yazuḳḳa tuşar*** siler velīkin Taŋrı sewüg ḳıldı silerke kėrtgünmekni taḳı bezedi anı köŋülleriŋiz içinde taḳı yigrendürdi silerke kāfirlıḳnı yme fāsıḳlıḳnı yme yazmaḳnı anlar anlar turur köni yol tutuġlılar. 380r/4=048/007

yazuḳḳa uġramadaçı "günaha istekle yönelen"

kim muŋaḍsa açlıḳ içinde ***uġramadaçı yazuḳḳa*** bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan. 80r/4=005/003

yazuḳlarını yarlıḳa- "günahlarını bağışlamak"

taḳı kim ***yarlıḳayur yazuḳlarını*** meger Taŋrı. 51r/1=003/131

yazuḳlarını yarlıḳayu tile- "günahlarını bağışlanmasını istemek"

taḳı anlar kim ol vaḳtın kim ḳıldılar körksüz işni yā küç ḳıldılar özleriŋe aŋdılar Taŋrını taḳı ***yarlıḳayu tilediler yazuḳlarını***. 51r/1=003/131

yazuḳluġ "günahkâr, suçlu ***bkz***. yazuḳluḳ"

üsterişmegil anlardın kim egri saḳnurlar özleriŋe bütünlükün Taŋrı sewmes kim bolsa egri saḳnıġlı ***yazuḳluġnı***. 71v/3=004/107

yazuḳluġ boḍunlar "günahkâr kavimler"

andaġoḳ yanut bėrür miz ***yazuḳluġ boḍunlarḳa***. 154r/7=010/013

yazuḳluġ iḍisi "günahkâr, kafir[597]"

çın ol kim kelse ***iḍisiŋe yazuḳluġ*** çın aŋar tamuġ. ölmegey anıŋ içinde taḳı tirilmegey. 231v/8=020/074

yazuḳluġlar soŋı "günahkârların akıbeti"

ayġıl yöriŋler yer içinde baḳıŋlar neteg erdi ***yazuḳluġlar soŋı***. 279r/7=027/069

yazuḳluġlar yėmi "günahkârların Cehennemdeki yiyeceği (zakkum ağacı)"

yazuḳluġlar yemi turur. 365r/4=044/044

yazuḳluḳ "(metinde) pek günahkâr ***bkz***. yazuḳluġ"

taḳı Taŋrı sewmez tėgme kāfir yalġannı ***yazuḳluḳnı***. 36r/1=002/276

yazuḳsın- "isyan etmek"

ol anıŋ üçün kim anlar tanarlar erdiler Taŋrı belgüleriŋe öldürürler erdi yalavaçlarını yaraġsızın yā ḥaḳsızın. ol anıŋ birle ***yazuḳsındılar*** teŋdin keçer erdiler. 8r/2=002/061

yazuḳsuz "günahsız, suçsuz"

ėşitmezler anıŋ içinde oyun söz ap ***yazuḳsuz***. 395r/5=056/025

yė- 1."yemek"

aydı gürūhlar boḍunından anlar kim tandılar taḳı yalġanḳa tuttılar tėgmeklig ol ajunḳa dünyā niʿ metini kėŋ ḳıldımız anlarḳa yaḳınraḳ tiriglik içinde ermes bu meger bir ādemī silerke meŋzer ***yėyür***. 250v/9=023/033

2."haksızca almak"

yėmeŋler māllarıŋızını siler ara könisizlik birle. 22v/1=002/188

3."almak"

ay anlar kim bittiler ***yėmeŋ*** ribānı ḳat ḳat ḳat ḳılınmış. 50v/3=003/130

4. "gıybet, insan etini yemekle temsil edilmiştir"

sewer mü biriŋiz ***yėmekni*** ḳadaşı ėtni murdār taplamaz siler anı. 380v/9=048/012

yėgli "yiyen"

anlar ***yėgliler*** andın toldurġu turur andın ḳarınların. 327r/5 =037/066

597 Bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete nankörlük etmek anlamındaki "k-f-r" kökünden türeyen kafir, sözlükte, bir şeyi örten, gizleyen ve nimete, iyiliğe nankörlük eden demektir. Bu kelimenin asıl anlamı bir şeyi örtmek, gizlemektir. Bu sebeple, gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına kafir denmiştir. Din ıstılahında ise, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlayan, tevatür yoluyla bize ulaşmış bulunan hükümlerden birini ya da bir kaçını inkar eden kişiye kafir, bu eyleme ise küfür denir (Karagöz 2005:357).

yėmek **1.**"yemek"

yėyür siler mīrāṣlarını ***yėmek*** küçün. 443r/2=089/019

2. "haksızca alma"

almaḳları birle yaramas artuḳluḳnı yıġıldılar oḳ andın ***yėmekleri*** birle kişiler tawarlarını bāṭıllıḳ birle. 77r/5=004/161

3. "almak"

körgey sen üküş anlardın ėwerler yazuḳ içinde teŋde keçmek içinde ***yėmekleri*** ḥarām ʾḍ rt/ncy (?) nėme yawuz ḳılur erdiler 88r/5=005/062

ye'cūc **(<A.)** "kaynaklarda Mecuc ile birlikte geçer. Bunlar Kıyamete yakın ortaya çıkacağı belirtilen iki kavimdir[598]"

aydılar ay ėkki müynüz iḍisi. kim ***ye'cūc*** taḳı meʾcūc artaḳ iş ḳılıġlılar yer içinde nek ḳılalım mu saŋa çıḳış ḳılmaḳıŋ üzele. 221/6=018/094

yėg "daha iyi, üstün, mükemmel"

yėg bilig "sağlam bilgi, doğru bilgi"

keltürdimiz ök anlarḳa bitig belgürttimiz anı ***yėg bilig*** üze köni yol. 117v/3=007/052

yėgen "nesil, soy, torun[599]"

yā taḳı ayurlar mu kim ibrāhīm ismāʿīl isḥāḳ yaʿḳūb ***yėgenler*** erdiler cuhūd yā taḳı tersā. 16v/2=002/140

yėgençük "torun, nesil, soy[600]"

oġlan yėgençükler ḳıl- "oğullar ve torunlar yaratmak"

Taŋrı ḳıldı silerke özüŋüzlerdin cüftler ḳıldı silerke cüftleriŋizdin ***oġlan yegençükler*** rūzī bėrdi silerke arıglardın. 201r/4=016/072

yėgid- "beslemek, doyurmak, terbiye etmek"

aydı ʿīsā meryem oġlı ay iḍimā! ***yėgidteçi*** miz indürgil biziŋ üze bir tėrgi aş kökdin bolsun biziŋke bayram öŋdünkilermizke kėḍinkilerimizke bir belgüsindin. rūzī ḳılġıl biziŋke sen rūzī bėriglilerde yėgreki sen. 94v/3=005/114

yėgiḍ- "beslemek, doyurmak, terbiye etmek"

ol Taŋrı atı birle turur kim yūsufnı yaʿḳūbdın aḍırdı rūzī bėrigli yūsufnı türlüg türlüg birle ***yėgiḍti***. 173r/7=012

---

598 Ateş ve kıvılcım anlamındaki "ecic" kökünden türeyen ye'cüc ve me'cüc kelimeleri Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Her iki ayetin tefsir ve yorumlarında Ye'cüc ve Mec'üc'ün bozgunculuk yapan bir topluluk olduğuna ve çevrelerindeki milletler zulüm ve haksızlık yaptıklarına işaret edilmektedir (Karagöz 2005:696).

599 Akrabalıkla ilgili kavramlardan biri de "nâfile" kelimesidir. Nâfile, "en-nefl" kökündendir, çocuğun çocuğu, yani torun anlamına geldiği gibi farz ve vacibin dışında yapılan ibadet anlamında da kullanılır. Çoğulu "enfâl" ve "nüfül" şeklinde gelmektedir (Öncel 2003:28).

600 Akrabalıkla ilgili kavramlardan biri de "nâfile" kelimesidir. Nâfile, "en-nefl" kökündendir, çocuğun çocuğu, yani torun anlamına geldiği gibi farz ve vacibin dışında yapılan ibadet anlamında da kullanılır. Çoğulu "enfâl" ve "nüfül" şeklinde gelmektedir (Öncel 2003:28).

yėgidme "besleme, cariye[601]"

ögey yėgidme ķız "cariye"

anlar kim emüzdiler silerni tişi ķarındaşlarıŋız süt emmekdin tişileriŋiz anaları ***ögey yėgidme ķızlarıŋız*** anlar kim ķoyunlarıŋız içinde ķunçuylarıŋızdın anlar kim kirmiş bolsa siler anlarķa eger kirmiş bolmasa siler anlarķa ėrinçü yoķ siler üze oġullarıŋız cüftleri anlar kim oŋurķaŋızlardın tururlar. 61r/3=004/023

yėgirmi "yirmi (20)"

ay aġırlıġ yalawaç östiklendürgil kėrtgünüglilerni toķış üze eger bolsa silerdin ***yėgirmi*** seriniglileri utġaylar ėkki yüzni. 137r/8=008/065

yėgirmi altı "yirmi altı (26)"

bu ġāşiye sūresi ***yėgirmi altı*** āyet turur mekkede inmiş turur. 441v/5=088

yėgirmi beş "yirmi beş (25)"

bu inşiķāķ sūresi ***yėgirmi beş*** āyet turur mekkede inmiş turur. 439r/2=084

yėgirmi bir "yirmi bir (21)"

bu leyl sūresi ***yėgirmi bir*** āyet turur mekkede inmiş turur. 444v/1=092

yėgirmi ėkki "yirmi iki (22)"

meger anlar kim kėrtgündiler takı ķıldılar ėḍgülükler anlarķa törütür eksüksüz ter bu sūretü ʾl- burūc ***yėgirmi ėkki*** āyet turur mekkede inmiş turur. 439v/7=085

yėgirmi sekkiz "yirmi sekiz (28)"

bu cinn sūresi ***yėgirmi sekiz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 424v/8=072

yėgirmi toķuz "yirmi dokuz (29)"

bu tenzīl sūresi ***yėgirmi toķķuz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 302r/2=032

yėgirmi üç "yirmi üç (23)"

mā ʾide sūresi mekkede inmiş turur yüz takı ***yėgirmi üç*** āyet turur. 79r/6=005

yėgle- "takdir etmek, beğenmek"

meger anıŋ uraġutı ***yėgler*** miz ol ķalıġlılardın. 194v/3=015/060

yegrek "daha iyi, en iyisi"

uştmaķ boḍunları mu ol kün ***yegrek*** amrulġuluķ körklügrek ārām ķılġu yer. 264r/3=025/024

yeğrek "en iyi, en üstün, mükemmel"

601 Savaş sonucu esir edilen erkeklere "köle", kadın ve kızlara "cariye" denir. Esir edilen köle ve cariyeler savaşa katılan mücahitlere dağıtılırdı. Cariyeliğin tarihi de kölelik kadar eskidir. Cariye sahipleri ondan istedikleri gibi tasarruf ederlerdi. Hizmetçi olarak çalıştırır, istediklerinde satabilir, hatta güzel ve maharetli olanlar, başkalarına hediye edilirdi. Bazen o tür cariyeler, efendilerinden çocuk sahibi olarak içerisinde bulundukları konakların anne ve sahibesi olurlardı. Efendisinden çocuğu olan cariye satılmazdı ve efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşmuş olurdu (İslami Bilgiler Ans. 1993:115).

eger anlar kėrtgünseler ḳorḳsalar yanut muyan erdi Taŋrı üskinde ***yėgrek*** eger bilür erseler. 12v/6=002/103

yėgrek bol- "daha iyi olmak, en iyi olmak"

boyun sürmek yme ėḍgü söz ḳaçan belgürse iş eger çın aysalar erdi Taŋrıḳa bolġay erdi ***yėgrek*** anlarḳa. 374v/4=047/021

yėgrekrek "daha iyi, daha üstün, daha mükemmel"

eger anlar ḳılsalar erdi anı kim pend bėrlürler anıŋ birle bolġay erdi ***yėgrekrek*** anlarḳa ḳatıġraḳ bekütmek. 66v/1=004/066

yėgü "yemek"

yüz ewürdiler ıḍtımız anlar üze ʿārim atlıġ aḳın suwnı. tėgşürdimiz anlarḳa ėkki niʿmet būstānlarıŋa ***yėgü*** açıġ otluġ yılġun nerse çeyedın az. 313r/9=034/016

yėgü ḫurmā "meyvesi yenilen hurma ağacı"

ol kim kestiŋizler ***yėgü ḫurmādın*** azu ḳoḍtıŋızlar anı aḍaḳın öz tüpi üze Taŋrı yarlıġı birle yme helāk ḳılġu üçün fāṣıḳlarnı. 403v/5=059/005

yek "şeytan[602]"

ay kişiler yėŋler anıŋdın kim yer içinde ḥelāl arıġ uḍu barmaŋlar ***yek*** maŋımlarıŋa ol silerke düşmen ol belgülüg. 19v/6=002/168

yek işi "şeytan işi"

anıŋ üze kim yaġısından kökside urdı mūsā öldürdi anı aydı bu ***yek işindin***. 282r/4=028/015

yek kemişmişi "şeytanın düşüncesi, şeytanın temennisi"

buzar erdi Taŋrı ne kim ***kemişmişi yek***. yana bekütür Taŋrı belgülerini. 246v/5=022/052

yek maŋımı "şeytanın adımı, şeytanın yolu, şeytanın davranışlarını benimseme"

ay anlar kim kėrtgündiler uḍu barmaŋlar yek maŋımlarıŋa kim uḍsa ***yek maŋımlarıŋa*** ol buyrulur yawuz işni taplanmamışlarnı. 256v/5=024/021

yek meŋizlig "şeytanın durumuna benzeme"

yek meŋizlig ançada aydı kişike tanġıl tėp ḳaçan tansa aydı men bīzār men sėndin men ḳorḳar men Taŋrıdın ajunluġlar iḍisi. 405r/1=059/016

yėl 1. "rüzgâr, esinti"

602 Şeytan kelimesi "şatn" kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. "şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde habis, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. Şeytan ve İblis birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kur'an'da şeytan kelimesi tekil olarak 70, çoğul olarak 18 olmak üzere 88 defa geçmektedir (Karagöz 2005:620).

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḍileriŋe işleri kül teg ḳatıġ ḳopsa aŋar ***yėl*** tüpilig kün içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze. 189v/2=014/018

2. "devlet, erk, talih"

boyun süŋler Taŋrıḳa yalavaçıŋa tartışmaŋlar yüreksizlik ḳılġay siler taḳı barġay ***yėliŋizler*** seriniŋler kim Taŋrı seriniglileri birle. 135v/5=008/046

yėl tüpilig kün "fırtınalı bir gün"

anlarıŋ meŋzeki kim tandılar iḍileriŋe işleri kül teg ḳatıġ ḳopsa aŋar ***yėl tüpilig kün*** içinde umaslar anıŋdın kim ḳazġandılar nerse üze. ol turur ol yolsuzluḳ ol ırāḳ. 189v/2=014/018

yel 1."rüzgâr, esinti"

kim ortaḳ ḳatsa Taŋrıḳa andaġ ḳalı tüşer teg kökdin ḳapar teg anı ḳuşlar yā kemişgey erdi anı ***yel*** ırāḳ yer içinde. 245r/1=022/031

2. "hiçbir şeyi sarsmadan süratli fakat yumuşak olarak hareket ediş, yumuşak rüzgar"

fermān tutuġlı ḳıldımız aŋar ***yelni*** yöriyür anıŋ fermānı birle amru ḳança tėgdi erse. 332v/5=038/036

yėlwiçilig "büyü, sihir[603]"

eger ıḍsa erdimiz saŋa bir bitig kāġıd içre yuḳasalar aŋar eligleri birle ayġaylar erdi anlar kim tandılar ermes bu meger yėlwiçilig belgülüg. 96r/3=006/007

yėlviçilıḳ "falcılık, büyücülük"

aydı ermes bu meger ***yėlviçilıḳ*** turur. 428r/3=074/024

yelwik- "büyülenmek"

sorġıl Taŋrı ḳulı oġlanıŋa ançada kim keldi anlarḳa aydı aŋar fir'avn men sėznür men sėni ay mūsā ***yelwikmiş***. 213v/7=017/101

yelwikmiş "büyülenmiş, büyüye kapılmış"

sorġıl Taŋrı ḳulı oġlanıŋa ançada kim keldi anlarḳa aydı aŋar fir'avn men sėznür men sėni ay mūsā ***yelwikmiş***. 213v/7=017/101

yelvilen- "büyülenmek"

ayġay erdiler bütünlükün çüŋke boldı közlerimiz biz boḍunlar miz ***yelvilenmişler*** ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/2=015/015

yelvilenmişler "büyülenmişler, büyüye kapılmışlar"

ayġay erdiler bütünlükün çüŋke boldı közlerimiz biz boḍunlar miz ***yelvilenmişler*** ḳıldımız oḳ kök içinde ükek bezedimiz anı baḳıġlılarḳa. 193r/2=015/015

603 Sözlükte "aldatmak, göz boyamak, uzaklaşmak, gönlünü çalmak, batıl şeyi hak diye göstermek ve gizli işlem yapmak" gibi anlamlara gelen "büyü", ıstılahta, "tabiat üstü alem ile bağ kurarak, yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanmak suretiyle bazı doğal nesneler kullanarak yapılan işlerdir (Karagöz 2005:76).

yėm "rızk, yiyecek, yemek"

boş ḳılınmış ḳunçuylarḳa ***yėm*** keḍimleri ėḍgülük birle yaraşı iş saḳnuḳluḳ üze. 30r/8=002/241

yėm içim bėr- "rızıklandırmak, rızık vermek"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḍileri atasız anasızlar taḳı çıġaylar ***yėm içim bėriŋ*** anlarḳa andın aytıŋlar anlarḳa yumşaḳ söz. 58v/7=004/008

yėm yėmişi "yiyecek içecek (Cennetin yiyeceği boldur) anlamında"

yėm yėmişi üküş. 395r/8=056/032

yėmiş "meyva, yemiş, Cennet yiyeceği ***bkz.*** yemiş"

yėmiş yaş ot. 436r/5=080/031

yėmiş bėr- "rızklandırmak"

ḳapsaldı anıŋ yėmişi. erte ḳoptı uwnur ėkki ayasını anıŋ üze kim ***bėrdi*** anıŋ içinde ol ***yėmiş*** taḫtları üze. 218r/1=018/042

yemiş "meyva, yemiş ***bkz.*** yėmiş"

bordın mezālıġ içiglilerke arıḳlar ʿaseldin ḳatıġsız anlarḳa anıŋ içinde tėgme ***yemişlerdin*** yarlıḳamaḳ iḍilerindin. 374r/1=047/015

yemişi yaġuġlı "olgunlaşmış, koparılma vakti gelmiş olan meyveler"

anıŋ ***yėmişi yaġuġlı*** 421r/4=069/023

yėmişle- "yemiş, meyva vermek"

ol ol iḍi yarattı būstānlar yaḍınç balmışlar yaḍınç balmaduḳlar ḥurmā yıġaçı ekin türlüg türlüg yėmişi zeytūn yıġaçı nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı. yėŋler anıŋ yėmişindin ḳaçan ***yėmişlese*** bėriŋler anıŋ ḥaḳḳını biçeri kün ḥaddın keçürmeŋler. 109r/9=006/141

yėmişlen- "yemişlenmek, meyva vermek"

baḳıŋlar anıŋ yėmişiŋe ḳaçan ***yėmişlense*** anıŋ bışmaḳı. anıŋ içinde silerke belgüler ol ol boḍunḳa kim kėrtgünürler. 105r/1=006/099

yemlük "yiyecek, Allah'ın verdiği rızık"

körsün ḳayusı arıġraḳ ***yėmlükün***. 216r/1=018/019

yemrül- "yarılmak, yıkılmaya yüz tutmak, uçacak ve kayacak dereceye gelmek, çökmek, göçmek"

azu kim kemişti ulını yar ḳırıġı üze ***yemrülgen*** turur. 150v/1=009/109

yemrülgen "yarılan, yıkılmaya yüz tutan, uçacak ve kayacak dereceye gelen, çökecek, göçecek"

azu kim kemişti ulını yar ḳırıġı üze ***yemrülgen*** turur. 150v/1=009/109

yėmrülgü "kayan, yıkılmaya meyli olan, yamuk"

alları neçe yme bolsa alları ***yėmrülgü*** anlardın taġlar. 192r/2=014/046

yėn "yan, taraf, kısım"

yā azu küŋleriŋe yā azu uḍġanlarḳa ḥācet iḍileride öŋin erenlerdin azu kençlerke anlar kim belgürtmezler uraġutlar uwut ***yėnlerini***. 257v/9=024/031

yėn- "yenmek, yemek"

ḳıldı anlarnı tarıġ yapurġaḳı teg ***yėnmiş***. 449r/9=105/005

yėnmiş tarıġ yapurġaḳı "kurt yeniği ekin yaprağı"

ḳıldı anlarnı ***tarıġ yapurġaḳı teg yėnmiş***. 449r/9=105/005

yeŋ- "galib gelmek, yenmek, üstün gelmek ***krş.*** yėŋ-"

keldi cāḍūlar firʿavnḳa aydılar bar mu biziŋke ter eger bolsa miz biz ***yeŋigliler*** utuġlılar aydı hee siler yaḳın tutmışlardın siler. 122v/4=007/113

yeŋigliler utuġlılar "galip gelenler, yenenler"

keldi cāḍūlar firʿavnḳa aydılar bar mu biziŋke ter eger bolsa miz biz ***yeŋigliler utuġlılar*** aydı hee siler yaḳın tutmışlardın siler. 122v/4=007/113

yėŋ- "galib gelmek, yenmek, üstün gelmek ***krş.*** yeŋ-"

aydılar iḍimizā! ***yėŋdi*** uttı biziŋ üze bed-baḫtlıḳımız erdimiz yoldın azġuçılar. 254r/8=023/106

yėŋigli "galip gelen, yenen"

anlar mu turur ***yėnigliler***. 238r/6=021/044

yėŋigliler utuġlılar "galip gelenler, yenenler"

keldi cāḍūlar firʿavnḳa aydılar bar mu biziŋke ter eger bolsa miz biz ***yeŋigliler utuġlılar*** aydı hee siler yaḳın tutmışlardın siler. 122v/4=007/113

yeŋdeçi "galip gelen, yenen"

kemiştiler yıplarını tayaḳlarını aydılar firʿavn küsüşlügi tapa and biz miz ***yeŋdeçiler***. 269r/2=026/044

yeŋdür- "dağıtmak"

yeŋdürmiş kendni. 389v/7=053/053

yeŋdürmiş kend[604] "yerle bir olmuş şehir, el-mü'tefike[605]"

yeŋdürmiş kendni. 389v/7=053/053

---

604 Bugün bu bölgede "Ölü Deniz" (Dead Sea) de denilen Lût gölü bulunmaktadır. Rivayetlere göre pis kokulu ve deniz seviyesinden dört yüz metre daha aşağıda bulunan bu göl, daha önceleri yoktu. Ancak bölgenin altını üsütüne getirebilecek büyük sarsıntılarla böyle bir gölün oluşmuş olması muhtemeldir. 1965 te bölgede yapılan araştırma ve kazılarda, gölün güney kısmında yirmi binden fazla mezar tespit edilmiştir. Bu da, bir zamanlar buralarda, büyük şehirlerin var olduğunu ve bunların yere batarak yok olduklarını doğrulamaktadır (Akpınar 2002:175).

605 Mü'tefikât kelimesi, sözlükte, altüst, tersyüz olmuş anlamındadır. Hz. Lut'un kavminin helak edildiği yerler için kullanılmıştır. Sa'be, Sa'de, Umra, Dûmâ ve Sedûm adlı beş yerleşim merkezine verilen addır. Bu şehirlerin en büyüğü Sedum şehri idi. Sedum, Şam ile Medîne arasında bir yerdi. Rivayete göre Hz. İbrahim Filistin bölgesine; Hz. Lut ise Mütefike bölgesine peygamber olarak gönderilmişlerdir (Akpınar 2002:175).

yengen "fil"

yengen iḍileri "Kabeyi yıkmak için Mekke'ye saldıran Ebrehe ve ordusu[606]"

körmez mü sėn neteg ḳıldı iḍiŋ ***yengen iḍileri*** birle. 449r/7=105/001

yeŋil- "alt edilmek, mağlup olmak"

ayġıl anlarḳa kim küfr ketürdiler ***yeŋilgey*** siz taḳı yandurulġay siz tamuġ tapa. taḳı nime yawuz töşek turur. 39r/1=003/012

yepiş- "yapışmak"

azu bėrdimiz mü anlarḳa bir bitig anda öŋdün anlar aŋar ***yepşügliler***. 359v/3=043/021

yepşügli "sıkıca sarılan, yapışan"

azu bėrdimiz mü anlarḳa bir bitig anda öŋdün anlar aŋar ***yepşügliler***. 359v/3=043/021

yėp(i)şür- "yapışmak"

yme ayġıl ne ḳılur ne azlar silerni menim iḍim eger oḳımaḳıŋız bolmasa yalġanḳa tuttuŋızlar herāyna bolur ***yėpşürügli*** ḳın. 267r/6=025/077

yep(i)şürügli ḳın bol- "cezalandırılmak"

yme ayġıl ne ḳılur ne azlar silerni menim iḍim eger oḳımaḳıŋız bolmasa yalġanḳa tuttuŋızlar herāyna ***bolur yėpşürügli ḳın***. 267r/6=025/077

yėr "yer, bölge, kısım, yeryüzü, memleket, toprak, barınak"

tegmedi hīç tegigli ḳaḍġudın ***yėr*** içinde azu yme özüŋizler içinde meger bitig içre levḥü'l- maḥfūzda yazınmaz bizde burun. yaratur miz çın ol Taŋrı üze āsān turur. 399r/9=057/022

yėriŋ kün batışıġları "yapışmak, meğāribühâ[607]"

yana mīrāṣ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz żaʿīf bilür erdiler yėriŋ kün tuġuşuġlarını ***anıŋ batışıġlarında*** ol kim.(77b/10=007/137)

yėriŋ kün tuġuşuġları "Yeryüzünün doğuları, meşârıku'l-arz[608]"

606 Kâbe'yi yıkmak içinYemen'in Sana şehrinden gelen ve Mekke'yi kuşattıkları sırada Ebabil denen mucize kuşlar tarafından helak edilen Ebrehe ve ordusuna verilen isimdir. Bu ismi almasının nedeni Ebrehe ordusunun önünde yürüyen ve orduya eşlik eden fillerden ötürüdür. Aslen Yunanlı bir tüccarın kölesi olan Ebrehe Yemen'e önce Habeşistan naibi sonra da müstakil kral oldu. Ebrehe, Yemen'de iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Bizans'ın ve onun müttefiki Habeşistan hükümetinin plaları duğrultusunda asıl gayesini tatbik etmek için hareket geçti Gayesi bir taraftan Arabistan'da Hristiyanlığı yaymak diğer taraftan da Arap Yarımadası'nın maddi ve manevi kalbi olan Mekke ve oradaki Kâbe'nin ehemmiyetini azaltmak suretiyle ticaret yollarını ele geçirmekti. Bu sebeple Yemen'in başkenti Sana'da Kulleys isminde büyük ve yüksek bir kilise inşa ettirmişti. Kâbe yerine yapılan kilise, Araplar tarafından kirletilmiş veya yakılmıştı. Başka bir rivayete göre, Ebrehe kendi yaptırdığı kiliseyi, yine kendi adamları tarafından kirletip suçu Kureyşlilerin üzerine atarak Mekke'ye saldırmak için komplo kurdu. Direkt olarak Kâbe'ye saldırmanın ne amlama geldiğini oda biliyordu. Yaptırdığı kiliseye Kureyşlilerin saygısızlık yaptığını duyan Ebrehe, Kâbe'yi yıkmadan rahat etmeyeceğine yemin etmişti. Nihayet 570 yılında 60.000 asker ve 13 fil ile Mekke'ye hareket etti (Bedir 2010:67).

607 Sözlükte batı, batı tarafında yerleşim alanları olarak geçen bu kelime Şam için de söylenmiştir (Akpınar 2002:177).

yana mīrāṣ bėrdimiz ol boḍunlar kim küçsüz ẕaʿīf bilür erdiler ***yėriŋ kün tuġuşuġlarını*** anıŋ batışığlarında ol kim.(77b/10=007/137

yer "yer, yeryüzü, memleket, toprak, barınak"

aydımız iniŋler bir ançaŋız bir ançaŋızḳa düşmen. silerke yer içinde amrulup turġu ***yer*** ḳayda almaḳ bir vaḳtġa tėgi. 5v/5=002/036

yer altındaḳı "nemli toprak, es-serâ[609] "

aŋar turur ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki nė kim ol ėkki araḳı taḳı ne kim ***yer altındaḳı***. 228v/6=020/006

yer çerigleri "yerin askerleri"

Taŋrıḳa turur kökler çerigleri ***yer çerigleri*** erür Taŋrı küsüş bütün işlig. 376v/4=048/007

yer erkligi ḳıl- "halife tayin etmek, tasarruf hakkı vermek, yerine geçirmek"

vaʿde ḳıldı Taŋrı anlarḳa kim kėrtgündiler silerdin taḳı ḳıldılar ėḍgülükler uḍulayu yer erkligliki ḳılġay olarnı yer içinde neteg kim uḍulayu ***yer erkligi ḳıldımız*** anlarnı anlarda öŋdün erdiler. 260v/2=024/055

yer erkligliki ḳıl- "halife tayin etmek, tasarruf hakkı vermek, yerine geçirmek"

vaʿde ḳıldı Taŋrı anlarḳa kim kėrtgündiler silerdin taḳı ḳıldılar ėḍgülükler uḍulayu ***yer erkligliki ḳılġay*** olarnı yer içinde neteg kim uḍulayu yer erkligi ḳıldımız anlarnı anlarda öŋdün erdiler. 260v/1=024/055

yer ḫaḳḳı "yere and olsun"

yme ***yer ḫaḳḳı*** anı kim yaḍtı anı. 444r/5=091/006

yer ḫazīneleri "Yusufʾun hazinedarlığını yaptığı kralın hazineleri"

aydı ḳılġıl mėni ***yer ḫazīneleri*** üze men küḍezçi men biligli. 178r/1=012/055

yer iḍisi "yerin sahibi ve yaratıcısı olan Allah"

aydı kökler iḍisi ***yer iḍisi*** ne kim ol ėkki araḳı. eger erse siler sėziksizler. 268r/7=026/024

yer otları "nebat, bitki"

bütünlükün yaḳınraḳ tiriglikniŋ meŋzeki suw teg indürdimiz anı kökdin ḳatıldı ḳarıldı anıŋ birle ***yer otları***. 155v/4=010/024

yer kök nişānları "yerin ve göğün kudretini gösteren ayetler"

---

608 Yeryüzünün doğuları ve batıları anlamına gelen ve bir ayette geçen bu ifade ile Şam ve Mısır'ın kastedildiği ileri sürülmüştür. Bu ifadeden kastın doğusuyla batısıyla tüm yeryüzü olduğu da söylenmiştir(Akpınar 2002:235).

609 "Sözlükte ıslak, nemli toprak anlamına gelen bu kelime, müfessirlerin açıklamalarına göre şu ayette, yedi kat yerin altı anlamında kullanılmıştır: "Göklerde ve yerde, her ikisi arasında ve toprağın altında bulunanalar O'nundur" (Akpınar 2002:236).

taḳı ḳıldımız kökni köge küḍezilmiş. anlar ***yer kök nişānlarındın*** yüz ewürmiş tururlar. 237r/9=021/032

yer kötrül- "yeryüzünü tersyüz etmek"

kötrülgey yer taḳı taġlar sınaġaylar bir sınmaḳ. 420v/8=069/014

yer ḳurtı "yer kurdu, böcek"

ḳaçan ḥükm ḳıldımız erse anıŋ üze ölümni yolçılamadı anlarḳa anıŋ ölmeki üze meger ***yer ḳurtı*** yėr süleymān tayaḳını. 313r/4=034/014

yer taŋrısı ḥaḳḳı "göğün rabbine ant olsunki"

kök Taŋrısı ḥaḳḳı yme ***yer Taŋrısı ḥaḳḳı*** kim ol çın turur andaġ kim siler sözleşür siler. 384v/2=051/023

yer tapa va'de ḳılınmış "belli bir günün buluşma vakti"

yumḳı tirilgü tururlar ol ***va'de ḳılınmış yer tapa***. 395v/6=056/050

yer tepre- "yeryüzini sarsmak"

ol kün ***teprer yėr*** taġlar erür taġlar ḳum aḳa turur. 426v/9=073/014

yer tepremeki "deprem, zelzele, sarsıntı"

tuttı anlarnı yer tepremeki boldılar sarāyları içinde üzi üzė tüşügliler. 120r/2=007/077

yer teprenil- "yeryüzünün sarsılması"

ḳaçan ***teprenilse yer*** tepretmek. 394v/6=056/004

yer tepret- "yeryüzini sarsmak"

ḥaḳḳā ḳaçan tepretilse ***yer tepretmek*** tepretmek 443r/3=089/021

yer tepretil- "yeryüzünün sarsılması"

ḳaçan ***tepretilse yer*** anıŋ tepretmeki. 447v/3=099/001

yer ündür- "yeryüzünü tanzim etmek"

arıġ turur arıġsuzdın ol kim törütti cüftlerni ḳamuġını andın kim ***ündürür yer*** etözlerindin anıŋdın kim bilmezler. 322v/4=036/036

yer yarıl- "yeryüzünü ikiye ayırmak"

ol kün ***yarılur yer*** anlardın terkin ol ḳoparmaḳ biziŋ üze āsān turur. 383v/6=050/044

yer yarılu yaz- "az kalsın yer yarılmak"

pāre pāre bolu yazar kökler andın ***yarılu yazar yerler*** tüşe yazar taġlar sınıp. 228r/3=019/090

yer zarġunzdın "fesleğen, kokulu ot"

ançada aydınızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋde çıḳarsun bizke andın kim ündürür ***yer zarġunzdın*** ḫıyārdın buġdayındın yasmuḳındın soġanındın. 7v/7=002/061

yerke tėgigli "suyu çekilmiş"

aygıl ne körür siler eger bolsa suwuŋızlar ***yerke tėgigli*** kim keldürgey silerke bu suw aḳar yul birle. 418r/8=067/030

yerler kökler erkligi "yerin ve göğün sahibi ve yaratıcısı Allah "

azu anlarḳa turur ***kökler yerler erkligi*** ne kim bu ėkki ara erse aġsunlar kökler ḳapuġıŋa. 330v/9=038/010

yerler iḍisi "yerin sahibi ve yaratıcısı Allah"

aydı yoḳ kim iḍiŋizler kökler iḍisi ***yerler iḍisi*** ol kim yarattı anlarnı. men anıŋ üze tanuḳlardın. 238v/8=021/056

yerler kökler iḍisi "yerin ve göğün sahibi ve yaratıcısı Allah "

kökler yerler iḍisi ne kim ol ėkki ara erse küsüş örtügli. 334r/2=038/066

yerni aġtur- "yaymak, ziraat için sürmek"

aġturdılar yerni ėttiler binālar anda üküşrek ėttiler binālar keldi anlarḳa yalavaçları belgüler birle. 294v/8=030/009

yerni amrulġu ḳıl- "dünyayı dinlenme yeri olarak yaratmak"

kim ***ḳıldı yerni amrulġu*** taḳı ḳıldı anıŋ arasında arıḳlar ḳıldı aŋar bekümiş taġlar taḳı ḳıldı ėkki teŋiz arasında yıġḳu Taŋrı. mu Taŋrı birle. 278v/3=027/061

yerni tarıt- "yeri (insanlar için) düzenlemek, yaratmak anlamında"

yerni tarıttımız kemiştimiz anıŋ içinde tüplüg taġlarnı. 193r/4=015/019

yerni töşek kökni kötrüm ḳıl- "yeri döşek göğü kubbemsi tavan yapmak"

ol iḍi ***ḳıldı silerke yerni töşek kökni kötrüm*** indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. 4r/2=002/022

yerni töşek ḳıl- "arzı döşek gibi yaratmak, düzenlemek"

ḳılmaz miz yerni töşek. 433r/8=078/006

yerni turġu ḳıl- "arzı toplanma yeri haline getirmek"

ḳılmadımız mu yerni turġu. 432v/1=077/025

yerni ur- "yeri (insanlar için) koymak, düzenlemek, yaratmak"

yerni urdı anı barça ḫalḳḳa. 392r/9=055/010

yerni yaḍ- "yeri insanların yaşaması için düzenlemek"

yerni yaḍtımız nėme yaḫşı yaḍġanlar miz. 385v/2=051/048

yerni yar- "toprağı insanlar için yarıp ekilecek yer alanına dönüştürmek"

yana yardımız ***yerni yarmaḳ***. 436r/4=080/026

yerni yırt- "yeri çatlatmak"

sen ***yırtmaġay sen yerni*** tėgmegey sen taġḳa uzunluḳun. 208v/7=017/037

uyat yer "hela"

eger bolsa siler biliglig azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin ***uyat yerdin*** azu elig tegürse siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı uġraŋlar arıġ süçig topraḳġa türtüŋler yüzleriŋizke eligleriŋizḳa. 63v/9=004/043

yerindi "iğrenme, tiksinti"

yerindi bol- "iğrenmek"

eger yetmese erdi anı raḥmet iḍisindin atılġay erdi tüz yabanḳa ol ***yerindi bolup***. 420r/4=068/049

yėrtil- "ayıplanmak, zemmedilmek"

kim tileyür erse dünyānıŋ ėwek tiriglikini ėwdürgey miz aŋar anıŋ içinde negü kim tilese miz kimke kim tilese miz yana ḳıldımız aŋar tamuġnı. körgey aŋar ***yėrtilmiş*** sürsükmiş. 207r/9=017/018

yėrtilmiş "ayıplanmış, zemmedilmiş"

körgey aŋar ***yėrtilmiş*** sürsükmiş. 207r/9=017/018

yėrtilmiş ḳoḍulmış "ayıplanmış, zemmedilmiş"

ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı olturġay sen ***yėrtilmiş ḳoḍulmış***. 207v/4=017/022

yer yüzi "yer, dünya[610]"

azu yörimes mü ***yer yüzinde*** körseler neteg erdi anlarnıŋ soŋı anlarda öŋdün. 373r/8=047/010

yesaʿ (<A.) "Hz. Elyesa, İsrailoğulları'na gelen peygamberlerden biri olup Hz. İlyas'dan sonra tebligatta bulunmuştur"

taḳı ismāiʿīl taḳı ***yesaʿ*** taḳı yūnus taḳı lūṭ. ḳamuġḳa artuḳluḳ urdımız ajunluġlar üze. 103r/6=006/086

yet- "yetmek, erişmek, kâfi gelmek, yeterli olmak ***bkz.*** yet-"

anlar kim kėrtgündiler ḳıldılar ėḍgülüklerni fermānlamas miz bir etözke meger küçi ***yetmişinçe*** anlar tururlar uştmaḫ iḍileri. 116v/1=007/042

yėt- (1) 1."yetmek, erişmek, katılmak, kâfi gelmek"

taḳı kim kirse aŋa boldı ḳurtulġan. Taŋrıḳa kişiler üze ewnüŋ ḥacc ḳılmaḳı ol kimerse kim yaraġı ***yėtse*** anıŋ tapa yolġa. 47v/2=003/097

2."kavuşmak, katılmak"

taḳı sewünürler anlar birle kim ***yėtmediler*** anlarḳa soŋlarından kim yoḳ ḳorḳunç anlar üze taḳı ḳaḍġurmazlar. 54v/5=003/170

610 Yakın olmak anlamına gelen dünüv kökünden türemiş en yakın anlamındaki ednâ kelimesinin müennesi olup, canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yer küre demektir. Bir terim olarak, insanın ölmeden önceki hayatı, bu hayattayken ilişki içinde bulunduğu varlıklar ve bu varlıklarla ilgili eğilimleri, tutum ve davranışları anlamına gelir (Karagöz 2005:129).

yėt- (2) "kaybolmak"

yėter azar anlardın ol kim ḳoşup ayturlar. 156r/9=010/030

yėtmek "kaybolma, yetişme"

ermez kün kerek kim aŋar ***yėtmek*** aynı ap yme tün ozuġlı kündüz. 322v/8=036/040

yėti "yedi (7)"

aydı melik men körür men yėti semüz ineklerni yėyür anlarnı ***yėti*** aruḳ sıġır aḍın yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/3=012/043

yėti aruḳ sıġır "yedi zayıf inek, Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü ve kuraklığa delalet eden yedi zayıf sığır"

aydı melik men körür men yėti semüz ineklerni yėyür anlarnı ***yėti aruḳ sıġır*** aḍın yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/3=012/043

yėti aruḳ uḍlar "yedi zayıf inek, Yusuf'un rüyasında geçen yedi zayıf inek"

yūsuf ay çın sözlüg tükel uḳturġıl biziŋke yėti semüz sıġırlar içinde yėyürler anı ***yėti aruḳ uḍlar*** takı yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar 177r/7=012/046

yėti buġday başı "yedi başak veren dane, Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü yedi bolluğu ifade eden buğday başları"

bir ewün meŋzeki teg ündürdi ***yėti buġday başı*** tėgme buġday başı içinde tėgme buġday başı içinde yüzer ewün. 33v/8=002/261

yėti deryā "yedi deniz"

eger ol kim yer içinde turur yıġaçdın ḳalemler bolsa teŋiz medād bolsa anda kėḍin ***yėti deryālar*** tükenmegey erdi Taŋrınıŋ yarlıġları. 301r/6=031/027

yeti ėkkilegü "Fatiha suresi[611]"

çınoḳ bėrdimiz saŋa ***yėti ėkkilegülerde*** uluġ oḳıġunı. 195v/1=015/087

yėti ėkkilegülerde uluġ oḳıġunı bėr- "(Fatiha suresi)ni vermek"

çınoḳ bėrdimiz saŋa ***yėti ėkkilegülerde uluġ oḳıġunı***. 195v/1=015/087

yėti ḳat "yedi kat"

ḳılmışlarıŋa ḫoşnūd bolġan üzesiŋe ***yėti ḳat*** ḳılmışlarıŋa ḫoşnūd bolġanlara. 442r/1=088/009

yėti ḳat kök "gökyüzü"

yme turġuzdımız silerniŋ üze ***yėti ḳat kök*** küçlüg. 433v/2=078/012

yėti ḳat kök erkligliki "yedi kat göklerin sahibi olan Allah"

611 Mekke döneminde inmiştir. 7 ayettir. Kur'an-ı Kerim'in başlangıç sûresi olduğu için bu ad verilmiştir. "Fâtiha", bir şeyi başlatan, açan demektir. Bu sûreye Kur'an'ın özünü yansıttığı için "Ümmü'l-Kitap" (Kitabın özü, anası) da denir. Namazın her rekâtında okunduğu için "Seb'u'l-Mesânî" (Tekrar tekrar okunan yedi ayet. bkz. Hicr 15/87) de denilmiştir (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014).

bereket iḍisi turur ol kim aŋa turur ***yėti ḳat kök erkligliki*** yme yerniŋ ne kim ol ėkki ol ara anıŋ üskinde turur ḳıyāmet ʿilmi. 363r/6=043/085

yėti ḳat kök erkligliki yme yerniŋ "yedi kat göğün ve yerin sahibi olan Allah"

bereket iḍisi turur ol kim aŋa turur ***yėti ḳat kök erkligliki yme yerniŋ*** ne kim ol ėkki ol ara anıŋ üskinde turur ḳıyāmet ʿilmi. 363r/6=043/085

yėti ḳat kök yerniŋ mīrāṣları "göklerin ve yerin mirasına sahip olan Allah"

ne boldı silerke ribāmlamas siler Taŋrı yolı içinde teŋrike turur ***yėti ḳat kök yerniŋ mīrāṣları***. 397v/7=057/010

yėti ḳat kökler iḍisi "yedi kat göğün Rabbi olan Allah"

ayġıl kim turur ***yėti ḳat kökler iḍisi*** uluġ ʿarş iḍisi. 253r/9=023/086

yėti ḳat kökler ḳıl- "yedi kat gök yapmak"

kıldı anlarnı yėti ḳat kökler ėkki kün içinde yarlıġ ıḍtı tėgme kök içinde işini bezedimiz dünyā kökini çerāġlar birle küḍezçi bütrür bilgen küsüş iḍiniŋ tilemeki. 349v/1=041/012

yėti ḳat yer "yedi kat yer"

ol balıḳ ḥaḳḳı kim ***yėti ḳat yer*** anıŋ uçası üze turur ḳalem ḥaḳḳı yme anıŋ ḥaḳḳı kim bitirler. 418v/2=068/001

yėti ḳızlıġ yıl "yedi yıl sürecek kıtlık, Yusuf'un rüyasında geçen yedi yıl sürecek kıtlık"

yana kelgey anda kėḍin ol ***yėti ḳızlıġ yıl*** kim ḳatıġ yėyürler ne öŋdün ıdmış turur siz anlarḳa meger az. 177r/9=012/047

yėti kün "yedi gün, Hacc'da kurban bulamayan hacının oruç tutacağı süre"

yana kim bulmasa rūze tutmaḳ üç kün ḥacc içinde aḍın ***yėti kün*** ḳaçan ḳayıtsa siler. anda ol on tükel bolur. 23v/4=002/196

yėti semüz inekler "yedi semiz, iyi beslenmiş inek, Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü ve bolluğa delalet eden yedi semiz inek"

aydı melik men körür men ***yėti semüz ineklerni*** yėyür anlarnı yėti aruḳ sıġır aḍın yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/2=012/043

yėti semüz sıġırlar "yedi semiz, iyi beslenmiş inek, Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü ve bolluğa delalet eden yedi semiz sığır"

yūsuf ay çın sözlüg tükel uḳturġıl biziŋke ***yėti semüz sıġırlar*** içinde yėyürler anı yėti aruḳ uḍlar taḳı yėti buġday başları yaşıl kök aḍınlar ḳuruġlar. 177r/7=012/046

yėti tün "yedi gece"

kömerledi anı anlar üze ***yėti tünni*** sekkiz künler tutaşı körgey sėn boḍunını anıŋ içinde tüşmiş andaġ ḳalı anlar açı ḫurmā ḳıwaḳ ḫurmā tüpleri teg. 420v/2=069/007

yėti yol "yedi kez, yedi defa"

yarattımız oḳ siler üstüŋizlerde ***yėti yol*** ermedimiz yaratmaḳdın osanıġlı. 249v/4=023/017

yėtisiz "isteksiz olarak yaptırma, zorlama"

biz kėrtgündimiz iḍimizke yarlıḳasa biziŋke yaŋluḳlarımızını ne kim ***yėtisiz*** keltürdüŋ bizni anıŋ üze cāḍūluḳdın. 231v/7=020/073

yėtisiz keltür- "isteksiz olarak yaptırmak, zorlamak"

biz kėrtgündimiz iḍimizke yarlıḳasa biziŋke yaŋluḳlarımızını ne kim ***yėtisiz keltürdüŋ*** bizni anıŋ üze cāḍūluḳdın. 231v/7=020/073

yėtiz "tam, mükemmel"

anlar tururlar anlar bilir Taŋrı anı kim köŋülleri içinde yüz ewürgil anlardın pend bėrgil anlarḳa ayġıl anlarḳa özleri içinde ***yėtiz*** söz. 66r/4=004/063

yėtmiş "yetmiş (70) ***bkz.*** yetmiş"

üḍürdi mūsā boḍunında ***yėtmiş*** erni biz vaḳt urmışḳa. 126r/5=007/155

yėtmiş er "Hz. Musa'nın af dilemek için halkın'dan seçtiği 70 kişi"

üḍürdi mūsā boḍunında ***yėtmiş erni*** biz vaḳt urmışḳa. 126r/5=007/155

yėtmiş ḳarış "yetmiş arşın uzunluğu olan"

yana baŋlar zincīr içinde anıŋ ***ḳarışı yetmiş*** ḳarı ḳoşuŋlar anı. 421r/8=069/032

yetmiş "yetmiş (70) ***bkz.*** yėtmiş"

yetmiş yolı "yetmiş kez, yetmiş defa"

yarlıḳatu ḳolġıl anlarnı azu yarlıḳatu ḳolmaġıl anlarnı eger yarlıḳatu ḳolsa sen anlarnı ***yetmiş yolı*** yarlıḳamas Taŋrı anlarnı. 147v/1=009/080

yėtmiş altı "yetmiş altı (76)"

bu er-raḥmān sūresi mekkede inmiş turur ***yėtmiş altı*** āyet turur. 392r/4=055

yėtmiş bėş "yetmiş beş (75)"

bu ḥacc sūresi ***yetmiş bėş*** āyet turur mekkede inmiş turur. 242r/5=022

yėtmiş ėkki "yetmiş iki (72)"

bu zümer sūresi ***yėtmiş ėkki*** āyet turur mekkede inmiş turur. 334v/7=039

yėtmiş üç "yetmiş üç (73)"

bu aḥzāb sūresi ***yetmiş üç*** āyet turur mekkede inmiş turur. 304r/4=033

yėtmiş yėti "yetmiş yedi (77)"

bu furḳān sūresi ***yetmiş yėti*** ayet turur mekkede inmiş turur. 262r/6=025

yėtrül- "yedirilmek, doyrulmek"

ayġıl Taŋrıda aḍın mu tutnur men iş erkligi yaratıġlı köklerni taḳı yerlerni ol yėtrür taḳı ***yėtrülmes***. 96v/3=006/014

yėtül- "ulaşmak, varmak"

ḳaçan kim ***yėtülseler*** tėgseler anıŋ içinde yumḳı. aydı kėḍinkileri öŋdünleriŋe iḍimizā! bular azdurdılar bizni bėrgil anlarḳa ḳın ḳat ḳat otdın. 116r/2=007/038

yėt(ü)r-(1) "algılamak"

yetmes anı közler ol ***yėtrür*** közlerni ol yinçge işlig uḳḳan ol. 105r/7=006/103

yėtür- (2) "yedirmek, doyurmak"

ol aş ***yėtürür*** maŋa taḳı içrür maŋa. 270r/4=026/079

yėtürmek "yedirmek"

ḥarīż ḳılmaz erdi çıġaylarḳa aş ***yėtürmek*** üze. 421v/1=069/034

yėtür- (3) "kaybetmek, (yoldan) sapmak"

bütünlükün anlar kim tandılar yıġdılar Taŋrı yolındın çın yol yėtürdiler ıraḳ yol ***yėtürmek***. 77v/9=004/167

yėtürgü "yedirme"

kim bilmese rūze tutmış kerek ėkki ay tutaşı bir ėkkindike yawmasda burun kim umasa aş ***yėtürgü*** altmış çıġayḳa. 400v/9=058/004

yıḍ "koku ***bkz.*** yıḍıġ"

ḳaçan aḍrılıp çıḳtı erse arḳış aydı ataları men bulur men yūsuf ***yıḍını*** eger munar tėmes erse siler. 181r/8=012/094

yıḍıġ "koku ***bkz.*** yıḍ"

yana ḳıldı oġlın ḳızın aḳa turur çöjülmiş balçıḳdın yana ***yıḍıġ*** ḫor suwdın. 302v/3=032/008

yıḍıġ ḫor suw "meni"

yana ḳıldı oġlın ḳızın aḳa turur çöjülmiş balçıḳdın yana ***yıḍıġ ḫor suwdın***. 302v/3=032/008

yıḍıġ suv "kokulu su, (metinde) katran"

iç tonları tėweke türtgü otdın *yıḍıġ suwdın* örter yüzlerini ot. 192r/5=014/050

yıḍıġ küçsüz suw "meni"

törütmedimiz mü silerni ***yıḍıġ küçsüz suwdın***. 432r/8=077/020

yıḍıġlıġ "kokulu"

āsānlıḳ ḫoş yıḍıġlıġ çiçekler būstānlar niʿ metlıġ. 396v/6=056/089

yıḍıġlıġ ḫoş çiçek "güzel kokulu çiçekler"

āsānlıḳ ***ḫoş yıḍıġlıġ çiçekler*** būstānlar niʿ metlıġ. 396v/6=056/086

yıḍlıġ "kokulu"

ermedi mü oŋurḳa suwı ***yıḍlıġ*** suwdın teŋlenür oġulçı içre yana. 430r/3=075/037

yıḍlıġ suw "meni[612]"

ermedi mü oŋurḳa suwı ***yıḍlıġ suwdın*** teŋlenür oġulçı içre yana. 430r/3=075/037

yıġ- (1) 1."bir şeye engel olmak, alıkoymak, men etmek ***bkz***. yıġa-"

olturmaŋlar tėgme yolda ***yıġar*** ewrer siler Taŋrı yolından kim kėrtgünse aŋar tiler siler anı egrilik. 120v/5=007/086

2."yasaklamak (Namazın kötülükleri yasaklaması ise, kötülüklerden alıkoyması ve el çektirmesidir)"

ammā yana kim ḳorḳsa iḍisi üskinde turmaḳdın taḳı ***yıġsa*** özini tilekdin. 435r/8=079/040

3."dönmek, yüz çevirmek"

kim ol küç ḳılġanraḳ anıŋdın kim yalġanḳa tuttı Taŋrınıŋ belgülerini ***yıġdı*** andın munu yanut bėrgey miz anlarḳa kim yıġġaylar biziŋ belgülerimizdin ėsiz ḳor ḳın anın kim yıġar erdiler. 111v/4=006/157

4. "uzak durmak"

anlar ***yıġarlar*** andın yana tarḳarlar andın. 97v/3=06/026

5. "(ellerini) çekmek, (zarar) dokundurmaktan vazgeçmek"

eger sıŋardın turmasa silerdin kemişseler silerke ėlleşmekni ***yıġsalar*** eliglerini tutuŋlar olarnı öldürüŋler olarnı ḳayda bolsalar. 69r/6=004/091

yıġ ḳıl- "engellemek, alı koymak"

ay oġulḳınam aḍaḳın tutġıl namāznı fermānlaġıl ėḍgülükni ***yıġḳıl*** taplamaduḳdın seringil anıŋ üze kim tegse saŋa çın ol üstüvār işlerdin. 300r/9=031/012

yıġıġlı 1. "engel olan"

tanıġlılarḳa yoḳ aŋar ***yıġıġlı***. 422r/2=070/002

2. "men eden, engelleyen, engel"

bolmaġay silerde kimersedin andın ***yıġıġlılar*** 421v/7=070/047

yıġ-(2) "toplamak, bir araya getirmek"

yıġmaḳ "toplama, bir araya getirme"

hergiz yıġar mu miz silerdin pend bėrmekdin ***yıġmaḳ*** ne bolsa siler bir boḍun artaḳ işligler. 358v/2=043/005

yıġa- "engel olmak, önlemek ***krş***. yıġ-"

eger bolsa tanıġlılarḳa ülüş ayurlar ḳışmadımuz mu siler üze ***yıġadımız*** mu silerni kėrtgünüglilerdin Taŋrı aḍrar siler ara ḳıyāmet kün. 75r/6=004/141

yıġaç "ağaç"

612 Erlik suyu veya sperm anlamına gelir. Sarımtırak beyaz renkte ve yumurta akına benzeyen kaygan bir mayidir. Kuruduğunda kül renginde bir leke bırakır (Karagöz 2005:425).

ol ol iḍi indürdi kökdin suw silerke. andın içgü andın nė ***yıġaç*** anıŋ içinde otlatur siler. 196v/1=016/010

arıġsız yıġaç "kötü ağaç, ***mec***. (kötü söz)"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī kāfirlıḳ aṣlı ***arıġsız yıġaç*** teg yaʿnī ḥanẓala yıġaçı ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/9=014/026

yıġaç altı[613] "ağaç altı Tahte'ş-Şecera[614]"

ḫoşnūd boldı oḳ Taŋrı mü'minlerdin ḳaçan bīʿat ḳıldılar erse meniŋ birle ***yıġaç altınında*** bildi anı kim köŋülleri içinde indürdi ėnçlikni anlar üze yme bėrür anlarḳa ėl açmaḳ yawuḳ. 337v/9=048/018

ḥanẓala yıġaçı "kötü ağaç, ***mec***.(kötü söz)"

yana bir arıġsız söz meṣeli yaʿnī kāfirlıḳ aṣlı arıġsız yıġaç teg yaʿnī ***ḥanẓala yıġaçı*** ḳoŋrulur yer üstünindin yoḳ aŋar turmaḳ amrulmaḳ. 190r/9=014/026

ḳarġalmış yıġaç "lanetleniş, men edilmiş ağaç"

ḳılmadımız ol tüşni kim körküttimiz saŋa meger yalġan kişilerke ***ḳarġalmış yıġaçnı*** oḳıġu içinde. 210v/4=017/060

ol yıġaçıŋızlardın yıġ- "o ağacı yasaklamak"

yapçuru törçidiler ol ėkki üze uştmaḥ yapurġaḳındın. ündedi olar ėkkegüni iḍileri ***yıġmadı mu silerni ol yıġaçıŋızlardın*** aymadı mu silerke çın yek siler ėkkegüke düşmen turur belgülüg. 114r/5=007/022

yıġaçlarnı yüklüg ḳıl- "ağaçları (meyveye) aşılamak"

taḳı ıḍtımız yėllerni ***yıġaçlarnı yüklüg ḳılıġlı*** indürdimiz kökdin suwnı içürdimiz anı. 193r/7=015/022

ol yıġaçıŋızlardın yıġ- "o ağacı yasaklamak"

ündedi olar ėkkegüni iḍileri ***yıġmadı mu silerni ol yıġaçıŋızlardın*** aymadı mu silerke çın yek siler ėkkegüke düşmen turur belgülüg. 114r/5=007/022

yıġaçnı tat- "ağacın meyvesinden yemek"

ḳaçan tat***tılar erse yıġaçnı*** belgürdi ol ėkkegüke uwıt yinleri. 114r/3=007/022

yıġar- "engel olmak, önlemek ***krş***. yıġ-"

yıġmaz anlardın ***yıġarlardı*** ap yme ʿayālları Taŋrıdın nerseni. 402v/1=058/017

---

613 Hicretin altıncı yılında umre yapmak için 1400 kişilik sahabesiyle yola çıkan Hz. Peygamber'in umre yapmasına izin vermeyen Mekke müşriklerine elçi olarak gönderdiği Hz. Osman'ın müşriklerce öldürüldüğüne dair haberlerin gelmesi üzerine ashabıyla altında ölüm beyati yaptıkları bu ağaç hakkında kaynaklarımızda farklı rivayetler vardır. Yaygın olan rivayete göre, insanlar sürekli bu ağacı ziyaret edip altında namaz kılmaya başlayınca Hz. Ömer bu davranışlarından dolayı onları azarlamış ve ağacı kestirmiştir(Akpınar 2002:186).

614 *"Allah inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken and olsun ki hoşnut olmuştur"* (Fetih:48/2) ayetinde işaret edilen ve bugün Mekke'nin batısında Mekke'ye 22 km. mesafede Cudde yolu üzerinde bulunan Hudeybiyye mevkiindeki Semura ağacının altıdır (Akpınar 2002:186).

yıġıġ 1. "berzah, iki şey arasındaki engel, aralık, perde"

ol ol ol iḍi ḳaynaşturdı ėkki teŋizni bu biri tatlıġ süçig bu biri iŋen açıġ ḳıldı ol ėkki ara ḳılġuḳa ***yıġıġ*** sıġunġuḳa yıġılmış. 265v/7=025/053

1. "sınır, hudud"

kim bilmese rūze tutmış kerek ėkki ay tutaşı bir ėkkindike yawmasda burun kim umasa aş yėtürgü altmış çıġayḳa. ol kėrtgündiŋizler teŋrike yalavaçıŋa bu ol Taŋrı ***yıġıġları*** 401r/1=058/004

1. "yasaklanmış, haram"

ayurlar ***yıġıġ*** yıġılmış. 264r/1=025/022

yıġıġsız "engeli ve manisi olmayan, engelsiz"

kesüksüz yme ***yıġıġsız***. 395r/8=056/033

yıġıl- 1. "engellenmek, çekinmek, kaçınmak"

ol kün tirilgey Taŋrı düşmenleri otḳa anlar ***yıġılur*** otḳa. 350r/4=041/019

2. "vazgeçmek, bırakmak"

Yme anlarnıŋ ḳaḍaşları uzatu tutar olarnı yolsuzluḳ içinde yana ***yıġılmaslar***. 131r/4=007/202

3. "vazgeçmek, son vermek, birbirine yasak etmek, birbirini çekmek"

yıġılmaslar erdi münker işdin ḳıldılar anı. 90r/5=005/079

yıġılmış 1."haram edilmiş, yasaklanmış"

ḳamuġḳa artuḳluḳ bėrür miz bularḳa ol mü'min turur taḳı bularḳa ol kāfir turur iḍiŋ bėrgenindin. ermes iḍiŋ açıġı ***yıġılmış***. 207v/2=017/020

2. "kapatılmış yahut dışarı çıkmaktan men edilmiş olan"

ḳara közlüg ***yıġılmışlar*** çadırlar içinde. 394r/8=055/072

yıġılġu "toplanma, bir araya getirilme"

yıġılġu zindān "hapishane"

bolġay kim iḍiŋiz yarlıḳamaḳ siler eger ḳaytsa siler ḳaytġay miz ḳıldımız tamuġnı tanıġlılarḳa ***yıġılġu zindān*** 206v/4=017/008

yıġın "topluluk, küme"

ol kün tėrer miz anlarnı ḳamuġnı ay perīler ***yıġını*** üküş bolduŋızlar kişilerdin. 107v/7=006/128

yıġın- "alıkoymak, engellemek"

yoḳ kim açsa Taŋrı kişiler yarlıḳamaḳdın ***yıġınıġlı*** yoḳ aŋar ol kim yıġsa ıḍıġlı yoḳ aŋar anda kėḍin. 316v/6=035/002

yıġınıġlı "tutan, engelleyen"

yoḳ kim açsa Taŋrı kişiler yarlıḳamaḳdın ***yıġmıġlı*** yoḳ aŋar ol kim yıġsa ıdıġlı yoḳ aŋar anda kėḍin. 316v/6=035/002

yıġḳu "engel"

kim ḳıldı yerni amrulġu taḳı ḳıldı anıŋ arasında arıḳlar ḳıldı aŋar bekümiş taġlar taḳı ḳıldı ėkki teŋiz arasında ***yıġḳu*** Taŋrı. 278v/5=027/061

yıġla- "ağlamak"

tüşerler saḳaḳları birle ***yıġlarlar*** arturur anlarḳa ḳorḳmaḳ. 214r/7=017/109

yıġlat- "ağlatmak"

ol kim ol küldürdi ***yıġlattı.*** 389v/3=053/043

yıġlı "men etme, alıkoyma, engel olma"

sėzinmediŋizler çıḳmaḳları sėzik ḳatdılar anlarnı ***yıġlılar*** ḥişārları Taŋrı ʿaẕābından bėrdi anlarḳa Taŋrı ḥayş saḳınmadılar kemişti köŋülleri içinde ḳorḳınçnı buzarlar erdi ėwlerini eligleri birle taḳı mü'minler eligleri birle körüş alıŋlar ay ḫıred iḍileri. 403r/9=059/002

yıġlın- "kaçınmak"

taḳı ***yıġlınmasun*** bitigen kim bitise neteg kim bildürdi aŋa Taŋrı taḳı bitisün. 36v/8=002/282

yıġu- "uzaklaştırmak, savmak"

ançada aydı atasıŋa ay atam nelük tapnur sen aŋar kim ėşitmez taḳı körmez taḳı ***yıġumaz*** sėndin nerseni. 225r/9=019/042

yıġ(u)r- "uzaklaştırmak, göçürmek, uçurmak"

yıġrur anı tamuġ otı içiŋe. 150v/1=009/109

yıḳıl- "yıkılmak"

buldılar anıŋ içinde bir tam tileyür kim ***yıḳılmaḳ*** köndürdi anı. 220v/3=018/077

taşra yıḳılmış sürsükmiş "kınanmış ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış"

ol ol kim yarlıġ ıdtı saŋa iḍiŋ könilikdin. ḳılmaġıl Taŋrı birle aḍın Taŋrı kemşilgey sen tamuġ içinde ***taşra yıḳılmış sürsükmiş***. 208v/9=017/039

yıḳur- "zorla taşınmak, taşınması ağır gelmek"

çınoḳ ḳārūn erdi mūsā boḍunından artuḳluḳ ḳıldı anlar üze. bėrdimiz aŋar kenclerdin anıŋ kilīdleri ***yıḳrur*** gürūhnı ve'l-uṣbatu-hā hunā arbaʿūn recūlan yaʿnī ḳırḳ erni küç iḍileri. 287r/8=028/076

yıl 1. "yıl, sene"

kėniktürmek artuḳluḳ ol tanmaḳ içre azdurur anıŋ birle anlarnı kim tandılar ḥelāl tutarlar anı bir ***yıl*** ḥarām ḳılurlar anı bir yıl teŋeştürseler anıŋ sanını ḥarām ḳıldı Taŋrı ḥelāl ḳılurlar anı kim ḥarām ḳıldı Taŋrı. 142v/5=009/037

2. "uzun müddet, aḥḳāb[615] "

turuġlılar anıŋ içinde ***yıllar***. 433v/6=078/023

yıllar "uzun müddet, uzun süre"

turuġlılar anıŋ içinde ***yıllar***. 433v/7

yıllar keçmiş öyük "değişmiş çıvık balçık"

yarattmız oḳ kişilerni yaʿnī ādemni ḳuruġ balçıḳdın ***öyükdin yıllar keçmiş*** 193v/1

yılan "yılan"

kemişti tayaḳını ol ançada ol beḍük ***yılan*** belgülüg. 122r/9=007/107

yılan bol- "yılan olmak, yılan şekline dönüşmek"

ançada oḳ ol ***yılan boldı*** yögrür. 229r/7=020/020

yılġun "ılgın ağacı"

tėgşürdimiz anlarḳa ėkki niʿmet būstānlarıŋa yėgü açıġ otluġ ***yılġun*** nerse çeyedın az. 313r/9=034/016

yılḳı "hayvan, hayvan sürüsü"

aydılar ne kim bu ***yılḳı*** ḳarınları içindeki erse ḳatıġsız māl erkeklerimizke ḥarām ḳılınmış turur kişilerimiz üze. 109r/3=006/139

yınaḳ "taraf, yön"

oḳıdımız anı taġ ***yınaḳındın*** saġ ḳolça yaḳın ḳıldımız anı rāz aymaḳḳa. 226r/2=019/052

yıngaḳ "taraf, yön"

ay Taŋrı ḳulı oğlanı ḳutġardımız oḳ silerni düşmānlarıŋızdan vaʿde ḳıldımız silerke taġnıŋ oŋ ***yıngaḳındın***. 232r/6=020/080

yıpar "koku"

yıpar bol- "kokmak"

anıŋ tamġası ***yıpar bolġay*** anıŋ içinde tavratsunlar tavratıġlılar. 438v/4=083/026

yıra- 1."uzaklaşmak, ırak olmak"

ḳaçan ėḍgülük ḳılsa miz kişiler üze yüz ewrer ***yırar*** yanın. ḳaçan tėgse aŋar ėsizlik bolur duʿālar iḍisi erür. 353r/1=041/051

2. "helak olmak"

bilgil kim ıraḳ bolsun medyen boḍunıŋa neteg kim ***yıradı*** ṣemūdluġ. 171r/7=011/095

yolındın yıra- "yolundan uzaklaştırmak"

615 Ahkab kelimesi. "Zaman, sonsuzluk, arda arda gelen uzun müddeti kapsayan, seksen veya daha fazla yıl"ın kastedildiği "hukub" kelimesinden türemiş çoğul bir isimdir. Kur'an'da bir ayette "senelerce", bir ayette de "çağlar boyu" anlamında iki yerde geçen bu kelime, Müfessir ve Kelamcıların çoğunluğu tarafından Cehennem'in ebediliğine delalet ettiği konusunda fikir birliğine varmışlardır (Kalın 2001:156).

çın bu meniŋ yolum köp köni uḍu barıŋlar anı. uḍu barmaŋlar yollarḳa aḍırġay ***yıraġay silerni yolındın***. 111r/5=006/153

ṣemūdluġ yıra- "(semud kavmi) uzaklaşmak"

andaġ ḳalı orun tutmadılar anıŋ içinde. bilgil kim ıraḳ bolsun medyen boḍunıŋa neteg kim ***yıradı ṣemūdluġ***. 171r/7=011/095

yıramış bol- "ayrılmak, uzaklaşmak"

kimni tilese sėn kimni ***yıramış bolsa*** sėn anıŋdın kim yırattıŋ tarlıḳ yoḳ saŋa ol. 309v/1=033/051

yıraḳ 1."ırak, uzak"

ançada kim siler yaḳın sıŋar erdiŋizler anlar ***yıraḳ*** sıŋar erdiler arḳış ḳuḍıraḳ silerdin eger üḍleşdiŋizler erse yıġġay erdiŋizler. 135r/5=008/042

2. "en uzak yer, uç"

keldi bir er kent ***yıraḳdın*** ortasında yögrü aydı ay mūsā bütünlükün gürühlar kėŋeşürler sėniŋ üçün ançaḳ öldürseler sėni. 282v/2=028/020

yıraḳ sıŋar "vadinin uzak yeri, el-Udvetü'l Kusvâ[616]"

ançada kim siler yaḳın sıŋar erdiŋizler anlar ***yıraḳ sıŋar*** erdiler arḳış ḳuḍıraḳ silerdin eger üḍleşdiŋizler erse yıġġay erdiŋizler. 135r/5=008/042

yıraḳ bol- "uzaklaşmak"

eger erdi erse nerse yaḳın yol keçigli uġrayu uḍġaylar erdi saŋa yoḳ kim ***yıraḳ boldı***. 143r/8=009/042

yıraḳ ėl "iki dağ arasındaki geniş yol"

ündegil kişiler içinde ziyāret ḳılmaḳḳa kelgeyler saŋa yaḍaġlar tėgme yinçge tawarlar üze kelgeyler tėgme ***yıraḳ ėldin***. 244v/4=022/027

yıraḳ ewre yandurmaḳ "uzak bir dönüş (ölüp toprak olduktan sonra tekrar bedene dönmek)"

ḳaçan biz ölse miz taḳı bolsa miz toprāḳ ol ***ewre yandurmaḳ yıraḳ***. 381v/8=050/003

yıraḳ ıraḳ "uzak, nerede, heyhât, ne kadar uzak"

yıraḳ ıraḳ ol kim vaʿde ḳılnur siler. 251r/3=023/036

yıraḳ ḳıl- "uzak kılmak"

kim ***yıraḳ ḳılsa*** otdın kigrülse uçmaḳḳa ḳurtuldı oḳ. 56r/5=003/185

yıraḳ oruḳ "zaman, uzun süre, nihayet"

---

616 "el-Udvetü'l Kusvâ" ifadesi vadinin uzak tarafı anlamına gelip her ikisi de (el-Udvetü'd-Dünya/ el-Udvetü'l Kusvâ) aynı ayette geçmektedir. Bedir savaşını yapan iki ordunun karargah kurdukları yerleri bildiren bu ifadelerden ilki Müslümanların bulunduğu tarafa, ikincisi ise Mekkeli müşriklerin bulunduğu yere işaret etmektedir. Buna göre İslam ordusu Bedir vadisinin Medîne'ye yakın tarafında şirk ordusu ise uzak tarafında bulunmaktaydı (Akpınar 2002:192).

taḳı anı kim ḳıldı yawuzluḳdın ārzūlar kim eger bolsa anıŋ arasında taḳı anıŋ arasında ***yıraḳ oruḳ***. 41r/4=003/030

yıraḳ yer "mesafece uzak olan yer"

ḳaçan körse oḳ anlarnı ***yıraḳ yerdin*** ėşitgeyler aŋar öfken ṣūruke ṣavtı'l cemād orulamaḳ. 263r/5=025/012

yıraḳ yörigli kemeler bile ant "kolayca akıp gidenlere ant olsun"

yıraḳ yörigli kėmiler bile ant āsānlıḳ birle. 384r/1=051/003

yıraḳ da yawuḳ çıġay bol- "şiddetli fakir olmak, aşırı yoksul olmak"

azu ***çıġay bolsa yıraḳ da yawuḳ***. 443v/8=090/016

yıraḳdın keligli "kıra çıkan, kırda oturan, ikamet eden, uzakdan gelen"

bütünlükün anlar kim tandılar yıġarlar Taŋrı yolındın aġırlıġ mezgitdin ol kim ḳıldımız anı kişilerke tüz turur turuġlı anıŋ içinde ***yıraḳdın keligli***. 244r/9=022/025

yıraḳlıḳ "uzaklık"

yıraḳlıḳ bol- "uaklaşmak, uzak olmak, uzakta olmak"

yıraḳlıḳ bolsun ol boḍunḳa kim kėrtgünmesler. 251v/1=023/044

yıraḳlıḳ bolsun "Allah onu uzaklaştırsın, beddua"

saḳu keldiler yazuḳlarıŋa ***yıraḳlıḳ bolsun*** tamu boḍunlarıŋa bütünlükün anlar ḳorḳarlar iḍilerindin belgüsüz anlarḳa ol yarlıḳamaḳ uluġ ter muyan. 417r/5=067/011

yıraḳlıḳıça "uzaklık, uzaklığı kadar"

ḳaçan kelseler biziŋke ayġay ay kāşki erse mėnli ara sėnli ara kün batşıġdın kün tuġuşuġ ***yıraḳlıḳıça*** nėme yawuz ḳoldaş ėş ol. 360v/6=043/038

yıraḳraḳ "daha uzak"

yıraḳraḳ mezgit "uzak mescit, el- Mescidü'l-Aksâ[617]"

arıġ Taŋrı ol kim tünle ėleti ḳulını bir tünle aġırlıġ mesciddin ***yıraḳraḳ mezgitke*** ol kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ tėgresini körkütmekimiz üçün aŋar belgülerimizdin. 206r/1=017/001

yırat- "göndermek, uzaklaştırmak"

yıratur andın ḳınnı kim tanuḳluḳ bėrse tört tanuḳluḳ bėrmek ol Taŋrı tapa ol yalġan sözleglilerdin. 255v/5=024/008

617 "Uzak Mescid" anlamına gelen bu terkipten kasıt Beyt-i Makdis, öteki adıyla İlyâ'dır. Mescid, İshak yahut Yakup peygamber zamanında; yahut da Davud peygamber devrinde yapımına başlanıp tam anlamıyla Hz. Süleyman devrinde bitirilmiş olan mabeddir. Mescid-i Aksa, Kudüs-ü Şerif hareminin tümünü kapsar. O zaman Mescid-i Aksa'dan sonra mescid olmadığından, yahut Mekke ile Kudüs arası uzak bir mesafe olduğu için en uzak mescid anlamına gelen bu isim verilmiştir.
Mescid-i Aksa, Mescid-i İlyâ (Allah'ın Mukaddes Evi), Arz-ı Mukaddese, beyt-i Makdis (Kutsal ev), Kudüs (Kutsal), Şellem, Erşelim (veya Erşelem veya Erşelîm), Beyt-i Âyil, Sayhûn, Kasrûn gibi isimlerle de anılmıştır (Akpınar 2002:169).

yıratmış "saçılmış, dağılmış"

keldimiz anıŋ tapa ḳıldılar işdin ḳıldımız anı toġ ***yıratmış***. 264r/2=025/023

yıratmaḳlıḳ "kovulup atılmak"

yıratmaḳlıḳ anlarḳa ḳın turur tutaşı. 325v/1=037/009

yırġat- "atmak"

kim kemişgil tayaḳınnı ḳaçan kördi erse anı ***yırġatur*** andaġ ḳalı ol yılan teg ewrüldi arḳa bėrip ḳaya baḳmadı. 283v/3=028/031

yırt- 1. "yırtmak, parçalamak, delmek"

bardılar ḳaçan mindiler erse kemi içiŋe ötürdi anı yaʿnī ***yırttı*** anı. 220r/5=018/071

2. "yeri çatlatmak"

yörümeŋler yer içinde küwezlenü. sen ***yırtmaġay*** sen yerni tėgmegey sen taġḳa uzunluḳun. 208v/7=017/037

yerni yırt- "yeri çatlatmak"

sen ***yırtmaġay sen yerni*** tėgmegey sen taġḳa uzunluḳun. 208v/7=017/037

köŋlekini arḳadın yırt- "gömleği arkadan yırtmak"

aşnuşdı ḳapuġḳa ***yırttı köŋlekini arḳadın*** buldılar anıŋ uluġunı ḳapuġ üskinde.175r/5=012/025

yırtıl- "yırtılmak, parçalamak"

eger erdi erse anıŋ köŋleki tele ***yırtılmış*** arḳarudın yalġan sözledi ẕelīḫā ol köni sözleglilerdin. 175r/9=012/027

yışıḳ "silâh"

yışıḳlarını al- "silâhlarını almak"

kelsün taḳı bir gürūh aḍın namāz ḳılmadılar namāz ḳılsunlar seniŋ birle ***alsunlar yışıḳlarını*** tulumlarını. 70v/8=004/102

yig "hastalık ***bkz.*** ig"

yana anlar kim köŋülleri içinde ***yig*** ol arturdı olarḳa arıġsızlıḳnı. arıġsızlarıŋa öldiler anlar tanıġlılar. 152r/9=009/125

yigit 1. "yiğit, genç"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıdtımız aŋar öz feriştemizni yüz utru tikildi aŋar bir ***yigit*** kişi teg tüz boḍluġ. 224r/1=019/017

2."evlenmemiş, cinsi münasebet yapmamış, doğurmamış genç kız manasında olup Kur'an-ı Kerim'de müfred olarak ve ineğin vasfı olarak da geçmiştir"

aydı ol ayur ol bir sıġır turur ḳarı ermez yme ***yigit*** ermez orta turur ėkki ara. 8v/4=002/068

yigitni özindin tartna- "yiğidi arzu etmek"

aydı ḳunçuylar kent içinde ʿazīz-i mıṣr ḫatunı ***tartnar yigitni özindin***. 175v/4=012/030

yigitleriŋizni küçe- "cariyeleri zinaya zorlamak[618]"

bėriŋler anlarḳa taŋrı mālından ol kim bėrdi silerke, ***küçemeŋlar yigitleriŋizni*** 258r/6=024/033

yiglig "hastalık ***bkz.*** sökellik"

bildi kim bolġuluḳ turur silerdin ***yigligler*** ortaġular yöriyürler yėr içinde tilerler iḍi fażlından ortaġular yöriyürler toḳuşurlar Taŋrı yolı içre. 427r/7=073/020

yigne "iğne"

bütünlükün anlar yalġanḳa tutttılar biziŋ belgülerimizni uluġsıġlıḳ ḳıldılar andın açılmas anlarḳa kök ḳapuġları kirmesler uştmaḫḳa kirgінçeke tėgi ingen tėwe ***yigne*** urdusı içiŋe. 116r/7=007/040

yigren- "tiksinmek, iğrenmek"

aydı men silerniŋ işiŋizlerni ***yigrengüçilerdin*** men. 272v/7=026/168

yigrengüçi "çok darılan, şiddetli buğzeden"

aydı men silerniŋ işiŋizlerni ***yigrengüçilerdin*** men. 272v/7=026/168

yigrençlik "öfke, kin"

yigrençlik belgür- "kıskançlık belirmek"

belgürdi yigrençilik ağızlarından taḳı ol nerse kim örter köküzleri uluġraḳ. 49v/3=003/118

yigrendür-"iğrendirmek, tiksindirmek"

eger sözüŋüzlerni tutsa üküş iş içinde yazuḳḳa tuşar siler velīkin Taŋrı sewüg ḳıldı silerke kėrtgünmekni taḳı bezedi anı köŋülleriŋiz içinde taḳı ***yigrendürdi*** silerke kāfirlıḳnı yme fāsıḳlıḳnı yme yazmaḳnı anlar anlar turur köni yol tutuġlılar. 380r/5=049/007

yin "vücudun esasını oluşturan parçalardan her biri"

ḳaçan tattılar erse yıġaçnı belgürdi ol ėkkegüke uwıt ***yinleri***. 114r/4=007/022

yiŋ- "galip gelmek"

eger yārī bėrse sizke Taŋrı yoḳ ***yiŋen*** sizke. 53v/5=003/160

yiŋen "pek çok, hâkimiyet sahibi kudretli ***bkz.*** iŋen"

yoḳ iḍi meger ol ***yiŋen*** ḥikmet birle iş ḳılġan. 38r/7=003/006

yinçge "her şeyi bilen, haberdar olan (Allah)[619]"

618 Cahiliye devrinde, câriyelere zorla zina yaptırıldığını görmekteyiz. Bu dönemde bazı kimseler, câriyelerinden günlük kazanç istemekteydiler. Cariye hangi yoldan olursa olsun bu günlük kazancı temin edip efendisine ödemek zorundaydı. Bunun icin cariyelerden birçoğu zinaya başvururdu (Ateş 1996:347).

619 El-Habir", "hibre" mastarından gelmiş olup "her şeyin iç yüzünü bilen, yakinen tanıyan demektir. Hiçbir şey ondan gizlenemez. Görünen ve görünmeyen alemde hiçbir şey ondan habersiz hareket edemez. Zerre bile onun

yinçge bol- "esirgemek, bağışlamak"

ol kün uḍu barġaylar ündegçike egrilik bolmaġay aŋar aḳrun ***yinçge bolġay*** ünler raḥmān Taŋrıḳa èşitmegey sen meger aḳruḳına. 233v/7=020/108

yinçge işlig "her şeyi bilen haberdar olan (Allah)"

yetmes anı közler ol yètrür közlerni ol ***yinçge işlig*** uḳḳan ol. 105r/8=006/103

yinçge kör- "her şeyi bilen haberdar olan (Allah)"

körmes mü sèn bütünlükün Taŋrı indürdi kökdin suw boldı yer yaşıl. bütünlükün Taŋrı ***yinçge körgen*** bilgen ol. 247v/2=022/063

yinçge körügli "idrak edilemeyen, rıfkı ile ve sağlamca yapmak suretiyle bütün inceliklerine varıncaya kadar yerine getiren, güzelce tadbir ve idare eden, düzenleyen, ihsan eden, lutufla muamele eden, esma-i hüsna'dan el-Latīf[620] "

çın meniŋ iḍim ***yinçge körügli*** turur nègü kim tilese. 181v/9=012/100

yinçge körgen "idrak edilemeyen, rıfkı ile ve sağlamca yapmak suretiyle bütün inceliklerine varıncaya kadar yerine getiren, güzelce tadbir ve idare eden, düzenleyen, ihsan eden, lutufla muamele eden, esma-i hüsna'dan el-Latīf"

körmes mü sèn bütünlükün Taŋrı indürdi kökdin suw boldı yer yaşıl. bütünlükün Taŋrı ***yinçge körgen*** bilgen ol. 247v/2=022/063

yinçge işlig uḳḳan ol "idrak edilemeyen, rıfkı ile ve sağlamca yapmak suretiyle bütün inceliklerine varıncaya kadar yerine getiren, güzelce tadbir ve idare eden, düzenleyen, ihsan eden, lutufla muamele eden, esma-i hüsna'dan el-Latīf"

yetmes anı közler ol yètrür közlerni ol ***yinçge işlig uḳḳan ol*** 105r/8=006/103

yinçge "genç, hoş, güzel"

ündegil kişiler içinde ziyāret ḳılmaḳḳa kelgeyler saŋa yaḍaġlar tègme ***yinçge*** tawarlar üze kelgeyler tègme yıraḳ èldin. 244v/3=022/027

yinçge ḳız "odalık, cariye"

yana kim umasa silerdin artuḳluḳ tişilenmek boş uraġutlarnı kèrtgünmişler anıŋdın kim erklig boldı oŋ eligleriŋiz ***yinçge ḳızlarınızdın*** kèrtgünügliler. 61v/3=004/025

yinçge tawar "yorgun deve"

ündegil kişiler içinde ziyāret ḳılmaḳḳa kelgeyler saŋa yaḍaġlar tègme ***yinçge tawarlar*** üze kelgeyler tègme yıraḳ èldin. 244v/3=022/027

---

bilgisinin dışında hareket edemez. "Habir", "her şeyin saklı ve gizli olan yönlerini bilen ve künhüne vakıf olan" demektir. Kur'an-ı Kerim'de "Habīr" ismi 45 defa zikredilmiştir (Cemel 2001:75).

620 Sübhan Teâlâ, her şeyin gizli ve aşikar tarafını ve eşyanın inceliklerini, bütün boyutlarıyla derinliklerini, en ince yönünü ve letafetini bilir. O, sadırlarındakini en iyi bilen ve idrak edendir."El-Latif'in bir diğer manası da, "nasıl geldiğini bilmeden kullarına iyilik yapan" demektir. O, hiç ummadıkları yerden onların maslahatlarına uygun sebepler yaratandır.Kur'an-ı Kerim'de "El-Latif' (7) defa zikredilmiştir (Cemel 2001:73).

yinçü "inci"

ʿadn uştmaḫları kirgeyler aŋar ḫoş ḳaş urlurlar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın ***yinçü***. 319r/9=035/033

yinçü gevherdin toḳulmış "mücevherat ile işlemeli, işlenmiş, sağlamca ve güzelce imal edilen, muhkemce döşenmiş"

taḫtlar üze ***yinçü gevherdin toḳulmış***. 395r/1=056/015

yinçü taşu- "inci çıkarmak"

çıḳar ol ėkki teŋizdin taşur yinçü uşaḳ ***yinçü***. 392v/6=055/022

yiŋen "pek çok, hâkimiyet sahibi kudretli ***bkz***. iŋen"

yoḳ iḍi meger ol yiŋen ḥikmet birle iş ḳılġan. yoḳ iḍi meger ol ***yiŋen*** ḥikmet birle iş ḳılġan. 38r/7=003/006

yip 1. "ip"

ḳayu kişi sėznür erse yārī bėrmemekni aŋar Taŋrı dünyā içre āḫiret içre baġlasun ***yip*** kök tapa yana kessün baḳsun nek ėletür mü anıŋ alı ne kim öfke keldürse aŋar. 243v/3=022/015

2. "ip, istiare olarak şah damarı"

aydı yoḳ kim kemişiŋler. ançada anlarnıŋ ***yipleri*** taḳı tayaḳları aŋar yalġançılıḳlarından kim anlar yögrürler. 231r/7=020/066

yip baġla- "ip bağlamak"

ḳayu kişi sėznür erse yārī bėrmemekni aŋar Taŋrı dünyā içre āḫiret içre ***baġlasun yip*** kök tapa yana kessün baḳsun nek ėletür mü anıŋ alı ne kim öfke keldürse aŋar 243v/3=022/015

yit- "kaybolmak"

ḳaçan tėgse silerke ḳor ziyān teŋiz içinde ***yite*** ol oḳır siler butlardın meger aŋar yaʿnī iḍike. 211r/5=017/067

yitig "sivri, keskin"

erdiŋ ök örtüg içinde mundın açtımız sėndin örtügüŋni sėniŋ közüŋ bu kün ***yitig*** turur. 382v/7=050/022

yitig til "keskin söz, inciti söz"

erdiŋ ök örtüg içinde mundın açtımız sėndin örtügüŋni sėniŋ közüŋ bu kün *yitig* turur. 382v/7=050/022

yitüklüg "şaşkınlık"

aydılar Taŋrı tuta sen eski ***yitüklüg*** içinde sen. 181r/9=012/095

yme "ve, da/de, dahi"

aydımız ininler andın ḳamuġı eger ḳılsa silerke mėndin köni yol kim uḍu barsa köni yolumḳa yoḳ ḳorḳunç anlar üze ap ***yme*** anlar ḳaḍġurmaslar. 5v/8=002/038

yoḍun "bitme, yok olma, ortadan kalkma"

yoḳ yoḍun bol- "bitmek, yok olmak, ortadan kalkmak, kökü kazınmak"

ḳarışturmaŋız kėrtü yaraġlıġı ***bolmaḳı yoḳ yoḍun*** birle kizler siler yaraġlıġnı siler bilür siler . 6r/4=002/042

yoḳ yoḍun ḳıl- "bitmek, yok olmak, ortadan kalkamk, kökü kazınmak"

ḳaçan ewrülse tavrayur yer içinde artaḳlıḳ ḳılsa anıŋ içinde ***yoḳ yoḍun ḳılsa*** tarıġçılıḳnı kölükler urıġını. 24v/5=002/205

yoḍunluḳ "tehlike"

nafaḳa ḳılınlar Taŋrı yolı içinde kemişmeŋler özüŋüzlerni elgiŋizler birle yoḳ ***yoḍunluḳḳa*** eḍgülük ḳılınlar. 23r/7=002/195

yoḳ yoḍunluḳ "helak edici yer, Mevbik[621]"

ol kün ayur ündeŋler meniŋ ortaḳlarımnı anlarnı kim aydıŋızlar oḳıġaylar olarnı yanut bėrmegeyler anlarḳa *ḳıldımız anlar ara* ***yoḳ yoḍunluḳ***. 218v/9=018/052

yoḳ yoḍunluḳ ḳıl- "helak etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak"

ol kün ayur ündeŋler meniŋ ortaḳlarımnı anlarnı kim aydıŋızlar oḳıġaylar olarnı yanut bėrmegeyler anlarḳa ***ḳıldımız anlar ara yoḳ yoḍunluḳ***. 218v/9=018/052

yoġuna- "kalınlaşmak, gelişmek"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī küçlüg ḳılur anı ***yoġnayur*** yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā yotası üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke kelgü üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

yoġur- "yürümek, geçmek"

azu ol mu kim aḍaḳın turuġlı tün ***yoġru*** secde ḳılu aḍaḳın turu ḳorḳa kėḍinki sarāydın umar iḍisiniŋ yarlıḳamaḳını. 335v/9=039/009

tün yoġru "gece, geceleyin"

azu ol mu kim aḍaḳın turuġlı ***tün yoġru*** secde ḳılu aḍaḳın turu ḳorḳa kėḍinki sarāydın umar iḍisiniŋ yarlıḳamaḳını. 335v/9=039/009

yoḳ "yoḳ"

ol bitig sėzik ***yoḳ***. 2v/2=002/002

621 "O gün Allah: "bana ortak olduklarını iddia ettiklerinize seslenin der. Onları çağırırlar, fakat hiçbirisi onların çağrılarına gelmez. Aralarına bir Cehennem deresi (mevbik) koyarız (Kehf:18/52). Ayette geçen "mevbik" kelimesi, helak edici yer, düşmanlık, azap anlamları yanında cehennemde derin bir derenin adıdır (Akpınar 2002:232).

yoḳ bol- "yok olmak"

yoḳ kim yoḳatur miz köni birle egrilik üze ançaḳ sısun anı anda oḳ ol ***yoḳ bolġay***. 236v/3

yoḳ yoḍun bol- 1."boşa gitmek, heba olmak"

yarlıġ ıḍıldı oḳ saŋa anlarḳa kim mėnde öŋdün eger ortaḳ ḳatsa sen ***yoḳ yoḍun bolġay*** işiŋ bolġay oḳ sen ziyān ḳılıġlılardın. 340v/3=035/065

2. "çıkmak, ortadan kalkmak"

ayġıl keldi yaraġlıġ ***yoḳ yoḍun boldı*** yaraġsız. 212r/5=017/081

yoḳ yoḍun boluġlu 1. "faydasız boş şey, hakkın zıddı, batıl"

bütünlükün olar yoḳadturulġu turur ol kim anlar içinde ***yoḳ yoḍun boluġlu*** ol kim ḳılur erdiler. 124r/9=007/139

2. "helak olan"

bütünlükün olar yoḳadturulġu turur ol kim anlar içinde ***yoḳ yoḍun boluġlu*** ol kim ḳılur erdiler. 124r/9=137/009

yoḳ boluġlılar "helak olanlar, zayi olanlar"

aydılar Taŋrı tuta tutaşı yāḍ ḳılur sen yūsufnı ançaḳ bolgay sen ılaŋḳu esim azu bolġay sen ***yoḳ boluġlılardın***. 180v/4=012/085

yoḳ yoḍun ḳıl- 1."yok etmek"

yana köni ḳıldımız anlarḳa vaʿde kutġardımız anlarnı taḳı kimni tilese miz ***yoḳ yoḍun ḳıldımız*** artaḳ işliglerni 236r/4=021/009

2. "boşa çıkarmak"

anlar kim tandılar helāklik anlarḳa ***yoḳ yoḍun ḳıldı*** işlerini. 373r/7=047/008

3. "dumura uğratmak, helak etmek, kökünden kazımak"

ḳaçan tilese miz yoḳ yoḍun ḳılmaḳımız bir sala boḍunını erklig ḳılur miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıġdın çıḳarlar anıŋ içinde yaraşı bolur anıŋ üze söz ***yoḳ yoḍun ḳılur*** miz anı yoḳ yoḍun ḳılmaḳ. 207r/6=017/016

yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ "aşırı gidiş, haddi aşma, aşırılık"

boyun bėrmegil aŋar osayuḳ ḳıldımız anıŋ köŋlini biziŋ yāḍımızdın uḍu bardı öz tilekiŋe erür anıŋ işi ***yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ***. 216v/9

yoḳ yoḍun ḳılıġlı "yok eden, helak eden"

ol ermes iḍiŋ ***yoḳ yoḍun ḳılıġlı*** èllerni küç birle anıŋ iḍisi osayuḳlar. 108r/6=006/131

yoḳ yoḍun ḳılmaḳ "helak etme, dumura uğratma"

eger ėḍgülük ḳıldıŋız erse ėḍgülük ḳıldıŋızlar özüŋizlerke eger yawuz ḳılsa siler aŋar oḳ ḳaçan kelse kėḍinki ʿaẕāb vaḳtı yawuz kelgey yüzüŋizlerke kirgey ökler mezgitke

neteg kim kirdiler aŋar ilki yolı yoḳ yoḍun ḳılġaylar yüksek erürler ergińçe ***yoḳ yoḍun ḳılmaḳ***. 206v/3=017/007

yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ "aşırı gidiş, haddi aşma, aşırılık"

boyun bėrmegil aŋar osayuḳ ḳıldımız anıŋ köŋlini biziŋ yāḍımızdın uḍu bardı öz tilekiŋe erür anıŋ işi *yoḳ yoḍun ḳılġuluḳ* 216v/9=018/028

yoḳ yoḍunluḳ 1."tehlike"

ḳaçan kemişseler andın tar orunḳa ḳoşulmışlar ünderler anda ***yoḳ yoḍunluḳ*** birle. 263r/6=025/014

2. "helak, ölüm /tehlike, ölüme sürükleyici husus"

nafaḳa ḳılıŋlar Taŋrı yolı içinde kemişmeŋler özüŋüzlerni elgiŋizler birle ***yoḳ yoḍunluḳḳa*** edgülük ḳılıŋlar. 23r/7=002/195

yoḳ yoḍunluḳ ḳıl- "helak etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak"

ol kün ayur ündeŋler meniŋ ortaḳlarımnı anlarnı kim aydıŋızlar oḳıġaylar olarnı yanut bėrmegeyler anlarḳa ***ḳıldımız anlar ara yoḳ yoḍunluḳ***. 218v/9=018/052

yoḳdın bar ḳılıġlı "hiç benzeri olmayan şeyleri, acib ve hayret verici alemleri icad eden[622]"

yoḳdın bar ḳılıġlı köklerni yerlerni ḳayudın bolur aŋar oġul ḳız bolmışı yoḳ aŋar kişi 105r/3=006/101

yok ḳıl- 1."yok etmek, heba etmek, boşa çıkarmak"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle yaraġlıġnı tuttılar meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek. 219r/6=018/056

2. "iptal etmek, boşa çıkarmak, batıl göstermek"

yoḳ ḳılsalar anıŋ birle yaraġlıġnı tuttılar meniŋ belgülerimni anı kim ḳorḳuttılar eliglemek. 219r/6=002/164

yoḳ söz "iftira[623]"

tanmaḳları aymaḳları üçün meryem üzele ***yoḳ söz*** uluġ. 76v/6=004/156

yoḳa bėr- "fazla vermek, arttırmak"

yoḳa bėrgey miz anlarḳa yėmişler birle yme et birle anıŋdın kim ārzūlarlar. 386v/7=052/022

yoḳad- "yok olmak ***bkz***. yoḳat-, yoḳaḍ"

622Bedi, önceki bir örneğe uymaksızın bir şey icat eden, yaratan. Daha önce var olmayan gökleri ve yeri ortaya çıkaran. Önceden bir örnek olmaksızın yaratmaya başlayan. Yoktan var eden (Cemel 2001:153).

623 Sözlükte "yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak gibi" anlamlara gelen iftira, ahlak terimi olarak bir kimseye işlemediği bir suçu isnat etmek demektir. Hukuk ve ahlakta iftira yerine daha çok ifk ve bühtan terimleri, zina iftirası için de kazf kelimesi kullanılır. Kur'an'da iftira ve aynı kökten gelen kelimeler (59) yerde geçmektedir (Karagöz 2005:298).

ermedi sėniŋ iḍiŋ ***yoḳadtaçı*** kentlerni ıdmaġınça anıŋ boḍunı içinde bir yalavaç oḳır anlar üze belgülerimizni. ermedimiz helāk ḳılıġlı kentlerni meger anıŋ boḍunı küç ḳılıġlılar. 286r/1=028/059

yoḳadtaçı "helak edici"

ermedi sėniŋ iḍiŋ ***yoḳadtaçı*** kentlerni ıdmaġınça anıŋ boḍunı içinde bir yalavaç oḳır anlar üze belgülerimizni. 286r/1=028/059

yoḳadmış yer "Hz. Salih'in ailesinin öldürüleceği yer"

aydılar ant içtiler Taŋrı tapa yatġurġay oḳ miz anı yaʿnī kėçe öldürgey miz yana ayġay oḳ miz boḍunıŋa tanuḳ bolmadımız ewi boḍunı ***yoḳaḍmış yerde*** biz çın sözlegliler miz 277v/9=027/047

yoḳaḍ- "yok olmak ***bkz***. yoḳat-, yoḳad"

aydılar ant içtiler Taŋrı tapa yatġurġay oḳ miz anı yaʿnī kėçe öldürgey miz yana ayġay oḳ miz boḍunıŋa tanuḳ bolmadımız ewi boḍunı ***yoḳaḍmış*** yerde biz çın sözlegliler miz 277v/9=027/049

yoḳadtur- "geçersiz kılmak, silmek, yok etmek"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarmız ibrāhīmḳa sewünç birle aydılar biz ***yoḳadturuġçılar*** miz bu kent boḍunını anıŋ boḍunı erdiler küç ḳılıġlılar 291r/6=029/031

yoḳadturuġçı "helak edici melekler"

ḳaçan keldi erse yalavaçlarmız ibrāhīmḳa sewünç birle aydılar biz ***yoḳadturuġçılar*** miz bu kent boḍunını anıŋ boḍunı erdiler küç ḳılıġlılar aydı anıŋ içinde lūṭ. 291r/6=029/031

yoḳadturulġu "yok etme, helak etme"

bütünlükün olar ***yoḳadturulġu*** turur ol kim anlar içinde yoḳ yoḍun boluġlu ol kim ḳılur erdiler. 124r/9=007/139

yoḳal- "zarara uğramak, yok olmak, mahvolmak"

taḳı kim istese islāmdın öŋin dīnni ḳabūl ḳılınmaġay andın taḳı ol ol cihān içinde ***yoḳalġanlardın***. 46v/3=003/085

yoḳaldaçı "helak olucu"

oḳımaġıl Taŋrı birle aḍın .Taŋrı yoḳ Taŋrı meger ol tėgme nerse ***yoḳaldaçı*** meger dīdārı aŋar turur könilik anıŋ tapa yandurulur siler. 288v/4=028/088

yoḳalġan "yok olan, helak olan"

taḳı kim istese islāmdın öŋin dīnni ḳabūl ḳılınmaġay andın taḳı ol ol cihān içinde ***yoḳalġanlardın***. 46v/3=003/085

yoḳaltur- "yok etmek, ortadan kaldırmak"

yoḳalturur mu sen bizni anıŋ birle kim ḳıldı biligsizler bizdin ermes ol meger seniŋ sınaġıŋ. 126r/7=007/155

yoḳaru "yukarı"

indürdi kökdin yaʿnī bulıtdın suwnı aḳtı öziler anıŋ teŋinçe birle kötürdi aḳın köpüki ***yoḳaru*** aşıġlı. 184v/9=013/017

yoḳaru aşıġlı "üste çıkan, taşan"

indürdi kökdin yaʿnī bulıtdın suwnı aḳtı öziler anıŋ teŋinçe birle kötürdi aḳın köpüki ***yoḳaru aşıġlı***. 184v/9=013/017

yoḳat- 1."geçersiz kılmak, silmek, yok etmek, bozmak ***bkz***. yoḳad-, yoḳaḍ"

anlar kim yėyürler ribānı ḳopmazlar meger neteg kim ḳopar ol kim ***yoḳatur*** anı iblīs dīvānalıḳdın. 35v/6=002/275

2. "musallat etmek, üzerine salmak veya atamak"

yoḳ kim ***yoḳatur*** miz köni birle egrilik üze ançaḳ sısun anı anda oḳ ol yoḳ bolġay. 236v/2=021/018

3."beynini dağıtmak, parçalamak, mahv etmek"

yoḳ kim ***yoḳatur*** miz köni birle egrilik üze ançaḳ sısun anı anda oḳ ol yoḳ bolġay. 236v/2=021/018

4. "yok etmek, helak etmek ***krş***. yoḳad-"

yoḳattımız anlarnı yoḳatmaḳ. 264v/6=025/036

yoḳatmaḳ 1. "helak, perişanlık"

yoḳattımız anlarnı ***yoḳatmaḳ***. 264v/6=025/036

2."helak etme, mahvetme, eksiltme, bereketsiz kılma"

taḳı arıtmaḳ üçün Taŋrı anlarnı kim bittiler taḳı ***yoḳatmaḳ*** üçün küfr kėtürgenlerni. 51r/9=003/141

yoḳatġu "yok etmek"

yalġanḳa tuttı anlarda öŋdün nūḥ boḍunı yme ol gürūhlar anlarda kėḍin uġradı tėgme ümmet yalavaçlarıŋa tutsalar anı üsterişseler bāṭıllıḳ birle ***yoḳatġuları*** üçün anıŋ birle yaraġlıġnı tuttum anlarnı neteg erdi mėnim ḳınım. 342r/2=040/005

yoḳattur- "geçersiz kılmak, silmek, yok etmek"

tükel boldı iḍiŋ yarlıḳı körklüg Taŋrı ḳulı oġlanı üze anı birle kim serdiler. ***yoḳatturdımız*** anı kim ḳılur erdi firʿavn yme anıŋ boḍunı ol kim ḳoparyuḳlar erdiler. 124r/6=007/137

yoḳla- "yükselmek, çıkmak"

yoḳlar feriştеler yme cebraʾil anıŋ tapa bir kün içre erür anıŋ teŋi elig miŋ yıl. 422r/3=070/004

yoḳlaġu "merdivenler, yükseğe çıkarma vasıtaları, katlar"

Taŋrıdın ***yoḳlaġular*** iḍisi. 422r/3=070/003

yoḳlaġular iḍisi "yüksek derece, Meâric[624]"

Taŋrıdın ***yoḳlaġular iḍisi***. 422r/3=070/003

yoḳlat- "yokuşa sürmek, yükseltmek"

yoḳlatġay miz anı tamu içindeki taġlarḳa. 428r/1=074/017

yoḳsuz "fakir, yoksul, boş[625]"

bütünlükün şadaḳalar çıġaylarḳa ***yoḳsuzlarḳa*** iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu isitgü boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh aḍrılmış yol oġlanları teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/2=009/060

yoḳsuz bol- "boşa gitmek, zayi olmak"

kim ewrülse silerdin dīndin ölse ol tanıġlı erken anlar turur ***yoḳsuz boldı*** işleri dünyā içre āḫiret içre. 26r/8=002/217

yoḳsuz ḳıl- "geçersiz kılmak"

bütünlükün Taŋrı żāyiʿ ḳılmas yaʿnī ***yoḳsuz ḳılmas*** eḍgülük ḳılıġlılarnıŋ yanutını. 151v/8=009/120

yoḳun "boşu boşuna, boş yere"

iḍimizā! törütmediŋ munı teg ***yoḳun***. 56v/8=003/191

yol 1."yol, çare"

ol munuŋ birle kim anlar aydılar yoḳ biziŋ üze ümmīler içinde ***yol*** taḳı ayturlar Taŋrı üze yalġannı taḳı anlar bilürler. 45r/9=003/075

2."yol, doğru yol, kurtuluş yolu"

anıŋ ***yolı*** ıḍtımız sènde öŋdün yalavaçlarımızdın bulmaġay sen biziŋ yolımızḳa tegşürmek. 211v/9=017/077

3. "din[626]"

yoḳ kim aydılar biz buldumız atalarımıznı bu ***yol*** üze biz anlar izleri üze könülmiş miz. 359v/4=043/022

"Birisi, yüksek derecelere sahip olan Allah katından, inkarcılara gelecek ve savunulması imkansız olacak azabı soruyor. Melekler ve Cebrail miktarı elli bin yıl olan o derecelere (Meâric) bir günde yükselirler (Meâric:70/3)

625 Sözlükte "kırmak, delmek, kazmak" anlamına gelen fakr kelimesi, tasavvuf terimi olarak kişinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği imkanının bulunmaması veya kendisinin her an Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi demektir. Kur'an'da da yer alan fakirlikle ilgili kelimeler maddi ve manevi ihtiyaç anlamında kullanılmaktadır (Karagöz 2005:170).

626 Din kavramı; "d-y-n" kökünden türeyen bir isimdir.Arap dilinde çok geniş bir anlamı vardır. Aynı zamanda bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir. Sözlükte, ceza/mükafat, adet/durum, itaat/isyan, hesap, zül, inkıyad, galebe, kahr, mülk, ferman, tevhit, ibadet, millet, şeriat, vera, takva, hizmet, ihsan, ikrah" gibi anlamlara gelir. Terim olarak "din"; akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yoldur. Din kelimesi Kur'an'da 95 defa geçmiştir (Karagöz 2005:122).

4. "açık ve geniş yol, manevi yol olan vesile, çare, hidayet ve hayır yolu, delâlet ve şer yolu"

kim yārī bolsa anıŋ küç ḳılmışında kėḍin anlarḳa yoḳ anlar üze ***yoldın***. 357r/3=042/041

yol başlaġlı " rehber, lider "

anda öŋdün mūsā bitigi ***yol başlaġlı*** yarlıḳamaḳ. 369v/8=046/012

yol bil- "doğru yola ermek, doğru yola ulaşmak"

aydılar anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündi eger bolsa ėḍgülük aşunmaġaylar erdi bizdin anıŋ tapa ançada ***yol bilmediler*** aŋar munu ayurlar bu yalġançı turur kėçki. 369v/6=046/011

yaruḳ yol "şeriat[627]"

indürdimiz saŋa bitigni kėrtü yaraşı birle çındġarıġlı anı kim utrusında bitigdin tutuḳ anıŋ üze aḍırġıl seçgil anlar ara anıŋ birle kim indürdi Taŋrı uḍu barmaġıl anlarnıŋ tileklerine anıŋdın kim keldi saŋa yarlıġdın. tėgmeke ḳıldımız silerde ***yaruḳ yol*** yoruḳ. 86v/1=005/048

yol ėşi "arkadaş, dost"

körklüg erür anlar saŋa ***yol ėşi.*** 66v/4=004/069

yol köndür- "doğru yola getirmek, doğru yola ulaştırmak"

ermes sen ***yol köndürdeçi*** ḳaraġularḳa yolsuzluḳlarından. 298v/1=030/053

yol köndürdeçi "hidayet veren, irşat eden, doğru yolu gösteren"

ermes sen ***yol köndürdeçi*** ḳaraġularḳa yolsuzluḳlarından. 298v/1=030/053

yol körkit- "yol göstermek, doğru yola ulaşmada rehberlik etmek"

azu kim ***yol körkitür*** silerke yaban ḳaraŋḳuluḳları içinde teŋiz ḳaraŋḳuluḳı içinde kim ıḍur yellerni sewünç bėrigli yaġmur kelmezde burun. 278v/7=027/063

yol körküt- "yol göstermek, doğru yola ulaşmada rehberlik etmek"

ol anıŋ üçün keldürdi anlarḳa yalavaçlarnı bėlgülerni aydılar yaŋluḳ mu ***yol körkütür*** biziŋke tandılar nėme yawuz ewürdiler muŋsuz erdi Taŋrı. 412r/1=064/006

yol körkütügli "doğru yolu gösteren, irşat eden, hidayet veren"

bütünlükün kim sen ḳorḳutıġlı sen tėgme bir boḍunḳa ***yol körkütügli*** bar. 183v/9=013/007

yol körkütül- "Allah'ın yoluna iletilmek"

627 Şeriat kelimesi "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın (4) ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde prygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur (Karagöz 2005:618).

yol körkütüldi ḫoşḳa yaʿnī sözdin. 244r/7=022/024

yol küçeyliki "meşakkatli ve yorucu mesafe"

anlar üze ***yol küçeyliki*** munu andıḳḳaylar oḳ Taŋrı tuta eger küçümüz yetse erdimiz çıḳġay erdimiz silerniŋ birle yoḳ yoḍun ḳılurlar özlerini. 143r/9=009/042

yol meşeli "misal, örnek"

anlar kim kėrtgündiler kėrtgünmek sėziklig bolmasun anlar bėrildiler bitig kėrtgünüŋler aymaḳluḳ üçün anlar köŋülleri içinde ig turur tanıġlılar ne tiledi Taŋrı bu meşeller ***yol meşeli*** birle andaġoḳ arıtur Taŋrı kimni tilese köndürür kimni tilese. 428r/9=074/031

yol oġlanı "yolcu"

bütünlükün ṣadaḳalar çıġaylarḳa yoḳsuzlarḳa iş bütürüglilerke anıŋ üze köŋülleri ulaşturġu isitgü boyunları içindeki borçluġlarḳa Taŋrı yolı içinde yolda buzlup gürüh aḍrılmış ***yol oġlanları*** teŋeştürmek Taŋrıdın. 145r/4=009/060

yol oŋar- "hidayete ermek, doğru yolu bulmak, erişmek, ulaşmak, hidayette kalmak"

ol ol iḍi ḳıldı silerke yulduzlarnı ***yol oŋarsa*** siler anıŋ birle yazı teŋiz ḳaraŋḳuluḳları içinde. 104v/4=006/097

yol üze "dağ, tepe"

binā ḳılur mu siler tėgme ***yol üze*** bir belgü oynar siler. 271v/3=026/128

yol yaraġı "ip, vesile, çare, sebeb"

yana uḍu bardı ***yol yaraġını***. 221v/4=018/092

yol yörimek "sefer, mesafe kat etmek"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa ***yol yörimek*** içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde. 21v/2=002/184

yolda azıtur- "doğru yoldan çıkarmak, Allah'ın yolundan saptırmak"

aydı biz çınoḳ sınadımız boḍunuŋnı sėnde öŋdün ***yolda azıturdı*** sāmirī 232v/2=020/085

yolda azmışraḳ "Allahın yolundan gerçekten sapan, Allah yolundan gerçek ayrılan"

azduru yazdı bizni taŋrılarımızdın eger sermedimiz erse anıŋ üze herāyna bilgeyler ol uġurda körseler ḳınnı kim ***yolda azmışraḳ*** ol 266r/4=025/042

yolda buzulmışlar "yolda kalmışlar[628]"

628 Yurdundan ayrılmış misafirdir. (Yolla olan) zorunlu ilişkisinden dolayı "ibnü's-sebîl" denmiştir. Menzilinden uzak misafire "ibnü's-sebîl" denir. Yola nisbet edilmesi, onunla özdeş olması sebebiyledir. "ibnü's-sebîl" ifadesi, evinden uzakta olan herhangi bir kimseyi ve özellikle, bu durumdan dolayı geçim için yeterli imkana sahip bulunmayan kişiye gösterir (Bilgin 1993:19).

bėrgil yawuḳluḳ iḍilerinę aŋar yaraşı çıgayḳa ***yolda buzulmışlarḳa*** teŋde keçürmegil teŋde keçürmek. 208r/1=017/026

yolda keçigliler "gelip geçenler, yolcular, yoldan geçenler"

ay anlar kim kėrtgündiler yawumaŋlar namāzḳa siler esrük erken bilgінçeke tėgi siler nėgü aytur siler ap yunġuda erken meger ***yolda keçigliler*** başlıġın yunġınça siler. 63v/7=004/043

köni yolda kön- "doğru yoldan dönmek, azmak, sapıtmak, yoldan çıkmak"

oḳıdılar olarnı yanut bėrmediler anlarḳa kördiler ḳınnı. eger anlar ***köni yolda köndiler*** erse 286v/1=028/063

yolda yüzül- "yolda kalmak"

ayturlar sanı nėgü ol nafaḳa ḳılurlar. aẏġıl nė kim nafaḳa ḳıldıŋızlar māldın anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa atasızlarḳa çıġaylarḳa ***yolda yüzülmiş***. 25v/9=002/215

yolda yüzülmiş "yolda kalmış[629]"

ayturlar sanı nėgü ol nafaḳa ḳılurlar. aẏġıl nė kim nafaḳa ḳıldıŋızlar māldın anaḳa ataḳa yaḳ yawuḳlarḳa atasızlarḳa çıġaylarḳa ***yolda yüzülmiş***. 25v/9=002/215

yoldın az- "yolu sapıtmak, doğru yoldan azmak"

ol kün tėrgey miz anlarnı anı kim tapnurlar Taŋrıda aḍınḳa ayur siler mü azdurduŋızlar ḳullarımnı azu anlar mu ***azdılar yoldın***. 263v/1=025/017

yoldın azġuçılar "doğru yoldan sapanlar, doğru yolu bulamayanlar, doğru yoldan azanlar"

aydılar iḍimizā! yėŋdi uttı biziŋ üze bed-baḫtlıḳımız erdimiz ***yoldın azġuçılar***. 254r/8=023/106

yoldın azıt- "sapmak, sapıtmak"

yoldın azıttı umaslar köni yolḳa. 263r/2=025/009

yoldın azıtıġlılar "yoldan şaşırtanlar, doğru yola ulaşmayı engelleyenler, sapıklar, azgınlar"

tanuḳ tutmadım anlarnı köklerni yerni yaratmaḳ üdinde ap yme özlerni yaratmaḳ üḍinde ermedim tutuġlı ***yoldın azıtıġlılarnı*** yārī 218v/8=018/051

yoldın azmışlar "doğru yoldan sapanlar, doğru yolu bulamayanlar, doğru yoldan azanlar"

yana siler ay ***yoldın azmışlar*** yalġan tutuġlılar. 395v/7=056/051

629 Yurdundan ayrılmış misafirdir. (Yolla olan) zorunlu ilişkisinden dolayı "ibnü's-sebîl" denmiştir. Menzilinden uzak misafire "ibnü's-sebîl" denir. Yola nisbet edilmesi, onunla özdeş olması sebebiyledir. "ibnü's-sebîl" ifadesi, evinden uzakta olan herhangi bir kimseyi ve özellikle, bu durumdan dolayı geçim için yeterli imkana sahip bulunmayan kişiye gösterir (Bilgin 1993:19).

yoldın azmışraḳ "çok sapık"

anlar kim tėrlürler yüzleri üze tamuġḳa anlar yawuzraḳ orunluġ ol ***yoldın azmışraḳ***. 264v/4=025/034

yoldın çıḳıġlı "yoldan çıkmış, azmış"

azıtmas anıŋ birle meger ***yoldın çıḳıġlılarnı***. 4v/5=002/026

yoldın ewre yaŋġu "geri dönülebilecek bir yol"

kimni azıtsa Taŋrı yoḳ aŋar hīç yārī dost anda kėḍin. körgey sėn küç ḳılıġlılarnı ḳaçan körseler ḳınnı ayurlar bar mu ***ewre yaŋġuḳa hīç yoldın***. 357r/7=042/044

yoldın ḳışıġlı "yoldan sapan, dönen, yan çizen"

bütünlükün anlar kėrtgünmesler ol ajunḳa ***yoldın ḳışıġlılar***. 252v/8=023/074

yoldın ḳışıġlılar "yoldan sapanlar, dönenler, yan çizenler"

bütünlükün anlar kėrtgünmesler ol ajunḳa ***yoldın ḳışıġlılar.*** 252v/8=023/074

yoldın yandurul- "yoldan çıkarılmak, Allah'ın yolundan ayrılmak"

kökler ḳapuġlarıŋa baḳayın mūsā Taŋrısıŋa men sėznür men yalġan tėyü taḳı mundaġoḳ bezeldi firʿavnḳa yawuz işi ***yanduruldı yoldın***. 345r/1=040/037

yoldın yıġ- "doğru yoldan çevirmek, alıkoymak"

bezemiş anlarḳa yek işlerini ***yıġmış anlarnı yoldın***. 276r/6=027/024

yoldın yıġıl- "doğru yoldan çevrilmek, alıkonulmak"

yoḳ kim bėzeldi anlarḳa kim tandılar alları ***yıġıldılar yoldın***. 186v/5=013/033

yolḳa kön- "hidayete erdirmek"

kim yolḳa köner erse ***yolḳa köner*** ol özinė. 280v/5=027/092

yolḳa köndür- "hidayete erdirmek"

biz ***köndürdümiz anı yolḳa*** şükr ḳılıġlı yā nū-sipāslıḳ ḳolıġlı. 430r/9=076/003

yolḳa köndürgenrek "en çok hidayete eren, en doğru yolu bulan"

ayġıl keltürüŋler bitig Taŋrı üskindin ol kim ***yolḳa köndürgenrek*** olar ėkkidin uḍu baralıŋ eger erse siler çın sözlegliler. 285r/5=028/049

yolḳa könmişler "hidayete erenler, doğru yolu bulanlar, irşat edilenler"

herāyna bilgey siler kimler turur köni yol iḍileri kim ol ***yolḳa könmişler***. 235v/2=020/135

yolḳa könmişrek "en çok hidayete eren, en doğru yolu bulan"

ayġıl ḳamuġ ḳılur öz meŋzeki tüşi üze. iḍiŋiz bilgenrek anı ol ***könmişrek yolḳa***. 212r/9=017/084

yolḳa könügli "hidayete eren, doğru yolu bulan"

aydılar ay yalġançı cāḍū oḳıġıl biziŋ üçün iḍiŋni anıŋ birle kim baçıġ ḳılsun sėniŋ üsküŋde ançaḳ biz ***yolḳa könügliler*** miz. 361r/9=043/049

yolçı 1.“dost, delil”

kimni azdursa Taŋrı yoḳ aŋar hīç ***yolçıdın***. 338r/3=039/036

2. “delâlet eden, gösteren, gösterici, delil”

körmez mü sėn iḍiŋni neteg kim köligelik yaḍar eger tilese ḳılġay erdi anı amrulmış yana ḳıldımız künni anıŋ üze ***yolçı***. 265r/8=025/045

yolçı bėr- “miras bırakmak”

bėrdimiz ök mūsāḳa yolçı mīrāṣ bėrdimiz Taŋrı ḳulı oġlanıŋa bitigni yolçı ḳulavuz pend ḫıred iḍileriŋe. 346r/3=040/053

yolçı ḳıl- “dost edinmek”

körmez mü sėn iḍiŋni neteg kim köligelik yaḍar eger tilese ḳılġay erdi anı amrulmış yana ***ḳıldımız künni anıŋ üze yolçı***. 265r/8=025/045

yolçıla- 1.“öncülük etmek, yol göstermek”

aydı anlar kim tandılar nek ***yolçılalım*** mu silerni bir er üze uḳtursun silerke ḳaçan tarılsalar siler ḳamuġ tarlıḳ siler yaŋı yaratıġ içinde. 312r/9=034/007

2. “delâlet etmek, göstermek”

ançada yörir sen tişi ḳaḍaşıŋ aytur erdi nek ***yolçılayın*** mu silerni anıŋ üze kim bezerlense anı. 229v/8=020/040

3. “tarif etmek, yol göstermek, irşat etmek, iletmek, götürmek, hidayet vermek, doğru yoldan ayırmamak, sevk etmek”

Taŋrı üḍrer ol dīnḳa kimni tilese ***yolçılar*** aŋar kim iḍike yansa. 354v/1=042/013

yolluġ “doğru yolda bulunan, bahtlı, kısmetli”

kimni köni yolḳa köndürse Taŋrı ol köni ***yolluġ*** ol. 213r/7=017/097

köni yol(l)uġraḳ "doğru yolda olmak, doğru yolda olanlardan olmak"

körmes mü sen anlarḳa bėrildiler ülüşni bitigdin kėrtgünürler ḥay bin aḥṭabḳa kā'b bin eşrefḳa ayturlar anlarḳa tandılar bular ***köni yol(l)uġraḳ*** anlardın kim kėrtgündiler yolun. 64v/8=004/051

yolluġluḳ “kısmetli, talihli, bahtlı”

aydı firʿavn körkitmez men silerke meger anı kim körür men körkitmez men silerke yaʿnī köndürmez men meger köni ***yolluġluḳ*** 344r/8=040/029

köni yolluġluḳ "doğru yol, Allah'ın yolu"

aydı firʿavn körkitmez men silerke meger anı kim körür men körkitmez men silerke yaʿnī köndürmez men meger ***köni yolluġluḳ*** aydı ol kim kėrtgündi ay boḍunum men ḳorḳar men siler üze keçmiş boḍun küni teg. 344r/8=040/029

yolsuz “azmak, yoldan çıkmak”

ermes tanıġlılar uḳmaḳı meger ***yolsuz*** içre. 184v/3=013/014

yolsuz boḍunlar "azmış topluluklar, yoldan çıkmış topluluklar"

ḳaçan battı erse aydı eger köndürmese mėni menim iḍim bolġay oḳ men ***yolsuz boḍunlardın***. 102v/1=006/077

yolsuz bol- "gaflete düşmek, azmak, doğru yoldan çıkmak"

tiler yek kim yolsuz ḳılmaḳ olarnı ıraḳ ***yolsuz bolmaḳ***. 65v/8=004/060

yolsuz ḳıl- "gaflete düşmek, azmak"

tiler yek kim ***yolsuz ḳılmaḳ*** olarnı ıraḳ yolsuz bolmaḳ. 65v/8=004/060

yolsuzluġ "sapıklık, şaşkınlık ***bkz.*** yolsuzluḳ"

aydılar bir erke bizdin biz anıŋ uḍu barur mu miz biz andaġ erse ***yolsuzluġ*** içre emgek içinde. 391r/1=054/024

yolsuzluḳ "sapıklık, şaşkınlık ***bkz.*** yolsuzluġ"

bir ögürḳa köni yol körkütti taḳı bir ögür yaraşı boldı anlar üze ***yolsuzluḳ***. 115r/1=007/030

yolsuzluḳ bol- "sapıklığa düşmek"

sen mü èşittürür sen üzlerke azu sen mü yol körkitür sen ḳaraġularḳa kim ***bolsa yolsuzluḳ*** içinde belgülüg. 360v/8=043/040

yolsuzluḳ ḳıl- "sapıklığa düşmek"

ol yaġı ol ***yolsuzluḳ ḳılıġlı*** belgülüg. 282r/4=028/015

yolsuzluḳ ḳılıġlı "azgın, yoldan çıkmış, sapık"

ol yaġı ol ***yolsuzluḳ ḳılıġlı*** belgülüg. 282r/4=028/015

yolsuzluḳ yolı "azgınlık yolu"

eger körseler ***yolsuzluḳ yolını*** tutarlar anı yol. 125r/7=007/146

yolsuzraḳ "daha azgın"

kim bolsa munuŋ içinde ḳaraġu ol kėḍinki ajun içinde ḳaraġu oḳ ***yolsuzraḳ***. 211v/4=017/072

yoluġ "düzgün ve güzel yolları bulunan"

kök ḥaḳḳı ***yoluġ*** kim siler. 384r/3=051/007

yon- "yonmak, oymak, yontmak"

yonar siler taġdın ewlerni uzanigliler ḳorḳuŋlar Taŋrıdın menim fermānım tutuŋlar fermān tutmaŋlar üsde keçügliler fermānını anlar kim artaḳlıḳ ḳılurlar yer içinde oŋ ḳılmaslar aydılar bütünlükün sen yaratılmışlardın. 272r/4=026/149

yonça "yonca"

taḳı üzüm taḳı ***yonça***. 436r/5=080/028

yor- "düş yormak, yorumlamak"

ay ögürler uḳturuŋlar tüşüm içre eger erse siler tüşni ***yoruġlılar***. 177r/4=012/043

yorı- "yürümek ***bkz.*** yöri-, yörü-, yoru-"

yme süleymānḳa yelni ḳatıġ ***yorıyur*** anıŋ fermānı birle ol yerde kim ḳutluġ ḳıldımız anıŋ içinde erdimiz ḳamuġ nerseni biligli. 240r/5=021/081

yorıġan "yürüyen, gezip dolaşan"

anıŋ üçün kim ḳaḍġurmaŋlar anıŋ üze kim kėtti silerdin sewünmeŋler anıŋ üçün kim bėrdi. silerke Taŋrı sewmez ḳamuġ salnu bilnü ***yorıġannı*** küwezlig ḳılığlını. 399v/3=057/023

yorıġlı "geçip giden, yol alan, mesafe kateden"

rāst tüp tüz ol silerde ol kim yaşursa sözni yme ol kim açuḳluġ ḳılsa anı yme ol kim tünle ***yorıġlı*** ol kündüz yorıġlı ol. 184r/3=013/010

yorımaḳ "yürüme"

teŋledimiz anıŋ içinde ***yorımaḳ*** yöriŋler. 313v/2=034/018

yorıġlı küneş yulduzlar "akıp giden gezegenler, gemiler"

yoruġlı küneş yulduzlar birle. 436v/8=081/016

yorıġ "açıklama, tabir etme ***bkz.*** yoruġ, yörüg"

tüş yorıġı "rüya tabiri"

iḍimā! bėrdiŋ ök maŋa erkligdin ögrettiŋ maŋa sözler yanışını ***tüşler yorıġındın***. 182r/1=012/101

yormaḳ "gümüş para ***krş.*** yarmaḳ"

ıḍıŋlar biregüŋizlerni bu ***yormaḳınız*** birle bu kentke. 215v/9=018/019

yortu- "teşvik etmek, sevketmek, koşturmak, tepeden tırnağa kadar örten rida veya kisveden yahut başka cinsten olan her türlü örtü"

ay yalavaç aygıl cüftleriŋe ḳızlarıŋa mü'minler tişileriŋe ***yortuġanı*** alınsunlar özleri üze öz burtaġlarındın. ol yėgrek bilmekleriŋe emgetmemekleriŋe. 310v/4=033/059

yortuġanı alın- "örtünmek, kapanmak"

ay yalavaç aygıl cüftleriŋe ḳızlarıŋa mü'minler tişileriŋe ***yortuġanı alınsunlar*** özleri üze öz burtaġlarındın. 310v/4=033/059

yoru- "yürümek ***krş.*** yörü-, yöri-, yorı-"

ḥelāl ḳılındı silerke teŋiz awı anıŋ aşı ėriŋ ol silerke ***yoruġlılarḳa***. 92r/6=005/096

yoruġlılar "gezici topluluk (kafile, kervan, yolcular)"

ḥelāl ḳılındı silerke teŋiz awı anıŋ aşı ėriŋ ol silerke ***yoruġlılarḳa***. 92r/6=005/096

yoruġ "rüya tabiri, yorum ***bkz.*** yorıġ, yörüg"

aydılar bulġaşuḳ tüşler. ermes miz bulġaşuḳ tüşler ***yoruġını*** biligli ol. 177r/5=012/044

yoruḳ "yol"

tėgmeke ḳıldımız silerde yaruḳ yol ***yoruḳ***. 86v/1= 005/48

yota "ayak ile diz kapağı arasındaki kısım"

bu turur anlar ṣıfatı tevrīt içinde anlarnıŋ ṣıfatı incīl içinde tarıġ teg yaʿnī muḥammed tarıġ teg çıḳarur butaḳlarını yaʿnī ṣıddīḳ yaʿnī küçlüg ḳılur anı yoġnayur yaʿnī ʿosman birle tüz boldı ʿalā ***yotası*** üze ḫoş kelir tarıġçılarḳa öfke kelgü üçün anlarnıŋ kāfirlerḳa. 379r/8=048/029

yoy- "silmek, yok etmek"

tün nişānını yoy- "gecenin karanlığını silmek"

ḳıldımız tünni taḳı kündüzni ėkki nişān ***yoydımız tün nişānını*** taḳı ḳıldımız kündüz nişānını körkütügli tilese siler artuḳluḳnı iḍiŋizlerdin. 206v/8=017/012

yög(ü)r- "koşmak, koşuşturmak, hızlı yürümek"

ançada oḳ ol yılan boldı ***yögrür***. 229r/7=020/020

yögürmek "yürüme, koşme"

ġāzīler bile ant ḳoparurlar ol ***yögürmek*** birle toġnı. 448r/1=100/004

yögürgü "yürümek"

ḳaçan tėgdi erse anıŋ birle ***yögürgüke*** aydı ay oġulçuḳum men körür men tüşüm içre kim men sėni ḳurbān ḳılur men. 328r/3=037/102

yön "taraf, yön"

ol yaḳınraḳ keldürmekleri tanuḳluḳnı anıŋ ***yöni*** yüzi üze azu ḳorḳarlar mu yandurulmaḳdın antlar antlarında kėḍin. 93v/5=005/108

yöni üzė "gerektiği gibi, gerektiğince"

ol yaḳınraḳ keldürmekleri tanuḳluḳnı anıŋ ***yöni yüzi üze*** azu ḳorḳarlar mu yandurulmaḳdın antlar antlarında kėḍin. 93v/5=005/108

yöri- "yürümek ***bkz.*** yörü-, yorı**-, yoru-**"

azu ol kişi kim erdi ölüg tirgüzdimiz anı ḳıldımız aŋar aŋar yaruḳluḳ ***yöriyür*** anıŋ birle kişiler içinde andaġ kim anıŋ meŋizlig ḳaraŋḳuluḳ içinde ermes çıḳıġlı andın. 107r/4=006/122

taş yörir ʿarablar "bedevîler, göçebe araplar"

keldi ʿöẕr ḳılġuçılar ***taş yörirʿarablardın*** destūr bėrilse anlarḳa. 148r/9=009/090

yörigen "bir yerden bir yere giden, yolcu"

ṭāʿan ḳılġan ġammāzlıḳ ḳılu ***yörigen***. 418v/7=068/011

yörigli tınlıġ "canlı"

Taŋrıḳa yüknür ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki bir ***yörigli tınlıġdın*** ferişteler uluġsılıḳ ḳılmaslar. 199r/9=016/049

yörigli kemiler "giden (gemi)ler"

biz ḳaçan ḥaddın keçti erse suw kötürdimiz silerni ***yörigli kemiler*** içinde. 420v/6=069/011

yörir ḳıl- "indirmek, çıkarmak, yoluna koymak, seyretmek"

Taŋrı ol iḍi kim yarattı köklerni taḳı yerni taḳı indürdi kökdin suwnı çıḳardı anıŋ birle yėmişlerdin rūzī silerke. yana ***yörir ḳıldı*** kėmini yöritse teŋiz içinde anıŋ yarlıḳı birle. 190v/8=014/032

yörimek "yürüme, yürüyüş"

yme yöriyür taġlar ***yörimek***. 386r/7=052/010

yörigen- "bacak bacağa dolaşmak"

yörgengey dünyā emgeki āḫiret emgeki bir ḳatıġlıḳ ḳılıḳ birle iḍiŋ tapa ol kün sürmek. 429v/8=075/029

yörit- "yürütmek"

yana yörir ḳıldı kėmini ***yöritse*** teŋiz içinde anıŋ yarlıḳı birle. 190v/9=014/032

yöritil- "yürütülmek, harekete geçirilmek"

eger erse erdi bu ḳur'ān ***yöritilse*** anıŋ birle taġlar azu pāre pāre ḳılsa anıŋ birle yer azu sözletilse anıŋ birle ölügler. 186r/6=013/031

yöritül- "yürütülmek, hareket ettirilmek ***krş***. yörütül-"

yme ***yöritülgey*** taġlar bolġay salġım. 433v/5=078/020

yörü- "yürümek ***bkz.*** yöri-, yorı**-, yoru-**"

Taŋrı yaŋluḳlar yanutın bėrür anlarḳa orun tutarlar anlarnı boynaġuluḳları içinde başları tezginip ***yörürler***. 3v/1=002/015

yörüg "açıklama, tabir ***bkz.*** yorıġ, yoruġ"

munu uḳturayın saŋa anıŋ ***yörügini*** umadıŋ anıŋ üze serinü. 220v/4=018/078

yörüt- "yürütmek, hareket ettirmek"

ol ol iḍi kim ***yörütür*** silerni yazı yaban içinde teŋiz içinde. 155r/6=010/022

yörütül- "yürütülmek, hareket ettirilmek"

yme ***yöritülgey*** taġlar bolġay salġım. 433v/5=078/020

yu- "yıkamak, abdest almak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa ***yuŋuzlar*** yüzleriŋizni eligleriŋizni çigneklerіŋizke tėgi suw türtüŋler başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa ėkki topuḳlarġa tėgi. 80v/5=005/006

yufal- "can sıkılması istiskal etmek, üff manasında"

yufalmaḳ silerke taḳı ol nekke kim tapnur siler Taŋrıda aḍınḳa yā taḳı uḳmaz- mu siler? 239r/8=021/067

yufalmaḳ "can sıkılması istiskal etmek, üff manasında"

yufalmaḳ silerke taḳı ol nekke kim tapnur siler Taŋrıda aḍınḳa yā taḳı uḳmaz- mu siler. 239r/8=021/067

yufḳa "ince"

ḫurmā uruġınıŋ yufḳa ḳabınça "hurma çekirdeğinin ince kabuğu kadar"

azu bar mu anlarḳa ülüş ėlligdin andaġ erse bėrmeseler kişilerke ***ḫurmā uruġınıŋ yufḳa ḳabınça*** 65r/1=004/053

yufḳa tawar "ince ipek"

anlar tururlar anlarḳa turur ürüklük būstānları aḳar anıŋ altınlarından arıḳlar bilezük urunġaylar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın keḍerler keḍimler yaşıl ***yufḳa tawardın*** taḳı ḳalın tawardın tayanıġlılar anıŋ içinde taḫtlar üze. 217r/6=018/031

yufḳa tawarlardın "ince ipek"

keḍerler ***yufḳa tawarlardın*** yme ḳalıŋ tawarlardın bir ėkkindike utruşu. 365r/8=044/053

yuġal- "vaz geçmek, geri dönmek"

eger yıġılsalar ***yuġalsalar*** bütünlükün Taŋrı yazuḳ örtgen yarlıḳaġan ol. 23r/2=002/192

yuḳa- "dokunmak, el sürmek, değmek, değdirmek, dokundurmak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan nikāḥ ḳılsa siler kėrtgünmiş ḳunçuylarını yana boşasa siler anlarnı ***yuḳamamışınızlarda*** öŋdün yoḳ silerke anlar üze kün samaḳdın kim sanar siler anı. 309r/1=033/049

yul "pınar"

azu tutuzdılar mu bir ėkkindi birle ***yul*** hem anlar bir boḍunlar boynaġular. 385v/6=051/053

yul- "fidye karşılığı serbest bırakılmak"

yulup sat- "fidyesini vermek, fidye vererek kurtarmak"

eger kelseler silerke esīrler ***yulup satar*** siler olarnı ol ḥarām ḳılınmış turur siler üze anlarnı çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

yulduz "yıldız"

ḳaçan tünerdi erse ḳaraŋḳu boldı erse anıŋ üze tün kördi ***yulduz***. 102r/8=006/076

şi'rā yulduz iḍisi "Şira yıldızının Rabbi"

ol ol ***şi'rā yulduz iḍisini***. 389v/5 =053/049

yulduzḳa tapġanlar "Nasraniler[630]"

630 Hz. İsa'nın doğduğu yer olan Nasara'ya mensubiyet veya yardım anlamındaki nusret kelimesinden türemiş bir kavramdır. Hristiyan veya yardımcı demektir. Çoğulu "Nasara"dır. Bu kavram Kur'an'da bir yerde (3/67) geçmektedir (Karagöz 2005:517).

çın anlar kim kėrtgündiler yana anlar cuḥūd boldılar niġoşaklar ***yulduzḳa tapġanlar*** tersālar moġlar taḳı anlar kim ortaḳ ḳattılar bütünlükün Taŋrı aḍrar saçar anlar ara ḳıyāmet kün. 243v/5=022/017

yulduzlar battuḳda "yıldızların gece sonunda kaybolmaya başlaması vakti"

tündin namāz ḳılġıl aŋar ***yulduzlar battuḳda***. 387v/9=052/049

yulduzlar bezeki "yıldızların parlaklığıyla meydana gelen süslü durum"

biz bezedimiz dünyā kökini ***yulduzlar bezeki*** birle. 325r/8=037/006

yulduzlar söndürül- "yıldızların parlaklığının yok edilmesi"

ḳaçan kim ***yulduzlar söndürülse***. 432r/3=077/008

yulduzlar tökül- "yıldızları karartmak"

ḳaçan ***yulduzlar tökülse***. 436v/3=081/002

yulduzlar tüşgü yerleri "mevki, konma yeri"

ant içer men ***yulduzlar tüşgü yerleri*** birle. 396r/9=056/075

yulduzlarnı ḳıl- "yıldızları yaratmak"

ol ol iḍi ***ḳıldı silerke yulduzlarnı*** yol oŋarsa siler anıŋ birle yazı teŋiz ḳaraŋḳuluḳları içinde. 104v/4=006/097

yuluġ "fidye, rehin[631] ***bkz.*** yuluş"

eger kelseler silerke esīrler ***yulup*** satar siler olarnı ol ḥarām ḳılınmış turur siler üze anlarnı çıḳarmaḳ. 10r/9=002/085

yuluġ çıġay aşı "bir günlük fakir iaşesi"

yana kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa yol yörimek içinde tüzü sanlıġ aḍın künler içinde. anlar üze kim yaraġları yetmez ***yuluġ çıġay aşı***. 21v/3=002/184

yuluġ fidā "fidye"

bu kün alınmaz silerdin ***fidā yuluġ*** ap anlardın kim tandılar. 398v/1=057/015

yuluġ bėr- "fidye vermek, feda etmek"

bütünlükün anlar tandılar eger bolsa anlarḳa yer içindeki yumḳı yana anıŋ meŋizlig anıŋ birle bolsa ***yuluġ bėrseler*** anıŋ birle ḳopmaḳ küni ḳınından bezerlenmegey anlardın. 84v/5=005/036

yulun- "fidye vererek kendini kurtarmak"

eger bilse siler aḍaḳın ḳılumamaḳlarıŋa Taŋrı yıġıġlarını yazuḳ yoḳ anlar üze anıŋ içinde ***yulundı*** anıŋ birle. ol Taŋrı yıġıġları teŋdin keçmeŋler andın. 28r/4=002/229

yuluş "fidye[632] ***bkz.*** yuluġ"

631 Sözlükte "bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel" anlamına gelen fidye, bir fıkıh terimi olarak, esaretten kurtulmak için ödenen bedeli veya bazı ibadetlerin eda edilmemesi ya da edası sırasında birtakım kusurların işlenmesi halinde ödenen dini-mali yükümlülüğü ifade eder (Karagöz 2005:187).

yuluş ḳol- "fidye istemek"

anlar yanut bėrmediler aŋar eger bolsa anlarḳa ne kim yer içindeki altun kümüş yumḳı yme aŋar meŋzer anıŋ birle ***yuluş ḳolsalar***. 185r/5=013/018

yum- "yummak, kapamak"

ayġıl kėrtünüglilerke ***yumsunlar*** közlerini küḏezsünler uwut yerlerini. 257v/2=024/030

köz yumup açınça "hemen, kısa sürede[633]"

ermes ḳıyāmet işi meger ***köz yumup açınça*** azu ol yaḳınraḳ. 201v/4=016/077

köz yumup açġınça "hemen, kısa sürede[634]"

ermez biziŋ yarlıġımız bir turur ***köz yumup açġınça***. 392r/1=054/050

yumdarıl- "derlenmek, toplanmak"

tamuġḳa yumdarıl- "Cehennemde toplanmak"

yana anlar kim tandılar ***tamuġḳa yumdarılurlar***. 134v/4=008/036

yumġı "herkes, her şey, hepsi ***bkz.*** yumḳı"

ançada ḳutġardımız anı ewi boḏunı ***yumġını***. 329r/3=037/134

yumḳı "herkes, her şey, hepsi ***bkz.*** yumġı"

ay anlar kim kėrtgündiler alınlar alumunıızlarnı çıḳınlar ögür ögür azu çıḳınlar ***yumḳı***. 66v/6=004/071

yumrul- "çökmek, göçmek"

azu kim kemişti ulını yar ḳırıġı üze ***yemrülġen*** turur. 150v/1=009/109

yumşa- "yumuşamak, iyi davranmak"

raḥmet birle Taŋrıdın ***yumşadıŋ*** anlarḳa. 53v/2=003/159

yumşaḳ "yumuşak, hoş, tatlı"

yāḏ ḳılınlar ançada ḳıldı silerni kėnki ʿād boḏununda kėḏin ornattı silerni yer içinde ėter siler anıŋ ***yumşaḳ*** yėrlerinde. 119v/6=007/074

yumşaḳ söz "güzel söz, latif söz"

ḳaçan kelse üleşigde yawuḳluḳ iḏileri atasız anasızlar taḳı çıġaylar yėm içim bėriŋ anlarḳa andın aytınlar anlarḳa ***yumşaḳ söz***. 58v/8=004/008

---

632 Sözlükte "bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel" anlamına gelen fidye, bir fıkıh terimi olarak, esaretten kurtulmak için ödenen bedeli veya bazı ibadetlerin eda edilmemesi ya da edası sırasında bir takım kusurların işlenmesi halinde ödenen dini-mali yükümlülüğü ifade eder (Karagöz 2005:187).

633 Lemhu'l- Basâr ifadesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde iki yerde zikredilir. Lemh; şimşeğin çakması gibi parlaklığı ve gayet açık bir şekilde görmeyi ifade eder. Lemhu'l- Basâr; göz açıp yumma, gibi kısa bir zamanı ifade eder. Allah'ın bu ifadeyi kullanması bundan daha az bir zaman diliminin olmayışı veya en az bir zamanı ifade etmek içindir (Çoşkun 1996:24).

634 Lemhu'l- Basâr ifadesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde iki yerde zikredilir. Lemh; şimşeğin çakması gibi parlaklığı ve gayet açık bir şekilde görmeyi ifade eder. Lemhu'l- Basâr; göz açıp yumma, gibi kısa bir zamanı ifade eder. Allah'ın bu ifadeyi kullanması bundan daha az bir zaman diliminin olmayışı veya en az bir zamanı ifade etmek içindir (Çoşkun 1996:24).

yumşaḳ bol- "hoş olmak, tatlı olmak"

yana yėŋler tėgme yėmişlerdin. kiriŋler iḍiŋ yollarıŋa ***yumşaḳ. bolup*** çıḳar anıŋ ḳarınlarından içgü türlüg türlüg rengleri anıŋ içinde em turur kişilerke. 200v/6=016/069

yumşaḳ yėrler 1. "saray, köşk, şato"

yāḍ ḳılıŋlar ançada ḳıldı silerni kėnki ʿād boḍunında kėḍin ornattı silerni yer içinde ėter siler anıŋ ***yumşaḳ yėrlerinde***. 119v/6=007/074

2. "ova"

yāḍ ḳılıŋlar ançada ḳıldı silerni kėnki ʿād boḍunında kėḍin ornattı silerni yer içinde ėter siler anıŋ ***yumşaḳ yėrlerinde***. 119v/6=007/074

yumşaḳla- "yumuşamak, yaltaklanmak"

sewerler eger ***yumşaḳlasa*** sen yumşaḳlayurlar. 418v/6=068/009

yumşaḳlıḳ 1."yumuşaklık, iyi davranma"

yumşaḳlıḳın tilleri birle ileŋe islām dīni içre. 64r/6=004/046

2. "kolaylık"

sıġınıŋlar üŋürke yaḍġay silerke iḍiŋizler anıŋ yarlıḳamaḳından ėtgey silerke işiŋizlerdin ***yumşaḳlıḳ***. 215v/1=018/016

yumşaḳlıḳ ėt- "imkân hazırlamak"

sıġınıŋlar üŋürke yaḍġay silerke iḍiŋizler anıŋ yarlıḳamaḳından ***ėtgey silerke işiŋizlerdin yumşaḳlıḳ***. 215v/2=018/016

yumşaḳlıḳ ḳıl- "nazik davranmak"

keldürsün silerke yėmlükni andın ***yumşaḳlıḳ ḳılsun*** bildürmesün silerni kim erseke. 216r/1=018/019

yumşanıl- "parçalanmak, yumuşamak"

yumşanılsa taġlar yumşatmaḳ. 394v/6=056/005

yumşat- 1. "yumşatmak"

ay taġlar tesbīḥ ḳılıŋlar anıŋ birle ḳuşlar ***yumşattımız*** aŋar temürni. 312v/6=034/010

2. "ufaltmak, aşındırmak"

yumşanılsa taġlar ***yumşatmaḳ***. 394v/6=056/005

yumşatmaḳ "yumşatma, yumşatmak"

yumşanılsa taġlar ***yumşatmaḳ***. 394v/6=056/005

yumurtḳa "yumurta"

andaġ ḳalı anlar ***yumurtḳanıŋ*** ḳanı içinde kizleklig. 326v/5=037/049

yumurtḳanıŋ ḳanı içinde kizleklig "bembeyaz"

andaġ ḳalı anlar ***yumurtḳanıŋ ḳanı içinde kizleklig***. 326v/5=037/049

yumuş "hizmet, vazife, iki ve ikiden fazla kişi arasında elçilik"

yüz ewürdi anlardın aydı ay meniŋ boḍunum tegürdüm ök silerke iḍim ***yumuşını*** ögüt saḳındım silerke yoḳ kim sewmesler eḍgü saḳınıġlılarnı. 120r/3=007/079

yumuş al- "hizmet etmek"

ḳaçan tėgse siler anlarḳa kim tandılar boyunların toḳımaḳ turur ançaḳa tėgi ḳaçan ġālib bolsa siler anlarḳa bekütünler tügünlerni nā- sipās urmaḳ anda kėḍin yā ***yumuş almaḳ*** ḳoḍġınça toḳış tulumlarını ol. 373r/1=047/004

yumuşçı "elçi, peygamber[635]"

ermes miz ḳınaġlılar bir ıḍġınça ***yumuşçı***. 207r/5=017/015

yuŋ "yün"

taḳı bolur taġlar çapmış ***yuŋ*** teg. 422r/6=070/009

yun- "yıkanmak, abdest almak"

başlıġın yun- "boy abdesti almak"

ay anlar kim kėrtgündiler yawumaŋlar namāzḳa siler esrük erken bilgınçeke tėgi siler nėgü aytur siler ap yunġuda erken meger yolda keçigliler ***başlıġın yunġınça*** siler eger bolsa siler biliglig. 63v/8=004/043

yunġu "yıkanma, temizlenme"

ap yunġuda erken "cünupluk, (dinen temiz olmama)"

ay anlar kim kėrtgündiler yawumaŋlar namāzḳa siler esrük erken bilgınçeke tėgi siler nėgü aytur siler a***p yunġuda erken*** meger yolda keçigliler başlıġın yunġınça siler eger bolsa siler biliglig. 63v/7=004/043

yunġu ḫāl "cünup"

eger erse siler ***yunġu ḫāl*** üze arınıŋlar. eger bolsa siler igligler azu yol yörimek üze azu kelse biregü silerdin uyat yerdin azu ḳatılsa siler ḳunçuylarḳa bulmasa siler suwnı utru uġraŋlar arıġ toprakḳa. 80v/7=005/006

yunt "at, kısrak"

yuntlar ḳatırlar eşgekler münse siler anı ėtig bezek. 196r/8=016/008

yurt "vatan, toprak"

635 Dilimizde daha çok "peygamber" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifade edilmektedir. Peygamber kavramı; Arapçada "Resûl" ve "Nebî"; Farsçada "Peygamber"; klasik Türkçede "Yalavaç", yaşayan Türkçede "Elçi"; Fransızcada "Prophete" (Profet) kelimeleriyle anlatılmaktadır. Farsça "Peygamber" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "peyâm" veya "peygâm" (haber demektir); "ber" ise "bürden" (getirmek, götürmek" masdarından ism-i fâildir; getieren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esas telaffuzu "Peyember" veya "Peyâmber" dir. Dilimize ise" Peygamber" telaffuzu ile geçmiş olup, "haber getiren " demektir (Yardım1998:1). "Peygamber" tabiri, Arapçadaki "Resûl"ün değil, "Nebî"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "nebe" haber; "nübüvvet" haber vermek; "nebî" ise haber veren, haber getiren demektir. Resûl'ün karşılığı ise elçi'dir (Yardım 1998:1).

çıġaylarḳa ewlerindin ***yurtlarındın*** aḏrılmışlar anlar kim çıḳarıldılar ėllerindin māllarındın tilerler artuḳluḳnı Taŋrıdın ḫoşnūdluḳnı yārī bėrürler Taŋrıḳa yalavaçıŋa anlar tururlar anlar çın sözlügliler. 404r/3=059/008

yūnus[636] (<A.) "Hz. Yunus, İbrani peygamberlerden olup Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir[637]"

taḳı ismāiʿīl taḳı yesaʿ taḳı ***yūnus*** taḳı lūṭ ḳamuġḳa artuḳluḳ urdımız ajunluġlar üze. 103r/6=006/086

yūnus peyġāmber "Hz. Yunus"

biz yarlıġ ıḏtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḏtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḏin taḳı yarlıġ ıḏtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı ***yūnus peyġāmberḳa*** taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa zebūrnı. 77v/3=004/163

yūnus yalavaç "Hz. Yunus"

yme ***yūnus yalavaç*** yalavaçlardın erdi. 329r/4=037/139

yūnus yalavaç boḏunı "Yunus Peygamber'in ümmeti"

yana ermedi bir ėl kėrtgündi asıġ ḳıldı erse aŋar kėrtgünmeki meger ***yūnus yalavaç boḏunı***. 162r/1=010/098

yūsuf[638] "Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un oğlu olup güzelliği ile tanınır[639]"

tartnadı anı ol kişi kim ol *yūsuf* anıŋ ewinde özindin badı ḳapuġlarnı aydı munu men ėtindim saŋa. 175r/2=012/023

yūsuf yalavaç "Hz. Yusuf Peygamber"

ḳaçan aydı ***yūsuf yalavaç*** atasıŋa ay atam men körer men on bir yulduznı taḳı künni taḳı aynı körer men anlarnı maŋa yüknügliler. 173v/1=012/004

---

636 Mekke'de inmiştir. 109 ayettir. 98. ayette Yûnus peygamber ve halkından söz edildiği için bu adı almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:207).

637 Kur'an'da adı geçen peygamberlerden birisi de Hz. Yusuf'tur. Hz. Muhammed onun Metta'nın oğlu Yunus diye anmıştır. Bazı alimler Metta'nın Hz. Yusuf'un annesi, bazıları ise babası olduğunu söyler. Hz. Yunus Asuri devletinin baş şehri olan Musul yakınlarındaki Ninuva halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki bir sure onun adını taşır (Hikmet yay. 1993:291).

638 Mekke'de hicrete yakın günlerde nâzil olmuştur. 111 ayettir. Diğer peygamberlerin kıssalarına değişik sûrelerde değinildiği halde, Hz. Yûsuf'un kıssası sadece bu sûrede bir bütünlük içerisinde anlatılır. Bu kıssa, bazı farklılıklarla Tevrat'ta (Yaratılış, 37-50. bâblarda) yer almıştır (Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali 2014:234).

639 Hz. Yakub'un oğludur ve hak peygamberdir. Yusuf, Hz. Yakub'un oniki oğlundan Bünyamin ile ana baba bir kardeştir. Annesi Hz. Yakub'un dayısının kızı Rahel'dir. Kur'an-ı Kerim'de kendi adıyla anılan surede hayatı hakkında geniş bilgi verilen Hz. Yusuf Ahd-i Atik'te de detaylı bir şekilde anlatılır. Hz. Yusuf'un adı İbranice Ahd-i Atik'te "Yosef" şeklindedir ve anlamı "o (Tanrı) arttırsın" şeklindedir. Tevrat'a göre uzun süre çocuk doğurarmayan Rahel ilk doğumunu yapıp Yusuf'u dünyaya getirince, adını "Yusuf" koyup "Rab bana bir oğul daha arttırsın" demiştir (Hikmet yay. 1993:293).

yut- "yutmak"

yuttı anı balıḳ ol özüŋe melāmet ḳılur erdi. 329r/6=037/142

öfkeni yut- "öfkeyi yenmek, öfkeyi içine atmak"

anlar kim ḫarc ḳılurlar kėŋlikde taḳı tarlıḳda taḳı ***yutġanlarḳa öfkeni*** taḳı ʿafv ḳılġanlarḳa kişilerdin. 50v/7=003/134

yuwa "yuva"

ewlerde kewrekreki örümçük ***yuwası*** turur eger bilür erseler. 292r/5=029/041

yuwḳa "zayıf, ince"

anlarnıŋ öŋinleri üze ***yuwḳa*** tawar tonlar barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/6=076/021

yuwḳa tawar "ince ipek"

keḍerler ***yuḳa tawarlardın*** yme ḳalıŋ tawarlardın bir ėkkindike utruşu. 365r/8=044/053

yuwḳa tawar ton "ince ipekli elbiseler Cennetliklerin elbiseleri"

anlarnıŋ öŋinleri üze ***yuwḳa tawar tonlar*** barçın yaşıl ḳalıŋ tawarlar ḫoş ḳaş urunġay bilezük kümüşdin yme içürgey anlarḳa iḍi erdi içgü arıġ. 431r/6=076/021

yuwlun- "yuvarlanmak, düşmek"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış ***yuwlunup*** uşalmış süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

yuwlunup uşalmış "yuvarlanmış düşüp ölmüş hayvan"

ḥarām ḳılındı siler üze özi ölmiş ḳan toŋuz eti ol kim uḳıldı Taŋrıda aḍınḳıḳa anıŋ birle süsüşüp boġulmış yançılmış ***yuwlunup uşalmış*** süsüşüp ölmiş ol kim yėse azıġlıġ meger boġuzlasalar ol kim boġuzlansa burḫanlar üze üleşmekiŋizler oḳ birle. 79v/8=005/003

yüḍ- "yüklenmek, taşımak"

aydı anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündiler uḍu barıŋlar biziŋ yolumızḳa ***yüḍelim*** yükleriŋizlerni. 289v/3=029/012

yüḍügli "günahkâr"

eger tansa siler bütünlükün Taŋrı muŋsuz turur silerdin taplamas ḳullarıŋa tanmaḳlıḳnı eger şükr ötese siler taplar silerni yazuḳ yüḍmes hīç yazuḳ ***yüḍügli*** aḍın kişi yükini yana iḍiŋizlerke turur yanışıŋızlar uḳturġay siler anı kim ḳılur siler ol bilgen turur köŋüller iḍisi. 335v/4=039/007

yüd- "yüklenmek, taşımak ***krş.*** yüḍ-"

men tiler men kim ***yüdse*** men meniŋ yazuḳumnı seniŋ yazuḳuŋnı bolsa sen ot iḍilerindin. 83v/7=005/029

yük 1. "yük, hayvan üstündeki iki küfe ağırlık"

ėsiz turur anlarḳa ḳıyāmet kün aġır ***yük***. 233v/2=020/101

2. "günah"

meŋgü ḳalıġlı anıŋ içinde. ėsiz turur anlarḳa ḳıyāmet kün aġır ***yük***. 233v/2=020/101

3."hamile"

yüklüg uraġutlar ʿiddeti keçmeki ol turur kim ḳoḍmaḳları ***yüklerini***. 413v/6=065/004

4. "ev eşyası"

ḳaçan ėtti erse anlarḳa ėtiglerini ḳıldı suw ėḍişi ḳaḍaşınıŋ ***yükı*** içinde yana orladı orlaġuçılar ay siler tėwelig arḳışlar siler oġrılar siler. 179r/8=012/070

5. "kasdi işlenen suç, günah"

aydı anlar kim tandılar anlarḳa kim kėrtgündiler uḍu barıŋlar biziŋ yolumızḳa yüḍelim ***yükleriŋizlerni***. 289v/3=029/012

6. "sorumluluk"

iḍimiz yüklemegil biziŋ üze aġır ***yükni*** neteg kim yükleḍiŋ anlar üze kim bizdin aşnu. 37v/7=002/286

yük keç- "hamile olarak gezinmek"

ol ol iḍi kim yarattı silerni bir etözdin ḳıldı andın cüftini tölensün tėyü. aŋa ḳaçan kim ḳawuştı erse aŋar yük kötürdi yüŋül ***yük keçti*** anıŋ birle. 130r/6=007/189

yük kötür- 1."hamile kalmak"

anıŋ tapa yandurulur ḳıyāmet biligi. çıḳmaz yėmişdin çiçek ḳablarından ***yük kötürmez*** hīç tişi yme nekni ḳoḍmaz meger anıŋ birle. 352v/3=041/047

2."yüklenmek, yükü taşımak"

çıḳmaz yėmişdin çiçek ḳablarından ***yük kötürmez*** hīç tişi yme nekni ḳoḍmaz meger anıŋ birle. 352v/3=041/047

yük yüḍügli yılḳılar "yük hayvanı"

yme ***yılḳılardın yük yüḍügli*** yaḍım töşek. 109v/1=006/142

yükün- "secde etmek, büyük önünde eğilmek, baş eğmek"

Taŋrıḳa ***yüknür*** ne kim kökler içindeki ne kim yer içindeki bir yörigli tınlıġdın ferişteler uluġsılıḳ ḳılmaslar. 199r/8=016/049

yükle- 1. "yüklemek"

iḍimiz taḳı ***yüklemegil*** bizke anı kim yoḳ küç bizke anıŋ birle. taḳı keçürgil bizdin taḳı yarlıḳaġıl bizke taḳı raḥmet ḳılġıl bizke. 37v/8=002/286

2. "taşımak"

yüklegeyler ök aġruḳlarını yme aġruḳlar aġruḳları birle. 289v/4=029/013

yüklen- "yüklenmek, desteklemek"

ayġıl boyun bėriŋler Taŋrıḳa taḳı boyun bėriŋler yalavaçḳa. eger yüz ewrer erse siler anıŋ üze ol ol kim yüklendi silerniŋ üze ol kim ***yüklendiŋizler***. eger boyun süse siler aŋar köni yolḳa köngey siler. 260r/9=024/054

yüklüg 1. "yüklü, dolu; gebe"

ol ol iḍi ıdur yellerni estürü sewünç anıŋ soyurḳamaḳında öŋdün. ḳaçan ketürse aġır ***yüklüg*** bulıt suvarur miz anı ölüg kentke indürdimiz aŋar suwnı çıḳardımız anıŋ birle tėgme yėmişlerdin. 118r/4=007/057

2."gebe"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ süt bėrgüçi anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme ***yüklüg*** boḍlar yükini. 242r/8=022/002

3. "yavru"

ol bilgenrek silerni ançada yarattı silerni yerdin ançada siler azu ***yüklüg*** erdiŋizler analarıŋız ḳarınları içinde arıġlamaŋlar özleriŋizni ol bilgenrek saḳnuḳraḳ. 389r/6=053/032

4. "borç, borçlu"

azu ḳolur mu sėn anlardın bir ter anlar basışdın aġır ***yüklügler***. 420r/1=068/046

5. "günah, günahkâr"

yüḍmes yazuḳ ḳılıġlı taḳı biregü yükini. eger ündese aġır ***yüklüg*** yükiŋe kötrülmes andın nerse neçeme bolmasa yawuḳluḳ iḍisi. 318r/8=035/018

yüklüg boḍlar "hamile develer"

ol kün körgey siler anı meşġūl bolġay ḳamuġ süt bėrgüçi anıŋdın kim süt bėrmiş erse ḳoḍġay tėgme ***yüklüg boḍlar*** yükini. 242r/8=022/002

yıġaçlarnı yüklüg ḳıl- "aşılamak"

taḳı ıḍtımız yėllerni ***yıġaçlarnı yüklüg ḳılıġlı*** indürdimiz kökdin suwnı içürdimiz anı. 193r/7=015/022

yüklüg ḳıl- "aşılamak"

taḳı ıḍtımız yėllerni yıġaçlarnı ***yüklüg ḳılıġlı*** indürdimiz kökdin suwnı içürdimiz anı. 193r/7=015/022

yüklüg ḳılıġlı "çocuğa kalan, aşılayan"

taḳı ıḍtımız yėllerni yıġaçlarnı ***yüklüg ḳılıġlı*** indürdimiz kökdin suwnı içürdimiz anı. 193r/7=015/022

yüklüg uraġutlar ʿiddeti "kocasından ayrılmak isteyen gebe kadınların bekleme süresi"

yüklüg uraġutlar ʿiddeti keçmeki ol turur kim ḳoḍmaḳları yüklerini. kim ḳorḳsa Taŋrı ḳılur aŋar işindin āsānlıḳ. 413v/6=065/004

yükse- "yükselmek, uzamak"

yana kimni tilese kim azıtmaḳ anı ḳılur köksin köŋlin tar terslikin andaġ kim aġar teg ***yükser*** teg kök içinde. andaġoḳ ḳılur Taŋrı arıġsızlıḳnı ortaḳ ḳatmaḳnı anlar kim kėrtgünmesler 107v/4=006/125

yüksegli "ulunanan, büyüklük taslayan, kibirli(Firavun)[640]"

ol erdi ***yüksegli*** teŋde keçiglilerdin. 364v/4=044/031

yüksek 1. "yüksek"

ol turur ***yüksek*** uluġ. 32v/5=002/255

2. "yüce, ali, esma-i hüsna'dan el-ʿAliyy"

bütünlükün Taŋrı erür ***yüksek*** uluġ. 62v/8=004/034

3. "Allah çok yüce ve büyük olandır esma-i hüsna'dan el-Kebir "

bütünlükün Taŋrı ol turur ***yüksek*** körmez mü sėn çın kėmi yöriyür teŋiz içinde Taŋrı yarlıġı birle silerke kėmi körkitgü üçün belgülerindin anıŋ içinde. 301v/2=031/030

4. "mukaddes ve münezzeh olan, hissi yahut manevi hayrı bol olan, şanı yüce olan Allah"

ol iḍi atı birle kim rūzī bėrgen yarlıḳaġan ***yüksek*** ol ol iḍi kim indürdi aḍrıġlını yaʿnī ḳurʾānnı ḳulı üze bolmaḳ üçün ajunluġlarḳa ḳorḳuttaçı. 262r/8=025/001

5. "çok yüksek, pek ulvî"

kötürdimiz anı ***yüksek*** orunḳa. 226r/7=019/057

6. "tepe, yüksek yer "

ḳıldımız anı meryem oġlı anıŋ anası bir nişān. sıwundurdımız ol ėkkegüni ***yüksek*** birle tayanġuluḳ aḳar yul. 251v/6=023/050

yüksek boḍunlar "böbürlenen, kibirlenen toplulukar"

firʿavnḳa anıŋ gürūhıŋa. uluġsıġlıḳ ḳıldılar erdiler ***yüksek boḍunlar***. 251v/2=023/050

yüksek bol- "yüksek olmak, yükselmek, üste çıkmak, üstün gelmek"

ermedi anıŋ birle hīç tapunġu iḍi andaġ erse ėltgey erdi tėgme bir Taŋrı yaratmışı ***yüksek bolġay*** erdi amarıları amarı üze. 253v/4=023/091

yüksek köşkler "sağlam kaleler"

---

640 Bu deyimle ilgili birkaç görüş vardır. Bunlardan birincisi: Firavun bir insana öfkelendiği zaman onu dört kazık arasına bağlar ve işkence altında ölünceye kadar bekletirdi. Karısı Asiye binti Muzahim de böyle yapmıştı. Bu nedenle bu isimle anılmıştır (Bilgin 2003:79). İkincisi, Klasik Arapça'da bu eski bedevi deyimi, deyimsel olarak "güçlü bir otorite" yahut sarsılmaz/yıkılmaz bir güçten mecaz olarak kullanılmaktaydı. Bir bedevi çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırını ayakta tutan direklerin sayısı, çadırın boyutuna/genişliğine bağlıydı. Bu boyut da, her zaman çadır sahibinin statüsüne ve gücüne göre değişmekteydi. Böylece, güçlü bir kabile reisi için çoğu zaman "sayısız direkler üstüne duran çadırların sahibi" tanımlaması yapılırdı (Bilgin 2003:80).

ḳayda kim bolsa siler tėggey silerni ölüm eger bolsa siler eḍiz ***yüksek köşkler*** içre. 67v/3=004/078

yüksek orun "yüksek yeri, mekânun aliyy[641]"

kötürdimiz anı ***yüksek orunḳa***.225r/7=019/057

yüksek orunḳa kötür- "yüce bir yere yükseltmek, Cennete yerleştirmek"

kötürdimiz anı yüksek orunḳa. 226r/7=019/057

yüksek taŋrı "yüce olan Allah, esma-i hüsna'dan el-Aziz[642]"

yüksek Taŋrı erklig sezā. yoḳ iḍi meger ol. 254v/6=023/116

yüksek uluġ "zatı ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılamayacak kadar ulu, el-ʿAzīm[643]"

aŋar turur kökler içindeki ne kim yer içindeki. ol turur ***yüksek*** uluġ 353r/9=042/004

yüksek uluġ "izzet, Şeref ve hükümranlık bakımından en yüce olan, esma-i hüsna'dan el-ʿAlī[644]"

aŋar turur kökler içindeki ne kim yer içindeki. ol turur yüksek ***uluġ*** 353r/9=042/004

yüksek uluġ "Allah çok yüce ve büyük olandır esma-i hüsna'dan, el-Aliyy, el-Kebir "

bütünlükün Taŋrı ol turur ***yüksek uluġ***. 247v/1=022/062

yükseklik "yükseklik"

anıŋ arıġlıḳı yüksek anıŋdın kim ayurlar uluġ ***yükseklik***. 209r/5=017/043

yükseklik iḍisi "yücelik sahibi olan Allah"

biligli örtüglügni açuḳluḳnı uluġ ***yükseklik iḍisi***. 184r/2=013/008

yüksekrek 1. "daha yüksek"

aydımız ḳorḳmaġıl sen sen-ök sen ***yüksekrek***. 231r/8=020/068

2. "en üstün, esma-i hüsna'dan el-ʿAlā[645]"

aydımız ḳorḳmaġıl sen sen-ök sen ***yüksekrek***. 231r/8=020/068

---

641 *"Kitapta İdris'i de zikret çünkü o dosdoğru bir peygamberdi Biz onu yüce bir yere yükselttik* (19/56,57) Ayette geçen yüce yerin dördüncü kat semada, yahut altıncı kat semada, yahut yedinci kat semada, yahut da Cennette bir makam olduğu ileri sürülmüştür (Akpınar 2002:232).

642 Eşi ve benzeri olmayan, değerli, güçlü, hiçbir zaman yenilmeyen yegane galib, şerefli. O'nun benzerlikte zıttı da yoktur. Bütün ihtiyaçlar ona bağlıdır, Kendine ulaşılamaz yegane varlıktır. Aziz kelimesi Kur'an-ı Kerim'de (88) defa zikredilmiştir. Ancak bu yerlerde Esmâ-i Hüsnâ'dan diğer bir isimle kullanılmış olup münferid olarak kullanılmamıştır (Cemel 2001:36).

643 "Azīm", ızam kökünden büyüklük manasında bir sıfat olup büyüklükte mübalağa ifade etmektir. İzam, büyük, aziz, ulu, yüce ve kibariya manalarına gelmektedir. Sübhan Teâlâ'nın büyüklük sıfat ve azametine akıllar erişemez, O'nun künhünü gözler kuşatamaz (Cemel 2001:78).

644 Alī, "ulüv" ve ala" mastarından gelip, yücelik, şeref ve kudret sahibi manasına gelmektedir.Celal ve kemal sahibi yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Yüceliğinin üstünde hiçbir güç yoktur. O'nun yüceliği kendisiyle bir başkası arasında da ortak değildir. Fakat o mutlak yüce, izzet, şeref ve hükümrandır (Cemel 2001:82).

645 Alī, "ulüv" ve ala" mastarından gelip, yücelik, şeref ve kudret sahibi manasına gelmektedir.Celal ve kemal sahibi yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Yüceliğinin üstünde hiçbir güç yoktur. O'nun yüceliği kendisiyle bir başkası arasında da ortak değildir. Fakat o mutlak yüce, izzet, şeref ve hükümrandır (Cemel 2001:82).

yüksekrek ḳurlar "Allah katında yüksek dereceler"

kim kelse aŋar kėrtgünün ḳılmış ėdgülükler. anlar tururlar anlarḳa ***yüksekrek ḳurlar***. 231v/9=020/075

yüksekrek meṣel "en yüce durum (Allah'ındır)"

Taŋrıḳa ol ***yüksekrek*** meṣel. 200r/2=016/060

yükün- "secde etmek"

ḳaçan aytılsa anlarḳa yüknüŋler tėp Taŋrıḳa aydılar kim ol raḥmān ***yüknür*** mümiz aŋar kim fermānlanur sėn biziŋke arturdı anlarḳa ürkmek. 266r/5=025/060

yük(ü)nü yüknü aḍaḳın tur- "geceleri Allah'ın huzurunda durarak geçirmek anlamında"

anlar kim tünerler yaʿnī yaşlun bėllik iḍileriŋe ***yüknü aḍaḳın turu***. 266v/1=025/064

yük(ü)nü tüş- "başı eğmek, eğilmek, bükülmek, rükûa varmak, huşu ve tevazuda bulunmak, secde yapmak, namaz kılmak"

sėzindi dāvud sınadımız anı yarlıḳatu ḳoldı iḍiside ***tüşdi yüknü*** iḍisiŋe yandı. 331v/8=038/024

yük(ü)nügli "secde eden, sacit"

ḳaçan ṣūretin tüzdüm erse ürdüm anıŋ içiŋe men törütmişim cāndın tüştiler aŋar ***yüknügliler*** bolup. 334r/6=038/072 RKT 30/22a2

yüknügliler secde ḳılıġlılar "rükûa varan, huşu ve tevazuda bulunan, secde yapan, namaz kılan"

muḥammed Taŋrı yalavaçı turur anlar kim anıŋ birle turur ḳatıġ tururlar kāfirler üze bağırsaḳlar taḳı yaʿnī ʿömer bir ėkkindi ara körgey sen anlarnı ***yüknügliler secde ḳılıġlılar*** tilerler artuḳluḳ Taŋrıdın ḫoşnūdluḳ belgüleri nişānları yüzleri içre secde ḳılmaḳ nişānıdın. 379r/5=048/029

yükünü tüş- "başı eğmek, eğilmek, bükülmek, rükûa varmak, huşu ve tevazuda bulunmak, secde yapmak, namaz kılmak"

sėzindi dāvud sınadımız anı yarlıḳatu ḳoldı iḍiside ***tüşdi yüknü*** iḍisiŋe yandı. 331v/8=038/024

yükünü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳıl- "secde etmek"

ançada kim aydımız kiriŋler bu kentke yėŋler andın ḳayda tilese siler kėŋ alḳıġ kiriŋler ḳapuġḳa ***yüknü yaʿnī ḳotġılıḳ ḳılu*** aytıŋlar töke bėrgil örtgey miz silerniŋ yaŋluḳlarıŋızını. 7r/9=002/058

yül- "tıraş etmek"

çınoḳ bėrdi Taŋrı yalavaçıŋa tüşni könilik birle kirgülük turur siler aġırlıġ mezgit tapa eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar ***yülügliler*** bolup başlarıŋızını ḳısḳa ḳılmışlar ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ terk tavraḳ. 379r/1=048/027

yülügli "Hac esnasında başlarını kökten traş eden müminler"

çınoḳ bėrdi Taŋrı yalavaçıŋa tüşni könilik birle kirgülük turur siler aġırlıġ mezgit tapa eger tilese Taŋrı ḳorḳınçsızlar ***yülügliler*** bolup başlarıŋızını ḳısḳa ḳılmışlar ḳorḳmaġay siler bildi anı kim bilmediŋizler ḳıldı anda öŋdün ėl açmaḳ terk tavraḳ. 379r/1=048/027

yüli- "tıraş etmek"

yülimeŋler başlarıŋızını teggińceke tėgi ıḍġu ḳurbān ḥelāl bolġu yerke kim bolsa silerdin iglig yā taḳı bolsa emgek başında yuluġ rūzedin yā taḳı ṣadaḳadın yā taḳı ḳurbāndın. 23r/9=002/196

yüm- "yummak"

anlar üskinde közleri ***yümügli*** ḳızlar bir yaşlıġlar erür. 333v/2=038/052

yümügli "yalnız kocalarına bakan iffetli kadın"

anlar üskinde közleri ***yümügli*** ḳızlar bir yaşlıġlar erür. 333v/2=038/052

yümüklüg "yummak"

anlar içinde ḳızlar turur közleri ***yümüklüg*** baġmaduḳ anlarḳa hīç yaŋluḳ anlarda burun ap yme perī. 393v/9=055/056

yüŋük "hafif, yeğni ***bkz.*** yüŋül"

kimnüŋ ***yüŋüki*** kelse terāzūları anlar tururlar anlar ziyān ḳıldılar özleriŋe tamuġ içinde meŋgü ḳalıġlılar. 254r/5=023/103

yüŋül "hafif, yeğni ***bkz.*** yüŋük"

eger bolsa ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar ***yüŋül*** usluġ yā taḳı ża'īf yā yaraġı yėtmez kim aytu bėrse ol aytu bėrsün erkligi tüzlük birle. 36v/4=002/282

yüŋül bol- "hafif gelmek, hafif olmak"

kimnüŋ ***yüŋül bolsa*** tartġuları anlar tururlar ziyān ḳıldılar özleriŋe anın kim erür biziŋ belgülerimiz birle küç ḳılur erdiler. 113r/3=007/009

yüŋül ḳıl- 1."hafifletmek"

tileyür Taŋrı kim ***yüŋül ḳılmaḳ*** silerdin yaratıldı kişiler kewrek. 62r/2=004/028

2. "hissi ve manevi şeylerde hafife almak, küçümsemek, hataya düşürmek"

yüŋül ḳılmasun oḳ sėni anlar kim sėzik sėzinmezler. 299r/3=030/060

3. "silahsız bir şekilde savaşa çıkmak"

çıḳıŋlar ***yüŋüller*** ya'nī yigitler aġırlar ya'nī ḥ̆āceler ḳatıġlanıŋlar māllarıŋız birle özleriŋiz birle Taŋrı yolı içinde. 143r/6=009/041

yüŋül ḳılın- "hafifletilmek, hafifleştirilmek"

meŋgü anıŋ içinde ***yüŋül ḳılınmaz*** anlardın ḳın taḳı küyülmez. 46v/6=003/088

yüŋül tut- "hafif tutmak"

Taŋrı ḳıldı silerke ewlerindin amrulġu ḳıldı silerke yılḳılar terilerindin ewler ***yüŋül tutar*** siler anı köçgü künleriŋizde turġu künleriŋizde anıŋ yüŋlerinde anıŋ coġdalarındın anıŋ tüklerindin orun töşek èrinçlenmek bir vaḳtḳa tègi. 201v/8=016/080

yüŋül usluġ "sersem, aptal, cahil"

eger bolsa ol kim anıŋ üze ḥaḳḳ bar ***yüŋül usluġ*** yā taḳı ża'īf yā yaraġı yètmez kim aytu bèrse ol aytu bèrsün erkligi tüzlük birle. 36v/4=002/282

yüŋül yük kötür- "hamile olarak taşımak"

ol ol iḍi kim yarattı silerni bir etözdin ḳıldı andın cüftini tölensün tèyü. aŋa ḳaçan kim ḳawuştı erse aŋar yük ***kötürdi yüŋül yük*** keçti anıŋ birle. 130r/6=007/189

yüŋül- 1. "hafifletmek"

yana kim muyanlıḳ ḳılsa anıŋ birle ol yazuḳ ***yüŋülmeki*** ol aŋar. 86r/2=005/045

yüŋülmek "kefaret"

yana kim muyanlıḳ ḳılsa anıŋ birle ol yazuḳ ***yüŋülmeki*** ol aŋar. 86r/2=005/045

yüŋ(ü)lün- "hafifletmek"

anlar kim tandılar anlarḳa tamuġ otı. ḳażā ḳılınmaġay anlar üze ölseler ***yüŋlünmez*** anlardın anıŋ ḳınından. 319v/5=035/036

yüŋült- "hafiflettirmek"

èmdi ***yüŋlütti*** Taŋrı silerdin bildi çın siler içinde kewreklik. 137v/1=008/066

yüŋültmek "hafifletme"

ol ***yüŋültmek*** iḍiŋizlerdin yarlıḳamaḳ. kim teŋdin keçse anda kèḍin aŋar ḳın turur aġrıtıġlı. 21r/2=002/178

yüŋütül- "hafifletilmek"

yüŋütülmegey anlardın ḳın ap yme anlar baḳılmaslar. 19r/2=002/162

yürek "kalp, yürek"

yüreki ḳapına teg- "gönlünü kaptırmak, aşık olmak, sevdalanmak"

anıŋ ***yüreki ḳapına tegmiş*** sewmekin. 175v/4=012/030

yürek toḳı- "korkmak, irkilmek"

yürek toḳıġlı ḳıyāmet. 448r/6=101/001

yürek toḳıġlı ḳorḳınç "büyük bela"

tutaşı anlar kim tandılar tèger olarḳa ḳılduḳları ***yürek toḳıġlı ḳorḳınç*** azu tüşer yaḳın sarāylarında kelgінçeke tègi Taŋrınıŋ üḍ urmaḳı. 186r/9=013/031

yürek toḳıġlı ḳıyāmet "büyük musîbet, feci felâket, Kıyamet günü"

ol iḍi atı birle bağırsaḳ yarlıḳaġan ***yürek toḳıġlı ḳıyāmet***. 448r/6=101/001

yüreki ḳapına teg- "gönlünü kaptırmak, aşık olmak, sevdalanmak"

aydı ḳunçuylar kent içinde ʿazīz-i mıṣr ḫatunı tartnar yigitni özindin. anıŋ ***yüreki ḳapıŋa tegmiş*** sewmekin. 175v/4=012/030

yüreki ḳapıŋa tegmiş sewmekin "gönlüne girmek, gönlünü çelmek, tutulmak, aşık olmak, sevdadan bağrı yanmak"

aydı ḳunçuylar kent içinde ʿazīz-i mıṣr ḫatunı tartnar yigitni özindin. anıŋ ***yüreki ḳapıŋa tegmiş sewmekin***. 175v/4=012/030

yüreksiz "yüreksiz, cesaretsiz"

yüreksiz bol- "korkuya kapılmak, cesaretsiz olmak"

taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle ançaḳa tėgrü kim ol vaḳtın kim ***yüreksiz bolduŋuz*** taḳı tartıştıŋız iş içinde. 52r/9=003/152

yüreksizlik "yüreksizlik, cesaretsizlik"

yüreksizlik ḳıl- "korkuya kapılmak, cesaretini yitirmek"

eger körkitti erse olarḳa köp ***yüreksizlik ḳılġay*** erdiŋizler tartışġay erdiŋizler iş içinde yoḳ kim Taŋrı esenlik üçün keçürdi. 135r/9=008/043

yürüngü "ekin"

kim tiler erse ol cihān ekini arturġay-miz aŋar ekini içinde taḳı kim tileyür erse bu ajun ***yürüngüni*** bėrür miz aŋar aḍın yoḳ aŋar āḫiret içinde ülüşdin. 355r/6=042/020

yüz (1) 1. "çehre, surat, üst"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıḍtımız aŋar öz ferişтemizni ***yüz*** utru tikildi aŋar bir yigit kişi teg tüz boḍluġ. 223v/9=019/017

2."kendi"

andaġ ermes kim ***yüzini*** Taŋrıḳa ėḍgülük ḳılıġlı bolsa aŋar anıŋ yanutı iḍisi üskinde. 13v/3=002/112

yüz ewre- "yüz çevirmek"

taḳı ayurlar kėrtgündimiz Taŋrıḳa yalavaçḳa boyun bėdrimiz. yana ***yüz ewrer*** bir gürūh anlardın anda kėḍin. ermezler anlar kėrtgünügliler birle. 259v/8=024/047

yüz ewrügli "yüz çeviren, reddeden"

yana ewrüldiŋizler meger az silerdin siler ***yüz ewrügli*** siler. 10r/5=002/083

yüz ew(ü)r- 1."yüz çevirmek, ilgilenmemek, terk etmek"

Taŋrıḳa turur kün tuġusıġ kün batışıġ ḳança kim ***yüz ewürse*** siler ṭāʿat ḳılu anda Taŋrınıŋ ḫoşnūdluḳı. 14r/2=002/115

2. "gamdan dolayı yüz şeklinin değişmesinden kinayedir"

eger ***yüz ewürseler*** biliŋler kim Taŋrı yārī bėrigli iḍiŋizler. 134v/9=008/040

yüz ewrül- "yüz çevirmek, ilgilenmez olmak, terk etmek"

çın-oḳ körürmen ***yüzüŋ ewrülmekni*** kök içinde. 17r/4=002/144

yüz çewür- "yüz çevirmek"

ayġıl boyun süŋ Taŋrıḳa taḳı yalavaçḳa. eger ***yüz çewürseler*** ḥaḳīḳat üze Taŋrı sewmez kāfirlerni. 41r/7=003/032

yüz ėwürgen "yüz çeviren"

andın soŋ iʿrāż ḳılur bir ögür anlardın taḳı anlar ***yüz ėwürgenler***. 40r/8=003/023

yüz ewürmek "yüz çevirme"

eger bir tişi kişi ḳorḳsa begindin köŋül ḳalmaḳ azu ***yüz ewürmek*** tarlıḳ yoḳ anlar ėkki üze yaraşturmaḳları ḳalı birle olar ėkki ara aştı ḳılmaḳ. 73v/4=004/128

yüz utru sözle- "karşılıklı konuşmak, hitab etmek"

yarlıḳaġlı iḍi ḳulları anlar kim yöriyürler yer üze aḳruḳına ḳaçan ***yüz utru sözleseler*** biligsizler ayurlar esenlik. 266r/9=025/063

yüz utru tikil- "düzgün bir insan gibi görünmek"

ḳıldı yā tuttı anlarda mundın perde ıḍtımız aŋar öz ferişṭemizni ***yüz utru tikildi*** aŋar bir yigit kişi teg tüz boḍluġ. 223v/9=019/017

yüz yu- "yüz yıkamak"

ay anlar kim kėrtgündiler ḳaçan ḳopsaŋızlar namāzḳa ***yuŋuzlar yüzleriŋizni*** eligleriŋizni çigneklerіŋizke tėgi suw türtüŋler başlarıŋızḳa aḍaḳlarıŋızḳa ėkki topuḳlarġa tėgi. 80v/5=005/006

yüzlerin tügügliler "çehresini ekşiten, suratını iyice asık olanlar"

yapşur yüzleriŋe ot anlar anıŋ içinde ***yüzlerin tügügliler*** 254r/6=023/104

yüz yüzke ḳoḍ- "yüz yüze koymak, karşı karşıya oturmak"

tayanıp olturuġlılar anıŋ üze ***yüz yüzke ḳoḍuġlılar***. 395r/1=056/016

yüzi açuḳ uraġut "dul kadın, namuslu kadın"

bolġay kim anıŋ iḍisi eger ṭalāḳ bėrse silerke kim tegşürmek cüftler ḳatunlar ėḍgürek silerde boyun bėrmişler kėrtgünmiş uraġutlar tanıġlı uraġutlar tevbe ḳılıġlı uraġutlar iḍike tapıġlılar rüze tutuġlılar ***yüzi açuḳ uraġutlar*** yme ewi ḳızlar. 415r/9=066/005

yüzike utru "çevre, muhit"

bu bitig turur indürdimiz anı ḳutluġ könike tutuġlı ol kim ***yüzike otru*** yana ḳorḳutsa mekke boḍunını anıŋ tegresinde. 103v/9=006/092

yüzin tüg- "yüzü asmak, çehreyi eğmek"

yana buraçıġ ḳıldı yana ***yüzin tügdi***. 428r/2=074/023

yüzler "zatlar, şahıslar"

uçuz bolġay ***yüzler*** ol tirigke kim hemīşe tirig turur. 233v/9=020/111

yüzler täze oçuḳ bol- "hoşlanmayarak, asık suratla bakmak, çehresini ekşitmek, yüzünü buruşturmak"

yüzler bolġay ol kün *täze oçuḳ*. 429v/6=075/022

yüzleri ot içinde töben ḳıl- "Cehennemde yere çarpılmak, yüzü koyun yere düşürülmek, yüzleri üstü ateşe atılmak"

taḳı kim keltürse ėsizlikni *töben ḳılur yüzleri ot içinde*. 280v/2=027/090

yüzleri aḳar-"önceden işledikleri salih amellerden dolayı yüzlerinin parlaklaşmasından ve nurlu olmasından kinayedir"

taḳı anlar kim *aḳardı yüzleri* Taŋrı raḥmeti içinde. anlarnıŋ içinde meŋgüler. 48v/1=003/107

yüzleri ḳarar- "önceden işledikleri kötü amellerden dolayı yüzlerinin siyahlaşmasından kinayedir"

anlar kim *ḳarardı yüzleri* küfr ketürdüŋüz mü bitmişiŋizdin soŋ taḳı tadıŋız ḳınnı munuŋ birle kim küfr ketürdüŋüz. 48r/9=003/106

yüzleri örtül- "örtünmek, bürünmek, yüzlerini bürünmek, yüzleri örtülmek"

andaġ ḳalı kim *örtülse yüzleri* bir kesek tündin ḳaraŋḳuluḳ. 156r/3=010/027

yüzlerin tügügliler "çehresini ekşitenler, suratını iyice asık olanlar"

yapşur yüzleriŋe ot anlar anıŋ içinde *yüzlerin tügügliler*. 254r/6=023/104

yüzlerini ört- "yüzlerini bürümek, örtmek, kaplamak"

iç tonları tėweke türtgü otdın yıḍıġ suwdın *örter yüzlerini* ot. 192r/5=014/050

yüzün tüşe yaz- "savlet etmek, saldırmak, üzerine atılmak, yakalayıp hırpalamak, üzerine çullanmak"

yüzün tüşe yazarlar anlar kim oḳırlar anlar üze belgülerimizni. 248r/5= 022/072

yüzüŋni açıġ ḳıl- "yanağı bükmek, kibirlenmek, böbürlenmek"

açıġ ḳılmaġıl yüzüŋni kişilerke yörimegil yer içinde küwezlenü bütünlükün Taŋrı sewmez ḳamuġ sewnügli küweniglilerni. 300v/1=031/018

yüz yüzke ḳoḍuġlı "karşısına geçen, karşılıklı, karşı karşıya"

tayanıp olturuġlılar anıŋ üze *yüz yüzke ḳoḍuġlılar*. 395r/1=056/016

yüz (2) "sayı adı yüz (100)"

zinā ḳılıġlı tişi zinā ḳılıġlı er uruŋlar tėgme birini ol anıŋdın *yüz* berge. 255r/5=024/002

yüz berge "yüz sopa, zina eden bekar erkek ve kadına vurulması gereken miktar"

zinā ḳılıġlı tişi zinā ḳılıġlı er uruŋlar tėgme birini ol anıŋdın *yüz berge*. 255r/5=024/002

yüzlen- "yüz çevirmek, yönelmek; halktan hizmet istemek"

ḳaçan ***yüzlendi*** erse medyen tuşıŋa aydı bolġay kim iḍim köndürgey mėni tüz yolḳa. 282v/4=028/022

yüzleŋü "yüz çevirme, kıble"

tėgme gürūhḳa ***yüzleŋü*** ḳıble bar ol ewrügli turur. aŋar ozuşuŋlar ėḍgülüklerke. 17v/5=002/148

yüzlüg "yüzlü"

ėkki yüzlüg "münafık, iki yüzlü, riyakar"

silerniŋ tegreŋizlerde taş yörir ʿarablardın ***ėkki yüzlügler***. 149v/4=009/101

ėkki yüzlüg erenler "münafık erkekler, iki yüzlü erkekler"

ėkki yüzlüg erenler ėkki yüzlüg tişiler amarıları amarıdın. 145v/6=009/067

ėkki yüzlüg tişiler "münafık tişiler, iki yüzlü tişiler"

ėkki yüzlüg erenler ***ėkki yüzlüg tişiler*** amarıları amarıdın. 145v/6=009/067

yüzlüglük "yalancı, münafıklık etmek"

ėkki yüzlüglük "iki yüzlülük, münafıklık"

soŋra keltürdi anlarḳa ***ėkki yüzlüglükni*** köŋülleri içinde ol künke kim körgeyler anı anıŋ birle ḫilāf ḳıldılar Taŋrıḳa ol kim üḍ urdılar aŋar anın kim yalġan sözler erdiler. 147r/4=009/076

ėkki yüzlüglük ḳıl- "yalan söylemek, münafıklık etmek"

körmez mü sėn anlarḳa kim ***ėkki yüzlüglüg ḳıldılar*** ayurlar ḳadaşlarıŋa anlar kim tandılar bitig iḍilerindin. 404v/1=059/011

yüzlen- "yüz çevirmek, yönelmek"

men ***yüzlendim*** meniŋ yüzümni ol iḍike kim törütti köklerni taḳı yerni köp köni ermes men ortaḳ ḳatıġlılardın. 102v/3=006/079

yüzleŋü "yüz çevirme, kıble"

tėgme gürūhḳa ***yüzleŋü*** ḳıble bar ol ewrügli turur. 17v/5=002/148

yüz miŋ "yüz bin (100.000.000)"

ıḍtımız anı ***yüz miŋ*** kişike azu artġaylar erdi. 329r/9=037/147

yüz on bir "yüz on bir (111)"

bu enbiyā sūresi selām anlar üze ***yüz on bir*** āyet turur mekkede inmiş turur. 235v/2=021

yüz on toḳuz "yüz yirmi tokuz (119)"

sūretü ʾl mü ʾminūn ***yüz on toḳuz*** āyet turur mekkede inmiş turur. 249r/1=023

yüz otuz "sayı adı, yüz otuz (130)"

bu tevbe sūresi medīnede inmiş turur. ***yüz otuz*** āyet turur. 138v/2=009

yüz otuz ėkki "sayı adı, yüz otuz iki (132)"

bu ṭāhā sūresi ***yüz otuz ėkki*** āyet turur mekkede inmiş turur. 228v/1=020

yüz seksen bir "yüz seksen bir (181)"

ve ʾṣ-ṣāffāt sūresi ***yüz seksen bir*** āyet turur mekkede inmiş turur. 324r/4=036/065

yüz takı altmış altı "sayı adı, yüz altmış altı (166)"

enʿām sūresi mekkede inmiş turur ***yüz takı altmış altı*** āyet turur. 95v/1=006

yüz takı yeti "sayı adı, yüz yedi (107)"

bu yūnus peyġāmber ʿaleyhiʾs-selām sūresi mekkede inmiş turur ***yüz takı yėti*** āyet turur. 152v/8=010

yüz takı on "sayı adı, yüz on (110)"

bu isrā sūresi ***yüz takı on*** āyet turur.205v/8=017

yüz takı on bir "sayı adı, yüz on bir (111)"

yūsuf ʿaleyhiʾs-selām sūresi mekkede inmiş turur ***yüz takı on bir*** āyet turur. 173r/6=012

yüz yėgirmi sekiz "sayı adı, yüz yirmi sekiz (128)"

bu naḥl sūresi mekkede inmiş turur ***yüz yėgirmi sekiz*** āyet turur. 195v/8=016

yüz takı yėgirmi üç "sayı adı, yüz yirmi üç (123)"

māʾide sūresi mekkede inmiş turur ***yüz takı yėgirmi üç*** āyet turur. 79r/6=005

-z-/-ẓ-/ -ẕ-/- ż-

zāhid (<A.) "din adamı, ruhban[646]"

tuttılar bilgenlerini ***zāhidlerini*** iḍiler Taŋrıda aḍın mėsīḥni meryem oġlı. 141v/9=009/031

żaʿīf (<A.) "zayıf, güçsüz, zavallı, hasta"

boyun bėrmegil tėgme ḳılġan ant içigli ***żaʿīfḳa***. 418v/6=068/010

żāʿif bol- "aciz ve güçsüz olmak"

aydı zekeriyyā ay menim iḍim kim men kewredi süŋüküm yaʿnī ***żaʿīf boldum***. 223r/4=019/004

żaʿif rāylıġ "düşüncesiz"

körmedi miz sėni uḍu bardı saŋa meger anlar kim anlar ıŋgaraḳlarımız yaʿnī yawuzraḳlarımız ***żaʿīf rāylıġ*** az uḳuşluġ. 165r/8=011/027

żaʿīf rāylıġ az uḳuşluġ "basit görüşlü"

körmedi miz sėni uḍu bardı saŋa meger anlar kim anlar ıŋgaraḳlarımız yaʿnī yawuzraḳlarımız ***żaʿīf rāylıġ az uḳuşluġ***. 165r/8=011/027

küçsüz żaʿīf bil- "hakir görülüp ezilmek"

yana mīrāṣ bėrdimiz ol boḍunlar kim ***küçsüz żaʿīf bilür*** erdiler yėriŋ kün tuġuşuġlarını anıŋ batışıġlarında ol kim berekātnı ḳıldımız anıŋ içinde. 124r/4=007/137

zaḳḳūm (<A.) "zakkum, Cehennemde bulunan acı meyvesi ehl-i Cehenneme yedirtilecek ağaç[647]"

olar mu yėgrek turġu azu açıġ ***zaḳḳūm*** yıġaçı mu. 327r/3=037/062

zaḳḳūm yıġaçı "zakkum ağacı[648]"

çın ***zaḳḳūm yıġaçı***. 365r/4=044/043

---

646 Küçümseyip terk eden, rağbet etmeyen anlamına gelen zahid, tasavvufta dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan el etek çekerek kendini bütünüyle ahrete ve Hakk'a veren, mala, mülke, makama, şöhrete değer vermeyen, ahireti dünyaya tercih eden kimse demektir (Karagöz 2005:702).

647 Meyvesi acı bir ağaç, ağu ağacı. Zakkum cehennemliklerin yiyeceği bir ağaçtır. Kur'an'da bu ağacın kafirlerin vücutlarına işaret olabileceği belirtilmiştir (Hikmet yay. 1993:298).

648 Sözlüklerde "bir şeyi hoş olmayan şekilde aşırı derecede yemek, yutmak" anlamında kullanılan z-k-m fiilinin şeddelenerek Tef'il babına sokulmuş hali olarak geçer. Türkçede bu anlamda "zıkkımlandı" deyimiyle kullanılmaktadır. Arapçada ise "falanca geceleyin zakkumlandı" anlamında kalıplaşarak deyim olarak kullanılmaktadır. Kur'an'da geçtiği anlamı ise, kokusu hoş olmayan, alabildiğince sert ve onu yiyen herkesin aşırı şiştiği bir ağaç şeklindedir. Kur'an'da bu anlamda üç ayette geçen kelime her üç ayette de cehennemliklerin yiyeceği olarak ifade edilmektedir (Soydaner 2002:81).

zaḳḳūm yıġaçı tüpi "zakkum ağacı kökü, Cehennemin dibinden biten bir ağacın kökü"

yėgü teg turur siler ol ***zaḳḳūm yıġaçı tüpindin*** 395v/7=056/052

zamān (<A.) "müddet, zaman[649]"

aydılar ermes ol meger yaḳın tiriglikimiz ölür miz taḳı tirlür miz helāk ḳılmaz bizni meger ***zamāne*** yoḳ anlarḳa mundın biligdin ermesler meger sėznürler. 367v/3=045/024

zamān bėr "süre vermek, zaman tanımak"

zamān bėrgil kāfirlerḳa zamān bėrgil anlar azḳına. 440r/1=086/017

zamān bėril- "zaman verilmek, zaman tanınmak"

aydı sen ***zamān bėrilmişlerdin*** sen. 113v/2=007/015

zamān bėrilmiş "süre verilmiş, zaman tanınmış"

aydı sen ***zamān bėrilmişlerdin*** sen. 113v/2=007/015

zamāne (<A.) "zaman, süre[650]"

aydılar ermes ol meger yaḳın tiriglikimiz ölür miz taḳı tirlür miz helāk ḳılmaz bizni meger ***zamāne*** yoḳ anlarḳa mundın biligdin ermesler meger sėznürler. 367v/3=045/024

zamāne atal- "tayin edilmek"

eger oza yarlıġ barmış yoḳ erse iḍinḍin bolġay erdi ḳın tutaşı vaḳt ***zamāne atalmış***. 236r/2=020/129

zār (<F.) "ağlayıp, sızlama, inleme"

aydı bütünlükün munçulayu ayur men ***zār*** yayu ḳaḍġumnı taḳı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa bilür men Taŋrıdın anı kim bilmesler. 180v/5=012/086

zār yay- "şikâyetlenmek, şikayet etmek"

aydı bütünlükün munçulayu ayur men ***zār yayu*** ḳaḍġumnı taḳı ḳaḍġumnı Taŋrıḳa. 180v/5=012/086

zarġunz "kokulu ot, fesleğen"

ançada aydınızlar ay mūsā seriyümez miz bir yėgü üze oḳıġıl biziŋ üçün iḍinḍe çıḳarsun bizke andın kim ündürür yer ***zarġunzdın*** ḫıyārdın buġdayından yasmuḳından soġanından. 7v/7=002/061

649 Zaman mefhumu insanın fiil, ibadet ve davranışlarıyla iç içedir. Bu yönüyle zaman sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakittir. Kur'an ve sünnet zamana sık sık atıfta bulunmaktadır. Her ne kadar Kur'an'da zaman kelimesi geçmiyorsa da aynı anlamı ifade eden asr, dehr, ahkab, karn, kurun, hın, huld, saat, lehmü'l- basar, ebediyet, sene, sermed, yevm, leyl, fecr ve vakt gibi kelimeler toplam 513 yerde geçmekteidr (Karagöz 2005:705).

650 Zaman mefhumu insanın fiil, ibadet ve davranışlarıyla iç içedir. Bu yönüyle zaman sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakittir. Kur'an ve sünnet zamana sık sık atıfta bulunmaktadır. Her ne kadar Kur'an'da zaman kelimesi geçmiyorsa da aynı anlamı ifade eden asr, dehr, ahkab, karn, kurun, hın, huld, saat, lehmü'l- basar, ebediyet, sene, sermed, yevm, leyl, fecr ve vakt gibi kelimeler toplam 513 yerde geçmekteidr (Karagöz 2005:705).

zārīlıḳ (<F.+T.) "yalvarıp yakarma, feryat"

oḳıŋlar iḍiŋizlerni ***zārīlıḳın*** örtügli ol. 118r/1=007/055

żāyiʿ (<A.) "boşa giden, zayi olan"

żāyiʿ ḳıl- 1. "terk etmek, bırakmak"

orunḳa ḳaldı anlarda kėdin yawuz ʿayāllar ***żāyiʿ ḳıldılar*** namāznı uḍu bardılar ārzūlarḳa terk bolġay kim körgeyler ġayy tamusıŋa. 226v/1=019/059

2. "boşa çıkarma"

neçeme bolsa uluġ meger anlar üze köni yolḳa köndürdi Taŋrı. ermes Taŋrı ***żāyiʿ ḳılsa*** īmānıŋızlarnı. 17r/3=002/143

żāyiʿ ḳılur yaʿnī yoḳsuz ḳılur "telef etmek, zayiʿ etmek, ihmal etmek"

bütünlükün Taŋrı ***żāyiʿ ḳılmas yaʿnī yoḳsuz ḳılmas*** eḍgülük ḳılıġlılarnıŋ yanutını. 151v/9=009/120

zebūr (<A.) "Zebur, Hz. Davud'a Allah tarafından indirilen mukaddes kitap[651]"

biz yarlıġ ıḍtımız saŋa neteg kim yarlıġ ıḍtımız nūḥ peyġāmberḳa taḳı yalavaçlarḳa anda kėḍin taḳı yarlıġ ıḍtımız ibrāhīm peyġāmberḳa taḳı ismāʿīl peyġāmberḳa taḳı isḥāḳ peyġāmberḳa taḳı yaʿḳūb peyġāmberḳa taḳı esbāṭḳa taḳı ʿīsā peyġāmberḳa taḳı eyyūb peyġāmberḳa taḳı yūnus peyġāmberḳa taḳı hārūnḳa taḳı süleymān peyġāmberḳa bėrdimiz dāvudḳa ***zebūrnı***. 77v/3=004/163

zekāt (<A.) "zekat, sahip olunan mal ve paranın kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılması[652]"

anlar kim tawarları içinde çın turur belgülüg ***zekāt***. 422v/3=070/024

namāznı zekātnı buyur- "namazı ve zekatı emretmek"

taḳı ḳıldı mėni ḳutluġ ḳanda kim bolsa men ***buyurdı maŋa namāznı zekātnı*** tirig bar ergınçe. 224v/7=019/031

zekāt al- "sadaka almak, sadaka alır durumda olmak"

alġıl anlarnıŋ māllarından zekāt arıtġay sen olarnı arıtturġay sen olarnı anıŋ birle alḳış bėrgil anlar üze. 149v/7=009/103

651Diğer üç büyük mukaddes kitaba nazaran, Kur'an'da Zebûr hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Ancak bilinen, Allah'ın peygamberlerinden Hz. Dâvud (a.s.)'a Zebûr'u verdiğidir. Enbiyâ suresi 21/105. ayetteki mezkur Zebûr'un Dâvud (a.s.)'a verilen Zebûr olması ihtimal dahilindedir. Zebûr'un zevâcir (azarlamalar) ve mevâzi (nasihatler) içermekte olduğu bilinmektedir. Zebûr mahiyeti itibariyle yeni bir ahkam getirmemiş, Tevrât'ın getirdiği ilahi hükümleri anlatmaya çalışmıştır. Muhteva bakımından daha çok ahlaki tavsiyeleri, iyiliği, doğruluğu teşvik edecek konuları kendisinde barındırmaktadır. Kur'an'da Zebûr ismi "Sana kitabı hak ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi. Bundan önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrât ve İncil'i indirmişti (Doğruyu ve eğriyi birbirinden ayırt eden) Furkân'ı da indirdi." 3/4. Ayette geçen Furkân lafzı ile Zebûr'un kasdedildiği bazı müfessirlerce iddia edilmektedir (Türk 2001:32).

652 Sözlükte "artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü" anlamlarına gelen zekat, dini bir terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir. Zekat, İslam'ın beş temel esasından biri olup, hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınmıştır (Karagöz 2005:711).

zekātnı bėr- "zekat vermek, zekat ödemek"

aḍaḳın ḳılınlar namāznı ***bėrinler zekātnı***. 6r/5=002/043

zekātnı öte- "zekat vermek, zekat ödemek"

anlar tururlar anlar ***zekātnı ötegliler*** ḳılığlılar. 249r/4=023/004

zekātnı ötegliler "zekatını verenler, zekatını ödeyenler"

anlar tururlar anlar ***zekātnı ötegliler*** ḳılığlılar. 249r/4=023/004

zekeriyyā (<A.) "Hz. Zekeriyya, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri olup Hz. Yahya'nın babasıdır[653]"

taḳı ḳabūl ḳıldı anı iḍisi körklüg ḳabūl birle taḳı ündürdi anı körklüg ünmek. taḳı yanadı anı ***zekeriyyāḳa***. 41v/6=003/037

ẓelīḫā (<A.) "Mısır azizinin (maliye nazırının) eşi"

uġradı oḳ ***zelīḫā*** aŋar uġradı aŋar. eger körmese erdi iḍisiniŋ ḥüccetini. andaġoḳ ewrer miz andın ėsizlikni yawuz işni. 175r/4=012/024

zencebīl (<A.) "zencefil"

içrülgey anıŋ içinde tolu saġraḳ anıŋ ḳatıġı ***zencebīl*** biril. 431r/4=076/017

zencebīl biril "zencefil karışımlı içecek, Cennet iceceği"

içrülgey anıŋ içinde tolu saġraḳ anıŋ ḳatıġı ***zencebīl biril***. 431r/4=076/017

zėnī (<A.) "zina, nikâhsız birleşme ***bkz.*** zinā[654]"

yawuḳ kelmeŋler ***zenīke*** ol erür yawuz iş. 208r/8=017/032

ẓerre (<A.) "zerre, çok küçük parça"

bütünlükün Taŋrı küç ḳılmas bir kür ***zerresi*** aġrınça.63v/2=004/040

zeyd (<ö.a.). "Hz. Zeyd[655]"

653 Kur'an- Kerim'de (7) defa zikredilen ve İsrailoğulları arasında vazifeli olan son peygamberlerden birisi de Hz. Zekeriyya'dır. Babasının adı Berekyan, dedesinin adı İdom olup soyu Hz. Süleyman'a kadar gider. Annesinin adı kesin olarak bilinmemekle beraber Adnaya diyenler vardır. Hicretten önce 723 (M.Ö. 101) tarihinde doğmuştur. Kudüs şehrinde dünyaya gelmiştir. Hz. Zekeriyya'nın tek oğlu Hz. Yahya'dır (Hikmet yay. 1993:307).

654 Evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelmekte olup, dinen kesinlikle yasaklanmış büyük günahlardandır. İslami hükümlerin gerçekleştirmeye çalıştığı ve nassların açıkladığı hakiki ve gerçek 5 maslahattan birisi de neslin muhafazasıdır. Neslin korunması, bütün insan türünü korumak ve yeni nesillerin yetiştirilmesi anlamına gelir. Bu ise, ancak evlilik hayatının düzenlenmesi ve evlilik hayatına, kişilerin ırz ve namuslarına yönelik saldırı ve tecavüzlerin önlenmesiyle gerçekleşir (Karagöz 2005:717).

655 Peygamberimiz (a.s.), peygamber olmadan önce Arap geleneğine uygun şekilde köle olarak aldığı Zeyd b. Harise'yi evlatlık edinmiştir. İşte bu yüzden müşrikler Zeyd'i Muhammed'in oğlu olarak çağırıyorlardı. Onun Peygamberin oğlu olmadığını tescil etmek için ismi açıkça geçmiştir. (33/40) Hz. Zeyd'in açık ismiyle Kur'an'da geçmesinin sebebi nikâh ve talak konusunda hükmün isimlerle sabit olmasıdır. Çünkü nikâhı elinde tutan koca olarak Zeyd'in, hanımını boşadığı sabit olduktan sonra. Hz. Zeynep'in peygamberimizle evlenmesi söz konusu olacaktı (Akpınar 2002:89).

ḳaçan ötese sürse ***zeyd*** andın öz ārzūsını anda kėḍin tişiligke bėrgey miz saŋa anı bolmamaḳ üçün kėrtgünügliler üze tarlıḳ oġul atamış oġlanlarınıŋ cüftleri içinde. 308r/4=033/037

zeyt (<A.). "zeytin"

zeyt yaġı "zeytin yağı"

yıġaç kim çıḳar körklüg taġdın ündürür ***zeyt yaġını*** manġu yėglilerke. 249v/9=023/020

zeyt yıġaçı "zeytin ağacı"

bu ābgīne andaġ ḳalı ol yaruḳ yulduz teg yaḳlur yıġaçdın ḳutluġ ***zeyt yıġaçı*** kün tuġuşuġḳa ermez kün batsıġḳa hīç ermez. 258v/4=024/035

zeytūn (<A.) "zeytin"

taḳı ***zeytūn*** taḳı ḫurmā tüpi. 436r/5=080/029

zeytūn yıġaçı "zeytin ağacı"

yme ḫurmā yıġaçındın yėmişindin butaḳlar taḳuġlı būstānlar üzümlerdin ***zeytūn yıġaçı*** nār oḫşaşıġlı oḫşaşmaġlı.104v/9=006/099

żıhār (<A.) "Araplar arasında zıhâr geleneği vardı. Yani adam karısına Sen bana anamın sırtı gibisin deyince kadın kendisine harâm olur, fakat tam boş sayılmaz, evli olduğu halde kocasız gibi kalırdı[656]"

ḳılmadı Taŋrı bir erke ėkki köŋül özi içinde. ḳılmadı cüftleriŋizni anlar kim ***żıhār*** andı içer siler anlardın anaŋızlar. 304v/1=033/004

żıhār andı iç- "Araplar arasında zıhâr geleneği vardı. Yani adam karısına Sen bana anamın sırtı gibisin deyince kadın kendisine harâm olur, fakat tam boş sayılmaz, evli olduğu halde kocasız gibi kalırdı[657]"

ḳılmadı Taŋrı bir erke ėkki köŋül özi içinde. ḳılmadı cüftleriŋizni anlar kim ***żıhār andı içer*** siler anlardın anaŋızlar. 304v/1=033/004

ẕikr (<A.) "anma, zikretme, Kur'an ***krş***. ẕikir[658]"

656 Sözlükte; sırt manasına gelir. Terim olarak; bir kimsenin karısını veya onun vücudunun bir kısmını ya da baş ve yüz gibi tüm vücut için kullanılabilen bir organını, kendisi ile evlenmesi ebediyen haram olan bir kadının bakması caiz olmayan bir uzvuna benzetmesidir (Hikmet yay. 1993:315).

657 "zıhar yapmak (Karısına: Sen bana anamın sırtı gibisin, demek.)" Bu ifadeyi Ateş şöyle açıklamıştır: " Rivayete göre, Araplar akıllı kişilerin iki kalbi olduğuna inanırlardı. Ayette bu inancın doğru olmadığı, her insanın yalnız bir kalp taşıdığı belirtiliyor. Zıhar da Araplar arasında uygulanan bir gelenekti. Bir adam karısına : " Sen bana, annemin sırtı gibisin!" dedi mi, o kadın kendisine haram olurdu, artık ona yaklaşmazdı. Ayet, öyle bir benzetme sözüyle, insanın karısının, kendi öz annesi gibi olamayacağını belirterek bu bâtıl geleneği kaldırıyor. Bir çeşit yemin olan bu sözden dönmek için kefaret gerekir"(Ateş 1975:711a.).

658 Sözlükte "anmak, hatırlamak, yad etmek" anlamına gelen zikir, ıstılahta, Allah'ı anmak ve hatırlamak, O'nu unutmamak ve gaflet halinde olmamak, Allah kelimesini ve tekbir, tehlil, tesbih, tahmid cümlelerini tekrarlamak demektir. Zikir, Allah'ın yüceliğini dile getirmek ve manevi yetkinliğe ulaşmak amacıyla yapılır. Zikrin çoğulu

ol oḳıyur miz anı seniŋ üze nişānlardın taḳı ḥikmetlıġ ***zikrdin*** yaʿnī ḳurʿāndın. 43v/9=003/058

ẕī'l-ḥicce (<A.) "Arap aylarının on ikincisi[659]"

ẕī'lḥicce ayı "Arap aylarının on ikincisi"

ẕī'l-ḥicce aynıŋ onınç ḫaḳḳı. 442v/2=089/002

zīnhār (<F.) "sakın ha!, kesin, muhakkak"

eger biregü ortaḳ ḳatıġlılardın ***zīnhār*** bėrgil aŋar ançaḳ ėşitsün Taŋrı yarlıġın yana tėgürgil anı ḳorḳınçsız yeriŋe. 139r/5=009/006

zinā (<A.) "zina, nikâhsız birleşme ***bkz.*** zenī[660]"

ay yalavaç ḳunçuyları ermes siler biregü teg ḳunçuylardın. eger saḳnuḳluḳ ḳılsalar ḳutḳılıḳ ḳılmaḳ söz birle ṭamaʿ ḳılur ol kim anıŋ köŋli içinde ig turur yaʿnī ***zinā***. 307r/8=033/032

zinā ḳıl- "zina yapmak"

arıġ boş āzād uraġutlar tişilerdin meger negü kim erklig bolsa oŋ elgiŋizler. Taŋrı bitigi siler üze ḫelāl ḳıldı silerke anda aḍınḳılarıŋız kim tilemekiŋizler tawarlarıŋız birle tişilig erenler ***zinā ḳılmaġılar***. 61r/9=004/024

zinā ḳılġuçılar "zina yapan erkekler"

zinā ḳılġuçılar tişilenmez meger zinā ḳılġuçı tişini yā azu ortaḳ ḳatıġlı uraġutnı. 255r/6=024/003

zinā ḳılġuçı tişi "zina yapan kadın, kadın"

zinā ḳılġuçılar tişilenmez meger ***zinā ḳılġuçı tişini*** yā azu ortaḳ ḳatıġlı uraġutnı. 255r/7=024/003

zinā ḳılıġlı er "zina yapan erkek"

zinā ḳılıġlı tişi ***zinā ḳılıġlı er*** uruŋlar tėgme birini ol anıŋdın yüz berge. 255r/4=024/002

zinā ḳılıġlı tişi "zina yapan tişi"

zinā ḳılıġlı tişi zinā ḳılıġlı er uruŋlar tėgme birini ol anıŋdın yüz berge. 255r/4=024/002

---

ezkar ve zukür'dür. Zikir aynı kökten gelen kelimelerle birlikte Kur'an'da üç yüze yakın yerde geçmektedir (Karagöz 2005:716).

659 Kameri (ayın hareketi esasına dayanan) ayların sonuncusudur. İslamdan önceki Arapların içerisinde adam öldürmeyi, savş yapmayı en büyük günahlardan saydıkları "Eşhur-u Hurum"n(haram aylar) dan biridir (Hikmet yay 1993:319).

660 Evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelmekte olup, dinen kesinlikle yasaklanmış büyük günahlardandır. İslami hükümlerin gerçekleştirmeye çalıştığı ve nassların açıkladığı hakiki ve gerçek 5 maslahattan birisi de neslin muhafazasıdır. Neslin korunması, bütün insan türünü korumak ve yeni nesillerin yetiştirilmesi anlamına gelir. Bu ise, ancak evlilik hayatının düzenlenmesi ve evlilik hayatına, kişilerin ırz ve namuslarına yönelik saldırı ve tecavüzlerin önlenmesiyle gerçekleşir (Karagöz 2005:717).

zincīr (<F.) "zincir, pranga, bağ"

yana baŋlar ***zincīr*** içinde anıŋ ḳarışı yetmiş ḳarı ḳoşuŋlar anı. 421r/8=069/032

zindān (<F.) "zindan, hapishane"

unıtsalıḳ kemişti aŋar yek begdenike ötügni ürük ḳaldı ***zindān*** içinde ḳaç yıllar. 177r/2=012/042

zindāndaḳı ėkkegü "hapis arkadaşları veya hapishanedeki arkadaşlar"

ay ***zindāndaḳı ėkkegü*** amarıŋız içürgey uluġıŋa bornı. 176v/7=012/041

zindāndın çıḳar- "zindandan çıkarmak"

ḳıldı oḳ eḍgülük maŋa ançada ***çıḳardı mėni zindāndın*** keldürdi silerni yazıdın bulġamışda kėḍin yek mėnli ara ḳaḍaşlarım ara. 181v/7=012/100

zindāŋḳa ḳatıl- "zindana atılmak, hapsedilmek"

aydı eger tutsa sėn bir Taŋrı mėnde aḍın ḳılġay men sėni ***zindāŋḳa ḳatılmışlardın***. 268v/2=026/029

zindāŋḳa kir- "zindana girmek, hapse atılmak"

kirdi anıŋ birle zindāŋḳa ėkki yigitler. 176r/5=012/036

zindāŋḳa ur- "zindana atmak, hapsetmek"

yana belgürdi anlarḳa körmişlerinde kėḍin belgülerini ***zindāŋḳa urġay*** oḳ anı bir yılḳa tėgi. 176r/5=012/035

zindāŋḳa urul- "zindana atılmak, hapsedilmek"

eger ḳılmasa anı kim anı kim fermānlayur men aŋar ***zindāŋḳa urulġay*** oḳ bolġay oḳ uçuzlardın. 176r/1=012/032

zindāŋḳa ḳoyul- "zindana atılmak, hapsedilmek"

aydı ẕelīḫā ne ol anıŋ yanutı kim tiledi seniŋ ewüŋ boḍunı birle yawuz işni meger ***zindāŋḳa ḳoyulmaḳ*** azu aġrıtıġlı ḳın. 175r/7=012/025

zinhār (<F.) "zinhar, sakın ha!, kesin, muhakkak"

zinhār kerekmez mundaġ ol pend turur. 435v/8=080/011

zinhārā (<F.) "zinhar, sakın ha!, kesin, muhakkak"

zinhārā vaʿde ḳılmaḳ anıŋ üze köni ol yoḳ kim kişilerniŋ üküşrekleri bilmesler. 198v/5=016/038

ziyāde (<A.) "çok fazla, çok, aşırı"

anlarḳa ne tilese siler anıŋ içinde biziŋ üskimizde ***ziyāde***. 383r/7=050/035

ziyān (<A.) "ziyan, zarar"

artmaz tanıġlılarḳa tanmaḳları iḍileri üskinde meger düşmanlıḳ. artturmas kāfirlerḳa tanmaḳları meger ***ziyān***. 320r/2=035/039

ḳor ziyān ḳıl- "zarara uğramak, zarara uğratmak"

tapnurlar Taŋrıda aḍınḳa ***kor ziyān ḳılmas*** olarḳa ap yme asıġ ḳılmaz olarḳa ayurlar bular yazuḳ keçrü ḳoldaçımız Taŋrı üskinde. 154v/6=010/018

ḳor ziyān teg- "musibet gelmek, zarara uğramak"

yana tegşürdimiz ėsizlik ornıŋa eḍgülükni ançaḳa tegi keçürdiler taḳı aydılar ***tegdi ök atalarımızḳa ḳor ziyān*** taḳı sewünç tuttımız anlarnı tawuşsuzun anlar tuymaslar. 121v/3=007/095

ḳor ziyān tegür- "zarar dokundurmak, zarara uğratmak"

eger ***tegürse saŋa Taŋrı ḳor ziyān*** açıġlı yoḳ anı meger. ol ėger tilese saŋa ėḍgülük yanduruġlı yoḳ anıŋ artuḳluḳ ėḍgülükini. 162v/5=010/107

ziyān açıġlı- "zarara uğratan, dilediğine zarar veren, acı veren, felakete uğratan, esma-i hüsna'dan eḍ-Darr[661]"

eger tegürse saŋa Taŋrı ***ziyān açıġlı*** yoḳ anı meger ol. 96v/7=006/017

ziyān kıl- "zarar etmek, zarara uğramak"

yana ewrüldiŋizler anda kėḍin ol apaŋ yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ faẓlı siler üze anıŋ yarlıġamaḳı bolġay erdiŋizler ***ziyān ḳılmışlardın***. 8r/8=002/064

ziyān ḳılıġlı "zarar ede, zarara uğratan"

anlar tururlar. anlar ***ziyān kılıġlılar***. 4v/7=002/027

ziyān ḳılıġlılardın bol- "zarara uğramak, zarar etmek"

eger örtmese sen bizni yarlıḳamasa sen ***bolġay oḳ miz ziyān ḳılıġlılardın***. 114r/7=007/023

ziyān ḳılın- "zarar görmek"

ziyān ḳılınmas ana oġlanı birle taḳı yme tuġrulmas aŋar oġlanı birle mīrāṣ alıġlı üze anıŋ meŋizlig. 29r/2=002/233

ziyān ḳılmaḳ "zarar etme, ziyana uğrama, zayi etme"

ol ol turur ***ziyān ḳılmaḳ*** belgülüg. 243r/7=022/011

ziyān kılmışlar- "zarara uğrayanlar"

yana ewrüldiŋizler anda kėḍin ol apaŋ yoḳ erse erdi Taŋrınıŋ faẓlı siler üze anıŋ yarlıġamaḳı bolġay erdiŋizler ***ziyān ḳılmışlardın***. 8r/8=002/064

ziyān ketür- "zarar getirmek, zarara uğratmak"

anlar ***ziyān ketürmegeyler*** Taŋrıḳa nerse tileyür Taŋrı kim ḳılmasa anlarḳa ülüş ol cihān içinde taḳı anlarḳa ḳın uluġ. 55r/5=003/176

661 Dilediğine zarar veren, acı veren, felakete uğratan. Yüce Allah, bütün varlıklara hükmedendir. Bütün yaratıklar O'na boyun eğmiştir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nun kudretine ve iradesine itaat ederler. Zarar, acı, felaket ancak O'nun izniyle olur (Cemel 2001:149).

ziyān kiter- "zararı uzaklaştırmak"

aygıl erklenmes men özümke ***ziyān kitermekke*** ap yme asıġ keltürgüke meger anı kim tilese Taŋrı. 158r/2=010/049

ziyān tėg- "zarar vermek, zarara uğratmak"

ḳaçan ***tėgse kişilerke ziyān*** oḳırlar iḍilerini yanıġlılar anıŋ tapa. 296v/7=030/033

ziyān tėgmiş "şiddet, darlık, zorluk"

eger tatursa miz aŋar yarlıḳamaḳ bizdin ***ziyān tėgmişde*** kėḍin aŋar ayur oḳ bu maŋa sėzinmes miz ḳıyāmetni aḍaḳın. 352v/6=041/050

ziyān tėgrül- "zarar verilmek, zarara uğratılmak"

taḳı tanuḳ tikiŋ ḳaçan satıġ ḳılışsaŋız taḳı ***ziyān tėgrülmesün*** bitigen taḳı tanuḳ. 37r/3=002/282

ziyān tėgür- "zararı dokunmak, zarar vermek"

taḳı eger ṣabr ḳılsaŋız taḳı ḳorḳsaŋız ***ziyān tėgürmes*** sizke anlarnıŋ keydleri nerse ḥaḳīḳatda Taŋrı anı kim ḳılurlar ḳapsaġan. 49v/9=003/120

ziyān tile- "zarar istemek, ziyan görülmesini istemek"

aygıl ne körür siler anı kim oḳır siler Taŋrıda aḍın eger ***tilese maŋa Taŋrı ziyān*** nek erürler mü anlar açıġlılar kiterigliler anıŋ ziyānını. 338r/6=039/038

ziyān tut- "zarar görmek, zarara uğramak"

tutmaŋlar olarnı ziyān üze teŋde keçse siler. 28v/1=002/231

ziyānḳa teg- "zarara uğramak, zarar görmek"

ol ***ziyānḳa kim tėgdi*** aŋar. 154r/5=010/012

ziyānnı aç- "zararı gidermek, zarardan kurtarmak"

ḳaçan ***açsa miz andın ziyānnı*** keçip turur oḳımaduḳ teg bizni. 154r/4=010/012

ziyān küni "aldanma günü"

ol kün tėrer silerni tėrnek küniŋe ol turur arışġu kün yaʿnī ***ziyān küni*** kim kėrtgünse Taŋrıḳa yme ḳılsa ėḍgülük örtgey andın ėsizliklerini kigrür anı būstānlarḳa aḳar anıŋ altınındın arıḳlar meŋgü ḳalurlar anıŋ tutaşı ol turur uluġ ḳurtulmaḳ. 412r/5=064/009

ziyānla- (<A.+T.) "zarar vermek, ziyana uğratmak"

ay anlar kim kėrtgündiler siler üze bolsun özüŋüzlerni küḍezmek ***ziyānlamaġay*** silerke kim yolsuz bolsa ḳaçan köni yolḳa könseler. 93r/4=005/105

ziyānlıġ (<A.+T.) "zarara uğramış, zararlı"

yoḳ yoḍun boldı işleri boldılar ***ziyānlıġlar***. 87r/6=005/053

ziyānlıġ bol- "boşa gitmek, heba olmak"

ziyānlıġ boldı anda tanıġlılar. 348v/6=040/085

ziyānlıḳ (<A.+T.) "zarara uğramış, zararlı"

anlar kim tuttılar bir mescid ***ziyānlıḳ*** tanmaḳ tarmaḳ mü'minler ara küḍezmek üçün ol kişi kim toḳuşdı Taŋrı birle yalavaçı birle munda öŋdün. 150r/4=009/107

ziyānlıḳ mescid "zararlı mescid, Mescidu Dırâr[662]"

anlar kim tuttılar bir ***mescid ziyānlıḳ*** tanmaḳ tarmaḳ mü'minler ara küḍezmek üçün ol kişi kim toḳuşdı Taŋrı birle yalavaçı birle munda öŋdün. 150r/4=009/107

ziyānlıḳ sarāyı "kötü yurt, Cehennem, dâru'l-bevâr [663]"

körmes mü sen baḳmas mu sen anlarḳa kim tegşürdiler Taŋrı niʿmetini nū-sipāslıḳın tüşürdiler boḍunlarını ***ziyānlıḳ sarāyıŋa*** 190v/2=014/028

ziyāret (<A.) "ziyaret, Kâbe'yi ve Mekke'nin diğer kutsal yerlerini ziyaret etme, hac[664]"

tükel ḳılınlar ḥaccnı ***ziyāretni*** Taŋrıḳa. 23v/2=002/196

ziyāret ḳıl- "haccetmek, hac görevini yerine getirmek"

bütünlükün şafā tağı merve tağı Taŋrı nişānlarından turur. kim uġrasa ewke yā taḳı ***ziyāret ḳılsa*** yazuḳ yoḳ anıŋ üze kim tezginse ol ėkki tėgre. 18v/5=002/158

ẓulm (<A.) "haksızlık, zulüm[665]"

ẓulm ḳıl- "haksızlık etmek, zalimlik yapmak"

taḳı nėme yawuz ***ẓulm ḳılġanlarnıŋ*** turġu yeri taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle. 52r/8=003/151

ẓulm ḳılġanlarnıŋ turġu yeri "Cehennem[666]"

taḳı nėme yawuz ***ẓulm ḳılġanlarnıŋ turġu yeri*** taḳı rāst aydı saŋa Taŋrı vaʿdesini ol vaḳtın kim öldürürsüz anlarnı buyruḳ birle. 52r/8=003/151

662 Mescidu Dırar, zararlı mescid demektir. Büyük ölçüde Tevrat ve İncil ezberinde olan din bilgini Ebû Amir'in yönlendirmesiyle, Müslümanları birbirine düşürmek için, münafıklar tarafından Medîne'de Kubâ' mescidinin yanıbaşına inşa edilen ve Kur'an'da "zarar veren mescid" diye anılan mescittir. Anılan mescit, banilerinin, Peygamberimizin gelip mescitlerinde namaz kıldırarak açılışını yapmasını beklerken, inen ayetler üzerine Peygamberimiz tarafından yıktırılan, enkazı yaktırılıp yeri çöplük haline getirilen mesciddir (Akpınar 2002:172).

663 "Helak yurdu" olarak tercüme edilen bu kelime "yurt, mekân" anlamındaki "dâr" ile "etkilemeyen" arazi, nadas, helak, kesad anlamındaki "bevâr" kelimesi yan yana getirilip terkip olarak Kur'an'da sadece bir ayette cehennemin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır (Soydaner 2002:59).

664 Bu kelimenin lugat ve ıstılah anlamı şöyledir: ziyaret, saygı göstermiş olmak için birini veya bir yerleri görmeye gitmek. Dini ıstılahtaki anlamı; İslam dinine göre ziyareti dince kutsal sayılan bir yeri veya bir kimseyi gidip görmektir (Hikmet yay. 1993:323).

665 Sözlükte "bir şeyi kendisine mahsus yerinden başka bir yere koymak, noksan yapmak, sınırı aşmak, doğru yoldan sapmak, meyletmek, hakkını eksiltmek, hakkını vermemek, men etmek ve yapılması gereken bir davranışta bulunmak" anlamına gelir. Kur'an öncesi Arap toplumunda insani ilişkilerde her türlü olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmekle birlikte çoğunlukla Allah'a karşı görevlerde inkar ve isyan olan söz, fiil ve davranışları ifade etmektedir. Kur'an'da zulüm kelimesi 58 surede 266 ayet-i kerimede 289 defa geçmiştir (Karagöz 2005:719).

666 Kur'an'da Cehennem kelimesi 77 ayette geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de cehennem, insanın dünyada yaratanına, hemcinslerine, diğer yaratılmışlara ve kendine karşı yapmış olduğu günahların cezasını çekmek üzere ahirette atılacağı işkence yerinin adıdır. Cehennem kelimesi ahiret alemindeki azap mekanlarının tamamının ismidir. Kur'an, bu mekanın her defasında bazı özelliklerini öne çıkararak onu tasvir etmektedir (Topaloğlu 1993:227).

ẕü'l-ḳarneyn (<A.) "Boynuz büyük İskender'in lakabıdır. İki boynuz sahibi anlamına gelir. Başının her iki yanında hayvan boynuzuna benzeyen iki top saç bulunduğu için böyle adlandırılmıştır. "iki zülüflü" veya "şark ve garbın hükümdarı" şeklinde de izah edilmiştir[667]"

aydımız ay ***ẕü'l-ḳarneyn*** yā ḳınaġay sen ne tutġay sen anlar içinde ėḍgülük. 221r/7=018/086

ẕü'l-kifl (<A.) "zülkifl Aleyhisselam, Elyesa Aleyhisselamın halifesi idi[668]"

taḳı ismāʿīl taḳı idrīs taḳı ***ẕü'l- kifl*** ḳamuġ serniglilerdin. 240v/2=021/085

667 Bilgin, ilmiyle amil, adalet ve hikmet sahibi İskender b. Filafus'un künyesi olduğu söylenmiştir. Yeryüzünün doğusu ve batısını gezip dolaştığı yahut dünya ve ahretin mülkünü elde ettiği için bu isimle anılmıştır. Onun bir peygamber hükümdar olduğu da söylenmiştir. Zamanının tüm insanlarını Ye'cüc ve Me'cüc fitnesine karşı korumak için tarihi Seddi yapmıştır. Tüm bu çok yönlü ve güzel hasletleri sebebiyle Kur'an'da anılmaya değer bulunmuştur (Akpınar 2002:79).

668 Kur'an-ı Kerim'de ism-i şerifi iki defa zikredilen son peygamberlerden birisi de Hz. Zülkifl (a.s.)dır. Asıl adı Hazkıya, Hazkl, Hazakel'dir. Zülkifl, Arapça Haziyanın karşılığıdır. Haz, nasip demektir. Başka bir anlatışta da, kendisi, Hz. Elyesa iki defa kefil olduğu için Zülkifl adı ile lakaplanmıştır. Babasının adı Buzi'dir. Hz. Elyesa'nın amcasıdır. Annesi, Zekeriya kızı Abiye'dir. Hicretten önce 1288 (M.Ö. 666) da doğmuştur. Doğum yeri İsrail devletinin başşehri Samiriyyedir. 25 yaşındayken peygamberlikle müjdelenmiştir (Hikmet yay. 1993:329).

Bu eser,
"2016 İslam Dünyası Turizm Başkenti Konya"
kapsamında yayın hayatımıza kazandırılmıştır.